

: चित्रकारा :

શ્રી. કનુભાઈ દેસાઈ

શ્રી. શીરાડકર

શ્રી. હીરાલાલ ખત્રી

શ્રી. 'ચન્દ્ર'

श्री. जयन्ती अवेरी

પ્રથમ આવૃત્તિ : ઈ. સ. ૧૯૫૦ વીર સંવત ૨૪૭૬ **હિંમત**

પ્રકાશક: મિણુલાલ માહનલાલ પાદરાકર મંગળદાસ લક્લુબાઇ જવેરી ચંદ્રલાલ નગીનદાસ ભાંખરીઆ

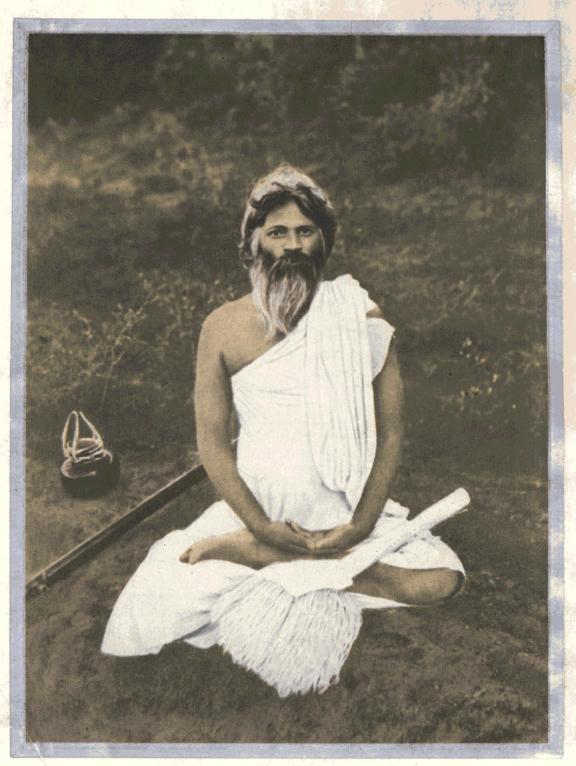
મંત્રીએા :

શી. અધ્યાત્મક જ્ઞાનપ્રસારક મંડળ, દ. મંગળદાસ લ. ઘડિયાળી કાલબાદેવી રાેડ: સ્વદેશી માર્યાટ સામે, મુંબઇ.

1217193

सुद्र :

રમણુલાલ નાનાલાલ શાહ, અશા ક પ્રિન્ટ રી રાવપુરા, વડાદરા

श्री १०८ ग्रंथ प्रणेता योगनिष्ठ आचार्य श्रीमद् बुद्धिसागर स्रारिश्वरजी,

श्रीसद्गुरुप्रशस्तः।

समाधिस्थितयोगीन्द्रं, विद्युन्मीलितवाञ्चषम् । सदा भान्तं प्रतापेन, घिया न्यक्कृतगीष्पतिम् ॥ १ ॥ निजानन्दाब्धिपूर्णेन्दुं, प्रतिष्ठितपद्स्थितम् । गम्भीरवाचं मुग्धास्यं, गृढमात्मन्यवस्थितम् ॥ २ ॥ निविकल्पसमाधिस्थं, सर्वजन्तुरामप्रदम् । दूरीकृतविकल्पोचत्सज्ज्ञानभास्करं गुरुम् ॥ ३ ॥ विश्रद्धवरितख्यातं, जगतीशसमचितम् । सिद्धान्तवचने दक्षं, सर्वपापतमोरविम् ॥ ४॥ देवेन्द्रवन्चतीर्थेशध्यानमग्रमहनिशम् । संजातमोहमथनं, ज्ञानतत्त्वविलासिनम् ॥ ५॥ अनेकान्तविचारेण, निष्ठं तं जैनवर्त्मनि । सव्छिष्यश्रेणिराजन्तं, चिदानन्द्धनोज्ज्बलम् ॥६॥ निरस्तसर्वपापीघं, शान्तमुद्राविराजितम् । घरेण्यं नीमि वक्तारं, बुद्धधिंबं स्रिपुङ्गवम् ॥ ७ ॥ ऋदिसागरस्रीन्द्रः, स्रिश्च कीतिसागरः। प्रणमतो गुरुं भक्त्याऽएकं स्ताद्भविनां मुदे ॥ ८ ॥

राजनगरे बावकृष्णावष्टी : बुधवासरे विक्रमान्द २००६

भारं भिष्ठ विभाग

એક અંજલિ : દી. ખ. કૃષ્ણલાલ માહનલાલ હવેરી	
પ્રકાશકનું નિવેદન	1
લેખકતું નિવેદન	٧.
બ બાલ : શ્રા. રમણવાલ વસંતવાલ દેસાઇ	22
આમુખ : પ્રા. કેશવલાલ હિંમવલાલ કામદાર	10

	ખામુખ : ત્રાે. કેશવલાલ હિંમતલા લ કા મદાર	14
જીવનવિભા મ		
٩.	પ્રવેશક	3
٦.	દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ ભાવ	Y
3.	वतन	90
٧.	પાંચમા પરમેશ્વર	૧૫
ч.	પુત્રનાં લક્ષણ પારણામાંથી	20
4.	કેળવણી, દિલની ને દેહની	રય
9.	મા, શારદા તારે ચરણે	33
۷.	અનિષ્ટમાંથી ઈષ્ટની પ્રાપ્તિ	36
€.	તમન્નાનાં તપ	86
90.	શીરા માટે શ્રાવક	યય
99.	જિગીષુ–વિજિગીષુ	65
૧ ૨.	ચિન્તક બહેચરદાસ	• • •
13.	પંથનિમાં થુ	१
98.	મંથનનાં નવનીત	85
૧૫.	સત્યશોધક આત્મા	60
98.	મહેસાથા પાઠશાળામાં	900
૧૭.	માતી અવેરીઓના હાથમાં	906
96.	રવિ અસ્ત થયા	194
14.	એક આંગળીના ઉપદેશ	૧૨૨

₹0.	ચઢતે પરિણામે	930
૨૧.	કાળગ્રપાટા	934
22.	સ'સારના છેદ	. 680
23.	જગદ્ગુરુના સાનિધ્યમાં	986
	વિભાગ ખીજો :	
28.	ધર્મ અને ધર્મી	૧૫૩
૨૫.	એ મહાન્ શ્રમણસંસ્થા	१६३
24.	સાગરગચ્છ	१६८
20.	સાગરગચ્છના ત્રણ સ્તંલા	१७५
26.	બહેચરદાસમાંથી ખુદ્ધિસાગરજી	१८५
₹€.	પાણી તા વહેતાં ભલાં	१८२
30.	ગ્રંથલેખનના શ્રીગણેશ	966
39.	પાદરાથી પેથાપુર	२०४
32.	યાગ તરફ	206
33.	ગુજરાતના પાટનગરમાં	२१६
38.	अध्यात्म ज्ञानप्रसारक भंडण	२२७
૩૫.	સ્વપ્નદ્રષ્ટાનું સુરત	२३६
34.	માહમયીમાં	२५१
39.	સારથાહી જીવનદૃષ્ટિ	२७०
36.	મૃત્યુના નાટારંભ	540
36.	स्रिपह	216
80.	ભાવના ભવનાશિની	266
૪૧.	સમાજસેવક	300
82.	સ્વદેશભક્તિ ને સૂરિછ	316
83.	નિજાન દમાં મસ્ત ચાેગી	338
88.	આત્માના ચામાસાના ઇચ્છુક	386
४५.	અંતિમ યાત્રા	366
88.	ધન્ય હાે મૃત્યુ, ધન્ય હાે એ જીવન	386
	સાહિત્યસર્જન	
٩.	સાહિત્યસજેન ૧ થી	१पर
₹.	સાહિત્યસૂચિ	5

એક અંજલિ

: से भ :

સાક્ષરવર્ષ થી. કૃષ્ણુલાલ માહનલાલ ઝવેરી

ડેર્યા વિજાપુર ગામના એક નિરક્ષર કહ્યું બી કુડું બનું સંતાન ને કર્યા તેનું રૂપીતર થયેલા સાક્ષર આચાર્ય શ્રી છુહિસાગરસૂરીશ્વરજી દૈવીસંકેત વિના જીવન આવે પલટા અનુલવે નહિ!

પાલ**ણ**પુર જોડે મારે લગભગ વીસ એકવીશ વરસતા સંબંધ. પાલણુપુરતે હું "જૈતોના કિલ્લો " એ નામે સંબોધું છું. એ પાલણુપુરતી પાઠશાળા તપાસવા આવર્તા ત્યાંના ઉપાશ્રયના એક શાંત ખૂલામાં બેસી જઈ શ્રીમદે પાતાના દીક્ષા **લેવા રૂપ** આત્મ-વિકાસ સાધ્યા.

મારા સિવાયના બીજા લેખકાએ શ્રીમદ્દને અંજલિ આપી છે. તેમનાથી વિશેષ મારે કહેવા જેવું કંઈનથી. એક વખતના નિરક્ષર 'ભાળકે વિકાસ સાધી જીવનનું ઉત્તમમાં ઉત્તમ ફળ મેળવ્યું. આખ્યાત્મિક વિદ્યા, તત્ત્વનાન-જૈનાનું તથા જૈનેતરાનું. કર્મ, નાન, ભક્તિ અને યાગ એ ક્ષેત્રોમાં ઘૂમ્યા. ગદ્ય ને પદ્ય સંસ્કૃત, માગધી, હિન્દી, ગુજરાતી ભાષાએ! અપનાવી, સાહિત્યની છોળા વરસાવી, લગભગ ૧૨૫ પ્રથા લખ્યા. જેમાંના ૧૦૮ તા પ્રગટ થઇ ચૂક્યા છે. એ એક આશ્રય (miracle) નહિ તા શું?

જૂના વખતમાં તા હતા, પહ્યુ હાલમાં પછુ જૈન સંપ્રદાયમાં અનેક વિદ્વાન ને વ્યાપક આચાર્યો થઇ ગયા છે. તેમાંના કેટલાયે જોડે એમને ગાઢ સંખંધ હતો. દાખલા તરીકે શ્રી. વિજયધર્મ સ્રીશ્વરજી, યુજરાતનું પરમધન ને પ્રવૃત્તિશીલ મુનિરાજશ્રો વિદ્યાવિજયજી, મારા જૂના રનેહી,—જેમણે એમને "વિદ્વાન યાગી અને નિરિલિમાની ત્યાગી મહાતમાં"નું બિરૂદ આપી એમના સ્વર્ગ અમનથી જૈન સમાજની હાલની પરિસ્થિતિ જેતાં તેને કેટલી હાનિ થઇ છે તે વિષે શાક દર્શાવ્યો છે (સ્મારક પ્રાંથ પૃ. ૩૨) મુનિરાજ શ્રો. વિદ્યાવિજયજીએ જૈન સમાજની જે શાકકારક પરિસ્થિતિના ઉલ્લેખ કર્યો છે, તેમાં તે સમાજના સાહિત્યની હીન પરિસ્થિતિના પણ સમાવેશ થાય છે.

The decline of Literature medicates the decline of a nation. The two keep pace in their dawnward tendency.

"સાહિત્યની અવનતિ એટલે રાષ્ટ્રની અવનતિ: અવનતિ પામવામાં એ ખન્તે સાથે પગલાં માડે છે." આ અભિપ્રાય પ્રખ્યાત જર્મન લેખક Goethe ના છે. એ હાનિકારક પરિસ્થિતિમાંથી જે લેખક રાષ્ટ્રના સંપ્રદાયને ખચાવે તે તેના ઉદ્ઘારકર્તા કહેવાય, શ્રીમદ્ સહિસાગરજીના ૧૦૮ પ્રાંથોએ જૈન સાહિત્યના ઉદ્ઘારનું, તેને અવનતિમાંથી ખચાવવાનું કાર્ય કર્યું છે, તે માટે તેમના જેટલા આભાર મનાય તેટલા થાડા છે.

સમાધિમંદિર તે જ્ઞાનમંદિરતી સ્થાપના, મુંભાઇમાં એમની પ્રેરણાથી સ્થપાયેલ શ્રી અધ્યાત્મત્ઞાન પ્રસારક મંડળ તરફથી એમના શ્રંથો વગેરેની પ્રસિદ્ધિ પરત્વેના પ્રયાસ, એ સમાજ પ્રત્યેના એમના ઋષાને અદા કરવાના એક સ્તુત્યમાર્ગ છે, પણ એ ઋષા ખરેખરું અદા તા ક્યારે થાય કે જ્યારે સમાજ એમણે આપેલા મૃશ્યવાન ઉપદેશાને અનુસરે, જીવનમાં ઉતારે.

શ્રી. જયભિખ્ખુ તથા શ્રી. મિલુબાઈ પાદરાકરની પ્રાસાદિક કલમે લખાયેલું એમનું જીવનચરિત્ર એટલી ખૂખીથી લખાયેલું છે કે તે વાંચતાં ઠેકાણે ઠેકાણે આપણે એક વાર્તા, એક કહાણી વાંચતા હાઇએ એવું લાગે છે. ભાઇશ્રી મિલુબાઇ પાદરાકર તથા એમના પિતાશ્રીએ જાણે એમના સંખંધીની દરેક પ્રવૃત્તિમાં એાતપ્રાત થઇ જઇ એને મૃત્રવર્ષ આપ્યું છે, એવા ભાસ થાય છે.

મારી જોડે લાંબા વખતથી પરિચયમાં આવતા, સંસારમાં રહી સાધુ જેવું જીવન આળતા ભાઈ લલ્લુભાઈ કરમચંદ્ર દલાલ એ કથુખીના બાળકના ગામડાની નિશાળમાં સહાધ્યાયી હતા, એ એમનું સદ્દભાગ્ય! તે સમયના સૌખ્યની છાયા એમના પર ઉતરી એમને સાધુ જીવન જિવડાવે છે એમ શા માટે ન માનવું!

સૂરીશ્વરજી જેવા મહાપુરુષને આ એ શબ્દ અંજલિ રૂપે આપવાના મને પ્રસંગ મહ્યા તે બદલ હું પાતાને ધન્યવાદ આપું છું.

મામ વદી ૧ ગુર્વાર ૨૦૦૬ તા. ૫ જાનેવારી ૧૯૫૦, મુંભાઇ

પ્રકાશકનું નિવેદન

અનુ દેયાત્મ ચાગી ચરિત્રનાયકના વરદ હસ્તે સ્થપાયેલ 'શ્રી અધ્યાત્મ જ્ઞાનપ્રસારક મંડળ' આ ચરિત્રશ્રંય પ્રગટ કરતાં, પાતાના ઉપર વર્ષોથી રહેલા જાણને અદા કરવાના આત્મસંતાષ મેળવે છે!

એ વિક્રમી સંવત ૧૯૬૫ ની જ્ઞાનપંચમી હજીય યાદ છે, જે દિવસે જ્ઞાની, ધ્યાની, યાંગી ને સંસ્કૃતિપ્રેમી સ્રશ્રિજે એક ભારે ઉદ્દેશથી આ સંસ્થાની સ્થાપના કરી હતી. એમની તીવ આકાંક્ષા હતી કે જૈન અને જૈનેતરામાં પાતાની જ્ઞાન અને યાંગથી ભરેલી વિચારધારાના પ્રવાહ પહોંચે! જીવન વિધેના, સેવા ને સંસ્ તિ વિધેના, ઇતિહાસ ને અધ્યાત્મ વિધેના પાતાના આદર્શીના ઘર ઘર પાતાના લાયન હારા પ્રચાર થાય!

આ ગ્રાનગંગા માણુસા મુકામે શરૂ થઈ, ને આગળ ધપી. એનું પ્રારંભિક સંચાલન શ્રદ્ધેય શેઠશ્રી લલ્લુભાઈ કરમચંદ દલાલે સંભાત્યું. ને તે પછી તેને પાદરા મુકામે લઇ જતાં અનન્ય ગુરુભક્ત શ્રી. માહનલાલ હેમચંદ વડીલે એ સંભાત્યું. કુદરતના સંકૈત જ હશે. એક વાર અબપ્તસ્વભાવી ચરિત્રનાયક એક માટા શિષ્યસમૂહ ધરાવનાર મુનિરાજ સાથે શિષ્યા વિષે વાત કરતાં કરતાં નિશ્ચય કર્યો કે ક્ષરજીવનના શિષ્યા તે જે થાય તે ભલે, પણ અક્ષરજીવનવાળા ૧૦૮ શંથશિષ્યા જરૂર સર્જવા, જેને જન્મ, જરા ને મરણ ન નહે! જે અમર હાય!

આ મંડળ એ પ્રતિજ્ઞાવાહનનું સાધન બન્યું. એકસા આઠથી પણ વધુ અમર શ્રંથ-શિષ્યો સર્જવાને નિમિત્તભૂત બન્યું. અને એ વાતનું એને આજે પણ ગૌરવ છે. આ સંસ્થાના પ્રેરક અને પ્રાણ ચરિત્રનાયક આચાર્યવર્ય શ્રી. યુદ્ધિસાગરસૂરી ધરજી વિ. સં. ૧૯૮૧ જેઠ વદી 3 ના રાજ કાળધર્મ પામ્યા. એમના બહાળા લક્તમં ઠળે એક તારક શુમાવ્યા. સાથે સાથે મંડળે પણ આધારસ્થં ભ

[8]

योगनिष्ठ आचार्य

ખાયા. મૂળ આધાર જતાં, આધાર વગરની એ ઇમારતને બીજા આધારસ્થંલા મૂકીને ઊલી રાખવાના સંસારમાં હંમેશાં સહુ કાઈ પ્રયત્ન કરે છે: એમ અમે પણ કરીં, પણ એ પ્રતાપી આધારસ્થં લની ખાટ અમને સદા કાળ સાલ્યા કરી છે, ને આજે પણ સાલે છે.

આવા પ્રતાપી આધારસ્થં ભના લેકિત્તર ચરિત્રને લેકિલ્ત માટે પ્રગટ કરવું એ આ સંસ્થાની ક્રજ હતી, અને તે પ્રગટ કરવાની આકાંક્ષા આ મંડળ પ્રથમથી જ સેવતું આવ્યું હતું. તે છતાં વાચકવર્ગને આશ્ચર્ય થશે કે જીવનચરિત્રને રજા કરતાં પૂરી એક પચ્ચીસી પસાર થઇ ગઈ. અમારે સ્પષ્ટ કરવું જોઇએ કે અલખત્ત, એક મહા ઉપકારી આત્માનું ચરિત્ર આટલું માડું ખહાર પડે તે માટે મંડળ અવશ્ય ટીકાપાત્ર છે: પણ સાથે સાથે અમારે જણાવવું જોઈએ, કે એ વિષેના અમારા પ્રયત્ન આજ સુધી કહી શંભ્યા નહોતો. જીવનની વિગતા એકત્ર કરવાની, એ બધાને કમવાર યાજવાની, ને છેલ્લે છેલ્લે એને ન્યાય આપી શકે તેવા લેખકની શાધની પ્રવૃત્તિ સતત ચાલ હતી.

અમારે સ્પષ્ટ કરવું જોઈ એ કે ત્રણ ત્રણ લેખકા પાસે જીવનચરિત્રો લખા-વવામાં પણ આવ્યાં. પણ તપાસતાં કાઈમાં અતિશયાકિત તાે કાઈમાં અલ્પાેક્તિ દેખાઈ. વળી મધ્યસ્થભાવે ન્યાય આપી શકે તેવા લેખકની શાેધ આરંભાઇ!

સમય કાઇ નેય માટે કચાં થંલે છે? મંડળે એક યાગાલ્યાસી વિદ્વાન સજ્જન શ્રી. જયંતિલાલ એ છવલાલ મહેતાને આ કાર્ય સાંપ્યું. આ કાર્યને જરૂર ન્યાય આપે એવા એ સુંદર લેખકે લખવા માંડયું, ત્યાં તા આ બાબતથી અજ્ઞાત એક ગુરુલકતે શ્રી. કેશવલાલ મંગળદાસ નામના વકીલને આરાભાર જીવન લખવા સાપ્યું અને લાઈ જયંતિલાલે કામ પડતું મૂક્યું. બનવા કાળ તે રા. કેશવલાલ તે લખી શક્યા જ નહિ.

વરસા વીતતાં ગયાં. આખરે ભાઇ પાદરાકરને આ કાર્ય સાંપાયું. તેમણે દુંક સમયમાં તે લખ્યું. આચાર્યી, સાધુઓા અને મંડળના સભ્યાએ વાંચ્યું, ગમ્યું, અને પ્રેસમાં માકલવા પ્રબંધ થયા. ત્યાં તા રા પાદરાકરે જાણીતા લેખક શ્રી. જયભિષ્ણનું ' કામવિજેતા સ્યૂલિલદ્ભ ' પુસ્તક વાંચ્યું ને ડાલી ઊઠયા. આ લેખક મારા લખેલા છવનને પાતાની શૈલીમાં લખે તા ? જરૂર ઉત્તમ કૃતિ બને. આ ભાવનાએ શ્રી નાગકુમાર મકાતી વકીલ મારકૃતે મંડળને શ્રી. જયભિષ્ણ મળ્યા. તેમણે આ કાર્ય સ્વીકારવાની ઉદારતા દર્શાયી મંડળને ઉપકૃત

[2]

प्रकाशकतुं निवेदन

કર્યું. ગુરુશ્રીની નિત્યનાંધા, લખાયેલું જીવન, ગુરુશ્રીના તમામ ગંથા તથા અન્ય સાહિત્ય તેમને આપ્યું અને તેઓ કટિબદ્ધ થયા.

પછી તો તેઓ શ્રી લાંબી માંદગીમાં પટકાયા. પ્રકૃતિની પ્રેરણા ને ભાગ્યનાં વિધાન અજબ હાય છે. શ્રી. જયબિષ્બુએ વીતી ગયેલા લાંબા ગાળાને ટું કા કરવા અમદાવાદથી મુંબઇ આવીને લખી આપવાના નિર્ધાર કર્યો. વિ. સં. ૨૦૦૨ ના ચાતુર્માસમાં ચરિત્ર લખાયું. પ્. મુનિરાને તથા વિદ્વાન શ્રાવ-કાની વચ્ચે તે વંચાયું પણ લખાઇને તૈયાર થયું ત્યાં તા કાગળનિયમન ધારા, મુદ્રણનિયમન ધારા, ખુક્ષંગ બંધ! કાગળા મેળવવાની—પ્રેસાને પહાંચાડવાની મુશ્કેલી વગેરે આડા હાથ દઈ ઊભાં! એમ મુશ્કેલી એ વચ્ચે વખત વીતતા ચાલ્યો. છતાં વહાદરાવાળા ભાઈ રમણલાલ શાહે અશાક પ્રિન્ટરીમાં તે છાપી આપવા સંમતિ આપી અને આ કાર્યમાં તેમણે ગાઢ આત્મીયતા ખતાવી. પૂખ કાળજીથી તૈયાર થયેલ આ શ્રી 'યાંગનિષ્ઠ આચાર્ય ' વાંચકા સન્મુખ રજા કરતાં મંડળને આનંદ થાય છે. શ્રી. જયબિષ્ખુની મુલલિત અનુપમ લેખનશૈલી અને આચાર્ય શ્રીનાં લખાણા વાંચી મેળવેલી બિક્તિમરી શ્રદ્ધા તથા સ્કૃટિક જેલું હુદય આ સૌને મંડળ અભિનંદન દે છે, તથા શ્રી રમણલાલ તથા એમના અશાક પ્રેસના સ્ટાકને પણ હાર્દિક ધન્યવાદ આપે છે.

મહેસાણાવાસી શ્રી. ભાંખરીઆ–ભાઇએાએ આ ગ્રંથમાં રૂા. પાંચ હજારની સહાય કરી ગુરુભક્તિ પર કળશ ચઢાવ્યા છે. તદ^{ેશ} તેમના સ્વ. પિતાશ્રીતું જીવન તથા ફાેટા ગ્રંથમાં પ્રકટ કર્યા છે, અને ભાંખરીઆ ભાઇએાના આભાર માને છે.

આ ગ'શામાં વારંવાર સલાહ સૂચના આપવા ખદલ આચાર્ય શ્રીના ખાલ-મિત્ર, આજીવન ભક્ત તથા મંડળના એકના એક વયાવૃદ્ધ શેઠશ્રી લલ્લુભાઈ કરમચંદ દલાલના આભાર માનવા શખ્દા નથી.

મંડળ આર્થિક મૂંઝવલ તથા કાર્યંકરાના મંદ ઉત્સાહને લઇ એક ઝોકં ખાઈ ગયું. પણ યાગનિષ્ઠ આચાર્ય શ્રીના ઘણા ગુણા ધરાવનાર તેમના શિષ્ય આચાર્ય શ્રી કીર્તિ સાગરસ્રિજી તથા શ્રી મહાદયસાગરજીના મુંબઈના ચાતુર્માસમાં સારી જેવી આર્થિક મદદ મળતાં મંડળ પાછું તાજું થઈ ગયું અને બ્રંથમુદ્રલ્નું કાર્ય વેગથી ચાલુ થઈ ગયું: તે બદલ આચાર્ય શ્રી તથા મુનિરાજોની ગુરુલક્તિ તથા કાર્યદક્ષતા બદલ અમને ગૌરવ ઉપજે છે.

પ્. આચાર્ય દેવ શ્રી રિદ્ધિસાગરસૂરિજી એ માર્ગ દર્શન આપવામાં તથા પ્રેરણાઓ

[3]

योगनिष्ट आचार्य

કરવામાં ખૂબ શ્રમ સેવ્યા છે. તેઓએ પણ લગભગ આઠેક યાંથા યાગ અધ્યાતમ જેવા ગહન વિષયા પર લખ્યા છે, જે પ્રેસમાં જશે. તેઓશ્રીને અમારાં બક્તિભર્યાં વંદન હા.

એ બાલ લખવા માટે ગુજરાતના વિખ્યાત કલમસ્વામી શ્રી રમણલાલ દેશાઈના તથા આમુખ લખી આપવા અદલ જાણીતા પ્રોફેસર શ્રી. કામદારના આભાર માનતાં અમને ખૂબ આનંદ થાય છે.

મંડળે આ ગ્રંથના સત્ય ઇતિહાસ મેળવવામાં, તેને સમૃદ્ધ કરવા માટે શ્રમ લેવામાં, અને દ્રવ્યના વ્યય કરવામાં પાછું જોશું નથી. ચાર, ત્રશ્ર, બે ને એક રંગી અનેક ચિત્રો, તેની ડીઝાઈના કરાવવી, બ્લાક કરાવવા, ફાટા મેળવવા વગેરમાં, કાગળાની સખત માંઘવારી વખતના કાગળા માટે, પાકા બાઇન્ડીંગ માટે, એમ અનેક વિધ ખર્ચા કરતાં આ ગ્રંથમાં ખર્ચ ધારવા કરતાં વધુ આવી ગશું. આજે લગભગ એક ગ્રંથ રૂપિયા પંદરે પડી ગયા, છતાં આવું સાહિત્ય થાડું જ વ્યાપારની ચીજ છે? મંડળે તેની કિંમત માત્ર રૂા. ૧૦) શખવાનું નક્કી કર્યું છે.

ભજનસં થઠ ભા-૧ (છઠ્ઠી આવૃત્તિ) ભાગ બીજો તથા અધ્યાત્મ ભજન સંથઠ સં યુક્ત તૈયાર છે. 'ચાગદીપક' તૈયાર છે અને 'કર્મચાગ' તૈયાર થઇ આવી રહ્યો છે. (અને ગુરુશ્રીના અદ્દલુત અપકટ શ્રંથ 'અધ્યાત્મ મહાવીર' તરતમાં જ પ્રેસમાં જશે) મંડળ પ્રકટ કરેલા તમામ શ્રાંથા મંડળના સભ્યોને લેટ આપવામાં આવશે.

આ ગરિત્ર જે સંજોગોમાં તૈયાર થયું છે, એમાં અનેક વસ્તુઓ રહી જવા પામી છે. અને કૈટલીક વસ્તુ તરફ લક્ષ પણ ન ખેંગાયું હોય એ સંભવિત છે: તા જે સુજ્ઞ બાઈ એ પાસે વિશેષ માહિતી હાય તે અમને માકલી આપશે તો અમા આભારી થઇશું ને આ ગંથની ખીજી આવૃત્તિ વખતે ઉપયોગમાં લઇશું.

આમ માટે માટે પણ ' યાગનિષ્ઠ આચાર્ય' ગંધનું કાર્ય સંપૂર્ણ થાય છે. માડું પાકેલું ફળ અતિમિષ્ટ હાય છે, એમ આ જીવનચરિત્ર મિષ્ટ અને મધુર ખન્યું છે. વાંચકાને તે માનવ, દેવ અને ખુદ પ્રભુ ખનાવા.

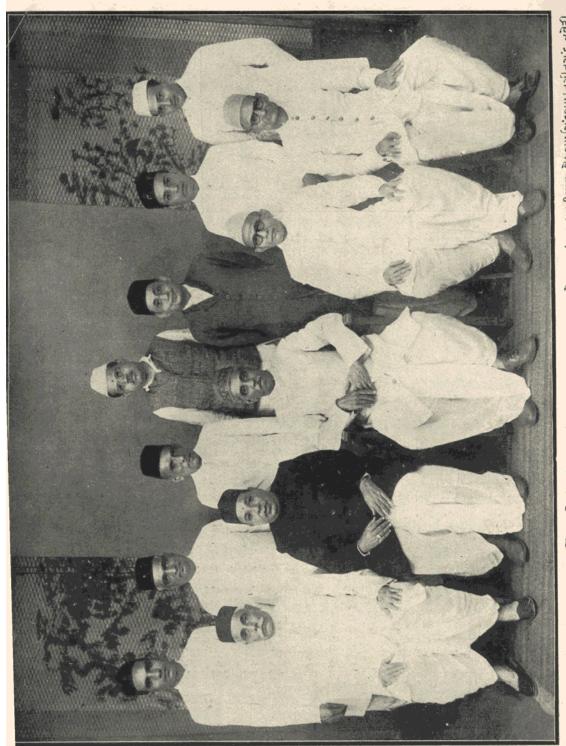
િલિ. સેવકા

મણિલાલ માહનલાલ પાદરાકર મ'ગળદાસ લલ્લુભાઈ ઘડિયાળી ચ'દુલાલ નગીનદાસ ભાખરીઆ મ'ત્રીએ

અધ્યાત્મ જ્ઞાનપ્રસારક મંડળ: સુંબઇ

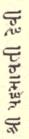
[8]

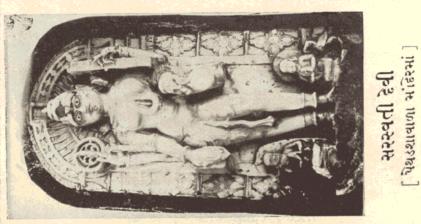
(પ્રમુખ), શેદ કતેહચંદ ઝવેરભાઇ (ઉપપ્રમુખ), શ્રી મણિલાલ મોહનલાલ પાદરાકર (મંત્રી). ઊભેલા: શેદ ચીમનલાલ છગનલાલ, શેદ ચંદુલાલ નગીનદાસ ભાખરીઆ, (મ'ત્રી), રીક વાડીલાલ મગનલાલ, રીક મ'ગળકાસ લલ્લુભાઇ થડિયાળી (મંત્રી), રીક રખુછાડકાસ છોટાલાલ, રીક પાપટલાલ નગીનકાસ શ્રી અધ્યાત્મ ત્રાનમસારક મ'ડળની મેર્નેજિંગ કમિટી : ખેડેલા : શેદ લહલુભાઇ કરમચંદ દલાલ, શેદ મળચંદભાઇવાડીલાલ, શેઠ ભાઇચંદભાઇ નગીનચંદ ઝવેરી लाभरीया, शेह रितवाल माधनवात.

સરસ્વતી કેવી પક્રમાવતી કેવીના મંદિરમાં

[बीलपुर (विद्यापुर)नी आचीनताना डेटबाच्येङ पुरावा

લેખકનું નિવેદન

એનું એક અધ્યાત્મયાગી સાધુવર્ષ ની જીવનઝરમર છે. જીવન જીવી જાણે તે જૈન, અને સમલાવ સાધી જાણે તે સાધુ. આમ બંને વ્યાખ્યામાં જૈનત્વનું જીવન જીવનાર ને અઢારે આલમ તરફ સફલાવની સાધુતા ધરાવનાર આચાર્યવર્ય શ્રીમફ યુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વરજી આ જીવનકથાના ચરિત્રનાયક છે.

આપણું સૌ માનવજાત મૂર્તિપૂજક છીએ. કાેઈ અદ્દલત માનવમૂર્તિ જોઈ ને આપણું હુદય એાળદાળ થઈ જાય છે. કાેઈ આત્મરૂપ અબધૂત નીરખ્યા કે અંગત ભાવનું ઝરણ વહેવા લાગે છે. મન ન હાેવા છતાં, મહાત્માઓની એ માનસી મૂર્તિ મસ્તક નમાવવા પ્રેરે છે. દિલ ન હાેવા છતાં એ દિવ્ય દેદારના દર્શન-શ્રવણની ઝંખના જાગે છે!

આ જીવનકથાની બાબતમાં પણ એવું જ થયું. અમુક પ્રકારનાં સાંપ્રદા-યિક જીવના ન લખવાં, એવા નિર્ણય છતાં એક દહાઉા મારા મિત્ર ને વહાદરાના જાણીતા વકીલ શ્રીયુત નાગકુમાર મકાતીના પ્રેમભર્યી આશ્રહ મળ્યા. અધ્યાત્મ ગાનપ્રસારક મંડળના મુખ્ય સંચાલક શ્રી. મ. મા. પાદરાકર તરફથી સાહિત્યના ગાંજ મળ્યા. એમણે સિલસિલાવાર તૈયાર કરેલ જીવનચરિત્ર મળ્યું. ચરિત્ર-નાયક સૂરિજીની રાજેરાજ લખાયેલી હસ્તલિખિત રાજનીશીઓ (અડધી પડધી ખયેલી) જોવા મળી. મારી પાસે આ બધા સાહિત્યગંજની આરપાર જઇ શકું તેટલા અવકાશ તા નહાતા, પણ તેમના જીવનની ઉપરછદલી વિગતામાં ઊતર્યો! ઊતરતા ગયા એમ ખુંચતા ગયા! ધીરેધીર હાદ સુધી પહાંચી ગયા.

[4]

योगनिष्ठ आचार्य

અને મારે કહેવું જોઇએ કે મને એમાંથી એક તેજોમયી મૂર્તિનાં દર્શન લાધ્યાં. પાષાણમાં પણ પુષ્પ પ્રગટાવે એવી પુરુષાર્થી પ્રચંડ સાધુતાની શક્તિના નિર્દોષ એમાંથી સંભળાયા. વજાંગ પ્રદાચર્યના પાલક અને એથી પદે પદે ચમત્કાર દાખવતા એક (અખંડ પ્રદાચર્ય એ જ મહાન જાદુ છે, અજબ શક્તિ છે, એમ હું માનું છું) મહાન ત્યાગી જોગંધરનાં એમાં દર્શન થયાં. માંદલી; સગવડિયા, ભીરુ ને લાેકલાજે ધર્મ સાધતી સાધુતાને બદલે સત્યવીર સમ્યગદષ્ટિ આત્મસાધુતાનાં ત્યાં અક્ષર દર્શન થયાં! મારી કલમમાં વેગ આવ્યા.

કેટલીક વાર સાધ્યની સિદ્ધિ થવાની હાય તા કાર્ય-કારણના સંજોગ એવી રીતે બાઝે છે, કે આપણે આશ્ચર્યાન્વિત બની જઈ એ. આ ચરિત્ર લખવાના ઉછરંગનું બીજું કારણ એ મુખ્ય કે ચરિત્રનાયક સૂરિજીએ જે ભૂમિને-જે સાબરનદીને-જે વાંઘાં કાતરને-જે વીજાપુર, માણસા, મહુડી, વરસાડા જેવાં અનેક ગામને પાતાના પાદસ્પરાંથી પવિત્ર અનાવેલ, ત્યાં જ મારૂં આળપણ વીત્યું છે. જે સંત ઋષિરાયજીના ચરિત્રનાયકને સમાગમ હતા, એ અમારા લર પછવાડે રહેતા ને એમણે સાબરકાંઠે સ્થાપેલા ઋષ્યશુંગ આશ્રમમાં તા અમે વર્ષો સુધી ખેલેલા. વરસાડાના ઠાકાર શ્રી. સુરજમલજી જેમા ચરિત્રનાયકના ભક્ત હતા-એમના ઉત્સંગમાં જ અમે માટા થયેલા. અને યાદદાસ્ત એમ પણ કહે છે કે આ ' કણળી-સૂરિરાજ'ને વાંદવા વરસાડાથી લાદરા સુધી અમે સંઘ સાથે ગયેલા. આમ એમણે પ્રગટાવેલા સાધુતા, સેવા ને સત્સંગનાં સંસ્કારકિરણ મેં પણ આછાંઆછાં ઝીલેલાં. એટલે વિસરાયેલી એ મૂર્તિ મન:ચક્ષુ સામે આવી ને તરત મમત્વ પેદા કરી ગઇ. પિતાજીએ તાે ૪૦ વર્ષ એ વરસાડા ને લાેદ્રા વચ્ચે ગાળેલાં, ને ત્યાંના જ વતની થઈ ને વસેલા. એટલે ઘણી વાર સૂરિજીના ચમત્કારની, અબધૂતાઇની વાતા કહે. આમ ન જાણે જે વહેલુમાં વહેવાનું હાય, એમાં-જીવનસાગરમાં ન જાણે કૈવા કેવા રંગભર્યા જીવનપ્રવાહો આવી મળે છે ને હાેડીને ધ્યેય તરફ જવા વેગ લાધે છે.

ઘણાએ વળી મને ચેતવ્યો. "નિર્માદય સાધુતાના ઝમેલાને આ રીતે વેગ ન આપશા. એ તા બધું એમ જ!" પણ એ રાજનીશીઓ મને પાકાર કરીને કહેતી હતી, કે આમાં એક દિવ્ય પુરુષાથી આત્માનાં દર્શન પડ્યાં છે. ખાજ લે! કેટલીક વાર ઘણા લાક છિ, છિ કરે એથી આપણે પણ એને છિ, છિ સમછ

[8]

लेखकनुं निवेदन

લઇએ છીએ. આપણને લાગે કે અરે, આટલાં ડાહ્યાં લાક ને આમ કહે એટલે સાચું જ હશે! અને પેલા બ્રાહ્મણના અકરાની જેમ શ્રેય-પ્રેયને આપણે છાંડી એસીએ છીએ.

પ્રગતિની પરાકાષ્ટાસમું એ જીવન! માત્ર બે પચ્ચીસીનું જ જીવન! બે જ જીવનવસંત! એકમાં માનવ બન્યા, બીજામાં મહાન! પણ કેટલી તરભતર કરી મૂકે તેવી સુવાસ! આજ તા માનવતાય માંઘી બની છે, તા મહત્તાની વાત કેવી! ધ્યેયના ધ્રુવતારકને વળગી રહેવાની ને એને ખાતર કષ્ટ સાધનાના તપની કેવી તૈયારી! ગામડા ગામનું કણુબીનું બાળ! રાની વગડાઉ કૃલ માત્ર! પ્રેપ્રી અલણુ ને ગરીબ કામ. એ માટીમાં હજારા જીવ પેદા થયા, ને એ માટીમાં જેવા પેદા થયા તેવા—લેશ પણુ વિશિષ્ઠતા વિના એમાં મળી ગયા. એમાંના એક સુદ્રાતિસુદ્ર બાળના જીવનઉત્થાનના કેવા લગીરથ યતન! કેટકેટલા પ્રત્યનાયોના સામના! છતાં સાચી આત્મશ્રદ્ધાનાં કેવાં મધર કળ!

જીનવાણી મહાજનના અવશેષ સમા વીજાપુરના શેઠ નચ્ચુલાઈ આ કણુળી— આળને લેટે છે. સદાચરણુની મૂર્તિ સમા જૈન મુનિરાજ એને સાંપડે છે! સર્વધર્મના સમન્વયસમા જૈનત્વ પર એને માહ થાય છે. હૈયું તો કારી પાટી જેવું છે. જૂની પરંપરાના 'આચાર્ય હેમચંદ્ર ને શ્રેષ્ઠી ઉદયનની જોડલી સમા' એ શેઠ અને એ સાધુરાજના હાથે લાગ્યનિર્માણુના પહેલા બાલ પડે છે! અને પછી તો ઘડતર એવું લવ્ય રીતે થાય છે, કે આપણે જાણે પૂર્વ જીવન વિસ્મરી જઇએ છીએ. સામાન્ય ભૂતકાળની મટાડીમાંથી તેજસ્વી વર્તમાનકાળનું ઘડતર થાય છે, અને કણુ તથા ચણુ માટે જીવન ખર્ચી નાખતાં સહુ બાળકામાં પેલું કણુખીબાળ લાવિના ઉન્નત મિનારા ખડા કરે છે! ટૂંક સમયમાં જ એક જિગીષુ જીવાનને ગીતા, બાયબલ, કુરાન, અવેસ્તા વાંચતા જોઈએ છીએ, મંદિર, દેવળ, મસ્જિદમાં જતા નિહાળીએ છીએ. ને સાથે જૈનત્વના પરમ અનુરાગી પણ પેખીએ છીએ, ત્યારે જૈન કુળામાં જન્મેલાને પણ ધર્મના મર્મનું જાણે નવું અભિજાત દર્શન થાય છે!

વિકાસ! વિકાસ ને વિકાસ! નરના નારાયણના જાણે સાક્ષાત્કાર! પણ એ ખધુ' તા આ જીવનકથાનાં પૃષ્ઠા કહેશે. અમે અત્રે એની પુનરૂકિત કરવા માગતા નથી! અમને તા પેલા કવિની પંકિત ચાદ આવે છે.

[9]

योगनिष्ठ आचार्य

कीडा जरासा और पश्थरमें घर करें। इन्सान न कयों दिले दिलवरमें घर करें॥

અનેક મધુલરી પાંખડીઓવાળું એ મુવર્ણ કમળ! એ કમળના 'જલ કમળવત' જવનમાં કહી યોગીના અહાલેક સંભળાય છે, કહી પ્રેમયાગીની પુકાર સંભળાય છે, કોઇ વાર ગાપીયંદનાં ગીત ને કાઇ વાર મહાકવિ રામચંદ્રનાં આઝાદીગાન સંભળાય છે! કાઇ વાર અધ્યાત્મયાગી મહાવીરની અહિંસા અને ક્રાન્તિની મૂંજ સંભળાય છે. કાઇ વાર કાળગુકામાં કાઇ જાગજાંદરનાં દર્શન ચાય છે! તાે કાઇ વાર મસ્ત ક્કીરીના આહેલેક સંભળાય છે. કાઇ વાર એકસા આઠ અમર શિષ્ય સજેવા એ કમર કસીને કલમ કસતા જોવાય છે, તાે કાઇ વાર ત્યાં કર્મવાદ ને રાષ્ટ્રવાદના નાદ સંભળાય છે!

એ યાગિત્વ, એ સાધુત્વ, એ કવિત્વ, એ વકતૃત્વ, એ આત્મપ્રેમ, એ મસ્તી, એ દિલદિલાવરી અનાખી હતી. કવિ, તત્ત્વરા, વકતા, લેખક, વિદાન, યાગી, અબધૃત, એકલવીર, એમ અનેક સરિતાના સંગમ એ બુદ્ધિ—અબ્ધિમાં (બુદ્ધિ—સાગર)માં થતા જેવાય છે. ખરેખર, આપણું શ્રદ્ધાતત્ત્વ બહુ માળું હોવા છતાં આપાઓપાઆપ કહી દેવાય છે કે,

એ એકમાં અનેક હતા. અનેકમાં એ એક હતા.

છતાં અમે એમને હીરવિજયસૃરિજી કહેતા નથી કે હેમચંદ્ર કહેતા નથી, ઉપાળ યશાવિજયજી કહેતા નથી કે આત્મારામજી કહેતા નથી! તુલનાના તાકાનમાં આપણે નહી પડીએ. શ્રી. આનંદઘનજી, શ્રી. ચિદાનંદજી, શ્રી. દેવ-ચંદ્રજી, શ્રી. યશાવિજયજી કાઇની છખી સાથે એમની છબી નહિ સરખાવીએ. પણ એટલું તા જરૂર કહીશું કે આ છબી પણ અતૃની પ્રતાપી છબીએાની અંખી અવશ્ય કરાવતી હતી. વિભાજિત માનવતાને એક સાંકળે બાંધનારી જૈન ફિલ-સૂકની એ છબી હતી. પ્રચંડ, પ્રતાપી, નિર્મુક્ત નિગ્યોજ, કુળ, જાતિ, જાતપાંત વિહાણી ગગનવિહારી જૈન સાધુતાના શેષસમી એ છબી હતી. એમાં જીવનના અથકાર હતો. આત્મપ્રેમના પ્રકાશ હતા. વૈરાગ્યના વિકાસ હતા. વાણીનું સામર્થ્ય હતું. સાહિત્યની સર્જના હતી. યાંગના અથકાર હતો. સત્યશોધનની અંખના હતી!

[4]

लेखकनुं निवेदन

પૂર્ણ તો માત્ર પશ્માતમાં છે, ને તત્ત્વ તો માત્ર કૈવલિંગમ્ય છે. પણ એટલું તો અનેકાએ પ્રત્યક્ષ અનુભવ્યું છે, કે એ કહેતો ને થતું, એ બાલતા ને કળતું. એની સાહેદી આજે અનેક જીવંત નર—નારીઓ પૃરે છે. પણ આમ કહીને અમે કાઇની અંધશ્રદ્ધાને પંપાળવા માગતા નથી. માનવનું જીવન ખુદ અમત્કાર નથી ? આતમા એ જ શું શક્તિ નથી ? પ્રદ્માચય એ જ શું મંત્ર નથી ?

છતાંય એ એક માનવ હતા. પાતાળનાં દુલે ઘ પડમાંથી જીવનઝરથ શોધનાર મહામાનવ હતા. દેવ કહેવા એમનું અમારે મન અપમાન છે. માનવી જીવનલર માનવતા નિભાવે, એ કામ દેવો કરતાં ય દુષ્કર છે. વિભૂતિપૂજામાં વ્યક્તિપૂજાનું તત્ત્વ ન પેસે તો સાર્ું. દહેરામાં દેવ તો હવે સમાતા નથી, અને એકને એસવાની પૂરી જગ્યા ન મળે ત્યાં ખીજાને લાવીને ઊભા રાખવામાં ન

ધર્મ અને ધર્મીનાં રિજસ્ટર્ડ લેળલાની બાબતમાં પણ અમારે વિવાદ માંડીને નથી બેસવું. હમેશાં મને લાગ્યા કર્યું છે, કે આપણુ સહુ તો ધર્મ સાગરના કિનારા પર રમતાં ખેલતાં નાનાં બાળ જેવા છીએ. સહુએ એને કિનારે પોતાનાં રેતીનાં ઘર બાંધ્યાં છે. સાગરનાં છલકાયાં જળ અને શંખ તથા કાડા લઇ ને 'અમને મળ્યું,' 'અમને આખરે લાધ્યું' એમ કહી આપણુ રાચીએ છીએ. મોતી તા મધ્ય મહેરામણમાં પઢયાં છે, જેની ગાત તા મરજવાએ જ કરે છે. વૈરાગ્યની અડી અડી બાતા પણ આજે તા ગજા અહારની બાબત અની છે. વૈરાગ્યના ય સંસાર બંધાયા જેવાય છે. મને તા જૈનધર્મના વિશુદ્ધ વૈરાગ્ય મીણના દાંતે લાહાના ચણા ચાવવા જેવા લાગ્યા છે, છતાં આદર્શ તા ઉત્કટ જ હાય વામન માનવી માટે હિમાલય કંઇ વામણા અનતા નથી. માનવીએ વિરાટ જગાવવા ઘટે. એ ઉત્કટ આદર્શ જ આ કાળમાં જૈન સાધુતાને અન્ય સાધુતા કરતાં, પડતાં પડતાંય ઉચ્ચ ધારી રાખી છે. એને જરા જાગ્રતિનું જેમ મળે તા કરીથી.......પણ છાડા એ વાત! જે આપણા વશની વાત નથી–એ વાત કરવામાં સાર નથી

આ જીવનકથા મહેરામણુમાંથી માતી શાધનાર એક મૃત્યું જયની ને વામ-નમાંથી વૈરાગ્યની વિરાટ ધૂણી ધખાવનાર તેગ દરની છે. પણ ઉપમા–ઉપમેયના ઝમેલામાં પડવાની ધાસ્તી છે. ભક્તિ વિભક્તિ તેતી નથી. કાને કાનાથી

[९]

योगनिष्ठ आचार्य

સરખાવવા ? પણ એટલું કહીશ કે આ ખધામાંથી મને મનભાવતી એક મૂર્તિ મળી જેને યથામતિ અહીં રજા કરવા પ્રયાસ કર્યો. છવનચરિત્રના લેખકની અનેક-વિધ યાગ્યતાઓમાંથી મારી પાસે કેટલી છે, તે હું જાણતા નથી. પણ કલમ વાટે એક સુકૃત્ય કર્યાના મને સંતાષ અવશ્ય છે!

જે સમયે આધ્યાત્મિક દારિદ્રય આપણને વળગ્યું છે, વિચારાનું એકાંગી-પણું ને આગ્રહીતત્ત્વ આપણાં મન–બુદ્ધિ ને હૃદયને આવરી બેઠું છે, વર્તન તા 'પાંથીમાંનાં રીગણાં ' જેવું બની બેઠું છે: એ વેળા જાૃની મૃડીનું આ એક જવાહિર આપણી સમક્ષ રજાૂ થાય છે. અન્યને તિરસ્કારવામાં તેજીલી આપણી ધર્મનિષ્ઠાને જરા સંવેદનશીલ બનાવીએ, પાણીમાંથી પારા કાઢવાની આપણી કૂનેહને વિસારે પાડીએ, અને કાઇનું સારું જોઇને દેષ નહિ પણુ પ્રેમ ધારીએ તા જ આપણે જૈનધર્મનાં બે મહાન તત્ત્વો—અહિંસા (અન્ય જીવા તરફ સદ્ભાવ) ને અનેકાન્ત (અન્ય ધર્મા તરફ સદ્ભાવ) ને અમલમાં મૂકનાર આવા અબધ્તાની કંઇક ઝાંખી કરી શકીશું. ને જડવાદમાં ડૂબતા જતા જીવનને ધર્મથી ધારી રાખી શકીશું!

આ જીવનકથા લખતાં મેં ઘણું ઘણું છોડી દીધું છે. ઘણું રહી પણ ગયું છે તે ઘણું છટી પણ ગયું છે લખવામાં ઘણા વિલંભ થયા છે. તે છપાવવામાં એથી વધુ થયા છે. કંટ્રોલ ને બીજ અગવડાએ ભારે હેરાન કર્યા છે. વિગતો તા હજ એટલી અલ્ખૂટ છે, કે બી તે એક આવડા ભાગ થઇ શકે તે હજ લગભગ અસ્પર્સ્ય રહેલી રાજનીશીઓ તા મારા મનને સતત ખેંચી રહી છે! અરે, આટલી નિભીંક તે નિખાલસ રીતે લખાયેલો જૈન સાધુની રાજનીશી કર્યા મળે? શા માટે એનું સળંગ પ્રકાશન ન કરવું!

હાલ તરત તો એ તમામ સાધનસામગ્રીના સહકારથી જેવી અની તેવી— જંગલમાં કેડી તૈયાર થાય તેમ—આ એક જીવનછબી તૈયાર કરી છે. કેવી થઈ છે તેના નિર્ણય વાંચકા ને વિવેચકાં કરે, પણ મનને એમ લાગે જ છે કે હજી વધુ મનની શાન્તિ, વધુ ચિત્તના પ્રસાદ ને સમયનો વિશેષ અસંકાય હાત તા આથી પણ વધુ સુંદર થાત....પણ તેર મણના 'તા'ને બૃલી જઈએ. આજની ઘડી રળિયામણી. જે ઘડીએ જે થઈ ગયું તે વાહવાહ!

આ જીવનકથાના લેખનકાર્યમાં ને મુદ્રશુકાર્યમાં પહેલેથી છેલ્લે મુધી

[80]

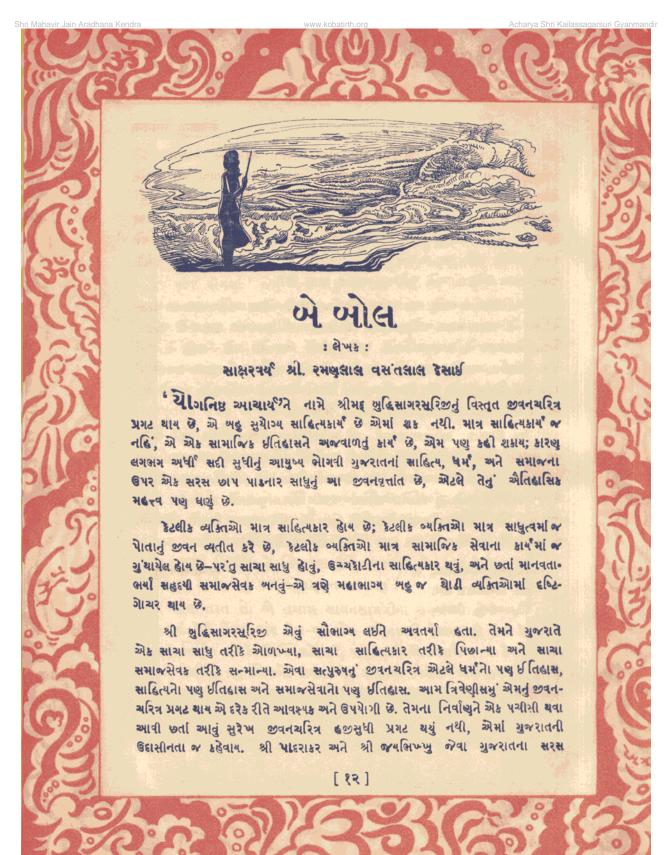
लेखकनुं निवेदन

મને સાથ આપનાર, શ્વાસાશ્વાસમાં સા વાર સદ્ગત સૂરિજીને સ્મરનાર શ્રી 'પાદરાકર' ના મારે આભાર માનવા રહ્યો, ને મિજજ – મેળ જાળવી આ ગ્રંથને પ્રગટ કરવાનું શ્રેય તેમને ફાળે જન્નું જોઈ એ. ઇમારત બાંધવાનું કામ મેં કર્યું છે. બાકી ઈટ્યૂના ને આરસ તા તેમણે જ લાવીને હાજર કર્યાં છે. તેમ જ સૂરિજીના જે આંગને હું પૂરા સ્પર્શી શકયો નહાતા, તે સાહિત્યસર્જન વિષે તેમણે ઉમેરા કરી, આ ગ્રંથને સંપૂર્ણ બનાવ્યા છે. તે માટે સહલેખક તરીકે તેમનું નામ ઉમેરતાં મને ખરેખર આનંદ થાય છે!

આ ઉપરાંત જાણુ આ જીવન જેવા જ જીવી રહેલા ચરિત્રનાયકના ખાલ-ગાહિયા ને પરમ લકત વયાવૃદ્ધ શેઠ શ્રો લલ્લુલાઈ કરમચંદ દલાલની સંસ્કા-રિતા, સેવાલાવ ને સમજશકિતને મારે અ^{કર્ષ} આપવા ઘટે. ઠાહી ને દાની જૈન શેઠાઈના અવશેષ સમા એ નર છે. એમણે સ્રિજીના જીવન-કવનમાંથી ઘણું ઘણું મેળવ્યું છે, પણુ એમની પાસેથી મેળવી લેનારનો આજે તૃટા પડયો છે! આ શ્રંથની ઘણી વિગતા તેમની પાસેથી મેળવેલી છે.

આ ઉપરાંત ભક્તિભાવભર્યા શ્રી. ભાંખરીઆભાઈ એાની પ્રેમ અને શ્રદ્ધાં તેા વિસરી વિસરાય તેમ નથી. તેઓની પાસેથી ચરિત્રનાયકની આત્મશક્તિનાં અનુભવેલાં દર્શાતા સાંભળવાં એ પણ જીવનની માજ છે. છેલ્લે આ ચરિત્ર-લેખન દરમ્યાન મને મુંબઈના અપ્રિય વાસ પ્રિય ખનાવી આપનાર મારા લઘુ ખધુ શ્રી. ધર્મચાંદ્ર દીપચંદ્ર દેસાઈ B. sc. ના મારે આભાર માનવા નેઈએ. જે સંસ્થાએ પ્રેમથી મને આ કામ સોંપ્યું તેને તા કેમ વિસરાય ?

માદલપુરા, અમદાવાદ, **६** હિંદ પ્રજાસત્તાક દિન ૨૬, જાન્યુ, ૧૯૫૦ —જયભિખ્યુ

[વિં. સં. ૧૯૭૯ માં]

बे बोल

લેખકાએ શ્રી મુહિસાગરસ્રિજનું ખહદ જવનચરિત્ર ખહાર પાડી ગુજરાતનું એ મહેલું ટાળ્યું છે; ઉપરાંત ઇતિહાસના એક ખૂટતા સાનેરી અંકાડા સાંધી દીધા છે.

હિંદે સાચા સાધુત્વને જ પીછાન્યું છે; માગી ય સાંપ્રદાયિક સાધુત્વને નહિં જ. અલખત્ત પંચા, માર્ગા, સંપ્રદાયા અને ધર્મોએ, પાતપાતાનું શુલ કાર્ય બજાવી હિંદી જનતામાં એક પ્રકારની ઉદાર સંસ્કારિતા–Catholicty ઉપજાવી છે, જેને લઇ તે ધર્મ ત્રન્ન, ધર્મ ધેલછા, અને ધર્મ સિનપાત હિંદી જીવનમાં ધર્ણા હળવાં બની ગયાં છે. શ્રીમદ્ છુહિસાગરસરિજીનું જીવનચરિત્ર હિંદની આ યશસ્વી પ્રધાલિકા–માળામાં એક સુંદર મહ્યુકા ઉમેરે છે.

હું તા માનતા જ આવ્યા હતું કે વૈદિક, બૌહ અને જૈનમાર્ગા એકજ આય'- સંસ્કૃતિના ફળ છે અને પરસ્પરના પૂરક છે. યુગ યુગથી એ ત્રણે માર્ગ પ્રવાહો આય'સંસ્કૃતિ રહતા આવ્યા છે, અને ઘણીયે વાર એક ખતી, વળી સહજ વિભિન્ન ખતી, એક ઉત્કૃષ્ટ આય'માનસને, આય'સ'સંસ્કારને—કહા કે સર્વ પ્રાહી માનવ માનસને ઘડતા અને પાષતા આવ્યા છે. એક માર્ગ બીજા માર્ગોને ઘણું આપ્યું છે અને એકબીજામાંથી ઘણું ઘણું લીધું પણ છે. સંસ્કારની એ આપલે કેવી સરળતાપૂર્વ કથાય છે, એનું દર્શત વિદાન લેખકાએ રચેલા શ્રી મુદ્દિસાગરસ્રિજીના આ ચરિત્રમાંથી આપણુને સહજ સમજાઈ જાય છે. જીવનચરિત્રના મધ્યબિ'દુરૂપ વ્યક્તિ તા મહાન હતી જ; પરંતુ એ વ્યક્તિની માત્ર સાંપ્રદાયિક મહત્તા જ નહિં, પરંતુ માનવ મહત્તા ઉપસાવવામાં આ ચરિત્રપ્રંથ સફળ થાય છે, એમાં જ લેખક યુગ્મની સાચી સિદ્ધિ રહેલી છે.

મેં પણ શ્રીમદ્દ ખુલ્લિસાગરસરિજીનાં દર્શન કર્યાં હતાં અને તેમના માલા કદીકદી સાંભળ્યા હતા. સને ૧૯૨૨–૨૩માં મુલ્કી અમલદાર તરીકે હું વિજાપુર રહેતા ત્યારે મારા જીવનના નોંધવા જેવા ત્રણ પ્રસંગા બન્યા ક એક શ્રીમદ્દ ખુલ્લિસાગરસરિજીનાં દર્શન; ખીજું તેમના જ યાત્રપુરુ કે યાગસહાધ્યાયી શ્રી મારિયા સ્વામીનાં દર્શન અને ત્રીજું વરસાકાવાળા સંતકવિ ઋષિરાજનાં દર્શન.

આ ચારવિચારની ખહુ છૂટમાં માનનારા હું ધાર્મિક હોવાના લેશ પણ દાવા કરતા નથી, છતાં સાધુસંતાનાં મિલન મારા જીવનને ઠીકડીક સ્પર્શા મયાં છે. શ્રીમદ્ ખુદિ સાગરસરિજનું દર્શન આમ હું અભિમાન લઈ શકું એવા મારે માટે પ્રસંગ મણાય. જૈનસાધુએનો સમામમ મારા જેવા હિંદુ વ્યાદમણ માટે સદાયે ઉત્સાહના જ વિષય રહ્યો છે. જૈનસાધુઓની તપશ્ર્યા, જૈનસાધુઓની વિદ્વત્તા અને જૈનસાધુઓની વિરાગ મને સદા આકર્ષક લાગ્યો છે.

અહિસાગરસરિજી જાતે શૈવ-વૈષ્ણુવ માતાપિતાના પુત્ર, ગ્રાતિએ પ્રાટીદાર; દીક્ષા લીધી જૈનધર્મ'ની, અને જૈનધર્મા'એ ઉપરાંત કૈંક હિંદુમુસલમાન જનતાના પૂજ્યભાવ તેમણે

[१३]

बे बोल

અને હિંદુ પાટીદાર માખાપના દીક્ષા લઈ જૈન ખનેલા પત્ર શ્રી સહિસાગરજી—એ ત્રણેની ત્રિપુટી મળી હહેવાગના પ્રયોગા કરે, એ વસ્તુ દર્શાની આપે છે કે આપણી સંસ્કૃતિમાં તાત્વિક બેદ રહેલા નથી.

આમ શ્રી પાદરાકર તથા શ્રી જયક્ષિષ્મુએ લખેલું આ જીવનચરિત્ર શ્રીમદ્
યુદ્ધિસાગરસ્રિની જીવનકથની કહી જાય છે, તેની સાથે સાથે પ્રાચીનકાળથી આજસુધી ચાલી આવેલી આર્યસંસ્કૃતિની આપલેની કથની પણ કહી જાય છે. ઉપરાંત એકાવન વર્ષમાં જ
યુધી લીલા સમેટી લોધેલા એક જીવનમુક્તની વિવિધ દશ્યભૂમિકાએમાં આપણેને ફેરવી
સાનવજીવન સામાન્યતામાંથી કેટલી ઉચ્ચ દિવ્યતાએ ચઢે છે એના ખ્યાલ પણ આપણેને
આપે છે. જોડે જોડે, એ એકાવને વર્ષના સહત્ત્વના સામાજિક ઇતિદાસ પણ આપણેને
આપી જય છે, જેમાં ગુજરાત, મારવાક, મેવાક, સૌરાષ્ટ્ર અને દક્ષિણ જેવા પ્રદેશની
લીગોલિક પરિક્રમાના પણ આપણેને ખ્યાલ આપે છે અને સામાજિક અને ધાર્મિક પ્રવાહે
— ખિસ્તી, આર્યસમાજી, અને થીયાસોશીના ઉલરાના પણ ખ્યાલ સારી રીતે કરાવી જય
છે. દેશભક્તિનાં પૂર ઉછાળતા લાલા લજપતરાય, પંકિત મદનમાહન માલવિયા, મહાત્મા
આંધીજી અને શ્રીમંત મહારાજ સયાજરાવ સરખાના પણ પરિચય શ્રોમદ્દ યુદ્ધિસાગરસ્રિજ્
અંગે આપણને એ ચરિત્ર કરાવી જય છે. કવિસદ્માટ નાનાલાલ સરખા સાહિસકારોના
પણ પરિચય એમના જીવનમાં હોય એ સંભવિત જ છે.

સાથે સાથે એકલી મહાન વ્યક્તિઓના જ પરિચય ઉપર ચરિત્રનાયકની મહત્તા સ્થપાતી નથી. હિંદુમુસ્લિમ જનતા અને કેટલીયે ગૂતેગાર ગણાતી કામોના તેમના હદય- સ્પર્શા પરિચય-ટુકડા આપણુને આ જીવનચરિત્રમાં જોવા મળે છે; એ ખરેખર માનવ- જીવનને મહાન ખનાવતા રત્ન-ટુકડા છે એમ આપણુને લાગ્યા સિવાય રહેતું નથી. બાલપણુથી તે અવસાન સુધીના નાના માટા પ્રસંગા, બહુ જ રસભરી વાણીમાં આ પ્રંથમાં આપણુને સમજવા મળે છે અને આમ આપણા સાહિત્યમાં એક સરસ જીવનચરિત્રના પ્રંથ ઉમેરાય છે.

ઐમાં કેટલાંક ચમત્કાર વર્ષુંના પણ આવી જાય છે. એ ચમત્કાર વર્ષું નાના અદ્દસુત રસ મારા સરખા નાસ્તિક અજૈન સંપૂર્ણ પણે લલે ન માને અને લેખકાના લક્તિલાવ લર્યાં સંવેદના તરીકે ગણી તેમને લલે માત્ર વાંચી જાય! તાપણ શ્રીમદ્દ સુદ્ધિસાગરજની જવનકથામાં ઘણુંય એવું અદ્દસતા તત્ત્વ રહેલું છે, કે જે નાસ્તિકને પણ ચમકાવી જાય. શ્રીમદ્દ સુદ્ધિસાગરજસ્રિનાં પર્યં ટેના, તેમનાં કૃષ્ટલર્યાં તપ, તેમના ઉપ્ર સંયમ, ધનને ઠાેકરે ચઢાવવાની ઉપેદ્ધાવૃત્તિ, અતુલ અભ્યાસ, વંદનીય દીદ્ધા, અને આર્યં સંસ્કૃતિને શાલે એવું આચાર્યં પદ એ શ્રી સુદ્ધિમાગરસ્રિજનાં જવનશ્વિખરા આપણને અદ્દસત રસની પરાકાશએ જરૂર પહોંચાં એવાં છે. વિરાગની ટાચે ચઢતું માનવજીવન લારમાં લારે અદ્દસત દશ્ય છે.

[84]

योगिनष्ठ आचार्य

શ્રીમદ્ છુદ્ધિસાગરસૂરિજી જેવા એક મહાન ગુજરાતીને અનેક વિગતા સહ રજૂ કરવા માટે આપણે ખરેખર લેખકળ ધુઓના આભાર માનવા રહ્યો. લખાણ શુદ્ધ અને રસમય તો છે જ; સાથે સાથે લેખની શૈલી પણ રસભરી છે અને જીવનચરિત્રના નાયકને યાગ્ય ભૂમિકાએ મૂકવા અથે લેખકાએ યાજેલો સામાજિક અને રાજકીય ચિત્રધટના પણ જીવનચરિત્રના ઐતિહાસિક મૃલ્યને સારા પ્રમાણમાં વધારે છે.

શ્રીમદ્ છુદિસાગરસૂરિજી જેવા એક મહાન સદ્દયુરુને અપાયેલી આ જીવનચરિત્રફ્રપી અંજલીતું પઠન સહુ ગુજરાતીઓ કરે. આર્ય સંસ્કૃતિના એક લબ્ય નમૃતા સરખા શ્રી છુદિસાગરસૂરિજીને ગુજરાત કરી ઓળખે અને તેમના જીવનમાંથી એકાદ અંશ કે અંશના અંશ મેળવી કૃતાર્ય થાય એજ અભિલાષા સહ, સહુ વાંચકાને જીવનચરિત્રના વાંચન તરફ જલદી પ્રેરાવા હું વિનંતિ કરું છું.

વડાદરા, ૨૫ ઍાગસ્ટ, ૧૯૪૯

[શ્રી. સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલયના દ્રસ્ટીઓની બાર્ડના પ્રમુખ તથા વિખ્યાત અર્થશાસ્ત્રો શ્રીમાન્ મન સુબેદારના 'યાગનિષ્ઠ આચાય'' ગ્રંથ માટે અલિપ્રાય.]

महत्त्वना वधारा

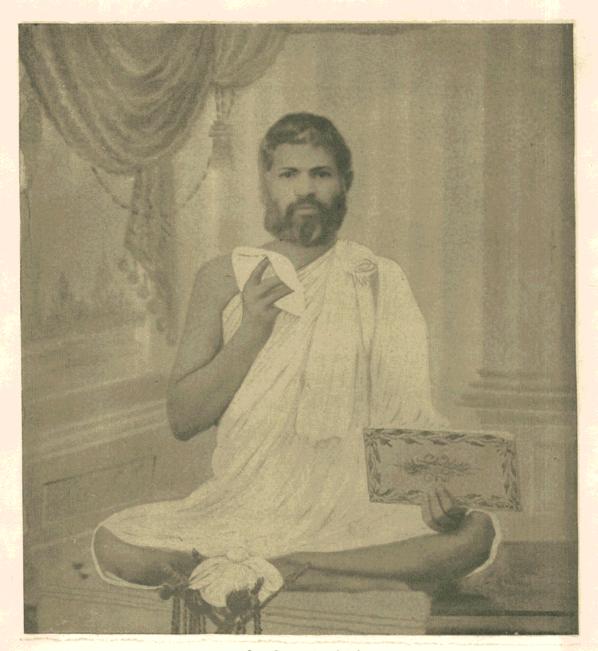
ત્રી મદ્દ પ્યુક્તિસાગરે સરી ધરજીની જીવન કથા હું ખૂબ રસથી વાંચી ગયા. મ્હાેટા સંતા લાકહિતમાં જીવન ગાળે છે, અને સામાન્ય માણસાને સત્ય અને અહિંસાના માર્ગે દારવા ઉપદેશ આપે છે. આ સંતાની ભારતમાં તા પર પરા ચાલુ રહેલી છે.

આવા મહાન સંતની કથા જાણીતા સિદ્ધહરત લેખક શ્રી. જયબિખ્ખુ તથા શ્રી. મણિલાલ પાદરાકર જેવા તેમના શિષ્ય એટલું જ નહિ પણ ગુજરાતનાએક માટા લેખક અને કવિ લખે ત્યારે શેની ઉણુપ રહે.

જીવનકથા-વિલાગ ગુજરાતી સાહિત્યમાં ધણા અધૂરા છે. તેમાં આ પુસ્તક એક મહત્વના વધારા કરે છે.

લીખરી ખીલ્ડીંગ, મરીન લાઇન્સ, મુંબાઇ, ૧૮–૯–૪૯

મનુ સુખેદાર.

યોગનિષ્ઠ આચાર્ય વર્ય શ્રીમદ્દ ભુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વરજી [યુવાવસ્થા]

આ મુ ખ

: લેખક :

પ્રોફેસર કેશવલાલ હિંમતરામ કામદાર હતિહાસ, અર્થશાસ ને રાજશાસના પ્રાફેસર

જયારિ મારી અને પૂ. ચરિત્રનાયકની વડાદરા ખાતે મામાની પાળના ઉપાશ્ચયે પહેલી મુલાકાત થઇ, ત્યારે ઇ. સ. ૧૯૨૧ના માધ માસ ચાલતા હતા. અત્યારે આ આમુખ લખું છું ત્યારે એમ થાય છે કે તે મુલાકાતની નોંધ મેં રાખી લીધી હોત તો ! જો કે અત્યારે પણ તેની મુખ્ય હકીકતા મને બરાખર યાદ આવે છે. મહારાજે મને મારાં નામઠામ પૂછ્યાં; હું કયા કયા વિષયા, કયા કયા વર્ગામાં શીખવું છું, તે પૂછ્યું, હું કાંઇ લખું છું કે કેમ તે પૂછ્યું; પછી તેમણે મને 'જેન ધાતુ પ્રતિમાલેખ સાંથહું'ના પ્રથમ વિભાગ બતાવ્યા, અને કહ્યું કે,

" જુએ, ગૂજરાતના ઇતિહાસના એક યુગમાં કેટલાંક મોઢ, નાગર અને વાયડા વિશ્કૃકુટું છો જૈન ધર્મા હતાં, જેઓ અત્યારે સર્વાં શે જૈનતત્ત્વવિદ્વાણાં થઇ ગયાં છે. આવી અતનુ સંશોધન થવાની ઘણી જરૂર છે. તમે જૈન છો, પ્રોફેસર છો; તટસ્થ દિષ્ટ રાખી સંશોધન કરી શકા." આ પ્રસંગે મહારાજશ્રીએ મને સંશોધનની ખીજી ચાવીઓ ખતાવી; તેમજ મહાવીરનું જીવન ઇતિહાસની દિષ્ટિયી વિશુદ્ધ કરી લખવાની જરૂર કહી ખતાવી: ત્યાર પછી મેં રજા માગી, અને વંદના કરી, એટલે ધર્મલાલ કહી આત્મીય લાવથી કરી કાઈ વાર મળવાનું કહ્યું.

ઇ. સ. ૧૯૪૦ની સાલમાં હું વડાદરા ગેઝેટિઅર—સર્વસંત્રહના કામ માટે વિજપુર ગયા હતા, ત્યારે મહારાજશીએ સ્થાપેલી સંસ્થાઓની તીધ લવાના મને પ્રસંગ સાંપડયો. તેમની સ્થાપેલી વાચનશાળામાં—દ્યાનમ દિરમાં હું જઇ ચક્રયો; અને ત્યાંથી મેં મહારાજે લખેલા પોતાના વતન વિજપુર ગામના વૃત્તાંત કહી જતા પુસ્તકને સાથે લીધું, જે પુસ્તકના સર્વસંત્રહ માટે મેં સારા ઉપયાગ કરેલા છે.

[80]

योगनिष्ठ आबार्य

આવી રીતે શ્રીમદ્ યુદ્ધિસાગરસૂરિજી મહારાજના રથૂલ અને અક્ષર ખંતે દેહ સાથે મારા સંપર્ક તા થયા હતા; તેમાં હમણાં ભાઇશ્રી મહ્યુલાલ મોહનલાલ પાદરાકર તથા લાઇશ્રી નાગકમાર મકાતી, એમણે મહારાજશ્રીના જીવનચરિત્રને વર્ણવતા પ્રન્થ માટે આમુખ લખવાનું મને નિમંત્રણ આપ્યું, ત્યારે એ અક્ષરદેહના તમામ પરિચય મેળવવાની મને અમૃશ્ય તક મળા, જે માટે હું તે ખંતે લાઇઓના અંત:કરણપૂર્વક ઉપકાર માનું છું.

જૈનપરંપરા જ એવી છે, જૈન આચાર-વિચાર જ એવા છે કે હિન્દના સમય ઇતિહાસમાં એક પણ યુગ એવા નથી ગયા, જયાર જૈન આચાર-વિચારતા પ્રતિષાધ આપવા માટે જૈન સાધુનું સમર્થ વ્યક્તિત્વ સમાજને નહીં સાંપડ્યું હોય. આ પ્રતિષાધ આપણા ઇતિહાસમાં અખંડિત રહ્યો છે. જૈન સાધુસંસ્થાએ દેશની અનેકવિધ સેવાએ કરી છે; જૈન સાધુઓએ દેશની સંસ્કૃતિનાં અનેક સાધનાને પ્રકાશ્યાં છે, અ—ખંડિત રાખ્યાં છે, અને પ્રજાને એ દારા સન્માર્ગ વાળા છે. જૈન આચાર-વિચારથી હિન્દના કાઇ પણ વિભાગ અવળ માર્ગ તો કદી ગયા જ નથી. સદાચાર, ચારિત્ય, વિદ્વત્તા, સંશોધન, સમર્થન, સ્પષ્ટીકરણ, વગેર બધા વિષયોમાં જૈન સંસ્કૃતિની પરંપરા હંમેશાં સન્માર્ગને જ સાચવી રહી છે. જૈન સાધુઓએ હજારા વર્ષોથી પ્રજાઓને અને પ્રજાના આગેવાનાને શુદ્ધ ધર્મલાલ આપ્યો છે. એવા અનેક સાધુઓમાં શીમદ્દ શુદ્ધિસાગર- સ્રિજી મહારાજનું સ્થાન ચોક્કસ પ્રથમ રહેશે.

શ્રી. સુિલ્સાગરસરિજીનું કામ ખંડનનું નહીં, પશુ મંડનનું હતું. તેમના પ્રયાસ મુખ્યત્વે ગૂજરાત પૂરતા રહ્યો હતા. કચ્છમાં તેમણે કઠી વિહાર કર્યા નહાતા; કેસરિયાજી તરફ માત્ર એક વાર જ તેઓ ગયેલા. મુંખઇનું તેમનું ચામાસું એક વાર જ યયેલું. ખીજા જૈન સાધુઓ આખા હિન્દમાં કરી વળ છે; પશુ સુિલ્સાગરસરિજી ગૂજરાતથી, અને તે પશુ ઉત્તર અને મધ્ય ગૂજરાતથી ખહાર, ખહુધા, ગયા નહાતા; છતાં આ મર્યાદિત વિહારા દરમિયાન તેઓ જૈન અને જૈનેતર, ખન્ને સમાજના આગેવાનાના સંપર્કમાં આવ્યા હતા. તેઓ એ સંપર્કથી દ્રષ્ટા, કિલ્સફ, યાંગી અને વિવેચક ખન્યા હતા; લાંક લિટનના કારલારથી માંડીને ગાંધીજીની સત્યાપ્રહની પહેલી લક્ત સુધીના આપણા ઇતિહાસના તેઓ પ્રખર અભ્યાસી હતા; તે લક્તમાં તેમનું પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ ધ્યાન હતું; સમકાલીન વાતાવરશ્વાના તેઓ પૂરા પરિચિત હતા. જૈન સાધુસાધ્યોઓ એ પ્રવાહથી અને તેના વિચારખળથી, ખહુધા, અજાણ્યાં, અળગ, રહે છે, અને તે માટે તેઓ વીતરાગ લગવાનનાં વચનોના પુરાંવા રજા કરે છે, સુિલ્સાગરસરિજી તેમાં અપવાદરૂપ હતા.

શ્રી. શુદ્ધિમાગરમારિજીએ ગૂજરાતમાં રહીતે બધા પ્રવાહોને જોઇ લીધા હતા. બહુ જ સાધારણ કણુંબી કુટુંબમાં જન્મ લેનાર આ મહાત્માએ પૂર્વકર્મના ઉદય બળથી ઉદ્દું, હિન્દી, ગૂજરાતી, સંરકૃત, પ્રાકૃત ભાષાઓના પાકા અભ્યાસ કર્યો હતા, તેમણે કુલ એકસા

भी कैलांससांगर स्रि धाने विस् कानीर नीन भारायना केन केन

[25]

अामुख

દસ ગ્રન્થા આપણને :આપ્યા; યાગ, વ્યાકરલા, કાવ્ય, ફિલસફી, ઇતિહાસ, રાસસાહિત્ય, લજન કાવ્ય વગેરેનું અને ખું સાહિત્ય આપણને આપ્યું, જૈન સાધુત્વના કહક, નિયમિત આચારા પાળતાં પાળતાં, પણ, તેમણે અનેક સાહિત્યકારા, લેખકા, આગવાના વગેરેના સંસર્ગ સાધ્યા, અને કાઇ સાધુ ન કરે તેવી રાજનીશોનું ગ્રન્થાના ગ્રન્થા લખાય તેટલું, વિચારશીલ સાહિત્ય તેઓ કતા ગયા.

મહારાજશ્રીની સમૃદ્ધિમાં નર્મંદ, દલપતરામ, કલાપિ, અનવર, બાળાશંકર, લાલત વગેરની વિધવિંધ છાયાઓ જોવામાં આવે છે; તેઓ મેલાણીના યુગને પણ સાધી લે છે; તેઓ ઇતિહાસના વિવેચક બને છે અને પોતાના અભિપ્રાય પ્રકટ કરે છે કે "મુસ્લિમા સામે લડતાં રજપૂતા હારી ગયા તેનાં કારણામાં રજપૂતાના કુસંપ તા હતા જ, પણ બીજું કારણ એ હતું કે મુસ્લિમાના જેવી યુદ્ધવ્યુદ્ધ કળા રજપૂતામાં નહાતી; મરાઠાઓ રજપૂતાને મેળવી શક્યા નહીં એટલે ઉત્તર હિન્દમાં તેમના પરાજય થયા; હિન્દવાસીઓ યૂરાપિયનાથી બધી કળાઓએ, ઊતરતા જતા હતા એટલે તેઓ પરાધીન બન્યા;" આવા પુખ્ત અબ્યાસ ને અવલાકનથી પરિશ્વુમતા વિચારા મહારાજશ્રી માત્ર નૈસર્ગિંક વિચાર-શક્તિથી આપણને આપી ગયા છે તે તેમની અથાગ કલ્યનાશક્તિ, તેમનું (જૈન પારિભાષિક વાપરીએ તા.) મતિજ્ઞાન સચવે છે. એવા જ મતિજ્ઞાનનાં અનેક દર્શતા મહારાજનાં લખાણામાં આપણને મળી આવે છે. મહારાજને સાધુસંસ્થા સ્થાપવી હતી; તેમને સાધુઓ માટે યોગસંસ્થા સ્થાપવી હતી; તેમની અભિલાષા સંશાધન માટે એક કેન્દ્રસ્થ પ્રન્થલંડાર સ્થાપવાની હતી; આ અભિલાષાએ સિદ્ધ થઈ શકી નહીં, એ જુદી વાત છે; પણ પચાસ વર્ષ અગાઉ આવી સિદ્ધિઓને પાર પાડવાની અભિલાષા સેવનાર આ જૈન સાધુતું મતિજ્ઞાન ખરેખર અલીકિક જ કહેવાય.

મહારાજે અનેક રાજા મહારાજાઓને પ્રતિષાધ્યા હતા. તે ઉપરાંત, તેમણે જૈનેતર અનેકવિધ સાહિત્ય વાંચા લીધું. તેમણે સ્વામીનારાયણની શ્રિક્ષાપત્રી જોઇ લીધી; મુસ્લિમાનું કુરાન જોઇ લીધું; તેમણે આયં સમાજીઓનું સાહિત્ય જોયું; પુષ્ટિ સંપ્રદાયના મહારાજાઓ સાથે તેમણે દાર્શનિક વિવાદા કર્યા; ખિસ્તી પાદરોઓ સાથે ધર્મ ચર્ચા કરી; આમ છતાં પણ તે સમયનાં જૈન સમાજમાં રૃઢ થયેલાં ક્લેશકર મતમતાંતરાયી તેઓ હંમેશાં દૂર રહ્યા, અને બધા તરફ એમણે સહિષ્ણ ભાવ કેળવ્યા.

મહાત્માઓનાં જીવનચરિતા વાંચવાના વ્યવસાય તે પ્રથમથી જ તેમને હતો. ધણી પાકી વયે, પણ તેમનું જીવનરહસ્ય ઢીલું પડ્યું નહેાતું; તેથી તેમણે ગાવધંન-રામનું જીવનચરિત્ર વાચી તેનાથી બાધ મેળવવા જૈન જનતાને આદેશ કર્યો. ભાગીન્દ્રરાવ દિવેડિયા અને શ્રેયઃસાધકઅધિકારી વર્ષનાં લખાણા એક વખતનાં તેમનાં પ્રિય વાચના હતાં. કન્હેરી ગુફાઓને જોઈ તેમણે નિવૃત્તિસ્થાનના સમય ત્યાં ધ્યાનમાં માળ્યો.

[86]

योगनिष्ठ आचार्य

તારંગાના લ અબિતનાથના તીર્થમાં જઇ ત્યાં પણ ખાનાનંદ શૂંટયા. તેમણે દક્ષિણ ગૂજરાતના દક્ષિત વર્ગના ઉદ્ધાર કરવા પ્રયત્ના કર્યા, થાણા બિલ્લાના કાંકણી મચ્છીમારાને જીવદયાની પ્રેરણા કરી. અને અમદાવાદના મિલમજૂરાને કરકસર, પવિત્ર જીવન અને શરાયમાંથી જેવા કાર્યમાં પ્રેર્યા. તેઓ સુધારક હતા, ઉદ્ધારક હતા, સદ્દવિચારના અને સદાચારના પ્રેરક હતા.

અનેક પરધમી ઓના તેમને સહવાસ હતા. અંખાદત્ત શાસ્ત્રી, રાજરામ શાસ્ત્રી, સ્વામી સદાશિવ સરસ્વતી, શ્યામમુંદર આચાર્ય, વગેરે તેમના મિત્રો હતા. સ્વામી વિવેકાન-દર્ના લખાણા તેમણે ધાળી ધાળી પીધાં હતાં. જિદ્યાસા કેટલી બધી હતી ? યિઓસોડીનું સાહિત્ય તેમને પરિચિત હતું. જૈન સંધની અને જૈન વ્યવસ્થાની ન્યૂનતાઓથી અનેકવાર તેઓ અકળાઈ જતા. દેવદ્રવ્યના દુરુપયામ તેમનાથી સહી શકાતા નહાતો. નાનાં ગામકામાં મંદિરા વસાવી તેમના કારભાર કરવાની અશક્તિ જોઈ તેઓ જૈનાને તેવાં કામથી અલગ રાખતા. પાલીતાણામાં અડ્ડો જમાવી એસતા જૈન સાધુસાધ્યીઓનો વ્યવહાર તેમને હંમેશાં ખુંચતા હતા. જૈનાને હોળીની અશ્લોસતાથી તેમણે વાર્યા હતા. જૈનામાં તે વખતે પ્રવર્તતા મુહપત્તી, પૂજપાદ વગેરનાં મતમતાંતરાથી મહારાજ અલગ રહેતા. ટૂંકામાં, શ્રોમદ્ છુહિસાગરજી મહારાજ જૈનાના પરમ પવિત્ર નવકાર મંત્રમાં નિર્દિષ્ટ કરેલા સાધુ, ઉપાધ્યાય, અને આચાર્યા, એ ત્રણે ય પરમેષ્ઠિપદની યાગ્યતાવાળા હતા. તેઓ વિશુહ સાધુ, કુશળ ઉપાધ્યાય, અને સુવિહિત આચાર્ય હતા.

જ્યારે જ્યારે હું મહારાજ જેવા વિદ્વાન સાધુપુરુષોના સત્સંગમાં આવું છું જ્યારે મને એક વિચાર હરવખત સુત્રતા આવ્યા છે; જે એ છે કે આ સમાજને પશ્ચિમની કેટલી-એક વિદ્યાને સંસર્ગ હોય તો તેઓ વિરોધ પ્રશ્નાંસનીય કામ કરી શકે. આ વર્ગની સાધુતા એકમાર્ગા થઇ ગઇ છે. એ વર્ગ પટ્દર્શન લાગ્યે, તે સાથે તેઓ પશ્ચિમતું દર્શનશાસ્ત્ર કેમ ન લાગ્યું? જેન સાધુઓનાં વ્યાખ્યાનામાં હું જ્યારે નિગાદના વિચાર શ્રવણ કરું છું ત્યારે મને લાગ્યા કર્યું છે કે તેઓ અત્યારના જ ત્રાજ્ઞાસ્ત્ર વગેરેથી પરિચિત હાય તા ? જ્યારે તેઓ ધર્માસ્તિકાયની અને અ-ધર્માસ્તિકાયની સમજૂતી આપે છે ત્યારે મને વિચાર આવે છે કે તેઓ હાલ પ્રચલિત ફિઝિક્સની વિદ્યાને કેમ ન લાગ્યું? જયારે તેઓ સર્યં પ્રદ્યપ્તિમાં વર્ણ વેલા રકંધાની વ્યાખ્યા કરે છે ત્યારે હું સ્વગત કહું છું કે તેઓ વર્તમાન એસ્ટ્રોનોમી-તારકવિદ્યા કેમ ન સમજી શકે ? જયારે તેઓ જેનાના ત્યાગ વગેરેની કથાઓ ગાય છે ત્યારે તેઓ ક્રાઇસ્ટ વગેરેને કેમ ન સમજી શકે ? ટ્રંકામાં છુહિસાગર મહારાજની અલિલાષાની-સાધુ માટેની મોટી શાળામાં આવું દ્યાન તેમને શા માટે આપવામાં આવે નહીં ? જો આ ફળસિદ્ધિ થાય તો જેમ અત્યારે સર રાધાકૃષ્ણાનો

[30]

आमुख

સાંભળવા માનવસાગર ઉલટી પડે છે તેમ જૈન સાધુઓને સાંભળવા ઉલટી પડશે. શ્રી. ખુક્સામરજી મહારાજની વિચારશકિત ભવ્ય હતી, તેટલી જ તેમની કાવ્યશકિત અદ્ભુત હતી. ગૂજરાતી સાહિત્યમાં સાખરમતી ઉપર અને આંખા ઉપર સુંદર માેટાં કાવ્યો તેમણે જ આપ્યાં છે. એવું પદ્મ મહાદત્ય આપણેને તારંમા, પાવાગઢ, નર્મદા, તાપી, ગિરનાર, કાંગ વગેરે ગૂજરાત સૌરાષ્ટ્રની પ્રકૃતિની વિભૂતિએ ઉપર કાઇ કવિએ આપ્યું નથી. મહારાજનું આંખા ઉપરનું પદ્મ સહિત્ય તા અજોક છે. જેમ જૈન વિચારકાએ સ્ક્મતમ દ્રવ્ય વિચાર કરી તેને માહ્મસાધના સાથે ઘટાવ્યા તેમ મહારાજે આ ખંતે પદ્મ સાહિત્યને આત્મવિચાર ઉપર વાળી દીધું છે.

શ્રી. અહિસાગરજી મહારાજે ગાંધીજીની સ્વરાજ્ય માટેની સત્યાયહની લહત ઉપર જે વિચારા દર્શાવ્યા છે અને તે પરત્વે તેમણે જૈન સમાજને જે ભાષ આપ્યો છે તે નર્મદના ઉત્તર અવસ્થાની આજ પ્રશ્ન પ્રત્યેની મનઃસ્થિતિની આપણને યાદ આપે છે. પરાધીન-તાથી ચારિત્રની બ્રષ્ટના પરિશુમે છે તે મહારાજ જાણતા હતા. તેમના વ્યિટિશ અમલની વિશિષ્ટતાઓ તરફ પક્ષપાત હતા; તેની સાથે તેમણે સ્વતંત્રતાની લહતંત્રે અહિંસા, અ-સહકાર, ખાદી, સ્વદેશીત્રત વગેરે ગાંધીજીનાં મંતવ્યા સાથે ઘટાવી હતી; છેવેટ એ બધી વસ્તુસ્થિતિને પાતાના નિત્યના સાથી જૈન દર્શનની માન્યતાઓમાં ઘટાવી દેવાય તા ઠીક. એવી મહારાજની અભિલાયા હતી.

મન્યલેખનને મારે આમુખના થોડાએક લાગ આપવા જોઇએ. આ લેખનની લાય શિષ્ઠ છે. મન્યના વસ્તુને વાચતાયી આપણને મૂજરાતની ઓગણીસમી સદીના ઉત-રાધંની સામાજિક અને સાંપ્રદાયિક પરિસ્થિતિનું સારું જ્ઞાન મળી શકે છે. ગૂજરાતના ઉત્તર પ્રદેશનું વર્ષુન આ પ્રન્થમાં જે શૈલીનું મળી શક્યું છે, તે માટે લેખકાને ધન્યવાદ ઘટે છે. શિયાળા, ઉનાળા અને ચામાસું, તે ત્રશ્રુ ઋતુઓની સાથે અંતર્ગત થયેલી બીજી ત્રણ ઋતુઓ, તેમનાં વર્ષુના, નદીનાળાં, ખેતરકાતર, વગેરનું વર્ષુનઃ વક, આંબા, આંબલી, પીપળા, બારડીનું વર્ષુન, ગામકાંની સીમનું વર્ષુન, ગામકાંના લોકાની સારીનરસી રહેણી કરણી, વગેરને આ પાનામાં જે લાયામાં વર્ષુનમાં આવ્યાં છે તે ખરેખર અલિન'દન પાત્ર છે. ગૂજરાતના કાઈ લેખકે આવુ પ્રકૃતિસાહિત્ય અને લાકજીવનનું સાહિસ આપણને હજુ સુધી આપ્યું નથી.

ભાઈ શ્રી મણિલાલ માહનલાલ પાદરાકરને અને તેમના સહકારી શ્રી. જયલિખ્ખુને હું આ કૃતિ માટે અલિન દન આપું છું અને તેમના બંનેના આલાર માનું છું. તેમના નિમંત્ર ત્રણથા તા મને મહારાજ વિષે, જૈન સમાજ વિષે અને વિશેષતઃ મૂજરાત વિષે ઘણું નવું જાણવાનું મળ્યું.

પ્રતાપગંજ, વડાદરા. તા. ૨૨. જુલાઈ. ૧૯૪૯.

[38]

સ્વ. શેઠ નગીનદાસ રાયચંદ **ભાં**ખરીઆ અને ભાંખરીઆ–ભાઇએા

" માનવીને માનવાત્તાર અનવાનાં સંસ્કાર-રસાયણ નિજ આદર્શ દ્વારા પાઈ દે, તેવાં જીવન ધન્ય એવે આદરણીય છે. યા•

અને તેલ ગુરુલકત શેઠ નગીનદાસના પિતૃઓ મૂળ તા લેંકા પાસેના લાંખર મામના રહેવાસી, અને તેથી જ તેઓ લાંખરીઆ તરીકે પંકાયા. તેમના જન્મ મહેસાણામાં સં. ૧૯૦૪ ના કારતક માસમાં થયા હતા. પિતા ચુસ્ત ધર્માનાક, મહાન ચારિત્ર-ચુડામાં યુ ગુરુ રવિસાગરજી મહારાજના અટલ લક્ત, પ્રમાણાક, નીડર અને ગંબીર હાવાથી તેમના બધા સંસ્કારા નગીનદાસ શેઠને વારસામાં જ મળેલા. શેર માડીની ખાટ હોવા છતાં ખોડી બાધા—આખડીઓના વિચાર પણ ન કરતાં, માત્ર શુદ્ધ દેવ ગુરુધર્મની જ આરાધના કરનાર શેઠને ત્યાં મોડી ઉમ્મરે પારણું બ'ધાયું અને આ પ્રભુ—કૃપાના પ્રત્યુત્તર રાયચંદ્દ શેઠે શ્રી. કેશરીઆજીના છરી પાળતા સંધ કાઢી તીર્ય લક્તિ કરી વાલ્યા હતા. તેમજ અનેક ધાર્મિક શુલ કાર્યામાં લક્ષ્મીના વ્યય કર્યો હતા.

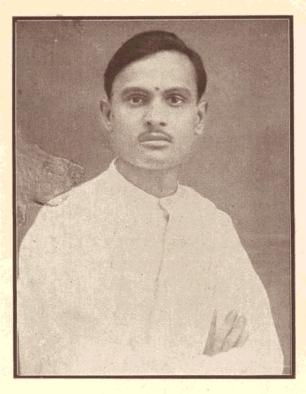
આવા પિતાના યુત્ર નગીનદાસ પણ તે વખતની ગામઠી નિશાળમાં ગુજરાતી ત્રણ ચાપડી ભણ્યા હતા. તેમને શ્રી. રવિસાગરજી મહારાજના સમાગમ થતાં તેમની પ્રખર કિયા, ચારિત્રશીક્ષતા, તીવ તપ, ત્યાગ, વૈરાગ્ય-ભર્યો સંયમ અને ચમત્કારિક વચનસિહિ પ્રત્યે ખૂખ પ્રેમભક્તિ ભગ્યાં. એક્ષું ભણ્તર છતાં સમૃદ 'મણતર' એમને જીવનના સરવાળા બાદબાકીના આંકડાની રમતમાં જિતાડી ગયું, અને ચાર્યાસીબ દરના વાવટા-વાળા મુંબઇ બંદર તરફ તેમનું ભાગ્ય દારતું જણાયું. મુંબઇ જ ખેડી નાંખીએ એ ભાવના સહિત તેઓ રેલ્વેના અભાવે પગરસ્તે જ મુંબઇ જવા નીકળ્યા. સુરત સુધી તો કવચિત 'બચકા' પણ ઊંચકીને પ્રવાસ ખેડવી.

મું ખર્ઇ નવું છતાં ચઢાની ફેરીથી પ્રારંભ કર્યો. નીતિ, પ્રમાશિકપહ્યું, સત્ય, દિલની અમોરાત, ખંતીલી જાતમહેનત, ધર્મનિષ્ઠા અને સંતાય ક્રાઇનાં કઠીયે અફળ

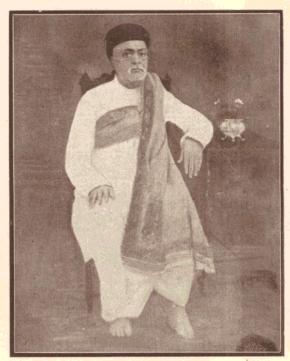
[22]

સ્વ. શેઠ નગીનદાસ રાયચ'દ ભાખરીઆ–મહેસાણા

રોઠ અમૃતલાલ સકરચંદ હીરાચંદ સજાણજ (આંબલી પાળના હપાશ્રયના કાર્ય કર્તા)

શ્રીયુત હીરાચંદ સજાણજ (કવ્યાનુયાગના શ્રોતા)

सहायकतुं जीवन

ગયાં છે લલા ? ચઢાના વેપારમાં ખૂબ જમ્યા. આચારક્રિયા, પ્રભુપૂજન અવિરત ચાલુ ઢતાં અને ટૂંક સમયમાં જ એક સારા કુશળ જામેલા વહેપારીની હરાળમાં ગાઠવાઈ ગયા. શ્રી. કેશરીઆજ પરની અઢગ શ્રદ્ધા! લક્ષ્મી રેલાય છે પણ શેર માટીની ખાટ તા વર્તાય છે જ. નિયમ પ્રમાણે કેશરીયાજીની યાત્રાએ શેઠ જાય છે. ખૂબ શ્રદ્ધાવેગી લક્તિથી યાત્રા કરે છે અને શ્રી કેશરીઆજીમાંની મધ્યરાત્રીની ફુલપગર સંગીત દરભારની બેઠકમાં શેઠજના ખાળામાં લગવાનના સુકુટનાં જ પુષ્પો આવી પડે છે અને જ પુત્ર—પુષ્પો પામ્યા પછી તે પુષ્પોના મર્મ સમજાય છે. અમશાલાલ, મિશુલાલ, ચંદુલાલ, માહનલાલ, ચીમનલાલ. અને પાપટલાલ. કેવાં ધર્મ-પરિમલ લર્યાં - જ ગુરુલક્ત પુષ્પરતેના!

જ્યેષ્ટ યુત્ર અમયાભાઈના જન્મે કુટું ખમાં આનં દહોળા ઉડાડી. ગુરુદેવ પાસે શેઠે ન્યાયાપાર્જિત વિત્તગ્રહણ, શીલ, નિત્ય પ્રભુપૂજા, પ્રતિવર્ષ યાત્રાગમન, સત માર્ગે-દ્રબ્ય- બ્યય, અને બીજા જીવન અજવાળનાર નિયમા તા લીધા હતા જ. ગુરુવચન કદી ઉચાપતા નહિ, એક ગુરુવચનથી જ એક આસામીનું સાત હજરનું દસ્તાવેજ કહેલું માંડી વાળી દસ્તાવેજ ફાડી નાંખેલા. ગુરુ ઉપદેશથી પછી તા મેસાણાથી શ્રી કેશરીઆજીના છરી પાળતા (સાધુ સાધ્વી શ્રાવક શ્રાવિકાના વિશાળ સમુદાયના) સંધ કાઢી તીર્થ- અક્તિ કરી. આઠ વર્ષના અમયાભાઇના ભારાભાર કેશર શ્રો કેશરીઆજીને ચઢાવ્યું. વળા મહેસાણામાં એક દેરીમાં પ્રભુપ્રતિષ્ઠા કરી ઉત્સવ કર્યા. પાંજરાપાળ આદિ સંસ્થાઓને દ્રબ્યી નવાજ્યાં અને આખુ મહેસાણા ગામ જમાડ્યું.

મુંખઇમાં આ ધર્મનિષ્ઠ શેઠ કાટ જૈન દેરાસરના વહીવટકર્તા મેનેજર અને દ્રસ્ટી ખન્યા, ને ખનતી સંધ સેવા ખજાવી.

શેઠને યાેગનિષ્ઠ આચાર્ય શ્રીમદ્ છુહિસાગરસૂરિજી મહારાજનાં વ્યાખ્યાના શ્રવણ કરતાં 'માંહલા રૂદિયા ' જાગ્યા. આત્માના સાચા પિછાન થઇ. "જે લખ્ભુતર આત્માને શ્રેંચી કક્ષાએ લઇ જાય તે સાચા કેળવણા "એ પરમ સત્ય ગુરુશી પાસે સમજી પાતાના પુત્રાને તેવા જ કેળવણી આશ્રહપૂર્વક આપી.

ધર્મ કાર્યમાં અપ્રેસર, ઉદારદિલ, કેળવણી, સંરકાર, પ્રમાશ્ચિકપર્શ, પ્રતિષ્ઠિત વ્યાપારી તરીકેનું સ્થાન, છ પુત્રો, માથે સમર્થ ગુરુ, અને ધર્મ પ્રવર્ણથી લાધેલી સાચી આત્મશાંતિ આ સૌધી શેઠ ધન્ય બન્યા. ગુરુષ્રીનાં સચાટ લજનાનું શ્રવણ એ તેમને મન જીવનના લ્હાવા હતા. અને ૬૫ વર્ષની વયે અંત સમયે પણ ધર્મનું તથા આ લજનાનું શ્રવણ કરતાં કરતાં જ સં. ૧૯૬૯ના અષાડ વદી પના રાજ બહાળું કુટું બપાછળ મૂકી દેહ છાડ્યોઃ ત્યારે એ લજના અને તેના મુમુક્ષ શ્રીતા બન્ને વિશ્વમાં ધન્ય મણાયા.

[२३]

योगनिष्ठ आचार्य

પિતા જેવાં જ ગુણુશીલ ભક્તિવંત પુત્રવત્સલા માતા નાથી બાઈ જેમણે પુત્રાને ગળચુંથી માંથી ધર્મ અને કર્ત બ્યપાલન સાથે દેવગુરુધમં ભક્તિનાં અમૃત પાયેલાં. તેઓ પણ ૧૯૦૩ના આસોમાં તથા મામા જોઇતારામ છગનલાલ સં. ૧૯૭૫માં દેહવિલય પામ્યાં. ઉજમણાં, ઉત્સવપૂત્ત, ભાવના પ્રભાવના, જમણ નીકારશીઓ કરી આ માતૃભક્ત પુત્રા માતા તથા મામાને ભક્તિતપં શુ આપે છે. ગુરુઉપદેશથી ઉજમણામાં છ છોક ખાદીના, ત્રણ મખમલ જરીના તથા ગ્રાનમાં ઉત્તમ શ્રંથા મુકેલા ને ૯હાણીઓ પણ શ્રીગુરુદેવ—કૃત પુરુતકાની કરેલી.

આવાં આદર્શ માતાપિતાના છ પુત્રો કેવા હોય ! સંપ, સદાચાર, સદુદ્વમ, ઉદારતા, યુરુલક્તિ તથા પ્રંથા માટે દ્રવ્યવ્યય, સંસ્કાર અને સહિષ્ણતાના સમન્વય આ છ માં તમા જેશા.

સં. ૧૯૮૧ના જેઠ માસમાં સંત શિરામિશ ગુરુદેવ શ્રીમદ્ યુદ્ધિસાગરસૂરિજી મહારાજના પત્ર ' ઉપયોગ રાખનો 'ના આવ્યા કે તુર્ત' જ માહનભાઈ સહપરિવાર મહુડી ગુરુલક્તિમાં હાજર થઈ અંતસુધી રહ્યા. ગુરુલક્તિમાં અર્પાઈ જવું એ લાંખરીઆ કુટું ખતું બિરુદ. તેમને બીજાઓ તો 'યુદ્ધિસાગરીઆ' કહે છે તે તેમના કાર્યોથી સાર્થંક છે.

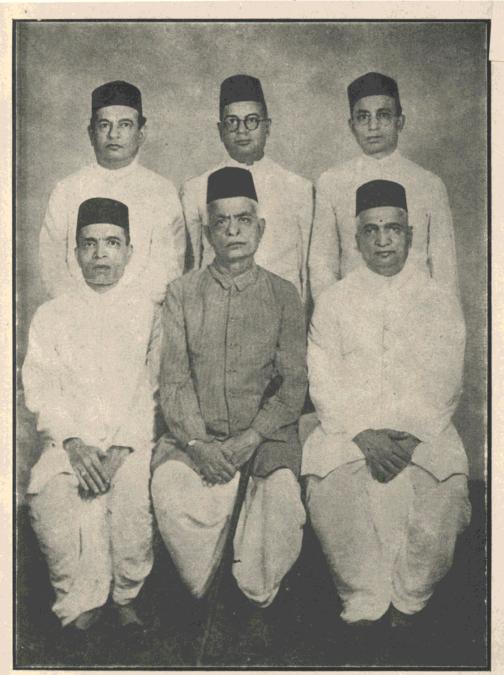
પિતાની પાછળ અમથાભાઈ કાટ જૈન દેરાસરના તથા મહેસાણા શ્રી સુખસાગર પુસ્તકાલયના તથા કાટ જૈન મિત્રમંકળના ટ્રસ્ટી હતા—તેમની નરમ તિમયતથી હાલ ચંદુલાઈ કાટદેરાસરના તથા અધ્યાત્મ જ્ઞાન પ્ર. મંકળના ટ્રસ્ટી છે. પાપટલાઈ અ. જ્ઞા. મં.નાં મે. કમીટીના સભ્ય અતે ટી. એસોસીએશનના સેક્રેટરી છે.

પ્રથમ 'જૈનધર્મ' અને લાલા લજપતરાય,' ભાંખરીઆ ભાઈઓની (ગુરુશ્રીની હયાતીમાં) સ્વતંત્ર સહાયથી અ. મંડળે છપાવેલું.

ચિર સ્મરણીય, શ્રમસાધ્ય-સમૃદ્ધ એવા આ 'યાગનિષ્ઠ આચાર્ય' પ્રંથના મુદ્રશુમાં પણ લાંખરીઆલાઈએ તરફથી રૂ. પાંચ હળરતી માટી સહાય મંડળતે મળી છે. આ ઔદાર્ય બદલ—શ્રી અધ્યાત્મ જ્ઞાનપ્રસારક મંડળના સભ્યા લાંખરીઆલાઈએ તે હાર્દિક કત્ય વાદ અપે છે.

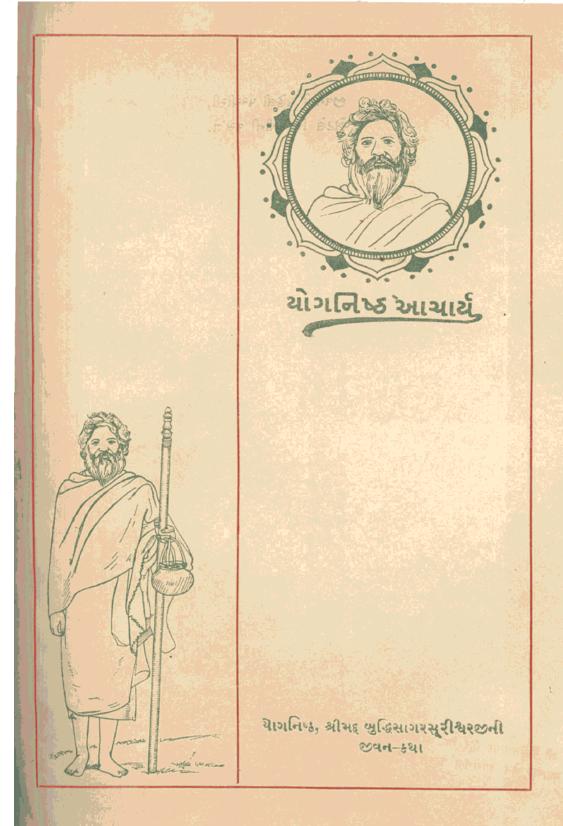
લિઃ સલ્યા શ્રી. અધ્યાત્મ જ્ઞાનપ્રસારક મંડળ સંભઇ.

[२४]

ભાખરીઆ-ભાઇએ। [સ્વ. શ્રી નગીનદાસ રાયચંદ ભાખરીઆના સુપુત્રેા]

એડેલા : શ્રી મણિલાલ, શ્રી અમથાલાલ, શ્રી ચંદુલાલ ઊભેલા : શ્રી ચીમનલાલ, શ્રી માહનલાલ, શ્રી પાપટલાલ

છવનની પહેલી પચ્ચીસી, એટલે જિ^{*}દગીની વસંત.

શેઠ મૂળચંદભાઇ વાડીલાલ દાલતરામ માણસા (મંબઇ)

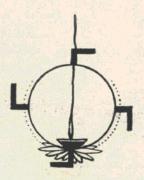
આ શ્રીમંત દાનશૂર-ધર્મિષ્ઠ-મશહૂર વ્યાપારી ગુરુલકત સજ્જનના જન્મ લાદરા (હિલ્લપુર નજીક) માં સં. ૧૯૫૮ ના પાષ વદી ૧૧, તા. ૪–૨–૧૯૦૨ માં લાણીતા ગર્ભશ્રીમંત દાનેશ્વરી પરમ ગુરુલકત સ્વ. શેઠ વાડીલાલ દાલતરામને ત્યાં થયા હતા. ધાર્મિક કાર્યોમાં ખુલ્લા દિલે ધન વ્યય કરવામાં તત્પર આ શેઠ મુંબઇની કેટલીયે ઔદ્યોગીક સામાજિક અને ધાર્મિક સંસ્થાઓમાં મુખ્ય ભાગ લઇ રહ્યા છે. શ્રી. અ. જ્ઞા. પ્ર. મંડળના તેઓ ખલ્લનથી તથા એક ડ્રસ્ટી છે.

આ શ્રી " યાગનિષ્ઠ આચાર" મહાગ્રંથ શ્રી. બુદ્ધિસાગર સૂરીશ્વર રીપ્ય મહાત્સવ-પ્રસંગે મંડપમાં પ્રમુખ શ્રી. ફૂલચંદ્દભાઇ શ્યામજીના હાથે વિધિપૂર્વંક તેમને અર્પણ કરવામાં આવ્યા હતો.

શેઠ માણેકલાલ ચુનીલાલ, અમદાવાદ

શ્રી ઝવેરી વાડ, આમલી પાળ ઉપાશ્રય–દેરાસર તથા સમાજના અગ્રગણ્ય શેઠ અને નગરશેઠ કુટું બના ખાનદાન નખીરા તથા પ્રાચીન કલા–સ્થાપત્યના અઠંગ સંશોધક અને સંગ્રાહક

OPINION ON THE LIFE OF SHRI BUDDHISAGARA SURI

by Mr. Manilal Padrakar and Mr. Jaybhikhu by Dr. B. Bhattacharyya, M. A, Ph. D., Rajyaratna, Jnanajoti, Director, Oriental Institute, Baroda

I must thank the talented author Mr. Manilal Padrakar and Mr. Jaybhikhu for having given me an opportunity of perusing the Life of the Jain Saint Buddhisagara Suri. This book relates the romatic story of the gradual transformation of the Kanvi boy Bahechardas to a full-fledged saint, a yogi, a voluminous writer, a powerful orator, and possessed of great psychic powers. This eminent story is written in a style which is at once beautiful and light, expressive and lively, vigorous and penetrating. It is a fescinating reading. To my mind this biography is of the highest practical value to the common man, since the Saint was a true advocate of the balanced development of the material prosperity on the one hand, and the spiritual regeneration on the other-the Keynote of Indian Civilization and Culture.

22-11-49

B. Bhattacharyya

[વડાેદરાના ઍારિએન્ડલ ઇન્સ્ટીટ્યુટના ડાયરેકટર **ડા. બી. ભટાચાર્ય** એમ. એ., પીએચ. ડી., રાજ્યરત્ન, જ્ઞાનજ્યાેતિ–**નાે અભિપ્રાય**.]

મુગ્ધ કરે એવું જવન

જૈન સંત શ્રી ભુષ્ધિસાગરમૂરિના જીવનનું દર્શન કરવાની તક આપવા ળદલ મારે એના વિદ્રાન લેખકો શ્રી. મિણલાલ પાદરાકર અને શ્રી. જયભિખ્ખુનો આભાર માનવા જોઇએ. આ શ્રંથ, કણળી જ્ઞાતિના ભાળક બહેચરદાસનું એક પૂર્ણાવકસિત સંત, યાગી, મહાન શ્રંથ લેખક, પ્રભાવશાળી વકતા અને મહાન આત્મ-શકિતના ધારક તરીકે ક્રમશઃ કેવું પરાવર્તન થયું તેની રસભરી કથા રજી કરે છે. આ મહાન કથા સુંદર અને હળવી, મનારંજક અને સચાટ, જોશીલી અને વેધક શૈલીમાં આલેખવામાં આવી છે. આ એક મુધ્ધ કરે એવા શ્રંથ છે. મારે મન આ જીવનચરિત્ર સામાન્ય માનવીને માટે વધુમાં વધુ વ્યવહાર મૃલ્ય ધરાવે છે, કારણ કે એ સંત એક બાજી પાર્થિવ ઉન્નિતિ અને બીજી બાજી ભારતીય સભ્યતા અને સંસ્કૃતિના પ્રધાન સુરરૂપ આધ્યાત્મિક પુનરુત્થાનના એકસરખા વિકાસના સાચા હિમાયતી હતા.

વડાેદરા તા. ૨૫-૧૧-૪૯

ડાે. બી. ભદાચાર્ય

શ્રી. માતીચંદ ગીરધરલાલ કાપડીઆ, સાલીસીટરનાે અભિપ્રાય

ું બુદ્ધિસાગર મૂરિ મહારાજનું જીવન વૃત્તાંત વાંચી ગયો. સાહિત્ય દિષ્ટિએ એ મને ઘણું સુંદર લાગ્યું. હું તેના લેખકાને ધન્યવાદ આપું છું. મેં ઘણાં જીવનચરિત્રો જોયાં છે, પણ જેમાં ળનાવાની પર પરા વૈચિત્ર્યવાળી ન હોય તે જીવનને રસદાર ળનાવવું એ ખરેખર મુશ્કેલ કામ છે. મેં ઘણાં જીવન ચરિત્રો લખ્યાં છે પણ તેમાં મુસાક્રીનાં વર્ણન કે તીર્થયાત્રાના મહિમા આવીને એમાં ઘણી વાતને લાવી શકાય છે અને પ્રસ્તુત ળનાવી શકાય છે, પણ જીવન હળતું હોય, તેમાં ઘણા ફેરફારા ન હોય અને તે આંકેલ ચીલે ચાલનાર હોય તેવા જીવનને રસ પહે તેવી રીતે રસદાર ળનાવતું એ ઘણી મુશ્કેલ ળાળત છે. એક સાદા ખેડૂતના જીવનને તેવી રસપ્રદ બનાવી તેમાં અનેક ઐતિહાસિક અને ઉપયોગી ળાળતાને આમેજ કરી જીવન ચરિત્રને સુંદર રસપ્રદ આકારમાં રજી કરવા માટે હું લેખકાને ધન્યવાદ આપું છું.

ચરિત્રની આખી ઘટના બહુ સુંદર રીતે લખાયલી છે. વાંચતાં આપણને રસ પડે તેવી પધ્ધતિએ એમાં દષ્ટાંતા સાથે માર્મિકતા છે, અને ખાસ આકર્ષક નવીન પદ્ધત્તિએ બનેલ આ પુસ્તક વાચતાં આનંદ થાય તેવી રીતે તૈયાર કરવા માટે હું પ્રથમ તો તેના લખનારને ધન્યવાદ આપું છું.

ળાકી છુધ્ધિસાગર સુરિનું પ્રાથમિક જીવન એક ખેડૂત તરીકે શરુ થાય છે અને એવાં પાત્રો સુંદર કામ કરી જાય અને જૈનોના માેટા આચાર્ય ળને ત્યારે આનંદોદ્દગર નીકળી જાય તે સ્વાભાવિક છે, અને તે પ્રકારના રસ આખા પુસ્તકમાં પ્રથમથી છેલ્લે સુધી જળવાઇ રહે છે તે અત્યંત ગૌરવનાે વિષય છે.

એક સામાન્ય ખેડૂતના બાળક સંચાગવશ પડીને કેટલું કામ કરી જાય છે અને સેંકડા પુસ્તકા લખી ખાસ અગત્યના વારસા તે વખતની તથા બવિષ્યની પ્રજા માટે મૂકી જાય અને પાતે સાધુ અને આચાર્ય થઇ આદર્શ છવન છવી સારા દાખલા મૂકી જાય એ અતિ આકર્ષક રીતે કલમના વિષય ખને અને આકર્ષક રીતે લખાય ત્યારે વાચનારને અનેરા આનંદ આવે છે. પ્રથમ તા પાતાનું છત્રન સુધારવું અને તેને યાંગ્ય રીતે ઘડવું, અને પાતાના આખા સંચાગા જ બદલી નાખવા એ ઘણી મુશ્કેલ ઘટના છે. તમે એક ખેડૂતની છંદગી વિચારા અને તેમાંથી માણસ આખા છવન પલટા કેમ કરી શકે છે તેના આ છવંત દાખલા છે. એવા સારા સંચાગા કવચિત જ મળે છે, અને મળે ત્યારે તેના સાચા અને સારા ઉપયાગ થવા એ અતિ મુશ્કેલ ઘટના છે.

આ સર્વ મુશ્કેલ વાત શકય બનાવી પોતે અતિ સુંદર જીવન જીવવું એ ભારે મુશ્કેલ છે. આને માટે ચારિત્ર બંધારણના સમય ખૂબ વિચારવા યાગ્ય છે અને આજોલ શહેરમાં શિક્ષક તરીકે અને મહેસાણામાં વિદ્યાર્થા તરીકેના આચાર્ય શ્રી બુહિસાગરના સમય એમને ખૂબ લાભ કરે છે તે અત્યંત આકર્ષક રીતે આલેખાયું છે. એ સમયે એમને થયેલ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ અને જ્ઞાનદાન આખા જીવન પર અસરકારક નીવડે છે તે ખૂબ વિચારણા માગે છે. એ લાભ એમને આખા જીવન સુધી પ્રેરણા આપે છે અને બાજુએ ઊલું રકે છે એમ કાઈ પણ સુત્ર વાચકને લાગ્યા વગર રહેશે નહિ.

X

અને આવા ખેડૂતના બાળક આટલાં બધાં સેંકડા પુસ્તકા લખે તે પણ એટલું જ નવાઇનું કાર્ય છે. જૈનના સાધુ પાસે તા માણસા વગર ખબર આપ્યે ગસે ત્યારે અને ગમે તે વખતે આવે છે. તેઓ મનની એકાપ્રતાને રહેવા દેતા નથી અને એવા સમયમાં સેંકડા પુસ્તકાનું આયાજન કરવું તે દુર્ય દે ઘટના છે. છતાં એ અશકય વાત આચાર્ય શ્રી ભુધ્ધિસાગરજીએ સિદ્ધ કરી બતાવી તે સમજવા યાગ્ય છે. જૈન સાધુએ આવી એકાપ્રતા સાધવી કેટલી મુશ્કેલ છે તે સાધુના સાઘંત વ્યવહાર જાણનારને જ સમજાય તેવું છે. ત્યાં વખતના નિર્ણય નથી. ક્ષોકા તા સાધુની પાસે વગર એપોઇન્ટમેન્ટે આવે જ જાય છે. એવા વખતમાં જો તે વાતા ન કરે તા અભિમાની અથવા તારી ગણાય છે. આવા વખતમાં સેંકડા પુસ્તકાની રચના કરવી તે અતિ કપરું કામ છે. તે સાહિત્યસેવા પણ એકદેશીય નથી. અનેક કવિતા અને પ્રંથા લખનારનું મન કેવું તરત મૂકેલ વાણા–તાણાને પકડી લે છે તે તા પુસ્તકની સંકલનના અને તેમાં આવેલ એકાપ્રતા બતાવી શકે છે અને તે આપણે જોઇ શક્યો છીએ. મુનિરાજશ્રી ભુધ્ધિસાગરજીની સાહિત્યસેવા વિશાળ અને ભવિષ્યની તથા તાત્કાલીન પ્રજાને ઉપયોગી હોઇ ખાસ આકર્ષક છે અને તેની મહત્તા જાણવી અને આંકવી એ ભારે મુશ્કેલ કામ છે આવી મુદર સાહિત્ય સેવા કરનાર સાથે જ યોગનિષ્ય હોય એ અતિ દુર્ઘ ટ ઘટના છે, પણ એ અતિશયોકિત વગરની સાચી વાત છે.

યોગનિષ્દની પ્રથમ ભૂમિકા મન, વચન કાયાના યોગો પર અંકુશ, કાલુ છે. આચાર્ય શ્રી. લુધ્ધિ-સાગરજીને એવા અસાધારણ કાલુ હતા એ તા જગપ્રસિધ્ધ વાત છે, અને ગાદવણ વગર આવેલા લાકોની નાની માેડી વાતા સાંભળવા સાથે પાતાનો લેખનવ્યવસાય જાળવવા એ અસાધારણ યાગિનિષ્દા બતાવે છે. આવા યાગીનું ચરિત્ર વાચનું વિચારનું એ એક જીવનનો પરમ લહાવા છે. આ યાગિનિષ્દાને અંગે ઘણા વિચારા કરવા જેવા છે, પણ તેઓ તા પાતાનું કામ કરી ભવિષ્યની પ્રજા માટે દાખલા મુક્ષ ગયા. તે ઘટના કેવી રીતે બની તેની વિચારણા પ્રથમાં–આ જીવન ચરિત્રમાં ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે અને દીર્ઘ વિચારણા માગે છે.

અને યાગ કરતાં કવિ તરીકેનાં તેમનાં છૂટાં છ્વાયાં અનેક આલેખના આવેલ છે તે મને ઘણા તૈસર્ગિક લાગ્યાં છે. એમાં મારી મચડીને કવિત્વ ટેકાયલું નથી, પણ જે તદ્દન સ્વાભાવિક ઊર્મિ-ઉદ્દગાર તરીકે વાંચનાર ઉપર સ્થાયા છાપ પાડે છે અને જે વિશાળ જીવન તેઓ આખરે જીવ્યા તેને અથવા તેવા પ્રકારના જીવનને સાચું જીવન કહેવાય એવી છાપ પાડે છે. વાચનારને તેમની છૂટી છવાયી કૃતિઓ વધારે લાભકારક છે એમ મને આ જીવન ચરિત્ર વાચતાં લાગ્યું છે. તેઓ આચાર્ય તરીકે કત્તેહમંદ થયા તેટલા જ કવિ તરીકે તેઓ ફાવેલા છે તે વાત મને ખૂબ અસરકારક લાગી છે.

અને મનુષ્ય તરીકે તો તેઓ ખરાભર ફાવ્યા છે. એક ખેડૂતના જીવ જૈતના આચાર્ય બને ત્યાં સુધીનું છવન ખેડે અને જેમના ચારિત્ર ઉપર જરા સરખાે વડેમ પણ ન પડે તે કત્તેહમંદ છયન કહેવાય. તેઓ જૈતના આચાર્ય હતા તેને અગે મારાે તેમને માટે પદ્ધપાત ન થઇ જાય, તેની સંભાળ રાખીને હું કહી શકું છું કે આ ચરિત્ર જરૂર મનનપૂર્વક વાંચવા યાેવ્ય છે અને તેને વાચવામાં જે સમય પસાર કરવામાં આવશે તે સારી રીતે ગાળ્યાે ગણાશે

આટલા માટે આ આદર્શ રીતે લખાયલા અને છવાયલા છવતચરિત્રને વાંચવા અને મનન કરવા હું પ્રત્યેક વ્યક્તિને ભલામણ કરૂં છું. એ ચરિત્રને બરાબર અનુસરવાયી અનેક મુશ્કેલીઓ દૂર થઇ જવાના અને છવન માર્ગ માકળા થઇ જવાના પૂરતા સંભવ છે. આવા સુંદર ચરિત્રને દરેક રીતે બહલાવયું એ પ્રત્યેક પ્રાણીનું કર્તવ્ય છે.

પ્રાપ્તિમાં વિધાન અને પ્રકૃતિની પ્રેરણા અગમ્ય હાય છે. ગ્રીષ્મની દવ જલતો દુનિયાને કારવા, વાસ્દ્રિવતા મેઘ, ન જાણે હિમાચલના કયા ગિરિશૃ'ગ પરથી, અરવલ્લીની કઇ ગિરિમાળમાંથી, સમય આવ્યે વીજઝખુક તા ને અમૃતસી ચ'તા આવી પહેાંચે છે. જેવું સ્થળ–કાળનું પરિબળ, એવા એ ઝબકે છે, ગર્જે છે, વરસે છે.

ઐની એક એક સરવાણીએ સુષુપ્ત ધરાના પડમાં જીવન જાગે છે. ભૂમિનાં અભેદ્ય પડ લેહીને જગત્વૃક્ષ જાણે નવપલ્લવિત થવા પાંગરે છે. સંસ્કારહીન ઉજ્જડ ધરતી, સંસ્કારિતાનું હરિયાળું હીર એહે છે. છીછરાં સરાવર અભરે ભરાય છે. કાેરી કિતાબ જેવું આકાશનું હૈયું ઈદ્રધન્ની શાભા પામે છે.

ઉદાર ભાવે વર્ષા દિગદિગ તને નવરાવે છે, જાણે કેાઇ શુષ્ક ન રહે, કેાઇ સંસ્કારહીણું ન રહે, કેાઇ ઊણું ને અધૂરું ન રહે. એ અર્પ'્રાધમી' છે. આપવું એ જ એના સ્વભાવ છે. એ આપે જાય છે, કાયા નીચાવી, વર્ષે જાય છે,–રાત ને દિન.

વિશાળા ધરતી છે. સમય સ્વલ્પ છે. પુરુષાર્થ ઘણા છે. આઠે પહોર-અણઉતાર એ વર્ષે જાય છે. જાણે કાલના એને ભરાસા નથી. સમય પરિપૂર્ણ થાય છે. કાળ આવીને ઊભા રહે છે. એ અનન્તતામાં સરી જાય છે, ને પાતાની પાછળ જગતના ઉદ્યાનને અહેલાવવા રંગ- ષ્રેરંગભરી ઝાતુઓને જગાડતી જાય છે.

જેવા વર્ષાના ભાવ એવા જ વિશ્વક્ષણાના, વિભ્રતિઓના સ્વભાવ હાય છે. શાસ્ત્રોકિત છે કે, મેવ ને મહાતુભાવા સમસ્વભાવી હાય છે. બન્ને પરાર્થે પ્રાણાત્સર્જ કરનારા હાય છે. એમનાં ગર્મગ્રક્ષએમાં અમૃત ઉભરાતાં હાય છે. એમના હૈયામાં સંજીવનીના કૂંપા છલકાતા હાય છે. પ્રારળ્ધનાં વિધાન ને પ્રકૃતિની પ્રેરણાના કાઇ પુષ્યસંદેશની રાહમાં જ તેઓ હાય છે.

એક દહાડા દવજલ તા વડાહરા રાજ્યને એવા પુષ્યસંદેશ લાધ્યા. દવ લાગ્યાે હતાે દેવમંદિરિયે ને રાજમંદિરિયે. સિંહાસનની શાેભા ઝંખવાતી જતી હતી. ધરતીના માેલ કરમાયા હતા ને રસકસ એાછા થયા હતા. આધિભૌતિક સંપત્તિની સાથે આધ્યાત્મિક સંપત્તિ યણ સ્વલ્પ બની હતી. રાજા–પ્રજાતું સુખ ને શાંતિ અંને હણાયાં હતાં. અશાંતિ, અબ્યવસ્થા, ४

પ્રવેશક<u>્</u>

અસ તાેષની હાયવરાળથી વડાદરાની ભૂમિ વ્યાકુળ ખની હતી.

ભૂમિના પાકાર અજબ હાય છે. એનાં પુષ્ય જગ્યાં. અધારદાર દુનિયામાંથી-મનમાડ પાસેના 'કવળાણા' ગામમાંથી-ઉત્તમ એવી ખેતી કરનારના ઘરમાંથી-મહારાજા સયાજરાવ (ત્રીજા)ને આષ્યા. રાજમ દિરિયે પ્રવેશતા ચૌદ વર્ષના છતાં જ્ઞાન ને સંસ્કારની દૃષ્ટિએ ચાર માસના પણ નહિ, એવા આ મહાન કિશોરે પુનર્જવનની પ્રભાનાં ત્યારે પ્રથમ દર્શન કર્યાં.

અને વિધિના જ કાઇ સંકેત હશે કે પ્રાય: એ જ વેળા એ જ વહાદરા રાજ્યના વીજાપુર ગામમાં, ઉત્તમ એવી ખેતી કરનારના ઘરમાં બેચરદાસ નામના મહાન બાળકે જીવન-પ્રભાના પ્રથમ પરાદનાં દર્શન કર્યાં. અન્ને દવજલંતી ભૂમિ પર મેઘ અનીને આવ્યા હતા. અખ્બે પચ્ચીસીએ સુધી આ ખંને ખેડૂ-જીવાએ ધરતીને ખેડી. અમૃતના મેઘ આપ્યા, ઉષાનાં અજવાળાં આપ્યાં, વિદ્યુલ્લતાના ચમકાર આપ્યાં, મા વસુ ધરાને અનેએ યથાયાગ્ય કર્મ ને ધર્મથી શાભાવા–શાણારી.

ખંને ધૂળમાંથી ધાન્ય સરજનાર હતા, માટીમાંથી માનવ સજેનાર હતા. અન્નેએ સંસારનાં મુમુર્ષ પૂતળાંએમાં જીજીવિષા (જીવવાની ઇચ્છા) જન્માવી. દીનહીન જનામાં જીગીષા (જીતવાની ઇચ્છા) પેટાવી. શાંત ને પ્રમાદી કવિજનામાં ને સાધુજનામાં નવ જિજ્ઞાસા પ્રગટાવી. એક રાજ્યને એહિક સુખનાં અમૃત પાયાં. બીજાએ દેશ અને ધર્મને એહિક ને પારલોકિક સુખના આસ્વાદ આપ્યા. એક રાજપદ શાભાવ્યું, બીજાએ યાગીપદ શાભાવ્યું. એક સત્તા શાભાવી. બીજાએ વિદ્યા ને વૈરાગ્યને ઉજ્જવલ કર્યો.

એક તે મહારાજા સયાજરાવ ગાયકવાડ.

બીજા તે યાગનિષ્ઠ શ્રીમદ્ ખુધ્ધિસાગરસૂરિજી.

કાર્યા કાર્યા કાર્યા કાર્યા કાર્યા કે ત્રાપ્ય સેત્ર, કાળ, ભાવ કાર્યા કાર્યા કાર્યા કાર્યા કાર્યા કાર્યા કાર્યા

वाहियना पहली कन्म-डाक वाहित है। काश्रवाहा हाक हती। महाहवी हाता 🖢 ક્રમની વીસમી સહી પૂરી એક પચ્ચીસી વટાવી ગઇ હતી. ને ઇસ્ની વીસમી સદીને પૂરી એક પચ્ચીસીની વેળા હતી.

વીરનિર્વાણને ચાવીસસા સંવત્સર વીતી ગયાં હતાં. મહાન ક્રાંતિકાર સિદ્ધસેન દિવાકર ને સંમતભદ્રને ખાંગે હજાર વર્ષનાં વહાણાં વાઇ ગયાં હતાં. મહાન વૃધ્ધવાદી, પ્રતાપી પાદલિપ્તસૂરિ જેવા જયાતિર્ધ રાના અમર પ્રકાશ કાળની અનન્ત ચાદરામાં ઝીણા ચળાતા હતા. 'સ્યાદ્વાદ રતનાકર'ના સમર્થ' કર્તા શ્રી વાદિદેવસૂરિ જેની સ્તુતિ કરતાં જેના કૃપાપ્રસાદ યાચે છે-ને જેઓએ ભારતીય ઇતિહાસમાં ૧૪૦૦ ગ્રંથા રચી ચિરંજીવ નામના મેળવી છે, એ મહાન્ સુધારક, અપ્રતિમવાદી, પ્રખર વિદ્વાન્ શ્રી હરિભદ્રસૂરિને થયાં ખારસા વર્ષ વહી ગયાં હતાં.

કાળના પ્રવાહ વેગીલા છે. શ્રી હરિભદ્રસૂરિને પાંચસા વર્ષ વ્યતીત થાય છે. ત્યાં 'કલિકાલસર્વ' રા'નું મહામહિમાવ ત બિરદ ધારક, ગુર્જર રાષ્ટ્રના યુગદેવ, ગુર્જરેશ્વર જયસિંહ सिद्धराक ने परमार्ड त क्रमारपास भूपासना प्रतिलेशिक, गुर्करी अस्मिताना आद्यकनक श्री હેમચંદ્રાચાર્યાના જયજયકાર સંભળાય છે. આવા મહાન સાધુપુંગવને પણ ગુજર્યે આઠસા वर्षथी चाछी चेल वीती दती.

કલિકાલસવ'રા પછી પાંચસા વર્ષના વસમા કાળના અંતરે સિદ્ધરાજ ને કુમારપાલથી અધિકા ભારતભૂપાલ માેગલસમાટ અકખરશાહ પ્રતિબાધક શ્રી હીરવિજયસૂરિજીને પણ પ્રગટયે ત્રણસાે વર્ષ ના કાળ વ્યતીત થઇ ગયા હતા. અને શ્રી હરિભદ્રસૂરિ પછી એક હજાર वर्षे श्री सिद्धसेन, संभतलद्र, डिभयंद्रनी याह ताळ डरावनार, भात्र ઉपाध्यायपह धारड છતાં સૂરિરાજોની ક્ષમતા ધરનાર, નવ્યન્યાય રૂપી સમુદ્રનું આચમન કરી જનાર ઉપાધ્યાય શ્રી યશાવિજયજની યશ:પતાકા લહેરાયાને માત્ર છે સૈકાં વીતી ગયાં હતાં.

મસ્તક્કીર આનંદઘનનાં મસ્તપદાની લહરીઓ, સચ્ચિદાનંદમાં પાગલ અનેલા बिहानं हळना पहें।ना ભણકાર ने पं. વीरविજयळनी अहुसूत सूरावित को હळ सूबी सुवाती ţ

યાેગનિષ્ઠ આચાર્ય

નહાતી. શ્રીભુટેરાયજી, શ્રી મૂલચંદજી ને શ્રી વૃદ્ધિચંદ્ર જેવી સાધુ પુંગવાની ત્રિપુટી જૈન સમાજનાં સકાનાં ઘારહ્યા સામે નવી પ્રભા દાખવી રહી હતી. અને સાે સાે વર્ષથી અલાેપ થયેલ આચાર્યપદના ધારક પ્રતાપી શ્રી વિજયાનંદસૂરિજી જ્યારે પ્રકાશની પહેલી લાલિમાનાં પ્રથમ દર્શન કરતા હતા, ત્યારે—

સંસારમાં સદા બનતું આવ્યું છે તેમ, ગામડા ગામના એક માટીના જૂના ઘરમાં વીરના સાચા સેવક, સમર્થ સાધુપરંપરાના એક શ્રમણ, શ્રી સિધ્ધસેન ને શ્રી હરિભદ્રના અનુયાયી, હેમચંદ્ર ને હીરવિજયજીના પૃજારી, ઉપાધ્યાય યશાવિજયજીના અદ્દલત ઉપાસક, આનંદઘન જેવા યાગીત્વના આકાંક્ષી, પં. વીરવિજયજી જેવી સૂરાવલિઓના સાધકના જન્મ થયા.

ચરિત્રનાયકના જન્મ−કાળ ભારત વર્ષના જાગરણ કાળ હતા. અઢારસા સત્તાવનમાં છુંદાઈ ગયેલી પ્રજાને હવે કળ વળતી હતી. મહત્ત્વાકાંક્ષી અંગ્રેજી રાજ્ય પણ એક પચ્ચીસીનું પુનર્જીવન પામી ચૂકયું હતું. અને રાજપદના વૈભવી આડ બરામાં દૈવીશ્રદ્ધા ધરાવનારી આર્યાવર્તાની પ્રજા માટે દિલ્હી દરભાર ભરવાની વિચારણા વાતાવરણમાં ઘાળાઈ રહી હતી. શહેનશાહી તાજને ફરી ઉજ્જવલ કરવા જગતના નામાંકિત ઝવેરીઓ ને હીરાજડા એમાં અવનવા હીરા, માણેક, ઈંદ્રનીલ ને પન્ના મઢવામાં મશગુલ હતા. છાપખાનાં આવ્યાં હતાં ને વર્તમાનપત્રો શરૂ થઇ ચૂકયાં હતાં.

સૈકાઓનાં ઘેન જાણે પશ્ચિમી પ્રકાશથી તૂટતાં હતાં. બ્રિટિશ રાજ્ય વિધિના એક મંગલ નિર્માણ તરીકે આદર પામી રહ્યું હતું. પૂર્વની ઉષાના પૂજનથી કંટાળેલી પ્રજા હેાંશથી પશ્ચિમી પ્રકાશને વધાવી રહી હતી. સંસ્કાર, સંસ્કૃતિ, શિક્ષણ, શિષ્ટાચાર, સહકાર, સહચાર, તમામ ભાવનાઓમાં પરિવર્તનના પડઘા ગાજતા હતા.

'અગનના ઘાડા' હિંદની ભૂમિને ખુંદી રહ્યો હતા. ગુજરાતમાં ખારાઘાડાના અગરા ને વિરમગામની ભાગાળ એ જોઇ આવ્યા હતા. વઢવાણુથી ભાવનગર ને અમદાવાદથી આયુના માર્ગે' એની ઘાડદાડ માટે પાટા પડી રહ્યા હતા. સૂરત ને મુંબઇના બંદરે સમુદ્રની મહારાણી જેવી સ્ટીમરા હિલાળા લઇ રહી હતી. ને સાત સાત હજાર સમુદ્રપારથી આવેલી પ્રજાને આ અગ્નિદેવ હજાર હાથવાળી બનાવી રહ્યો હતા.

આ જાગરણની અસરો ધૂડી નિશાળ સુધી પહેાંચી હતી. વાટકી બાજરીના વિનિમયમાં ભણાવતા મહેતા હવે સરકારી સિકકાઓથી કેળવણીને મૂલવતા હતા. એણે ઘેરબંધ ચાળૂક મૂકી દીધા હતા ને નેતરની સાેડી ધારણ કરી હતા. લાકડાની પાડી પર હવે વતરણાં ઘસાતાં હતાં. પણ આ તાે ગામડા ગામની વાત. શહેરામાં તાે રાજા રામમાહનરાય ને લાૅર્ડ મેકાલેએ પ્રચલિત કરેલી કેળવણીને આવ્યે બે પચીસી વીતી ગઇ હતી ને ભારત-વર્ષમાં ત્રણ ત્રણ યુનિવર્સિટીએા સ્થપાઇ ચૂકી હતી.

આ કેળવણીમાંથી જ એકાએક નવા તીખારા ઝખકી ઊઠે છે, આજ કાળમાં સર

ક્વ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ ૭

સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી નામના એક મહાન દેશભક્તને શાહી નાેકરીમાંથી છૂટા કરવામાં આવે છે, અને દેશ, એમની વાચસ્પતિ જેવી વ્યાખ્યાન–ધારાથી સળવળી ઊઠે છે. લાૅર્ડ લિટનનાે કડક રાજઅમલ ચક્રમકની ગરજ સારે છે.

આજની મહાન રાષ્ટ્રીય મહાસભાને હજી જન્મ લેવાને દશકાની વેળ હતી. પણ પ્રજાને આત્મભાન ને સંગઠન આવશ્યક લાગ્યાં હતાં. દેશને જગાડનાર દાદાભાઇ નવરાજી નવ વર્ષના હતા, ને અજેય યોધ્ધા તિલક મહારાજ અઢાર વર્ષની યુવાનીમાં આવી ઊભા હતા. જયારે કેખા ગાંધીના મહાન્ પુત્ર પાંચ વર્ષના પારખંદરમાં રમતા હતા. ને પં. જવાહરલાલને જન્મવાને દાઢ દશકાની રાઢ હતી.

રાજકીય વાતાવરણ આમ સતેજ થતું જતું હતું, ત્યારે ધાર્મિક વાતાવરણમાં પણ ક્રાંતિના પડઘા પડતા હતા. જૂના રિવાં ને ક્રિયાકાંડામાં ખાવાઈ ગયેલી પ્રજા નવજીવન માગતી હતી. ધર્મ ને રાષ્ટ્રીય પુનરુત્થાનમાં અપ્રતિમ બળ લેખનારાઓએ જૂના ચીલા ચાતરવા શરૂ કર્યા હતા. ધર્મમાં પણ કાયદાને સ્થાન મળતું જતું હતું. અધ શ્રદ્ધા ને અધ રૂઢિઓનાં બંધન કાયદાથી તાડવામાં શ્રધ્ધા ધરાવનારા વર્ષ પ્રખલ થતા હતા. રાજા રામમાહનરાયના પ્રદ્લાસમાજ તા દશકા જૂના થયા હતા. એના ચીલે સાધારણ પ્રદ્લાસમાજ આવ્યા હતા, ત્યાં મહારાષ્ટ્રમાં શ્રી રાનડેએ 'પ્રાર્થના સમાજ'ના પાયા નાખ્યા હતા.

આ વેળા ઉત્તર અને દક્ષિણમાં બીજા બે માટા પ્રવાહા અસ્તિત્વમાં આવ્યા, ઉત્તરમાં આર્યસમાજ ને દક્ષિણમાં થીએાસાેફી. આ બંને ધર્મા નાસ્તિકતાના પ્રવેશ સામે જબરદસ્ત વિરાધસમા હતા.

આ પ્રવાહાની ગતિથી બીજા ધર્મો પણ કંઈક વેગવંત બન્યા હતા. સમાન ભાવ, રાષ્ટ્રભાવના રંગા એના પર ચઢતા જતા હતા આ વેળા જનસમાજ પણ ગતિના આંચકા અનુભવી રહ્યો હતો. એના જગતશેઠાએ, એના દાનવીરાએ, એના નગરશેઠાએ સમાજનું લક્ષ ઠીકઠીક આકંષ્યું હતું. એ ચાર વિદ્વાના ને ગણ્યાગાંઠયા પ્રતાપી સાધુઓએ જૈનાની ભૂતકાલીન ભગ્યતાને જાગ્રત કરવા કમર કસી હતી, પણ અધકાર એટલા ઘરાયેલા હતા કે 'જૈન એ સ્વતંત્ર ધર્મ કે શાખા ધર્મ ?' એ પ્રશ્ના સ્વાભાવિક અની જતા.

પુરાવાએ અનેક હતા પણ અપ્રગટ ભાંડારા પર અર્થાપજીવી ચતિએાના કાબ્રુ હતા. એંશીથી નેવુની સંખ્યાના શ્રમણ સાધુએાના અવાજ તુંબડીમાંના કાંકરા બરાબર હતા.

દાનથી, સેવાથી, વ્યાપારી કુશળતાથી જૈના વધુ ને વધુ જાહેરમાં આવતા હતા. જૈન વિદ્વાના સમાજનું લક્ષ વિશેષ ખેંચતા ગયા એમ એમ ''જૈન સ્વતંત્ર ધર્મ કે શાખા ધર્મ ?'' પ્રશ્ન વધુ ચકડાળે ચડયા, અને ચકડાળે ચડેલાં વિદ્વાનાનાં ચિત્ત કંઇ કંઇ નવા ચમકાર દાખવવા લાગ્યા. કાેઇ એને ખિસ્તી ધર્મની શાખા ગણવા લાગ્યા. કાેઇ એને યહુદી જાદુગર, રાેમન દેવ જન્નુસની સંતાન તે જૈન! અને પેલેસ્ટાઇન એ પાલીતાણા-જૈન યહુદીઓનું તીર્થસ્થાન, એમ નિશ્ચિત કરવા લાગ્યા.

2

યેાગનિષ્ઠ આચાર્ય

કલ્પનાના તર ગા વધ્યા, કાઇએ જૈન ધર્માને યહુદી કે ખ્રિસ્તી ધર્મની શાખાને ખદલે ભોધ્ધ ધર્મની શાખા તરીકે સ્વીકાર્યો. વળી એક વિદ્વાને ભોધ્ધને જૈન ધર્મની શાખા તરીકે સ્થાપ્યો. ત્યારે જગત્ સમક્ષ જૈનધર્મને સ્વતંત્ર ધર્મ તરીકે સ્થાપન કરવા ભગીરથ પ્રયત્ન કરનાર યુરાપીય વિદ્વાન યાકાળી, બીજા વિદ્વાન હાં. ભુલ્હર સાથે આર્યાવર્તની પરકમ્મા કરી રહ્યા હતા. *

ત્યારે આર્યાવર્તાના આ મહાજન સંઘસત્તાએ અધિકા હતા. નગરશેઠ હેમાભાઇનાં સરકારને ત્યાં માન હતાં. ખાપદાદાના વારાથી ચાલી આવતી સફળ શેઠાઇથી ગુજરાતમાં તેમના નામ પર ફૂલ સુકાતાં. શેઠ પ્રેમચંદ રાયચંદની સખાવતા ને દિલાવરીની કથાએ ઘેરઘેર ગવાતી. ને આજે સા સા શેઠીઆની સખાવતા જે નથી કરી શકતી, તે એકની સખાવતા કરી શકતી.

ગુજરાતમાં વસતા જૈનામાં શ્વેતાંખર ને સ્થાનકવાસીના ભેઠ ઉનાળે સૂકાઇ ગયેલા ઝરણ જેવા હતા. સ્થાનકવાસીની કન્યા મૂર્તિ પૂજકને ત્યાં જતી ને મૂર્તિ પૂજકની કન્યા સ્થાનક-વાસીને વરતી. નાેકારશીઓમાં એક જ નાેતરાં અપાતાં. જમણમાં, વરઘાડામાં ને લગ્નમાં સહુ સાથે રહેતા.

યતિવર્ગ સ્વયં ઉપજાવેલા શિથિલાચારની ગર્તમાં ઊંડા ઊતરી રહ્યો હતો. સહેજે સન્માન પામતી સાધુતાને તેઓ વર્ષોથી સ્વયં સિદ્ધ શાસનની કઠોરતાથી કચડવા માગતા હતા. શ્રીપૂજ જૈનસમાજના ખેતાજ ખાદશાહ, ગમે તેવા ધર્મી સાધુ એના સામૈયામાં હાજર રહે. ન રહે તા શ્રીપૂજના ડંડેખાજ ઉપાસકા ટાલકું પણ તાડી નાખે. હાજર રહીને કદમમાં રૂમાલ ધરે. શાવકા માથે પણ અવનવા કર વેરા.

ગરવા ગુજરાત ધર્મને નામે આ શાસન ન સદ્ય લાગે તાય સહી લેતા. એ વેળા અચાનક શ્રીપ્રેનો સત્તા સામે બળવા થયા. કેટલાક પંજાળી સાધુએા–મૂળે સ્થાનકવાસી પણ સ્વેચ્છાથી મંદિરમાર્ગી થયેલા સાધુએા ગુજરાતમાં ઊતરી આવ્યા. આ સાધુએાએ સ્વકર્મ−ધર્મથી આ શિથિલાચાર સામે મારચા માંડ્યા, એમણે હાકલ દીધી. સાધુએાથી ભરપૂર ગુજરાત જાગી ગયા.

આ સાધુઓમાં ઉચ્ચ સાધુતાના, મહાન્ ત્યાગના આદર્શ સમા શ્રી નેમિસાગરજી મહારાજ, શ્રી રિવિસાગરજી મહારાજ, શ્રી છુટેરાયજી મહારાજ ને તેમના છે પુષ્યશ્લાક શિષ્યા શ્રી મુલચંદજી મહારાજ ને શ્રી વૃધ્ધિચંદ્રજી મહારાજ પાતાની નવરંગી પ્રભાશી સમાજને આંજી રહ્યા. નવસાધુતાનાં સન્માન, તપ-ત્યાગ અને શુધ્ધિના પાયા એમણે મજબૂત કર્યા. યતિઓની નાગચુડ હળવી પડવા માંડી.

^{*} વિલ્સન, લાસન ને વેખર માનતા કે બૌહમાંથી જૈતધર્મ નીકળ્યા. કાલણક માનતા કે જૈનમાંથી બૌધ્ધ ધર્મ આવ્યા. ઇ. સ. ૧૮૭૯ માં ડાે. યાકાેળીએ જૈનધર્મને સ્વતંત્ર ધર્મ તરીકે સિધ્ધ કર્યો.

કવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ

Ł

અને જાણે કેાઇ પ્રકૃત્તિની પ્રેરણા જ હાય તેમ પંજાબથી એક નવા પ્રચંડ પ્રવાહ પણ, નવી સાધુતાને વેગ આપવા ઘસ્યા આવતા હતા. સા–સા વર્ષે સૂરિપદને પુન્જિવિત કરનાર શ્રી વિજયાન દસૂરિ (આત્મારામજી) એમાં મુખ્ય હતા.

પ્રારમ્ધનાં વિધાન સહેતુક હાય છે. વર્ષાને આવવું હોય ત્યારે એ જ એાતરાદા વાયુ ક્ષાવે છે, ઇશાન કેાશુમાં વીજળી જન્માવે છે, આકાશમાં વાદળાં ઉમટાવે છે.

જૈન સમાજ એ સ્થિતિમાં હતા; એ કાળે આપણા ચસ્ત્રિનાયકે સંસારની જ્યાનાં પ્રથમ અજવાળાં ભાળ્યાં.

પ્રાચીન વિજાપુર જૈન મંદિરાના મકરાણી દરવાજે પડેલા કારણીવાળા પત્થરા

वासीले वस्ती, ने अस्ती का भा कि क ज व त न ता. कंपकमा, वस्त्री हा मां में क नहीं

[3]

મિરોએક વર્ષ પહેલાંની વાત છે. ઊંડા જળ ને અજાણ્યાં ફળ તાગવાના ને ચાખવાના એક શાખીન મદે, દૂરદૂરના દેશ મૂકી રળિયામણી ગુજરાતે ઊતર્યો.

ગુજરાત તો એ વેળા દુનિયાનું આકર્ષણ હતું. ઇતિહાસના ઉષઃકાળથી જ મિસર ને સિંહલ, જાવા ને ચીન ખેડીને ગુજરાતીઓએ ગૌરવ હાંસલ કર્યું હતું. મધ્યકાલમાં ગુજરાતના વાવટા ચાર્યાશી બંદરા પર લહેરીઆં ખાતા. ગુજરાતીઓ પ્રવાસ ખેડતા, મધદરિયે વહાણ હંકારતા, વણઝારા થતા. વેપારી ને મુસફી પાકતા. દેશદેશના દેશવટા લઇને ભાગેલા રાજાઓ રાજપુરુષા ને રાજકુમારા ગુજરાતમાં આશ્રય પામતા.

સત્તરમી સદીમાં ગુજરાતની પરકકમાએ આવેલા એક તેલ ગણ કવિએ સંદ્રેપમાં પણ બહુ સુંદર વર્ણન કર્યું છે. એ કહે છે.

" આ ગુર્જર દેશ નિહાળ ને ચક્ષુને ઠાર! સર્વ સંપત્તિથી પરિપૂર્ણ જાણે સ્વર્ગ લોક! વિવિધ દિવ્ય અ બર-વસ્ત્રોના ધારક, કપુર ને મીઠી સાપારીથી મધમઘતા તાંછુલથી સુગંધિત સુખવાળા, ત્યાંના યુવાના ધન્ય છે. ચંદનલેપથી સુવાસિત તેમના દેહ છે. રત્નાથી અલંકૃત તેમનાં અવયયા છે. અને રતિ સમી પ્રિયતમાંઓ સાથે મહાલે છે.

" અને અહીંની અંગનાઓનું લાવલ્ય પણ અનુપમ છે. તપ્ત કાંચનના એમના વર્ણ છે. રકત ને મૃદુ તેમના અધર છે. નવ પ્રવાળસમા તેમના હસ્ત છે. અમૃતસમી મીઠી ભાષા છે. સુખ કમળપુષ્પ જેવું ને નેત્રા નીલાત્પલની શાભા ધરનારાં છે. ગુર્જર યુવતીઓના સૌંદર્યથી યુવાના અભિભૂત ખને એમાં શાનવાઈ?

" વળી આ ગુજર જના દેશદેશ ભમે છે. ત્યાંના ક્રૌતુકા જુએ છે, ને અમિત દ્રવ્ય મેળવી પાછા

વતન ૧

આવે છે. અને આ રીતે લાંબાકાળથી વિરહેાત્કંઠા સતીઓને આવીને બેટે છે. આ પ્રમાણે ધન્ય બનેલા આ લોકા સર્વ સંપત્તિથી સમૃષ્ધ બનોને કધું સુખ નથી બોબવતા ? ''

આવા સુંદર ગુજરાતની ભૌગોલિક સીમા કાળે કાળે પક્ષટાતી રહી છે. ગુજરત્રા, સારસ્વતમંડળ ને આધુનિક ગુજરાત : એમ નામ ને સીમા સદાકાળ બદલાતાં રહ્યાં, પણ ગુજરાતી તાે સદા એક જ રહ્યો, એક જ પ્રાણ, એક જ બળ, એક જ જ્ઞાન!

આવા ગુજરાતમાં ઊતરેલા એ પરદેશી અસવારની નસામાં છત્રપતિ શિવાજના જુસ્સા હતા. એની ભાષા જુદી હતી, પણ ભાવ એક હતા.

એણે ધરતીને ભાળી ધણીવિહાણી! અફાટ વસુંધરા વરવાને સજજ ખડી હતી. રૂડી ભૂમિ હતી, રૂપાળાં નરનાર હતાં. મેાલ તો ખેતરે મલકાતા પડયા હતા. એણે સમશેર સાખદી કરી. સંગાથીએ!ને સજજ કર્યા. પરદેશમાં માથાં મૂકીને માર્ગ શોધ્યા. લીલુડાં માથાનાં તાેરણ બાંધ્યાં. નવલાહિયાના ભાગ આપ્યા.

શ્રુવીરની સમશેરે પાતાના ભાગ તારવી લીંધા. અંધારઘાર આકાશમાં વાજળી પાતાના માર્ગ ચાતરી લે એમ પાતાના માર્ગ ચાતરી લીધા. સાનગઢ વ્યારામાં એ કાંડા-અળિયા જીવાને પાતાની ગાદી સ્થાપી. આપ અળે રાજમુગટ પહેચી.

એ જીવાનનું નામ પિલાજરાવ ગાયકવાડ.

ગાયકવાડાની જવાંમદી હિન્દુપતપાતશાહીના સ્થાપનાર છત્રપતિ શિવાજી મહા-રાજની વેળાની. પિલાજીરાવ પેસ્વાઇ દરભારના એક રત્ન હતા.

રતને રતનાં વાવેતર કર્યાં. ભાષાથી ભિન્ન, ભૂષાથી ભિન્ન ભૂમિને પાતાની બનાવી. 'સિંહ ને સજ્જના જે જે દેશમાં સંચરે છે, તેને પાતાના વશવતી' બનાવે છે.' આ શાસ્ત્રાકિત મુજબ આ વીરે બાહુ પ્રતાપાજિ'ત પ્રદેશને પાતાનું ઉપનામ આપ્યું.

એક ઘડીની વેળાએ સાનગઢ-વ્યારામાં સ્થપાયેલી રાજગાદી વડાદરા આવી. અને પછી તો સત્તા-સત્તાની રમઝેટા સાથે આવી. કુંદન જાણે કસોટી પર ચડ્યું. અષાઢના આકાશમાં વાદળીએ ચાગમથી ચઢી આવે એમ ગુજરાતમાં જીદીજીદી સત્તાએ ઉમટી. કાણ ગુજરાતી, કેાણુ મારવાડી, કેાણુ મેવાડી, કેાણુ મુગલાઇ. એમાય ખાસ ગુજરાતમાં ત્રિમુખી સત્તાના સપાટા ચાલ્યા. દિલ્હીથી હાલી આવેલી બાદશાહત લાકોને દંડવા લાગી. સ્રૂરતના બંદરેથી સરકી આવેલી કંપની સરકાર ધાળે દહાડે ધાડાં પાડવા લાગી. વળી પેશ્વા સરકારના પુનાના ઘાડા પણ દડબડવા લાગ્યા. પણ ગાયકવાડ રાજવીએ કૃપાણુ ને કટારીની સાથે કુનેહ પણ વાપરી જાણતા. આ સંઘર્ષના કાળમાં જ ગાયકવાડી રાજ વિસ્તર્યું. પંચમહાલ, રેવાકાંઠા, મહીકાંઠા, કાઠિયાવાડ, ભરૂચ, ખેડા ને અમદાવાદમાં એની આણુ પ્રસરી.

કાળના વારાફેરા ફરતા રહ્યા. ખાંડાના ખેલ ને મુસદ્દીઓના મુસદ્દાઓમાં ગાયકવાડી રાજ્ય ઘસારા પામ્યું. આપ લે ચાલ્યા કરી. પાટણ લીધું—અમદાવાદ આપ્યું. એમ અદલા- **૧૨** યાગનિષ્ઠ આચાય^દ

ખદલી ચાલ્યા કરી. પણ રાજ્યના પાયા શુકનવંતા હતા. ઘસારામાં પણ એણે તેજ ચમકાવ્યાં, આથમણી સંધ્યા આભમાં સાહાય તેમ.

ફરી એક વાર ઉષાનાં અજવાળાં ચમકયાં. ગુજરાતે મહાન દેશી રાજ્યનું બિરદ હાંસલ કર્યું.

ખડભાગી ખન્યું એ વડાદરા રાજ્ય! ગુજરાત અને કાઠિયાવાડની બ્મિ પર એ પાલવ પાથરીને બેઠું. ન ગુજરાતી, ન કાઠિયાવાડી, ન મરાઠી, ન જરથાસ્તી, ન મુસલમાની એની સંસ્કૃતિ સર્વ લાેકસંગ્રહ જેવી—સર્વ ધર્મ સમન્વય જેવી એની પુષ્યબ્મિ બની.

પ્રકૃત્તિના કાઇ સંકેત હશે કે ગુજરાત—કાઠિયાવાડની મુખ્ય નદીએ આ પ્રાંતને પરિપ્લાવિત કરતી વહે છે, અને એજ રીતે ઘણાં જૂનાં જગદ્ધામ જેવાં તીર્થધામાં આ ધરતીને ધર્માનાં ખંધનામાંથી ધારી રહ્યાં છે. વૈષ્ણવતીર્થ દ્વારકા, શૈવતીર્થ સિદ્ધપુર, શક્તિતીર્થ અહુચરાજી, જૈનતીર્થ પંચાસરા પાશ્વેનાથ ને ભાંયણીજી, ઇસ્લામી તીર્થ મીરાં દાતાર આ ભૂમિમાં છે.

ઇતિહાસનાં અલખેલાં નગરા પણ અહીં છે. આપણા ગુજેરાની આદિ રાજધાની કનકસેન ચાવડાએ કનકનિમ્યું વડનગર આજ રાજ્યમાં છે. ને જગતની પ્રાચીન નગરીઓમાં ગણાતું દ્વારકા પણ અહીં જ છે. ચાવડા અને સોલંકી યુગની સાક્ષીસમું, પરમાહેત ભૂપાલ કુમારપાલ, જયસિંહ સિદ્ધરાજ ને કલિકાલસર્વંત્રની કીર્તિ ધતાકા સમું પુરાણું પાટણ પણ અહીં જ છે. પાટણથીય પુરાણું, રૂદ્ધમાળના ખંડેરાની ભવ્યતા ભાખતું સિધ્ધપુર પણ અહીં જ છે. રાજતીર્થ પાટણપુરમાં દેશદેશના પ્રતિનિધિઓ આવતા. વિદ્યાતીર્થ સિધ્ધપુરમાં અનેક છાત્રાલયા ચાલતાં. વટેશ્વર તો રાજસંન્યાસીઓનું વિશ્વામધામ. આમ વડાદરા રાજ્ય કુદરતનું ભવ્ય ધામ છે. એને ત્યાં સાનગઢી વનરાજિ છે. વ્યારાના વનવગડા છે, ધારીના ડુગરા છે, ચરાતર પેટલાદની ફલદ્ભપ ભૂમિ છે, પાટણ છાડ્યાં રેતાળ વન છે. નવસારીની રસકસભરી આમ્રકું જો છે ને ઓખાની સાગર ઘટાઓ છે. આ રાજ્યને પખાળતી અનેક નદીઓ વહે છે. પુષ્યસલિલા, વિધામિત્રી, પુર્ણ, નમંદા, સરસ્વતી, શેત્રું છ, ગામતી જેવી પવિત્ર નદીઓનાં નીર અહીં રેલાય છે. સ્થળે સ્થળે સાગર, સરિતા ને સંગમના સુકાળ છે.

અહીં આજ પ્રાંતમાં શીલગુણસૂરિ, હેમચંદ્રસૂરિ, આનંદઘનછ, દયારામ, ભાજો ભગત થયા છે. હરિલકિત ને મહેરાળ કાઢિધ્વજોતું આ રહેઠાણ છે. ધર્મ ભૂમિ, રાજભૂમિ ને સાહિત્યભૂમિ એમ ત્રિવિધ ગંગાઓના અહીં સંગમ છે.

આ રાજ્યની રાજધાની વડાદરા શહેર છે, ને મહાકવિ પ્રેમાન દે એને 'વીરક્ષેત્ર વડાદરુ''ના નામે બિરદાવેલ છે.

આ વહાદરા રાજ્યના ચાર પ્રાંતા છે. જુદીજુદી ભૂમિ પર વિસ્તરેલા છે. એમાં સાતસા સાતસા વર્ષ સુધી ગુજરાતનું પાટનગર પાતાને ત્યાં રાખનાર કહી પ્રાંત (હાલ મહે-

વતન ૧૩

સાણા) ઇતિહાસથી સભર છે. એ પ્રાંતની લીલૂડી ભૂમિમાં આવેલું વિજાપુર ગામ પણ પ્રાચીન ને અર્વાચીન ઇતિહાસની ભૂમિ છે. ગાચકવાડની નાની એવી રેલ્વેલાઇન સુંદર પ્રદેશા વીંધતી કલાલના જંકશનેથી નીકળેલી વીજાપુર જઇને શાલે છે.

વીજાપુર આજે પ્રાંતનું અગ્રગણ્ય ગામ છે. પણ એની સામાન્ય દશામાંથી ય એની ભવ્યતાના ભણકાર જાગતા લાગે છે. ઇતિહાસકારાની ચકાર આંખે એના દેહદર્શનમાં અદ્ધાન ખમીર ધરળાયેલું લાગે છે. એનાં ખંડિયેરા પુરાણ કાળની પ્રેરક કથા કહેતાં ભાસે છે. તાપા અહીં ગળાતી ને બંદ્રકા અહીં બનતી. પંદરસા મહાજનનાં ઘર, પાંચસા કંસારા ને પાંચસા બાદ્યાણાનાં ઘર અહીં હતાં. સૂર્યવંશીય ક્ષત્રિય રાજારામથી એના સંબંધ જોડાય છે, અને જગતના પ્રાચીન નગરાએ જે હાસ ને ઉદય ભાળ્યાં: એવાં ભરતી—એાટ એને નાંગરતાં લાગે છે.

બાજ જેવાં ઝડપી, આર્યાવર્તાને એકવાર ત્રાહી પાકરાવનાર હુણ વિજેતાએ આ ભૂમિ પર શાસન કરતા કલ્પાય છે, ને પછી પૈલા ખલે ધનુષ્યકમાનવાળા ગુર્જરા ને પાછળ એ ધનુષ્યકમાનથીય વધુ વેધક રમતિયાળ આંખાવાળી ગૂર્જરીએા ત્યાં ગરબે રમતી જોવાય છે.

ને ઇતિહાસ કલ્પના વાધે છે, ચૌલુકય ને વાઘેલાના શાસન આરંભાતાં જોવાય છે. અને જેતજોતામાં દિશાએોને કંપાવતાં યવનાેનાં ધાડાં આવતાં દેખાય છે. મૂર્તિ ને મંદિરાના નાશના એ રસિયા છે, પ્રલયાગ્નિ જેવા એ છે. જયાં જાય છે ત્યાં ધરા ધમધમી જાય છે.

આ પ્રક્ષયાગ્નિ અબ્બે વાર આપણા પ્રાચીન નગરને ભરખી જતો કલ્પાય છે. એનાં ઉત્તુંગ શિખરા, મનાહર વિદ્યાધામા, સુંદર હમ્યાં ને હવેલીએ એકવાર ચકલાનાં માળાની જેમ પીંખાઇ જાય છે.

આ પછી અહમદશાહ આવતા જોવાય છે, ને અદ્દસ્ત નગર અમદાવાદ વસાવે છે. ત્યાં વળી દિલ્હીના સમાટ અકબરશાહ એક અજબ દિલેરી લઇને સંચરે છે, ને હિંદુ—મુસ્લિમ વેરઝેર નીતરતાં લાગે છે. બંને પડાશી ભાવના કેળવે છે. અડાઅડ વસવાની ને પડખાપડખ જીવવાની હિંમત કેળવે છે. એ બિરાદરીના કાલ લંબાય છે.

ત્યાં દિલ્હીના તખ્ત પર ઔરંગજેળનાં શાસન આરંભાય છે. નીતરતા જતા ધર્મ- ઝન્નના નિરભ્ર આકાશમાં કાળી ભમ્મર વાદળીઓ ઊમટી આવે છે. ફરીથી માનવીના હૈયામાં બેઠેલાં વરૂ ઘુરકી ઊઠે છે. તીર્થમંદિરા તૂટે છે. હિંદુ પ્રજા ત્રાસી જાય છે. ગામનાં ગામ ઉજ્જડ થાય છે. વિદ્યાપુર ભર્યું –ભાદર્યું વિદ્યાપુર વેરાન ખને છે. એના ભાગ્ય રવિ અસ્તા- ચળે ઊતરે છે.

છતાં આ નગરને ઉજજવલ કરનાર સ્વનામધન્ય પેથડકુમાર અહી' પ્રગટે છે. જૈન મુનિઓ આ ભૂમિને પાતાનાથી પાવન બનાવે છે. અહી'થી જ વિદ્યાનંદ વ્યાકરણની રચના થાય છે. ચંપકમાલા ચરિત્ર, ગજસિંધુકુમાર રાસ, ધર્મપરીક્ષાના રાસરચાય છે, જૈન ૧૪ યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

શાસનના ધણીધારી સમા અનેક સૂરિયુંગવા આ ધરાતલને પાવન કરે છે.*

સં. ૧૪૮૦ માં થાડાએક મુસલમાન ગૃહસ્થા આજીબાજી વસતા જોવાય છે. વેરઝેર ઓછાં થાય છે. ને સૈકા દાઢ સૈકા પછી હિંદુઓ ફરી ત્યાં વસવા આવતા જોવાય છે. સંવત ૧૭૧૦માં પાતાના સદાના સંગાથી અળવાન ને ખુહિમાન ભાટાને લઇ જૈનો વસવા આવતા દેખાય છે. ચાલીશ વર્ષમાં તો જૈનોની વસ્તી સારા પ્રમાણમાં થાય છે. વાણિયાનાં હાટ ને કણુબીઓના કસબ, ભાગતાં ગામાને ઉદ્ધારે છે. વાણિયા ને ક્ણુબીઓએ ભાંગતા વીજાપુરને ધાર્યું.

^{*} विशेष माहिती माटे यरित्रनायक कृत 'विलपुर वृत्तांत' लेवुं.

' પાંચમા પરમેશ્વર કે જાદ કાર્યા કાર્યા કાર્યા પ્રાથમાં પરમેશ્વર કે

on the Color superior rate [X] men

અની જના વીજપુરની આ તો ભૂતકાલીન ગાથા થઇ. વર્ત માનકાલીન ઇતિહાસ વિ. સં. ૧૮૨૧ થી આરંભાય છે. ગાયકવાડ રાજવીઓનું સંરક્ષેલું વીજપુર કરીથી પાંગરે છે. દામાજરાવ ગાયકવાડની હાક વાગે છે. મહાજન સજીવન ખને છે. કહ્યુબીઓ નિર્ભય ખને છે. કાયદાનું રાજ્ય ને કાયદાની વ્યવસ્થા આવે છે. સાંઇના તકિયા ને નીલકંઠ મહાદેવ ખંને પર સમદષ્ટિ રાખનાર ને મદદ આપનાર રાજ્યના આશ્ચયે કરીથી ખંડેર કાેટડાં જીવન પામે છે.

દાશીવાડા, શ્રીમાળીવાડા, ભાટવાડા, વેરાવાસણ, સુતારવાડા, કાશીપરું, પટવા પાળ, મીણાંવાડ, કણુખીવાડ, વહારાવાડ, માળીવાડ, કાજીવાડા, સૈયદવાડા, કસ્ખાતીવાડા, જોજનવાડા એમ શહેર વસે જાય છે. ગાયકવાડી સ્થિર થાય છે ને બ્રિટિશ સલ્તનતના મહાન ગરુડરાજ પાતાની શીળી પાંખા સવેત્ર પ્રસારે છે.

શાંતિનું એક માજું સર્વત્ર લહેરાનું ભાસે છે. ને 'ઝેર ગયાં ને વેર ગયાં'વાળા યુગ આરંભાય છે. વિ. સં. ૧૮૮૬ માં આજનાં જૈન મંદિરામાં આદ્ય જૈન મંદિરના પાયા કુબા દાેશી નાખે છે. એ પાયા શુકનવંતા છે. એક પતાકામાંથી અનેક પતાકાઓ ક્રફ્રેરી ઊઠે છે.

સત્યાશી ગામના વીજાપુર તાલુકા વસ્તીએ વધે છે. વસ્તી પ્રમાણ સવા લાખ લગભગ આવે છે. ખુદ વીજાપુરની વસ્તીનું પ્રમાણ ૭૩૧૯ પહોંચે છે, જેમાં કેવળ ૮૩૬ જૈનાનું પ્રમાણ છે. એક જૈન દેરાસરમાંથી ધીરેધીરે નવ દેરાસર, નવ ઉપાશ્રય, ને જુદા જુદા શ્રાવક શ્રાવિકાઓના ઉપાશ્રયા ધર્મ શાળાઓ, જૈનપાઠશાળા, જૈનમિત્રમ ડળ, જૈનજ્ઞાનમ દિર વગેરે ૧૮ સ સ્થાઓ હયાતિમાં આવે છે. આ સિવાય હિંદુ મ દિરા, ધર્મ શાળાઓ, ચબુતરા, પાંજરાપાળ, આગ, તળાવ, કુંડ, દવાખાનું, સ્કૂલ, બાહિંગ, લાયબ્રેરી વગેરેથી વીજાપુર શાબી ઊઠે છે.

દરેક ધર્મ નાં અહીં ધર્મ સ્થાના છે. તાલુકાની કચેરી પણ અહીં છે. એટલે આજે તા ધીંગી વસ્તીનું એ ધામ છે.

વર્ષો પહેલાં વીજાપુર આંબાવાડિયાથી વિસ્તરાયેલું સુંદર ઉપવનસમું હતું, પણ કુકાળ આવ્યા, ને આંબાનાં વન વેડાઇ ગયાં. છતાંય આજે એની આજીઆજી મનાહર કુદરત નાચી રહી છે. ઊંચા ઊંચા વડલા, પીપળા ને આંખલીએ સૂર્યના પ્રકાશને પાતાની ઝીણી ચાળણીએ ચાળે છે. ખેતરામાં બારડીએ લૂમેલીઝું બેલી રહે છે. રાયણના તા વગડા છે. અહીં નાં બાર સાકરથી મીઠાં છે. અહીં ની રાયણ પન્નાને શરમાવે તેવી મુંદર છે. એની શીળી કું જોમાં કે કિલાના ટહુકાર સંભળાયા કરે છે.

એની કુદરત રમ્ય છે. ત્યાંના પ્રવાસીઓને વહેલી સવારે મહુડાનાં વૃક્ષો નીચે માર કળા કરતા નજરે પડે છે. મધ્યાદ્વે આંળાવાડિયામાંથી કેાકિલા પંચમ સ્વરે ગાન ગાતી સંભળાય છે. સંધ્યાના આરતી ટાઘે તાજાં જાંખૂને તાજાં વડટેટાં જમીને આવેલાં વાંદરાં આંખાને આનંદ આપે એવા ગેલ કરે છે.

ઋતુ ઋતુના પાક અહીં ઉતરે છે. એક ગાઉ દૂર વહેતી સાખરમતીના સાેહામણા હ'સ અહીં ઊડયા કરે છે. કૂવાનાં ઊંડા પાણી સદા સજીવન રહે છે. ખેતર ખેડૂતને અને વૃક્ષ રખેવાલને ભૂખ્યા રાખતાં નથી.

વીજાપુરમાં રેલગાડી આવી ત્યારે એક આવતી ને જતી. આજે તો વીજાપુર જ કશન ખન્યું છે. બળ્બે ગાડીઓના સંગમ ત્યાં થાય ત્યારે મેળા જેવું જામી જાય છે. સ્ટેશન અને ગામને થાડું એક છેડું છે. અનેક આંબલીઓ ને લીં બડીઓથી ઘેરાયેલ એ માર્ગ પરથી ગામમાં પ્રવેશ કરતાં જમણા હાથે કણુખીઓના નાનો એવા વાસ, નમ્રતામાં ઝૂકી જતી કાઇ દરિદ્રાના જેવા ઊભા છે. એ વિસ્તાર ' અમદાવાદી ભાગાળ ' તરીકે ઓળખાય છે. ઇતિહાસ અને ભૂગાળ બંનેના એક પણ પૃષ્ઠ પર પાતાનું નામ ન લખી જનારા-પાયાના પશ્થર બની જનારા આ કણુબીઓના અનેક પૂર્વ જોએ પાતાના કુટું બકબીલા લઇ જઇને, અનેક ગામ ને પરાં સ્થાપ્યાં છે. ઘરતીના આ નમ્રથી નમ્ર સેવકાનાં ગાડાં જ્યાં જઇને ઊભાં રહેતાં ત્યાં કૂવા હવાડા પૈદા થતા. નીરનવાણ ગળાતાં. વાડીઓ ડાલતી ને ખેતરા ઝૂમીઝૂમી રહેતાં.

એમની વાંસે વાંસે જેમ ભાગ્યશાળીની પાછળ સંપત જાય તેમ સુતાર, લુહાર આવતા. ધીરધારીઓ આવતા. ઘાંચી, માંચી આવતા. દેાશીવાણીએ આવતો. જેતજેતામાં નાનું એવું ગામ વસી જતું. ત્યાં એક ખોજાની કુડું બવેલ કુલતી–ફાલતી, એકાદ હનૂમાન, એકાદ શિવલિંગ, એકાદ પીર, એકાદ ભભૂત ખાવા ત્યાં આવતા. ને ગ્રામરચના સંપૂર્ણ થતી.

ગુજરાતનાં ઘણાં ગામડાં આ રીતે વસેલાં. અમદાવાદી ભાગાળના કણુખીએ પણ સં. ૧૮૮૦માં અહીં આવેલા. દાેશી નથુભાઇ રવચંદના પિતા દલોચંદની ઉદાર રાખરખાવત ને મન છૂટી ધીરધારે અનેક ગામના કણુખીઓને આમંત્રેલા. એ વેળા એ દલપટું કહેવાતું.

કાળ વેળા કાેક નખળી આવી, જમીન–પાદર એાછાં થયાં એટલે ધરતીના ધાવણુને પીછાણુનારા વળી આગળ વધ્યા. આજ કણુખીવાડના વંશજેએ આગળ જતાં ગવાડા ગામના રસ્તે માતોપર વસાવ્યું. કેટલાકે વળી કાેલવાડાના રસ્તે મણિપુર * વસાવ્યું. ને કેટલાકે રણાસણુને રસ્તે આનંદપર વસાવ્યું.

^{*} આજે ચરિત્રનાયકના બધાં સંસારી સગાંએા ત્યાં રહે છે.

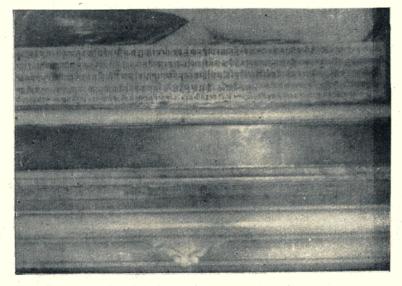

યાગિનષ્ઠ આચાર્ય'ની અવતારભૂમિ-જન્મગૃહ સાથે

પ્રાચીન વિજાપુરના જૈન મ'દિરના અવશેષ

– ગુરુમૂર્તિ'ની પલાંઠી નીચેના લેખ –

अन्यान्य संधाऽाना मुनिवशेनुं मिसन

યાંચમા પરમેશ્વર ' ૧૭

પણ આપણી કથાના કાળે આ ક્રણુબી કુટુંબ અમદાવાદની ભાગાળે વસતું હતું. ટાચ જેવા જતાં પાઘડી પડી જાય એટલી ઊંચી આ મનાહર વૃક્ષરાજિનો નીચે આ ક્રણુબી-વાસ છે. ત્રણુ તરફ ગારાની પછીતા, આગળ રમજીથી રંગેલાં બારસાખને માથે વાંસની વળીઓ ને દેશી નળિયાંથી છાયેલાં એ ઘર છે. ઢારની ગમાણુ પણ પડખે જ છે. ચાર ભીંત વચ્ચે તા થાડીક જ જગા છે. એમનું ઘર ખરી રીતે પરસાળમાં હાય છે ને ખરી રીતે એમના વાસ તા સ્વચ્છ અને ગૌમૂત્રથી છટાયેલાં આંગણામાં છે.

લાંબી પહેાળી સશકત કાયા, હસતાં માં, આસ્થાવાન ભાેળાં દિલ, ઝટ કાેપ કરનાર ને ઝટ રિઝનાર સ્વભાવ, શખ્દામાં શિક્ષણની જરા પણ છાંટ નહીં: પણ સ'સ્કારિતા-ની ખૂ અવશ્ય. જાઉા વેષ, જાડધારું જીવન. બાજરાના રાટલા ને માખણથી ભરેલી છાશના ભાજનમાં તૃષ્તિના આનંદ માનનાર એ વર્ગ મહેમાનીમાં માલ પિરસવા કરતાં મનની માયા વધુ પીરસે છે.

ઘરમાં એમને ઘરેણાં નથી. હાય તા વાણિયા રહેવા દે એમ નથી. ગળામાં તુલસીની માળા એ એમનું માહું ઘરેલું. બાકી એમનું ઘરેલું એ એમના ધીંગા બળદ! ધીંગી ખેતી ને ધીંગું મન! ધાળા બગલા જેવા ને ક્ષત્રિયના બંકા હથિયાર જેવા શિંગડાવાળા બળદાથી એમની મહત્તા મુલવાય.

ભોળા એટલે આસ્થાવાન જરૂર, અલા એટલે સોધીસટ વાતમાં માનનારા. નસીખના મોલ સદા વાઢવાના એટલે પ્રારુષ્ધવાદી પણ ખરા. ધર્મ તો જે કહા તે. શિવ-મંદિર હાય તા શિવજને પૂજે! વિષ્ણુમંદિર હાય તા કૃષ્ણુકી તેન કરે! શક્તિનું સેવાધામ હાય તા વળી માતાને માને! આજના ધાર્મિક રાગદ્રેષ એ વેળા સ્પર્શ્યા નહાતા. પાણીની પરખ, ચકલાંને ચાલુ, બાવાને ચપટી, કૂતરાને રાટલા ને ગાયની પૂજા! ધાર્મિક વિધિવિધાના તે આટલાં! ક્રિયાકાડમાં પણ જટિલતા નહોં. તુલસીના કયારે દીવા, પીપળાના થડે પાણી, હતુમાનજને સિંદૂર! ગાકળ આઠમે મેળામાં જવું, શિવરાતે શકરિયાં ને રાજગરાના શીરા ખાવા! અગિયારશે એક ટાણું જમવું ને અમાસે હળ ન જોડવાં.

દ્રેકી જાડી પાતડી-થેપાડું,ઘેરદાર આંગળી,—અંગરખું ને માથે માટી પાઘડી અથવા ધાતિયુ. આજે તા ન ઉચકાય એવા કુદડીઓના ચિતરામણવાળા દશશેરીઆ જોડા. દેશળીમાં પટાલાકડી, દશેરામાં બળદવેલ્ય, એ એમના ઉલ્લાસ દિના. હળદરના લેપ, ઘા- બાજરીયું ને અજમાની ફાકી એ એમનાં મહાન ઔષધા. અનંત આકાશનાં એ બાળકા એક મારવાડી કવિના શખ્દો જેવી ભાવના ભાવે છે.

नई मुंजरी खाट के नच्चु टापरी भेंस डल्यां दो चार से दुझे बापडो बाजर रोदां बाट के दहींमें ओलणां, इतना दे किरतार के फिर नहीं बोलणां। ૧૮ યાગનિષ્ઠ આચાય

નવી મુંજની ખાટલી ને ચામાસામાં ન ચુએ એવી છાપરી (કારણ કે ચામાસા સિવાય છાપરોની એમને જરૂર પડતી નથી), ભેંસ વગેરે બેચાર દુઝણાં ને બાજરાની વાની દહીંમાં ખાવા માટે, આટલું હે કિરતાર, તું આપી રહે એટલે ' નહીં વોઝના ' અમારે કાઇ દાદફરિયાદ નથી.

કેવી તૃષ્તિ. ચાંગી જેવા કેટલા ક્ષુદ્ર પરિગ્રહ! આવા નિવ્યાંજ યાંગરૂમ વહતા આ કહ્યુબીઓના વાસમાં ઘર જોવા જાઓ તો ' અલીબાબા ને ચાલીસ ચારા'ની વાર્તામાં આવે છે એવાં. એકને જોઇએ ને બીજાને ભૂલીએ. એક સરખાં ઝુકેલાં છાપરાં, આગળ ઢારની ગમાહ, ત્રલસીના એકાદ કયારા ને બાજુમાં ઊભા કરેલા ખાટલા!

પૂછનારને પૂછલું જ પાંડે કે પૈલા શિવદાસ પટેલનું ઘર કહ્યું ? જતાવનાર શું અતાવે ? આશ્રમણી બાજુ આંગળી ચીંધે, પણ ત્યાંય એવી જ હારની હાર! સેનસસ નંબરા તા એ વેળા નંખાયા નહેાતા. ને નંખાયા હાય તા એ વાંચી શકે એવા એક પંડિત ત્યાં નહેાતા.

' શિવા પટેલ! હા ભાઈ હા ? હેંડયા જાઓ. પેલાે છેલ્લાે લીમડા જોયા ? એના નીચનું એકઢાળિયું એ શિવા પટેલનું ઘર! બાજાનું એકઢાળિયું એમના ભાઇ લવજી પટેલનું ને પેલું ડાબી બાજા છે એ રામા પટેલનું!'

પૂછનારને આટલા બધા વૃત્તાંતની જરૂર નહેાતી. ઘરને બારણે જઈ એ ધીરેથી હાક મારત.

- " અંબાબઇ ઘરમાં છે કે ? "
- " કેમ બેન ! " પાડાશમાં રમતી દશેક વર્ષની છાડી ત્યાં આવી.
- " આજ છાશવારા નથી ? તારી મા કયાં છે, બેટી ! "
- " મા ખાટલામાં સૂતી છે. કાલે રાતે ભગવાને મને ભાઇ આપ્યા." છેાકરીના શબ્દામાં વીરા આવ્યાના છેપા આનંદ હતા. વીરા ને વીરીનાં હેતનાં મૂલ કયાં થયાં છે ?
- " ખમ્મા બેન, સાે વર્ષ છવે તારા વીરા !" ને રાજ છાશવારે છાશ લેવા આવતી સ્ત્રી પાછી ફરી.
- " ઉગરી!" પાસેની પરસાળમાં ચાર દહાડા પહેલાં જ જન્મેલી પાડીને પંપાળતા શિવા પટેલે હાક મારીઃ, "વહુ કેમ આવ્યાં'તાં!" વહુ તેા નવાઢા, લાજની કાઢનારી સ્ત્રી માટેનું માનભર્યું ગામડિયું સંભાધન!
- " કાેે શિવભઇજી!" માં પર ઘુમટા કાઢલી સ્ત્રી બાેલી: " કાલે શિવરાલ હતી ને. આજ સવારે તમારા ભાઇ શિરાવા ખેઠા, પહ્યુ છાશ કંઇક ખાટી થઇ ગયેલી. મેં વિચાર્યું કે લાવ આંબાભાલુ પાસેથી લઇ આવું." ને પાતાની વાતના ઉપસંહાર કરતાં પેલી સ્ત્રીએ કહ્યું: " ઉગરીને શિવરાતના દહાડે ભાઇ આવ્યા. છે તાે અંને સાજાં સારાં ને!"
- " હા વહુ ! " વહુના વિવેકથી સંતુષ્ટ થતા શિવા પટેલે કહ્યું: " શિવરાતના ખરાબર ખાર વાગે. પણ ઊભાં રા ! છાશ તા અજે વલાવી નથી, પણ આ ખાવા માટે ગારહું ખનાવ્યું છે, તે લેતાં જાઓ. ઉગરી?"

પાંચમા પરમેશ્વર ' ૧૯

ખાવા માટે દહીં ભાંગીને ખનાવેલુ ગાેરહું ઉગરી **લ**ઇ આવી, ને છાશની દાેણીમાં રેડી દીધું.

" હઉં સારા આપ! તમારા જેવું દલ (દિલ) કયાં થવું છે. અંબા તા અન્નપૂર્ણી છે, પણ ભાયડા ય દેશના દેવ જેવા છે. "

સ્ત્રી સાડલાના પાલવમાં દહીંથી ભરેલી દેાણી સંતાડતી ઘર તરફ ચાલી. રસ્તામાં છાશ લેવા જતી સ્ત્રીઓને ચેતવી. "એ આજ ત્યાં જશા મા ! છાશવારા નથી."

" od. od. "

" સાચુ કહું છું. અંબાને શિવરાતે દીકરા અવતર્યો છે. "

" અંબાને કેટલાં જણ્યાં!" સ્ત્રીસહજ જિજ્ઞાસા થઇ.

" બે દીકરા, જીવા ને ઉગરા, બે દીકરી, બેની ને ઉગરી, કુલ ચાર જણ્યાં ને આ પાંચમા તે પરમેશ્વર ! "

બધી ખડખડાટ હસી પડી. કાેઈ અટકચાળીએ પેલી સ્ત્રીને અડપલું કર્યું', ત્યાં તાે સાડલાનાં પાલવ નીચે સંતાહેલી દાેણીમાં રહેલું ચાંદીની પાટ જેવું ગાેરહું દેખાઇ ગયું.

" આ શું લઇ હાલી!"

" શિવા પટેલે – હું તો પાછી ફરતી હતી ત્યાં – બાલાવીને છાશના બદલે ગાેરહું આપ્યું. "

'' અમે પણ ત્યારે છાશના ખદલે ગાેરહું લાવશું'' સ્ત્રોએન હાથના લહેં કાે કરતી ચાલી ગઇ.

શિવા પટેલે એ દહાઉ છાશ લેવા આવનારી એકે સ્ત્રીને પાછી ન કાઢી. હેાંશલેર ગાેરહું વહેંચ્યું.

ઘેર લઇ જઇને પાતળી છાશના અદલે ગાેરસ પીરસતી પીરસતો સ્ત્રીઓએ શિવા પડેલના ત્યાંના પુત્રજન્મની ખબર આપી.

ન ઢેાલ વાગ્યાં કે ન નગારાં. ગાેળધાણા વહેંચવાના એ કુળમાં રિવાજ નહાેતા. વગર કહે એ દહાઉ ગાેરસર્ના ખાનારાંએ ઠેર ઠેર વધામણી પહેાંચાડી ને મીઠું મીઠું ગાેરસ જમનારાંએ વગર કહે આશીર્વાદ આપ્યાઃ " ભાઇ, આ પાંચમાે તે પરમેશ્વર!"

પુત્રનાં લક્ષણ પારણામાંથી

[4]

્યક્ પૃથક વ્યક્તિત્વની માહિનીના આ યુગ છે. અનંત, નિરવધિ કાળસાગરનાં પાણીમાં અનેક હાથ નાની નાની નાજીક છીપલીઓ સાથે લંબાય છે. જે હાથમાં છીપલી પાણી ભરેલી આવે છે, એ કુલાય છે. પૂર્ણત્વનું અભિમાન એને લાધે છે. એ એની છીપનું-છીપમાં રહેલા પાણીનું મૂલ્યાંકન કરવા મગરૂર થઇ ઊંઠે છે. એ એના વખાણમાં શાસ્ત્ર રચે છે, સ્મૃતિ રચે છે, ઇતિહાસ ઉપજાવે છે.

અનન્ત કાળસાગર સામે ઊભા હસતા હસતા આ ક્ષુદ્રાતિક્ષુદ્ર પ્રયત્નને નીરખે છે. એ મલપતા કહે છે: "તું મારા અસીમ મહાસાગરનું એક માત્ર બિન્દુ. લે આ તારું વર્ગસ્વ!"

ને એક પ્રચંડ માે જું આવે છે. પૃથક્ વ્યક્તિત્વના ઇતિહાસ રચતું પ્રાણી ન જાણે કયાં અન્નતમાં અહાપ થઇ જાય છે.

કાળસાગરને કિનારે પડેલ એક સ્વાતિના બિંદુથી યુક્ત છીપ! એની શાભા, એનું તેજ, એના થનગનાટ, એના ઉપયોગ એ એની મહત્તા! એના વળી પૃથક ઇતિહાસ કેવા ?

કાળસાગરનાં અનેક માેતીમાંનું એ એક બેનમૂન પાણીદાર માેતી હતું. શું આ જ વાત ઇતિહાસ નથી ? અને ઇતિહાસ એટલે શું ?

ઇતિહાસપ્રસિધ્ધ પુરુષોના ઇતિહાસ ભાગ્યે જ સંઘરાયા છે. એમના જીવનકમ ઘણા અધકારમાં હાય છે. નિબિડતમ અધકાર ભેદતા એમને આવવાનું હાય છે. સાધનાનાં કઠિન વર્ષો એમને વીતાવવાનાં હાય છે. સિધ્ધિની પાછળ માનવી બધું વિસારે નહીં ત્યાં સુધી સાધનાના સુમેળ જામતા નથી અને એ સાધના પછી, પ્રકાશની પ્રાપ્તિ પછી, પ્રાકૃતજના એ મહાન આત્માના જીવનના ઇતિહાસની કડીએા સાંધવા મથે છે. કડીએા સંધાય છે અવશ્ય, પણ અધ્રી!

રૂઢીચુસ્ત માનસ વિચિત્ર છે. એ તેા એના માયતાલથી જ સંસારના મહાનુભાવાનુ

ચરિત્રનાયકના જન્મસ્થળનું એક દશ્ય

ધ્યાનું પુત્રમાર્થી વીરાનું છવન જેમ 'કાદવમાંથી ક્રમળ ' ચયાનું પુનરાવર્તન દ્વાય છે, એમ ચરિત્રનાયક સૂરિજી પણ એક અલણ, પરિશ્રમી ને ધર્મ શ્રદ્ધાળુ કણ્યી કુંલમાં જન્મ્યા હતા. માટીનાં સ્ત્રીતકાં ને માટીના નળિયાવાળા માસુલી ધરમાં એમણે દુનિયાનાં પ્રથમ અજવાળાં જોયાં હતાં—અને કાલસાની ખાણુમાંથી કાહીન્ રમળી આવે—એ જૂની ઉક્તિ ચરિતાર્થ કરી હતી.

વીજાપુરના પાદરમાં, સમાધિ મંદિરની સમીપ, આંખલી-ઓની ધેરી ઘટામાં, હજી એ માઢ, એ ખારકું તે એ સ્થળ હયાત છે. એ રંકબૂમિને આજે નીરખીએ છીએ ત્યારે ત્યાં જોગંદર ખનનાર એ સરિરાજની પુરુષાર્થ-સિદ્ધિતે સહજ રીતે વંદના થઈ જાય છે.

भढुडी तीर्ध तुं वि**ढ**ंगावदीाक्त

વી જપુર લાઇનના પીલવાઇ રેટેશનથી એ ગાઉની દૂરી પર આવેલું મહુડી ગામ-શીમદ્ સુદ્ધિસાગરસૂરી સરજીના સુપ્રયત્ના અને અદ્દલત સાધનાથી આજે "મધુપુરી તીર્થ" બન્યું છે. અને બાલુ લીલાં છેમ ખેતરા, આંખાવાડિયાં ને વાડીઓથી સુંદર લાગતા આ પ્રદેશની ભૂમિ પ્રવાસીને હસતી લાગે છે. આ તીર્થમાં પ્રદાપ્રસ્તુજીના દેરાસર સાથે થી. ઘંટાકર્ણુ વીરનું સ્થાનક છે. આ વીરના દર્શને હજારા માઇલથી તમામ જાતના લોકા શ્રદ્ધાલક્તિ લર્યા હદય અહીં આવે છે, ને પાતાની બાધા—માનતા પૂરી કરે છે.

મહુડી બહુ પ્રાચીન લગ્ન સ્થાપત્યાથી લાવેલી બુબિ છે. સુંદર સરિતા સાખર આ ગામના પૂર્વ લાગને ધસીને વહી જાય છે, ને એનાં ઊંચાં કાતરા પર આજે પણ જૈન ખંડિત મૂર્તિઓના અવશેષા મળા આવે છે. ખડાયતા હાતિનું પણ આ તીર્થધામ છે. છવનમાં બને તેટલી વાર આ તીર્થના યાત્રા કરી ચિત્તના પ્રસાદ અને મનની શાંતિ મેળવવા વિનંતિ છે.

પુત્રનાં લક્ષણ પારણામાંથી

રર

માપે છે. એ કુળની મહત્તા શાધવા નીકળે છે. મહાન કુળ વગર મહાન આત્માના આવિર્ભાવ એ અશક્ય લેખે છે. પૂર્વજ કાઇ પ્રતાપી ને પ્રચંડ ન મળી આવે તા એને શાંતિ થતી નથી. સૂર્યવંશી કે ચંદ્રવંશી કુળ સાથે જો સંખંધ ન જોડાય તા બધું અધ્ રુ અધૂ રું લાગે છે. જન્મ- ભૂમિની મહત્તા પામવાની પણ તીવ્ર ઇચ્છા જાગે છે. એક ખેડૂતના બાળક સર સયાજીરાવ બને, પ્રણાલિકાપૂજકને એ ગમતું નથી. એક ગાવાળના બાળ શ્રીકૃષ્ણ બને એ આંખના કણાની જેમ એને ખૂંચે છે. એક ચવનસેવક મરાઠાના પુત્ર છત્રપતિ શિવાજી બને એ ન બનવા યાગ્ય બાસે છે.

વર્ત માન જીવનતું દૈન્ય એટલું પ્રખલ ખન્યું છે, કે જો પ્રત્યક્ષ પુરાવા ન હાત તો નાના એવા ક્ષુદ્ર બીમાંથી એક ઘેઘૂર વડલાે પેદા થઇ શકે, એ વાત સત્ય મનાત જ નહીં. પણ વધુ પડતી ચર્ચા કરનારાઓ સામે મહાભારતના મહાન યાહા કર્જુના ગુંજારવ કાને પડે છે.

देवायतं कुले जन्म। ममायतं तु पौरुषम्॥

મારું કુળ શું જુઓ છે ? એ તો દૈવાધીન વસ્તુ છે. આમ આવે ! મારા પુરુષાર્થને નીરખા !

કર્મ અને ઉદ્યમ, પ્રારખ્ધને પુરુષાર્થની આ દ્વંદ્રભરી સૃષ્ટિમાં કલ્પના ને કખૂલ ન થાય હેવાં જીવન જોવાય છે. કેાણુ કેાનું નિમિત્ત-નૈમિત્તિક કશું ય નિશ્ચિત થઇ શકતું નથી. પિતા મહાન હેાવાથી પુત્ર મહાન થતા હેાય તાે એ પુત્ર પણ કેાકના પિતા તાે છે જ. શા માટે એના કુળમાં ઉત્તરાઉત્તર મહાન પુરુષા જ ન પાકે! પણ સંસારમાં એથી વિપરીત નિરખાય છે.

અમેચ શિવદાસ પટેલનું વંશવૃક્ષ જાણવા ઘણા પ્રયત્ન કર્યો, ને ન મેળવી શકયા તેથી નિરાશ થયા નથી. કાળની શીશોમાંથી રેતી ઝડપત્રી નીચે ઉપર થયાં કરે છે. સાગરની સપાડી પર હજાર માજાં થયાં કરે છે. આ વહાણને વેગ આપનાર રમતિયાળ ચંચળ માજાંને કદાચ ન પકડી શકીએ તો વૃથા થતા કે શોક નિરર્ધક છે.

શિવદાસ પટેલનું વંશવૃક્ષ ભલે ન મળ્યું, પણ શિવા પટેલ કયારે જન્મ્યા, એમણે જીવનમાં કાેઇ વાઘ માર્યો હતા કે કાેઇ પ્રચંડ પરાક્રમ કર્યું હતું, એ પણ જાણવા પ્રયત્ન કર્યો, ને કશું ચ વૈશિષ્ડ્ય ન મળ્યું તાે અમે નાસીપાસ નથી થયા. અલબત્ત, એમના ઘરમાં જાના લખતની તલવાર અવશ્ય હતી, પણ બાપદાદાઓએ વાપરી હાેય તાે તે જાણે. બાકી અત્યારે કાટ ચઢવા સિવાય બીજું વિશેષ નહાેતી કામ કરતી.

માતા મહાન શિક્ષક છે. મા અંબાબાઈ કાઈ મહાન નારીનાં વિશિષ્ઠ લક્ષણા ધરાવતાં હતાં કે નહિ, એ પણ પ્રાપ્ત કરી શકાયું નથી. વાંચકાને અત્યંત નિરાશા ઘેરી વળશે. છતાં અમે એટલું કહી શકીશું કે આ ખેડૂ જીવા ભલાં હતાં, ભાળાં હતાં, ભદ્રિક હતાં. પરસેવામાં માનતાં ને છતાં પરમેશ્વરમાં પરમ આસ્થા ધરાવતાં.—ભૂખ્યાને અન્ન, તરસ્યાંને પાણી ને જોગીજતિની સેવા ચાકરી એ એમના કુળધમે. શિવદાસ શિવપૃજક હતા. અંબાબાઇ વૈષ્ણવ હતાં. પણ ભિન્ન ભિન્ન ઇષ્ટદેવાના કારણે સંસારમાં આજે જે દિલ દુ:ખ થાય છે તે તેમને

^{રર} ચાગનિષ્ઠ આચાર્ય

કદી થયું નહેાતું. કુળપરંપરાથી મળેલી એમની જબાન કડવી હતી. નગ્ન સત્યને નગ્ન સત્ય તરીકે કહેવાનું શીખ્યાં હતાં. જબાન કડવી અવશ્ય હતી, પણ હૈયું હેતના કટકા જેવું હતું. એમના વૈભવ–એમના વિલાસ ? આવા પ્રક્ષેા પૂછી શકાય એવી સ્થિતિ જ નહેાતી. કદાચ એમની દેષ્ટિએ એ અધર્મ હતાં.

બહુ જ અધ્રા જવાબ! બધેથી અસંતુષ્ટ થતું ચિત્ત પૃછે છે, ત્યારે આ પાંચમા બાળકના જન્મ વખતે કંઇ દેવી ચમત્કાર બન્યા હતા કે! આંગણાના લીં બહાની કડવી લીં બાળી મીડી મધ બની હતી કે? લીમડાના મ્હારના બદલે ગુલાબનાં ફૂલ નહાતાં વર્ધ્યાં? હવા કેવી વહેતી હતી? મધરાતે કંઇ અજવાળાંના ભાસ થયા હતા ?

કશું ય નહિ. જગતનાં સાધારણ ભાળકા જન્મે એથી જુદું કંઈ બન્યું નહાતું.

અસ તાેષી પ્રશ્નકારને સંતુષ્ટ થવું છે. એ પૃછે છે, 'પુત્રનાં લક્ષણ પારણામાંથી' શું આ બાળકે બાળપણમાં દિવ્યતાની કંઇ ઝાંખી કરાવેલી કે નહિ ?

અમે તો કશુ કહેતા નથી. પણ જે થાડા પ્રસંગા મળી શકયા છે, એ રજાૂ કરીએ છીએ. સાંકળની એ તૂટતી કડીએા અવશ્ય છે, પણ એમાંથી ક્રમબદ્ધતા પણ જન્મી શકે તેમ છે.

ખાળક દાઉક વર્ષના થયા હશે, એ વેળાની વાત છે.

એાતરા ચિતરાના તાપ પડતા હતા. શિવદાસ પટેલનું આખું કૃદુંખ 'તળાવડી' નામના ખેતરમાં કામ કરતું હતું. નિરભ્ર આકાશ અગ્નિ વરસાવતુ હતું: પણ એવા અગ્નિને પચાવી ગયેલું આ કણુબી કૃદુંખ નિરાંતે ખેતરમાં કામ કરતું હતું. વગડાનાં આંબાવાડિયાં વી'ધીને આવતો ઠંડા શીતળ વાયુ પીલુડીઓનાં જાળામાં સુસવાટા કરતા હતા.

પીલુડીની ઘેરદાર ઘટા નીચે કપડાના ખાયામાં એક બાળક ભરની દરમાં પડ્યું હતું. ઠંડી ઠંડી હવા એના સુકુમાર ચહેરા પર આળપ પાળ કરતી હતી. બધારાની વેળા થતી જતી હતી. પેટમાં ખિલાડાં રમતાં થયાં હતાં. સામે પીલુડીની ડાળે મીઠા મીઠા સાથવા, કુણા માખણ જેવા રાટલા, આથેલાં મરચાં ને છાશ—દહીંની રીઢી દાણીએા હવામાં ઝાલાં ખાતી હતી. બપારના વખત થતા જતા હતા, એમ કામ ઉતાવળું થતું હતું. ભાતનાં દાણાં રાહ જોતાં હતાં.

આ અભાગુ ખેડુ જીવા ધીરું ધીરું ગુજતાં હતાં.

" નાવ્યો, નાવ્યો પથડા કેરા પાર! અનેક જુગ વીત્યાં રે, એણે પંચ ચાલતાં રે છી!"

નાવ્યાે, પાંચડા કેરા પાર! દાંતની વચ્ચે ભૂખ, તરસ ને થાકથી ચવાતા શખ્દાે નવી લહેજત જન્માવતા હતા.

અચાનક અંબાબાઇના માેંમાંથી ચીસ પડી ગઇ.

" અરે આપ રે!"

યુત્રનાં લક્ષણ પારણામાંથી

٤3

અને કામ કરતાં બધાં તે તરફ ફરીને ખડાં શઇ પ્રયાં. અ'બાબાઇની આંખાં ને આંગળી પીલુડીના જાળામાં ઝૂલતા ખાયા પર મ'ડાઇ ગઇ હતી.

ખરેખર, રામાંચ ઉપજાવે તેવું દ્રશ્ય હતું! સહુની આંખા ફાટી રહી. એક કાળા લયંકર સર્પ પીલુડીના જાળામાંથી નીકળી ઝાડ પર ચડ્યા હતા, ને ખાયાના દારડા પર ઠંડી હવાના ઝાલે ગેલ કરતા લટકી રહ્યો હતા. જેના નીલકંઠમાં પ્રાણ્ધાતક વિષ રહેલું છે એ ગલીંલું માં આમતેમ ફેરવી રહ્યો હતા.

ગુલાબના ફૂલ જેવું ભાળક નિરાંતે ઘારતું હતું. અરે, એક જ પળની ત્રાર, ને ભાળકના ખેલ ખલાસ હતા !

પણ વનવગડામાં જીવન ગુજારનાર આ કુંદું અ ગલરાઇને સામાને ગલરાવી મૂકવામાં રહેલા ગેરલાલ જાણતું હતું. સહુ ચુપચાપ ઊભાં રહ્યાં, પણ અંતરના ધાસ ધમણની જેમ ઊંચા ઊઠતા હતા. વિધિ જાણે ખાેયામાં સૂતેલા પ્રાણના નગા લેખ લખતી હતી.

> માતાના ખંતરમાં અગ્નિ ભભૂદી રહ્યો હતો. એ ભાેળી સ્ત્રી મનમાં પ્રાથી' રહી હતી: " મારાે બાળુડાે સાજો સારાે રહેશે, તાે પાંચ દીવા હે મા બહુચરા, તને કરીશ !"

કેવા સહેલા સાદા ! હજારા મણ ઘીની બાલી બાલનાર આજની દુનિયાને હાસ્ય આવે ! એક પ્રાણની સામે પાંચ દીવા ? પણ કાેેેે જણતું હતું કે એ જનેતાના અંતરમાં અત્યારે કેટલા દીવાના અગ્નિ પેટાઇ ચુકયા હતાે.

સહુતું મૌન કાર્ય સાધક નીવડ્યું. થાડી વારે માનવીના સંગ્રળ (સંગાર) પામી એ સાપ ધીરેથી જાળમાં સરી ગયા. સહુતા ધાસ હેઠા બેઠા. માતા દાડીને બાળકને છાતીસરસા ચાંવી રહી. ગુલાળી નીંદરમાં પાઢેલા બાળકે માતાના પાલવમાં દુગ્લપાન માટે મેં લંબાવ્યું. ખેતરમાં ચરતી ગાયાને પણ વાછરૂ વળગ્યાં હતાં ને ભૂખ્યું થયેલું આ કણળી કુળ પણ ધીંગા રાટલા-છાશ પર ચક્કર્તાતું જમણ જમતું હાય તેમ બચકારા બાલાવતું ખાઈ રહ્યું હતું.

આજના ભાજનમાં રાજ કરતાં અનેરા આસ્વાદ હતા.

સાંજની વેળાએ પાછા ફરતાં આ શ્રમજીવીએાની જબાન પર એક જ ચર્ચા હતી. રાતે શિવપૂજક પિતાએ ખાખી ચાેકમાં રહેતા મહાત્મા ઇધરદાસજી પાસે ઘટના કહી સંભળાવી.

ધીખતી ધુણીમાં છેાડિયું નાખતાં મહાત્મા ઇશ્વરદાસજી થાેડી વાર ગંભીર બની ગયા. પછી ધીરેથી બાેલ્યાઃ

'' શિવદાસ, તેરા લડકા ભાગ્યશાળી હૈ ! આગે બડા સફાત્મા હોગા. ''

વિકરાલ કાલની કરાલ દંષ્ટ્રામાંથી બચનાર ખરેખર ભાગ્યશાળી જ લેખાય. પિતાએ ઘેર જઇને સહુને આ આરી વાંદ કહી સંભળાવ્યા. માતા અને આપું કુંદુંબ રાજીના રેડ થઇ ગયું. ભાેળી માતા કહેવા લાગી.

" ખરેખર આ છેાકરા ભાગ્યશાળી થશે. એના જનમ પહેલાં મને પણ સારાં સારાં

રે૪ યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

સપનાં આવેલાં. આપણું ખેતર કેાઇ એ દેવતાઈ પુરુષો ખેડતા હતા ને દિવ્ય બાગ બનાવતા હતા "

સારી ઘટનાને સારા શુકન કે સારા નિમિત્ત સાથે સાંકળવામાં શૂરું પૂર્ફ હિંદુ હૃદય ખરાબ ઘટનાને ખરાબ શુકન સાથે જોડવામાં આનંદ માને છે. સદઅસદના રેંટ ચાલ્યા જ કરે છે. સુખ ચાહો તાે સુખ અને દુઃખ ચાહો તાે દુઃખ મળી જ રહે છે.

નામ પાડતી વેળાએ પણ માતાએ આગ્રહ રાખ્યા કે મા અહુચરાજીએ એને નવી જિંદગી આપી માટે બહેચર નામ રાખા! શિવપૂજક પિતાને આ આળતમાં વિશેષ આગ્રહ નહોતો. આ બાળકનું નામ બહેચરદાસ રાખવામાં આવ્યું.

કાળની શીશીમાંથી પાછી ઝડપી રેતી સરવા લાગી. આળક પાંચ વર્ષના થતાં થતાંમાં માતાના ખાળામાંથી છૂટી પિતાની આંગળીએ વળગ્યાે. પિતાની સાથે ખાવું, પિતાની સાથે પીવું,પિતા રાતે ખેતરે સૂવા જાય, ત્યાં તેમની સાથે સૂવા જવું. પિતા જોગી-જિતની જમાતમાં જાય કે ભજનમ ડળીમાં જાય: અધે અહેચર સાથે ને સાથે હાય.

માતાએ વારસામાં કેવળ સેત્રાભાવ કે ભકિતભાવ આપ્યા હતા. ગરીએાને દાણા આપતાં એનું નાનું હૃદય થનગની ઊઠતું. બાવાને ચપટી લાટ આપતાં એની નાની હથેળી માટી થઈ જતી. નાનાં વાછરું, નાનાં પાડરું, ચકલાં, કાગડા કે ખિસકાલીએાને પાતાનાં સ્વજન ગણી હેતભાવ દર્શાવતા.

ઘરના નાના ગાેખલામાં માતા ઘીનાે દોવાે કરી બે હાથ જોડી રાજ કંઇક અખડતી. અહેચર માતું અનુકરણ કરતાે. નાની નાની દીવેટાે વણી દીવાે પેટાવતાે. દીવાે પેટાવી પછી માં અડબડાવતાે હાથ જોડીને સામે ઊભાે રહેતાે. આસ્થાળુ માતા પુત્રને આ સ્થિતિમાં જોઇ હસી પડતી ને પૂછતાેઃ

- " બેચર, દીવા કરીને સામે ઊભા ઊભા તું શું ગણગણે છે ?"
- " કશું ય નહીં. જેવી તું હાેઠ હલાવે છે, તેમ હું પણ હલાવું છું."
- "ના બેટા, હું તાે મનમાં ભગવાનની પ્રાર્થના કરું છુ. "
- " મને પણ શિખવને ! "
- " ભલે; રાજ હાથ જોડીને કહેજે " હે પ્રભુ, મને સારા કરજે, ડાહ્યાં કરજે! બુધ્ધિ દેજે, બળ દેજે, વિદ્યા દેજે! '

બેચરના નિત્યના કાર્યં ક્રમમાં આ પ્રસંગ મહત્ત્વના બની ગયા. આકાશ ને પૃથ્વીનાં સંતાના સદા ભક્તહૃદય હાય છે. બહેચરના હૃદયમાં આ રીતે ભક્તિ ને સેવાના તાણા-વાણા ગુંચાવા લાગ્યા. 0 केंद्र में हैं है कि अपने केंद्र केंद्र हैं कि अपने हैं कि अपने केंद्र केंद्र हैं कि अपने केंद्र हैं कि अपने केंद्र केंद्र केंद्र हैं कि अपने क

डिलाही जाति के हिल्ली निहलनी ने हेर्सनी कि कि एक गाउँ । अपने । अपने ।

शही बाहे हैं। यह सावत से विशास्ता : जिहे मेहा अब पण जाणह क दता ने ! जे हैं

એ કિશદર્શન ભક્તહૃદયને સદા પ્રેરક નીવડે છે. ઘૂંઘટપટથી આચ્છાદિત પ્રિયતમાતું, પ્રેમીને જેમ અજબ આકર્ષણ હોય છે એમ, ગગનઘુમ્મટ પાછળ છુપાયેલા કલ્પાતા કિરતારનાં દર્શનની ભક્તને અનન્ય તાલાવેલી હોય છે. અગમ્ય અને અલખના ભેદ લેવા પાછળ ભક્તહૃદયના તલસાટ પ્રચંડ હોય છે.

એવા તલસાટના-એવી તાલાવેલીના પ્રારંભ આળક અહેચરના ભાળા દિલમાં થઇ ચૂકયા હતા. પાંચ વર્ષની ઉમરથી પિતા સાથે ખેતરમાં રાતવાસા રહેવા જતા એ આળકને દિન સાહામણા ને રાત ડરામણી નહાતાં લાગતાં. દિન કરતાં રાતે એના આત્માની પાંખડીએ વિશેષભાવે પ્રકુલ્લતી. માનવી માત્ર સૂતાં, પંખેરું પણ નિરાંતની નિંદ લેતાં, જગતના કાલાહલ શમી જતા. એ વેળા મનને એકાંત લાધતી.

દિવસના શ્રમ પછી, શહેનશાહને સ્વપ્નમાં પણ અપ્રાપ્ય એવી ગાઢ નિદ્રામાં પિતા પડી જતા. પથ્થરના એાશીકે સૂનારા આ જીવોને તંદ્રા કે ઉન્નિદ્રા તો હતાં જ નહિ. આડે પડે થતાંની સાથે નસકારાં ગાજવા લાગતાં. આ વેળા પિતાના પડે ખામાં પડેલા બાળક આકાશના નિરવધિ પડેને નિહાળતા. ડેમડેમ થતા પેલા તારલિયા, અમૃત વેરતા શીતળ પેલા ચંદ્ર, આ સ્વર્ગ ગા, આ નક્ષત્રો, અરે, એટલે લે એમને કાણે ચાડાડયાં હશે ! એ ચાડાડનાર કેવા બળિયા હશે ! વાહરે મારા સરજનહાર, તારા દરબારનાં તો એ રસ્તે વેરાયેલાં રત્ન હશે ! તારા દ્રારના એ દરવાન હશે !

હે મારા નાથ, તું કેવા માટા, સુંદર ને જબરા હઇશ ! તારા દરબાર–તારી કચેરી કેવાં હશે ! તારે ત્યાં પાપપુષ્યના સરવાળા–બાદબાકી કેવી રીતે થતા હશે ! પાપિયા લાેકાને જમડા કેવી રીતે માર મારતા હશે !

પાય-ને સાથે જ આ બાળકને દિલમાં લાગી આવતું કે લેાકા જમડાના મારને

યાેગનિષ્ઠ આચાય^૬

२६

જાણતા હોવા છતાં−શા માટે ચારી કરતા હશે ? કાેઇ જીવને દુઃખ દેતા હશે ! કાેઇને ગાળ દેતા હશે ? સંસારમાં શું નથી મળતું કે પારકાના માલની ચાેરી કરવી. લાેકાેને પારકા જીવને દુઃખ દેવું કેમ ગમતું હશે !

હું તો કાઇનું ચારીશ નહીં. કાઇને ગાળ નહીં દઉં. કાઇ જીવને દુઃખ નહીં દઉં. પછી તો જમડાના ડર શેના ! વળી ભગવાન મારા પર રાજી રહેશે. કાઇકવાર વળી મને સારા જાણી દર્શન પણ દેશે.

ખાટલામાં પડયા પડયા, રજની રાણીના પાલવ નીચે પંપાળાતા, કુદરતના બાળક સ્વયમેવ આવા વિચાર કરતા, આચારના નિશ્ચય કરતા ને પ્રભુદર્શન માટે કૃતનિશ્ચય થતા. આ વિચારા સાદા હતા, પણ એ સાદાઇમાં પણ અઢાર અઢાર પુરાણાનું નવનીત સમાયેલું હતું.*

પણ પ્રભુ મને-બાળકને દર્શન આપશે ? એના દિલમાં નવી ચિંતા ઊગતી. વળી થાડી વારે કંઇ યાદ આવતું ને વિચારતા : અરે પેલા ધ્રુવ પણ બાળક જ હતા ને ! ને પેલા પ્રહ્લાદ પણ મારા જેવા છાકરા જ હતા ને ! પ્રભુ એને મળ્યા હતા ને મને કેમ નહીં મળે ! હું ધ્રુવ જેવા બનીશ. પ્રહલાદના જેવી ભક્તિ કેળવીશ.

મુગ્ધ મન વિચાર કરતું કરતું શેડી વારે જેપી જતું વનવગડાના સ્વચ્છં દ વાયુ વગડાઉ ફૂલાની સુગંધી ઢાળતા. આકાશના તારા જાણે સંગીત કરતા. તમરાંઓ એના એક-તારા બજાવ્યે જ જતાં. રાત્રિનાં ચાપદાર સમાં ફરતાં શિયાળ, લાંકડી, શાહુડી આડાઅવળાં લારી કરતાં ફરતાં હતાં, અને બાળકના ચાલી રહેલા આ અજાણ્યા ઘડતરમાં પ્રાણ પ્રતાં હતાં. જીવનપ્રેરક ઘડીઓની ખૂબી એ છે, કે એ આવે છે ત્યારે તદન સામાન્ય બનીને આવે છે. એના પરિણામ પછી જ એની અસાધારણતાના ખ્યાલ આવે છે.

કૃષિજીવન ને કુદરતના ઉત્સંગમાં ખેલતા આ બાળકની છુદ્ધિના છૂપાે વિકાસ થઇ રહ્યો હતા. નાના એવા બીજમાંથી વૃક્ષને પેદા થતું નિહાળી એને આશ્ચર્ય થતું, અને એજ વૃક્ષ પરથી કરી એવાં બીજ ઊતરતાં જોતા, ત્યારે મૂં ઝવણની કડી ખડી થતી. ઉનાળાની ધામ ધોખતી ધરતી પર વર્ષાનાં વાદળ જ્યારે ઉમટી પડતાં, ને વસું ધરા હરિયાળુ હીર એહી શાબી રહેતી, ત્યારે આ બાલક અવર્ષુ નીય આનંદના ભાસ કરતા. છતાં મૂગા જેમ પાતાના આનંદ પ્રગટ કરી શકતા નથી, તેમ આ અનુભવ પણ મૂંગા હતા–લેનારથી પણ અણ્પીછયા હતા.

એક તરફ શ્રમ શારીરિક વિકાસ સાધતો હતો, બીજી તરફ કુદરત માનસિક વિકાસ કરી રહી હતી. બોહિક વિકાસ માટે નિશાળે જવાને ચાગ્ય ઉમર પણ આવી પહેાંચી હતી. ક્લુબીવાડના સમવયસ્ક છાકરાઓ ગામઠી નિશાળે જવા લાગ્યા હતા. આઠ વર્ષની ઉમરે આળક બહેચરે શ્રીમાળી વાડાનો ધનેશ્વર પંડયાની ગામઠી શાળામાં નામ નાંધાવ્યું. એનાં તારીખ ને તિથિ ખાવાયાં છે.

^{*}अब्टादशपुराणेषु व्यासस्य वचनद्वयम्। परोपकारः पुण्याय, पापाय परपीडनम्॥

કેળવણી–દિલની ને દેહની

₹9

ગામઠી શાળાની, આજના ખાળક કલ્પના નહીં કરી શકે. ત્યાં કંઇ લીંપેલી કે કસંજડેલી ભૂમિ કે માથે સુંદર છાયેલું છાપરું, નકશા, ચિતરામણ, આંકડા, પાટિયા નહાતાં. અરે, શાળા જ નહાતી, શાળાનું મકાન જ નહાતું, પછી આ બધા પરિગ્રહની વાત કયાંથી હાય! આ શાળા ખુદ્ધા મેદાનમાં, સુંદર ઘટાદાર વૃક્ષ નીચે બેસતી. વિદ્યાર્થીઓ વહેલી સવારે આવી ભૂમિને સ્વચ્છ કરી પાણી છાંટતા. વિદ્યાર્થીઓ કુંડાળામાં બેસે ને વચ્ચે સ્વયં ભૈરવનાથની મૂર્તિસમા મહેતાજી હાથમાં શિક્ષાદંડ ધારણ કરીને બિરાજે.

આ બાળકા બાપથી ન બીએ, માથી ન ડરે! એક વાર વાઘમામાં કે દીપડાલાઇ મળે તાય કાન આમળી લે. ભૂત કે પલીત પણ એમને એટલાં ન લડકાવે. ખુદ જમના પણ લાે એમને ન લાે પણ મહેતાજનું નામ પડતાં બાળક કુજ ઊઠે. જેમ તાત્યા ટાેપીનું નામ સાંલળી અંગ્રેજોનાં રડતાં બાળ છાનાં રહેતાં એમ મહેતાજનું નામ સાંલળી ભૂખ્યું બાળક લૂખ ભૂલી છાનું રહી જાય. માબાપ ઘરના વ્યવહારમાં એક જ ધમકી આપે: "તારા માસ્તરને કહી દઇશ!"

માસ્તરને! બાપરે! સાંદી* વાગે ચમચમ ને વિદ્યા આવે ઘમઘમ એ સિદ્ધાંતમાં અટલ શ્રધ્ધા ધરાવનાર ગામના છે કરાંના એ એક માત્ર ચક્રવર્તી રાજા! એ વેળા આજની પ્રેમ-ફિલસ્પ્રી – અમારિ ભાવનાના પડહ વાગ્યા નહાતો. અને બાળક પણ આટલા વિદ્યા-કું ઠિત નહાતા! આજની સાત ચાપડી ને એ કાળની ત્રણ ચાપડી: અને સરબી ઊતરતી. અલખત્ત, શ્રમપ્રધાન જીવનમાં ભણુનારાની સંખ્યા અવશ્ય મર્યાદિત હતી. આજ ભણું ફેશન છે, એ વેળા જરૂરિયાત લેખાતી. સહુ જરૂર જેટલું ભણુતાં. કું ભાર લુહાર આટલું જ ભણે. ક્ષ્ણબી, પટેલ બે આંકડા પાડતા શીખી લે એટલે બસ. વાણ્યા નામું ઠામું ને વ્યાજ ગણવામાં કીટ થાય એટલે થયું. બાદ્ધાણા યજમાનને જાળવવા પ્રતું – ક્રિયાકાંક ને તપાધન વૃત્તિ જાળવવા પ્રતું ભણતા. પૂરી કેળવણી તા કાં પંતુજી થનાર લે કે કાં કાંક અમલદારના છાકરા લે. કારણ કે ઘરના ધંધા એમની પાસે હાય નહીં, ને નાકરી નસીખમાં લખાયેલી હાય. સત્તરમા સેકાથી લાં કં મે કાલેના કાળ સુધી નિશાળાની સ્થિતિ લગભગ એક જ ધાટી પર જ હતી. કવિ બનારસીદાસ 'હીરવિજયસ્પરિ રાસ'માં એ વેળાનું સુંદર વર્ણન આપે છે. નિશાળે બેસાડયાના ઉછરંગ લગ્નના જેવા હતા.

"માતા દેખી હરખે ઘણું, એહથી કુળ દીપે આપણું; ઉલ્લટ અધિકા હીર પિતાય, પંચ વરસના સુત તે થાય….૧ મહુરત લગ્ન જોઇ શુભ સાર, નિશાળ મૂકયા હીર કુમાર ખુંપ તિલક શિર છત્રહ ધરે, હીર તણા વરઘાડા કરે…..૨ આપ્યાં ફાેફળ શ્રીફળ પાન, જાનરડી કરતી બહુ ગાન, મિલ્યા પુરૂષ વાગ્યાં નિસાણ, નિશાળ મૂકયા સુત જાણ…..3

જૂના વખતમાં ઇગ્લૅન્ડ-યુરાપમાં પણ આવી જ ભાવના હતી.

યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

અડીઆ લેખણ રૂપા તણાં, નિસાળિઆ પહિરાવ્યા ઘણાં; પાટી લાડુ સખડી દીધ, નિસાળિઆ માંહિ હુઆ પ્રસિધ્ધ....૪ અંભ પટાળ પીળે વાને. ગંઢાડા પહિરાવે કાને, પંડયાણીને આપ્યું ચીર, નિશાળે બેઠા ગુરૂ હીર....પ માઇ કાકલાં ભણતા ઘેર, ભલે ભણીને આવ્યા ઘેર, સકળ સ્તરાં શીખ્યાે આંક. પંડયાે નવિ કાઢે તસ વાંક....૬ ઇગ્યારા આવડે, એક વીસા મુખ આવી ચહે: એકા એક ત્રીસા, સવાઇઆ ગણે, ડાેઢા ઊંઠાં અઢીઆં ભણે....૭ સકળ આંક ને ખારાખડી, શીખ્યા ચાણાયક આવડી, ફ્લામણી લેખું ને ગણિત, વળી ભરૂચાે નર શાસ્ત્ર જનીત....૮ પંડેયા હરખે મન અદભુત, એ તેા દીસે શારદયુત, કંઠશાષ કરાવે ઘણા, દા'ડા ન વળે મુરખ તણા.... લ અક્ષર મહાઢે ન ચઢે ખરા, ગુરૂ જાણે કદિ જાએ પરા; અવડાવ્યું જાએ વીસરી, પચવે માથું પાછે ફિરી....૧૦ એવા શિષ્ય લાધે સંતાપ, પ્રકટયું ગુરૂનું પુરવ પાપ; હીર સરખાે છાતર જ મિલે, તાસ મનાેરથ ગુરૂના કળે....૧૧ શાહે દિને શીખીએા કુમાર, અરથ આમળા સમસ્યા સાર; ભાગી ઉતર્ચો હીરા જિસેં, પંડયાને પહિરાવ્યા તિસે. "....૧૨

અને ભણવાના કાળ એટલે ખારે મહિના ને બધા દિવસ. અમાવાસ્યા ને પ્રતિપદાની પખવાડિક રજા. *રિવવારની રજાના કાયદા તા પછી આવ્યા. મહિને બે રજા પડે, પણ તે ચ અધધ લેખાય. ન ઉનાળાનાં માટાં વેકેશન–ન દિવાળીની લાંબી લાંબી રજાઓ. નવ મહિનાની રજાઓ ને ત્રણ મહિનાનું ભણતર–આવું સ્વપ્ન પણ એ કાળે મુશ્કેલ હતું.

લાકડીની પાટી પર વતરણાંથી બેચરે એકડા કાઢયા, એ દિવસ ધન્ય હતા. આ ગામઠી શાળામાં એ ચાલીસા સુધી શીખ્યા. હવે એકડિયા શીખવા તેને દાેશીવાડામાં શેઠ નથુભાઇના ડેલામાં આવેલી નારાયણ ભટની નિશાળે મૂકયા. ત્યાંના અભ્યાસક્રમ પ્રેા થતાં મહેતાજી લલ્લુભાઇ તુળજારામ પાસે, સરકારી નિશાળમાં, પહેલી ચાેપડીમાં મૂકયાે.

શાળામાં સામાન્ય રીતે ખ્રાહ્મણુ–વાણિયાના છેાકરાઐાના શિક્ષણ ઉપર જેટલું લક્ષ અપાતું, તેટલું બીજી વર્ણુંનાં આળકા પર ન અપાતું. આ કામનાં જ આળકા ઠેઠ સુધી પાતાના અભ્યાસ જારી રાખતાં. આકી ખીજાં નાપાસ થતાં, ઘેર કામકાજમાં માણુસની જરૂર *રવિવારની રજાના કાયદા : ઇ. સ. ૧૮૪૬ ના એાકટા પરમાં, લાર્ડ હાર્ડિજે કર્યાં.

કેળવણી–દિલની ને દેહની

રહ

પડતાં શાળા છેાડી ચાલ્યાં જતાં. ધર્મગ્રાન ખ્રાહ્મણે આપતા. વ્યવહારિક જ્ઞાન વિશ્કે સારતા. કુળના ધંધા ઝડપી લેવા સહુ ઉત્સુક રહેતા. અને એ જ કારણે પ્રારંભમાં 'આ કશુખીના છૈયા!' તરફ શિક્ષકાનું ખાસ લક્ષ નહાતું. શીખે તાય ઠીક, ન શીખે તાય ઠીક. ભાશીને કેટલે સુધી ભાશવાના હતા!

પણ કણખીના છૈયાંએ પહેલી ચાપડી પહેલા નંબરે પસાર કરી ને બીજીમાં પણ એ જ સફળતા. ત્રીજા વર્ષમાં બહેચરને ઇનામ પણ મળ્યું. શિક્ષકની નજર આ બાળક પર ઠરી. વિશેષ લક્ષ આપતાં બાળક ખુધ્ધિશાળી લાગ્યા, વળી શાંત, વિનય—વિવેકવાળા ને ઠરેલ લાગ્યા. એ કાઇને ગાળ ન દેતા, કાઇની ચાપડી કે વતરણું ચારી ન લેતા. કામકાજમાં પણ કામઢા હતા. ઘર નવરાશ વેળાએ માને મદદ કરતા. રાતે બાપની સાથે રાતવાસા જતા. બીજા વખતમાં શિક્ષકનું કામ કરવામાં પણ આનાકાની ન કરતા.

હીરા તેજસ્વી હાેચ પણ કાેલસાની ખાણમાં જ પડયા રહે, તાે એનાં મૂલ શી રીતે અંકાચ! ઝવેરીએ એના પર એાપ તા રીતે આપે! કારીગરા પાણીદાર પહેલ કેવી રીતે પાડે! સુધ્ધિ સારી હાેચ, મહેનતું હાેચ પણ નિશાળ જ છાેડી દે, તાે શું થાય?

શિક્ષકે બેહેચરની પરીક્ષા કરી જોઈ, વિદ્યા માટેની એની તાલાવેલી જોઇ, એનું હૈયું હરખાયું. શિક્ષકના હેતભાવ વધ્યા. વર્ગમાં એનું માન વધ્યું. ને આમ બને તા વિદ્યાર્થી એમાં બહેચરનું માન વધે એ તા એક ઉઘાડું સત્ય હતું. ઘણા ત્રિદ્યાર્થી એમની મૈત્રી કરવા તત્પર થયા. નમ્ર બહેચર બધી રીતે તૈયાર હતા. એ શિક્ષકના પ્રિય શિષ્ય, નિશાળના તેજસ્વી વિદ્યાર્થી ને બાળકાના હિતસ્વી મિત્ર બન્યા. આ મિત્રતાએ બહેચરના જીવનાકાશમાં પાછળથી ઘણા ઉજ્જવળ રંગા પૂર્યા. કેટલીક મિત્રતાએ જીવનભર ટકી રહી. આ બધામાં વીજાપુરના ડાહ્યાભાઇ નામના સુચરિત બાલવિદ્યાર્થી તેમના પરમ મિત્ર ને સહાધ્યાયી બન્યા.

ડાહ્યાભાઇ દેસાઇ કુળના નળીરા હતા. ધમે જૈન હતા. તેમનું ઘર એક ગૃહસ્થના આદર્શ નમૂના સમું હતું. ઘરમાં નાનું શું પુસ્તકાલય હતું. એમાં કેટલાંક તા હસ્તલિખિત ગ્રંથા હતા. સાધુ–સંતાની સેવા માટે એ કુટુંબ સુવિખ્યાત હતું.

બહેચર પર હવે નવા સંસ્કારાની ભરતી થતી હતી. એણે ત્રણ વર્ષે માતાના ખાળા મૂકયા હતા. ત્રણથી આઠ વર્ષ સુધી એણે પિતા અને પ્રકૃતિના સંગ સેબ્યા હતા. હવે એ વિશાળ દુનિયામાં પ્રવેશતા હતા. સંસ્કારાની ઝડપી ભરતીઓટ ચાલુ થયાં હતાં.

જે આળક સીધા ઘેરથી ખેતર ને ખેતરથી નિશાળ જવામાં ને આવવામાં માનતો, એ હવે સમવચસ્ક મિત્રો સાથે ફરવામાં માનતો થયો હતો. ઋતુ ઋતુનાં વનફળા ખાવાના કાર્ય ક્રમ લગભગ રાજિ દા યાજાતો. રજાઓના દિવસે સાતપીપળી, કૂસ્તી, સાતકાંઠા વગેરે રમતા રમાતી. વખત મળતાં વીજપુરનાં કુકડિયાં, સુતારિયાં તળાવા ને ભૂતતલાવડીની મુલાકાતા યાજાતી.

૩૦ યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

ખહેચર તરવાનું જાણતો નહોતો. કેટલાક છેાકરા સારા તરવૈયા હતા. તે દૂરદૂર નીકળી જતા. ઘાટ પર બેઠો બેઠો અહેચર જોઈ રહેતો. એને મનમાં થયા કરતું કે હું પણ તરતાં શીખું તો કેવું સારું. પણ કાળાં ભમ્મર પાણી જોઇ એનું હૈયું હિંમત ન કરતું. અચાનક એક વાર કાઇએ એને ઊંડા પાણીમાં ધક્કો માર્યો. એ તરવાનું તો જાણતા નહોતો. એને માથે અજબ મુસીબત આવી પડી. એ પાણીમાં ડૂબકાં ખાવા લાગ્યાે. જીવ જાણે દેહમાંથી નીકળવા તરફડાટ કરવા લાગ્યાે. આંખે અંધારાં આવ્યાં, દિશાઓ ભુલાતી લાગી. પણ આવતા માતને ઇન્કારવા ઇચ્છતા હોય તેમ અચાનક એના હાથ પહાળા થયા, ને જોરથી હાલવા લાગ્યા. પગમાં વેગ આવ્યાે. તિળયે ડૂબતાે અહેચર સપાટી પર આવ્યાે. એ તરવાની વિદ્યા શીખી ચૂકયાે હતાે. એણે ધક્કો મારનારને કંઇ ન કહ્યું. એને લાગ્યું કે એ મારાે શત્રુ નહોતાે, મિત્ર હતાે. ને ખરેખરી મુસીબત ઝીલ્યા વગર કંઈ વિદ્યા મળે છે ?

કેટલાએક દિવસા બાદ બહેચર તરવૈયાના સ્વાંગમાં દેખાય છે. આખેઆખી તળાવડી તરી પાર કરવી એને મન રમતવાત બની છે. કાંઠા પરનાં ઊંચાં વૃક્ષ પર ચડી ભૂસકા મારવામાં એની જોડી નથી. ડૂબકી દામાં જળના માછલાંને પકડવાં કે બેચરને પકડવા સરખા !

પ્રકૃતિમાતાએ પ્રચંડ ને બળવાન દેહની ભેટ આપી છે. સાટા જેવી પણ ખડતલ કદાવર કાયા. થાકનું નામ નહીં. ભય તાે એણે જન્મથી જાણ્યાે નહાેતાે. વર્ગના આગેવાન વિદ્યાથી વર્ગ બહારના પણ આગેવાન બન્યાે. ગુંદાં ખાવા માટે, રાયણ માટે, કેરી, જાંખૂ ને જામફળ ખાવા માટે નીકળનારી ટાળીનાે બહેચર આગેવાન બન્યાે.

વાણ્યા-ખ્રાહ્મણ ને સાનીના છાંકરાઓએ તા બહેચરની આગેવાની સ્વીકારી લીધી. પણ બીજ શ્રમજીવી કામના વિદ્યાર્થા ઓએ એના વર્ગ બહારના નેતૃત્વ સામે વાંધા ઉઠાવ્યા. બળવાન છતાં નમ્ર બહેચર એમને નિર્જળ ભારયા. તેઓના બાપદાદાઓ ગામમાં વાણ્યા- બામણનું નેતૃત્વ સ્વીકારતા, પણ ગામ બહાર-સીમમાં તા પાતાનું એકવર્તી સામ્રાજ્ય ચલાવતા. એ બાપદાદાના સપ્તા વર્ગ બહાર બેચરની આ નેતાગીરી કેમ સાંખે! તેઓએ માશું ઊંચકયું. પહેલી નજરે તેને પજવવા શરૂ કર્યા. બહેચરે વધુ નમ્રતા બતાવવા માંડી. બહેચરની નમ્રતાના ઊંધા અર્થ ઘયા. હવે તા એને જતાં આવતાં ધક્કા ને કાેક વાર કેાંસાના આસ્વાદ મળવા લાગ્યા. બહેચરને લાગ્યું કે પાતાની ભલમનસાઇના દુરુપયાંગ થયા છે. એને સાપના કુંફાડાવાળી વાત યાદ આવી. એકવાર લાગ બેઇ એણે બધાને સકંજામાં લીધા ને સારી રીતે મેથીપાક ચખાડયા. વિરાધીઓને એના બળનું તરત સાચું ભાન થઈ ગયું. એ વિરાધીઓ જ એના મિત્ર બન્યા.

પણ આ વિરાધે બહેચરને વધુ ખડતલ બનાવ્યા. પાતાના ઘરમાં પડેલી જૂની કાટ ખાતી તલવારને ઉજાળી સાફ કરી, ને પટાબાજી શીખવા લાગ્યા. એણે નિયમ કર્યો કે કેલાંને નિરર્થંક છંછેડવા નહી. કાઇ છંછેડે તા છંછેડાવું નહી. ને જ્યારે છંછેડાવાનું બન્યું જ તા પછી હઠવું નહીં. નિર્બળ દેહમાં આત્મા ન રહી શકે તા મારા રામ શી રીતે રહી શકે!

કેળવણી-દિલની ને દેહની

37

આમ શાળાના અભ્યાસ સાથે કૃષિજીવનના અનુભવ ચાલુ જ હતા. શરીર, મન ને ખુદ્ધિ ત્રણે ઘડતરની એરણ પર ડીપાતાં હતાં. પણ ઘર, નિશાળ કે ધંધા એ જ માનવજીવનની કેળવણીનાં મુખ્ય સ્થળા નથી. પ્રકૃતિના વિશાળ પ્રાંગણમાં દત્તાત્રેયના ૩૨ ગુરુની જેમ માનવીના અનેક ગુરુ અને છે. આજે તા નીતિકથાઓની, બાધવચનાની, ઉપદેશાની, પિતાની પુત્ર તરફ ફરજ ને પુત્રની પિતા પ્રત્યે ફરજ, વિદ્યાર્થી એ શું જાણવું કે જુવાના એ શું ન જાણવું:–એની ચર્ચા કરતા અનેક ગ્રંથા અહાર પડે જાય છે.

પણ તે કાળમાં તેમ નહેાતું. વહેમા ને રિવાને કદાચ જીવનમાં ઝેર રૂપ ખન્યા હશે, પણ એ વહેમાંએ—એ રિવાનેએ પ્રાચીન કાળની કેટલીય પ્રભુતા નળવી રાખી છે. છાશ વેચવી એ વેળા પાપ મનાતું. આ પાપના વહેમ કદાચ ખાટા હશે, પણ એની પાછળ રહેલી લાેકકલ્યાણની સુંદર ભાવના કાઇ રીતે ઉવેખવા યાેગ્ય ન હતી. શિક્ષક પર કાેધ કરનાર કાળાં સાપ થાય છે, કે બેનને મારનાર ભાઇ હાથલીઓ યુવેર થાય છે. આવાં વહેમ કે માન્યતાઓ પ્રાથમિક અવસ્થાએ જે સંસ્કારા નાખે છે, એ માેટપણે મહાન શાસ્ત્રો, માેટા વિત ડાવાદા નાખી શકતા નથી. આજે બુધ્ધિની મહત્તાના યુગ છે. એ વેળા લાેકજવનમાં નીતિના ચીલાથી બુધ્ધિને ના તરવા ન દેતા.

*બેચરદાસ પણ નાનપણમાં આવું શિક્ષણ પામ્યા.

એક વાર તેમણે રસ્તામાં બેકાળ જીથી કાંટા વેર્યા. કાેઈ બ્રાહ્મણ પાસેથી પસાર થતા હતા : એણે કહ્યું : " જો રસ્તામાં કાંટા વેરીશ તાે પરલવમાં લગવાન તને પરદેશી શુવેર બનાવશે." બેચરદાસે તરત તેમ ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી. નાગરિક શાસ્ત્રનાે આ પહેલાે પાઠ હતાે. આજે હજાર 'સાઇન–બાેડે' કે ફિલ્માે, જે કામ નથી કરતાં એ કામા આવી સાદી કલ્પના કરી જતી.

એક વાર કૂવામાં કાંકરા નાખતા હશે. માતાએ કહ્યું: " બેટા, કૂવામાં કાંકરા ન નાખીએ. કીડી થઇને કાઢવા પહે. " કીડી કાંકરા શી રીતે કાઢે ? ને ન કાઢે ત્યાં સુધી એને મનખા દેહ ફરી ન મળે. બેચરદાસ એ બધાથી સાવધ થઇ ગયા.

કેટલાએક છેાકરાએા જવાના માર્ગ પર શૌચ બેઠા હશે. કાેઇ બાવાએ કહ્યું, 'જવાના માર્ગ પર બેસશા તાે પૂંઠે ગૂમડાં થશે. " છેાકરાંએા સમજી ગયાં, ને રસ્તાે સ્વચ્છ બન્યાે.

" શિક્ષક પર ક્રેાધ કરનાર પરભવમાં સાપ થાય ને પાતાની સાથેના વિદ્યાર્થી'થી જે વિદ્યાચારી કરે તે મગર થાય. " કશીય દલીલ નહિ. બહેચરદાસે શિક્ષકની નિંદા કરવાની કે મદદ માગતા સહાધ્યાયીને ના ન કહેવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી.

એક ભગત મળ્યા. એમણે કહ્યું: "ચારે બેસી કાળાંધાળાં કરનાર મુખી પટેલ, મરીને પાડાયાય છે. ને દગા કરનાર વાણિયા સસલું થાય છે. " બહેચરદાસે આ વાતને પૂરી શ્રદ્ધા સાથે સ્વીકારી.

^{*} ગાંધીજીને રામનામ પર પ્રેમ થયો, તેતું પણ પ્રાથમિક કારણ આવું જ હતું.

3२

યાેગનિષ્ઠ આચાય[°]

" ખેટા, કદી પણ કાઇની નિંદા ન કરવી. કાઇની ચાડીચુગલી ન ખાવી. નહિતા ભૂંડના અવતાર આવે. કાઇની આંખમાં ધૂળ ન નાખવી. આંધળી ચાકળણના અવતાર આવે. રસ્તામાં કાપેલા નખ ન નાખવા, નહિ તા ભગવાન આપણી પાંપણથી વીણાવે." માતાની આ વાતા ન માનવાનું કાેઇ કારણ બહેચર પાસે નહાેતું.

કથા કરતા પુરાણી કહેતા: "પાપીને, જૂઠાને, દગલબાજ અધમી'ને લેવા માટે જમડા આવે છે. એ ખાટલાના ચાર પાયે ઊભા રહે છે ને જીવ ખેંચે છે. આપણે તો જમડાને ભાળીએ નહિ, પણ કૂતરાં એને ભાળે છે. ને તેઓ તે ટાણે ખૂબ કરુણ સ્વરે રહે છે. પાપીને જમડા નરકમાં લઇ જાય છે, ને વ્યાજખારને લોઢાની ઘાણીએ ઘાલે છે. ચારને ઊકળતી કડાઇમાં નાખે છે, વ્યભિચારીને તપાવેલે થાંભલે ખાથ ભીડાવે છે. જૂઠા બાલાને ધગતા સીસાના રસ પાય છે; ને ધમી'ને—પુષ્યશાહીને ભગવાન પાતે વિમાન લઇને આવે છે, ને સ્વર્ગમાં લઇ જાય છે."

પુરાણીનાં આ વિવેચના બેચરદાસ પરમ સત્ય સમજને ગ્રહણ કરતા. એમની શ્રદ્ધા એમ ન પૃછ્તી કે પુરાણીજી, જમડા જોવા કૂતરાંને ભગવાને દિવ્યચક્ષુ આપી તાે પછી માનવીને જ આપવી હતી ને, જેથી એ જીવતા જીવે જ જમડાથી ડરોને પાપથી પાછા ભાગે.

વેદપાઠી બ્રાહ્મણ કથા કરતા. તેઓ કહેતા કે મર્યા પછી વૈતરણી નદી તરવી ભારે છે. જો આ ભવમાં જવે ગાયનું દાન કર્યું હોય તો પરભવમાં વૈતરણી નદી તરવા માટે ગાયનું પૃછડું ઝાલવા મળે છે. ને એ રીતે વૈતરણી નદી તરી સ્વર્ગમાં જવાય છે. ગાયનું દાન ન દેનાર અડધે રસ્તે રહે છે. એ કાળે આ કથા પર કાઇ બુધ્ધિની ચાંચા ન લગાવતું, ને એ રીતે ગોપાલનના સિધ્ધાંત સર્વત્ર પ્રસરતા. આજે ગાયાની જે દુદ શા, પાંજરાપાળાની અતિશય જરૂરિયાત ઊભી થઇ છે, એ આ રીતે પૂરી થઇ રહેતી.

અલખત્ત, આ પ્રેમધર્મ નહોતો, પણ લયમિશ્રિત ધર્મ હતો. માનવજીવનને કર્ત વ્ય માર્ગે રાખવા માટે લય અને પ્રેમનું કેટલું સ્થાન છે, તે આજે હજી વિચારણીય પ્રશ્ન જ રહેલા છે. પણ એટલું તો સત્ય છે, કે જે નાગરિંક ધર્મ કેળવવા માટે આજે કાશીશ કરવામાં આવે છે, છતાં કેળવાતા નથી; જે પહાશીધર્મ આજે સમજવા છતાં પળાતા નથી, એ આ રીતે બાળકાની ગળશુથીમાં રેડવામાં આવતા. ફેર એટલા જ હતા કે આજે એક ઘાતમાંથી બચ-નાર જીવનની થયેલી રક્ષાને એક અકસ્માત ગણે છે, જ્યારે એ કાળના લોકા એને ઇશ્વર ઇચ્છા લેખતા. પહેલાંમાં બેપરવાઇ હતી, બીજામાં નમ્નતા ઊગતી.

સુગયુગના મૂલ્યાંકના ભિન્ન હાય છે. એ કાળનાં ખાળકા નીતિ ને નાગરિક શાસ્ત્ર આ રીતે ભણતાં. એ વેળા આજની નીતિકથાએા કદાચ નહિ હાય, પણ નીતિકથાએાનાં આ અધાં પ્રાથમિક રૂપ અવશ્ય હતાં.

णतरमां पाडवाः तवनुः गामनाः पायीनी पाणीमां डाढेवः तेवः आक्रमाः पी उरत वायतः, गीनरनी डेडी पर वाग्रेवणिंग्रहः होताः, 13511९ । मिंडा व्यापाः पडी अक्रवाण

આંગા મહાદ ને તીમારાનાં વનનાં [શ્યોવ'ત્રિક હતાં. એનાં ફળ કામ આવતા

મળૂરી દારા જીવનને ચાહવું, એટલે જીવનના ગૂહતમ રહસ્યની ગાહ એાળખાણ પામવી.

नाया के किम्प्र निर्याता वहारी वाचता. अप दावता, उहे वाचता, वि हाजा

અનુ યાંવર્ત એક એવા સ્વાયત્ત ને સ્વાધીન દેશ છે, કે જેને પર-દેશની કદી જરૂર પડી તથી. એના ઝાતુસ હાર, એની જીવનચર્ચા, એની જરૂરીઆતા એને આંગણે જ પૂરી પડે છે. હાલ તાલુક માન્ય માલ્યા કાર્યો કાર્યો કર્યો હોય છે.

સાગરને દેવ, પર્વતને પિતા ને નદીને માતા કલ્પનાર આર્ય સંતાન જંગલી નહાતી. એ દેવોએ, પિતાએ, માતાએ આ દેશને સાનાના અને સ્વર્ગી ય બનાવ્યા હતા. અને એનું જ કારણ છે, કે આર્યાવર્ત ના એક સમ્રાટ આર્યાવર્તની બહાર યુધ્ધે ગયા નથી. અરે, આર્યાવર્તની બહારથી આવેલા વિજેતાઓએ પણ એકવાર આ ભૂમિમાં વસ્યા પછી આર્યાવર્ત બહાર નીક-ળવાનું સ્વપ્ન પણ સેન્યું નથી.

આ ભૂમિના સાગરદેવ ને પર્વતરાજ આર્યાવર્તના ભાગ્યના નિર્ણય કરે છે. ઉનાળાના સહસરશ્મિ સૂર્ય સમુદ્રમાંથી વરાળ જન્માવે છે. ને એ વરાળ વાદળરૂપ થઇ આકાશમાં ઘેરા ઘાલે છે. આજ ધરતીના વારિમાંથી થયેલાં વાદળા પરભૂમિ પર જઇને વરસી શકતાં નથી. તાફાની વાયુ એને ચકરાવે અવશ્ય ચડાવે છે, પણ ગગનના ગાખને લેઠતો હિમાલય—આર્યાવ-તેના ચાકીદાર એને અટકાવે છે, પાછાં ધકેલે છે. કેટલાંક પાછાં ફરી ભારતનાં મેદાનાને પુલકિત ખનાવે છે. કેટલાંક નગાધિરાજની ગાદમાં જ ઠરી ઠામ થઇ શ્વેત હિમ ખની જાય છે. વર્ષો તા વરસીને ચાલી જાય છે. ધામધખતા ઉનાળે પેલાં હિમ ખનેલાં વાદળા ફરી પાણીનાં પુર રેલાવે છે, ને આખરે સાગરમાં જઇ મળે છે. ફરીથી સૂર્યદેવ એનાં વાદળા ખનાવવાનું કામ આરંભે છે.

આ જલ-ખેલ જ શિશિર, વસંત ને વર્ષા જન્માવે છે, ખેતીવાડી, વેપાર, વાણ્જિય વધારે છે. આર્યાવર્તાના હિતચિંત કાંએ એક આર્યના જીવનની જરુરિયાતાની મર્યાદા પણ 38

યાેગનિષ્ઠ આચાર્ય

તેટલી જ બાંધી છે.

માટાં માટાં નગરાથી આર્યાવર્ષની સમૃદ્ધિ ને શાંતિનું મૂલ્યાંકન એ કાળે ન થતું. નાનાં, સંતાષી, ઉદ્યમી ગામડાંમાં જ આર્યાવર્ષની સાચી સમૃદ્ધિ હતી. ગામડાં પણ સ્વયં સંપૂર્ણ હતાં.

બાજરીના રાટલા, ગાય-ભેંસનાં ઘો દૂધ ને છાશ, એ ચાલુ ખારાક હતા. કાદરા, ભાત ને તુવેર એ સારું ભાજન હતું. ગાળની મિઠાઇ વારતહેવારે થતી. આંબાનાં ઝાડ, કેરડાંનાં ઝુંડ, બાવળના પરડા ને ગુંદીનાં ગુદાં બાર માસનું સ્વાદિષ્ટ અથાહું પૂરું પાડતાં. ખેતરમાં પાકેલા તલનું ગામના ઘાંચીની ઘાણીમાં કાઢેલું તેલ આજના ઘી કરતાં સ્વાદિષ્ટ લાગતું. ખેતરની કેડી પર ઊગેલા એર ડાનું એર ડિયું રાત્રે કાડિયામાં પડી અજવાળું આપતું.

આંબા મહુડા ને લીમડાંનાં વનનાં વન સાવ'ત્રિક હતાં. એનાં ફળ કામ આવતાં. એનાં પાટિયામાંથી ઘર બનતાં ને એમાંથી બળતાણુ મળી રહેતું. ખેતરમાં કપાસ પાકતા. ઘરની સ્ત્રીઓ રેંટિયા પર સૂતર કાઢતી. વણકરા એનાં ઝીણાં ને જાડાં વસ્ત્રો વણી લાવતા. ગામમાં દેાશી વાણિયા બીજી જરૂરિયાતા વહારી લાવતા. કાપડ લાવતા, કંકુ લાવતા, હિ ડાળા લાવતા, કંઇ કંઇ નવીન લાવતા.

ગામલાકા ઘી આપી જતા, કપાસ વેચી જતા, તમાકુ વેચી જતા, ને તેનું નાણું કરી જોઇતું કાપડ, કરિયાણું કે બીજું લઇ જતાં. રાટલા ને ઓટલા સસ્તાં હતાં. છાકરાની વહુ પિત્તળને બેડે પાણી ભરતી હાય, છાકરાનાં છાકરાં ઘેર રમતાં હાય, સાધુ-આવા ને સંતની સેવા થતી હાય, ઘેર દુઝણું હાય, કાઠીમાં જાર હાય, વાણ્યાની હાટે વ્યાજ ચડતું ન હાય, બેસવા બળદનું ડમણ્યું, ચઢવા એક ઘાડું હાય તો એ કાળના લાકા જવનને કૃતકૃત્ય માનતાં. આધ્યાત્મિક શાધખાળને ચાગ્ય ભૂમિકા આ ગામડાઓમાં સહેજે મળી રહેતી. પણ આ બધાના મુખ્ય આધાર ખેતી પર રહેતા. અને તેટલા જ માટે ખેતીને ઉત્તમ અને ખેડૂતને જગતના તાત કહેવામાં આવતા.

એ વેળા જગતના તાત શ્રમજીવનમાં સંપૂર્ણ માનતા. લૂમિને પવિત્ર, વાવણીને ધર્મ કાર્ય ને લાવણીને ઈધરકૃષા સાથે ચાજતા. વધુ નફા કરતાં વધુ ઉપજ તરફ તેતું લક્ષ વધુ રહેતું.

ટ ઢ એને ધૂજાવી ન શકતી, અળખળતાે ઉનાળાે એને હેરાન કરી ન શકતાે. અનરા-ધાર વરસાદ એને ભય ન ઉપજાવતાે. સુંવાળપને એ પાપ લેખતાે. પાતે મહેનત કેટલી કરે છે, ને કમાય છે કેટલું, એના સરવાળા એને આવડતા નહાેતા.

બેચર આવી નેકદિલ કામનું સંતાન હતું. આર્યાવત ના ઋષિમુનિઓએ યોજેલ વ્યવસ્થાના એક અંગનું એ અવયવ હતું. પ્રકૃતિમય જીવન ને શ્રમભરી જિંદગી એને લલાટે લખાયેલી હતી. તેમાં આ ભણતરના નાદ લાગ્યાે. પિતાને મન શાળાનું જીવન ગૌણ ને મા શારદા. તારે ચરણે

34

કૃષિતું જીવન મુખ્ય હતું. આ રીતે બહેચરને બે તરફની ફરજો અઢા કરવાની આવી ઊભી રહી.

પણ એમાં ય એને રસ હતો. પાતાના પ્યારા બળદાની ઘૂઘરમાળ વાગતી સાંભળી એના જીવ પુલક્તિ થતો. બળદને એ ખાણ મૂકવા હોંશે હોંશે જતો. કથરાટનું ખાણ ખાઈ લીધા પછી બળદ, બહેચરના લાંબા હાથ પર જીભ ફેરવતા—એ વેળા એને અવર્ણનીય આનંદ થતો. વરસાદમાં પલળતા બળદને કાઢમાં બાંધવા, શિયાળામાં એના પર ઝૂલ એાઢાડવી, ને ઉનાળે છાંયા કરવા, પાણી પાવું વગેરે કામ એને પાતાનાં શાખનાં લાગતાં. ગૌધણને અવાડે પાવા લઈ જવું—નાનાં વાછરડાં સાથે ગેલ કરવા—બળદની રાશ પકડી સાંતીએ જવું—બહેચરને કલ્યનાના વ્યામમાં વિહાર કરાવતાં.

ખેડૂના જીવનમાં નિવૃત્તિ કદી નિહાળવાની નહેાતી. ધરતીના આ પુત્રને સર્વ ૠતુ સમાન રહેતી.

વૈશાખ-જેઠના વાયરા આકાશમાં ચહે, આંધિ દિશાઓને ભરી દે, ત્યારે આ ધર-તીનાં બાળને ખેતરા કરબવા માટે, બીડ સાફ કરવા, ખાતર-પુંત્રો કાઢવા ને એારણી માટે ખેતર તૈયાર કરવાના કામમાં લાગી જવું પડતું.

ઉનાળા પૂરા થતા ને નૈર્ત્ય ખૂણામાં દરિયા પરના પવના વાવા શરૂ થતા. આકાશમાં ધાદળીઓ ગાર ભાતી, માર ટહુકતા, વડની વડવાઇઓ ફૂટવા લાગતી, ને ઓરણી માટે તૈયાર ખેતરામાં વાદળીઓ વરસી પડતી. ખેડૂ જીવા ઘેરથી કંસાર જમી, કપાળે ચાંલ્લા કરી, શુભ શુકને વાવણી માટે નીકળી પડતા. ગ્રામજીવનનું એ દશ્ય અદ્ભુત છે. ખેતરામાં કપાસ, ડાંગર, આજરી, ચામાસુ જીવાર વગેરે ધાન્યની વાવણી થતી.

શ્રાવણે તો ધરતીમાતા હરિયાળીથી શાેેલી ઉઠતી. ધરતી પર જ્યાં નજર નાખાે ત્યાં અનંત ક્ષિતિજના અસીમ સીમાડા સુધી અધું લીલું કું જાર! આકાશ ધીરું ગર્જે, વાદળીએ! ધીમું ધીમું વરસે, અને છીપમાં સ્વાતિનું બિંદુ પડતાં જેમ માેતી બાઝવા લાગે તેમ ધીરે ધીરે માેલ વધતા જાય. ખેડૂનું હૈયું વસું ધરાને હરિયાળી જોઇ ફાટફાટ થાય.

ભાદરવામાં તાપ અને આસામાં તા ડાંગર-બાજરી તૈયાર થાય. બાજરી લાલુવાની અને ડાંગર કાપવાની તૈયારીઓ ચાલે. ખળાં પર બળદા ગાળ ગાળ કરે. ઉપલ્લાનું અને લાગભાગનું કામ ચાલે. બાર મહિનાનું અનાજ ખેડૂત કાેડીઓમાં નાખી દે. વાલિયાને આપી દે. સાધુસંતાના, ગામની પરબડીના, કૂતરાંના પણ ભાગ નીકળી જાય.

પણ જગતના આ તાતને હૈયે ધરપત ન હાય. શિયાળા આવતાં રખી પાકની તૈયારી ચાલે. જીવાર, ચણા, લાંગ, વટાણાં ને ઘઉં વવાય. પાષ આવતાં આવતાં તો જુવારના પાંક ને ઘઉંના પાંક શરૂ થાય. મકરસંકાન્ત આવી જાય ને ખેડૂત વધુ ચિવટવાળા થાય. એ દહાડામાં નહારા નિશાળીઆની જેમ સરજ માેડા ઊગે ને વહેલા આથમે.

દિવસા ચાલ્યા જાય ને નિરાંતે પાક સામે જોઇ છાકરાંઓને વાતા કહેતા-લડા-

૩૬ યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

વતા દાદાજી સજ્જ થાય. છેાકરાંને કહી દે! હવે તેા આંબે આવ્યા મહાર ને વાર્તા કહેશું પહાર! કપાસ ફાટવા માંડયા હતા ને જીવાર ખળામાં ન ખાવા માંડયા હતા.

કપાસ ફાટી રહેતાં, રાજ ગૌધણવાળા પૂછવા આવે; હવે સીમ કયારે ભેલાશે. ભેલાવું એટલે જાનવરાને છૂટાં ચરવા મૂકવાં. ધીરે ધીરે સીમ ભેલાય. પછી કપાસની વેણા ખાદાય. સૂકી કરાંઠીએા વીણીને ખેડૂ સ્ત્રીએા બળતણ માટે લઈ જાય.

મહાન કાર્લાઇલનું સૂત્ર હતું કે ' Work is Worship ' શ્રમ એ જ પૂજા છે. પૂજાના આ મહાન ધર્મ અદા કરતા બહેચરદાસના જીવનને અજાણ્યા અનેક રંગા વીંટી રહ્યા હતા. સીંદર્ય ભરી સૃષ્ટિ એના હૃદયમાં કવિત્વના અજાણ્યા વેગ લાવતી હતી.

સંસારમાં ઊજળું એટલું દૂધ નહેાતું. કૃષિજીવનનાં દદે પણ અનેરાં હતાં. છતાં ખાલ્યજીવનને અંગે લક્ષમાં આવતાં નહાતાં. ખારડીનાં જાળાં ખાદતાં ન થાકનારા ખહેચર કેટલીક વાર ખળદને ધાંસરે કાંધુ પડેલું જોઇને તેને હાંકતાં થાકી જતા. અળસિયાથી ભરેલાં પૃથ્વીનાં પડ ફ ફેાળતાં એનું ક્રણુખીહદય ધ્રૂજી ઊઠતું. કાેકવાર ધાવતા વાછરડાને માતાના સ્તનથી અલગ કરતાં એનું દિલ દુભાતું. દાેરડું હાથમાંથી સરી જતું ને વાછરડા વેગથી માતાના આઉને વળગી જતાે. એ વેળા માતા કહેતાઃ "ખાય છે તાે ઘણું ને આટલા વાછરડાય અલી રખાતા નથી ?" ખહેચર નિરુત્તર રહેતા.

ખેડૂને પાતાનું ઢાર ટાહું હાય એની જખરી ચીડ હાય છે. આ માટે લાંબી લાેઠાની અણીવાળી પરાણી રાખે છે. એ પરાણી સાયાની જેમ શરીરમાં લાેંકાય છે, ને બળદ પરાણે પણ ધૂંસરું ખેંચે છે. બહેચર પાતે આવી પરાણી જોઇ એની આર પાતાના પગમાં મારી જેતા ને અનુભવતા કે પેલા અબાલ જીવને કેટલી વેઠના થતી હશે. કેટલીક વાર એ ધાર ખૂડી કરી નાખતા ને સહેજે ઠપકાના લાેગ અનતાં.

વટને ખાતર બળદને કદી ન દોડાવતો. કેટલીક વાર જાનમાં ગાડું જોડીને એ જતો. જાનૈયા હાંશમાં કહેતા: 'જે પહેલા જાય એને બશેર ઘી ને ગાડીવાળાને પાઘડી. ' આ લાલ- એ કેટલાય પાતાના ઢાંઢાને ગૂડી નાખતા. બહેચરદાસ કદી આવી હરીફાઇમાં ભાગ ન લેતા છતાં બહેચરદાસનું મસ્ત જીવન વીતતું હતું. આ સમય દરમિયાન એક નવા નાદ જાગ્યા હતા, ને તે સાધુ સતોની સેવા કરવાના. ભરથરી ને રાવળિયાનાં ભજના સાંભળવાના. એક તારાના કાઇ ગાયક મળે કે કાબેલ રાવણ હચ્યાવાળા મળે તા બહેચરદાસ એ ભજનિયામાં મસ્ત બની જતા. રાતાની રાતા, કલાકાના કલાકા વીતાવી દેતા. માણભટ, પુરાણી કે આ- ખ્યાનકારાના તા એ પરમ શ્રોતા. ખરે બપાર કાઇ ભરથરી ખેતરની કેડીએથી નીકળે તા અહેચરદાસ દાડીને એને બાલાવી લાવે. બપારા ગળાવે. પાતાના ભાતનું ટીમણ કરાવે ને એકાદ બે ભજન સાંભળે. વાડીની ઘટા, કાશના રવ, પંખીના સૂર ને સીમની એકલતા; ગાયક ને શ્રીતા લયલીન બની જાય.

સાગરમાં પૂરનાં પાણી પુરાય એમ સંસ્કારાની ભરતી થઇ રહી હતી. વિદ્યાસ્યાસની

મા શારદા. તારે ચરણ

39

પણ એટલી તમન્ના જાગી હતી. અને એ રીતે પ્રભુપૂજા પણ સ્વીકારી હતી. પણ વિદ્યાસ્ય દુઃશકય લાગતા હતા. પાતાના કુળમાં કાઇ આટલું ભષ્યું નહાતું, ' કણુળીના છૈયા ' ભણી-ગણીને વિદ્રાન થાય એ જ અશકય હતું.

શ્રમપૂજામાં શ્રધ્ધા ધરાવનાર અહેચરદાસ કાેકવાર હિ'મૃત હારી જતા. ખેતીનું કામ જટિલ થયું હતું તેમ હવે શાળાનું ભણતર વધુ સમય માગતું હતું. ઘણી વાર એ દર્દ ભરી રીતે વિચાર કરતા.

" શું હું વિદ્રાન થઇ શકીશ ?"

શા માટે નહિ ⁹ હાંશ ધરીને એક સરસ્વતીનું ચિત્ર લઇ આવ્યા. ગાેખલામાં દીવા કરીને પધરાવ્યું. કાેકે કહેલું કે પાન, બીડી, અડદની દાળ ને ગિલાેડાનું શાક ખાવાથી બુદ્ધિ કુંઠિત થાય. બહેચરદાસે સરસ્વતીની મૂર્તિ° સમક્ષ પ્રતિજ્ઞા લઇ લીધી, કે વિદ્યાર્થી° અવસ્થામાં છું ત્યાં સુધી એ નહીં ખાઉં.

મા શારદાની ઉપાસના જેરશારથી ચાલુ થઇ; પણ હજ વિધિની પરંપરા ચાલુ જ હતી. એક દિવસ એણે પાતાના મિત્ર ડાહ્યાભાઇ દેસાઇની સમક્ષ હૈયું ખાલી કયું. મિત્રે સાંત્વન આપતાં કહ્યું: " મું ઝાવાની જરૂર નથી. મહા કવિ કાળિદાસ કઠિયારા હતા. પાતે જે ડાળ પર બેઠા હાય એ જ ડાળ કાપતા એવા તા જડભરત હતા. સરસ્વતી–મંત્રની એણે ઉપાસના કરી તા કેવા વિદ્વાન બની ગયા ?"

" એવા સરસ્વતી મંત્ર મળે ખરા ?"

" જરૂર. મારે ત્યાં એક હસ્તલિખિત ગ્રાંથ છે, તેમાં લખેલાે છે. હું તને આપીશ. કાેઈ પવિત્ર સ્થળે જઇને સાધના કરજે. "

" પવિત્ર સ્થળ ? મારે ત્યાં એટલું એકાંત અશક્ય છે. "

" ભાકાણીવાડના દેરાસરમાં જઇને ગણુજે ! પદ્માવતી દેવીની મૂર્તિ ત્યાં છે. "

અહેચરદાસને કાઇ પણ સ્થળે–પછી તે મહાદેવ હાય, શ્રીકૃષ્ણુ હાય કે શક્તિમાતા હાય-વાંધા નહાતા. મિત્રો સાથે તેઓ ઘણી વાર અધે જતા–આવતા, તાે પાતાની કાર્યસિદ્ધિ માટે જવામાં શાે વાંધા હાય.

ખીજે દિવસે ડાહ્યાભાઇએ તેમને મંત્ર આપ્યાે. બહેચરદાસના એ ઘડીના આનંદ અવર્ણ્ય હતા. પ્રભુમિલન જેટલા હર્ષ સાથે એમણે સાધના શરૂ કરી. જૈન દેરાસર ને જૈન પ્રતિમાએ સાથે તેમના સંબંધ ગાઢ થયાે, પશુ એ વેળા નિવિ'શેષ ભાવથી એ જોતા હતા, જેમ અન્ય દેવને એ જોતા હતા.

સરસ્વતી દેવી હાજરાહજીર આવ્યાં કે નહિ, તેમણે અહેચરદાસના મસ્તકે હાથ મૂકીને કાનમાં કુંક મારી કે નહિ, એ અમે નથી જાણતા; પણ પછીથી અહેચરદાસના જ્ઞાના- 36

ે યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

ध्ययनमां वीकणीना वेश लेवाय छे. क्ष्मांश्र की कि कि ती है कि का कि मानमा विकास

વસ'તના કાઇ ઝીણા ઝરણસમી કાવ્ય-પ્રતિભાના આછા ચમકારા દેખાય છે.

અકાળે થતી મેઘગર્જના જેમ ભાષણકારની છટા ઘેરી લેતી જણાય છે. નાના નાના નિઅંધલેખનની પણ પ્રવૃત્તિના જન્મ થાય છે.

અવશ્ય મા શારદા બહેચરદાસને ફળ્યાં. પર્વતનું શુંગ ફાડી ઝીણાં ઝીણાં ઝરણ પૃથ્વીને પલ્લવિત કરતાં નજરે પડતાં હતાં. અલખત્ત સાદી નજરે ન દેખાય તેટલાં આછાં– પાતળાં અવશ્ય હતાં.

કેરીને પંપરાન્યું. કાં કે કેટલું કે પાન, ગોડી, અંડલની હાળ ને બિલાકાનું શાંક ખાવાથી સુન્નિ ફારિત યોગ, અહેચરનારો સરક્રમીની સૃત્તિ સમક્ષ પ્રતિના લઇ લીધી, કે વિચાર્ગી જાવસ્થામાં

कती. होड हिनस होले मेत्ताना मित्र सामाणार्थ देवाहोनी, समझ देवां ज्यांनी इस्पेर्ट मिने

डाज पर होते। हाय की वर राज अपने। केवि। ते। कडबारत, हता. सरस्वती-अ यनी कोले

उपासना हो ते हिया विशान सभी असी ?"

पान्य स्थाप कराने साधना हरके. "

" अवस्थान के का अधिक विकास कि "

न भा शाहरानी उपाधाना जैरतारथी यादा थाने पान सूक्त निमिनी पर परा न्यादा वर

ને ખાંત જારી હતાં. કેલ્કાર ટાંશીલ મન-મનની સાથે તેલે કરિના જાળદામાં દ્વારા

जांचत १८४५ से 6नाया पीतला हेता. आयमां छेटता उट्याप्तिकाची दावे

हिनम् स्वासास से इत्यस्तान सरमाह रहेता निर्मा

વિર્ષાનું દરેક ખિંદુ સ્વાતિનું હોતું નથી, જેનાથી અમુલખ માતી નીપજે. એમ જીવનની દરેક ક્ષણ લાખેણી હોતી નથી. એ તો જીવનમાં કાેક વાર આવે છે. દિવાસળીની જેમ ઘસાય છે, પ્રકાશે છે-ને હજાર દીવાઓને જલાવી પળવારમાં સ્વયં ખૂઝાઇ જાય છે. એવી કાેક ક્ષણ સાધક-ભક્ત લાેળા અહેચરદાસના જીવનમાં આવી રહી હતી.

અ'ધારાં ઉભરાતાં હતાં. પ્રભુદશ'નની 'પ્યાસ ઉત્કટ થતી જતી હતી, બુધ્ધિવિકાસની પ્રાથમિક ભૂમિકામાં એ ઊંચેરા આકાશમાં ઊડવા લાગ્યા હતા. માટા થવું હતું, ડાહ્યા થવું હતું, વિદ્વાન થવું હતું, પણ વિષમ સ'સાર હતા! એની માટી માટી મહત્ત્વાકાંક્ષાએ સાંભળી સમાજ પ્રાત્સાહન આપવાને બદલે પછાડ ખવરાવતા. પેલા ફાળ ભરતા મૃગભાળને જેમ કાઈએ કહ્યું હતું: " ભાઈ, ડાહ્યો છે, બહાદુર છે, કામ કરવામાં તત્પર છે; પણ જે કુળમાં તું જન્મ્યો છે. તે કળમાં કદી કાઈએ સિંહના શિકાર કર્યો નથી."

ડુંગર કૂદવાના મનારથવાળું મૃગશાવક આ વાણી સાંભળી નિરાશ થઇ જતું. એના પગાની શક્તિ એમ ને એમ હણાઇ જતી. બહેચરદાસની સ્થિતિ એ મૃગશાવક જેવી જ હતી. કૃષિજીવનની બહાર કદી ડાેકિયું ન કરનાર પિતાને, પુત્રની તમન્નાને પિછાણવાની તાકાત નહાતી. ભાળી ખેડૂમા છાણ-વાશી દું, ઢાેર-ઢાંખર ને છૈયાં-છાેકરાંમાંથી ઊંચી આવી શકતી નહાતી. જીવનકલહ દહાડે દહાડે વિષમ બનતા જતા હતા. ધરતીના તાતને સરકાર, શાહુકાર ને સંસ્કાર ત્રણે હિણા બનાવી રહ્યા હતા. માટાભાઇ પિતાના હાથ-પગ બન્યા હતા. એમનાથી નાના ભાઇ ઉગરાભાઇ ભક્તિ ને વૈરાગ્યપ્રધાન જીવ હતા-પણ એમની જ્ઞાન પ્રત્યેની અભિરુચિ અલ્પ હતી.

ભર્યાભાદયો સંસારમાં ખહેચરદાસ એકલા હતા. એકલહચ્યા બિનઅનુભવી લડ-વૈયાની જેમ એ પાતાની ખાલિશ કલ્પનાઓથો મનની મૂંઝવણા સાથે લડતા. સતત ઉદ્યોગ Χô

યાેગનિષ્ઠ આચાર્ય

ને ખ'ત જારી હતાં. કેાકવાર હાંશીલું મન-મનની સાથે પેલા કવિના શબ્દાેમાં પડકાર કરી ઊઠતું.

> ઉદ્યમ, દઢતા, ખંત ખડા ત્યાં, ધાર્યો પડે નિશાન; જો જો, એક દિવસ બનીશ હું, આ નાવતા કપ્તાન.

પણ નાવના કપ્લાન ખનનારની નૈયા આજે તેા સઠ-લુકાન વિનાની, દિનદિશા ભૂલેલી છીછરાં જળ પર ઘસડાતી હતી. કર્ણધારની રાહ હતી.

સંવત ૧૯૪૫ ના ઉનાળા વીતતા હતા. ગામમાં છેલ્લા કેટલાક દિવસથી કાેલેરા ફાટી નીકળ્યા હતા. સવારમાં સાજાં-સારું ફરતું માનવી બપાેરે માંદું પડતું. ઝાડા ને ઉલ-ટીએા હાલી પડતી, ને ચાવીસ કલાકમાં તાે એના જીવનનાટકના ખેલ ખલાસ થઇ જતાે. દિવસે દિવસે સ્મશાન ને કહ્યસ્તાન ભરચક રહેવા લાગ્યાં.

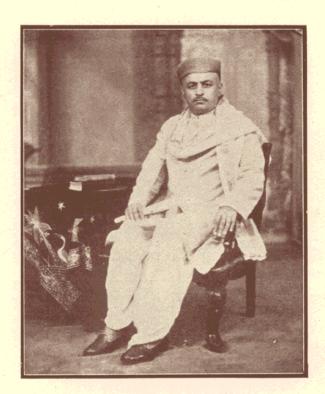
વિધવા માતાના એક માત્ર આધાર, દળણાં દળીને ઉછેરેલા જુવાન પચીસ વર્ષના પુત્ર ચાલ્યા જતા, તા હજી પાનેતર ને પીડી પૂરાં છૂટયાં નથી. એ કાેડબરી કુલવધુના સ્વામી સ્મશાનની ચેહમાં સ્વાહા થતા જેવાતા. ઘરમાં દૂધપીતાં અચ્ચાંને મૂકી મા સાથરે સૂતી. આખા કુડું અના પાલનહાર પિતા અહારથી ઘેર આવતા ને પલંગે પાલતા ને એ પાહણ સદાનાં થતાં. મૃત્યુદેવીનું ભયંકર નૃત્ય દિશાઓને કંપાવી રહ્યું હતું. જ્યાં જાઓ ત્યાં રુદન, હાહાકાર, વિલાપ ને વિનાશ!

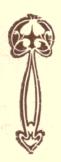
કાઈ કહેતું મા કાળકા કાપી. કાઇ કહેતું જોગણીએ ખપ્પર ભરવા આવી. કાઇ કહેતું મેલડી માતાને કૂંડું પડ્યું. હવે તો ગામને ખાધે છૂટકા કરશે. ભૂતા આવતા, ડાકલાની ઠારમઠાર જામી રહેતી. હામહવન આરંભાતા. ખકરાં પાડાના હામ દેવાતા. મૃત્યુની ભયંકર છાંય ગામ પર પથરાઇ ગઇ હતી. ને ભયભીત માણસ કયું પાપ નથી કરતા ? મેલી વિદ્યાના જાણકાર મનાતા ઢઢ, ગરાડા વગેરે કામા પર જીવતા જીવે જમદ્ભતા છૂટયા હતા. કાઇ કહેતું: એ લાકા જ અડદનું પૂત્તું ખનાવી, મૂઢ મારી આ રાગ લાવ્યા છે. એમનાં ઘર ખળાતાં, એમને નાગા કરી ફટકાવવામાં આવતા, ભૂખ્યા ને તરસ્યા ખાંધી રાખવામાં આવતા. એમનાં નાનાં ખાળ તડકે ને તડકે વગર કાલેરાએ મરી જતાં. જીવન કેટલું પ્રિય છે ને માનવી કેટલા પામર છે, એના સાક્ષાત ચિતાર અહીં રજા થતા હતા.

આ ભયભીત મનાદશામાં ખહેચરદાસ એક જુદા વિચારમાં મસ્ત હતા. એ રાગ-ચાળાના નિમિત્તરૂપ જાગણીઓને-મેલડીઓને મળવાના તીવ અભિલાષમાં હતા. મળીને ઉપાલ ભ આપવાની ઈચ્છા હતી. ' માતાના આ ધમ' ખરા ? છારું-કછારું થાય પણ માવતર કમાવતર કદી થયાં છે ?'

રાતે શ્મશાનમાં જઇ આવ્યા. અપારે દ્વર એકાંતની આંબલીએ જઇ આવ્યા. પરા-

ગુરુભકત : શેક્શ્રી ભાેળાભાઇ વિમળભાઇ, અમદાવાદ

ગુરુદેવશ્રી સુખસાગરજીની મૂર્તિ.

મહુડીનાં સુંદર દશ્યાે ૧ વીરના ઘંટ સાથે ગુરુમાંદિર. ૨ ખાંડિત તીર્થા કર પ્રતિમા જંગલમાં

અનિષ્ટમાંથી ઇષ્ટની પ્રાપ્તિ

४३

હિયે ભૂતતલાવડીના કાંઠે ભટકી આવ્યા. બેચાર ભૂતપીપળે બંબે ચારચાર દિવસ આંટા ખાધા, પણ કાેઇની મુલાકાત થઇ ન શકી. રાત ને દિવસ જનસંહાર ચાલુ જ હતો. પાતાનાં જ સગાં વહાલાં, પાતાનાં જ પડાશી અનન્તની યાત્રાએ ચાલી નીકળ્યાં હતાં; પણ કાેલ બસની જેમ ખડિયામાં ખાંપણ લઇને નીકળેલા બહેચરદાસના ભાળા મનમાં તાે જૂની ગડભાંજ ચાલુ હતી.

આજ સવારે બહેચરદાસ વહેલા ઊઠીને, માતાને થાડું પાણી ભરી આપી, થાડુંએક દળહું દળી આપી, તુલસીકયારા પાસે સ્નાન કરી, સરસ્વતી મંત્ર જપી, માઢની બહાર વિચારમાં મગ્ન થઈ ફરતા હતા. વીજાપુરના પાદરને કલાવંત મારલા સદા સુંદર બનાવે છે, ને કપિરાજોનાં જીય સદા હસસુખું રાખે છે. જીવનની તાજગી જેવી મદમદ હવા ત્યાં વહે છે.

વિચાર-ભારથી લદાયેલા અહેચરદાસ ત્યાં આંટા ફેરા મારતા હતા. પરાઢના પ્રકાશ પીગળતા હતા ને લુહારની ભઠ્ઠીમાંથી કાઢેલા લાેઢાના ગાેળા જેવા સૂર્ય પૂર્વાકાશમાં ઊંચા આવતા હતા. રાેગ, કાેલેરા, મૃત્યુ ને મૃત્યુ માેકલનારી જાેગણીઓના વિચારમાં અહેચરદાસ મશાગુલ હતા. ત્યાં સૂર્ય પ્રકાશમાં નીકળીને નાસતી કાેઇ જાેગણી હાેય એવી કાળી ભમ્મર ભેંસ ચાર પાંચે કૃદતી ને માેટાં માેટાં શિગડાં વીં ઝતી ધસી આવતી દેખાઇ. નગરવાસીઓને ભડકેલી ભેંસની વિકરાળતા અણુજાણી હાેય છે. સરકસના પાંજરામાંથી છૂટેલા વાઘ જેવી એની વિકરાળતા હાેય છે. પ્રલયના બીજા સ્વરૂપ જેવી એ વિક્રેર ત્યારે રસ્તા ખંધ થઇ જાય, માાર્ગ ઉજ્જડ થઇ જાય, ભલભલા ભડવીરાના છક્કા છૂટી જાય.

અહેચરદાસે ભેં સને વેગભરી આવતી નિહાળી. નિહાળતાંની સાથે એના માર્ગ માંથી ખસી જવાની ઇચ્છા સાથે તેએા પાછા કર્યા; પણ પાછા કરતાં તેએાની દૃષ્ટિ ઘંભી ગઈ.

માઢવાળી ભાગાળ તરફ એક વૃદ્ધ, અશક્ત જૈન સાધુ ધીમે પગલે શૌચ માટે જઇ રહ્યા હતા. વૃધ્ધત્વે એમના દેહને શિથિલ બનાવ્યું હતું. સાધુતાએ કાયાને કૃશ બનાવી હતી. પાતે વચ્ચેથી ખસી જાય તાે સાધુ અને ભેંસ વચ્ચે 'લાઇન કિલયર' થઇ જાય, ને આ વચાેવૃધ્ધ સાધુ......

વિચારને અને આચારને છેંદું પહે તો પરિણામ જુદું જ આવે તેવી સ્થિતિ હતી. સંતાના વત્સલ, સંતાના પરમ પૂજારી આ જીવાનને જાણે આંતરમાંથી કર્તાં હાકલ કરી રહ્યું. વીજળીને વેગે બહેચરદાસ કર્યાં, પડખે જતા રાહદારીની લાકડી હાથમાં લીધી ને કાયાને પડછંદ અનાવી દીધી.

નિરભ્ર આકાશમાં તાેફાન લઇને ધસી આવતી કાળી વાદળી જેવી લે સ બહેચરદાસની નજીક પહેાંચી. ક્ષણવારમાં લાેટપાટ થઇ જવાની ઘડી હતો. ત્યાં એક ફટકા ગાજ્યા. ઝનૂનમાં અંધ ખનેલી લે સતું શીંગડું ગાજ્યું ને મારના વેગથી એની દિશા ફરી ગઈ. લે સ આડી દિશાએ દાેડી ને થાેડી વારમાં તાે મારની વેદનાએ-સંસારના દુઃખા જેમ આત્માને મૂળ સ્થિતિ ખતાવે તેમ એને ડાહી ખનાવો દીધી.

४२

યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

પાછળ દાેડતા આવતા લાેકાની કિકિયારીએ, વીજળીના કડાકા જેવા ફટકાે, માર્ગમાં ઊલેલાે એક ચૌદ-પંદર વર્ષના સશક્ત છાેકરાે, વૃધ્ધ મુનિની કલ્પનાએ સ્થિતિનાે તાગ મેળવી લીધાે. એ સ્વસ્થ ડગલે અહેચરદાસ પાસે ગયા.

બહેચરદાસ તાે કાેઇ પણ સાધુ–આવા, જેગી-જતિના પૂજારી હતા. વૃધ્ધ સાધુ-રાજને જાેઇ તેમણે હાથ જાેડયા.

સાધુરાજે આશીવાંદ આપતાં કહ્યું: " ભાઈ, કેાઇ પ્રાણીને બહુ મારવું નહીં. એ અબાલ પ્રાણી કંઇ પાતાનું દુઃખ કહી શકે છે ! તેના આત્માને કેટલું દુઃખ થયું હશે. જીવ તાે સહુનાે સરખાે ને ! આપણી જેમ તેને પણ સુખદુઃખ થાય છે. "

" મહારાજ, ભેંસ અડી રાલી જાત છે. મને તેા કંઇ ન થાત, પણ આપને કથાેડું વગાડી બેસત. પશુની જાત તેા ખુંહા વિના પાંસરી ન થાય. મેં તા આપને બચાવી પુષ્ય હાંસલ કર્યું."

" ભાઇ, અમે સાધુ છીએ. અમારા નિર્મિત્તે કાેઇ જીવને દુઃખ થાય-એ અમારા ધર્મ નહીં. "

- " તમારા ધર્મ કરોા ?"
- " અમારા જૈન ધર્મ."
- " મને સમજાવશા ? મને સાધુ, ધર્મ, પ્રભુ એ બધી બાબતા બહુ પ્રિય છે. તમારા સ્થાનકે હું આવી શકું ?"
 - " અવશ્ય !" સાધુને આ ભાેળા રાજા ઉપર સ્વાભાવિક ઉમળકાે આવ્યાે.
 - " આપતું નામ ?"
 - " રવિસાગર, જૈનાના ઉપાશ્રયે અમે ઊતર્યા છીએ. "
- " પણ સાધુરાજ, એક વાત પૂછું? લેંસને લાકડી મારવામાં આપ પાપ કહે છો, ને આ ઘેટાં–ખકરાં રાજ ધર્માને નામે હણાય છે તેને શું કહેા છે! ?"
- "પાપ. જુવાન, અમારા ધર્મ એને પાપ જ લેખે છે. પાપના નાશ કદી પાપથી થતા નથી. મારા અંગ પર પડેલા ડાઘ તારું અંગ ધાવાથી જતા નથી. અમે તા જેની પ્રતિ-ષ્ઠા પાપ પર હાય એ પુષ્યને પણ સારું ગણતા નથી. આ રાગચાળા આપણા શારીરિક, માનસિક કે આધ્યાત્મિક પાપના પડેલા છે. ને એ માટે જૈનો નિષ્પાપ કિયાએ વાળું શાતિ-સ્નાત્ર, અઠાઇ મહાત્સવ ને મનઃશુધ્ધિ કરાવનાર પૂજાએ રાજ ભણાવે છે. બપારે તેમાં આવજી!"

જૈનધર્મ ની પાપભીરુ કિંયાએોના સામાન્ય પરિચય ધરાવનાર બહેચરદાસને આ

અનિષ્ટમાંથી કૃષ્ટની પ્રાપ્તિ

83

સાદા શખ્દે:એ એના મમ°ને ખુલ્લા કરી દીધા. ધમ°ના અર્થ જ સહૃદયતા છે, ને માનવી જો સહૃદયતા – સહાનુભૂતિ ખૂએ તા પછી ધમ°ના અર્થ કંઈ રહેતા નથી. બહેચરદાસને જૈન ધમ° પ્રતિ આકર્ષિત થવાનાં બીજ આ રીતે રાપાતાં હતાં અને અજાણ રીતે પ્રપુલ્લિત થતાં હતાં. જૈનોનો સામાન્ય પરિચય હતાં જ, જૈન સાધુના ને જૈન સાધુ દ્વારા ધમ°ના સામાન્ય પરિચય આજે થયા, અને ઇશ્વરપ્રેમી, પાપમીર, મહત્ત્વાકાંક્ષી એમના હૃદયને ગમ્યાે.

અંતરની સુકાતી વેલ જાણે ફરી પાંગરવા લાગી, ને એમને આશા પડી. ભરોંસા આવ્યા કે નક્કી એના પર નૌતમ નવરંગી ફ્લડાં ખીલશે.

મધ્યાન્હ થયા ન થયા ત્યાં અહેચરદાસ ઉપાશ્રયે પહોંચી ગયા. દેરાસરમાં શાન્તિ-સ્નાત્ર ને પૂજાના ભારી ઠાઠ જામ્યા હતા. અભિષેકનાં શુધ્ધ જળ રૂપેરી કળશામાં છલકાતાં હતાં. ધૂપ–દીપનો પાર નહોતા. વાતાવરણ મહેકી રહ્યું હતું.

કેવી સાત્વિકતા, કેવી શાંતિ, કેવી નમ્રતા! હામ-હવનના રૌદ્ર વાતાવરણના અનુભવી જીવને શાતા વળતી લાગી. લાહીના બિંદુને તા ઠીક, પાણીના બિંદુને પણ જીવવાળું માની આ જૈનો એનો જયણા કરતા હતા. એમનો પૂજા-ગોતામાં પણ એક જ વાણી હતી.

" જાણતાં, અજાણતાં, અબાલ કે તિરપરાધી જીવાને પીડયાંનાં અમારાં આ પાપ છે. જાફું બાલ્યાનું આ કળ છે. કાઇનું લઇ લીધાનું, કાઇને સંતાપ્યાનું આ પરિણામ છે. અમે શુદ્ધ થવા ઇચ્છોએ છીએ. હે શાસનદેવ, અમને શુદ્ધ કરા ! તન, મન ને ધનને લાગેલી અશુદ્ધિ પરિહરા !"

અંતરની ભીનાશથી ભર્યું આ ગીત ને સંગીત માનવીની પામરતાને પ્રગટ કરતું હતું, ને નમ્રતાના પાઠ શીખવતું હતું. અંતરને સદતું વાતાવરણ સાંપડતું હતું.

અહેચરદાસ સવારવાળા મુનિરાજના દર્શને ગયા. ઉપાશ્રયમાં સિંહ જેવી નિભીંક મુખમુદ્રા ને કેશવાળી સમી દાઢીથી શાેેેલતી એ મુનિરાજની છળી જીવાનના દિલમાં ચિતરાઇ ગઇ. નયનામાં જાણે અમૃત ભર્યું હતું. વચનામાં સાકર–શેરડીના આસ્વાદ હતાે. અહેચરદાસે સાગ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કર્યા.

" આવા મહાનુભાવ!" ને મુનિરાજે હેતની વાદળી જાણે વરસાવી. નાત-જાતની, સ્વધમી કે પરધમી નો જાણે અહીં ગંધ જ નહાતી. મુનિરાજે પાસે બેઠેલા શ્રાવકાને સવારમાં ઘટેલી ઘટના, આ જીવાનની બહાદુરીનાં વખાણ સાથે કહી સભળાવી. એનાં મનાબળ ને શરીરબળનાં વખાણ કર્યો. આવા જીવાના ધારે તે કરી શકે, એમ કહ્યું.

ળાવા ભભૂતી નાખી રહ્યો હતા. બહેચરદાસને લાગ્યું કે મારી જાતનાં વખાણ કર-વામાં મહારાજ રાઇના પર્વત બનાવે છે. કેટલીક ક્ષણા વીતી. બહેચરદાસ ટ્રંક પરિચયે આ-ત્મીય બની રહ્યા. શ્રાવકા વિખરાતાં, ખૂણે બેસી રહેલા બહેચરદાસે ગુરુના પગની રજ માથે ચડાવી કહ્યું; 88

યાગાનષ્ઠ આચાર્ય

" ગુરુમહારાજ, મને પ્રભુ દેખવાની ઘણી ઇચ્છા છે, પ્રભુ દેખાડશા ?"

ભક્તનું રસળતું હૃદય પિછાશુનાર ગુરુ બાલ્યાઃ " ભાઇ, એ ધમ ગુરુઓનું –અમ જેવા આડતિયાએ નું કામ જ છે. પણ તું જાશે છે, કે પૈલા ભજનવાળા કહે છે તેમ 'ઘટ ઘટમાં રામ રહ્યો છે. ' તા તારા એ ઘટઘટમાં – તારા દેહમાં છુપાયેલા રામને તા પ્રથમ પિછાન!"

- "એની પિછાન કેમ થાય ?"
- " પવિત્ર મન ને પવિત્ર આચરણથી. "
- " એ કેમ થાય ?"
- " સાધુઓના સત્સંગથી, શાસ્ત્રોના સ્વાધ્યાયથી. "

અહેચરદાસ આ પછી દિલમાં અવનવી ભાવના લઇ પાછા ફર્યા. જૈનધર્મ, જૈનસાધુ, જૈનમ દિર તરફ દિનપ્રતિદિન આકર્ષ શુ વધતું ચાલ્યું. જૈન વિદ્યાર્થી એ! તેમના સહાધ્યાયીએ! હતા. તેઓ સાથે ગુરુદર્શન ને પ્રભુદર્શને આવવા લાગ્યા.×

એક તરફ સંસ્કારાની ભરતી ચાલુ હતી, બીજી તરફ સ્વકીય જીવનધર્મ તરફ એાટ આવી રહી હતી. કૃષિજીવનમાંથી રસ એાસરતા જતા હતા. પરિશ્રમ તા પૂર્વવત ચાલુ હતા. પહુ પહેલાં જેમાં કદી થાક ન લાગતા, એમાં હવે સખત થાક લાગવા માંડયા હતા. ગમતા ને અહુગમતા કામના ભેદ હવે તેમને જણાતા હતા.

જે પહારાિઓ સદા પ્રેમભર્યું વર્તાન ધરાવતા હતા, એ જ પહારાિઓ હવે તેમની નવીન વૃત્તિ તરફ ટીકા કરતા હતા.

જુવાનજોધ દીકરાના કર્ત વ્યપથ માપવાને સહુની પાસે જુજવા ગજ હતા. પિતા જુદી રીતે માપતા. માતાનો ગણતરી જુદી હતી. પડાશીના પ્રકાર વળી નવીન જ હતા. પારકા ઘરની ચિંતામાં જ એ સૂકાતાં જતાં. મહાહ્યાનું વાતાવરણ પણ વિરુદ્ધ થતું હતું. જે મહાલ્લામાં આજ સુધી ઘરને તાળાં વાસવાનું કોઇ નહાતું જાણતું, એ ઘરને હવે તાળાં લાગતાં હતાં. ને એ તાળાં પણ રક્ષણ કરવા અધૂરાં હાય તેમ, જીવતાં તાળાં પણ રાખવાં પડતાં. છતાંય રાજ કાઇની રાશ ખાવતો તા કાઇની કાશ અદ્ભશ્ય થતી. કાઇની રીઢી દાણી દેખાતી નહીં, તો કાઇનું થેપાડું પગ કરી જતું. ઓછા વિધાસના વાતાવરણમાં રાજ ઝગડા જામતા, શંકાઓ થતી. તર્ક કુતક થતા ને ગાળાની વર્ષા થતી.

આ નૈતિક અધઃપાત બહેચરદાસને બહુ સાલી રહ્યો હતા. દંતકલહની સાથે અનિ-વાર્ય યોજાયેલા આર્થિક અધઃપાત પણ આવી રહ્યા હતા. વાડી-ખેતર એાછાં થયાં હતાં. નીર-

[×]પ્રથમ શ્રી કુંશુનાથછના દેરાસરે દર્શન માટે ગયા હતા.

અનિષ્ટમાંથી ઇષ્ટની પ્રાપ્તિ

४४

નવાલુ સુકાતાં હતાં. સરકારી દાેર વધતા હતા. શાહુકારી પાશ વી'ટાતા હતા. ખેતરની માલિકી જતી હતી. સાંતી ને પછી ઉધડ મજૂરી નસીબમાં આવતી હતી. દરિદ્રતા, વહેમ, અજ્ઞાન, કલેશઃ દુનિયામાં અધારી જામતી હતી. એમાં રાગે ઊમેરા કર્યો.

છતાંય ખહેચરદાસ શાન્તિ અને ધૈયંથી સ્વકમે અદા કરી રહ્યા હતા. જીવનના કમેમાં પરાજય પામનારા ઘણાં કમેમાં પરાજય પામી જાય છે. છતાં ય ખહેચરદાસના વિક-સિત મનની ઘણી ક્રિયાઓ ટીકાપાત્ર થતી. ઢાર પર તેમને અત્યંત પ્યાર હતો. તેમાં પણ લે સવાળા પ્રસંગ પછી મુનિરાજનાં પેલા વાકયા 'એ ખધામાં જીવ સરખા છે ' તેમને વધુ દયાદ્ર' ખનાવ્યા હતા. એ આટલા વ્યવસાયમાં પણ રાજ કાઢ સાફ કરતા. ઇ તરડી - ખગાઈ વીણતા. મચ્છર ઉડાવવા ધુમાડા કરતા. સૂકી માટી લાવીને પાથરતા. તળાવે લઇ જઇ ધમારતા. માતાના દ્રધ માટે તલસતા વાછરૂને તેઓ ઘણી વાર છૂડું મૂકી દેતા, ને પ્રથમ હકવાળાને દુગ્ધપાન કરાવતા. ઘરનાં ખધાં જયારે જાણતાં ત્યારે ચિડે ભરાતાં, મહેણાં -ટાેણાં મારતાં.

અહેચરદાસ હસીને જવાબ વાળતાઃ " જેના પહેલા હક એને પ્રથમ મળવું ઘટે. ઘરનાં છાકરાં ઘંડી ચાટે, ઉપાધીઆને આટા, એ ન્યાય કર્યાના !"

જવાબમાં નગ્ન સત્ય હતું. પણ એ સત્ય જગતને અપ્રિય હતું. સ્વાથી સંસાર ગાયનાં એ સંતાનને પાંચ પંદર દહાડા માતાના સ્તનનું દ્વધ પીવા દઇ, પછી છાશ જ આ-પતા. ગાપૂજક સંસારમાં સ્વાર્થ પૂરતી જ પૂજા ચાલુ હતી. દ્વઝતી ગાય બધાં માન સન્માન પામતી. વસુકી ગયેલી ગાય પેટપૂરતું પણ ન પામતી.

બહેચરદાસને ત્યાં એક વાછરડા હતા. રૂપાળી નાની શિંગડીઓ ને ધાળા ઇડા જેવા હતા. બહેચરદાસ એને ખૂબ વહાલ કરતા. એ પણ બહેચરદાસની પાછળ છૂટા છૂટા ખેતરે ચાલ્યા જતા. ઇશારા માત્રથી દાેડયા આવતા. નાની નાની શિંગડીઓ એમના દેહ સાથે ઘસી લાડ કરતા.

એક દહાડા અચાનક એને બહાર દ્વારી જવામાં આવ્યા. લઇ જઇને ખૂબ કસીને ઝાડે માંધી દેવામાં આવ્યા. ખહેચરદાસ નિશાળે હતા. નિશાળેથી છૂટીને ઘેર આવ્યા તા પાતાના પ્યારા વાછરડા નહિ. એમણે પડાશીને પૂછયું, તા ખબર મળી કે એને ગાંધલા બનાવવા લઇ ગયા છે. ગાંધલાને સદા જોનાર, પણ ગાંધલા કેમ નીપજતા હશે, એ ન જાણનાર ખહેચરદાસ ગામ બહાર દાંડી ગયા.

ગાય દૂર દૂરથી વાછરુનાં ભાંભરડા ઓળખે એમ બહેચરદાસના કાને પાતાના પ્રિય વાછરડાની ચીસા આવી. કાઇ અકલ્પ્ય વેદનામાં પહેલા જીવ જેવી કરુણ ચીસા હતી. એ દાડયા. દાેડીને ત્યાં પહેાંચે છે, તાે દશ્ય ખરેખર મર્મધાતક હતું. વાઘરી કામ પૂરું કરીને છરી લૂછતા હતા. ભૂમિ પર લાહીના છે ટકાવ થયા હતા. વાછરડા વેદનામાં તરફડતા હતા.

યાંગનિષ્ઠ આચાર્ય

88

ખહેચરદાસથી ચીસ પડાઇ ગઇ.

" આ શું !"

" ગાંધલા બનાવ્યા. કાંડીની કિંમતના ગાંધલા લાખના મૂલના બન્યા. સાંઢ રહ્યો હાત તા એને કાંઘુ ઘેર રાખત! ડામ દઇને તબડી મૂકત. ઠેર ઠેર લટકત ને માર ખાત. માર ખાતા ખાતા ખાતા મારો ખાતા મરી જાત, અને આ ગાંધલા હવે તા આખી જિંદગી કામના રહેશે."

" પણ ઐની જિંદગી તેા નકામી કરી. આ અત્યાચાર !'' અહેચરદાસની જિલ્હા હૃદયના દર્દ ને બહાર પાડવા અશક્ત નીવડતી હતી. બીજા તેા કામ પતાવી અહેચરદાસની મૂર્ખાતા પર હસતા હસતા જતા હતા.

" બહુ ભણતરમાં હેાંશિયાર એટલે બહુ વેદિયા, કણબીના દીકરા તે આવા શ્રતા હશે ! આ ઉમરે તેા અડધા ભાર એાછા કરે. ''

આંતરવેદનાથી વ્યાકુળ અહેચરદાસ નિરર્થં ક યત્ન કરીને પાછા કર્યા. એમની વાત કાઇ સાંભળતું નહેાતું. સાંભળનાર હસ્યા વગર રહેતું નહિ. વિધ્લતા વધતી ચાલી. કૃષિ-જીવનમાંથી રસ એાસરવા લાગ્યા. ખેતરે ખેતરે, ડીં બે ડીં બે, વાડીએ વાડીએ પેલા વાછરડાની પુકાર સંભળાવા લાગી, અને ઊંડા ઊતરતા ચાલ્યા તા ગૌસંતાના પ્રતિ ચાલી રહેલી સ્વાથીં કૂરતાએ એમને પાગલ બનાવી દીધા. વસૂકી ગયેલી ગાયા તરફના જુલમ, પાડા પાડીના પાલન વચ્ચેનું અંતર, સાંઢ તરફ ગુજરતા જુલમ ને કાંધ પડેલા બળદા પર વીતતી રામ-કહાણીએા અને વૃદ્ધ ઢારના તા કાઇ ખેલી નહીં. કાં મહાજનમાં જાય, કાં છાના છપના કસા-ઇને ઘેર જાય!

ખહેચરદાસનું રામેરામ આ જીવનથી ત્રાસી ગયું. એમની આંખામાંથી ઘણી વાર નિરાશ હૈયું આંસુ રૂપે બહાર નીકળી આવતું. આખરે એમણે નિશ્ચય કર્યો કે કૃષિજીવનને બદલે વિદ્યામય જીવન ગાળવું ને અંતે પ્રભુનાં દર્શન કરી આ પાપાના નાશ માટે યત્ન કરવા.

આ કાળથી આત્મમ થનભાયું દર્દ માય જીવન અહેચરદાસ વિતાવવા લાગ્યા. ભક્તો, સંતો ને ફકીરાના આ પૂજારીએ ક્ષણ ક્ષણ આત્માન્નતિની રટણા લગાવવી શરૂ કરી. એમના અંતરમાં મીરાંનું પેલું વિરહ્ગીત રટાતું હતું.

હે રી મેં તા દરદ દિવાની, મેરા દરદ ન જાણે કામ; ધામલકી ગતિ ધાયલ જાણે, જો કાઇ ધાયલ હાય જૈતહરિકી ગતિ જાહરી જાણે, કિ જીન જાહર હાય:

અનિષ્ટમાંથી કૃષ્ટની પ્રાપ્તિ

X.s

શૂલી ઉપર સેજ હમારી, સાવણ કિસ બિધ હાય.

મગન મંડલ પર સેજિંપયાષ્ટી, ક્રિસ બિધ મિલહ્યા હોય; દરદક્ષી મારી બન બન ડોલું, બૈદ મિલ્યા નહીં ક્રોઇ.

મીરાંકા પ્રભુ પીર મિટેગી, જળ બૈંદ સાંવળિયા હેાય.

ગગનમંડળ પર સૂતેલી પિયાને મળવાને અધીરું અનેલું દિલ શૂળી પર ગઢીને પણ શાતા પામતું નહેાતું. દરદ વાધતું જતું હતું. વૈદ કેર્યુક મળતા નહેાતેય. અહેચરદાસના દિવસા ઉગ્ર મનામંશનમાં વીતતા હતા.

પુનઃ એક વાર અહાર જતા રવિસાબરજી મહારાજને રાેકી બહેચરદાસે ગદબદ ક ઠે વિનંતિ કરી.

" સ્વામી, પ્રભુ પામવા માટે મારે શું કરવું ?"

" સુરુ કરવા."

" મારે શુરૂ કરવા જોઇએ, મુનિરાજ ?"

" હા લાઈ, પ્રભુને અતાવનાર એ જ છે. "

ગુરુ ઔર ગાેવિંદ ખડે, કિસકા લાગું પાઉં; ખલિહારી ગુરુરાજકા, ગાેવિંદ દીન્હો બતાય.

" ગુરુ કોને ખાજવા જાઉ! સ્વામીજી, આપ જ મારા ગુરુ!" અંતરના ઊંડાણુમાંથી સહેજે સરકી આવેલા શખ્દોની પાછળ તદ્દન સાદા અર્થ સમાયેલા હતા. પણ કણુળીના ખાળક, શૈવપૂજક આપના બેઠા, પરમ વૈષ્ણુવ માતાનું સંતાન–આપે માર્યા વેરવાળા જૈન જતિને ગુરુ કહે! પણ મનની પીડ ભારે છે, ત્યારે કાર્ક નાત-જાત પૂછતું નથી, વૈદ્દને જ વાંછે છે.

" શુરુદેવ! પ્રભુ પામવાના માર્ગ ખતાવા!"

" દયા, સત્ય, તપ, ત્યાગ, શ્રધ્ધા, પ્રેમ ને નિષ્કલંક પ્રક્ષચર્ય, આ પ્રભુ પામવાના રાહ છે. ઉપરાંત ગુરૂ–ઉપદેશ ને પ્રભુ–પ્રતિમાનાં દર્શનઃ આ રાહનાં રાહગીર છે. "

" પણ એથી પ્રભુ જરૂર મળશે ?"

" शा भारे नहीं ? जिन खोज्य। तिन पाईया. अपने तनके मां ी เกิด 😁 🤇

38

યાંગનિષ્ઠ અન્યાર્થ

નની જવાલાથી હુદયમ દિરને ઝગઝગાવી દે. ખાતાં પીતાં એની સુરતા રહે તેવી શક્તિ મેળવ. પછી અચ્ચા, ખીજે ક્યાંય શાધવા જવું નહીં પડે. અનુભવીએા કહે છે, કે ઘટઘટમાં રામ રમે છે. તારા દિલમાં જ પ્રભુ છે. આત્મા સા પરમાત્મા. " સંપ્રદાયના અભિનિવેશ વગરની વાણીમાં પ્યાસાને જલપાન કરાવવાની કરામત હોય છે.

" આતમા સા પરમાતમા ? હું પાતે જ પ્રભુ થઇ શકું છું ? શું કહેા છા ?" અંધ-કારમાંથી સહસા પ્રકાશમાં આવનારના જેવી સ્થિતિ અહેચરદાસની થતી. " મને સમ-જાવા !'

" એમ ન સમજાય. એ તાે ખહુ ઊંડી વાતાે છે. તું શાસ્ત્રનું અધ્યયન કર! ચિંતન કર, મનન કર, નિદ્ધિયાસન કર! આપમેળે ખધું સમજાશે."

" એવું મને કાેેે અધ્યયન કરાવશે. ?"

" અહીંની વિદ્યાશાળામાં જા ! ખીજા બધા અભ્યાસ કરે છે, તું પણ કર ! ધીરેધીરે અધું સમજાઇ જશે. "

" સારું ગુરુદેવ!" નિશ્ચલ ઇચ્છાશક્તિ આગળ કંઇ પણ અશક્ય નહેાતું. સંવત ૧૯૪૫ ના આસો માસની કાેઇ સારી તિથિએ બહેચરદાસ વિદ્યાશાળામાં વિદ્યાધ્યયન માટે દાખલ થયા. જે ધર્મના એ આચાર્ય થવાના હતા, એ ધર્મના આદિસૂત્રના પ્રથમ પાઠ પંદર વર્ષની ઉંમરે એ શીખ્યા. કેારી કિતાબ પર પહેલા અક્ષર એ દિવસે અંકાયા."

्राचीत्र काह्य । इ. त. **तभुन्नांनां** तभुन्नां का विकास काह्य ।

You hope of [4] for his 189 BS 1/4 Pass (414)

િ હેચરદાસના અંધકારમય જીવનને પ્રેરણાના પ્રકાશ તા લાધી ગયા હતા. હવે એ પ્રકાશ ચિરંજીય ખની રહે, તે માટે, તેઓએ પ્રેરણાના મૂળને સમજવા જ્ઞાના પાસના પાછળ પાતાનું લક્ષ કેન્દ્રિત કર્યું હતું. તેમના નિત્ય કાર્યક્રમ એક મહેનતુ શિષ્યને શાભા આપે એવા હતા.

આકાશમાં તારિલિયા હજી પુર દમામમાં હાય ત્યાં પરાહમાં જાગ્રત થઇ જતા. ઇન્ટરેવનું સ્મરણ કર્યા બાદ, શૌગાદિ કાર્ય પતાવી સ્નેહાળ માતાને મદદ કરવા કૂવેથી પાણી ભરી લાવતા. વખત હાય તા શેરબશેર બાજરી દળી દેતા. પછી દક્ષ્તર બગલમાં મારી નિશાળ તરફ નીકળી પડતા.

એ વેળાની નિશાળામાં વહેલા તે પહેલા ગણાતા. આટલું કામકાજ કરીને નિશાળા પહેાંચતા અહેચરદાસ ભાગ્યે જ કાઇને ત્યાં ભાળતા. પાતાનું અચસ્થાન નક્કી કરી તેઓ ત્યાં બેઠા બેઠા વાંચતા. ભણતરમાં તેઓ એકકા હતા.

ખપાર થતાં નિશાળ છૂટતી. ઘેર જઇને રસોઇ તૈયાર હોય તો જમી લેતા. રસોઇ એટલે અનેક જાતની ચટપટી વાનીઓ કે દાળ, ભાત, શાક ને ફૂલકાં નહીં. ધીંગો ખાજરાના રાટલા ને એકાદ દાળ. દાળ ન હોય તો શાક. ખંને ન હોય તો છાશ ને મરચું. કેટલીક વાર ખહેચરદાસ હાથે જ રસોઇ બનાવી લેતા, અને એ વેળા રસવતીમાં રસાવાળું વાલારનું શાક ને રાટલા ટીપી નાખતા. એક, બે કે અઢી રાટલા અડધા શેર શાકની સહાયથી પેટમાં નાખી, ઉપર તાંસળી ભરીને છાશ પી અમીના ઓડકાર ખાતા.

એ વેળા આજનાં વીટામીન્સ, પ્રોટીન વગેરેની શોધ નહાતી થઇ. હિન્દુસ્થાનના પાષણ માટે વિલાયતમાં ખારાકના ડખ્બાએા નહાતા ભરાતા. એ કાળના લોકા સૂકાં કે લીલાં કળકળાદિમાં, કળરસમાં, દૂધ-માખણમાં, કોડલીવર ને લીવર એકટ્રેક્ટમાં જાણતા નહાતા. ŲĢ

યાેગનિષ્ઠ આચાય

ને છતાં એ શી વર્ષના ડાસા ૧૨ા ગાઉ ચાલતાં ન થાકતા. મહેનત-મજૂરીથી ન કંટાળતા. મણ બેમણના વજન માટે મજૂર કરવા શરમભરેલું લેખતા. અરે, એ વેળા મજૂર જ ન મળતા.

મુખ્યત્વે બાજરીના ખારાક જ પ્રચલિત હતા. એ કાળની એક જૂની કહેવતમાં એના ગુણ રજૂ થાય છે.

> " ઘાડે પાંખા આવીયું, સુઢા થયા જુવાન; બલિહારી તુજ બાજરી, જેનાં લાંબાલાંબા પાન "

ખાજરી ઘાડાને પાંખા આપતી ને ખૂઢાને જીવાન બનાવતી. જીવાનને તો જેમ દિલમાં માતાં નહેાતાં. પાષણના અભાવનું દર્દ તેઓએ કદી જાણ્યું નહોતું. એ વેળા જીવનમાં દવાના સ્પર્શ ન કર્યો હોય તેવા સામાં નવાણું જણ મળતા.× આજે જેમ સાએ એક જણ પણ મહા-મહેનતે શાધ્યા જડે તેમ. દવાથી તેમને અત્યંત અરુચિ હતી. ને દવા જ ન હોય પછી વૈદ્યો બિચારા કચાંથી હાય. દશ દશ ગામ વચ્ચે એકાદ વૈદ્ય વસતા, ખાકી તો ડાસીમાઓ વૈદ્ધ જાણતી, જતિઓ વૈદ્ધ જાણતા, ગાર થાડાંઘણાં એાસડિયાં રાખતા. સર્જરી-વાઢકાપનું કામ વાઘરી ને ગાંયજ કરતા. ડામ એ તો મહાઔષધ લેખાતું. જેના એ રકતશાધક મનાતી. ખેતરામાં ઊગતી વનસ્પતિ ઔષધિ લેખાતી.

આ ગુજરેલી પ્રથાના માનવી અહેચરદાસ આજરાના રાટલા ને વાલાળના શાકનું આદશાહી જમણ જમી, બે વાગતાં વાગતાં તા નિશાળમાં પાછા હાજર થઇ જતા.

સાંજે છૂટયા પછી સમવયરકા સાથે તળાવે સ્નાન કરવા જવું કે રમતા રમવી વગેરેના કાર્યક્રમ રહેતા. આજે ઘેર ઘેર પ્રચલિત સવારનું સ્નાન ને સવારનાં ચા—પાણી એ વેળા એાછાં પ્રચલિત હતાં, ને કદાચિત ઉચ્ચ કુટું બામાં જ દેખાતાં. આ પછી બહેચરદાસ ઘેર જતા. ઘરનું થાડું કામકાજ પતાવી રાતે ભાત લઇ ખેતર જતા. ઘણી વાર ખેતરે જ સૂતા. પણ સવારમાં નિશાળે જવાનું હોવાના લીધે માડી રાતે ઘેર આવતા. માર્ગમાં કથાંય ભજન-વાણી ચાલતી હાય તા અચૂક લાભ લેવાતા. રાતે ગગનદર્શન થાડી વાર ચાલે ત્યાં તા આંખ મીંચાઇ જાય, ને આંખ ઊઘડે એટલે ઊઠવા વેળા જ હાય. વગર ઘડિયાળે સમયદર્શન થાય.

આ કાર્ય ક્રમમાં ગુરુદેવ શ્રી રવિસાગરજી લેટયા ને કિંચિત પરિવર્તન આવ્યું. આ કિંચિત્કર પરિવર્તન એક મહાન પરિવર્તન નાતરી લાવવાનું હતું. પણ એ વેળા એની કલ્પના આવવી પણ સંભવિત નહોતી.

દિલમાં જાગેલી પ્રભુદર્શનની પ્યાસ માટે ગુરુદેવે વિદ્યાશાળામાં વિદ્યાધ્યયન માટે

[×]મેક અમારા યુ. પી. ના શિક્ષક તાજેતરમાં અમને મળવા આવેલા. અમે એમને ચા ધરી. તેમણે કહ્યું: 'जिंदगोमें चरुखो भी नहीं। (કહે, છવનમાં ચાખી પણ નથી.) કારી માટે આગ્રહ કર્યો. ' के होती हैं ' (ઊલડી થાય છે.) સોડા લેમન માટે તો તેમને ધૃણા જ હતી. દૂધ માટે કહ્યું: તો કહે ' विमार होता हूं तब छेना हूं। આખરે એમણે એક લોટા ભરીને શુધ્ધ જળ માગ્યું ને ઊંચેથી ગડગડાવી ગયા. બાર વર્ષથી તેમણે ટેમ્પેરેચર (તાવ) જાલ્યું નથી.—લેખક

તમન્નાંનાં તપ પર

જવા કહ્યું. ગ્યવસ્થા પણ થઇ. સંધ્યાકાળે જૈન વિદ્યાર્થી એં ભાજનાદિથી નિવૃત્ત થઇ ત્યાં ધાર્મિક અધ્યયન માટે આવતા. જાની રવિશંકર લક્ષ્મીરામ નામના અધ્યાપક ભણાવતા હતા. ઉદારતાથી એાપતું એમનું જ્ઞાન હતું. પ્રાહ્મણ ને જૈનઃ બિલાડી ને ઊંદરના અભિનિવેશ એમને હૈયે છખ્યા નહોતા. માણસની પવિત્રતા-નિર્મળતા જ મુક્તિદાતા છે, પંચ ગમે તે હૈાય. ભાવિના એક જૈનાચાર્યે, વર્તમાન ક્લુબી જુવાને, એક પ્રાદ્મણ ગુરુ પાસે, જૈનધર્મના મર્મારૂપ નવકાર મંત્રનું પહેલું ચરણ ઝીલ્યું.

" નમા અરિહ તાર્થ. "

અને અધ્યયન ગિરિનદીની જેમ વેગમાં ચાલ્યું. શિષ્ય ઉત્સાહી હતો. ગુરુ સહૃદય હતા.

એક વાર શિક્ષકે ખહેચરદાસને કહ્યું: " ખહેચરદાસ, વિદ્યા એક પવિત્ર વસ્તુ છે. એને પ્રાપ્ત કરવા માટે સુવિચાર ને સુખાચારની જરૂર છે. જૈનધર્મના મર્મસમી આ વિદ્યા શીખવા માટે સુવિચાર તમારામાં અવશ્ય છે, સુખાચાર પણ સાથે હોવા જરૂરી છે. "

" સુઆચાર ?" સદાચારમાં માનનાર ને વર્તાનાર બહેચરદાસને આશ્ચર્ય થયું.

" હા, સુઆચાર ! તમે રાજ રાત્રિભાજન કરા છા ને લસણ–ડુંગળી ખાએા છા. જૈનોનાં ધર્મશાસ્ત્રના અધ્યયન કરનારે એ તજવાં ઘટે. "

આજના જૈનેતર બાળક આ વિધાન સામે માટી પ્રશ્નાત્તરી ખડી કરે. કેવળ ખુદ્ધિ-વિલાસના યુગમાં શિક્ષક કદાચ સાે ટકાનું સમાધાન પણ ન કરી શકે; પણ એ કાળ તાે શ્રદ્ધાના હતા, તેઓ માનતા કે श्રદ્ધા फलत सर्वत्र, न बलं न देवनम्।

આજન્મ લસલ્યુ–ડુંગળીના ભાગી, રાત્રિંભાજન જેમને ધંધાની દૃષ્ટિએ અનિવાર્ય એવા અહેચરદાસે મુશ્કેલીના વિચાર કર્યા વગર એ વિધાન સ્વીકારી લીધું. વિધાન સ્વીકાર્યું એટલે ખાંડાની ધારે પાળવું. પણ જૈન બાળકા માટે જે અતિ સુકર હતું, તે પટેલપુત્ર માટે અતિ દુષ્કર હતું. માટે ભાગે રસાઇમાં ડુંગળીનું શાક ને લસલ્યુના વઘાર હાય. અરે, કેટલીક વાર રાટલા સાથે ખાવા માટે લસલ્યુની ચટલ્યી જ હાય. વળી એ ભાજન કંઇ પાંચ-સાત વાની-એાથી ભરપૂર નહાતું. બે ચોજ કે ત્રલ્ ચીજ! કેટલીક વાર છાશ ને રાટલાથી જ પતાવી લેવું પડતું.

લસાલુ-ડુંગળીના પ્રશ્ન કરતાં રાત્રિભાજનના પ્રશ્ન વધારે ઉગ્ર હતા. રાત્રિ સિવાય ભાજના બીજી સગવડતા નહોતી. આખરે સવારના રાટેલા રાખી મૂકવાના નિર્લ્ય કર્યો. સાંજે નિશાળેથી છૂટતાંની સાથે ઘેર આવી રાટેલા ને લાલ કે લીલું મરચું-જે મળે તેથી ભાજન પતાવી લેવાનું. કંઇ ન મળે તા કાચા ઘઉં, કાચી બાજરી, બેચાર મૂઠી મઠ કાચા ને કાચા ચાવી પાણી પી લેતા. કાેકવાર આ ભાજનમાં બાફેલી પાપડી હાથ ચડી જતી, કાેકવાર પાંખ આવી મળતા ત્યારે તાે બસ બસ થઇ જતું. અજ્યું, અપચા, મંદાગ્નિ એ

યાગનિષ્ઠ આ**ચાય**ે

ષર

દર્દ એમણે જાણ્યાં નહેાતાં. પથરા પેટમાં પડે તાે ય પચી જાય એમ કહેવાતું. આહાર ને નિદ્રા તાે એવાં ભાગ્યે જ સંપૂર્ણ ને સરસ આજે કાેઇએ જોયાં હશે !

તમન્નાનાં તપ ઉજ્જવળ હાય છે. એ તપ નિરર્થંક હાતાં નથી. સાર્થંકતા એને શાધતી આવે છે. અહેચરદાસે જન્મજાત જૈન આળકાે કરતાં વિશેષ પ્રગતિ દર્શાવવા માંડી, અને એ કારણે જૈન આળકાે પણ કેટલીક વાર ઇર્ધ્યામાં આવી પડતાં.

ક્રેાક કહેતું: "ખેતી તો પાપના ધંધા! કેટલું લીલું વાઢવું, કેટલાં જીવજંતુ મારવાં!"

અહેચરદાસ–જરાક ચાનક પર ચડી જતાઃ '' વ્યાજખાર વાણિયા આટલી સાફાઇ શી કરતા હશે ? ખેડૂત ગમે તેવા હલકા પણ પસીના રેડી પેટ ભરે છે,–ને જગતતું ભરાવે છે. વાણિયા વિના દુનિયા રસાતાળ નહીં જાય. ખેડૂ વિના લાકા જાનવરની જેમ ખડ ખાશે. "

વાિલ્યા શ્રેષ્ઠ કે કહ્યુંબા શ્રેષ્ઠ, એ ચર્ચા વધુ જામતી, પણ ત્યાં તા બહે ચરદાસના સીના ઊંચા થતા. પડછંદ શરીર જરા ટકાર થતું. મુખ પર રેખાઓ સખત બનતી. ને ગાંડી માના આ ડાહ્યા દીકરા હેં હેં કરતા ખુશામત કરવા લાગી જતા. હાેળીના સમર્થ ઘેરૈયા એમની નજર સામે તરી રહેતા. રજપૂત ને મુસલમાન બાળકા સામેના એમના અજેય કિલ્લા યાદ આવતા. ને પાછાં સા બહેચરદાસનાં મિત્ર બની જતાં.

કારણ કે એની જ મિત્રતા હાય તેા વાડીઓમાંથી ચિભડાં ચારાય, આંબેથી કેરીએન વેડાય, બારડીથી બાર પડાય. સ્વભાવે ને શીલે નરમ વિશ્કિષ્કાળકા ધીરે ધીરે એમનું મન રાખતાં થયાં.

અહેચરદાસને લાગ્યું કે આ અધા વિદ્યાર્થી ઓનું એક મંડળ કર્યું હાય તે પરસ્પર પ્રેમ, મિત્રતા વધે. એમણે થાડા શરીરે સશક્ત ને થાડા ભણવે સશક્ત વિદ્યાર્થી ઓને ભેગા કર્યા ને તેમની સમક્ષ પાતાના હેતુ મૂક્યા. બધાએ એકી અવાજે એને અનુમાદન આપ્યું.

નીલકંઠ મહાદેવની જગામાં વિદ્યાર્થી મંડળના જન્મ થયા. એમાં નીચે મુજબ નિયમા કરવામાં આવ્યા.*

- (૧) આ માંડળ એક બીજાને મદદ કરવા, મિત્રાચારી વધારવા માટે રચ્યું છે.
- (૨) જે વિદ્યાર્થા ને ક્ષેસન ન આવડતું હોય તેથે, જેને ક્ષેસન આવડતું હોય તેવા વિદ્યાર્થી પાસે રાત્રે ભણવા જલું.
- (૪) જે વિદ્યાર્થી અભ્યાસ ન કરે ને ગેરવર્ત શુક્ર ચલાવે તેને યાગ્ય દંડ તથા શિક્ષા કરવી.
- (3) સંપ, ઉદ્યોગ, અભ્યાસ, વિદ્યા, દેશપ્રેમ, સ્વતંત્રતા, સ્વધમ વિષે નિર્ભાધા લખવા.

^{*}સ્વ. પઢિયારજીએ પણ બાલ્યવયમાં આવું મંડળ સ્ચેલું.

તમન્નાંનાં તપ પ3

(૫) રજાએ ઉપરના વિષયા પર ભાષણા પણ કરવાં.

આવા આવા અનેક મંડળા રચતા, આપત્તિ આવતાં તાેડતા; વળી ઉલ્લાસથી નવા રચતા. આ વિદ્યાર્થી મંડળનું નાવ સારું ચાલ્યું. શિક્ષકા પર પણ એનું ચલણ ચાલવા લાગ્યું. શિક્ષકો વિદ્યાર્થી ને ગેરવાજબી દમદાડી દેતાં ને ફરજ બહારનાં બહુ કામ સાંપતાં ડરવા લાગ્યા.

આ મ^{*}ડળમાં તમામ કાેમના બાળકાે હતા. અનેક તાે તેમના મિત્ર હાેવાનાે દાવા કરનાર હતા.

માંડળમાં સારી ટેવ ને વિદ્યાર્થી નાં લક્ષણા વગેરે માટે કવીશ્વર દલપતરામની કવિ-તાઓ ગવાતી. કવીશ્વર દલપતરામ પ્રજાહૃદયમાં પ્રવેશેલા કવિ હતા, ને આજના કાઈ કવિ કરતાં એમની કવિતાઓ વધુ વંચાતી.

અહેચરદાસના વત્સરાજ જીજી નામના એક ખારાેટ મિત્ર હતા. ખારાેટને ગળયુ-થીમાં જ કવિતા દેવી વરે છે. એ ચાલુ કવિતાએા બનાવી લેતા. એમની કવિતાએા વિદ્યાર્થી એા હેાંશથી માઢે કરતા.

પરાધીન વૃત્તિના વિરાધી ખહેચરદાસના દિલમાં એક સુપ્રભાતે અચાનક ૨કુરણા આવી.

" શા માટે હું કવિતા ન ખનાવી શકું ? કવીશ્વર દલપતરામ ને જીજી બારાટના જેવાં કાવ્યા મને કેમ રચતાં ન આવડે ? "

નિશ્ચયળળવાળા બહેચરદાસ સજજ થયા. સ્નાન કર્યું. ઘરના ગામલામાં મા શારદાની છબી હતી જ. દીવા પ્રગટાવી જુવાને બે હાથ જેડી કવિત્વશક્તિ આપવા પ્રાર્થના કરી. ભજનના તા ભાગી હતા જ. અનેક ખાવા, જેગી, ભરથરી, રાવણહશ્થાવાળાને સાંભળ્યા હતા. એ સંસ્કારા જાયત થઇ ઊઠયા. અંતરમાં જાણે કવિત્વની જ્યાત અગી ઊઠી, સૂતેલી કા કાવ્યવીણાના તાર ઝણઝણી ઊઠયા.

એ દિવસે, પ્રભુમહિમાનું કાવ્યુ આપમેળે સર્જાઇ ગયું.

- " સારા કર મુજને પ્રસુ, લે મારી સાભાળ.
- " સારી વિદ્યા આપતું, દુર્ગુણ દેવો ટાળ.
- " કૃષા કરી મુજને પ્રભુ, ગલ્જે તારા બાળ.
- '' જગમાં માેટા તું ધણી, તું માેટા ' રખવાળ,
- " સત્ય માર્ગમાં દારજે, કરજે મુજ પર વહાલ.
- " મારા સહુ અપરાધને, કરજે પ્રેમે માક,
- " ભૂલ ચૂક સુધારીને, મનને કરજે સાફ.
- " અલ્પણુષ્ધિ છે માહરી, આપા મુજને જ્ઞાન,
- " નમન કરું વંદુ સદા, અખો મુજને સાન.

чx

યાેગનિષ્ઠ આચાર્ય

દલપતશાહી આ કવિતામાં અલખત્ત મૌલિકતા નહાતી. ભજન, ઢાળ, ચાપાઇ વગેરે કવિતાના પડઘા જરૂર હતા. બાળકને ચાલવાનું શીખવવા માટે પહેલાં ચાલણુગાડી જોઇએ, તેમ એ ઠૈલણુગાડીસમાં હતાં. પણ ખંત, ઉદ્યોગ ને અનુભવથી તેઓ તેની પાછળ લાગી ગયા. પુરુષાર્થ પાસે અશક્યતા છે જ નહીં. ચાડા દિવસમાં પ્રગતિ દેખાવા માંડી. એક દહાડા તેમ એમણે વિદ્યાર્થી મંડળમાં પાતાના કવિત્વની જાહેરાત કરી. વત્સરાજ બારાટે એમને એક પ્રસાદી આપવા આગ્રહ કર્યો ને તરત જ કવિતા રચાવા લાગી.

" માેડા થવાના ગુણા ને કાર્યા"

જના માટા થાતા, જન પંકાતા, સારાં કરીને કાજ, દુ:ખને વેઠી વિદ્યા ભણે જે, હૈંદે રાખી હામ: ખંતીલા, ઉત્સાહી, ટેકી, ઉદ્યમી રાખે નામ રે...જનાં સત્ય, દયા દિલમાંહી રાખે, કરતા પરઉપકાર, માળાપ, શિક્ષકની ભલી દુવા, લેતા ન પામે હાર રે....જનાં સાચી શીખ પ્રમાણે વર્તે, આળસ ને તજે ગંર્વ, ઉત્સાહી થઇ કાર્ય કરે સહુ, ટાળે વહેમના ભર્મ રે...જનોં કાયર થાય નહીં અભ્યાસે, ટાળે સર્વ કુટેવ, હ્યલચર્યને પ્રેમથી ધારે, કરે ગુરુની સેવ રે....જનોં જગમાં અશક્ય નહીં કાઇ કાજ છે, ધારે દઢ વિશ્વાસ, સદ્યુરુ, સદ્દવર્તનથી મોટાં, નરનારી અને ખાસ રે....જનોં ક

માત્રામેળ ને છંદમેળથી કવિતા ગમે તેવી હતી, પણ રચયિતાના હૃદયનું પ્રતિબિંબ એમાં હતું. એના સદુદ્દેશા ને સદ્દનિણું યોના એમાં ચિતાર હતા.

વિદ્યાર્થી મંડળે એકી અવાજે પાતાના આ કવિરતનને વધાવી લીધું. અહેંચરદાસે તરત જ વિદ્યાર્થી એને અનુલક્ષી એક નવીન રચના રજૂ કરી.

વિનય કરે શિક્ષકનો ભેશ, ઊંડે પ્રાત:કાળ હં મેશ, ઊંડી નમન કરે માળાપ, સારા ગુણની પાંડે છાપ. મન જોડીને વાંચે પાંઠ, જૂઠ નકામા છેલે કાઠ, રાખે અબ્યાસે મન ખંત, અબ્યાસીને થાય મહંત. કરેન ઝઘડા, દે નહિ ગાળ, સારા થાવા રાખે ખ્યાલ, પ્રભુનો મન રાખે વિશ્વાસ, થાતા વિદ્યાર્થી તે પાસ. વદેન જૂઠું, થામ ન ચાર, અતિ ખાઇને થાય ન ઢાર, કરે નિયમસર સઘળાં કામ, રાખે ના જે જૂઠ દમામ. એવા બાળક વિદ્યા ભણે, સારા દુનિયામાંહી ગણામ.

શીરા માટે શ્રાવક ?

[90]

પત્કલથી શૈવપૂજક ને માતૃકુલથી વૈષ્ણુવધમી બહેચરદાસ કુલધમે મૂકી જૈનધમેના અભ્યાસ કરી રહ્યા હતા. જૈન જતિ અને સાધુઓના સમાગમમાં રહેતા હતા. જૈનમે દિર, જૈનઉપાશ્રયે જવા લાગ્યા હતા. એટલાથી પત્યું હોત તો એ ઝાળને એમાં વિશેષ વાંધા નહોતો. પણ ખહેચરદાસ આ બાબતમાં ઠીક ઠીક આગળ વધી ગયા હતા.

જૈનોનાં ધર્મ સૂત્રનું એ રટણ ચલાવી રહ્યા હતા. જૈન આળકા જે રસ ને જે તીવ-તાથી એ યાદ કરતા હતા, એથી વિશેષ રસ ને તીવતા અહેચરદાસ અતાવતા હતા. રાત્રિ-ભાજનનિષેધ, દેવદર્શન આદિ ખૂબ ચિવટથી પાળતા. ભક્તિભર્યું જિજ્ઞાસુ હૃદય ને કુળધર્મ ને સ્વાભાવિક રીતે પામેલું હૃદય—બેની જિજ્ઞાસામાં અપૂર્વ અંતર હોય છે. વંશવારસાથી ઊતરી આવતી દાલત મેળવનાર ને એક સ્વબળે ધનપ્રાપ્તિ કરનાર વચ્ચે તિતિશ્વાના જે જખ્બર બેદ હોય છે, એવા બેદ જૈન બાળકામાં ને અહેચરદાસમાં હતા. જૈનધર્મ માટા છે, એટલું પાપ-ટિયું જ્ઞાન જૈનબાળકાને હતું. શા માટે માટા છે, એનાં કારણા જાણવાની, એનાં ઉત્તમ રહ-સ્યાનાં ઊડાણમાં ઊતરવાની, કે જીવન દ્વારા એ જીવી જાણવાની કાઈને જિજ્ઞાસા નહાતી

મુમુક્ષુ બહેચરદાસ એક ચુસ્ત સાધકની અદાથી એ સાધી રહ્યા હતા. એટલે તેમને એક એક સૂત્ર કે એક એક તત્ત્વ ખૂબ મંથન જગાવતું. અંતરની તાલાવેલી વારંવાર રહ્યુઝહ્યી ઊઠતી. પ્રભુદર્શન-પ્રભુમિલનની પ્યાસ આમ તીવ્ર બની રહી હતી, ને ગુરુવચન પર આસ્થા ધરાવનાર દિલ ધારતું હતું કે આ માર્ગે જ મને પ્રભુદર્શન લાધશે.

વગર કહ્યે અંતરના સિંહાસને ચઢી ગુરુપદ લઇ લેનાર શ્રી રવિસાગરજી ચાતુર્માસ વીતે વિહાર કરી ગયા. પણ હૃદયવીણાના ઝંકાર અનુભવી ગયેલા તાર સંવાદી સૂરાે બજાવતા પક યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

જ રહ્યા. અહેચરદાસ હવે તો સાધુજનાના સંગી થવા લાગ્યા. ઉપાશ્રયમાં ધીરે ધીરે એમના વાસ થતા ચાલ્યા. કૃષિજીવન ગૌણ બન્યું ને વિદ્યાર્થી જીવન મુખ્ય બન્યું. તેઓ વિદ્યાશાળામાં જ સૂવા લાગ્યા.

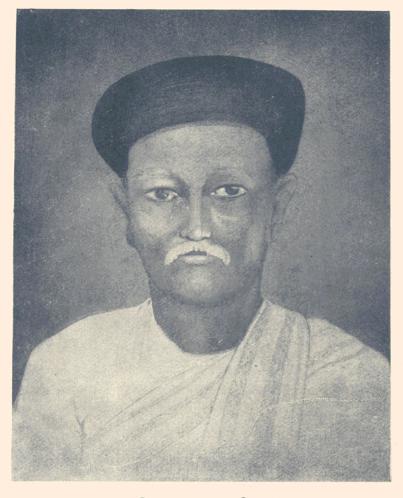
આંગણે આવેલા આ વળુપાલાવ્યા અતિથિને પિછાલુનાર શ્રી રિવસાગરજી પછી બીજા -વીજપુરના શ્રધ્ધેય શેઠ નથુભાઇ મંદાચંદ હતા. નથ્થુભાઇ અર વ્રત્યારી. વીજપુરની અનેક સસ્થાઓના વહીવટ એ જ સંભાળે. પડછંદ દેહધારી પણ પાતળા સાટા જેવા ઉત્સાહમૂર્તિ અહેચરદાસની અંદર વસતા પ્રળળ આત્માને એમણે એાળખી લીધા. એના લલાટના તેજે એમને આકર્ષા લીધા. ' છોકરા આશાસ્પદ લાગ્યા,' ને એની વાણી, નમ્રતા, એની નિખાલસતા એમને રૂચી ગઈ. એમણે બહેચરદાસના ધર્મપિતાનું પદ સંભાળી લીધું. એમના અભ્યાસ, એમની રહેણી કરણી, એમની જરૂરિયાત ઉપર પૂરતું લક્ષ આપવા લાગ્યા.

આ પુરુષના ઘરમાં નાર પણ સુલક્ષણી હતી. નથુલાઇને તેા એક કણુબીના બાળકને જૈન બનાવવાનું સાંપ્રદાયિક પુષ્ય વહેારવું હશે, કે સાધુ કરવાની અંતરની કાંઇ કલ્યાણુવાંછુ ઊંડી લાલસા હશે, પણ આ બાઇના પ્રેમ નિવ્યાજ હતા. એમનું નામ જડાવ કાકી. પેટના જણ્યાના પ્રેમ બહેચરદાસ પર ઢાળાયા. એમના ખબરઅંતર એ રાખવા લાગ્યાં. તેમના સાંજના ભાજનની મુશ્કેલી ટાળવા પાતાને ઘેર જમવાનું રાખ્યું.

બહેચરદાસ પાતાના વિવેક ગુણથી આ ધર્મ નિષ્ટ દંપતિનાં દિલ જીતતા ગયા. પાતાના સાય કાળના ભાજનના બદલામાં તેઓ તેમના ઘરનું સામાન્ય કામકાજ, આવનાર મહેમાનાને જમાડવાનું, હેરવવા–ફેરવવાનું કામ કરવા લાગ્યા. પાતે કેમ વધુ ઉપયોગી થઇ શકે, એ દાનતવાળા બહેચરદાસ એ ઘરના ન હોવા છતાં દ્વેક સમયમાં ઘરના જ થઇને રહ્યા.

વાત હવે વધતી ચાલી હતી. એક વાર બધાં બાળકાની ધાર્મિક પરીક્ષા લેવામાં આવી ને બહેચરદાસ સારા નંબરે પાસ થયા. એમને એક રમાલ ઇનામમાં મળ્યો. આ ઇનામના એમને અપૂર્વ આનંદ થયો. એ આનંદમાં કેટલાય દિવસ મગ્ન રહ્યા. અધ્યયન ચાલુ જ હતું. એક વાર પર્યુષ્ષણ પર્વ ચાલતાં હતાં. જેનોના એ મહાપર્વના દિવસાનો આનંદ ને ઉલ્લાસ અપૂર્વ હોય છે. જૈનોના જીવન સાથે ઓતપ્રોત થતા જતા બહેચરદાસ જૈન કુળના સસ્કારાથી રંગાયે જતા હતા. વિદ્યાર્થીઓ માટેનાં ઇનામ, જમણ, પ્રભાવના પશ્ એ દિવસામાં ખૂબ થતાં. એક વાર ભાદરવા સુદ બીજના દહાડે એમ જાહેર કરવામાં આવ્યું કે આખા દહાડામાં મહાવીર સ્વામીનું પંચકલ્યાણકનું ત્રણ ઢાળાવાળું સ્તવન મુખપાઠ કરી કહેનારને સાર્ડ ઇનામ આપવામાં આવશે.

બધા વિદ્યાર્થી એટ કેડ ભીડી. બહેચરદાસ આ પ્રસંગે અત્રેસર હાય જ. એમણે સાંજ પડતાં પડતાં તો આપું મુખપાઠ કરી લીધું ને કહેવાની જરૂર નથી કે હરીફાઇમાં જૈન બાળકોને હાર આપી પાતે ત્રણ રૂપિયાની સુંદર ટાપીનું ઇનામ જીતી ગયા. વિજય માનવીના

ચરિત્રનાયકના પરમ હિતસ્વી **શેઢશ્રી નથ્થુભાઇ મ**ં<mark>છારામ (વિજાપુર</mark>)

શીરા માટે શ્રાવક ?

પક

મનને બહેલાવે છે. બહેચરદાસનું મન બહેલતું જ ગયું. એના અંતરાત્મા આ વાતાવરણમાં પુલકિત જ બનતા ચાલ્યાે.

વિદ્યાશાળામાં તેઓને સૂવા-બેસવાનું, ને એ જ વિદ્યાશાળામાં અનેક સાધુઓના રૈનબસેરા! જ્ઞાનની સાથે બહિતના તત્ત્રમાં શ્રદ્ધા ધરાવનાર અહેચરદાસ આ અધાની સેવા સુશ્રુષા પણ કરે. કાઇ એમને સસ્કારી લેખી હેતથી બે વચન કહે. કાઇ શિષ્ય કરવાની લાલચે એમને કંઇ કંઈ કહે! કાઇ વળી ભાળે ભાવે ભદ્રિક જીવ સમજી પ્રેરણા આપે. પણ આ અધામાં અહેચરદાસના ધ્રુવતારક નક્કી હતા. ઉપવનમાં કૂલડાં તા અનેક હતાં, પણ આ મધુમક્ષિકાને તા મધુને યાગ્ય સુરસ ને પરાગ લેવાના હતા. એમના નિર્ણય હતા,

૧ મળે તેરલું જ્ઞાન ઉપાજિન કરલું.

ર ભકિતભર્યું છવન છવવું.

૩ જ્ઞાન અને ભકિતથી જીવનને શુધ્ધ કરી પ્રભુકશ⁶ન કરવું.

ભક્તિનું ખમીર એમને વારસામાં મળ્યું હતું.ને પ્રભુદર્શનને યાેગ્ય નિખાલસ હૈયું એ તાે આ ધરતીના બાળ ખેડૂને સહજ હતું. જ્ઞાનનાે યાેગ બાકી હતાે, તે આ રીતે સધાતાે ચાલ્યાે.

દાશી નચ્છુભાઇ આ હી શને પહેલ પાડનાર ઝવેરી બન્યા. તેમણે બહેચરદાસના માથે નવી સ્વ—પરહિતકારી ફરજ નાખી, સારા સારા ગ્રંથો તેમને વાંચી સંભળાવવાની. આ ગ્રંથોના વાચને બહેચરદાસને ઘણું આપ્યું. તેમની માનસિક ભૂમિકામાં નવા નવા અંકુર રાપવા શરૂ કર્યા, અને ઉમાસ્વાતિ મહારાજની ઉકિત મુજબ શ્રોતાને લાભ થાય કે ન થાય, પણ वक्तुस्तु एकान्तनो मविता એ પ્રમાણે વાંચનારના હૃદયઅરીસા પર સારા પડછાયા પડવા લાગ્યા બહુશ્રૃતતા, અને કાંગી જીવન કાેણું ને વિશાળ દિષ્ટિભિંદુ તેમને લાધ્યાં. ઇતિ- હાસના એ અભ્યાસી બન્યા. ભૂગાળના એ જ્ઞાતા બન્યા.

પણ હિંદુઓના જ્ઞાનજીવનના પ્રથમ પાયારૂપ સંસ્કૃત ભાષા શીખવાની તેમને અત્યંત આવશ્યકતા જણાઈ. હિંદુશાસ્ત્રોની આ મહાભાષા વિના તો જીવનનાં સર્વ સ્વપ્ન અધ્રાં રહી જાય. અનેક ધર્મ, અનેક દર્શન, જીવ, આત્મા ને જગત વિષેની મીમાંસાઓ, જેની પાછળ ઋષિમુનિઓના જીવનનીચાડ છે, એનાથી વંચિત રહેવાય. એમણે પાતાના ધર્મપિતા નથુભાઇ દાશીને વાત કહી. તેઓ તા એ જ રાહમાં હતા. તેમણે ઇશ્વરલાલ દેસાઇ નામના શિશ્વકની વ્યવસ્થા કરી દીધી, વ્યવસ્થા કરીને આ જિજ્ઞાસુ શિષ્યના હવાલા આપ્યા.

ગુરુ હાંશીલા હતા. શિષ્ય આકાંક્ષુ હતા. ડાૅ. ભાંડારકરરચિત સંસ્કૃત માગોં પદેશિકા શરૂ કરવામાં આવી. કહિન લેખાતી ગિર્વાણગિરા આ શિક્ષક ને વિદ્યાર્થી'ની સહિયારી મહેનતે સરલ કરી નાખી. ટ્રંક સમયમાં માગોં પદેશિકાના પ્રથમ ભાગ સંપૂર્ણ થયા. દાેશી નથ્થુભાઇનું મન આ પ્રગતિથી હર્ષ પામ્યું. એમણે શિક્ષકને ૨૫ રૂપિયાનું ધ્નામ આપ્યું. **પ**૮ યાગનિષ્ઠ આ**ચાર્ય**

ज्ञानिक याम्यां मोक्षः। ज्ञान साथ કिया प्रत्ये અભિરુચિ હોવી, એવા બહેચરદાસના ગુરુશ્રી रविसागरळ માના ઉપદેશ હતો. વાતનાં વડાંથી પેટ ન ભરાય, એ સાદી વાત બહેચરદાસ પણ જાણતા હતા. એમણે સામાચિક સૂત્ર પૂરું થતાં એક દિવસ બધા શ્રાવકા સાથે બેસી સાયં પ્રતિક્રમણ કશું. સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ પાપા પ્રત્યેની એ આલે! ચના! કેટલી પાપભીરુતા, કેટલી માનસિક નિર્મળતા, અધ્યાત્મ તરફ ધસતું દિલ ને શ્રધ્ધાથી ઉછળતા કેવા આનંદ! ચરિત્ર નાચક કહેતા કે ' મુગ્ધ મનના એ વેળાના આનંદની તાલે—અધ્ધિશાળી ને જનાચાર્ય થયા પછી પણ આવા આનંદ મને આવ્યા નથી. ' ગુરુનિદેશ મુજબ સર્વ પ્રથમ શ્રી કું શુનાથના દર્શન સમયે હૃદયમાં જે આનંદના એઘ ઉમટેલા એનું મૂલ્યાંકન પછીની જિંદગીને માટે અશક્ય થઇ ગયું. આ બે પ્રસંગોએ હૃદયમાં આવેલી આનંદાર્મિએ જવનનું એક સુખદ સ્મરણ બની ગઇ! એવી ઘડી જાણે બીજ ન જ લાધી! એનાં પુષ્યસ્મરણાં જ રહ્યાં. એ શ્રદ્ધાલયોં, નિવ્યાજ, તર્કહીન, શંકાહીન આનંદ જાણે ગયા તે ગયા. છતાં એનાં સુલગ સ્મરણાં એમના આતમાને વિકસ્વર કરતાં રહ્યાં.

એવામાં ચૈત્રી એાળીના દિવસા આવ્યા. અનેક જના શ્રધ્ધાભરી રીતે આ પ્રસંગને આરાધવાના ને અરિહંત, સિધ્ધ, સાધુ, રૂપ નવપદની ઉપાસના કરવાના. જૈનામાં નવપદ- જીતું અપૂર્વ માહાત્મ્ય છે. ભાવિકા રાગ, શાકના નિવારણની અજબ શ્રધ્ધા ધરાવે છે. નવ-પદજની આયંબિલની એાળીના દિવસા આવ્યા ને બહેચરદાસ પાતાના બે મિત્રો સાથે જેની સાથે કસ્તી કરતા, કવિતા કરતા, કુદરતની મજા લૂંટતા, તેઓની સાથે એાળી કરવાના પણ નિર્ણય કરી

એાળી માટેનાં આવે બિલ ચાલુ થયાં. ઘો, દૂધ, દહીં તેલ, મરચું વગરનું સૂકું ભોજન જમવાના એ તપમાં તેમના એક મિત્ર પાછા પડયા. તબિયત લથડી ને તપ મૂકી દીધું. પણ બહેચરદાસ મકકમ હતા. એક, બે, ચાર દિવસા વીતી ગયા, પણ અચાનક એક દિવસ ઉલટીએ થવા લાગી. હાડમાં તાવ ભરાયા. શરીરના તા સાંધેસાંધા જાણે છૂટા થવા માગતા હાય, તેમ અંગ કળવા લાગ્યું. પાતાના મિત્રે આ કારણે તપશ્ચર્યા મૂકી દીધી. હવે પાતે પણ મૂકી દેવી ? કૂસ્તીના મેદાનમાં મિત્રની સાથે પાતાની હાર પણ ઉમેરવી ?

અટલ નિશ્ચયળળવાળા અહેચરદાસના આત્મા જાણે છં છેડાઇ ઊઠયા. હજી તા કપરી જીવનખેડ બાકી હતી. બધામાં આવી પરાજિત મનાદશા ધરાવીશ, તા જયવારા કયારે લાળીશ. લક્ષે દેહ કાલે પડતા હાય તા આજે પડતા. આજે પડતા હાય તા અબઘડી પડે. આદર્યું અધ્ રું નહીં જ રહે. બહેચરદાસે પાતાના અટલ નિશ્ચય સહુની સામે જાહેર કરી દીધા. નિર્ણય જાહેર કરવાનું કારણ એ હતું કે કદાચ ગુપ્ત રાખતાં કષ્ટથી મનને છટકવાનું બહાનું મળે! તપશ્ચર્યા પ્રી થશે જ. દેહનું ગમે તે થાય. આ વેળા માતાસમાં જડાવકાકી આગળ ધસી આવ્યાં. એમણે આ મહત્ત્વાકાંક્ષી આળકને માતાનું વહાલ આવ્યું. માતાની સેવા આપી, માતૃત્વની સંજીવની આપી. બહેચરદાસે કષ્ટપૂર્વ ક પણ તપશ્ચર્યા પરિપૂર્ણ કરી. કૂસ્તીના દાવ-પેચમાં ન હારનારા આ કમેં -કૂસ્તીમાં હારવાનું પસંદ કરતા નહાતો.

શીરા માટે શ્રાવક ? પટ

દેાશી નથ્યુભાઇએ હીર પારખ્યું. બીજી તમામ પ્રકારની સગવડા સાથે નિશ્ચિંતતાથી જ્ઞાન-ધ્યાન થઇ શકે તે માટે, બંને વખત પાતાને ત્યાં જમવાની સગવડ કરી આપી. પાતાના ઘર સાથેના સંબંધ આ પછી ઓછા થતા ચાલ્યા. છેલ્લા કેટલાક પ્રસંગ પછી ત્રાસભર્યા કૃષિ-જીવન પ્રત્યે તેમના રસ એાસરી ગયા હતા. પિતાને પણ બહુ વાંધા નહાતો. તેઓ જાણતા હતા કે દીકરા જે વિદ્યા હાંસલ કરે છે, એ ક્ળીભૂત કરશે, તા ખેતીના કરતાં વધુ કમાશે. લાડી, વાડી ને ગાડી એ જ વિદ્યામાં હતાં, એમણે દીકરાના માર્ગ નિષ્કંટક રાખ્યા. લાકા કહેતા કે બહેચરદાસ એક દહાડા માટા માણસ થશે. પિતા પણ કેટલાક મહાત્માઓની ભવિષ્યવાણી કહી સંભળાવતા. માતા પાતાના અનુભવા કહેતી જ. બધાના નિચાડ એ હતા કે તે મહાન થશે.

અહેચરદાસના પાતાના દિલમાં પણ મહાન અનવાની મહેચ્છા જાગી હતી. એ જાણતા હતા કે જે માર્ગ પાતે લીધા છે, એ જ માર્ગ એમને ગાઢ અધકારમાંથી અહાર લઇ જઇ શકશે. જીવનવિકાસની પાતાની તમન્નાઓને પૂરે તેવા બીજો કાઈ રાહ તેમને દેખાતા નહીં, એટલે આ નવીન સંસ્કારના જળતર ગા પર એમણે પાતાની નાવ વહેવા દીધી.

પણ સંસારની સમસ્ત નાવને તેાફાન નડયાં છે, તેા આ નૌકાને કેમ ન નહે ? શાંતિથી સરતી આ નૌકાને ઊંધી વાળી નાખે એવા વાયરા ચારે દિશામાંથી વાવા શરૂ થયા.

" અહેચર, શીરા માટે શ્રાવક થયા છે? આ મેલા સાધુ–આ ભભૃતિ નાખનાર જતિઓના સંગ છાડી દે! તારા કલધર્મ થાદ કર!"

કુલધર્મ ? કુલધર્મ એટલે શું ? અહેચરદાસના ભકતહૃદયને શિવલિંગ મૂકી શાલિ-ગ્રામને પૂજતી મીરાં યાદ આવી. શંકરની પૂજા ને ઉપાસના અદલે વૃંદાવનવિહારીને છાનાંછાનાં અંતરનાં નૈવેદ્ય ધરનારી પૂજારણ મીરાંને એક દહાઢા કુલધર્મની આ જ આપદા આવી પહેલી. મેવાડનું રાજકુલ શિવપૂજક ને મીરાં–મેવાડની એક કુલવધૂ વિષ્ણુપૂજક! શાસનના ગવિષ્ઠ તાજ ઢાલી ઊઠયા. રાજકુલની એક નગણ્ય કુલવધૂ કુલધર્મને નકારે!

વાદળમાંથી વજ પડશે કે ધરતીને અ'ધ કરી નાખનાર વંટાળિયા ઊઠશે કે શું ? એવી ભીતિ થઇ. સહુના મન–હદય પર મણુમણુના બાજો ખડકાઇ ગયા.

તલવારા ખેંચાઇ. વિષના પ્યાલા દોળાયા. અપમાનની અવધિ થઇ! કીડી પર કટક ઊતર્યું.

મોરાં-સાળ વર્ષની બાળ ર'ડાપા વેઠતી મીરાં, અરેરે ન જાણે એનું શું થશે ? પણ જોવા જનારના આશ્ચર્યની અવધિ રહેતી નથી. મહેલમાં પેલી મસ્તદીવાની છાકરી પગે લુંઘરું માંધી ને હાથમાં કરતાલ લઇ નાચી રહી છે. તાજ કે તલવારની, નિંદા કે અપમાનની મર્યાદાઓ જાણે એ વટાવી ચૂકી છે. એના મુખ પર અવર્ષ્યનીય આનંદ છે. એ ગાઈ રહી છે,

મેરે તા ગિરિધર ગાપાલ, દુસરા ન કાઈ!

६०

યાેગનિષ્ઠ આચા**ય**ે

શું જીવન-એકય! શું તનની ને મનની તાલાવેલી! મૃત્યું જયી મીરાં! તું ભવેલાવ જીતી ગઈ. અહેચરદાસને વર્ષો પહેલાંની મીરાં જાણે સાક્ષાત જીવતી બની. એનું ભજન હદયમાં શું જારવ કરી રહ્યું,

> અબ તા બાત ફૈલ પડી, જાનત હૈ સભ કાઈ; મીરાં કહે પ્રભુ ગિરિધર નાગર, હોની હો સાે હોઈ.

એ મીરાંના કુલધમ ને આ બહેચરદાસના કુલધમ ! મેલા સાધુ ને ભભૂતિ નાખ-નાર જિત ! બહેચરદાસના જીવનવિકાસ પ્રત્યે કદી પણ રસ ન ધરાવનારાઓને પણ બહેચરને જૈન સાધુ ભાળવી રહ્યા છે, એ સમાચારે ઉશ્કેરી મૂક્યા. કેટલાય બહેચરના હિતસ્ત્રી બનીન આવ્યા, કેટલાય મુરખ્બી બનીને ! બહેચરે જનમ ધરીને જેમને જોયેલા ન હાય, એવાની હેત, પ્રીત અને સલાહા વગર માગી વહેવા લાગી. જંગલના એકાંત ભાગમાં ઊગેલ એક આંબા જેને પાણી પાવાની, જાળવવાની કદી કાઇએ દરકાર કરી નહાતી; જે વનના આંબા અકાળે કરમાઇ જતા એ વનમાં એકાદ આંબા મંજરી ને ફળથી ભરચક બનતાં રસ્તે જતાં સહુ કાઇ માલિક બની બેસવા લલચાય, એવું બન્યું.

ખહેચરદાસે આ આક્ષેપા સામે મૌન ધર્યું, ને માન્યું કે ટીકાઓ આપમેળે જવાબ ન મળતાં અટકી જશે; પણ એ અસંભવિત હતું. શાસ્ત્રમાં જ હતું કે हस्तिना ताडयमानोऽिष न गच्छेज्जैन मिदिरम । આવી ભયંકર શાસ્ત્રાસા, પછી આ તો જૈનમંદિરમાં જવાને બદલે જૈન થવાને તત્પર થયેલ અજ્ઞાન આળક! હેતથી અટકે તો હેતથી, હાકાર કે માકાર કે ધિક્કાર: જે રીતે એના સર્વનાશ થતા અટકે તે રીતે અટકાવવા બ્રેઇએ.

શાળાના ગુરુદેવે ખહેચરદાસને ઘેર બાેલાવ્યા. જનાના આચાર-વિચાર ને સાધુ-એાના મલિન રીતરિવાજ માટે ઘણું ઘણું કહ્યું. 'એ ધર્મ' ઈશ્વરના વિરાધી છે, યજ્ઞના કટ્ટર દુશ્મન છે, નાસ્તિકતાના બીજો નમુના છે; ભાઈ સત્વર છાંડી દે! શીરા માટે શ્રાવક ન થા!'

મહિનાએ સુધી નિરુત્તર રહ્યા બાદ, બહેચરદાસે શિક્ષકને એક વાર સવિનય જવાબ આપ્યા.

" સાહેબ, હું રારા માટે શ્રાવક થયા છું એ વાત સાચી છે; પણ ફેર એટલાે છે, કે આપના ને મારા શીરા જુદાે છે. એ ઘા, ગાળ ને ઘઉંના બનેલાે નથી. પણ જ્ઞાન, ભક્તિ ને ભાવનાે બનેલાે છે. જન સાધુઓના મલિન આચારવિચાર માટે મને અનેક વેળા કહ્યું, પણ કહેનારાઓ તાે કદી એકાદ કલાક પણ એ સાધુઓની સાથે નહીં રહ્યા હાેય. મેં તાે ચાવીસ ચાવીસ કલાક એમનાે નિરંતર સહવાસ સેવી પરિચય કર્યાે છે. આપણા બાવા ને સંન્યાસીઓ કરતાં એ વધુ પ્રભુ–લક્ષાે છે. એ હાથે વાળ ખેંચે છે. માથાનાે એક વાળ તમે તાેડી તાે ભુઓ! તેમને આજીવન પાદવિહારનું વત છે. લક્ષ્મીનાે સ્પર્શ સુધ્યાં કરતા નથી. સ્ત્રીના સહવાસથી વેગળા રહે છે. બીડી, ગાંજો, ભાંગ, ચરસને સ્પર્શતા પણ નથી. ધ્યાન, તપ, ભક્તિ એમના જીવનમાં વણાયેલાં છે. એમના દેરાસરમાં પ્રભુ છે. એમના ઉપાશ્રયમાં સંત છે. એ પણ પૂજા-

શીરા માટે શ્રાવક ?

\$?

પાઠ કરે છે. શાન્તિસ્તાત્ર ને બીજાં વિધિવિધાન સ્ત્રીકારે છે. પુષ્યમાં માને છે. પાપથી ડરે છે. એને નાસ્તિક કઈ રીતે કહેં છે ? પ્રભુદર્શન ને સંતસમાગમના કેલ્લું નિષેધ કરશે ? તમે શાસની વાત કરા છો; પહ્યુ શાસમાં જ એનાથી વિરાધી પહ્યુ કહ્યું છે. સિંદ્રેના તાદ્યમાનાડિવ ન गच्छेत શ્રાં વર્મે દિરમા માટે મારા સાહેબ, દૂધ સારું હોય તે જેવાની જરૂર છે, કઇ ગાયનું છે, તે તપાસવું નિરથેક છે. જો સત્ય મળતું હોય તો તે ગમે તેની પાસેથી મળતું હોય, લેવા યોગ્ય છે. હું તો જેનમ દિર શું મસ્જિદમાં પહ્યુ જાઉં છું, ને જે સત્ય હોય તે પ્રહેલ કરું છું. જાઢ, ચારી, વ્યસન, નિંદા જ્યાં હોય ત્યાં હું જતો નથી. સત્ય, પ્રમાણિકતા, પ્રભુભજન જે શિખવાઢ એને હું સિર નમાવું છું. "

શિક્ષક આ નિખાલસ સત્ય સામે શી દલીલ મૂકે ? તેમણે અનેક આડીઅવળી વાતા સમજાવી, પણ જેની પાસે દરેક વસ્તુને માપવા પાતાના જ ગજ હાય, એ કેમ ચૂકે ?

ટીકાકારાનાં તીખાં તીર વરસતાં રહ્યાં, એમ એમનાે ઉછરંગ વધતાે ચાલ્યાે. દર્શન, પૂજન, સ્વાધ્યાય, સામાયિક ને પ્રતિક્રમણ એમનાં નિત્યજીવનનાં અંગ ખની ગયાં. એક ચુસ્ત આદર્શ જનને શાભાવે તેવા તેમનાં કિયાકાંડ થઇ ગયાં. પ્રભુદર્શન માટેના અંતરના તલસાટ હજી તેવા ને તેવા જ હતાે. એ અસંતાષના સંતાષ એક જ હતા કે તેઓ માનતા હતા કે કમશઃ આગળ વધી રહ્યા છે. તેઓ પાતે એક વાર ગાઇ ઊઠયાઃ

મહિમા અપરંપાર,
પ્રભુ તું જ મહિમા અપરંપાર,
અંદ્ર, સુરજ, બ્રહ, નક્ષત્ર, તારા, કરતા મહિમા અપાર;
સાગર, પૃથી, પવંત, વાયુ, નભથી માટા અપાર… ૧
સર્વ જગતથી શ્રેષ્ઠ પ્રભુતું, વાંછિત પુરણહાર;
દુર્મતિ ટાળી, સુબ્રુષ્ધિદાયક, મહારા કરજે ઉષ્ધાર… ર
રામ કહે, કાઇ હરિઅરિહંત, અલ્લા પ્રભુ આધાર;
અનંત તહારાં નામા તેના, પામું ન કયારે પાર… ૩
સર્વે લોકા છે તુંજ બાળક, તારા ઉપર પ્યાર;
સદયુણ આપા, દુર્યું છું ટાળા, એક છે તુંજ આધાર… ૪
જાણા મારા મનનું સઘળું, નમું છું વારંવાર;
કપા કરીને દુ:ખા ટાળી, આપા સખ નિરધાર… પ

રામ, હરિ, અરિહંત ને અલ્લા-પ્રભુમાં એકતા નિહાળનાર આ સત્યગવેષકને સંપ્ર-દાયનાં જાળાં ગુંગળાવી ન શક્યાં. મંથનનાં દિવમાં નવનોત છલકાવા લાગ્યાં. સંસારના ઘમ્મરવેલાણામાં પણ એમના ધ્રુવતારક અડેાલ રહ્યો.

જિગીયુ–વિજિગીયુ [૧૧]

વી સમીસદીના વિદ્યાધ્યયનનું, પઠન-પાઠનનું કહેવાતું મહાન દ્રષ્ણું તકલાદી દેહ ને તાકાતવાન કેળવણી ' એ છે. રસ તો ખહુ જ સર્વોત્તમ નીપજાવવામાં આવે છે, પણ એ રસને ભરવાની જે શીશી છે, તે તકલાદી છે. અર્થાત્ બિનકેળવાયેલા દેહમાં કેળવાયેલું મન મૂકવામાં આવે છે. આ કારણે તમનના, ઝંખના, મહત્ત્વાકાંક્ષાએમના તણખા આંખને આંછ નાખનારા હાય છે. પણ નિર્ભળ શરીરના કારણે તણખા તણખા જ રહે છે, ને કાઇ સુસ્વાદ્ધ રસવતી ઉત્પન્ન કરનારા, શક્તિવંત વરાળયંત્રને દોડાવનારા અગ્નિ પેટાવી શકાતો નથી. જોતાં તો ઘડીભર એમ જ ભાસે કે જાણે આજના જુવાનની જિજ્ઞાસાને તાગ જ નથી, પણ જિજ્ઞાસાનાં મહારણું એમાં ગવા, કલ્પનાને સાકાર મૂર્તિ બનાવવાની મદાઇ એના દેહમાં નથી. પીચ-ગોલ્ડની માફક આજની કેળવણીના પ્રારંભિક ઝગારા ઘણા છે, પણ ખહુ જલદી એના પર શ્યામતા આવી જાય છે. જૂની કેળવણી જવાંમદી જળવીને ચાલતી, અને આજની કેળવણીના પ્રમાણમાં અતિ અલ્પ લેખાતી કેળવણી પણ જીવનને વધારે શાભાવતી. શાળાની કેળવણી, મેદાનની કેળવણીને મળતી રહેતી ને આ છે કેળવણી ધર્મમ કરિય સાથે સાધ્ય સાધતી. એટલે માનવી તન, મન ને કર્મ ત્રણે વસ્તુથી યુકત રહેતો.

આ વેળાનું એક આછું ચિત્ર આપણી નજરે પડે છે.

એક પંદર-સાળ વર્ષના, મુખ પર જિજ્ઞાસાના ભાવવાળા આળક શિષ્યની નમ્રતાથી એક ગારજને ત્યાં જતા જેવાય છે. અમૃતવિજયજી યતિ મંત્રતંત્રના પ્રખર ગાતા લેખાય છે. ભૂત પ્રેત એમની વિદ્યા પાસે મિત્રતા યાચતાં ને ભૃત્યતા સ્વીકારીને રહેતાં કહેવાય છે. એ એકાંતરીઓ તાવ ફૂંક માત્રથી મટાડે છે. આધાશીશી અધી મિનિટમાં ઊતારે છે. ગાંડા થઈ ગયેલાને ઘડી બેઘડીમાં ડાહ્યા કરી કે છે.

જિગિયુ-વિજિગિયુ ૬૩

જતિજી પાસે જઇ એમના ચહેરા આનંદમય થાય તેની બાળક રાહ જુએ છે. એ લાગણીવશ હાય, ઉશ્કેરાયેલા હાય તા પાછા કરે છે. આજે જતિજી આનંદમય દેખાયા, એટલે બાળકે પ્રણામ કરી પ્રશ્ન કર્યાઃ

" મહારાજ, ભૂતપ્રેત છે, એ વાત સાચી ?"

જતિજી આનંદમાં હતા, નહિ તો ભલભલા ચક્રવતી ને મહા સરસ્વતીથી નવાજી તગડી મૂકે. કંઇક બાળકની મુખમુદ્રા પણ પ્રત્યુત્તર આપવાનું દિલ થાય તેવી સૌમ્ય ને ભાળી હતી. જતિજીએ સૌમ્ય ભાવે કહ્યું:

" હા, બેટા ! ભૂત, પ્રેત, પિશાચ, શાકિની, ડાકિની ખરાં છે. એ દેવ વર્ગ નાં છે, ને તેઓને ખરા કરવાના મંત્રો પણ છે.*"

આળકને માત્ર આટલા જ પ્રશ્ન જતિજી પાસે જાણવા હતા. એ પ્રણામ કરી પાછા કુર્યા. માર્ગમાં એ વિચાર કરતા ચાલતા હતા કે દેવનું અસ્તિત્વ તા બધા સ્વીકારે છે. જો સૂત-પ્રેત દેવ હાય તા ? આ રીતે રખડે-રઝળે ? સ્મશાનમાં-અગાચર જગામાં રહે ?

પણ પાછું એને યાદ આવ્યું, કે પાતે જે વિદ્યાશાળામાં ભણવા જતાે હતાે, ત્યાં પણ જે સ્તાત્ર ભણાવવામાં આવતાં તેમાં ભૂત–પ્રેત, પિશાચનાં નામ આવતાં હતાં, એટલે સત્ય તાે હાેવાં જ ઘટે.

પણ પાછું મત હેલે ચઢતું. તેા પછી સરકારી શાળાની ચાપડીઓમાં ભૂત-પ્રેતના નિષેધની વાતા કેમ લખી હશે ?

મનમાં જ પૃવ⁶પક્ષ રચાય છે, ઉત્તરપક્ષ ઘડાય છે, ને એક પક્ષ બીજા પક્ષને કાપતા રહે છે. સરવાળે કંઈ નિર્ણય થઇ શકતા નથી. આખરે એ બાળક સ્વાનુભવથી ખાતરો કરવાના નિરધાર કરે છે. એ નિરધાર એટલે જીવનું જોખમ! પણ કેટલીક જિજ્ઞાસાએ જીવન કરતાં પણ ઘણી વધુ બળવાન હાય છે. એ વેળા જીવન જાણે એનો પાસે ફેંકો દેવા જેવી ચીજ લાગે છે. ને જિજ્ઞાસા પૂરી કરવા જેવી વસ્તુ લાગે છે.

અમાવાસ્થાની ઘાર રાત્રિ છે. તેમાંય ચૌદશ છે. અધૂરામાં પૂરા આતવાર છે, ને એની વળી મધરાત છે. રસ્તો ઉજ્જડ છે. સ્મશાનમાં તાજી બળેલી ચેહમાંથી કહી કહી ભડકા નીકળ્યા કરે છે. ઠેડા વાયુ ગાત્રોને ભીંજાવતા સુસવાડા કરે છે.

પંદરથી સત્તર વર્ષના છેાકરાઓની એક ટાેળી ત્યાં ભમતી જોવાય છે. ભડકા તરફ, પાસેના પીપળા ઉપર, આજુબાજુનાં અ'ધારામાં એ બધાં નેત્રો ઘૂમ્યા કરે છે. થાઉ દ્વર ઘૂવડ બાેલે છે. શમડી ચિસવાટા નાખે છે. શિયાળવાં લારી કરે છે. સ્મશાનમાં હાડકાં અસ્તવ્યસ્ત પડયાં છે, ને એકાદ અર્ધજલી લાશના કાેઇ અંગને કાેઇ અ'ધારામાં ખેંચાખેંચી કરી રહ્યું છે.

^{*}किन्नर, किंपुरुष, महोरग, गंधर्व, राक्षस, भूत, पिद्याचा:। तत्त्वार्थसूर

૬૪ **યાગનિષ્ઠ આ**ચાર્ય

વારે વારે સ્મશાનમાં થતા ભડકાથી ટાળીના સભ્યાની આંખા ચમકે છે. " જુઓ પણે ભડકા થાય. "

" ભડકા થાય એ બધા ભૂતના ન સમજવા. હાડકામાં રહેલા ફાેસફરસને હવા લાગવાથી પણ ભડકા થાય. "

" અરે, ભૂતાે માંસની મિજબાની માટે પેલી લાશને ઉપાડી જતાં લાગે છે. "

ને ભડકાના અજવાળામાં કૂતરાં લાશ ખેંચી જતાં જોવાય છે.

" એ રહ્યાં ભૂતડાં !" ને ટાળી ખડખડાટ હસી પડી. નિર્જન રાતમાં એ હાસ્યના પડઘા પડચા.

" હાય ખાપ, ભૂત !" માંડામાંડા આવતા કાઈ વરેમાર્ગું ભૂલેચૂકે કાઇ વાર અહીં આવી ગઢતા, આ દશ્ય જોઇને છળીને નાસતા, અને એને નાસતા જોઇ ટાળીનું હાસ્ય ફરીથી પડછંદા પાડતું, ને નાસતા પ્રવાસી ' ખાધા ખાપ રે !' કરી પડતું સૂકતા. માંએ ફીલ્ વળી જતાં ને કંઇકંઇ અકવાદ કરતા. પછી ભુવા-વાઘરીઓની જમાત આવતી, નૈવેદ્ય થતા, ભુવા લીં મુકાપી લાહીની ધાર વહેવરાવતા, ને ડાશીઓ રાઇ-મીઠાના વાટકા કરી નજરની તરતમતાની પરીક્ષા કરતી. મહામહેનતે પેલાના ઉપરથી ભૂતની અસર ઊતરતી.

આ ભૂતિયા-ટાળી વળી બેચાર દિવસે કબ્રસ્તાનમાં દેખા દેતી. કાેઇ ને કાેઇ જન્ન જોઇ જતું ને છળી પડતું. ગામમાં વાતા ઊડતી: હમણાં ભૂત ને જન્ન અહુ ફર્યા કરે છે. નકકી રાગચાળા વધશે.

ધાળે દિવસે પણ કેાઇ ઠેકાણે દાંત ઝલાઇ જવાની કે ધુણવાની વાત આવતી. ડાકલાં વાગતાં કે તરત પેલી ભૂતિયા ટાળીના જીવાનિયા હાજર! ભૂત લાડવા—પૂરી માગતું. કંઈ કંઇ નૈવેદ્ય માગતું. ચાર રસ્તાના ચાક પર એ ઉતાર મૂકાતા. આ મંડળી એ નૈવેદ્યના અધિકારીને આમંત્રણ આપવા એ ઘઢા, દીવા બધું તાડી—ફાડી નૈવેદ્ય હડપ કરી જતા, ને હડપ કરેલું હજમ પણ થઇ જતું. કાેઇ ભૂત, કાેઇ પ્રેત, કાેઇ ડાક્ષ્ણ–શાક્ષ્ણ વિરાધ નાેંધાવવા ન આવતી.

આવી અનેકાનેક જહેમત છતાં જિજ્ઞાસા પૂરી થતી નહોતી. બહેચરદાસે નિર્ણય કર્યો કે હવે ટાળીમાં ન જવું. ટાળી દેખી કદાચ ભૂત-પ્રેત મુલાકાત ન આપે. હવે એકલા જ જવું, ને નિર્ણય કરવા. આ માટે તેઓએ એક સારું ચાકું પણ વસાવી લીધું. ભાગ્ય યાંગે કેાઇ બૂત ભેટી જાય તા એની ચાટલી જ કાપી લેવી. 'ભૂતની ચાટલી 'ના તા અનેક ચમત્કારા જાણીતા હતા. ચાટલી હાથમાં આવી એટલે ભૂત ગરીબ ગાય. કહા તા કપડાં ધુએ, કહા તા વાસણ માંજે! હવે તેમણે છૂપી પાલિસની હાશિયારીથી ભૂતના વાસસ્થાનની માહિતી મેળવવા માંડી.

પહેલી માહિતી મળી. દાેશીવાડામાં હરિકૂઇ પાસે ભૂત રહે છે. અસ, બહેચરદાસે ત્યાં જવું શરૂ કર્યું. પણ ગમે તે કારણ હાે, લાંબા પ્રયત્ન પછી પણ ટ્રંકી એવી મુલાકાત પણ જિગીયુ–વિજિગીયુ કૃપ

ન થઇ શકી.

ઘણી વાર ખેતરે રાતવાસા રહેલા પિતાને ભાત આપવા જવું પડતું. વચમાં કપ્ર-સ્તાન આવતું. આમાં એક મહા ઉત્પાતવાળા જન્ન રહે છે, એમ કહેવાતું. ભૂતિયા ટાળી ઘણી વાર આવી ગયેલી, પણ નિરાશા સાંપડેલી.

આજ અચાનક કપ્રસ્તાનના મહુડા નીચે ધાેળું ધાેળું કંઇ ઊલેલું જણાયું. નક્કી જન્ન! અહેચરદાસને ઘણા દિવસની મહેનત ફળતી લાગી. તે ધીરેથી નજીક સર્યા. સરીને જેરથી ખૂમ મારી: 'એય ખસી જ!'

પણ પૈલા એાછાયા મકકમ હતા. એ ઊભું ઊભું ધાળું ધાળું ભારતા જેવું રૂપ કાઢી રહ્યું હતું.

" ખસે છે કે નહીં ?" બહેચરદાસે પાસે પહેલાે ઈટનાે કકડાે ઉપાડયાે ને ઘા કર્યાે. જવાબમાં એ ખડખડાટ દાેડી ગયું, ને થાેડે દૂર જઇ ઉચ્ચ સ્વરે અવાજ કરીને ભુંકવા લાગ્યું.

' અરે, આ તા ગધેડું ! ' સહેજમાં એમનું માં મલકી ગયું.

લલે એ તો હસીએ, માંએ ગમે તેમ કહીએ; પણ ભૂત-પ્રેતની બાબતમાં માટા માટા વિધાસ રાખતા. રાતના માટેા પડછાયા જેતાં તેમની છાતી બેસી જતી, બાકી સુધરે-લામાં ખપવા માગતા લલે માંથી ગમે તેમ ફડાકા મારે. આના અંતિમ નિર્ણય થયા જ ઘટે! પણ એ વખતે એમને કયાંથી ખબર કે કેટલીક બાબતાના કદી નિર્ણય ઘયા નથી ને થશે નહીં. રહસ્ય જીવનની એક અણજાણી બાજુ છે.

એક વળી નવા સમાચાર મળ્યાઃ સત્તાવનના અળવામાં પાટણના એક વાણ્યા નામે મગનલાલ સરકાર સામેના કાવતરામાં પકડાયેલા, ને અહીં વિજાપુરમાં જ, કણ્યીના માઢ પાસે તાપના ગાળે ઉડાવેલા. જીવ તા ગયા પણ વાસના સજીવન રહી ગઇ, એટલે કણ્યીના માઢની પાસે રહેતી એક ઠાકરડીના દિલમાં એણે પ્રવેશ કર્યા. ઠાકરડીએ તા જનમ ધરીને મગનનલાલને જોયેલા નહીં, ને બળવા તે પંખી કે સસલુ એ પણ એને ખબર નહીં.

ઠાકરડીના દિલમાં પ્રવેશ થયાનું સાંભળતા કે ખહેચરદાસ ત્યાં દાેડી જતા. ઠાકરડી વિચિત્ર વિચિત્ર વાતો કરતી. બળવાના ઇતિહાસ કહેતી. બહેચરદાસ આ કાયેડા ઊકેલી ન શકતા. વળી એક જણે નવી વાત કરી. મહુડી જવાના રસ્તા પર ' દેવાની આંબલી ' નામની એક માેડી આંબલી છે. દેવા નામના પ્રદ્મરાક્ષસ ત્યાં હાજરાહજૂર છે. દેવા હતા મૂળ દેવ-શંકર નામના પ્રાદ્મણ, વેરાવાસણાના રહેવાસી. પિતા કાળોઓના ગાર હતા. યજમાનવૃત્તિ કરીને ગુજરાન ચલાવે, પણ દેવા તો કાળીના ધર્માર્થવૃત્તિના ગુરુ થવાને બદલે ચારી કરવામાં કાળીના ગુરુ થયા. તીરકામડીમાં તા ભલભલાને પાણી પિવરાવે. તલવારની પટાબાજી એના ખાપની. માેટા થતાં એણે પાતાની ટાળકી જમાવી. કાક કાળી, કાક ઠાકરડા, કાક મામના, કાક ગરાસિયા. પણ જવાંમદી માં દેવાને કાઈ ન પહાંચે. એ દુકાના ફાઢ, તિજારીઓ તાેડ.

:\$\$

યાેગનિષ્ઠ આચાય'

ગામમાં ધાળે દહાડે લૂંટ ચલાવે. એનું નામ કાઇ ન લે!

ગાયકવાડનું રાજ્ય એ વેળા નવું નવું. ' બેસતો રાજા ને આવતી વહુ 'વાળા ન્યાયે કડપ બેસાડવા એમણે વડાદરેથી ગિસ્ત માકલી, પણ દળાય તા એ દેવા નહિ. એ તા જેમ સરકારી કડપ વધતા ચાલ્યા, એમ એમ દેવા જાન પર ખેલીને જવાંમદી દાખવવા લાગ્યા. વધુ ને વધુ લૂંટફાટ કરવા લાગ્યા.

કડી પ્રાંતના સૂળા પર જબરું સરકારી દબાણ આવ્યું. કરળાના કેટલાક મુસલમાના સાથે દેવા ગાઢ મિત્રાચારીમાં હતા. સૂબાએ એ મુસલમાનાને સામ–દામ ને દંડ ભેદથી ફેાડવા માંડયા. આખરે એક જણ પર લાલચ કામ કરી ગઇ, ને ઘણા બહારવટિયાએા માટે ખને છે તેમ–મળવા આવેલ દેવાને દગાથી પકડી લેવામાં આવ્યા.

કચેરીમાં એના પર કામ ચાલ્યું ને ફાંસી મળી. એ વેળા ફાંસી જાહેરમાં હજારાની માનવમેદની સમક્ષ અપાતી. આ ખાખડધજ આંબલી નીચે ફાંસી ગાઠવવામાં આવી. હજા-રાના મનખ્યા હાલી મળ્યા હતા. દેવા કહે, હું તો મરદ છું; મને ગાળાએ દા, પણ આ ફ્રતરાના માતે ન મારા. દેવા ભુંડે માતે ગયા. એના હૈયે મરદના માતની વાસના રહી ગઇ. વળી દગાથી પકડાયા, એટલે મરતાં એના જીવને અંદરથી વલાપાત ઉપડયા, અને ગમે તેમ તાય બ્રાહ્મણનું ખાળિયું; મરીને અહીં બ્રહ્મરાક્ષસ સરજાયા.

ઘણી વાર રાતે ઘાડાની હાત્રળ સંભળાય છે. હાંકારા થાય છે. પાને પાને દીવડા સળગે છે ને ધૂપની સુંગંધી ચારે તરફ પ્રસરી રહે છે. કેાકવાર ઊજળા ઊજળા દૂધના વર્ણ-વાળા એક પ્રાહ્મણ ઊઘાડા ડિલે કેવળ જેનાઇ ભેર ત્યાં આંટા મારતા જેવાય છે. કેાક વાર હિખકા ભરી ભરીને કાઇ રાતું સંભળાય છે. માટા માટા સમશેરખાંના ને ખડાખડા ચમર-ખંધીના ત્યાં જતાં છકકા છૂડી જાય છે.

અહેચરદાસની કલ્પનાને આનંદ આપે એવા આ બનાવ હતા. ભૂત–પ્રેત કરતાં ય પાતાની જન્મભૂમિની પાછળ આ જાતના ઇતિહાસ વી ટાયેલા છે, એ વાત એમના અધ્યયન શીલ મન પર અસર કરી રહી.

આ પછી એ આંબલીએ બહેચરદાસ ઘણી વાર વખતે-કવખતે જતા જોવાય છે, પણ પરિણામ શું આવ્યું તે કંઇ જાણવામાં આવ્યું નથી. કદાચ વધુ જ્ઞાનાધ્યયનથી એના ખુલાસા સાંપડી ગયા હાય. છતાં વળી કાેક વાર ભૂત-પ્રેતના નામથી ઉત્સર્ગ થયેલા ઉતાર-મલીદા ઝાપડી જતા પણ જોવાય છે.

એક ખાસ ઘટના તો એમના સહાધ્યાયીઓને હજી સુધી યાદ છે. એ વેળા તેઓ છે કા ધારણમાં હતા. વર્ગના જૂના શિક્ષક વૃદ્ધ ઉમરે નવી વહુ લાવેલા. શિક્ષક ગણિતમાં બહુ હાંશિયાર હતા. બહેચરદાસ વગેરે તેમની પાસે શિખવા માટે ઘરનાં બીજા કામકાજ પણ કરતા. લગ્ન કરીને આવતાંની સાથે-યૌવનના ઉખરમાં પળ મૂકતી નવાઢાને ભૂત આવવા લાગ્યું. યૌવનનું આયુ વીતાવી ચૂકેલા શિક્ષકે આ ભૂત કાઢવા માટે ખૂબ ખૂબ ઉપાયા કરવા માંડયા. આખરે કાઈ કઠીરના લેટા થઇ ગયા. એણે ભૂતને કાઢી આપ્યું ને વીજાપુર ગવા-

જિગીયુ–વિજિગીયુ ૬૭

ડાના રસ્તા પર આવેલ મીરાંદાતાર પર મલીદા ચડાવવા કહ્યું.

મીરાંદાતાર કપ્રસ્તાનની નજીક છે. એ વખતે ત્યાં ગીચ ઝાડી ને પરદેશી યુત્રરનાં ઝૂંડ હતાં. ખરે ખેપારે કે અસુરવેળાએ કાેઇ ત્યાં જવાની હિંમત ન કરતું. નિશાળ છૂટી ગઈ હતી ને અનન્ત આકાશના માટે નિશાળિયા સૂર્ય પણ મેર બેસવાની તૈયારીમાં હતા. શિક્ષકે વિદ્યાર્થી ઓને મલીદા ચઢાવવા જવા માટે કહ્યું, પણ કાેઇની હિંમત ચાલી નહીં. તરત અહે-ચરદાસે —એ નિલીક જીવાનિયે બીડું ઝડપ્યું.

મલીદા એટલે શેર કુલેરઃ આટા, ઘી ને ગાળનું બનાવેલું ચૂરમું, એક શ્રીફળ! નાની વાટકીમાં દીવા કરવા ઘી, રૂ ને દિવાસળી. નમતી સાંજે આ બધું લઇ બહેચરદાસ ઊપડયા. કબ્રસ્તાનમાં જતાં તેમને વિચાર આવ્યા કે દેવ-દેવીએા, પીર-ઓલિયા તા વાસતાના ભૂખ્યા હાય. કંઇ માનવીની જેમ ભાજન ન કરે, પછી આ મલીદા એમને શા માટે ?

છતાં કબ્રસ્તાનમાં પહેાંચી, મલિદાની થાળી કબર પાસે મૂકો, દીવા કરી હાથ જોડી કહ્યું. " પીર સાહેબ, આ આપને માટે આણેલાે મલીદાે થાળીમાં ઢાંકીને આપની સામે મૂકું છું. પાએક કલાક બેઠાે છું. આપ જમી લેશાે."

બહેચરદાસ પાએક કલાક બેઠા. પછી રૂમાલ ઉઘાડી જોયું તો લચપચતા મલીદા જેમ ને તેમ પડયા હતા. તેમણે કરીથી પીરસાહેબની હજારમાં નિવેદન કર્યું, કે '' હું રાત્રિ-ભાજન કરતા નથી. સાંજના વાળુના વખત થતા આવે છે. ઘેર પહેાંચતાં ચાકકસ અધારું થઇ જાય. હું એક વિદ્યાર્થી છું. મારા ખાવાથી આપ જરૂર રાજી થવાના."

ને નિરાંતે પીર સાહેબ માટે આણેલું નૈવેદા પાતે આરાળો ગયા. થાળી-વાટકા ખાલી કરી પાછા કર્યા ને માસ્તર સાહેબને એ પરત કર્યા.

" મલીદાે ચડાવ્યાે ? "

" હા, પણ તેમણે ન ખાધા, એટલે વિદ્યાર્થા છું એમ કહી હું ચડાવી ગયા. " માસ્તર સાહેખના હાળા ફાટી રહ્યા. અરે, આ તે ગજખનાે છાકરાે ! રખે કંઇ થઈ ન જાય! બહેચરદાસને તાે કંઇ થવાનાે ડર જ નહાેતાે. એ તાે નિરાંતે ચાલ્યા ગયા.

" માળા અધારી!" બહેચરદાસ અબધૂત નહોતા, પણ અમધૂતાઇ અવશ્ય એમ- નામાં હતી.

આવી જિજ્ઞાસાઓ જેમ જેમ જ્ઞાનાધ્યયન વધતું ગયું તેમ તેમ પાછળથી ઓછી થતી ગઇ, પણ મંત્ર–તંત્રમાં એમની શ્રદ્ધા જામતી ગઇ. સ્વયં મંત્રથી રાેગ નષ્ટ કરનાર બન્યા. ભૂત–પ્રેત રહે નહીં. મંછા હાેય કે શાંકા, બાપડી ઊભે પૂંછડે ભાગે!

આ વાતા પછી એમની પ્રવૃત્તિ યાેગમાં ગઇ, ને જીવનમાં એક નવા ઝોક આવ્યાે, પણ એ વાતાે તાે જીવનની બીજ પચ્ચીસીના આરંભની !

चि'तड पहें चरहास

[99]

મથી પરિશ્રમ કરા, એ પરિશ્રમ તમને પ્રભુ પાસે પહોંચાડી દેશે. પરિ-શ્રમને પ્રભુ માનનારા કદાચ ભિન્ન શખ્દામાં ભિન્ન સિદ્ધાન્ત રજી કરશે; પરન્તુ તાત્વિક રીતે તેમાં કશા ભેદ નથી. ભલે કાઈ શાબ્દિક ભેદ હાય!

પ્રેમની કયારીમાં બહેચરદાસ પરિશ્રમનાં વારિ સીંગતા જ ગયા. રાપેલાં બીજ પ્રપુ-લ્લિત થતાં ગયાં, ને અંકરમાંથી છેાડ થયા ને વાવેલાં છેાડે ફૂલ બેઠાં. પણ આ શું ? આ તેન કાઇ નવાં જ રૂપ–રંગનાં પુષ્પા ખીલ્યાં ! ધાર્યાં નહાતાં એવાં ગુલાબ મહેકી રહ્યાં. સુગંધના ભાગી બ્રમરને આશ્ચર્યના આઘાત ન લાગ્યા. એણે તેન સુગંધના અંબાર ઉતારવા માંડયા.

અલ્યાસ ને અનુશીલન એમને પ્રભુદર નની તાલાવેલીમાંથી પ્રભુત્વની મામિક મીમાંસામાં ઉતારી ગયાં. અરે, જે પ્રભુને પામવા પ્રેમ-જીવન એ જીવી રહ્યા હતા, ત્યાં એ પ્રભુના સ્વરૂપની નવી વ્યાખ્યા તેમની સામે આવી ખડી રહી.

" સર્વ કર્મોના ક્ષય કરનાર, રાગ-દ્રેષમાંથી સર્વથા મુક્ત થનાર આત્મા, જેને જન્મ ને મૃત્યુ અવશેષ રહ્યાં નથી. એ જ ઇશ્વર, એ પરમાત્મા, એ જ પ્રભુ!

" એ ઇશ્વર આલંખન થઇ શકે છે, એનું ચરિત્ર માનવજીવનને આતશેને પંચે લઇ જઇ શકે છે, ખાકી એ જગત રચતા નથી, સંહારતા નથી, સજેતા નથી. અવતાર લેતા નથી ને ભક્તને લીડ પહેરવા માંથી પૃથ્વીપટ પર સંચરતા નથી."

અહેચરદાસનું સાધક હૃદય આઘાત અનુભવી રહ્યું. ઇશ્વરે જગત ન કર્યું તો કાેેો કર્યું ? એકને રાય ને બીજાને રંક કેાેે અનાવ્યા ? આ સૂર્ય, નક્ષત્ર ને તારા ! આ પુષ્ય-પાપનાં સદા ઘૂમતાં ચકાે કાેે ગતિમાન કર્યા ? ચિંતક બહેચરદાસ ૬૯

આશંકાની આંધિ મનને આવરી રહી. કયાં પ્રભુ પામવાની તીવ તાલાવેલી, કયાં એ માટેના રાતદહાડાના અજ'પા, ને કયાં આ નવું જૈનાનું તત્ત્વજ્ઞાન! બહેચરદાસ ખાવુંપીવું, સુવું-બેસવું ભૂલી અધ્યયનના ઉંડાણુમાં ઊતરી પડયા. સાગરના ઉંડાણુમાં જનાર જેમ રત્ન પામે એમ એ રત્ન હાથ કરી લાવ્યા.

વિશ્વબ્યાપી દીઇ દિષ્ટિવાળા, પૂર્ણ પુરુષ એનું નામ પરમેશ્વર! એ પરમેશ્વર પદ કોઈ એકના ઇજારા નથી. પ્રત્યેક આત્મા—અંતરથામી પરમાત્મા છે. એ તા જ્ઞાન, દર્શન ને ચારિત્ર્ય દ્વારા સિદ્ધ થઈ પાતાના આત્માનન્દમાં મગ્ન છે. એને કું ભારની જેમ માનવરૂપી રમકડાં સર્જવાની, ભાંગવાની કે બીજાં કાઇ પરિવર્તાના કે પરિશામા લાવવાની તમન્ના નથી. એની દેષ્ટિમાંથી વૈર—પ્રેમ, દેષ–ઈર્ધ્યા સમૂલ ધાવાઇ ગયાં છે. ઇચ્છા માત્રના નાશ કર્યો છે, અને ઇચ્છા વિનાના આત્મા શું સર્જે ?

આ વિષમ ભાસતી સંસાર રચના માટે એ લેશ પણ જવાબદાર નથી. દેવ ને રાક્ષસ, પાપ ને પુષ્ય, રાજા ને રંક પેદા કરનાર કાઇ કલહપ્રેમી એ કિરતાર નથી. એને જો સર્જવાનું ખરેખર આપ્યું હોત તો–એણે જેવું નિષ્કલંક, પુષ્યશીલ જીવન જીવી બતાવ્યું, તેવું જ જગત રચ્યું હોત.

ત્યારે જગતની આ સમ–વિષમ રચના કેમ ચાલે છે ? પ્રશ્ન ગહન છે, ઋષિ–મુનિએા મૂંઝાઇ ગયા છે. ભલભલા તત્ત્વવેત્તાએા આ અસીમ સમશ્યાને સુલઝાવી શકયા નથી, પણ માર્ચ પુરુષાએ સ્પષ્ટ કહી નાખ્યું છેઃ

> કર્મ પ્રધાન વિશ્વ કરી રાખા, જો જસ કરહી સાેતસ કલ ચાખા!

જીવ-આત્મા જેવાં પ્રકારનાં કર્મ કરે છે, તેવાં ફળ ભાગવે છે. અને એનું જ નામ કર્મવાદ! રાય અથવા ર'ક, પુષ્યશાળી અથવા પાપી: એ બધું કર્મનું જ પરિષ્ણામ છે. આત્મા સ્વતંત્ર રીતે કર્મ કરે છે. તેનું ફળ પણ સ્વતંત્ર રીતે ભાગવે છે. મનુષ્યરૂપી નાકાને ચલાવનાર ઇશ્વર નહીં પણ કર્મ છે, ને ઇશ્વર, પૂર્ષ-આત્મા તા પાતાના સુચરિત દ્વારા દીવાદાંડીની ગરજ સારે છે. એ અતાવે છે કે કર્મની જાળમાંથી અમે આ રીતે, આવા પુરુષાર્થદ્વારા મુક્ત બન્યા. તમે પણ તેમ વર્તવાને શક્તિમાન છા!

કર્મ વાદ કહે છે: તમે તમારા ક્ષણેક્ષણના વર્ત ન માટે જવાબદાર છેા. ગમે તેવા યાગી પણ પાતાના ભૂતકાળને ફગાવી દઇ શકશે નહીં. એનાં સારાં –નરસાં પરિણામા એણે વેઠવાં જ રહ્યાં. તમારું મૃત્યુ કે તમારા કાળ પણ તમને એ કર્મથી મુક્ત નહીં કરી શકે. તમારાં સુ-કૃત્યાથી એને ન હઠાવા-ત્યાં સુધી એ તમને નહીં મુક્ત કરે!

મુક્તિ કેવળ આત્માથી મળશે. આત્માની મુક્તિ આત્માથી જ સાધી શકાશે.

60

યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

આત્માથી આત્માના ઉદ્ધાર. આ કર્મથી વીંટળાયેલા આત્માની સર્વાંગસિધ્ધ અવસ્થા તે જ પરમાત્મા–પરમેશ્વર! આત્મા અનંત શક્તિવાળા અનંત વીર્યવાન ને અસીમ પરાક્રમી છે. પાપના ઘરમાંથી એ પાતે જ પાતાના ઉધ્ધાર કરવાને શક્તિમાન છે.

પુરુષ-સિંહ થા! કર્મથી મુકત થા! આત્મા એ જ પરમાત્મા છે!x

ઇધ્વરદર્શનની પરમ તીવ્ર અભિલાષાવાળા અહેચરદાસને દિવસા પહેલાંના ગુરુદેવ શ્રી રવિસાગરજીના શખ્દાે યાદ આવ્યા. એ શખ્દાેનું રહસ્ય સમજાયું, અને સદા કડછી વાણી માં કર્વિતા કરનાર અખાે પણ કહેતા સંભળાયા.

> અખા શાધાને સળ બેસાડ, સદ્દગુરુ સંગે જઇશ પાર. ઇન્દ્રિય ગ્રાજ્ઞ પરમેશ્વર નથી, ભર્મ કાઇ ન મરશા મથી. દષ્ટ પદારથ માન્યે સિધે, તારા સંકલ્પ જાણ તે વિષે.

ભજન-વાણીના પ્રેમી અહેચરદાસના હૃદયમાં નવનવા ઉભરા આવવા લાગ્યા. અખે જાણે વળી કહેતા હતા.

> તરણા એાથે ડુંગર રહે, એવો ઉખાણા સહુ કા કહે. તરણું તે જીવના અહકાર, તે પાછળ રહ્યો અહકાર. અખા અહકાર વધાર્યો ગમે, તે માટે જીવ ભવમાં ભમે

આકાશના શુભ્ર પટમાં, ચાંદનીના ચાંદીના તારામાં ને ઊડુગણાની પાછળ પોતાના પ્રિયજનને ખહેચરદાસે તરણાની એમથે રહેલા ડુંગરની જેમ, પોતાના દેહમાં બિરાજમાન દેખ્યા. ચકળવકળ રહેતી, દિશાઓ ફેંદતી ને શૂન્યને પીંખતી એમની દૃષ્ટિ હૃદયાભિમુખ વળી. એ સ્વાધ્યાયના ઊંડાણમાં ઊતરતા ગયા. જૈન ફિલસૂફીના અનુપમ સિધ્ધાંતા, અહિંસા, સામ્યવાદ, અનેકાન્તવાદ, કમેવાદ, આત્મા, જન્મ, પુનર્જન્મની ઊંડી અવગાહનામાં એમના ભર્યા દિવસા ખાલી થઇ જવા લાગ્યા, ને ખાલી પહેલો તિએરીમાં આધ્યાત્મિકતાની સંપત્તિ છલાછલ થવા લાગી. દુનિયાદારી તરફ લક્ષ એાછું થવા લાગ્યું. સતત ચિંતન, સતત મનન, સતત નિદિધ્યાસન!

અભ્યાસી અહેચરદાસ ચિંતક અનતા જતા હતા. દરેક વસ્તુ પાતાના તાલ-માપથી માપવા લાગ્યા. અધ્યાત્મના વિષયાથી માંડી ઇતિહાસના પરિશીલન પર એ ઊતરવા માંડયા.

પાંચમા ધારાણના અભ્યાસ વીજાપુરની શાળામાં પૂરા થઇ ગયા હતા, ને કેવળ આણુ દિવસની હાજરીમાં છઠ્ઠા ધારાણની પરીક્ષા પહેલે નંબરે પસાર કરી. હવે આગળ અન્યાસ માટે વીજાપુરમાં સગવડ નહાતી; પણ આ જ્ઞાનપિપાસુ આત્માએ ખાનગીમાં અભ્યાસ જારી રાખ્યા.

^{&#}x27; इश्वरासिध्धिः प्रमाणाभावात् ' કહેનાર સાંખ્ય દર્શનવાલા તથા બૌદ્ધો પણ જૈનોની જેમ ઇશ્વરની જગતકર્તા કલ્પનામાં માનતા નથી.

ચિ'તક અહેચરદાસ હ૧

ઉદુ શીખલું શરૂ કર્યું. મરાઠી અધ્યયન પણ ચાલુ કર્યું. ઇંગ્લીશમાં પણ ખાનગીમાં ખે રીડરા પૂરી કરી નાખી. સાથે હિન્દ અને પૃથ્વીના ઇતિહાસા, ભૂગોળા ને ગણિત વગેરેનું સારું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી લીધું.

સંસ્કૃતનું અધ્યયન ચાલુ જ હતુ. સાથે ધાર્મિ'ક અભ્યાસમાં પણ સારા વેગ દેખાતા હતો. પંચ પ્રતિક્રમણ, નવસ્મરણ, અનેક સ્તવન-સજઝાય તો કયારનાં મુખપાઠ થઇ ગયાં હતાં, ને સિંદ્ધર પ્રકરણ, શાભનસ્તુતિ, જીયવિચાર, નવવત્ત્વ, ને દંડક પણ પૂરાં થઇ રહ્યાં હતાં. જૈન તત્ત્વ ને જૈનશાસ્ત્રોની ઊંડી અવગાહના થઇ રહી હતી.

ચિંતકને સામાન્ય સહજ એવી લેખનપ્રવૃત્તિ પણ ચાલુ જ હતી. એાગણીસ વર્ષના એ અદમ્ય ઉત્સાહી જુવાનની વિવિધ વિચારસરણીએા જાણવા જેવી છે. સાર્વજનિક જ્ઞાનની એાછપવાળા એ યુગમાં, સંવત ૧૯૪૯માં લખાયેલા તેમના એક નિબંધ હાથ લાગે છે, ત્યારે એ મેધાવીની મેધાના અજબ ચમકારા આપણને આંજ કે છે.

આર્યાવર્તના પ્રતાપી આર્ય'સામ્રાજ્યના અધઃપતનની આલેાચના કરતાં તેએ। લખે છેઃ

" હિન્દુસ્તાનમાંથી હિંદુઓનું રાજ ગયું. તેમાં રજપૂત રાજાઓના કુસુંપ, પરસ્પર કેષભાવ તથા હિન્દુસ્તાનના રાજાઓને ઇતિહાસનું ખરેખરું જ્ઞાન નહાતું, તેમ જ તેઓ રાજ-કીય નીતિશિક્ષણથી પણ અજ્ઞ હતા; તે કારણ મુખ્ય છે. પરદેશીઓની સવારી આવતી હતી, ત્યારે રાજાઓ પરસ્પર એકબીજાને સહાય કરવાને બદલે એકબીજાનું ખાદતા હતા."

આ પછી પૃથ્વીરાજ અને જયચંદનાં દુષ્ટાંત આપતાં આગળ તેઓ એ કાળની નીતિ-શિથિલતા વર્ષુ વતાં લખે છે:

" ગૂજરાતના ભાળા ભીમદેવે પણ આધુના રાજાની કુંવરી સાથે લગ્ન કરવાની અયાગ્ય ઇચ્છા કરીને લડાઇ આરંભી ગૂજરાતના ભળ પર કુહાડા માર્યો. કરણુધેલાએ વ્યબ્લિયારના પાપથી ગૂજરાતનું રાજ ખાયું અનીતિયા રાજ્ય વગેરે સર્વના નાશ થાય છે. દક્ષિણના રાજાએ પણ અતિહાસિક દ્યાનવાળા નહોતા. હિન્દુઓમાં મુસલમાનાની પેડે ધર્મના જીરસો રહ્યો નહોતો. હિન્દુ રાજાઓ સૈન્યને યુધ્ધની વ્યવસ્થિત તાલીમ આપતા નહોતા."

હિન્દુ રાજાઓના પક્ષની અશક્તિ દર્શાવી તેઓ સામા પક્ષનું નિરીક્ષણ મામિ કતાથી કરે છે.

" મુસલમાન બાદશાહાએ ધર્મના જીસ્સાથી હિન્દુસ્તાન લીધું. હિન્દુ દેવળા તાડમાં. ધર્મશાસ્ત્રો ખાલ્યાં, હિન્દુ રમણીએા પર અત્યાચાર કર્યા અને હિન્દુ કુમારિકાએને જોરજીલમથી પાતાની બીબીએન બનાવી જનાનખાનામાં બેસાડી."

અને તેઓ આ બધી વટાળપ્રવૃત્તિનું પરિશામ દાખવતાં એક વિવેચકની છટા દાખવે છે. ૭૨ યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

" એથી જ હિન્દુઓમાં બાળલગ્તના પ્રચાર વધ્યાે, અને હાલ પણ હિન્દુઓમાં બાળલગ્તના રૂઢિ ચાલુ છે. હિન્દમાં ચારે વર્ણુમાં સુયાગ્ય કેળવણા નહાેતા, તેથા લાક વિદ્યા–કેળવણાના અભાવે વહેમા– અત્રાતા રહેતા હતા. તેથા સુસલમાનાએ પાતાનું રાજ્ય જમાવ્યું. તેમનામાં ધર્માં ધ જુસ્સાે હતાે, તેથા તેઓ યુષ્ધ કરતાં–મરણથી પાછા પડતા ન હતા. ''

મુસ્લિમ વિજયોના પ્રારંભકાળ પર વિવરણ કરતાં તેઓ મધ્યકાળ પર આવે છે.

" રજપૂતો ઘણા શર હતા, પણ તેમના બાળપણના લાબ કપટકુશળ મુસલમાના લેતા હતા. રજપૂતા સિવાયના ભાઈના હિન્દુઓમાં મરણના ભય અને છવવાના સ્વાર્થ વધ્યા હતા. પ્રતાપ રાણાએ ચાણક્યનીતિ વિનાના બાળપણે અકબર બાદશાહનાં સૈન્ય સાથે યુધ્ધા કર્યાં અને મુસલમાનાએ ચાણકય-નીતિયા લડાઇએ કરી, રાજપૂતામાં કાટકુટ પડાવી અને હિન્દુ રાજાઓના પરાજય કર્યાં. અકબર બાદશાહે હિન્દુ-મુસલમાનના એકતા કરી માગલ બાદશાહી સ્થિર ચિરં છવી કરવા ઉદ્યમ કર્યાં હતા. ''

એક નીડર ઇતિહાસવિદને શાભે તેવી ટીકાથી તેએ આગળ વધતાં જણાવે છે, કે એ મહાન માગલા પણ કેમ હાર્યા ને નવી ચાણકથનીતિવાળી પ્રજા કેમ કાવી ?

" જહાંગીર ને શાહજહાં પછીથી ઔરંગઝેબે તે મુદ્દાના નાશ કર્યો. હિન્દુ રાજાઓ પર જીલમ–કર વધારીને લડાઇએા શરૂ કરી; તેથી હિન્દુ-મુસલમાનની પરસ્પરની લડાઇએ મુસ્લિમ ભાદશાહતની જડ ઢીલી ખની, હાલવા માંડી, અને હિંદુસ્થાનમાં કંપની તરીકે આવેલી બ્રિટિશ પ્રજાએ તેના લાભ લઇ રાજ પ્રકર-ણમાં માથું માર્યું, અને ઇ. સ. ૧૮૫૭ના ખળવામાં અંગ્રેજ સરકારના હાથમાં હિન્દુસ્થાનનું રાજ ગયું.

રજપૂત-મુસ્લિમ ને અંગ્રેજ મુઠલેડાની ચર્ચા સાથે તેઓ મરાઠાઓના મહાન રાજ્યની વિવેચનાને પણ નથી મૂકતા. અતિ સંક્ષેપમાં પણ ઇતિહાસના પ્રત્યેક અંગને સ્પર્શવાની કલ-મની તાકાત આપણને તેમની અહુશ્રુતતાના ખ્યાલ આપે છે, ને વિશાળ દૃષ્ટિખિંદુના ભાસ કરાવે છે.

" આ વખતે એક વીર મરાકા પાકચા, અને તે વીર શિવાજી. તે પૃરેપૃરા રાજપ્રકરણી રાજ હતા. તેણે ચાણકયનીતિથી રાજ્ય સ્થાપ્યું –જમાવ્યું હતું. પણ તેની પાછળ તેના ઉદ્દેશને સમજનાર મરાકાએ થયા નહિ અને તેમણે દિલ્હી સુધી સ્વારીએ કરી પણ રજપૃત રાજાઓને પાતાના દુશ્મન બનાવી દીધા અને મરાકા તથા પેશાના ઘરમાં જ ફાટકુટ થઈ, એથી તેમણે હિન્દુઓનું એકય કર્યું નહિ. હિન્દુ રજપૃત રાજાઓને સતાવવા માંડયા અને તેમની સાથે દાવપેચથી વર્ત વા લાગ્યા, અને શિવાજીના મૂળ ઉદેશ ભૂલી ગયા. પરિંહામે મરાકી સત્તા પડી ભાગી અને હિન્દુસ્તાનમાં અગ્રેજ સરકારની રાજસત્તા જામી."

મરાઠી રિયાસતની થાેડીએક પંક્તિએામાં આલાેચના કરી હવે તેેએ અંગ્રેજી સત્તા પર આવે છે.

"અંગ્રેજો રાજ–વ્યાપારમાં કુશળ હતા. તેમણે હિંદુ–મુસલમાનાની પરસ્પરની ફાટફૂટના લાભ લીધા હિન્દુએા અને મુસલમાનામાં રાજ્ય શા માટે અને કેવી રીતે કરવું જોઇએ એ સંબંધા સર્વ કામાનાં બાળને ખરેખર હ્યાન અપાતું નહેાતું, તેથી રાજાએા સાથે પ્રજાએાના પણ સ્વાર્થસંબંધ રહ્યો, અને ખાસ રાજ- જિગીયુ–વિજિગીયું હ3

વ્યવસ્થાના હેતુઓનું જ્ઞાન ટળવા માંડયું, તેથી રાજ્ય કરવામાં હિન્દુએ। અને મુસલમાના કરતાં વિશેષ કુશળ, આત્મભાગી, વ્યવસ્થિત બળવાળી, સર્વકળાકુશળ એવી બ્રિટિશ સરકારના હાથમાં રાજ્ય ગયું. હિન્દુઓમાં દોફોના સળા પેડા, તથા રાજ્ય કરવાના ગુણા ટળવા માંડયા. આમ બન્ને નરમ પડયા. ''

વિગતાની નક્ષ્કરતામાં ઊતર્ચા પછી એક આર્ષ દેષ્ટિવાળા યુગપુરુષની જેમ ઓગણીસ વર્ષના અહેચરદાસ આવું આલેખન કરે એ કેવળ પૂર્વ જન્મસિધ્ધ સંસ્કારા સિવાય શું હાઇ શકે ? અંગ્રેજોએ કેવી રીતે રાજ લીધું, આ વિવેચનાના સળગતા પ્રશ્નને તેઓ પાતાની રીતે રજ્ કરતાં કહે છે:-

"કુસંપ, ફાટફૂટ, દેશદ્રોહ, રાજ્યદ્રોહ, મરણભય, અતિ સ્વાર્થ, અજ્ઞાન, માહ વગેરે દોષો વિના કાઇનું રાજ ૮ળતું નથી. બ્લિટિશોએ હિન્દનું રાજ લીધું તેમાં ખંનેમાં પ્રવેશેલા દોષો, અનીતિ અને દુર્યું શુનાંજ કારણો છે: માટે બ્લિટિશ પ્રજા પર દેષ-વેર ન કરતાં બ્લિટિશોના જેવા ગુણો પ્રાપ્ત કરવા જોઇએ. બ્લિટિશોની પેઠ રાજકારણીય ધમંનો સિધ્ધાંત ઘુસાડવો જોઇએ. સર્વ દેશા અને ખંડામાં મુસાકરી કરવી જોઇએ. ખરાબ રિવાજોને દૂર કરવા જોઇએ, હિન્દુ-મુસ્લિમોએ સંપીને રહેવું જોઇએ અને રાજ્યમાં ધમંની તકરારી લાવવી જોઈ એ નહિ. આટલું બને તો બ્લિટિશ રાજ્યની પેઠે તેઓનું બેગું રાજ્ય સ્થપાશે. હિન્દુઓ અને મુસ્લિમો જ્યાં સુધી પરસ્પર ધર્મ બેઠે કલેશ કુસંપ કરશે, ત્યાં સુધી હિન્દમાં અંગ્રેજ સરકારનું રાજ્ય કાયમ રહેશે. રાજકાર્યમાં હિન્દુઓ અને મુસલમાનો અંગ્રેજ જેવા કુશળ થશે, સંપીલા થશે, અને રાજ્ય ચલાનવાનું શીખશે ત્યારે હિન્દુ અને મુસ્લિમ પાતાને બૂલી જઈ હિન્દી બનશે, ત્યારે તેઓ બન્ને અલ્પ પ્રયાસે હિન્દમાં સ્વરાજ્ય સ્થાપશે. '°

અહીં રાજા રામમાહનરાય કે ઈશ્વરચંદ્ર વિદ્યાસાગરના વિચારાના પડદા આપણે સાંભળીએ છીએ, ને પ્રાન્તે તેઓ દ્રંક સમય પહેલાંના હન્દુ નેતાઓની 'મવાલ 'વલણ મુજબ ભરાસાથી સૂચવે છે, કેઃ

" બ્રિટિશ સરકાર શાણો છે, તેથી હિન્દુઓને અને મુસ્લિમોને રાજવહીવટમાં પાતાના જેવા સમાન હકક ગણી તેઓને રાજ સાંપશે. હિન્દીઓએ બળવા વગેરે ન કરતાં કેટલાક વર્ષો સુધી અંગ્રેજોની પાસેથી મુત્સદીથી રાજ્ય કરવાનું શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ, અને ચારે વર્ષુ અને નીચામાં નીચી જાત પણ રાજનીતિ ત્રાનવાળી થશે ત્યારે હિન્દીઓ રાજપ્રાપ્તિ કરશે."

ખ્રિટિશ રાજના ઉદારપણામાં વિશ્વાસ ધરાવતા ધરાવતા તેએા પુનઃ ચીમ**કી ભરે છે.**

''બ્રિટિશ રાજકારાખારીઓ હિન્દુઓ અને મુસલમાનામાં અક્ષ્ય થવામાં કળાઓ વાપરશ અને તેથી વાર વાર સંપમાં ભંગાણ પડશે. તેઓએ બ્રિટિશાની રાજદ્વારી નીતિ શીખવી જોઈ એ, અને બ્રિટિશ ગુરુના પક્કા શિષ્ય બનીને તેઓએ ગુરુનો ગુરુતાને મેળવવી પડશે. તેમાંગુણી અને રજોગુણી રાજ્યોના અંતે નાશ થાય છે. સાત્વિક રાજ્યો ને સાત્વિક પ્રજાઓથી સાત્વિક રાજ્ય પ્રાપ્ત કરી શકાય છે, અને સાત્વિક રાજ્યો હજારા તથા લાખ્ખો વર્ષો સુધી ટકી શકે છે. બ્રિટિશ સરકારનું રજોગુણી રાજ્ય છે અને તમાગુણ મિશ્રિત છે, તેથી તેની ચિરસ્થાયીતા નથી. હિન્દુઓ અને મુસ્લિમા પરસ્પર રાજ્યના સ્વાર્થે સંપીલા થશે અને એક્ષ્ય કરી રાજ્ય લેશે. પણ સાત્વિક ગુણો અને સાત્વિક કર્મો વિના રજોગુણી રાજ્યમાં વાર વાર અનેક પરિવર્તનો થવાનાં. બ્રિટિશ રાજ્યાધિકારીઓએ હિન્દુ મે દિરા અને મસ્જિદા તાડી નથી. તેમણે કાઇના ધર્મમાં હજા મુધી હાથ નાંખ્યા નથી, તેમ જ હિન્દુ - મુસ્લિમ સ્ત્રીએ! પર જોરજાલમ કરી તેઓએ પાતાની સ્ત્રીએ! તરીકે ૧૦

૭૪ યાગનિષ્ઠ અનચાર્ય

ખનાવી નથી, તેથી બ્રિટિશ રાજ હાલ સંપૂર્ણ નીતિને શિખરે વીરાજે છે. હિન્દુઓ અને મુસ્લિમોએ બ્રિટિ-શાની રાજ કરવાની પ્રશસ્ય નીતિને ત્રહણ કરવી જોઇએ. પોતાનું બધું સારું છે એવા મિથ્મા અહંકાર તજવા જોઇએ. યુરાપીય રાજ્યા કરતાં પૂર્વનાં આર્ય રાજ્યા સારાં હતાં, પણ તેઓના ગુણા અને તેવાં કર્ત વ્યા હાલ નહીં હોવાથી, હિન્દુઓએ તેવા ગુણા પ્રાપ્ત કરવા જોઈ એ."

ભારતવર્ષની પ્રગતિની આડે નાગચૂડ જેવા ભરડા લઈ બેઠેલ હિન્દુ–મુસ્લિમ અકય-ના પ્રશ્નનું તેમને પણ ધ્યાન છે. તેઓ કહે છેઃ

''હિન્દુ-મુસ્લિમ એકય અનેક ગુણાયા થશે ત્યારે હિન્દાઓનું રાજ્ય સ્થપાશે, અને બ્રિટિશ પ્રજ્ય પણ હિન્દીઓ અને મુસ્લિમાના મેત્રી સાધશે. મુસલમાનામાં હદબહાર ધર્માં ધતાના જુરસા છે, અને તેથી મુસલમાના પ્રસંગાપાત એકદમ હિન્દુઓની સાથે કલેશ કરતાં, લડાઈ ટંટામાં પડતા અચકાતા નથી. આવી દશામાં હિંદુસ્તાનમાં અંગ્રેજ રાજનું અસ્તિત્વ ઠીક છે: પણ જ્યારે બંને કામાં પોતે ધર્મ બેંદે રાજ્ય-પ્રકરણમાં સંપીને રહેશે અને બંને મળીને રાજ્ય ચલાવવાને લાયક થશે એટલે દૈવી સત્તાના બળે આપાઆપ તેઓ જન્મભૂમિમાં રાજ્ય કરતા થશે. "

આટલી કડક વિવેચના પછી તેઓ આદર્શ રાજ્યની પાતાની કલ્પના રજૂ કરે છે.

" પ્રજાઓને જેઓ આત્મ સમાન ત્રણે છે, તે ખરા રાજાઓ છે. જેઓ પ્રજાના સુખમાં તન, મન, ધનથી હોમાઈ જાય છે તે રાજાઓ છે. અન્ય પ્રજાઓને ગુલામ ખનાવી તેઓનું ધન, રસ, કસ ચૂસી ખાઈ જવું તે કાંઈ સત્ય રાજ્યનું લક્ષણ નથી. હિન્દુસ્તાનને ગુલામ ખનાવનાર લોકા અંતે ગુલામ ખને છે. સર્વ મનુષ્યોનું એકસરખી રીતે પાલન કરનાર સત્ય રાજ્ય છે. ખરા રાજા અલ્પ ખર્ચાથી ઉદરનિર્વાહ કરે છે અને પ્રજા પર કરના મોજો વધારતા નથી. રાજાને માખાપ, ઇશ્વર ગણનારી પ્રજાની જે રાજાઓ હાય, શાપ લે છે તેઓનું જડમળથી નિકંદન જાય છે. ધર્મ, ન્યાયના ખહાને અનેક યુધ્ધા કરીને હજારા લાખ્ખા મનુષ્યાનાં જાન લેવા એ ન્યાયનું યુધ્ધ નથી; તેમ જ પાતાના તથા પાતાના સ્તરદેશીઓના નાશ કરવા માટે અન્ય દેશના સૈન્યા ચઢી આવે તે વખતે રવાથી, તમાગુણી, દયાળ તથા મરણ બીતિથી નામદે થઇને અન્યદેશીય સૈન્યાના તામે થઇ ગુલામ બનવું એ તા નિંદનીય છે. પશુઓ, પંખીઓ તથા સર્વજાતીય મનુષ્યાના રક્ષણાર્થ રાજ્યની જરૂર છે. જ્યાં રાજા અને પ્રજામાં બેદ, વેર છે, તેવું રાજ્ય વિનાશ પામે છે. પ્રજાઓને લૂડી ખાય તે રાજ્ય નથી; તેમ જ કાળા, ગોરી અને પીળા ચામડીમાં બેદ રાખનાર સત્ય રાજ્ય નથી."

વિવેચના વધુ ઊંડાણ લે છે.

" પૂર્વ કાળમાં સંત મુનિએ અને બ્રાહ્મણોનું રાજ્ય હતું. પછીથી યુષ્ધકુશળ રાજ્ય સર્વ ત્ર વિશ્વમાં પ્રસર્યું. ત્યાર બાદ હવે વિશ્વકૃત્તિવાળા વૈશ્વનું રાજ્ય હાલ ચાલે છે. લક્ષ્મા માટે રાજ્ય કરવું તે વૈશ્વ રાજ્ય છે. એવા વૈશ્વેની વૃત્તિની મુખ્યતાથી વૈશ્ય રાજ્ય ઘડાય છે. હવે પછીથી શરૂ રાજ્ય પ્રગટશે. તેમાં નાકરાની સેવાવૃત્તિની મુખ્યતાના વિચાર—આચારવાળાએ થી રાજ્ય પ્રવર્ત શે. સેવાધર્મની મુખ્યતાવાળા રાજ્યમાં સર્વ પ્રભાઓ પાતે રાજ્ય થશે અને તેઓ રાજ્યની પણ જરૂર સ્વીકારશે નહિ, અને રાજા રાખશે તા પણ એક પૂતળા જેવા રાખશે. બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શરૂ એ ચાર ધર્મા—ગુણુકર્મા સામ્યે જે રાજ્ય ચાલે છે તે રાજ્યમાં કોઈ પણ વર્ષના મનુષ્યને અસંતાષ રહેતા નથી. પક્ષપાત જુઠ, જુલ્મ, અનીતિ, અન્યાય, યુધ્ધ વગેરે પાપકર્મોથી રાગા ચાલે છે, અતિવૃષ્ટિ—અનાવૃષ્ટિ થાય છે, જ્વાળામુખી પર્વતા કાટે છે, ધરતીક પ થાય છે, અને રાજા અને પ્રજાનાં પાપથી દેશ પરતંત્ર અને દુઃખી બને છે. હિન્દુસ્તાનમાં હિન્દુઓ

किशीय-विकिशीय

Ve

અને મુસલમાનાએ એક ખીજાના બધુ તરીકે વર્તવું જોઇએ, અને પરધર્મ સતસહિષ્ણુતા રાખવી જોઇએ. બિન્ન બિન્ન ધર્મમતબેદના ખેદ કરીને પરસ્પર મારામારી ન કરવા જોઇએ. એવી રીતે જ્યારે હિન્દુએ મુસલમાના ચાલશે અને થાડી મનુષ્યસંખ્યાવાળી પારસી, જૈન વગેરે કામાને વિશેષ કચડી નાંખે નહિ તેવી યાગ્યતા લાવશે, ત્યારે તેઓની પાસે હિન્દુસ્તાનનું રાજ્ય આવશે અને તેઓ તેવા ગુણોથી ટકાવી રાખશે.
(શ્રીમદના હસ્તલિખિત ટિપ્પણમાંથી)

આટલા વિવેચનમાં જાણે ઇતિહાસ, તેના ગુણાવગુણા, તેના ધર્મા, ચડતીપડતી, તેજ છાયા ને ઉત્થાનપુનરત્થાનનું હૃદયંગમ ચિત્ર રન્નુ થાય છે. સૂત્રસ્થ રીતે શાસ્ત્ર કહેવાની અલ્પાક્ષરી પધ્ધતિની શક્તિઓ ચિંતક અહેચરદાસમાં દેખા દે છે. ને આ મૈધાના ચમકારા, વિવેચનાની તાકાત, વસ્તુનું હાદ પકડવાની કરામત તેમને ભાવિજીવનમાં સિધ્ધહસ્ત લેખક અનાવે છે.

वास्त्री हती. तत्त्वम यह उत्ताव भव हवे सर्वाहन का उत्तरा यम उत्ता हात्यु दता है।

80

महिमुख्यमहोगारी ओड भीजनता मांचु तरीड़े वर्त कु क्लिकी, अने परधर्म सतसहिष्यता राभवी क्लेक्स. असी विस्कृत

પ'થ–નિર્માણ *(* ૧૩)

પ્રભાતની સુરખી ઊડતી હતી. મધ્યાન્હના આતશ જલતા હતા. વિદ્યાધ્યયનના કાળ લગભગ પૂરા થવા આવ્યા હતા, ને વ્યવહાર—કાળ ગંભીરતા સાથે સામે આવીને ખંડા હતા. અભ્યાસ, આશા ને ઉલ્લાસના સુંદર પ્રભાતકાળમાંથી પસાર થતા આ વિદ્યાર્થીની સામે જીવનની વિષમતાએ, આર્થિક વિટંબણાએ ને ધ્રુવતારકની તમન્નાના મધ્યાન્હકાલ તપવા લાગ્યો હતા. તત્ત્વમંથન કરનારું મન હવે રાતદિન જીગનમંથન કરવા લાગ્યું હતું!

આશાઓ માટી બાંધી હતી. આકાંક્ષાઓના કાઈ પાર નહાતો. માટા બનવાની મનાલાવના હૃદયમાં ઘર કરી રહી હતી. સંસારના અનુભવાથી બિનવાકેફ બહેચરદાસ જેટલા જોશી મળતા એટલાને હાથ બતાવતા, પૃછતા;

" કહેા જોશીજી, હું' માટેા માણુસ થઈ શકીશ ?"

" જરૂર. તારા મહેચાગ એ જ વાત કહે છે. "

જયાતિષીઓની આ વાણી અહેચરદાસના ભાવાદ્રેકને વધુ ઉશ્કેરી મૂકતી. માટા અનહું, મહાન કાર્યો કરવાં, વગેરે અનેરાં દિવાસ્વમો આવતાં. રિળયામણી કાલ્પનિક ઇમારતો જોતજોતામાં ખડી થતી હતી. પણ કલ્પના અને સ્વપ્નથી સંસારયાત્રા થાડી ખેડાય છે ? વાસ્તવ જીવન સામે ખડું થતાં એ મૂંઝાઇ જતા. વિદ્યા તો મેળવી, વિચારબળ પણ લાધ્યું; પણ જે જીવનરણ સામે આવીને સામે ખડું હતું, એને વીંધવામાં જો નિષ્ફળતા મળી તા બધુંય નિરર્થંક હતું. કેટલાયે સુધ્ધિશાળી વિદ્યાર્થી એ! આ વ્યવહારજીવનના નિર્ણય કરવાની અશક્તિને અભાવે નગણ્યવત જીવન ગુજારી રહ્યા હતા. ઘણા તેજસ્વી તરુણા આર્થિક જીવનકલહમાં હારીને નિરાશાના કફ્ષ્નમાં વીંટાઇ જીવતા મૂએલા જેવા પડયા હતા. ઘણાય હાંશભર્યા, પરણીને, બાપને ધંધે વળગી, પછી ગૃહકલેશમાં નષ્ટબ્રષ્ટ થતા જોયા હતા. સુદ્ધિન અહેચરદાસને લાગ્યું કે વિદ્યા પ્રાપ્ત

પ ંથ–નિર્માણ હ૭

કરવામાં જ જીવનધ્યેયયની પરિસમાપ્તિ નથી. એના સદુપયાગ કરવામાં જ એની સાર્થકતા છે. એ સાર્થકતા કેમ સાંપડે ? જીવન આદર્શભર્યું કેમ જીવી શકાય ? જે પરમેશ્વર-પ્રભુની ઝંખના પાછળ વર્ષો વીતાવ્યાં, એને અનુરૂપ જીવન કેમ ગૂજારી શકાય, તેની ચિંતામાં તેમનાં દિવસરાત એક થઇ રહ્યાં હતાં. પડછંદ દેહ, પ્રચંડ મનાબળ ને પવિત્ર જ્ઞાનબળ એમની પાસે હતાં. આ શક્તિ યોજવી કયાં!

માતા-પિતા, ભાઇ-અહેન ઘરના ધંધામાં આવવા આગ્રહ કરતાં હતાં. ચેપાની સ્થિતિ એમને વિવશ કરી રહી હતી કે અહેચરદાસ દ્રવ્ય કમાય, એમને દ્રવ્ય આપે, ને ધીરે ધીરે ઘસારાના જે પાસ તેમને લાગતા જતા હતા તેમાંથી મુદ્રત થાય. ખેતીના રસકસ એાછા થયા હતા. કરજભાર પીડતા હતા. સંસારનાં સામાન્ય કાેટિનાં માળાપના મનાભાવ જેવા આ ભાવ હતા.

બહેચરદાસ આ બધું સમજતા, પણ અંતર ખેતીના ધંધાથી દૂર ભાગતું હતું. એ મર્યાદા અતિ અલ્પ જણાતી હતી. જીવનસ્વપ્ન એમ સાચાં થાય તેમ નહેાતું. એક અકળ અણગમાં એમને ઘેરી વળ્યાે હતાે. કેટલીએક હિંસાઓએ એમના હૃદયમાં એનાં બીજ વાવ્યાં. અલબત્ત, જે માળાનું એ પંખી હતું, એ માળામાંથી કાઈ દૂર દૂર સફર કરતું નહેાતું. જીવનભર ચકલાંની ચણ જેવા જીવનાપાર્જનમાં સહુ પાતાની જિંદગી પૂરી કરી દેતા. આ પંખીને જીવનાપાર્જનની ચિંતા ઓછી હતી, જીવનધ્યેયની આકાંક્ષા હૃદય પર કાખૂ જમાવી રહી હતી. એની નાનીશી પાંખા આભનાં ઊંડાણ પેખવા ફડફડી રહી હતી. આ પંખીના મનાવ્યાપાર વિસ્તૃત ખન્યા હતા, ને લાગણીવેડાના હજારા તાફાનમાં સ્થિતપ્રસ્ત્રી એ પાતાના ' જીવનદીપ ' ખૂઝાવી દેવા માગતા નહોતો. સાથે સાથે કુદું બઝરણ અદા કરવાની નસીખમા લખાયેલી ફરજ એમને અકળાવતી. કાઈ એમના કાનમાં હાક મારીને કહેતું: ધન અર્જ્ય कાજીન્સ્થ, ધનમૂજ્રમિદં જ્ઞાતા ધન, ધન, ને ધન! આ શારદાસેવક જેતા હતા કે નિત્યપ્રતિ ન જાણે કેટકેટલા મા સરસ્વતીના છેડા ફાડી ચપળા લક્ષ્મીદેવીની ગુલામી સ્વીકારતા હતા. તેઓ તો કહેતા કે સરસ્વતી લક્ષ્મી કાજે જ છે. લક્ષ્મીહીન સરસ્વતી શા કામની ?

અહેચરદાસનું ભુધ્ધિવ્યાપારમાં અળવાન મન એક વાર પાકાર પાકી ઊઠયું: "અરેરે! તમે શું સમજો કે સરસ્ત્રતી વગરની તમારી લક્ષ્મી કેવી કૃત્સિત લાગે છે! લક્ષ્મી કદાચ વ્યવ-હારશાભા હશે પણ સરસ્ત્રતી જીવનશાભા છે. " પણ આ વિચારાની સામે જાણે કાઇ અદ-હાસ્ય કરતું ન હાય તેમ કહેતું:

> बाप कहें मेरे पुत सपुता. बहेन कहे मेरा भैया। घरजोरु भी छेत बलंबा, सोइ बडो जाके गांठ रुपैया।।

પુત સપુતા ! અહેચરદાસના અંતરની વિમાસણ એમને વિહ્વલ બનાવી મૂકતી. એ કુલદર્શિ કાઇ પથપ્રદર્શક શાધતી, કાઇ પ્રેરકની રાહમાં ઘૂમતી !

શિક્ષકા કહેતાઃ " અહેચર! સંસ્કૃત કે અંગ્રેજી અભ્યાસમાં આગળ વધા! તારી ઉન્નતિ થશે. " ૭૮ યાગનિષ્ઠ આચાય

અધ્યયન તો ખહેચરદાસને જીવનપાથેય હતું. આ પેટ ક્ષુધાતુર ન થતું હોત, માનવી જંગલનું એકાદ જીવ હોત તો સ્વાધ્યાયમાં આવાં અનેક જીવન વીતાવી દેવામાં એને જીવનાનંદ ભાસત. માળાનું એ એકાદ પંખી હોત તો આકાશમાં સ્વૈરવિહાર કરતું મુકત જીવનના આસ્વાદ લેત. પણ કુદરતે જ માનવીના ભાગ્યમાં પરિશ્રમ, પ્રસ્વેદ ને કસાટીઓ યોજ એની પરીક્ષા કરી છે, અને કસાટીએ ચઢેલા બહેચરદાસ જાણતા હતા, કે કંઇ પણ આર્થિક પ્રાપ્તિ વગર અધ્યયન અશક્ય છે. વીજાપુરમાં એવી કાેઇ સગવડ નહાેતી. કડી પ્રાંતમાં કાેઇ છાત્રાલય નહાેતું.

મિત્ર ડાહ્યાભાઇ મૂં ઝાયેલા મિત્રને સલાહ આપતા: " આટલી ખુધ્ધિ છે, તેા પરીક્ષા આપી અવલકારકુન બની જા! સરકારી નાકરી લીલાલહેર કરાવશે. એ ન ગમતું હાય તા કાઇ વકીલને ત્યાં રહા. અરજી, દાવા લખા ને વકીલાતનું ભણેા. વકીલ થશા તા કાક દહાડા કુટુંબના ઉધ્ધાર કરશા.

કુળના ઉધ્ધાર ને તે વકીલાતથી, અવલકારકુની મેળવીને, સાચાંજૂઠાં, લાંચરુશ્વત, ખુશામત જ્યાં સદાનાં સંગી છે, એમાં ડૂળીને કુંદું બના ઉધ્ધાર ? હા, હા, દુનિયાના એ જ રાહ હતા. આ તો અર્થ પ્રધાન સમાજ હતા. કાદવમાં પગ રગદાળી પ્રક્ષાલન કરી શુધ્ધ થવામાં સત્યનું અભિમાન માનનાર હતા. પૈસાથી જ સંસ્કાર, સંસ્કૃતિ ને જીવનના મેળ મેળવાતા હતા. સુખ મળા કે ન મળા, સાદ્યળી જરૂરી! અંતરાતમા રહે એના લેશ રંજ નહિ, આળ-પંપાળ માટી જોઇએ!

પાતાના ભલા મિત્રની આ વ્યવહારિક શિખામણ પાસે બહેચરદાસ નિરુત્તર થયા. એમના આત્માએ નિશ્વાસ નાખ્યાઃ છતાં મિત્રના માર્ગ તાત્કાલિક ઇષ્ટ લાગ્યા. એમણે પારેખ કાળીદાસ પાનાચંદ નામના શેઠની દુકાને નામું –ઠામું શીખવા માંડયું. થાડા દિવસા બાદ નામા-ઠામામાં કુશળતા મળતાં વકીલ રીખવદાસ અમુલખની પેઢીમાં વકીલાતનું કામ શીખવા માંડયું. તીક્ષ્ણ ભુધ્ધિ, સુંદર લેખનકળા, મરાડદાર અક્ષરા એમને આ કાર્યમાં વેગથી સફળતા અપાવવા લાગ્યા. અસીલ, મુદ્દો, સુદ્દઇ, દાવા, અપીલ, વાદિ–પ્રતિવાદિ વગેરેની વમળભરી દુનિયામાં એ અટવાઇ ગયા. વકીલાતના પુસ્તકાનું વાંચન શરૂ કર્યું.

આત્માના મનાલાવા પર જબરદસ્તી ચાલી રહી હતી. એક વાર આત્માએ અસીલના રૂપમાં દાવા દાખલ કર્યો ને મુદ્દો ઊભા કર્યો કે શું સરસ્વતી-સાધનાના જીવનમાં હવે આ રીતે સાચભૂઠ કરવામાં ઉપયાગ થશે ? તમારું સાધ્ય શું?

વાદિના એ દાવા પ્રતિવાદીના એ જવાબથી કાઢી નાખવામાં આવ્યા કે કુટુંખના ઉદ્ધાર માટે એ જરૂરી છે, માટે વધુ લાગણીવેડા ન કરવા.

દિવસો વીતતા ચાલ્યા. ખહેચરદાસ પાતાના કામમાં ધીમી છતાં મકકમ પ્રગતિ કરતા જતા હતા. પણ કેટલીક વાર અંતરાત્માની અકળામણ વધી પડતી, જીવ શુંગળાવા લાગતા, ને બે કચેરીમાં એક સાથે કેસ દાખલ થતા, એક હૃદયકચેરીમાં ને બીજી શહેરકચેરીમાં! ખહે- પંચ–નિર્માણ ૭૯

ચરદાસ મહામહેનતે ખાટા ખાટા સવાલજવાળથી હૃદયકચેરીના કેસ ઉડાવી દેતા, પણ ચુકા-દાથી કાઇને સંતાષ ન થતા. એમ લાગતું કે કંઇ છેતરપીડી ચાલી રહી છે, ને એ ધમાલમાં શહેરકચેરીના કેસમાં પછી કંઇ સ્વાદ ન રહેતા.

પણ આત્મવંચના આખરે ઉઘાડી પડી ગઇ આવું દીઘે કાળ સુધી ન ચાલ્યું. પ્રથમ દાવામાં હારેલા આત્માએ ફરીથી અપીલ નેંધાવી, મુદ્દા ને મુદ્દઇમાં સત્ય ને ધર્મ નિષ્ઠા આવી ઊભાં. મુદ્દાઓ એવા પ્રભળ હતા કે સામે પ્રત્યુત્તર અશકય હતો. કંઇક આસાયેશ પામેલા બહેચરદાસના દિલમાં ફરી પ્રચંડ ઝંઝાવાત ખડા થયા. મનની મહત્ત્વાકાંક્ષાએ ફરીથી ઉછાળા મારવા લાગી. જાઠભાયું તરકડી જીવન તને શેં ગમે ! સંસારની બજારામાં છલ-પ્રપંચના વ્યાપારા ચલાવતાં એક દહાડા તારા આત્મા સાથે પણ તું દગા નહિ રમે, તેની શી ખાતરી !

બહેચરદાસ વ્યાકુળ થઇ ઊઠયા. આંખામાંથી ની દ ગઇ, શરીરમાંથી શાંતિ ગઇ, મન-માંથી જ'પ ગયા.કર્તા વ્યાકર્તા વ્યાના નિર્ણયે એમના દેહમાં ભારે ઉષ્ણતા અપીં. રાગથી અજાણ શરીર કદી કદી તપી જવા લાગ્યું. પણ મનના તાપ પાસે તનના તાપની ગણના નહાતી.

શીલ ને સમતાના ધારક સાધુઓ પાસે તે પહેંચ્યા વિદ્યાશાળામાં જ રાતદિવસ રહેવાથી ઘણા સાધુઓ સાથે તેમને પરિચય થયા હતા. પં. પ્રતાપવિજયજી, ભાવવિજયજી, નીતિવિજયજી, ગુમાનવિજયજી, દેવવિજયજી, માતીવિજયજી, રંગવિજયજી આદિના ઠીક ઠીક પરિચિત બન્યા હતા. તેમાં પણ શ્રી ગુમાનવિજયજી પર તેમની ખાસ શ્રધ્ધા હતી. સીત્તેર વર્ષની જેફ ઉમરવાળા ઊંચા પાતળા, ગૌરવર્ણા આ સાધુ તે બહેચરદાસના મનામ દિરની કાઇ પૂજનીય પ્રતિમા હતા. વિચાર ને આચારમાં દઢ કલાવત આ સરલ સાધુનું સ્થાન ઘણું ઉચ્ચ હતું. એમની સેવા, ભક્તિ, સુશ્ર્ષા બહેચરદાસના જીવનાલ્લાસ હતા.

મળી શકાય તેટલા સાધુરાજોને તે મળ્યા ને સલાહ માગી, મનની યંત્રણાત્રાંથી છૂટવા માર્ગ ચાહ્યો, પણ ત્યાંથી તાે એક જ જવાબ મળ્યા ' બહેચરદાસ, સાધુ થઇ જાએા, તમારી બધી મુરાદા પૂરી થશે. "

ઘરબારની જવાબદારોએા હતી. સંસારથી ડરીને સન્યાસી બનવામાં એમને તત્કાળ પૌરુષ્હીનતા ભાસવા લાગી. સાધુએાની સલાહ પૃછવી તેમણે બંધ કરી.

એક વેળા ધર્મ પિતા સમા નશુભાઇ મછા ચંદની તેઓએ સક્ષાહ પૂછી. નશુભાઇ ગૂજરેલા યુગના પ્રતિભાવત પુરુષ હતા.એમની દૃષ્ટિમાં તો વસી ગયું હતું કે આ બાળક જૈન સાધુ થાય તો સ્વ-પરનું કલ્યાણ સાધી શકે, ને અદ્યાપિ પર્ય તની તેમની સેવા યુશ્રુષા આ દૃષ્ટિબિંદુને આભારી હતી. તેઓએ સ્પષ્ટ સલાહ આપી કે તમારે સારા ગુરુ શોધી સાધુ થઇ જવં.

ખહેચરદાસના અ'તર આત્મા સાધુ થવાની ના પાડતા હતા. એને તા સાધુતાપુર્વ'ક

સંસાર વહેવા હતા, એમને આ સલાહ ન રૃચિ, ઊલડી મનની મૂં ઝવણ વધી. અકરું કાઢતાં ઊંડ પૈઠા જેવું થયું. તેમને વિચારા આવવા લાગ્યા કે મારા ધર્મપિતા નથુલાઇએ આજ સુધી મારા ખાન-પાનની વ્યવસ્થા રાખી છે, મારી ઉન્નતિની ચાહના કરો છે, અને તેમની જ સલા-હની અવગણના ! અરે, કદાચ મને જૈન સાધુ અનાવવા માટે જ તેમણે મારા પર ઉપકાર કર્યો હાય તાે-આજે હું અપકારી જ બનું છું ને ! એમના ઉદ્દેશ હું ખર ન લાવી શકતા હાઉં તાે તેમની મદદ લેવાના મને અધિકાર શાે ?

શેઠ નથુલાઇને ત્યાં જમતા અહેચરદાસને ખાનપાનમાંથી રસ ઊડી ગયા. સ્વતંત્ર કમાવું ને સ્વતંત્ર રીતે જીવવાની તાલાવેલી તેમને લાગી. પરાશ્રિત જિંદગી લારભૂત લાગવા માંડી. લાલા પર બેઠેલા અહેચરદાસ કેટલીક વાર અધું પીરસાઇ જવા છતાં એમ ને એમ બેસી રહેતા. રાજ ને રાજ ખારાક ઘટતા જતા હતા. કેટલીક વાર એકાદ ટંકજ લાજન કરતા. સદા હસમુખ અહેચરદાસના ચહેરા પર ચિંતાની શ્યામ વાદળીએ ઘેરાયેલી રહેતી. જવર પણ અવારનવાર જોર કરી જતા. ધીરે ધીરે એ જવરે આ પહાડ જેવી કાયામાં જગા કરી લીધી ને ચાથીઆ તાવના રૂપે ચાર ચાર દહાડે દેખા દેવા લાગ્યા.

માતાસમ પ્રેમલ જડાવકાકીએ બહેચરદાસની સ્થિતિ તરત પારખી લીધી. એમણે પ્રેમથી બહેચરદાસને પંપાળતાં કહ્યું: " વ્યાપારી નામું ઠામું શીખીને વ્યાપાર કરો ને પછી રૂપાળા ગહસ્થાશ્રમ માંડા!" ને સાથે સાથે પાતાના પતિને ભલામણ કરી કે હવે બહેચર પરણાવવા યાગ્ય થયા છે, તા પરણાવી દા!

પણ રે ! કરુણ સ્થિતિ તો ત્યાં હતી કે અહેચરદાસને પરણવું પણ નહોતું, સાધુ પણ થવું નહેાતું, વકીલ પણ થવું નહેાતું ! વ્યાપારમાં પ્રપંચ હતા, વકીલાતમાં કાળાંધાળાં હતાં ને લગ્નમાં જીવનાતકર્ષ દેખાતા નહાતા, ત્યારે કરવું શું ?

અંતરના તપ્ત તાવડામાં શેકાતા જુવાનને તાવના તાપ પણ ઐાગાળવા લાગ્યાે. મનના ને તનના તાપ પાસે એ દિવસે દિવસે સુકાવા લાગ્યા. હરવા–ફરવામાંથી રસ ઊડી ગયાે. શરીરમાંથી કસ ગયાે.

એવામાં એાળીના દિવસા આવ્યા. એાળીનું આરાધન તા તન-મનના તાપ શમા-વનારું. અહેચરદાસને પાતાને બે એાળી બાકી હતી. તેમણે એાળીનું આરાધન શરૂ કર્યું.

એક દિવસ આયંબિલ કરી વિચારવમળમાં અટવાતા કરવા નીકળી પડયા. પિતાએ વાવેલા ' ખાડિયા ' નામે ખેતરમાં ગયા. પાસે જ કાજુમિયાંનું ખેતર આવેલું હતું, તેમાં એક ગ'લીર વિશાળ છાયાવાળા આમ્રવૃક્ષની નીચે જઇને વિશામ લેવા ખેઠા.

મંદ મંદ હવા ચાલી રહી હતી. રાયણની ઊંચી ડાળે કેાકિલાના ટહુકાર સંભળાતા હતા. ક્ષિતિજ સુધોનું નીલ આકાશ સ્વચ્છ અરીસા જેવું ચમકતું હતું. ખેતરામાંથી કામ કરતા કૃષિબલાના ભજનિયાનાં લલકાર આછા આછા સંભળાતા હતા. કવિહ્દયનું ભારેખમ પં'થ–નિર્માણ

८१

હૈયું હળવું કૂલ બનતું લાગ્યું, દિવસા બાદ જાણે શાતા લાધતી લાગી. તાેફાન શમતું દેખાયું ને વમળામાં અટવાયેલી નૌકા સરસર સરવા લાગી. એમણે નિરધાર કર્યા.

" પરણવું તેા નહીં. હાથે રાંધતાં આવડે છે, વળી બ્રહ્મચર્ય એક એવી શકિત છે, કે માણસ સંસારને ધુજાવી શકે છે.

"સાધુતા ન સ્વીકારવી. પવિત્ર જીવન ગુજારવું. સાધુઓને કેટલાંક ખંધના નડે છે, એટલે પ્રદાચારી ગહસ્થ રહેવં.

"પરાશ્રયી ન રહેલું. ધનાપાજન અવશ્ય કરલું, પણ કેળવણીના કાઇ અંગની સેવા–ચાકરી મેળવીને. આ માટે શિક્ષકના ધંધા લેવા. જેમાં ભણાવવા સાથે ભણવાના પણ માટા યાત્ર રહે ને એ રીતે વિદ્વાન થવું. સદુગુણી જીવન જીવવું."

મન પરના મહાન બાજ જાણે નિમેષમાત્રમાં દૂર ફે કાઈ ગયા. મનમાન્યા માર્ગ મળી ગયા. એ જ આંબાની ઘટા નીચે, ખુલ્લી કુદરતના વ્યાસ ગમાં કવિત્વની સ્કુરણા પ્રગટી. પાતાના અંતિમ નિરધાર એમણે પદ્મબદ્ધ કરવા માંડયા.

(ત્રીટક રાગ)

પલપલ ક્ષણક્ષણ પ્રભુ દેવ રમકં, નિર્મલ મનતનુ વચ નિત્ય ધરં; સુખમાં દુ:ખમાં સમભાવ ધરં, મન તન વચથી શુભ કાર્ય કરં. કદિ દુષ્ટ વિચાર ન કાઈ કરૂં, ધરી ધર્મ સદા પરમાર્થ કરું; ધરી ધીરજ દાન દયાને કરં, સહુ પાપ થકી ઝટ પાછો કરં. **બહુ ઉત્સાહયી રામરામ ભરૂં, મનમાં પ્રકટમા સહુ દાેષ હર્ટ;** ગુરુ સંત નમું, ગુણ રાગ ધરૂં, મરણાદિક ભીતિ થકી ન ડરૂં. મનડું પ્રસુપ્રીતિ થકી જ ભરૂં, ભવસાગરને ઝડ પાર કરૂં; નિજ આતમની ઝટ શુષ્ધિ કરૂં, પરમાતમ-પદ ઝટ શુષ્ધ વરૂં. કદિ ધર્મ થકા નહીં પાછો પડું, દુ:ખ આવે છતે નહીં લેશ ડરૂં; મનમાં સહ શુભ વિચાર ભરં, તનુથી કર્તવ્ય જ કાર્ય કરૂં. શુભ પ્ર'ચ ભર્ષ્ય અને ઉચ્ચ ખુન'. શુભ સર્વ વિચારા હૃદયમાં ગર્ણો: કદિ ક્રાેધ કરૂં નહિ, શાંતિ ધરૂં, ધરું નીતિ ગુરુદેવ બકિત કરું. **લ્લાગર્યધરું નવ ગુર્પિત થ**કી, ધીર વીર બનું લધુતા જ થકી, સુજ સહાય કરે, ન**હી**ં તે વિસરૂં, બદક્ષાે ન ચહું, ઉપકાર કરૂં, સહુ અવસુષ્ય દેાષથી દૂર રહું, નિંહ દુર્યું ણી વ્યસનીને৷ સંગ વહું, કુમતિ તજીને સુમતિને બજીં,

દિલ આજેવ માર્દ વ પ્રેમ **લ**રૂં. કદિ ચારી કરૂં નહીં મૈત્રી ધરું; શુભ ઉચ્ચ થતાં ભવ પાર કરં પરદેાષ વદું નહિં વૈર શકી; Busारी जनान क डार्य डइं. અપકારી ઉપર પણ પ્રેમ ધરું; સહ સત્ય જગસકલમાં હિ ગ્રહું. સવળા મતિથા શાખ સારી કહું; કરૂં લાકની આગળ સત્ય રજી.

८२

ગ્રાંગનિષ્ટ આચાર્ય

રાભ કાર્ય કરૂં નિજ જેવું ગુજાં, સહી સંકટ દુઃખને ધર્મ સજાં; નિજ આતમ સરખુ મણું જગને, કદિ હિંસા વિષે ન ભરૂં ડગને. શુભ ધૈર્ય ભરૂં જ રગારગને, તનુ મન વચથી ન કરૂં અધને: નિજ આતમની પરમાતમતા, કરવા તજા માહ અને મમતા. પ્રભુ પ્રેમમાં લાેક કરૂં રમતા, તજીરાગ ને રાેષ, ધરૂં સમતા: પ્રભુ છવન એવું કરું જ કરું, પ્રભુપ્રાપ્તિ વિષે જ મરૂં જ મરૂં. ચ્યાતમ પ્રભુ પ્રેરણા ચિત્ત ધરં. મુજ જીવવું નિશ્ચય મુકત થવા, મન દેાષની પ્રભુ જપ છે જ દવા, પ્રગટાવા પ્રભુ તુજ માર્ગ જવા: તુજ અકલગતિ,નહિં પહેાંચે મતિ, પ્રભુ શ્રધ્ધા પ્રેમની મારે ગતિ. પ્રભુ આપે સદા મુજને સુમતિ, પ્રભુવણ દિલ બીજું ન ઇચ્છું રતિ.

મુજ જન્મ વિષે આ કાર્ય ખર્; પ્રભુ રહાય કરા તુજ પાંચે જવા.

નિરધારના આનંદમાં ડાલતા ખહેચરદાસ ઘેર આવ્યા. માતા સમાન જડાવકાકીને પાતાના નિશ્ચય કહી જણાવ્યા. તેમણે લાંબા નિશ્વાસ નાંખ્યા. પંતુજપણામાં તે ક્યાંથી કલ્યાણ થાય! એમને તેા બહેચરને પરણાવવાના એારતા વીતતા હતા. પિતા સમાન નથ્થુભાઇ શેઠને પણ વાત કરી, ને એ રીતની નાકરી શાધી આપવા વિનંતિ કરી. વ્યવહારકુશળ શેઠે વધુ ટીકા ન કરતાં હા ભણી. માનવસ્વભાવના એ પરીક્ષક હતા.

મિત્રોમાં, સ્નેહીઓમાં, સ્વજનામાં આ વાત પહેાંચી. કેટલાક આ સદ્દનિર્ણય માટે ખહેચરદાસની પશું સા કરવા લાગ્યા. કેટલાકને લાગ્યું કે ખહેચર વેદીઓ છે. સાનાની મરઘી જેવી વકીલાત કે અવલકારકુનીને લાત મારીને આ પંતુજીપણામાં એ શું મેળવશે ?

સદા સસ્તી માસ્તરગીરી મેળવતાં ખહુ શ્રમ પડે તેમ નહાતું, પણ શેઠ નચ્યુભાઇની ઇચ્છા **જુદી જ હતી.** તેઓ ચાહતા હતા, કે તે ધાર્મિક શિક્ષક ખને જેથી ધર્મસંસ્કારનાં રાપાયેલાં બીજ વધુ ને વધુ પ્રકુલ્લિત અની રહે.

એમની ભાવનાની સિધ્ધિ પણ ટ્રંક સમયમાં થઇ આવી. વિજાપુરથી પાંચ ગાઉ પર આવેલ આંબેલ ગામમાં એક કુશળ ગારજ રહે. તેમનું નામ ગણપતસાગરજી. તેમને બાપુ-લાલજ કરીને શિષ્ય આ શિષ્યને વિદ્યાધ્યયન કરાવી શકે તેવા એક શિક્ષકની આવશ્યકતા હતી. આંબેલ ગામના શેઠ રતનચંદ વીરચંદ તેની તપાસમાં જ હતા. વાતવાતમાં શેઠ નથ્થ-ભાઇએ ખહેચરદાસની વાત રજાૂ કરી. રતનચંદ શેઠે એ વાત ઝીલી લીધી ને આજેલ જઇ નિર્ણય જણાવવા કહ્યું.

રતનચંદ શેઠે આજોલ જઇ મહાજન પાસે આ વાત રજા કરી. આજોલ મહાજન આ નિર્ણય માટે તરત એકમત થયું ને મહાજનખાતામાંથી પગાર આપવાના નિર્ણય કર્યો. तेमने तेडी बाववानी इरक रतनय'ह शेढने माथे नाभवामां आवी.

પંચ-નિર્માણ

٤3

અહેંચરદાસના નિશ્ચયવૃક્ષને જલદી ફળ આવતાં હતાં, પણ ધરતીના આ ખેડૂનું માયાળુ હૃદય વિજાપુર છેાડતાં આંચકા અનુભવવા લાગ્યું. આ આરાધ્ય બનેલી દેવકુલિકાઓ, પાર્થુનાના બાલથી ગુંજાવી દીધેલા જિનપાસાદા, મહાખ્બતના લાંબા હાઘ પ્રસારતા મસ્જિ-દાના મિનારા, રમતનાં ને વિશ્વામનાં સ્થાનસમાં શિવાલયા છેાડતાં કંઈ અવર્ષુનીય દુઃખ થવા લાગ્યું.

આ પ્રયાણ સદર્થે હતું. ડાહ્યો દીકરા દેશાત્રર ખેડે, એ કાળજૂની ઉકિત હતી, ને આજેલ ને વીજાપુર વચ્ચેનું અંતર લાંબુ નહોતું; છતાંય આજેલ ને વીજાપુર વચ્ચેનું ટ્રંકુ અંતર પણ વિરહવેદના પ્રગટાવતું હતું. આ ટીં બે ટીં બા, જ્યાં ભમ્યા હતા, આ જનમભામનું ઢેફે ઢેકું જેણે એને પ્રાણ આપ્યા હતા; આ વાડી, આ તરુવૃંદ, આ ઘરબાર! આ સ્વજન-સંભંધી! આ મિત્ર પરિવાર! અરે, પિતા સમાન નથ્શુભાઇ ને માતા સમાન જડાવકાકી! મમતાના એ મહાસાગરા સંસારમાં ખેલ્યાં ક્યાં મળે તેમ હતા?

છતાંય એ તજને જવાનું હતું. અધી તૈયારીઓ થવા લાગી. સ્વજનો હરખાતાં હતાં. માતાપિતાને પુત્ર કમાવા જાય છે, એના સંતાષ હતા. નશુભાઇને અહેચર પાતાના નિર્ધારિત પંચે જતા હતા, એના આત્મસંતાષ હતા. આ અધામાં અસંતાષી હતી માત્ર એક નારી! એને અહેચરને આમ જતા એઇ એાછું એાછું આવી જતું. એનાં સ્વપ્નાં તો એાર હતાં. આવા શાણો છોકરા પરણે, ઘર માંડે, ગૃહસ્થાશ્રમ ચલાવે, વેપાર કરે! સમાજનાં બીજાં છાકરાં કરતાં એ કઇ વાતે ઊતરતા હતા ? આ બધું મૂકી આજ એ પરગામ ધાર્મિક માસ્તર અનીને જતા હતા. હાથે રાંધશે, હાથે ધાશે, આંખમાશું દુઃખશે તો કાણ એની ખબર પૃછશે ? એ વાત્સલ્યઘેલી નારી ઇચ્છતી હતી, કે ઈનકાર ભણી દેવાય. પણ રે! સંસારની આવી સમપંણ-શીલી કેટલીય સીઓની આકાંક્ષા સદા અધૂરી જ રહી છે. માતાથી પણ અધિકી જડાવકાકીએ અનિવ્છાએ અહેચરદાસના પ્રયાણની તૈયારીઓ કરવા માંડી.

પાંડિત રવિશ કરના લાઇ જાની મળનલાલ લક્ષ્મીશ કરે મુહૂત કાઢી આપ્યું. પ્રયાણને એ દિવસ બાકી રહ્યા એટલે બહેચરદાસે પાતાના સાંભતીઓને, સહાધ્યાયીઓને મળી લેવાનું કાર્ય આર લ્યું. પાતાનાં પાળેલાં પશુઓ, પાતાના ઘરનાં ખળદ ને લે સ સાથે વહાલ કરી લીધું. પાતે રાપેલાં વૃક્ષોની છાયામાં એક વાર જઇ બેસી આવ્યા.

છેલ્લે છેલ્લે માતાપિતાનાં ચરણામાં નમસ્કાર કર્યા. પુત્રને વિદાય આપતાં એ ભાેળાં જનાેનાં નૈનાં અશ્રુથી ભરાઈ ગયાં. પરમ ઉપકારી દાેશી નથુભાઈ ને જડાવકાકીને ચરણે પડયા.

જડાવકાકી, વીજીબહેન ને નાનીબહેને કપાળમાં ચાંલ્લા કર્યા, ને બે હાથ જોડી અહે-ચરદાસે જનમભામને પ્રાર્થના કરો લીધી. "માતા, તારા ઉપકાર કદી ભૂલીશ નહીં. જન્મ-જનમાંતરની તૃષા ન જાણે મને કથાં ખેંચી જાય છે. ઉજળે માંએ આશિષ આપજે! તારા જય થાએ માતા!" જન્મભૂમિને નમસ્કાર કરી, મનમાં નવકાર મંત્ર ગણી અહેચરદાસે પગ ઉપાડયા. ડમણ્યામાં બેસીને વિદાય લીધી. BIRDLEY HINE IDEN

મંથનનાં નવનીત

[88]

ઉત્તર ગૂજરાતના ઘણાંખરાં ગામડાં સૌ દર્ય ભર્યા છે. એનાં નવાણમાં નીર હાય છે. એની વાડીએ લીલીછમ હાય છે. આંખા, રાયણ, મહુડાં ને ઉ મરાંનાં મુંદર વૃક્ષોથી એ મુશા- ભિત હાય છે. પ્રત્યેક ગામ એકાદ શિવાલય, એકાદ મારુતિમ દિર, એકાદ જિનમ દિર, ધર્મ- શાળા, ચારા, ચાતરાથી શામીતાં હાય છે. એના ચખૂતરા પર પાપટ, મેના ને માર નાચતા હાય છે. ત્યાં દ્વધ, દહીં ને છાશની રેલમછેલ દેખાય છે. ગૌધણ જતાં—આવતાં બેવાય છે. વાડીએ માંથી કાસના સુર મીઠા મીઠા વહા આવતા હાય છે.

આજેલ એવું એક પ્રકૃતિસુંદર ગામ છે. વીજાપુરથી પાંચેક ગાઉ ને લાેદરાથી દાઢેક ગાઉના અંતરે આવેલું છે. એની સીમમાં પ્રવેશતાં જ બાેરિયા મહાદેવનું સુંદર શિવાલય ને ધર્માશાળા દેષ્ટિગાચર થાય છે. આ ભવ્ય સ્થળ પ્રાચીન લેખાય છે. આ જેલની કીર્તિ આ સ્થળથી દ્વર દ્વર સુધી છે. મુંબઇના—સુરતના કેટલાય રાગી—શાગી અહીં આવે છે. દવા ને હવા લે છે, ને સારા થઈ ચાલ્યા જાય છે. મારવાડ સુધીના શ્રીમંતા અહીં ગાડાં છાેડતા જેવાયા છે. આ ઉપરાંત આજેલ એના ભજનિક મીરાથી સુખ્યાત છે. વંશપર પશથી સૂરાવળના સ્વામી ખનેલા આ અજ્ઞાન મીરાનાં કંઠમાં સ્વયં સ્વરદેવી વસી રહેલી હાેય છે.

શેઠ રતનચંદ સાથે નીકળેલા અહેચરદાસ એ કલાકમાં આજેલ આવી પહેાંચા. આજેલવાસીઓએ પાતાના ગામમાં આવેલ આ ધાર્મિક શિશ્વકનું યાગ્ય સ્વાગત કર્યું. આજેલ ગામના ઘણા રહેવાસીઓ અહારગામ રળવા ગયેલા, ને ત્યાંથી રળી લાવેલી સંપત્તિ આજેલમાં ઠાલવેલી. તેઓના જીવનના ધનાપાર્જન પછીના માટા ભાગ આ ગામમાં જ વીતતા; એટલે દેરાસર, ઉપાશ્રય, ધર્મશાળા વગેરેથી પરિપૃષ્ં હતું.

આ ગામના આગેવાન ગૃહસ્થામાં શ્રી અમુલખ શેઠનું નામ પહેલું લેવાતું. ભાય-

મંથનનાં∶નવનીત ૮૫

ણીમાં શ્રી મલ્લીનાથ ભગવાન નીકળ્યા ત્યારે સહુ પ્રથમ સંઘના નેતા તેઓ શ્રી જ હતા. તેઓ સ્વભાવે ભદ્ર, મિલનસાર ને ઉદાર હતા. રાટલા ને ઓટલા તેમના વખાણાતા. ધર્મની ભાળતમાં પણ નીતિમાન ને ટેકીલા હતા. આ પછીના ગૃહસ્થામાં શેઠ પાનાચંદ ડુંગરશી, શેઠ રતનચંદ તીરચંદ, અને હાથી ભાઇ બાદરભાઇ મૂડા મુખ્ય હતા. 'દક્ષિણી 'ના ઉપનામથી પંકાયેલા પ્રેમચંદ વેણીચંદ નામના એક પરગજી શ્રાવક વૈદ્ય હતા. તેઓ અપરિણીત હતા. જૈનધર્મમાં અપૂર્વ શ્રધ્ધાવાળા હતા. રાજ જિનપૂજા કર્યા પછી જ હાથે રાંધીને જમતા. આ ઉદારદિલ વૈદ્યરાજ સાથે બહેચરદાસને તરત પરિચય થઈ ગયા!

ખહેંચરદાસના ઉતારા ઉપાશ્રયમાં થયા. ઉપાશ્રયમાં સાધુઓને અવારનવાર આવ-વાતું થાય. તેમના પરિચય થાય-સત્સંગના લાભ મળે, એ દૃષ્ટિએ આવું સ્થળ સત્સંગના અભિલાષી બહેંચરદાસને બહુ ગમતું. વીજાપુરમાં વિદ્યાશાળા હતી-અહીં ઉપાશ્રય મળ્યા.

સારા મુહૂતે માસ્તર મનીને આવેલા બહેચરદાસે પાતાના કાર્યના પ્રારંભ કર્યો. એમના આદર્શે સ્વીકારેલ કેળવણીના આ ધંધા પરમાર્થ સાથે એમને સ્વહિતસાધક લાગ્યા. તેમના વિદ્યાર્થી એમને સ્વહિતસાધક લાગ્યા. તેમના વિદ્યાર્થી એમને સ્વહિતસાધક લાગ્યા. તેમના વિદ્યાર્થી એમને સુખ્ય હતા, ને સાથે ગામના શ્રાવકાના પુત્રો પણ આવવા લાગ્યા. આઠથી દશ વર્ષ સુધીની બાલિકાએ પણ આવવા લાગી. એ વખતના એમના વિદ્યાર્થી એમને તો કેટલાય શ્રીમંતો હશે, કેટલાય વૃદ્ધ બન્યા હશે, પણ કમેરાજાનું જ આ મહાન નાટક છે, કે કુળથી ક્લુબી બાળક, જન્મથી જૈન બાળકોને જૈનત્વના પાઠ આપવા લાગ્યો.

આ બધા વિદ્યાર્થા એ પ્રાથમિક ભૂમિકાના હતા. તેઓને પંચ પ્રતિક્રમણના સૂત્ર-પાઠ શિખવવા માંડયા. પણ આટલા માત્રથી તેમની તૃષ્તિ કેમ થાય ક દાશી નથુલાઇ સાથે તેમણે શ્રીપાલ રાજાના રાસ, ચંદ રાજાના રાસ, ધર્મ પરીક્ષા રાસ વગેરે રાસાઓ વાંચ્યા હતા. અને આ ધર્મ વાર્તોઓ શ્રવણ કરવાની પ્રીતિએ તેમના જીવનમાં નવા ઉલ્લાસ ને ધ્યેય પ્રતિ અડગ વૃત્તિ કેળવી હતી, એમ તેઓ માનતા. સં. ૧૯૪૯ માં શ્રીપાળ રાજાના રાસ વાંચે દ્વાે. આ વાચનની એમના જીવનઘડતર પર અદ્ભુત અસર થયેલી. તેઓ કહેતા હતા કે મહાવીર આદિ તીર્થ કરાના જીવનવાચનથી આત્માની ઉત્કાન્તિ વિષે ભાવના દઢ થઇ. સમરાદિત્ય કેવ-વળીના ચરિત્રે વૈરાગ્યનાં બીજ વાગ્યાં, ને શ્રીપાળે આચાર પર અસર કરી.

આજે જે વાર્તાઓને 'અગડમ્ બગડમ્' કહી ઉવેખી નાખવામાં આવે છે, પણ ઇતિ-હાસ જોતાં જણાય થાય છે, કે એવાં જ ચરિત્રોએ ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ પુરુષોના જીવનવિકાસ ને આદર્શોની ઉચ્ચતા ઘડયાં છે. ધર્મ વાર્તાના કદાચિત વાસ્તવિંક કે વૈજ્ઞાનિક જીવન સાથે મેળ ન ખાતા હાય, પણ જે રીતે એના આત્મિક ઉન્નતિ સાથે મેળ ખાય છે, તે અદ્ભુત છે, ને આજ કારણે સંસારના સર્વ આત્મવિકાસાન્મુખી ધર્મામાં આવી વાર્તાઓને સારું સ્થાન પ્રાપ્ત થયેલ છે.

માસ્તર બનેલા બહેચરદાસે આ દર્ષિબ દુર્થી મધ્યાન્હના સમયે રાસાએનું વાંચન શરૂ

કર્યું. સુંદર સ્વર ને સ્પષ્ટ અર્થ સાથે ચંદ રાજાના રાસ વાંચવા શરૂ કર્યા. વાર્તાયન હ મેશાં સાર્વજનિક ધન છે. એ ધન પર કાેઇ ધર્મના કે સંપ્રદાયના પ્રતિબંધ પડતા નથી. ગામના વૃદ્ધ શ્રાવકા નિયમિત હાજરી પુરાવતા—એ ઉપરાંત કહ્યુબી, મીર, બ્રાહ્મહ્યુ, પટેલ વગેરે પહ્યુ આ રસભરી કથા સાંભળવા આવવા લાગ્યા, અને એક વાર આસ્વાદ લીધા પછી માનવી નિ:સં-કાેચ બનો એના રસ માણી શકે છે. ક્રમશઃ જીદા જીદા રાસાએ વાંચવા લાગ્યા. ઉપાશ્રયના મધ્યાહ્નકાલ એ રીતે ભક્તિરસથી ભર્યો મુખરિત થઇ ઊઠતાે, સાથે ભક્તહ્દયવાળા માસ્તરને પહ્યુ ગામમાં પ્રિય ને પ્રેમાદરને પાત્ર બનાવતા હતાે.

આ તો થયું શિક્ષણકાર્ય—પણ જ્ઞાનભૂખ્યા આ આત્માએ પાતાની વિદ્યાવૃદ્ધિ માટે જ આ દિશા સ્વીકારી હતી. પેટપાયણ માટેની આ વૃત્તિ નહાતી, એટલે તેમણે સવાર ને અપા-રના કાળ સિવાય અન્ય કાળમાં પાતાના અભ્યાસ, ચિંતન ને સ્વાધ્યાય વિકસાવવા માંડયા. સંગ્રહણી, ક્ષેત્રસમાસ, વૈરાગ્ય પ્રકરણોના અભ્યાસ શરૂ કર્યો. સમર્થ આચાર્ય શ્રી વિજયાન દસૂરીજ (પૂ. આત્મારિરામજી મહારાજ)ના ગ્રંથા આ વખતે તેમના વાંચવામાં આવ્યા, ને તેમાંની ફિલસૂર્ફી ને ચર્ચાએ એમના ચિત્તની વિચારણાને ઠીક વેગ આપ્યા.

સાધુ-મુનિઓનો સત્સંગ પણ ચાલુ જ હતો. અલળત્ત, બધા જ સાધુઓનો પરિચય એમને શ્રેયસ્સાધક નહોતો લાગ્યા, પણ તેઓ તો હંસ-ક્ષીરન્યાયે સહુમાંથી સારતત્ત્ર ગ્રહણ કરી લેતા. આ કાળ દરમ્યાન આચાર્ય શ્રી સિદ્ધિસરિજના શિષ્ય શ્રી વિનયવિજયજીના પરિચયમાં આવ્યા. ભદ્રિક, સરલ ને આત્માર્થી આ સાધુએ બહેચરદાસના હૃદયમાં સારો ભાવ જગાડયા. મુનિ શ્રી જિતવિજયજી નામના સાધુરાજ વીજાપુર ચામાસુ રહેલા. આ મુનિ ક્રિયાભિરુચિવાળા ને ત્યાગી હતા. બહેચરદાસે એમને પાતાના ગુરુ શ્રી રવિસાગરજી મહારાજથી બીજે ન બરે ક્રિયામાં સ્થાપ્યા. શ્રી જિતવિજયજી સાથે તેમના બે શિષ્યા, મુનિ શ્રી વીરવિજયજી તે મુનિ શ્રી હીરવિજયજી હતા. બીજા બે સૂરતી સાધુઓના પરિચયમાં પણ તેઓ આવ્યા. તેઓના નામ શ્રી સિદ્ધિમુનિજી ને શ્રી રગવિજયજી, આ સાધુઓ તેમને આત્માથી ભાષ્યા. આ ખને ગાયના સ્તવનો રચતા. એક બળદેવગિરિ નામના વૈરાગી સાથે પણ તેમને પરિચય થયેલા, પણ એ ક્ષણજીવી નિવડયા.

વાચન, ચિંતન ને મનનના ખળે તેઓ જૈનધર્માનાં તત્ત્વાની ઊંડી અવગાહનામાં ઊતરતા ચાલ્યા. જે પ્રભુદર્શનની પ્યાસથી તેમણે પ્રવાસ શરૂ કરેલા, એ પ્યાસ કૈવા જીદા ભાવમાં પરિવર્તિત થતી ગઇ, તે આપણે આગળ જેયું. હજીય તેમનું નિર્મળ મન ઇશ્વર અને તેના સ્વરૂપ વિષે ચકાસણી કરી રહ્યું હતું. ઇશ્વરનું જગતકર્તાપણું નષ્ટ થવાથી અલખત્ત, તેમના મનામંદિરમાં બિરાજી રહેલ છબી ઝાંખી નહાતી પડી, એમનું મન નાસ્તિકતા તરફ નહાતું વળ્યું, ખલ્કે જેમ જેમ સ્વાધ્યાય ને સતત ચિંતન વધતાં ગયાં તેમ તેમ તેમને લાગ્યું કે જગતકતૃત્વથી વિભિન્ન થયેલી છબી ઔર તેજથી ઝળહળી રહેલી છે. એને ન અવતાર લેવાની ચિંતા છે, ન કાઇના ન્યાયાધીશ કે કાઇના માતાપિતા થવાની ખટપટ છે! જેવું જે કરે તેવું તે પામે, એ સૂત્રમાં જાણે એને ખાટા ઉદાર થવાની કે પક્ષપાતી થવાની આવશ્યકતા નથી. સત,

મંથનનાં નવનીત ૮૭

ચિત ને આનંદમય બની એ દીવાદાંડી સમ બિરાજે છે. કહેતા નથી છતાં એનું ચિત્ર બાલે છે, આનંદમય ઇશ્વરત્વ મેળવવું હોય તા અમારા માર્ગ લા ! અમારાં વચના યાદ કરા !

કમેવું કાળચકુ ખહુ જ નિયમિત રહે છે. પ્રાર્થના, ઉપાસના ને પ્રાયશ્ચિત અલખત્ત એમાં ભાગ ભજવે છે, પણ ઇશ્વરને જગતપિતા સમજી, એની ખુશામતને જ જીવનધ્યેય સમજી છત્રનમાં અપવિત્રતા ચલાવી લેનારાઓને જાણે આ રીતે એક સારા બાધપાઠ મળતા હતા.

એક જ કામ માટે ઇશ્વર અને કર્મ બ'નેને સંયોજિત કરવાને બદલે, રાગદ્રેષથી વિં-મુક્ત થનાર , ઇચ્છા માત્રના નાશ કરી પરમપદ પામનાર ઇશ્વરને જગતનિર્માણના કાર્યમાં પાડવા તે લેશ પણ ઉચિત નથી. ને કાર્ય કરનારને કારણ હાેવું જ ઘટે, કારણ કે કારણ વિના કાર્યની ઉત્પત્તિ સંભવતી નથી, અને કારણ શાધવા જતાં પ્રભુને પ્રભુતાથી જાણે હાથ ધાવા પહે છે.

ઉપરટપકે વિચાર કરતાં અચાગ્ય લાગતી આ ફિલસૂફીના ઊંડાણમાં બહેચરદાસ ઉતરતા ચાલ્યા, અને એ ઊંડાણે એમને જૈનાનો આ ફિલસૂફીને સત્ય લેખી. આ મહાન ફિલસૂફીને કારણે 'નાસ્તિકતા 'નું આપાતપ્રતીત બિરુદ વહારી લેનાર જૈનતત્ત્વ ખરેખર આસ્તિકતાની પરમ સીમા પર ઊભેલું લાગ્યું. માસ્તર બહેચરદાસે આ અંગે એક કવિતા રચી, ને એમાં પાતાના મનાભાવ પ્રકટ કર્યા.

જગતકતૃત્વ ભાળતના નિર્ણુય થતાંની સાથે તેમનું આત્મદૈન્ય સરી જતું લાગ્યું. જીવનમાં ઘર કરી ગયેલ પરાવલંબન નષ્ટ થતું લાગ્યું, ને આ શરીરરૂપ મંદિરમાં રહેલ આત્મા એ જ પરમાત્મા એવી ભાવના પ્રગટ થઇ. મારા પ્રભુ મારી પાસે. હું પાતે જ સત, ચિત ને આનંદમય–હું પાતે જ જ્ઞાન, દર્શન ને ચારિત્રમય!

અને મારા જીવનનું એક માત્ર ધ્યેય તે, કર્મ આવરણથી રાંક બનેલ આત્માની દિવ્ય જ્યોતિ પ્રગટાવવી. પરમાત્મસ્વરૂપ પેદા કરવું એ જ જીવનનું મુખ્ય ધ્યેય, ને બાકીની બધી બાબતા સાધનરૂપ. ક્રાંધ, માન, માયા, લાભ, કામ, માહ, ઈચ્છા આદિ વાસનાએ પર વિજય વરવા. જીવનભર વિશ્વશાળાના એક વિદ્યાર્થી બની રહેવું, અને વિદ્યાના અર્થી ને યાગ્ય નમ્રતા ધારણ કરવી. નમ્રતા સાથે વિદ્યાના અર્થી ને જીવનશુદ્ધિ પણ જરૂરની છે, ને જીવનશુદ્ધિ માટે અમુક નિયમના પણ આવશ્યક છે. ગમે તેવા સુંદર બાગ લગાવ્યા હાય, પણ એક વાડ જ ન હાય તા ! ગમે તે પળે—માળી ગમે તેટલા સાવધ હાય તા પણ, એકાદ બળવાન પશુ અંદર પ્રવેતા એને નષ્ટબ્રષ્ટ કરી શકે. નિયમનમાં માનનારી એ બુદ્ધિએ તે જ ઘડીએ આત્મવિકાસ માટે કેટલાક નિયમા વિચારી લીધા.

[&]quot; હું ઉત્તમ જૈન બનીશ. "

[&]quot; ઉત્તમ જૈનપણું જાણવા જૈનશાસ્ત્ર નું અધ્યયન કરોશ.

26

યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

''જૈન શાસ્ત્રોના અધ્યયન માટે ગમે તેવાં કષ્ટ સહીશ. સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, પાલી, અર્ધ-માગધી વગેરે ભાષાએાનું અધ્યયન કરી તત્ત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીશ.

"જૈનસાધકને શાભીતું બ્રહ્મચર્ય ધરીશ. જીવાન સ્ત્રી, બાળા સાથે ખાનગી પરિચયમાં નહીં આવું. રાગદૃષ્ટિ પેદા થાય તે રીતે જાહેરમાં પણ કાેઇ સ્ત્રી સાથે વાત કરીશ નહીં.

"સત્ય બાેલીશ. સ્વાર્થ માટે પણ કાેઇની જૂઠી ખુશામત કરીશ નહીં. અસત્યના પક્ષ છાેડીશ. જાહેરમાં કાેઇના મર્મના પ્રકાશ કરીશ નહીં. કાેઇને કાેધ થાય તેવી વચનાદિક પ્રવૃત્તિ આચરીશ નહીં. શત્રુ કે વેરી, જેમાં સદ્ગુયુ હશે તે વખાણીશ, દુર્ગુણના મદાંઇથી સામના કરીશ. કાેર્ટમાં જૂઠી સાક્ષી ભરીશ નહીં.

"પ્રાણાંતે ચારી કરીશ નહીં. ન્યાયસંપન્નવિભવ દ્રવ્યથી આજિવિકા ચલાવીશ. જતનાપૂર્વંક નિર્વાહજોગ દ્રવ્ય પેદા કરીશ. દેવદ્રવ્ય ને જ્ઞાનદ્રવ્ય વાપરીશ નહીં. આર્થિંક સ્થિતિ જેવી પ્રાપ્ત થાય તેથી સંતાષ માનીશ. સ્વાર્થ માટે યાચકની પેઠે કાેઇની પ્રાર્થના કરીશ નહીં.

"નિદોષ–નિરપરાધી જીવાને હણીશ નહીં. અપરાધી જીવાની પણ–મૃત્યુ પ્રસંગે સ્વાત્મરક્ષણ સિવાય અન્ય પ્રસંગે હિંસા ન કરીશ.

"આજ સુધી નાટક જોયું નથી, ને હવે જોવું પણ નહીં. જે દાેષા અજાણતા થાય તેનું પ્રભુ કે ગુરુસાક્ષીએ પ્રાયશ્ચિત કરીશ. નાના બાળક પણ ભૂલ બતાવશે તા સ્વીકારીશ.

"ગમ તે મતપંથ, ધર્મશાસ્ત્રનાં જે સત્ય, નીતિ, ગુણ હિતવચન હોય તેને સત્ય તરી કે જણાવીશ. જૂઠા હાનિકારક, દુષ્ટ પડતીના કારણરૂપ એવા કાેઇ જાત, નાત કે કાેમના રૂઢિ- આચારાનો ત્યાગ કરીશ.

"સત્ય ને અસત્ય સાધુએાની પરીક્ષા કરીશ. સત્ય સાધુને સ્વીકારીશ. દુનિયાની નિદાથી ડરીશ નહીં.

"નિત્યપ્રતિ અષ્ટાદશ દેાષરહિત જિનેશ્વરની પ્રતિમાનાં દર્શન કરીશ, પૂજન કરીશ. જૈનધર્મ પર પૂર્ણ શ્રદ્ધા ધારીશ.

"પ્રતિદિન સામાયિક–પ્રતિક્રમણ કરીશ. મારામાં રહેલી ભૂલાની હંમેશાં એકાંતમાં આલાેચના કરીશ.

"મને જે સત્ય જણાશે, તે દુનિયાને જણાવીશ. ઇ'દ્રની પદવી કરતાં આત્માના ધર્મ'ને મહાન ગણીશ. આત્મધર્મ પ્રગટાવવા પરમ પુરુષાર્થ કરીશ.

"રાગી, ગ્લાન, દીન મનુષ્યાની સેવા કરીશ."

આ રીતે આજેલના ઉપાશ્રયના એકાંતમાં શુભ પરિણ્તીના પગથિયે ચડતા માસ્તર અહેચરદાસ આત્મવિકાસની સન્મુખ ધસી રહ્યા હતા. સર્પંની કાંચળી જેમ પુરાણા સંસ્કારા સરી પડયા હતા, ને એક આદર્શ જૈનને શોલે તેવી તેમની પ્રવૃત્તિ વેગ ધરી રહી હતી. સતત મંથનનાં નવનીત ૮૯

દાેષ ને ક્ષતિઓ તરફ દષ્ટિ રાખતા. માસ્તર બહેચરદાસના જીવનમાંથી એવી સુવાસ છૂટતી હતી કે આસપાસનું વાતાવરણ પણ મહેકી ઊઠશું હતું.

રાસા-વાર્તાવાચનમાં ધીરે ધીરે આજેલના સર્વ વર્ણોના અગ્રગણ્ય પુરુષોના શંભુ-મેળા યાજાઇ રહ્યો હતા. પરબનાં મીઠાં જળ છૂટથી વહેં ચાતાં હતાં. નાત-જાતના ત્યાં ભેઢ નહાતા. કાઇ પટેલ હતા, કાઇ માળી હતા, કાઇ બ્રાહ્મણ હતા, કાઇ કણળી હતા, કાઇ મીર તા કાઇ રજપૂત, કાઇ વૃદ્ધ તા કાઇ વડીલ ને કાઇ મુરબ્બી હતા.

અને ખરેખર, આ ગામડાંવાસીઓ પર માસ્તર બહેચરદાસ જાદુ ડાલી રહ્યા હતા. કાઇને વાસી ન ખાવાની બાધા, કાઇને પાણી ગળીને પીવાના નિયમ, કાઇને જૂદું ન બાલવાની બાધા, કાઇને સારી તિથિએ હિંસાકમે ન કરવાના નિયમ, આમ જાણે અજાણે તેઓ સહુના જીવનને ધાર્મિકતાના એપ આપતા ગયા. કેટલાયને રાત્રિભાજન છાડાવ્યાં. એક પટેલ જેમનું નામ ઉમેદરામ પુરુષાત્તમ હતું, તેમને જૈનધર્માનુયાયી બનાવ્યા. એક માળી લાઇએ જેમનું કાળીદાસ લીલાચંદ હતું, તેમણે જૈનને શાલતા નિયમા ધારણ કર્યા. આ વેળા એમનું મંડળ શિવજીના ગણ જેનું વિધવિધ ધર્મ ને પંચના માનનારનું હતું.

પ્રવૃત્તિ–ચક્ર વેગીલું ઘૂમતું હતું. દિવસા કયાં જતા એની કંઇ ભાળ નહાતી રહેતી, પણ ખહેચરદાસનું સ્વાસ્થ્ય કેટલીક વાર બગડી બેસતું. અનેક ચિંતાના વમળમાં વીજાપુરથી સંવત ૧૯૪૯ થી મહેમાન અનેલાે ચાેથિયાે તાવ હ્રજીય ચીટકી બેઠાે હતાે.

આજોલનું ભકતમંડળ પાતાના પ્રિય માસ્તર માટે કંઇ કંઇ દવાએા, પડીકીએા, કાઢાએા ને ઉકાળા શાધી લાવતું. આત્મવિકાસ માટે શારીરિક વિકાસની અગત્યતામાં માનનારા અહેચરદાસ, પાન ને અનુપાન કરતા જ હતાઃ પણ જાણે દરદે સત્યાત્રહ આદર્યો હતો. તેમના મિત્ર શ્રાવક વૈદ્ય પ્રેમચંદ વેણીચંદે ઘણી ઔષધિઓ અજમાવી, ને ખરાળ દૂર કરવા શક્તિમાન થયા, પણ જવર તાે હજી ય ચાેથે દિવસે મહેમાની માણવા ચાલ્યા આવતા.

જેમના શિષ્યના અધ્યયન નિમિત્તે તેઓ આવ્યા હતા, તે યતિ શ્રી ગણપતસાગરજી ખૂની સમર્થ યતિસંસ્થાના વારસદાર હતા. તેમના પ્રાચીન હસ્તપ્રતાના વિશાળ ભંડાર માણસામાં હતા. માસ્તર સાહેબના માટે આ ભંડારના ઉપયાગની છૂટી હતી. એક વાર આલાેચતાં યતિશ્રીની મંત્રપાથી મળી આવી. એમાં ચાથિયા જવરના નાશ કરવાના એક મંત્ર હતાે.

માસ્તર બહેચરદાસ નાનપણથી મંત્રની અગમ્યતા તરફ આકર્ષાયેલા હતા. એ કાળ મંત્રના હતા, અને ગામડાંએાનું વાતાવરણ એથી ખૂબ પાષાતું. તેમણે તરત મંત્ર ઉતારીને તેની વિધિ પ્રમાણે જાપ કરવા શરૂ કર્યા. સહુના આશ્ચર્ય વચ્ચે વર્ષોથી ઘર કરી બેઠેલ જવરે આખરે વિદાય લીધી. તપ-જપના માટે અસ્વસ્થ બનેલું શરીર, સ્વસ્થ થતાં તેઓ અતિ આનંદ પામ્યા, ને પાતાની પ્રવૃત્તિઓ તરફ વેગથી ધસ્યા.

સત્યશોધક આત્મા !

were trust mane says for [24] & some faultation

એ સું દર દિવસાની ઘટના છે! બાલનાર ને સાંભળનાર એકરસ ખની ઉાલી રહ્યા હતા.

> આત્મગુણ રક્ષણા તેહ ધર્મ, સ્વગ્રણ વિધ્વંસણા તે અધર્મ! ભાવ અધ્યાત્મ અનુગત પ્રવૃત્તિ, તેહથી હોય સંસાર છિત્તિ! જ્ઞાનની તીક્ષ્ણના ચરણ તેહ, જ્ઞાન એકત્વતા ધ્યાન ગેહ, આત્મ તાદાત્મ્ય પૂર્ણ ભાવે, તદા નિર્મલાનંદ સંપૂર્ણ ભાવે. શ્રી દેવચંદ્રજી

વકતા અને શ્રોતા વચ્ચે અદ્ભુત તાદાત્મ્ય જામ્યું હતું. શ્રી દેવચંદ્રજી મહારાજની ચાવીસી પછી શ્રી આનંદઘનજીની ચાવીસીએા ચાલી. 'આતમ રસકા પ્યાલા, પીએ મતવાલા,' જેવા ઘાટ થયા હતા. રસના પ્યાલાના પ્યાલા ખાલી થતા ચાલ્યા.

અચાનક આજેલ ગામના સીમાં તતું વાગતું સંભળાયું. આગ, ખૂન કે લૂંટ-ફાટના પ્રસંગે જ તતુડાના આવા સૂરા નીકળતા. આત્મા અને અધ્યાત્મની ચર્ચામાં લીન અનેલાઓએ ધંડાધંડ કમાંડ અંધ થવાના અવાજ સાંભળ્યા. અજારની એકે એક દુકાન ટેપા-ટપ અંધ થતી જોઇ. હાંકારા, પડકારા ને રીડિયાથી ગામ ગાજી ઊઠયું. રજપૂતા તલવાર, ભાલાં, ધારિયાં ને લાકડીઓ લઇ દાડતા હતા. વાણ્યા-બ્રાહ્મણ ખડકી અંધ કરી અંદર ભરાઇ પૈઠા હતા.

એ વેળા છાતીના ખળિયા શા. મલુકચંદ છગનલાલ તથા શા. માહનલાલ વાડીદાસ ક્રેડ માંધી હાથમાં લાકડીએા લઇ જતા દેખાયા.

" અરે, આમ દાેડાદાેડી કેમ ? શી વાત છે ? "

સત્યશાધક આત્માં!

હર

" અનાડિયાના ઠાકરડા ગામની ભેંસા ને ગાયા વાળી જાય છે. "

" શા માટે **?** "

" જૂની અઢાવતથી. પહેલાંની વાત છે. આજેલના એક આંધળા ચાકીદારે, ચારી કરવા પેધેલા સાત ઠાકરડાએાને ભાલાએ વીંધેલા. ચાલેા, ચાલવું હાેય તાે માસ્તર!"

ક્ષણભર પહેલાં અધ્યાત્મની ચર્ચામાં ડૂંગેલા; પરલાક, પરબ્રદ્ધ ને પરમાત્માના ભેદા-ભેદમાં લીન માસ્તરે તરત છલંગ દીધી, કછાટા ભીડયા, ને લાંબી લાકડી હાથમાં લઇ મેદાને પડયા. સાગના સાટા જેવા નક્કર પડછંદ દેહ, માટી માટી અણ્યાળી આંખા, હાથમાં મજ-ખૂત પકડેલી લાકડી! ને કેંડે વાંકડી કટારી (છરા)! શાંત રસમાંથી વીર રસની નિષ્પત્તિના અદ્દસુત નમૂના ત્યાં હાજર હતા.

પણ મુકાબલા થાય તે પહેલાં આગળ જઇ પહોંચેલાઓએ મેદાન મારી લીધું હતું. માસ્તર ' ઉપનામથી જાહેરાતમાં આવેલા બહેચરદાસ, પાછાં વાળેલાં ગાય ને ભેં સાનાં ધણ સાથે પાછા કર્યા. તાકાન સમી ગયાના સમાચાર ગામમાં પહોંચતાં ધીરે ધીરે બંધ થયેલાં બારણાં ઉઘડવા લાગ્યાં, ને હજારા રૂપિયાની હારજીતના મહારથી મૂછાળા જૈનો બહાર નીકળી પડકારાથી વાતા કરવા લાગ્યા. એટલામાં દૂર દૂરથી ખલે લાકડી નાખીને આનંદથી વાતા કરતા માસ્તર બહેચરદાસ આવતા દેખાયા. ઊંચી પડછંદ કાયા સહુથી જીદી તરી આવતી હતી, ને અત્યારે પારસથી પરિપૃર્ણ બે વેંત વધુ માટી લાગતી હતી.

" અરે માસ્તર, તમે ?" અચાનક સહુની જીલ પર એ પ્રશ્ન આવી ગયા. આવી વિપત્તિની વેળાએ, ખૂનાખરાબીની પળે ભારહ્યું મંધ કરીને ઘરમાં બેસી જવાને મદલે, આય હિંસક શસ્ત્ર સાથે, બહાર મેદાને પહેલા માસ્તર! એમને મન આ અહુછાજતા દેખાવ હતા. માસ્તરની પાસે પ્રત્યુત્તર તૈયાર હતા.

" કેમ ? માસ્તર માણુસ નથી ? ને એક માણુસ તરીકે આ પળે મારે શું ઘરમાં બેસી રહેવું ?"

" આખરમાં તાે કહુળી ને ! જૈનધર્મ કયાંથી પૂર્ણુર્ગ પરિહ્યુમ્યાે હાેય. " એકે ધીરેથી ડીકા કરી.

"જૈનધર્મ તો અમારા-અમારા જેવા કુર્મ ક્ષત્રિયોનો છે, વીરાના એ ધર્મ છે- બાયલાઓના નથી." માસ્તરે સહ્યુસહ્યુતા જવાબ વાળ્યા ને કહ્યું: " જેને પાતાની જાતની રક્ષા માટે પારકા પર આધાર રાખવા પહે એ જૈન કેમ કહેવાય ? જીવદયાના બહાના હેઠળ બીરુતા, કાયરતાને પંપાળશા મા! આ ઘર, આ દુકાના, આ ઉપાશ્રયા ને દેરાસરાની શી રીતે રક્ષા કરશા ? ઇતિહાસ વાંચા, અઢાર અઢાર મહાન જન ભૂપાલાએ જરૂર પહે સમશેર બહી છે, ને વખત આવે સંયમ પહ્યુ લીધું છે. નમાલા બનીને, પરાશ્રયી બનીને જીવવું એના કરતાં પ્રાહ્યુના ઉત્સર્ગ શું ખાટા ?"

૯ર

ંયાગનિષ્ઠ આચાર્ય

ટીકાકારાને પાતાની ભૂલ સમજાઇ. માસ્તર બહેચરદાસ તો થાડી વાર પછ પાછા એ જ અધ્યાત્મની ચર્ચામાં રત દેખાયા. એ આત્મા શીરા માટે શ્રાવક નહોતો થયો. એ તો સત્યની શાધમાં નીકળેલ એક મહામાનવ હતો. હંસની અદાથી સારા-નરસાની પરીક્ષા કરી સારું ને સત્ય ગ્રહણ કરતા હતા. વાડાની દિવાલા એને ગાંધી શકે એમ નહોતી. સંપ્રદાયની સીમાળ ધીએ એને સ્પર્શા શકે તેમ નહોતી. એક વિશાળ વિરાટ ધર્મના પ્રદર્શનની ઝંખનાએ નીકળેલા એ પ્રાણ સદા, સદૈવ પ્રત્યેક પળે જાગ્રત જ હતા. શ્રેય અને પ્રેય વચ્ચેની સીમાદારમાં એ સાવધ હતા.

વીજાપુરના વતની શા. મૂળચંદ સ્વરૂપચંદ ને તેમના માટા ભાઇ સૂરચંદ સ્વરૂપચંદ આંજોલમાં આવતા જ હતા. આ ભાઇઓ સુપ્રસિદ્ધ અધ્યાત્મજ્ઞાની શ્રી હુકમ મુનિજીના શ્રાવકા હતા, ને દ્રવ્યાનુયાગના પાકા રસિયા હતા. શ્રીમદ દેવચંદ્રજી ને શ્રી. આનંદ- ઘનજીની અનેક ચાવીસીઓ એમને મુખે હતી. ભૂખ્યાને ભાજન ને તે પણ ભાવતું ભાજન મળ્યું. એમણે તેમના નિકટ સંપર્કમાં રહી એ સુંદર પદા, આત્મજ્ઞાનથી ભરેલી ચાવીસીઓ મુખપાઢ કરી લીધી.

સત્યના શાધકની આંતર દૃષ્ટિ ખૂબ વિશાળ બનતી જતી હતી. એક વાર વિ. સંવત ૧૯૫૩ ના ચૈત્ર વિદ આઠમે વીજાપુર પાસે આવેલ લાદરા ગામમાં તેઓ અઠ્ઠાઇ ઉત્સવના નિમિત્તે ગયેલા. એ વેળા શ્રાવક–સંસ્થા જ્ઞાને-ધ્યાને અતિ ઉજ્જવળ હતી. લાદરાના શા. છગ-નલાલ ભાઇચંદ ને શ્રી. રતનચંદ નામના શ્રાવકા અહુશ્રુત તરીકે પંકાતા હતા.

અહીં પૂજા ભણાવવાના પ્રસંગે એક વિવાદ ખડા થઇ ગયા. એક પક્ષ શ્રીમદ્ દેવ-ચંદ્રજીની પૂજા ભણાવવી એવા મતના હતા, બીજો એથી ભિન્ન મતના હતા. માસ્તર બહે-ચરદાસ તથા નથ્શુભાઇ શેઠ પહેલા મતના હતા. માસ્તર બહેચરદાસે ભરી સભામાં નીડરતા-પૂર્વંક પાતાના મત પ્રગટ કરતાં કહ્યું:

" સારું અને સત્ય તા જ્યાંથી મળે ત્યાંથી ગ્રહણ કરવું જોઇએ. ગચ્છલેદથી કાેઇ આત્મજ્ઞાની ઉત્તમ સુનિનાં પૂજા-સ્તવનમાં પક્ષપાત દર્શાવવા ઉચિત નથી."

એ જ સાલમાં, ભૂલાયેલા અનેક પ્રસંગામાંથી એક પ્રસંગ દીવા જેવા ઝળહળ્યા કરે છે. ' સન્મિત્ર 'ના નામે સુપ્રસિધ્ધ, સરલ સાધુતાના ધારક શ્રી. કર્પુરવિજયજી મહારાજ તરફ તેમને અત્યંત રાગ હતો. દેષવિહાણી, નિખાલસ સાધુતા એમની પસંદગીના વિષય હતી. લેાદરા, માણસા ને વીજાપુરમાં પરિભ્રમણ કરતા એ નિખાલસ મુનિરાજને માસ્તર બહેચર-દાસનું તેડું મળતાં તેઓ આજોલ આબ્યા.

વાતમાં વાત નીકળતાં સન્મિત્રજીએ કહ્યું: " પેથાપુરમાં શ્રી. માહનલાલજી મહારાજ તથા તેમના સાધુઓના મેળાપ થયા હતા."

" સાથે જ ઊતર્યા હશા ?"

સત્યશાધક આત્મા!

હેર્ડ

" ના, તેઓ ખરતરગચ્છના છે, અને તેમણે....માથે ગુરુ કર્યા નથી, માટે લેગું ન ઉતરાય."

બહેચરદાસને આ જવાબ ન રુચ્યો. એક વૈરાગ્યવંત, તપસ્ત્રી, ત્યાગી સાધુને આવા નજીવા ભેદાભેદ કેમ નહે ? પણ તેમણે આગળ ચર્ચા ન કરી. સન્મિત્રજીની સાધુતા એમને આકર્ષી રહી. અનાખી અબધૂતદશા ઇચ્છાના વિષય ખની. આ પછી પાતે અબધૂતદશાને પામ્યા પછી પણ તેઓ કહેતા કેઃ

" મને મળેલા અન્ય સાધુએામાં શ્રી કપ્^રરવિજયજી ઉત્તમ લાગ્યા. તેમની ઉપદેશ આપવાની શૈલી ઉત્તમ હતી. સાથે બીજા સાધુએા નહોતા, એકલવિહારી હતા, પણ તેમની વૈરાગ્યદશા, ચારિત્ર્યભાવ ઉત્તમ હતાં. તેનાથી તેમના પર મને ઘણો રાગ થયો."

સન્મિત્રજી સાથેના પરિચય વધતા ચાલ્યા, એમ ગાઢ પણ બનતા ગયા, છતાં તેથી તેમની દેષ્ટિ એક જ વ્યક્તિની અનુરાગી નહાતી બની. ધીરે ધીરે બીજા સાધુસમુદાયના સંપ-કેમાં પણ એ જ શાધકની અદાથી આવી રહ્યા હતા.

આ વર્ષ જ પુનિત પ્રભાવી હતું. આ વર્ષમાં જ પૂજ્ય શ્રી આત્મારામછ મહારા-જના સમુદાયના પાંચ મહાન મુનિવરાના પરિચય પ્રાપ્ત થયા. પૂજ્ય પ્રવર્ત કછ શ્રી કાન્તિ-વિજયછ મ૦, શ્રી. રાજવિજયછ મ૦, શ્રી. ભક્તિવિજયછ મ૦, શ્રી. ચતુરવિજયછ મ૦, આદિ પાંચ પવિત્ર મૂર્તિ ઓના સંપર્ક મળ્યા. પંજાબ પ્રદેશની વિહારી આ ધર્મ મૂર્તિ એા પાસેથી પંજાબ તરફની અનેક વાતા સાંભળી આનંદ અનુભવ્યા.

આ વેળા બીજા અનેક ધર્મ રત ને ક્રિયાકાંડી સાધુ-મુનિરાજોના પરિચય થયા. આ પરિચયથી તેઓમાં ચાલતા એક વિસંવાદ તેમના જાણવામાં આવ્યા. પ્રખર મુનિરાજોના વર્ગ એ પ્રકારની માન્યતામાં વિભક્ત થયા હતા. એક વર્ગ એ વિચારના હતા કે વ્યાખ્યાન વાંચતી વખતે મુહપત્તી હાથમાં રાખીને મુખ પાસે રાખવા કરતાં તેને મુખ સાથે બાંધી દેવી. બીજો પક્ષ એમ માનતા હતા કે એ વાત તા તાડપત્રોના વાંચનવેળાની છે. સગવડને ખાતર તેમ કરવામાં આવ્યું હતું. હવે તા હાથમાં મુહપત્તી રાખી વાંચતી વખતે મુખ આગળ રાખવાથી ચાલે.

એ માન્યતાએ ધીરે ધીરે ઉગ્ર રૂપ લીધું, ને તેમાં પણ અમદાવાદમાં તો એ વિસં-વાદને કારણે ઉપાશ્રયા વહેં ચાયા, પક્ષ પડયા, ને શ્રાવક વર્ગ પણ પાતાની માન્યતાને અંતુ-સરનારા સાધુઓના દર્શન, વંદન ને શ્રવણમાં જ શ્રદ્ધા ધરાવવા લાગ્યા. એ અંગે પુસ્તંકા, ચર્ચાઓ પણ ખૂબ ચાલી નીકળી.×

મૂળ લક્ષને કાેરાણે મૂકીને ઉપલક્ષ તરફની આ ચર્ચાઓએ શ્રી બહેચરદાસને ઠીક ×જૈન સમાજનું એ દુર્ભાગ્ય હજી સુધી ચાલુ છે. નાના નજીવા મતભેદા જગાડી જબરાં આંદાેલના જગાવવામાં આવે છે, જેમાં સમાજની શક્તિના ઘણા હાસ થાય છે.

આકર્ષ્યાં. કાેઇ જિનને માને છે, જિનપૂજા ને જિનતત્ત્વાને સ્વીકારે છે. ભેદ છે કેવળ થાડી એક બાબતામાં. દિગંબરા કહેતા કે સ્ત્રી માેક્ષ ન પામી શકે, કેવળજ્ઞાન જેને થયું એ ભાજન ન કરે, નગ્ન ન હાેય તે સાધુ ન ગણાય. આગમશાસ્ત્રા તાે વિચ્છેદ પામ્યાં છે, ને લિંગ-સહિતની પ્રતિમાને પૂજવી.

આ બધી બાબતામાં માસ્તર બહેચરદાસને દિગંબરા પ્રતિ ઘણું કહેવાનું હતું. પણ તેથી તેઓ દિગંબરાના દેષો ન બન્યા. એક જ પિતાના બે પુત્રો વચ્ચે મતભેદ શાભી શકે, મનભેદ કદી ન શાભે! બંને આત્માની મુક્તિ માટે, સંસારના છેદ માટે મથતા હતા. રાગ-દેષ ને ક્ષાયના કીચને બંને તિરસ્કારતા હતા, મૂળ ધ્યેય સમાન હતું પછી ઝઘડા શા માટે ?

આ વાત તો થઇ દિગંખર સંપ્રદાયની, પણ શ્વેતાંખર સંપ્રદાયમાં આવેલ સ્થાનક-માર્ગી પંચ વિષે પણ તેમણે જિજ્ઞાસાથી જાણી લીધું. આ પંચમાં દિગંખરાની જેમ આગમના સમૂલ વિચ્છેદ નહોતો મનાતો, પણ ટખા (ભાષાંતરા) પ્રચલિત હતા. પેથાપુરમાં તેમના ધર્મ સ્નેહી ગાંધી છનાલાલ જેઠાભાઇને ત્યાં તેમણે ધર્મ બિંદુના ટબા વાંચ્યેા. આ ટબાના વાંચ-નથી તેમની સત્યશાધક છુદ્ધિને લાભ જ થયા. મધુમક્ષિકાને તા વન, ઉપવન ને ઉદ્યાનામાંથી મધુ પીવું હતું.—એને વિષની ખેવના જ નહાતી, ને વિવેકી મધુમક્ષિકા મધુ પામતી રહી. ધર્મ બિંદુના ટબાના વાચનથી શ્રાવકના સત્ય ગુણ પ્રગટાવવા માટે તેમના હૃદયમાં સારી અસર થઇ. પાછળથી આજેલના ભંડારમાંથી સમવાયાંગ સૂત્ર તથા ઉવવાયી સૂત્રના ટબા વાંચી સાર ભાગ શહ્યુ કર્યો હતા.

તત્ત્વાન્વેષી આત્મા સાર તરફ હંમેશાં રુચિ રાખે છે. એક વાર અમદાવાદના પ્રવાસે જતાં, ત્યાંના ભાેજક મહાસુખભાઇ સાથે પાતે સર્વ ઉપાશ્રયાની યાત્રાએ જઇ આવ્યા. ત્યાં વસતા દરેક સાધુ–મુનિયું ગવાને દર્શન–વંદન કરી આવ્યા. સર્વ ઉપાશ્રયોની મુલાકાત સાથે તેમણે શ્રી. શાંતિસાગરજીના ઉપાશ્રયની પણ મુલાકાત લઈ લીધી.

શ્રી. શાંતિસાગરજીની તાત્તિક ભિન્ન માન્યતાએ ને કારણે એ વેળા કેટલાંક વર્ગ તેમના તરફ ભારે તિરસ્કાર કેળવી રહ્યો હતા. તેમના ઉપાશ્રયમાં જનારને માથે ભારે જોખમ રહેતું. એ ઉપાશ્રયના દ્વાર પર ચડનારનું સમક્તિ તા જાણે તે જ વેળા નષ્ટભ્રષ્ટ થઇ જતું. પણ ક્ષીર–નીરના વિવેકી આ હંસને એનો ચિંતા જ નહાતી. એ હંસના ચંચુપાત ક્ષીરમાં જ થવાના હતા. શ્રી. શાંતિસાગરજી મૂળ પૂ. રવિસાગરજી મહારાજના શિષ્ય હતા. પછી મુનિવેશ છાંડી દીધા. તેમના ઉપાશ્રયના શ્રાવકાએ બહેચરદાસના મુમુક્ષુ આત્માને ઓળખ્યા. પૂર્વ પ્ર- હાથી એ વિમુક્ત આત્માને પાતાનું મંત્રવ્ય સમજાવ્યું, વિવિધ બાલ રતનાકર વગેરે પાતાના પ્રેપી અતાવ્યા. શાંતિથી અરસપરસ વિચારાની આપ–લે કરી.

આ મુલાકાતના અંતે શું મેળવ્યું, એની નોંધ નીર-ક્ષોર-ન્યાયનિપુણ હંંસે નીચેના શખ્દામાં કરી.

"દરેક ક્રિયાનું ખરું સ્વરૂપ સમજવું અને ધર્મની ક્રિયાએ। કરવી. ક્રિયા કરતાં કરતાં ગ્રાન કરવું ને

સત્યશોધક આત્મા હપ

દેષોને ટાળવા. પણ ધર્મ વૃત્તિ ને ક્રિયાને ભાંગવાં નહીં. ઘાર ભમાં કાઇ પણ ધર્માનુષ્ઠાન કરતાં કદાચ દેષ પણ લાગે, પણ દેષ ટાળવાની છુષ્ધિ અને ઉત્સાહ રાખી ધર્માનુષ્ડાના સેવવાં જોઇએ. પણ મત કાઢીને બેસી રહેવાથી કાંઈ કાયદા થતા નથી. "

સાગરનાં જળ પર લહેરિયાં લેતા આ હંસ મુક્ત વાતાવર શુમાં વિહરી રહ્યો હતા. એના આત્મા સદા પ્રસન્ન હતા. દ્રેષ કે ઇંબ્યાંની એકે વાદળી એને ભીંજવી શકતી નહીં. ચર્ચા, વાદ, વિવાદ, આલાચના સતત ચાલુ હતાં. આજોલના નિવાસ દરમ્યાન તેમને અવારનવાર માશુસા જવાનું થતું. અહીં તેઓ શેઠ વીરચંદભાઇ કૃષ્ણા જીને ત્યાં ઊતરતા. આ સંબંધ ભવિષ્યમાં ખૂબ ગાઢા બન્યા હતા, ને આજીવન ટકયા હતા.

માણસામાં છગનલાલ જેઠાભાઇ કરીને એક ભક્ત પુરુષ હતા. જ્ઞાનમાગી ને સત્સંગ-વાળા હતા. માસ્તર અહેચરદાસને તેમના સત્સંગથી ખૂબ જ પ્રેરણા મળી. કલાકાના કલાકા તેઓની જ્ઞાનગાષ્ઠિ ચાલતી. એ વેળા જાણે ભૂખ ભુલાઇ જતી ને તરસ છિપાઈ જતી.

માણુસામાં રાસાએાના વાચન તરફ એમનું ચિત્ત ખૂબ વળ્યું. સુંદર ગીતિ સાથે ગવાતા આ રસિક રાસાએા મનરંજન સાથે સુંદર ઉપદેશ આપતા હતા. પાતે આંજોલમાં ચંદ રાજાના રાસ વાંચ્યા હતા. પણ અહીં પેથાપુરવાળા કાળીદાસ માસ્તરના સુખેથી રાસ સાંભળતાં તેમને બહુ જ ઉલ્લાસ વ્યાપ્યા, ને પછી જેટલા મળ્યા તેટલા રાસા વીજાપુર, આંજોલ કે અન્ય સ્થળેથી મંગાવીને વાંચ્યા. સદાચરણ, સદ્ધમાંચરણ, ને સદ્ધ્રધ્યાન માટે આ રાસાએ! તેઓને અતિ ઉત્તમ સાધન જેવા લાગ્યા.

ચા રાસાઓના વાંચન પછી તેઓને અન્ય યું શાના વાચનથી વિદ્યાની ભિન્ન ભિન્ન શાખાઓ તરફ અભિરુચિ જાગી. આંજેલના ભંડારમાંથી જયાતિષનાં એએક સારાં પુસ્તકા મળ્યાં, તે વાંચી લીધાં. મંત્ર-તંત્ર તરફ તા પ્રથમથી જ અભિરુચિ હતી. તે વિષે પણ મળતું વાંકમય વંચાતું ગયું. માણસાના શેઠ વીરચંદભાઇ પાસે છાપેલું 'સુયડાંગ સૂત્ર 'હતું, તે પણ વંચાઇ ગયું. તે પછી તા જાગૃત થયેલી વાચનતૃષાને શાંત કરવા 'પ્રકરણ રતનાકર 'ના છે ભાગા ને 'જૈન કથા રત્ન કાશ 'પણ વાંચ્યાં.

દષ્ટિ ગરુડરાજની હતી. એક દિશાને આવરતી નજર ત્યાં નહાતી. વૈતાલપચ્ચીસી ને સૂડાબહાત્તેરીથી લઇને સ્વામીનારાયણ ધર્મ ની શિક્ષાપત્રી ને તુલસીકૃત રામાયણ સુધી એ દૃષ્ટિ ક્રી વળી. આર્ય સમાજના મહાન શ્રંથ ' સત્યાર્થ પ્રકાશ ' પણ વાંચી લીધા. કખીર સાહેબનાં ભજનાના આસ્વાદ લીધા. ભાગવતના તમામ ભાગા પણ વાંચી ગયા.

સંસારમાં અનેક રાગા થાય છે. અતિવાચન પણ એક એવા રાગ છે. એ રાગના રાગી પાથાનાં પાથાં ઉથલાવી જાય છે, પણ સરવાળે કશા સાર પામતા નથી. સાર મળે કેન મળે, તાત્કાલિક દિલ ખહેલાવવા માટે એને અનેક ગ્રંથાના વાચનની જરૂર પડે છે. શ્રીમંતાની અનેક માટી લાયપ્રરીએા, ભલે અભ્યાસીએા માટે અમી રૂપ હાય, પણ વસાવનારને માટે તો એ શાભા રૂપ જ હાય છે. ૯૬ યેાગનિષ્ઠ આચાર્ય

માસ્તર ખહેંચરદાસનું વાચન એવું રાગીષ્ઠ નહાતું, સત્યશાધકવૃત્તિનું હતું. મધુ-સંચય માટે વને વને ઘૂમતી, ફૂલે કૂલે બેસતી મધુમક્ષિકાસમુ હતું. એક નાનો ને રૃઢ ભાળત પ્રત્યે પણ એ સચિંત ને ચિંતનશીલ હતું. 'ઇરિયાવહિયા' સૂત્ર જૈનના ભાળક હજાર વાર બાલી જતા હશે, ને એ માટેનું 'એમુત્તા મુનિ 'નું દૃષ્ટાંત અનેક વાર સાંભળતા હશે; પણ ઘણા થાડાઓએ એમાં ઊંડા ઊતરવાના પ્રયત્ન કર્યો હશે.

પશ્ચાત્તાપના વિપુલ ઝરણ સમા એ સૂત્ર માટે તેએા ખૂબ વિચાર કરતા. કહેતા કે જો પૂર્ણ ભાવથી એ કહેવામાં આવે તેા આત્મા અવશ્ય પરમ પદને પામે. તેઓએ તે વિષે એક કવિતા બનાવતાં છેલ્લે છેલ્લે લખ્યું કેઃ

> શુધ્ધ ભાવે તે શુધ્ધ ક્ષેશ્યાએ, ઇરિયાવહિયા ક્ષેહે, એમુત્તા મુનિતી પેઠે, કેવલજ્ઞાની હેાવે.

તેઓ ઘણી વાર કહેતા કે અતિમુકત કુમારના વાચનથી મને પશ્ચાત્તાપના મહિમા સમજાયો હતો. સમરાદિત્યના રાસ વાંચવાથી 'ભવ્ય 'પણાના નિશ્ચય કર્યો હતો. ષટપુરુષ ચરિત્ર વાંચ્યાથી આત્માની સાચી સ્થિતિ પ્રગટાવવા લગની લાગી હતી. જ'બુસ્વામીના રાસથી વૈરાગ્યના સાચા ર'ગનાં દર્શન થયાં હતાં. ભુવનભાનુ કેવળીના રાસ વાંચવાથી 'થાડી એવી પણ ધમ'ની ઉપાસના કદી નિષ્ફળ નોવડતી નથી. ' એના પર શ્રધ્ધા બેડી હતી. ધમ'પરીક્ષાના રાસ વાંચતાં સત્ય દેવ, સાચા ગુરુ ને વાસ્તવિક ધમ' પ્રત્યે વલણ જાગ્યું હતું. આ વાચન એમના જ્ઞાનમાં અનેરી ભરતી કરી રહ્યું હતું.

શાસ્ત્રમાં જ્ઞાનાપાસનાનું ફળ પણ ભાખ્યું છે. વિદ્યા કદી વાંઝણી નથી. એના ઉપા-સકતે અનેરી સંપત્તિથી ન્યાલ કરી નાખે છે. ' જ્ઞાન મ્ય फਲં વિરતિ 'એ શાસ્ત્રભાખ્યું સૂત્ર છે. સાચા જ્ઞાનો સંસારના તત્ત્રને સમજે, સંસાર જેને માટે આગના સળગતા ગાળા અની રહ્યા છે, તેને પિછાને, ને શાન્ત અને, સંયમી અને, સહના મિત્ર અને!

અહેચરદાસ ધીરે ધીરે ખૂબ આત્મભાવ તરફ વળી રહ્યા હતા. તેઓને શ્વાન પણ આત્મભાધુ લાગતા. તેઓ કહેતા કે મનુષ્યા પણ અનંતીવાર પશુના અવતાર પામી યુકેલા છે, ને ન જાણે કેટલી વાર તેઓ અવતાર પામશે; પછી એથી દેષ કેવા ?

પ્રેમ હ મેશાં પાતાના પડદા પાડે છે. અહેચરદાસના આ પ્રેમના પડદા ઘરનાં પશુ-ઓમાં તત્કાલ પ્રત્યક્ષ થતા. ' ભલી ' નામની એમની ભેંસ તા જ્યારે એમને જેતી કે આંખ-માંથી દડદડ આંસુ પાડતી. પાસે જઇને હાથ ફેરવતાં એ થનગની ઊઠતી.

શુધ્ધ પ્રેમ ને દયાભાવ તેમના જીવનમાં વણાઈ ગયાં હતાં. રાટી માટે કરગરતા ગરીબ ભિક્ષુકને કે અપંગ–અનાથને જોઇ તેમની આંખામાંથી અશ્રુની ધારા વહી નીકળતી. કેાઇને મૃત્યુની પથારીએ પડેલા જોઇ અસ્વસ્થ ખની જતા. મનમાં ને મનમાં તેના કલ્યાણ માટે ચિંતવતા. તેઓ સદા ચિંતવતા કે રખેને કાઇનું છુટું ન થઇ જાય, રખેને છુટું કરનારનું પણ છુટું ન કરી બેસાય.

સત્યશાધક આત્મા હ૭

એમના આ સુપ્રયતના ને આત્મમં શનના પરિપાક સુસ્પષ્ટ કરવા માટે, તેમની જ નાંધપાથીમાં નાંધાયેલ એક પૃષ્ઠ અત્રે રજૂ કરવું વાચક માટે ઉપકારક થશે. તેઓ પાતાની સુંદર કવિત્વમય ખાનીમાં આલેખે છે કેઃ

- " મારા દેહમાં આત્મા, મન, વાણી, કાયા અને માહાદિક કર્મના વિવેક કરવા લાગ્યા. દેહ, મન અને ઇન્દ્રિયા તથા વાણીમાં આત્મા અને માહાદિક કર્મ એ ખેતા વાસ હતા. હું ચાલું તા જાણે એ બંને ચાલે છે, એમ જણાયું.
- " મારી ®ંમર લગભગ વીસ વર્ષ તી થતાં કામ પણ પોતાના વિચારાથી કાઈ કાઈ વખત ડાેકિયાં કરી જતાે અને હું પણ તરત જ સાવચેત થઈ જતાે. વિદ્યાર્થી એને શિક્ષાના પ્રસંગે ક્રોધ પણ લાગ જોઈ તે સામાન્ય રૂપમાં મન,∵વાણી, કાયામાં પધારતાે હતાે.
- '' કાઈ કાઈ વખતે દુઃખવેદનાના પ્રસંગે મનમાં શાકના વિચારની સવારી પણ આવી જતી અને કાઈ કાઈ વખત ' ભવિષ્યની ચિંતા ' નામની તમાગુણી આસુરી માયા પણ મનમાં લાગ જોઇને પેસો જતી, અને આત્માના સંતાય સુભટ સામે વક્કદિષ્ટ ફેં કો પાછી વળી જતી.
- " કાઈ કાઈ વખત નિંદા નામની શિકાતરી પોતાનાં આયુધા સહિત ભય કર રૂપ ધરી પધારતી અને મન-વાણીગઢ પર પોતાનું રાજ્ય જમાવવા પ્રયત્ન કરતી, એમ મને સ્પષ્ટ ભાસવા લાગ્યું. કાઈ વખત તા નિંદારૂપ કાત્યાયની મહામાયા આવીને મન-વાણી-કાયા અને આત્માને એવાં ઘેરી લેતાં કે તે વખતે આત્મા પણ પોતે પોતાનું સ્વરૂપ યાદ કરી શકતા નહોતા, પણ સૂર્યાદયથી અધકાર નાસે તેમ જાગ્રત અવસ્થા થતાં પાછા આત્મા મન, વાણી અને કાયા પર પોતાનું સામ્રાજ્ય ચલાવતા હતા.
- " માહે પણ જાણે જાણ્યું હોય કે આ મનુષ્ય પ્રભુ પદ લેવા ઇચ્છે છે, તેથી તે હવે મારા આત્માના સાધનભૂત મન, વાણી, કાયા અને ઇન્દ્રિયોદ્વારા આત્માની સામે અનેક રૂપા કરીને પાતાના સૈન્ય વડે હુમલા કરવા લાગ્યા. તેની ' અહંતા ' નામની તામસી ચ'ડિકા સ્ત્રી પણ મારા સામે ડાળા ધુરકાવવા લાગી, અને પાતાની માયાજાળ વિસ્તારીને ઊબી.
- '' તે વખતે લોભ નામના રાક્ષસ આળસુ થઈ ને પડયા રહેતા, તેના હુમલા મારા પર અલ્પ થતા દેખાયા, તા પણ તે વાસનાના બીજ રૂપે મનમાં જીવતા હતા. મારા ઉપર કપટ અને અભિમાનના હુમલા કંઇ કંઈ વાર થાડા થતા હતા, પણ ક્રોધ રૂપ વડવાનલ તા જ્યારે ત્યારે થાડા વખત મન, વાણી, કાયાના બજો લઈ જતા હતા.
- '' મમતા રૂપી મહારાણી કાઇ વખત તેનું સુંદર મુખ ખતાવતાં હતાં, પણ મારી નિ:સંગતા રૂપ દેવી આગળ એ ટકી શકતાં નહોતાં. મોહરાજાના મૃષાવાદ નામના યાષ્ધા કાઈ કાઈ વખત મને જાદું બાલા-વવા માટે કાૈધાદિકના પ્રસંગાએ આવી જતા, પણ તેના સામે મારા સત્યવાદી યાષ્ધા આવીને ઊભા રહેતા, અને તેથી તે પલાયન કરી જતા.
- " વિષયવાસના, લોકવાસના, નામ-રૂપ વાસના, સાત પ્રકારની બીર્તિ વગેરે શક્તિઓ મનમાં જીવતી હતી. આતમા અને મોહ, મન, વાણી, અને કાયામાં જોડે જીવતાં જણાયાં. આતમાને વ્યહિરાતમાનો દશામાં રાખવા મિલ્યાત્વ નામના મોહના સેનાપતિની શક્તિઓ હજી સર્વે બીજ રૂપે હયાત મેઠી હતી. દેહ- બાગ, જડવાદ, સુખબુધ્ધિ નામની તામસી ચામુંડા દેવી તા મન, વાણી તે કાયાના કથજો લઈ તે આતમાને સ્વ—સુખ, સુખબુધ્ધિ નામની બ્રાહ્મણી દેવીથી વિમુખ રાખતી હતી. તેણીનાથી હું ચેતી ગયા, પણ તેના નાશ કરવા એ કંઈ બાળકના ખેલ ન હતા.

૯૮ યાગનિષ્ઠ મા**ચ**ાર્ય

" કામરૂપ મોહમંત્રીના પુરુષવેદ નામના પુત્ર હવે જીવાની દશામાં આવ્યા હતા, તેથી તે વ્યક્ષચારી યોધ્ધાની સાથે કૂરતી ખેલતા અને પાતાનામાં સુખ છે એવી લાલચ આપતા. તેથી આત્મા આત્મમુખ્યુધ્ધિ નામની અંભિકા દેવીને બાલાવતા. આ જોઈ પુરુષવેદ હળવે રહીને ભાગી જતા અને પાછા મન–ગઢમાં મરી જવા જેવા થઈ સંતાઈ જતા. કાઈ કાઈ વખત ચક્ષુ થઇ 'રૂપ માહવૃત્તિ 'રૂપ જોગણી હુમલા કરતી દખાતી અને હું તેને આત્મામાં પાછી કાઢતા. આઠ કર્મમાં માહનીકર્મનું વિશેષ જોર હતું અને તે જ સંસારના ચક્રવર્તી સમાટ જણાયે

સંક્ષેપમાં રજ્ કરેલા આ આત્મમંથનના વિચારા ઉપરતું આવરણ હટાવી એક શુધ્ધ સાધકની સર્વોત્તમ મનાેભૂમિકા દર્શાવે છે. આખાે ઇતિહાસ આ સંસ્મરણામાં નિખા-લસલાવે રજ્ર્ થયાે છે. આવી સરળતા સદા કાર્યક્ષમ ખને છે.

આજેલના નિવાસ દરમ્યાન આ સત્યશાધક આત્માએ ખૂબ ખૂબ મનામંથના, અનુ-ભવા સાથે લાકસંપર્ક કેળવ્યા હતા. આજેલના જૈનો સાથે તા તેઓની પ્રીતિ બંધાણી હતા, તે જીવનભર રહી હતા. તેઓ કહેતા કે આજેલ ને ગેરીતાના જૈના વિવેકી છે. એ વેળા વીજા-પુરની વીશાશ્રીમાળીની સત્તાવીશીમાં આજેલના જૈનાનું સારું વર્ચસ્વ હતું. શેઠ અમુલખ માણેકચંદ, શેઠ પાનાચંદ ડુંગરશા, શા. ઉત્રેદચંદ રાયચંદ, શ્રી. રાયચંદ દલીચંદ, શ્રી. રતન-ચંદ વીરચંદ, શા. મુડા હાથીભાઈ બાદરશી, બાઘા ન્યાલચંદ વગેરે સાથે ખૂબ ભાવ રહ્યો.

પણ અહેચરદાસનું સંઅંધવર્તુ લ કેવળ જૈનામાં સમાપ્ત થતું નહીં. અઢારે વર્ણ, હિન્દુ–મુસ્લિમ સહુ તરફ તેમને સમભાવ હતા. અને તેનું જ કારણ હતું કે અન્ય કામના સારા માણુસા સાથે તેમના સંઅંધ સદાકાળ ૮કી રહ્યો.

આજેલમાં મીરાની સારી વસ્તી છે. તેઓ ધર્મ મુસલમાન હોવા છતાં આજની કેામી જવાળાઓથી અસ્પશ્ય હતા. હિન્દુ ને મુસ્લિમ ભાઇ-ભાઇની જેમ પ્રેમભર્યા પડાશી થઇને વસતા. એકળીજાનું માન ને એકળીજાના સંબંધ સાચવવામાં સદા સાવધ રહેતા. આ મીરા પ્રભુભક્તિનાં ગીત ને ભજના બનાવતા ને લલકારતા. રાજદરબારામાં જતા ને પાતાની સભાર જની કવિતાઓ ને દુહાઓથી સહુનાં મન પ્રસન્ન કરી આજવિકા મેળવતા.

આ મીરામાં આભુ મીર પ્રખ્યાત છે. એણું દારૂ-માંસના ત્યાગ કર્યો હતા, ને ભકત તરીકે પંકાયેલા આભુ મીરે આ ઉગતા તારકનાં તેજ નિહાળ્યાં, ને બન્ને પરિચિત બન્યા. આ પરિચય સદા રહ્યા ને પાંગર્યો. આજુ મીર આજે હયાત છે, ને સૂરિજીનાં ભજન ગાય છે.

અન્ને વિદ્યાવ્યાસંગી હતા. અન્ને જ્યારે ભજનની ધૂન છેડતા ત્યારે એક અજબ મસ્તી ચારે તરફ છવાઇ જતી. અહેચરદાસ પણુ સારા ગાયક હતા, ને પહાડી અવાજે ગળુ છેડતા ત્યારે સહુ મંત્રમુગ્ધ અનતા. પટેલામાં કણુખી ભગવાનદાસ અને ઉમેદ પટેલ ખાસ પરિચિત હતા.

આજેલમાં તેઓ જે ખાસ કામ માટે આવ્યા હતા, તે હવે પૂરું થવા આવ્યું હતું.

સત્યશાધક સ્પાત્મા

66

યતિશિષ્ય ખાપાલાલે પંચ પ્રતિક્રમણ, જીવવિચાર અને નવતત્ત્વના અભ્યાસ પૂર્ણ કર્યો હતા. પાઠશાળાના વિદ્યાર્થી એા પણ પંચપ્રતિક્રમણ પૂરાં કરી ચૂકયા હતા. પાતે પણ હવે નવા અભ્યાસ માટે ઉત્કંઠિત અન્યા હતા.

આ વેળા અચાનક અધે ચાૈપાનિયાં વહેં ચાયાં. એમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું, કે વિ. સં. ૧૯૫૪ ના માહ સુદ્દિ ખીજે ધરતીકંપ થશે. ધરતીકંપથી અચવા માટેના ચાૈડાએક ઉપાયેઃ એમાં વર્ણું વ્યા હતા.

આખું ગામ આ ભયંકર આગાહીથી ત્રસ્ત થઇ ગયું. ખાવા-પીતાના, પહેરવા-ઓહવાના, માલ-મિલકતના સર્વ વિચારા ભૂલી જીવ બચાવવામાં પડયું. અહેા, મૃત્યુની છાયા આટલી કારમી છે, તો મૃત્યુ તા કેવું દુ:ખદ હશે ! સહુ એ ભયંકર ભાવિની પળા અધંમૂઆ જેવા થઇને ગણતા રહ્યા. પણ ભૂકંપ ન આવ્યા તે ન આવ્યા. વખત વીતી ગયા, ત્યારે સહુના જીવમાં જીવ આવ્યા.

ત્યાગભાવનાના પથિક ખહેચરદાસે આ મૃત્યુનું નાટક જોયું. અહેા, માનવી-મહાન ગિરિરાજ જેવા પ્રચંડ લાગતા માનવી મૃત્યુ પાસે કેવા રાંકડા અની જાય છે!

તા મહે સંક અનવું ?

ાા માટે મૃત્યુંજય ન બનવું ?

તેઓના કર્ણપ્રદેશ પર પેલા મહાન મંત્ર ગાજવા લાગ્યાે:

मृत्योबिभेषी किं मृढ, भीतं मुञ्चति नो यमः। अजातं नैव गृहणाति, कुरु यत्नमजन्मनि॥

અરે રાંક મન, મૃત્યુથી કાં ડરે ? શું ડરનારને મૃત્યુ છાંડી દે છે ? ભલા માણુસ, જે જન્મતા નથી એને એ ગ્રહણ કરી શકતા નથી, તા અજાતજન્મ થા ને !

અજાતજન્મની સાધનાને માટે-એના પૂરા જાણપણા માટે બહેચરદાસે વધુ બહેતર માર્ગ શોધવા માંડયા. આજોલના કાર્યક્રમ સંપૂર્ણ થયા હતા. रिक क्रमा किसी मा अवस्था में के अपने किसी मा अवस्थित के मान किसी मान के लिए हैं है है है है है है है है है है

મહેસાણા પાઠશાળામાં

यामानाना पाँचार पाँडवरवार्ड और जेह्यन नाटड लोगू. अहा. आवर्गा-मधान

્યાની જવનના દ્વાર પર આવીને જયારે રંગાળીઓ પૂરી રહી હાય, ત્યારે જોગના યાંગ લગાવવા સહેલ નથી. જવનની પહેલી પચ્ચીસીમાં જયારે રૂપભરી અણુધારી વસંત આવીને ઊભી રહેલી હાય, ત્યારે અધ્યાતમની વાતા કરવી કદાચ સહેલ હશે; પણ આચરણ તો " કહેણી મીસરી ખાંડ હૈ, કરણી તત્તાં લાહ ' જેમ બની જાય છે. ભલભલા ભડ-વીરા ત્યાંથી પાછા પડયા છે. વૃત્તિઓના વાવંટાળમાં મહાજ્ઞાનીઓનાં વહાણ ખરાબે ચઢયાં છે. એ વેળા કાચબાની જેમ, જે સવે વૃત્તિઓનો નિગ્રહ કરી શકે એ જ જતે છે. આત્મસ્થ, આત્મપરાયણ યુઇને રહેનાર આગેકદમ કરી શકે છે.

આજેલનિવાસી બહેચરદાસ પણ આજ મસ્ત જવાનીમાંથી ગૂજરી રહ્યા હતા. પંજા-બીને છાજે તેવી અડીખમ કાયા, પ્રદ્માચર્થના તેજથી ઝળહળતી મુખમુદ્રા ને જ્ઞાન ને વિવેકથી ભયું વર્તન ! કણબીના ઠીકરાને માટે આથી વધુ શું જેઇએ ? આટલા જૈનશ્રષ્ઠિએકના પરિ-ચય એને ખેતર-પાદર વસાવવા પૈસા અપાવી શકે તેમ હતા.

ઘેર ગામડિયણ માતા પુત્રવધૂના એારતા કરતી હશે, ને ધમ માતા જડાવકાકી તો અહેચરને લગ્નખંધનમાં આંધવા સદ્દાનાં લાલાયિત હતાં. પિતાને પણ આવા ભણેલ ગણેલ પુત્ર પાસેથી કંઇ ને કંઇ વધુ આશા હતી. સંખંધીએા તેા કચારના કહી રહ્યા હતા કે 'શિવાકાકા, જે જે, બેચરાને વધુ ભણાવી પંડત ન કરશા, નહીં તા આપણે ત્યાં કહેવત છે, કે 'ભણ્યા કહ્યા કટ' બ બાળે ' જેવું થશે. "

જુવાની કદી જાત પર આક્ષેપ સહન કરતી નથી. જુવાની ગરમ લાઢા જેવી છે, એને પરિસ્થિતિના જેવા થા લાગ્યા, એવા ઘાટ ધારણ કરી લેવાની. પાતાના જીવનઘાટ માટે એક કુવતારક નક્કી કરીને બહેચરદાસ નીકળ્યા હતા. સામાંથી એક નીકળે તેમ નીકળ્યા હતા.

મહેસાણા પાઠશાળામાં

१०२

હવે સામાં એક ભળે તેમ ભળી જવું ? કે સા ડૂખતામાંથી એક તરી નીકળે એમ તરી નીક-ળવું ? સંસારના સામાન્ય માનવી જીવે છે, એવું વૃત્તિઓથી વ્યાકુલ, વાસનાએાથી વિપુલ, પામર જીવન જીવી જવું ! વિદ્યામાંથી અવિદ્યાની ઉપાસના તરફ જવું ?

ના, ના, અંતરની ઊંડી ગુફાએામાંથી જાણે કાેઈ સાદ કરી રહ્યું છે. એા જનમ જન-મના ભેખધારી, ઉતારેલી કાંચળી હવે ફરી ધરવાની ન હાેય. દીધેલાં ડગલાં હવે પાછાં ભર-વાનાં ન હાેય. આગળ વધ. જ્ઞાન મેળવી જ્ઞાની થા! ભક્ત ખની ભક્તિ કરી જા! મુક્તિના દ્વાર તારે કાજે ખુલ્લા થશે.

તરત જ જાણે સંકલ્પ કર્યોઃ-વર્ષો પછી રચેલા આત્મપ્રદીપના શ્લાકામાં:

सार्थक्यं जन्मनो विध्धि, सूत्रशास्त्रेषु संमतम्। आत्मतस्वं समाराध्य, त्रैकालिकमनश्वरम्॥ परित्यज्य-अन्यकार्याणि, चिदानंद भजस्व भो। इत्टावाध्तिर्यतो मुक्तिरुपादेयं सदुत्तमम्॥

નિશ્ચય જાણે થઈ ગયો. આત્મતત્ત્વની પ્રાપ્તિ માટે ઝઝૂમવાના નિર્ણય કર્યો. ત્સંસા-રથી વિજિત નહીં, પણ સંસારના વિજેતા બનવાના નિરધાર કર્યો. અને એને માટે જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ ને ગુણીની ભક્તિ કરવાના નિશ્ચય કર્યો. પાતાના માર્ગમાં સહાયક થવા તેમણે સન્મિત્રજીને નાતર્યા.

ગ્રાનની ક્ષુધા સંતાષવાના માર્ગ તેઓ શાધી રહ્યા હતા. આ વેળા તેઓને સ્વર્ગસ્થ ધાળશાજીના પરિચય સાંપડયા. સ્વ. ધાળશાજી તે મશ ર નાટયકાર કવિ ડાહ્યાભાઇના પિતા થાય. ધાળશાજી એ કાળના એક વિશિષ્ઠ પુરુષ હતા. ગરીએાને ગુપ્તદાન આપવાના તેઓ રસિયા હતા. ખૂબ જ દયાળુ ને બારવતધારી શ્રાવક હતા. અધ્યાત્મગ્રાન ને ધર્મ ક્રિયાના રસિયા હતા. ઉપાધ્યાયજીકૃત નવપદજીની આખી પૃજા મુખપાઠ હતી. બહેચરદાસને તા ધાળ-શાજીને મળીને ખૂબ આનંદ થયા. કલાકાતા કલાકા ધંચર્ચામાં ને ભાવ-ભજનમાં વીતતા ચાલ્યા. બનને વચ્ચે ઠીક ઠીક સ્નેહ બંધાયા. પરિચયના બાર દિવસ તા એક સુખદ સ્વપ્ન જેમ પૂરા થઇ ગયા.જતાં જતાં કહેતા ગયા કે, 'અમદાવાદ આવા, મારે ત્યાં રહા ને તમારી ગ્રાનનુષા છિપાવા! '

શ્રી. નથુભાઈ શેઠે પણ એ વાતને અનુમાદન આપ્યું. પણ અમદાવાદ જવાના યાગ ન લા^{દ્}યા.

એ વેળા આજેલમાં એક વૃદ્ધ યતિરાજ આવ્યા. એ કાશીવાળા શ્રી. બાલચંદ્રજી ઉપાધ્યાયના કારભારી હતા. ગુણીજનાની સેવાનું વ્રત લઇને અહેચરદાસ તૈયાર હતા. એમની સેવાએ વૃદ્ધ યતિના મનને પ્રસન્ત કરી દીધું. યતિજી મંત્રશાસ્ત્રમાં નિષ્ણાત હતા. તેમણે વર્ધમાન વિદ્યા, ઋષિમંડળ તથા સૂરિમંત્ર વગેરે અનેક મંત્રકલ્પોની ગુરુગમ આમ્નાયો બતાવી.

विद्वाय दोतां यति প্রভৌ કહું: मास्तरजो, चलो काशी ॥

૧૦૨ યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

ज्ञान અને લકિતદ્વારા જીવનને સોહામણું બનાવવા કૃતનિશ્ચય બનેલા બહેચરદાસને 'चल्लो काशी' ના સંદેશ મનભાવતા લાગ્યા, પણ વિચાર કરતાં જરા મન ક્ષોભ પામ્યું. દૂર દૂર રહેલું કાશી, ન કાેઇ સ્વજન કે ન કાેઇ સાથી–માત્ર એક અજાણ્યા ચતિજીના સંગાય.

કાશી જતાં મન ક્ષોભ પામ્યું ને અમદાવાદ જવાના યાેગ ન લાધ્યાે. મનની વિલ્ લતા વધતી ચાલી. ઘડી કે પળ નિરર્થક વીતી જાય, એ ભારરૂપ લાગતી હતી.

એક વિચાર એવા ઉદ્દલભે કે મહેસાણા જાઉં ને ત્યાં સ્થિરતા કરી રહેલ, પાતાના ગુરુવર્ય શ્રી. રિવસાગરજી મહારાજ પાસે રહી લિકત સાથે જ્ઞાન મેળવું. સદાના શુલેચ્છક ને સલાહકાર શેઠ નથ્થુલાઇની એમણે સલાહ માગી. નથ્થુલાઇએ કહ્યું: "જવું હાય તા જાઓ, પણ ત્યાં પંડિત–શાસ્ત્રીની જોગવાઇ નથી." બહેચરદાસ નિરાશ બન્યા. સંસ્કૃત, પ્રાકૃત ને પ્રાચીન લાષાએાના જ્ઞાનની એમની તાલાવેલી હતી. જેટજેટલા પ્રયત્ના કર્યા, સહુમાં પીછેહઠ જેવું જ થયું. પણ પાતાને પ્રિય મુનિરાજ સન્મિત્રજીના સહવાસ આતુર મનને આધાસન આપી રહ્યો હતા, ને સત્સંગમાં દિવસા વીતતા ચાલ્યા.

આંગ્લ ભાષાની કહેવત છે કે: ' Where there is will, there is a way ' ઉત્કટ મનારથાને હંમેશાં માર્ગ મળી જ રહે છે. બહેચરદાસને પણ એવું જ બન્યું.

ઉત્ર અધ્યવસાયનું ફળ તાત્કાલિક હોય છે. સન્મિત્રજી ઉપર મહેસાણાથી એક પત્ર આવ્યો. જૈન સમાજમાં સેવાભાવ ને ધર્મ પ્રેમથી વિશ્રુત શેઠ વેણીય દ સુરચ દના એ પત્ર હતો. તેઓએ જણાવ્યું હતું કે,

" ગુરુ મહારાજ શ્રી. રવિસાગરજી મહારાજ અને પંજાબી શ્રી. દાનવિજયજી મહા-રાજના સદુપદેશથી મહેસાણા ખાતે જૈન સાધુઓને પઠન-પાઠન માટે 'શ્રી. યશાવિજયજી જૈન સંસ્કૃત પાઠશાળા 'ની સ્થાપના થઇ છે. વડાદરાના ગાયકવાડ સરકાર શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજના ખાસ પંડિત રાજારામ શાસ્ત્રી અહીં આવ્યા છે. ન્યાયશાસ્ત્ર, તર્કશાસ્ત્ર ને કઃવ્ય ગ્રંથાના ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાતા છે. તમે જરૂર પધારશા. તમારા ગુરુલાઇ શ્રી. ધર્મવિજયજી વગેરે સાધુઓને મહેસાણા ભાણવા પધારવા વિનતિ કરી છે. બારસદથી મુનિ શ્રી. સિદ્ધિવજ-જયજી વગેરે પણ આવવાના છે. "

સન્મિત્રજી આવા યાગ માટે આતુર હતા. આ સુયાગના લાભ લેવાના તેમણે નિશ્ચય કર્યો, ને તે નિશ્ચય બહેચરદાસને જહાબ્યા. બહેચરદાસના ઉત્સાહે તરત નિર્ણય કરી લીધા કે હું પણ સાથે આવીશ. ઉત્સાહના વેગમાં તેઓને વિસ્મરણ થયું કે આ સંસ્થા તા સાધુ-ઓના પઠન-પાઠન માટે નિર્માયેલી છે.

સન્મિત્રજીએ તેમના ઉત્સાહી દિલને આઘાત ન લાગે તેમ સમજાવતાં કહ્યું: "જાએા, તમે મારી સાથે આવશા તા હું મારાથી ખનતી મહેનત કરીશ, પણ એ સંસ્થા સાધુએા માટે સ્થપાયેલી છે, એટલે તમા રજા મંગાવી લાં !"

903

મહેસાણા પાઠશાળામાં

અહેંચરદાસ તરત વીજાપુર પહોંચ્યા, ને શેઠ નથ્થુભાઇ પાસે પાતાની વાત મૂકી. શેઠ નથ્થુભાઇએ આ ઉત્સાહી આત્માને નાણી લીધા હતા, તેમણે તરત એક પત્ર મહેસાણાના શ્રાવક શેઠ નગીનદાસ તારાચંદ પર લખીને પુછાવ્યું. મહેસાણાથી તરત જવાબ આવ્યા કે, 'જો કે ગૃહસ્ય જૈના માટે કાઈ સગવડ નથી, તા પણ બહેંચરદાસ ભલે આવે, મારે ત્યાં સુખેથી રહે અને ભણે.'

ખહેચરદાસ રાજીના રેડ થઇ ગયા, ત્યાં વળી મહેસાણાથી પ્. ગુરુદેવ રવિતાગરજી મહારાજના ખાસ સંદેશા આવ્યા કે બહેચરદાસને મહેસાણે ભણવા માકલશા, બધી સગવડ ખની રહેશે. ખહેચરદાસને એક વાર નાચવાનું મન થઈ આવ્યું. ઇચ્છિત વસ્તુની અચાનક પ્રાપ્તિથી કાતા મનના માર કેકા કરી ઊઠયા નથી! તેમણે હવે જવાની તૈયારીઓ કરવા માંડી. માતાપિતાની આજ્ઞા માગી. પિતાએ જોયું હતું કે પુત્ર ભણીને સુખી થયા છે.— વધુ ભણશે તો વધુ સુખી થશે, ને સહુને સુખી કરશે. એ કહેવાની જરૂર નથી કે એ પિતાને મન સુખની વ્યાખ્યા સાંસારિક સુખમાં પરિસમાપ્ત ઘતી હતી.

ધર્મ પિતા નચ્યુભાઇની તો સંમતિ હતી જ. એમને પ્રણામ કરી આશીર્વાદ યાચ્યા. ને માતાસમાં વાત્સલ્યમૂર્તિ જડાવકાકી પાસે રજા લેવા આવ્યા. એ વેળાનું મહેસાણા આજના કાશી કરતાં દૂર હતું. જડાવકાકીએ પ્રેમપૂર્વ કવિદાય આપતાં કહ્યું: "ભણવા ભલે જા, પણ સાધુ થઇશ મા !" એ શખ્દામાં સાંસારિક એારતા ભર્યા હતા, સાધુ સંસ્થા પ્રત્યેના દ્વેષ નહોતો. વીજીબહેને કપાળમાં કુમકુમતિલક તાલ્યું.

વીજાપુરની વિદાય લઇ તેઓ આજોલ આવ્યા, આજોલની વિદાય વિશેષ દદ ભરી ખની. માસ્તર મહેસાણા જાય છે, એ સમાચાર મળતાં સડુ દેાડી આવ્યાં. રાજ રાજ જાદે જાદે ઘેર જમવા જવાનું હોવાથી માસ્તર સહુના સ્વજન જેવા ખની ચૂકયા હતા. ઘણાઓએ રાેકાઇ જવા કહ્યું. કાેઇએ પગાર વધારી આપવા કહ્યું. કાેઇએ આજોલમાં શક્ય એવી સવે સગવડા કરી આપવા કહ્યું. સ્નેહની તંતુજાળમાં માસ્તરને સડુએ વીંટી લીધા.

આ તંતુજાળ કાચા સૂતરના તારથીય અધિક કાેમળ હતી, પણ તાેડવા દિલ માનતું નહાેતું. બીજી તરફ પાતાનો પ્રગતિના ઘંટનાદ બધું ભૂલી જવા–કમળપુષ્પની આ કૈદમાંથી નીકળી જવા આગ્રહ કરી રહ્યો હતાે. આખરે એ આગ્રહ ફ્રેન્યા ને આજેલના જનપ્રિય માસ્તરે સન્મિત્રજીની સાથે પગપાળા મહેસાણા જવા માટે કમર બાંધી, કદમ ઉપાડયા.

આજેલના નાના—માટા વિદ્યાર્થા એા, શેઠ પાનાચંદ ડુંગરશી, શેઠ અમુલખ માણેક-ચંદ, શેઠ રતનચંદ વીરચંદ, રાયચંદભાઇ ભગત, ભગવાનદાસ ચાવાડીઆ, આલુ મીર તથા શ્રાવિકાઓ અને બાલિકાઓ તેમને વિદાય આપવા એકત્ર થયાં. માસ્તરના કપાળમાં ચાંલ્લાે કર્યો ને એક વાર સહુની આંખા વિદાય માગતાં ઝળઝળિયાંથી ભરાઇ ગઇ. નિર્દોષ પ્રેમના આ દસ્યથી મનને કઠ્યુ કરીને વિદાય લેતા માસ્તર બહેચરદાસની આંખાના પૂણા પણ ભીના થયા.

આખરે આજેલથી મહેસાણા જવા કદમ ઉઠાવ્યા. કેટલાક થાઉ સુધી સાથે આવ્યા.

૧૦૪ યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

સમી મેઉ ખેરવાના રસ્તે આગળ વધ્યા. મહેસાણા થાેડ દૂર રહ્યું ત્યારે મહેસાણા-પાઠશા-ળાના વ્યવસ્થાપક વેણીચંદભાઈ તેમના પિતાશ્રી સાથે સન્મિત્રજીના સન્માને આવ્યા. સન્મિ-ત્રજીએ તેમની સાથે માસ્તર અહેચરદાસની ઓળખાણ કરાવી.

માહ વદ દશમે સન્મિત્રજીની સાથે મહેસાણામાં પ્રવેશ કર્યો. માટા દેરાસરમાં પ્રભુદર્શન કરી ગુરુદર્શન માટે તેઓ ઉપાશ્રયમાં આવ્યા. જૂના જમાનાની સાધુતાના ઉપાસક રિવસાગરજી મહારાજ ત્યાં બિરાજતા હતા. વીજાપુર ને આજોલમાં અનેક પવિત્ર, શ્રધ્ધેય, પ્રતાપી મુનિપુંગવાના પરિચયમાં તેઓ આવ્યા હતા, અનેકને વાંદ્યા, પૂજ્યા ને સન્માન્યા હતા. પણ હૃદયના સિંહાસન પર ગુરુપદે તો રિવસાગરજીની મૂર્તિ પ્રભાતના રિવની જેમ ચમકતી હતી. સન્મિત્રજી સાથે સ્નેહ હતો, પ્રેમ હતો, પૂજ્યભાવ હતો, પણ તેઓ કહેતા કે, 'મુનિ તો લાખ હોય પણ ગુરુ તો એક જ હોય. '

એ શ્રધ્ધેય ગુરુદેવનાં દર્શન, અને હવે તેમના નિત્ય સહવાસ, નિત્ય પરિચય, નિત્ય સેવાલિક્તિ! લાંબી ઋગ્હાતાને વરેલા તેઓ છ છ વર્ષથી એક મહેસાહ્યાને જ પાવન કરી રહ્યા હતા. છ છ વર્ષના સ્થિરવાસ એમને માટે સન્માનના નાશક નહીં, પણ વર્ષક અન્યા હતા, અને હવે મહેસાહ્યા તજીને તેઓ અન્યત્ર નહીં જાય, એ આધાસન અહેચરદાસને અધિકું હતું. મધ્યાહને સન્મિત્રજી સાથે તેઓ વીરચંદ કરમચંદની ધર્મશાળામાં ઉતરેલા મુનિરાજ શ્રી. દાનવિજયજી પાસે દર્શનાર્થે જઇ આવ્યા, અને પછી અહેચરદાસ જઇ બેઠા ગુરુ રવિસાગરજીની પાસે. દીર્ઘકાલીન ઋગ્હાતા એમનાં અંગાપાંગને, શક્તિને, વાચાને ધીરે ધીરે હણી રહી હતી. ગુરુદેવે શાંતિથી તેમને પાસે બાલાવી ધીરે ધીરે શિખામણા આપવા માંડી. શિખામણા આપતાં નોચેના નિયમા ચાકસાઇથી પાળવા જહાવ્યું.

- " ભણતર અ'ત્માને તારવા માટે છે. ચૌદ પૂર્વના ધારક મુનિઓ પણ પ્રમાદથી પતિત થયા છે, માટે ભણીગણીને રાગદેષ ન થાય એ જ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે.
 - " અહ્યા–ગણ્યાના અહંકાર ન કરવાે.
 - " દરેકની સાથે કારણ પડયે જરૂર પૂરતું જ બાલવું.
- " ઘણા સાધુએના સમાગમમાં વિવેક ને વિનયપૂર્વ ક ભક્ષે આવવું, પણ એક બીજાએ કરેલી વાતો મનમાં રાખવી, પણ એક બીજાને કહેવી નહીં. સાધુએાની પાસે ખાનગીમાં બહુ એસવું નહીં.
 - '' કાઈ પણ મતુષ્ય માટે એકદમ સારા કે એકદમ ખાટા અભિપ્રાય ખાંધી દેવા નહીં.
 - " પોતાના અભ્યાસમાં ચિત્ત રાખવું.
- " કાઇને ઘેર જમવા જવું ત્યાં સ્ત્રોવર્ગ સામે જોવું નહીં. જમ્યા ખાદ તરત ઉપાશ્રયમાં ચાલ્યા આવવું.
 - " દરરાજ નવ વાગે મને નવરમરણ સંભળાવવાં, કારણ કે તને શુદ્ધ રીતે ખાલતાં આવડે છે. " સાદી અને સરળ ભાષામાં ગુરુજીએ વિકાસના માર્ગ સ્પષ્ટ કરી દીધા. આ જીવન-

મહેસાણા પાઠશાળામાં ૧૦૫

પાથેય સાથે બહેચરદાસ ઉપાશ્રયના ત્રીજે માળે પાતાને માટે નિયત થયેલી ઓરડીમાં બેસી ગયા. નિયમ પ્રમાણે પૂજા, પ્રતિક્રમણ, સામાયિક, ગુરુદર્શન કરવા માંડયું. પં. શ્રી રાજારામ શાસ્ત્રી પાસે અભ્યાસ પણ શરૂ થઇ ગયેા.

નિયત સમયે બહેચરદાસને શાસ્ત્રીજીના ' રંગમહેલ ' નામના નિવાસસ્થાને પાઠ લેવા જવું પડતું. શાસ્ત્રીજી વિદ્વાન ને વિચક્ષણ પુરુષ હતા. સંસ્કૃતના અભ્યાસ કરાવવાની તાે અદ્ભુત આવડત હતી. બહેચરદાસે તેમની પાસે ' તર્કસંગ્રહ 'ના આરંભ કર્યા.

ગ્રાનની સાથે ભકિતમાં તેઓ માનનારા હતા. કેટલીક વાર ગ્રાન કરતાં ભકિત માણુ-સને તારી દે છે, એવી એમની શ્રધ્ધા હતી. આ કારણે તેઓ શાસ્ત્રીજીનું શાકપાંદડું લાવવા જેવું ઘરકામ પણ હાંશે હાંશે કરતા. શાસ્ત્રીજી તર્ક અને દલીલાથી ઇશ્વર જેવાની સિદ્ધિ કે અસિદ્ધિ કરી શકતા, પૃથ્વીને આદિ કે અનંત બનાવી શકતા, પણ એક વાતે બહુ કાચા હતા. ચાર રૂપિયાના પૈસા ગણતાં કે હિસાબ કરતાં કંટાળી જતા. બહેચરદાસ મહા વિદ્વાનની આ પ્રકૃત્તિ એઈ રસુજ પામતા ને એ કામ પાતે હાંશથી કરી આપતા. શાસ્ત્રીજી વિદ્યાર્થીને આટલા વિનયવંત ને ભક્તિવંત એઇ બહુ પ્રસન્ન રહેતા ને પ્રેમપૂર્વક વિદ્યા આપતા. કાંકવાર માજમાં આવી જતા તા બહેચરદાસને સ્નેહપૂર્વક પાસે બેસાડી કહેતાઃ " બચ્ચા, સાધુ થઇશ મા!"

બહેચરદાસ શાન્તિથી એ શિખામણ સાંભળી લેતા. લેશમાત્ર વાદાવાદમાં ન ઊત-રતા. તેમના નિયમ હતા કે સાંભળવું સહુનું, કરવું જે પાતાને રુચે તે. તેમણે તા એ વેળા નિર્ણય કરી લીધા હતા, કે પ્રદ્મચારી થઈને ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેવું, ભવિષ્યમાં ભાવના થાય ત્યારે ગુરુ રવિસાગરજી મળ્યાસે, ને તેઓ વિદ્યમાન ન હાય તા તેઓ સૂચવે તેની પાસે દીક્ષા લેવી. તેઓ કહેતા. કે

" ગુરુમહારાજથી રિવસાગરજી થકી મને કર્મ, આત્મા અને પરમાત્માનો નિશ્ચય થયા છે. જૈન ધર્મની તેમણે શ્રધ્ધા કરાવી છે, તેથી મારા ઉપકારી ગુરુ તરીકે મેં તેમને અનુભવ્યા છે. મારા આ-ત્માના અંતર અવાજની પ્રેરણાએ શ્રી. રિવસાગરજી મહારાજને ક્ષ્મૂલ કરવા છતાં અન્ય સાધુઓની સેવા –ભકિતમાં હું ખામી રાખીશ નહીં,–અને સાધુઓને પાંચમા પરમેષ્ઠિ તરીકે માનીને વંદન કરું છું. પણ ગુરુ એટલે આત્માનું સર્વસ્વ અને તેમના હુકમ એટલે પ્રભુતા હુકમ એમ હું માનું છું."

દેવ અને ગુરુ પર શ્રદ્ધા રાખીને, જ્ઞાન અને ભક્તિ દ્વારા પાતાના જીવનવિકાસના માર્ગ તેમણે સરળ કરવા માંડયા. મહેસાણાની 'શ્રી યશાવિજયજી જૈન સંસ્કૃત પાઠશાળા'એ સમાજ ઘડતરના કાર્યમાં સારા હિસ્સા પ્રા પાડયા છે, પણ એનું શ્રેય અમુક અંશે મહેસાણા શ્રીસંઘને ફાળે જાય છે.

વડાદરા રાજ્યના કડી પ્રાન્તમાં આવેલ મહેસાણા એના પ્રતાપી મહાજનથી સુખ્યાત હતું. આ મહાજન કેવળ પાંજરાપાળ જ ચલાવી જાણતું નહેાતું, પણ જનસેવામાં અગ્રભાગ લેતું. પ્લેગ જેવા દારુણ રાગના વખતમાં જ્યારે આપ એટાના ન રહેતા ને એટા આપના ન ૧૪

૧૦૬ યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

રહેતા ત્યારે આ મહાજન સહુનું મા–બાપ બની સેવા કરતું. પરબડીઓમાં એ જાર નાખતું, ગરીબાના ઘરમાં એના નામના દાણા પુરાતા. નષ્ટ થતી તેજસ્વી મહાજન સંસ્થાના થાડા ઝગારા મહેસાણા મહાજન એ વેળા અતાવતું.

એ વેળા નગરશેઠ તરીકે શેઠ વસ્તારામ હતા. વસ્તારામ દીઈ દર્શી, ગંભીર ને શ્રદ્ધા-વાન પુરુષ હતા. અઢારે વર્ણુની શ્રધ્ધા એમના પર હતી. વીશાશ્રીમાળી જૈનામાં પુરુષોત્તમ પંકાતા હતા. પારવાડ જેનામાં શેઠ ડાહ્યાભાઇ તથા ખીજા પટવા શેઠ હતા. દાેશી નાગરભાઇ બારવ્રતધારી શ્રાવક હતા, જેમના બહેચરદાસ સાથે ગાઢ પરિચય હતા.

શ્રી. યશાવિજય જૈન સંસ્કૃત પાઠશાળા સ્થાપન કરવામાં ખાસ આગેવાન તરીકે શેઠ વીરચંદ સુરચંદ હતા. સુરચંદભાઇ શ્રહાવંત, ગુણી, સરળ અને આરાધક હતા, પણ વેણી- ચંદભાઇ સરખા જૈના આધુનિક કાળમાં એાઝા થવાના છે. અલમત્ત, એમની કાર્યપ્રણાલિકા વિષે આજના યુગના નવિચારકા ભલે મતભેદ ધરાવે, પણ એમની સેવાભાવના, નિઃસ્વાર્થ કર્મયાંગ માટે બે મત છે જ નહીં. તેઓ બે ત્રણ ચાપડી ભણી મુંખઇ વેપારાર્થે ગયા હતા, તેવામાં પત્નીના સ્વર્ગવાસ થતાં તેઓને અત્યંત દુઃખ થયું. ફરી વાર લગ્નના કહેણ છતાં વિધુર રહી તેઓ ધર્મ અને સમાજસેવામાં પડયા. તીર્થામાં પર્યંટન, સાધુસેવા, સામાયિક પ્રતિક્રમણ પૌષધાદિમાં તેઓ રસ લેવા લાગ્યા. જૈન શ્વેતાંબરી પ્રતિમાઓને ચક્ષુડીકા ચાડવાના કામમાં તેઓએ ખૂબ ભાગ આપ્યા હતા.

મહેસાણાના આ બધા સેવાલાવી, ઉદાર ને શ્રીમંત જૈન આગેવાનાના કારણે અમલ-દારા પણ પ્રજા પ્રત્યે સદ્લાવ રાખતા. આમાં જોગાનુજોગ મુનિપુંગવ શ્રી. રવિસાગરજી મહારા-જની વિ. સં. ૧૯૪૮ થી અહીં સ્થિરતા થવાથી સંઘને સારા વેગ મળ્યા. રવિસાગરજી મહા-રાજની સાધુતાએ સમાજને તરત આકર્ષી લીધા, તેમાં જૈના ઉપરાંત વૈષ્ણવા વગેરે હિંદુએ! પણ હતા. કાઇ પણ તકરારમાં મહારાજશ્રીના ચુકાદા સર્વમાન્ય થતા.

શ્રી. રિવસાગરજી મહારાજે મહેસાણાને અગ્રેસર અનાવવા ઘણું કર્યું. દેરાસરાની રક્ષા માટે એક સુધારા ખાતું ખાલ્યું, ને તેમાં શેઠ ઘેલાભાઇ કરમચંદ, શેઠ ચુનીલાલ પારવાડ, પટવા રિવકરણ, શ્રી. સુરચંદ માતીચંદ, શ્રી. હરગાવન મગનલાલ જેવાને કમિટિમાં આગે-વાન અનાવ્યા. આ કમિટિએ ઘણું સારું કામ કરી અતાવ્યું. મહારાજશ્રીના ઉપદેશથી 'વીર-ચંદ કરમચંદની જૈન ધમેશાળા ' અંધાઇ. દેરાસરાની પૂજા, ઉત્સવ વગેરેમાં નવા પ્રાણ પૂર્યા.

જીવન જીવવાના રસ સુકાઇ ન જાય, ભવની સ્થિતિ સહરાના રણ જેવી સૂકી ન બની જાય; છતાં નીતિના મમે ન સુકાય એ માટે યાજાયેલા પૃજા—ઉત્સવાના મહિમા આજે ભુલાયા છે. પ્રગતિવાદને એ સંગતિમાં, એ રાગરાગણીમાં ને એ ઝાંઝપખાજમાં સંસ્કૃતિની શરમ લાગે છે, પણ એક કાળે એમ નહાતું. આજે જેમ ભાડૂતી ગવૈયા, પગારદાર પૃજારીએ ને લાલચથી આણેલા છોતાએ એ મહારસના ઝરણને દ્રષિત કરે છે, એમ ત્યારે નહાતું. વિદ્વાન સાધુઓ, શ્રીમત આગેવાના ને આળાલવૃદ્ધ સહુ તેમાં રસ લેતાં. પચાસ વર્ષના પુરુષ નૃત્ય

મહેસાણા પાઠશાળામાં ૧૦૭

કરતો, વિદ્વાન મુનિરાજ રાગરાગણીની છટા દાખવતા. આગેવાન જૈન શેઠ નરઘાં કે નગારા પર કમાલ કરી ખતાવતા. કાંસી-મંજિરાના કલાવિદ્વા એક વાર ગગનના ગભારાને ઝંકારથી ગુંજતો કરી દેતા. આજનાં નાટકી ગાયના કરતાં એમાં વધુ તત્ત્વાર્થ ને જીવન હતું. આજની નીરસતા કરતાં ત્યારનું રસઝરણ અદ્ભુત હતું.

આ રસઝરણને સર્વ સ્થળે વહેવડાવવા માટે દરેક નગરના કુશળ કળાવિદા પાતાની મંડળીએ ખડી કરતા. એ મંડળીએ 'ટાળી 'ના નામે ઓળખાતી. વિ. સં. ૧૯૫૦ શી ૧૯૫૪ સુધીમાં ગુજરાતનાં માટાં માટાં નગરામાં આવી ટાળીએ રચાઇ હતી. મહેસાણામાં પણ બે ટાળીએ રચાઇ હતી, જેમાં એક ' ભાવપ્રકાશક ' ટાળીને નામે જાણીતી હતી, ને તેના આગેવાન મુળચંદભાઇ હરગાવિંદ હતા. બીજી ટાળીનું નેતૃત્વ નગીનદાસ આપાલાલ નામના સંગીત કલાકુશળ ગૃહસ્થના હાથમાં હતું. ખહેચરદાસે આ ખંને ટાળીના લાભ લેવા માંડયા, ને પ્રસંગ પડયે પાતાના સહજ કવિત્વના લાભ તેમને આપવા માંડયા.

મહેસાણાના શ્રદ્ધા અને સેવાભાવભર્યા જીવનની માહની એ વેળા ઘણાને સ્પર્શા જતી. મહેસાણાના મહાજનની સિક્રિયતા ને સેવાભાવ ઘણાય મુનિવરોને – મુમુસુએાને આકર્ષા લાવતા. એવા આકર્ષાણું આવેલા પંજાળી તરીકે પ્રખ્યાત મુનિરાજ શ્રી દાનવિજયજીને એક વિચાર ઊગ્યા.

" ગૃહસ્થાના બાળકા માટે પ્રાથમિક અધ્યયન માટે શાળા હાય, માધ્યમિક માટે શાળાઓ ને કાલેજો હાય, ને ઉચ્ચ વિદ્યાભ્યાસ માટે સ્કાલરશીપા ને યુનિવસી ટીઓ હાય તો સાધુઓને ઉચ્ચાભ્યાસ માટે શા કાજે એક સંસ્થા ન હાય! શા માટે એ સંસ્કૃત ને પ્રાકૃતમાં અખંડ વાગધારા વહાવતા વિદ્વાન વાદી ન હાય!"

આ વિચારના ધારક મુનિરાજ એમની વાદશક્તિ, અવિચ્છિન્ન વાગધારા ને પ્રતાપી વ્યક્તિત્વ માટે પ્રખ્યાત હતા. એમણે મહેસાણા જેવું ફ્લદ્રપ ક્ષેત્ર જોયું. રવિસાગરજ જેવા મહાત્મા જોયા, ને પાતાના વિચારા રજ્ય કર્યા. રવિસાગરજ મહારાજ તા શુલના ચાહક હતા. એમણે એ યાજના વધાવી લીધી, ને મહેસાણાના શ્રીસંઘ સમક્ષ મૂકી.

શ્રીસંઘ સામચ્ચેવાન હતો. એણે પાતાને આંગણે આ જ્ઞાનની પરખ મંડાય તેમાં પાતાની પ્રતિષ્ઠા નીરખી. આજની જેમ એમાં ઝગડા ન જાગ્યા, મતલેદ ન થયા. શેઠ વેણી- ચંદલાઇએ શ્રી. સંઘની આજ્ઞાથી એનું સુકાન સંભાળી લીધું. ભારતવર્ષમાં વિહરતા સાધુ- એાને તેઓએ પત્ર લખી, આ પાઠશાળાના લાભ લેવા આમંત્રણ આપ્યું. કેટલાએક પત્રો લખવાનું સદ્લાગ્ય માસ્તર અહેચરદાસને પણ મળ્યું.

અને ઉત્કૃષ્ટ સાધુતાના ધારક મુનિઓના એક પ્રવાહ મહેસાણા તરફ વળ્યાે. પ્રતાપી મુનિવર્ય શ્રી વૃદ્ધિચંદ્રજી મહારાજના શિષ્ય શ્રી. ધર્માવજયજી પાતાના બે શિષ્યા–શ્રી. હેત-વિજયજી ને શ્રી. કાંતિવિજયજી સાથે ત્યાં પધાર્યો. બારસદ ભણીથી શ્રી. સિધ્ધિવિજયજી પણ શ્રી. કાંતિવિજયજી તથા શ્રી. પ્રમાદવિજયજી સાથે પધાર્યો. મુનિરાજ શ્રી ઋધ્ધિવિજયજી પણ

१०८

યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

આવ્યા. શ્રી. આણું દસાગરજીએ પણ થાેડાએક સંપર્ક સાધ્યાે.

સાધુઓના આ વિદ્યાભિલાષી સમૂહમાં રાજ રાજ નવી નવી ચર્ચાઓ ચાલતી. અનેક વિષયા પર વાદવિવાદ થતા. માસ્તર બહેચરદાસ રાત્રિએ શ્રાવકનાં બાળકાને પ્રતિ-ક્રમણના અભ્યાસ કરાવતા. પાતે શાસ્ત્રીજ પાસે અભ્યાસ કરતા ને શેષભાગ આ મુનિરાજોના સંપર્કમાં ગાળતા. એમાંથી એમને ઘણું જોવાનું, જાણવાનું મળ્યું. જૈન સમાજમાં ચાલતા મતમતાંતરા ને ગચ્છભેદા વિષે પણ જ્ઞાન મળ્યું.

ગુરુદેવ રવિસાગરજી ઘણી વાર સંક્ષેપથી આ ગૃહસ્થ શિષ્યને અવબાેધતા-ઘણી વાર મૌનથી વ્યાખ્યાન આપતા. પૂજ્ય રવિસાગરજી મહારાજને બે શિષ્ય હતા, શ્રી. ભાવસાગરજી ને શ્રી. સુખસાગરજી. શ્રી. ભાવસાગરજી એ વેળા ઉદ્દયપુર તરફ હતા, પણ સુખસાગરજી ગુરુ સેવામાં લયલીન હતા. ગુરુસેવા ને ગુરુલકિતના એ આદર્શ ઉદાહરણ રૂપ હતા.

બહેચરદાસના મસ્તિષ્ક પર આ રીતે નવા નવા સંસ્કારાનું સિંચન થતું હતું. બીજ-માંથી છેાડ ને છેાડ પર સુંદર કળીએા આવવાની આગાહી થઇ રહી હતી.

માતી- ડવેરીઓના હાથમાં

[29]

4 તન ને પ્રેમથી બનાવેલા બાગમાં જ્યારે લીલા લીલા છેાડ પર આછી આછી ગુલ બી કળીએ ફૂટવાની તૈયારી થાય છે, ત્યારે બાગબાનના આનંદ અવર્લુનીય હાય છે. એના યત્નને ત્યાં સફળતા સાંપડે છે, એના પ્રેમને ત્યાં સાર્થકતા મળે છે, એ મનારથાના મહાન આકાશમાં ઘૂમે છે.

પૃ. શ્રી. રવિસાગરજી મહારાજની સ્થિતિ અત્યારે એ બાગબાન જેવી હતી, જેણે ઉજ્જડ ભૂમિમાં લાવીને એક નાના છાડ હાંશથી વાબ્યા હતા. આજ એ છાડને નાની નાની કળોએા આવી રહી હતી, ને એનું ભાવિ જાણે આખા બાગને પાતાની સુગંધથી મઘમઘાવી મુકે તેવું દીસતું હતું.

સાચા પ્રેમ સહુમાં શ્રધ્ધા ધરાવે છે. શ્રી. રવિસાગરજી મહારાજ જાણતા હતા કે હવે પાતે આ બિમારીમાંથી નહીં ઊઠે. પાતે જીવતા હાય તે દરમ્યાન બહેચરદાસ દીક્ષિત થઇ જાય, તા પાતાના સંધાડાને એક સમર્થ સાધુ સાંપડે. પાતાની અવિદ્યમાનતામાં ન જાણે શુંનું શું અને!

ખહેચરદાસ મહેસાણામાં આવ્યા પછી પાતાનું હીર વિશેષ ખતાવી રહ્યા હતા. વિદ્યાની સાથે વિનય અને વિવેકને પણ તેઓ વધારી રહ્યા હતા. જુદા જુદા અરુના, જુદા જુદા મતના, ભિન્ન ભિન્ન વિચારસરણી ધરાવનારા સાધુસમુદાયના સંપર્કમાં આવી રહ્યા હતા. સન્મિત્રજી સાથેના એમના સ્નેહ 'દિન દુગુના, રાત ચાગુના ' વધી રહ્યા હતા. પ્રચંડ પુરુષાથે ભરી સાધુતાના ધારક પંજાળી દાનવિજયજીની શૂરી સાધુતા એમને આકર્ષી રહી હતી, પણ શાંત, દાંત, મહાંત રવિસાગરજીની હૃદયસ્થ છે ખી કદી આંખી પડતી નહાતી. અવકાશ મળતાં ને ગુરુમહારાજને આશાયેસ ભાળતાં તેઓ તેમની સમીપ પ્રશ્નાત્તરી શરૂ કરી દેતા.

૧૧૦ યાગનિષ્ઠ આચાય

ું ગુરુ નિખાલસ રીતે જવાબ વાળતા, શિષ્ય નમ્રભાવે તેના સ્વીકાર કરતા. આમ બન્નેના સ્નેહ-ભાવ ગાઢ થતા. એક વાર ગુરુજીએ બહેચરરાસને મંત્ર સંબંધી ત્રણ આમ્નાયા આપી. એક આમ્નાય તા બહેચરદાસ મેળવી ચૂકયા હતા.

પણ ગુરુ રહસ્યભૂત વિદ્યા પાત્રને જ આપે, એવા એક સર્વ માન્ય શિરસ્તા હતા, અપાત્રે વિદ્યા અપાય તા લેનાર ને આપનાર બંને દાષી ઠરે. દાઢથી બે દશકા પહેલાંના સમર્થ સાધુઓ મંત્ર-તંત્રમાં અજબ શ્રદ્ધા ધરાવતા. મંત્રથી (એને વિજ્ઞાન કહેવું હાય તા વિજ્ઞાનથી) તેઓ ઘણા ચમત્કાર કરી શકતા. પણ આ શકિત ઘણી સાવચેતીથી રક્ષાતી. શાસન-સેવકને, સાધુતાના ધારકને જ ઘણી ઘણી જાતની પરીક્ષાઓ લીધા બાદ તે અપાતી, જેના પરમાર્થ કાજે ઉપયોગ થતા. ઘણાય ગુરુઓની મહાન વિદ્યાઓ યાગ્ય શિષ્યના અભાવે તેમની કાયા સાથે જલીને ભસ્મ થઇ ગઇ. વિદ્યા યાગ્યને વરી વિકાસ સાથે છે-અયાગ્યને વરી વિનાશ.

મંત્ર આમ્નાય આપવાના અર્થ એક યા બીજ રીતે અહેચરદાસને સાધુતાના ઇજન સમા હતો. પણ એ ઇજનના જ્યારે સામેથી સ્વીકાર ન થયા ત્યારે, અને બીજ તરફ આ સંસારમાંથી પાતાના પ્રયાણની ઘડીએા નજીક આવવા લાગી ત્યારે, ગુરુજીએ સ્વમુખે એક વાર પ્રશ્ન પૂછ્યા.

- " બહેચર, તું સાધુ થવા ઇચ્છા રાખે છે ? "
- " ના, ગુરુદ્દેવ, હાલમાં ઇચ્છા નથી. મારાં માતા-પિતા જીવતાં છે, ત્યાં સુધી તેા ખાસ કરીને નહીં.."
 - " મને લાગે છે, કે તું દીક્ષા લઇશ. મારી પાછળ તું પાકીશ. ''
- " ભવિષ્યમાં જે અને તે ખરું. " અહેચરદાસે વાત ત્યાંથી ડુંકાવી. શ્રી. રવિસાગર-જીને પણ આટલું જ જાણવું હતું. સ્વેચ્છાથી દીક્ષિત થનારને જ તેઓ દીક્ષા દેવા તૈયાર હતા. એમણે આટલી પ્રશ્નાત્તરી એટલે જ પૂરી કરી. ઉદય વિના કાઇ કાર્યના આરંભ થતા નથી, એ સિધ્ધાંતના તેઓ જ્ઞાતા હતા.
- વિ. સં. ૧૯૫૪ ના જેઠ સુદિ ચૌદશે સાધ્વી શ્રી દેવશ્રીજી કાલધર્મ પામ્યાં. શ્રી. રવિસાગરજી મહારાજના સંઘાડાના સાધ્વી સમુદાયમાં એ શ્રેષ્ઠ ગણાતાં. મહેસાણા મહાજને પાખી પાડી ને જ્યારે તેમના મૃતદેહને લઇને પાલખી ઉપાશ્રય પાસેથી નીકળી, ત્યારે મહા-રાજશ્રી ત્યાં ઊભા હતા. એમણે અચાનક કહ્યું:
- " દેવશ્રી સાધ્વી ઘણાં ઉચ્ચ કાેટીનાં, ક્રિયાપાત્ર, વિનયવંત ને જ્ઞાની સાધ્વી હતાં. એ ગયાં. આજથી સત્તાવીસમે દિવસે મારે પણ જવાનું થશે. "
 - " શું કહ્યું, મહારાજ ? "
- " એ જ. ને તું-બહેચરદાસ મારા સંઘાડામાં મારી પાછળ મારા સાધુ થઇશ. " જાણે ભાવિ બાલના પડઘા પડતા હતા.

માતી-ઝવેરીના હાથમાં ૧૧૧

" પણ સાહેળ, હાલ મારે સાધુ થવા ઇચ્છા નથી. ખ્રદ્ભાચારી રહીને શ્રાવક ધર્મ' પાળવાથી પણ માક્ષ મળે છે. "

શ્રી. રિવસાગરજી મહારાજ કઇ ન બાલ્યા. જાણે એ તો પાતાની નજરે અહેચરને દીક્ષિત ખનેલા ને સભાએા ધ્રુજાવતા, આત્મધર્મના આહલેક બજાવતો નીરખી રહ્યા હતા. એની 'ના 'માં એ ભાવિની 'હા' નીરખી રહ્યા હતા.

રાેગ ઉત્ર થતાે ચાલ્યાે. દવાએા થતી ગઇ એમ એ દબાવાના બદલે ઉછળવા લાગ્યાે. એક દિવસ ગુરુજીએ બહેચરદાસને સમીપ બાલાવી કહ્યું:

"મારા શિષ્ય સુખસાગર ખરેખરા ગુરુલકત, ભદ્રિક, સરળ, આત્માર્થા છે. એ વિનયવંત છે. એનું અવશ્ય કલ્યાણ થવાનું તું એની ભક્તિ કરજે. તારું પણ કલ્યાણ થશે. એની સેવાસકિતમાં ભારી સેવાસકિત જાણજે. શ્રી. સુખસાગરજીએ મારું પાસું છેાડયું નથી. શાસ્ત્રોના અભ્યાસ કરનારા ઘણા રખડે છે. શ્રી. સુખસાગરજી ભવિ છે. સંસારસાગર ઊતરી જશે. પંચ સમિતિ ને ત્રણ ગુપ્તિથી આત્માના માક્ષ થાય છે. તારી મારા પર શ્રધ્ધા છે, તે હું જાણું છું. વાણ્યા કરતાં બીજી કામાના લાકોની ગુરુ પર અવ્યલિયારી લક્તિ હોય છે. પળે પળે જેની લક્તિના રંગ વધે છે, તેવા ગુરુલકતાને ગુરુ ન હાય તા પણ ગુરુની પેઠે અંતરથી બાધ પ્રકાશે છે. "

ગુરુની આ વાણી બહેચરદાસ નમ્રભાવે સાંભળી રહ્યા. એના મર્મ ભાગને તેમણે તરત સમજ લીધા, ને ગુરુજીના ચરણ સ્પર્શી ને બાલ્યાઃ

" ગુરુદ્દેવ, મારે તેા ફકત ગુરુકૃપા જ જોઇએ. ગુરુકૃપામાં મને તેા સ્વર્ગ ની પણ ઇચ્છા રહેતી નથી, અને ગુરુકૃપાથી જ આત્માના માક્ષ થાય છે. "

શિષ્યની આ વાણો સાંભળી ગુરુદેવ સંતુષ્ટ થયા. એમણે દીક્ષિત થવાની વાત છોડી દીધી. ઋગ્ણતા વધતી ચાલી. ગુરુસેવાના વતી બહેચરદાસ દિવસ–રાત ભૂલી શુઋષા કરી રહ્યા હતા. એક વખતે મધ્યાન્હ કાળે ગુરુજીએ પાતાની નવકારવાળી બહેચરદાસને આપતાં કહ્યું:

' લે, આ મારી નવકારવાળી, તું એને ગણ્યા કરજે; તેથી તારા આત્મામાં અનુભવ-ગ્રાન પ્રગટશે. સૂર્ય ઉપર વાદળાં આવીને જેમ વિખરાઈ જાય છે, તેમ તારા પર સંકટનાં વાદળા આવશે, પણ પાછાં વિખરાઇ જશે.''

બહેચરદાસે પરમ શ્રધ્ધાથી ગુરુની જન્મ-મરણ ભાંગનારી એ ભેટ સ્વીકારી લીધી. સ્વીકારીને પાતાના નિત્યપૂજનના સંગ્રહમાં મૂકી દીધી. આ સંગ્રહમાં પાલીતાણાની યાત્રા-વેળાએ લાવેલું રાયણનું પાન પણ હતું. પાનની તેઓ રાજ પૃજા કરતા. નવકારવાળી રાજ ચઢતે પરિણામે કેરવવા લાગ્યા.

સંસાર તો અવેરીઓના દરળાર છે. દરેક અવેરી પાતપાતાની ક્ષમતા મુજબ મા-તીનાં મૂલ મૂલવતા રહે છે. મહેસાણા પાઠશાળામાં રહેલ એક પાણીદાર માતીનાં મૂલ જ્યારે ૧૧૨ યાગનિષ્ટ આચાર્ય

રવિસાગરજી જેવા પરમાર્થ કાંક્ષુ ઝવેરી આ રોતે મૂલવી રહ્યા હતા, ત્યારે પં. રાજારામ જેવા ઝવેરી એનું મૂલ્યાંકન બીજી રીતે કરી રહ્યા હતા. એમણે હિંદુ ધર્મ નું એક માતી જન ઝવે-રીએાના હાથમાં ન જાય એવી ઈચ્છા ઉદ્દેશની.

પાઠ-ગુરુ ને પાઠ-શિષ્ય એક દહાડા 'ર'ગમહેલ 'માં વાર્તાલાપ કરતા એઠા હતા. શાસ્ત્રીજી આ મેધાવી શિષ્ય પર પ્રસન્ન હતા. તેમણે અચાનક કહ્યું:

'' અહેચરદાસ, તું હિંદુ થઇને, હિન્દુ ધર્મ મૂકી જન ધર્મ કેમ પાળે છે? સાધુ-એાના ઉપદેશથી તું સાધુ થઇશ નહીં ભલા. "

કાઇના કહો કંઇ સાધુ થાડા થવાતું હતું! એ માટે તા પૂર્ણ તૈયારીઓ હાવી ઘટે. ખહેચરદાસે શાસ્ત્રીજી જેવા પરમ વિદ્રાન સાથે ચર્ચામાં ઊતરતું પસંદ ન કર્યું. એણે સંદ્રોપમાં કહી દીધું કે શાસ્ત્રીજી, જે માર્ગ પર મને પ્રકાશ મળ્યા, એ માર્ગ છાડી વળી નવા માર્ગ કાં લઉં. સહુ માર્ગ આખરે તાે એક મહાનગર ભણી જ જાય છે ને! અને શાસ્ત્રીજી, આજે તમે મારામાં જે કાંઇ જુઓ છા, તે આ ગુરુવર્ષના જ પ્રતાપ છે. અન્યથા મારા જેવા તાે કેટલાય છાકરા રઝળી રવડી મરે છે. ઉપકારીના ઉપકાર કેમ ભુલાય!

પણ શાસ્ત્રીજી એમ સંતુષ્ટ થાય તેમ નહોતા. તેમણે કહ્યું: " વેદધમ પ્રાચીન છે, એ સત્ય છે. જૈનધર્મ તો વેદધર્મ તેમ જ બૌધ્ધધર્મમાંથી નીકળેલા છે. "

આ પ્રશ્નમાળા પર શિષ્યે ગુરુની સામે વાદવિવાદ ચલાવ્યા. બહેચરદાસે અન્ય ઘણાં પુસ્તકા વાંચ્યાં હતાં. તે દરેકના મનન, ચિંતન દ્વારા સમન્વય કર્યો હતાં, એ સહુની મદદથી વાદવિવાદ ચલાવ્યા. શાસ્ત્રીજી એક પ્રશ્ન કરતા જાય ને તરત જ તેઓને સુંદર યુક્તિપૂર્વ કના જવાબ મળતા જાય, ને આખરે બહેચરદાસે ડિંડિંમ નાદે જાહેર કર્યું, કે

" આખી દુનિયાના લાેકા હજારા જાતના જુદા જુદા ધર્મી પાળવા છતાં, છેવટે ક્રોધ, માન, માયા, લાેભ, કામ, મિથ્યાત્વ આદિ માેહપ્રકૃતિઓને જીતવારૂપ જૈનધર્મ છે, તેનું સાધન કરશે, ત્યારે તે માેક્ષપદ પાંમશે. માટે સર્વ ધર્મના સત્યના, રાગદ્રેષ જીતવારૂપ જૈનધર્મમાં સમાવેશ થતાે હાેવાથી હું જૈનધર્મ પાળું છું,"

શાસીજને शिष्टादिच्छेत पराजयम જેવું થયું. તેઓ પાતાના વિદાર્થાની મક્કમ-તાથી ખુબ પ્રસન્ન થયા, ને એમણે શાબાશી આપી. બહેચરદાસે ત્યાં ને ત્યાં બ્રહ્મચર્ય, સત્ય ને તપ પર એક કવિતા રચી શાસ્ત્રીજને ગાઇ સંભળાવી.

મનની ભૂમિ પર આવા આવા વાયરા વાતા ત્યારે અહેચરદાસ ધર્મ ધ્યાન દત્તચિત્ત થઇને કરતા. સાધુસેવા ને ગુરુસેવાને તો તેમણે અપનાવી લીધી હતી. પ્રભુસેવાના તેમના ભાવ ને વીર્યોલ્લાસ અપૂર્વ હતો. મનર ગા પાર્શ્વનાથના દેરાસરમાં એમની ભાવપૃજા ને દ્રવ્યપૂજા જોનાર આશ્ચર્ય મુગ્ધ થઇ જતા.

આ ઉપરાંત ધીરે ધીરે તેએા ધ્યાનના રસિયા બનતા જતા હતા. રાજ રાત્રે કલા-

માતી ઝવેરીના હાથમાં

११३

કથી બે કલાક તેઓ આ પ્રવૃત્તિ કરતા. આ ધ્યાનથી વિચારા પર કાબૂ, મનાનિગ્રહ તેમ જ ધીરે ધીરે કાઈ અકલ્પ્ય આનંદના અનુભવ થવા લાગ્યા. ભાલત્રિપુટીમાં તેઓ અંતર ત્રાટક કરતા, ને હું અનંત જયાતિમય છું, હું પાંચતત્ત્વના પ્રકાશરૂપ છું, હું ખુદાઈ નૂર છું, એવું શુદ્ધોપયાગ દ્વારા બે કલાક સુધી ધ્યાન ધરતા. આ વખતે તેમને પાતાના જેવા આત્માથી બે મિત્રો સાંપડયા. એકનું નામ માહનલાલ દાલતરામ. તેઓ પાટ્યુના વતની શ્રાવક હતા, ને મહેસાયામાં શેઠ ભીખાભાઇ ઠાકરશીને ત્યાં રહી કન્યાશાળાના શિક્ષક તરીકે કામ કરતા હતા. તેઓ ખહેચરદાસની સમાન વયના હતા, ને સમવયસ્ક ને સમસ્વભાવી વચ્ચે જે રીતે મિત્રતા થાય તે રીતે બંને મિત્ર બન્યા. માહનલાલ આત્માથી, સરળ, નીતિવાન જીવ હતા. ખહેચરદાસના સમાગમ પછી તેમણે કન્યાશાળાની નાકરી તજી દીધી, ને તેમની સાથે ઉપાશ્રયનો ઓરડીમાં જઇ રહ્યા.

આ બે મિત્રોને ત્રીજા એક બ્રાહ્મણ-મિત્ર મળ્યા. તેઓ લીંચના માસ્તર હતા, ને વેદાંતી હતા. તેઓ માસ્તર ગણપતરામ અમીરામ વેદાંતીને નામે ઓળખાતા. આ ત્રિપુડી જ્ઞાનગોષ્ઠિમાં કલાકાના કલાકા વ્યતીત કરતી. કેટલીક વાર કાઈ પ્રશ્નના ઉકેલમાં ગ્રુંચવણ ઊભી થતાં સન્મિત્રજી પાસે શંકા-સમાધાન કરવા પહોંચી જતી. ગણપતરામ સારા તાર્કિક હતા, પણ બહેચરદાસના તર્ક એમને ખૂબ પસંદ પડતા. આ ઉદારમના બ્રાહ્મણની પણ ધીરે જૈનધર્મનાં તત્ત્વા તરફ પ્રીતિ વધી.

આ ત્રિપુટીને સન્મિત્રજી તથા પ્. રવિસાગરજી મહારાજ પ્રત્યે માન તથા આકર્ષણ હતું. સાથે સાથે પંજાળી મુનિ શ્રી. દાનવિજયજી તરફ પણ તેઓ ખૂબ ખેંચાયેલા હતા. પુરુષાર્થની પ્રતિમા શા, જવલંત વ્યક્તિત્વવાળા આ સાધુરાજથી શ્રાવકા અને સાધુએ ખૂબ હરતા. શ્રી. દાનવિજયજી પૂજ્ય રવિસાગરજી પ્રત્યે ખૂબ આદરભાવ રાખતા, ને નિત્ય વંદન કરવા આવતા. કેટલીક વાર તા વંદનમાં પા કલાક કાઢી નાખતા.

શ્રી. દાનવિજયજી સ્પષ્ટભાષી હતા. ભલભલા શ્રીમત કે શાહુકારની શરમ ન રાખતા. બહેચરદાસના અને તેમના પ્રથમ પરિચયમાં એક-બીજા તરફ ભલી લાગણીએા પેદા થઇ હતી. શ્રી. દાનવિજયજી તેમના પર ખૂબ પ્રસન્ન રહેતા.

એક વાર એક આર્ય સમાજ વિદ્વાને મહેસાણામાં આવી પડકાર આપ્યા કેમારે જૈન સાધુ સાથે ઈધરના જગત્કર્તુ ત્વ સંબંધે શાસ્ત્રાર્થ ખેલવા છે. એ વેળાના વિદ્વાનામાં શાસ્ત્રા-ર્થથી સ્વ સ્વ ધર્મના જય–પરાજયની ભારે ખેવના રહેતી. મહેસાણાના વહીવટદારે આ સમા-ચાર ઉપાશ્રયમાં પહેાંચાડયા, ને આપણા પંજાબી મુનિએ શાસ્ત્રાર્થનું બીડ્રે ઝડપી લીધું.

એક નાની એવી ખસા-ત્રાણુસા માણુસાની વાદ-સભા યાજવામાં આવી. રાજારામ શાસ્ત્રી સભાપતિ તરીકે બેઠા. આર્યાસમાજી વિદ્વાને પ્રથમ વાદની કાેટિ કરી, ને પંજાબી સુનિએ પ્રચંડ વકતૃત્વથી છટાપૂર્વંક એ કાેટિ તાેડી નાખી; નવી કાેટિ સામે રજાૂ કરી. આર્ય-સમાજી ભાઇ મૂંઝાયા. પંજાબો સુનિના જયજયકાર બાેલી ગયાે. વહીવટદારે ધીરેથી આર્ય-૧૫ ૧૧૪ યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

સમાજ વિદ્વાનને કહ્યું: " સ્વામીજ, કાશીમાં ફરી લણીને આવે!"

અહેંચરદાસ ઉપર આ પ્રસંગની સુંદર છાપ પડી. આવું પ્રચંડ વ્યક્તિત્વ, આવી તાર્કિક કૂનેહ ને સંસ્કૃતમાં અખંડ વાગ્ધારા વહાવવાના નિર્ણય કર્યો. એવામાં બીજો એવો પ્રસંગ આવી પડયા. શ્રીમદ્ શાંકરાચાર્ય ખરા બપારે બળતી મશાલે મહેસાણામાં પધાર્યા. અહેંચરદાસે આ વાત પંજાબી મુનિને કરી. તેમણે તરત પડકાર કર્યોઃ

" જાઓ, ઔર વાદ કે લિયે હમારા સંદેશ પહું ચાએા. "

મિત્ર-ત્રિપુટી શ્રી. શંકરાચાર્યના નિવાસસ્થાને પહેાંચી, ને શાસ્ત્રાર્યના સંદેશ આપી સમય, સ્થળ ને મધ્યસ્ય નક્કી કરવા વિનંતી કરી. શ્રી. શંકરચાર્ય આ ત્રિપુટી સામે સહાસ્ય નિરખી રહ્યા. ઘણી વાર થવા છતાં કંઇ જવાબ ન મળવાથી ત્રિપુટી પાછી આવી ને કહ્યું કે તેઓ અમારા કથનના કંઇ પણ જવાબ આપતા જ નથી.

" અચ્છા, હમેં જગદ્ગુરુ શંકરાચાર્ય કા મુકામ દીખાએ. " ને બીજે દિવસે સવારે પંજાબી મુનિ શંકરાચાર્યજીના મુકામે આવ્યા. ત્રિપુટી સાથે જ હતી. મુનિરાજે પડકાર કર્યો,

" શંકરાચાર્ય'જી, દિનદુપહરકા મશાલ જલાકે નીકલતે હાે, તાે હમારે સાથ શાસાથ' કરાે !"

શાંકરાચાર્ય જી દાતણ કરતા હતા. તેએા શાન્ત રહ્યા. પણ આ મુનિરાજ તેા ' બ્રદ્ધ સત્ જગત મિથ્યા ' પર અડધા કલાક અવિચ્છિન્ન સંસ્કૃત ભાષામાં બાલ્યા.

શ્રી. શ'કરાચાર્ય ખુશ થયા. ક'ઇ પણ પ્રતિવાદ ન કરતાં કહ્યું: " જૈન સાધુ, તુમ દિગ્પ'ડિત હો, તુમ કુશલ નૈયાયિક ઐર મહાવાદી હો. "

ક્ષોભહીન, પાંડિત્યથી ભરેલી સાધુતાના એ યુગ હતા. ઠેર ઠેર નાની નાની બાબ-તામાં શાસ્ત્રાર્થો યાજાતા ને એક્બીજાના ધર્મ નાં તત્ત્વોની છૂટે હાથે ચર્ચા થતી. સમાજ પણ એ બાબતમાં રસિક હતા, ને સત્ય કરતાં તર્કના ત્યાં વિજય થતા.

પંજાબી મુનિનું દિલ પાલીતાણા ખાતે થતી શ્રી. સિદ્ધાચળજીની આશાતનાથી જલ્યા કરતું. એ માટે રાતદિવસ તેઓ યત્ન કર્યા કરતા, ને ગમે તેવાને ગમે તેમ સંભળાવી દેતા. શ્રીમંતાની શેહમાં જરા પણ ન દખાતા. એક વાર સ્વર્ગ સ્થ શેઢ મનસુખભાઇ લગુભાઇને પણ સંભળાવી દીધેલું કે " અરે, ગાડીમાં તો કૂતરા પણ બેસે છે. તું સાચા શ્રાવક હોય તો સિદ્ધાચળ તીર્થની અશાતના ટાળ!"

આવા તેને મૂર્તિ મુનિઓની છાયા અહેચરદાસના વિકાસને સર્વતામુખી બનાવવા લાગી.

ક્રામાં કાર્યા છે. જે જે જેવા સ્વિલ્મસ્તા થયો છે જે જે જે જે જે જે જે

. છે. કોલ કાર્ટીને છે છે. ગયુ વર્ષ મે મેરિકિ હતી. મને જાર કરવામાં કે માહારાજ સાર્ટી લી. ૧ કોર્ડિક પણ કરાકાર સ્તવના તથા સહિલમાં ન હતા હો. એ વર્ષાને સાર્ટિના કેલાવાઓ

કે ળની શીશીમાંથી સમયની રેતી પસાર થઈ રહી હતી. પૃ. ગુરુવર્ય રવિસા-ારજ મહારાજે ભાખેલા પાતાના શેષ જીવનના સત્તાવીશ દિવસોમાંથી ઘણા દિવસા પસાર થઈ ગયા હતા. કાઇ પરદેશી જેમ પાતાના લાંબા પ્રવાસ સમેટતા હાય તેમ, તેઓ ધીરે ધીરે બધું સમેટી રહ્યા હતા. શ્રી. સુખસાગરજીને સૂચના સાથે સાંત્વન આપીને કાચાની માચા નિવારવા સૂચવ્યું હતું. સંઘને પણ યથાયાંગ્ય સલાહ આપી દીધી હતી. ધીરે ધીરે આત્મ-ધ્યાનમાં લીન બનતા ચાલ્યા.

બહેચરદાસ ઉપકારીની છેલ્લી પળા પરખી ગયા હતા, ને તેઓ હવે પાસે ને પાસે રહેતા હતા. સવારમાં રાજ નવસ્મરણુ અને રાત્રે વૈરાગ્ય અને અધ્યાત્મ જ્ઞાનથી ભરી સજઝાયા સંભળાવતા. માંદગી વધતી ચાલી, એમ ગુરુજીના આત્માન દ વધતા ચાલ્યા. એમણે ભક્ત બહેચરદાસને જરા પાસે બાલાવી કહ્યું:

ं इहि श्रुका के है मार्गी है।"। है है है है है है मार्गी है मार्ग है मार्ग

બહેચરદાસે હાથ જોડીને કહ્યું: " આત્માની પરમાત્મ દશા પ્રાપ્ત કરવી, એ જ મારા જીવનના મુખ્ય ઉદેશ છે. તે વિના મને કશી ઇચ્છા નથી. સંકટામાં, વિપત્તિઓમાં, દુ:ખથી મારા આત્માની વૈરાગ્ય સમસાવ દશા ડેગે નહીં, પણ સ્થિર રહે એ જ હું ઇચ્છું છું. બાકી જડ પદાર્થીમાં સખભુદ્ધિ, કામવાસના ટળી જાય અને આત્માને પૂર્ણ શુધ્ધ કરી શકું એ જ આપ ગુરુ-પ્રતાપે મળે એ મારી ભાષના છે. આપ દેવલાકમાં દેવ થાએ તો મને ધર્મ કાર્યમાં સહાય કરજે, બાકી કંઇ પણ માગતા નથી. ગુરુની નિષ્કામભાવે સેવાભક્તિ કરવાથી જ આત્મ-કલ્યાણ સાધી શકાય છે. એની પાસે ઇન્દ્રની પદવીને પણ હું તૃણુસમાન ગણું છું. "

ગુરુદેવની મુદ્રા પર હર્ષ ફેલાયા. તેઓ ધીરેથી બાલ્યા: " બહેચર, સમ્યક્ત્વી

११६

યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

જૈનની તારી દશા છે, અને તું છેવટે આત્મદશા પ્રાપ્ત કરીશ. તારું કલ્યાણ થાએા !"

આ પછી માંદગી ભંભીર બની. ચરિત્રનાયકે પાતાના ગુરુના સ્મરણમાં બહાર પહેલ ' ગુરુગીતા 'માં આપેલું વર્ણન જ વાંચીએ.

" સંવત ૧૯૫૪ ના જેઠ વિદ ૧૦ ના રાજ મહારાજ સાહેબજને રાત્રિએ ધાસ ઉપડયા, તેથી મહારાજજીએ પાતાના શિષ્ય મુનિ સુખસાગરજીને કહ્યું કે, હવે દેહાત્સર્ગના કાળ નજીક છે, માટે મને સારાં સારાં સ્તવન સજઝાયા સંભળાવા. શ્રી. સુખસાગરજી આત્માની સમાધિ રહે તે રીતે સ્વાધ્યાય કરવા લાગ્યા. તે વખતે શ્રી. આત્મારામજીના શિષ્ય શ્રી ચારિત્રવિજયજી તથા શ્રી ધર્મ વિજયજી તથા શ્રી. કર્પુ રવિજયજી તથા શ્રી. અમીવિજયજી (વિજય ક્ષમાભદ્રસૂરિના ગુરુ) વગેરે પાસે હતા.

"પ્રખંધ લખનાર હું (અહેચરદાસ) પણ તે વખતે પાસે હતો. મારા ઉપર આ પ્રખ્યાત મુનિરાજની અત્યંત પ્રેમદેષ્ટિ હતી. મને ચાદ કરવાથી હું મહારાજ સાહેબની પાસે આવ્યા, અને વૈરાગ્યકારક સ્તવના તથા સજ્ઝાયા સંભળાવી. આ વખતે રાત્રિના દશ વાગ્યાના મુમાર હતો. મહારાજને જરા શાંતિ થઇ. આ વખતે મુનિરાજ શ્રી. રવિસાગરજી મહારાજ ધ્યાનમાં લીન થયા હતા...........સમરણ કરતાં કરતાં નિદ્રા આવવા લાગી. રાત્રિના વખતે મહારાજ સાહેબની સ્થિતિ નખળી જાણી કેટલાક શ્રાવકા ઉપાશ્રયમાં સૂઇ રહ્યા હતા, અને વારાફરતી જાગરણ કરતા હતા. રાત્રિના ચાર વાગ્યાના સુમારથી મહારાજનું શરીર વધારે નરમ થયું. આ વખતે શ્રાવક વેણીચંદ સુરચંદ, શેઠ વસ્તારામ નેમિદાસ, શેઠ છગનલાલ ડાસાભાઇ, નગીનલાલ ઝવેરચંદ, ખૂબચંદભાઇ મહેતાં પાટણવાળા તથા કીકાભાઇ તથા પ્રબંધ લખનાર હું પાતે (અહેચરદાસ) તે વખતે હાજર હતા. "

" મહારાજજ સાહેબને પાતાના અંતકાળ નજીક ભાસવાથી તે બાબતની અંતેવાસી શ્રાવકાને ચેતવણી આપી. જેઠ વિદ ૧૧ ના રાજ સવારના પ્રહરમાં પ્રતિક્રમણ વગેરે કરી તથા પાર્શ્વનાથજીની પ્રતિમાનાં દર્શન વગેરે કરી પાટ ઉપર સંચારામાં અર્ધ પદ્માસનવાળી બિરાજમાન થયા. અને આત્મસમાધિમાં આત્માપેશાંગી આરહ થયા. "

" મહારાજ સાહેબજીએ કહ્યું હતું કે કેા**ક પણ** માણુસ વાતચીત અગર ગરબડ કરે નહીં.

"મહારાજ સાહેખની અંતઅવસ્થા માલૂમ પડવાથી શ્રાવકા, શ્રાવિકાઓ, નાનાં માટાં સવે' આવી મહારાજજીનાં દર્શન કરવા લાગ્યાં ને કહેવા લાગ્યાં કે હવે અમને ગુરુજી સમાન ધર્મના ઉપદેશ કાેે આપશે ? ધ્રાહ્મણા તથા મેસરી વાિ યા પણ મહારાજ સાહેખનાં દર્શન કરવા આવવા લાગ્યા. ઉપાશ્રય માણસાથી ભરાઇ ગયા. મહારાજ સાહેખજી પદ્માસન વાળી આત્મસ્વરૂપના વિચાર કરવા લાગ્યા.......તેમને દેખી સકળ સંઘ ઉદાસ ચિત્તથી તેમની સામે ટગર ટગર જેવા લાગ્યા. મહારાજજીએ આંખા ઉઘાડી સંઘ સામે દૃષ્ટિ કરી, અને એક આંગળી જીંચી કરી જણાવ્યું કે,

રવિ અસ્ત થયે। ૧૧૭

"જન્મ, જરા, ને મરણ કાઇને મૂકનાર નથી. એક ધર્મમાં ધ્યાન રાખનો, પરભવમાં સાહાય્યકારક છે. " ત્યાર બાદ મહારાજ સાહેબજી કેટલીક વખત આંખા ઉઘાઢ ને મીંચી દે. લેખક (બહેચરદાસ,) વેણીચંદભાઈ તથા છગનલાલ હાસાભાઇ મહારાજજીની જમણી તથા ડાખી બાજુએ હાજર હતા. મુનિવર્ય શ્રી. સુખસાગરજી પણ પાસે બેઠા હતા. તેમના સામે મહારાજજી નેવા લાગ્યા, અને તેમને પાતાની આંગળી ઊંચી કરી કહ્યું કે આ ભયંકર સંસારસમુદ્ર તરવા ઘણા કઠિન છે, માટે એક ધર્મ ધ્યાનમાં તત્પર રહેશા. એમ જણાવતાં મુનિશ્રી સુખસાગરજીની આંખમાંથી અશ્વની ધારા છૂટી, અને ગુરુમહારાજના સ્નેહથી છાતી ભરાઇ ગઇ. ગુરુના ચરમાપદેશ તેમણે મસ્તકે ચઢાવ્યા અને શાકસમુદ્રમાં બૂડતાં ફરી વાર મહારાજ સાહેબજીનો આંગળીરૂપ પ્રવહણે જણાવ્યું કે આ વાસ્તવ મારા અંત સમય છે, માટે છાતી દઢ કરી ધર્મ સભળાવવા તે તમાર્ કામ છે.

" મુનિશ્રી સુખસાગરજી પણ નવકાર દેવા લાગ્યા......મહારાજજીએ પાછા સંઘ તરફ આંગળી કરી જણાવ્યું કે સકળ સંઘ સંપ ધારણ કરી ચાલજો. સંઘમાં લડાઇ–ટંટા ઘાલશા નહીં જ્યાં સુધી તમારા ગામમાં સંપ છે, ત્યાં સુધી સારું રહેશે. આ વખતે નગરશેઠ વસ્તારામ નેમીદાસ બહુ ઉદાસ થઇ ગયા. સાધ્વી શિવશ્રીજી તથા હરખશ્રીજી આ વખતે હાજર હતાં. પ્રબંધ લખનાર મને (અહેચરદાસને) મહારાજજીએ જણાવ્યું હતું કે જ્યાં સુધી મારા જમણા હાથના અગુઠા હાલતા રહેશે ત્યાં સુધી હું શુદ્ધિમાં છું; એમ તમે જાણું છે.

"મહારાજજીના સામા સકળ સંઘ ઉદાસ ચિત્તથી બેઠા હતા. ગાંધી મૂળચંદભાઈ તથા હરગાવનદાસ મગનલાલ તથા શેઠ ચુનીલાલ ગાંતમ વગેરે સવે આ વખતે હાજર હતા. હવે ગુરુમહારાજના શરીરના ધાસાધાસ નરમ પડવા લાગ્યા. નાડી હળવે હળવે ધખકારા કરવા લાગી. મહારાજશ્રી ધ્યાનારુઠ થયા. અહા, આ વખતે મહારાજશ્રીનું આવું ઉત્તમ સમાધિ મરા ઉત્તમ ગતિ સૂચવતું હતું. પ્રભંધલેખક હું (બહેચરદાસ) તથા વેણીચંદ તથા છગનલાલ હાસાભાઇ માટા સ્વરથી તેમના કાન નજીક નવકારમંત્ર ભાવવા લાગ્યા. અરિહંત સિદ્ધ સાધુ એમ કહેવા લાગ્યા. મહારાજશ્રી ઉષ્યોગથી સાંભળતાં સાંભળતાં ધ્યાનારુઠ થઈ ગયા. સંવત ૧૯૫૪ ના જેઠ વિદ ૧૧ ના રોજ સવારના પહારમાં સાડા છ વાગ્યાના સુમારે અમૃતસિદ્ધિ યાગમાં ચઢતા પહારે આ શ્રાણક દેહના ત્યાગ કરી શ્રી. ગુરુ રવિસાગરજી સ્વર્ગ ગતિને ભજનારા થયા."

સુડતાળીસ વર્ષના ધન્યસું દર દીક્ષાપર્યાય પાળી, જૂના જવલ ત સુનિપેઢીના પુરા-ગામી મહાતમા પંચાતેર વર્ષની ઉંમરે શાન્તિથી, સમાધિથી સ્વર્ગસ્થ થયા. મૃત્યુ એ શાકના વિષય હોતો નથી. આ માનવી કાયાને લીધે રાેકાતી એમની ઉધ્વંગતિનાં આવરહોા, મૃત્યુથી એ દિવસે ભેદાઇ ગયાં. એવાનું મૃત્યુ—જન્મની જેમ જ મહાત્સવરૂપ છે. જે છે જીવનમાં આત્મ કલ્યાણ અને લાેક કલ્યાણ તરફ જ લક્ષ આપ્યું છે, કુસંપ હાેય ત્યાં સંપ ને ભેદ હાેય ત્યાં ભાવ કરાવવાની પ્રવૃત્તિ કરી હાેય, એ અજાતશત્ર મુનિવરને કાેણ ન સન્માને ? આ ઉજ્જવળ

યાેગનિષ્ઠ આચાર્ય

996

સમાધિમૃત્યુના સમાચાર જેમ જેમ પ્રસરવા લાગ્યા, એમ અઢારે વર્લુ વિરહદુ:ખ અનુભવતી ત્યાં દર્શનાર્થે હાજર થઇ. ગામેગામ તારથી ખબર આપવામાં આવી. અને ખબર મળતા ગયા તેમ જનસમુદાય આવવા લાગ્યા. અમદાવાદથી પણ શેઠ વીરચંદ દીપચંદ, ઝવેરી માહનલાલ મગનલાલ આવ્યા.

ઉત્સવના જેવી તૈયારીઓ થવા લાગી. જરિયાન પાલખી રચવામાં આવી. વાજિ ત્રો વાગવા લાગ્યાં. કીર્તન કરનારી ટાળીઓ ભજનધૂન મચાવવા લાગી. જીવનભર જેણે પાતાના દેહના ભાર કાઇને નહાતા સાંપ્યા, એ અત્યારે ભક્તોના ખભા પર રહેલી જરિયાની પાલ-ખોમાં બેસી ચાલી નીકળ્યા. શાંતિભર્યું એ માં, મૃત્યુએ જાણે ત્યાં કશીય સ્ખલની કરી નથી! એવા એલ્ડ અને નેત્રો:-ગુરુદેવનાં છેલ્લાં દર્શન કરી લીધાં. માર્ગ પરના એાટલા, મકાનનાં છજાં, ને મેડીએ માનવસમૂહથી ભરચક્ક હતી.

મહેસાણા ગામના નૈરત્ય ખુણે સુખડ-ચંદનની એક ચિતા રચવામાં આવી હતી, ને કેસર, કસ્ત્રી, અગર ને બરાસથી એને સુગંધિત કરવામાં આવી હતી. અંતિમ સંસ્કારો પછી એ દેહ ચિતા પર મૂકવામાં આવ્યો. થાડી વારમાં પાતાની સાનેરી જ્વાલાએ સાથે અગ્તિદેવ આ મહામના મહાત્માનું સ્વાગત કરવા પ્રગટ થયા. મહાત્માએ માટે રચેલી ચિતા એ ભબૂકતા અગ્તિ નથી, દિવ્યલાકમાં પ્રયાણ કરવા અથે ની એ દિવ્ય સવારી છે,-દેવતાએ નું સ્વાગત છે. એ માટે વેદવાકય છે, અગ્તિ વૈદેવાનાં મુખઃ ા

એ દિવસે ગામમાં પાખી પળાણી. જૈન, વૈષ્ણુવ, શૈવ કે મુસ્લિમ સહુ વર્ગ શાક પાડ્યા. ઉપાશ્રયમાં દેવવંદન થયું, ને મુનિરાજ શ્રી. ધર્મ વિજયજીએ માટી શાંતિ સંભળાવી. શ્રી સંઘ તરફથી એ દિવસે સદાને માટે પાખી પાળવાના નિર્ણય કરવામાં આવ્યા, ને સ્મશાન ભૂમિ પર એક દહેરી સ્થાપન કરવાનું નકકી કર્યું. પણ આ વખતે ગુરુલકત સુખસાગરજીનું ગુરુવિરહનું દુઃખ અવર્ષ નીય હતું. એ ગુરુલકત આત્માએ પાતાના મનામંદિરમાં દેવની અને ગુરુની પ્રતિમા સ્થાપી સમાનભાવે પૂજી હતી. સંસારની સર્વ માયા એછી કરી ગુરુના દેહમાં સ્થાપી હતી. માયાનાં રુદન વિચિત્ર હોય છે. ભલભલા ગૌતમ જેવા ત્યાગીને દાલાયમાન કરી નાખે છે, તો સુખસાગરજી કોણ માત્ર!

અહેચરદાસે આ ગુરુભકત ત્યાગી મુનિની દશા પરખી. એમના અંતરનાં આકંદ પિછાણ્યાં ને તરત નિર્ણય કર્યો કે ઉપકારી ગુરુદેવની અંતિમ આજ્ઞા મુજબ આજથી મુનિ સુખસાગરજીની લક્તિમાં જોડાઇ જઇશ. અને એ રીતે ઉપકારી ગુરુદેવની અંતિમ ઇચ્છાને તપંદા આપીશ.

આત્માથી મુનિ શ્રી. રવિસાગરજીના ક્ષણભાગુર દેહ આજે હયાત નહાતા, પણ એમના ભક્તાના હૃદયમ દિરમાં એ જીવત બનીને બેસી ગયા હતા. એ સ્થાન એમનું અટળ હતું, ને કાેઈ બીજી છબી ત્યાં પ્રવેશ પામી શકે તેમ નહાેતી. જાગ્રત અને સ્વપ્નમાં એ જ રવિ અસ્ત થયા ૧૧૯

ગુરુની રટમાળ હતી. બહેચરદાસે બીજા દિવસથી એમના નામર્થી એમની આપેલી માળા ફેરવવા માંડી.

એ જ રાતે એક જ રીતે બે જણને સ્વપ્ન આવ્યું શેઠ છગનલાલ હાસાભાઇને ગુરુ મહારાજે દર્શન આપીને જણાવ્યું કે હું બીજા દેવલાકમાં દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયા છું. અને એ જ રીતે સ્વસ્થ નિદ્રામાં પહેલા બહેચરદાસને પણ એ ઉપકારી ગુરુનાં દર્શન લાધ્યાં–ને બીજા ઇશાન દેવલાકમાં દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયાનું જણાવ્યું. અંતરની લગની અદ્ભુત છે. એના રહસ્યના તાગ હજી કાઇ પામી શક્યું નથી.

કેટલાએક દિવસો બાદ ' શ્રી રવિસાગરજી જૈન પાઠશાળા ' નામની શાળા સ્થાપ-વામાં આવી, ને બહેચરદાસ એમાં રાત્રે વિદ્યાર્થી એાને અભ્યાસ કરાવવા લાગ્યા. બહેચરદાસ હવે ગુરુશાકના ભાર હળવા કરીને ધીરે ધીરે સ્વસ્થ અની પાતાના પઠન-પાઠન તરફ લક્ષ્ય આપવા લાગ્યા હતા. તર્કસંગ્રહ, તેની દીપિકા, અનેકાર્થ કાષ, અમરકાષ, અભિજ્ઞાન ચિંતા-મણિ વગેરે સંપૂર્ણ થયાં હતાં. તેઓ પંડિતની કાેટિમાં પ્રવેશ્યા હતા.

ઇતર વાચન પણ ઘણું વધ્યું હતું. મહેસાણા શ્રી. સંઘ સાથે તેમના ધનિષ્ઠ સંગંધ હતા. તેમની પ્રમાણિકતા તેમ જ સત્યપ્રિયતા માટે સહુને પૃરા ભરાસા હતા. આ કારણે તેઓની પાસે જ્ઞાનભંડારની ચાવીઓ રહેતી. તૃષાતુરને પરબ મળે ને ભલા તૃષાતુર પાણી પીધા વિના પાછા કરે ? તેમણે તેના લેવાય તેટલા લાભ લેવા માંડયા. ઉપરાંત મહેસાણામાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલય હતું. અનેક ઐતિહાસિક તેમ જ સામાજિક પુસ્તકાના તેમાં સંગ્રહ હતા. બહેચરદાસ ત્યાંથી પુસ્તકા લાવતા ને ખાનગી સમયમાં વાંચતા. તેમની વાચન–શક્તિ અદ્ધુત હતી. એક દહાડામાં પાંચસા પાનાં તા સહેજે વાંચી નાખતા, ને લગની પણ એવી જ હતી. જમતી વખતે પણ તેમની પાસે પુસ્તક રહેતું. આ રીતે તેઓ વિદ્યાની અનેક દિશાઓને સ્પર્શી ચૂક્યા. અહીં જ પુરાણ, ભાગવત, ગીતા ને વેદાંતના અનેક ગ્રંથા વાંચી નાખ્યા. સ્વામીનારાયણના 'શિક્ષાપત્રો ' નામના આધારભૂત ગ્રંથ, પ્રદ્યાનંદ કાવ્યમાળા, સર્વદર્શન સાર તથા શંકરદિગવિજય અને શ્રી. શંકરાચાર્યના બીજા અનેક ગ્રંથા ને આર્યસમાજના પ્રાણ્યત પુસ્તકા વાંચી લીધાં.

જીવન્ત સમાગમ પણ એમના સતત ચાલુ જ હતા. આ પાઠશાળામાં ને મહેસા-ણામાં અનેક જૈન સાધુઓ આવતા, સ્થિરતા કરતા ને વિહાર કરી જતા. બહેચરદાસ સહુની વૈયાવચ્ચ કરવા તૈયાર હતા. તેઓ બધાની પાસે જતા ને સંપર્ક સાધતા. રાગી હાય તા શુશ્રુષા કરતા. ખપી હાય તા ખપ કરી દેતા. તપી હાય તા તપને યાગ્ય બની જતા. કેટલાક પ્રતાપી સાધુઓના ચાહ તેમણે આ રીતે સંપાદન કરેલા. અનેક સાધુપુંગવાએ છેલ્લા નવકાર આ સેવાભાવી ને આત્માથી ના મુખથી સાંભળેલા. વિ. સં. ૧૯૫૯ માં પં. પ્રતાપવિજયજીના મુજવર્ય શ્રી. ગુમાનવિજયજીએ અમદાવાદ લવારની પાળમાં સ્વર્ગગમન કર્યું, ત્યારે છેલ્લી પળની સેવામાં બહેચરદાસ હાજર હતા, ને તેમના મુખે જ ચાર શરણ અને નવકાર સાં- લખ્યા હતા. ૧૨૦ યાગનિષ્ટ આચાર્ય

જૈન સાધુઓના સંપર્ક, સેવા ને સુશ્રુષા ઉપરાંત અહેચરદાસનું પ્રકૃતિગત લક્ષ્મણ ગુણાનુરાગતા હતા. ગુણ જોયા કે વગર કહ્યે સેવા કરવા લાગી જતા. મહેસાણા સ્ટેશન માહું જંકશન હોવાથી અનેક પંડિતો, સંન્યાસીએા, ધર્મપ્રચારકા ત્યાં આવતા. આર્યસમાજી વિદ્વાના જાહેર ભાષણા આપતા. ભાષણ પૂરું થયા પછી અહેચરદાસ તેઓની પાસે જઇ ચર્ચા કરતા. સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાય કે જેમાં અનેક ક્રિયાઓ જનાના જેવી છે, એના સાધુઓ પાસે પણ જતા, ને કેવલ હાજીહા કે પ્રસાદ લેવાને અદલે ચર્ચારૂપા પ્રસાદ મેળવતા. સ્ટેશન પાસે ખિસ્તી મિશન હતું. એ મિશનવાળા અડો અડી બાતાં હાંકતા. ગરીબા, હરિજના વગેરેને સ્ત્રી, ધન કે નાકરીની લાલચ આપી વટલાવતા. અહેચરદાસ તેમને કહી સસ્તામાં ન છેડતા.

મુસ્લિમ એાલિયાઓ તરફ એમને ઘણા સદ્ભાવ હતા. મુસલમાન ફકીરાના સંપ-કેમાં તેઓ આવતા. એક વખત એક દીનદાર, ખુદાપરસ્ત ફકીરના તેમને ભેટા થઇ ગયેલા. તે ઉદાર દિલ, ને નિખાલસ આદમી હતા. બહેચરદાસે એની સાથે ખૂબ જ્ઞાનગાષ્ઠિ કરેલી. એક વાર એક 'અઘારી ' આવ્યાના ખબર તેમને મળ્યા. અઘારીની વિચિત્ર પ્રક્રિયાઓ વિષે તેમણે ઘણું સાંભળેલું. તેમણે પેલા અઘારીનું નિવાસસ્થાન શાધી કાઢયું, ને તેને મળ્યા. અઘારીએ આ મુમુલુ પર પ્રસન્ન થઇ વાતવાતમાં પાતાનાં આંતરડાં બહાર કાઢી બતાવ્યાં. બહે-ચરદાસને ગમે તેમ, પણ એમાં કંઇ સાર ન લાગ્યા.

આ બધી સાધુતાના તેઓ સમન્વય કરતા હતા. એકની ઉહ્યુપ ને ખૂબી, બીજાની ખૂબી ને ઉહ્યુપ સાથે સરખાવી જોતા હતા. જેમ જેમ ઊંડા ઊતરતા ચાલ્યા, તેમ તેમ તેમના નિર્દુપ થતા ચાલ્યા કે જૈન સાધુતા બધી ખૂબીઓથી ભરેલી ને ઓછામાં ઓછી ઊદ્ધુપગાળી છે. રાગદ્રેષથી—નરસું ને સારું બંનેથી પાછા હઠવાની એની વૃત્તિ, વિધ્વબંધુત્વના એના ભાવ, દરેક ધર્મને ઉદારતાથી સહી શકે ને વિચારી શકે તેવા તેના સ્યાદ્વાદ, સંસારનાં, પાપનાં મૂળ પૈસા ને માહ એ બેથી પાછા કરવાની વૃત્તિ, એની ભિક્ષા, એની દીક્ષા, એના પ્રવાસ, એના નિવાસ, એના જીવનવિકાસ ને એનું જીવનધ્યેય, બધાં અનાબી ખૂબીથી ભરપૂર છે.

આત્મકલ્યાણ અને લાેકકલ્યાણ ખંનેના એમાં સમાવેશ છે. એ ધર્મમાં કાેઇ જાતિના ઇજારા, કાેઇ વર્ણના હક દાવા કે કાેઇ માનવીય પક્ષપાત નથી.

ઊણપા હતા તે વર્ત માનકાલીન હતા, પર પરાના શુદ્ધ આશયા ન સમજવાથી થયેલી હતી, તેમ જ નિસ્થંક માટાઇની વૃત્તિથી જાગેલી હતા. એ સહેલાઇથી દ્વર કરી શકાય એમ હતી. જૈનધર્મને એક મુઠીભર વર્ણ કે જ્ઞાતિના બનાવવાની જે વાડાળ ધી હતી, એના સફળ રીતે સામના કરી શકાય તેમ હતા. પાળવા તા જૈન ધર્મ, એ એમના નિસ્ધાર હતા. થવું તા જૈન મુનિ, એ એમના નિસ્ધાર પાકા થયા. વધતે ભાવે તેઓ વર્ત વા લાગ્યા. પાતાના ગુરુદેવ શ્રી. રવિસાગરજી મ૦ ની દહેરી બંધાઇ જવા આવી હતી. શેઠ વીરચંદ દીપચંદ C. I. E. એ મુખ્યત્વે સહાય આપી હતી. એને ચારે તરફ વંડા બાંધવાનું ખર્ચ નગરશેઠ વસ્તારામભાઇએ આપ્યું. બહેચરદાસે ગુરુદેવના નિમિત્તે પ્રગટ થનાર શ્રંથ માટે તેઓ શ્રી જ્યાં

રવિ અસ્ત થયે। ૧૨૧

વિહર્યા હતા. જ્યાં જ્યાં ચાતુર્માસ કર્યાં હતા, ત્યાં ત્યાંથી વિગતા મંગાવવી શરુ કરી.

ગાતુમાંસ પૂર્ણ થયું હતું. મુનિરાને હવે વિહાર કરવાના સંકલ્પમાં હતા. પેથાપુર-વાસી ગાંધી રવચંદભાઇ શત્રું જયના સંઘ કાઢતા હતા. તેમણે પૂ. સુખસાગરજીને એમાં પધારવા વિનંતિ કરી. શ્રી. સુખસાગરજીના ગુરુખંધુ જેઓ ઉદયપુરમાં ચાતુમાંસ હતા, તેમણે ગુજરાત તરફ કદમ ઉપાડયા. સન્મિત્રજી પણ પ્રવાસની યોજનામાં હતા. આ વેળા ડાલલા ગામમાં એક પ્રતિમાજી નીકળ્યાના સમાચાર મળ્યા. આ મિત્ર-ત્રિપુટી સન્મિત્રજીને લઇ દર્શનાર્થ ગઇ. આ વખતે ડાલલા ને સમી વચ્ચે પ્રતિમાજી કયાં પધરાવવાં એ માટે કહેશ લગ્યો હતો. સન્મિત્રજીએ સમી લઇ જવાની તરફેલ કરી, પણ ખહેચરદાસની સુકિતપૂર્વ કની દલીલાએ એને ડાલલામાં રાખી. નવકારશીમાં ખંને ગામ સાથે જમ્યાં. આ વખતથી બહેચરદાસ લાહેર લાયણે આપવા લાગ્યા. આજ ડાલલા ગામના ગર્લ દ્વારમાં પ્રવેશતાં માસ્તર બહે-ચરદાસ વળી કઇ વિચારમાં પડી ગયા.

દર્શન, વંદન, સ્તવન પૂરા થતાં સુધી એ કંઇ ખાવાયેલા જેવા રહ્યા. મૂંઝવણની આછી વાદળીએ મુખમુદ્રા પર આવી આવી ને સરી ગઇ, અને થાડી વારે તેા આનંદની એક રેખા–સાગર તરીને કિનારે આવનાર માનવી જેવી–આશાયેશની એક સુખદ લહરી મુખમુદ્રા પર ફરો વળી. સન્મિત્રજીને ઊભા રાખીને કહ્યું: " હે પૂજ્યવર્ય, દેવની સામે આજીવન હાદ્ય- ચર્યની બાધા આપા."

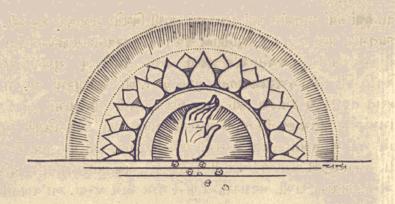
સન્મિત્રજી સમજતા હતા કે ઉન્મત્ત હાથીને બાંધવા સહેલા છે, પણ બ્રહ્મચર્યની બાધા દુષ્કર છે. એમણે એક વાર બહેચરદાસના માં સામે જોયું. નિશ્ચયની અચલ રેખાએા ત્યાં તણાયેલી હતી.

" મહારાજશ્રી, છે તાળીસની સાલથી જાણીને કેંાઇ પણ સ્ત્રીના હાથના સ્પર્શન કરવા તેવા નિયમ છે. આજ આઠ વર્ષે એ નિયમ પરિપૂર્ણ કરું છું. "

અહેચરદાસના મિત્ર માેહનલાલ ગણપતરામે પણ મિત્રના પગલે અનુસરવાની પાતાની ઈચ્છા જાહેર કરી.

સન્મિત્રજીએ અને મિત્રોને ખ્રદ્મચર્ય વત આપ્યું. આ વત હતુ, વતની મશ્કરી નહોતી. પ૦ ને ૧૦ વર્ષે ચતુર્થ વતના મહિમા સ્વીકારનાર ગલિત અંગવાળા એ વૃદ્ધ નહોતા. તસતસતી જીવાની એમના દેહ પર રૂપ જેખનની ભરતી કરતી. ચાલા, સંસારની એક વાતથી તા નિવૃત્તિ થઇ. જગતના એક મહાન માટા પ્રપંચ તા જાણે છૂટયા. જડાવકાકી જેવાનું અપ્રતિમ વાત્સલ્ય હવે નિદ્ધ થયું. વિચાર તા વાંદરસ્વભાવી છે. આજે આ ડાળે તા વળી કાલે કઇ ડાળે! એને તા બંધનમાં બાંધ્યું સારું! પુનઃ તેઓ મહેસાણા આવ્યા.

આ વેળા ગગનાંગણના મુક્ત પંખેરુ જેવા મુનિરાજો ચામાસું પૂરું થતાં પાતાના કામચલાઉ માળા વીંખીને ઊડી રહ્યાં હતાં.

એક આંગળીના ઉપદેશ

[36]

सी धुता હંમેશાં સમન્વયની ખપી હાય છે, સદાચાર, સદ્વિચાર ને સદ્શ્રહામાં માનનારી હોય છે. પાંડિત્યથી ભરેલી મુનિપ્રતિભા કદી વાદાવાદના કાદવમાં ક્સી જાય છે, તપસ્તેજથી ઝળહળતી સાધુતા તે જે દેષમાં ઝટ સરી જાય છે, પણ નરી સરલતાની પ્જક સાધુતા સહુથી પર રહી સ્વ ને પરનું કલ્યાણ સાધે છે. એ શાસ્ત્રાર્થ નથી કરતી, છતાં જીતે છે. એ બાલતી નથી છતાં પાતાની પ્રતિભા સર્વંત્ર સ્થાપે છે. એ સદા ને સર્વંદા એક્યમાં માનનારી હોય છે. કલેશ, વિષાદ કે વિખવાદ એને કદી પસંદ હોતાં નથી. સર્વં ધર્મોની પાયાની એકતામાં એ અપૂર્વ શ્રહા ધરાવે છે.

એ એક્તાના આદર્શ, આદર્શ સાધુ શ્રી રિવસાગરજના જીવનમાંથી મળી રહેતા હતા. એમણે મૃત્યુપર્ય તે મન, વચન ને કાયાથી કદી કુસંપ તરફ પ્રવૃત્તિ કરી નહાતી, ને જીવનની સર્વ ક્ષણોએ ને અંતિમ ક્ષણાએ પણ એક આંગળીના જ ઉપદેશ આપ્યા હતા. એ ઉપદેશના અમલ જે સંઘ કરશે, જે શ્રાવક કરશે, જે શ્રાવિકા કરશે, જે સાધુ–સાધ્વી કરશે, એ કદી દુ:ખી નહીં થાય, એવા એમના આશીર્વાદ હતા.

મહેસાણાના સંઘે આ ઉપદેશ બરાબર ઝીલ્યા હતા, અને તેનું જ કારણ છે, કે મહેસાણાની પાઠશાળામાં અનેક ગચ્છ, સંઘાડા ને સમુદાયના સાધુઓ આવ્યા, પણ લેશ માત્ર વિશ્વેપ ન પડયા. કહેશરૂપી કુહાડાના હાથા બનવા સંઘના એક પણ સભ્ય તૈયાર નહાતા. મુહપત્તી બાંધનાર કે ન બાંધનાર, અમુક સમાચારી સ્વીકારનાર કે ન સ્વીકારનાર ગમે તે આવે, ચર્ચા કરે, વિચારાની આપલે કરે, પણ વિખવાદની પ્રવૃત્તિ હરગીજ આચરી ન શકે, એવું દુ ભેંધ ત્યાંનું વાતાવરણ હતું. આજ જેમ કામી હલ્લડ માટે કાઇ ખાસ તાત્વિક કારણની જરૂર રહેતી નથી, એમ સાંપ્રદાયિક વિખવાદે માટે પણ ખાસ મહત્ત્વના કારણની

એક આંગળીના ઉપદેશ ૧૨૩

જરૂર હાેતી નથી. કાે હ્યુ કાેને વંદન કરે, કાે હ્યુ ક્યા ઉપાશ્રયમાં ઊતરે, કાે હ્યુ વ્યાખ્યાન કરે, કાેનું કેવું સામેયું થાય-વગેરે બાલીશ બાબતાેમાંથી ઝઘડા ખડા થાય છે! પછી એને સર્વ-માન્ય બનાવવા શાસ્ત્રીય વિધિના એાપ ચઢે છે, ને પછી પક્ષાપક્ષી, વાદાવાદી ને કેશાકેશી! મહેસાહ્યાના સંઘે આ જાળવ્યું ત્યાં સુધી એની ભૂમિ પર સંપ, ધર્મ વૃદ્ધિ ને શાસનવિજયના રંગ રહ્યો. નાનામાેટા કલેશા-અથડાઅથડીને એહે ઉગ્ર રૂપ ન આપ્યું.

આવેા અનેકથના પ્રસંગ પ્રથમ રાજારામ શાસ્ત્રી ને પઠનશીલ સાધુએા વચ્ચે આવ્યા. એમાં સાંપ્રદાયિક અભિનિવેશ જ કારણભૂત હતાં. એક વાર કેટલાક જૈન સાધુએા શાસ્ત્રીજી પાસે જૈન ન્યાયશાસ્ત્રના અભ્યાસ કરતા હતા. વિષય જગતકર્તાવાદના ખંડનના હતા. શાસ્ત્રી-જીએ અદ્ભુત છટાથી જૈન ન્યાયપહત્તિથી એનું ખંડન કરી અતાવ્યું.

મર્યાદા ભૂલેલા એક જૈન સાધુએ આ વખતે કહ્યું: " જગતકર્તાવાદનું જૈનાચાર્યીએ ન્યાયપૂર્વક ખંડન કર્યું[:] છે, કેમ શાસ્ત્રીજી ! તમે તે સત્ય માના છા કે નહીં ?"

વચનના આ ઘા શાસ્ત્રીજીના મર્મ ભાગ પર હતો. એમણે કહ્યું: " આ તાે તર્કવાદ છે. તમારી ઇચ્છા હાેય તાે જૈનાચાર્યોએ કરેલા ખંડનનું મંડન પણ કરી બતાવું. "

મશ્કરી કરવાના રસિયા સાધુઓને મશ્કરી જીરવવાની આવડત નહોતી. તેઓએ બહે-ચરદાસ અને શાસ્ત્રીજી વચ્ચે થયેલા એક વારના વાર્તાલાપને આગળ કર્યો ને જણાવ્યું કેઃ "શાસ્ત્રીજી ખુલ્લ ખુલ્લા એવા આક્ષેપ કરે છે, કે જૈન સાધુઓ હંમેશાં 'વાચ્યામાસ ' કરે છે, તેથી તેઓ પંડિત થઇ શકતા નથી; તેમ જ અમારા ખ્રાદ્મણ વિદ્યાર્થી ઓની જેમ ભણી શકતા નથી. મુખપાઢ ગાખી ખરા કરતા નથી, અને ફકત વાંચવાનું જ રાખે છે. અને આ કારણે તેઓને ઠેઠ સુધી ખ્રાદ્મણ પંડિતાની જરૂર પડે છે. તેઓ અમારી સલાહ પ્રમાણે ભણતા નથી. વિદ્યાગુરુપ્રત્યેના વિનય વિના તેઓને પંડિત ખરા હૃદયના ભાવથી વિદ્યા આપતા નથી."

અરે, આ તા જૈન સાધુઓનું મહાન અપમાન! જેઓ વેશ ધારણ કરતાંની સાથેજ વિદ્યાવારિધી, વાદવિદ્યાનિપુણ ને સર્વાસપારંગત ખની જાય છે, ને કેવલ શાખને ખાતર –આશ્રય આપવા ખાતર–પ્રાદ્યાણ પંડિતા રાખે છે, તેમનું આ અપમાન! આ કડુ સત્ય કાઇને મિષ્ટ ન લાગ્યું. જો કે ખહેચરદાસ આ આક્ષેપના હાર્દમાં સત્ય ભાળી રહ્યા હતા, પણ તેમના અભિપ્રાય ત્યાં વ્યર્થ હતા. આ વાતે ભારે વિશ્વેપ જગાવ્યા.

વાત શેઠશ્રી વેણીચંદભાઈ પાસે આવી. તેમને પણ ઠીક ન લાગ્યું. વાત પંજાબી મુનિ શ્રી. દાનવિજયજી પાસે પહેાંચી. તેઓ શાસ્ત્રીજીને પાતાના વિદ્યાગુરુ માનતા ને બહુ સદ્ભાવ રાખતા. આ બાબતમાં તેમણે તપાસ કરી. બહેચરદાસને પૂછ્યું. બહેચરદાસ સત્યના પૂજારી હતા. તેમણે જેવું હતું તેવું કહી દીધું. શ્રી. દાનવિજયજીએ મુનિઓને ઉપદેશ આપતાં કહ્યું;

" સાધુએાનું કાર્ય તેા શાસ્ત્રીજી પાસે ભણવાનું છે. તેમણે એવી બાળત શાસ્ત્રીજીને

યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

१२४

પૂછવી ન જોઇએ. "

પણુ આ વિખવાદ વધતા ચાલ્યાે. આખરે રાજારામ શાસ્ત્રોએ વિદાય લીધી. પાઠ-શાળાએ એક કુશળ અધ્યાપક ને પ્રચંડ વિદ્વાન ખાયાે, ને એ ખાટ સદા અપૃર્ણ જ રહી. રાજારામ શાસ્ત્રીની જગ્યાએ કાશીથી પં. અંબાદત્તજી શાસ્ત્રી આવ્યા.

અહેચરદાસના ધ્રુવતારક અટલ હતા. એમણે પાતાના વિદ્યાભ્યાસ જારી રાખ્યા. તેઓ સંસ્કૃત માર્ગોપદેશિકાના બે ભાગ તથા સમાસચક સંપૂર્ણ કરી ચૂકયા હતા, એટલે કાવ્યમાં તેમની ગતિ સારી થઇ. રઘુવંશ વગેરે કાવ્યા વાંચવાં શરુ કર્યો, ને હેમલઘુપ્રક્રિયા આરંભી. સિંદ્ભર પ્રકરણ વંચાઇ ગયું હતું ને જિનશતક, શાલનસ્તુતિ, દ્રાશ્રય મહાકાવ્ય, દ્વિસંઘાન મહાકાવ્ય, ચંદ્રપ્રભચરિત્ર વગેરે વંચાવા લાગ્યાં.

ચાગ તરફ તેમની પ્રથમથી અભિરુચી હતી. ચિદાન દ સ્વરાદય, શ્રી નેમીચંદ્ર ધ્યાનમાળા, તથા ખીજા રાજયાગના ગ્રંથા વાંચવા માંડયા.

આમ અનેકઅંગી પઠનકાર્યની સાથે પાઠન પણ ચાલુ હતું. અપારના વખતે ઉપા-શ્રયમાં એક કલાક સામાચિક કરવા આવેલ શ્રાવકા પાસે 'સમરાદિત્ય' તથા 'વિજયચંદ્ર કેવ-લીના રાસ' વાંચી ગંભીર રીતે તેનું અવગાહન કરાવતા. કેટલાક વિચારક ગૃહસ્થા પણ તેમની પાસે આવતા. આમાં મહેસાણાના શેઠ કસ્ત્રભાઇ વીરચંદ સારા જ્ઞાનરુચિવાળા ને દાતાર તરીકે જાણીતા હતા. તેઓ અવારનવાર આવતા ને અધ્યાત્મ સાર, અધ્યાત્મ કલ્પદ્રમ વગે-રેના સાર સમજાવતા. બીજા એક મહેસાણાના નિવાસી પણ કલકત્તામાં વેપાર કરતા શા. ડાહ્યાભાઇ મગનલાલ નામના ગૃહસ્થના પરિચય થયા. ડાહ્યાભાઇ પાકા કુતકવાદી હતા, પણ અહેચરદાસના સમાગમથી તેમના કુતક શાન્ત થઇ ગયા. તેઓએ અહેચરદાસ પાસે આગમ-સાર તથા નયચક વાંચવા માંડયાં.

ડાહ્યાભાઇને ધીરે ધીરે આ અનુશીલનમાં રસ પડયા, ને કેટલીક વાર તેઓ ઉપા-શ્રયમાં જ પડી રહેતા. ડાહ્યાભાઈ ગાડરિયા પ્રવાહ પ્રમાણે ક્રિયા કરવાના વિરોધ કરતા ને તે કારણે પ્રતિક્રમણ, પાષહ વગેરે પર ઓછા પ્રેમ દર્શાવતા. ધર્મ પ્રેમી શેઠ વેણીચંદભાઇને આવા માણસ સાથેના સંબંધ ખટકતા, તેમ જ ડાહ્યાભાઇનું આ વાચન ખંનેને કદાચ નિશ્ચયવાદી ખનાવી ન દે, એ ડરે તેઓ વાર વાર એ ગ્રંથ વાંચવાના નિષેધ કરતા. ખંનેને વેણીચંદભાઇ પર અપૂર્વ રાગ હતા, પણ તે રાગથી પ્રેરાઇ તેઓ તેમના વહેમાને પાષણ ન આપતા. છતાં તેથી તેઓ દેષભાવ પણ ન રાખતા,

શાહાએક વખત પછી વિ. સં. ૧૯૫૫ ની સાલમાં આ પાઠશાળાને કેવળ સાધુએ માટે જ ન રાખતાં, બહારગામથી પણ જૈન વિદ્યાર્થીઓ રાખી, તેમને ભણાવી–ગણાવી તૈયાર કરવાના વિચાર સ્કુરોો. આ વેળા મહેસાણામાં શ્રી. કમલવિજયજી પંજાળી, શ્રી. વીરવિજયજી, શ્રી. દાનવિજયજી, શ્રી. કાંતિવિજયજી, શ્રી. ચતુરવિજયજી, શ્રી. કમલવિજયજી વગેરે સાધુએ હતા. શેઠ વેણીચંદભાઇએ આ નિર્ણયને સાકાર રૂપ આપવા માટે ગારજીવાળું મકાન રાખી

એક આંગળીના ઉપદેશ ૧૨૫

લીધું, ને રસાડું પણ ચાલુ કર્યું. વિદ્યાર્થી એ તરી કે શ્રી, હીરાલાલ, વનમાળીદાસ, હર્ષ ચંદ્ર, હિરિચંદ વગેરે આવ્યા ને કાર્ય શરુ થયું. શેઠ વીરચંદ દી પચંદ તથા શેઠ ગાેકળભાઇ મૂળ-ચંદ તરફથી દ્રવ્યની સારી સહાય મળો. શ્રી. વેણીચંદભાઇ પાઠશાળા માટે સહાય મેળવવા જાણીતા શ્રીમંતા પાસે જતા. તેમની સાથે ખહેચરદાસને પણ જવાનું ઘતું. આ રીતે તેઓ સમાજના પરિચયમાં પણ આવ્યા.

ખહેંચરદાસ પાઠશાળાના કર્યમાં રસ ધરાવતા હતા. એક વાર તેઓની ઇચ્છા થઇ કે અત્યારે રાજસભા અંગ્રેજી છે. અહીં ભાગતા પ્રત્યેક વિદ્યાર્થાંને એનું પણ શાહું જ્ઞાન આપવું જોઈએ, જેથી સંસારના ક્ષેત્રમાં ખહુ વાંધા ન આવે. આ વિચાર તેઓએ શેઠ વેણી-ચંદભાઇને જણાવ્યા, બીજાઓ સાથે પણ ચર્ચા કરી. આ યાજના ત્યાંના શ્રાવકાને ઘણી પસંદ પડી ગઇ, પણ શેઠ વેણીચંદભાઇ કેવળ ધાર્મિક જ્ઞાનના જ હિમાયતી હાવાથી તેમાં કંઇ ન થઇ શક્યું. અલકે વેણીચંદભાઇ ખહેંચરદાસ પર કંઇક નાખુશ પણ થયા.

છતાં અહેચરદાસ સત્યના હિમાયતી હતા. ગમે તેવાની ખુશી–નાખુશીને કારણે પાતાના વિચારા છુપાવતા નહીં. સત્ય વાત કહેવામાં કાઇની શરમ કે શેહ આડે ન લાવતા. એમની સત્યપ્રિયતા પર બીજાએા કેટલી શ્રદ્ધા રાખતા હતા, તેના એક દાખલા તે જ વખતે અનેલા નાંધવા યાગ્ય છે.

ખેરાળુમાંથી એક છેાકરા અચાનક ગૂમ થઇ ગયા. તેનાં માળાપને એવા વહેમ આવ્યા કે મહેસાણાના અમુક સાધુએ તેને દીક્ષા આપવા માટે સંતાડી રાખ્યા છે. તેનાં સગાંવહાલાં મહેસાણામાં આવ્યાં, ને ઉપાશ્રય આગળ ધાંધલ મચાવી મૂક્યું. પૂ. શ્રી. રવિસાગરજીની વિદ્યમાનતામાં આવાં ધાંધલ ખઠુ જ એાછાં બનતાં, કારણ કે તેઓ આવી દીક્ષાઓથી વિરુધ્ધમાં હતા. જેના પર આરોપ હતા તે મુનિએ ચાખ્ખું કહ્યું કે મેં સંતાડયા નથી, છતાં સહુને ભરાંસા ન પડયા. શ્રી. સંઘની સમજાવટથી છાકરાનાં માબાપ ઘર ગયાં, પણ તેઓએ પાકી લાળ મેળવવાના નિશ્ચય કર્યાં.

ભાળ મેળવતાં મેળવતાં તેમને ખબર પડી કે બહેચરદાસ આખા વખત ઉપાશ્રયમાં રહે છે. જો છાકરા ઉપાશ્રયમાં આવ્યા હાય તા તેમને ખબર હાય જ. તેઓ જાણતા હતા કે બહેચરદાસ આત્માથી જીવ છે, ને કદી અસત્ય વદતા નથી. પણ બહેચરદાસ આપણને કંઇ જવાબ જ ન આપે તા ? આખરે તેઓએ વીજપુરવાળા શેઠ નથ્શુલાઇની ઓળખાણ શોધી કાઢી, ને તેમના દ્વારા મહેસાણાથી અહેચરદાસને તેડાવ્યા.

જેઠના મહિના હતા. અહેચરદાસને તેડું આવતાં ઊંટ પર બેસી વીજાપુર ગયા. પા-તાનાં માતપિતાને, જડાવકાકીને, ધર્મપિતા નચ્ચુભાઇને પ્રણામ કર્યા. નચ્ચુભાઇએ ખેરાળુના છાકરા બાબત પ્રશ્ન કર્યો.

" હું પાતે કંઇ એ બાબતમાં જાણતા નથી. શ્રી ઉપરના વહેમ ખાટા છે. "

૧૨૬ યાગનિષ્ક આચાર્ય

આટલા ખુલાસા મળતાં માળાપ એ વહેમથી મુકત બન્યાં. સહુને ખાતરી હતી કે ગમે તે લાલચે પણ બહેચરદાસ સત્ય ન છાંડે! બેએક દિવસ વીજપુર રહી, ગવાડાના રસ્તે પાતાના મિત્ર શા. માતીલાલ હીરાચંદને મળી તેઓ ઊંટ પર વીસનગર ચાલ્યા. વીસનગરમાં અમદાવાદ લુવારની પાળવાળા શ્રી. પુષ્યવિજયજી હતા. પણ વીસનગર પહેાંચતાં તેમને ઝાડા ને ઉલટી ચાલુ થઇ ગયાં. મુનિરાજને વાંદી તેઓ તરત ડ્રેનમાં બેસી મહેસાણા આવ્યા. ઝાડા ને ઉલટી ચાલુ જ હતાં. તેમને માલૂમ પડી ગયું કે કાેલેરાએ દેહમાં પ્રવેશ કર્યો છે, પણ તે ન મું ઝાયા. ઘરગથ્યુ વૈદકના પ્રયાગ કર્યો. લીમડાનાં પાન મંગાવી એના ત્રણ શેર રસ કાઢીને તેમાં મરી નાખીને પી ગયા. રાગ બિચારા પાંચ કલાકમાં નાસી ગયા! ન દવા. ન દાકતર!

ખહેચરદાસને એક વેળા કલાેલ જવાનું થયું. કલાેલમાં પૈથાપુરના છન્નાલાલ જેઠા-લાલ રહેતા હતા. અહીં તેઓને જીવનમાં પ્રથમવાર સ્થાનકમાગીં સાધુઓનાં દર્શન થયાં. સત્સંગના શાખીન બહેચરદાસ તેમની પાસે જઇ પહોંચ્યા. સ્થાનકમાગીં મુનિઓને પણ નામ પૂછતાં ખબર પડી કે મહેસાણાના પંડિત આવ્યા છે. એટલે તે વખતના શાખ મુજબ ચર્ચા છેડાઇ પડી. ખૂબ સ્વસ્થ રીતે ચર્ચા ચાલી. એક મૂર્તિ–નિષેધના, બીજાએ મૂર્તિની હિમાયતના દાખલાદલીલા રજ્ કર્યાં. તર્ક કુશળ બહેચરદાસે થાડીવારમાં સ્વામીજને ખુશ કરી દીધા. તેઓએ તેમના પાંડિત્યની ખૂબ પ્રશંસા કરી. ગુણાનુરાગી બહેચરદાસે મુનિશ્રીની શાંત પ્રકૃતિની પ્રશંસા કરતાં કહ્યું:

" મૂર્તિ' માનનારા, ને મૂર્તિ'ને નહીં માનનારા એમ બે પક્ષોમાં જૈનો વહેં ચાઇ ગયા છે, અને તેમાં પરસ્પર ખંડનમંડન કરી કહેશ કરવાથી જૈનોની પડતી થઇ છે. માટે હવે તો એ ખંડનમંડન બંધ કરી સૌ નિજાત્મ દશાને જુએ અને શાન્ત થાય; નહીં તો હજુ જૈનોની વધુ પડતી થશે."

શાસ્ત્ર અને તર્કથી પર રહી ખહેચરદાસે આટલા પાતાના વિચારા જણાવતાં, છેલ્લે છેલ્લે તેઓની સાથે વાર્તાલાપમાં કંઇ અવિનય થયા હાય તા ક્ષમા યાચી લીધી. કેવી નિર-ભિમાનતા! ભવભીરુતા તે આનું નામ!

આમ અજાણ્યા ક્ષેત્રમાં ઊગેલું એક કામળ કમળ, ખારા જલપ્રવાહ ને મીઠા જલ-પ્રવાહ અનુભવતું આગળ ને આગળ ધપી રહ્યું હતું. એ વેળા સમાચાર આવ્યા કે શ્રી. રવિસાગરજી મ૦ ના શિષ્ય શ્રી. ભાવસાગરજી ઉદેપુરથી મહેસાણા આવે છે. આ સમાચારથી અહેચરદાસના મનકમળની પાંખડીએ પ્રકુલ્લી ગઇ. ભાવસાગરજી માટે તેમણે ઘણું ઘણું સાંભળ્યું હતું. અધ્યાત્મજ્ઞાની અને સિદ્ધાંતના જ્ઞાતા તરીકે તેમની નામના હતી. બનારસીદાસ કૃત 'સમયસાર 'નામનું આખું નાટક તેમને મુખપાઠ હતું. રાજના પાણોસો શ્લોકા મુખપાઠ કરી પ્રતિક્રમણમાં સંભળાવી જતા.

પણ મહેસાણામાં પ્રથમ ગ્રાસે મક્ષિકા જેવું થયું. ત્યાં રહેલા સાધુઓના ચિત્તમાં ઇર્લ્યાના ઉદ્ભવ થયા. ' આ ક્ષેત્ર તા રવિસાગરજીનું કહેવાય. ભાવસાગરજી વ્યાખ્યાતા વિદ્વાન

એક આંગળીના ઉપદેશ ૧૨૭

છે. કદાચ એ અહીં જોર જમાવી ન જાય. ' તેઓએ સામૈયાના અંત પછી પહેલે જ ભાષણે કલાયુકિત કરી કલેશ જમાવ્યા. સરળ પરિણામી ભાવસાગરજી બધું જાણી ગયા. જે ક્ષેત્રમાં સંપ માટે પાતાના ગુરુદેવે ઉપદેશ આપ્યા, ત્યાં પાતાના કારણે કુસંપ કરાવવા ? તેઓ ખિન્ન ચિત્તે મહેસાણામાંથી વિહાર કરી ગયા.

શ્રી. સુખસાગરજ પેથાપુરવાળા શેઠ રવચંદના શત્રું જયના સંઘમાં હતા. તેમાંથી પાછા કરતાં જોટાણા ગામમાં અને ગુરુબ ધુએ નો મેળાપ થયા. બહેચરદાસ સાથે હતા. તેમણે અનેનાં હેત–પ્રીત જોયાં. ભાવસાગરજીએ પાતાના ગુરુબ ધુએ કરેલી ગુરુલ ક્તિનાં અપાર વખાણ કર્યાં, ને પાતાની નિંદા કરી.

શ્રી. ભાવસાગરજી વિહાર કરીને અમદાવાદ ગયા. અહીં સૂરતના એક શ્રાવક—નાથા-લાલને દીક્ષા આપી તેનું નામ ન્યાયસાગરજી રાખ્યું. અહેચરદાસને ભાવસાગરજીમાં કાઇ અનેરી પ્રતિભાનાં દર્શન થયાં હતાં. તેઓ અમદાવાદ આવ્યા, ને તેમનાં વ્યાખ્યાન સાંભળવા માંડયા. વૈરાગ્ય, અધ્યાત્મજ્ઞાન ને ભકિતરસથી ભરપૂર એમના વ્યાખ્યાનની શ્રોતાઓ પર અદ્ભુત અસર થતી. વિદ્યા સાથે તેઓ તપમાં પણ માનતા. પર્યું સણ પર્વમાં આઠ દિવસના ઉપવાસ કરી આઠે દહાડા વ્યાખ્યાન વાંચતા. આયંખિલની ઓળીના દિવસામાં ઉપવાસ કરીને વ્યાખ્યાન સંભળાવતા, એ વખતે તેઓ પાતે પણ તન્મય બની જતા.

આ તન્મયતાના સાચા પરિચય એક વાર પૂજાપ્રસંગે થયા. અમદાવાદના ગાંધી-રસ્તા (રીચી રાેડ) પર આવેલ મહાવીર સ્વામીના દેરાસરમાં વીસ સ્થાનકની પૂજા ભણાવ-વાની હતી. શ્રી. ભાવસાગરજ એ ભણાવવાના હતા. તેઓ ઉસ્તાદ ગવૈયા હતા, પણ તેમના કરતાં ય શ્રી. આત્મારામજી મુંબા સમુદાયના મુનિરાજ શ્રી. વીરવિજયજી વધુ સારા ગવૈયા હતા, ને તેમને સાંભળવાનું સૌભાગ્ય અનેક વાર અહેચરદાસને મળ્યું હતું. પણ ભાવસા-ગરજી તાે ભાવના સાગર લહેરાવતા. પૂજાની પ્રત્યેક પકિત સાથે દેહનો એટલી તન્મયતા દાખવતા કે ખરેખર અધ્યાત્મનું વાતાવરણ પ્રસરી રહેતું. કેટલીક વાર તાે ગાતાં ગાતાં એમની આંખામાંથી આંસુની ધારા અવિરત વહેતી. વકતા, શ્રોતા ને વાતાવરણને વિષયને અનુરૂપ સર્જવાની એમના ભાવોમાં તાકાત હતી.

અહેચરદાસે જોયું કે આ ભાવા નાટકીય નથી, પણ અતરના વાદ્ય પર જાગતાં આંદોલનાનાં પ્રતીક છે. એમને ભાવસાગરજી ભક્તિભાવની સજીવ મૂર્તિ સમા લાગ્યા. તેમના પ્રત્યે વિશુદ્ધ પ્રેમ પ્રગટયા. નગરશેઠ મયાભાઇ પ્રેમાભાઇ વગેરે પણ તેમના ભક્ત બન્યા.

પણ એ સુવાસિત પુષ્પને પ્રપુલ્લવાની મર્યાદા ટૂંકી મળી હતી. વિ. સં. ૧૯૫૬ના જેઠ માસમાં કાલેરા થવાથી તેમનું દેહાવસાન થયું. પણ તેમણે જે ભાવનાના સાગર હિલાે હતાે, એ તાે હજી બહેચરદાસના જીવનમાં હિલાેળા લેતાે હતાે.

ખહેચરદાસના જીવનપ્રવાહ અનેક ધારાએામાં વહી રહ્યો હતા. જ્ઞાનાપાસના તા

936

યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

તેમના જીવનના નિત્યક્રમ હતા. કેટલાય શ્રંથાનું તેના અધિકારી જ્ઞાતાઓ પાસેથી અધ્યયન કરી ચૂક્યા હતા. કેટલાય શ્રંથાનું તેઓ અધ્યયન પણ કરાવી ચૂક્યા હતા. છતાં તેમની જ્ઞાનનુષા હંમેશાં તેવી ને તેવી સતેજ રહેતી. કાઇ ગુણી, કાઇ જ્ઞાની કે કાઇ વિશિષ્ઠ શક્તિવંત સાધુ કે સદગૃહસ્ય આવ્યો કે તરત સત્સંગ કરવા પહોંચી જતા. અનેક વાદી, અનેક વિદ્વાના, અનેક પંડિતા, અનેક મુનિઓ સાથે મેળાપ ને વાર્તાલાપ થવાથી તેમનામાં સામાના મનને સમજવાની સારી શક્તિ આવી હતી. ઉપરાંત પારકાના મંતવ્યને સહિષ્ણુતાથી સાંભળવાની ધીરજ ને અયાગ્ય મંતવ્યને યાગ્ય તર્કવાદ દ્વારા હઠાવવાની હથાટી હાથ ચઢી હતી. એમણે ધર્મ જાણી લીધા હતા, તત્ત્વને નાણી લીધું હતું, ને પાતાના માર્ગ નક્કી કરી ચૂક્યા હતા. દીવાદાંડી હાથ ચઢી ગઈ હતી. એના દીપકાના સ્વચ્છ પ્રકાશ એમના રાહ અજવાળી રહ્યો હતા. હવે એમના નાવને ખરાબે ચઢવાના અવકાશ હતા જ નહીં, કારણ કે ખરાબાનું જાણ-પણું તેમને થઇ ચૂક્યું હતું.

આ દિવસોમાં ભાવનગરવાળા અધ્યાત્મજ્ઞાની શ્રાવક બહેચરભાઇ તેમના પુત્ર મગન-લાલ સાથે મહેસાણા આવ્યા. બહેચરભાઇ નિશ્ચયવાદી હતા. બહેચરદાસને તેમની સાથે પાલીતાણાની યાત્રાવેળાના પરિચય હતા. તેઓ તેમને મળવા માટે ગયા. આ વાત શેઠ વેણીચંદભાઇને ન રૂચી. તેઓએ કહ્યું કે આવાઓના સંસગેથી ધર્મા ક્રિયા પ્રત્યે રૂચી રહેતી નથી, પણ શેઠ વેણીચંદભાઇના એ ભય નિર્મૂલ હતા. આ વૃક્ષ એવું હતું કે એને કાઇ ઝંઝાવાત હાલાવી શકે તેમ નહાતું. બહેચરદાસ મિત્રો સાથે ત્યાં ગયા, ને ખૂબ સહાતુભૂતિપૂર્વક ચર્ચા કરી. પંચસમવાયની ચર્ચાએ તા એ નિશ્ચયવાદી ફિલસૂફને પ્રસન્ન કરી દીધા.

એ વેળા શ્રાવક વિદ્વાના સારા પ્રમાણમાં હતા. ભરૂચમાં અનુપચંદ મહુકચંદ કરીને એક જાણીતા વિદ્વાન હતા. તેઓએ મૂળ હુકમમુનિજી પાસે અભ્યાસ કર્યો હતો, પણ પાછળથી સુટેરાયજી મહારાજની પાસે રહેનાર તપસીજીની સંગતથી તેમાં પરિવર્તન આવ્યું હતું. બહેચરદાસ તેમની પાસે પણ પહેાંચી ગયા, ને પાતાની વિદ્યાને વાદની સરાણ પર ચઢાવી. અનુપચંદભાઇ આ જુવાનની તર્કશકિત, જ્ઞાનાવેબાધ જોઇ પૂબ ખુશ થયા, ને કહ્યું: "તું ખરેખર વાદી છે, અને ભવિષ્યમાં મહાન વાદી થઇશ.

સાધુઓમાં પણ અનેકના પરિચયમાં તેઓ આવ્યા, મુનિશ્રી કેસરવિજયજી પણ એ વખતે ત્યાં આવ્યા હતા. તેઓ આત્મજ્ઞાની હતા. બહેચરદાસે તેમના પણ સંપર્ક સાધ્યાે. આત્મારામજી મવ ના સંઘાડાના અમૃતવિજયજી નામના સાધુ ત્યાં આવ્યા હતા. તેઓ વૈરાગી, ત્યાંગી ને આત્માથી જણાયા. બહેચરદાસના તેમની સાથે પરિચય વધ્યાે.

પાટણમાં એ વખતે શ્રી. માેહનલાલજી મહારાજ ચાતુર્માસ હતા. ત્યાંના ભંડાર-માંથી કેટલાક ગ્ર'થા લેવા માટે બહેચરદાસને પાટણ જવાનું થયું. આ વેળા શ્રી. માેહન-લાલજી મહારાજના સંસર્ગ થયાે. તેઓએ ભંડારમાંથી ગ્રંથા કાઢી આપ્યા. સાથે સાથે

એક આંગળીના ઉપદેશ

૧૨૯

તત્ત્વની વાર્તા કરી. અહેચરદાસ કદી જ્ઞાનીના વિનયમાં ન ચૂકતા. એમના વિનયે ખૂબ સારી છાપ પાઠી. માહનલાલજી મહારાજે તેમના જિજ્ઞાસુ સ્વભાવ ને વિનયપ્રકૃત્તિનાં વખાણુ કરતાં કહ્યું: 'શ્રી. રવિસાગરજી મહારાજે ગૂજરાતના શ્રાવકાને મારા માટે ભલામણુ કરી હતી. તેમનાં શાં વખાણુ કરીએ!' બહેચરદાસને પણુ મહારાજશ્રીની મીઠી વાણી પ્રેમભરેલી લાગી ને તેએ! શાંત, ગુણાનુરાગી ને મધ્યસ્થ જણાયા.

વિ. સંવત ૧૯૫૫ ના પર્યું થણુ પર્વમાં અહેચરદાસે છેલ્લા અઠમ કર્યા. સંવત્સરીની રાતે વર્ષા થઇ, પણ ગૂજરાતમાં પાણીનું ટીપું પણ પડ્યું નહોતું. છપ્પનીએન દુકાળ ડાેકિયાં કરી રહ્યો હતાે.

ચઢતે પરિણામે

[२०]

સારની ઘણી મિત્રતાઓ આત્મઘાતક હોય છે, જ્યારે કેટલીક મિત્રતાએ! આત્મસાધક હોય છે. બહેચરદાસ, માહનલાલ ને ગણપતરામની ત્રિપુડી આત્મસાધક મિત્ર-તાની ધારક હતી. આ મિત્ર-ત્રિપુડી હમેશાં પ્રગતિમાર્ગની ઝંખના કર્યા કરતી. જ્ઞાન, ધ્યાન ને યાગસમાધિ તરફ તેમનું લક્ષ્ય હતું. ત્રણે જણા મળે તેટલું તે અંગેનું સાહિત્ય વાંચી નાખતા, વિચારતા, ને ચિંતન કરતા.

તેઓએ મણિલાલ નયુભાઇકૃત પુસ્તકો, થીયાસાફિકલ સાસાયટીનાં પુસ્તકા, સ્વામી વિવેકાન દનાં પુસ્તકો વાંચી નાખ્યાં હતાં. પ્રાણાયામ તથા ત્રાટકમાં બહેચરદાસ ઠીક ઠીક આગળ વધ્યા હતા, ને વારંવાર યોગિક આનંદની ઝાંખી થવા લાગી હતી. એક વાર ત્રણે મિત્રોએ હરદ્વારમાં જઇ, હિમાલયની પવિત્ર છાંય નીચે, ગંગાના શીતળ દિનારે ધ્યાનસમા- ધિમાં લીન ખનવાના વિચાર કર્યો.

હરદાર કદાચ દૂર લાગ્યું હશે. હરદારના ખદલે ત્રણે મિત્રોને ગિરનારની ગુફાઓ જાણે આમ ત્રણ દેવા લાગી. સર્વ સંગ પરિત્યાગ કરી, ગરવા ગિરનારના ખાળે જઇને આહેલેખ લગાવી લેવા. કરના ફકીરી, કયા દિલગીરી! પણ અહેચરદાસના મત જરા ભિન્ન પડયા. જવું ખરું પણ હજી વધુ જ્ઞાન, વધુ અભ્યાસ, વધુ યાગશક્તિથી સંપન્ન થઇને જવું. અધૂરા ઘડા છલકાઇ જાય, માટે પૂર્ણ ખનીને જવું.

મિત્રોને આ સલાહ ચાગ્ય ભાસી, પણ ગિરનાર ને હરદ્વારના સંજોગ નહીં લખ્યા હોય, હિમાલય કે ગિરનારનાં દર્શન દ્વર હશે, કે એક દહાઉા મિત્રવર્થ માહનભાઇના શરીરમાં તાવ, ઉધરસ વગેરેનાં ચિદ્ધો દેખાયાં. સામાન્ય કવાએાથી એ મટવાને બદલે વધતાં ગયાં. આખરે કુશળ દાકતર પાસે નિદાન કરાવતાં જણાયું કે ક્ષયનાં જંતુએા દેહમાં ઘર કરી રહ્યાં છે. પૌષ્ટિક ખારાક આપા, પ્રતી દવા આપા, ને સૂકી હવામાં રાખા.

દાકતરની એ સલાહના તા અમલ કર્યા, પણ હવે સૂકી હવા માટે કયાં જવું ? કેટ-લાકાના મત હતા કે વઢવાણ જવું ને ત્યાં રહેવું. માહનલાલ ને બહેચરદાસને લાગ્યું કે વઢ- ચઢતે પરિણામે ૧૩૧

વાણ કરતાં પાલીતાણા તેઓને વધારે અનુકૂળ પડશે. દેહ સાથે આત્માને પણ ત્યાં જરૂરી પથ્ય મળશે. પાલીતાણામાં દવાની પણ સગવડ છે. સાથે વધારામાં સન્મિત્ર શ્રી. કર્પૂરવિ-જયજી પણ ત્યાં છે, ને પંજાળી મુનિ દાનવિજયજી પણ ત્યાં ચાતુમાં સ રહેલા છે.

ખંનેના આખરી નિર્ણય એ થયા કે પાલીતાણા જ જવું, અને તે પ્રમાણે સ્તેહીન માં ડળની વિદાય લઇ તેઓ રવાના થયા. એ વેળા રેલગાડી સાનગઢ સુધી જતી, ને ત્યાંથી ઘાડાના ટપ્પાની મુસાફરી શરૂ થતી. ટપ્પાની મુસાફરી માણી બન્ને મિત્ર પાલીતાણા પહેાંચી ગયા. આ વખતે સન્મિત્રજી અમરચંદ જસરાજની ધર્મા શાળામાં ઊતર્યા હતા. બન્ને જણા એ જ ધર્મા શાળામાં ઊતર્યા. સન્મિત્રજીનાં દર્શન કરી બન્ને ખૂબ આનંદ પામ્યા. બીજે દિવસે દવા શરૂ થઇ. સાથે સાથે યથાશકય તીર્થયાત્રા, શાસ્ત્રશ્રવણ પણ શરૂ થયું. બન્નેને દેહ કરતાં આત્મિક ઓસડ વિશેષ નોઇતું હતું.

મુનિરાજ શ્રી. કર્પ્રવિજયજી હંમેશાં વ્યાખ્યાન વાંચતા. આ પ્રસંગે ' જૈના અને માંસાહાર' નામની ચર્ચા ખૂબ ચાલતી હતી. એ ચર્ચાનું મૂળ એવું હતું, કે જમંનીના એક અભ્યાસી વિદ્વાન પ્રેા. હમંન જેકાળીએ એમ પ્રગટ કર્યું હતું કે આચારાંગ સૂત્રના આધારે જૈનાને માંસ વાપરવાની છૂટ છે. એણે કેટલાંક પ્રમાણા પણ આપ્યાં હતાં. આ ચર્ચાથી જૈનામાં ભયંકર કાલાહલ વ્યાપી ગયા હતાં, ને એક રવજી પ્રોફેસરે તેના ઉત્તર પણ આપ્યા હતાં. પં. ગંભીરવિજયજી અને શ્રી. આનંદસાગરજીએ પણ એના રદિયા આપ્યા હતા. અહેચરદાસને પં. ગંભીરવિજયજીનું લખાણ સર્વને સમજાય તેવું સ્પષ્ટ અને શાસ્ત્ર-સંમત લાગ્યું હતું.

પાલીતાલાના ઠાકાર અને જેના વચ્ચે એ વખતે તકરારા ચાલતી હતી. બન્ને વચ્ચેના સંબંધ સારા નહાતો. કેટલાય મુનિઓ આ બાબતમાં બહુ ઝંખના ધરાવતા હતા, તીર્થ માટે કંઇ કરી છૂટવાની તમન્નાવાળા હતા. પંજાબી મુનિ દાનવિજયજી તેએામાંના એક હતા. સૂતાં-બેસતાં આ પ્રશ્ન, રાજા અને તેના અનુચર વર્ષ દ્વારા થતી આશાતનાથી તેમનું મન બળ્યા કરતું. તેઓ પાલીતાલામાં હતા. બહેચરદાસ તેઓને મળ્યા, ને કેટલીક વાર તેમની સાથે યાત્રાએ જવા લાગ્યા. તેમને એક વાર તેમની નીડરતાના અચ્છા નમૂના જોવા મળ્યા. બહેચરદાસ અને પંજાબી મુનિ તીર્થયાત્રા કરીને ગામ તરફ આવતા હતા. એવામાં સામેથી આગળ-પાછળ અસવાર સાથે ચાર ઘાડાની બગી વેગથી આવતી દેખાઇ. પાલીતાલાના ઠાકાર એમાં બેઠા હતા. બહેચરદાસે મહારાજશ્રીનું લક્ષ દારતાં કહ્યું: "ઠાકારની ગાડી આવે છે, તો બાજુમાં ખરી જઇએ."

આ સાંભળી મુનિરાજની આંખા પહેાળી થઇ ને તેજનાં કહ્યુ વેરવા લાગી. એ પંજાબી પ્રચંડ કાયા ટટાર થઇ ત્યાં જ ઊભી રહી ગઈ, ને જમીન પર દંડને ઠાેકતાં કહ્યું: ''વા ઠાકાેર હૈ, તાે હમ મહારાજ હૈં. હમ નહીં હઠેંગે. "

ઠા કાર જાણતા હતા કે પંજાબી દાનવિજયજી હઠીલા છે. કાંચમેને ગાડી જરા ફેર-

૧૩૨ યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

વીને લીધી. મુનિરાજ તાે ત્યાં સ્વસ્થ પ્રતિમાશા ઊભા રહ્યા. ગાડી અદ્રશ્ય થતાં એ નીડર પ્રતાપી મુનિએ કહ્યું: " શ્રાવક લાેળ ખહાેત ડરતે હૈં. "

આમ સત્સંગની સાથે તેમના અધ્યયનશીલ સ્વભાવ પાતાના ક્રમમાં આગળ વધી રહ્યો હતો. ' હેમલઘુવૃત્તિ ' નામક વ્યાકરણનું અધ્યયન સંપૂર્ણ કર્યું. અન્ય કેટલાક ધર્મ- ગંથા વાંચ્યા. વીરબાઇ પાઠશાળાના પંજાબી પંડિત અમીચંદજી પાસે, આત્મારામજી મવના સંઘાડાના વીરવિજયજી વગેરે અભ્યાસ કરતા. આ પંડિતજી સાથે પરિચય કેળવીને બહેચરદાસ રાત્રિના કલાકા સુધી જ્ઞાનગાષ્ઠિ કરતા. પંડિતજી જ્ઞાનાધ્યયનના ને સાધુસંપર્કના પાતાના અનેક અનુભવા કહેતા.

ધ્યાન પણ તેમના પ્રિય વિષય હતા. ભંને મિત્રો તળેડી પાસેના દેરાસરની ઉપરની ટેકરી પર બેસી ધ્યાન ઘરતા. તળેડી પાસે સરસ્વતીની ગુફા આવેલી છે, એમાં સરસ્વતી દેવીની મૂર્તિ છે. બહેચરદાસની ઇચ્છા થઇ કે સરસ્વતી મંત્રની સાધના કરવી. સાધનાને ચાગ્ય કાળીચાદશ ને દિવાળીના દિવસા આવતા જ હતા. ધનતેરશના દિવસે અડમનાં પચ્ચખાણ કરી તેઓ સરસ્વતી ગુફામાં ધ્યાન ધરીને બેસી ગયા. એ રીતે ત્રણ દિવસ ને ત્રણ રાત એ ગુફામાં જ પસાર કરી. બેસતા વર્ષના પ્રભાતે અચાનક સૂર્યના પ્રકાશ ફેલાઇ ગયા, ને એમાંથી સરસ્વતીની મયૂરવાહના મૂર્તિ બહાર આવી. એમના મુખ પર પ્રસન્નતાની આભા હતી. બહેચરદાસે નમસ્કાર કર્યા. એમને પ્રસન્નતાસૂચક સ્વરે સંભળાયા. એ સ્વરેથી હર્ષાન્વિત થઇ તેઓ બહાર નીકળ્યા ને શહેરના માટા દેરાસરે સ્નાન તથા પૃજ કરી અઠમનું પારણું કર્યું. મિત્ર માહનલાલની તબિયત દિન–પ્રતિદિન સુધરી રહી હતી. એ વર્ષે વરસાદ બિલકુલ નહોતો. પર્વત પર લીલાતરી ઊગી નહોતી. વિજયાદશમીથી બહેચરદાસે યાત્રા માટે પર્વત પર ચઢવા માંડયું. ચઢતાં ચઢતાં પણ તેઓ અધ્યાત્મદિન્શે સિદ્ધાચળજનું સ્વરૂપ ભાવતા જતા હતા.

" શ્રી સિધ્ધાયળ પર્વતની તળેડી તે માર્ગાનુસારી ગુણોની ભૂમિકા રૂપ છે. વચ્ચે વચ્ચે આવ-નારા જળના કુંડ તે ત્રાનીઓના—સંતાના ઉદેશામૃતના કુંડ છે. પર્વતની ખોણો—કાતરા તે માહ—માયાની ખીણો-કાતરા જાણવાં, અને તેમાં લપસી.ન જવાય તેના ઉપયાગ રાખવા. ડુંગર પરનાં વૃક્ષો તે આ આત્મા રૂપ સિધ્ધાચળના ગુણો રૂપ વૃક્ષ જાણવાં. વચ્ચે વચ્ચે આવતા વિસામા તે ગુણસ્થાનકની ઉત્તરાત્તર ભૂમિ-કાઓ જાણવી.

હિંગરાજનો હડે આવે છે. હિંગરાજ માતા તે ચતુર્થ યુષ્ણસ્થાનકસ્થ સમ્યગદષ્ટિ જાણ્વી. 'આવ્યો હિંગરાજનો હડે ને ફૂટ્યો પાપનો ઘડે. 'એ કહેવત પ્રમાણે હિંગરાજના હડાફપ સમક્તિ પ્રગટ થયું કે મિથ્યાત્વરૂપ મહાપાપનો ઘડે કૂટી જાય છે. પછી આત્મા અપુનર્ભ ધક થાય છે, અને આગળની યુષ્ણસ્થાનકની ભૂમિકા પર વિહાર કરતાં થાક લાગતો નથી. ત્યાંથી આગળનો વિસામો છે, તે બ્રાવકના દ્રાદશ બત રૂપ વિરતી દિક્ષા જાણુવી, અને ત્યાંથી આગળના વિસામો છે, તે ત્યાગદશા રૂપ પ્રમત્ત યુષ્ણસ્થાનકનો વિસામો જાણુવો. ત્યાંથી આગળના વિસામો તે ત્યાગ—સંયમ—સમાધિની અપ્રમત્ત દશા છે, અને ત્યાંથી આદીધર પ્રભુની દુંકમાં પ્રવેશ થાય છે, તે આતમાની શુકલ ધ્યાન દશા જાણુવી.

ચઢતે પરિષ્ણામે ૧૩૩

" પ્રથમ શ્રી શાંતિનાથનાં દર્શન છે, તે શુકલ ધ્યાનની શાન્તિ જાણવી. આત્માની શુધ્ધ પરિણતી તે ચક્રેશ્વરી દેવી જાણવાં. શ્રી આદીશ્વર ભગવાન તે આત્માની પ્રથમ કેવળત્તાનદશાનું પ્રાકટય છે, જે પ્રાકટય પ્રથમ આદિરૂપ આત્માનું થયું તે જાણવું."

ખહેચરદાસ વિસામા, જળકુંડ અને ગિરિશિખરાને પાતાની આધ્યાત્મિક દેષ્ટિથી જોતા જોતા યાત્રા કરતા, અને જેવા ઉછરંગ પાતાના આત્મામાં આવતા, તેવા ઉછરંગથી સ્તવના રચી પ્રભુસ્તુતિ કરતા. કેટલીક વાર તા એવી મસ્ત દશા જામી જતી કે મિત્રને તેમને ઢંઢાળીને જગાડવા પડતા, અને એ વેળા નીચે ઊતરલું પણ એમને અળખામણું ખની જતું.

આવી આધ્યાત્મિક સચ્ટિમાં વિહરતા અહેચરદાસની દેષ્ટિ દુન્યવી બાખતાથી જરા પણ બેખબર નહેતી. તેઓ જેતા કે ધર્મ શાળાના મુનિમા કેવી રીતે યાત્રાળુઓને લૂંટે છે. બહારના જૈના કરતાં સ્થાનિક જૈના કેવા અલ્પ ભાવભકિતવાળા છે! ટાળીઓના નામે ઝગડા ચાલે છે. મુહપત્તી બાંધનાર—ન બાંધનારના ભેદ પણ અહીં છે. વળી લાડવા ખાવાની બુધ્ધિથી પણ યાત્રા કરનાર ઘણા દેખાતા. તેમ જ સાધુ—સાધ્યીઓના માટા માટા સમુદાય અહીં પડયા પાથર્થા રહી, કેવી રીતે ટીકાને પાત્ર અને છે, તે પણ તે જેતા. છતાં તેનાથી તેઓ અશ્રધ્ધા ન પામતા. વિશુધ્ધ રહેવા ઇચ્છનારને અશુદ્ધિ કાંઇ કરી શકતી નથી. માણસ પાતાની દેષ્ટિ સ્વચ્છ રાખે તા તેની મનઃસૃષ્ટિ અસ્વચ્છ થવાના લેશ પણ સંભવ નથી. તેઓ આવે પ્રસંગે

" બીજાના દોષો જોવા થી, નિંદા કે ટીકા કરવા-સાંભળવાથી આત્માની શુદ્ધિને બદલે અશુધ્ધિ થાય છે. પોતાના કરતાં ત્યાંગી સાધુઓ કરાેડો દરજજે શ્રેષ્ઠ છે. તેમની ટીકા કરવી સહેલી છે, પણ તેમના જેટલાે ત્યાંગ કરવાે કેટલાે બધા સુરકેલ છે.

" હજારા દાષા છતાં કાઇનામાં એક મુખ હાય, તા ફકત એ એક ગુખના પ્રેમ ધારખ કરવા. આત્માની સાથે માહાદિ કર્મો તા લાગેલાં જ છે—તે તા દૂર થયેલાં નથી, અને ખીજાઓની ટીકા—નિંદા કરવાં એ તા ખરેખર કર્મના ગ્રાન વિનાનું અગ્રાન દશાનું વર્તન છે.

" પાલીતાણા તથા અમદાવાદમાં પ્રાય: સાધુ-સાધ્વીનાં ચામાસાં થતાં હોવાથી કેટલાક જૈનો કહેતા કે સાધુ-સાધ્વીઓનું 'પાલીતાણા પિયર ને અમદાવાદ સાસરું' છે. પણ એ સમજવું જોઈએ કે જ્યાં સાધુઓ પર વિશેષ ભક્તિ હોય, અને જ્યાં લોકા વિશેષ લાભ લેતા હોય, વળા જ્યાં અભ્યાસ, રહેવાના તથા દવા વગેરેની વિશેષ સગવડ હોય, ત્યાં સ્વાભાવિક જ સાધુઓ વિશેષ રહે......"

પાલીતાણામાં કેટલીક વાર ધર્માકિયાએ કીર્તિ, પ્રતિષ્ઠા, કે જાહેરાત માટે થતી જોવાતી. કેટલાક દેહસુખ ને સાંસારિક સુખ માટે પણ કરતા. આ રીતે ધર્માકિયા કાેઇ કરે તે તેમને ગમતી નહીં, છતાં તેઓ તેમની ટીકા પણ ન કરતા, અલ્કે મનમાં વિચા-રતા, કે:—

ં તે જિચારાઓ જેમ જેમ આગળ વધશે તેમ તેમ ક્રીર્તિઓદિ દોષોથી મુકત થશે. ક્રાંઈ પણ

૧૩૪ યેાગનિષ્ટ આચાર્ય

જીવતે ધર્મ ફ્રિયા કે યાત્રા કે તપ વગેરેમાં પ્રવૃત્તિ કરતાં, દેષો દેખાડીને વારવા નહીં, તેમ તેને દેષ-ભય દેખાડીને નિષ્ક્રિય જેવા વા તેથી ભષ્ટ બનાવવા નહીં. ભય, સ્વાર્થ, લાલચ વગેરેથી પણ ધર્મ કરવામાં પ્રવૃત્તિ કરનારા પૈકી ઘણા જીવા જ્યારે જ્ઞાનાદિ માર્ગમાં આગળ વધે છે, ત્યારે તેઓ બાહ્ય સુખ-સ્વાર્થ વગેરેને લાત મારે છે. મિથ્યાત્વને પણ ગુજુસ્થાનક કહ્યું છે, તે પણ ઉપર્યુક્ત આશયોની અપેક્ષાએ સમ-જાય છે. "

લાડવા ખાવાની બુદ્ધિથી યાત્રા કરનાર લેકિ પર તો તેમના શુદ્ધ પ્રેમ પ્રગટતો. તેઓ મનમાં વિચારતા કે કેાઇ જીવ હાલ કેવા છે, તે ભવિષ્યમાં કેવા થઇ જાય, તેની કાંઈ ખબર પડે નહી. માટે ખાવા વગેરેની લાલચથી પણ ધર્મ ક્રિયા કરનારાઓની નિંદા–ટીકા કરવી એ બરાબર નથી.

સિદ્ધાચળની યાત્રા કરવામાં યાત્રિકાે તથા ધર્મ શાળા સંબંધી કેટલીક સૂચનાએ પણ તેઓએ પાતાની નેંધપાથીમાં નેંધિલી છે–જે નીચે અપાય છે.

(૧) સિદ્ધાચળની યાત્રા કરવામાં જેના ભાવ પ્રગટયા હાય તેણે સિધ્ધાચળ તીર્થ પર આવીને પ્રદ્માચર્ય પાળવું, સત્ય બાેલવું, ચાેરી ન કરવી, જયણાથી ચાલવું, કાેઇની સાથે કલેશ ન કરવા, તથા રાત્રિભાજન ન કરલું. (૨) સિધ્ધાચળની યાત્રા કરતાં સર્વ પ્રકારનાં વ્યસનાથી ને ચાર પ્રકારની વિકથાથી દૂર રહેવું. (૩) સાધુઓની અને સાધ્યીઓની અલગ અલગ ધર્મ શાળા રાખવી. સાધુએાની ધર્મ શાળામાં સાધ્વીએાએ તથા શ્રાવક-શ્રાવિકાઓએ ન ઊતરવું; તથા સાધ્વીએાની ધર્મ શાળામાં સાધુએા તથા શ્રાવકાેએ ન ઊતરવું. (૪) સિધ્ધા-ચળની યાત્રા કરનારાઓએ સાધુ–સાધ્વીની સેવા કરવી. (પ) ધર્મ શાળાઓમાં યાત્રાળુઓને ઊતારવામાં પક્ષપાત થાય છે, તે ન થાય તેવા ઉપાયા યાજવા. (૬) શેઠ આણું દજી કલ્યા-ણ્જીની પૈઢીના વહીવટ-હિસાબ છ છ માસે તપાસાય, એવા બંદાબસ્ત કરવા. (૭) યાત્રા-ળુઓને સર્વ પ્રકારની સગવડ કરી આપવા માટે એક સેવક મંડળની સ્થાપના કરવી. (૮) તપસ્વીએા વગેરેના આરાગ્યના રક્ષણાથે ઉત્તમ દેશી વૈદ્યની દવા–સલાહની વ્યવસ્થા કરવી. (૯) શ્રાવક–શ્રાવિકાએાની સેવા–ભક્તિ કરવા માટે પરસ્પર શ્રાવક-શ્રાવિકાએાએ ખાસ ભાવ રાખવા. (૧૦) યાત્રાળુઓએ નિંદાની તથા માજશાખની ટેવ વારવી. જેમ બને તેમ સાત્વિક વૃત્તિ ધારણ કરવાનાે અભ્યાસ રાખવાે તથા તપશ્ચર્યા કરવાનાે જેમ બને તેમ વિશેષ અભ્યાસ કરવા. (૧૧) ધર્મ શાળાના ઉપરીચ્યાએ પાતાની ધર્મ શાળાની જાતે તપાસ રાખવા પ્રયત્ન કરવાે. (૧૨) તીર્થનાે આશાતના વર્જવાે. એકાંત નિવૃત્તિ, પ્રભુભક્તિ અને સાધુસમાગમથાે રાગદ્રેષ ટાળીને આત્માની શુધ્ધિ તથા આત્માના અનુભવ કરવાે, અને મુક્તિની પ્રાપ્તિ માટે તીર્થાયાત્રા કરવાની છે, એવા ખાસ ઉદ્દેશ યાત્રાળુએ હૃદયમાં ધારણ કરવા. (૧૩) સિધ્ધા-ચળની યાત્રા કરનારાએાએ મન, વાણી ને કાયાનો શુધ્ધિ જાળવી, તીર્થ સ્થાનમાં રાગ-દ્વેષ ન સેવાય એવાે ઉપયાગ રાખવાે.

કાર્તિ'કી પૂનમે માનવ મહાસાગરનાં–જૈન સંઘનાં દર્શન કરી, થાેડા દિવસાે બાદ તેઓ પુન: મહેસાણા આવ્યા. અનુભવ અને આરાગ્ય બંને તેઓએ મેળવ્યાં હતાં.

शाम अपारा

the lique and all [22]

િપ્યનિયાની યાદગાર સાલ આવીને ઊભી. ધામ ધખતા ઉનાળ તા કાળા કેર વર્તાં લ્વેા. ભૂમિ તો તાંબાના પતરા જેવી તપતી હતી. અન્નના દાણા પાકચા નહાતો. પૃથ્વી પર ઘાસનું તરણું નહાતું. તાતંગ વૃક્ષ સૂકાતાં ચાલ્યાં હતાં. મકાડા મરે એમ માનવી મરતાં હતાં. ઘરનાં ઘર ઉજ્જ કથ્યાં હતાં. બાપ બેટાને વેચતા હતા, મા દીકરાને!

દુકાળિયાઓ કચ્છ, કાઠિયાવાડ, મારવાડ, મેવાડ ને ઠેઠ દક્ષિણથી ચાલ્યાં આવતાં હતાં. માંસ ને લાહી તા કયારનાં સુકાઈ ગયાં હતાં, એવા હાડકાનાં માળા જ્યાં ત્યાં ભમતા હતા. જે મળે તે ખાતા હતા ને ઘણે દિવસે ખાવા મળવાથી પણ મરી જતા હતા. રાગચાળા કાડી નીકળ્યા હતા. ખાવાથી પણ માણસ મરતાં, ન ખાવાથી પણ મરતાં. માણસની આ સ્થિતિ હાય ત્યાં પશુઓાનું કાેણુ પૃછે ? એ બિચારાં તરફડી તરફડી મરતાં કે કસાઈખાના તરફ ઘસડાઈ જતાં.

મહેસાણા રેલ્વેનું જંકશન હતું, ને ગામેગામનાં લાકા ત્યાં એકઠાં થઇ ગયાં હતાં. જિવદયામાં અપ્રેસર ગણાતા મહેસાણા મહારાજને પણ કમર કસીને કામ કરવા માંડયું. નગરશેઠ વસ્તારામભાઇ, શેઠ વેણીચંદભાઇ, શેઠ ડાહ્યાભાઈ. શેઠ પરષાત્તમ ગૌતમદાસ, શ્રી. મૂળચંદ હરગાવનદાસ તથા ખહેચરદાસ વગેરેએ મળીને ઉપાશ્રયના સામેના ચાગાનમાં મહાજન એકત્ર કયું. ખહેચરદાસે ગરીબ દુષ્કાળપીડિત માનવા તથા પશુઓની રક્ષા માટે એક કાવ્ય તત્કાળ ત્યાં રચ્યું અને ગાઇ સંભળાવ્યું.

એ સભામાં સહુએ લાષણા કર્યા. દુકાળીઆ માટે તથા ઢારા માટે હજારા રૂપિયા એકઠા કર્યા. માણસા માટે અન્નવસ્ત્ર તથા દવા ને ઢારા માટે ઘાસચારાની સગવડ કરી. કાલે-રાની દવા લઇને અહેચરદાસ જાતે નીકળતા. રસ્તા પર, સડકા પર, ગાડીના પ્લેટફાર્મ પર

યાગનિષ્ઠ આચાયે

૧૩૬

જ્યાં જાંએા ત્યાં તીકનાં ટાળાંનો જેમ દુકાળી આં પડયાં હતાં.

શું માનવજીવનની કરુણતા! મૃત્યુનું કેવું નગ્ન તાંડવ! આવી દુર્ભાગી રીતે જ્યાં જિવાતું હોય ને એયીય દુર્ભાગી રીતે મરાતું હોય, એ જીવન શા અર્થનું. માણુસને પેટની પડી હતી. ઠેર ઠેર ઘે સ ખાવા ટાળાં ધસી જતાં. હાથમાં આવ્યું તે ખાઇ જતાં. સામે ખાર વર્ષના દીકરા ભૂખે તરફડતા હાય ને મા અકરાંતિયાની જેમ ઘે સ ખાઇ જતાં. માનવતાના સર્ય સંબંધા, જગતના સર્વ વ્યવદારા ભણે અહીં સમાપ્ત થઇ ગયા હતા. ખાનાર થાડી વારમાં એાકવા લાગતા, ને યમદેવ તરત લેવા પધારતા. પડેલા મડદાને મૃત્યુસંસ્કાર કરનાર કે દેન દેનાર પણ ન મળતું. ગાયાની કે જેની રામાવશીમાં તેત્રીસ કારિ દેવતાઓના વાસ મનાયા હતા, એની દુર્દશાના પાર નહાતો. બહેચરદાસ કેટલીકવાર એ દશ્ય જોઇ રડી પડતા.

એમને પાતાના ઘરનાં પશુઓ યાદ આવતાં. દુષ્કાળની જ્વાળા એમને પણ ઘરી વળી હતી. લાખેશા બળદા ને ગાયા માતના પંજામાં ધીરે ધીરે ચાલ્યાં જતાં હતાં. પિતા શક્ય પ્રયત્ના કરતા, પણ આભ ફાટયું ત્યાં થીગડું મારી શકાય તેમ નહાતું. અહેચરદાસની શક્તિને ઘણી મર્યાદાઓ હતી.

ભાવનાશીલ જુવાનની આંખે પૃથ્વી જાણે નરકાગારના રૂપમાં પલટાઇ રહી હતી. જે જવનની કીંમત થઇ શકતી નહેાતી, એ જીવન આજ કેાડીની કીંમતનું પણ નહેાતું. પેટની આગે માનવીની માનવતા, સ્ત્રીનું શીલ, માતાનું માતૃત્વ ને પિતાનું પિતૃત્વ છીનવી લીધું હતું. પેટલરા માનવીની તસ્બીર આલેખી દીધી હતી. રસ્તા પર માબાપવિહાણાં આળકા રખડતાં હતાં. વૃદ્ધ ને અપંગ માબાપ એકલાં મૃત્યુના કદમની રાહ જોતાં ઊંધમુંધ પડયાં હતાં.

ગાયને તો તેઓ વિશ્વની માતાસમાન માનતા. તેને દેખીને ખહેચરદાસ પ્રશ્રામ કરતા ને કહેતા: "અરે એ ગામાતા! તમારાં દુઃખા દેખીને મારું મન ચિરાઈ જાય છે. તમારા ભાંભરડા મને ઊંઘમાં-સ્વપ્નમાં પણ સંભળાય છે, ને અખકાવી મૂકે છે. પણ હું સામાન્ય મનુષ્ય છું. ભાષણા કરવાં-તમારા માટે ઉપદેશ દેવા, ઘાસ વગેરે નાખવામાં દેખરેખ રાખવી, એ જ મારી સેવા છે.

'હિન્દ બિચારા ગરીભ દેશ! એક પણ માટા દુષ્કાળ એ ઝીલી શકતા નથી. અરે, મારા દુઃખી મતુષ્ય બંધુએ ! તમે ભૂખ્યાં ટળવળા છા, ને હું ખાઉં છું. તેથી મારામાં મતુ-પ્યત્વ કેમ ઘટે ! તમારું ભલું થાએ !'

જીવનનું જેટલું સ્પષ્ટ દર્શન શાસ્ત્રનાં શાસ્ત્ર વાંચે ન થાય. તેટલું આજ પ્રત્યક્ષ મળી રહ્યું હતું. જીવનની પામરતા આજ તેમણે આંખે દેખી હતી, સ્વાર્થનું નગ્ન તાંડવ નજરે ત્રેયું હતું. મનુષ્યદેહના ક્ષણના ભરાંસા નહીં, એ તેમણે પ્રત્યક્ષ કર્યું.

કાળઝપાટા ૧૩૭

સાધુ થઇ આત્મકલ્યાણ કરવાના મનારથા વેગ ધરવા લાગ્યા. મૃત્યુ તા જાણે સહુના માથા પર ખેસી કાળખંજરી બજાવી રહ્યું હતું. અચાનક લાડકીબાઇ નામની એક બાઇ કાલે-રામાં ઝડપાઇ. આ બાઇ માંડલની હતી, ને દીશાની અભિલાષી હતી. એ બાઇ બિચારી મૃત્યુ કરતાં તા દીશા ન લેવાઇ તેના અફસાસ કરવા લાગી, અને હવે સાજી થાઉં તા તરત દીશા લઇ લઉં, એમ પ્રતિજ્ઞા કરવા લાગી. દવા વગેરે ઉપાયાથી બાઇ બચી ગઈ, ને થાડા વખત બાદ માંડલમાં તેના દીશા મહાત્સવ શરૂ થયા.

પાઠશાળા તરફથી બહેચરદાસ ત્યાં ગયા. એ વેળા માંડલ પૂર જાહાજલાલીમાં હતું. જૈના ઘણા સુખી હતા, ને નવલખાનું કુટુંખ તા ખૂખ જાણીતું હતું. આ વેળા દીક્ષામહાત્સવ પ્રસંગે પં. કમલવિજયજી, શ્રી. કેશરવિજયજી, શ્રી. આનંદસાગરજી, શ્રી. ધર્મવિજયજી, શ્રી. ભાયચંદજી વગેરે મુનિરાજો ત્યાં વિદ્યમાન હતા. બહેચરદાસે પાતાના સ્વભાવ મુજબ સહુનાં દર્શન—વંદન કર્યાં, ને યથાયાગ્ય શાસ્ત્રવાર્તા પણ કરી. અહીં તપાગચ્છ, આંચલગચ્છ ને પાયચંદ ગચ્છનાં જેના સાથે વાર્તલાપ થતાં બહેચરદાસે પાતાના મંતવ્યના સાર દુંકાણમાં રજા કરતાં કહ્યું:

" સમભાવથી સર્વ ગચ્છવાળા જૈનોની મુક્તિ થાય છે. ગચ્છમતભેદે કિયા વગેરેની તકરાર કરી, રાગદેષ કરીને મૂલ સાધ્ય ભૂલી ન જવું."

માંડલમાં દીક્ષા મહાત્સવ સમાપ્ત થતાં તેઓ લાયણીજીની યાત્રા કરી, મહેસાણા આવ્યા. બહેચરદાસને હવે સંસારી જીવનમાં રસ રહ્યો નહાતો. વેષે તેઓ ગૃહસ્થ હતા, પણ સાધુતાના કેટલાય આચારા સ્વીકારી લીધા હતા. દિન પ્રતિદિન સાધુત્વ તરફ અંતર વેગથી ઘસડાઇ રહ્યું હતું. પઠન-પાઠન તો એમના જીવનના નિત્યક્રમસમું બની ગયું હતું. નિત્ય-ક્રિયાએ પરવારતાં તેઓ તેમાં જ લાગો જતા. છેલ્લે છેલ્લે તેમના મિત્ર ડાહ્યાભાઇને નય-ચક્ર, દ્રવ્યગુણપર્યાયના રાસ, નવતત્ત્વ પ્રશ્નાત્તાર (શ્રી. કુંવર વિ. કૃત) વંચાવતા હતા. બપારે રાસાઓ વાંચતા. શ્રી. નીતિવિજયજીના શિષ્ય શ્રી. વીરવિજયજી સાથે શ્રી. હરિલદ્ર-સૂરિકૃત અષ્ટક્જ, તે પરની ડીકા, જિતકલ્પ, બાલાવબાધ, બત્તીસાબત્તીસી, તથા જ્ઞાનસારની ડીકા વાંચી. 'આગમસાર ' તો તેમના આત્મપ્રિય શ્રંથ હતો. એક સા ને આઠ વાર એ વાંચ્યા હતો. કલ્પસૂત્રની સુખબાધની ડીકા પણ વંચાઇ ગઇ હતી.

તત્કાલીન વિદ્વાનાના શ્રંથાથી પણ તેઓ પ્રા પરિચિત હતા. શ્રી. આત્મારામજી મનનાં, શ્રી. રાજેન્દ્રસૂરિ, શ્રી. ધનવિજયજી વગેરેનાં બધાં પુસ્તકા તેઓ જોઇ ગયા. જૈનેતર શ્રંથા ને જેનેતર સાહિત્યના પણ એ નજીકના સંપર્કમાં રહેતા. અજબ સ્વાધ્યાય કરનાર આ પુરુષના સ્વાધ્યાય જેમ વધતા ચાલ્યા, તેમ તેની ક્ષુધા અલવત્તર અનતી ચાલી. કર્મજ્ઞાનના સુક્ષ્મ શ્રંથાના અભ્યાસની તીવ તાલાવેલી જાગી.

એ વેળા તેઓ વડનગર ખાતે રહેલા શ્રી. નીતિવિજયજી (સૂરિજી) પાસે ગયા. મુનિ-રાજે આ સ્વાધ્યાયપ્રિય મહાનુભાવની મહેાત્કંઠા પિછાણી, ને તેમને માટે અમદાવાદનું ક્ષેત્ર યેાગ્ય ૧૮ ૧૩૮ યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

જણાયું. અહેંચરદાસ એવી તક માટે તૈયાર જ હતા. મુનિરાજશ્રીની પ્રેરણાથી શેઠ ચીમનલાલ નગીનદાસ તથા શેઠ હરગાવિંદદાસ એાતમચંદ તરફથી તેમને નિમંત્રણ મળ્યું. શેઠ મગન-ભાઇ કરમચંદ જૈન પાઠશાળામાં જૈન બાળકાને ધાર્મિક અભ્યાસ કરાવવા, ને રૂપિયા ત્રીસ પગાર મળે એમ વ્યવસ્થા થઇ.

અહેચરદાસ ધર્માદાના દ્રવ્યના પાકા વિરાધી હતા. દેવદ્રવ્ય, જ્ઞાનદ્રવ્ય ને ગુરુદ્રવ્યના અંશ માત્ર પણ દેષ ન લાગી જાય, તેના માટે સતત સાવધ રહેતા. अन्नं वै मनः ना सूत्रमां तेम्रा पृष्ट् माननारा હતા.

વિ. સં. ૧૮૫૬ ના જેઠ માસમાં તેઓ અમદાવાદ આવ્યા. મુનિ શ્રી. નીતિવિજયજી પણ અહીં આવી ગયા હતા. શેઠ હરગાવિંદદાસ એ તમરાં દે ખહેચરદાસને પાતાને ત્યાં જ જમવાનું નિમંત્રણ આપ્યું. શેઠ હરગાવિંદદાસ એ કાળના વિદ્વાન શ્રાવકામાંના એક હતા. મૂળ તા તેઓ ડહેલાના ઉપાશ્રયના શ્રાવક હતા, ને પંન્યાસ રત્નવિજયજીનાં ઘણાં વ્યાખ્યાના સાંભળેલાં. તેમનું પ્રકરણોનું જ્ઞાન સુંદર હતું. અહેચરદાસે તેમની પાસેથી છ કમેં શ્રં શેનું તથા 'લાકપ્રકાશ 'નું અધ્યયન કશું'. શેઠ હરગાવિંદદાસ પાસે કેટલાંય સાધુ–સાધ્વીએ જ્ઞાન મેળવતાં.

અમદાવાદ તો વિશાળ ક્ષેત્ર હતું. અનેક પ્રવૃત્તિઓથી ધમધમતું નગર હતું. અનેક જાતનાં નરનાર આવતાં ને જતાં. અનેક સાધુ સાધ્વીઓ પણ ત્યાં દેખાતાં. ત્યાં ઉત્સવા ચાલતા, વ્યાખ્યાના ચાલતાં, વરઘાડા ચાલતાં, જમણ ચાલતાં ને ઝઘડા પણ ચાલતાં. બહેચરદાસ તાં સર્વ સ્થળે જનાર ને સર્વનું સાંભળનાર હતા. કેવળ એક જ વાત એમણે મનમાં મક્કમ કરી રાખી હતી કે સાંભળનું સહુનું પણ કરવું તાે આપણને રુચે તે.

તેમણે લગલગ સર્વ ગચ્છ-સંઘાડાના વિદ્વાન સાધુઓની કમે કમે મુલાકાત લઇ લીધો. ધર્મજ્ઞાન, તત્ત્વજ્ઞાન, અધ્યાત્મ ને યોગશાસ્ત્ર વિષે ચર્ચાઓ પણ કરી. અમદાવાદ પાંજ-રાપાળમાં એક 'તત્ત્વ વિવેચક સભા ' સ્થાપન થઇ હતી. દર રવિવારે તત્ત્વોને લગતાં ભાષ- ણેની એ યોજના કરતી. આ સભાના અહેચરદાસ પણ સભ્ય અન્યા, ને તેમણે પોતાનું પહેલું ભાષણ 'અહિરાત્મા, અંતરાત્મા ને પરમાત્મા' એ વિષય પર આપ્યું. આ પછી તો તેમણે અનેક વાર ભાષણો આપેલાં. આ સભા તરફથી 'તત્ત્વ વિવેચક' માસિક કાઢવાની વિચા-રણા વખતે અહેચરદાસે એ વાતને અનુમાદન આપ્યું. તેઓ " જૈન ધર્મ પ્રકાશ " કેટલાય વખતથી નિયમિત વાંચતા હતા. કેટલીક વાર કેટલાક પ્રશ્નો પણ તેમાં લખી માકલતા.

અમદાવાદના એ કાળના વાતાવરણ પરથી, તેમ જ જીદા જીદા સાધુઓ સાથે પરિચય પડતાં ગચ્છ ક્રિયા મતલે દે ઘણી વખત રુચિ–અરુચિ પ્રગટતી, પણ આ હંસસ્વભાવી જીવાને નિર્ણય કર્યો કે ગમે તે ગચ્છ અગર ગમે તે ક્રિયા ગમે તે માણસ કરે છતાં કાઇને કંઇ કહેવા કરતાં તેઓના આત્મવીયોલ્લાસ વધે તેવું અનુમાદન આપવું.

આ ઉપરાંત પાતાના માટે નિર્ણય ખાંચ્ચા, કે કાઇની ટીકા ન કરતાં પાતાના આત્મ-

૧૩૯

કાળઝપારા

વિકાસ વધે, પાતાના દાષા ટળે, અને આત્માની મુક્તિસન્મુખ પ્રવૃત્તિ થાય એ જ ધ્યેય રાખી, સર્વ સ્થળેથી જે કંઇ સારું, સત્ય, આત્માપયાગી જાણવા મળે તે સાપેક્ષ દૃષ્ટિએ, મધ્યસ્થ ભાવનાથી, રુચે તે પ્રમાણે ગ્રહણ કરવું, પણ કાઇ પણ જાતના મતભેદમાં પડી ટીકા કે નિંદા ન કરવાં. સર્વ સાધુઓ પૂજ્ય છે. સર્વ તેમને રુચે તે આચારક્રિયાઓ પાળે. પાતાના ગુરુદ્વે શ્રી. રવિસાગરજી મઠ ને શ્રી. સુખસાગરજી છે. તેમના સિદ્ધાંત ને આચાર તે મારા છે. તેઓ મારા ગુરુ છે, ને જીવનપર્યં ત રહેશે.

જીવનના વિકાસક્રમમાં ને પ્રગતિમાર્ગમાં અમદાવાદે સારું દિશાસૂચન કર્યું. સમાજ, ધર્મ અને દેશની પ્રગતિની પારાશીશી અહીં જોવા ને જાણવા મળી.

સ્વષ્નદૃષ્ટાને હવે સાેણુલાં લાધતાં હતાં. દિશાએામાંથી અદશ્ય નાદ સંભળાતાે હતાે. मैंने सुनी है आवाज, हिर आवन की मन भावन की। એ અવાજ મનસાવતાે હતાે.

દુકાળ વખતે રચેલું કાવ્ય

પશ. માનવ લોકો, પાડે પોકાે. દયા કરા નરનાર. ચ્યન્ત વિના દુષ્કાળથી લોકો, હઝારા મરી જાય: છપ્પતીયાએ કેર વર્તાવ્યા, જોયું ન નજરે જાય રે. પશ-૧ ચ્મ-ન વિના મરતાં ખહુ ખાલક, માતાએ કરે પાકાર; ભૂખથી દુ:ખી લોકા રહેતાં, કરા તેઓની વ્હાર રે. પશુ–ર દેશની માતાએ છે માયા, મરતી નજરે જણાય; તેને દેખી જેને દયા ન આવે, માનવ તે ન ગણાય રે. પશ-3 દયા વિના ધર્મા નહિ કાઈ, દયા છે ધર્મનું મૂળ: દયા નહીં ત્યાં ધર્મ નહીં છે, દયા ધર્મ નહીં ભૂલ રે પશ્-૪ લાખા કરાડા રૂપૈયા ખરચા, તનમન ખરચા સાર; માનવ ઢારા મરતાં ઉગારા, તેથી સુકિત ચનાર રે. પશુ-પ યશુ પંખી માનવ લોકામાં, સત્તાએ પ્રભુનો વાસ; સાનવ પશુ સેવા એ પ્રભુતી, સેવા પર ઘર વિશ્વાસ રે. પશુ–ક સરતા માનવ ઢાર દયા કરે, પ્રભુતી કૃપા **થાના**ર; માનવ ઢાર આતમસમ માની, દયા કરશા અપાર રે. પશુ-છ ભ્રખ્યાંને બાજન તરસ્યાંને પાણી. રાગીને ઔષધ દાન: કરતાં પાપના લેશ રહે નહીં, મળે આતમભગવાન રે. પશુ–૮ દાન દયા કરતાં જન દેવા. ખને ને પામે સ્વર્ગ: દયા દાનથી લોકા ઉગારા, ટળવળે ગરીબ વર્ગ રે પશુ-૯ દકાળીઆની વ્હારે ચઢશા. અવસર ચુકા ન કાઇ: બહેચર શિવ સુખ પામવા-સેવા છવાની કરશા જોઇ રે. **પ**શ-૧૦

स'सारना छेह

[99]

કું હૈવાય છે, કે નરસિંહ મહેતાને જ્યારે સમાચાર મળ્યા કે સંસારના શેષસમાં તેમનાં પુત્ર ને પત્ની મૃત્યુ પામ્યાં, ત્યારે એ મહાલકત કવિએ શાન્તિપૂર્વ ક લેશમાત્ર વિષાદ વિના ગાયું, કે

ભલું થયું ભાંગી જં જાળ, સુખે ભજશું શ્રીગાપાળ.

આપણે એ કહી શકતા નથી, કે જ્યારે વીજાપુરથી શેઠ નથ્થુભાઇએ લખેલા એક મેલા બહેચરદાસને અમદાવાદમાં મળ્યા, ને તેમાંથી સમાચાર વાંચ્યા, કે પૂજનીય પિતામાતા આસા માસમાં ચાર-પાંચ દહાડાને અંતરે સ્વર્ગ સ્થ થયાં: ત્યારે તેમણે શું કચું હશે! અલ- બત્ત, આટલા ચિર પરિચય પછી આપણે એટલું તા જરૂર કહી શકીશું કે એ પ્રાકૃત જનાની જેમ રડયા નહીં હાય. સામાન્ય શાકથી વિશેષ આગળ વધ્યા પણ નહીં હાય. જીવન અને મૃત્યુના ભેદને એ પહોંચી વળ્યા હતા. અને જે ભેદ પામી ગયા તે ઝટ લૂલા પડી શકે નહીં. કીડી-મકાડીની જેમ મરતાં માણસાને જોઈ જેને સંસારની ઘટમાળનું લાન થયું હાય, એ ખાટા વલાપત કદી ન કરે.

એમની એ કાળની આધ્યાત્મિક દશાનું માપ કાઢવા માટે તરતમાં જ અમદાવાદથી વીજાપુર જતાં-પ્રાંતીજ ખાતેની એક મુલાકાત પૂરતી થઇ રહેશે. પ્રાંતીજમાં શેઠ નચ્ચુલાઇનાં પુત્રી વીજીબહેન પરણાવેલાં હતાં, વીજીબહેન અહેચરદાસ પર ભાઇ જેટલા ભાવ ધરાવતાં. તેમણે અને તેમના પતિ શ્રી. લલ્લુભાઇએ પૃછેલા પ્રશ્નાત્તરા એમની તતકાલીન દશાના ચિતાર આપવા પૂરતા છે.

" ભાઇ, તમારાં માલાપિતા તા મરી ગયાં. હવે શું કરશા ?" વહાલસાયી વીરીના હૈયામાં સંસારનું સર્વસ્વ માળાપ જ હતાં. સંસારના છેઢ ૧૪૧

- " બહેન, હવે કહી ન મરે તેવાં માબાપ કરશું. "
- " એ કેવાં ?" ધર્મી 'હ પિતાની પુત્રીને પણ એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ઘેલછા જેવું લાગ્યું.
- " શુધ્ધ પરિણતીરૂપ માતા અને શુધ્ધ ઉપયોગ રૂપ પિતા." અહેચરદાસ દીવા-નાની દુનિયામાં તા નહાતા વસતા ને ! પણ એક ધ્યેચની પાછળ દીવાના બન્યા વિના દિવ્ય-તાની પ્રાપ્તિ ક્યાંથી થાય ?
 - " शुं तमारी चारित्र्य देवानी धर्ष्ण छे ? "
- " હા, હવે માતાપિતાનું મૃત્યુ થતાં ગૃહસ્થાવાસમાં રહેવાની પ્રતિજ્ઞા પૂરી થઇ. હવે ચારિત્ર્ય લેવાનું બાકી રહે છે. " બહેચરદાસે પાતાના નિર્ણય સ્વાભાવિક રીતે પ્રગટ કર્યા.
- " ખાયાજી તમને દીક્ષા લેવા દેશે નહીં. તમે પરણા, અને સંસારમાં રહી, ધર્મ— આરાધન કરા તા શું ખાેડું!" વીજીબહેનનો વહાલસાયી સલાહમાં મનને વિહ્વલ કરનાર વસ્તુ હતી, પણ એ વિદ્વલતા બહેચરદાસે પહેલેથી ડાભલાના જૈન દેરાસરમાં પ્રતિજ્ઞા લઇને નિવારી નાખી હતી.
- " અહેન, મારા ધર્મના પિતા શેઠ નથ્થુભાઇ મને દીક્ષા લેવા માટે ના પાકે જ નહીં. પરણવાની મારી ઇચ્છા નથી. સાંસારિક જડભાગામાં મને સુખની શ્રદ્ધા રહી નથી, તેથી હવે મારે સંસારમાં રહેવાની જરૂર નથી. "
- " સંસારમાં પ્રદ્માચારી ખનીને રહેા, અને શ્રાવકનાં ખાર ઘત ધારણ કરાે તાે ?" માયાના રંગ અજબ છે. એ અજબ રીતે ફાેસલાવે છે!
- " સંસારમાં બ્રહ્મચારી રહી, શ્રાવકનાં ખાર વ્રત ધારણ કરીને રહેલું, એના કરતાં ત્યાગી ઘઇને, આત્માની શુદ્ધિ કરીને જન્મ–મરણના ચકરાવામાંથી આત્માને સુક્રત શા માટે ન કરું! બહેન, મને એની લગની લાગી છે.'
 - " તમે કયારે સાધુ થશા ? અમને પહેલાંથી જણાવશા કે ન હી
 - " જેટલું ત્વરિત કાર્ય થાય તેટલું સારું. ઉપયોગ આવશે તેા હું તમને જણાવીશ."
 - " સાધુ થવામાં ભારે દુઃખ છે. " વીજીખહેનના પતિ લલ્લુભાઇએ કહ્યું.
- અહેચરદાસે એ પ્રશ્નના જવાબ પ્રાંતીજથી વીજાપુર તરફના રસ્તા કાપતાં આપ્યા. "દરેકમાં દુ:ખ પછી સુખ છે. પૈસા કમાવામાં, ઘર બાંધવામાં, મહેલાતા ખડી કરવામાં પહેલાં તા દુ:ખ ને પછી કેટલું સુખ છે! દુ:ખ સહન જ કરવું પડે છે. તા પછી વધુમાં વધુ સારા માટે કેમ ન સહન કરવું ! માેક્ષ મેળવવા માટે, મુક્તિનગરમાં મહેલાતા બાંધવા મા ક્રયા ભાગ વધુ છે! દુ:ખથી કદી ન ડરવું."

ળહેચરદાસ મનામન સંસારનાં સંળંધાનાં બંધના કાપી રહ્યા હતા. વેગથી ધસી

૧૪૨ યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

જતી આગગાડી જેમ લયાં નગરા ને વિશાળ વનાપવના છાડતી આગળ ચાલી જાય છે, એમ એમનું આંતરરૂપી એ જિન વેગમાં હતું.

વાતા કરતા તેઓ સાખરમતીની નદી પાસે આવી પહેાંચ્યા, ને તેને ઊતરવા માટે તેના જળમાં પ્રવેશ કર્યો નિસર્ગના શેરખીન આ નવજીવાનને આકાશના તારા, વનરાજિનાં વૃક્ષ ને આ તરાલે ઊડતાં વિહંગ મિત્ર હતાં, એમ આ સુભગ સલિલ સાથે પણ વર્ષોના સ્નેહ હતાે.

અહેચરદાસે શુભ્રસલિલા સાળરમતીને માનસિક પ્રણામ કરતાં મનથી કહ્યું:

" હે સાખરમતી, ખાલ્યકાળમાં તારા જળમાં મેં અનેક વાર સ્તાન કર્યું" છે. હવે એ સ્તાનને બદલે અંતરમાં સમતા નદીના સદા શીતળ જળમાં સ્તાન કરવાની મને ભાવના જાગી છે. તું જેમ નિરંતર ચઢતે પરિણામે વદ્યા કરે છે, એમ મારા આત્મા પણ મુક્તિ તરફ વદ્યા કરા ! જેમ તું તારા સાગર પતિને મળવા જાય છે, એમ હું પણ મારા પરમાતમા પ્રભુને મળવા જઇશ. હે શૂરી સાખરમતી, તારી માફક મારામાં પણ અખંડ જ્ઞાનપ્રવાહ વહેવડાવવા હું પણ પુરુષાર્થ કરીશ. તારું શૂરું પાણી પીધું છે, તેથી મારા આત્માની શક્તિએ પ્રગટાવવામાં શૂરવીર બનીશ.

આવી આત્મભાવનાએ ભાવતા ભાવતા તેઓ વીજાપુર પહેાંચ્યા. નથ્શુભાઇએ આ-ધાસન આપ્યું. જડાવકાકીએ વાત્સલ્યભાવથી શાેક ન કરવા સ્ત્ર્ચવ્યું. જે જે આવ્યા તે તે ખરખરાે કરતા આવ્યા, શાેક છાેડી દેવા કહેતા ગયા.

રે મના ! શાેક છાેડવાના કાેને હતા ? અહીં તાે 'કિસકે ચેલે, કિસકે પુત, આત-મરામ અકેલે અબધૂત 'વાળા ઘાટ હતાે. અહીં તાે જનકપુરી બળતાે સાંભળીને પણુ 'જન-કનું કંઇ બળતું નથી !' એવાે જનકની ભાવના પ્રગટતી હતી, ને ત્યાં પરાણે પરાણે આગલી– પાછલી સંભારી સહુ, શાેક ન કરવાને અહાને શાેક કરાવવા આવતાં હતાં. પણ એથી જ ડાહ્યાઓ દુનિયાને નાટકની રંગભૂમિ કહે છે ને!

સાંજે અહેચરદાસ પાતાને ઘેર પહેાંચ્યા, ને પરશાળમાં એઠા. કવિસ્વભાવી જુવાનને વિતા-માતાની યાદ કરી જગી ઊઠી. અલખત્ત, છેલ્લા વખતમાં પાતે પિતાથી દૂર રહ્યા હતા. કેટલીક વાર આત્માન્નિતના કારણે પિતાની મરજીથી વિરુદ્ધ પણ વર્ત્યા હતા. કેટલીક વાર નિરક્ષર પિતા ને સાક્ષર પુત્ર વચ્ચે વિવાદ પણ થયો હશે. એકની નજર આભનાં ઊંડાણ વીં ધી વિહરવાની ને બીજાની ઘરઆંગણા પૃત્તી પહેાંચનારી-એમ એ છુદ્ધિએ વચ્ચે વિખવાદ પણ થયો હશે; ભણેલા પુત્ર પાસેથી દુન્યવી સમૃદ્ધિની માબાપને વિશેષ તાલાવેલી પણ હશે, જ્યારે ભણેલા પુત્રને દુન્યવી સમૃદ્ધિ છેડવાની તાલાવેલી હશે, અને એ વેળા કલેશ પણ થયો હશે; છતાં બહેચરદાસે પિતાના મનસ તાલ ખાતર સદા પ્રયત્ન કર્યો હતો. એમને જ ખાતર પૈસા કમાવા નાકરીના બંધનમાં બંધાયા હતા, ને પાતાની કમાણીની પાઇએ પાઇ પિતાને માંકલી હતી. સંસારના સદ્દ્યાણી પુત્રની રીતે પાતે વર્ત્યા હતા, બાકી તો જેને આખે સંસાર સ્વાર્થની શેતરંજ રમતા નજરે પડતા હોય ત્યાં, એમાં મજા ન પડે એ સ્વાભાવિક હતાં.

સંસારના છેક ૧૪૩

ધીરે ધીરે પરસાળમાં કુટું બીજના એકત્ર થવા લાગ્યાં. કેટલાક નાતીલાએ અહેચર-દાસને માથે લૂગડું નાખી રાવાના આચાર કરવા કહ્યું.

અહેચરદાસે ન લ્ગડું માથે ઢાંકસું – ન રાયા. એ શાન્ત બેસી રહ્યા. એ તો કળીર-જીની પેલી કડી જેમ કહેતા રહ્યા કે '' કૌન ચદરિયાં એાહું સાંઇ, કૌન ચદરિયાં એાહું. "

સહુ સમજાવે, શાન્ત રાખે ને કુશળ વર્તમાન પૃછે, એવા રિવાજ; એને બદલે બહે-ચરદાસ સહુને કુશળ વર્તમાન પૃછવા લાગ્યા, ને વૈરાગ્યના ઉપદેશ દેવા લાગ્યા!

" ભાઇ, સંસારમાં કાેેેે મરેલું નથી, ને કાેેેે અરતું નથી ? જ્યારે આખા સંસાર મરાષ્ટ્રધર્મી હાેંચ ત્યાં કાેે જે કાેના માટે રહવું ? રહવાથી મરનારના આત્માને કાંઈ મળતું નથી. ધર્મ કરવાથી આપણું ને મરનાર બનેતું કલ્યાણ થાય."

પણ આ ઉપદેશ વ્યવહાર વિરુધ્ધ લાગ્યાે. ઘણાનાં દિલ દુભાયાં. ઘણાનાં મન જુવા-નની વિદ્વતા જોઇ પ્રસન્ન થયાં. કાકા કચરા પટેલે અહેચરદાસને કહ્યું:

" માળાપ મરણ પામે ને શાેક ન થાય, તેમ જ રડવું ન આવે એ શું ?"

" મુરખ્યી !" બહેચરદાસે જવાબ આપ્યા, " સર્વના કરતાં મને માતાપિતાની વિશેષ લાગણી છે, તમ સર્વના કરતાં હું વિશેષ શાક ને રુદન કરું છું !"

અરે, કેાણ રુદન કરે છે ? ન નેત્રોમાં નીર છે, ન નાકમાં પાણી છે, ન માંમાં હાય-વાય છે, ને બહેચરદાસ કહે છે કે હું તમ સર્જ કરતાં વિશેષ શાક ને રુદન કરું છું. અરે, અમે તા અમારા ભાઇએ પ્રાણ છાંડયા ત્યારે એવી ધડધડાવીને પાક મૂકેલી કે પાણું વીજાપુર જાણી ગયું કે કંઇ થયું છે. કોના કાને દોષ દેવા ? અંતરનાં રુદન આ સંબંધીએ જાણતાં નહાતાં, ને તેમનાં રુદન આ બહેચરદાસને આવડતાં નહાતાં. અહેચરદાસ તા સાધુત્વની ભૂમિકાને સ્પરીિ ચૂક્યા હતા, અને ત્યાં તા गृह∓थानाम यद्भुषणम् तत् साધुनां दुषणम् ના ઘાડ રચાયા હતા.

" મા-આપ માટે રડતાં લાજ આવે છે ?"

" કાકા, માળાપની પાછળ તેમના ઉપકારથી તેમનું સ્મરણ કરતાં હૈયું ભરાઇ જાય અને આંખમાંથી સહેજે અશ્રુની ધારા વહી જાય, એ જ ખરું રડવું; ખાકી લાેકાને જણાવવા માટે યા ખાદ્ય વહેવાર જાળવવા ખાતર રડવું તે ખરું રુદન નથી. માતાપિતાના પરિપૂર્ણ ઉપ- કાર વાળવા હું શકિતમાન ન થયા તે હું મારું હીનલાગ્ય સમજું છું. સંસારમાં સદાકાળ કાેણ રહ્યું છે? જન્મેલાને મરાશુ છે જ. ''

અહેચરદાસની વાતાએ ધીરે ધીરે આ સમાજ પર અસર કરી, પણ અંધન પામેલું મુગલું ફરી ફરીને ખીલે જ આવીને અટકે છે. પટેલ જીવાલાઇ ને ઉગરાલાઇએ માતાપિતાની પાછળ ન્યાત કરવા કહ્યું.

ખહેચરદાસે એના પણ વિરાધ કરતાં કહ્યું: " વ્યાજે રૂપિયા લાવીને, ન્યાતના વરા

૧૪૪ યાંગનિષ્ઠ આચાર્ય

કરવાથી વીજાપુરના ઘણા કણુખીએ દેવાદાર થઇ ગયા છે. આવા વરાથી મરેલાં માતાપિતાને કંઇ લાભ થતા નથી, ને ગેરલાભ જીવતા રહેલાંઓને થાય છે. તેઓને વ્યાજ વગેરેથી જીવતે મૂઆ જેલું થાય છે. વળી શાકમાં શીરા પૂરી ખાવાં–ખવરાવવાં એ ખરાખ રિવાજ છે. આપણા વેરથી આ ખરાખ રિવાજ બંધ થશે, તો બીજાતું પણ ભલું થશે. "

નાતીલાએ ધીરે ધીરે વિખરાઇ ગયા. અહેચરદાસ રાતે વિદ્યાશાળામાં જઇને સૂઇ રહ્યા. મધરાતે આંખ ઉઘડી જતાં માતા-પિતાના વિચારા ઘેરી વળ્યા. નિઃશખ્દ અધકારમાં જાણું માતાપિતાની મૂર્તિ ઓ તરી આવી. પુત્રે સૂતાં સૂતાં પ્રણામ કર્યા ને કહ્યું: " હે જનક, હે જનની! તમારી સમીપે રહી હું લેશમાત્ર સેવા ન કરી શકયા. તમને સંતાષ આપવા મેં નાકરી સ્વીકારી; તમે મને આગળ વધવા દેવા માટે સાંસારિક સ્વાર્થ દૂર કર્યો. વિશ્વમાં માતાપિતાની સેવા એ જ ગૃહસ્થાશ્રમના સાર છે."

માતા-પિતાનાં સ્મરહોા અધિકાધિક ઉભરાતાં તેમણે કવિતા લખી નિવાપાંજલિ આપી, તેમ જ અખે ડ રાત્રિજાગરહા કરી, સવારે પ્રતિક્રમણ કરી શ્મશાનભૂમિમાં ગયા.

ભરભાંખળું હતું. શ્મશાનની ભયંકર શાન્તિને શિયાળવાં પાતાની લારીથી ભેદતાં હતાં. એકાદ છુઝાઇ જવા આવેલી ચિતા, ને લાડવા માટે ભટકતા શ્વાન સિવાય ત્યાં કંઈ નહોતું. પિતાને જે ઠેકાણે દાહ દેવામાં આવ્યા હતાં, ત્યાં રાખમાં જઇ બેઠા. ભયને તા જવનમાં જાણ્યા નહોતા. થાડી રાખ મરતક પર ચઢાવી, કપાળ તિલક તાણી એ ભાવનાના લાગીએ કહ્યું:

" હે પૂજનીય પિતા ને હે વંદનીય માતા! હું તમારા ઉપકારના સત્ય અદલા વાળી ન શકયા, તમારી પાસે રહી તમારી સેવા ન કરી શકયા, મારા જ્ઞાનના લાભ તમને ન આપી શકયા, તે માટે હું ક્ષમા યાચું છું. "

અ તરના તાર એક વાર ઝણુઝણી ઊઠયા, ને અ તરનાં આંસુ નેત્રવાટે એ પુનિત રાખ પર પડી વિશેષ પુનિત બનતાં ચાલ્યાં. અશ્રુટપકતી આંખે તેમણે આગળ ચલાવ્યું.

" તમારા શરીરની રાખ પણ પુજ્ય છે, એ મરત કે ચઢાવીને પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે આજશી હું તમારી પાછળ માતાપિતાની સેવા કરવાનું સર્વ લોકોને શિક્ષણ–બાધ આપીશ. સહુને આત્મશાંતિના માર્ગ ખતાવીશ ને એ માર્ગ ચાલવા હું પુરુષાર્થ કરીશ. તમે જ્યાં હાે ત્યાં તમને શાધત શાન્તિ મળાે. હે માતાપિતા, તમારા શરીરની ભરમ મારા મસ્તકે ચઢાવીને પ્રતિજ્ઞા કરું છું, કે હવે વાર વાર માતાપિતા ન કરવાં પહે એવી પરમાતમાની મેવા-ભક્તિ કરીશ."

અા શ્મશાનવૈરાગ્ય નહાતો-જ્ઞાનગિલિવૈરાગ્ય હતા. શંકરાચાર્યના જાણે શંખનાદ સંભળાતા હતા, કે પુનરપિ જનનં, પુનરપિ મરણં, પુનરપિ જનનીજઠરે શયનમ્, ઇહ સંસારે, ખલુ દુસ્તારે, કૃપયા પારે, પાહી સુરારે! સંસારના છેક ૧૪૫

પિતાની અવશેષ ભસ્મને છેલ્લા પ્રણામ કરીને અંતિમ વિદાય લેતા કવિસ્વભાવી જુવાને મસાણુની સાથે પણ છેલ્લી મહાેળ્યતભરી વાત કરી લીધી.

" હે મસાણ, તું પાતે પવિત્ર છે. તારા ગુણની પેઠે હું પણ સર્વ કર્મ દુર્ગુણ દાષાને આળવા માટે જીવતા હોવા છતાં, મસાણ જેવા બનીશ. હે શ્મશાન, તું જેમ શરીરને આળી નાખે છે, દુર્ગ ધીને ભસ્મ કરે છે, તેમ હું પણ શરીરરૂપ મસાણમાં માહ–માયાને આળીશ કે જેથી શરીરાને વારંવાર સ્મશાનમાં જવાની જરૂર રહેશે નહીં."

પ્રભાતના રિવ સાનલવર્ણા કિરણા પ્રસારતા હતા, ત્યારે માહ-માયાની અધારી રાત પર વૈરાગ્યના સૂર્ય ઉદય પામ્યા. નવા પ્રકાશમાં નાહતા તેઓ ઘેર આવ્યા, ને એક કવિતા ખનાવી. સાંજ ધર્મ ચર્ચામાં વીતાવી, તથા પાતાના સાંખતીઓને શેઠ લલ્લુભાઇ કરમચંદ તથા શેઠ બાલાભાઇ ઘેલાભાઇ વગેરેને વિધવિધ જાતની પ્રતિજ્ઞાએ આપી.

ત્રીજે દિવસે નાતના નરશી ગાર તેમની પાસે આવ્યા, ને મૃત માતપિતા માટે કાયદું સરાવવાની, ગાયનું પૃંછ પૂજવાની તથા શય્યાદાન વગેરે વિધિ કરવાની વાત છેડી. અહેચરદાસે ગાર મહારાજને સ્પષ્ટ સંભળાવ્યું કે, " મરેલાનાં હાડકામાં કાંઇ જીવ રહેતા નથી. જીવતાં એવાં મા-આપનાં હાડકાની સેવા એ જ ખરી સેવા છે, ને એમાં જ આત્મકલ્યાણ છે. મરણુ પામેલા જીવની પાછળ ગાય અને શય્યાદાન આપવામાં આવે છે, તે મરણુ પામેલાને મળતું નથી. જે જીવ જેવાં શુભાશુભ કમે કરે છે, તેવાં ભાગવવાં પડે છે. મૃત્યુ પછી આપેલું મરનારને પહોંચતું નથી, તેમ જ મરણુ બાદ ઘરનાં આરણુમાં મરેલા જીવ બેસી રહેતા નથી.

" તમે ગરુડપુરાશના આધારે વૈતરશી નદીમાં ઊતરવા માટે ગાયનું પ્ંછડું પુજાવા છે. મારાં માતાપિતા માટે ભાઇઓને તેવી શ્રદ્ધા છે, તેથી તેઓ એ ક્રિયા કરશે ને હું ખર્ચ આપીશ. પેલુ મારી ગાપૂંછ પૂજવાની ક્રિયા જીદા પ્રકારની છે. સર્વજ્ઞ તીર્થ કર કેવળીઓની ધર્માપદેશક વાણી તે જ અધ્યાત્મ દૃષ્ટિએ ગાય છે, અને તેનું પંચ પરમેષ્ઠિરૂપ પુચ્છ છે, અને તેમાં સર્વ દેવોના સમાવેશ તથા વાસ છે......."

અહેચગ્દાસ બાલતા ગયા, ને નરસી ગાર આ છાકરાની શાસ્ત્રીય વાતા માં ફાડીને સાંભળી રહ્યા. " માળા જખરા પંડિત થયા…." એવા કંઇક અભિપ્રાય સાથે તેઓ કવિત્વ-સ્વભાવી, સ્વપ્નદર્શી, આત્મસ્થ જીવાન પાસેથી વિદાય થયા.

अन्तिम डियास स्डार पूरा थया.

કારતક સુદ આઠમે ખહેચરદાસે વિદ્યાશાળામાં 'સાે મણુ તેલે અંધારું ' વિષય પર ભાષણ આપ્યું. શ્રધ્ધા ક્રિયા તથા સક્તિને તેલ અતાવ્યું, ને તેમાં જ્ઞાનની જ્યાત જલાવવા હાકલ કરી.

અને તેમણે પણ પાતાના જીવન પર પહેલા આવરણના પડદા હટાવવા પગરણ શરૂ કર્યા. અધી તૈયારીઓ થઇ ચૂકી હતી. વિદ્વતા, વિચક્ષણતા, વૈરાગ્ય અધું સંપૂર્ણ હતું. હવે ૧૯

યાગનિષ્ઠ આચાર્ય 🛚

१४६.

શા માટે અંધકાર રાખવા ?

પ્રકાશને પાંચે જવાના પાતાના નિર્ણય તેમણે શેઠ નચ્થુભાઇને જણાવ્યા. તેમણે તે માટે બહેચરદાસની પુરતી યાગ્યતા જોઈ માંજૂરી આપી. જડાવકાકી તેા વાત સાંભળી ગળ-ગળાં થઇ ગયાં. પણ વીજીબહેને તેમને બહેચરદાસના અફર નિર્ણયની બધી વાતા કરી દીધી હતી, એટલે મૂંગે માંએ આશિષ આપી.

પછી તેઓ કહ્યુળીના માઢમાં ગયા, ને સહુ ભાઇઓ-અહેના ને સગાંસ બંધીઓને એકઠાં કરી પ્રભુભક્તિ કરવાના બાધ આપ્યા. સાથે હવે સાંસારિક સંબંધે છેલ્લી વિદાય લેતાં જહ્યાવ્યું, કે " હવે મારે ને તમારે સાંસારિક કાઇ પહ્યુ જાતના સંબંધ નથી. માતાપિતાના દેવા-લેહ્યામાં મેં બનતી મદદ કરી છે. ઘર-ખેતી વગેરમાં હવે મારા ભાગ નથી, તેમ જ તમારા દેવા-લેહ્યામાં હવે મારા સંબંધ નથી. સાનામાં ને સ્ત્રીમાં મારું મન નથી. પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કરવું એ જ મારી સાચી ખેતી છે. પરમેશ્વરની ભક્તિમાં હવે હું મારું જીવન વિતાવીશ."

ઇન્કાર કરવાના કાઈ માર્ગ નહાતા. સહુએ સ્નેહાર્દ્ર હુદયે રજા આપી.

અપારનાં તેઓને પાતાની ક્રીડાભૂમિ ને પાતાનાં પ્રિય વૃક્ષ સાંભર્યાં. તેઓએ પણ પાતાના જીવનમાં આત્મપ્રિયનું સ્થાન મેળવ્યું હતું. જનનીના ખાળાથી બીજો જન્મભૂમિના માંઘા ખાળા છેાડતાં આ ભાવનાશીલ સંચમમૂર્તિને દુઃખ થયું. તેઓ દરેક સ્થળે ફર્યા. જાણીતાં પશુઓને બે હાથે લેટયા, વૃક્ષોના થડને બથ ભરીને આલિંગ્યા, ને આખરે જન્મ-ભૂમિને પ્રણામ કરતાં કહ્યું:

" હે જન્મભૂમિ! તારા ખાળામાં હું ઊછર્યા, તારું સત્ત્વ લઇ તારામાંથી મારું શરીર બનાવ્યું. હે જન્મભૂમિ, હું તારા જનનીની પેરે ઉપકાર ભૂલીશ નહીં. હું તારું નામ લજવીશ નહીં. તારાથી પ્રગટેલા શરીરથી ધર્મનાં જ કામ કરીશ. તારા જેવી ક્ષમા હું ધારણ કરીશ. હું રાગ, દેષ, ક્રોધ, માન, માયા વગેરેના સર્વથા નાશ કરવા ઇચ્છું છું. માહ રાજાની સાથે યુદ્ધમાં ઊતરીને તેના પરાજય કરીને જરૂર પ્રસુપદ મેળવીશ. હે માતે! ભાવિભાવ હશે તા પુનઃ તારાં દર્શન વૈરાગ્ય અને આત્મભાવે કરીશ."

તળાવ, વૃક્ષ, પંખીઓ, પશુઓ, રસ્તાઓ સહુ જાણે પાતાના આ મહાન પુત્રને વિદાય આપતાં હાય તેમ લાગ્યાં. કારતક સુદ દશમે તેઓએ વડીક્ષાને વ'દન કરીને, મિત્રોની શુભાશિષ લઇને વિદાય લીધી.

વી છળ હેને સદાની જેમ વિજયતિલક કર્યું. ગામલાકાએ, સ્નેહીજનાએ સહુએ ભારે હૈયે સંજમના સમરાંગણ પ્રતિ જતા યાહાને ભાવભરી વિદાય આપી.

વીજાપુરથી તેઓ આજેલ આવ્યા. આજેલ પણ એમની પ્રિય ભૂમિ હતી. શેઠ પ્રેમ-ચંદ વેણીચંદને ત્યાં જમ્યા. દેરાસરે પૂજા ભણાવી સકળ સંઘની પ્રેમભરી વિદાય લીધી.

આજેલથી તેઓ માણસા ગયા. માણસા સાથે પણ ઘણા સ્નેહસંબંધ હતા. શેઠ

સંસારના છેલ્ ૧૪૭

હાંથીભાઇ મૂળચંદને ત્યાં ઊતર્યા. ખપારના પાડશાળાની મુલાકાત લીધી, પરીક્ષા લઈ બાળ-કાેને ઇનામ વહેંચ્યાં. અહીં શ્રી. આત્મારામજી મ૦ના સંઘાડાના શ્રી. ઉદ્યોતિવજયજી તથા તેમના શિષ્ય શ્રી. કપ્ર્રવિજયજી હતા. મુનિ કપ્ર્રવિજયજી વીજાપુરના જાની મગનલાલ લક્ષ્મીશંકર પાસે યાેગાભ્યાસ કરતા ને આજોલની પાસે 'બારિયા મહાદેવ' નામનું સ્થળ છે, ત્યાંના ખાવાજી પાસે યાેગની પ્રક્રિયા જાણતા હતા. અહેચરદાસે વંદન કર્યા પછી ખંને વચ્ચે મંત્રવિદ્યા ખાબતની ઘણી વાતા થઈ. માણસામાં બે દિવસ ગાળી તેઓ ત્યાંથી મહેસાણા ગયા. સ્નેહીઓએ ખૂબ ભાવભીના સત્કાર કર્યા.

હવે બહેચરદાસ માટે એક કાર્ય બાકી હતું. પાતાનાં માતપિતાના નિમિત્તે શ્રી. સિદ્ધાચળ તીર્યની યાત્રાના તેમના સંકલ્પ બાકી હતા. એ સંકલ્પ પૂર્ણ કરવા તેઓ પાલી-તાણા તરફ રવાના થયા. કારતક સુદ ચૌદશના રાજ પાલીતાણા પહેાંચ્યા. સન્મિત્રજીને વંદન કરી તેઓ સિધ્ધગિરિ પર ચાલ્યા ગયા. દર્શન, પૂજાસેવા કરી ચાર વાગે નીચે ઊતર્યા. રસોઇ કરી સુનિવરાને લિક્ષા માટે નિમંત્રી લાવ્યા. ચઢતે પરિણામે હર્ષપૂર્વક તેઓ બધાં કાર્ય કરવા લાગ્યા. શેઠ વેણીચંદભાઇએ આપેલી પંજાબની સુંદર કામળ તેમની પાસે હતી. શ્રી. વિનાદવિજયજી નામના સાધુ ખપી જણાતાં તેમને કંબલ પણ વહારાવી દીધી.

સાત-આઠ યાત્રાએા કરી અહેચરદાસ પુન: મહેસાણા આવ્યા. શેઠ વેર્ણ!ચંદભાઇ સાથે માતરમાં સાચા દેવની યાત્રા કરી અમદાવાદ આવ્યા. બ્રમર કમળપુષ્પની કેદમાંથી ઊડી જવાની તૈયારીમાં હતો, ત્યાં એક નવી દરખાસ્ત સામે આવી ઊભી.

"અમદાવાદમાં શેઠ હીરાચંદ કકલભાઇની જૈન કન્યાશાળા ચાલે છે, તેવી કન્યાશાળા મહેસાણામાં કાઢવી, ને તેના વ્યવસ્થાપક બહેચરદાસને નીમવા."

નવ્વાહું પગથિયાં ચહેલા કેટલીક વાર સામે પગથિયે ઠેંભું ખાય છે; પહ્યુ જે જાગ્રત છે, એને ડર શાે! જેહ્યું ગુરુસંદેશ ઝીલ્યાે હતાે, એને વળી મૂં ઝવહ્યુ કેવી! બહેંચરદાસે સ્પષ્ટ રીતે કહ્યું, " ગુરુદેવ રવિસાગરજી મહારાજની વિદ્યમાનતામાં મેં નિર્ણય કર્યો છે, કે બ્રહ્મચર્યા-વસ્થામાં સ્ત્રીઓ અને કન્યાઓને ભ્રહ્યાવવાનું કાર્ય કરવું નહીં. તેમ જ સાધુદશામાં સાધ્વીએ અને સ્ત્રીઓના પરિચયમાં આવવું નહીં."

દરખાસ્ત પાછી ફરી. જાહેર નહીં પણ ગૌણરૂપમાં હવે બીજી દરખાસ્તા આવી, અન્ય સાધુ પાસે દીક્ષા લેવાની. આવા વિદ્વાનને સ્વશિષ્ય બનાવવા કેાણ આતુર ન હોય!

ઐના જવાબ પ્રચંડ હુંકારમાં મળ્યા. " ગુરુ તા એક જ-શ્રી. રવિસાગરજી મહા-રાજ ને હવે તેમની આજ્ઞા મુજબ શ્રી. સુખસાગરજી મહારાજ! બીજા ગુરુ ગમે તેવા જ્ઞાની, ધ્યાની કે માની હાય, મને ન ખપે!"

> અને એક દહાડા પાલનપુર જતી ટ્રેનમાં સહુની રજ લઇ દીક્ષા સ્વીકારવા ઉપડી ગયા. ટેનના વેગની સાથે એમના ઊમિ'-વેગ હરીફાઇ કરી રહ્યા હતા.

જગદ્ગુરુના સાનિધ્યમાં

ग्रेड नेशीन राजाराजी विक्किनी भंजराशनी सुरेंडर हामया तैसनीन प्राप्ति

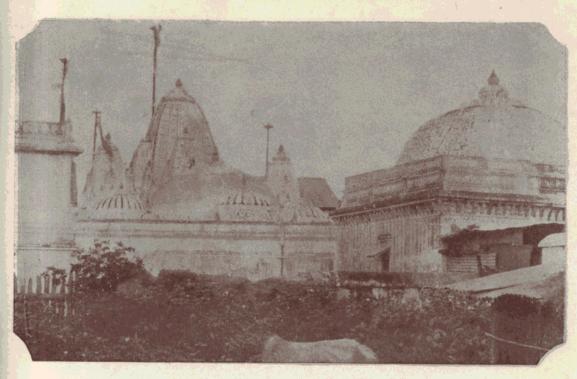
્રિયારકાળ શંકા સ્થાને છે, આચારકાળ શંકા અસ્થાને છે. પાલનપુર પહોં-ચીને ગુરુદેવ રવિસાગરજી મ૦ના સુશિષ્ય સુખસાગરજી મહારાજનાં ચરણમાં સર ઝુકાવવા છતાં, આડી અવળી અનેક સુખવાર્તા ને શાસ્ત્રવાર્તા કર્યા છતાં, પાતાના ઈરાદા એમણે જાહેર ન કર્યો. મનામન અનેક જાતનાં મથના ચલાવી રહ્યા હતા.

પ્. રવિસાગરજી મહારાજ જેવા સમર્થ સાધુના પગલે તેઓ જઇ રહ્યા હતા, પણ એ સાધુતાના દિવસા જાણે આથમ્યા હતા. સરળતા, ભદ્રિકતા, નિખાલસતા, આત્માથી પણું ને એ લિયાપણું જાણે અલ્પ થતું જતું હતું. પાંડિત્યના પડકાર, વાદીના હુંકાર, મુસફીવટનાં મંડાણ તેઓ વધતા જોતા હતા લેદાલેદ, દેષાદેષ, મારા–તારામાં જાણે વેગ આવ્યા હતા. અલળત્ત, પવિત્રતાના ટકા વિશેષ હતા, પણ પાખંડ પણ પૂજામાં પેસત હતું.

પણ પાખંડ કયારે પ્રવેશ્યું નથી ? આત્માથી એ એથી શા માટે મૂંઝાવું ? અવિદ્યા ને વિદ્યા પડેખાપડેખ વસે છે, એથી શું વિદ્યાભિક્ષાષીએ વિદ્યાને તજ દેવી ? અને જીતેકી શેતરંજ શું હારમાં જવા દેવી ?

સશકત સુંદર દેહ, ભયું ભયું પાંડિત્ય, રસનિર્ઝરણસમું કવિત્વ, યાંગને સ્પરાંતી મનઃસૃષ્ટિ, અધ્યાત્મને વરેલી હૃદયશકિત, લખાણ ને બાલવાની સુંદર છટા, પગલે પગલે પ્રમાદથી ડરતી ને ઉપયાગ આચરતી ઇદ્રિયા–શું આ બધી શક્તિઓ પેટ ભરવા કાજે ખચીં નાખવી ? એના વૈપાર કરવા ? એ વૈપાર માટે શું આટલાં કષ્ટ સહ્યાં ? શું હજારમાં એક ખનું કે હજારામાં જઈ ભળી જઉં?

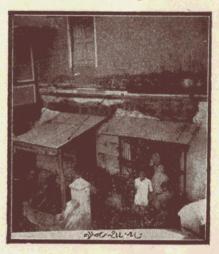
ના, ના, મારે હજારમાં એક બનવું છે, આ દ્રેહથી પરમાર્થ સાધવા છે. ગાય

શ્રી શાંતિનાથ ભ. તું માેડું દેરાસર (પાદરા) [જ્યાં ચરિત્રનાયકે ભાંચરામાં શ્રી. ઘંટાકરણ વીરના સાક્ષાત્કાર કર્યાે.]

જીवनसाक्षात्कारनुं स्थण

પાલણુપુરના ઉપાશ્રય તથા સરસ્વતી દેવીની મૂર્તિ જ્યાં સાધુત્વના સ્વીકારના નિર્ણય થયા.

શ્રીમદ્દના સદુપદેશથી વકીલ માે. હે. નાં કુડું બીજનાએ બંધાવેલ જૈન ધર્મ'શાળા (જ્ઞાનમંદિર તથા વ્યાયામશાળા સાથે)

જગદ્યુરુના સાનિધ્યમાં

286

પાતાનું દ્વધ પીતી નથી, નહી પાતાનું જળ પીતી નથી, વૃક્ષ પાતાનું ફળ ખાતું નથી, તાે શું માત્ર મનુષ્ય જ એવાે છે, કે સર્પિંણીની જેમ પાતાનું પાતે જ ખાય! સારું એ તાે સંસારને દેવાનું હાેય.

ગુરુમહારાજ પાસેથી ઊઠીને અહેચરદાસ મનની શાન્તિ માટે અખ્બે દેરાસરે પૂજા કરી આવ્યા. પ્રભુસ્પશ'થી જીવને શાન્તિ મળી. અપારે જ્ઞાનભંડાર અવલાકથી. જ્ઞાનાપાસના તા પાતાના જીવનના મહાન રસ હતા. એના વિના તા એક દિવસ પણ જીવનું મુશ્કેલ હતું. જ્ઞાનભંડારનું સૂચિપત્ર અવલાકશું. નગરશેઠ મંગળજી મહેતાને ત્યાં જમ્યા.

સાંજે સહુ પ્રતિક્રમણ કરવા બેઠા, ત્યારે પાતે શ્રી. પૂજ્યજીના ઉપાશ્રયે ગયા. તેમાં પ્રવેશ કરીને નીચેના ભાગમાં ગયા, અને ક્ષણભર તેમનું મસ્તક નત થઇ ગયું.

એમની મનઃચક્ષુએ અકઅરપ્રતિબાધક, જગદ્ગુરુ શ્રી. હીરવિજયજી સૂરીશ્વરજને અભિવંદી રહી. સામે જ એમની વ્યાખ્યાન માટેની ગાદી હતી. આ જ ગાદી પર બેસીને એમણે મહાન આત્માહાર કર્યો હશે! અહીંથી જ માર માર કરતા મારાઓને પડકાર કર્યો હશે! ને અહીંથી જ મહાન અકખરને નમાવ્યા હશે!

તેઓ આગળ વધ્યા. ગાદીને પૂજ્યભાવે સ્પર્શ કર્યો, ને સાધકભાવે ત્યાં બેસી પા કલાક ધ્યાન ઘયું'. ધ્યાન સમાપ્ત થતાંની સાથે જાણે હૃદયમાં ઉલ્લાસગાન ગવાતું સાંભળ્યું.

કાઇ મહાન ફાજ કૂચ કરી જતી હોય, એમ એનું પડઘમ વાગતું હતું. દિશાઓને લગ્ની દેતા ઘંટનાદ ઘાર ગર્જાવ કરતા લાગ્યા. જાણે કાઇ કહેતું હતું:

જોબનિયાંતી માર્જા ફાેજાં જાય નગારાં દેતી રે, ઘડી ઘડી ઘડિયાળાં વાગે, તાય ન તું તા જાગે રે!

ખહેચરદાસ જાણે જાગ્રત થઇ ગયા. તેએ। શાન્ત ચિત્તે સ્વ-સ્થાને પાછા ફર્યા.

ખીજે દિવસે વિદ્યાર્થા જોની પરીક્ષા લીધી, ને ઇનામ વહે ચ્યાં. શ્રી. મણિલાલ ખુશા-લગંદ પરીખ વગેરેએ એક વિદ્યોત્તેજક માંડળની સ્થાપના કરી હતી, તેમાં તેમણે ભાષણ આપ્યું.

કરી તેઓ ઉપાશ્રયમાં જઇ શ્રી. હીરવિજયસ્ રિજીની ગાદી પર બેઠા. વિચારમાં ઊતરી પડયા. થાડી વારમાં જાણે કાઇ મહાસાગર હિલ્લાેળતા લાગ્યાે. ભરતીનાં એનાં માજ જીવનતટને પરિપ્લાવિત કરતાં, જલશિકર વરસાવતાં લાગ્યાં. કાઇક કહેતું લાગ્યું;

" અરે, ઘડી એક પળના વિલંખ ન કરીશ. સાગર ભરતીએ હાેય ત્યારે જ નાવ છાેડી મૂકવામાં મજા છે. ઊઠા દે લંગર, છાેડ દે નૈયા!"

" મહારાજશ્રી, મને દીક્ષા આપા !"

" ક્રેમ ? એકદમ ?"

१५०

યાેગનિષ્ઠ આચાર્ય[°]

" એકદમ નથી. હવે વેળા આવી ગઇ. નિર્ણય થઇ ગયા. પહેલા મુહૂતે ને પહેલી પળે ભાગવતી દીક્ષા અંગીકાર કરવી છે. "

" કાઇની રજા, કાઇની મંજૂરી !"

" રજા અને મંજૂરી સહુની લઇને આવ્યા છું. તાકીદ કરા, ગુરુદેવ!"

મુનિરાજ આ જુવાનના નિર્ણયને જાણતા હતા, એની સાધનાને પિછાણતા હતા. તરત તેમણે નગરશેઠ મંગળદાસ મહેતાને તેડું માેકલ્યું.

આ તા ઘડિયાં લગ્ન લેવાયાં હતાં. નગરશેઠ પાતાની સાથે દાશી મગનલાલ કકલ-ભાઇ, નહાલ દાશી વગેરેને લેતા આવ્યા. અહેચરદાસની જીવનસુવાસ તેમને પણ પહેાંચી હતી. તેઓએ પણ આ પ્રસંગથી પાલનપુર પાવન થતું હાય તા પાવન કરવા ઇ તેજારી અતાવી.

દીક્ષાના મુહૂર્ત માટે મહાસુખભાઇને તેડાવ્યા. એમણે પણ મુહૂર્ત પાસે જ કાઢી આપ્યું. શ્રી. સંઘ જયજયકાર બાલાવતા, માડી રાતે વિખરાયા.

માડી રાતે પથારીમાં પહેલા અહેચરદાસે અનેક માહપરાજયનાં નાટક ખેલ્યાં. હવે બે દિવસ પછી આ અહેચરદાસ તે આ નહીં રહે!

એ મહામૂલી પળને કલાકા જ આડા હતા. શ્રીસ'ઘને આજ પાલનપુરનાં ભાગ્ય જાગ્યાં લાગતાં હતાં. કંકુ છાંટી કંકાતરી લખાતી હતી. વાજિ ત્રોના સૂર ઘૂંટાતા હતા. નવ-કારશીઓનાં મિષ્ટાન્ન તૈયાર થતાં હતાં. બધે આનંદ આનંદ વર્તાઈ રહ્યાં હતાં.

ને ખહેચરદાસને જગદ્ગુરુના ઉપાશ્રયમાં સંભળાયેલા ઘંટારવ વેગથી સંભળાઇ રહ્યો હતા. કાઇ કર્તાવ્યધર્મની જોરજોરથી હાકલ કરી રહ્યું હતું. એ હાકલમાં ઘેરઘેરથી મળતાં મેવા ને મિષ્ટાન્ન, માન ને પાન, કંકુ ને શ્રીફળ વિસરાઇ રહ્યાં હતાં. એનાં શાં મૂલ હતાં, આ જીવન મહાત્સવમાં!

દિવસાથી પાતાના માનસ-ભવનમાં જેની સદા પૃજા કર્યાં કરી હતી-આરતી ઊતારી હતી, એ મહાન ઘડી આજ સામે આવીને ખડી હતી.

[પ્રથમ ભાગ સમાપ્ત]

' એમની બવ્યમૂર્તિ એમના આત્મસ્વરૂપ જેવી બવ્ય હતી. વિશાળ મુખારવિંદ, ઉચ્ચ અને પુષ્ટ દેહ સ્તં બ, યોગીન્દ્રના જેવી દાઢી, જખરદસ્ત દંડ! આપણે સૌ માનવજાત મૂર્તિપૂજક છીએ. અને એ બવ્ય મૂર્તિ અદસ્ય થઈ છે, છતાં પણ જેણે નીરખી છે; એના આંતરમાંથી જલ્દી ભુંસાશ નહિ જ. આનંદ્રઘનજી પછી આવા અબધૂત જૈત સંઘમાં થોડા જ થયા હશે.' ('અંજલિ' માંથી)

म याणे ने भायाण : जिते ते कैच

मा. भी कैलाससीय सूरि शैनि में हिए भी महावीर जैन आरासना केना केना

ધર્મ અને ધર્મી

[8]

વિક્શાપ્ઠ ખહેચરદાસ આજે જે ધર્મની દીક્ષા ધારી રહ્યા હતા, એ ધર્મના ઇતિહાસ અતિ પ્રાચીન છે. ભૌતિક, આધિભૌતિક, અને આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રોમાં એણે સાધેલા વિજયા અપૂર્વ હતા, અને એણે આપેલું નાળદર્ભન અદ્ભુત હતું.

એ ધર્મનો વર્તમાનકાલીન ગૌરવગાથા આદિ યુગના માનવનો સાથે જ, પૃથ્વીપટ પર વિજયવંત વર્તનાર આદિ દેવથી શરૂ થાય છે. આય' જાતિ એ વેળા જાતિ નહેાતી, આર્યાવર્ત એ વેળા વસ્યું નહેાતું. તામ્ર, પાષાણ, અને અસ્થિયુગથી પણ પહેલાંની આ વાત છે, એ વેળા માનવી અતિ પ્રાકૃતિક દશામાં હતો.

આદિ દેવ લગવાન ઋષભદેવે અતિ પ્રાકૃત આદિવાસીએમાં સંસ્કારનું પ્રાથમિક સિંચન કર્યું. મનુષ્યને સર્વ પ્રાણીએમાં શ્રેષ્ઠ કહ્યો. એને સમૃહમાં રહેતાં શીખવ્યું. સમૃહમાં રહેલું માનવપ્રાણી એકદમ વિકાસ સાધવા લાગ્યું. થાડા વખતમાં એ બુદ્ધિદ્વારા અને હાથ-દ્વારા–મસ્તિષ્કબળ ને ભુજાબળ દ્વારા જંગલાનાં જંગલા પર વર્ચસ્વ જમાવવા લાગ્યું.

સંસ્કૃતિના આદિ બીજે મનુષ્યને વિચારવંત બનાવ્યો. એ ક્રાન્તિમાં ઉત્કાંતિ કરતા ચાલ્યો. આજ સુધી ' जीवो जीवस्य जीवनम 'નું જીવન હતું. આદિ દેવે એમાં ભારે પરિ-વર્તન આષ્યું. તેઓને તરત જ સૂઝી આવ્યું, કે એક પ્રાણીને પ્રેમથી પાળીને પાષવામાં એને મારી નાખવા કરતાં ઘણા લાભ છે. ક્રાન્તિ એવી વેગીલી હોય છે, કે એના પ્રકાશ દ્વર દ્વર દેખાય છે.

વન્ય જીવન જીવતા શિકારી પુરુષ પશુપાલક અન્યા. પશુપાલનથી પ્રાણીએ તરફ જોવાની એની દેષ્ટિ બદલાઇ ગઇ. એને ભક્ષ્ય તરીકે ન જોતાં એ ' જીવ ' તરીકે જોવા શીખ્યા. આ વેળા આદિ દેવ ભગવાન ઋષભદેવે સંસારની શ્રેષ્ઠમાં શ્રષ્ઠ શાધ-કૃષિની શાધ કરી. અદ્-રુ ૧૫૪

યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

ભુત એ શોધ હતી. એક દાણા પૃથ્વી પર વેરતાં અનેક દાણા સામે મળતા હતા. આ કૃષિમાં પશુઓ ખૂબ ઉપયોગી નીવડયાં. પાતાની કૃષિ, પાતાનાં પશુ, પાતાનાં વજ, અપરિગ્રહી માનવી પરિગ્રહી બન્યા. હવે એનાથી ઠેર ઠેર ભટકવું અશકય બન્યું. પરિણામે સુંદર એવી સરિતા તીરે* ગાકળ રચીને રહેવા લાગ્યા. ધરતીની સાથે નાતા બાંધ્યા, સરિતાઓ સાથે સ્નેહ સાધ્યા, હવા—પાણી સાથે પ્રેમ બાંધ્યા.

આ વસવાટમાંથી સમાજ પૈદા થયો. બંધુત્વની ભાવનાના ઉદય થયો. માણસ એક –બીજાના પહાશી બન્યા. વિનિમય શિખ્યા, સમાજમાં હળીમળીને કેમ રહેવાય, એના નીતિ નિયમા જાણ્યા. પણ સાથે સાથે જે આદિ માનવા રઝળપાટ કરતા હાવાથી નિલોબી હતા, તે સ્થિર થવાથી પશુ, ભૂમિ, કૃષિ વગેરે વિષયમાં લાભી થયા, ને એ અંગે અવારનવાર ઝઘડા થવા લાગ્યા.

માનવસ સ્કૃતિના આદિ દેવ આ વખતે તેમના નિયામક અન્યા. સંસારના પ્રથમ 'રાજા ' તેઓ થયા. પ્રજાનું રંજન એ રાજધર્મ બન્યો. અંને પક્ષને અયોગ્ય રીતે આગળ વધતા અટકાવી નિયમનમાં મૂક્યા. આ નિયમનથી આદિ માનવાના ખૂબ વિકાસ થયા. તેઓ વિચારક થયા, ચિંતક થયા, કાર્ય-કારણના જ્ઞાતા થયા. તેઓની આખાદી ખૂબ વધી. આખાદી વધી એમ નિર્ભયતા વધી. એમની નિર્ભયતાએ અનેક શિષ્ય જન્માવ્યા.

આદિ દેવે એ નવસંસ્કૃતિના લાડકવાચા ખાળને ' આર્ય 'તું ઉપનામ આપ્યું. આર્ય એટલે અજેય યોધ્ધા ! ' नमा अદિ हंताण ' (શત્રુના હણનારને નમસ્કાર હા) એ એના મહામંત્ર. પથ્થર ને પાષાણના યુગ વટાવી એ સમૃધ્ધિલર્ચા તામ્પ્રયુગમાં પ્રવેશ્યા. વન સજાવ્યાં, ઉપવન રચાવ્યાં, ઉદ્યાન ને ગૃહની રચના કરી, નદીને કાંઠે સુંદર આશ્રમગૃહામાં નિવાસ કર્યા. સંસારની સર્વ સમૃધ્ધિ જાણે એમને આંગણે આવી ખડકાણી!

સામાજિક અને રાજકોય વિકાસોન્મુખી જીવન જીવતા સુખી, શાન્ત ને નિર્ભય માનવીના મનમાં એક ચિંતા એકાએક ઝગી. એના સમાજના માણસો હસતા, આનંદ કરતા, કિલ્લાલ માણતા એક દહાડા એકાએક એવી રીતે સૂઇ જતા કે ઉઠાડયા કદી ઊઠતા નહિ! એકાકી જીવન જીવતા આદિમાનવને આ વિષે વિચારવા કંઇ તક મળતી નહીં; પણ સમાજમાં તા હત—પ્રીતના સંબંધા બાંધ્યા પછી, આવા બનાવા સહુનાં મન લારે કરી મૂકતા.

અરે, આનું નામ તો મૃત્યુ. એ સહુને અનિવાર્ય! એના પંજામાંથી કાંઇ મુક્ત નહિ! આ અનન્ત નિદ્રા સહુને વારાક્રરતી ઘેરી વળવાની! અરેરે, આટલું સુખ, આટલી સાદ્યાળી, આટલી સમૃધ્ધિ મળી, અને આવી ક્ષણભંગુર! તેઓએ એકાંતમાં બેસી એના વિચાર કરવા માંડયા. માનવી ચિંતક ખન્યા, અગમ્ય તરફ આકર્ષાયા, ઊંડા ઊતરતા ગયા એમ એના અફસાસ વધતા ગયા.

^{*}સ સારમાં નદીઓના કાંડે જ સભ્યતાના ઉદય થયે! છે. ચીનના ચાંચેકયાંગ ને હાેઆંગહાે, હિંદની ગંગા–જમના ને સિંધુ–સતલજ, ઇરાનની દજલા ને કરાત ને મિશ્રની નીલ નદીના કાંડે લાેકા પ્રથમ વસ્યા.

ધર્મ અને ધર્મી ૧૫૫

' અરે, અહીં સુખ ખરું પણ બહુ અલ્પ! અલ્પ સુખ પણ દુ:ખયી અભિભૂત, હાસ્ય ખરું પણ રુદનથી મિશ્રિત, પ્રકાશ ખરા પણ છાચાથી આવૃત્ત, દિવસ પછી રાત જાણે અનિવાર્ય. જીવન ખરું પણ મૃત્યુ એનું ચિરસંગાથી! બધુંય ચાર દિનની ચાંદની જેવું! અરે, મિષ્ટ મધુથી ભરેલ કું ભ ભલે મળ્યા, પણ એમાં સદા ઝેરનું બિંદુ અર્થા કરે એનું શું? એ મધુની શી લહેજત! એની શી મિષ્ટતા! એના શા ઉપયાગ! અરે, વહેલું માડું જે નાશ પામવાનું છે, એવા ક્ષણભંગુરના માહ શા! જે જાણતા હાય કે ઘડી પછી દેહાંત દંડની સજા થવાની છે, એને જીવતરના સ્વાદ શા! નવજીવન ભલે લાધ્યું પણ એને મૃત્યુના ઓછાયાથી દૂર કરતું જોઇએ. આ સુખ ત્યારે જ સારું ગણાય જ્યારે દુ:ખની સંભાવના ન રહે. ભાેગ જોઇએ, પણ જેના અંત રાગમાં છે, એવા ન જોઇએ.

વિચાર કરતા માનવી ફિલસૂફ અનતા ચાલ્યા. મૃત્યુએ જ સંસારની મહાન આધ્યા ત્મિકતાના જન્મ આપ્યા.

આદિ દેવે સંસારની આ પુકાર સાંભળી. એમણે તો માનવઉધ્ધારનું કાર્ય આરંભ્યું હતું. સામાજિક રીતે ને રાજકીય રીતે માણુસને સુખી ને ઉન્નત બનાવવાનું કાર્ય તો વિકાસનાં પંચનાં પહેલાં પગલાં હતાં. માનવીને તો એથી ઘણે આવે લઇ જવાના હતા. જીવન સાક્ષાત્કાર દ્વારા સત્ય સમજાવવા તેમણે નિર્ણય કર્યો. એક દહાડા રાજ તજ્યું. રાજનાં સુખ તજ્યાં, વનવાસ લીધા ને દેહકષ્ટ સહન કરવા માંડયાં.

એક દહાડા મૃત્યુ, રાગ ને વિષત્તિથી અકળાએલાં માનવીઓને એકત્ર કરી કહ્યું: 'અરે, તમે કાં ભૂલા ! તમે જેને ' હું પાતે ' માની આળપં પાળમાં પડયા છા, એ તા અન્ય કાઇ છે, તમારા ' હું પાતે ' તા અંદર બેઠા છે. એ મરતા નથી, જન્મતા નથી. મરે છે ને જન્મે છે આ તમારા માટીના દેહ! તરવાના તુંખડા જેવા આ તમારા આત્મા તા સદા ઉન્નતગામી છે; પણ ઘરાં માટીનાં પડ ચઢાવી એને બિચારાને ડુબાડયા છે. એની ભાળ લા! એ અજર, અમર, મહાબલી આત્માને નાણા! ખરેખરા માણસ દેહમાં વસતા નથી, આત્મામાં વસે છે. જે માતના લેદ જાણશે, એ જીવનના સાચા મર્મ નાણશે.

વાતો તો અદ્ભુત હતી. એકદમ સમજાય તેવી નહોતી! પણ જેમ જેમ ગળે ઊત-રતી ગઈ, એમ એમ દેષ્ટિબિંદુમાં નવા પલટા આવ્યા. આજ સુધી જે દુ:ખના ડુંગરા લાગતા, એ સુખદાયક લાગ્યા. જે વિપત્તિને જોઇ મન કાયર થઇ જતું, એ વિપત્તિને જોઇ મન હુંકાર કરવા લાગ્યું. વિપત્તિ, સંપત્તિ, જીવન ને મૃત્યુના ખ્યાલા સદંતર ફેરવાઇ ગયા. અરે, મૃત્યુ કાને છે ? અરે, પુરુષાર્થથી કાેેે હારે છે ? એક દેહ જશે તાે અનેક દેહ મળશે! એક દહાઢા એ દેહની માથાકુટમાંથી પણ મુક્તિ મેળવીશ! હું કાેે હા ? આત્મને પિછાણનારા આર્ય!

આ તત્ત્વચિંતનને-આ આત્મદર્શનને સહુએ 'ધર્મ' એવું નામ આપ્યું. નીચે પડતા જીવનને એણે ધારણ કર્યું. ધારણ કરી ઉધ્ધરણ કર્યું'! વિલાપ, વેદના, વ્યાકુળતા, વિહ્લળતા સંસારમાંથી એાછાં થયાં. ૧૫૬ વાગનિષ્ક આચાર્ય

આ ' ધર્મ' રૂપી દીપકના પ્રકાશ આગામી યુગાને અજવાળાં આપતા રહે, એ માટે અ!યાજનાએ રચાઇ. વ્યક્તિગત વિજય જેવા એ ન ખની જાય, એ માટે જ્ઞાની પુરુષોએ સમષ્ટિને લક્ષમાં રાખી એના ચઢતા—ઊતરતા વિભાગા કર્યા. યાગ્ય કક્ષાએ રચી. યાગ્ય ચિંતન આપ્યું. યાગ્ય અનુશાસન, ઊચિત અનુશીલન ને સાર્વિતક આધાસન પ્રેયાં.

આમ ધર્મ, ધર્મી અને ધર્માત્માંઓની ભૂમિકા રચાઇ. આ ભૂમિકાએ માનવજીવનને વધુ સંપીલું, ઉદાર ને દયાળુ બનાવ્યું. તપ ત્યાગ ને ભક્તિ તરફ પ્રેરણા કરી. એ જીવન અદ્-ભુત હતું. સાક્ષાત સ્વર્ગ ખડું હતું. પણ કાળે કાળે પરિસ્થિતિના પલટા આવવા લાગ્યા. શાંત ઝૂંપડીઓ પર નવાં વાવાઝોડાં વાવા લાગ્યાં.

એ વાવાઝોડાંએ આ સમર્થ, મૃત્યુંજય આર્યોને અશ્વારાહી બનાવ્યા. ધર્મચકની છાયામાં રાજચક ચલાવતા સજ્યાં. ધર્મ આપેલી ખુમારી અદ્ભુત હતી. એ ખુમારીએ ઘણું સરજાવ્યું. સમાજ સરજાવ્યા–રાજ સ્થપાવ્યાં, રાજતંત્ર રચાવ્યાં. આ ભૌતિક વિજયાએ આ આધ્યાત્મિક વિજેતાઓને ઘેલા બનાવ્યા. આર્યોનાં મસ્તક સંસ્કૃતિના અભિમાનથી ઉન્નત બની રહ્યાં. સંસ્કૃતિપ્રચાર માટે એ નવનવી વનસ્થળીઓમાં ઘૂમવા લાગ્યા.

આદિદેવ નિર્માણ પામ્યા, ને આર્યાવર્ત સરજાયું. આર્યાએ નવા વિજયા સાધવા, નવી સંસ્કૃતિ પ્રચારવા વિજયયાત્રાએ આદરી. દરેક યાત્રાએ તેઓએ કંઇ ને કંઇ મેળવ્યું. અશ્વારાહી આર્યોએ ચારે તરફ પાતાના ઘોડા દાેડાવ્યા. કાેઇ યૂરાપ તરફ ગયા, કાેઇ ઇરાન તરફ, કાેઇ અફઘાનિસ્તાન ને હિંદમાં આવ્યા.

હિંદમાં આવી, દ્રાવિડાને હરાવી આર્યાવર્તની સ્થાપના કરી. સંસ્કૃતિના રસિયા આર્યોએ અનેક દેવદેવીઓના ઉપાસક દ્રાવિડાના તિરસ્કાર ન કર્યા. એમના ધર્મ સહુને એક-તાની સાંકળે બાંધવાનું કહેતા હતા. તેમને પાતાના બનાવી લીધા. તેમનાં પૂજ્ય દેવદેવીઓને પાતે માનાહે બનાવ્યાં. એક ને અખંડ આર્યાવર્તની રચના કરી. એના અંગરૂપ ચાર વર્ષુ બનાવ્યા.

આયોં પાતાની સાથે પાતાની વિદ્યા, જ્ઞાન ને કવિત્વ લાવ્યા હતા. એ વિદ્યા ને જ્ઞાને તેમને અજેય બનાવ્યા હતા. એ મહાન વારસાની રક્ષા માટે તેમણે એક બુધ્ધિશાળી વર્ગ તૈયાર કર્યા. તેને ન લડવાનું, ન ક્રવાનું, ન પેટની ચિંતા કરવાની. તેની ક્રજ સર્વ જ્ઞાન ને વિદ્યાની પરંપરા જાળવવાની. એનું નામ ' બ્રાહ્મણ ' રાખ્યું.

ખીજો વર્ગ લડાયક યેાધ્ધાએનો અનાવ્યા. એ યાેધ્ધાએને ન જ્ઞાન ભણવાનું કે ન પેટની ચિંતા કરવાની. તેઓની ફરજ લાેકાનું રક્ષણ કરવાની, યુધ્ધકળા ખિલવવાની ને વિજયાે વરવાની ને વસાહતના પ્રદેશને વિશાળ અનાવવાની. આ વર્ગ 'ક્ષત્રિય 'કહેવાયાે..×

એક વર્ગ કે જે ન લડાચક હતા કે ન ખાસ વિદ્યાની અભિરુચિવાળા હતા, પણ મહેનતુ, ×ખરી રીતે પ્રથમ ક્ષત્રિય, વૈશ્ય ને શદ્ર એમ ત્રણ વર્ણ રચાયા, ને પછી બ્રાહ્મણ વર્ણ રચાયા. ધર્મ અને ધર્મી ૧૫૭

દીઘ'દૃષ્ટિ ને વ્યવસ્થાવાળા હતા–તેને ' વૈશ્ય ' ઉપનામ આપી ખેતી કરવાતું, ગાેપાલનતું ને ખાેરાક આદિના વિનિમયતું કામ સાંપ્યું.

ખાદ્માણ વિદ્યાભિરકત રહેતા હાવાથી ને ક્ષત્રિય લડાઇઓમાં ગૂંથાયેલા રહેતા હાવાથી ખેતી આદિ કામા માટે, નગરચામની સ્વચ્છતા માટે તેમ જ કળાકોશલ્ય વધારવા માટે એક સેવાભાવી વર્ગ યોજવામાં આવ્યા, એ 'શૂદ્ર 'કહેવાયા. ખ્રાદ્મણ સમાજરૂપી દેહતું મસ્તક, ક્ષત્રિય હસ્ત, વૈશ્ય પેટ ને શુદ્ર પગ ગણાયા. ચારે અંગ એકબીજાનાં પૂરક ને સમાન હતાં. કાેઇ હીન કે કાેઇ વિશેષ નહાેતાે.

પણ કાળ વધતો ગયા તેમ આ સમાજ દેહમાં વિકૃતિએા પ્રવેશવા લાગી. ક્ષત્રિયા પાતાના વિજયાથી અધ બન્યા. તેએા પાતાને સર્વોપરી માનવા લાગ્યા, ને ત્રણે વર્ણું ને પાતા-નાથી હીન માન્યા.

પ્રાह्मણા પાતાના જ્ઞાનથી ઉન્મત્ત બની ગયા. મ ત્રશકિત, શસ્ત્રશકિતથી સહુને ધુજા-વવા લાગ્યા. એણે જિટલ ક્રિયાકાંડા ને યજ્ઞયાગા ઊભા કર્યા. યજ્ઞમાં પુરુષમેઘ, અશ્વમેઘ ને અજામેઘની સ્થાપના કરી. સહુને પાતાની વડાઈની ઝંખના જાગી.

આ સંઘર્ષ નાે પહેલાે પડઘા વીસમા તીથે કર મુનિસુવ્રત સ્વામીના વખતમાં પડયાે. રાવણ નામનાે વિદ્વાન બ્રાહ્મણ મંત્રશકિતના જોરે પૃથ્વીનાે નાથ થઇ પડયાે. સંસારની સુંદર સ્ત્રીઓ ને સંસારતું સાતું એણે પાટનગર લંકામાં એકઠું કર્યું.

જયાંથી આદિદેવ ઋષભદેવે માનવસંસ્કૃતિના પ્રચાર કર્યા હતા, એ જ અધાધ્યાના એક ક્ષત્રિય રાજકુમાર રામ અને લક્ષ્મણે માનવસંસ્કૃતિની સુરક્ષા માટે પહેલ કરી. તેઓએ જીવનને ઉચ્ચ ગુણાથી અળવાન અનાવ્યું, ને એ અજેય રાવણને રાળી નાખ્યા, લંકાને નષ્ટ-ભ્રષ્ટ કરી, રામરાજ્યના એક આદશે પૃથ્વી પટ પર સ્થાપ્યા.

પણ સત્તા બહુ ખુરી ચીજ છે. વીસમા તીર્થ કર શ્રી મુનિસુવત ને એકવીસમા નિમ-નાધના કાળ વ્યતીત થતાં થતાં તા ફરી ક્ષત્રિયા ઉન્મત્ત અની ગયા. સંસારના દેવ તરીકે પૂજાવાની ઝંખના તેમનામાં જાગી. બ્રાહ્મણ, વૈશ્ય ને શૂદ્રોએ એમની મુરબીવટ સ્વીકારતાં એક-ચક્રી સામ્રાજ્યના તેઓ લાલચુ ખની ગયા, ને એ વેળા મહાભારત ખેલાયું.

આ મહાવિનાશના દેષ્ટા શ્રીકૃષ્ણ હતા. એમના જ પિતરાઇ લાઇ નેમિનાથે સંસારને આ હત્યાકાંડથી બચાવવા ભેખ ધર્યો, ને અહિંસાની હાકલ કરી. અરે, વેરની શાંતિ વેરથી નહિ-પ્રેમથી થવી ઘટે. લેનાર કરતાં આપનાર માટે છે. પારકા માટે જીવનાર જ સંસારમાં સાચા છે. વૈદિક સાહિત્યમાં ' ઘાર આંગિરસ ' તરીકે એ આળખાયા.

×મહાભારતના હત્યાકાંડથી ત્રાસેલી જનતાએ આ હાક્લને ઝીલી લીધી. બાવીસમા

[×]જૈતધર્મની એક ખૂળી છે, કે તેના તમામ તીર્થ કરાે ક્ષત્રિય છે, ને તમામ ગણધરા બ્રાહ્મણ છે, છતાં એ વૈશ્યના ધર્મ ગણાય છે.

૧૫૮ યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

તીર્થં કર પછી તેવીસમા તીર્થં કર શ્રી પાર્શ્વનાથે આ તત્ત્વને વેગ આપ્યા. તેઓ પુરાણપ્રસિદ્ધ કાશીનગરના રાજપુત્ર હતા, ને એક ક્ષત્રિયસંતાન અહિં સાની વાત કરે, બાહ્ય શત્રુને બદલે અંતરના શત્રુના ઉલ્લેખ કરે, ને તેને જીતવા માટે શસ્ત્રને બદલે—અહિં સારૂપી તત્ત્વ-શસ્ત્રને સ્વીકારે, એ વાત એ જમાનાને જૂની આંખે નવા તમાશા જેવી હતી. શ્રી પાર્શ્વનાથે અહિં-સાના વિસ્તાર કર્યો ને માનવજીવનને જરૂરી ચતુર્યામ-અહિં સા, સત્ય, અસ્તેય ને અપરિ- ચહની રચના કરી. તપેલા પૃથ્વીના ગાળા માટે આ ચતુર્યામ સંવરવાદ અમૃત મેઘની વૃષ્ટિ સમાન હતા. આ કાળ હા. યાકાળી વિ. સં. પૂર્વ ૮૨૦ થી ૭૨૦ સુધીના નાંધે છે.

શ્રી પાર્ધાનાથ પછી લગભગ બે સેકાના કાળ વીતી ગયા, ને એ કાળમાં કરી જૂની વાતા તાજી બનવા લાગી. બ્રાહ્મણા ક્ષત્રિયોના આશ્રિત બન્યા, ને ધર્મસત્તા રાજસત્તાને પનારે પડી, રાજપદ મહાન બન્યું. યુદ્ધોના સંહાર ધર્મ્ય મનાયા. યુધ્ધમાં મરનાર કસાઇને પણ સ્વર્ગપ્રાપ્તિ શકય કરી દીધી. ફરીથી યજ્ઞ શરૂ થયા. પણ પ્રજાએ હિંસક યજ્ઞ સામે વિરાધ નાંધાવ્યા.

અજામેધમાં 'અજ એટલે ડાંગર કે અજ એટલે અકરાે 'એના વાદવિવાદ ચાલ્યાે. ધર્મ'સત્તા તાે રાજસિંહાસનની આશ્રિત અની હતી. ચુકાદાે અત્યવાનું આવ્યું રાજસત્તાના હાથમાં. રાજસત્તા પર થ્રાહ્મગુસત્તા લાગવગ લગાવી ગઇ.

' અજના અર્થ બકરા ' એવા રાજાએ ચુકાદા આપ્યા, પણ પ્રજા વિક્રી બેઠી. રાજાને સિંહાસનથી નીચે પછાડયા. આમ લાેકમતના વિજય થતા જાેવાયા પણ એ કામમાં ક્ષત્રિય અને બ્રાહ્મણા એકસંપ હાેવાથી ફરીથી હિંસક યત્તો ચાલુ થયા. વર્ણોની મહત્તાની ફરી રાજદુહાઇએ શરૂ થઇ. બ્રાહ્મણ તે બ્રાહ્મણ ને ક્ષત્રિય તે ક્ષત્રિય. વૈશ્ય તે વૈશ્ય ને શૂદ્ર તે શૂદ્ર ! સ્ત્રીનું બિચારીનું સ્થાન જ નહીં. એ તાે લાેગાપલાેગ-પરિગ્રહની વસ્તુ!

એ વેળા લુલાયેલા અધ્યાતમવાદના પુનરાધ્ધાર માટે ક્રાન્તિ થઇ. ક્રિયાકાંડના-યજ્ઞ-યાગના જાળામાં રકત સમાજને એ જાળામાંથી બહાર કાઢી જ્ઞાનમય જીવનની પ્રેરણા કરી. એ કાળ ' ઉપનિષદ કાળ 'ને નામે એાળખાયા, ને ધર્મની અનિર્ધ્ધ લાવનાના ઉગમ કાળ નજીકમાં દેખાયા.

પણ પુરાણમતવાદીઓના સામર્થ્યે પુનઃ જોર કર્યું. આ નવા કાળ તાત્ત્વિક વાદાવાદ, શાસ્ત્રચર્ચા, શુષ્ક પાંડિત્યમાં લુખ્ધ ખની ગયા. પણ ક્ષત્રિય આત્મવીરાની પર પરા જાણે અવિ રત ચાલી રહી હતી.

ઇ. સ. પૂર્વે દરગની વસંત પૂર્ણિમાએ ગૌતમભુષ્ધના જન્મ હિમાલયની તળેડીમાં આવેલા કપિલવસ્તુના રાજવી શુધ્ધાદનને ત્યાં થયા. એમણે અહિંસાના એ જ તત્ત્વ પર ભાર મૂકયા. માનવજીવનનું ધ્યેય તપ ને ત્યાગ દ્વારા જ પ્રાપ્ત થવાનું કહ્યું. ભ્રાહ્મણના વર્ચસ્વને પડકાર દીધા, ક્ષત્રિયાના શુધ્ધસંહારને ફિટકાર દીધા, ને પ્રેમ ને ત્યાગનાં બી વાબ્યા.

ધર્મ અને ધર્મી ધર્મા

પ્રકૃતિની કાેઇ પ્રેરણા જ હશે, કે પૂરી એક પચ્ચીસી પણ ન વીતો કે લિચ્છવી કુળના એક બીજા રાજકું વરે વૈશાલીનગરીના, ઇફ્વાકુ કુળના, રાજા સિધ્ધાર્થને ત્યાં જન્મ લીધા. ઇ. સ. પૂર્વે પલ્લ માં એક બાળકના જન્મ થયા. ઇતિહાસ એ મહાન આત્મધર્મના પ્રચારકને શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના નામે સહુ એાળએ છે ને વ'દે છે.

આ ક્ષત્રિય રાજકુમારે બ્રાહ્મણત્વના વિકાસ રુંધાયેલા નિહાળ્યા. ક્ષત્રિયાને સમશેર પ્રિય ને સ્ત્રીલુખ્ધ દેખ્યા. સંસારની બે મહાન જાતિઓના પતને તેમના દિલમાં વ્યથા જન્માવી. આધ્યાત્મિકતા હામહવનમાં ને સુરાપાનમાં, જડ ક્રિયાકાંડ ને જિટલ વર્ણાભિમાનમાં પર્યાપ્ત થતી દૃષ્ટિગાચર થઈ. શાસ્ત્ર પર બ્રાહ્મણાએ કાબૂ કર્યો હતા. શસ્ત્રો પર ક્ષત્રિયાએ, શસ્ત્ર ને શાસ્ત્રથી હીન અનેલી પ્રજા નિવીધ બની રહી હતી.

અને આ સમાજ પાતાના મૂળ ધ્રુવતારક આત્મા પ્રતિના ભૂલી ગયા હતા એનું શું ? આધ્યાત્મિક શાેધનું શું ! અનંત સુખ તરફની પ્રવૃત્તિનું શું ! જાતિના પ્રેમ, સત્તાનું ગુમાન, આર્થિક ખુમારી સત્યાનાશનાં મૂળ બન્યાં હતાં. તેમાં ય આ આર્થસંઘની સ્થાપનાના મૂળ ઉદ્દેશ જે આત્મિક વિકાસ, તેના પર હથાેડા ચલાવ્યા હતાે.

મહાવી રે જ્ઞાન, મૌન, પ્રેમ ને તપ દ્વારા જીવનવિશુધ્ધિ કરી, ને પાતાના જીવનના એકેએક ભાગ સ્વચ્છ કરી નાખ્યા, મન, વાણી ને કર્મ નિર્મળ અનાવ્યાં. પારદર્શક માેતીની જેમ પાતાનું જીવન પારદર્શક અનાવી એક દિવસ આર્યાવર્તને નવસંદેશ આપ્યા.

"મને રાહ પરના પ્રકાશ લાધ્યા છે. એ રાહ પર જવા માટે તમે તમારા આત્માને પિછાણા. તમારા આત્મા જ પરમાત્મા છે, અને એ પરમાત્મ પદ માટે સ્ત્રી-પુરુષ, બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય ને શૂદ્ર કાઇ પણ યત્ન કરવાના અધિકારી છે. આત્માના અધિકારની દેષ્ટિએ શૂદ્ર હીન નથી, ને બ્રાહ્મણ શ્રેષ્ઠ નથી. સ્ત્રી હલકી નથી, ને પુરુષ માટે નથી. જીવ માત્ર સમાન છે, ગુણ્થી મહાન છે. સર્વ શાસ્ત્રનાં અધિકારી, ક્રિયાનાં હક્કદાર!

" દરેક પ્રાણી તરફ દયાભાવ કેળવા. એકના જીવનને હણી આપણું જીવન સમૃધ્ધ ન ખનાવા. અહિં સાને વિચારા, સાચા અહિં સક દિવ્ય પ્રેમી છે. કર્મના નિયમને સમજો. તમારાં કરેલાં પાપામાંથી ઇધ્વર, મૃત્યુ કે કાઇ પણ દેવદેવી તમને નહીં છાડાવે. સ્યાદ્વાદ ધર્મને પિછાણા, સહુ માનવને સમાન જીવનધર્મી લેખી ચાલા, ને આધ્યાત્મિક માર્ગે, મનઃ- શુધ્ધિ આચારી, ગંભીર મૌનપૂર્વક; અખંડિત તપથી આગળ વધા, પંથી કે પાપીને ધક્કો ન મારા. તમે સહન કરા-બીજાને માટે, એમાં તમારું શ્રેય છે.

" અનાદિ અનન્ત સંસારમાં ભાગકતા જીવને અનન્ત સુખની પ્રાપ્તિ માટે નીચેની ચાર વસ્તુની પ્રાપ્તિ ને સદુપયોગ કરવો જોઇએ. (૧) મનુષ્યત્વ, દેવળીવન કે અન્ય જીવન કરતાં માનવજીવન શ્રેષ્ઠ છે; કારણ કે આત્મહિતની પ્રવૃત્તિ કેવલ આ જ જીવનમાં થઇ શકે છે. (૨) ધમે શ્રવણ, શાસ્ત્રોના અર્થ સમજવા, એનું ચિંતન કરવું, મનન કરવું ને જીવનમાં ઊતારવા. (૩) ત્રીજી વસ્તુ સત્ય શ્રધ્ધા શ્રધા વિનાની કાઇ પણ ક્રિયા ફળતી નથી. શ્રધ્ધા

૧૬૦ યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

વિનાના આદમી સઢ વિનાના નાવની જેમ જ્યાં ત્યાં કરે છે, અકળાય છે, એટલે એક વાર વિચાર કરીને જે વાતના નિશ્ચય કરીો, તેમાં પૂર્ણ શ્રદ્ધા ધરાવવી. (૪) ચાંથી વસ્તુ, સંયમ– વીર્ય. શ્રદ્ધાથી પ્રાપ્ત ધર્મનું વીરતાપૂર્વ ક આચરણ કરતું. સમજી લે જે કે બહુ જ એછા માણસા માનરભવ પ્રાપ્ત કરે છે. એમાં બહુ એછા ધર્મ શ્રવણ કરે છે, એમાંથી પણ બહુ એછા શ્રધ્ધાવાન અને છે, અને એ શ્રધ્ધાવાન થવા માત્રથી કિયાવાન થવાતું નથી. સ્વીકૃત માર્ગ પર ચાલવું અસિધારા પર ચાલવા કરતાં પણ દુર્લ છે. સંગ્રામનાં સંગ્રામ જીતનારા મહાબલી યાંધ્ધા કથાયના નાના એવા યુધ્ધમાં હારી જાય છે. "

આ સંયમ-વીર્યના માર્ગના અનુયાયીએ પાંચ પ્રકારનાં મહાવત પાલવાનાં હોય છે.

(૧) સૂક્ષ્મ અથવા સ્થૂલ-બધા પ્રકારના જીવોની મન, વચન ને કાચાથી હિંસા ન કરવી, ન કરાવવી કે ન પ્રેરણા આપવી. આ વ્રતને પ્રાણાતિપાત વિરમરણ વ્રત કહે છે. (૨) એવી જ રીતે મન, વચન, કર્મથી અસત્ય ભાષણને માટે પણ પ્રતિબંધ છે, ને એનું નામ મૃષાવાદવિરમરણ વ્રત કહે છે.

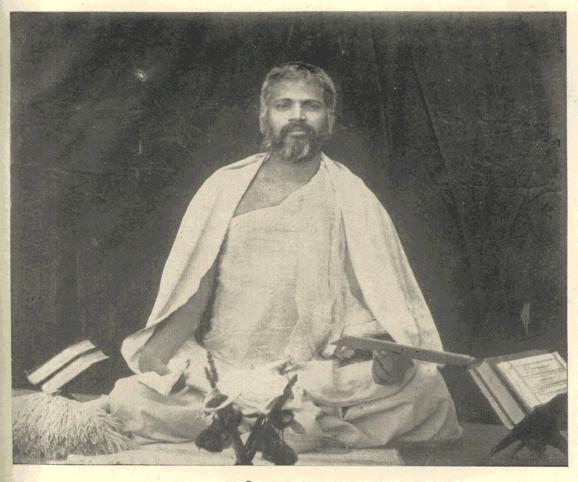
આવી જ રીતે ચારી ન કરવા વિષયક ત્રીજી અદત્તાદાન વિરમણ વૃત છે. અને આવી જ રીતે વિષય-ભાગ ત્યાગ કરવા માટેતું ચાથું મૈથુન વિરમણ વૃત ને પાંચમું પરિગ્રહ વિરમણ વૃત: ધન-ધાન્યાદિરૂપ બાદ્ધા પરિગ્રહ ને રાગદ્રેષાદિ આભ્યંતર પરિગ્રહના સર્વથા ત્યાગ કરવા રૂપ છે.

આ પ્રકારના સંયમી-સર્વાવરિતિ શ્રમણ કહેવાય, ને તે કમ મુકત થઇ અનન્ત સુખનું મૂળ જે માક્ષ તેને પ્રાપ્ત કરે છે. આ ઉચ્ચ પ્રકાર છે, ને મહાપુરુષાથી જીવા તેનું અવલ- ખન લે છે.

પણ એવા ય જીવા છે, જેઓ આવા મહાપુરુષાથી નથી, ને ઉપરની વસ્તુના સર્વથા ત્યાગ કરી શકતા નથી. શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે તેઓને દેશવિસ્તીના માર્ગ બતાવ્યા, જેમાં ઉકત પાંચ વ્રતા ઉત્કૃષ્ટ નહીં પણ સામાન્ય રીતે પાળવાનાં હતાં. તેઓ ગૃહસ્થ રહે, શ્રમણા-પાસક રહે, ને નીચેનાં બાર વ્રત પાળે.

૧ સ્થૂલ પ્રાણાતિયાત વિરમણ-ચાલતાં ફરતાં (ત્રસ) જીવાની નિષ્કારણ હિંસા ન કરે. ર સ્થૂલમૃષાવાદ વિરમણ, સ્થૂલ જૂઠ ન બાલે. સ્થૂલ અદત્તાદાન વિરમણ, જે લેવાથી મતુષ્ય ચાર થાય તેવી ચીજ તેના સ્વામીની રજા વગર ન લેવી. સ્વ-સ્ત્રી સંતાષ, પર-સ્ત્રી ત્યાગ, સંપત્તિનું નિયમન, ગમનાગમનનું નિયમન, ખાનપાન, માજ-શ્રાખ ને ઐીદ્યોગિક પ્રવૃત્તિઓનું નિયમન, નિરર્થક પ્રવૃત્તિઓનો ત્યાગ, (અનર્થદંડ વિરમણ), સામાયિક, દેશાવકાશિક, પૌષ-ધાપવાસ ને અતિથિસ વિભાગ, આ બાર વતાનું પાલન કરવું.

આ અનુશાસન અદ્દભુત હતું. સાદા શખ્દેામાં વીજળીના આંચકા હતા. એમાં સત્યની સાદાઇ, આત્માની મહાનતા ને નીતિનિયમાની નિખાલસ ચર્ચા હતી. ક્રિયાકાંડાની જટિલતા

ચરિત્રનાયક - ૧૮ (યુવાવસ્થા)

ધર્મ અને ધર્મી ૧૬૧

ને શાસ્ત્રાની છેતરામણી રમતે। નહેાતી. માણસને એની કેડ પર ઊભેા કર્યો. એના પુરુષાર્થને હાકલ કરી. એ હાકલે આર્યાવર્તીને એક નવીન ઉષ્મા આપી.

ઇતિહાસ–પ્રવેશના વિદ્વાન રચયિતા શ્રી. જયચંદ્ર વિદ્યાલ કાર સારાંશમાં મહાત્મા ભુદ્ધ ને ભગવાન મહાવીરની સમાલાેચના કરતાં લખે છે, કે:

'' ખુદ્ધ ને મહાવીરની શિક્ષામાં મુખ્ય ભેદ એટલા હતા, કે ખુદ્ધ જ્યારે મધ્યમ માર્ગ ના ઉપદેશ દેતા ત્યારે મહાવીર તપ અને કૃચ્છ તપને જીવના હારના મહાન માર્ગ ખતાવતા. મહાવીરના અહિં સાવાદ અંતિમ સીમાએ પહોંચેલા હતા, જે બાબતમાં પણ ખુધ્ધ મધ્યમમાર્ગી હતા. અંને વેદ અને ઇશ્વરને માનતા નહાતા. મગધ આદિ દેશામાં મહાવીરના ઉપદેશ જલદી પ્રસરી ગયા. કલિંગ તા એમના જીવનકાળમાં જ એમનું અનુયાયી બની ગયું. રજપૂતાનામાં મહાવીર-નિર્વાણની એક શતાબ્દિ બાદ જૈનધર્મની જડ જામી ગઇ. જૈનોનું સાહિત્ય પુરતા પ્રમાણમાં વિશાળ છે, ને એ અવધ યા કાશલની પુરાની પ્રાકૃત-અધિમાં ગઇમાં છે. "

યુગપ્રવર્ત કનાં ચક્ષુ પાતાના જમાનાથી ઘણું આગળ જોતાં હોય છે. કાઇ પણ પહા-ડના ગિરિશિખરમાંથી નીકળેલી હજાર સરવાણીએ સદા ભિન્ન ભિન્ન વદ્યા કરે, એકત્ર ન શાય, તો ગમે તેવી સુરવાદુ હોવા છતાં, એકાદ શ્રીષ્મના તાપ એનું નામાનિશાન મિટાવી દે. એને સરિતા કે સાગરના વેગ, મહત્તા કે ચિરં જીવતા ન લાધે. પાતાના અનુયાયીઓ – પાતાના સિધ્ધાંતાના પાલકા એકત્ર રહે, સંગઠિત રહે, સુવ્યવસ્થિત રહે, એ માટે એક સમૂહસ્થાપ-નાની – સંસ્થાની – સંઘની જરૂર હતી. આ આયોજના શ્રમણ ભગવાને વિચારી.

એ આયોજના તે આજના જૈન સંઘ. એ સંઘમાં શ્રમણ-શ્રમણીથી લઈ શાવક-શ્રાવિકાએનો પણ સમાવેશ થાય. આ ચતુર્વિધ સંઘનું મહત્ત્વ એક તીર્થકરની સમાન રહે. એના નિયમા, ઉપનિયમા, પેટાનિયમા રચાય, ને આવી રીતે પાતે કરેલી આત્મસાક્ષાત્કારની શાધના પ્રચાર તેના દ્વારા યુગા સુધી અવિછિન્ન ચાલ્યા કરે.

આ ચતુર્વિધ સંઘની સ્થાપનાના દિન તે આજથી ૨૪૭૪ વર્ષ પૂર્વેની વૈશાખ સુદી દશમી. એ દિવસે શ્રમણ ભગવાને પાતાનો ફિલસૂફી રજ્ય કરી. એનું ધ્યેય, ધ્યેયપ્રાપ્તિના માર્ગો સમજાવ્યા. એ પરિષદામાં રહેલ બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય ને શૂદ્ર સહુએ એના સ્વીકાર કર્યો. કેટ-લાકોએ તા સંસાર તજી પ્રભુ સાથે ત્યાગી બનીને રહેવું પસંદ કર્યું. કેટલાક ઘરબારી રહ્યા.

જેઓ સંસાર છેાડી ભગવાનની પાસે સાધ્ય મેળવવા ચાલી આવ્યા હતા તેવાં-ને જેઓ સંસારનાં કર્મધર્મમાં રહી સાધ્યની ઉપાસના માટે યથાશકિત યત્ન કરવાનાં હતાં, તેવાં સ્ત્રી–પુરુષોના ક્રમ નક્કી થયા. નિવૃત્તિમાર્ગ ને પ્રવૃત્તિમાર્ગની મર્યાદાઓ નિશ્ચિત થઇ. શ્રમણ ને શ્રમણી તથા શ્રાવક ને શ્રાવિકાના ભેદ કર્યાં, ને અંનેના ભિન્ન ભિન્ન કાર્યો બતાવ્યાં.

સંસારમાં બે વાતના માટા ઝઘડા ચાલતા હતા. એક કંચનના, ખીજા કામિનીના. જે સાધુ થાય તેને માટે ખંને વસ્તુ નિષિદ્ધ, સ્પર્શ સુધ્ધાં નહીં. જે ગૃહસ્થ રહે, એને પણ રા ૧૬૨ ં ચાગનિષ્ઠ આચાર્ય

અત્યંત મર્યાદા. સુવર્ણના સંગ્રહ પણ અમુક હદ સુધી, ને સ્ત્રી-વિષયક પણ માટી માટી મર્યાદાઓ. આમાં પણ શ્રમણ સંસ્થાની અદ્દુલતાએ એ કાળના સમાજને આશ્ચર્યમુગ્ધ કરી નાખ્યા. એની મુમુલ્રુવૃત્તિ, તિતિક્ષા, તપસ્તેજ અદ્દુલત હતું: ઇ દ્રિયજય ને વાસનાવિજય અજોડ હતા. માેક્ષમાર્ગના એ અદ્દુલત પૂજારીઓનું દશ્ય અનુપમ હતું.

ન હજામ, ન દરજી, ન ધાખી, ન સ્નાન, ન વિલેપન, ન ગાડી, વાડી કે પાલખી! ધરતીના આ બાળને સદા ખુલ્લા પગે ધરતીને પાવન કરવાનો. ન મસ્તકે શિરાવેષ્ટન કે છત્ર! દેહને જંગલમાં ઢાંકવાની પરવા નહીં, કદી જરૂર પડી તો એકાદ કાપડના કટકા જ સહી. ખાન-પાન માટે મળ્યું તો કાષ્ટપાત્ર, નહીં તો હસ્તપાત્ર. ન આરામ માટે વિહાર કે વસવા માટે ન વસતી. શ્મશાન કે ખંડિયેર એની ગરજ સારે.

જ્ઞાનની ખાજમાં સદાદિત ચિંતન ચાલુ છે. આત્માની ખાજમાં તપ શરૂ છે. એક પણ જીવને અશાન્ત કરવાની ઇચ્છા નથી. એવા જ્ઞાનીને, તપસ્વીને આકાશથી વધુ રૂપાળું કાઇ છત્ર નથી. પૃથ્વીની ખુલ્લી ધૂળથી સુંદર ગૃહ નથી. વૃક્ષાથી વધુ સુંદર કાયા નથી. નદીઓની નદીઓ ઊભરાતી હાય પણ એ તૃષાતુર છે. એ જળના એ સ્વામી નથી. સુમિષ્ટ વાડીઓ ફળથી લચકાતી હાય, પણ એકેય એનું નથી.

એ તો ગાેચરી–માધુકરીના ધારક છે. નિર્દોષ ભાજનપાણીના એને ખપ છે. સમાજ પર લેશમાત્ર ભાર રૂપ ન થવાનું એનું લક્ષ્ય છે. એના હક એાઝા છે. એની ફરજે વિશેષ છે.

માધુકરી વતની ધારક આ શ્રમણ સંસ્થાની માધુરીથી એ કાળના હિગ્ગજ વિદ્વાના, પ્રખલ પંડિતા, મહાન રાજાઓ ને શ્રીમંતા આકર્ષાયા. આકર્ષણ પામીને એને સહર્ષ અપ-નાવી. એ વિદ્વાનાથી શ્રમણસંસ્થા શાભાયમાન બની ગઇ. એના પ્રવાહ બલવત્તર બન્યા.

આજ તો શ્રમણસંસ્થા પરથી કાળનાં પચીસસો વર્ષ પસાર થઈ ગયાં. કાળનાં રહ્યું ને પરિસ્થિતિનાં વસમાં પૂર વચ્ચેથી પણ આજે એ કંઇક પુરાની ઝાંખી અવશ્ય આપી રહી છે. એ તિતિક્ષા, એ મુસુક્ષુપહ્યું, એ જિગીષા આજે અધે પ્રગટ પણ જરૂર દેખાય છે. વેશ ભક્ષે કદાચ બદલાયા, વાઘા ભક્ષે બદલાયા, પંચ કે સંપ્રદાયનાં ઝીણાં ઝરણ ભક્ષે કંટાયાં, આસમાની સુલતાનીએ આવીને ગઇ કે દુષ્કાળ ને દુભિ દ્વ દેખા દઇ ગયા, અસ્તિત્વની આપત્તિઓમાં એ ટકી રહી. આ સંસ્થા કોઇ ને કાઇ અંશે ધ્યેયની દૂર કે નજીક ચાલતી જ રહી.

ઉત્યાન-પતનના ભરતી-એાટ ચાલુ જ રહ્યા, છતાં એ જીવી. પ્રાણભરી રીતે જીવી. ધ્યેયભર્યા જીવતર સાથે જીવી.

ઐના ઇતિહાસ અતિ ઉજ્જવલ છે. એ ઉજ્જવલ ઇતિહાસધારક શ્રમણપર પરાના અહેચરદાસ આજે અનુયાયી બની રહ્યા હતા.

એ મહાન શ્રમણસંસ્થા

[9]

જિંગતકૃલ્યાણને માટે સ્થાપન કરેલ શ્રમણસંસ્થાના આદિ શ્રમણ તરીકે શ્રી. સુધમાં સ્વામીનું નામ ભારે આદરથી લેવાય છે. ભગવાન મહાવીરે પસંદ કરેલ અગિયાર ગણધરો એ કાળના મહાન દિગાજ પ્રાહ્મણ વિદ્વાના હતા. પણ નવ ગણધરો તો ભગવાનના જવનકાળમાં જ નિર્વાણ પામ્યા. પ્રભુપ્રિય ઇ'દ્રભુતિ ગૌતમને ભગવાનના નિર્વાણની સાથે કેવલ્ય પ્રાપ્ત થયું, એટલે ભગવાનના નિર્વાણ પછી એ'શી વર્ષના વયાવૃદ્ધ ને ગ્રાનવૃદ્ધ સુધર્માસ્વામીના હાથમાં શ્રમણસ'સ્થાનું સુકાન આવ્યું.

ત્રા પરિમિત વાણીના ઉચ્ચારનાર, કૃક્ષિમાત્ર શંખલવાળા, ભિક્ષા કે ગમન ત્રીજે પહેારે કરનાર, નિરીહ, નિર્મળ, સમતાવંત, કૃક્ષિમાત્ર શંખલવાળા, ભિક્ષા કે ગમન ત્રીજે પહેારે કરનાર, નિરીહ, નિર્મળ, સમતાવંત, ક્રમોપદેશ આપવામાં કુશળ, કરુણાસાગર શ્રી. સુક્ષમાંસ્ત્રામીએ ભગવાને આપેલા હિતાપદેશના સંગ્રહ કર્યો. સવ'ત્રની ભિન્ન ભિન્ન તત્ત્વોને અનુલક્ષીને કહેલી વાણીના સમુચ્ચય રચ્યા, ને એ શ્રવણ કરેલા જ્ઞાનનું શ્રુતજ્ઞાનનું ખાર અંગમાં સર્જન કર્યું. ∕

આ બાર અંગમાં પહેલા આચારાંગમાં શ્રમણ-નિગ્ર ચોના આચાર, ગાંચરી, ઉપધિ, ભક્ત ને પાન વગેરેના નિયમા તથા તપ વગેરેના સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો. બીજા સ્ત્રકૃતાંગમાં સ્વ-સિધ્ધાંતની સ્થાપના, તે કાળના ૩૬૩ અન્ય દેષ્ટિના મતાની ચર્ચા, જીવાજવાશ્રયસંવર વગેરેની ચર્ચા કરવામાં આવી. એ રીતે સ્થાનાંગમાં અને સમવાયાંગમાં જીવ-અજીવ, લાકાલાક, સ્વસ્યય-પર સમયનું સ્થાપના વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્તિમાં જુદા જુદા દેવ, રાજા, રાજિ અને અનેક સંદિગ્ધ પુરુષોએ પૃછેલા પ્રશ્નો ને શ્રી. મહાવીર લગવાને આપેલા ઉત્તરાઃ જ્ઞાતાધમ કથામાં ઉદાહરણ્લૂત પુરુષોની કથાઓઃ ઉપાસકદશામાં ઉપાસક શ્રાવકાનાં જીવનાઃ અંતકૃદદશામાં તદ્લવે માલ્યામી થનાર તીર્થ કરાદિનાં જીવનાઃ અનુત્તરાપપાતિકમાં નગરા વગેરેનાં વર્ણનાઃ

११४

યાેગનિષ્ઠ આચાર્ય[°]

પ્રશ્નવ્યાકરણમાં એકસા પ્રશ્નો ને વિદ્યાના અતિશય ને સંવાદોઃ વિપાકશ્રુતમાં સુકૃતકમ ને દુષ્કૃત કર્મના કળવિપાક–કથાએ સાથે, ને દુષ્ટિવાદમાં સર્વ પદાર્થોની પ્રરુપણા વિષયક સાહિત્ય સંગ્રહવામાં આવ્યું. વસ્તુસ્થિતિ જોતાં દૃષ્ટિવાદ નામના આરમા અંગમાં તમામ હડી-કતો આવી જાય છે. છતાં આલ, વૃધ્ધ, સ્ત્રી, મંદ ને અજ્ઞાન જીવા માટે અગિયાર અંગાની લાક-ભાષામાં રચના કરી.

આ બાર અંગામાં અગિયાર અંગ આષં પ્રાકૃત—અર્ધ માગધી ભાષામાં હતાં, ને બારમું અંગ દેષ્ટિવાદ સંસ્કૃત ભાષામાં હતું. આ સિવાય શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના હસ્ત-દીક્ષિત શિષ્ય શ્રી વીરભદ્રગણિએ રચેલાં આઉર પચ્ચખાણ (આતુર પ્રત્યાખ્યાન) ને ચઉશરણ પણ સ્મરવામાં આવ્યાં. * ને સર્વ સાધુ—સાધ્નીસમુદાય આ શ્રુતજ્ઞાનના સ્વાધ્યાય દ્વારા એનું સંરક્ષણ કરવા લાગ્યા. આ જીદા જીદા પ્રતાપી મુનિ ખાને પાઠ આપ્યાં, આમ્નાયા આપી, ને પર પરા જાળવી જે કામ આયી હિંદમાં આવ્યા ત્યારે બ્રાહ્મણા કરતા, તે આ નિઃસ્વાથી નિર્જ શાએ લીધું.

શ્રી. સુધમાંસ્વામીએ ખાર વર્ષ સુધી પટધર પદ શાભાવ્યું, ને બાલુમા વર્ષે કેવલ-ગ્રાન થતાં સર્વ શ્રમણસંઘનું ઉત્તરદાયીત્વ વૈશ્યશ્રેષ્ઠિપુત્ર શ્રી જંખૂસ્વામીને સુપ્રત કર્યું. શ્રી જંખુસ્વામીના કાળ સુધી સર્વ સિદ્ધાંત તથા સંપૃષ્કું ત્યાગ અબાધિત રહ્યા. પણ શ્રમણ ભગ-વાન મહાવીર અને તેમના ગણધરાએ કેવલગ્રાનની જે જ્યાતિ પેટાવી હતી, તે શ્રમણ ભગ-વાનના નિર્વાણ પછી સા વર્ષમાં જ ને કેવલ ત્રણ કેવલીઓ—ગૌતમ સ્વામી, સુધમાંસ્વામી ને જંખુસ્વામી—પછી આથમી ગઇ. મહાન ઉપદેષ્ટાની પછી વસ્તુ એની એ હોવા છતાં એના પ્રાપ્ત-વ્યમાં કેટલા ફેર પડી જાય છે, એનું આ દ્રષ્ટાંત છે. /

અંતિમ કેવલજયોતિના ધારક શ્રી. જં બુસ્વામીએ ચુમાલીસ વર્ષ સુધી શ્રમણસંઘનું નેતૃત્વ સાચવ્યું ને પાતાની પાટે શ્રી પ્રભવસ્વામીને સ્થાપી માક્ષે ગયા. શ્રી પ્રભવસ્વામીની પાટે મહાન વેદધમી બ્રાહ્મણ શય્યાં ભવ આવ્યા. શય્યાં ભવ મહાન જ્ઞાની હતા, ને જ્યારે પાતાના પુત્રનું આત્મકલ્યાણ કરવા તેને દીક્ષા આપવા તૈયાર થયા ત્યારે તેમને જણાયું કે પાતાના પુત્ર-શિષ્ય મનકમુનિનું આયુષ્ય અલ્પ છે. બીજી તરફ શ્રુતજ્ઞાનના તો સાગર ભર્યો હતા. આ બાળ-મુનિ એના કયારે ને કેમ પાર પામે ?

જ્ઞાની મુનિએ પુત્રકલ્યાણની ઇચ્છાથી ચૌદ પૂર્વ માંથી ઉધ્ધાર કરીને દશ અધ્યયનવાળું એક સૂત્ર બનાવ્યું. * એ વિકાલથી નિર્વૃત્ત હતું. [કાળ વેળાએ બનાવેલું: વિકાલેન નિર્વૃત્તમ્] માટે એનું નામ દશ-વૈકાલિક રાખ્યું. શ્રી શય્ય ભવસૂરિજીની પાટે યશાભદ્રસૂરિજી આવ્યા, ને તેમની પાટે શ્રી ભદ્રબાહુરવામી ને સમૃતભદ્રજી આવ્યા.

[×]શ્રી બહેચરદાસને આ ળ'ને સૂત્રો પર અદ્દસુત રુચિ હતી, ને ગૃહસ્થ તથા સાધુ અવસ્થામાં નિત્ય-પાઠ કરતા.

⁺ચરિત્રનાયક પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી હંમેશાં દશવૈકાલિકના પાઠ કરતા.

એ મહાન શ્રમણસંસ્થા ૧૬૫

આર્ય ભદ્રભાહું સ્વામી સકલાષ્ટ્રતજ્ઞાતા, ચૌદ પૂર્વધર, ને મહાન જ્ઞાની હતા. મહાન જેતા સિકદર એ વેળા ભારત પર ચઢી આવ્યા.

સિકંદર ' અલેકઝાંડર ધી ત્રેટ 'ના નામથી પ્રખ્યાત છે. આ ચાધ્યાને જગત જીત-વાનાં સ્ત્રપ્ત હતાં. એણે હિંદ પર ચઢાઈ કરી. હિંદુકુશના રાજા શશિગુપ્તે એના સામના કર્યા પણ એ હાર્યો. સિકંદરની પ્રચંડ શક્તિથી ડરીને તક્ષશિલાના આંભી રાજાએ પણ તેની આધી-નતા સ્ત્રીકારી. પણ રાજા પુરુ (પારસ) એની સાથે લઢયા. ભારતવર્ષની વીરતાના એણે પરિ-ચય કરાવ્યા, પણ આખરે હાર્યો.

તક્ષશિલા આ વેળા મહાન વિદ્યાનું કેન્દ્ર હતું, ને મહાન પાણિની, ચાણકય ને વર-રુચિ ત્યાંના મહાન વિદ્યાર્થી હતા. સાતમા પટધર શ્રી સ્યૂલિભદ્રજીના પિતા શકટાલ નંદ સામ્રાજ્યના મહામાત્ય હતા. આ નંદ સામ્રાજ્યને મીર્ય વંશી ચંદ્રગુપ્તે છિન્નભિન્ન કરી નાખ્યું.

અામ કેટલાેક કાળ ભારતવર્ષમાં લડાઇના કાળ તરી કે ગયાે. લાેકા શસ્ત્ર—અસ્ત્રમાં પડયા. ખેતી એાછી થઇ ને વરસાદ એ વખતે ન આવ્યાે. માેટાં ચુધ્ધા પછી અનિવાર્ય રીતે આવતાે મહાન દુષ્કાળ આવાને ખડાે થયાે. ગૃહસ્થાને પેટપૂર ખાવા ન મળે ત્યાં સાધુ અને ભિક્ષુકાને કાેેે હા આપે ?*

જેન સંઘે સાધુઓને દક્ષિણ તરફ દરિયાકિનારે માેકલ્યા; પણ શ્રમણસમુદાય ખહુ જ આપત્તિમાં આવી પડયા. દ્વરદ્વનો ભયંકર પ્રવાસ, ક્ષુધા ને તૃષાના પરિષહેા–રણવગડાની ડરા-મણી વાટ–જેમ તેમ સાધુઓ ત્યાં પહેાંચ્યા. જીવનરક્ષાની આ ભયંકર જેહાદામાં જ્ઞાન–ધ્યાન વીસરી ગયા.

દુષ્કાળમાંથી નિવૃત્તિ થતાં જૈનસંઘે ફરી સર્વ અંગાના સંત્રહ માટે પાટલીપુત્રમાં વાચના ગાેઠવી, ને જીવિત રહેલા વિદ્વાન સાધુએા પાસેથી સર્વ અંગા સાંભળી ગ્રંથસ્થ કર્યા. આમાં અગિયાર અંગા મળ્યા, પણ બારમા અંગના એક માત્ર જાણકાર ભદ્રભાહું સ્વામી નેપાળમાં મહાપ્રાણ નામનું ધ્યાન ધરી રહ્યા હતા. <

પાટલીપુત્રના પ્રતાપી સંઘે પાતાના સંદેશવાહક દ્વારા સ્વામીજને પધારવા ને છેલ્લું અંગ ગ્રંથસ્થ કરાવવા કહ્યું. પણ સ્વામીજનું ધ્યાન બાકી હતું. તેમણે આવવા ના કહી. શ્રીસંઘે ફરીથી બે સાધુ માકલી પુછાવ્યું કે "જે સાધુ સંઘની આગ્રા ન માને તેને શી શિક્ષા કરવી ?"

વિદ્વાન સ્વામીજી સમજી ગયા. તેમણે તરત વિનતી કરી કે ' સંઘ મારા પર પ્રસાદ કરી જિજ્ઞાસુઓને અહીં માેકલે. હું છેલ્લું અંગ અહીં પૂરું કરી દઇશ.' શ્રી.સંઘે કામવિજેતા શ્રી સ્થ્લભદ્રજીને પાંચસા સાધુઓ સાથે ત્યાં માેકલ્યા. પણ જીવનની કઠણાઇએ એટલી હતી કે થાેડા વખતમાં પાંચસામાં એકલા સ્થ્લિભદ્રજી જ ભણનાર રહ્યા. /

શ્રી. સ્યૃલિભદ્રજી પછી યક્ષા સાધ્વીએ ઉછેરેલા આર્ય મહાગિરિ ને આર્ય સુહસ્તિમાંથી સુહસ્તિસૂરિ છેલ્લા પટ્ધર અન્યા. પૂર્વના જ્ઞાનના ધારક આર્ય સુહસ્તિસૂરિ છેલ્લા હતા.

પ્રયાર દુકાળીની કલ્પના અત્યારે રેશનના જમાનામાં જીવનાર પરાપર સમજી શકે છે.

૧^૬૬ યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

રાજક્ષેત્રમાં જબરદસ્ત ઉથલપાથલાે ચાલતી હતી. સમાટ ચંદ્રગુપ્ત પછી તેનાે પુત્ર બિંદુસાર ને તેના પછી તેનાે પુત્ર અશાક ગાદીએ આવ્યાે. પ્રારંભમાં અશાક યુદ્ધનાે શાખીન હતાે, પણ એક બીદ્ધ સાધુના પ્રતિબાધથી એ બીદ્ધ ધર્મનાે અનુયાયી બન્યાે.

અશાક પછી શીલધર્મના પૂજારી કુનાલ આવ્યા. કુનાલને બે પુત્રો હતા. રાજા દશસ્થ ને રાજા સંપ્રતિ. અનુક્રમે અને રાજા અન્યા. આઠમા પટધર આર્ય શ્રી. સુહસ્તિસૂરિએ પરાક્રમી રાજા સંપ્રતિને પ્રતિએષ આપ્યા. સમ્રાટ સંપ્રતિ અશાક જેવા અળવાન, દીધદ્રષ્ટા ને ધર્મવિજયી રાજા હતા. સમ્રાટ અશાકે બૈષ્ધ ધર્મ માટે, તેના પ્રચાર માટે જે કાર્યો કર્યાં હતાં, તેવાં જ કાર્યો જૈનધર્મ માટે સમ્રાટ સંપ્રતિએ કર્યાં.

આર્ય સુહસ્તિસ્રિજી સુધીના અધા શ્રમણા નિર્જ થતા નામે ઓળખાતા. તેમની પછી નવમા પટધર તરીકે સુસ્થિત અને સુપ્રતિઅધ્વસ્તિ આવ્યા. આ સ્રિરાજ દશ પવધર હતા, ને તેમની પછીના-ઇદ્રિક્ન્નિસ્ર્રિ, દિન્નસ્ર્રિ, સિંહગિરિસ્ર્રિ, વજસ્વામીજી, વજસેનસ્ર્રિ, ચદ્રસ્ત્રિ, સામંતભદ્રસ્ત્રિજી, વૃધ્ધદેવસ્ર્રિજી, પ્રદોતનસ્ર્રિજી દશ પૂર્વધર થયા, ને તે કાળથી એટલે ભગવાનના નિર્વાણ પછી લગભગ એક હજાર વર્ષે પૂર્વનું જ્ઞાન નષ્ટ થયું. 🗸

જૈનધર્મ નાે પ્રભાવ સમ્રાટ સંપતિ પછો મૌર્ય કુળમાં એાછેા થયેા, પણ તરત કલિં-ગના ચેક્રિરાજા ખારવેલે એના જયઘાષથી પૃથ્વી ગજાવી દીધી. મગધ, પાંડય ને વિદર્ભ દેશના આ મહાન વિજેતાના કીર્તિ'લેખ ભુવનેશ્વરની હાથીગુફામાં આજે પણ મૌજુદ છે.

મીર્ય રાજાઓ નિર્ભળ અનતાં, તેમના એક સેનાપતિ યુષ્યમિત્ર શુંગ રાજાને સંહારી ગાદીએ આવ્યા, ને તેણે જૈન અને બૌષ્ધ ધર્મોના પ્રભાવ નીચે નિસ્તેજ અનેલા વેદ ધર્મના યુનરુષ્ધાર કર્યો. ઔષ્ધા ને જૈનાની અહિંસાની સામે તેના યુત્ર અગ્નિમિત્રના યુત્રે અશ્વમેધ ચદ્મ કર્યો.

અને એ પછી ગણરાજયાના કાળ આવે છે. જેનાની કદાચ એ વેળા મંદી હશે એટલે એક રાજા સરસ્વતી નામની સાધ્વીને કેંદ્ર કરે છે. આ સમાચાર શાન્ત, દાન્ત, મહાતપસ્વી, મહાયાગી શ્રી કાલિકાચાર્યને મળતાં એ રાજાના કાળસમા બનીને એ રાજ્યને નષ્ટભ્રષ્ટ કરી નાખે છે, ને એક આચાર્યની કાલાવેલી રાજસત્તા કેંઠ વિક્રમાદિત્યના દરબારમાં સ્થિર થાય છે.

વિક્રમાદિત્યના દરબાર ભારતવર્ષનાં નરરત્નાથી ભરપૂર છે. ત્યાં એક દહાઉા એક જૈન સાધુ દ્વાર પર આવી પડકાર કરે છે.

> दिदृश्चिभिञ्जरेकोऽस्मि वारितो हारि तिष्ठति । हस्तन्यस्तचतुःश्लोकः किंवाऽऽगच्छत् गच्छत् ॥

જૈન સાધુઓની વિદ્વત્તા, સાધુતા ને પ્રતિભાથી જ્ઞાત રાજા વિક્રમાદિત્ય એના ખૂબ નમ્રતાથી જવાબ વાળે છે.

> दीयन्तां दशलक्षाणि, शासनाति चनुर्दश । हस्तन्यस्त चतुःश्लोको, यद्वाऽऽगच्छत् गच्छत् ॥

એ મહાન શ્રમણસંસ્થા

६५३

શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરની પછી મહાન વૃદ્ધવાદી ને પાલિપ્તસૂરિ જૈન સમાજને અજ-વાળતા જેવાય છે. પણ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની પડપર પરા પર નિષ્કામ કમેંચાગીઓ જ –આત્માર્થી સાધુઓ આવૃતા જણાય છે. ~

અઢારમા પટધર શ્રી પ્રદ્યોતનસૂરિજી પછી તેમની પાટે માનદેવસુરિજી, માનતું ગ-સૂરિજી, વીરસૂરિજી, જયદેવસૂરિજી, દેવાન દસૂરિજી, વિક્રમસૂરિજી, નરસિ હસૂરિજી, સમુદ્ર-સૂરિજી, માનદેવસૂરિજી, વિબુધપ્રભાસૂરિજી, જયાન દસૂરિજી, યશાદેવસુરિજી, પ્રદ્યુમ્નસૂરિજી, માનદેવસૂરિજી, વિમલચ દદ્રસૂરિજી, ને ઉદ્યોતનસૂરિજી પાંત્રીસમી પાટે આવે છે. આ પટધરના સમયમાં (સ. ૯૯૫) વડગચ્છ આદિ ચારાશી ગચ્છા નીકળા છે.

આ પહેલાં ચૌદસા ગ્રંથાના રચચિતા, મહાન તાર્કિક શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી પાતાના જ્ઞાનબળ ને મંત્રબળથી ધરા ધ્રુજાવતા દેખાય છે. બ્રાહ્મણુકુલાત્પન્ન એક માત્ર હરિલદ્રસૂરિજી પાતાના પૌઢ પાંડિત્ય ને પ્રતિભાથી ભારતવર્ષને ગજાવતા લાગે છે.

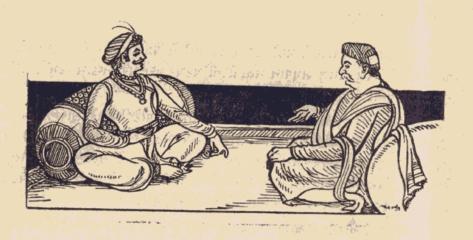
અને પટપર પરા આગળ વધે છે. શ્રી સર્વ દેવસ્ત્રિજી, દેવસ્ત્રિજી, યશાભદ્રસ્ત્રિજી, મુનિચંદ્રસ્ત્રિજી, અજિતદેવસ્ત્રિજી, વિજયસિંહ સ્વિજી, સામપ્રભસ્રિજી ને ચુમ્માલીસમા તપાગચ્છના સ્થાપક શ્રી જગચ્ચંદ્રસ્રિજી આત્માની શીતલ પ્રભા પ્રસરાવતા હોય છે, છતાં રાજક્ષેત્રમાં ધર્મ વિજય પ્રવર્તાવનારા પરાક્રમી સાધુ વર્ગ પાતાનાં કાર્ય ચાલુ રાખે જ છે.

વિ. સં. ૮૨૧ માં શીલગુણુમૂરિ નામના એક સાધુ વનવન ભટકતા એક રાજકુમારને આશ્રય આપે છે. એ રાજકુમાર એક દહાઉા સાધુરાજના આશીવો કે ગુજરાતના ઘડવેયા બને છે. એક ને અવિભાજય ગુજરાતના ઘડનાર વીર વનરાજની પાછળ, એક મહાન તપસ્વી સાધુના આશીવાંદ હતા, એ કેટલા આજે જાણે છે ?

અને ગુજરાત ઉપર જાણે જૈન સાધુઓની મહેર ઊતરે છે. અર્બરકજિષ્ણુ, અવન્તિ-વિજેતા સિદ્ધરાજ જયસિંહ જયારે અનેક વિજય કર્યા છતાં ગૂજરાતને સંસ્કાર ને સાહિત્યની દૃષ્ટિએ પરાજિત દેખે છે; ત્યારે એક ' કલિકાલસર્વદ્યાં 'નું બિરુદ ધારક હેમચંદ્રાચાર્ય' ગુજરાતને એ સાંસ્કૃતિક નામાશીમાંથી તારે છે. ને એ જ આચાર્ય રાજકાપથી દર-બ દર લટકતા રાજવંશી કુમારપાળને રાજા થવાના આશીર્વાદ આપે છે, ને પરમ માહેલ્વર હોવા છતાં ગુજરાતની ગાદી પર પરમાહેત ભ્રુપાલ કુમારપાલ દેખાય છે.

જના અસિ, મસિ ને કૃષિના ક્ષેત્રમાં ભારે નામના મેળવી રહ્યા છે. સાહિત્ય સંરક્ષણ તે કરે છે. તેઓનાં ત્યાગ, વીરતા ને પરાક્રમથી દેશાદેશ ગાજી ઊઠે છે.

ચુમ્માલીસમાં પટધર શ્રી જગચ્ચં દ્રસ્રિશની પાર્ટ શ્રી દેવેન્દ્રસ્રિ, ધમેં ઘોષસ્રિ, સામપ્રભસ્રિ, સામતિલકસ્રિ, દેવસું દરસ્રિ, સામસું દરસ્રિ, મુનિસું દરસ્રિ, રત્નશેખરસ્રિ, લક્ષ્મીસાગરસ્રિ, સુમતિસાધુસ્રિ, હેમવિમલસ્રિ, ને તેમની પાર્ટ છપ્પનમા મહાન ક્રિયા- ધ્ધારક શ્રી આનં દવિમલસ્રિજી આવ્યા. સાધુઓમાંથી લુપ્ત થયેલી આત્માથી સરવાણીને તેઓએ શુધ્ધ કરી. તેઓની પાર્ટ શ્રી વિજયાન દસ્રિજી આવ્યા, ને તેમની પાર્ટ મહાન અક- અરપ્રતિબાધક જગદ્ગુરુ શ્રી હીરવિજયસ્રિજી આવ્યા. શ્રી હીરવિજયસ્રિજીના ઇતિહાસ સુપ્રસિધ્ધ છે.

सागर गर्छ

[3]

આ સાગર ગચ્છની ઉત્પત્તિના આ કાળ છે. શ્રી હીરવિજયસુરિજીના શાસનકાલમાં શ્રી સહજ-સાગર કરીને પ્રસિધ્ધ ઉપાધ્યાય હતા. મહાન વિદ્વાન, ક્રિયાવાન ને પ્રતિષ્ઠાવ ત આ ઉપા-ધ્યાયનું 'અકબરી દરભાર 'માં ભારે માન હતું. ને શ્રી હીરવિજયસુરિજી મળને મળેલા દાન-પત્રામાં તેમના ખાસ ઉદલેખ કરવામાં આવેલા છે.

આ વખત સુધી જૈનત્વ જીવંત હતું. એનાં દ્વાર ખુલ્લાં હતાં. વિક્રમની સવત ૧૬૦૦ સુધી નવા જૈના થતા. પછી નવી ભરતી આથમી.

આ વખતે અકમરી દરભારમાં શાંતિદાસ કરીને એક જીવાનીએ જોવાતો હતો. સહજ-સાગરજી ઉપાધ્યાયની એ ચમકદાર માેતી પર સારી પ્રીતિ હતી. શાંતિદાસ પણ રાજદરભારામાં ઝવેરી તરીકે નામના મેળવવા માગતા હતા. ' ચિ'તામણિ ' નામના મ'ત્રની એ જીવાને સાધના કરી હતી એમ કહેવાતું.

એક વાર જહાંગીરી દરબારમાં આ માતીની પરીક્ષા થઇ ગઇ. વિચક્ષણ બાદશાહે હુકમ કર્યો કે મારી કી મત કરવામાં આવે. બાદશાહની કી મત કેવી રીતે કરવી ? સહુ વિચારમાં પડી ગયા. નગરમાં વાના વેગે વાત પ્રસરી ગઇ. એ વેળા માનવ-ઝવેરી શ્રી શાંતિદાસે બાદશાહની કી મત લર બજારમાં કરી આપવાનું બીડું ઝડપ્યું.

કામ ભાય કર હતું. હસતામાં ખસતું થઇ જતાં વાર લાગે તેમ નહાતી. શાંતિદાસ યયાસમય કાંટા સાથે દરભારમાં હાજર થયા. બાદશાહ આ જુવાનને જોઇ રહ્યો. એહે તો પાતાના કાંટા હાથમાં લઇ ઊંચા કર્યો ને બંને પલ્લાં સરખાં થયાં એટલે એક પલ્લામાં એક રતિ નાખી, ને પલ્લું નીચે નમતાં શાંતિદાસે કહ્યું: सागर गम्छ १६७

" નામદાર. આપની આટલી કીંમત છે!"

ખાદશાહ કંઇ ન સમજ્યો, પણ એણે કહ્યું: '' મારી કી મત કેટલી ? "

" રતિભર, ખુદાવિંદ. ખુદાએ માણસ માત્રને–રાજાને અને રૈયતને એક સરખાં અનાવ્યાં છે; પણ રાજાના પલ્લામાં રતિ અર્થાત્ ભાગ્ય વધારે મૂક્યું છે. "

ખાદશાહ આ જુવાનની હાજરજવાળીથી ખુશ થઇ ગયા, ને તેને રાજના ઝવેરીની પદવી આપી. શ્રી. શાંતિદાસે પાતાની ઉન્નતિનું મૂળ ઉપા. શ્રી. સહજસાગરજીને માન્યા. બનેએ મળી ઘણાં ધર્મનાં કાર્યો કર્યાં. તેમ જ જે યંત્રના પ્રતાપે તેઓ સુખી થયા હતા, તે ચિતામણુ પાશ્વંનાથનું અમદાવાદમાં સુંદર મંદિર બાંધ્યું. આમાં સુંદર બાંધકામ ને ઘૂમટમાં પૂતળીઓની રચના હતી. અમદાવાદમાં સૂળા તરીકે ઔરંગજેબ આવ્યા ત્યારે તેણે આ મંદિર તાડી નાખેલું; પણ શાંતિદાસ શેઠે બાદશાહ શાહજહાં પાસેથી કરી એ સરકારી ખચેં સમરાવવાનું કરમાન મેળવ્યું. આપત્તિના વખતે આ મંદિરની ત્રણ મૂર્તિઓ અવેરીવાડના આદી-શ્વરના દહેરાના ભાયરામાં, એક નીશાપાળના જગવલ્લભ પાશ્વંનાથના ભાયરામાં, ને મૂળનાયકની મૂર્તિ સુરજમલના દહેરામાં બેસાડી હતી. હાલ આ મંદિર ખંડેર રૂપમાં છે, ને સરસપુરની વાયવ્ય બાજુએ આવેલ છે.

ઇતિહાસકારાને એ જાણીને આશ્ચર્ય થશે કે જ્યારે ઝવેરાતના શાખીન શાહજહાંએ માગલવ'શે સંગ્રહેલાં જરઝવેરાતમાંથી મયૂરાસનનું નિર્માણ કર્યું, ત્યારે શેઠ શાંતિદાસ ઝવેરી તરીકે દરખારમાં જ હતા. /

ઝવેરાતના રસિયા તરીકે શાહજહાં ખૂબ પ્રસિદ્ધ છે. સાડા છ કરાડના મયૂરાસન ઉપરાંત તેટલું ઝવેરાત શાહી ખજાનામાં હતું. રાજદરખાર વખતે બાદશાહ પાતાના દેહ પર આશરે બે કરાડના દાગીના પહેરતા. એની મંત્ર જપવાની બે માળાઓ પણ ૨૦ લાખ રૂપિયાની હતી. શ્રી. શાંતિદાસ જેવા કાર્ય કુશળ ઝવેરીઓનું આમાં કેટલું પ્રાત્સાહન હશે, તે વિચારવા યાગ્ય છે. પણ આ બાદશાહાના દરબારમાંથી જ શાંતિદાસ અમદાવાદના નગરશેઠનું પદ લઇને આવતા નજરે પડે છે, અને એમના જ દ્વારા ઔરંગજેબના શાહીસ દેશ વેપારી વર્ગ પર અમદાવાદ આવે છે.

શ્રી સહજસાગર ઉપાધ્યાય ને શ્રી શાંતિદાસ શેઠે ખંનેએ મળી ઘણાં ધર્મ કાર્યો કર્યાં. શ્રી. હીરવિજયસ્ર્રીશ્વરજી પછી એ કાળમાં આ ઉપાધ્યાયે ઘણાં કામ કર્યાં, પણ પછી તો શ્રી. શાંતિદાસ શેઠ પણ ગુજરી ગયા, ને ઉપાધ્યાય પણ જીવનની ફારમ વહાવતા કાળધર્મ પામ્યા. પણ ખંનેની પરંપરા ચાલી. એકની અમદાવાદમાં—ગુરુપ્રતાપે મળેલી નગરશેઠાઇ વંશવારસામાં ઊતરતી ચાલી, ને કીતિ વધતી ગઈ. જ્યારે બીજાની સાધુપરંપરા મારવાડ, મેવાડ ને ચિતા- કની આસપાસ ધર્મ કાર્ય સાધતી રહી. ઝનૂની ખાદશાહીને લીધે લાંબા વિહારા અશકય બન્યા, રર

ને એ વેળા હિન્દુપત પાદશાહી સ્થાપવાના મનસભાવાળા આ પ્રદેશા સાધુઓને યાગ્ય લાગ્યા. અલખત્ત, એના કારણે કડક નિયમના ન રહેવાથી શિથિલાચાર વધ્યા. ને મંત્રતંત્રના પ્રભાવથી શાસનની રક્ષા કરનાર શ્રીપૃજયા ને યતિઓના હાથમાં શાસનનાં સર્વ સત્રો આવ્યાં. શાસનને એમણે અક્ષુણ્ણ રાખ્યું. મંદિરાને પવિત્ર રાખ્યાં. શ્રંથમં ડારાને સલામત જાળવ્યા. કાઇ રાજાને દવાથી, કાઇને દેવતથી ને કાઇને ચમત્કારથી વશ રાખ્યા. એના રાજ્યમાં જૈન સાધુ સાધ્વીને નિર્ભય બનાવ્યાં. અનેક દાનપત્રો મેળવ્યાં. આસમાની સુલતાનીના-કટાકટીના કાળમાં જૈન ધર્મની એમણે ભારે સેવા કરી. સમાજે પણ એમની કદર કરી. દ્રવ્ય, દેરાસર ને ઉપાશ્રયો એમને સોંપ્યાં.

એ કાળ વીતી ગયો. કંઈક શાંતિના કાળ આવતાં જેના પાતાની જૂની શુધ્ધ પરં-પરાને ખાજવા બેઠા ત્યારે, તેઓને જણાયું કે રક્ષકા જ સત્તાધીશ બની ગયા છે. ગ્રંથભંડારા એમને કબજે પડ્યા છે. દેરાસરામાં એમણે ઉરા નાખ્યા છે. સમાજ એમને એચ્છિક રીતે દ્રવ્યની જે સહાય આપતા હતા, એ ફરજિયાત કરલાગાના રૂપમાં પલટાઈ રહી છે, ને મંદિર, ઉપાશ્રય ને ભંડારાના અની બેઠેલા માલિકા ચાંકીદારાની સેના ખડી કરી જાતજાતના જીલમા કરી એ કરલાગા વસ્લ કરી રહ્યા છે. સંવેગી સાધુઓનું નામનિશાન પણ નથી, ને જે છે, તે શ્રીપૃજ્યના શાસન નીચે છે.

છતાં અજવાળી રાતના ગણ્યાગાંઠયા આકાશતારકા સમા થાડા ઘણા સાધુએ પાતાની નિભેળ પ્રતિભા પ્રસારી રહ્યા છે. એમાં સહજસાગર ઉપાધ્યાયની પાટે આવનાર ઉપાધ્યાય જયસાગરજી, ગાણ શ્રી. મિતસાગરજી ને મુનિ શ્રી. જિતસાગરજી ઉદયપુર ને એ તરફના પ્રદેશમાં જ્ઞાન, વૈરાગ્ય ને તપના નિખાલસ વારસા જાળવતા જોવાય છે. વિસરતા જતા શ્રતજ્ઞાનના એ ઉપાસક છે. પંચ મહાવત પાળવામાં ચીત્રટવાળા છે, વિહારમાં ઉદ્યમવંત છે, ને સ્વ-સાધુઓને સારણાદિક કરવામાં કુશળ છે. એ વેળા એટલું પણ અતિ હતું.

એ પછી દેવ મી પાટે, આગમ અને સાથે અન્ય દર્શનોના જ્ઞાલા શ્રી. મયગલસાગ-રજી ને તે પછી શ્રી. પરમસાગરજી આવ્યા. તેઓના પછી તેમની પાટે શ્રી. સુજ્ઞાનસાગરજી આવ્યા. તેઓ વિદ્વાન હતા, ને ઉદ્દયપુરમાં સં. ૧૮૧૭માં તેમણે અજિતનાથજીની અંજનશલાકા કરી. બે વર્ષ બાદ પદ્મનાથ પ્રસુની ત્યાં પ્રતિષ્ઠા કરી. ઉદ્દયપુરના ગ્રાંથલ ડારના ખૂબ વિકાસ કર્યો, ને આ રીતે શાંતિથી યતિઓના હાથમાંથી સમાજને છાડાવતા ચાલ્યા. સુજ્ઞાનસાગરજીએ ઉદ્યપુરની એક શ્રાવિકાને દીક્ષા આપી સર્વ પ્રથમ સાધ્વી અનાવ્યાં. એમનું નામ મયન સુશ્રી રાખ્યું.

સુજ્ઞાનસાગરજીના એક શિષ્ય શ્રી. ભાવસાગરજીએ ઉદયપુરના મહારાણા ભીમસિંહ-જીને પ્રતિએાધ આપ્યાે. જૈન મંદિર, જૈન સાધુ ને જૈન તત્ત્વશ્રવણના તેમને રસિક ખનાવ્યા. મહારાણાએ ગજશાળા પાસેની જમીન જૈનમંદિર બાંધવા ભેટ કરી. તેમણે બિકાનેર આદિ સ્થળેથી પુસ્તકા આણી ઉદયપુરના જ્ઞાનભંડારને સમધ્ય કર્યો.

શ્રી. સુજ્ઞાનસાગરજીની પાટે તેમના ગુરુખંધુ શ્રી સ્વરૂપસાગરજ આવ્યા, ને તેમની

સાગર ગચ્છ ૧૭૧

કલ્લ મી પાટે શ્રી નાલુસાગરજ આવ્યા. શ્રી નાલુસાગરજ પ્રતિભાવ ત પુરુષ હતા, તેમ જ અપ્રતિબધ્ધ વિહારી હતા. તેમણે જોધપુરના એક યતિજને શુધ્ધ ધર્મ ની પ્રરૂપણા કરી સ્વ–શિષ્ય બનાવ્યા, ને એમનું નામ મયાસાગરજ રાખ્યું. વિ. સં. ૧૮૮૩ ની સાલમાં ગુરુ–શિષ્ય સપરિવાર વિહાર કરતા અમદાવાદ આવ્યા.

અમદાવાદ તો સાગરગચ્છના ઉપાસક શાંતિદાસ ઝવેરીનું ધામ હતું. શ્રી સહજ-સાગર ઉપાધ્યાયના આશીર્વાદે આ કુંદુંખના સૂર્ય સાળે કળાએ તપતા હતા. અલબત્ત, શ્રી. શાંતિદાસ ઝવેરીને ગુજરી ગયે વર્ષો થયાં હતાં. તેમના પાંચ પુત્રો-ધનજી, રતનજી, લક્ષ્મીચંદ, માણેકચંદ ને હેમચંદ, આમાંથી માણેકચંદના વંશ સુરતમાં રહ્યો ને શેઠની ગાદીએ ખુશાલ-ચંદ આવ્યા. તેમની ગાદીએ આવેલા ખુશાલચંદ શેઠે તથા વખતચંદ શેઠે આસમાની સુલ-તાનીના કાળમાં પણ એ જ પ્રતાપી પર પરા જાળવી રાખી.

ઇતિહાસ કહે છે, કે એક વેળા મરાઠા લશ્કર અમદાવાદ લૂંટવાની તૈયારીમાં હતું, ને યમની પ્રતિમૂર્તિ સમા એ લશ્કરના વડા પાસે પહોંચવું, એ ખડિયામાં ખાંપણ લઇને કરવા જેવું સાહસ હતું. છતાં પાતાની નગરશેડાઇના તીત્રભાન ને કરજના જ્ઞાનવાળા ખુશાલ- ચંદ શેઠ ત્યાં ગયા, ને માં માગી રકમ આપી અમદાવાદની સમૃષ્ધિ ને જાનમાલને ખચાવી લીધાં. આ કાર્યના સંભારણામાં અમદાવાદની હિંદુ-મુસ્લિમ પ્રજાએ એકઠા થઇ ઠરાવ કરી, જેટલા માલ શહેરના કાંટા પર તાલાય તે માલ પર સેંક દેપા ટકા શેઠને મળે તેવા દસ્તા-

ઉપરાંત પુનાની પૈયા સરકાર ને વડાદરાની ગાયકવાડ સરકાર પાતાના તરફથી પાલખી, છત્ર ને વર્ષાસન આપતી. ખુશાલચંદ શેઠ પછી વખતચંદ શેઠ પણ એવા પ્રતાપી થયા. સત્તાની સાઠમારીના અસ્થિર કાળમાં પણ તેમણે શહેરની ભારે સેવાએ કરી પાતાનું પદ ઉજ્જવલ રાખ્યું. અંગ્રેજ સેનાપતિ જનરલ ગાડાર્ડ એક વખત ક્રોધે ભરાઇ શહેર લૂટવાના હુકમ બહાર પાડ્યા ત્યારે શ્રી. વખતચંદ શેઠે જ વચ્ચે પડી હુકમ પાછા ખેંચાવ્યા.

શ્રી. વખતચંદ શેઠ સમધ્ધશાળી પુરુષ હતા, ને ખહુ લાગવગવાળા હતા, તેમને સાત સંતાન હતાં. તેમાં હીમાભાઇ ને માતીચંદ ખૂબ નામાંકિત થયા. શ્રી. વખતચંદ શેઠને ત્યાં પાલીતાણા ગીરા હતું, ને ઇ. સ. ૧૮૨૦ માં કર્નલ વાેકરે જે સેટલમેંટ કર્યું, તે પહેલાં તેઓ જ શેઠ આણુંદજી કલ્યાણજીના નામથી પાલીતાણાના વહીવટ કરતા. તેમણે અમદાવાદમાં અજિતનાથજીનું નંદિર રૂ. ૪૦,૦૦૦ ખર્ચીંને બધાવ્યું છે.

શ્રી. મયાસાગરજી મહારાજ અમદાવાદમાં આવ્યા ત્યારે તેમના વ શજ હીમાલાઇ શેઠ નગરશેઠના પદે હતા. હીમાલાઇ અહુ દીર્ઘ દેષ્ટિ ને પ્રતાપી પુરુષ હત!. તેઓએ પાતાની પુત્રી

[×]દસ્તાવેજની અંદરની હીજરી સંવત ૧૧૩૭, તા. ૧૦ માહે શાળાન, સહી આદી મેસર એ રસુલ્લુલાહ કાજી મુસ્તાપ્રીદખાં, ને સહી કરનાર કિશારદાસ રચ્છેઇડદાસ, અપમલદાસ વલ્લભદાસ, મહનદ અપદુલવાહીદ, અમુખકર શાહાભાષ્ટ વગેરે દશ જણા છે.

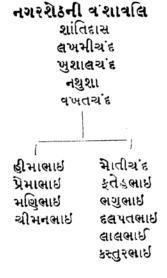
રૂક્ષ્મણી અમદાવાદના સુપ્રસિધ્ધ શેઠ કેસરીસિંગના પુત્ર હઠીસિંગ વેરે પરણાવી હતી. હઠીસિંગ શેઠ વિચારવંત, ઉદાર ને ડાહ્યા પુરુષ હતા. તેઓ જાણીતા શાહસાદાગર માતીશા શેઠના (અમી-ચંદ સાંકળચંદ શેઠની પેઠી, મુંબઇ) આડતીઆ હતા.× તેઓ દિલ્લી દરવાજા ખહાર પાતાના નામથી એક પરું વસાવી રહ્યા હતા, ને એક સુંદર શિલ્પ ને સ્થાપત્યથી છલકાતું જૈનમંદિર નિર્માણ કરવાના વિચારમાં હતા.

ત્ર સંવેગી સાધુઓની સંખ્યા અલ્પ હતી. (સત્યવીર ખુટેરાયજીના જન્મ સંવત ૧૮૬૩ માં જ થયા હતા,) ને શ્રીપૂજ્યા ને ચિતિઓના અડુા જામ્યા હતા. એમના તંત્રમંત્ર ને શક્તિએ સ્વાર્થ કાજે વપરાતી હતી, ને એમનાં કામણુડુમણુથી જૈન તેમ જ જૈનેતર વર્ગ તેમના તરફ દુર્ગ છા ધરાવતા થયા હતા. જૈન સાધુત્વની નિર્મળ પ્રભા દૂષિત થઇ રહી હતી.

અમદાવાદ જેવું સુંદર ક્ષેત્ર, નગરશેઠ જેવું કુટુંબ ને ભાવિક જેના શ્રી. મયાસાગર-જીને આ ક્ષેત્ર ગમી ગયું. આ વેળાના પાતાના અલ્પનિવાસમાં પણ નિર્ણય કર્યો કે ફરી અહીં વિચરવું ને સાધુત્વની નિર્મળ પ્રતિભા દાખવી જૈનત્વ વિશુધ્ધ કરવું. યતિસંસ્થાનું વર્ચસ્વ એાછું કરવું. તત્કાળ તા તેઓશ્રી વિહાર કરી મારવાડ—મેવાડ તરફ ગયા, પણ પુનઃ આગ-મનની આકાંક્ષા ધરાવતા ગયા.

વિધિનાં વિધાન હશે, કે એ આકાંક્ષા માહી માહી પૃર્ણ થઇ. શ્રી. મયાસાગરજી ક્રીથી ગૂજરાત જેવા ક્ષેત્રને પાતાના કર્મ – ધર્મથી સુવાસિત કરવા આવી પહોંચ્યા ત્યારે વૃધ્ધાવસ્થા આવી ગઇ હતી. તેઓએ ગુજરાતમાં આવીને પાતાના ચારિત્રથી સહુને આક-ષેવા માંડયા. એક અંગ્રેજી કહેવત છે, કે વાચા એ ચાંદી છે; પણ મૌન એ સાનું છે. એ મૌન-રૂપી વાચાથી શ્રી. મયાસાગરજીએ પાતાનું વકતવ્ય શરૂ કર્યું, ને તેઓએ સિધ્ધ કરી આપ્યું કે હજારા ખાંહી મણ જ્ઞાન મૂઠીલર ચારિત્રને તાલે ન આવી શકે.

 [×]આ કુટું બમાં મહાન ધારારાસ્ત્રી સ્વ. દેશભકત ભુલાભાઇ દેસાઇના પુત્ર પરણ્યા છે, તે આજ કુટું બમાં રાષ્ટ્રપતિ શ્રી. જવાહરલાલજીનાં બહેન આપ્યાં છે.

સાગર ગચ્છ ૧૭૩

નગરશેઠ હેમાલાઇ તથા શ્રી. હડીસિંગ શેઠના એ મધ્યાહન કાળ હતા. ફાર્બંસ સ્થાપિત ગુજરાત વર્નાકયુલર સાસાયટી અને અમદાવાદ કૉલેજની સ્થાપના સુધી એમની સખાવતા પહોંચતી હતી. અમદાવાદ મ્યુનિસીપાલિટીની રચનામાં પહુ એ રસ લઇ રહ્યા હતા, અને આવા અનેક પવિત્ર સાધુએાના સમાગમમાં આવતાં તેમની ધર્મવૃત્તિ ખૂબ વિકાસ પામી. પાંજરાપાળ, ધર્ળશાળાએા, જ્ઞાનશાળા, (હીમાલાઈ ઇન્સ્ટીટયૂટ) વગેરમાં ખૂબ કાર્ય કર્યા. ઉપરાંત શ્રી શત્રુ જય પર્વત પર સાડા ત્રણ લાખ રૂપિયા ખર્ચી એક ટ્રંક અધાવી.

નગરશેઠ હેમાભાઇના જમાઇ શેઠ હડીસિંગ પણ એ કાળના મહાન શાહસોદાગર હતા. સકો અને અફીલ્ની દલાલીમાંથી કરાડાની મિલકત એકઠી કરી હતી. તેઓએ ત્રલ્ પત્ની કરી હતી. હીમાભાઇનાં પ્રથમ પુત્રી રૂફમણી સાથે તેઓનું લગ્ન થયેલું; પણ તેઓ અધ થતાં તેમનાં બીજા પુત્રી પ્રસન્નકું વર સાથે પરલેલા. પ્રસન્નકું વર અલ્પાયુષી નીવડતાં ને કંઇ પણ સંતાન ન હોવાથી આખરે ઘોઘાથી હરકું વરને લાવેલા. હરકું વર શેઠાણી પદ્મિની સ્ત્રી કહેન્વાતાં. તેમના આવ્યા પછી શેઠની ખૂબ ઉન્નતિ થયેલી. શેઠનાં માતુષ્રી સુરજબાઇ પણ સૂરત્વથી દરિયારસ્તે મુંબઇ જનાર પહેલાં ગુજરાતી—સ્ત્રી હતાં.

શ્રી. હઠીલાઇ શેઠનાં પ્રથમ પત્ની રૂલ્મણીબહેન શ્રી. મથાસાગરજી મહારાજનાં અત્યંત લકત હતાં, ને દિલ્હીના દરબારમાં સંધાયેલ પૂર્વજોના સંબંધને જાળવી રહ્યાં હતાં.

આ ઉપરાંત અમદાવાદનું ત્રીજું પ્રસિધ્ધ કુટુંબ રા. બ. મગનભાઇ કરમચંદનું હતું. (જેએ)ના નામથી સ્થપાયેલ જૈન પાઠશાળામાં આપણા બહેચરદાસ શિક્ષક તરીકે શેઠ ચીમનલાલ નગીનદાસ વગેરેની પ્રેરણાથી ગયા હતા.) શેઠ મગનભાઇ પર નાની ઉંમરમાં ઘરગૃહસ્થીના બોને આવ્યા હતા, પણ તે તેમણે સુંદર રીતે ઉઠાવ્યા હતા. ગુજરાતમાં કન્યાશાળાના આદ્ય સ્થાપક તરીકે ને કેલીકા મીલના સખ્ટા તરીકે તેઓ અમર છે. શેઠ મગનભાઇએ નગરશેઠ હીમાન લાઇ તથા શેઠ હઠીસિંગની સાથે મળીને વિ. સં. ૧૮૯૯ માં પંચતીથી નો સંઘ કાઠયા હતા.

આત્માથી મુનિ મયાસાગરાએ આ શેઠિયાએ પર પાતાની સુંદર છાપ પાડી. તે ઉપરાંત પાટણ, મહેસાણા, વીજાપુર, માણસા, પેથાપુર, સાણંદ, પાલનપુર, રામપુરા વગેરે ગામોને ખાસ પ્રભાવાન્વિત કરી સંવેગી સાધુએાના હિમાયતી બનાવ્યાં. સાથે સાથે કેાઇને સટ્ટાની બાધા, કાેઇને કુવ્યસનાેના ત્યાગ, કાેઇને વાસી-ખાદ્ય ન ખાવાની, કાેઇને હાેકા ન પીવાની બાધાઓ આપી. શુધ્ધ આયંબિલની એાળી પ્રવર્તાવી.

શેઠ હઠીસિંહના દહેરાનું કામ ચાલતું હતું. ત્યાં અચાનક શેઠનાં માતુશ્રી સુરજ બાઇ માંદાં પડયાં. પણ તેઓ હજી માંદગીમાં હતાં ત્યાં શેઠ હઠીસિંહને ઉપલા હોઠ પર ફાેડકી શઇ ને ચાર દિવસની માંદગીમાં તેઓ ગુજરી ગયા. (વિ. સં. ૧૯૦૧ ના શ્રાવણ, શુક્રવાર, પ) આખા ગામના લાેક એમની શ્મશાનયાત્રામાં હતા, ને ત્રણ દિવસ સુધી સહુની આંખામાં એમના શ્મરણની સાથે અશ્રુ ઉભરાતાં. એક માસ પછી સુરજબાઇ પણ પુત્રની પાછળ ગયાં.

૧૭૪

યાગિનષ્ટ આચાર્ય

શ્રી. રૂખમણી શેઠાણી ને શ્રી. હરકું વર શેઠાણીએ દેરાસરનું કામ ચાલુ રાખ્યું.

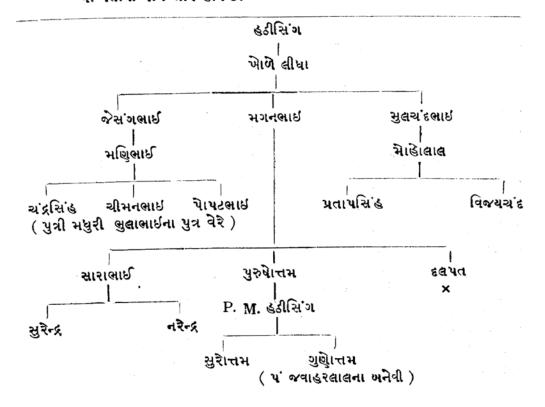
પ્રતિષ્ઠાના દિવસાે હવે નક્કો થયા હતા, નજીક પણ આવી રહ્યા હતા. એક દિવસ શ્રી. મયાસાગરજી મહારાજ વ્યાખ્યાન આપી રહ્યા હતા. વ્યાખ્યાનમાં તેઓશ્રી બારવતધારી શ્રાવકનું વર્ણન કરી રહ્યા હતા.

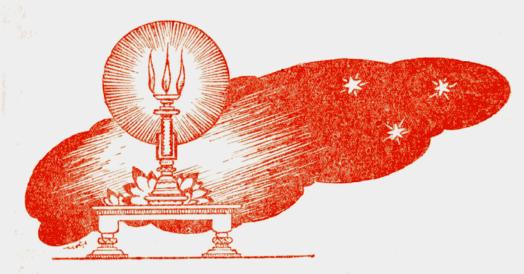
વ્યાખ્યાન પૂર્ણ થયા બાદ શ્રી. રૂખમણી શેઠાણીએ ગુરુમહારાજને પ્રશ્ન કર્યો, કે વર્તામાનકાળમાં આવેા બારવતધારી શ્રાવક હશે ખરા ?

શ્રી. મયાસાગરજી જ્વલાંત સાધુતાના ઉપાસક હતા. દીર્ઘ દૃષ્ટિ હતા. તેમણે કહ્યું: " હા, પાલીમાં નગરાજજી કરીને એક તેવા શ્રાવક છે. "

એમ પણ કહેવાય છે, કે પગથિયાના ઉપાશ્રયે ઊતરેલા જિનચંદ્રસૂરિ–જેમણે શત્રું-જય પરના કાગડાના ઉપદ્રવ ટાળ્યા હતા–તેમને એક વખત શેઠાણીએ પૃછયુંઃ

> " શ્રાવકચાેગ્ય અંજનશલાકાની ક્રિયાએા કાેના હાથે કરાવવી ? " તેઓએ કહ્યું: " બારવ્રતધારી નગરાજજી શ્રાવક તે માટે ચાેગ્ય છે. " ચાેગ્યતાના ચાેગ ભારે હાેય છે.

સાગર ગચ્છના ત્રણ સ્થંભા

[8]

પી લીના મારવાડી શ્રાવક નગરાજ અમદાવાદમાં આવ્યા છે. પાનાભાઇની વાડીમાં ઊતર્યા છે, ને પાતાની ધર્મ કરણીથી સહુને પ્રતિબાધ પમાડી રહ્યા છે. ખારવતના સમર્થ પ્રતિપાલક છે, ખડતલ દેહ છે, ઝુંદર સ્વસ્થ મુખમુદ્રા છે, કાઇનાથી ક્ષોલ ન પામે તેવી પ્રતિભા છે. જૈનત્વના આદર્શ નમૂનારૂપ નગરાજ છે. ન્યાયવિભવસંપન્ન દ્રવ્ય જ ખાવું, એના પાકા હિમાયતી છે. નોતિ, પ્રમાણિકતા, વચનડેક ને વિધિમાર્ગના પરમ ઉપાસક છે. ખાડી રીતે, ખાડે માર્ગ આવેલી પાઇ પણ તેમને ખપતી નથી. મારવાડથી એક 'બડુવા' (પાકીટ) લાવ્યા છે, તેમની પ્રતિજ્ઞા છે, કે એમાંનું દ્રવ્ય પહેાંએ ત્યાં સુધી જ ગૃહસ્થવેષ રાખવા ને પછી સાધુ થવું.

એક વાર પાનાભાઇની વાડીમાં પ્રતિક્રમણ કરતાં આદર્શ શ્રાવક નગરાજજીથી પ્રમાદ સેવાઇ ગયા. વિચારની શુદ્ધિમાં સ્ખલના પડી ગઇ. એ મહાન શ્રાવકે તરત જ આલાચના કરવા માંડી. 'અરે, પ્રમાદ કરવાનું કંઇ કારણ ? નક્કી, જેવું અન્ન તેવા એડકાર. 'અન્ન વૈ મનઃ' આજ ખાવામાં અન્યાયનું દ્રવ્ય આગ્યું લાગે છે. ' તેમણે તપાસ કરવા માંડી. તપાસ કરતાં માલૂમ પડ્યું કે તેમના રસાઇયાને લાકડાંના ખપ હતા. રૂખમણી શેઠાણીના હઠીસંગ નામના ગુમાસ્તાએ પાતાના શેઠના ગંજમાંથી એઇએ તેટલાં લઇ લેવા કહેલું. રસાઇયાએ એ લાકડાં મફત લઇને રસાઇ કરેલી.

બરાબર, ભૂલ પકડાઇ ગઈ.

શ્રી. નગરાજજીએ શેઠ હઠીસિંગના દહેરાસરની પ્રતિષ્ઠામાં ચાેગ્ય ભાગ લીધા. રૂા. ખાર લાખના ખર્ચે તૈયાર થયેલ આ દેરાસરની પ્રતિષ્ઠામાં પાંચથી સાત લાખ ખર્ચા. અજબ માનવમેદની જામી હતી. દિલ્હી દરવાજાથી શાહીબાગ સુધી લાેકાેના પડાવ હતાે. વિ. સં.

૧૯૦૩ ના માહ વદ ૫ ને દિવસે અંજનશલાકા થઈ ને વદિ અગિયારશે પ્રતિષ્ઠા થઇ.

પ્રતિષ્ઠા પૂરી થવાના દિવસામાં - આટલા સંઘ - સમુદાય, સાધુ - સાધ્વી - સમુદાય ને શ્રાવક સમુદાય સમક્ષ નગરાજજીની ઇચ્છા દીક્ષા લેવાની થઇ. તેમની નજરમાં નવકલ્પી વિહારના કરનારા, વેરાગી, ખાખી ને ત્યાગી તરીકે પંકાયેલા શ્રી. મયાસાગરજી રમતા હતા. શ્રી. મયાસાગરજી પણ પાતાની પાછળ કિયો હારના ઝડાને અણુનમ રાખનાર શિષ્યની ખેવનામાં હતા. શ્રી. નગરાજજી તેને પૂરેપૂરા યેલ્ય હતા.

શુભ મુહૂતે શ્રી. નગરાજ છ એ મયાસાગર છ પાસે દીક્ષા લીધો, ને નેમિસાગર છ ખન્યા. આ પછી તેમને ગુરુશ્રીની સેવાના લાભ ચાર વર્ષ મળ્યા. ગૂજરાતના ગામેગામમાં ઉચ્ચ ચારિત્ર ને શુધ્ધ ક્રિયાના ઝંડા ફરકાવી તેઓ સીત્તેર વર્ષની વયે વિ સં. ૧૯૦૭ માં અમદા-વાદમાં કાળધમ પામ્યા. અન્તિમ વેળાએ તેમણે પાતાના પ્રતાપી શિષ્યને સંદેશ આપ્યા કે '' ઉત્કૃષ્ટ ચરિત્ર દ્વારા સંવેગી સાધુતાના ઉધ્ધાર કરજે! વૃધ્ધાવસ્થાના કારણે હું વધુ કરી શક્યો નથી, છતાં લાકોમાં ચાહ પેદા થયા છે, તો તેની હ મેશાં વૃધ્ધિ કરજે!"

શ્રી. નેમિસાગરજી પૂરા અબધૂત હતા. પ્રતિક્રમણ કરતાં પૂરા ત્રણ કલાક થતા, ને સાબરમતી ઓળંગતાં એક કલાક થતા. તેઓ કદી પણ સાધુએ માટે નિર્માણ થયેલ ઉપાશ્ર-યમાં ન ઉતરતા. અમદાવાદનું નગરશેઠ કુદું બ તેમના તરફ અત્યંત રાગી હતું, તેમાં પણ રૂખમણી શેઠાણી, શેઠ સૂરજમલ ને શેઠ દલપતભાઇ ભગુભાઇ ખાસ શ્રધ્ધા ધરાવતા.

શ્રી. રૂખમણી શેઠાણીએ મહારાજશ્રી વસતીમાં ઊતરી શકે માટે પાંજરાપાળના ઉપાશ્રય બંધાવેલા, તેમ જ પેથાપુર-વીજાપુરમાં પણ એ માટે ધર્મશાળાએ બંધાવેલી, પણ શ્રી. નેમિસાગરજી કદી તેના લાભ ન લેતા. અમદાવાદ આવતા ત્યારે શેઠ સુરજમલના ડહે-લામાં (હાલ આંબલી પાળના ઉપાશ્રય) ઊતરતા.

શ્રી. નેમિસાગરજીએ શ્રીપુજરો તથા યતિઓની આજ્ઞા લેવી, તેમને વંદન કરવું, એ પ્રથાઓ સર્વા કાઢી નંખાવી. આ કારણથી શ્રીપૂજરો ખૂબ ચિડાયા, ને એ ગાદીપતિઓએ જ્યાં જ્યાં તેઓ ગયા ત્યાં ત્યાં સંઘ પર ફરમાન માકલ્યાં, કે કાઇએ નેમિસાગરજી વગેરે સાધુઓને કશી સહાય ન કરવી. પણ ક્ષેત્ર ખેડાઇ ચૂક્યું હતું. શ્રાવકા ખુલ્લે છાંગે એ આજ્ઞા-ઓના અનાદર કરવા લાગ્યા.*

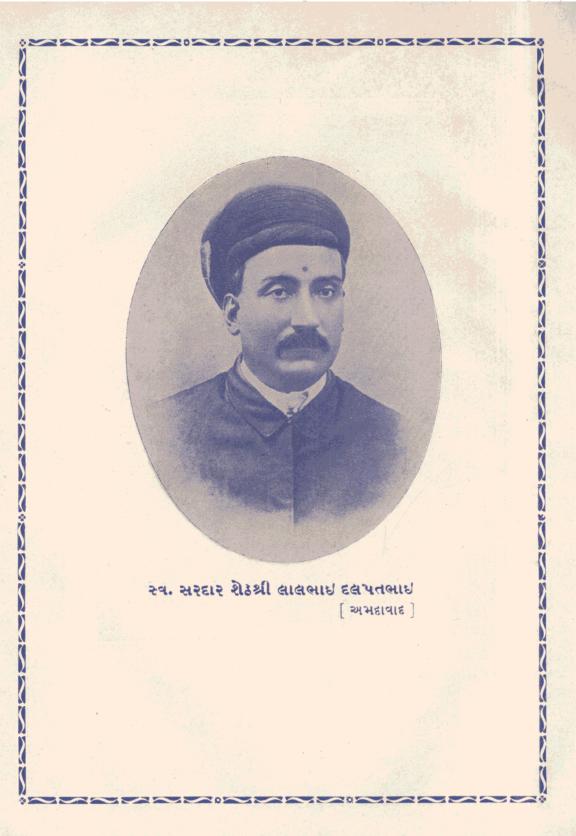
અમદાવાદના શ્રીપૂજ્યોએ હવે ખુલ્લ ખુલ્લા તેમના સામના કરવા માંડયા, ને શ્રાવક વર્ગ બે ભાગમાં વહે ચાઇ ગયા. આ કારણે વાદાવાદ, ધમાધમી સાર્વત્રિક થઈ પડયાં. માર મારવાના સંદેશા પણ આવવા લાગ્યા.

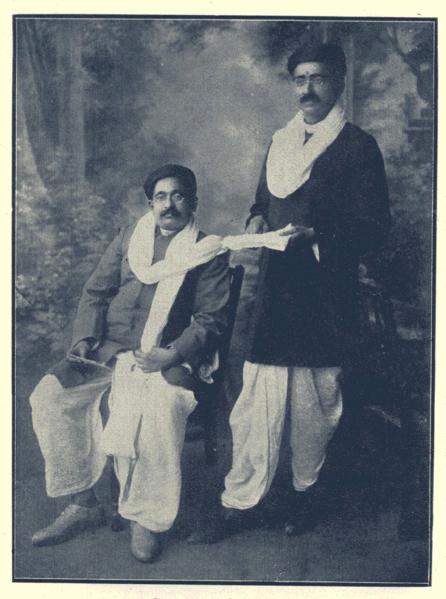
નગરશેઠ હીમાભાઇને આ સ્થિતિ જોઇ ખૂબ દુઃખ થતું. તેઓ એક વાર શેઠાણી રૂખ-

^{/ *}આ પ્રસંગે ક્રિયાપ્ધારના કાર્યમાં મહાન વેગ આપનાર ખીજી પણ અનેક પ્રાતઃસ્મરણીય વ્યક્તિઓ હતી, જેમાં શ્રી રૂપવિજયજી, શ્રી. વીરવિજયજી, શ્રી. ઉદ્યોતવિજયજી, શ્રી. મર્ણિવજયજી, શ્રી. અમરવિજયજી તે શ્રી. ઉદ્યોતવિમલજી આદિનાં નામા ગણાવી શકાય.

NATURAL REPRESENTATION OF THE PROPERTY OF THE

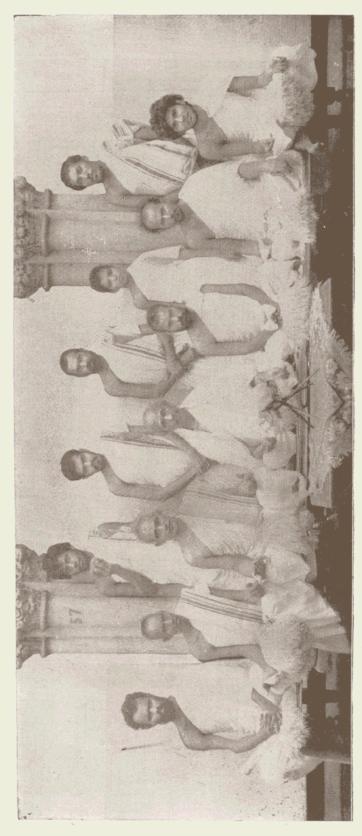

ગુરુભક્ત શેઢ શ્રી. મણિલાઇ દલપતભાઈ તથા શેઢ શ્રી. જગાલાઇ દલપતભાઈ અમદાવાદ

આચાય વયે શ્રી શ્રીતિસાગરસૂરિજી: સપરિવાર

भेडेता : श्री सुलद्रसागर्छ, श्री यंदनसागर्छ, पं. श्री महेद्रियसागर्छ, माथाथश्री श्रीतिसागर्छ, पं. श्री डेवाससागर्छ, શ્રી સૂર્યાસાગરછ, શ્રી સુબાધસાગરછ.

श्री यीतिसागरे श्री किंडिनसागर्छ, श्री धन्द्रसागर्थ. श्री सदसागर्छ, असेता : श्री गुदा भ सा गरे छ,

२ ३

સાગર ગચ્છના ત્રણ સ્થ'ભા

१७७

મણીળહેત સમક્ષ બાલી ગયા, કે 'નેમિસાગરજીએ અમદાવાદમાં વધરા (ઝઘડા) ઘાલ્યા.

આ સાંભળી શેઠાણીને ખૂબ દુઃખ થયું. તેમણે કહ્યુંઃ " હું તો ગુરુ નેમિસાગરજી પર પૂર્ણ શ્રધ્ધા–ભકિત ધારણ કરું છું. તમારા કરતાં હું ગુરુને વિશેષ ગહ્યું છું. ગુરુ તો ભવેા-ભવના ઉપકારી છે. '' !

આમ ઘરાઘરમાં આ ઝઘડા પ્રવેશ્યા હતા, પણ નેમિસાગરજીના અકર નિર્ણય હતા. યતિઓ હવે તા તેમનું છેડેચાક અપમાન કરવા લાગ્યા, 'નગુરા 'કરી ભાંડવા લાગ્યા, પણ આ પ્રતાપી પુરુષે પાતાની જેહાદ અણનમ રાબી.

આખરે વાદ-ચર્ચા પર વાત આવી. એ પક્ષ અરાબર યેાજવામાં આવ્યા. એક પક્ષમાં શિથિલાચારી યતિવર્ગ, શ્રીપ્જય ને કેટલાક શિથિલ સંવેગી સાધુએા સંયુક્ત થયા. બીજી તરફ શ્રી. નેમિસાગરજીએ પાતાના પક્ષ યાજયા. ને એ પક્ષો વચ્ચે હારજીતનું યુદ્ધ શરૂ થયું. પણ સંવેગી સાધુતાના પુષ્યે શ્રી. નેમિસાગરજી જીત્યા, ને ત્યારથી સંવેગી સાધુએા આ જેહુકમીથી મુક્ત બન્યા.

વિશેષમાં એ જ વખતે ' ચિદાન દસ્વરાદય 'ના સમર્થ વિદ્રાન કર્તા શ્રી. કપુરચંદ્રજી હઠીભાઇની વાડીમાં આવીને ઊતર્યા. અને પક્ષના જૈના તેમની પાસે ગયા, ને બેમાંથી કાેેેેેેેેેે સાચું તેના જવાબ માગ્યા.

્ર શ્રી. કપુરચંદ્રજીએ માર્મિ'ક ને દૂં કા શખ્દામાં કહ્યું કે, ' સુવિહિત ક્રિયા માટે શ્રી. નેમિસાગરજી કહે છે, તે સત્ય છે. '

સામાન્ય રીતે ' પરપ્રત્યયનેય ' ભુધ્ધિવાળા શ્રાવકો એ વખતથી સુવિનીત સાધુઓ તરફ લાવથી જોવા લાગ્યા. શ્રી. નેમિસાગરજીએ સાધુત્વની પ્રચંડ પરિસીમા હતાવી. તેએ પોતાનો સામાન પાતે જ ઊંચકતા, ને પાતાનો ગાચરી પાતે જ દૂર દૂર સ્થળે જઇને વહેારી લાવતા. ગાંચરી દોષ માટે તેમની અપૂર્વ તકેદારી હતી. તેઓ હમેશાં એક જ વખત આહાર કરતા. શરીરની શુશ્રુષા તો કાઇની પાસે જીવનભર કરાવેલી નહીં. સંથારામાં ઓશીકાની જરૂર પડતાં ઇંટ રાખીને સૂતા, ને ચાતુમાં સમાં પાટના ખપ પડતાં ગૃહસ્થના ત્યાંથી જાતે ઊંચડી લઇ આવતા. મુખે મુહપત્તી રાખીને બાલવામાં ભારે ઉપયોગ રાખતા. આયંબિલ તપને તે મહાતપ ગણતા, ને નિદીષ ને ચુસ્ત રીતે કરરાની હિમાયત કરતા. '

નરાેડાનાં પદ્માવતી માતા તરફ તેમને અત્યાંત શ્રધ્ધા હતી. એક વખત શેઠ દલ-પતભાઇ, તેમનાં માતુશ્રી વગેરે નરાેડા દશ'નાથે' ગયેલાં. અચાનક આ નિઃસ્વાથી' નિલોેલી સાધુરાજના મુખથી શખ્દાે સરી પડયાઃ

ં" માઇ, તેરા લડકા દલપતભાઇ વીસ લાખકા આસામી હેાવેગા, ઔર સિધ્ધાચલકા સંઘ નિકાલેગા."

અબધૂતાના આશીર્વાદ સદા ફળ્યા છે. એક તરફ તેમની અબધૂતાઇ સંસારને લેદી

અગમ-નિગમમાં રમતી, બીજી તરફ તેઓ વ્યવહારિક શુધ્ધિએ તરફ ખૂબ લક્ષ આપતા. ચૂલા પર ચંદરવા બાંધવા, ગાળામાંથી પાણી ડાયા વહે લેવું, પૂંજણીઓ રાખવી વગેરે બાબતા માટે ખાસ ઉપદેશ આપતા. શેઠ દલપતભાઇ ભગુભાઇ તથા શેઠ પ્રેમાભાઇ હેમાભાઇને મીલ ન કરવાની બાધા આપેલી. માનવીની ચાર હાથની કાયાને ઢાંકવા માટે આટલા માટા આરંભ —સમારં ભથી એ સાધુનું દિલ દૂજ્યું હશે! એ પ્રગતિ હતી કે પીછેહઠ હતી, એ તા જ્યારે જીવનની સાચી કમાણીના સરવાળા-બાદબાકી મુકાય, ત્યારે સમજાય! પ્રગતિ ભલે વિવાદાસ્પદ હોય, એ શાંનિ ને સંતાષ અદ્ભુત હતાં.

ગૂજરાતનાં ગામડાંઓમાં અનેક તેમનાં રાગી બન્યાં હતાં. પેથાપુરના ધારી શ્રાવક વધુ પારેખે તેમની પાસે બારવત ધારણ કર્યાં હતાં. શ્રી. નેમિસાગરજીએ પ્રતિષ્ઠાદિ વિધિવિધાન તેમને શીખવ્યાં હતાં. પેથાપુરમાં શેઠ હકમચંદ તથા નાના માણેકનાં કુટુંગીજના પણ તેમનાં ભકત હતાં.આ સિવાય આણુંદ, ગાંધાવી, વીરમગામ, રામપુરા, માંડલ, મહેસાણા, ચાણસ્મા, પાલનપુર, પાટણ, વીજપુર, માણસા, પ્રાંતિજ, ઇડર વગેરે શહેરા પર તેમના સારા પ્રભાવ હતાં. ઇડરમાં પણ યતિઓનું વર્ગસ્ત વધુ હાેવાથી ત્યાં પણ પાતાની સુક્રિયા, સચ્ચારિત્ર ને ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાન વડે સામના કરી શુધ્ધ સાધુતાનાં સન્માન કરાવ્યાં હતાં.

એક વેળાની ઘટના છે. પાતાના જન્મભૂમિના એક જીવાનિયા રાજ ઉપાશ્રયે આવે. આવીસેક વર્ષની તરુણાવસ્થા હતી, છતાં ચિત્ત ધર્મ શ્રવણમાં ભારે રસ ધરાવે. ચંચળતાનું નામાનિશાન નહીં. એનું નામ રવચંદ.

પાલી ગામથી એક મારવાડી શેઠ નામે રઘાજી ગૂજરાતના પાટનગરમાં પાતાની સુશીલ પત્ની શ્રી. માનકુંવર ને જીવાન પુત્ર રવચંદને લઇને આવેલા. ઝવેરીવાડમાં આવેલ નિશાપાળમાં તેઓએ વાસા કરેલા. આ દંપતી જૈનધમ ને ગુરુ પર આસ્થાવાળું હતું, એટલે પાસે રહેલા સુરજમલના ડહેલામાં ગુરુમહારાજનાં દર્શને રાજ જવા લાગ્યું.

માતાપિતાના મનની વાત તો દૂર રહી, પણ પુત્રને શ્રી. નેમિસાગરજીના રંગ લાગી ગયા. સામાચિક, પૌષધ, પ્રતિક્રમણ ત્યાં જ ચાલુ થયાં. શ્રી. નેમિસાગરજીએ પણ પાતાની પરંપરા જાળવી શકે તેવું તેજ આ જીવાનમાં સાળ્યું. તેમણે પણ વૈરાગ્યના ઉપદેશ આપવા માંડયા.

આ ઉપદેશની વીજળીક અસર રવચંદ્ર પર થઇ. માતાપિતાને દીક્ષા લેવાના પાતાના ઇરાદા જાહેર કર્યો, પણ આવા જીવાનજોધ, કમાતા પુત્રને સાધુ થવા દેતાં જીવ કેમ માને ! પણ રવચંદ્ર પણ એક અદ્દસત માનવી હતા. ગુરુ દીક્ષા ન આપે તો 'આપ અપના ગુરુ !' વિ. સં. ૧૯૦૭ના માગસર સુદિ ૧૧ના દિવસે નિશાપાળમાં પાતાના હાથે સાધુના વેષ ધારણ કરી લીધા.

આ સમાચાર પ્રસરતાં હજારાે સ્ત્રી–પુરુષાે ત્યાં જેવા મળ્યાં. રવચંદજીના આ સવિ-નય શાંત સત્યાગ્રહથી સહુ તેમની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. શ્રી. રૂખમણી શેઠાણી, સૂરજમલ શેઠ તથા ઝવેરીવાડના અન્ય આગેવાન જૈનાે પણ આવ્યા. માતાપિતાએ રવચંદજીને ખૂબ

સાગર ગચ્છના ત્રણ સ્થંભા

કુટ

સમજાવ્યા, પણ તે તો એકના બે ન થયા. આખરે રૂખમણી બહેનના સમજાવ્યાં સમજેલાં માતાપિતાએ, રવચંદજીને વિધિપુર:સર દીક્ષા લેવા મંજૂરી આપી. જીવાન રવચંદજીના શાંત સત્યાગ્રહ ફળ્યા, ને તેઓ શ્રી. નેમિસાગરજીના હસ્તે વિધિપૂર્વક દીક્ષા અંગિકાર કરી રવિ-સાગરજી બન્યા.

શ્રી. નેમિસાગરજ મહારાજના શિષ્યમ ડળમાં રવિસાગરજ ઉપરાંત ધર્મ સાગરજ, કપૂરસાગરજી, ગૌતમસાગરજી, વિવેકસાગરજી હતા, ને સાધ્યીએ જયશ્રીજી વગેરે હતાં. પાતાનાં શિષ્યાદિ પર તેમના પૂરા કાળુ હતા.

સાધ્યી જયશ્રીજી ચુસ્ત વીતરાગ ધર્માનાં ઉપાસક હતાં. એક વાર સર્પ ડસતાં તેમણે નવકાર મંત્રનું આરાધન કરી તેનું ઝેર ઉતારી નાખેલું.

શ્રી. ધર્મ સાગરજી મૂળે અમદાવાદના વતની હતા. તેઓએ વિ. સં. ૧૯૦૮માં દીક્ષા લીધી હતી. શ્રી. રવિસાગરજી મહારાજને ગચ્છ-સંઘાડા પ્રવર્તાવવામાં સારી મદદ આપી હતી. અંને ગુરુલાઇ ૧૯૫૪ માં સ્વર્ગસ્થ થયા.

શ્રી. કપુરસાગરજી અટલ ગુરુલકત હતા. તેએા ખરા બધારે સૂર્યની આતાપના લેનાર, એક જ વખત આહાર કરનાર, વૈરાગ્ય, તપ ને ત્યાગની જીવંત મૂર્તિ હતા.

શ્રી. વિવેકસાગર છેની જન્મભૂમિ અમદાવાદ હતી. તેઓ વિવાહિત હતા. વૃદ્ધાવ-રથામાં પાંજરાપાળના ઉપાશ્રયે પંદરથી વીસ ચાતુર્માસ કર્યાં હતાં. શ્રી. આત્મારામજી મહા-રાજ જયારે અમદાવાદ આવ્યા ત્યારે તેમની અને રાજેન્દ્રસૂરિજીની ચર્ચામાં આ મુનિવરે સારા ભાગ લીધા હતા.

- શ્રી. ગૌતમસાગરજીને ઝવેરસાગરજી નામના શિષ્ય હતા, ને તેમના શિષ્ય આન દ-સાગરજી હતા. આ આનંદસાગરજી તે હાલના જાણીતા આચાર્ય શ્રી. સાગરાન દસ્ત્રીશ્વરજી.

એક જ દશકાની ઉત્કૃષ્ટ સાધુતાના કાળ હજી વટાવી ચૂકયા નહાતા, ત્યાં શ્રી. નેમિ-સાગરજીને કાળના ભાષુકારા વાગવા લાગ્યા. પેથાપુરમાં એક વ્યાખ્યાન પ્રસંગે તેમનાથી અનુ-પયાગે કંઇ બાલાઇ ગયું. પરિમિત, વિચારોને, તાળીમાપીને બાલનારાથી સ્ખલના થઇ ગઇ. તેમણે તરત જ ત્યાં કહી દીધું, કે:-

" અળ યહ શરીર થાઉ દિનકા મહેમાન હૈ. "

અને બન્યું પણ તેમ જ. શ્રી. શંખેશ્વર તીર્થ ની યાત્રા કરીને પાછા કરતાં મુંજપર ગામમાં તેમના દેહ છૂટી ગયા. તેમની પાટ પર તેઓ શ્રી. રવિસાગરજીને સ્થાપન કરતા ગયા.

શ્રી. રિવસાગરજી મહારાજે પાતાના ગુરુખંધુએા સાથે રહી ગુરુદેવનું અધૂરું કાર્ય શરૂ કર્યું. ક્રિયાકાંડમાં પ્રવીણ, શાન્ત, અનુભવી ને વૈરાગી રિવસાગરજીએ થાડા વખતમાં પાતાના ચારિત્રથી શુધ્ધ સાધુતાને વિશેષ કૈજજવલ કરી. ત્યાગ અને તપના માર્ગમાં તેઓ પાતાના

ગુરુશ્રીના પગલાંને અનુસરનારા હતા. કાેઇ પણ કાર્યમાં દીર્ઘદેષ્ટિથી જોનારા હતા. તેએાશ્રીની ચારિત્રની સુવાસથી ઘણા પુષ્યવાન જીવા તેમની પાસે ખેંચાઇ આવ્યા હતા. કાેઇ સાધુ બની શિષ્ય થયા હતા, તાે કાેઇ ગૃહસ્થ રહી ભકત બન્યા હતા.

તેઓ શ્રીની પાસે વિ. સં. ૧૯૧૭ માં પાટણના વિદ્વાન શ્રાવક રામચંદ્ર શાહે દીક્ષા લીધી હતી. આ રામચંદ્ર શાહ તે શાસ્ત્રપારગામી મુનિશ્રી રતનસાગરજી. આ મુનિરાજ બહુ વિદ્વાન હતા, ને સુરત, નવસારી, ગણદેવી વગેરે ક્ષેત્રોમાં તેમણે સુંદર ધર્મો પચાર ને શુધ્ધ નીતિધર્મ ના પ્રચાર કર્યો હતા. આચાર્ય શ્રી. સિધ્ધિસ્રિરજી ને શ્રી. ઋધ્ધિસ્રિરજી જેવાઓએ તથા શ્રી. માહનલાલજી મહારાજના અનેક શિષ્યોએ તેઓ શ્રી પાસેથી જ્ઞાનપ્રસાદી મેળવી હતી. અનેક ગૃહસ્થાને પણ તેઓ ઉદાર હૃદયે ધર્મ ની પ્રાપ્તિ કરાવતા. સુરતના બારવતધારી શ્રાવક કલ્યાણલાઇ તથા ફૂલચંદલાઇએ તેમની પાસે આગમનું શ્રવણ કર્યું હતું, ને શા. ચુનીલાલ છગનલાલે પ્રકરણાદિના અભ્યાસ કર્યો હતો. જીવનનાં ઉત્તમોત્તમ ત્રીસ વર્ષ તેમણે સુરત જિલ્લાને કેળવવામાં કાઢયાં હતાં. તેઓ ગણદેવીમાં જ કાળવર્મ પામ્યા હતા.

વિ. સં. ૧૯૨૦ ની સાલમાં એક એવા બીજા મહાનુભાવે તેમની પાસે દીક્ષા લીધી. તેમનું નામ સ્વરૂપચંદ. મૂળ ગામ ઇંડર. ઇંડર એ વેળા યતિઓના ધામ તરીકે પ્રખ્યાત હતું. પણ શ્રી. નેમિસાગરજી મહારાજ તથા શ્રી. રવિસાગરજીની સૌમ્ય કનકશુબ્ર સાધુતાએ ત્યાં નવા પ્રકાશ પાથર્યો ને સ્વરૂપચંદ કાઠિયાવાડમાં આવેલ દેાઘાખંદરે દીક્ષિત થયા. શ્રી. સ્વરૂપ-ચંદનાં પ્રથમ પત્ની ગુજરી ગયાં હતાં, ને બીજી વારનાં તેમનાં સગપણ પણ થયાં હતાં. પણ આ તીવ્ર વૈરાગી જીવે એ કમળપુષ્પની કેદને કાપીને દીક્ષાના સ્વીકાર કર્યો. તેમના દીક્ષા-મહાત્સવ ભાવનગરવાળા શેઠ અમરચંદ જસરાજનાં માતુશ્રીના હાથે થયા હતા. શ્રી. શાંતિ-સાગરજી વિધિપૂર્વ ક ક્રિયા કરવાના ઉગ્ર મતવાળા હતા. તેએાશ્રી પ્રતાપી સાધુપુંગવ શ્રી. ભુટે-રરાયુજી મ૦ના પરિચયમાં આવ્યા હતા. શ્રીમદુ હરિંભદ્રસૂરિજી તથા ઉપાધ્યાય યશાવિજય-જીના અનેક ગ્રંથાતુ^{*} તેમણે વાચન–મનન કર્યું હતું. ધીરે ધીરે તેઓના મત એવા થયાે, *કે* ' જૈન શાસ્ત્રાનુસારે હાલના સાધુએા ધર્મ ક્રિયા બરાબર કરતા નથી. ' ને પછી એમની દૃષ્ટિ પરિવર્તન પામી. વિ. સં. ૧૯૩૦ માં તેએા શ્રીમદ્દ રવિસાગરજી મહારાજથી જુદા પડયા. દશકા બાદ એમણે સાધુના વેશ તજી દઇ, એક ઉપાશ્રયમાં શેષ જીવન ગાળ્યું. (જે ઉપાશ્રયની મુલાકાત તત્ત્રાન્વેષક ખહેચરદાસ સાધક દશામાં લઇ આવ્યા હતા) શ્રી. શાંતિસાગરજીના વિચારા સામે શ્રી. રવિસાગરજી અને પૃ. શ્રી. બંટેરાયજી મહારાજે ઉત્ર વિરાધ દાખવવાથી તેમના પક્ષ અલ્પ રહ્યો. /

આ બે મહાન શિષ્યાે ઉપરાંત તેઓને ચાર અન્ય વૈરાગ્યવંત શિષ્યાે હતા. વિવેક-સાગરજી, કલ્યાણસાગરજી, મણિસાગરજી ને હીરસાગરજી. આ બધા આગમાનું પરિશીલન કરનાર હતા. શ્રી. હીરસાગરજીએ તાે જાણે પાતાનું મૃત્યુ નજરે જોયું હતું.

મૃત્યુના દિવસે વહેલી સવારથી તેએા કંઇક તૈયારી કરી રહ્યા હતા. પાતાની પાસે વસ્ત્ર ધાવા માટે લાવેલી કથરાટ હતી, તે જાતે જઇને શ્રાવકને આપી આવ્યા. એ વેળા કાેઇ

સાગર ગચ્છના ત્રણ સ્થંભા

૧૮૧

શ્રાવકે કહ્યું, કે ' આપના ગુરુખંધુને તેડું માકલ્યું છે, હમણાં આવ્યા સમજો !'

" તેડું માેકલ્યું તે તાે લલે, પણ હવે મેળા થવાે લખ્યાે નથી. " ને મહારાજશ્રીએ પાતાની પાસેની ચીજો પડાેશમાં રહેતા સાનીને બાેલાવી લળાવી દીધી. સાનીએા મુનિરાજની આ વિચિત્ર વર્તાણ્કથી આશ્ચર્ય પામ્યા.

તેઓએ પ્રશ્ન કર્યોઃ " આપ શું બીજે ગામ જવાના છે। ?"

- " હા ભાઇ !"
- " કચે ગામ ?"
- " માટા ગામ. "

સાંજે શ્રાવકા ઉપાશ્રયમાં આવ્યા ત્યારે તેઓએ અદ્ભુત દશ્ય દેખ્યું. ચારે આહારના ત્યાગ કરી સંથારા કર્યો છે, ને પાતે ધ્યાનસ્થ દશામાં આરુઢ થયા છે. સામે પુસ્તક પર મરણ્- સંસ્કારની વિધિનું પાનું મૂક્યું છે. ઉચ્ચ શુધ્ધ પરિણામમાં ધ્યાનસ્થ છે. ધીરા ધીરા ધાસો- શ્વાસ ચાલે છે. રાત વધતી ચાલી. અરાબર બાર વાગે દેહ મૂકી દીધા. શ્રી. સંઘે તેડાવેલા મણિસાગરજી સવારે આવી પહોંચ્યા, પણ એ વેળા હીરસાગરજી નહાતા. તેમનું શબ અગ્નિ- સંસ્કાર માટે રાહ જોતું પડ્યું હતું.

દશકા ને બે દશકા પહેલાં અનેક માણુસાને—સાધુ નહીં ગૃહસ્થાને પણ—આજે જેને આપણે 'અનકલચર્ડ અને અનએજયુકેટેડ 'કહીએ તેવા માણુસાને પાતાનું મૃત્યુ ભાખતા જોઇએ કે સાંભળીએ ત્યારે આશ્ચર્ય થાય છે મને લાગે છે, કે જેમ મુસદ્દીઓ આજે પાંચ વર્ષ પછી આવનારી લડાઇએાનું ભાવિ ભાખી શકે છે, તેવું જ એ હશે. અભ્યાસ પાસે શું અસાધ્ય છે. આજે સંસારના પ્રત્યેક વિષયના વિચાર કરવાની—ઝીણુવટઘી ઊંડા ઊતરવાની શકિત આપણે કેળવી શકયા છીએ, ને એટલે જ આપણા પુરાગામીઓ કરતાં દુનિઅને આટલી વિવિધ રંગી જોઇ શકીએ છીએ. પણ એક આખતમાં આપણી અશકિત સ્પષ્ટ છે. મૃત્યુ વિષે વિચાર કરતાં આપણે ભયભીત બની જઇએ છીએ. એમાં લેશ પણ ઊંડા ઊતરી શકતા નથી. એટલે મનામંથન કરતાં એમ ભાસે છે કે આપણા પુરાગામીઓમાં જે તત્ત્વ શકિત રૂપે હતું, તે આપણામાં અશકિત રૂપે આવ્યું છે, ને અશકિત શકિત રૂપે અવતરી છે. અસ્તુ

આ ઉપરાંત ભાવિ માટે ઊંચી આશા આવતા શ્રી. ગુણસાગરજી નામે એક શિષ્ય પણ હતા. તેઓ વસાના વતની હતા. પુષ્પ ખીલે, પ્રકુલ્લે ને પાંગરે તે પહેલાં કાળરૂપી હસ્તિ એને ખાઇ ગયા.

આ ઉપરાંત શ્રી. ભાવસાગરજી તેા ભાવના ઉલ્લાસ સમા હતા, જેમના પરિચય પૂર્ગાર્ધમાં આવી ગયેા છે. તેઓએ પં૦ ગંભીરવિજયજી પાસે મહાનિશીથ સુધીના યાેગ વહ્યા હતા–કવિ પણ હતા.

શ્રી. ભાવસાગરજી સાથે દીક્ષા લેનાર શ્રી. સુખસાગરજી મહારાજ કે જેમને ગુરુ-મહારાજે પાતાની પાટના ભાર સાંખ્યા હતા, વળી બહેચરદાસને તેમને ગુરુ કરવાની સૂચના કરી હતી, તેઓ મૂળ પાટણના હતા. તે વીશા પારવાડ શ્રાવક આલમચંદને ત્યાં તત્પત્ની જડાવબાઇના પેટે સં. ૧૯૦૭ ના શ્રાવણ સુદિ ચૌદશે જન્મ્યા હતા. એમનું સંસારી નામ સાંકલચંદ હતું. સાંકલચંદ બાલપણથી શ્રી. રવિસાગરજી મહારાજના સંસર્ગમાં આવ્યા, ને ધર્મકરણીના સંસ્કારા વજલેપ બન્યા. માટી ઉંમરે આ પટણી જીવાન આજવિકા અર્થ ભરૂચગયા.

ચેાગ્યતાને ચાગ સદા લાધે છે. ભરૂચમાં સુ-શ્રાવક અનુપચંદ મલુકચંદના સંબંધમાં તેઓ આગ્યા. તેઓએ તેમના વૈરાગ્યને ઠીક ઠીક વેગ આપ્યા. ભરૂચયી સરત જવાનું થતાં ત્યાં શ્રી. રવિસાગરજી મગ્ના વિદ્વાન શિષ્ય રત્નસાગરજીના મેળાપ થયા. નિર્મળ સાધુત્વની સુરેખ છબી સાંકળચંદના દિલમાં અંકાઈ ગઈ. આખરે તેઓશ્રીએ પાતાના નિરધાર માત—પિતાને પ્રગટ કર્યો. માતાપિતાએ અનેક લાભામણી લાલચા દ્વારા એમાં પરિવર્તન કરવા ઘણા પ્રયત્ન કર્યા. એ નિર્ણય અટલ હતા. સંવત ૧૯૪૩ ના વૈશાખ સુદી છઠના રાજ દીક્ષા આપવાનું નકકી કર્યું. ત

એ જ વેળા સરતમાંથી શ્રી. રત્નસાગરજીનાં પાસાં સેવી વૈરાગ્યત્રંત અનનાર ફૂલ-ચંદભાઇના દીક્ષા માટેના પત્ર આવ્યા. ખંનેને શુલ તિથિએ દીક્ષા આપવામાં આવી. સાંકળ-ચંદ શ્રી. સુખસાગરજી બન્યા. ફૂલચંદભાઇ શ્રી. ભાવસાગરજી અન્યા. એ યુગ જ કંઇ સરળ-તાના હતા. વૈરાગ્ય તરફ માનવીનું દિલ સહેજે વળી જતું. આજે જેમ કાઇનું દિલ ફિલ્મ નટ અનવા તરફ ઝટ ને નિઃસંકાચભાવે વળી જાય છે તેમ.

શ્રી. રિવસાગરજી મહારાજના ભકતસમુદાય પણ ઘણા હતા. તેમના નિષ્કપટ ને મિલનસાર સ્વભાવને લીધે અનેક શ્રીમંતા, વિદ્વાના ને સદ્દગૃહસ્થા તેમના ભકત બન્યા હતા. શેઠ દલપતભાઇ ભગુભાઇ તથા તેમનાં પત્ની ગંગાખહેન (વીજાપુરનાં) તા મહારાજશ્રીનાં પૂરાં રાગી હતાં. શ્રી. નેમિસાગરજી મહારાજની ભવિષ્યવાણી મુજબ શેઠ દલપતભાઇએ સિદ્ધાચળ-જીના બે સંઘ કાઢયા હતા. તેમના ત્રણે પુત્રો લાલમાઇ, જગાભાઇ, મણિલાઈ પણ માતાની જેમ ધાર્મિક મનાવૃત્તિવાળા હતા. શ્રી. ગંગાખહેને રવિસાગરજી મહારાજનું ધર્મવચન કદી ઉથાપ્યું નહાતું, ને ઉપધાન પણ તેમની પાસે વહન કર્યાં હતાં.

નગરશેઠ કુંદું બમાં નગરશેઠ પ્રેમાભાઇ મહાન થયા હતા. નગરશેઠ હેમાભાઇ વિ. સં. ૧૯૧૪ માં મૃત્યુ પામ્યા હતા. શ્રી. પ્રેમાભાઇ શેઠે પાતાના મહાન પિતાને પગલે ચાલી પાલીતાણામાં પાંચ લાખના ખર્ચે એક મંદિર શ્રી શત્રું જય ઉપર અને ગામમાં એક ધ મશાળા ખંધાવી હતી. તેમણે પાતાના નામથી એક જાહેર હાલ બ ધાવી આપ્યા હતા, જે આજે પણ પ્રેમાભાઇ હાલથી સુવિખ્યાત છે. આ સિવાય તેઓએ અનેક સખાવતી કાર્યો કર્યાં હતાં, જેની યાદગીરીમાં અમદાવાદના એક દરવાજા સાથે એમનું નામ જોડી યાદગીરી જાળવવામાં આવી છે. પ્રેમદરવાજાના નામે આજે પણ એ મહાન શેઠની યાદગીરી જાળવતા ખડા છે. ઇ. સ.

૧૮૫૭ના ખળવા વખતે પાતાની પેઢીએા દ્વારા ઇ દારથી અમદાવાદ સુધી ટપાલ મંગાવી તે કાળના કલેકટરને પૂરી પાઉલી, એથી તેમને સરકારે પણ રાવબહાદુરના ઇલ્કાબ આપ્યા હતા. વિ. સં. ૧૯૩૨ માં પાલીતાણા કે જે જૈનોને ત્યાં ગીરા હતું, તેના ગીરા હકક છૂટા થતાં શેઠ પ્રેમાભાઇના વખતમાં આણું દજી કલ્યાણજીની પેઢીની સ્થાપના થઇ. આ પેઢીનું સંચાલન શેઠ પ્રેમાભાઈ (મૃત્યુ વિ. સં. ૧૯૪૩) પછી શેઠ દલપતભાઇના પુત્ર લાલભાઇએ સારી રીતે કર્યું, ને આજે તેમના સુપુત્ર શેઠ કસ્ત્રુભાઇ સુયાગ્ય રીતે કરી રહ્યા છે.

શેઠ હેમાભાઇનાં પુત્રી ને શેઠ હઠીસી હનાં પ્રથમ પત્ની રૂખમણી શેઠાણીએ શ્રી. રવિસાગરજીના ઉપદેશથી પાંજરાપાળમાં વાસુપૂજ્યજીની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. તે પછી દું ક સમયમાં તે સ્વર્ગસ્થ થયાં હતાં.

/ શ્રી. રવિસાગરજી મહારાજે વિ. સં. ૧૯૦૭માં દીક્ષા લીધી હતી. આ વેળા સંવેગી સાધુઓની સંખ્યા અતિ અલ્પ હતી. પણ પછી જાણે એક ખળવાન પ્રવાહ વદ્યો આવતા જણાયો. પ્રાતઃસ્મરણીય ભુટેરાયજી મહારાજ પંજાબથી પાતાના એ પ્રતાપી શિષ્યા સાથે ગૂજરાતમાં આવ્યા, ને પ્રખર તપસ્વી, આદશે સાધુ શ્રી. મણિવિજયજી દાદા પાસે સંવેગી દીક્ષા સ્વીકારી. સાથે એ પંજાબી એાસવાળ છે. એકનું નામ મુલચંદ્રજી, બીજાનું નામ વૃદ્ધિચંદ્રજી, અને તેમાં ત્રીજા શુરવીર જાટ કામના સપૂત આત્મારામજી આવી મળે છે.

પંજામ તે આર્યાવર્તના વિજેતાએ તું પ્રવેશદ્વાર છે. એ પ્રવેશદ્વારના પરમ રક્ષકો જાણે ગૂજરાત-કાઠિયાવાડની ભૂમિ પર ઊતરી પડયા, ને એક રાજાના આગ્નાંકિત સૂબાએ જેમ જીદા જીદા પ્રાંતા સંભાળી લે એમ સહુએ જીદા જીદા પ્રાંતા સંભાળી લીધા. શ્રી. વૃદ્ધિ-ચંત્રજી મહારાજે મુખ્યત્વે કાઠિયાવાડને સ્પર્શ્યો. શ્રી. મુળચંત્રજી મહારાજે ગુજરાતને પાતાની તેજસ્વી પ્રભાથી ઉજ્જવલ કર્યો. શ્રી. આત્મારામજીએ પંજાબને ખેડશું ને જૈનત્વનાં મૂળ રાપ્યાં, શ્રી. નીતિવિજયજીએ સરતના સારાદ્ધાર કર્યો.

ં એ પછી તેા સંવેગી સાધુઓના સમુદાય વધતા ચાલ્યાે. મથુરા પાસે ચાંદપુરના બ્રાહ્મણ-પુત્ર ને પછીથી યતિશિષ્ય, સૂત્ર અને શાસ્ત્રોના અભ્યાસી શ્રી. માહનલાલજી સ્વયં સાધુ બન્યા, (સં. ૧૯૩૧) ને સૂરત તથા મુંબઇના ક્ષેત્રના ઉદ્ધાર્ર કર્યો. *

/ બીજા એક પંજાબી-ગોડ ખ્રાહ્મણ-યતિ, સ્થાનકમાગી સાધુની ભૂમિકા વટાવતા સં. ૧૯૩૨માં શ્રી. કમલવિજયજી બન્યા. આમ સંવેગી સાધુતાના વેગવાન પ્રવાહો આખા આર્યા-વર્તમાં જૈનધમ'ની સાધુતાની નિર્મળ પ્રભાનાં દર્શન આપવા લાગ્યા.

શ્રી. રવિસાગરજ મહારાજ આ બધામાં શ્રી ભુટેરાયજ મહારાજ, શ્રી. વૃદ્ધિચંદ્રજ મહારાજ, શ્રી. ગુમાનવિજયજી, શ્રી. રત્નવિજયજી, પં. શ્રી. સિદ્ધિવિજયજી, પં. શ્રી. પ્રતાપવિજયજી, પં. દયાવિમળજી, શ્રી. ભાતૃચંદ્રજી મહારાજ, શ્રી. માહનલાલજી મહારાજ, શ્રી. નીતિવિજયજી મહારાજ, શ્રી. અમૃતવિમલજી મહારાજ વગેરે અનેકવિધ મુનિરાજોના પરિચયમાં આવ્યા, ને પાતાની શીળી સાધુતાથી સહુની સાથે સૌખ્ય પૈદા કર્યું. શ્રી. રાજેન્દ્ર- સુરિજીએ તેમના ચારિત્રની સ્વમુખે પ્રશંસા કરી હતી. શ્રી. વિજયાન દસ્તૃરિજી ખાસ મળવા

માટે મહેસાણા આવી તેમના ઉત્કૃષ્ટ ચરિત્રની અનુમાદના કરી હતી. શ્રી. માહનલાલજી મહારાજ ભાેયણીથી દર્શન-વંદન માટે મહેસાણા આવ્યા હતા. છેલ્લી ઋગ્ણાવસ્થામાં પં. સિહિવિજયજી ખાસ મહેસાણા આવ્યા હતા. પંજાળી મુનિ દાનવિજયજી ને સન્મિત્ર કપુ-રવિજયજીના તેમના પર અપૂર્વ ભાવ હતા.

" ચારિત્ર–ક્રિયા તાે શ્રીમદ્ રવિસાગરજીની 'એમ એક અવાજે બાેલાતું. આવા પ્રતાપી મુનિરાજ ખૂબ નિખાલસ, નિરભિમાની ને દીર્ઘ દ્રષ્ટા હતા. પાતાનાં માનાપમાન ખાતર સમાજને તુકશાનમાં ઊતરવા ન દેતા.

એક વેળાની વાત છે. વીજાપુરમાં કાઇ અજાણી ભૂમિમાં શૌચ જવા ગયેલા. અચાનક કેટલાક મુસ્લિમ જીવાનીઆએાએ આવીને તેમના પર પથરા–ઢેખાળાથી હલ્લા કર્યો. શરૂ- આતમાં તા તેઓશ્રી આનું કારણ ન સમજ્યા, પણ વિચાર કરતાં જણાયું, કે આજીબાજી બે– દ્યાર છે, એટલે મુસ્લિમાનું ક્પ્રસ્તાન હોલું જોઇએ–અને પાતાનાથી તેની અશાતના થઇ. આ મહામના મુનિને તક મળી હાત તા પાતાની નિર્દોષતા પુરવાર કરી આપત, પણ સામા પૂળ ઉશ્કેરાયેલા હતા. મુનિરાજશ્રીને ઠીક ઠીક માર પડયા.

ગામમાં શ્રાવકાને જાણ થતાં તેએા ત્યાં દેાડી આવ્યા, ને ઝોળીમાં ઘાલી સુનિરાજ-શ્રીને ઉપાશ્રયે લાવ્યા. બંને પક્ષ ભારે તંગદિલીમાં આવી ગયા. શ્રાવકાએ મુસલમાના સાથેના સંખંધ સર્વથા તાેડી નાખવાના વિચાર કર્યો, કેટલાક શાણા સુસ્લિમ ગૃહસ્થાએ મહારાજને વસ્તસ્થિતિથી વાર્કેક કર્યા.

મહારાજશ્રીએ શ્રીસંઘ તથા મુસ્લિમાને એકત્ર કર્યા ને અને વચ્ચે સંપ કરાવી દીધા. જો કાઈ મિત્રતાના હાથ લંબાવે, તાે હજારાે વર્ષનાં વેર ભૂલી મિત્ર થવામાં માનનારી એ ભદ્રિક સાધુતા હતી. એ પ્રતિક્રમણને યથાર્થ રીતે જાણતા હતા ને કરતા હતા. પ્રત્યાખ્યાનની ગંભીરતા પણ તેવીજ પિછાણી શકતા.

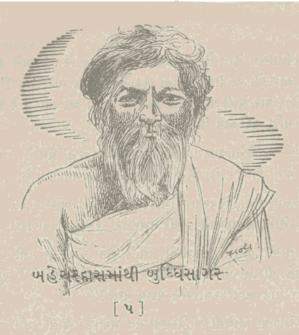
સાલું દ, રામપુરા, વીરમગામ, ગોધાવી, પાલનપુર વગેરે શહેરામાં પાતાની પ્રતિભા રેલાવી છેલ્લી અવસ્થામાં ઋગ્લુતા વ્યાપતાં તેઓએ મહેસાલુામાં સ્થિરવાસ કર્યો. ૧૯૪૮–૪૯–૫૦–૫૧–૫૨–૫૩–૫૪ એમ છ–છ ચામાસાં એક જ ગામમાં કરી, અનેક સુકૃત્ય કરી સ્વધામ સીધાવ્યા. તેમની પાટે સુખસાગરજી મહારાજ આવ્યા. શ્રી. સુખસાગરજી મહારાજે દીક્ષા લીધા પછી ગુરુસેવાને પાતાના જીવનમંત્ર અનાવ્યા હતા. તેઓ જાલુતા હતા, કે ગુરુકૃપાથી વીસ વર્ષમાં પ્રાપ્ત ન થતી સિદ્ધિ ક્ષણભરમાં પ્રાપ્ત થાય છે, ને કાયાનું કલ્યાલુ ઘડી ભરમાં થઇ જાય છે. શાસ્ત્રમાં વૈચાવસ્ય ગુલ અપ્રતિપાતી કહ્યો છે, એનો ભાવાર્થ પણ એ જ છે.

એ ગુરુસેવાએ એમને તારી લીધા. જીવન્તશાસ્ત્રસમા તપામૂર્તિ ગુરુએ એમને અંતરના આશીર્વાદ આપ્યા, ને અગિયાર વર્ષની એકનિષ્ઠાભરી સેવાએ એમના જીવનનાવને તારી દીધું. આજ એ જ સમર્થ જૈનધર્મની, અજોડ શ્રમણ સંસ્થાની, ઉજળવળ સાગર ગચ્છની, નેમિસાગર, રવિસાગરજી ને સુખસાગરજીની પરંપરાના બહેચરદાસ નમ્ર અનુયાયી બની રહ્યા હતા.

શેઠ કસ્તુરભાઈ લાલભાઇ દલપતભાઈ ભારતવર્ષના અયગણ્ય ઉદ્યોગપતિ અને રાષ્ટ્રસેવક અમદાવાદ

38

પ્રિલનપુરમાં ઉત્સવ-રંગ વધતા જતા હતા. કુંકુમનાં છાંટણાંવાળી કંકા-ત્રીઓ ગામેગામ ક્રતી હતી, ને ભાવિકા પ્રહ્લાદનપુર ભણી ચાલ્યાં આવતાં હતાં.

સુત્રણું રસી અંગાડીએ એાપતા ગજરાજ વરઘાડા શાભાવવા દ્વાર પર ઝૂલી રહ્યો હતો. પાલખી, મેના ને ઘાડાગાડીએા શાહ્યુગારાઇને સાંબેલા સાથે સજ્જ હતી.

ડંકા-નિશાન, પડઘમ વાજાં (બેન્ડ), દેશી વાજાં, શરણાઇ, ત્ર ને ભેરીના નાદ પાલનપુરમાં ઉત્સાહનાં નવાં પુર વહાવી રહ્યાં હતાં.

ઇન્દ્રધ્વજ સેંકડા ધનાઓ સાથે ગર્વની પતાકાઓ કરકાવતા આગળ ખડા હતા. પાછળ સાજન–મહાજનની ધામધ્મ હતી. ભાવિકા આ દીક્ષાના ભાવિક માટે શણુગારની સામગ્રી લઇ લઇને આવતા હતા. આ નવસેરા હાર, આ માતીની ખારસરી માળા, આ હીરાની મુદ્રિકા, આ વિધવિધ વર્ણનાં નીલમપન્ના જડયાે શિરપેચ, હીર–ચીરના આ શાલદ્દશાલા, રેશમી કારનાં આ ધાતિયાં, વગેરે પહેરાવવા લાવતા હતા.

માયાનગરીના લાેકા કહેતાઃ " બહેચરદાસ, પહેરી લાે આ સુંદર વાઘા, અમૂલખ જવાહરને ચઢી જાએા હાથી પર વાજાં વાગશે, ગીત ગવાશે, સાજન–મહાજન હાલશે, સરખી સાહેલીએા કંઠઝંકાર કરશે, શાસનની પ્રભાવના થશે, ચાેથા આરાે વર્તાશે."

ગઇ કાલ સુધી વેર વેર જમવા નાંતરી વિધવિધ જાતનાં મિષ્ટાન્ન પીરસનાર આ ભાવક વર્ષ ને બહેચરદાસે પાતાના જિલ્લાસ યમથી છકક કર્યા હતા. અનેક ચીજોમાંથી એકાદ ચીજ આરાગી સદા ભાજન પૂર્ણ કર્યું હતું.

સહુ કહેતાં: " કાલે તા દીશા લેશા, પછી કંઇ દેખવાં-ભાળવાં કે જમવાનાં છે ?"

1८६

યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

"એવી ઇચ્છા હાત તા દીક્ષા શા માટે ગ્રહણ કરત! અને જીવનભર જે ભાેગ ઉપ-ભાેગના સંયમ જાળવ્યા એ દીક્ષા લેવાના ખહાને પણ શા માટે છાેડું?" ચાર દરવાજેથી આવે છે એવું નથી. કાેક વાર થાેડી વાર માટે ઉઘાડેલા નાના જાળિયા વાટે પ્રવેશીને પણ જીવનભ રની સચિત સમૃદ્ધિ હરી જાય છે.

શીલ એ જ જેનાે શાણુગાર છે, વિદ્યા એ જ જેનું ધન છે, પ્રદ્માચર્ય એ જ જેનું તેજ છે, ગુણુ એ જ જેનું આગાર છે, એને અન્ય યત્નાે વિટંબના રૂપ છે.

મસ્ત સાધુતાના, બેપરવા યાેગીત્વના પૂજારી બહેચરદાસ પીડી ચાેળવા આવતી સુંદરીઓને–બહેનાને, માતાઓને દ્વરથી નમસ્કાર કરી પાછી વાળે છે.

" માતાઓ, બહેના, કહ્યુળીની કાયાને એવા રંગ-સુરંગની જરૂર નથી. આત્મા પર તાે એમ જ આજે પીડીના પીળા રંગ ચઢી રહ્યો છે. દશ વર્ષથી સ્ત્રી-સ્પર્શની મારે બાધા છે. હવે થાડા વખત માટે ભંગ કરવાે મને યાગ્ય નથી!"

પીઠી ચાળવા આવેલી શ્રાવિકાઓ નત મસ્તકે ચાલી ગઇ. વાજા વાગ્યાં, વરઘાઉા ચડયા ને બહેચરદાસ હાથીની અંબાડીમાં બેઠા. જયજયકાર ધ્વનિ સાથે યાત્રા ચાલુ થઇ. પણ બહેચરદાસને તા મનમાં ને મનમાં પાતાને ગત રાત્રે આવેલ આત્મા ને કર્મના સંવાદની વાતા યાદ આવવા લાગી. તેઓ તેના સારનું આલાકન કરતા વિચાર કરવા લાગ્યાઃ

"સંસાર તો મહા માટું નાટક છે. કમ'રાજાએ કાઇને રાજા, કાઇને રંક ખનાવ્યા છે. નાટકના રાજા મનમાં કંઇ સત્તાના ગર્લ કરતા નથી. એ સમજે છે, કે આ તો ઘડી માત્રના ખેલ છે. કમ'ની ખલિહારી છે. કમ' આઠ પ્રકારનું છે, ને તેની એક સા એકાવન પ્રકૃત્તિ છે. તેનું સ્વરૂપ મેં જાણી લીધું છે, ને મિશ્યાત્વ માહનીયના વિચારામાં હવે હું ક્સાઇશ નહીં. સત્ય દેવ, સાચા ગુરુ ને સત્ય ધમ'નું મને સમ્યગજ્ઞાન થયું છે. ગમે તેવા સંયોગામાં સમ્યગદિષ્ટિના ઉપયોગ રાખીશ, અને અનેક પ્રકારના મિશ્યાત્વી મનુષ્યા પર ક્રોધ, કલેશ કે અરુચિ નહીં ધરું. સાત નયાની અપેક્ષાએ અનેક દર્શન–ધમ' શાસ્ત્રોમાંથી સાપેક્ષિક સત્ય શ્રહણ કરીશ અને અસત્યને અસત્યરૂપે જાણીશ.

" શ્વેતાંબર-દિગં બર વગેરે મતભેદથી અન્ય ઉપર રાષ, કલેશ, કે ખેદવૃત્તિ ધારણ કરીશ નહીં. અન્ય ગચ્છા વગેરેની કિયાદિ ભિન્ન માન્યતાઓના ભેદે તેઓ પર રાગદ્રેષ નહીં ધરું. અન્ય ધર્મી ઓના જે અસત્ય આચાર-વિચાર જણાય તેને તે રૂપે માનું, પણ અન્ય દર્શન –ધર્મી લોકા પર ક્રોધ, દ્રેષ, ખેદ નહીં કરું-તેઓનું પ્રાણાંતે પણ બૂરું નહીં ઇચ્છું. "

પાલનપુરની શેરી વાજિ ત્રધ્વનિથી ગૂંજી રહી હતી. મહાજનની સાથે રાજ્યના અધિકારીઓ ચાલી રહ્યા હતા. અહીં હાથીને હાે વે બેઠેલા બહેચરદાસની આત્મવિચારણા સાથે સાથે ચાલી રહી હતી.

" નામરૂપની વાસનાને આત્માના ઉપયોગથી નામરૂપમાં થતી વાસનાને હઠાવીશ.

બહેચરદાસમાંથી છુદ્ધિસાગર

१८७

ઝુધ્ધિસાગર એવું નામ, અને આ સાધુશરીરની આકૃતિ તે રૂપ, તે એમાં હું આત્માના અન્લ્યાસ ધારીશ નહીં. દેહમાં અને નામમાં આત્મા નથી, તેથી વ્યવહારમાં નામરૂપને વ્યવહારે વર્ત'તો છતો નિસંગી રહીશ. ઝુધ્ધિસાગર નામ અને જે દેહમાં આ આત્મા રહ્યો છે, તેને સાક્ષીરૂપે દેખીશ, અને ઝુધ્ધિસાગર નામ તથા દેહની કાઇ સ્તુતિ-નિંદા કરશે તેા તેનાથી હર્ષ−શોક ધારીશ નહીં. કદાચ ભૂલું તો પણ તરત આત્માના ઉપયોગથી પ્રતિક્રમણ કરી નામરૂપમાં નિર્મોહપણે વતી શ.

" પુષ્યના યાગે કીર્તિ', યશ, સ્તુતિ ભાગવાય છે, અને પાપના યાગે નિંદા, અપ-કીર્તિ' થાય છે. તેથી બન્ને કર્મના વિપાક સમજી તેમાં સમભાવે વર્તી'શ. "

શહેરના માર્ગ પરના ઝરૂખા સ્ત્રો–પુરુષેાથી ભરપૂર હતા. ચારે તરફથી પુષ્પવૃષ્ટિ થતી હતી. બહેચરદાસ પાતાની મનઃસૃષ્ટિમાં મશગૂલ હતા.

" સ્વગુરુ પર શુધ્ધ પ્રેમ-શ્રધ્ધા ધારણ કરીશ, પણ અન્યના ગુરુની નિંદા કરીશ નહીં. સમભાવે સુ-ગુરુ ને કુ-ગુરુનું સત્ય સ્વરૂપ સમજીશ. ગચ્છસંઘાડાના ભેદથી માહ, વેર, ઇષ્યાંરૂપ કમેપ્રકૃતિને તાળે થઇશ નહીં. હું તપાગચ્છની ક્રિયાદિ ધમે-માન્યતાને સ્વીકારું છું, પણ અન્ય ગચ્છ-સંઘાડાની ભિન્ન માન્યતાથી તેઓ પર દ્રેષ, ઇષ્યો ન કરીશ, ને તેઓને સ્વધમી અતમ્ય માન્યતાથી અન્ય ગચ્છ-સંઘાડાઓને હલકા પાડવા, તેઓના સાધુઓની નિંદા કરીશ નહીં-પણ તેઓ જૈનધમી સાધમિક આત્માઓ છે, એમ માનીશ.

" હું કામને જીતવા માટે પાંચ ઇન્દ્રિયોના તેવીસ વિષયોમાં રાગદ્વેષ ધરીશ નહીં. આંખથી સર્વ પદાર્થો દેખવા છતાં તેમાં લેપાઇશ નહીં. નાકથી શુભાશુભ ગંધને જાણવા છતાં તેમાં રાગ-દ્રેષ ધારીશ નહીં. કર્ણથી સચિત-અચિત-શુભાશુભ-સ્તુતિ-નિંદા વગેરે શબ્દોને શ્રવણ કરવા છતાં તેમાં મૂઝાઇશ નહીં. જિલ્લાથી સરસ-વિરસ સ્વાદોને આસ્વાદવા છતાં તેમાં આસકિત ધારીશ નહીં. ચામડીથી, ત્વચાથી આઠ પ્રકારના સ્પર્શોને રાગદ્રેષ વિના નાણીશ. અને સ્પર્શથી સુખ થાય છે, એવી ખુધ્ધિથી ચામડી-ભાગમાં પડી ચામડીઓ અનીશ નહીં. દુન્યવી સુખા માટે કંચન-કામિનીના ખપ પડે છે. કંચન-કામિનીને મેળવવા અનંત દુઃખા વેઠવાં પડે છે, અને સુખ તો મધુબિંદુના દુષ્ટાંત જેવું છે. જ્ઞાન વૈરાગ્યથી એના સર્વનાશ કરીશ.

" મારી નિંદા વગેરે થાય, તેથી હું મારી નિંદા થાય છે એમ માનીશ નહીં. નિંદા ને નિંદકા પર તટસ્થ ભાવે દેખવાના અભ્યાસ કરીશ. મારા પર કાઇ આળ–કલંક મૂકશે, મને હલકા પાડવાને યત્ન કરશે તા પણ હું વેરભાવ–કલેશ કરનાર નથી."

નગરજના અહેચરદાસની જીવાની જોઇ, એ કાળે આવી ભાગવતી દીક્ષા લેવાની ભાવના જાગવાની પ્રશંસા કરતા બે હાથ જોડી નમસ્કાર કરતા હતા. અહેચરદાસ સામે બે હાથ જોડતા–સાથે અંતરમાં તો પૈલી વિચારણા ચાલુ જ હતી.

" કીતિ, પ્રતિષ્ઠાની વાસના વિના હું ધર્મ કાર્ય કરીશ. નિરાસદ્રત ભાવે સર્વ પ્રવૃત્તિ કરીશ. વકતા તરીકેની, અને ચારિત્ર્ય પાલન તરીકેની પ્રવૃત્તિમાં મનમાં માનપૂજા, કીર્તિ – પ્રતિષ્ઠાની વાસના રાખીશ નહીં, અને આત્માની શુધ્ધિ અર્થે કટિબધ્ધ રહીશ. કાઇ આ દેખાતા શરીર, નામ વગેરેની કીર્તિ – પ્રતિષ્ઠા કરશે તા સમજીશ કે એ બધી કર્મની લીલા છે. અકીર્તિ કે અપ્રતિષ્ઠા કરશે તા પણ એમ જ સમજીશ.

" લકીરના ફકીરની પેઠે ધર્મશાસ્ત્ર સંખંધી રાગદેષ, હઠ-કદાગ્રહ કરીશ નહીં. આત્માની પરમાત્મ દશા થવામાં ધર્મશાસ્ત્રો ઉપયોગી નિમિત્ત સાધના છે, એવું જાણીને એમાંથી સાત નયોની સાપેક્ષ દૃષ્ટિએ સત્યસાર ગ્રહે કરીશ. તેમ જ સર્વ દર્શનાં ધર્મશાસ્ત્રોના વાચન-મનનથી સાપેક્ષ દૃષ્ટિએ સત્ય ગ્રહે કરીને તે સત્ય જ કહીશ અને લખીશ. જ્ઞાન, ધ્યાન, સમાધિથી આત્માની શુષ્ધિ કરીશ અને માક્ષાથે ધર્મશાસ્ત્રોના ઉપયોગ કરી આત્માનું અનંત સુખ અનુભવીશ.

" આ દેહતું આત્મધર્મ પ્રગટાવવા માટે અન્નપાન–આદિથી રક્ષણ કરીશ, પણ ' હું દેહ છું ને દેહનાશથી મારા નાશ છે ' એમ માનીશ નહીં. દેહને વસ્ત્રની જેમ ઉપયોગી માની, અંતરમાં ભય વિના ભાડાના ઘરની પેઠે તેતું પાલન–રક્ષણ કરીશ.

" સમ્યગ જ્ઞાની એવા આત્મા જો ત્યાગી થાય છે, તો તે સર્વ સંગમાં નિસંગ રહી આત્મધર્મનું આરાધન કરે છે. જેને કર્મના પાશથો મુકત થવું છે, એને ત્યાગ અવસ્થાના ચારિત્ર સમાન અન્ય કાઇ પ્રખળ સાધન નથી. ત્યાગાવસ્થામાં આત્માના ગુણા વિશુધ્ધ કરવાના વખત ઘણા મળે છે, અને અન્ય સાધના પણ ખૂબ આવી મળે છે. ગૃહસ્થદશામાં કર્મરાજાના સેનિકાનું ખૂબ જોર ચાલે છે, પણ ત્યાગાવસ્થા ત્યાં મહાન કિલ્લા સમાન બને છે, જેમાં રહીને આત્મા કર્મ પર વિજય મેળવે છે. ત્યાગાવસ્થાથી આત્માના શુધ્ધાપયાગ ધારણ કરવામાં ઘણી સહાય મળશે, ને નિરુપાધિક દશા પ્રાપ્ત થશે. હવે હું મારા આત્માના સ્વરૂપમાં રમીશ અને સર્વ વિશ્વ જીવાની દયા પાળીશ. અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, પ્રદ્રાચાયમાં રહીશે, આ પાંચ મહાવત યુકત થઇ અન્ય લોકોને જગાડવા માટે સેવાધર્મ આચરીશ. દેશાદેશ, નગરેનગર, ગામાગામ ફરીશ અને કર્મ પ્રકૃતિને કારણે દુ:ખી થતા સર્વ લોકોને સત્ય ધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવીશ.

"મારે જૈન શાસ્ત્રાના આધારે સાધુ, સાધ્યી, શ્રાવક કે શ્રાવિકા કરવાં પહે તો તે ધર્માર્થ કરીશ. એમાં કંઇ વેશૈક સ્વાર્થ નથી. અહં મમતા વગર સાધુ બનાવવાની આત્માપયોગો કરજ બજાવીશ. કદાચ તેમાં માહ પ્રવેશ્યા તો જ્ઞાનાપયાગથી જાણી લઇશ, અને જ્ઞાનથી કાઢી નાખીશ. ચેલા—ચેલી કરવાં એ મારી ધાર્મિંક કરજ સમજીશ, પણ તેથી તેમાં હું કર્મ કે માહ ધારીશ નહીં. ગચ્છ વગેરેને વસ્ત્ર—ઢેહની જેમ ધાર્મિંક સાધન તરીકે ઉપયોગી માતું છું. સાધુ વગેરેનું મંડળ વધે તેથી તેઓનું અને અન્ય લાકાનું કલ્યાણ થાય. આત્માપયાગી જ્ઞાનીના આત્મામાં આશ્રવાને પણ સાવરરૂપે અંતરમાં પરિણમાવવાનું સામથ્ય પ્રગેટ છે. તો તે ગચ્છ,

<mark>બહેચરદાસમાં</mark>થી ખુધ્ધિસાગર

१८७

સાધુ, શિષ્ય, ભકતામાં નિર્મોહપણે રહી શકે છે, ને આત્મશુષ્ધિ કરી શકે છે.

વરઘાઉા દીક્ષા માટે નકકી કરેલ ઉદ્યાનની સમીપ આવી પહેાંચ્યાે હતાે. ઉદ્યાનનાં વૃક્ષોને રંગબેરંગી પતાકાએાથી શણુગાર્યાં હતાં. પ્રકૃત્તિસૌ દર્યમાં માનવકૃત સૌ દર્યથી વિશેષ ખૂબી આવી હતી. અહેચરદાસ તાે અ તરના સૌ દર્યની ખાજમાં ભમતા હતા.

" દેવગુરુકૃષાએ હવે યાગસિષ્ધિ, ચમતકાર, સિધ્ધઈમાં માહ નહીં કરું. મારી સહાયમાં દેવા આવે તો પણ હું ખુશ ન થાઉં. કાેઇ મને ખરાબ કહે તેથી હું મારું સ્વરૂપ ન ભૂ લું, કારણ કે સર્વ દુનિયાના લાેકાેની પેલી પાર મારું શુધ્ધ આત્મસ્વરૂપ છે, તાે પછી દુનિયાની મહત્તા તથા ક્ષણિક જડ સુખ કીતિ ને કેમ ઇચ્છું! હઠયાેગ, મંત્રયાેગ વગેરેને સંપૂર્ણ જાણીશ, અનુભવીશ. પણ આત્માના શુધ્ધ સ્વરૂપના ઉપયાગે રહીશ ને ભૂલચુકના પશ્ચાત્તાપ કરીને પાછા માક્ષમાર્ગમાં આગળ વિચરીશ. યાગ વગેરે સાધનાથી લિપ્ધઓ– સિધ્ધિઓ પ્રગટે તેમાં અહંતા–મમતા ન કરું, અને માન–પૂજાથે એનાે ઉપયોગ ન કરું. સ્વપ્નમાં પણ શુધ્ધાત્મસ્વરૂપથી ન ખસું.

" આતમા સૂર્યના જેવા છે. કર્મ વાદળ અને અંધકાર જેવું છે. જ્ઞાનરૂપી પ્રકાશથી તારા પર મારા આતમા અવશ્ય વિજય મેળવવાના છે. જેઓ પડવાના ડરથી ત્યાગના રશુ-મેદાનમાં આવતા નથી, તેઓ મડદાલ, ડરપાક જેવા છે. જ્યારે ત્યારે પશુ કર્મ યુધ્ધમાં ઊતર્યા વિના કાઇ પશુ જીવના માલ થવાના નથી. કર્મ યુધ્ધ માટે જેઓ રશુમેદાનમાં ઊતર્ર છે–ને કદાચ કાઇ રીતે હારે છે, તા પશુ તેઓ–જેઓ પ્રેક્ષકા છે, ને રશુમેદાનમાં ઊતર્યા નથી, તેનાથી અનંતઘણા શ્રેષ્ઠ છે. રશુમાં ઊતરેલાઓનું આત્મવીર્ય ઘશું જાગ્રત હાય છે ને તેઓ માહ સાથે લડે છે, પડે છે, આયડે છે; છતાં અંતે તારા પરાજય કરવાના.

" હે માહ, તે' તારા મિચ્ચાત્વ માહનીયના જેરથી ત્યાગીઓમાં પ્રવેશ કરીને, તથા અનેક પરધમી'ઓમાં પ્રવેશ કરીને પરસ્પર એકબીજા મતાચારવાળા, ત્યાગીઓ અને ધમી'-ઓને પરસ્પર શત્રુ જેવા બનાવીને લડાવ્યા છે. પણ હું કેાઇ પણ ભિન્ન ધમી' ત્યાગી વા ગૃહસ્થીના ઉપર વેર—ખેદ રાખવાના જ નથી. ધમે, મત, ને ક્રિયાના ભેદ છતાં હું હિન્દુઓના દેવળામાં જઇશ તથા સંન્યાસી, બાવા તથા શંકરાચાર્ય આદિ સંતાને મળીશ. તેઓના હૃદયમાં ધમે ભેદ ખેદના નામે મિચ્યાત્વ માહ શયતાન પેઠા હશે, તો પણ હું તેના આત્મા-ઓને મારા આત્મા સમાન માનીશ. તેમ જ મુસલમાન, ખ્રિસ્તી, બીધ્ધ, પારસી, શીખ હિન્દુઓના આત્માઓને આત્મા તરીકે જ દેખું છું ને દેખીશ.

"સર્વ વ્યાવહારિક ધાર્મિક કર્તવ્ય કાર્યો કરીશ છતાં અંતરથી ન્યારા રહીશ. ત્યાગા-વસ્થામાં સર્વ લાેકાેને ઉપદેશ તથા લેખથી બાેધ આપવારૂપ સેવાધર્મને આદરીશ. નટની પેઠે અનેક કર્તવ્ય પ્રવૃત્તિઓ કરીશ, પણ અંતરમાં તે સર્વથી શુધ્ધાત્માને ન્યારા માનીને આત્માના જ્ઞાન, દર્શન ને ગ્રારિત્રના સ્વભાવમાં ધર્મ માનીશ."

સાધુતાના સ્વકમ ધર્મ ની ગીતાને ગાેખતા આ મહારથી, જયજયકારથી અલિપ્ત,

મનાભાવાની માંઘી દુનિયામાં સફર કરી રહ્યો હતા. આવતી કાલે કરવાનાં કર્ત વ્યની સુંદર જીવનઝાંખી કરી રહ્યો હતા.

શ્રી સુખસાગરજીએ દીક્ષા આપવા માટે સંઘની સંમતિ માબી. સંઘ તો રાજ હતો.

સંઘ પછી એમણે રાજસંમતિ ઇચ્છી. બહેચરદાસ યાેગ્ય ઉમરના હતા, ને રાજ્યને આ અવસર માટે આનંદ હતાે.

રાજ્ય પછી એમણે દીક્ષામિલાષોનાં સગાંઓની સંમતિ ઇચ્છી. સગાં સંમત હતાં.

અન્તે અહેચરદાસની પાતાની સંમતિ ઇચ્છાઇ ને એ પ્રગટ થયે ક્રિયાના પ્રારંભ થયેા.

અનેક કિયાઓ ચાલી રહી હતી, પણ અંતરમાં તો રમણા જુદી જ હતી. સુગંધી વાસફ્રેપની ઘટા જામી હતી ને અક્ષતને ા વરસાદ વરસી રહ્યો હતો, પણ આ કમળ તો દોનોલે પહેતું. એ તો વિચારતું હતું કે આ મારું માન થતું નથી, ભગવાન મહાવીરે ધારેલા વેષનું બહુમાન થાય છે. આ મારા જયજયકાર થતા નથી, પણ એ કહિન માર્ગના જયજયકાર છે. આ મને વંદન થતાં નથી, પણ ભગવાન મહાવીરના આદેશને વંદન થાય છે. મારે માથે કપરી ક્રજ આવી પડી છે, એની આ બધી નશાનીઓ છે. મારા જયજયકાર માટે, વંદનીય બનવા માટે, બહુમાન માટે હવે સજજ થવાનું છે. અધિકારી બન્યા પછીનાં વંદન જ મને અધે !

વિધિ સમાપ્ત થઇ. ખહેચરદાસમાંથી ખનેલા બુધ્ધિસાગર જ્યારે ગુરુ શ્રી સુખસા-ગરજી પાછળ આવીને ઊભા રહ્યા ત્યારતું દશ્ય અદ્ભુત હતું.

અડવાણે પગે, ને નવમૂંડિત મસ્તકે, નાનું એવું અધાવસ્ત્ર (ચારપટ્ટો) ને એક ઉત્તરીય, બગલમાં જીવરક્ષા માટે રજેહરણ, હાથમાં વચનરક્ષા માટે મુહપત્તિ, ભિક્ષા માટે એક હાથમાં પાત્ર ને બીજા હસ્તમાં દંડ! ખભે એક કામળી! ભર્યા સંસારમાં આટલી સમૃદ્ધિ એમની! જે સમૃષ્ધિ પાછળ શાલિભદ્રને પાતાના ખજાના નિસ્તેજ લાગ્યા, જે બાદશાહી પાસે પ્રસન્નચન્દ્રને પાતાનાં રાજ હીન ભાસ્યાં, એ સમૃષ્ધિ અને બાદશાહી આજ અહેચરદાસે સ્વીકારી હતી.

સંસારના આખા ગાળા સ્વાર્થમાં રમી રહ્યો હતા. એકખીજા એકખીજા સાથે સ્વાર્થથી સંકળાયા હતા, ને એટલે જ સંસારમાં સત્યનું માં સુવર્ણથી ઢંકાયું હતું. કાઇને લાડીના, કાઇને વાડીના, કાઇને ગાડીના માહ હતા. અને માહથી સંસારનું સુસંચાલન કઢી થયું છે કે થશે ?

જૈનસાધુતા આજ એથી મુકત હતી. સંસારની નિરર્થંક વસ્તુઓથી જીવવાની એની પ્રતિજ્ઞા હતી. ભિક્ષા તો કેંાઇ દ્વારેથી, વધ્યાઘટયામાંથી, એક ટંક પૂરતી મળી જ રહેવાની. સંસારનો કાંઇ ગરીબ વણકર આવા અતીતને એકાદ હુકડા પાણકારાના આપી રહેવાના. પડી રહેવા માટે કાંઇ છાપરું, કાંઇ ગામનું પાદર, કાંઇ વૃક્ષની છાયા, કાંઇ શ્મશાન લાગવગે મળી જ રહેવાનાં. અન્ન મળ્યું, વસ્ત્ર મળ્યું, આશ્રય મળ્યા. માનવી એનાથી માગે તે વધારે!

ભહેચરકાસમાંથી **છુધ્ધિ**સાગર

૧૯૧

આવા નિસ્પૃહી સાધુ સંસારના ચક્રવતી ને પણ સાચેસાચું માં પર કહી દેશે. ચમરબાંધી-મદાંધની પણ આંખાને ખાલી દેશે. અને એમ ન હાત તા મગધરાજ જેવા સમર્થ રાજરાજે-શ્વરને માં સામે જ કાેેે હઠી શકત કે રાજન, નરકેસરી નહીં પણ તમે નરકેશ્વરો છાે!

અહેચરદાસે પગવિહાર માટે પહેલા પગ ઉપાડયા, ત્યારે તેમનું મન થનગની ઊઠયું. કેટલા હલકા. કેટલા વૈરાગ્યવંત, કેટલા ઉપયોગવાળા !

એમણે ધીરેથી મસ્તક પર હાથ ફેરવ્યા. કેટલું બાજવિનાતું. ફિકરનાં સર્વ દ્વાર ખંધ કરી બેફિકરાઇની સમસ્ત બાદશાહી જાણે સામે આવીને ખડી હતી!

ને એમણે દંડ ઉપાડ્યા. રાજદંડ કરતાં આ મુનિદંડના મહિમા કેટલા ? રાજદંડને એતાં ભય ઉપજે, મુનિદંડ એતાં ભય ટળે. આ દંડના ખળે હવે વસુધાતલ પર વિહરવાનું.

પહેલા કદમ નગરશેઠ મંગળજી મહેતાના ઉદ્યાન તરફ વળ્યા. ત્યાંના ઉદ્યાનમૂહમાં રાત્રિનિવાસ કર્યો. હવે તો જેવ ને મહેલ આ જોગીને સરખાં બન્યાં હતાં. છઠના ચંદ્ર આકા-શમાંથી ઉદ્યાનના સુંદર વૃક્ષો પર અમી વરસાવી રહ્યો હતો. શિશિરની ઠંડી ઋતુ જામતી હતી. એ ઠંડીમાં પણ નવપ્રાપ્ત ચારિત્રયેાગના ઉત્સાહ બહેચરદાસને અનેરી ઉષ્મા આપતા રહ્યો.

માગશર શુકલા સપ્તમીને સવારે આ ઉદ્યાનમાંથી પુનઃ નગરપ્રવેશ હતો. ચાર દિવસ પહેલાં જ બહેચરદાસે આ જ નગરમાં પ્રવેશ કર્યો હતો. એ વેળા કાઇએ કાંઇ જાણ્યું નહોતું.

અને આજે નગરપ્રવેશના સ્વાગતની ભારે તૈયારીઓ હતી. શહેરની શાભારૂપ ને શાણુગારરૂપ નર—નારીઓ આવીને ખડાં હતાં. લળી લળીને નમસ્કાર કરતાં હતાં. અરે, ચાર રાતમાં તે શું અજબ પરિવર્તન થઇ ગયું ? પેલા બહેચરદાસને તા કાઇ ઓળખતું નહાતું ને આ બુધ્ધિસાગરને તા સહુ વંદના કરતું હતું.

અજબ ભાઇ, તું! પણ એ વંદના મહાવીરના વેષને હતી. અભિમાની મા થતો, ભાઇલા! વંદનાના અધિકારી થવાને તારે વાર છે.

મુનિ બુધ્ધિસાગરે સ્વગુરુ સાથે નગરપ્રવેશ કર્યો, ને યાેગ્ય સમયે હાથમાં પાત્ર લઇને ભિક્ષા લઇ આવ્યા. ચડતે ઉત્સાહે આવતી ચતુર્દશીએ પ્રતિક્રમણુમાં બાલવા માટે ત્રણુસા ગાથાનું પખ્ખીસૂત્ર એક દિવસમાં કંઠસ્થ કરી પહલે પગલે પ્રતિભાનાં પુષ્યકિરણ વેર્યાં.

' ઉત્સવરંગ વધામણાં ' તે આનું નામ !

कि किस्ता हुक है है कि कि भाषा ते। यहता सेवा

में हुने वा पालन व्यक्ति वा विश्व में हिना है मिल्ले वार्य के मेरे हिन्स व्यव है। है से स्वार

એ ડિંગાઠ મહિનાનો અસ્થિરવાસ જેના ધર્મ કર્ત વ્ય તરી કે લેખાયા છે, એવા વહેતા પાણી જેવા આ સાધુ સમુદાય પંદરેક દિવસની સ્થિરતા બાદ ગૂજરાતની જૂનો રાજ્ધાની ને સમર્થ સૂરિરાજ શ્રીહેમચંદ્રાચાર્યના ધામ પાટણ તરફ ચાલ્યા.

માઘનો મહિનો આવ્યા હતા, ને કુદરત પર વસંત આવી રહ્યો હતા. કવિસ્વભાવી, યાગપ્રેમી બુધ્ધિસાગરજીએ જીવનની પચ્ચીસીની વસંતાવસ્થાએ વસંતઋતુમાં પ્રથમ વિહાર શરુ કર્યો. એમના જીવનબાગમાં વર્ષોનાં સંચિત વૃક્ષો પર આજે પહેલી બહાર આવતી હતી.

એ પુરાણું પાટણપુર આજે નહેાતું. વિનાશ એવા વરસ્યા હતા કે આ નગર પ્રાચીન-તાનો અ'શ પણ જાળવી શકયું નહેાતું. સહસ્રલિંગ તળાવ તા સ્વપ્નસમું હતું. ઇતિહાસના અભ્યાસી મુનિરાજ એક વાર પુરાણા યુગમાં સરી પડયા, પણ એક નવા સમાચારે એમને વાસ્તવિક દુનિયામાં આષ્યા.

પાટાલુપુર પદવીદાનના ઉત્સવથી ધમધમી રહ્યું હતું. શ્રી આત્મારામજી મહારાજના સમુદાયના શ્રી કમળવિજયજી મબને આચાર્ય પદવી અપાતી હતી. જૈનસમાજમાં વર્ત માન-કાલીન એ બીજા જ આચાર્ય હતા. લગભગ બસા વર્ષથી—આશરે શ્રી. હીરવિજયસૂરી ધરજી પછી રાજકીય ઉથલપાથલાની અસર મુનિવર્ગ પર પણ પડી, ને મહાન જ્યાતિ ધર ઉપાધ્યાય શ્રી. યશાવિજયજી પછી શ્રુતાભ્યાસ અધ પડી ગયા. સૂરિપદની યાગ્યતા માટે આગમાતું વાચન—મનન અનિવાર્ય હતું, ને એ વાચન બધ થવાથી વર્ષોથી સૂરિપદ ખાલી હતું.

આ સૂરિયદ પર-જેમ અન્ય બાબતા પર યતિઓ અને શ્રીપૃજયાએ કબજો કર્યો હતા, તેમ આ પદ પર પણ તેઓએ કબજો કરી લીધા હતા. એકાદ સૈકાની તેમની અવિચ્છિત્ન કબજા-ગીરી પછી શ્રી નેમિસાગરજી, શ્રી રવિસાગરજી શ્રી ભુટેરાયજી, જેવાઓએ તે સામે વિરાધ પાણી તેા બહતા ભલા

૧૯૩

નાંધાવ્યો ને એ કબજાગીરીમાંથી–એક પ્રકારની માનસિક ગુલામીમાંથી સંવેગી મુનિઓની મુક્તિ કરાવી.

પણ હજી પ્રતિષ્ઠા અંગે, જોગ અંગે, દીક્ષા અંગે યતિઓની નાગચૂડ જારી હતી. એ તૂરે એક જ રીતે અને તે.પ્રતિષ્ઠા કરાવી શકે, જોગ વહાવી શકે, દીક્ષા આપી શકે તેવા આચાર્ય સંવેગી સાધુઓમાં હાય તા જ! આ અંગે પ્રભલ પુરુષાથી શ્રી. આત્મારામજી મહારાજે પહેલ કરી. વિ. સં. ૧૯૪૨ માં પાલીતાણામાં તેઓએ શ્રી સંઘ સમક્ષ આચાર્ય પદવી લીધી, ને હિંમતપૂર્વક જાહેર કર્યું કે,

" આગમના જોગ વહન કર્યા સિવાય વિ**હાન્ અને ચારિત્રશીલ** સાધુએા આચાર્ય' પદવી લઇ શકે ુંછે. •"

આ ક્રાંતિ એ કાળની દબ્ટિએ મહાન હતી. શ્રીપૂજ્યા અને યતિઓની સામે થનારા ક્રિયાેધ્ધાર કરનાર મહાન સાધુઓમાં પણ તે અંગે માટા મતલેદ પ્રવર્તતા હતા. તેઓ જૂના કાતુનને ઉલ્લ'દીને સમર્થ સાધુને પણ આચાર્યપદ આપતાં ડરતા. આજે એ વિરાધ કરનાર સાધુપુંગવાના શિષ્યા સૂરિયુંગવા ને શિષ્યના શિષ્ય સૂરિવરા છે.

એ સમર્થક વિરાધ કા અને આરાધ કા અત્યારે નહાતા. શ્રી. ખુટેરાયછ, શ્રી. વૃદ્ધિ ચંદ્રછ, શ્રી. મૂલચંદ્રછ, શ્રી. આત્મારામછ મા સ્વર્ગ સ્થ થયા હતા: – પણુ આ ચાર્ય શ્રી વિજયાન દસ્ત્રિજના સંઘાડાના અન્ય સાધુએ શ્રી. કમળવિજય છેને આ ચાર્ય પદવી, શ્રી. વીરવિજય છેને ઉપાધ્યાય પદવી ને શ્રી. કાન્તિવિજય છેને પ્રવર્ત કની પદવી આપી. (વિ. સં૧૯૫૭ માલ સુદ ૧૫)

શ્રી. બુદ્ધિસાગરજ પાતાના ગુરુજી સાથે સાગરના ઉપાશ્રયમાં શ્રી. વિજયકમળ-સૂરિજીની સાથે ઊતાર્યા હતા. ક્ષેત્રવશીના ઉપાશ્રયમાં પંન્યાસ શ્રી. ભાવવિજયજી ને શ્રી. નીતિ-વિજયજી ઊતાર્યા હતા. જાણીતા મુનિરાજોના અંતેવાસી થવાના પ્રસંગ મળતાં, તેઓને કેટ-લુંક નવું વાતાવરણ પણ જાણવા મળ્યું. સંવેગી સાધુઓ કે જેઓ હજી પાતાના મારચા પૂરા મજબૂત કરી ચૂકયા નહાતા, ત્યાં જ કેવા મતભેદો પેદા થઇ રહ્યા હતા! તેઓએ જોયું કે અનેક ઉપાશ્રયામાં મતભેદ પ્રવર્તતા હતા, ને ખાનગી એકબીજા પ્રત્યે અરુચિ જેવું કંઇક હતું, ને ખાનગીમાં વિચારભેદે ખંડન–મંડન ચાલતું હતું.

અમદાવાદમાં પણ પાંજરાપાળના ઉપાશ્રયે રહેલી સાધુ ત્રિપુટી તરફથી ભર વ્યાખ્યાનમાં આવી આચાય પદવીઓના વિરાધા ખુલ્લા પ્રગટ થતા હતા, છતાં દરેક સાધુ ધમ ક્રિયાના આચારવાળા, ભદ્રિક ને ત્યાગ–વૈરાગમાં ઉત્કૃષ્ટ હોવાથી તેઓનું માન ઘણું હતું.

શ્રી. બુદ્ધિસાગર મુનિએ પાતાની હંસલક્ષણા વિચારપદ્ધતિથી આ માટે નેાંધ્યું કે "અધ્યાત્મજ્ઞાનના અને તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસી જૈન સાધુઓ ખને તો તેઓ બાહ્ય ક્રિયાના મત-ભેઢાથી પરસ્પર વિરાષ્ટ્રી બની શકે નહીં. સઘળા સાધુઓ ગચ્છકિયા ભેઢે જીદાજીદા હોય તો રષ ૧૯૪

યાેગનિષ્ઠ આચાર્ય

પણ, અને જુદાજુદા આચારવિચારવાળા હોય તેા પર્ણ, તેઓ સાપેક્ષ દ્રષ્ટિથી પરસ્પર જૈનશા-સનની સેવાલક્તિ માટે પરસ્પર મળી શકે ને ભેગા મળીને જૈનધર્માનાં સારાં કાર્યો કરી શકે. "

પાટણમાં આ પછી બીજો ઉત્સવ શ્રી. રવિસાગરજી મ૦ની પાદુકાની પ્રતિષ્ઠાના હતા. આ પાદુકા શ્રી. સુપાર્શ્વનાથના મંદિરમાં શ્રી. નગીનલાલ ઝવેરચંદે પધરાવી.

આ કાર્ય પરિપૂર્ણ થયા પછી પાટણના કેટલાક ભંડારા જોયા, અને થાડા દિવસા બાદ પાટણથી આગળ વધ્યા. તેઓ ચાણસ્મા, માહેરા, વડાવલી, આહેજોલ, રાંતેજ, કટાસણ થઇ ભાયણી આવ્યા. ભાયણીમાં શ્રી. મલ્લીનાથ ભગવાનની દર્શન–યાત્રા કરી કડી, આદરજ ને સાંતજ થઇ અમદાવાદ આવ્યા. અમદાવાદમાં શેઠ હડીસી ગની વાડીએ સ્થિરતા કરી.

આ વખતે અમદાવાદ એક નવી ચળવળથી ધમધમી રહ્યું હતું. વાદ-પ્રતિવાદ અને શાસ્ત્રાર્થની ચેલેં જો વગેરેની ભારે ધમાલ હતી.

વાત એમ હતી કે શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી નામના એક કવિ અમદાવાદમાં આવ્યા હતા. તેઓ મારળી પાસે વવાણીયા ગામના રહીશ હતા. તેઓ ગુજરાતી સારા વિદ્વાન હતા, ને અવધાન પણ કરી શકતા હતા. તેમણે પાતાના વિચારા 'માક્ષમાળા' નામના પુસ્તકમાં પ્રગટ કર્યા હતા, જેમાં તેઓએ ઘણાં વિધાન તદ્દન અપૂર્વ જ કર્યા હતાં, જેથી સમાજઘણા ખળભળી ઊઠયાં હતાં.

પાંજરાપાળના ઉપાશ્રયે રહેતા શ્રી નેમવિજયજી, (વૃદ્ધિચંદ્રજી મળના શિષ્ય), શ્રી. આનંદસાગરજી તથા શ્રી. મણિવિજયજીએ શાસ્ત્રાર્થ માટે ચેલે જ કરી હતી. શ્રીમદ્ધ રાજ- ચંદ્રના વિચારાને કેટલાક સ્થા. સાધુઓ, જૈને, જૈનેતરાએ અપનાવી લીધા હતા. શ્રદ્ધા અને અંધશ્રદ્ધા વચ્ચે એક નાજીક દિવાલ છે, ને ઘણી વાર જાણતાં કે અજાણતાં એ ખંડિત થઇ જાય છે. પંથ જેવી પ્રવૃત્તિ થઇ ગઇ હતી. કહેવાય છે, કે કેટલાક ભકતા પૂજા વગેરે કરવા સુધી ગયા હતા.

આપણા નવા મુનિરાજની મનઃસૃષ્ટિ પર આ વર્તુ લા આવ્યાં; પણ તેમને આગળ વિહાર કરવાના હતા. તેઓ એએક દિવસની સ્થિરતા બાદ દાણા લીં ખડી, જેતલપુર, ખેડા, માતર, દેવા, પેટલાદ, કાવીઠા, બારસદ, ગંભીરા, મુંજપર, સાધી, મિયાગામ, ભરૂચ, અંકલેશ્વર, કાસંબા, સાયણ, કતારગામ થઇને સૂરત આવ્યા.

આપણા જીવાન મુનિરાજ દરેક ગામે ગામે ત્યાંના અભ્યાસ કરી રહ્યા હતા. તેઓને લાગ્યું કે શ્રાવકા ભાવભક્તિવાળા ઘણા છે; પણ વીજાપુર, આજેલ વગેરેની જેમ વિદ્રાન નથી. હજારે એકાદ બે તત્ત્વજ્ઞાનના જાણકાર દેખાયા.

સૂરત એ વેળા સાનાની મૂરત જેવું હતું.શ્રાવકા સાધુ ઉપર અસીમ શ્રદ્ધા રાખનારા, ને મહાન સાધુના એક વચન માત્રથી ઉદ્ધાર થઇ જાય, તેવી ભાવના રાખવાવાળા હતા. એક માત્ર સૂરતમાં જ એ વેળા ૬૦થી ૭૦ સાધુ હતા. નેમુભાઇની વાડીમાં શ્રી. સિધ્ધિવિજયજી, પંન્યાસ ચતુરવિજયજી, ડેલાના ઉપાશ્રયના શ્રી. ભાવાવેજયજી, શ્રી. નીતિવિજયજી વગેરે થઇને વીસ–

પાણી તેા બહતા ભલા

૧૯૫

પચીસ સાધુએા હતા. ગાપીપુરામાં શ્રી. માહનલાલજી મહારાજ પોતાના પંદર સાધુએા સાથે હતા. શ્રી.સુખસાગરજી પોતાના શષ્યો સાથે ખેમચંદભાઇ મેળાપચંદની વાડીમાં ઊતર્યા હતા.

શ્રી હુકમમુનિજીનું ધામ પણ સૂરત હોવાથી તેમ જ ગૂજરી ગયે દશેક વર્ષ થયાં હોવાથી તેમના ઉપાશ્રયના શ્રાવકા ત્યાં વિદ્યમાન હતા. જૈન રૂપી સુંદર માળામાંથી છૂટા પડેલા તેજસ્વી મણકાએ માના એક શ્રી. હુકમ મુનિ હતા. તેઓ સ્વયં દીક્ષિત હતા, અધ્યાત્મ યોગમાં ઊડા ઊતર્યા હતા. દ્રવ્યાનુયાગના વિશિષ્ઠ જ્ઞાતા હતા ને એક એક માસના ઉપવાસ કરી વ્યાખ્યાન વાંચતા. ધ્યાનના તેઓ શાખીન હતા, ને ઝઘડીઆ પાસેના નાંદોદના પર્વતાની હારમાં છ માસ સુધી માસ–માસના ઉપવાસ કરી ધ્યાન ધર્યું હતું. જીવાની અવસ્થામાં ગોધરા, વેજલપુર તરફના ડુંગરામાં ધ્યાન માટે ખૂબ ફર્યા હતા. શ્રી. હુકમમુનિજી સામે શ્રી. આત્મારામજી મહારાજે શાસ્ત્રાર્થની ચેલેં જો ફેંકી હતી.

સ્થાનકવાસી સાધુએા પણ ત્યાં હતા. આ જ્ઞાની પુરુષોની મિજલ યમાં માજ માણ-વાની તેા આપણા જાવાન મુનિરાજની જૂનો ટેવ હતી. તેઓ તેા મધુમક્ષિકાની જેમ યત્ર-તત્ર રસાસ્વાદ માટે ઊડવા લાગ્યા.

એક વાર શૌચથી પાછા વળતાં આપણા મુનિરાજને સ્થાનકવાસી મુનિઓએ આમં-ત્યા. અંનેએ બેસીને મૂર્તિ વિષે, આગમા વિષ ખૂબ ચર્ચાઓ કરી. આપણા જુવાન મુનિએ તેમને મીઠા શળ્દામાં મર્મ કહ્યો કે, 'સંસ્કૃત, પ્રાકૃતના અબ્યાસ વધારા. એ દ્વારા તમને અનેકગણા પ્રકાશ લાધશે.'

આપણા જીવાન મુનિએ આ પછી શ્રી. માેહનલાલ અમહારાજ પાસે જવા-આવવા માંડ્યું. તેમને થાંડા પરિચય હતા, પણ મન પર છાપ સારી પડી હતી. પણ આ સંસર્ગ સામે જાણીતા મુનિરાજો તરફથી એકદમ લાલ બત્તી ધરવામાં આવી.

" એ તા પહેલાં યતિ હતા. એમણે માથે ગુરુ કર્યા નથી. ગુરુ કર્યા વિના ક્રિયાધ્ધાર કર્યો છે. એ કપટથી તપગચ્છની ક્રિયા કરે છે, પણ અંતરમાં ખરતર ગચ્છની શ્રહા રાખે છે."

નવજીવાન મુનિને આ વાત ન રુચી. કાઇ પહેલાં ચિત હતા, એટલે પછી શું તેને સાધુ થવાના અધિકાર નથી ? અને સાંકડી દ્રષ્ટિન હાવી એ કંઇ અશ્રદ્ધા છે! તેઓના વૈરાગી, ત્યાગી, આત્માથી, શાન્ત ને મિલનસાર સાધુ તરીકે પાતાને પરિચય હતા. વળી મુંબઇ અને સ્રતમાં તેઓએ ઘણાં સુંદર કાર્યો કર્યાં હતાં. એવા સાથે મળવામાં, પરસ્પરના વિચારાની આપ-લે કરવામાં બાધ શો ?

નવજીવાન મુનિ કહી માહનલાલજી પાસે, તો કહી અન્ય ઉપાશ્રયના સાધુઓ પાસે જવા લાગ્યા. ઉદાર દિલવાળાની દુનિયા વિશાળ હાય છે. ઘણા સાધુઓ તેમની વિદ્વત્તા, તકેશકિત ને તપતી સાધુતા જોઇ ખુશ થતા. કેટલાક નાખુશ પણ થતા. પણ સંસારની ખુશી કે ૧૯૬

યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

નાખુશી પર કેાઇ પાતાની નાવ આગળ ધપાવી શકતું નથી. સાચા માર્ગ જાણીને નાવ છાડી દેવી, એ જ સાચા પુરુષાથી નું કામ હાય છે.

શ્રી. હુકમમુનિજીના ગ્રાંથા પણ તેઓએ મેળવ્યા, ને તે આઘન્ત વાંચી ગયા. અહીં મંત્ર તથા અષ્ટાંગ યાેગનાં કેટલાંક પુસ્તકાે નળ્યાં. તેને પણ રસથો અવલાેકયાં ને અવધાર્યાં

મંત્રશકિત પર તો તેમને આલ્યાવસ્થાથી ભારે આકર્ષણ હતું. અનેક મુનિરાનેને, યિતિઓને, મંત્રવાદીઓને તેઓ મળ્યા હતા. ઘંટાકર્ણ મહાવીર મંત્રકલ્પ, ઋષિવર્ધ માન વિદ્યાકલ્પ, સિરમંત્રકલ્પ, પંચાગુલીમંત્ર, દેવીકલ્પ, પદ્માવતી દેવીકલ્પ, ચિંતામણિ મંત્રકલ્પ, ઋષિમંડળ મંત્રકલ્પ વગેરે અનેક મંત્ર–કલ્પાની સાધના કરી હતી. આ સાધનામાં તેમની નિષ્કલંક પ્રદ્માચર્યદશાએ ઔર વધારા કર્યો, ને વારસાગત મળેલી નિર્ભયતા ને વેશગત મળેલી નિઃસ્વાર્થતાએ એમાં અજબ વેગ આશ્યા. ગૃહસ્થદશામાં તેમણે અનેક ચમત્કારા નાણી નેયલા હતા. વર્ષોથી વળગેલા પાતાના ચાથીઓ તાવ એ જ મંત્રકલ્પથી ભગાડયા હતા, ને પછી તો અનેકના તાવ દૂર કર્યા હતા. સર્પ, વીંછી, દુખતી દાઢ કે આધાશીશી તો નજર માત્રમાં મીટાવી શકતા. '

પણ વેશ લીધા પછી, અને કેટલાક સાધુએામાં પ્રવર્ત તી મંત્ર તરફની અરુચિ કારણે તેઓએ તે તરફ લક્ષ અલ્પ કરી નાખ્યું હતું. પણ સંચાગ એવા આવીને ખડા થયા કે નિરુ-પાયે રામની પાછળ લક્ષ્મણને જવાતું થયું.

શ્રી. માેહનવિજયજી કરીને એક સૂરતી સાધુ હતા. તેઓ પં.શ્રી. સિંઘ્ધિવજયજીના પ્રશિષ્ય ને શ્રી. કમલવિજયજીના શિષ્ય હતા. તેઓના શરીરમાં એકાએક જનના પ્રવેશ થતા, ને પછી ખૂબ તાેફાન મચાવતાે. પ્રીટ-મૃગો કે ફેફરાનાે રાગ હશે, એમ ધારીને સૂરત-મુંબ-ઇના અનેક નામાંકિત વૈદ્ય-દાકતરાને અજમાવી જોયેલા, પણ એ પ્રયત્નાે નિરર્થક ગયા.

દર્દ વધતું ચાલ્યું. આખરે નક્કી થયું કે કેાઇ મેલા ને મજબૂત વળગાડ છે. ત્યારે જે સાધુઓ ખુલ્લામાં મંત્ર–તંત્રની નિંદા કરતા, તેઓ જ તે અજમાવવા લાગ્યા. પણ વળગાડ જનના હતા. અને જાણકારા જાણે છે, કે જનને દ્વર કરવા સામાન્ય જનનું કાર્ય છે જ નહિ!

આપણા નવજવાન મુનિરાજની નજરે એ કરુણાજનક દેશ્ય આવ્યું. તેમની કરુણા ઉછળી આવી, પણ ગુરુવર્યના વિરાધ યાદ આવ્યા. તેમણે મનની ઇચ્છા મનમાં સમાવી દીધી.

પણ નિખાલસ હૈયું આ વેદના ન જોઇ શકયું. અરે, પાસે જ સરાવર હાય ને માન-વીને તૃષાતુર મરવા દેવા, એ પાપ નથી ? તેમણે આર્દ્ર સ્વરે ગુરુદેવને પ્રાર્થના કરી.

" એક પંચ મહાવ્રતધારીની આ દુદ'શા મારાથી જેવાતી નથી. ત્યાગી વૈરાગીને પણ આ રીતે ભૂતવ્યંતરાં સતાવી જાય, એ અસદા છે. આજ્ઞા આપા તા હમણાં એ જનની

પાણી તે ખહતા ભલા

969

ખબર લઇ લઉં. "

પ્રસ'ગ એવા હતા કે દયાવાન ગુરુએ પણ શિષ્યની સમવેદનાની કદર કરો.

અને પડછંદ કાય મુનિરાજે એકાંતે શ્રી. માહનવિંજયજીના દેહમાં ઘર કરી રહેલ જનને હાકલ દીધી. શું જેર! શું ખળ! શું ધમપછાડા! ખાધા કે ખાશે એવું વાર્તાવરણ પ્રસરી ગયું. ભલભલાના છકકા છૂટી જાય. આ નહીં ભૂત, પ્રેત, કે વ્યંતર! આ તો ભૂતોના રાજા જન

આજના શાણા યુગને આમાં હસવું આવશે. જ્યાં સુધી જોયું નથી ત્યાં સુધી–મંછા ભૂત ને શંકા ડાકણનું પાપિટિયું વાકય રટયા કરશે. પણ જેણે જેણે જોયું છે, એ તા સ્તબ્ધ ખની ગયા છે. અલખત્ત, આજે એના નામે જે હમ્બગ ચાલી રહ્યાં છે, એના હામી થવા માટે આ લખાતું નથી, પણ પ્રત્યક્ષ પરિચય પછીની વાતા છે. અલખત્ત, સાએ નવ્વાણ કદાચ ઢાંગ કરતા હશે, પણ ભાગ્યયાં એકાદ સાચા મળી જાય તા સહુનાં પાણી માપી લે છે!

આજ એ પાણી મપાતું હતું. પણ મંત્રસાધક નૈષ્ઠિક પ્રદ્માચારી હતો. નૈષ્ઠિક પ્રદ્મા-ચર્ય એ જ જગતનું માેડું અળ છે, તો એમાં વળી મંત્રઅળ ભળ્યું હતું!

મુનિરાજે પડકાર કર્યો: "બીજો કેાઇ હોત તો હું તને છં છેડત નહીં, પહ્યુ તે તો એક ત્યાગી મુનિ પર કબજો કર્યો છે. પંચમહાવતના પાલકની મશ્કરી કરાવવા માંડી છે. આજથી આ મુનિરાજ તો શું, પહ્યુ કાેઇ પહ્યુ ત્યાગી મુનિ પર પંજો માર્યો તો સારું નહીં થાય."

જનને આ પ્રખલ શક્તિ પાસે પાતાના પ્રયત્ન વ્યર્થ ભાસ્યા. મહાશક્તિ પાસે અલ્પ-શક્તિ હ'મેશાં નમે છે. સાધુરાજ સ્વસ્થ થયા.

આપણા મુનિરાજને એક પંચ મહાવતધારીની સેવા કર્યાના આનંદ થયો.

[9]

ત્ર'થલેખનના શ્રીગણેશ

અદિવાદી વાદળા આકાશમાં ઘેરાતાં હતાં. કાલિદાસના મેઘદ્વતના રંગીન મેઘ ટાેળે મળતા હતા. આ ચાતુમાંસ સુરતમાં જ ગાળવાનું નક્કી થયેલું હાેવાથી આપણા ઉત્સાહી મુનિરાજ પાતાના અભ્યાસ, વાચન ને લેખનની તાલિકા ઘડી રહ્યા હતા. શાસ્ત્રીજ સાથે જ હતા, એટલે સંસ્કૃત થેંથાનું વાચન લેશ માત્ર રખલના પામ્યું નહાેતું.

ગુરુ મહારાજે પાતાના નવ શિષ્યોને વડી દીક્ષા આપવાના નિર્ણય કર્યો, ને તેના જોગતું કાર્ય શરૂ થયું.

હંમેશાં જોગમાં જ-જોગાનું જોગ જામે છે. એક દહાડા તેમના હાથમાં "જૈનધર્મ અને ખિસ્તી ધર્મ'ના મુકાબલા " નામનું સૂરતના કિશ્ચિયના તરફથી છપાયેલું પુસ્તક આવ્યું. આપું પુસ્તક જૈનધર્મ'ને અનેક રીતે ઉતારી પાડતું ને તેના સિધ્ધાંતાની મશ્કરી કરતું ને ખ્રિસ્તી ધર્મ'ની શ્રેષ્ઠતા દર્શાવતું ભર્યું હતું. સૂરતના જૈનસ ધમાં એ કાઇએ વહેં ચ્યું હતું, ને આખા સંઘ ખળભળી ઊઠયા હતા.

આપણા મુનિરાજનું ચિત્તતંત્ર પણ જરા ખળભળી ઊઠયું. અલબત્ત, એમાં જે કેવળ ખ્રિસ્તી ધર્મની જ મહત્તા દર્શાવવામાં આવી હોત તો મુનિરાજશ્રી લેશ માત્ર વાંધા ન લેત. સર્વને પાતપાતાના ધર્મની ખૂબીએ પ્રગટ કરવાના સમાન હકક છે. બલ્કે સર્વધર્મ સમભાવી તેમનું દિલ એનાં સારાં તત્ત્વો શ્રહણ કરવા તરફ પણ આકર્ષાત! એટલું જ નહીં પણ જો દલીલપૂર્વક જૈનધર્મ અને ખ્રિસ્તી ધર્મની સમાલાચના હોત, તો પણ વિશેષ વ્યથ ન થાત. સંસ્કૃત સાહિત્યના ન્યાય ને દર્શનશાસ્ત્રોમાં તો એકબીજા દર્શનોનું પદેપદે ખંડન—મંડન હોય છે એ પણ એક બોધ્ધિક સમરાંગણ છે, ને એ સમરાંગણના શાખીન આ જીવાન પણ હતા. એ તો માનતા હતા કે 'વાદે વાદે જાયતે તત્ત્વબાધ.' પણ આખું પુસ્તક જીદી જ દ્રષ્ટિથી રચાયેલું હતું. નિર્માલ્ય દલીલા, નિર્વજ્જ ટીકાઓ અને જાઠા આફ્રેપાથી ભરપૂર

પ્રથલેખનના શ્રી મણેશ

૧૯૯

હતું. આ ઉપરાંત એ પુસ્તકની અનિષ્ટતા તેા એમાં હતી કે એના લખનાર કાઇ કિશ્ચિયન નહીં, હિન્દુ નહીં, જૈન નહીં, પણ વટલેલ જૈનસાધુ હતા.

એતું નામ જીતમુનિ હતું, ને તે પ્રતાપી મુનિવર શ્રી. ઝવેરસાગરજીના શિષ્ય હતા, ને પછી શ્રી. માહનલાલજી મહારાજના એક વેળાના શિષ્ય હતા. કિશ્ચિયન મીશનરીઓના પંજામાં પડી રાજકાટમાં જૈન દીક્ષા તજી દીધી હતી ને હવે જયમલ પદ્મીં ગ નામ ધારણ કરી ખ્રિસ્તી ધર્મના વિજયવાવડા ફરકાવવા નીકળ્યા હતા. આવા માણસા ને આવાં પુસ્તકા ચેપી રાગ જેવાં છે–ને એને અટકાવે જ છટકા.

શ્રી. ખુધ્યસાગરજી કાગળ ને પેન્સિલ લઇ બેસી ગયા. પાતાની સુંદર ને પ્રોઢ શેલીથી એનો એક એક દલીલાના જવાબ આપવા માંડ્યા. રાત અને દિવસ નવજીવાન મુનિ એમાં જ મશગૂલ દેખાવા લાગ્યા. દશેક દહાડે એ કાર્ય પરિપૂર્ણ થયું ને તેઓ પાતાનું લખાણ લઇને શ્રી. માહનલાલજી મહારાજ પાસે પહોંચ્યા. એનું નામ રાખ્યું હતું, "જૈનધર્મ અને ખિસ્તો ધર્મ'ના મુકાળલા—તેમાં જૈન ખિસ્તી સંવાદ."

શ્રી. માહનલાલ મહારાજ આખું પુસ્તક વાંચી ગયા, ને ભર વ્યાખ્યાનમાં શ્રી. સંઘ સમક્ષ તેની પ્રશંસા કરી. શ્રી.સંઘ ઉદલાસપૂર્વક તે પુસ્તક છપાવવા માટે માગી લીધું. આપણા મુનિરાજ કેવલ કલમબહાદુર પણ નહાતા. ત્રણ ખિસ્તી મીશનરીઓ તરફથી તેમને વાદ માટે આમંત્રણ મળ્યું. તેઓ તા પાતાના જ્ઞાનને, પાતાની વિદ્યાને, પાતાના તર્કને આવી સરાણે ચઢાવવાને તૈયાર જ હતા. આમંત્રણ કહા કે પડકાર કહા, એના સ્વીકાર થઇ ગયા. ખિસ્તી ઉપદેશકાને થાડી વારમાં જ ખાતરી થઇ ગઈ કે ઠેર ઠેર વાદ માટે પડકાર કરી ડરાવતા હતા એ મુનિઓમાં ને આમાં ઘણા ફેર છે. આપણી દાળ આ પાણીમાં ગળે તેમ નથી. ખિસ્તી ઉપદેશકાને નિરુત્તર કરી મુનિરાજ પાછા ફર્યા. એક ધર્મના લાગે બીજા ધર્મને ઉજળા બતાવવાના માર્ગ તેમને કદી પસંદ નહોતો.

પાતાના દીક્ષાના તેળ સાથે એક બીજી પ્રવૃત્તિમાં તેએ! રસ લેવા લાગ્યા. શ્રી. સિદ્ધિવિજયજી મહારાજની પંન્યાસ પદવીન ભારે તૈયારીએ! ચાલી રહી હતી. આ પ્રસંગને માટે બહારગામથી સારા સારા શ્રીમંતો ને વિદ્વાના આવ્યા હતા, તેમાં કલકત્તાવાળા રાય-બહાદુર બાબુ બદ્રિદાસજી આવ્યા હતા. આપણા જીવાન મુનિરાજ તેમની પાસે પહેાંચી ગયા, ને ધર્મ તથા સંઘની સેવા કરવાના ઉપદેશ આપ્યા. શેઠ ફકીરચંદ પ્રેમચંદને પણ જૈનોની ઉન્નતિ કરવાના બાધ આપ્યા. તેમ જ પંન્યાસ પદવી—પ્રદાન મહાત્સવમાં પાતાનું લખેલ શ્રી. રત્નસાગરજી મહારાજનું જીવન વાંચી સંભળાવ્યું. છેલ્લે છેલ્લે તેઓએ સુરતના ને આસપાસના જૈનોને એ સ્વર્ગવાસી મુનિના ઉપકાર વિસરી ન જવા સૂચના કરી.

સારા ને ઉપકારી માણસને નિમિત્તે સારાં ને ઉપકારી કાર્યો કરવાં: એ જ એમતું સાચું સ્મારક છે. આપણા મુનિરાજના સૂચનને માેટા મુનિરાજો કે જેઓએ પાેતે અથવા પાતાના શિષ્યાએ સ્વર્યસ્થ વિદ્વાન મુનિરાજ પાસે અભ્યાસ કર્યો હતા તેઓએ પણ પ્રેરણા ૨૦૦ યાગનિષ્ક આચાય

કરી. આ પ્રેરણાને શેઠ નેમચંદ મેળાપચંદ, શેઠ ખેમચંદ મેળાપચંદ, શેઠ નગીનદાસ ઝવેર-ચંદ તથા ઝવેરી નગીનદાસ કપુરચંદ વગેરેએ ઝીલી લીધી. ટૂંક સમયમાં ટીપ ચાલુ થઇ-ને એક સારા દિવસે શ્રી રત્નસાગરજી જૈનબાડિ ગશાળાની સ્થાપના કરી. આજે પણ આ જ્ઞાન-ઝરણ પોતાના વેગથી અળખળ વહે જાય છે.

આ બધી પ્રવૃત્તિઓમાં પડયા છતાં, તેઓ પાતાનું ધ્યેય ચુકતા નહાતા. ધ્યાન તો સદા ચાલુ જ હતાં, અને પાતાના જીવનને જૈનત્વ અને અબધુતાઇના ર'ગે રંગનાર શ્રી. રવિ-સાગરજીની ઉપકારી મૂર્તિનાં આ જિગોધુને ધ્યાનમાં પણ દર્શન થતાં. પાલનપુર ને ભરૂચમાં ધ્યાન ધરતાં જાણે તેઓ જ સાક્ષાત આવીને ખડા થયા હતા. પાતાની પ્રવૃત્તિમાં દિવસે દિવસે આવતા જતા વેગને લીધે એમનું ગુરુપ્રેમી હૃદય કંઈ કંઇ કલ્પનાઓ કરતું. તેઓને પાતાને ગુરુદેવ સ્ત્રર્ગમાં રહ્યે રહ્યે અદ્રશ્ય સહાય કરી રહ્યા છે, એમ લાગ્યા કરતું.

સાધુને આચાર પણ એ જ કડક રીતે પાળતા. સ્ત્રીઓ સાથે તેા કદી વાતચીત કે આંખ જાચી કરીને જેતા નહીં. ગમે તેવી ટાઢમાં એક કપડા અને એક કામળી ઓઢીને ફરતા. ટાઢ પણ જાણે આવા પંજાળી દેહમાં પ્રવેશ કરતાં ડરતી હતી. એક જ વેળા ગાંચરી વહારી લાવતા અને એક જ વેળા—એક જ પાત્રમાં સર્વ ચીજો એકત્ર કરીને આરાબી જતા. પ્રતિક્રમણ ખડા ખડા જ કરતા. પ્રમાદનું તા નામ નહીં. સવારે ચાર વાગે નિયમિત જાગ્રત થનાર આ સુનિ-રાજ રાતના અગિયાર વાગે ઊંઘતા. અભ્યાસ વેળાએ કાઇની સાથે વાત પણ ન કરતા. નિંદા કે વિક્શાની વાત નહીં. જ્યારે જાઓ ત્યારે કંઇક લખતા, કંઇક વાંચતા કે કંઇક ધર્મ કિયા કરતા જ હોય.

આવી સાધુતા હંમેશાં આપમેળે સન્માનની ભાગી થાય સારા સારા સુનિરાને એમના પ્રેમાદર કરવા લાગ્યા. એવા પ્રતાપી સુનિઓના સમવયસ્ક સુનિઓ આપસમાં ધર્મન્ મિત્ર અનતા ચાલ્યા. સુરતના ચાતુર્માસમાં શ્રી. મોહનલાલજી મગ્ના શિષ્ય પ્રતાપમુનિજી, શ્રી વૃશ્ધિચંદ્રજી મગ્ના શિષ્ય દુર્દ્ધ ભવિજયજી, શ્રી સિશ્ધિવિજયજીના શિષ્ય શ્રી વિનયવિજયજી તથા પં.શ્રી. નીતિવિજયજી મહારાજ સાથે તેઓ ધર્મ મિત્રતાને પામ્યા હતા. શ્રી. મોહનલાલજી મહારાજે પશુ તેમને બાલાવી સૂરિમંત્રનો આમ્નાય સમજ્યા હતા.

સાધુઓને લગતી કિયાઓમાં તે સદા તત્પર રહેતા. પાતાને લાેચના પહેલા પ્રસંગ સુરતમાં આવ્યા, ને એ લાેચ તેઓએ તલકગંદ માણેકચંદની વાડીના અખાડામાં કરાવ્યા. લાેચ કરનાર તરિકે મુનિરાજ શ્રો. દુક ભવિજયજી હતા આપણા મુનિરાજ હાથમાં એક પુસ્તક લઇને વાંચવા બેસી ગયા, ને બાંજી તરફ લાેચ થઇ ગયા. ન આંચકારા કે ન હાયકારા! લાેચ કરનાર મુનિરાજ કહેતા કે આવી દશા કાેઇની દેખી નથી! પણ એ જાવાનીના જેમના દહાડા હતા. કાચા પથ્થર પેટમાં જાય તાે પણ પચી જાય, એવાે તંદુરસ્તી હતી. ચાલવામાં તાે જાણે ગાઉના ગાઉ કપાઇ જાય તાેચ થાક ન લાગે!

સૂરતમાં ચામાસુ કરવા આવેલ આ નાનાશા મુનિની માટી માટી વાતા ધીરે ધીરે

સંવત ૧૯૭૧ ના ભાદરવા વદ ૧૩ ને સ્વીવાર તા. ૧૦ મી અક્ટોમ્બર સને ૧૯૨૦ મા તા. ૨૭ મી માહરમ ૧૩૩૯ હીઝરી પા. રા ૧ લા આરદીએહસ્ત ૧૨૯૦ યુઝ્ટેઝરદી સુર્યોદય ૧-૮ સુરયાસ્ત ૫-૫૨

ભાગા शास्त्री तमे वीर अनी अधर नामह मनुस्काने सत्य प्रचनते अर्वकार न्था- दुरुं करियामं सर्वि दित्त में देवीवीरिक कर आठा प्रमुखी के निव कर्मा कार्य वोर क्यां न्या किंतारे करिकेट मी करवामं वोर्क कर देवा में के के मी निवासी कर्मा है। वामां विश्वानी प्रवर्ती हेंशवीर कामी समावक्यु के रहवीरक में के प्रवीर करते शुक्तस्थ वार कारकी त्या भीवीर कारकी - पंडितमृत्यु आवीरवाकी - हा नवीर्था अमें नामकावीर था करों के इटीर का कार पुरस्क अंदर ताम वी न कर की ने का हिसाड़ कार्के कि दार की का करें कर की का की का की की का कि का कि क आक्रिक के कित्रका आ भड़की के वीच व्यक्ता-लोति के विक्रिया केत्रका आमा हती त वीर क्षा करी- दृश्य प्राथिश कु कर्म की प्रशास्त्र के में व्यक्त की क्षेत्र मान आहे. का माहक खार्काक दिशामक में दिन माला वे वीर कर के कि है देन माला है। यो प्रकार देश कार्याप्रकास बीर अला-सी हुत्र है ति कोर्स विधा कर दे दे श देशिक असावीर दल्ली अलात्य अत्य त्रात्य कार्यात्य अत्य रेका कु शास्त्रक के हिंदा किर के रेका लिंड पू निया ने प्रहराती रेका लिंड वी क्र मी व्यति इ अविश्वा के प्रा कार्य शिक्षा त्या वार्य में अश्वीन्द्र भाविता मिक्यारता ने श्वाह पानिता विश्व वीरता हुन प्रिमासी (अन्द्रवाकाहि पार्विशामिड वीर करनी कर वीरोमा किया चेतल वीराव्य विशिवानी विकासकी मार्था है। ज्याना विशेष का किला दिला दिला दिल विशेष विकास वीन्धानेनो कर कार्यक्रा नाम हमें कारिकावीर करान कारेडितनका मारिका सक्तकर्मा के आवीर कती व्यवहां मा का मार्थित महावीर का ते कर व अक्षानी द्वामाहियाका नार्के ते हुछ। वी अहिकात्ममहावीन वने केवा वी र कार हिस्सा ह वी र था क्यों म तिसानी कुत्रसानी वी र का क्या - क्या किसानी योने का करा अलः पर्ययक्त की योव का आं डेल करा नी वहा લી દેવા માટે ભાવા દેવા છે. આ માં બીર બની પ્રવાન મને વિશ્વાસમા મોના मस्याने वं भी प्रवल-क्ष्यवामां कर में मर्यामां महावीर वा ना स्मान्य का माधावित सहवार क का निरं प्रमच्या नेमावीर वारणा करनारा स्रियम वरिष्या मा वरितरामा के वन वरिष्टा मान वरित्रा सरहत देशा ित्र वीर वार्थी- अनिक्दर्श के दिन्या मंद्रक नेरति नी अर्थि निर्द् वामी क्रविद् के पात्र क्राइवा मां वीर था केंग्र अनु भी कामा अमा अक्रविका मां वीर दे की तिरोत्राव सर्वा का वीरोहरूमा विलिये महावीरी वा की. माशि परवेश अम्मक्ट्यमां अन्ते क्ट्राविकारे प्रवर्तवामां महावीर व्यक्ता-ने आरमाने महावाने हे पे होता पर क्षत्र महानीन करें हो ले अमा तमा असी क्राया में जी का क्री तमा की दिला जी की व्यक्ति व्यक्ति हारका महाकार कर के मूर्व महार मी असी जिल्हा हराके माना माना THE PERSONAL PRINCE POR MONEY POR THE THE THE

डायरीतुं क्षेष्ठ पातृ-ढस्ताक्षरमां

ગ્રંથલેખનના શ્રીગણેશ

२०१

બધે પ્રસરવા લાગી. કાઇ સાધુ ઉપાશ્રધે નિમંત્રે, કાઇ વરવાડામાં આમંત્રે, કાઇ અભ્યાસમાં બાલાવે, કાઇ વાદવિવાદમાં નાતરે. કયાંય આ મુનિની ના નહિ. શ્રાવકાના પ્રશ્નાના ઉત્તરા આપવામાં અતિ કુશળ! વાત પ્રશ્નકર્તાના હુદય સાંસરવી ઊતરી જાય.

આ પ્રશંસાએ એ કાળના બહુશૂત ને વિદ્વાન શ્રાવકાનું લક્ષ ખેંચ્યું. શ્રી. હુકમ-મુનિજીના શ્રાવક શા. રતનચંદ ખેમચંદ, ભરૂચવાળા શેઠ અનુપચંદ મહુકચંદ, હવેરી માણુ-કલાલ ઘેલાભાઈ, સ્રતના મહાન શ્રોતા શેઠ ફૂલચંદભાઇ લગભગ નિયમિત આવતા થયા. આ જ્ઞાનીઓના જ્ઞાની સાથેના પ્રશ્નોત્તરો અદ્દલુત હતા. શેઠ અનુપચંદ તો જીવાન મુનિરાજની તીફ્લ્યુ બુધ્ધિ, સચાટ તર્ક-શકિત, ને પૂર્વંગ્રહ વિનાના શાસ્ત્રજ્ઞાનથી ખુશ થઇ ગયા, ને ગાઢ પ્રીતિ ધરાવવા લાગ્યા. અનેક વાર બંને વચ્ચે શંકા સમાધાના ચાલ્યાં કરતાં. જીવાન મુનિરાજ એ વેળા ન્યાયશાસ્ત્રોના અભ્યાસ કરી રહ્યા હતા, ને શક્સ્ત્રીજી પાસે દિનકરીનું પઠન ચાલુ હતું. પાતાના પઠનની સાથે પાઠનના પણ કાર્યક્રમ અવશ્ય રહેતા. અન્ય મુનિરાજો ધર્માસંગ્રહણી વાંગ્રતા હતા, તેમાં તેઓ પાતાની શૈલીથી સમજાવીને મદદ કરતા, ઉપરાંત શ્રી. વિનયવિજય-જીને કલ્પસંત્ર મુખબોધિકા, ધર્મજન પ્રકરણ વૃત્તિ, શ્રાધ્ધદિનપ્રત્યય વગેરે શ્રંથા વંચાવતા.

આ જ દિવસામાં શ્રી. માહનલાલજી મહારાજના શિષ્ય હરખસુનિજીના ગણિપદ-પ્રદાનના મહાત્સવ થયા. જુવાન સુનિરાજને એમાં ભાગ લેવા માટે તેડું મળ્યું. અને તેએ! તા તેવા પ્રસંગાની રહિ જોઇને જ રહેતા. પાતાના મનના વિચારા, આદર્શી, ઉદેશા સમાજ પાસે રજા કરવાની એવી તક જતી કરવા તેએ! કદી તૈયાર નહાતા.

એમનાં ભાષણા જનતાને જલદી સ્પર્શી જતાં. વળી એ વેળા જૈન મુનિરાને પાટ પર બેસી, સામે સ્થાપનાજી રાખી, હાથમાં પાથી રાખીને બેઠા બેઠા વ્યાખ્યાન વાંચતા. ઊભા ઊભા ભાષણ આપવું, તે સાધું ધર્મને માટે અયેાગ્ય લેખાતું. આપણા મુનિરાજને લાગતું હતું—ને કેટલાક સાધુએા પણ એમ માનતા કે હવે ઉપાશ્રયની ચાર દિવાલા વચ્ચે એતું એ 'ઘટકુટયામ્ પ્રભાતમ્' કરવાથી ધર્મ રક્ષણ વા ધર્મ પ્રચાર નહીં કરી શકાય. ખિસ્તી ઉપદે-શકા, અથવા આર્ય સમાજી પ્રચારકોનો જેમ ગમે ત્યાં, ગમે તે સ્થળે ઊભા રહીને વ્યાખ્યાન આપતાં શીખલું ઘટે! પાટ ન હાય તા પરવા નહીં, પ્ંઠિયા–ચંદરવાન હાય તા ચિંતા નહીં, સામે સ્થાપનાજી ન હાય તા ફિકર નહીં. શ્રાતાઓ મળી જાય એટલે પત્યું. આજના સંઘવિના યુગમાં વિદ્વાન સાધુઓએ આટલા સુધારા કરવા જ રહ્યો. ધર્મ રક્ષા માટે એ અનિવાર્ય છે.

આપણા મુનિરાજે એ રીતે ભાષણ કરવાની પહેલ સુરતમાંથી જ કરી. કેાઇ પણ પ્રવૃત્તિના પ્રારંભમાં ડીકાએ ઘાય છે જ. ડીકાએથી ડરનારાએલ કહી કેલ્ઇ કાર્ય કરી શકતા નથી. નવજીવાન મુનિરાજે આજના ઉત્સવમાં પણ પાતાના વિચારા એક નવી જ દિશા તરફ આપ્યા. તેમણે જણાવ્યું કે:-

'' જૈનસમાજમાં આજે ધનપતિઓનો વધારા થઇ રહ્યો છે, ને ધર્મવંત શ્રીમંતો

૨૦૨ યાંગતિષ્ઠ આચાર્ય

નવાં નવાં દેરાસરા ને ઉપાશ્રયા નિર્માણ કરાવી રહ્યા છે, એ વસ્તુમાં મારી અનુમાદના છે. પણ સાથે સાથે સૂચના છે, કે જૂનાં જે જળવાતાં ન હોય તો નવાં બાંધવાના કાઈ અર્થ નથી. આજે અનેક દેરાસરા ખંડર જેવી હાલતમાં છે, એમની સામે કાઇ જોતું નથી. આ ' આગળ પાઠ ને પીછે સપાટ ' જેવા ઘાટ ચાલી રહ્યાં છે. માટે પ્રાચીન પૂર્વ જેની કીર્તિ સમાં એ પ્રાચીન મદિરા, પ્રાચીન તીર્થાની રહ્યા માટે એક જિલ્લા ધાર ખાતું ખાલવું ઘટે. '

સૂચના સુંદર હતી. શ્રી. માહનલાલજી મહારાજે એનું સમર્થન કર્યું. સૂરતના શ્રાવકાની એ વખતે ભારે નહાજલાલી હતી. ઝવેરી ધરમચંદ ઉદયચંદ તથા ઝવેરી નગીન-દાસ કપુરચંદે એ વાતને ઝીલી લીધી; ને ટ્રંક સમયમાં એ ખાતામાં નેવુ હનાર જેવી ખાદ-શાહી રકમ ભરાઇ ગઇ.

આમ સૂરતનું ચાતુમાંસ ખૂખ આનંદપૂર્વંક વ્યતીત થયું. અહીં પણ તેમની જાહેર હિંમત ને પ્રભાવનાં બે–ચાર દૃષ્ટાંતા જડે છે. જીવન જ જેપ્ધાનું હાય, એના જીવનમાં એ વાતા કંઈ ચમત્કાર નથી.

એક વેળા તેઓ અને મુનિ શ્રી. વિનયવિજયજી શૌચ (હલ્લે) જવા નદીને પેલે પાર જતા હતા. શ્રી. વિનયવિજયજી આગળ હતા. તેઓ પુલ પસાર કરીને જેવા નીકળ્યા કે તરત સિપાઇએ નાકાવેરા માગ્યા. મુનિ શું આપે ? તેમણે પાતાની સ્થિતિ સમજાવી, પણ પેલા સત્તાના અભિમાની માને! એણે મુનિરાજને ત્યાં બેસાડયા. થાડી વારમાં તા નુવાન બુધ્ધિસાગરજી ત્યાં આવી પહોંચ્યા. એમણે વિનયવિજયજીને ત્યાં બેઠેલા જોયા, ને આંખા કાઢી રહી.

" કયા ચાહતે હાે ટેકસ ? સાધુસંન્યાસીયાંસે ટેકસ લેણેકા તુમકા કિસને કહા ?" સિપાઇ આ પ્રચંડ પંજાબી દેહને જોઇ રહ્યાે, આંખાનાં નૂરને નીરખી રહ્યો. કંઇક તમાખીભયોં જવાબ આપવાની હમેશાંનો આદત જાણે ભૂલાઇ ગઇ.

" હમારે પાસસે ટેક્સ લેના હો તો, ચહ લે લેો. ફિર કહાં કે નહીં રહેાગે. ઘરળાર છાડ કે હમારે સાથ ચલના હોગા, જરા સાધુસંન્યાસી કા તો સમજે ભાઇ! સિપાહી હો તો હો. મગર ઇન્સાન તો નહીં મિટ ગયે. " મુનિરાજે કહ્યું.

સિપાહી લકિતલાવથી નમી પડયો. મુનિશ્રીએ પણ શાન્ત મુદ્રાથી ઉપદેશ આપ્યો, ને કહ્યું: 'લાઇ, સાધુસ'ન્યાસીનું સન્માન કરતાં શીખીએ. સન્માન ન થાય તો લક્ષે પણ અપ-માન ન કરીએ. સિપાહીધર્મ કરતાં મનુષ્યધર્મ મહાન છે, એ ન ભૂલરોા. ઇધર તમારું લક્ષું કરશે. "

સિપાહી ગળગળા થઇ ગયા. આને પરચા કહેવા હાય તા લક્ષે, નહીં તો એ પ્રતિભા જ છે. જીવન્ત આત્મશ્રધ્ધાનું અળ અસીમ હાય છે.

આવા જ એક બીએ પ્રસંગ પણ નોંધાયેલા છે. સુરતમાં તાપી નદીને કાંઠેથી મુનિરાજ

ગ્રંથલેખતના શ્રીગણેશ

२०३

શૌચથી નિવૃત્ત થઇને આવતા હતા. તાપીના ઊંડા જળમાં એક માછી જાળ નાખીને આશાસથી ઊસા હતા.

મુનિરાજ તેની સમીપ ગયા, ને તેને કહ્યું: " ભાઈ, જાળ બહાર કાઢી લે. મારા દેખતાં ફરી જાળ નાખીશ મા ! "

સુનિરાજ કંઇ સરકાર-માબાપ નહેાતા, કે એમના હેડ કાેયડા વાગતા નહેાતા ! પછી એમના આવા હુકમ માનવાની જરૂર ! માછીએ તા પાતાની જળ વધુ વિસ્તીર્ણ કરી.

" વારુ ત્યારે, લહે નાખ. એક પણ માછલું એમાં નહીં આવે. "

ને તેમણે એક કાંકરી પાણી તરફ ફેકી, તેમ જ પાતે એક કલાક સુધી ત્યાં નજર મલાવીને ખડા રહી ગયા.

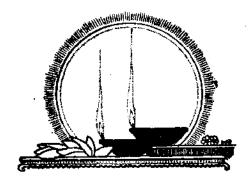
માછીમાર માથાકૂટ કરીને થાકચા. એક નાની માછલી પણ એને <mark>બોવા ન મળી. એને</mark> લાગ્યું કે નકડી કાેઇ અબધૂત ખાખી છે.

એ તેમને પગે પડ્યા, ને આવાજીના હુકમ માગ્યા.

" આજનાે દહાઉા પાપની કમાણી બંધ કર! જાળ ઉઠાવી <mark>લે ને ઘેર જા</mark> !"

માછી તરત જાળ ઉઠાવીને ચાલ્યા ગયા. આ લટના સત્ય છે, એ નિઃશંક વાત છે. કાઇ એને હીપ્નાેટીઝમ કહે, કાેઇ મેસમેરીઝમ કહે, કાેઇ કંઇ કહે-હું એને જીવનપ્રતિભા-આત્મળળ કહું છું.

સુરતનું ચાતુર્માસ પૂર્ણું થયે, કારતક વદમાં તેઓ શ્રીએ પાતાના ગુરુજી સાથે પાદરા તરફ:વિહાર કર્યો.

પાદરાથી પેથાપુર

[4]

4/ દરા ગામ તા છે નાતું; પણ એણું પુષ્ય માટાં કર્યાં હશે. એની ભૂમિ પર વિ. સં. ૧૮૫૮માં જે પગલાં પડી રહ્યાં હતાં, એ અનેક જીવાતું કલ્યાણ કરનારાં હતાં. એ ગુરુ-શિષ્યોના સંબંધ વર્ષોના થવાના હતા, –ને એમાંથી અનેક આત્માઓના કમળ સમાન વિકાસ સધાવાના હતા.

સૂરતમાં ચાતુમાંસ પછી ગુરુ શ્રી. સુખસાગરજી સાથે આવતે મુનિસંઘ પાદવિહાર કરતો, મજલ દર મજલ કાપતો, એક એક ગામડા સાથે જીવન્ત સંબંધ સાંઘતો, ધીરે ધીરે પાદરા આવી પહોંચ્યાે. પહેલા જ પરિચયે એક-બીજા તરફ આકર્ષણ થયું, ને પાદરાના અગ્રગણ્ય વકીલ શ્રીમાન માહનલાલ હેમચંદભાઇએ કહ્યું, કે એકાદ ચાતુમાંસ કરા તા જૈન-ધર્મ પર પ્રીતિ કરીએ. કુળ જૈનોનું છે, પણ ધર્મ વિષે કંઈ જાણપણું નથી.

ગુરુશ્રી સુખસાગરજીને લાગ્યું કે ક્ષેત્ર ફળદ્રુપ છે, ને એક ચામાસાનું વાવેતર કદાચ આ ક્ષેત્રને સદાને માટે લીલું છમ રાખે. એમણે સંઘના આગ્રહ 'વર્તમાન જેગ ' કહી ઝીલી લીધા. ચામાસાને હજી વાર હતી, એટલે થાઉા સમય તેઓશ્રી આજીબાજીના ગામડાંએમાં પર્યંટન કરવા નીકળી ગયા. રાજધાની વહેદરા ને છાણી વગેરે ગામામાં ફરી ચામાસુ આવતાં પાદરા આવી પહોંચ્યા. આકાશની ગાજવીજને ઢાંકી દે એવી ધૂમધામથી ચાતુમાંસના પારંભ થયા. કદી વ્યાખ્યાન ને ભાષણોના ગહેડાટ, કદી તપસ્યાની તાતી વીજળીઓ, કદી પૂજા-પ્રભાવનાના વરસાદ! ગુરુ શ્રી. સુખસાગરજીએ પાતાના જીવાન શિધ્યને યાગ્ય ને વિદ્વાન નાણી વ્યાખ્યાનની પાટ એકાદ ચામાસામાં જ ભળાવી દીધી હતી. 'શિષ્યાદ્ પુત્રાદ્ ઇચ્છેત પરાજયમ્યુંની મહાન ભાવનાવાળા એ મહાનુભાવ હતા. અહીં વ્યાખ્યાનમાં ઉપદેશ રતનાકર ને દશન્વૈકાલિકનાં વાંચન શરૂ થયાં.

શ્રી. માહનલાલ હિમચ'દ વકીલ [પાદરા]

POF

યાદરાથી પેચાપુર

આ વાંચન રૂઢિ પ્રમાણેનું કે મિક્ષકા સ્થાને મિક્ષકાવાળું નહેાતું. જે જમાનાનાં સહુ હતાં, જે વાતાવરણમાં સહુ જીવતાં હતાં, એને ધાગ્ય દહોલા ને દર્શતા સાથેનું હતું. આ વ્યાખ્યાનાએ અંધેજી ભણેલા વર્ગ-જે હમેશાં ઉદાસીનતા ધરાવતા તેને પણ આકર્ષિત કર્યો. તેઓ આપણા નવજુવાન મુનિરાજના ગાઢ સંપર્કમાં આવ્યા.

એ ગાઢ સ'પકે, એ ગાઢ સત્સ'ગે સહુને સમજાયું કે જૈનધર્મ એક વૈજ્ઞાનિક ધર્મ છે, ને તેમાં એવાં ઉદ્વાર તત્ત્વે છે, કે જે વિશ્વધર્મની લાયકાત ધરાવે છે. ગમે તે જીવને એનો આશ્રય ઢેવાની છૂટ, કમશા જીવનવિકાસ તરફ આગળ વધવાની યોજના, દરેકે દરેક પદની જવાબદારીએ વગેરે અદ્ભુત વાતો એમાં ભરેલી છે.

વ્યાખ્યાના સુણી મુણીને તા ઘણા ઘરડા થયા હતા, પણ આટલી ઉદાર છણાવટ એમણે આજે જ જોઇ. જેઓને જે ધમ'રૂપી મહેલની એકેએક બારી ને બારણું મજબૂતાઇથી બંધ કરેલું દેખાતું હતું, તેઓએ ધમ'પ્રાસાદના બારે દરવાજા ઉઘાડા દીઠા. ધીરે ધીરે સહુ સમીપ આવ્યા. આમાં વકીલ માહનલાલ હેમચંદભાઇ સાથે એમને ગાઢ સંબંધ થયા, ને એ સંબંધ જીવનભર ઉત્તરાત્તર ગાઢ બનતા ગયા.

વકીલ માહનલાલભાઇએ શ્રી. બુધ્ધિસાગરજી પાસે દ્રવ્યાનુધાંગના અભ્યાસ આ-રંભ્યાે. મુનિશ્રીએ એ આત્માને ધર્માતત્ત્વાના ખપી જાણીને વિશેષ જ્ઞાન માટે '' ષડદ્રવ્ય વિચાર '' નામના શ્રંથ રચી આપ્યાે. વકીલ સાહેબને તાે ધર્માના રસ લાગી ગયાે. ધીરે ધીરે તેઓ રાતે પણ ઉપાશ્રયમાં સઇ રહેવા લાગ્યા.

પર્યુ પણના સુંદર દિવસા સુખદ સ્વપ્નની જેમ વ્યતીત થઇ ગયા. એ ભાદરવા સુદ પાંચમની રાત હતી. ચરિત્રનાયકની સમીપ જ વકીલ માહનલાલભાઇ સૂતા હતા. અડધી રાતે અચાનક તેમની આંખ ઉઘડી ગઇ. તેમણે જોયું તો ચરિત્રનાયક ધ્યાનસ્થ દશામાં પદ્માસન વાળીને ખેઠા હતા. પણ તેમની શાન્ત મુદ્રા પર કંઇ ગંભીર રેખાએ તાલાયેલી હતી. થાડી વારે ધ્યાન પૂર્ કરતાં તેઓ બાલ્યાઃ

" વકીલજી, તમારા ગામ પર આકૃત આવવાની લાગે છે. "

વકીલજી એઠા થઇ પાસે ગયા, ને વધુ ખુલાસા માગ્યા; પણ પછી તેઓ ચૂપ થઇ ગયા. કંઇ વિશેષ ખુલાસા ન આપી શકયા. સ્વાભાવિક કંઈક બાલાઇ ગયું હશે, એમ સમજી વકીલ મહાશયે મન વાળ્યું.

ચાયે દિવસે એક માટા ઉદર-મદિરાપાન કરેલા માનવીની જેમ બહાર આવ્યા, ને મહાલ્લામાં થાડી વાર કરી મરી ગયા. બીજે પણ ઉદર મર્યાના સમાચાર મળ્યા. મહારાજ-શ્રીએ વકીલને ચેતવ્યા.

ં '' ઉપદ્રવનો શરૂઆત છે. ગામ છે હી દેવું જોઇએ. ''

ઊંદરના ઉપદ્રવ એટલે પ્લેગ, પ્લેગનું નામ પણ આજ સુધી પાદરામાં કાઇએ

ર૦૬ યાગાર્થ

જાહ્યું નહેાતું. ટપાટપ માણુસા મરવા લાગ્યાં. શ્રી. સુખસાગરજી મુ પાતાના સમુદાય સાથે દરાપરા આવ્યા. પાદરા ગામ ધીરે ધીરે ખાલી થઇ ગયું. જામેલી ધર્મવર્ચાની મહે-ફિલ અધૂરી રહી ગઇ. માનસરાવર પર મળેલા હંસાને જાણે અડધી તૃષાએ સરાવરના ત્યાગ કરવા પડયા.

આ વખને વહેાદરાના સંઘ અપવાદ માર્ગના આશ્રય લઇને પહ્યુ વહાદરા પધારવા વિનંતી કરવા આવ્યા. જીવનના ઉપયોગ હતા, ને નિરર્થંક માતથી કંઇ લાભ ન હતા. અધા વિચાર કરીને આસા વદમાં સર્વ મુનિરાજો વિહાર કરી વહાદરા આવ્યા, ને ત્યાં ચાતુમાં મૂર્ણ કર્યું. ચાતુમાંસ પૂર્ણ થતાં સાલુંદ, છાણી, વાસદ, બારસદ, કાવીઠા, મેલાય થઇ વસામાં આવ્યા.

છાણીમાં દીબ્રા મફાત્સવ ઉજવાતા હતા. છાણીના શ્રાવકને પ્રતિબાધ પમાડી શ્રી. સુખસાગરજી મફારાજે ફાગણુ માસમાં દીક્ષા આપી. આ મુનિતું નામ શ્રી. શુલાબસાગર રાખવામાં આવ્યું. આ પછી આગળ વિદાર ધવાવતા તેઓ ફરી સાણંદમાં આવ્યા. અહીં શ્રી. મુળગંદજી મફારાજના શિષ્ય શ્રી. કમળવિજયજી હતા.

સાલું દથી ગોધાવી, સાંતજ, કડી થઇ તેઓ સર્વે ક્ષાંયગી ગયા ને મલ્લીનાથ દાદાને લેટી ચેત્ર વદમાં મહેસાલા આવ્યા. મહેસાલા સાથે તેા આ ગચ્છતા, આ મુનિઓના ને ખુદ ચરિત્રનાયકના પાઢ સંબંધ હતા. ભારે આડંબરપૂર્વક શ્રીસાથે પ્રવેશ મહાત્સવ કર્યો. એ આડંબરા એ વખવતા જીયતનું અનિવાર્ય આંગ હતા. સમાજની મહત્તા, ધર્મની પ્રસાવના ને વૈક્ષવનું પ્રદર્શન એમાં હતું.

માસ્તર બહેચરદાસ આજે મુનિશ્રી બુદ્ધિસાગરજીના વેશમાં હતા. મહેસાણાના શ્રા-વકાને એ સ્વજન જેવા લાગ્યા, ને તેમના તરફ ખાસ ભાવથી વર્તવા લાગ્યા; પણ તેટલામાં તા માણુસાનું મહાજન પણ ચાતુમાંસ માટે વિનંતિ કરવા આવ્યું. કંઇક ગજગ્રાહ જેવું પણ થયું.

મહેસાણા ને માણસા વચ્ચે નિર્ણય ખેંચાવા લાગ્યો; પણ આખરે ગુરુશ્રી સુખસાગરજીએ છુદ્ધિપૂર્વ કના તોક કાઢયાં. નવદીક્ષિત છુદ્ધિસાગરજી ને ગુલાબસાગરજી માણસા જાય-પાતે મહેસાણા સંભાળે. નાતા કે માટા, સફુના ભાવ જાળવનારા એ જાના જોગીએ હતા. શહેરા અને ગામડાં વચ્ચે એ વેળા સાધુઓને આજના લેદભાવ નહોતો. શ્રેષ્ઠાઇની એટલી તમનના નહોતી, જેટલી સાધુતાઇની હતી.

શ્રી ખુદિસાગરજ ગુલામસાગરજ સાથે માણસા આવ્યા. આ સ્થળા તે એમના જીવન સાથે જડાયેલાં હતાં. જેણે જીવનમાં પ્રકાશ રેડવાના અવકાશ કરી આપ્યા, એવાં વીલાપુર, આજેલ જેવું જ આ સ્થળ હતું. શેઠ વીરચંદ કૃષ્ણાજીને ત્યાં અનેક વાર ઉતારેલા. અનેક શ્રાવકાને ઘેર જમવા ગયેલા. આજ એ જ માસ્તર બહેગરદાસ હાથમાં પાત્ર ને ઝાળી લઇ — મુનિવરા સાથે ઘેર ઘેર ભિલા અર્થ નીકળ્યા. કેટલાયની આંખામાં આ મહાત્વાકાંશ્રી બુવાન મુનિને એઇ હર્ષનાં આંમુ આવ્યાં. ગૃહસ્ય અવસ્થામાં જે ત્યાપ્રની મૂર્તિ હતી, એ આજ સ્વયં વૈરાગ્યની મૂર્તિ ખનીને આવ્યા. સહુ જીવનની ધન્યતા અનુભવી રહ્યા.

પાદરાથી પેથાપુર ર૦૭

૦યાખ્યાનમાં ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર ને ધર્મ રત્ન પ્રકરણનું વાંચન જાણે ભાવનાના સાપ્રર ઉછાળી રહ્યું. ચાતુર્માસે મેઘ ને મુનિ સરખા ભાવભરપૂર વરસ્યા, પણ જાણે હજી સહુ અતૃપ્ત જ હતા. ચાતુર્માસ ઉતરે વીજાપુરવાસીઓ પાતાના રત્નને નાતરવા આવી પહે∶ચ્યા.

વીજાપુર તેને પોતાની જન્મભામ! જેના કહ્યુ કહ્યુમાંથી આ કાયા ઘડાયેલી, જેની રજરજમાંથી આ સંસ્કાર મળેલા, જેના પ્રકૃતિની દયે પોતાને કવિત્વની મેટ કરી હતી, જેની નિશાળ-જેની પુસ્તકશાળાએ પોતાને લેખક, વિચારક ને વકતા ખનાવ્યા, એ ભૂમિ પર મમત્વ કેમ ન થાય!

પેલા કવિની ભાવના સદાદિત એમના હૈયામાં ગુંજ્યા કરતી.

યહીં કલિ ળત ફૂલ હુઆ હું, યહીં મુઝે મુરજાતે ટે! અરે દયા કર, ઈસ જન્મભૂમિકી, મિક્રોમેં મિલ જાતે ટે!

સંસારમાં માનવી બધું તજી શકે છે તે બધું મેળવી શકે છે; પણ જનની અને જન્મ-ભૂમિને કદી તજી શકતા નથી, ને તજેલી કરી મેળવી શકતા નથી. એમાં પણ કુદરતે જેને કવિસ્ત્રભાવી બનાવ્યા, કલ્પનાનું ને પ્રેમનું સામ્રાજ્ય બક્ષ્યું, એનાથી તા એ અસંભવિત જ છે. મુનિરાજશ્રીએ વીજાપુર જત્રાના નિર્ણય કર્યો ને ગુરુશ્રીને જ્ણાવ્યા. ગુરુશ્રીના પત્ર આવ્યા કે હું પણ તે તરફ જ આવું છું, તમે પહેાંચા.

જન્મભૂમિમાં પ્રવેશતા એ જોગીને જોવા વીજાપુરનો અઢારે વર્ણ ઉભરાઇ હાલી. અજબ દેદાર છે! પગ અડવાણા છે, ને માશું ખુલ્લું છે. બે વસ્ત્ર શરીર પર વીંટ્યાં છે, ને ખભે કામળી છે. એક હાથમાં ભિક્ષાપાત્ર છે, ને બીજા હાથમાં દંડ છે. મેાં પર પાંડિત્યની રેખાએ! છે, ને સાધુતાનું શીળાપણું છે.

" અરે ! શીવા પટેલના મહેચર ! ના, ના. મુનિરાજ સુધ્ધિસાગરજી !" બાલનાર જાણે ભૂલ્યા હાય તેમ પાતાના બાલ સુધારી લેતા.

શેઠ નચ્છુલાઇને પાતાના પ્રયત્નતું સાક્ષ્લ્ય દેખાયું. જડાવકાકીને તેા છાકરાને આવા વેશે જોઇ એક આંખમાંથી અશુ ને બીજી આંખમાંથી હાસ્ય વરસ્યું હશે. મિત્રો-સાંબતીએક તો ' અમારા દોસ્ત ' કહી વીડિળાઈ વળ્યા હશે; પણ આજ તો આ મુનિરાજ તો ' ના કાહુસે દોસ્તી, ના કાહુસે વેર ' ના ધર્મ લઇને આવ્યા હતા.

એ માસ સુધી વીજાપુરમાં રહ્યા, ને ગુરુશ્રી સાથે પેથાપુર−માણુસા ફરી વળી મહે-સાણા આવ્યા, મહેસાણાના સંઘના આગ્રક હતા, ને સં. ૧૯૬૦ તું ગાતુર્માસ મહેસા-શુામાં થયું.

સાધુને તેા સદા વિંહાર કરવાના, સવાર-સાંજ નિત્યક્રમ કરવાના, ભિક્ષા માગવાની, એવા એવા કાર્યક્રમા સહ્યા કરે, એટલે અભ્યાસની આઠ મહિના એહિ સગવડ રહે. સાધુ વિચારે કે આઠ માસ તો ભલે આમતેમ વીતે પણ ચામાસાના ચાર માસ ભણ્યું. પણ આજની

૨૦૮ યાંગનિષ્ક સ્માચાર્ય

કાેલેજ ને શુનિવસીંદીઓને પણ ઝાંખી પાડનારા (જયાં સાત માસ ભણતર પાંચ માસ રજા) એ અભ્યાસક્રમ જેમાં આઠ માસ અનધ્યાયના ને ચાર માસ અધ્યાયના∸આપણા મુનિરાજને મંજૂર નહોતો. સદાકાળ એમનું વાંચન ચાલુ રહેતું. વિહાર હોય કે સ્થિરતા હોય. રાત હોય કે દહાડા હોય. લેખનકાર્ય પણ થયા કરતું, સાથે કવિત્વનું ઝરણ પણ વેગ કરતું વદ્યા કરતું.

મહેસાણાના ચાતુમાંસમાં શાસ્ત્રીજી પાસે અભ્યાસ કરવા ઉપરાંત, તેમણે મુંળઇથી હિંદુદર્શનના ને પશ્ચિમની પ્રાણવિદ્યાને લગતા ગ્રંથા મંગાની ગાંચી જોયા. ધ્યાનની ક્રિયા પણ સૂક્ષ્મ રીતે ચાલુ હતી જ.

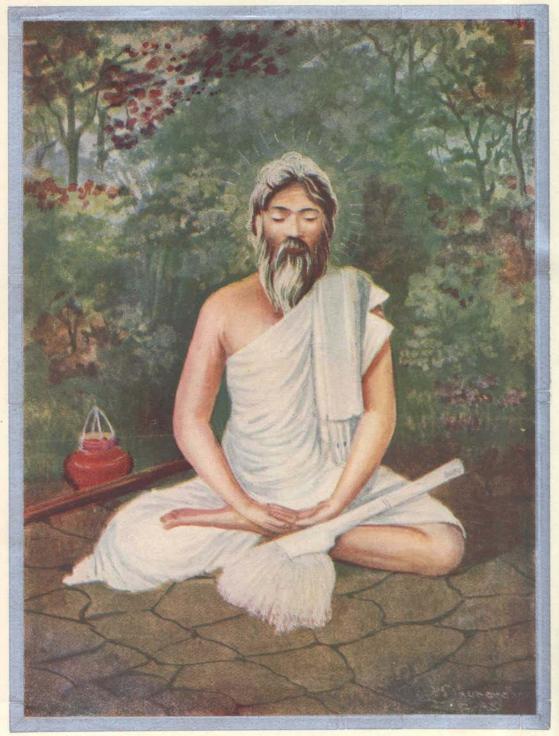
મહેસાણાનું ચાતુર્માસ પૂર્ણ થયું. એ પછી તેઓને તરત માણુસા જરાનું થયું. ત્યાં શ્રી. ગુલાબસાયરજીની બીમારી દિન પ્રતિદિન ગંભીર બની રહી હતી. ગુરુ શ્રી. સુખસાયર-જીએ સાણુંદ તરફ વિહાર કર્યો, ને આપણા ચરિત્રનાયક મુનિરાજની સેવામાં માણુસા પહોંચી ગયા. પણ વિધિનાં વિધાન જીદાં હતાં. સં. ૧૯૬૧ ના ફાયણ માસમાં ગુલાવસાયરજી અલ્પ-કાળના દીક્ષાયાય પાળી સ્વર્ળસ્થ થયા.

ચરિત્રનાયક અહીંથી સાદરા તરફ ત્રયા. સાત્રરમતીને કિનારે આવેલું આ ગામ મહીકાંઠા એજન્સીના કેમ્પ હતા, ને ત્યાં બવર્ન મેન્ટ્રના ગારા પાલિટીકલ એજન્ટ રહેતા. એજન્સીના કેમ્પ હાવાથી અનેક જૈન-જૈનેતર વકીલા ત્યાં રહેતા હતા. પેથાપુરના એક જૈન વકીલ છાટાલાલ લલ્લુમાઇ એ વેળા સાદરામાં હતા. તેઓએ મુનિરાજપ્રીનાં ભાષ્યું ને ઉદાર વિચાર જાણ્યા, ને પાતાને ગામ પેથાપુર પધારવા વિનંતી કરી.

પૈથાપુરના કેટલાક વિચારકા પ્રાન્તિક કાન્ફરન્સ ભરવાના વિચારમાં હતા; પણ કેટન લાક એ કાર્ય માટે ઉદાસીન હતા. આ કાન્ફરન્સ દ્વારા જાતિ અને સમાજ માટે ઘણી નવી વિચારણા કરી શકાય તેમ હતું. ચરિત્રનાયકના કાન પર એ વાત ધરવામાં આવી. તેઓ તો આવા મતાના હતા જ. વિહાર કરીને પૈથાપુર પધાર્યા ને પાતાના પહેલા માંગલિક વ્યાખ્યાન પછી તેઓએ કાન્ફરન્સના કાર્ય માટે પૂળ પૂળ પુષ્ટિ કરી, ને આગેવાનાને તૈયાર કર્યા. મહા-રાજશ્રીની મદદથી કાન્ફરન્સના કાર્યને પૂળ વેગ મળ્યા, ને ઠેર ઠેર નિમત્રણા રવાના થયાં.

આ કેાન્ક્રરન્સમાં લગલગ પાંચ હજાર જૈના એકત્ર થયા. પં. આલું દસાગરજી, પં. વીરવિજયજી, શ્રી. ભાતૃચંદજી મહારાજ વગેરે સાધુઓ પધાર્યા. કેાન્ક્રરન્સનું કાર્ય ખૂબ કૃતેહમાંદ રીતે ને શાન્તિથી પૂર્લ થયું.

ચરિત્રનાયકે સલામાં કેળવણી તરફ ખૂબ જોર આપ્યું, ને જ્ઞાનથી જ સમાજના ઉદ્ધાર થશે તે સમજાવ્યું.

श्री १०८ ग्रंथप्रणेता योगनिष्ट आचार्य श्रीमद् बुद्धिसागर सुरिधरजी (ध्यानस्थ)

[&]

યાેગ તરફ

4 દિશી ભાવના તાંદ્રશી સિધ્ધિ: એ જાતું પણ અનુભવતું વાકય છે. સાધુ-તાનાં ત્રણ ત્રણ ચાતુમાંસ વીતાવી ચૂકેલા મુનિરાજ પઠન-પાઠન ચલાવી રહ્યા હતા, પણ તેમનું અંતર યોગના અભ્યાસ તરફ ખેંચાયેલું હતું. 'ચિત્તવૃત્તિ-નિરાધા હિ યોગઃ ા' એ સૂત્ર મુજબ ચંચળ મનને બાંધવા ઘણા વખતથી કંઇ ને કંઈ પ્રક્રિયાએા કરી રહ્યા હતા, પણ તે બાબતમાં વિશેષ દિશાસૂચનની એમને સદા જરૂર લાગ્યા કરતી. હજી ધ્યાનથી જે સ્વસ્થતા આવવી જોઇએ, જે આત્માનંદની જ્યાતિ ઝગમગી ઊઠવી જોઇએ, એ થતું નહાતું. થતું તા, ક્ષણજીવી રહેતું. આત્માનંદ માટે, આત્મખળની વૃધ્ધિ માટે ધ્યાન અને યાગની એમને ખૂબ આવશ્યકતા લાગતી.

એ આવશ્યકતા અચાનક પૂરી થઇ ગઇ. પેથાપુરથી ખુલ્લી કુદરત વચ્ચે વિહાર કરોને આવતા મુનિરાજને કાઇએ ભાળ આપી, કે આજેલ અને લાદરાની પાસે, હયાં ભર્યા ખેતરા ને આંબાવાડિયાં વચ્ચે એક બારીઆ મહાદેવનું સ્થળ આવ્યું છે. મું ખઇ— મારવાડથી અનેક શ્રીમંતા દવા–દારૂ માટે ત્યાં આવે છે, ને સુંદર હવા ને દવાથી સાજાં થઇ પાછાં જાય છે.

પણ આપણા સુનિરાજને દવા ને હવાની વાતાની જરૂર નહાતી. અલબત્ત, કેટલાક વખતથી છાતીમાં દુઃખાવા રહ્યા કરતા હતા; પણ આ ચાગીને કાચાની આળપ'પાળ કર-વાતું મન નહાતું થતું.

વાત કરનારે આગળ કહ્યુંઃ " મહારાજશ્રી, એ સ્વામી હઠયાેગ ને સમાધિના પણ જાણુકાર છે. "

રહ

૨૧૦ ચાગનિષ્ઠ આ**ચા**ર્ય

" વાક, એથી રકું શું ? એ તો ભાવતું ભાજન મળ્યું. એમનું નામ ? "

" સ્વામી સદાશિવ સરસ્વતી. જાતના દક્ષિણી છે. કેટલાંક વર્ષો પહેલાં ફરતા ફરતા અહીં આવી ચહેલા, ને પછી અહીં મુકામ કરી દીધા. યેાગના એટલા અચ્છા સાધક છે, કે કેંદાં એમની દેહ પરથી વય કળી શકતું નથી. એમના આવ્યા પછી તો અહીં ની રમાંણીયતાના પાર રહ્યા નથી. આ સુંદર બાટેલર મહાદેવનું દેવાલય, આ નીરવ એનું ભૂગૃહ, શાંત લતા-કુંજો ને રમણીય વૃક્ષઘટાએ! ! બીલીનાં વૃક્ષોની ને કરેણ પુષ્પની તો વાડા રચી છે. "

સજ્જનાના સંગના હિમાયતી મુનિરાજ તરત સ્વામીજી પાસે પહેાંચી ગયા, ને સ્વાગત–સન્માનવિધિ બાદ પાતાને યાેગના વિષયમાં માર્ગ સૂચન કરવા કહ્યું. સ્વામીજી જીવાન મુનિરાજને નીરખી રહ્યા. એમની વંધક દેષ્ટિ આખા દેહને સ્પર્શતી ફરી વળી.

' મારી વિદ્યા એને ઝરશે ? મંત્રવિદ્યા, તાંત્રવિદ્યા, યાગવિદ્યા, સમાધિ એ તો અધું સિંહણના દૂધ સમાન છે. ગમે ત્યાંથી દેહી તેા શકાશે; પણ સાે ટચના સાેનાનું પાત્ર જોઇશે. પાત્ર વગર આપેલી વિદ્યા લેનાર–દેનાર બન્નેનું અહિત ને આત્મનાશ કરે છે. '

સ્વામીજીએ જીવાનના દેહ પર દબ્ટિ સ્થિર કરી, પાતાની અનુભવી આંખે એને નિહા-ળવા માંડયા. એ ગુજરાતી જીવાન હતા, પણ વેંતિયા નહોતા. નૈબ્ઠિક બ્રહ્મચર્યનું તેજ રામરા-મમાંથી ઝરી રહ્યું હતું. એની ઊંચાઇ પૂરા પંજાબીને ટપી જાય તેવી હતી છાતી ભલભલા પહે-લવાનને શરમાવે તેવી હતી, ને મસલ તા કાઇ અખાડેબાજનાં હતાં. એમણે લલાટ સામે જોયું તા બીજના ચંદ્રના જેવી શાન્તિ ત્યાં ઝરતી હતી, ને તેમણે નેત્રોમાં જોયું તા એક મસ્ત, ખાખી, અબધૃતની ધૃણીના ઝાંખા પ્રકાશ ભભૂકતા દેખાયા.

સ્વામી જીએ વિદ્યા-ભિક્ષુને નાણી લીધા ને પ્રેમથી સત્કાર કર્યો. પહેલે જ દિવસે પ્રા-ણાયામના પાઠ આપ્યા, એ પાઠ ક્ષઇને તેએક એક્ટીઆ મહાદેવના બ્રાંયરામાં એસી ગયા.

એક, બે ને ત્રણ દિવસ. પ્રાણાયામ સિદ્ધ થઈ ગયા હતા, ને સાથે છાતીના દુઃખાવા જાણે નષ્ટ થઇ ગયા હતા. શીખનાર ને શીખવનારના ઉત્સાહની જાણે સીમા ન રહી. કાર્ય આગળ ધપ્યું. મુનિરાજ ઉત્તરાત્તર વેગથી ધપતા ગયા. તેમણે ધ્યાનની નાની–માટી પ્રક્રિ-

શ્રી. સદાનંદ સરસ્વતી વિષે પોતાના પરિચય વર્ષ્યુવતાં, મુનિરાજ શ્રી હેમેન્દ્રસાયરજી જણાવે છે, કે " ભારી આના સ્વામીને હું ઘણી વાર મળ્યો હતા. તેઓ હમણાં સાત–આહ વર્ષ થયાં દેવગત થયા. ગુરુદેવ પ્રત્યે સ્વામીજીને પૂરા સદભાવ હતા. જયારે જયારે મળતા ત્યારે મહારાજજીને લીધે અમારા તરફ સદભાવ રાખતા હતા. અમે પૂછ્યું, કે આપે મહારાજને યાગનું શિક્ષણ આપેલ ત્યારે તેઓ કહેતા કે મહારાજ બહુ યાગસિધ્ધ પુરુષ હતા. ઘણી બાયતા તેમને સહજ ગમ્ય હતી, થાડા સમયમાં જ તેમણે નિપુણતા મેળવી લીધી હતી. હું તા માત્ર સહચારી હતા, ભાઈ!"

આ ઉપરાંત ઇડરના બ્રાહ્મણ મુળશંકર તથા બીજા બે માણસા જેઓ તે વખતે પરિચયમાં આવેલા તેઓ મહારાજબ્રીની ઉદારતા, ત્યાગવૃત્તિ, સહનશીલતા, વિદ્વતાનાં ખૂબ વખાણ કરતા. તા. ૨૩--૭-૪૩ પ્રાંતીજ.

યાગ તરફ 💮 ૨૧૧

યાએ જાણી લીધી, ને ઠેઠ હઠયાંગ સુધી પહોંચી ગયા. સ્વામીજ પણ આ મુનિની જ્ઞાનદશા જોઇ પૂબ પ્રસન્ન થયા, ને એ સંઅંધ ઉત્તરેત્તર આત્મીય ભાવ સુધી પહોંચ્યા. એારીઆ મહાદેવનાં ખેતરા, એની આમ્રકું જો, એનું ભૂગૃહ બધામાં મુનિરાજે સ્વેચ્છાએ પાતાની સમાધિનું કાર્ય આગળ ધપાવ્યું. યાંગાભ્યાસ પણ વધાર્યો ને હીપ્નાેડીઝમ તથા મેરમેરીઝમનું પણ જ્ઞાન મેળવ્યું.

વિ. સં. ૧૯૬૧ નું ચાલુમાંસ નજીક હતું. આમ્રવૃક્ષો ફળાથી લચેલાં હતાં, ને માગ-રાની લહેરા બહાર છેાડી રહી હતી. જેઠ મહિના બેસી ગયા હતા ને આકાશમાં વાદળીઓને ટાળે વળતી જોઇ મારલાએ ટહુકાર કરી રહ્યા હતા. વર્ષાના દિવસા નજીક હતા. મુનિરાજે વીજાપુરના સંઘની વિનંતી સ્ત્રોકારી વીજાપુર ચાલુમાંસ માટે ગયા.

વીજાપુરના ચાતુમાંસ દરમિયાન સવારના ઉપાશ્રયમાં વ્યાખ્યાન વાંચવા સિવાય તેઓ શ્રાંથા લખતા, ભજન અનાવતા, ને રાત્રિના વખતે હઠયાંગનો સમાધિમાં ડૂબી જતા. હવે તેઓને સમાધિમાં ખૂબ આત્માનંદ મળવા લાગ્યા. ચિત્તતંત્ર પર પણુ અજબ કાબૂ આવી ગયા ને કલાકાના કલાકા સુધી સમાધિસ્થ રહેવા લાગ્યા. જેમ સમાધિના અન્યાસ વધવા લાગ્યા, એમ સ્વાભાવિક રીતે અન્ય હળવી બાખતા પ્રત્યે તેઓ બેપરવા બનવા લાગ્યા. નાની નાની સાંપ્રદાયિક વાતા તરફ એાછું લક્ષ આપવા માંડ્યું. હવે તા કાઈ વાર ત્રણ ત્રણ દિવસની સમાધિ લાગી જતી, ને તે વેળા તેઓ કાઇ દિવ્ય આનંદમાં જગત આખું વિસરી જતા. શુસ્ત મનાદશાવાળા લાકા પાતાની કેવી ઢીકા કરે છે, તે પણુ આ રસમાં સાંભળી ન સાંભળી કરતા. પાતાના જ શિરછત્રો ને સફકારોએ આ વર્ત ભુંકથી કંઇક ખેંચાયેલા રહેતા; પણ જે રસના પ્યાલા એમણે માંએ માંડયા હતા, એ એવા અદ્ભુત હતા કે છાંડી શકાય એમ નહાતો. જગને ગમે તે કહે.

એ દશા એવી વધી ગઇ કે બેએક વર્ષ બાદ એક વાર આ જોલથી હોલ્દરા જવાનું કહીને ચરિત્રનાયક નીકળ્યા. એક,બે, ત્રણ ને ચાર દિવસ વીતી ગયા. ન કંઇ સર કે સમાચાર! લોદરાના શ્રાવકા આજેલ ગયા ને જ્યારે તેમને પુછાયું કે મહારાજશ્રી લોદરા આવ્યા છે, ત્યારે તેઓએ ના પાડી. ચર્ચા વધી જતાં તપાસ શરૂ થઇ. તેઓશ્રી લણી વાર બારીઆ મહાદેવ તરફ જતા, એટલે લોકો ત્યાં તપાસ કરવા ગયા.

સ્વામી સદાવંદ સરસ્વતીને પૂછ્યું, તો તેઓ કહેઃ " મને કંઇ ખળર નથી. સોંઘ-રામાં તપાસ કરા."

બધા લેાંયરા તરફ ચાલ્યા, તેા સામેથી હસમુખે ચહેરે મુનિરાજ ચાલ્યા આવતા હતા.

" બાપજી, ચાર ચાર દહાડાથી ક્યાં હતા. શું ખાધું-પીધું ? "

" તમને શું કહું ? એની ગમ તમને નહીં પડે. આતમરસકા પિયાલા, પીએ કેાઇ મતવાલા !" મહારાજશ્રી બાેલ્યા ને પછી આગળ કંઇ જવાબ ન આપ્યા.

આ જ બારીઆ મહાદેવ પર એક વાર માણુસાના ઠાકાર રાંગાળજી સાથે પ્રસંગ

ર૧૨ યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

પડી ગયા. સિસાદી આ વંશના આ રાજવીએ આ સાધુ મૂર્તિને ધારી ધારીને નિહાળી. શાડી તત્ત્વની ચર્ચા છેડી દીધી. એ ચર્ચાએ એક નવીન જિજ્ઞાસા પૈટાવી. એ પ્રસંગે ખંને વચ્ચે પરિચયના લાંબા ગાળા નિર્માણ કર્યો. રાએાલશ્રી આ તેજથી ઝળહળતા મસ્ત ખાખી પર પ્રસન્ન થઇ ગયા. એની ષડદર્શનની ચર્ચા પર મુગ્ધ થઇ ગયા, ને જૈનધર્મ ને જૈનતત્ત્વાની ચર્ચાએ તાે તેમને વશ કરી લીધા.

સુનિશ્રીએ રાજવી વર્ષને સમજાવતા કહ્યું કે "શાસ્ત્રમાં લખ્યું છે, કે પ્રજાતા ધર્મના છે કો ભાગ તેનું રસ્ લ્ કરનાર રાજાને પ્રાપ્ત થાય છે, ને રસ્ લ્ ન કરે તે અધર્મના છે કો ભાગ પહ્યું તેને લાગે છે. અમારા આગમમાં પલ્ કહ્યું છે, કે પુલ્યના યા પાપના વીસમા ભાગ ચક્કવતી'ને, દશમા ભાગ વાસુદેવને ને છે કો ભાગ માંડલિક રાજાને મળે છે. યથા રાજા તથા પ્રજાના અર્થ તમારે સમજવાના છે. તમે કેવલ પ્રજાની ધનસ'પત્તિના રક્ષક નથી, એમના પાપ-પુલ્યના પહ્યુ ભાગીદાર છે."

" મુનિજી, મારાં દ્વાર તમારા કાજે સદા ખુલ્લાં છે. " રાગ્રાળજી મુનિ પર પ્રીદા થઈ ગયા હતા.

" પણ એ દ્વાર લાકડાનાં કે અંતરનાં ?"

" વખતે ખબર પડે**શે**. "

વિ. સં. ૧૯૬૨ માં વીજાપુરના પાંડેચીઆ વાડીલાલ હરિચંદ નામના સદ્દગૃહસ્થની અહેન પાલીઅહેને કેસરિયાજીના સંઘ કાઢવાના નિર્જુય કર્યા. ગુરુશ્રી સુખસાગરજી અને આપણા યાગી મુનિને સાથે પધારવા વિનંતી થઇ.

કેસરિયાજી તીર્થ સુધીના પ્રવાસ એટલે નાનાં ગામડાં, સુંદર લન અને ઉપવના, નાનાં કાતરા, આછી નદીઓ ને નાના નાના ડુંગરાઓ વચ્ચેના પ્રદેશ! રળિયામણા, હરિ-યાળા, સુંદર સાહામણા! નાનાં નાનાં ગાડાંતી હાર ધીરે ધીરે કૂચકદમ કરતી હાય, કાઇ ઠેકાણે વાતા, કાઇ સ્થળે સંવાદ, કાઇ સ્થળે વિનાદ ચાલતા હાય. ને સહુ પડાવ કરે ત્યાં નાનું પરું વસી જાય. રાતે ચાંદની ઝરતી હાય કે ચાંકીદારાનાં નાનાં નાનાં તાપણાં તેજ વેરતાં હાય ત્યારે ગરખાની, લજનની, સજઝાયાની, સંગીત રસની સરિતા રેલી રહે! વાણિયાના સંતાના ખુદલી કુદરતમાં, ઉઘાડા આકાશ નીચે, શિયાળ ને લેલંકડીના સ્વરા સાંભળતા જીવનમાં એ વેળા જ સૂએ!

આગગાડીએ જીવનની શાંતિ હરી, એમ યાત્રાનું મહાત્મ્ય પણ એાછું કર્યું. યાત્રાથી સગવડોના શાખીન બની સગવડીઆ ધર્માના પાલક ખની ગયેદ

આ યાત્રાસ'ઘમાં આમ'ત્રણ એટલે ચામાસે મારલાને કળા કરવાનું કહેળુ! ગરિત્ર-નાયક ગુરુશ્રી સાથે ગાલી નીકળ્યા. માગસર મહિનાના શુભ દિવસે સ'ઘે પ્રયાણ કર્યું.

ધનપુરા, સાહેબાપર, અમનગર, હિંમતનગર, રૂપાલ, ડીંટાઇ, શામળાજી, શામેરા, નાગફણા પાર્શ્વનાથ, વીંધ્રુવાડા, હુંગરપુર, દેવલ, ખેરવાડાની છાવણી, લાંપના કૂવા એમ કૂચ

लेनी सभीपमां यागप्रवृत्तिनां प्रथम पगरण मंडायां!

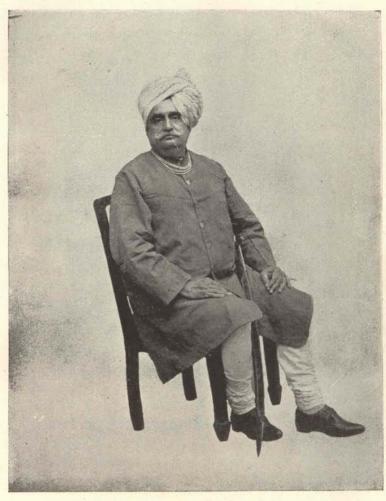

ભારિયા સ્વામીને નામે વિખ્યાત શ્રી સદાન દ સરસ્વતી

બારિયા આશ્રમનાં બે દશ્યા

રાઓાળશ્રી તખ્તસિંહ ચાવડા માણસા ઠાકાર સાહેબ

યાગ તરફ સ્૧૩

કરતા ને કેમ્પ કરતા સંઘ કેસરિયાજી પહેાંચ્યાે. ગામે ગામે પૂજાએા, પ્રભાવનાએા ને આપણા ચરિત્રનાયકનાં ભાષણાે. ભાષણાેમાં શાસ્ત્રની અગમ્ય વાતાે નહીં. જીવનસુધારણાની, જીવન-વિકાસની, સમાજઉત્કર્ષની સાઢી વાતાે ચર્ચાય. ભાષણને અંતે એકાદ સુધારાનાે નિર્ણય થાય.

નાની નાની ઠકરાતાના ઠાકારા સુધી આ નાદ પહેાંચ્યા, ને ઠાકારા પણ ખાસ ઉપ-દેશ ક્ષેવા આવવા ક્ષાગ્યા.

ટી ટાઇના ઠાકાર વ્યાખ્યાનમાં આવ્યા. મુનિરાજે તેમને આત્મશ્રેયાર્થે માટે કેવલ 'સપ્તવ્યસન ત્યાગ 'ના ઉપદેશ આપ્યા.

અમનગરમાં ત્યાંના કનેલ પ્રતાપસિંહ રાણાને સુંદર પ્રવચન દ્વારા રાજધર્મ સમજારથા

રૂપાલમાં રૂપાલ–ઠાકારને સદુપદેશ આપ્યા.

ડું ગરપુરમાં ત્યાંના દીવાન વગેરે કમ° ચારી-મંડળને ક્ત°વ્યબાઘ આપ્યા.

આ બાધની સાથે ધ્યાનપ્રવૃત્તિ ચાહુ જ હતી. ટી'ટાઇ' ને રૂપાલમાં ગામ બહાર ખુલ્લી કુદરતમાં ધ્યાન ધરતાં તેમણે પ્રસન્નતા અનુભવી હતી. સામળાજીમાં સંઘે બે દિવસની સ્થિ-રતા કરી. એ દિવસામાં શામળાજીની ભૂમિને પાતે ધ્યાન ધરી પવિત્ર કરી.

અને છેલ્લી મજલે કેસરિયા દેવનાં દર્શન કરી તેમને ખૂબ આનંદ થયો. અ 'કાળા દેવ'ને જૈન-જૈનેતરા સહુ ખરા ભાવથી ભજે છે, ને શ્રીમત કે ગરીળ, જૈન કે અજૈન જે એને શ્રદ્ધાથી આરાધે છે, એનું કલ્યાણ કરે છે. સંસાર તા સ્વાથી છે. સ્વ–ઇચ્છિતની પ્રાપ્તિ પછી બાધા કરવા આવતા યાત્રાળુ વર્જ શેર અને મણના હિસાબે ત્યાં કેસર વહાવે છે. ' કેસર કેરા કીચ 'નું વાકય ત્યાં યથાર્થ જોવાય છે.

આ અદ્ભુત તીથે ચરિત્રનાચક પર માહની કરી. એનું ધ્યાન ધરતા એ ભાળા મનના મુનિ સુતા, તાે સ્વપ્નદર્શને રગરગમાં નવચેતન આપ્યું. કાેઇ દિવ્ય પ્રેરણા જાણે એમને પ્રેરતી લાગી. તેમને પાતાનું કવિત્વ નિ-જેરતું લાગ્યું, ને ત્યાં ને ત્યાં એક સ્તવન રચાઇ ગયું.

" કેસરિયા તીથ[ે] અડા ભારી. "

આ ગાયન તેઓ શ્રીના ભજનસં ગ્રહના અગિયાર ભાગામાં સહુથી પહેલા ભાગમાં અને તેમાં પણ પહેલું મૂક્યું છે. આ પવિત્ર તીર્થક્ષેત્રમાં પંદર દિવસ સુધી સંઘ રહ્યો. ચરિત્રનાયક અહીંની સુંદર કુદરતના પણ લાભ લઇ રહ્યા હતા. રાજ સવારના પહેારમાં તેઓ દક્ષિણ તરફની ટેકરીઓમાં ચાદયા જતા ને ત્યાં પ્યાન લગાવતા. ખુદલી કુદરત, માતાના ધાવણ જેવી હવા, લીલીછમ ટેકરીઓ ને જાતજાતનાં રંગએરંગી પંખીઓ! અહીંના કાત-રામાં વાઘ પણ વસે છે, ને વનના આ રાજા જ્યાં વસે ત્યાં વનરાજિ અપાર સીંદર્ય ધરે! આઢ જંગલા, સુંદર ઝરા, ઊંડી બખાલા, મખમલી લાસનાં મેદાના ને માટાં માટાં મુગ-

ર૧૪ યાગનિષ્ક માચાય

સાબરનાં ઝૂંડ એ સર્વ સામગ્રો સિવાય આ વનના રાજા કદી ના વસે.

એ વનના રાજાના પ્રદેશમાં જતા આ મનના રાજા મુનિને ઘણા કહેતા: "મહારાજ, જાનવરાના ડર છે, કાઇને સાથે લઇ જાઓ ને ?"

"કેટલે ઠેકાણે કાઇને સાથે લઇ જઇશ ? આ તા હવે નિત્યક્રમ જેવું બન્યું છે."

તેઓ મેત્ટો-આજના જુવાનથી પા માઇક પર ઊચકીને ચાલી ન શકાય તેવા-ભારે દંડ હાથમાં લઇ ચાલ્યા જતા ને ટેકરીઓની ગાદમાં બેસી જતા. સૂરજદેવ તપતા તપતા લાલચાળ બનતાની તૈયારી કરતા ત્યારે સાડા દશ-અગિયારે પાછા ફરતા.

યાત્રાની, ધ્યાનની, સમાધિની ખુળ મજા લૂંટી. પંદર દિવસે કરી આ સંઘ ઘર તરફ કૃચ કરવા લાગ્યા. સંઘ રસ્તા જરા નવા લીધા હતા. ધાણી, પાલ, ટાકાટુકા, ભીલુડા શઇ પાશીનાતીર્થ આવ્યા. પાશીનાથી સંઘ ઇંડર આવ્યા.

ઇડર પ્રકૃતિલું દર શહેર છે. ગુજરાતના ઇશાન સીમાડા પર આવેલું આ રાજ્ય-મ-હીકાંડા એજન્સીના અડધા પ્રદેશ રોકે છે. પાંચ ટેકરી પર એ વસેલું છે. ઇડર તા ઇતિહાસ-પ્રસિદ્ધ છે ત્યાંના વિદ્વાન પ્રાહ્મણા જગપ્રસિદ્ધ હતા. ને ઇડરિયા ગઢ જીતવા એ અનેક રાજા રાણા ને સુલતાનાને મન માહું પરાક્રમ હતું. અહીંના જ પ્રદેશમાં વલ્લભીપુરના વિનાશ વખતે છેલ્લા રાજવંશ જળવાયા હતા, ને અહીંથી જ ખભે તીર કમાન ભેરવી બાપા સવળે ચિતાડમાં જઇ સીસાદીઆ વંશ સ્થાપ્યા હતા. ઇડરનાં ભીલ ને બીલડીએ હજ જૂના જમા-નામાં જીવે છે.

આપણા મુનિરાજને તો ઇંડર પહેલેથી ભાવી ગયું હતું. વિ. સં. ૧૯૫૧ માં શેઠ ઘેલાભાઇના ઉજમણામાં વીજાપુરની દાેળી સાથે ભજન–કીર્તાત કરી ગયા હતા. એ વેળાના સૌંદર્યે એમને ખૂમ આકર્ષેલા. દશ વર્ષ પછી વીજાપુરથી અમનગરના માટા દેરાસરની પ્રતિ-લ્ઠામાં આવેલા ત્યારે એ આકર્ષણ જાગત થયું. પણ દશ વર્ષના ગાળામાં તાે માેડું પરિવર્તન થઇ ગયું હતું, તે વેળા ગૃહસ્ય હતા, કાેઇ પણ વાહનનાે ઉપયાગ કરી શકતા હતા. આજે સાધુ હતા. બે પગની ' ગુડિયા વેલ ' સિયાય કાેઇ સાધન એમને માટે નકામું હતું.

ભલે અન્ય સાધના નકામાં થયાં હાય; પણ એ પગની 'ગુડિયા વેલ' પ્રેપ્સી સશકત હતી. કલાકાના કલાકા ચાલતાં એને થાક નહાતા લાગતા. એ વર્ષ પહેલાંની વાત છે. અમદાવાદથી વસા એક જ દિવસમાં આવી પહેંચિલા. આજ પણ ઇડરના પ્રકૃતિસીંદર્યે' એમને ખેચ્યા ને અમનગરથી એક જ દિવસમાં ઇડર આવી પહેંચ્યા.

એ વેળા ઇડરમાં પંદર દિવસ રહેલા. ત્યાંના ગ્રંથલ ડારા તપાસ્યા હતા. દિગંબર સંપ્રદાયના કેટલાક ગ્રંથાનું તેમણે વાચત કર્યું હતું, ને પાતાના પ્રિય ધ્યાન માટે તો ઇડરના ડું પ્રરાની ગુફાએ ગુફા એઇ લીધી હતી. ડું પ્રર પર સાસુ-વહુના સાંબેલાની જગ્યા છે. ત્યાં સવારે ધ્યાનમાં એઠા તે સાંજ પર્યં ત. પરમાર્હત કુમારપાળના દેરાસરની પાછળ બ્રિયા આવાની જગ્યા છે. આજી માજી માં બે ત્રણ ગુફાઓ છે. આ મસ્ત એગી ત્યાં ત્યાં જ કારના

યાગ તરફ સ્તપ

જાપમાં એસી ગયા. શહેરમાં આવેલી ચાંદન તલાવડીનો પાસે એક ગુફા છે. બીજી એક કંકાલે-ધારની ગુફા છે.ભૂખ્યાને ભાજન સામે મળ્યા પછી જેમ સંચમ ધરી શકતા નથી, એમ સુંદર પવિત્ર સ્થળ મળતાં તેઓ ધ્યાન માટે ઉત્કંઠિત થઇ જતા. પછી બીજાં બધું વિસારે પડતું.

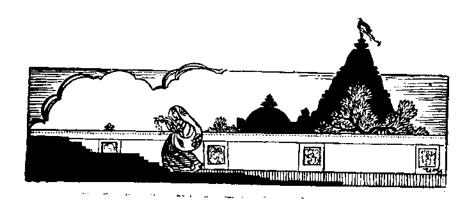
આ વેળાના ઇડરના ત્રણ દિવસના સ્થિરવાસમાં પણ એમણે ભાવતું આત્મિક ભાજન કરી લીધું. હવે ધ્યાન--સમાધિની અપ્રમત્ત ને આનંદદાયી સ્થિતિ તેઓને પ્રાપ્ત થઇ હતી.

કેસરિયાજીના સંઘ સાથે વીજાપુર આવી, ત્યાં થાેડા દિવસ રહી લાેદરા, વરસાેડા, માણેકપુર, લી'બાેદરા, બાવળા, ઉનાવા થઇ પેથાપુર આવ્યા.

પૈથાપુરમાં રત્નશ્રીજી સાધ્વી બીમાર હતાં, તે કેવલાક પામ્યાં.

વૈશાખના મહિના હતા. અમદાવાદથી ઝવેરીવાડના જૈન ગૃહસ્થા ચાતુમાંસ માટે વિનંતિ કરવા આવી રહ્યા હતા. ઉપરાંત શેઠ લાલભાઇ દલપતભાઇ (આજના શેઠ કસ્તૂર- ભાઇના પિતા) શેઠ જેસી ગભાઇ હઠીસી ગ (જેસી ગભાઇની વાડીવાળા) શેઠ મનસુખભાઇ ભગુભાઇ, શેઠ લલ્લુભાઇ રાયજી, શેઠ વીરચંદ દીપચંદ તથા શેઠાણી ગંગાખાઇ (ગંગાખાઇ જૈન કન્યાશાળા)ની પણ વિનંતીઓ હતી.

અમદાવાદનો ક્ષેત્રસ્પર્શના અળવાન હતી. વેશાખ માસમાં પેથાપુરથી વિહાર કરી ઇંદ્રોડા, વળાદ, નરાડા થઇ વૈશાખ વદમાં અમદાવાદ આવ્યા. અમદાવાદની ગરમી સાધુના પગને શેકી નાખતી હતી ને ઉઘાડા મસ્તકને તપાવી નાખતી હતી. આતાપના ક્ષેવાનુ વિસ રેલા મુનિઓને એની મેળે આતાપના મળી રહી હતી.

[90]

ગુજરાતના પાટનગરમાં

જરાતનું પાટનગર અડભાગી છે. સુભગ સિલલા સાબરમતીને તીરે એ વસેલું છે. પ્રાચીત કાળમાં દેષીચી ઋષિતાં પરાપકારી હાડ ત્યાં પહેલાં છે, ને અવાંચીન કાળના મહાન સંતનાં આશ્રમ પણ ત્યાં છે. અહીં જ રાષ્ટ્રસંમેલન ભરાયાં છે, ને મુનિસંમેલન પણ અહીં થયાં છે. અહીં જ કર્ણ રાજાની કર્ણાવતીનાં ખંડર છે, અહીંની જ પવિત્ર રજ પર 'કલિકાલસર્વંગ્ર 'નાં કલ્યાણ પગલાં પહેલાં છે. ચાર મહાન મુસ્લિમ સંતાએ આ વર્તમાન નગરીના પાયા નાખ્યા છે, ને ચાર ચાર મહાન સલ્તનતાનાં સિંહાસના ત્યાં મંડાઇ ગયાં છે.

મહાન લેખક અભુલક્જલ અમદાવાદને દુનિયાનું ખજર કહેતો. આ બજરના સ્વામી જૈન મહાજના હતા. એ જૈનોના ઇતિહાસ અદ્ભુત છે. બંગાળના જગતશેઠાની જેમ અહીંના નગરશેઠા પણ ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ છે. એમની આંટ દિલ્હીના દરભારથી લઇને નાના રાજ-રજવાડાં સુધી ચાલતી. એમનું મન દુઃખાવતાં માટા મોટા મહારાજાઓ ડરતા. એ ધનકુબેર હતા એટલું જ નહિ-નગરકુબેર પણ હતા. એમની સમૃદ્ધિના સ્રોત એકલા એમના પ્રાસાદાને નહીં, શહેરને અને પ્રાંતને રક્ષતા. દુકાળે, દુઃખ વખતે એ પહેલા રહેતા.

અહીં ધન સાથે ધર્મના પણ સંધાગ હતા, એટલે ધર્મધારી પુરુષા અહીં આવી વસતા ને પાતાની ધર્મપ્રભાવના કરતા. મુંબઈ બંદર તા હમણાં ફાલ્યું. પહેલાં તાે એ રસ્તે સૂરત છેલ્લું આવતું. મુંબઈ જવાના જમીન રસ્તાે પણ થાડા વખતથી જ થયા હતા,—એટલા થાડા વખતથી મુનિરાં એ તરફ જવા માંડયા હતા, પણ અમદાવાદની ધરા પર તાે સાધુપું-ગવાના સમુદાયા પડયા–પાથયાં રહેતા. મહાન પ્રભાવકા શ્રી. નેમિસાગરજી, શ્રી. ભુટેરાયજી, શ્રી. મુલયંદ્રજીના જમાનામાં આ પાટનગરી ખરેખર ધર્મનગરી બની ગઇ હતી. શ્રીપૂજ્યાની

ગુજરાતના પાટનગરમાં

२१७

તાબેદારીમાંથી મુકત થયેલી એ શીળી સાધુતાથી રાજનગર મઘમઘી ઊઠ્યું હતું. સંવેગી સાધુએના પૂજારી જેનાએ એ સાધુએની સગવડ માટે, ઉતારા માટે, આહાર માટે પણ કમર કસીને પ્રયત્ન કર્યો હતે! ને શ્રીપૂજ્યોના હજાર હાથ સંવેગી સાધુએને જેર કરવામાંથી હેઠા પાડ્યા હતા. દરેક લતાએ, દરેક પોળે, દરેક શેરીએ, દરેક મહાલ્લે સંવેગી સાધુએ! માટે આશ્રય ને આહારની યાજનાએ યોજાઇ હતી. શ્રીપૂજ્યા ને સાધુએનો સંઘર્ષ પૂરા થયા.

આ ઊજળી બાબુને એક અંધારી બાબુ પણ છે. શહેરાએ શાસન પ્રભાવનાનાં કાર્યોમાં જેટલા ઉજ્જવળ હિસ્સા આપ્યા છે એટલા શાસનના વિભાગીકરણમાં પણ-સત્યના માહ કરતાં વ્યક્તિના માહ તરફ જઈને-માટા ભાગ ભજવ્યા છે. જે સાધુને, જે વકતાને, જે વિદ્વાનને પાતાના અલગ ચીલા ચાતરવાનું દિલ થયું, એલે શહેરનું અને શ્રીમંતાનું શરણું શાધ્યું. થાડાએક શ્રોતા પણ મળી રહે, એટલે ગાડું ચાલ્યું. એક, અખંડ, અવિભાજય સમાજમાંથી. એક જૈન ધર્મમાંથી અનેક ઉપાશ્રય-ધર્મમાં આ મહાન ધર્મનું પરિવર્તન થયું: આમાં શહેરાના જ માટા હિસ્સા છે. સાધુ સમાજના ઉપાસક વર્ગ ધીરે ધીરે ભૂલી ગયા કે મહાનીરની શ્રમણ સંસ્થાના કોઇ પણ સુનિ-પછી વિમળ હાય, વિજય હાય, સાગર હાય કે મુનિ હાય-સમાન શ્રદ્ધા અને આદરને પાત્ર છે: અને કાઇ પણ બહાને, કાઇ પણ ક્ષતિથી સમાજના-ધર્મના દુકડા કરવા માગતા હાય તો અનાદરને પાત્ર છે!

એક જ ગામના અનેક જુદા ઉપાશ્રયેતમાં વસતા મુનિએ જાણે જુદા જુદા ખની ગયા. સહુના જુદા ઉપાશ્રય, સહુના જુદા શ્રોતા. દરેક શ્રોતાના પાતાના જ વકતા! આહાર પણ જુદા ને તેવી રીતે એાડકાર પણ જુદા.

આપણા જુવાન મુનિરાજ જ્યારે ચાતુમાંસ કરવા અમદાવાદની ધરતી પર આવી રહ્યા હતા, ત્યારે અમદાવાદ આવા અનેક ઉપાશ્રયોમાં વહેં ચાયેલું હતું. અલબત્ત એ વેળા જીવનમાં ભવલીરૃતા વિશેષ હતી: એટલે ધર્મ ઉદ્યોત સારા હતા. ચરિત્રનાયક જાણતા હતા કે પાતાના દાદા ગુરુ નેમિસાગરજી પાતાના માટે બંધાવેલ ઉપાશ્રયમાં કદી ઊતરતા નહીં. ભકતો તેમને માટે ઠેર ઠેર ધર્મ શાળા ને ઉપાશ્રયો ઊભા કરતા, પણ તેઓ તો કાઇની ખાલી દુકાન કે ડહેલું માગી વાસ કરતા. પાંજરાપાળના ઉપાશ્રય એ જ કારણે એમના માટે બંધાવેલા, પણ પાતે તો જઇને શેઠ સૂરજમલના ડહેલામાં ઊતરતા. આપણા ચરિત્રનાયક જયારે આવતા હતા ત્યારે એ ડહેલું પણ આંબલી પાળના ઉપાશ્રયમાં ફેરવાઇ ગયું હતું.

અને એવા અનેક ઉપાશ્રયા હેર ઠેર સ્થપાઇ ગયા હતા. પાંજરાપાળ ને આંબલી પાળના ઉપાશ્રય શ્રી. રિવસાગરજી મ. ના ઉપાશ્રય તરીકે પ્રસિદ્ધ હતા. ઝવેરીવાડમાં આવેલ ઉજમક્ઇની ધર્મશાળા (જે ઉપાશ્રય જ છે) માં શ્રી. આત્મારામજી મ., શ્રી. મુળચંદજી મહારાજ ને શ્રી. નીતિવિજયજી મહારાજ (શ્રી વૃષ્ધિચંદ્રજી મહારાજના સમુદાય) ઊતારતા. આજે તા અમદાવાદમાં ઉપાશ્રયા છે.

ર૧૮ યાગનિષ્ક આચાર્ય

વિદ્યાશાળાના ઉપાશ્રયમાં શ્રી. મહિવિજયજ દાદાના શિષ્ય શ્રી. સિષ્ધિવિજયજ ઉતરતા હતા. લવારની પાળના ઉપાશ્રયે પં. શ્રી પ્રતાપવિજયજ મુખ્ય હતા. ડહેલાના ઉપાશ્રયમાં પં. રત્નવિજયજના શિષ્ય શ્રી ભાવવિજયજી, શ્રી માહનવિજયજી, શ્રી કાન્તિ-વિજયજી, શ્રી જીવસ્તુવિજયજી હતા, ને તેઓમાં પસ્થ બે પક્ષ પડયા હતા.

વિમળગચ્છના ઉપાશ્રયા બે હતા. એમાં પગિલયાના ઉપાશ્રયે પં. અમૃતવિજયજી અને દેવશાના પાડાના ઉપાશ્રયે પં. દયાવિમળજી મુખ્યત્વે રહેતા.

નાગારી સરાઇ, (સરાઇ એટલે ધર્મશાળા) ખીજડાના ઉપાશ્રય અને પાટિયાના ઉપાશ્રય એ તપાગચ્છના શ્રીપૂજ્ય તથા યતિ–ગારજીએા માટેના હતા.

ખરતરગચ્છનાે ઉપાશ્રય ઝવેરીવાડમાં હતાે. આમ સર્વ ગચ્છાના તથા સર્વ સંવેગી સાધુએાના ઉપાશ્રયાે અમદાવાદમાં હાેવાથી, ઉપાશ્રયાે ગણતાં સર્વ સાધુએા તથા મુનિઓાની ગણતરી મુનિશ્રી ભુષ્ધિસાગરજીએ–બહેચરદાસ હતા ત્યારે કરી હીધેલી.

અહીં ત્રણ થાયવાળા શ્રી. રાજેન્દ્રસ્ત્રિજીના પણ ઉપાશ્રય હતા. શ્રી રાજેન્દ્રસ્ત્રિજી પહેલાં તપાગચ્છીય શ્રીપૃજ્ય શ્રી. ધરણેન્દ્રસ્ત્રિજીના વજીર હતા. તેઓએ તેમને ભણાવ્યા હતા. પાછળથી તેમણે સ્વતંત્ર રીતે ત્રણ થાયના પંચ કાઢયા.

આ ઉપરાંત શાન્તિસાગરજીના પણ અહીં ઉપાશ્રય હતા.

આ ઉપાશ્રયોમાં સંવેગી સાધુઓ માટા બે પક્ષમાં વહેં ચાયેલા હતાઃ એક મુહપત્તી માંધીને વ્યાખ્યાન વાંચનાર ને સાંભળનાર અને બીજો મુહપત્તી માંધ્યા વિના વ્યાખ્યાન વાંચનાર ને સાંભળનાર અને બીજો મુહપત્તી માંધ્યા વિના વ્યાખ્યાન વાંચનાર ને સાંભળનાર. સાંભળના મુજબ પ્રચાંડ પ્રતાપી શ્રી. ભુટેરાયજી મહારાજે હાથમાં મુહપત્તી રાખીને વાંચનાના રિવાજ કર્યો હતા, ને મુખ્યત્વે એ પક્ષ ઉજમક્ઇની ધર્મ શાળાના ગણાતો વિદ્યાશાળાના શ્રોતામાં સંઘવી છાટાલાલ લલ્લુભાઇએ પહેલ કરી હતી. લાંબા વખત સુધી મુહપત્તી બાંધીને વાંચનાર વર્ગમાં ડહેલાના ઉપાશ્રય, લવારની પાળના ઉપાશ્રય, વીરના ઉપાશ્રય રહેલા; ને આ વિષયે લાંબા કાળ સુધી ઠીકડીક ઉગ્રતા ને વિશ્વેષ જન્માવેલાં.

ઉપાશ્રયોમાં તત તત્ સાધુઓથી જેમ વિશિષ્ટતા ગણતી એમ વિદ્વાન ખહુશ્રૂત શ્રોતાઓની પણ ખાસ વિશિષ્ટતા ગણાતી. ડહેલાના ઉપાશ્રયમાં આગેવાન ઉત્તમ શ્રેાતા તરીકે શેઠ હરગાવિંદદાસ, વિદ્યાશાળામાં શેઠ મગનલાલ તથા શેઠ છેડાલાલ લલ્લુભાઇ, ઉજમક્ઇની ધર્મ શાળામાં કવિશ્રી ડાહ્યાલાઇના પિતા ધાળશાજી, પાંજરાપાળ તથા આંખલી પાળના ઉપાશ્રયે શા. છેડાલાલ લખમીચંદ (ચાંપલી) તથા શેઠ હીરાચંદ સજાભુજી વખણાતા. લવારની પાળમાં શા. જેઠાલાલભાઇ સુરચંદ તથા શેઠ મહાદમચંદ હતા.

આપણા ચરિત્રનાચક જ્યારે અમદાવાદમાં પ્રવેશતા હતા, ત્યારે સંવેગી સાધુની અર્ધા શતાખિદની એક ઉજ્જવળ જ્યાતિર્માળ પ્રગતી ને અક્ષરસ્થ થઇ હતી; ને એક નવી જ્યાતિર્માળ, કમે – ધર્મે ધીંગી છતાં ધીરી–જૈન સમાજના પટલ પર પગલાં પાડી રહી હતી.

ગુજરાતના પાટનગરમાં

₹16

વિલીન થયેલી જ્યાંતિમાંળમાં પં. વીરવિજયજી, પં. રૂપવિજયજી, પં. અમર-વિજયજી, પં. મિણવિજયજી, પં. ઉદ્યોતવિમળજી, શ્રી. નેમિસાગરજી, શ્રી. રિવસાગરજી, શ્રી. સુખસાગરજી, શ્રી. ચિદાનંદજ (કપુરચંદજી), શ્રી. હુકમમુનિજી, શ્રી. સુટેરાયજી, ખરતરગચ્છીય ચિદાનંદજી, શ્રી. રતનવિજયજી, ડહેલાવાળા કુંવરવિજયજી, શ્રી. ગૌતમ-સાગરજી, શ્રી. ઝવેરસાગરજી, શ્રી. ધર્મસાગરજી, શ્રી. વિવેકસાગરજી, શ્રી. રત્તસાગરજી, શ્રી. શુમાનવિજયજી, શ્રી. વૃદ્ધિચંદ્રજી, શ્રી. મૂલચંદ્રજી, શ્રી. આતમારામજી; શ્રી. નીતિ-વિજયજી, શ્રી. રાજેન્દ્રસ્ર્રિજી, શ્રી. ધનવિજયજી, શ્રી. ભાયચંદજી તથા ધરણેન્દ્રસ્ર્રિજીનાં નામ લઇ શકાય.

નવી જ્યોતિમાંળમાં શ્રી. નેમીવિજયછ, શ્રી. ધર્મ વિજયછ, શ્રી. નીતિવિજયછ, શ્રી. કેસરવિજયછ, શ્રી. આણુંદસાગરછ, પ્રવર્ત ક ચતુરવિજયછ, પ્ર. કાન્તિવિજયછ, શ્રી. સિદ્ધિવિજયછનાં નામ આદરપૂર્વ ક લઇ શકાય.

જેનામાં નગરશેઠ કુંદું બમાં શેઠ લાલભાઇ અત્યારે અગ્રગણ્ય ભાગ લઇ રહ્યા હતા. તેમના ભાઇ મણિબાઇ તથા જગાભાઇ ને શેઠાણે ગંગાએન પણ પૂર્વ જોની પ્રતાપી પરંપરાને યથાશકય અનુસરી રહ્યાં હતાં. શેઠ હઠીં સંગ કેસરીસિંગના વારસામાં જેસિંગભાઇ શેઠ પાતાની ઉદારતાથી, શાખથી, સંપતથી, સંગીતિપ્રયતાથી જાણીતા હતા. એ કાળમાં એમના જેવા કુશળ બીન બજાવનાર એછા હતા, ને બે શાડાની ફેટિને અરબી શાડાને હાંકતા એમને જેવા લોકો ટાળે વળતા. શેઠ મનસુખભાઇ ભગુભાઇ જૂની મહાજનાની જીવંત પ્રતિમાસમા હતા. એ કાળના સધ્ધર મીલમાલેક હતા ને જ્યારે કાઇ અમદાવાદી શેઠિયા નગરબહાર બંગલા બાંધી હવા ખાવામાં નહોતા સમજતા, ત્યારે એમણે શાહીબાગના રસ્તે બંગલા બંધાવેલા. શેઠ લલ્લુબાઇ રાયજ મીલમાલેક હતા, કેળવણીના, રાષ્ટ્રપ્રવૃત્તિના હિમાયતી હતા. શેઠ વીરચંદ દીપચંદ લાકમાન્ય ને સરકારમાન્ય વ્યક્તિ હતી. એમની ઉદારતા અદ્ભુત હતી. ગંગાએન શેઠાણી જૂના સ્રીત્વની જજરમાન પ્રતિમા શાં હતાં.

શ્રી. નેમીસાગરજી મહારાજ અને શ્રી. રવિસાગરજી મહારાજના પાદરેણુથી પવિત્ર અનેલી ભૂમિ પર સ્પર્શ કરતા ગુરુશ્રી સુખસાગરજી ને શિષ્યાનાં મન મારલાની જેમ ઘનગનો જિઠયાં. અમદાવાદનું ચાતુમાં સ શાન્તિભર્યું ને ઉત્સાહભર્યું વ્યતીત થયું. ચરિત્રનાયક સવારમાં દાઢ કલાક વ્યાખ્યાન વાંચતા, અને એ વેળા નવા નવા કેટલાક રાજકીય, સામાજિક ને ધાર્મિક પ્રશ્નો ચર્ચી શ્રોતાઓને નવી દિશાએ લઇ જતા.

થીજી તરફ તેઓના પાતાના અભ્યાસ પણ ખૂબ ઝડપથી આગળ વધી રહ્યો હતા. સુપ્રસિધ્ધ શાસ્ત્રી, વિદ્યા, વાણી ને વપુથી સુશાભિત શ્રી. શ્યામસુંદરાચાર્ય નામના મહાન તાર્કિક કાશી-બનારસથી અભ્યાસ કરાવવા માટે આવ્યા હતા, ને ન્યાયના આકર ગણાતા શ્રાંથાનું પરિશીલન ચાલી રહ્યું હતું. સ્યાદ્વાદ રતનાકરાવતારિકા, સ્યાદવાદ્મ'જરી, સ્યાદવાદ રતનાકર, અનેકાંતજયપતાકા, અબ્ટસહસી, શાસ્ત્રવાતાસમુચ્ચય, પ્રમેચકમલ

२२०

યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

भात 'ડ, રાજવાતિ'ક, શ્લાકવાતિ'ક વગેરેનું ધીરે ધીરે પરિશીલન કરી તેએ વિદ્વતાની કાેટી તરફ પહેંચી રહ્યા હતા.

વ્યાખ્યાન વાંચવું, પાતાના અભ્યાસ કરવા, એ ઉપરાંત ક્ષેખન, સ્વાધ્યાય ને ધ્યાન તા ચાલુ જ હતાં. ચાવીસ કલાકમાંથી કૃષણની જેમ અનિવાર્ય પળા કાઢીને આધીની તમામ પળાના તેઓ સ્વાધ્યાયમાં ઉપયોગ કરતા હતા. સ્વાધ્યાય અને ધ્યાનમાં મસ્ત આ અવધૃતનાં અનેરાં તેજ ધીરે ધીરે પ્રસરી રહ્યાં હતાં, ને એક માટા વર્ગ તેમના તરફ આકર્ષાતા જતા હતા;

ચાતુર્માસ ઉતારે વાતાવરણમાં શ્રી. જૈન શ્વેતાંબર કેાન્ફરન્સ ભરાવાના સમાગારે કંઇક ગરમી પૈદા થઇ હતી. કેટલાકના મતથી આ સભા ધર્મ વિરાધીઓની હતી, ને કેટલાક એને કલ્યાલુકર સમજતા હતા. અને એ રીતે સાધુઓ અને શ્રાવકામાં પણ બે વર્ગ હતા. જેમાં એક વર્ગ અમદાવાદમાં એનું અધિવેશન ભરાય એના સ્પષ્ટ વિરાધી ને એક ખુલ્લા પક્ષકાર હતા.

આ ચર્ચાથી આપણા ચરિત્રનાયક સુવિદિત હતા. તેઓએ જોયું કે આવી કોન્ફરન્સો તો સમાજને જીવિત રાખવા માટે જરૂરી છે, જાગૃત્તિ ને જેશની જનક છે. અગર એ ખોટે રસ્તે હોય તો તમે એમાં લાગ લઇ એને સાચે રસ્તે લાવી શકા છા. જે જમાના આવી રહ્યો છે, એમાં સ્વમાનપૂર્વક જીવવા માટે આ બધું જરૂરી છે. માણુસે બને ધર્મ આચરવા જોઇએ; સનાતન ધર્મ ને સમયધર્મ! એક પરંપરા જાળવે છે, બીજો પ્રતાપ જાળવે છે.

ધીરે ધીરે આ પ્રચારથી કેાન્કરન્સ ભરવાનું વાતાવરણ કેળવાયું, ને વિ. સં. ૧૯૬૩ ના માગશર માસમાં અમદાવાદમાં એ ભરાયું. ચરિત્રનાયકે કેાન્ક્રરન્સના ઉદ્ઘાટન વગેરે પ્રસંગોએ ગાવા માટે માંગલિક ગીત પણ બનાવી આપ્યાં.

કેાન્કરન્સના સમયે પ્રવર્ત કછ શ્રી. કાંતિવિજયછ, પંત્યાસ આનંદસાગરછ, શ્રી. મિણવિજયછ, ડહેલાના ઉપાશ્રયવાળા શ્રી. ધર્મ વિજયછ, પંત્યાસ નીતિવિજયછ, પાયચંદ ગચ્છના ભાયચંદ છ મહારાજ વગેરે પ્રખ્યાત મુનિવરા એકત્ર થયા હતા. ચરિત્રનાયકે એ સહુની મુલાકાત લીધીઃ ને વિધવિધ વિષયા પર ચર્ચાએા કરી. સહુ તેમની સાથે પ્રેમથી મળતા ને નિખાલસતાથી ચર્ચા કરતા.

માગસર માસ ઊતરે ગુરુજી સાથે તેઓ પ્રાંતીજ તરફ ગયા. પ્રાંતીજમાં તેઓએ ત્રલ્યુ–ચાર જાહેર લાયશે અપી જૈન તેમજ જૈનેતરોને છાય આપ્યા. એક ભાષણુમાં વિલાયતી ખાંડ ન વાપરવાની અનેક કામા પાસે પ્રતિજ્ઞા કરાવી. પ્રાંતીજમાં કેટલાક સ્થાનકવાસી લાઇએ પણ હતા. તેઓ આ ઉદારમના સાધુપુરુષ પાસે આવતા. ચરિત્રનાયક કહેતા:

" ભાઇ, એક જ પૈઢીના છે આડિતિયા છેા. પૈઢીની આળરૂ ને આંટ વધે તેમ કરતો."

ગુજરાતના પાદનગરમાં

२२२

પ્રાંતીજમાં શ્રી. સુખસાગરજી મહારાજે એક બાઇને દીક્ષા આપી અને સુમતિશ્રી નામ રાખ્યું. ગુરુ તરીકે શ્રી. હરખશ્રી સ્થાપ્યાં.

પ્રાંતીજથી સાખરમતીની ધારે વિહાર કરી લાકરાડા આવ્<mark>યા. લાકરાડાથી</mark> વરસોડા આવ્યા.

વરસાડા પ્રકૃતિસું દર ગામ છે. મહિષ ઋષિરાજનું એ ધામ છે. સાખરમતીના તીરે, ઊંચી ઊંચી દેકરીની દાંચે બાંધેલું ઋષ્યશંગ મહાદેવ ને ધર્મશાળા એક વાર દ્રષ્ટાને તપાવનના પવિત્ર પ્રદેશમાં ખેંચી જાય છે. પશ્ચિમાકાશને સીમાં કે સ્રજનારાયણ ઢળતા હોય, ગૌધણ ગામ તરફા ળતાં હોય, પીળાં ફૂલથી વગડા ઢંકાયા હેત્ય ને ગાતાં પંખી ધીરેધીરે માળા શોધતાં હોય, રખારીના પાવા ટહુકતા હોય, માંડી માંડી કાઇ જાજરવંતી ગરાસણીની વેલ જળતાટ લાંઘતી હોય ને એકાદ માઇલ લાંખી ઝાંઝરી સાબરમતીને મળતી હોય ત્યારે ત્યાં દ્રષ્ટા ખનીને ઊભા રહેલું એ જીવનના ભારે લહાવ છે.

એ ઉપવન (કુલ્લાં), એ ઝાંઝરીનું ઝરહ્યુ, એ મનાહર કિયાહી, એ માથે હેલ ભરીને જતી મસ્ત પનિહારીએા, ઊંચાં ઊંચાં પચાસ માથેહાં મર ટેકરાઓ, ને એટલાં જ ઊંડાં કેાતરા, બધે બિછાયેલી લીલી હરિયાળી ને ઉપર ટહુકતા મારા વરસાડા ન બેયું હાય એહ્યું જોવા જેવું છે. રેલગાડીથો દૂર આવેલા આ ગામમાં પહોંચલું જેટલું દુર્લભ છે:–એટલું જીવલું સહલ છે.

કુદરતના રસિયા ચરિત્રનાયકને આ સુંદર ગામ ભાવી ગયું. અને એ કેવળ પ્રકૃતિ-લેાકના જ રસિયા નહેાતા–લેાકપુરુષના પ્રેમી હતા. ઉપાશ્રય એ જ એમની વ્યાખ્યાન પાટ નહેાતી. એ તો જાહેર ચાગાનમાં અઢારે આલમ સામે ઉપદેશ આપનાર હતા. લેાકકલ્યાણ સામે એમનું સાધ્યત્વ કરી ઝંખાશ નહેાત પામતું.

એમના એક જ ભાષણે ઠાકાર શ્રી. સૂરજમલને આકર્ષ્યાં. પ્રતાપી પેઢીના કંઇક ચમ-કારા દાખવતા આ રાજવીનું રૂપ–તેજ અને ખું હતું. ચાવડા વંશનું ગૌરવ, વીર વનરાજની ગરિમા એના વદન પર સદા દીસી આવતી. પોતાના જ ગામના કવિ પાસે રચાવેલું ' ચાપાત્કટ કાવ્ય' સાંભળતાં એમનું હૈયું વેંત વેંત કૂલતું. પણ એ ચાપ ગયાં, ચાપમાં ઉત્કટ ચાવડા ગયા, ને આજ તા વિલાયતી બંદૂ કાનાં રાજ હતાં.

વરસાડા ઠાકાર શ્રી. સૂરજમલજીને આ બાવા લાવી ગયા. એની જબાનમાં વીંધી નાખે તેવું શહુર હતું. રાજવી સંસ્થાને વીંટી વળેલા વિલાસા વચ્ચે આ સાધુનાં વચન કંઇ 'જાગતા રહાે ' ની આલબેલ જેવાં હતાં.

" આપ અત્રે જ વસા. અમ જેવાના ઉદ્ધાર કરા ! "

" ઉદ્ધાર તેા આત્મથી થશે, ભાવાંએા શું કરવાના છે ? અમારા ઉદ્ધારની જ અમને પડી છે, રાજજ ! પણ એક વાત કહું. ભાવાને ઊતરવાનું ઠામ તેા આપા !"

યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

२२२

" આપું. આ મારી નિશાળ આપ જેવાને અર્થ અર્પાસ."

નિશાળની જગા ઠાકેર સાહેળે જૈનસંઘને ઉપાશ્રય બનાવવા મક્ત કાઢી આપી. આજે ત્યાં સુંદર ઉપાશ્રય ઊસો છે: ને એ ઉપાશ્રયની પડેખે રાજા સ્રજમલજીના મિત્ર બીજા બાવાજીની બંગલી ખડી છે. એમનું નામ સુખલાલપુરીજી. લગવા સાફાે ને સફેદ વસ્ત્ર પહેરી ઘાેડી પર ચઢે ત્યારે રાજાના રૂપને ઝાંખપ લગાડે. ગુનમા ગામ એમને તાળે. એ ત્યાંના મહેત.

આ રાજવી અને આ મહંતા ખંને આ જૈન જેગીનાં સન્માન કરતા.

વરસાડાથી વિહાર કરીને માણેકપુર, માણસા, સમી થઇ ડાભલા આવ્યા. ડાભલાના જૈનમ દિર પર ચરિત્રનાયકને ભારે આસ્થા. અહીં જ ગૃહસ્થ અવસ્થામાં બ્રહ્મત્રય વ્રતની ખાધા લઇ સાધુત્વના પાયા રાપેલા.

ડાલલાથી મહેસાણા ગયા ને ત્યાંથી વિહાર કરતા સાણંદ-ગાંધાવી ગયા. વિ. સં. ૧૯૬૩ તું ચાતુમાંસ સાણંદમાં થયું. શહેરના ચાતુમાંસની પ્રવૃત્તિ પછી અહીં નિવૃત્તિ મળી. જાહેર લાયણા, વ્યાખ્યાન વાણી ને ઇતિર ધર્માનાં પુસ્તકાનું વાચન ચાલુ જ હતું.

ધ્યાન ધરવા માટે કહી સવારે તો કહી સાંજે હજારીમાતાના આટલે જતા. શાસીજી પાસે તેમણે સંમતિ તર્કના તેમ જ બીજાં દર્શનોના અભ્યાસ કર્યો શુરુશ્રી સુખસાગરજી મ. ની પ્રેરણાથી એ વેળા ખૂબ ધર્મપ્રસાવના થઇ.

તપસ્યા તાે નાેંધને પાત્ર અનીઃ એક મહિનાના ઉપવાસી છ જણા, પંદર દિવસના ઉપવાસી દશ જણા, સાે આઠ ઉપવાસી, ને ત્રણસાે ત્રણ દિવસના ઉપવાસી !

સાષ્ટુંદના આ ચાતુર્માસમાં અઢારે આલમ ભાગ ક્ષેતી. ચરિત્રનાયકના ભાષણુમાં હેન્દુ અને મુસ્લિમ બંને આવતા, ને ભકત અનતા.

અહીં વિ. સં. ૧૯૬૩ના જેઠ માસમાં ઇડર પાસેના એક વિદ્યાર્થી'ને દીક્ષા આપી-કાન્તિસાગરજી નામ આપ્યું.

ચતુર્માસ ઉતર્યે પુનઃ તેએ! અમદાવાદ તરફ ગુરૂછ સાથે આવ્યા.

આ વેળા સુરતમાં રાષ્ટ્રીય મહાસભાતું (કેંગ્રેસનું) અધિવેશન ભરાઇ રહ્યું હતું. એમાં માટા એ પક્ષ પડયા હતા. એક ઉદ્દામવાદી હતા, સરકારની સાથે લડીને સ્વરાજ્ય લેવાના મતના હતા. બીજો પક્ષ વિનોત હતા, એ બંધારચુપ્વંક, ઠરાવાથી, આજીજથી કામ કઢાવી લેવાના વિચારના હતા. પહેલા પક્ષને જહાલ અને બીજાને મવાલ પક્ષ તરીકે છાપા-વાળાઓ એાળખાવતા.

જહાલ પક્ષના નેતા લાેકમાન્ય ટિળક હતા. 'સ્વરાજ્યને જન્મસિધ્ધ અધિકાર' તરીકે રજા કરનાર આ મહાન વિદ્વાન, લેખક ને વકતા પુરુષસિંહ સાથે ચરિત્રનાયક અવારનવાર પત્રવ્યવહાર ચલાવતા. એ પત્રામાં રાષ્ટ્ર યા વેદ વિધે પ્રશ્નો અથવા ચર્ચાએક રહેતી.

ગુજરાતના પાટનગરમાં

२२३

લેહિમાન્ય ટિળક મહારાજ સૂરતમાં આવવાના હતા, પણ તેમના મેળાપના કેાઇ પ્રસંગ શક્ય નહેાતો. એવામાં પંજાબકેસરી લાલા લજપતરાય સૂરત જતાં અમદાવાદ ખાતે પાતાનાં માણસા સાથે ઊતર્યા. તેઓ શેઠ લલ્લુભાઈ રાયજીના મહેમાન બન્યા હતા. શેઠ લલ્લુ- ભાઇએ પાતાની સમાજના એક મહાન ઉદાર વિચારવંત, સ્વદેશહિતૈષી, વિદાન, લેખક ને વકતા મુનિરાજ વિષે વાત કરી. લાલાજી ગૂજરાતની એવી કાેઇ પણ વિભૂતિઓને મળવા ઇ'તેજાર હતા.

એ દિવસ ધન્ય હતો, જેના મધ્યાહને પંજાબના અને ગૂજરાતના એ મહામાનવા આંબલી પાળના ઉપાશ્રયે મળ્યા. ચરિત્રનાયકે તેમને ધન્યવાદ આપતાં દેશકાલને અનુલક્ષો દેશહિતનાં વધુ કાર્ય કરવા, તેમ જ કેંગ્રેસમાં એક્ય જળવાઇ રહે તે રીતે કામ કરવા સૂચના કરી. ઉપરાંત સમ્મેતશિખર જેવા સુંદર પહાડ પર પશુએાનું કતલખાનું ઉઘાડવાની યોજના સરકાર વિચારી રહી હતી, તે સામે કેંગ્રેસમાં પણ વિરાધના ઠરાવ કરવા હિમાયત કરો, અને એ દારા કેંગ્રેસ દેશ સાથે ધર્મની પણ રક્ષક છેઃ એ સ્પષ્ટ કરવા કહ્યું.

જૈનાના ઉપાશ્રયમાં આ પ્રકારે રાજકથા થાય, એ એ કાળે અચ્છેરું જ હતું. ચાર પ્રકારની વિકથાના ત્યાગમાં પરમ શ્રધ્ધા ધરાવનારાએ રાજકથાને તે સર્વથી પહેલી વિસારે પાડતા હતા, કારણ કે ત્યાં ઘણા પ્રકારના પ્રત્યક્ષ ભય હતા. આપણા ચરિત્રનાયક ઇતિહાસના અભ્યાસી હતા, ને જે સાહિત્ય વિધે એ કાળના ને આજના થાડાએક સાધુએ સિવાય કાઇ જાણતા નથી, એ સાહિત્ય તેમણે પૂબ વાંચી નાખ્યું હતું. વળી લાક ટીકા કરે કે પ્રશંસા કરે, તેઓ હંમેશાં મન: पुतं समाचरेतनા સિધ્ધાંતથી વર્તતા હતા.

શેઠ લલ્લુભાઇ રાયજીએ જોયું કે આ સાધુરતને સહેલાઇથી પ્રભાવિક જૈનેતરા સામે ખડા કરી શકાય તેમ છે: ને એ દ્વારા જૈનધર્મના મર્મના પણ પ્રકાશ કરી શકાય તેમ છે. તેઓએ મુનિરાજશ્રીને પાતાને બંગલે શાહીઆગમાં પધારવા વિનંતિ કરી. તેઓશ્રીએ ત્યાં જઇ માસકલ્પ કર્યો.

આ દરમિયાન તેઓ અમદાવાદના કલેકટર અને કમિશ્નરને દર્શનાર્થ તેડી લાવ્યા. ચરિત્રનાયકે તેમને દેશનું હિત કરી પાતાનું કર્તાવ્ય અદા કરવા કહ્યું: ને સાથે જણાવ્યું કે જે મનુષ્ય પાતાને પ્રાપ્ત થયેલું કર્તાવ્ય પ્રેપૂરી નિષ્ઠાથી અદા કરે છે, એનું કલ્યાણ થાય છે.

શાહીબાગમાં કુદરતના એકાંતમાં વસતા આ સાધુ–સુમનની જીવનસુવાસ ધીરેધીરે પ્રસરતી જતી હતી, ને અમદાવાદના મહાજના એ સુવાસ લેવા આવતા હતા. એક વાર લીંબડીના ઠાકાર પણ આવી ગયા. ચરિત્રનાયકે તેમને રાજધર્મ સમજાવ્યા.

અમદાવાદના અન્ય શ્રીમંતા, શેઠ ચીનુલાઇ માધુલાઇ, શેઠ મંગળદાસ ગિરધરલાલ વગેરે જૈનેતરા પણ દર્શનાર્થ આવતા. તેમને તેમના ધર્મનાં તત્ત્વાથી બાધ આપતા. અને એ ધર્મનાં તત્ત્વા સાથે જૈનધર્મનાં તત્ત્વાના છેલ્લે સમન્વય કરતા. સાંલળનારા મુનિરાજની વિચક્ષણતા ને વિશાળતા જોઇને ખુશ થઇ જતા. 228

યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

અમદાવાદના વિદ્વાના પણ તેઓશ્રી તરફ ધીરે ધીરે આકર્ષાયા. સ્ત્ર. ડા. આનંદ-શાંકર આપુલાઇ ધ્રુવ, તથા સ્ત્ર. શ્રી. કેશવલાલ હર્ષ દરાય ધ્રુવ તથા મહાકવિ નાનાલાલ જેવાની પણ મુલાકાતા યાજાતી.

સ્થાનકવાસી સાધુઓ તો આ ઉદાર માનતી પાસે આવીને ચર્ચા કરવામાં લેશ પણ સંક્રોચ ન અતુભવતા. ચરિત્રનાયક પાતાને ઠીક લાગે તે બધું ચર્ચતાઃ ને છેલ્લે કહેતા કે ' હું જે કહું છું એ ઠીક છે એમ ન માનશા. મારા વક્તવ્યમાં જે ઠીક લાગે તે જ માનનો ને લેનો. બાકીનું મને પાહું આપનો. '

કયાં સ્થાનકમાગી'ને દેશમાગી' વચ્ચે આજના હિન્દુ-મુસ્લિમ જેવા **લેદલાવ!** કયાં એ વેળાની લાવના! તેઓ કેટલીક વાર કહેતાઃ

" ભાઇ, પચ્ચીસસા વર્ષના આપણા સંયુક્ત કુંદુંબમાં મઝિયારાં તા ત્રણસા વર્ષથી વહેંચ્યાં છે. બાવીસસા વર્ષના સંબંધ વધશે કે ત્રણસા વર્ષના! બાપ તા એક જ છે ને! તત્ત્વ તા એક જ છે ને! કાંકે બાપની છબી પાડી, તમને ન ગમ્યું! અસ્તુ. છબીને ન માના. મનની શાન્તિ રાખા છબીને,ન માનવાથી કલ્યાણ થતું હાય તા તેમ કરા. જૈન શાસ્ત્રો તા પાકારીને કહે છે:

नासाबरत्वे, न सीतांबरत्वे न तर्कवादे न च सत्त्ववादे न पक्षसेवाश्रयणेन मुक्ति-र्कषायमुक्ति: किल मुक्तिरेव्॥

સાંભળનારની દલીલાને આગળ વધવાના અવકાશ ન રહેતા.

વળી કાેક વેદાંતી ચઢી આવતા. કાેઇ સંન્યાસી કે ખાખી આવતા. વેદાંત, ઉપનિષદ ને પુરાણાની ચર્ચાના સમુદ્ર ઊછળી પડતા. મહાત્મા સરજુદાસજી એક ઉદાર સાંત પુરુષ હતા. હિન્દુસમાજમાં એમની પ્રતિષ્ઠા સારી હતી. મહારાજશ્રી સાથે અનેક વાર મુલાકાતો શતીઃ ને ઘણી વાર પાતાની સાથે માહનદાસજને લઇને મહાત્મા સરજીદાસજ રાતે તત્ત્વવાર્તા માટે આવી પહોંચતા. માડી રાત સુધી ગ્રાનગાષ્ઠિ ચાલતી.

કેટલાક કહેતા: " મહાત્માજી, દિવસે આવતા હો તો વધુ લોકો લાભ લઇ શકે. " મહાત્મા સરજીદાસજી કહેતાઃ " જો હું દિવસે આવું તો મારી સાથે હજારા લાક આવે. ખાનગીમાં જેવી ગ્રાનગોષ્ઠિ થાય છે, તેવી જાહેરમાં નથી થતી. "

આ ધર્મ ના દરખાર વિસ્તાર પામતા ગયા. એમાં સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયના સાધુ આલમુકું દજી પણ ઉમેરાયા.

સ્વામીનારાયણના મંદિરના શાસ્ત્રી ગિરજાશંકરજી પાતાના નાદથી સભાને શાભાવતા.

કેટલીક વાર આર્યું સમાજી વિદ્વાના ને ઉપદેશકા આવતા. એ વેળા નિખાલસ જ્ઞાન-ગાહિકવાળી સભાગ્યા વાદની પ્રચંડ દલોલા ને તર્કવાદથી ગાજી ઊઠતી.

ગુરુભાકત સ્વ. રોઠ શ્રી. લલ્લુભાઇ રાયજ (અમદાવાદ)

ગુરુભક્ત શ્રી લલ્લુભાઇ રાયજીના સુપુત્ર **રોકશ્રી કેશવલાલ લલ્લુભા**ઇ

ગુજરાતના પાટનગરમાં

२२५

ઈશ્વર જગત્કર્તાની ચર્ચા છેડાતી.

મૂર્તિ°ખંડનની જાહેરાત થતી,

ને સામે તર્ક કેસરીના ગર્જા રવ થતા. સદા શાન્તિથી, સમન્વયથી ચર્ચા કરનાર મુનિરાજ પાતાની સચાટ તર્ક શકિતનાં તાતાં તીરથો દલીકોના દુકડેદુકડા ઉડાવી દેતા. પુષ્પસમી કામળ ભાષામાં વજ જેવા આ વાકયપ્રદ્વારા કર્યા છુપાયા હશે, એનું એ વખતે ભાન થતું.

छतां क्षीर-नीरने। विवेधी आ छंस छेट्ये छेट्ये छेट्ये। ''तास्विक दुनिया और यह दुनिया अलग अलग है। सनातन धर्मके नातेसे भले हो इम आपके साथ भिन्न रहें, समय धर्मके नातेसे हम आपके समाजकी सराहमा करते हैं। मृत शान्तिमें सोते हुए हिन्दु समाजको जगाया, उसका रूण हम अदा नहीं कर सकते।

વાચકાે, એટલી નાંધ રાખે કે ચરિત્રનાયક જયારે ખરેખરા રૂપમાં ખીલી ઊઠતા, ત્યારે હિંદી ભાષામાં બાલતા.

થાડાંએક જાહેર ભાષણા પણ તેમણે આપ્યાં.

આ વેળા તાર'ગામાં દિગ'બર કેાન્ફરન્સ ભરાવાની હતી. તેઓને ધમ°શાળા વગેરેના ખપ હતા. ચરિત્રનાયકે અમદાવાદના આગેવાનાને તે માટે પ્રેરણા કરી.

અહીં માગસર માસમાં સંભવનાથ ભગવાનના મંદિરમાં એક દીક્ષા થઇ. દીક્ષિત માણુસાના રજપ્ત વિદ્યાર્થી હતા, ને જૈન સાધુત્વના પ્રશંસક હતા. એમ**નું નામ અમૃ**ત-સાગરજી રાખવામાં આવ્યું.

માહ મહિનામાં લાેદ્રા ખાતે એક <mark>ખીજી દીક્ષા થઇ. વઢવા</mark>ણુનિવાસી લક્ષ્મીચં**દ** હીરાલાલને દોક્ષા આપી ને ઋધ્ધિસાગરજી નામ રાખ્યું.

આ પછી ગુરુજીએ બે નવદીક્ષિતાની વડી દીક્ષાના જોગ માટે પં. પ્રતાપવિજયજી પાસે જવાના નિર્ણય કર્યાં. પં. પ્રતાપવિજયજી તારંગા ખાતે હતા. સહુ તારંગા ગયા, ને ત્યાં-ના રાજા કુમારપાળે બંધાવેલ દેરાસરના મૂળનાયક અજિતનાથ ભગવાનનાં દર્શન કર્યાં.

તાર'ગા તીર્થ તાે કુદરતની ગાદમાં જ વસ્યું છે. કુદરતના આ કવિએ અહીં 'ચેતન-શકિત પ્રકાશ' નામના ગ્રંથનાં સર્જન કર્યાં.

તારંગાથી બધા મુનિવરા ઊઝા આવ્યા. અહીં ખંને નવદીક્ષિતાની વડી દીક્ષા થઇ.

આ વેળા ઊંઝાના ઉમિયા માતાના સ્થાનકમાં કડવા કહ્યુબીઓની માટી સભા મળી હતી. ગામેગામના કહ્યુબીઓ એમાં આવ્યા હતા. ધીંગા ધારીના ઘહ્યુઓ આજે અનેક રીતે અરબાદ થઇ ગયા હતા. ધરતીના આ પુત્રા પર માતા રૂડી હતી, ને પાંચ વર્ષમાં સરેરાશ ત્રહ્યુ વર્ષ મધ્યમ આવતાં, એક સારું આવતું ને એક ખરાબ આવતું. મધ્યમ વર્ષમાં રાટલે ને એાટલે ઉજળા આ વર્ષ મહામહેનતે તાહ્યુી તુસીને ચલાવતા: ને સારા વર્ષની રાહમાં એઠા રહ

રર૬ યાગનિષ્ઠ આચાર્યો

રહેતોઃ પણ એક ખરાબા વર્ષ એ સારા વર્ષને બે'ચી જતું. કગુબીને કર્મે સદા કાદરા જ રહેતા.

છતાંય ભાંગ્યું ભાંગ્યું તો ય એ ભરૂચ હતું. જગના એ તાત હતા. એનું આપ્યું સંસાર ખાવાના હતા. પચીસ-ત્રીસ વર્ષ પરના કળુબીની છબી એતર હતી. એનું તેજ કુંડાળાં રચતું. લાલ ચણાંઠી જેવા લાંભા પહાળા દેહ, અરીસા જેવું પારદર્શક માં, અર્ધા માથા સુધી તો એનું કપાળ, કાને કાેકરવાં ને કુલીઆં, માથે ઘારી ને વચ્ચે ચાટલી, લાલ મગજી મૂકેલાં દેડિયાં ને ચારણોઃ ને નાડીએ પંચરંબી ત્રમખાં! કાળી કાળો મેશ આંજેલી આંખા ને આખાળાલી જીલ! અને એની કળુબળુ પણ રાજવણનાં રૂપ કાઢે! ફૂલફગરના ચણિયા ને મારકંડારેલ કમખાઃ માથે ભાતાગળ ચૂંદડી! સાંળે શણુગાર એ સજે. પગમાં કડલાં—કાંખી; આંગળીએ અળુવટ-વીં છીઆ, હાથમાં રૂપાંનાં કે હેમજડયાં બહાવાં, ગુજરી ને દેવાં, ડાેકમાં દાણિયું ને ઝરમર, આંખમાં કાજળ ને સેંધામાં સિંદર!

આ ધરતીનાં બાળને પરાધીન ભારતે પાયમાલ કર્યા. રાજાએ, કામદારાએ, સિપાઇ-એાએ, વાણિયાએ!એ, ખાખી ફકીરાએ એ એકલા મધપૂડામાં મધ ભાળ્યું ને એને ચુસીને ખાલી ખાખું કરી નાખ્યા.

જન્મજાત વંશના સંબંધે આપણા મુનિરાજ ત્યાં પહોંચી ગયા. સ્વભાવે સંતેઃના ભકત આ કણુબીએનએ સ્વયં સંતને આંગણે આવેલા જોઇ ભારે આદર દીધા. ખધા એની વાણી સાંભળવા ભેળા થઇ ગયા. અને વાણીના આ સ્વામીએ ખેડૂતાને ખાટી ખાટી વાતા કરી ઉશ્કેર્યા નહીં. એમને સદાચારી, દીર્ઘ દ્રષ્ટિ ને સંગ્રહશીલ થવા કહ્યું. ને છેવટે નીચે મુજબના ઠરાવા કરાવ્યા.

- ૧ ઋગિએ ૨જસ્વલા ધર્મ નું પાલન કરે. એ વખતે રસાેઇ સિવાય અન્ય ફાલતું કામ કરે!
- ર નીચ–હલકા વર્ણુંને ઢાર વેચવાં નહીં, કસાઇને જેએા ઢાર વેચતા હાૈય તેવાએાને પણ ઢાર વેચાતાં આપવાં નહીં.
 - 3 વૃદ્ધ ઢારાને અને ત્યાં સુધી પાતાને ઘર પાળવાં.
 - ૪ બાળકાેને નિશાળે ભણવા મૂક્વાં.
- પ મરનારાની પાછળ ફરજિયાત બારમાનું જમણ ન કરલું, અને મરજિયાત બારમાનાં જમણ ઘણાં એોછાં કરવાં.
 - **६ દેવું કરીને નાત કરવી નહીં.**
- ૭ પૂળા વગેરે ખડના એાઘણા (ગંજી) કરવા, અને તે રિવાજ વધારવા, જેથી દુષ્કાળના વખતમાં ઢારાની જાળવણી થઇ શકે.

આમ સ્વ અને પર ઉપકાર સાધતા ચારિત્રનાયક મહેસાણા આવ્યા. મહેસાણાથી માણુસા આવ્યા

અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રચારક મંડળ

મું ગલંગના એ દિવસો હતા. ક્રાન્તિકાર બંગાળાના અણુનમ દેહને જુદાજીદો વહેં ચી નાખી, નિર્માલ્ય અનાવવાને પ્રયત્ન થઇ રહ્યો હતા. એક અખંડ બંગાળામાં માનનાર બંગાળીએ જિંદગીને હાથમાં લઇ તેના સામના કરી રહ્યા હતા. વડાદરાના મહારાજા સયાજીરાવ ગાયકવાડ પાસે ખાનગી મંત્રી તરીકે કામ કરી રહેલા અરવિંદ દોષ પણ બંગા-ળામાં જઇ પહોંચ્યા હતા, ને 'વંદેમાતરમ' કાઢી બંગાળાની ધરતીને ધૃજાવતા હતા.

શ્રી. અરવિંદ ઘાષ વડાદરામાંથી જાહેર પ્રવૃત્તિમાં પડયા, એ રીતે બ્રિટીશ સરકારની આંખ વડાદરા રાજ પર ધૂમી રહી હતી. જૂના આક્ષેપ હતા કે વડાદરા ક્રાન્તિકારાનું ધામ છે. ભારતવર્ષના સ્વતંત્ર રાજવીના પ્રતાપી અવશેષ સમા મહારાજા સચાજીરાવને બ્રિટીશ સરકાર સાથે વારંવાર સ્વમાનને માટે બાખડવું પડતું: એટલે સરકારની રાષિત આંખ શંકરના ત્રિનેત્રની જેમ એમના પર ઘૂમી રહી હતી.

સભાએ બધ, ભાષણે બધ, સરઘસા ને સમૂહ કાર્યક્રમ બધા! ગાયકવાડ રાજ્ય ને તે ઉપરાંત આનુબાનુનાં દેશી સ્ટેટામાં પણ પાલીટીકલ એજંટનાં કરમાન છૂટી ગયેલાં. ગારા અધિકારીએા ભારે કડપથી કામ લેતા હતા.

એ વેળા આપણા ચરિત્રનાયકને તિચાર સૂઝયા. આખા સાધુ સમુદાય શિષ્ય વધા-રવાની પ્રવૃત્તિમાં પડયા હતા. જેના સંપ્રદાયમાં માે દું જૂથ, એની મહત્તા વધુ ! શ્રી સંઘ એમને પ્રભાવિક લેખે! શ્રાવકા એમને પૂજનીય પ્રમાણે! ઓછા શિષ્યવાળાનાં માન-પાન પણ એાછાં થાય! આ શિષ્યાના માેહ વધતા વધતા એ સ્થિતિએ પહોંચ્યા હતા કે જૈનાનાં ભાળ-કાેની સલામતી જોખમમાં આવી પડી. છાેકરા બે કલાક ન દેખાય તાે મા-બાપને હૈયે ફાળ પડતી ને અપાસરે પહેલી શાેધ થતી. સાધુઓ સંતાડીને, ભગાડીને, ભાળવીને વેષ આપવામાં ર**ર**૮ યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

શાસનની સેત્રા લેખતા. એ પણ એક જમાના હતા. એત્રા છે કરાને સંતાડવામાં, દીક્ષા અપા-વવામાં મદદકર્તા થવામાં શ્રાવકા પણ પુષ્ય લેખતાઃ ને ચર્ચા કરનાર સામે હેમચંદ્રાચાર્યનાં દર્શાત રજુ થતાં. અપવાદ માર્ગને ઉત્સર્ગમાર્ગ તરીકે જ્ઞાની પૂર્વએના આ પટધરાએ સ્વીકાર્યો હતા.

એક પવિત્ર, ષ્રદ્ભાચર્થની નિષ્કલંક દીષ્તિએ દીપતા સાધુરાજે એકસા આઠ શિષ્યો કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી હતી: એવી જનશુતિ સંભળાતી હતી. પરંપરા અને વારસાની રક્ષા, પછી તે એક કે અનેક શિષ્યદ્વારા થાય, પણ કરવી એ તો સુધર્મા સ્વામીના વારસદારાની કરજ હતી ને!

આપણા ચરિત્રનાયકના પણ એ નિરધાર હતોઃ પરંપરાની રક્ષાના, અને એ માટે શિષ્યમાહ અવશ્ય હતો. પાતાની પાટપરંપરા જળવાઇ રહે તેવી ઇચ્છા જરૂર હતી. પાતાના વિચારા ને આદર્શી મૂર્ત કરી શકે તેવા વારસદારની આકાંક્ષા પણ હતી છતાં....

અહીં ચરિત્રનાયકની પહેલાં અસાએક વર્ષ પહેલાં થયેલા એક મહાન વૈયાકરણીનું દર્દાત યાદ આવે છે. જીવનભર શખ્દ--દેવની ઉપાસના કરવી, એવા એના નિર્ણય હતા-પણ વાત્સલ્યઘેલી માતાએ એને પરણાવી દીધા. પરણ્યા તો ખરા, પણ શખ્દસંસારમાં રમી રહેલ એ મહાન વિદ્વાનનું મન સંસારમાં ન પ્રવેશ્યું.

પતની આવે સન્નારી હતી. પતિના મહાન આદર્શની કિંમત એ સમજતી હતી. પાતાની જીવાનીને એણે છુઠાપાના સ્વાંગ સજાવી દીધા. એ જુદી જમતી, જુદી રહેતી ને નીચે સાસુ પાસે સૂઇ રહેતી.

માતાનું મન છે. એણે પુત્રને ઠપકા આપ્યા, ને પન્નીને રાતે ઉપર માકલી. શબ્દ-બ્રહ્મના ઉપાસક તા દરવાએ અધ કરી પાતાના કાર્યમાં લચલીન હતા. ઠંડીના દિવસા હતા. હવાના સુસવાટા ગાત્રને કમકમાવી રહ્યા હતા. રવેશમાં આખી રાત પ્રતિવ્રતા નારી ધ્રૂજતી એસી રહી, પહુ એણે પતિના કાર્યમાં વિશ્વેપ ન નાખ્યા.

રાજ આવું અને. એક દહાડા હવાના તાફાનથી બારહ્યું ઉઘડી ગયું. પાતાના કાર્યમાં લીન વિદ્વાનનાં પાર્થીનાં પાનાં ઊડવા લાગ્યાં, ત્યારે ભાન આવ્યું. એ દ્વાર બંધ કરવા ઊલા થયા, તા જોયું કે પાતાની પત્ની દ્વાર પાસે ડુંટિયું વાળીને બેડી છે.

- " અહીં ક્યારની બેઠી છે ?"
- " સમી સાંજથી. "
- " ટાઢ નથી વાતી ?"
- " પણ માજના વ્યાત્રહ છે. રાજ બેસું છું. "
- " રાજ ખેસે છે ? આવી ટાઢમાં ?" પતિને એક્દમ પાતાની બૂલ સમજાઈ. એહીં

अध्यात्म ज्ञान प्रचारक मंडण

२२८

ગળેગળે સાઢે કહ્યું: "મને માફ કર. સંસાર તરફ માર્ મન નથી. "

"એમાં માફ કરવા જેવું શું છે ? પશુ માતાજી માનતાં નથી, આખરમાં આપશું નામ રાખવા વારસદાર તાે જોઇશે ને ?"

નામ રાખે તેવા વારસદાર ? અરે, એ માટે તે વત્ન કરું છું. અમર વારસદાર, જે મરે નહીં, કુળ લજવે નહીં, કુળને કલાંક લગાવે નહીં; આપણું નામ યાવચ્ચંદ્રદિવાકરી રાખે એવા ! એક એક નહીં પણ એ વારસદાર આપીશ."

આ મહાન વૈયાકરણીએ બે પુસ્તકો રચ્યાં. આજે એણે બનાવેલાં વ્યાકરણનાં બે પુસ્તકામાંથી એક પણ ભણનાર કુશળ વિદ્વાન બની જાય છે.

આપણા ચરિત્રનાયકની ઈચ્છા એવા શિષ્યોની હતી, કે જે અમર હાય, સદા અમૃતર્પ હાય ને કદી નષ્ટ ન થાય કે ભાગી ન જાય, અને એ માટે તેમણે મનામન નિરધાર કર્યો કે પેલા પૂજનીય-ખાલણદ્વાચારી સાધુરાજની જેમ મારે પણ એક્સા આઠ શિષ્યા બનાવવા, પણ તે બ્રંથર્પ. મારી પાછળ જે સદા ચમક્યા કરે, મારા જ વિચારાને મૂર્ત કર્યા કરે, ને ભારતવર્ષમાં જ્યાં જાય ત્યાં સહ્તું કલ્યાણ કરે.

સામ્રગી–સાધન તૈયાર હતાં. માતાના ગર્ભ માંથી ચિંતનશીલ સ્વભાવ મળ્યાે હતાે. કુળમાંથી પરિશ્રમનાે ગુણ સાંપડયાે હતાે. કુદરતે કવિત્વ બક્ષ્યું હતું: ને મહાન શાસ્ત્રીઓએ વિદ્વત્તા બક્ષાે હતી. ઉપર ગુરુદ્દેવાના આશીર્વાદ હતા.

સ્તાં, બેસતાં, જંગલ જતાં કે વિહાર કરતાં એક જ વાતની રટમાળ ચાલ્યા કરતી. કેટલીક વાર અરધે રસ્તે આવેલા વિચાર સ્વસ્થાન કે આવીને તરત નોંધવા બેસી જતા. ખાવાનું, પીવાનું કે બીજું માહું થાય તેની પરવા નહાતી. આ બધુ લખાઇને તા તૈયાર થાય, પણ અત્યારના વીજળીક શક્તિના સુગમાં એને છપાવવાનું, તૈયાર કરવાનું ને વહેંચણી કરવાનું કાર્ય કરનાર કાઇ સંચાલક શક્તિ તા હાવી ઘટે ને!

એ માટે ચરિત્રનાયકે એક મંડળના નિર્માણની યાજના ઘડી. એ મંડળ પાતાના પ્રાથ–શિષ્યાને છેલ્લું રૂપ આપે, વ્યવસ્થિત રાખે ને યાગ્ય વહે ચણી કરે. ચરિત્રનાયકને મન આ પ્રસંગ અત્યંત મહત્ત્વના હતાઃ એટલે તેમણે કંકાતરીએા લખી બ્રાવકાને તેડાવી ઉત્સવ ઊજવવાની યોજના કરી.

માણસાના શ્રાવકા હાંશીલા હતા. તેઓ ખર્ચ માટે તૈયાર હતા. શેંઠ વીરચંદ કૃષ્ણા છએ તમામ મહેમાનાને જમાડવાના ભાર પાતે ઉઠાવ્યાઃ બીજાઓએ બીજી જવાબદારી સ્વીકારી. શ્રીસંઘે પણ પાતાને આંગણે આવું સુંદર કાર્ય થતું હોય તા ઉત્સાહ દાખવ્યાઃ પણ બધાએ વિનંતી કરી કે રાજ તરક્થી સભા–સરઘસની બંધી છે. ગમે તેટલી મહેનત કરીએ પણ એ ફાેક છે.

" એટલી જવાબદારી મારે માથે." ચરિત્રનાથકે પાતાના સંબંધની અપેક્ષાએ એ

ર૩૦ યાગનિષ્ટ આત્રાર્ય

કાર્ય સ્વીકારી લીધું. માણુસા દરભાર શ્રી તખ્તસિંહજ રાગ્રાેલ જરા કડક પુરુષ લેખાતા. ઘણી વાર પ્રજા અને તેમની વચ્ચે સંઘર્ષણ થતાંઃ પણ માણુસના જીવનમાં સુંવાળા ખૂણા પણ હોય છે. ત્યાં સ્પર્શ થતાંની સાથે કહિનમાં કહિન માણુસ બાળકની જેમ દ્રવી જાય છે. માણુસના આળા ખૂણાના ચરિત્રનાયક મર્મજ્ઞ હતા, અને એ જ કારણે આંબોલના બારીઆ મહાદેવમાં થયેલા અલ્પ પરિચય વિકાસ પામ્યા હતા.

એ પરિચયનું રૂપાંતર પ્રેમમાં થયું હતું. અરસપરસ એક દિવસ પણ મળ્યા વિના ચૈન નહેાતું પડતું. બંગલાના એ વિભાગ પણ ધન્ય હશે, કે જ્યાં હંમેશાં રાજકારણી ધમાલા ચાલતી હશે, ત્યાં ધાર્મિક વાતાથી વાતાવરણ મહેડી ઊઠયું હશેઃ ને શ્રેાતા તરીકે મહારાજા અને વકતા તરીકે શ્રીમાન્ બુહિસાગરજી હશે. વિષય પણ સુંદર ચર્ચાય છે. જૈન તેમ જ જૈનેતર દ્રષ્ટિએ ગીતાના અર્થ!

વાણિયાના ધર્મને જેઓએ સદા હીન નજરે નિહાળ્યા છે, જેણે વાણિયાના ધર્મ-કર્મને માથે સદા અવહેલના આપી છે; એ વાણિયાના તૈનધર્મ આટલાે ઉજ્જવળ! આટલાે લગ્ય! એ ધર્મ તાે ક્ષત્રિયાના છે, એના ચાલીસે લગવાન ક્ષત્રિયકુળના છે, એના ગણધરા છાદ્ધણો છે, ને એના શાવકામાં કાેઈ એક જાત નથી. અઢારે આલમ ત્યાં એક આરે પાણી પીએ. લાયકાત માત્ર પવિત્રતાની, સરળતાની, ત્યાગની ને વૈરાગ્યની!

એ સંબંધ પર વળી એક છેાગુ લાગ્યું હતું. ટૂંક સમય પહેલાં શ્રી શાંકરાચાર છ આવેલા. એક માેડી સભા મળેલી. રાઓળજી પણ તેમાં હતા. ચરિત્રનાચકને પણ તેડું હતું. એ તો આવા પ્રસંગોના રસિયા હતા. સભામાં શાંકરાચાર જીએ વેદ ધર્મનું પ્રતિપાદન કર્યું, ને જૈનધર્મ વગેરે પર આક્ષેપા કર્યા. એના જવાબમાં ચરિત્રનાયકે જૈનધર્મના વિશાળ તત્ત્વોનું વિવેચન કર્યું: ને એ ધર્મનાં તત્ત્વોને વેદ વગેરે કેવી રીતે પુષ્ટિ કરે છે, તે સમજાવ્યું.

પ્રમુખસ્થાને શ્રી ગાસાઇજી મહારાજ હતા, તેઓએ બુદ્ધિસાગરજીની શૈલીનાં વખાણ કર્યાં, ને જણાવ્યું કે ધર્મો ગધા એક છે. સ્ત્રધર્મના પાલકનું કલ્યાણ થાય છે. પાતાના ધર્મનું મંડન કરવું તે જરૂરી છે, પણ અન્ય ધર્મનું ખંડન કરવું તેટલું જ બીનજરૂરી છે. એથી વેર-ઝેર વધે છે, ને કહાગ્રહ થાય છે. વિદ્વાન મુનિરાજની શૈલી ને તત્ત્વવિવેચના ખરેખર પ્રશંસાને યાગ્ય છે. આ રીતે ધર્મોની ચર્ચા થાય-નિરૂપણ થાય તો આર્ય ધર્મ એક થાય ને એના પ્રભાવ પડે!

સભાએ શ્રી. બુદ્ધિસાગરજીના જયજયકાર કર્યો. માણસાના ઠાકારશ્રીએ મુનિરાજમાં વિદ્વત્તા અને ચાગ્યતા નિહાજ્યાં. એ વિશેષ ભક્ત બન્યા. કેટલીક વાર પાતે ઉપાશ્રયે આવતા ને ધર્મવાર્તા કરતા. દરબારશ્રીએ દારૂ આદિ કેટલાંક વ્યસનાના ત્યાગ કરી દીધા.

ચરિત્રનાયકે પાતાના આ નિરધારની ઠાકેર સાહેબને જાણ કરી. ઠાકેર સાહેબે હવેથી કહ્યું; " આપ આપનું કામ કરાે. બીજુ હું સંભાળી લઇશ. "

અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રચારક મહળ

331

બીજે દિવસે ગામેગામ કંકોતરીએ લખવામાં આવી. દરેક ગામથી સારા સારા પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થા આવવા લાગ્યા. એમાં જૈન ઉપરાંત જૈનેતરા અને મુસલમાના પણ હતા. લગભગ બે હજારની સંખ્યા એકત્ર થઇ ગઇ.

જાહેર ભાષણે માટે એ વેળા જખરા દાખ હતો; પણ વેષ્ણવાની ધર્મશાળામાં ત્રણ ત્રણ દિવસ સુધી જાહેર વ્યાખ્યાન થયાં: ને હજારા જૈના ચરિત્રનાયકની પ્રેરક ઉત્સાહક વાણી સાંભળી પ્રસન્ત થયા.

એ વેળા 'અધ્યાત્મ જ્ઞાન પ્રસારક મંડળ' સ્થાપવામાં આવ્યું. તેનું કંડ કરવામાં આવ્યું, ને ધારાધારાથી વ્યવસ્થિત કરવામાં આવ્યું. આ સંસ્થા દ્વારા પાતાના લાંથશિષ્યોને પ્રગટ કરવાના નિરધાર કરવામાં આવ્યા. એ એમના જીવનના મહાન દ'રાદાની પ્રાથમિક સફળતાના પુષ્ય દિવસ હતા. આ ખડભાગી સંસ્થાએ એ કાર્ય અન્ત સુધી નીભાવ્યું.

અમદાવાદના ભકતાના આગ્રહ હતા: પાતાને ત્યાં ચતુર્માસ રહેવાના. પણ માણસાના સંઘના આગ્રહ વધુ હતા. એ ચાતુર્માસ માણસામાં થયું. ગુરુ શ્રી સુખસાગરજી મહારાજ મહેસાણામાં ચાતુર્માસ રહ્યા.

રાહેર કરતાં આવાં ગામામાં ક્ષેખન, વાચન ને ધ્યાનના સારા અવકાશ મળતા. સવારમાં અને બપારે ગ્રાંથવાચન–ખાસ કરીને આધુનિક ઇતિહાસકારાના ગ્રાંથા તેમણે આ ચાતુર્માસમાં વાંચ્યા શાસ્ત્રીજી પાસે વેદના મીમાંસા ગ્રાંથાનું અધ્યયન કહ્યું. રાત્રીમાં ને સવારમાં ધ્યાનની પ્રવૃત્તિ શરૂ રાખી.

લેકિસંપર્કના ભારે શાખીન કાઇ ભજનિક, કાઇ ગાયક, કાઇ બરથરી, કાઇ ફકીર, સાંઇ, દરવેશ સાધુ સંન્યાસી રાજ રાજ મુલાકાતે આવતા. ભજનાની ઘૃન જમતી. દ્રષ્ટાંત ને ઉપદેશની અવિરત ધારા વહેતી. કાઇને બાધા, કાઇને નિયમ, કાઇને કંઇ! રબારી લોકોને એકઠા કરી ળંદાબરત કરાવ્યા કે કાઇને ઢાર ન વેચવાં. આજુબાજીનાં ગામડાંઓમાં આસા સુદ આઠમે ઠાકરડાઓ બકરાં વગેરેના વધ કરતા. ઉપદેશ દ્વારા એ બંધ કરાવ્યું.

માણુસાના એ ચાતુર્માસમાં લીં બાદરાના ઠાકાર અને અલુવાના ઠાકાર પણ અવાર-નવાર લાભ લેવા આવતા. ચાતુર્માસ ઊતરે ચરિત્રનાયક શ્રી અમતસાગરજી સાથે વિહાર કરતા તેઓ મહેસાણા આવ્યાઃ ને ગુરુશ્રી સાથે આગળ વધ્યા.

ભોંચણી, કડી, સાણુંદ થઇ અમદાવાદ આવ્યા. આ વેળાના ચામાસામાં ભાવનગર ખાતે પૂજ્યપાદ શ્રી વૃદ્ધિચંદ્રજી મહારાજના શિષ્ય શ્રી નેમવિજયજીરે ભાવનગરમાં ને શ્રી ધર્મ વિજયજીએ કાશી બનારસમાં આચાર્ય પદવી લીધી. કેટલીએક ચર્ચાએ વહી નીકળી પણ આપણા ચરિત્રનાયકને એમાં રસ નહોતો. બટપટથી એ સહા દૂર રહેતા.

પાદરાવાસીએાના આગ્રહથી ચરિત્રનાયક શ્રી અમૃતસાગર તથા શ્રી ઝહિસાગરજીને લઇ પાદરા ગયા. પાદરા જતા માર્ગમાં જાહેર ભાષણે આપ્યાં. ખેડામાં બે ભાષણ આપ્યાં. ર૩ર ચાગનિષ્ઠ આચાર્ય

વસા ગામ તા ખૂબ કેળવાયલું ને આગળ પડતું છે. ત્યાંના સંઘે ખૂબ સ્વાગત કર્યું. અહીં શેઠ સુનીલાલ સાકળચંદ, જેઠાભાઈ નશુભાઇ, દરબાર ગાેપાલદાસ, માતીભાઇ અમીન તેમ જ હરિલાઇ ભાઉસાહેબના આગ્રહથી પાંચ ભાષણાે આપ્યાં. એક એક ભાષણમાં સુધારવા ચાેગ્ય રિવાજોની સુંદર ચર્ચા કરી.

ઠેર ઠેર જાહેર લાવણા દ્વારા જનસમુદાયને પ્રણાધતા તેઓ ખંભાત આવ્યા. ખંભાત તા પ્રાચીન શહેર હતું. એક કાળે એ મહાન અંદર હતું. ગુજરાતની સમૃધ્ધિનું એ પ્રવેશદ્વાર હતું. મહી ને સાખરમતીની વચ્ચે એ વસેલું છે.

ખંભાતનું જૂનું નામ સ્તંભતીર્થ છે. જૈનાની ત્યાં જબરી જાહાજલાલી હતી. ત્યાંના જેનાની લાગવગથી અનેક સત્તાએા ગર્જતો. અહીં ખૂબ જૂના ગ્રંથભંડારા છે. અહીંની પાંજરાપાળને એઇ, પશુએાની સેવા-ચાકરી એઈ પ્રાચીન કાળના યુરાપીય મુસાક્રો આશ્ચર્યમુગ્ધ થયા હતા. એમાંનું આજે કંઈ નથી, છતાં જૂની જાહાજલાલીની યાદ આવે છે.

અસ્ત્રિનાયક તેા ઇતિહાસના પૂજારી હતા. તેઓ અહીં આઠેક દિવસ રાકાયા. જૂના ગ્રંથભ'ડાર રાજ જઇને તપાસ્યા, દેરાસરાની યાત્રા કરો. વ્યાખ્યાન પણ આપ્યાં. ખંભાતથી વટાદરા, ગંભીરા ને ઉમેટા થઈ તેઓ પાદરા આવ્યા.

પાદરામાં શાહાએક સમય ગાળી તેઓ વહાદરા આવ્યા. પ્રથમ મામાની પાળે વ્યાખ્યાન વાચવા માંડયું: પણ પછી કેાઢીપાળના શ્રાવકાના આગ્રહથી ત્યાં ગયા.

વિદ્વત્તા કેવડાના ગુચ્છ જેવી છે. એ જેમ વધુ ને વધુ પ્રસરતી જાય તેમ વધુ સુગંધ આપે છે. ચરિત્રનાયક શ્રીમદ બુધ્ધિસાગરજીની ખ્યાતિ ધીરે ધીરે બધે પ્રસરતી જતી હતી, ગુજરાતના ગરવા સંત તરીકેની એમની નામના વધતી જતી હતી. કાેઈ એમને કવિ અને કાેઇ એમને યાેગી તરીકે માન આપતા.

કેવડાનાં આ સુગંધકણ વડાદરાના રાજમહેલ સુધી પહોંચ્યાં. સુગંધના ખાસ શાખીન, મહારાજ સયાજીરાવ ગાયકવાડને એમણે આર્કર્ષિત કર્યાં. પાતાના રાજ્યના, પાતાની પ્રજાના, અલણ પ્રણાતી કેલ્મના મહાન મહાત્માને મળવાને પાતાની ઈચ્છા રાજવેદ બાપુ-બાઈ હીરાબાઇ પાસે જાહેર કરી.

વસંતના સમય હતા. ચૈત્રના મહિના હતા, શુકલા ચતુર્થાને દિવસે રાજમહેલમાં ભાષણ યોજાયું. સર સયાજરાવ પાતે કુશળ વિચારક ને વિદ્રાન હતા, સાઠ વર્ષની ઉંમર થયા પછી સંસ્કૃતના અભ્યાસ એક શાસીજી પાસે શરૂ કર્યો હતા. ઉપરાંત પાતાની પાસે શાસ્ત્રીએ રાખી નિયમિત સ્વાધ્યાય કરતા. આર્યત્વની પ્રાચીન પરંપરાના એ પૂજારી હતા, તેઓ એ

^{*}આજ આ વસ્તુનો પ્રત્યવાય થયા છે ! ઘણા જૈત સાધુએા પાતાના શિષ્યાની-બક્તાની રાજશીય લાગવગથી રાજાએા સાથે સંજંધ બાંધે છે. ને ખુશામતથી નભાવી પાતાની કેર્તિકાલસાને પાયે છે. લેખકને આવાં અનેક ઉદાહરણા નાષ્ટ્રીતાં છે.

વિદ્યાપ્રેમી વડાદરા નરેશ કે. શ્રીમ'ત મહારાજા સયાજરાવ ગાયકવાડ

અધ્યાત્મ જ્ઞાત પ્રચારક મંડળ

₹33

પાતાના વિક્રાન પંડિતા, શાસ્ત્રીએા, આર્યાસમાજિસ્ટ વક્તાએા ને વેદાંતના જ્ઞાતાએાને સક્ષામાં નાતર્યાં. માટા અમલદારાને પણ આમંત્રણ હતાં. નગરના સંભાવિત સદ્દ્રગૃહસ્થાને પણ તેડાં હતાં. લગસગ દાઢેક હજારની માનવમેદની હતી.

જૈનસમાજના આ અબધૂત નિયત સમયે ત્યાં પહેાંચ્યાે. મહારાજાએ ખુદ સામે આવી મહારાજનું સન્માન કર્યું. વિધિનાં વિધાન અદ્ભુત છે. ભાગ્યના અજબ પલટાએ સર્જેલા છે મહાન આત્માઓ આજે મિલન સાધી રહ્યા હતા. બંનેની સાધનાનાં વર્ષ કઠિન હતાં. બંનેએ એકાકી રહીને ધ્રુવતારકની પ્રાપ્તિ કરી હતી. એક રાજ્યપદ પ્રાપ્ત કર્યું હતું, એક સંતનું પદ.

સંત વધે કેસમ્રાટ ? આર્થસંતાન હમેશાં સમ્રાટ કરતાં સંતનું મહત્ત્વ વધુ આંકે છે.

ગુજરાતના આ મહાન સંતે વડાદરાનરેશ અને સભાજનાને એ કલાકની પાતાની ×પ્રવચન–ધારાથી ભીંજવી નાખ્યા. વિષય 'આત્માનતિ'ના હતા. આત્મા શું અને આત્માની ઉન્નતિ શું: એની રસભરી ચર્ચા અને પછી માનવજીવનનું વેધક આલાેચન! મહારાજા સયાજીરાવ પૃથ્વીનો પ્રદક્ષિણા દેનાર હતા. દેશદેશના પ્રસિધ્ધ વકતાઓને સાંભળ્યા હતા. આ વક્તા પણ અદ્ભુત લાગ્યાે. પુનર્મિલનની આશા સાથે એ સભા વિસર્જન થઇ.

આ વેળા પાદરા ખાતે શ્રી. માહનલાલ હેમચંદ વકીલના પુત્રના મૃત્યુના સમાચાર મળ્યા. પુત્રમૃત્યુથી વત્સલ પિતા શાકનિમગ્ન ખન્યા હતા. વકીલજી ચરિત્રનાયકના પૂર્ણું ભક્ત બની ચૂક્યા હતા. ઉપા. શ્રીયશાવિજયજીની પાદુકાનાં દર્શન માટે તેમણે ભાતની ભાધા પાદરા ખાતે લીધેલી. કેટલાંક વર્ષો ખાદ ડભાઇ જઇ શકેલા. ભક્તવત્સલ ચરિત્રનાયક વડાદરાથી પાદરા ગયા, ને વકીલને આધ્યાત્મિક ઉપદેશ આપી તેમના પુત્રશાક ઉપશાંત કર્યો.

પાદરાથી પ્રવાસ કરતા કરતા તેઓ ફાગણ સુદ ૧૧ ના રેજ ડસોઇ આવ્યા. ડસોઇ તો ઉપા. શ્રી. ચશાવિજયજી મહારાજનુ દેહવિમાચનનું પુનિત ધામ. કવિવર દયારામભાઇનું વતન. હીરા ભાગાળ ને નગરકાેટ ત્યાં કંઇ કંઇ કથા કહેતાં ખડાં છે.

ફાગણના માસ ફૂલ હે મહાર્યો હતા. કુદરત હસતી હતી. આકાશમાં પૃશ્વચંદ્ર ઝૂલતા હતા. ડભાઇમાં આવેલ શ્રી. ચશાવિજયજી મહારાજની પાદુકાનાં દર્શન કર્યો. એમના સ્થંભ પાસે ચાર ચાર કલાક ધ્યાન ધર્યું: ને ત્યાં ઉપાધ્યાયજીની ચાવીસી બનાવી; જેન શ્રાવકાને તેમના મહાલ્લામાં હાળી કરતા રાકયા.

ડભાઇથી વિહાર કરતા કરતા તેએ! ખારસદ આવ્યા. મારૂના ઉપાશ્રયમાં ઊતરીને જાહેર ભાષણાથી આખુ ગામ જાગ્રત કરી નાખ્યું. રાજરાજનાં સુંદર ભાષણાએ પ્રજાને વેલી કરો હીધી.

[×]આ ભાષણના સાર 'સયાજીવિજય' પત્રમાં પ્રગટ થયા હતા, ને તે ભાષણનું અંગ્રેજીમાં ભાષાંતર કરીને પાદરાના વકીલ ત્રિભાવનદાસ દલપતરામે એક ટ્રેક્ટ પ્રગટ કર્યું હતું.

338

યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

સાધુ–સંન્યાસીઓના સંસર્ગમાં મસ્ત રહેનાર ચરિત્રનાયક એક વાર સ્થાનકમાગી' ઉપાશ્રયે જઇ ચડ્યા. ભેદ કે વિભેદ તો તેમને સ્પશ્યા નહેાતા. તેમણે ત્યાં અઢુા જમાવ્યા ને ઉપદેશ શરૂ કર્યો. ઉપાશ્રયમાં શ્રી. અમીરખજી આદિ ચાર સ્થાનકમાગી' સાધુએા હતા. ધીરે ધીરે તેઓ ચર્ચામાં ભાગ લેવા માંડ્યા.

જૈનમૂર્તિ વિષે પ્રશ્ન નીકળ્યો. અન્ય કાેઇ હાેત તાે ઉગ ઝન્નથો તેના વિધિ કે નિષેધ કરતા પણ અહીં એવું ઝન્ન હતું જ નહીં. સત્યાન્વેષો દ્રષ્ટિથી તેઓએ ધર્મના ઇતિહાસ, ધર્મનુ સાધ્ય શું ને સાધન શું ! મૂર્તિ પૂજક માણુસને સદા મૂર્તિ –દેહ પર માહ રહ્યો છે, છતાં મૂર્તિ નાે નિષેધ થવાનાં કારહ્યાની પણ ચર્ચા કરી. એ કારહ્યા સાચાં હતાં, પણ કાર્યમાં ભૂલ હતી!

શ્રી અમીરખૂછ આ સંતનું નિષ્પક્ષપાત વિવેચન સાંભળી રહ્યા. આમ સંસર્ગ મિષ્ટ થયા ને આગળ વધ્યા.

હીજી મુલાકાતે જૈનશાસ્ત્રો વિષે ચર્ચા ચાલી. શ્વેતાંબરાએ જાળવેલાં આગમા, દિગ'ખરાએ આગમા છેાડી વિદ્વાન આચાર્યોના ગ્રંથા સ્વીકારેલા, ને સ્થાનકમાગી'ઓએ રચેલા ટખા, આ વચ્ચેની સુંદર મીમાંસા કરી; ને આગ્રહ કર્યો કે વિદ્વાન છેા, ભુધ્ધિશાળી છેાઃ તેા બધું વાંચા વિચારા. સારું લાગે તે સ્વીકારા.

ભારસદથી વિહાર કરતાં પહેલાં શ્રી. અમીરખજી અને તેમના સાધુઓએ નિર્ણય કર્યો કે આ સંતની પાસે દીક્ષા લેવી ને તેમની પાસે રહેવું, ભાવવું, શાસ્ત્રો જેવાં ને આત્મ- કલ્યાણ કરવું, તેઓએ પાતાના વિચાર ચરિત્રનાયકને જણાવ્યા. તેમણે કહ્યું : " ઈચ્છા થાય ત્યારે ખુશીથી આવજો. " ચરિત્રનાયકે કાવીઠા તરફ વિહાર કર્યો. અમીરખજીએ ખેડા તરફ : પણ ખંનેનું ધ્યેય એક જ તરફ હતું. વિશેષ પરિચય પત્રવ્યવહાર દ્વારા ગાઢ અનતા રહ્યો.

કાવીઠામાં શ્રીમદ હુકમમુનિજી તથા શ્રી રાયચંદ્રજીના ચુસ્ત લકતા શ્રી ઝવેર-ભાઇ તથા રતનચંદ્રલાઈ ચરિત્રનાયકના અધ્યાત્મ યાેગ જ્ઞાનાચારથી મુગ્ધ બની આજીવન તેમના લક્ત બન્યા.

અસ્ત્રિનાયક અમદાવાદ પહેાંચ્યા ત્યારે ક્ષગભગ બધી વાતોના નિર્ણય થઈ ચૂક્યા હતા કરતાં સમાજસય, ભક્તાના ત્યાગ વગેરે બાળતા સાધુ અમીરખજીને મૂં ઝવી રહી હતી.

છેલ્લા પત્ર વીરધાષણા કરતા આવ્યા :

" વહાલા શુધ્ધાત્માએા, તમા અમૂલ્ય સમય સદ-ઉપયાગમાં ગાળશા. નિષ્કામ ભુદ્ધિથી હું કાેેેેેેે કાેેે પર એકાંતમાં વિચાર કરશા. ખંધુએા, સત્સમાગમના આનંદના સ્વાદ કરવા ચાહું છું.

" અંતર પ્રદેશમાં સુખ શાધું છું. આત્મામાં ઊતરીને કંઇ આત્માનંદ સ્વાદ છું, તે

અધ્યાતમ જ્ઞાન પ્રચારક મંડળ

₹34

માટે મેં દેશ, કુળ, જાત, લાકલજ્જા, ભય આદિ સર્વના ત્યામ કર્યો છે; અને કહ્યું છે, કે

" હમ તે! દુનિયાસે ન ડરેંગે : આતમધ્યાન ધરેંગે. દુનિયા દીવાની માંડા કહેશે : કાઇક મારસ્યુ ધાશે, લજ્જા, ભય, કીર્તિ અપકરીર્તિ : માન થકા શુ શ્રાશે ?

"બંધુએા, કેાનું કાેઇ છે ? મર્યા બાદ કેાણ ભકત બચાવશે ? મારું આત્મજીવન અધ્યાત્મ જ્ઞાન–ક્રિયાનું ઉચ્ચ કર્યું છું : તમા પણ ઉચ્ચ કરશાે.

" વિશેષ જે કરવાતું છે, તે કરી લાે. શા માટે વિલંભ કરાે છાે! નિશ્ચય ખાતરી છે, કે ત્રણ બંધુઓને સુધ્ધિસાગર પ્રાણ કરતાં પ્રિય ગણી ઉચ્ચ દશા પ્રાપ્ત કરાવશે. હવે શું લખું તમારું હૃદય જે લખે તે જ હું લખું છું. ખરા પ્રેમથી ધર્મકાર્ય લખશાે. ૐ શાન્તિ રૂ."

શેઢી નદી અને વાત્રક નદીના સુભગ સંગમને એાળંગી જ્યારે આ પત્ર ખેડા પહેાંચ્યા ત્યારે અમીરખજી ઋષિ છેલ્લા નિર્ણય કરી ચુક્યા હતા.

> કમર આંધી, ગઠડિયાં ઉપાડી એમણે ગુડિયા વેલથી અમદાવાદ તરફ પ્રયાણ કયું'. સંસારના સુવર્ણ'–સંયાગ ત્યાં રાહ જોતા ખડા હતા.

[१२]

સ્વધ્નદ્રષ્ટાનું સુરત

ે જરાતના જૈન સમાજ અને વિશેષ કરીને અમદાવાદના જન સમાજ ચાંકી ઊઠયા હતા. કારણકે એક નહિ પણ પાંચ યાંચ સ્થાનકમાગી સાધુઓ મૂર્તિપૂજક પંથની સાધુતા સ્વી-કારતા હતા અને મૂર્તિપૂજક ધર્મ સ્વીકારાવવાનું શ્રેય શ્રીમાનભુધ્ધિસાગરજીને ફાળે જતું હતું.

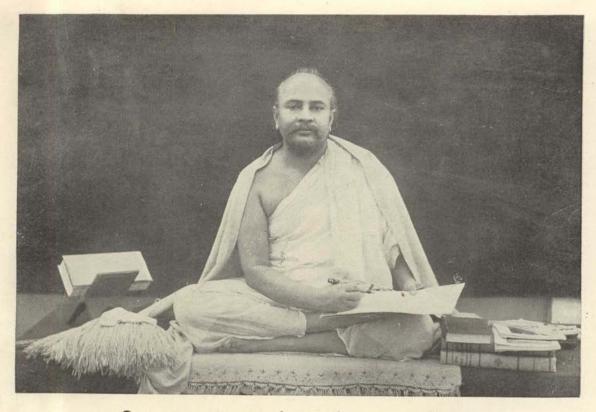
શ્વેતાંબર મૂર્તિ પૂજક સમાજમાં પુષ્યશ્લેષ્ઠ છુટેરાયજીથી લઇને એક પ્રતાપી સ્થાનકમાગી મુનિઓના વર્ગ ઊતરી આવ્યા હતા. ને એ સ્થાનકમાગી સાધુએઓ શ્વેતાંબરી મૂર્તિ પૂજક સાધુએા કરતાં વિશેષ પ્રભાવ, તમન્ના ને ખુમારી દર્શાવી સમાજને ઉન્નત કર્યો હતા. આજે એ સોત જાણે ફરી વહી નીકળ્યા હોય તેમ લાગતું હતું.

શેઠ દલપતભાઇ ભગુભાઇના વંડા આ કાર્ય માટે નિગુષ્તિ કરવામાં આવ્યા હતા, ને સલામતીપૂર્વક ચારે સાધુઓને ત્યાં રાખવામાં આવ્યા હતા. એક જ ધર્મના ત્રણ ફિરકા-માંથી પણ, એક–બીજાના થાેડા શાેડા ફેરફાર સાથેના મત–પંથના સત્યશાેધક બુધ્ધિથી સ્વીકાર કરવાે, એ સાંપ્રદાયિક અભિનિવેશના કાળમાં દુષ્કર કાર્ય હતું.

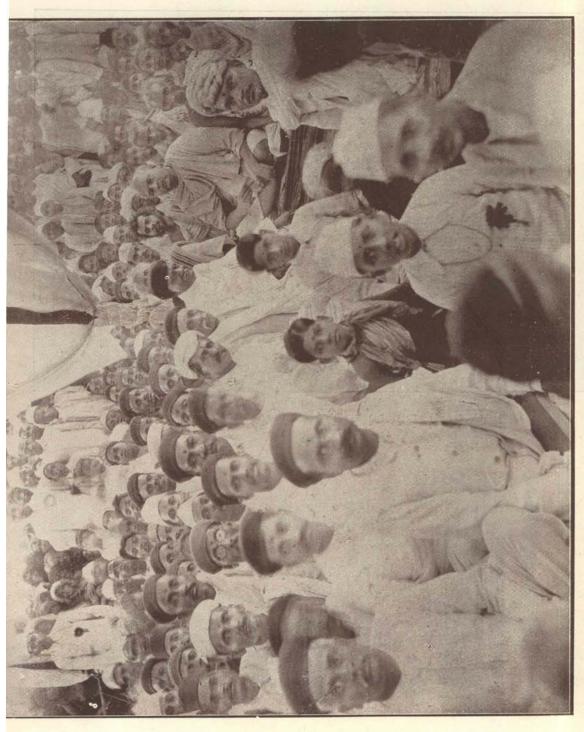
યાગ્ય સમયે કાર્યાના ભવ્ય રીતે આરંભ કરવામાં આવ્યા ચારે સ્થાનકમાળી સાધુએમમાંથી વડા શ્રી. અમીરખજી ઋષિતું નામ અજિતસાગરજી, તેમના ખંધુનું નામ મહેન્દ્રસાગરજી ને અન્ય ત્રણ સાધુએમાં નામ સૌભાગ્યસાગર, હીરસાગરજી ને સિધ્ધિસાગરજી રાખવામાં આવ્યાં. જનતા આ નવા સાધુએમને જોઈ આનંદમાં ગરકાવ થઇ ગઇ, ને મૂર્તિપુજક સમાજે એ દિવસે પાતાના દિગ્વિજય માથ્યા.

શ્રીનદ યુધ્ધિસાગરજીના શિષ્ય તરીકે જ્યારે શ્રી. અજિતસાગરજી વગેરે આવીને ખડા રહ્યા ત્યારે સહુને લાગ્યું કે યેાગ્ય ગુરુને યેાગ્ય શિષ્યની પ્રાપ્તિ થઇ ગઇ. નવસુનિ શ્રી. અજિતસાગરજીની પ્રાભાવિક સુખસુદ્રા, જવલ ત રૂપ ને રાજયાંગી જેવા રૂવાળ એઇ અધા આનંદમાં ગરકાવ થઇ ગયા.

ચાતુર્માસના દિવસાે નજીક હતા. અમદાવાદનાે જૈન સમાજ ભારે આર્કધાયાે હતાે, સારા સારા શ્રોતાજનાે એકત્ર થતા હતા. શ્રોતાએામાં શિરામણિ જેવા શ્રીયુત છાેટાલાલ

પ્રસિદ્ધવકતા સ્વ. આચાર્ય શ્રી અજિતસાગર સૂરીશ્વરજી [પદ્ધર]

સ્વય્નક્ષ્ટાનું સુરત

₹39

લખનીચંદ જેઓ 'ચાંપલી'ના ઉપનામથી ઓળખાતા તેઓ પણ વિદ્વાન મુનિરાજની ભાવ-વાહી ને શાસ્ત્રીય વાણી સાંભળવા આવતા. શ્રીયુત છેાટાલાલે પુષ્યશ્લોક ખુટેરાયછ, મહા-પ્રતાપી શ્રી. મુલચંદ્ર મહારાજ, શ્રી: રવિસાગર મ. ના શિષ્ય શ્રી. શાન્તિસાબર અનાં વ્યાખ્યાના સાંભળ્યાં હતાં: ને સુપ્રસિદ્ધ તપસી પાસેથી તત્ત્વાના અવળાય કર્યો હતા. દ્રવ્યાનુયાંગના તેઓ સારા જ્ઞાતા હતા.

અન્ય પ્રસિદ્ધ શ્રોતાએમાં વિદ્યાશાળાના કેટલાક ગૃહસ્થા, નગરશેઠ માહનલાલ લલ્લુલાઇ તથા ઉજમ ફઇની ધર્મશાળાના સંરક્ષકા મુખ્ય હતા. અમદાવાદના પ્રસિદ્ધ માસ્તર શા. હીરાચંદ કકલલાઇ, શા. ખાલાલાઇ કદલલાઇ, શ્રીયુત આલમચંદ, આંબલીની પાળના ઉપાશ્રયના આગેવાન શ્રાવક હીરાચંદ સજાશ્રુજ વગેરે પશુ હતા.

શ્રાવિકાઓમાં શેઠાણી ગંગાએન, શેઠ ઉમાભાઇ હઠીસી ગનાં પત્ની સુશ્રાવિકા ચંચળએન, નગરશેઠ મયાભાઇ પ્રેમાભાઇનાં પત્ની મુકતાએન, શેઠ દલપતભાઇ મગનલાલનાં સુપુત્રો સરસ્વતીએન તથા શેઠ લાલભાઇ દલપતભાઇનાં સપુત્રી માણેકએન વગેરે હતાં. આ બધી બહેના પ્રકરણાની સારી જ્ઞાતા હતી. સાધ્યીઓમાં હરખીશ્રીજી વગેરે હતાં.

આ બધાના આગ્રહથી વ્યાખ્યાનમાં આવશ્યક સૂત્રનું વાચન શરૂ થયું. ને ઉત્તર વ્યાખ્યાનમાં પ્રશ્નોત્તર રતનમાલા વંચાવા માંડશું. શ્રોતાઓની ભારે મેદની જામવા લાગી. ઉપાશ્રયમાં જગ્યાની તંગી લાગવા માંડી. વ્યાખ્યાતા ને શ્રોતાની અદ્ભુત તલ્લીનતા જામી હતી; અને એવી તલ્લીનતા જામી જાય ત્યારે સ્થળ-કાળના વિચાર લખ્ત થઇ જાય છે. પહેલા જ વ્યાખ્યાનમાં દોઢ કલાક વીતી જવા લાગ્યા. આખરે એવા નિર્ણય કરવામાં આવ્યા કે પાછળના વ્યાખ્યાનમાં શ્રી ચરિત્રનાયકના નવા શિષ્ય શ્રી અજિતસાગરજી વ્યાખ્યાન વાંચે. આ નિર્ણય પ્રમાણે શ્રી. અજિતસાગરજીએ ભીમસેન રાસ વાંગવા શરૂ કર્યો; ને પાતાન વાણીમાધુર્ય ને વાક્છટાથી શ્રોતાએનું મન હરી લીધું. ગુરુને યાગ્ય શિષ્યની પ્રાપ્તિથી સહુ હિતેયીનાં મન સંતાય અનુભવવા લાગ્યાં.

આ વેળા અમદાવાદમાં જુદા જુદા ઉપાશ્રયે સુવિહિત સાધુઓનાં ચાતુમાંસ હતાં. પાંજરાપાળના ઉપાશ્રયે શ્રી. હંસવિજયજી મહારાજ હતા. ઉજમક્ઇની ધર્મશાળાએ પં. શ્રી. ચતુરવિજયજી હતા. વિદ્યાશાળા ખાતે પંન્યાસ મેઘવિજયજી ને ડહેલાના ઉપાશ્રયમાં પંન્યાસ ભાવવિજયજી ને પંન્યાસ નીતિવિજયજી હતા. લવારની પાળના ઉપાશ્રયે મુનિ ભુષ્ધિ-વિજયજી તથા પંન્યાસ પ્રતાપવિજયજી હતા, વિમલના ઉપાશ્રયે શ્રી. સૌભાગ્યવિમલજી વગેરે હતા.

ચરિત્રનાયકને શ્રી. હ સવિજયજી મહારાજ સાથે ઘણા ધર્મ સ્નેહ હતા, અને તેઓ અનેકવાર તેમના સમાગમ કરતા, આ ઉપરાંત તેમની હમેશની આદત મુજબ એ સર્વ સંપર્કમાં માનનારા હતા, અને તે કારણે અવાર નગર સહુને મળ્યા કરતા, સહુની સાથે વિચારાની આપ–લે કરતા. ને તેમનું દ્રષ્ટિબિંદુ સમજવા યથાશકય પ્રયત્ન કરતા. આ સરલ. ^ર૩૮ **યાગનિ**ષ્ઠ આચાર્ય

ઉદાર ને હેતાળ મુર્તિ'ની મુલાકાતે અન્ય મૂનિએા પણ આવતા.

એ **વર્ષ**ના પર્યુવણમાં શ્રાવકાના માટે સમૂહ ચરિત્રનાયકની વ્યાખ્યાન-ધારા ઝીલવા એકત્ર થયે. આને પરિણામે કેટલીક વાર સ્થાનાભાવ થતા ને શ્રોતાઓને નિરાશ શ્રુલું પડતું.

આ પ્રવૃત્તિએ માં પણ ચરિત્રનાયક પાતાના સ્વાધ્યાયમાં હેશ પણ ચુકતા નહીં. સવારમાં પાતાના અભ્યાસ કરતા. પછી વ્યાખ્યાન વાંચતા. ગાંચરી-પાણી પછી તેઓ આરામ કરતા. એ વખતે જીદી જીદી જાતાના ને નાતના માણસો શંકા-સમાધાન માટે આવતા, તેમની સાથે અર્ચા કરતા. નવરાશની વેળાએ પાતાના ગુરુજી શ્રી. સુખસાગરજી મહારાજની પાસે બેસી તેમના વિશાળ અનુભવાનું અધ્યયન કરતા : ને સત્રિએ ધ્યાન ને સમાધિમાં લીન થતા.

કારતકી પૂર્ણિમાને દિવસે પટદર્શન માટે અમદાવાદના ચતુર્વિધ સંઘ જમાલપુર તરફ જતા; ને ત્યાં શ્રી. સિદ્ધાચળનાં ચિત્રમય દર્શન-વંદન કરી પાછા ફરતા. દરેક ઉપાશ્રયના સાધુઓ પાતાના સમુદાય અને ભક્તમણ સાથે ત્યાં આવતા ને દર્શન-વંદન કરી જતા. આ વેળા આપણા ચરિત્રનાયકના ઉત્સાહથી ને વડીલ સાધુઓની અનુમતિથી શ્રી. હંસવિજયછ મહારાજ, પં. ચતુરવિજયછ, ગુરુ શ્રી સુખસાગરછ, પં. મેઘવિજયછ તથા પં. નીતિવિજયછ વગેરેએ સંયુક્ત થઇને દર્શન-વંદન ને ચૈત્યવંદન કર્યાં. અમદાવાદના જૈનોને હરખાવે તેવા આ પ્રસંગ અનેક હતા. આટલા મહાન મુનિએનનું મિલન એમને આશ્ચર્યજનક હતું.

ચાતુર્માસ પૂર્ભુ થયે ગુરુજી સાથે ચરિત્રનાયક સરખેજના સંઘમાં ગયા, પચાસેક હાથ ઊંચી સાગરમતીની ભેખડ પર આ ગામ વસેલું છે, ને અમદાવાદથી ચારેક ગાઉં દ્વર છે.

આ વેળા સુનિસજ શ્રી છુદ્ધિસાગરજીની કીર્તિ માટાં માટાં શહેરા પ્રસરી વળી હતી. તેમની વિદ્વત્તા ને વિદ્વત્તા સાથે નિરિલિમાનતા ભલલલા વિરાધીઓની વચ્ચે માગ મૂકાવતી. ખટપટથી તેઓ લગલગ દૂર જ રહેતા. સાધુ સંગઠન ને સંઘસંગઠનના મજખૂત હિમાયતી હાવાથી શહેરે શહેરના જૈન સંવા તેમના આગમન માટે ઉત્સુક રહેતા. અને તેઓ જ્યાં જતા ત્યાં પાતાની પ્રતિભાષી સંપ, સુલેહ ને ધર્મરુચિ પ્રપ્રટાવતા. અઢારે કામ જૈનાને, જૈન સાધુઓને અને મંદિરને માનની નજરે લેવા લાગતી.

સૂરતના જાણીતા ઝવેરી જીવણચંદ ધરમચંદ આ વેળા સૂરત પધારવા માટે વિનંતિ કરવા આવ્યા. તેમણે ગુરુ શ્રી. સુખસાગરજી મહારાજને વિનંતિ કરી કે આપ શિષ્ય સમુદાયમહ સૂરત પધારા ! વિનંતી સુંદર હતી, ધર્મ પ્રભાવનાના ભારે યેળ હતા. પણ હવે તો વૃદ્ધાવસ્થા દમી રહી હતી: વળી આ જીવાન સાધુઓની પ્રબલ વેગભરી પ્રવૃત્તિઓને પહેલી વળાય તેમ નહોતું. એ ઉત્રવિહારા, માર્ગની મૂંઝવણા શરીર વેઠી શકે તેવું પણ નહોતું.

તેઓએ માનનીય ઝવેરીજીને શ્રી. ભુદ્ધિસાગરજીને લઇ જવા આજ્ઞા આપી: ને

સ્વપ્ન ક્ષ્ટાંનું સ્ફરત રાહ્

સરખેજથી વૃધ્ધ ગુરુજીએ અમદાવાદ તરફ ઋષ્ધિસાગરજી સાથે વિહાર કર્યો. ચરિત્રનાયકે સ્વશિષ્ય અમૃતસાગરજી, અજિતસાગરજી, સૌભાગ્યસાગરજી, વૃધ્ધિસાગરજી આદિ સાથે સાણંદ તરફ વિહાર કર્યો. સ્થાનકમાર્ગા સંપ્રદાયમાંથી આવેલા મુનિરાજોને શ્રી. સિદ્ધાચલજીનાં દર્શન કરાવવા પ્રથમ પ્રયાણ પાલીતાણા તરફ કર્યું.

સિલ્ડિંગિરિની આ યાત્રા ત્રીજી વારની હતી. અહીં તેએ અઢાર દિવસ રાેકાયા ને રાેજ એક એક યાત્રા કરી. શ્રી. અજિતસાગરજીએ જન્મ ધરીને આજે નીરખેલા આ ગિરિને બેડીને ખૂબ આનંદ અનુભવ્યા, ને સંપૂર્ણ તીર્થ યાત્રા કરતાં કરતાં એમનું રામરાેમ વિકસ્વર થઇ રહ્યું. રાેજરાેજની યાત્રા છતાં તેમનું દિલ જાણે સદા દર્શનાતુર રહેવા લાગ્યું.

ગુરુદેવ શ્રી. રવિસાગરજ મહારાજની આજ્ઞા હતી કે પાલીતાણામાં આત્માથી સાધુએ!એ ઘણું રહેવું નહીં. જો રહેવું પડે તેા મિષ્ટાન્ન વિનાના આહાર લેવા, વા લૂખું લોજન કરવું યા ઉપવાસ કરવા, અને સ્ત્રીપરિચય વિનાની ધર્મશાળામાં વસતું.

ગુરુદેવનાં આ વાકચાની પ્રતીતિ ચરિત્રનાયકને ગૃહસ્થાવાસમાં થઇ ગઇ હતી, ને એક નાંધ દ્વારા થાડાએક નિયમો પણ કર્યા હતા. આ ઉપરાંત પાતાના અમદાવાદના ચાતુર્માસમાં શેઠ મનસુખમાઇ ભગુભાઇ, શેઠ ચીમનલાલ નગીનદાસ તથા શેઠ વીરચંદ દીપચંદને ઉપદેશ આપી, પાલીતાણા ખાતે એક અલગ ધર્મ શાળા માટે પ્રેરણા કરી હતીઃ તેમ જ તે ધર્મ શાળામાં સ્ત્રી ને સાધ્વીઓ ન ઉતરે તેવું અધારણ કરવા કહ્યું હતું. સંજોગાનુસાર આ કાર્ય ખન્યું નહીં; પણ ચરિત્રનાયકને એ વાત સદા ખટકયા કરી, ને આ કારણે સિદ્ધાચળજમાં લાંબા વસવાટ તેમણે કદી પસંદ ન કર્યો.

આ વેળા અહીં પંજાબની ધરા પર જૈનત્વની ધજા કરકાવીને આવેલા, શ્રી. વલ્લભ-વિજયજી તથા શ્રી લિલિતિજયજી સાથે તેમના મેળાપ થયા. તેઓ રાધનપુરથી શેઠ મોતીલાલ મુંળજીના સંઘમાં આવ્યા હતા. બધા વચ્ચે સુંદર જ્ઞાનચર્ચા ચાલી ને એ મિલને ખંનેને માટે સુખદ સ્મરણાં મૂક્યાં. આ સિવાય અહીં વિજયનેમિસૂરિજી તથા તેમના સાધુઓની મુલાકાત થઇ. રાધનપુરી શ્રી ભક્તિવિજયજી, શ્રી નીતિવિજયજીના પ્રશિષ્ય શ્રી. મણિવિજયજી તેમજ અન્ય ગચ્છના સાધુઓ સાથે મુલાકાત થઈ. તેઓની ચર્ચાના મુખ્ય વિષય સંઘની ને ધર્મની ઉન્નતિના રહેતા. ચરિત્રનાયકને સદાના પ્રિય મુનિ શ્રી. કર્પું રવિજયજીના પણ અહીં મેળાપ થયા.

શેઠ આણું દજી કલ્યાણુજીના કારખાનાના (પેઢી) મુનીમ બાબુ ગિરધારીલાલજી ધર્મ-પ્રશ્નોના રસિયા હતા. તેઓ ભગવતી તથા પન્નવણા સૂત્રમાં આવતા કેટલાક દુર્બોધ વિષયો સમજવા ચરિત્રનાયકની પાસે આવતા. ચરિત્રનાયક એ વિષયો સમજાવતા ઉપરાંત કાઇક વાર પેઢી વિષે, ધર્માં શાળાઓ વિષે તથા યાત્રીઓ વિષે ઉપયોગી સ્ત્રચન કરતા.

સિદ્ધાચળજીની યાત્રા સાનંદ સમાપ્ત કરી તેએા સાેનગઢ, વળા (ત્રલ્લભીપુર),

ર૪૦ યાગનિષ્ઠ આ**ચાર્ય**ે

રતનપુર થઈ ધાલેરા આવ્યા. ધાલેરા ઘાઘાના જેવું જૂનું અંદર હતું, ને અમદાવાદના મુખ્ય અંદર તરીકે ગણાતું. અહીં બે જાહેર ભાષણા આપ્યાં.

ધાલેરાથી બારૂ થઇ ખંભાત બંદરે આવ્યા. ખંભાતના સંઘે ઠાઠમાઠથી પ્રવેશાત્સવ કર્યા. અહીં થાડા દિવસ સ્થિરતા કરી જૈનશાળામાં સકળસંઘને ઉપદેશ આપી આગળ વધ્યા. વડાદરા, ગંભીરા, ઉમેટા, છાણી થઇ વડાદરા પધાર્યા.

વડાદરા તા તેમની વાણીના આસ્વાદ પામેલું નગર હતું. થાડાએક દિવસામાં પણ જૈન અને જેનેતરા સમક્ષ તેમણે ઘણા ધર્મબાધ આપ્યા. સૂળા તેમજ અમલદાર વર્ગને તેમણે ધર્મબાધ ઉપરાંત સ્વક્ત'વ્ય વિષે ઘણું કહ્યું.

વહાદરાથી સૂરત તરફ વિહાર આગળ વધ્યાે. વહાદરા, મકરપુરા થઇને ઇટાલા આવ્યા. અહીં આર્યાસમાજી તથા સ્થાનકવાસી ભાઇએા સાથે મૂર્તિ સંખંધી ખૂબ ચર્ચા થઇ. સહાનુભૃતિપૂર્વ કે પાતાનું દષ્ટિબિંદુ સમજ્ઞવ્યું. ઇટાલાથી આગળ કૂમકદમ કરતા તેઓ મીયાં-ગામ થઇ પાલેજ આવ્યા. પાલેજની નિશાળમાં એક જાહેર ભાષણ આપી અનાર તરફ વધ્યા. શેઠ દીપચંદભાઇના આગ્રહથી અંગારે ધર આવ્યા ને ત્યાંથી શુકલતીથે ને ઝઘડિયા તીર્થની યાત્રાએ ગયા.

શુકલતીર્થ સુંદર સ્થળ છે, રાજા ચાંદ્રગુપ્તના વખતથી એ હિંદુતીર્થ લેખાય છે. પવિત્ર એવી નર્મદા નદી વહે છે: ને એના બેટમાં કળીરવડ આવેલા છે. ઝઘડીઆ તીર્થ પણ પ્રાચીન જૈનતીર્થ છે: ને સુંદર કુદરતના લીધે મન ઠરે તેવું છે. સ્રતના કેટલાએક જૈનો અહીં દર્શનાર્થ આવી પરિચય સાધી ગયા.

ઝઘડીઆથી મિયાંગામ માંગરાળ થઈ તેઓ તડકેસર આવ્યા. અહીં ઘણા માર-વાડીઓ વસે છે, ને જૈન ધર્મ પાળે છે. પણ સાધુઓ માટે ઉપાશ્રયની ખામી હતી. ચરિત્ર-નાયકે ભૂતાજી વગેરે મારવાડી ભાઇઓને એકત્ર કરી પ્રેરણા કરી : તેમેજ સ્ર્રતથી મદદ અપાવવા પણ કહ્યું. અહીં થી કુડગસ, કઠાર, સાયણ થઇને કતાર ગામ આવ્યા.

સૂરત જિલ્લાની રસાળ ભૂમિ શરૂ થઇ ચૂકી હતી : ને જેવી રસાળ ભૂમિ તેવાં રસિક ને લહેરી માનવીઓના એ મુલકમાં કુદરતે પાતાની શાભા ખડકી દીધી છે. વાલ્મીકિ રામા-યણનું દંડકારણ્ય આ જ જિલ્લામાં છે. સાગર અને સરિતાએ આંખા પ્રાંતને પખાળે છે.

કતારગામ હિંદુ તીર્થ છે, પણ શ્રી. માહનલાલજી મહારાજ એ ગામમાં આવ્યા ત્યારથી ત્યાં સુંદર જૈન મંદિર ને ધર્મશાળા ત્યાં બંધાયાં છે. જૈનો જાત્રા કરવા પણ આવે છે. માહ વદી ખારશના રાજ અત્રે આવતાં સૂરતથી શેઠ જીવણુગંદ ધરમગંદ, શેઠ નગીનદાસ ઝવેરગંદ, શેઠ ફકીરગંદ નગીનદાસ કપુરગંદ ઝવેરી, ઝવેરી ભુરિયાભાઈ જીવણુગંદ, ઝવેરી ગુલાખગંદ દેવગંદ, શેઠ લલ્લુભાઇ ધરમગંદ, શેઠ હીરાગંદ નથુભાઇ, શેઠ નગીનદાસ મંછુભાઈ વગેરે અત્રષ્ટ્ય સુરતી મહાજના અનેક શ્રાવક–શ્રાવિકાઓ સાથે ત્યાં આવ્યા. મેળાનું

સ્વપ્નદ્રષ્ટાનું સુરત

287

દ્રશ્ય ખડું થઈ ગયું.

બીજે દિવસે સુરતમાં પ્રવેશ હતો. સુરતી સદ્દ થહે રથે એ પાતાના ભાવ ખતાવવામાં ને શાસનની પ્રભાવના કરવામાં કાઇ વાતની કમીના રાખી નહાતી. એ કાળ એ જાતના હતા. જમણ ને વરઘાડા સિવાય પ્રભાવનાનાં કાઇ સ્થળ દેખાતાં નહાતાં. સૂરત જેવા અલખેલા શહેરની અદ્ભુત શાભા હતી.

કવિએ એને 'સુરત સાનાની મૂરત' કહેતા. ત્રણુસા વર્ષ પહેલાં ચાર્યાસી ખંદરના વાવટા એને ત્યાં ફરકતા. સુરતના જૈન ઝવેરીએ ને નાણાવટીએ જગતમાં માગ મુકાવતા. મક્કા શરીફની ચાત્રાએ જવા અહીં આવવું પડતું. અંગ્રેજોએ પહેલી કાઢી અહીં નાખેલી ને આજ અંદરેથી પહેલી ગુજરાતણ—શેઠ હઠીસીંગનાં માતુશ્રી સુરજભાઈ મુંખઇ અંદરે, શેઠ માતીશા સાથે હિસાબ સમજવા ગયેલાં. પણ જેમ એક શ્રીમંત બને તો અનેક નિર્ધન બને; એવા નિયમ છે, તેમ એક નવું શહેર સરજાય તો અનેક જૂનાં ગામ નગરના સંહાર કરી લે. મુંબઇ બંદર હિંદુસ્થાનની અલકાપુરી બન્યું ને સુરતને શોષી ગયું.

છતાં સૂરતી એટલે લહેરી. સુખમાંય લહેર કરે ને દુઃખમાંય લહેર કરે. એનુ ઉપ-નામ લાલા. એ સુરતી લાલાઓએ પડતા સૂરતને ખાળી રાખ્યું. મરણુ માટે કાશીની જાત્રા કરનારાઓ ને જમણુ માટે સૂરતની સહેલગાહે આવનારા આજે પણ હજી જૂની કહેવતની ઝમક ન્યાળે છે.

સૂરતની ભૂમિ એટલે અટંકી કવિ નમ દની ભૂમિ. એ ભૂમિ પર એક અન્ય અટંકી, સદાચારી સાધુકવિએ પગ મૂક્યો. ગાપિપુરામાં પુજ્ય શ્રી માહનલાલજી મહારાજના ઉપાશ્રય-માંથી સહુ પ્રથમ વાણીવિન્યાસ કરો કમેં બાેધ આપ્યા. નવીન વિચારા ને નવી વાણી હતી. શ્રી સંઘ આનંદ પામ્યા.

સૂરતમાં ફાગણ માસ વ્યતીત કર્યો, પણ કુદરત અને કલ્પનાના આ ઉપાસકને ઘણી વાર શહેરીજીવનના આડંખરા, ધમાધમી મૂંઝવી નાખતા. કવિત્વવાળું મન ઘણી વાર કુદરતના ચાગાનમાં ચાલ્યા જવાનું કરતું. યાગિક આત્મા ધ્યાનને યાગ્ય સ્થળ કાળની ઝંખના કરતા.

એ વેળા સૂરતના પ્રખ્યાત દાનવીર ઝવેરી શેઠ ધરમચંદ ઉદયચંદના સુપુત્રો શેઠ જીવણ્યંદ, ગુલાબભાઇ તથા મગનભાઇ અને દાનવીર નગીનદાસ કપુરચંદના સુપુત્રો શેઠ ક્કીરભાઇ, ગુલાબચંદભાઈ, રાવબહાદુર શેઠ હીરાચંદ માતીચંદ, ઝવેરી ભુરિયાભાઇ જીવણ્યંદ વગેરેએ મહારાજશ્રીને ડુમ્મસ પધારવાના આગ્રહ કર્યો, ને ચૈત્રી એાળી સુંદર રીતે ઉજવાવવા વિનંતી કરી.

ડુમ્મસ દરિયા કિનારે આવેલું પ્રકૃતિરમ્ય સ્થળ છે. એક તરફ ક્ષિતિજને લેટતા અનન્તસાગર લહેરિયાં લેતા પડયા છે, બીજી તરફ સુંદર અંગલાઓ અંધાયલા છેઃ ને અનેક ર૧ २४२

યાગનિષ્ક આચાર્ય

સહેલાણીએ ચૈત્ર-વૈશાખના તડકા ત્યાં ગાળે છે. સૂરતથી આઠ માઇલ પર આ સ્થળ આવેલું છે.

ચરિત્રનાયકે આ આશ્રહમાં એક પંથ ને દો કાજ જોયાં. ઓળી પર તો તેમની અદ્ભુત શ્રદ્ધા હતી, ને મૃત્યુના માંમાં સપડાયા છતાં એક વાર તેને છેાડી નહેાતી. તેઓએ આ આમંત્રણને સહર્ષ સ્વીકારી ડુમસ તરફ વિહાર કર્યો. પણ એ તો જ્યાં જાય ત્યાં પુષ્પની પાછળ બ્રમર આવે એમ અનેક માણસો ત્યાં આવીને લાભ લેવા લાગ્યા. ઓળીમાં શ્રીપાલ રાજાના રાસ સુંદર રીતે વાંચ્યાે. દાન, શિયળ, તપ અને ભાવ લક્ષીને અનેક કથાએ કહેવામાં આવી. આજના યુગને જેની જરૂર હતી, એનું જ ભાષણ ચરિત્રનાયક કરતા. તેઓએ આજના યુગમાં સુખી થવા માટે આ ચાર વસ્તુ કેટલી જરૂરી છે, એના સુંદર ચિતાર રજૂ કર્યો.

એ વેળા ધરમપુર સ્ટેટના રાજવી દર્શાનાથે આવ્યા. ચરિત્રનાયકે તેમને સપ્ત વ્યસન વિષે સુંદર બાેધ આપ્યા. એ રાજવીએ શિકાર ન કરવાનું વ્રત સ્ત્રીકાર્યું.

અહીં ની શાંતિમાં ચરિત્રનાયકે યોગ વિષે ગ્રંથ રચવાે શરૂ કર્યાે, ને ટ્રંક સમયમાં સંસ્કૃત ભાષામાં એકસા આઠ શ્લોકામાં 'યાગદીપક' ગ્રંથ રચીને સંપૂર્ણ કર્યાે. આ ગ્રંથની પ્રસ્તાવનામાં તેઓએ આજે જૈનસમાજમાં યાગ તરફ અહુ દુર્લં લ ને અતિ અરુચિ ધરા-વવામાં આવે છે, તેને પ્રમાણ આપતાં લખ્યું છે કેઃ—

श्रीयुते हुम्मस ग्रामे, बुद्ध्यव्धिसाधुना शुभः । अन्दोत्तर शतश्लोके, कृतो योगप्रदीपकः ।।

'' જૈન શાસ્ત્રોમાં યાગ સંખંધી અનેક શ્ર'થા છે. યાગવિદ્યાના કેટલાક શ્રંથા પહેલાં ગુપ્ત રાખ-વામાં આવતા. યાગનું પરિપૂર્ણ આરાધન કરીને ચાવીસમા તીર્થ કર શ્રી મહાવીર પ્રભુએ કેવલત્તાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું. વીતરાગ શ્રી મહાવીર પ્રભુએ યાગના અનેક બેદાનું વર્ણન કર્યું છે. અન્ય દર્શનીઓ યાગને માને છે, જ્યારે જૈનદર્શનમાં હડ્યાગ, રાજયાગ, ક્રિયાયાગ, બકિતયાગ, મંત્રયાગ, લયયાગ, (સ્થિરતા), દેશવિરતિ યાગ ને સર્વ વિરતિ યાગ–આદિ સર્વ યાગોના સમાવેશ થાય છે.

" જૈન શાસ્ત્ર પ્રમાણે જેટલા તીર્થ કરા થાય છે, તેટલા સર્વે વીશરથાનકરૂપ યાગની આરાધના વડે જ થાય છે… જૈન સાધુઓ અને બ્રાવકાના ધાર્મિક આચારા ખરેખર યાગરૂપ જ છે. પંચ મહાવત ને ભાર વર્તનો યાગના પહેલા પર્ગાથયા રૂપ યમમાં સમાવેશ થાય છે.

" જૈન શાસ્ત્રોમાં અઠાવીશ પ્રકારની લિખ્ધિએ દર્શાવી છે, તે યાગીઓને ઉત્પન્ન થાય છે. તપ-શ્રયાં કરવી તે પણ એક જાતના યાગ છે. પ્રતિલેખના, પ્રતિક્રમણ, પૂજા, સ્વાધ્યાય અને પાંચ સમિતિઓ પણ યાગરૂપ જ છે. મન, વચન અને કાયાના પાપાના દયાગ કરવા, તે પણ એક જાતના યાગ છે. પ્રાય-શ્ચિત કરવું તે પણ યાગ છે. વિનય, વૈયાવચ્ચ, ધ્યાન, કાયોત્સર્ગ અને સ્વાધ્યાય વગેરેના પણ યાગમાં સમાવેશ છે.

'' યોગદર્ષિટ સમુચ્યય શ્રાંથમાં યોગની આઠ પ્રકારની દર્ષિટ જણાવી છે, તેઓના પણ યોગમાં સમાવેશ થાય છે.

સ્વય્નદ્રષ્ટાનું સુરત રેપલ

" પ્રતિષ્ઠા વખતે મંત્રો બાલવામાં આવે છે, તેના પણ યાગમાં સમાવેશ થાય છે. પ્રતિષ્ઠા વખતે શ્રહોની પૂજ્ત થાય છે, તે શ્રહોના પાટલા પર જીદા જીદા રંગનાં વસ્ત્ર અને જીદાં જીદાં નૈવેદ્ય ધરવામાં આવે છે: તેમાં યાગશાસ્ત્રકથિત પૃથિવીતત્ત્વ આદિ તત્ત્વાનું ગંભીર રહસ્ય સમાયેલું છે; પણ તેને હાલના પ્રતિષ્ઠા કરનારાઓ બરાબર સમજી શકતા નથી.

- '' યોગોદ્વહનની ક્રિયાઓમાં તેમ જ પ્રતિક્રમણ તથા પ્રતિષ્ઠાની ક્રિયાઓમાં જે જે મુદ્રાઓ કર-વામાં આવે છે, તેમાં પણ યોગનું જ રહસ્ય સમાયેલું છે.
- " સુરિમંત્રના ધારક આચાર્યાને મુદ્રાએ તથા સંકલ્પો કરવા પડે છે, તેમાં પણ યોગનું ઉત્તમ રહસ્ય સમાયેલું છે. ચંદ્રસ્વર ચાલનાં દીક્ષા દેવી, પ્રતિષ્ઠા કરવી, વગેરેમાં પણ યોગવિદ્યાના પ્રભાવ છે. અમુક દિશાએ મસ્તક રાખીને સુવું, અમુક પડખે સુધ રહેવું, તેમાં પણ યાગવિદ્યાનું મહાત્મ્ય અવખાધાય છે.
- "લોગરસ વગેરેના કાયોત્સર્ગમાં પણ પ્રાણાયામથી શ્વાસોચ્છવાસના નિયમ વધાયો છે. 'સમાહિવર-મુત્તમ' દિન્તુ ' તથા અન્ય પણ એવાં આવશ્યક સૂત્રનાં વચના યાગના માર્ગ દર્શાવે છે. પંચેન્દ્રિય સૂત્રમાં પણ આચાર્યને સાધવા યાગ્ય યાગ–આચાર બતાવ્યા છે. ''

આ રીતે ચાગપ્રેમી મહાત્માની પ્રવૃત્તિઓને વખાડનારાઓને તેમના ધાર્મિક જીવ-નમાં ચાગનું કેટલું અનિવાર્ય સ્થાન છે, તે ખતાવ્યું છે. ને જો ચાગનું સ્થાન હાય તા શા માટે તત્પ્રકારની શુધ્ધિ, ગુરુગમ મેળવી યથાખ્યાત ક્રિયાઓ ન કરવી ? ચાગનિષ્ઠ મુનિરાજ વિશેષ આગળ વધીને કહે છે કે—

- " છ આવશ્યકની ક્રિયાએ। પણ યોગના આધારે રચાઇ છે. ધર્મ ધ્યાન અને શુકલધ્યાનના યોગમાં સમાવેશ થાય છે. ત્રાનયોગ, દર્શનયોગ ને ચારિત્રયયોગ સંખ'ધી અનેક શાસ્ત્રો રચાયેલાં છે.
- " શ્રીમદ્ હરિભદ્રસૂરિએ યોગદર્ષ્ટિ સમુચ્ચય અને યોગળિન્દુ શ્રંથને ખનાવીને રાજયોગની ઉત્તમ-તામાં વધારા કર્યો છે. શ્રીમદ્ યોગદત્તસૂરિએ પણ એક યોગના શ્રંથ ખનાવ્યા છે, તેને અમે દેખ્યા છે.
- " કલિકાલસર્વા શ્રીમદ્દ હેમચંદ્રાચાર્યે યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિ, એ અષ્ટાંગના પ્રકાશ કરવા 'યાગશાસ્ત્ર ' નામના ગ્રંથ રચીને દુનિયાના લોકા ઉપર માટા ઉપકાર કર્યો છે.
- " શ્રીમદ્ શુભચં દ્રાયાર્યે, ત્રાનાર્જુવ શ્રંથ રચીને તેમાં યાગનું મહાત્મ્ય ખુબીથી દર્શાવ્યું છે. શ્રીમદ્ આનં દ્વનજી, શ્રીમદ્ વિનયવિજયજી ઉપાધ્યાય અને ત્રાનિવેમલસૂરિએ અઢારમી સદીતે યાગના ત્રાનશે. સુવર્જ્ પ્રકાશમયી બનાવી હતી, અને તેઓએ અધ્યાતમ ત્રાનયાગને સારી રીતે અવલં બ્યા હતા.
- " ઓગણીસમાં સદીમાં શ્રી. વિજયલક્ષ્મીસ્રિએ યોગના માર્ગને અવલંખ્યો હતો. વીસમી સદીના આરંબમાં શ્રીમદ્ ચિદાનંદ છ (કપૂરચંદજી)એ ચિદાનંદ સ્વરાદય ખનાવીને યોગમાર્ગના પ્રકાશ કર્યો છે. જૈનોમાં હાલ યોગના શ્રંથા છતાં, સાક્ષર જૈનોની અલ્પ સંખ્યાને લીધે યોગમાર્ગના ધાર્યા પ્રમાણે ફેલાવા થવા પામ્યા નથી. "

આમ જૈનદૃષ્ટિએ યોગનું મહાત્મ્ય દર્શાવતા તેમણે આ ગ્રંથ રચી નવા સાહિત્ય સીમાના સૂચક સ્થભ ખડા કર્યા. સાથે સાથે તેમણે ભયસૂચક સ્થાનના પણ નિર્દેશ કરી દીધા.

" આ કાળમાં અપ્રમત્ત ગુખુરથાનક સુધીની ઉપશમાદિ-ભાવની સમાધિની અસ્મિતા છે, માટે

ર૪૪ યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

યોગના જિત્તાસુએ એ સુગુરુનું આલંખન લઈ યોગ-વિદ્યાના અભ્યાસ શરૂ કરવા. યોગ-વિદ્યાના અભ્યાસ શરૂ કર્યો એટલે તરત યોગીની દશા પ્રાપ્ત થઇ શકતી નથી, પણ યોગ-વિદ્યાની ખાર વર્ષ પર્મ ત આરાધના કરવાથી યોગવિદ્યાના ખરા અનુભવ જાગ્રત થાય છે.

" જે મતુષ્યા અન્યાને ચમતકારા બતાવવા માટે અને પાતાની બાલ કામનાઓ પૂર્લ કરવાને માટે યોગની આરાધના કરે છે, તેઓ યોગમાર્ગની ઉચ્ચ ભૂમિકામાં પ્રવેશી શકતા નથી. યોગથી ચમતકારા પ્રાપ્ત થાય છે, પણ યોગીએ બાલ કામનાના ત્યાગ કરીને નિષ્કામ છુહિથી યોગની સાધના કરવી જોઇએ. મદારીની પેડે યોગથી ડાઇ સામાન્ય ચમતકાર પ્રાપ્ત કરીને, લોડામાં જે જ્યાં ત્યાં ખેલ કરીને બતાવે છે, તે મતુષ્ય યોગની ઉચ્ચ ભૂમિકામાં પ્રવેશી શકતા નથી….યોગીએ, લોક પોતાને માને યા ન માને, તેની ઇચ્છાના ત્યાય કરવા જોઇએ. "

એક તરફ નિવૃત્તિના કાળમાં 'યોગદીપક ' ગ્રંથનું સર્જન થઇ રહ્યું હતું; બીજી તરફ જનકલ્યાણ માટે પણ યત્ન ચાલ્યા કરતો. સવારે, બપારે કે સાંજે દરિયા કિનારે જતાં અનેક માછીમારા પાતાના ધંધા ચલાવતા જોવા મળતા. ચરિત્રનાયક માંએ કપડું દાબી નાસિકા ઊંચી ચડાવી એ પામરાને તેમના ભાવિ પર છાડી ચાલ્યા ન જતા, પણ સહુની પાસે જઇ, ધર્મના બે બાલ કહી એકત્ર કરી બાધ આપતા. તેમને તેમના જેવી ભાષામાં ને તેમને રૂચતાં દુષ્ટાંતામાં જવહિંસા, દારૂ વગેરે માટે સમજાવતા. કેટલાય માછીમારા દારૂનિષેધની, કાઇ માંસનિષેધની એમ જીદીજીદી બાધાઓ લઇ પાતાની કૃતજ્ઞતા અતાવતા.

ધ્યાનપ્રવૃત્તિ અહીં પણ ચાલુ જ હતી. બગીચામાં રાત્રે ધ્યાન ધરતા. અહીં પણ અમદાવાદ, ખંભાત, વડાદરા, કપડવણજ, પાદરા વગેરે સ્થળાથી દર્શનાથી એાના પ્રવાહ ચાલુ રહેતા. દર્શનાથી એાને ધર્મા પદેશનું ભાશું અવશ્ય બંધાવવામાં આવતું.

ચૈત્રી એાળીના પ્રસંગ પૂર્ણ થતાં, ચાગદીપક ગ્રાંથ પૂર્ણ કરી તેએા સુરત આવ્યા. અહીં આવીને ચાગદીપક ગ્રાંથના પ્રત્યેક શ્લાક પર વિવેચન લખવું શરૂ કર્યું ×

આ વેળા ચાતુમાંસ માટે અન્ય ઉપાશ્રયોમાં સુવિહિત સાધુઓ આવી રહ્યા હતા. વડાચોટાના ઉપાશ્રયમાં પ્રવર્તક શ્રી. કાંતિવિજયજી તથા શ્રી. હંસવિજયજી મહારાજ પધાયો હતા. માળીવાડાના ઉપાશ્રયે પંન્યાસ આનંદસાગરજી આવીને ઊતર્યા હતા. નેમુભાઇની વાડીમાં પંન્યાસ સિધ્ધિવિજયજીના શિષ્ય ઋદિવિજયજી હતા. પણ ચરિત્રનાયકની પ્રવૃત્તિ 'સબસે હિલમિલ ચાલીઓ 'ની હતી. આ કારણે ચારે ઉપાશ્રયે!—જે ઘણી વાર ચાર રણમેદાનના રૂપ લેતાં, જેમાં જીદી ધર્મ પ્રરૂપણાઓ ને વિખવાદા જોર જમાવતા, ત્યાં એકય, વડીલવૃદ્ધના આદર ને એકબીજાને પ્રશંસવાની પ્રવૃત્તિ જોવાતી હતી. સરતના ઘણા વૃદ્ધ શ્રાવકા પછી કહેતા કે સં. ૧૯૬૬ જેવા ચાતુર્માસના અલેદ રસ કદી ઉત્પન્ન થયા નથી.

ચરિત્રનાયકે અધ્યાત્મસાર ને સુદર્શના ચરિત્ર વાંચવાના આરંભ કર્યો. અપ્યાત્મસાર

[×]યાંગદીપક શ્ર'થના ત્રેસદ શ્લોકાતું વિવેચન સ્રતના ચાતુર્માસ દરમિયાન થયું હતું, ને બાકોતું વિવેચન મુંબઇ ચાતુર્માસમાં પૂર્ણ કર્યું.

રેજપ

સ્વપ્નદ્રષ્ટાનું સુરત

પૂરું થતાં જ્ઞાનસાર ગ્રંથ વાંચવા લાગ્યા. અધ્યાત્મ વિષયના રસિક શ્રોતાએ ખાસ અ વ્યાખ્યાનના લાભ લેતા. પર્વાધિરાજ પર્યું ષણની ઉજવણી પણ ખૂબ રંગેચંગે થઇ. તેન વરવાડાઓમાં બધા સાધુએ એક સાથે ચાલતા.

પર્યુષણ પવમ આ વનારા સર્વ સાધમી લાઇઓની સેવાબરદાસ્ત કરવાનું શેઠ ધરમચંદ ઉદયચંદના પુત્રોએ સ્વીકાર્યું હતું. આગંતુક સર્વ નાના—માટા મહેમાનાની સાથે બધા એક રસાંદે અને એક પંગતે જમતા. આગંતુક મહેમાનામાં સામાન્ય જૈનથી લઇને શેઠ મનસુખસાઇ ભગુભાઇ, શેઠ જમનાદાસ ભગુભાઇ, શેઠ જગાભાઇ દલપતભાઇ, શેઠ અંબાલાલ સારાભાઇ, શેઠ પનાલાલ ઉમાભાઇ તથા શેઠ જગાભાઇ ઉમાભાઇ સુધીના રહેતા. 'જૈન ' પત્રના સુપ્રસિધ્ધ તંત્રી કારભારી ભગુભાઇ ક્તેચંદ તા પર્યુષણ પર્વ કરવા માટે સરત આવ્યા હતા.

પૂજાઓ ભણાવવાના પણ ભારે ઠાઠ એ વેળા જામ્યાે હતા. એ પૂજાએમાં આજની જેમ કેવળ નાટકીય ઢબાે નહાતી. પૂજાઓની સાથે તેના અર્થ પણ કહેવામાં આવતા, ને રાગરાગણીની મજા સાથે ધર્મ બાેધ પણ આપવામાં આવતા. આ વેળા ઝવેરી નગીનદાસ ઝવેરચંદે ચારે ઉપાશ્રયના સાધુઓને લાઇન્સના દેરાસરે પધારવા ને પૂજામાં ભાગ લેવા વિનંતિ કરી. ચારે ઉપાશ્રયના સાધુઓ એક સ્થાને ઊતર્યા ને પૂજામાં ભાગ લીધા, એ શાભા સાધુ સંમેલન જેવી હતી.

ચરિત્રનાયકે અહીં અનેક ભાષણા આપ્યાં, અને એ દ્વારા રત્નસાગરજી જન પાઠ-શાળા (જે તેમની પ્રેરણાથી સ્થાપન થઈ હતી,) તથા શ્રી. માહનલાલજી મહારાજના ભંડાર માટે દ્રવ્યની અપીલ કરી. ચાતુમાંસ દરમિયાન આ ભંડારના તેઓએ ખૂબ લાભ લીધા હતા, ને છેદસત્રો ટીકાવૃત્તિ સહિત વાંચ્યાં હતાં, ને શ્રાધ્વજીતકલ્પ પણ સંપૂર્ણ કર્યાં હતાં. આ સિવાય અન્ય કેટલાંય પુસ્તકાનું વાચન થયું હતું.

ચરિત્રનાયકના પાતાના સ્વભાવ મુજબ તેમની પ્રવૃત્તિનાં વર્તુંલ કેવલ જૈન જનતા પ્રતાં જ સંકાચાયેલાં ન રહેતાં. જૈન ધમ'ને એ જગતના–સર્વ'ના ધમ' લેખતા, અને એ રીતે અન્ય સંપ્રદાયામાં પણ જઇ તત્ત્વચર્ચા કે ધમાપદેશ કરતા. આ વેળા કેટલાક પારસી થીઓસોફીસ્ટ જેઓ દ્રખળા–ભાઇ વગેરે હલકી કામાના ઉધ્ધાર માટે મથતા હતા, તેઓએ મહારાજશ્રીને આ લાકા માટે ભાષણ આપવા વિન'તિ કરી.

દ્ભળા કામના ઇતિહાસ ઘણા રામાંચક છે. વીસમી સદીમાં ગુજરાતમાં ચાલતી ગુલામી પ્રથાના એ નાદર નમૂના હતા. જેએા માલિક રહેતા, તેએા દ્ભળાએાની સાથે પશુ સમાન વર્તાવ કરતા. એને જીવવાની પણ સ્વતંત્રતા નહાતી.

આ ક્રામ સમક્ષ મહારાજશ્રીએ સુંદર, રાયક ને સરળતાથી સમજાય તેવી રીતે બે ભાષણ આપ્યાં. એમાં પાંડિત્યની છાંટ પણ નહેાતી. કાેઇ ગામડાની નિશાળના મહેતાજ પહેલી-ખીજી ચાપડીના વિદ્યાર્થીને સમજાવે તેવી રાેલી હતી.

385

યાેગનિષ્ઠ આચાર્ય**ે**

લાઇ વગેરે લાકાને પણ એક લાષણ આપ્યું, ને દારૂ, માંસ વગેરેની શક્ય પ્રતિ-જ્ઞાએ આપી.

શ્રી. સૌભાગ્યચંદ ઝવેરી, જેઓ પાંજરાપાળની ખાખતમાં રસ ધરાવતા હતા, તેઓએ પાંજરાપાળ જોવા આવવા વિનિતિ કરી. પશુઓ તો તેમને પ્રાણની જેમ પ્યારાં હતાં. ગાયને તેઓ માતા રૂપે જોતા. યાગી પણ માનવ જ છે. આ પાંજરાપાળ જોતાં એમને વર્ષો પહેલાંનાં પાતાનાં પ્યારાં પશુ યાદ આવ્યાં. અરે, પશુઓ મનુષ્ય પર કેવા ઉપકારા કરે છે, ને સ્વાથી મનુષ્ય ગરજ સર્યે કેવી અપકારી રીતે વર્તે છે! પાંજરાપાળનું પ્રેમઝરતા હૈયે નિરીક્ષણ કરી તેઓએ પશુરક્ષા માટે વિશેષ શું કરી શકાય, તે માટે સંચાલકા સમક્ષ ભાષણ આપ્યું. નિર્ભેળ સત્ય એ એમની ખાસિયત હતી.

સંવત ૧૯૬૯ ની સાલમાં સુરતમાં શેઠ તલકર્ચંદ માણેકચંદના ઘર–દેરાસરમાં પૂજા ભણાતી હતી. ચરિત્રનાયક, શ્રી. આનંદસાગરજી, પ્રવર્તક કાન્તિવિજયજી વગેરે હતા. પૂજાના અર્થ સુંદર રીતે કરી અતાવ્યા.

એ વેળા મુનિ દર્શ નવિજયજીએ કહ્યું: "આજ પાંચ લાખના હીરાની આંગી થઇ છે." ચરિત્રનાયક મૌન રહ્યા. પુનઃ પુનઃ તે તરફ તેમનું લક્ષ દેારતાં અંતરનું સત્ય તેમણે કહી દીધું:

" હીરાની આંગીના મૂળ ઉદ્દેશને લઇ હું આંગીને અનુમાદું છું. ભગવાને તો ઘરેલાં આભૂષણા વગેરેના ત્યાગ કર્યાં હતા. પ્રભુએ કરેલા ત્યાગને આ વસ્તાલંકારા જોતી વખતે સ્મરવા જોઇએ."

આ જવાબ સામાન્ય જૈનને ન રુચે તેવા હતા. પેલા મુનિરાજે ગપ્પ ચલાવી કે બુધ્ધિસાગરજીને આંગીમાં શ્રધ્ધા નથી, ને મૂર્તિ'ને પશ્થર કહે છે.

આ ચર્ચાએ ગમે તે બહાને કલેશ કરવાની આદતવાળા જૈન ગૃહસ્થા અને સાધુઓને સારા નિંદારસ આપ્યા, પણ ચરિત્રનાયક તા નિર્ભય હતા.

આ વખતે જૈન સમાજના દુર્ભાગ્યે એક ચર્ચા ખડી થઇ ગઇ. વાદવિવાદના રસિયા વાિશ્વાએ આવા કાેઇ પ્રસંગો આવતાં કેડ ભીડીને મેદાને પડતા. તેએ તેવી ચર્ચાએના વિષને વધારવામાં મજા માાણતા ને તેને સેવા લેખતા, ને જે કલેશાગ્તિ એમ ને એમ બુઝાઇ જાય તેમ હાેય તેને સાધન–સામગ્રી આપી વધુ સતેજ કરતા. ધીરે ધીરે સાધુએ આમાં ભળતા, ને ઠેર ઠેર રશ્મેદાન ખડાં થઈ જતાં.

આ વેળા એક નવા વર્તામાન આવ્યા. શ્રી શિવજી દેવશી તથા શ્રી ફતેહચંદ કપુરચંદ લાલને શ્રીમદ્ રાજચંદ્રને ઇશ્વરસમાન લેખી શત્રું જયપર્વત પર તેમની નવ અંગે પૂજા કરી.

આ સમાચાર તત્કાલીન સમાજ માટે વજપાતસમા હતા. આજે તો કઠાચ કાઇ

સ્વપ્નદષ્ટાનું સુરત રે૪૭

એવી પ્રવૃત્તિને હસી કાઢે, પણ એ વેળા તો કેટલાકને તે જીવન-મરણના સવાલ થઇ પડયા. ઠેર ઠેર તેના વિરાધ કરવાની, જ્ઞાતિખહિષ્કૃત કરનાર ઠરાવા કરવાની પ્રવૃત્તિ ચાલી. કાઇ પક્ષ વિરાધમાં રહ્યો, કાઇ સમર્થનમાં. ગુજરાતભરમાં પાણીયત જાગ્યાં. 🗡

સરતના ગાતુર્માસમાં આ આવાહન સુરતમાં પણ આવ્યું, પણ ગરિત્રનાયક પહેલેથી એવાં પાણીપતામાં ભાગ લેવા રાજી નહાતા. તકરારી બાબતાથી તેઓ પર રહેતા. સાધુઓ અને સંઘે પણ ભારે કૂનેહથી સૂરતના વાતાવરણને સ્વસ્થ રાખ્યું.

સરતનું ચાતુર્માસ પૂર્ણ થવા ઉપર હતું, ત્યારે મું બઇના શ્રાવકાએ—મુખ્યત્વે સુરતી-ઓએ મહારાજશ્રીને મું બઇ શહેરમાં પધારવા વિનંતી કરી. આ વિનંતીએ કંઇક સ્પર્શ કર્યો, ને જવું કે નહીં તે બાબતના વિચાર કર્યો. મું બઇ આજે અલકાપુરી બનેલું હતું, ને જૈન-ધર્મના પ્રચાર-વિકાસ માટે અનુકૂળ જોગવાઇએ ત્યાં હતી. જે જ્ઞાનભંડારા, સાધુસંસ્થાએ ને ગુરુકુળાનાં પાતાનાં સ્વપ્નાં હતાં, એને પાર પાડવા માટે મળી જાય તા મું બઇના એકાદ ગૃહસ્થ જ પૂરતા હતા. જે ' આદર્શ જૈન ' સરજાવવાની તેમની કવિ-કલ્પના હતી, એને યાગ્ય સાધન-સામગ્રી કદાચ ત્યાંથી મળી પણ જાય.

પાતાની રાજનીશીમાં જ જૈન ભારત મહાજ્ઞાનાલય (પુસ્તકાલય) વિષે એ વેળા નાંધ છે કે,

" આખા આયોવર્તમાં એક માેડું લાખા રૂપિયા ખરચીતે જ્ઞાનાલય કરવાતી જરૂર છે. ઇંગ્લેન્ડની માેટામાં માેટી લાયછેરી જેવડું જ્ઞાનાલય બંધાવવામાં આવે અને જૈનધર્મનાં લખાયેલાં તથા છપાવેલાં દરેક જાતનાં પુસ્તકા રાખવામાં આવે તો જૈનગ્રંથાની બક્તિ સારી રીતે કરી એમ કહી શકાય. જૈનોના લાખા રૂપિયા વ્યવસ્થા અને ઉત્તમ પ્રકારની સંકલતાના અભાવે અન્ય બાબતામાં ખર્ચાય છે. પણ એક માેટા જૈનધર્મ પુસ્તકાલય બનાવવા માટે લાખા રૂપિયા ખર્ચાય તો બિવિધ્યતી પ્રજાને મહાન વારસો આપી શકાય. અમદાવાદ, પાલીતાણા, વડાદરા વગેરે મધ્ય રથળામાંથી ગમે તે રથળ પસંદ કરવામાં આવે તો તે યાગ્ય ગણી શકાય.

" આ હિંદુસ્થાનના જૈનામાં આવા ઉત્તમ વિચારાને પ્રથમ તા ફેલાવવાની જિરૂર છે. પશ્ચાત આગેવાન શ્રાવકાએ આ કામ ઉપાડી લેવું જોઇએ. ધર્મ ના આચાર્યો, ઉપાધ્યાયા, સાધુઓ વગેરેનાં પુસ્તકા તેમના નામે રાખવામાં આવે અને જ્ઞાનાલયમાં તે જુદીજીદી કાટડીઓમાં મૂકવામાં આવે એવી વ્યવસ્થા કરવામાં આવે અને તેમને ખપ પડે માકલવામાં આવે તે જૈન ભારત જ્ઞાનાલયની ઉન્નતિ થાય. એક જૈન ભારત મહાજ્ઞાનાલય અને તેની શાખાઓ તરીકે બિન્ન બિન્ત શહેરનાં જ્ઞાનાલયો સ્થાપવામાં આવે એવી વ્યવસ્થા થાય તો જૈનોનો ઉદય થઇ શકે. "

સદા ગગનવિહારી ગરુડરાજની દ્રષ્ટિ કેટલી વિચક્ષણ હતી, એ આ મહાન સ્વપ્ન પરથી કલ્પી શકાય છે. આ સ્વપ્નદ્રષ્ટાનું બીજું સ્વપ્ન સાધુ-વિદ્યાલય માટેનું હતું. તે વિષે લખતાં બીજા જ દિવસની રાજનીશીમાં જણાવે છે કે,

" સાધુઓને પૂર્વની પેઢે બણાવવાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવે તો સાધુઓનું જ્ઞાન વધે અને તેથી

ર**૪૮ યાગનિષ્ક આ**ચાર્ય

તેએ ા ઉપદેશ દઈને લાખા–કરાડા મતુષ્યાનું કલ્યાણ કરી શકે. હાલમાં પ્રાચીન પડત–પાઠન વ્યવસ્થાક્રમ જોઇએ તેવા રહ્યો નથી.

- " પૂર્વે ગુડસ્થા ગુડસ્થાવસ્થામાં સંસ્કૃત આદિ ભાષાના જાણકાર હતા, તેથી તેઓ સાધુ થતા ત્યારે હાલની પેકે પંચસંધિથી અભ્યાસ શરૂ કરાવવા પડતા નહેાતા, એમ પ્રાય : દેખવામાં–અનુભવવામાં આવે છે. આચાર્યા-ઉપાધ્યાયા વગેરે ભણાવવાનું કાર્ય સારી રીતે કરતા હતા.
- " બિન્ન બિન્ન મચ્છના સાધુએા હાલ અમુક સાધુ પાસે બણી શકે એવી સ્થિતિ દેખવામાં આવતી નથી. તેમ જ એક મચ્છતા સાધુએતમાં પણ સંપતા અભાવે વિદ્રાન સાધુએાતી પાસે અભ્યાસ કરવાની અન્ય સાધુએાને અમુક કારણથી સગવડ મળી શકતી નથી.
- " શ્રી દેવચંદ્રજી ખરતર ગચ્છના હતા. તેમની પાસે તપાગચ્છના શ્રી. ઉત્તમવિજયજીએ તથા શ્રી. જિનવિજયજીએ પણ અભ્યાસ કર્યો હતો, એમ તેમના ચારિત્રથી જણાય છે. શ્રી. ધર્મસાગરજી ઉપાધ્યાય પણ એક વખતે ખરતર ગચ્છમાં કેટલાક વખત સુધી રહ્યા હતા, તે વખતે તેમની પાસે ખરતરગચ્છના સાધુઓએ અભ્યાસ કર્યો હતા, એમ અવભાષાય છે. ચૈત્યવાસી સાધુઓની પાસેથી પણ પૂર્વના સાધુઓ ગ્રાન પ્રાપ્ત કરતા હતા. હાલમાં તો જાણે સાંકુચિત દબ્દિ થઈ ગઈ હોય એવું ઘણો ભાગે લાગે છે.
- " પ્રાચીત અને અર્વાચીત એ બે જમાનાના અભ્યાસનું યાેગ્ય એવું મિશ્રણ કરીને સાધુઓને અભ્યાસ કરાવવાની આવશ્યકતા છે. જમાનાને ઓળખવા જોઇએ, અને હાલના જમાનાના લોકોને ઉપદેશ આપી શકાય એવી પ્રણાલિકાથી અધ્યયન કરવું જોઇએ. રાજભાષાના પણ સાધુઓએ અભ્યાસ કરવા જોઇએ. બિન્ન બિન્ન સંધાડાના સાધુઓ કે જે અભ્યાસીઓ હોય તે એક ઠેકાણે બણી શકે એવા સુધારા કરવા જોઇએ. સાધુઓ કાલેજના વિદ્યાર્થી ઓની પેડે બેમા મળીને અભ્યાસ કરે તો પરસ્પર એક–બીજાને ઘણું જાણવાનું મળી શકે. જમાના વિદ્યુતવેમે દાેડે છે, તેને સાધુઓ જવા દેશે તો જમાનાની પાછળ ઘસડાલું પડશે. "

વળી થાડા દિવસની નિત્ય નાંધપછી પુનઃ આ અંગે લખે છે કે,

" ગુરુકુળની પેઠે આયારા સાચવાને ભણા શકાય એવી ઢળ પર એક સાધુગુરુકુળ થવાની ખાસ જરૂર છે. ત્રણ વર્ષથી આ સંભંધી વિચારા થાય છે. સાધુગુરુકુળમાં સર્વ–મચ્છના અભ્યાસ કરવાની યાેગયનાવાળા સાધુઓને ભણાવવા માટે વ્યવસ્થા પ્રથમથી કરવી જોઇએ, અને જે સાધુએા ત્યાં અમુક હૃદ મુધીના અભ્યાસ કરે તેને સંઘ તરફથી પદવી અપાવવી, અને સાધુ ગુરુકુળમાંથી નીકળ્યા બાદ અમુક સાધુ-ઓની સાથે વિહાર કરીને ઉપદેશ આપી શકે એવી વ્યવસ્થા ઉત્તમપ્રદ છે."

માતીના ચારા ચરનાર હંસને અવનવાં સ્વપ્નાં લાધતાં હતાં. દેશ, ધર્મ, સમાજ ને જનતાના કલ્યાણની ભાવના તેની રગેરગમાં વહેતી હતી, ને પાતાની સર્વ શકિતઓને તે માર્ગે લગાવી રહ્યા હતા. વળી એ સ્વપ્નદ્રષ્ટા સાહિત્યસર્જનના વિષયમાં તે વખતની નેંધ્યોશીમાં નેંધ્યે છેઃ

" શ્રી. મહાવીર સ્વામીનું છવનચરિત્ર હાલની ઉચ્ચ પહિતના અનુસારે રચાવું જોઇએ અને ચરિ ત્ર<mark>નાે ઘણી ભાષામાં</mark> અનુવાદ **થવાે જોઇએ.** મહાન જૈનધર્મતા ઉપદેષ્ટા સર્વત્ર શ્રી વીર પ્રભુના ચરિત્રથી ઘણા દેશના ક્ષેાકાે અજાણ છે. આર્યાવર્તમાં પણ ઘણા ક્ષેાકાે અજાણ છે. સ્વપ્નદષ્ટાતું સુરત રે૪૯

" પરિપૂર્ણ ત્રાન–શાસ્ત્રોના અસલની જુની રીત પ્રમાણે શુરુગમપૂર્વક અભ્યાસ કરીને આંગલ ભાષા વગેરેમાં જૈન તત્ત્વોનો ફેલાવા કરવામાં આવે તો ભૂલો ન થઇ શકે. અન્યથા ભૂલથાપના પ્રસંગ પ્રાપ્ત થઇ શકે. નવા જમાનાની શૈલી પ્રમાણે જૂનાં ચરિત્રોને નવીન ચરિત્ર રૂપમાં મૂકવાથી વધારે લાભ થવાના સંભવ છે. તેમાં પણ સૂચના કે વર્તમાન, ગીતાર્થ પુરુષાની સલાહ તા પ્રસંગાપાત લેવી જ જોઇએ."

આવી અનેક યાજનાએ આ વિદ્વાન, ઉત્સાહી, કવિ ને લેખક મુનિરાજમાં ભરેલી હતી. જૈનશાસનના જપ માટે એની પળેપળ વીતતી હતી. એ મુનિરાજને લાગ્યું કે મુંબઇ નગરીમાં કદાચ પાતાનાં સ્વપ્નાં પાર પાડવાની ભૂમિકા રચી શકાશે. કદાચ પાતાનું અત્તર લેાકોને માંઘું પડશે, નહીં ખરીદે, પણ સુગંધી માટે તા કંઇ નાકે રૂમાલ નહીં ધરે ને! આજે સારી સુગંધી મળી હશે તા કાલે સદાના ગુણ્યાહક થશે.

અલળત્ત, મુંબઇની ધમાધમમાં પાતાની યાગિપ્રિય પ્રકૃતિને અશાન્તિ લાધશે, પાતાનો અબધૂત આદતાને મધન લાગશે, પાતાના સદા મુલગ રીતે વહેતા કવિત્વ∽ઝરણમાં સ્ખલના આવશે; છતાં એ વ્યક્તિગત વિધ્ન હતાં. સમબ્ટિને ખાતર વ્યક્તિએ સહન કરલું, એ જૂના સિદ્ધાંત છે. વધુ સારા માટે થાડા સારાના ગુણી પુરુષા ત્યાગ કરે છે.

તેઓએ મુંબઇના ચાતુર્માસના સ્વીકાર કર્યો, અને તરત તેઓએ ત્યાં એકત્ર થયેલા વૃદ્ધ ને સલાહયાગ્ય સાધુજના પાસે પહેાંચી તેમની સલાહ માગી. આ વિષે તેઓ પાતાની ડાયરીના છવ્ત્રીસમા પાને નાંધે છે કે,

" વડા ચૌટાના ઉપાશ્રયમાં પ્રવર્ત ક ક્રાન્તિવિજય અહારાજની સમક્ષ પં. આનં દસાયર, મુનિ-રાજ હં સવિજય છ તથા પંન્યાસ શ્રી સંપતિવજય છ તથા ઋષ્ધિવિજય છ તથા શ્રી. ચતુરવિજય છ વગેરે સાધુએા, બેગા થયા તે વખતે મારા મુંખઇ તરફ વિદાર કરવાના ભાવ હતા, તે જણાવ્યા. મુંખઇ જૈનપુરી ગણાય છે, ત્યાં ઋદ્રિમંત ઘણા શ્રાવકા છે, ત્યાં જૈન ધર્મની ઉન્નિતિ માટે માટાં કાર્યો ઉપાડવામાં આવે તા માટાં કંડ થઇ શકે તેમ છે. તેથી તેઓની સલાહ લીધી કે કયું કાર્ય ઉપદેશવા યાગ્ય છે.

''તેઓએ કહ્યું' કે તમારા વિચાર પ્રમાણે શુરુકલ સંખ'ધી ઉપદેશ દેવાે યોગ્ય છે. સાધુ–પાઠશાલા સળ'ધી ઉપદેશ દેવાે યોગ્ય છે. શ્રાવક–શ્રાવિકાઓને સહાય આપવા સંખ'ધી ઉપદેશ દેવાે યોગ્ય છે.

''સાધુ મંડળે આ પ્રમાણે સલાહ આપી. સાધુ મંડળને કહ્યું કે તમારી સલાહ પ્રમાણે બનતું કરીશ. સર્વ સંઘાડાના સાધુએામાં સંપ કરાવવા માટે સાધુ મંડળની સ્થાપના સં. ૧૯૬૬ ના જેઠ માસમાં કરવામાં આવી હતી. સર્વ સાધુએાને સમજાવી મેં કરી હતી. ભાવિભાવ બળવાન હોય તેા ઉપયુક્ત ઉપદેશ પૈકી કાઇ પણ પ્રકારના ઉપદેશ દઇને જૈન ધર્મના સેવા બજાવવી એવા આજ વિચાર કર્યોં."

મુંબઇના નિર્ણય થયા. સૂરતના ભાળા ને ભદ્રિક જૈનાની વિદાય લીધી. રાવબહાદુર હીરાચંદ માતીચંદ છેલ્લી અવસ્થાએ હતા. અંતિમ પળાએ તેમણે ચરિત્રનાયકને યાદ કર્યા. ચરિત્રનાયકે જીવનમાં ઘણા સાધુ ને ગૃહસ્થાની અંતિમ પળા સુધારી હતી. તેમણે ત્યાં જઇ વૈરાગ્યના ઉપદેશ આપ્યા, ચાર શરણ કરાવ્યાં, ને આત્માને શાંતિ પમાડી. २५•

યાગનિષ્ક આચાર્ય

सुरतना कैना भाटे तेने।श्री नेांधे छे डे,

'' અત્ર તત્ત્વત્તાનના અભ્યાસ મંદ પ્રતર્ત છે. લોકા પાત્ર : માટા ભાગે સરળ છે, અને તેમને જે માર્ગે ઉશ્કેરીને ચલાવવા માગીએ તે માર્ગ જાય તેવા છે. બક્તિ માર્ગ વિશેષ છે. '' પૃ. ૬, સં. ૧૯૬૭.

શકય, દુ:શકય, અશકય એવાં મહાન સ્વપ્ના સાથે સ્વપ્નદ્રષ્ટા ચરિત્રનાયકે સ્વ-શિષ્યપરિવાર સાથે વિ. સં. ૧૯૬૭ ના કારતક વદી ખારશ ને સામવારે (તા. ૨૮-૧૧-૧૦) મું ખઇ ભણી કદમ ઉઠાવ્યાં.

વિદાય વેળાએ અનેક શ્રાવક-શ્રાવિકાઓને છેલ્લા બાધ આપ્યા.

[93]

માહમયીમાં

િ ત્યાજીવનના ખનાવા અને વિચારાની નોંધ કરવાની પહિત, રાજનીશી લખવાના રિવાજ પ્રાય: જૈન આચાર્યો કે સાધુઓમાં જેવામાં આવતા નથી. પ્રાશ્ચાત્ય દેશાના મહાત્માઓ, મહાવીરા, મહાલેખકા ને મહાવકતાઓમાં આ રિવાજ જેવાય છે; ને તેઓની રાજનીશીનાં ખહુમાન કરાય છે. ભારતવર્ષમાં પહ્ય ગાંધીજી, એવર્ષનરામ, મ. ન. દિવેદી કે લેાકમાન્ય તિલક, સ્વામી રામતીર્થ કે વિવેકાનંદ જેવામાં વધતા-ઓછા પ્રકારે આ રિવાજ જેવાય છે.

ખુલેલાં દ્વાર જેવું જેનું જીવન હોય, એને જ રાજનીશી લખવી ફાવે છે; જેના જીવનમાં 'ખાનગી' ભાગ લુપ્ત થયા હોય ને કરેલાં કામના સ્વીકાર કરતાં શરમ ન લાગતી હોય એ જ આ કામ કરી શકે છે! રાજનીશી જીવનનું સાચું પ્રતિબિંખ છે. એના પતન ને ઉત્પાતના એમાંથી ઇતિહાસ સાંપડે છે. અળે પહેરવાના હાર સમાન અનનાર કુંદનને કેટ-કેટલી કસાટીઓ ને સંસ્કારામાંથી પસાર થવું પડ્યું છે; એના સુંદર ઇતિહાસ એમાં મળે છે. સ્વાધ્યાય એ જ જીવનના જેના ધર્મ છે, તેવા વર્ત માનના જૈન સાધુઓએ (શ્રી. આત્મારામજી કે એવા બે ચાર સાધુઓને બાદ કરતાં) પિષ્ટપેષણ સિવાય સ્વતંત્ર રીને બહુ અલ્પ લખ્યું છે. અને જ્યારે એવું લખાણ અલ્પ હાય ત્યારે રાજનીશી લખવાની પ્રથા ને હિંમત તા ન બેવામાં આવે એ સ્વાસાવિક છે.

જૈન સાધુઓમાં કેટલાક સુંદર બાલી શકે છે; પણ લખતાં તેમને ફાવતું નથી. લખવા જાય છે, દું તે અને સ્પષ્ટ લખાતું નથી. કેટલાકમાં લખીને બાલી શકવાની અથવા લેખનની શકિત સારી જોવાય છે. પણ તેઓ રાજનીશી લખતાં પાતાના નિત્ય જીવનના લનાવા, વિચારા, પ્રગતિ કે પીછેહઠની શુદ્ધ નાંધ લેતાં ડરે છે. તેઓ તા માનતા હાય છે કે રપર યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

शतं बदेत् पकं लिखेत्। से। વાર બાેલવું પણ એક વાર લખવું. એવી કાંડા કાપવાની રાજનીતિ'માં માનતા હેાતા નથી. કેટલાક તાે શાહી ને હાેલ્ડર વાપરવામાં સંકાચ કરતા હાેય છે; ને કેટલાક એવી શ્રદ્ધા ધરાવતા હાેય છે કે, જ્ઞાનીએા ઘણું લખી ગયા. હવે વળી નવું લખવું શ'?

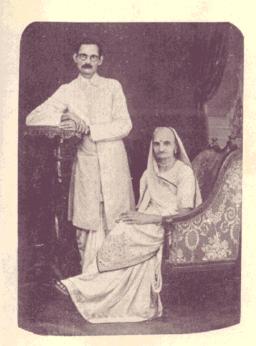
એવા કાળમાં અનેક શ્રંથાની રચના સાથે ચરિત્રનાયકે પાતાની વર્ષવાર રાજનીશો લખી છે, અને તે પણ કુલ્સકેપના માપનો ડાયરોમાં. પ્રારંભમાં એને 'બુદ્ધિસાગરની દિન-ચર્યા અને માનસિક વિચારા'ના નામથી એાળખાવે છે, ને શરૂઆતના પાને નીચે મુજબ વિષયોમાં વહેં ચી નાખે છે.

૧ આચાર, ૨ પરાપકાર–ઉપદેશ વગેરે, ૩ ધ્યાન, ૪ લેખન, ૫ વાચન, ૬ સત્સંગ, ૭ અનુભવ, ૮ દુગુ હો, ૯ સદ્દગુહો, ૧૦ ઉન્નતિકારક કાર્યો, ૧૧ સુધારક વિચાર,

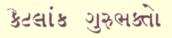
અને આ રીતના વિભાગામાં વહેંચીને પાતાની રાજનીશી લખી છે. એ વાત ચાદ રાખવાની છે, કે શુદ્ધ હૃદયવાળા, જેનું જીવન ખુલ્લી કિતાબ જેવું હાય, તેવાઓ માટે રાજનીશી લખવી સુલભ ને સદા શકય બને છે. રાજનીશી લખનારને જ્યારે પાતાના જીવનમાં પ્રગતિ કે પીછેહઠમાં કંઇ શરમાવા જેવું કે દંભ કરવા જેવું ન હાય ત્યારે રાજનીશીના અવતાર થાય છે. ને એવી જ રાજનીશી માનનીય થાય છે. રાજનીશી એ માનસિક પ્રાયશ્ચિત્તનું માદું સાધન ને જીવનને વધુ પ્રગટ રાખવાનું નિમિત્ત છે. પાતાની પ્રગતિના આંક એ ઉપરથી કાઢી પાતાની પાછળનાએ માટે પાતાનાં જીવનની ખુલ્લી કિતાબ મૂકી જાય છે.

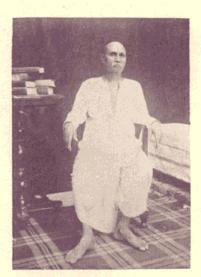
ચરિત્રનાયકે પાતાના વાચન, મનન, લેખન, વ્યાખ્યાન, વિહાર ને ધ્યાનસમાધિ-આ બધાં કાવ્યા કરતાં કરતાં વર્ષવાર રાજનીશી લખી છે, ને આજે પણ તે જળવાઇ રહી છે. આ વાંચીને અમારા વાંચકાની ઇચ્છા સતેજ થઇ હશે કે એ રાજનીશીનું વાચન તેમના માટે શક્ય બને; પણ દિલગીરી સાથે જણાવવાનું કે આવાડા એક એક ગ્રંથ જેટલી એ રાજ-નીશીઓ અહીં જણાવવા જતાં બીજા દશ ગ્રંથ નવા ખડા થઇ જાય. છતાં તેમના જીવનની રાજનીશીના આછા ખ્યાલ આપવા માટે દીક્ષાના અગિયારમાથી બારમા વર્ષની રાજનીશી-માંથી કેટલાંક પૃષ્ઠ અહીં રજા કરવામાં આવે છે. આશા છે, કે સહુદય વાચક હાલ તરત તેટલા માત્રથી તૃષ્તિ અનુભવશે.

સૂરતનું ચાતુમાંસ પૂર્ણ કરી મુંબઇ તરફ આવી રહેલા ચરિત્રનાયકને એનાં સુંદર ગામા, દરિયા કિનારાઓ, તાડ ને નાળીએરીનાં ઝું ડા ને ભકિતમાન શ્રાવકા જોઇ અનંદ થવા લાગ્યા. કેટલેક સ્થળે હિંસાની વિશેષતા જોઇ ક્ષાલ થયા, ને ચથાશકય પ્રયત્ન કર્યો. કચાંક જાહેર ભાષણા આપ્યાં કચાંક શાસ્ત્રાર્થ કર્યા. માર્ગમાં 'તીર્થયાત્રા વિમાન' નામના શ્રાથની રચના કરી. આમાં તેમના ભક્ત શ્રીયુત જીવણ્યંદ ધરમચંદ પાલીતાણાની યાત્રાએ ગયા હતા, તેમને ઉદ્દેશીને લખાણ કર્યું. વલસાડમાં ભક્તાએ એક તેમના નામની શાળા સ્થાપી પાતાની કૃતજ્ઞતા પ્રગટ કરી. પારડીના શ્રાવકાએ એ રીતે લાયબ્રેરીની સ્થાપના કરી. દમણના

વકીલ માહનલાલ હીમચંદનાં પત્ની તથા સુપુત્ર શ્રી. 'પાદરાકર'

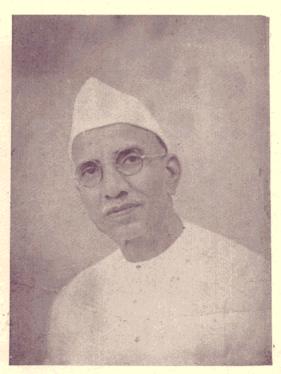

શેક માણેકલાલ વરજીવનદાસ પાદરા

શેઠ વાડીલાલ રાઘવજી, સાણંદ

શેઢ છગનલાલ લક્ષ્મીચંદ, વડુવાળા

માહમયીમાં રપાઉ

શ્રાવકાએ એ રીતે પાઠશાળા સ્થાપી સંસ્મરણ કાયમ કર્યું.

સોપારા એ તો શૂર્પારક ખંદર. ત્રણ ચાર હજાર વર્ષ પૂર્વ નું મહાબંદર લગુકચ્છ જેટલું જાતું, આજે તો ભાંગી ગયું ને ખારવા મટીને માછીમારા એકલા રહ્યા. આ માછી-મારાને ચરિત્રનાયકે ઉપદેશ આપી પર્યુ ધણુના આઠ દિવસ આ પાપના ઘંધા તજવા સમજાવ્યા.

અગાસીમાં એ વેળા માહ સુદ ૧૦ ના પ્રતિષ્ઠા મહાત્સવ હતા. ચરિત્રનાયકને પણ વિનંતિ કરવામાં આવી, તે લાભ જાણી ત્યાં ગયા. આ વેળા મુંબઇ વગેરે સ્થળેથી દશ હજાર માણસ એકત્ર થયું હતું. મહેસાણાના શાહ સુરચંદ માતીચંદ્રે પ્રભુ પધરાવ્યા. અહીં રામન કેથાલિક સંપ્રદાયના રોમન કેથાલિક ખિસ્તીએ! છે.

ચરિત્રનાયકે તેમના પરિચય કેળવી તેમના ઉપદેશ આપ્યા. તેઓમાંના ઘણા ધ્રાહ્મણ, કણળી, ખેડૂત વગેરે વળ માંથી આવ્યા હતા. તેઓ પૈકી કેટલાકાએ દારૂ, માંસ વગેરેની બાધા લીધી. કેટલાકાએ તા કહ્યું: "અમે અસલ ધ્રાહ્મણ હતા. બ્રાહ્મણા સ્વીકારે તા પાછા કરવા તૈયાર છીએ."

ચરિત્રનાયક રઢ વર્જુ ધર્મોથી જાણીતા હતા; છતાં તેઓએ 'જૈન' પત્રમાં એક લેખ લખી તેમની સ્થિતિ પર પ્રકાશ પાડયા. આર્યસમાજીઓને તેઓની શુદ્ધિ માટે ખાસ આગ્રહ કર્યો.

દરિયાના કિનારા હવે લગભગ સાથે ઘયા હતા, ને એને સુંદર કિનારે ચાલતાં સુંબઈ આવવાનું હતું. ઊંચાં ઊંચાં તાડનાં વન ને નિર્મળ વ્યામ આકર્ષણ કરી રહ્યું હતું. પણ મુંબઇ તા બંદર છે. એના બારામાં અજાણી સ્ટીમરા પ્રવેશી શકતી નથી. તેમને અટકાવવા માટે અથવા પ્રવેશ કરે તા કુરચે કુરચા ઉડાવવા માટે તાપા તૈયાર રાખવામાં આવી હતી.

આજે પણ એક અજાણી નૌકા મુંબઇમાં પ્રવેશતી હતી; ને એ અજાણી નૌકાના વેગ ખાળવા નાની માટી તાપાના અવાજો શ્રવણ ગાચર થવા લાગ્યા હતા. નિખાલસ ને સરળ પ્રકૃતિના ચરિત્રનાયકની મનઃશાંતિમાં કેટલીકવાર ક્ષણભર ખળભળાટ થતા; પણ વધુ સારા માટે એાછા સારાના ત્યાગની વાત યાદ કરી આગળ વધતા.

મું બઇ ખરેખર માહમયી છે: અને અનેક સાધુરાને અહીં આવીને ભૂલા પડયાના દેખ્ટાંતા નજર સમક્ષ છે. ભલભલા માતીનાં પાણી ઉતારી નાખનાર ઉસ્તાદા અહીં પહેલા છે. એનું જ પરિણામ છે કે, ભાગ્યે જ કાઇ માટા સાધુનું ચાતુર્માસ કલેશ, કંકાસ, ચર્ચા ને ગાળાગાળી વગર વીત્યું હશે. અમુક આચાર્ય મું બઇ આવે છે: એ થતાંની સાથે કેટલાક અટપટી ચર્ચાઓના પ્રશ્નોનાં મરેલાં કૂતરાં માર્ગમાં ફેંકે છે: કેટલાક હેન્ડબીલાના હથાડાથી છું દી નાખવા આગળ આવે છે. એક પ્રશ્નના ઉત્તર આપ્યા કે પછી અભિમન્યુના ચકરાવા થઇ નાય છે.

રપજ

યાેગનિષ્ઠ આચાર્ય

ચરિત્રનાયક જેમ જેમ મુંબઇ નજીક આવતા ગયા, તેમ તેમ આ સત્યના તેમને અનુભવ થતા ગયા. અને તેમ તેમ એમની રાજનોશીમાં સારા માઠા પડછાયા પડવા લાગ્યા. વિહાર કર્યા પછીની પહેલી નોંધ કહે છેઃ

"જે ગામના ઉદય થવાના હાય છે, તે ગામના લાકામાં સંપ, પ્રેમ, મૈત્રીની ભાવના, પરસ્પ? સહાય, કેળવણી, ઉદ્યોગ, વેપાર વગેરે વધે છે. જે ગામના ઉદય થવાના હાય છે, તે ગામના લાકાનાં ચઢતાં પરિણામ જોવામાં આવે છે: ને ઉત્સાહ વડે લાકાનાં ચિત્ત પ્રકુલ્લ ખનેલાં દેખાય છે....સંપ, પ્રેમ, આંખમાં અમી, ગુણાનુરાગ, ઉદ્યોગ, સહાય, ઉત્સાહ વગેરે ગુણા જ્યાં જ્યાં પ્રગડી નીકળે છે: ત્યાં ત્યાં ઉદય થતા દેખાડવામાં આવે છે."

આ પછીની બીજી નાંધમાં તેએ પાતાની સ્થિતિ સ્પષ્ટ કરતાં લખે છે:

''અમારા ઉપર શ્રધ્ધા-પૂજ્યખુષ્ધિ ધારણ કરતારા ભકતાએ શ્રીવીતરાગના વચનાનુ સારે કથેલા વિચારોને દેશાદેશ ફેલાવા કરવા પ્રયત્ન કરવા, અને સદ્વિચારોને આચારમાં મૂકવા પ્રયત્ન કરવા. અમારા વિચારા પર રુચિ ધારણ કરનારા મનુષ્યાએ સદ્વિચારાની પરંપરા વધે એવા ઉપાયા યોજવા અમારા વિચારામાં વીતરાગ વાણીને આધારે જોતાં કાઇ કોઇ બાબતામાં અસત્યતા લાગતી હોય તો ખૂલભરેલા વિચારોના સુધારા કરવા અને કદાપિ પાતાની ભૂલથી અમારા વિચારામાં ભૂલ જણાતી હોય તો તેઓએ જ્ઞાની સાધુએ વગેરેને પૂછી સમાધાન કરવું. અમારા વિચારા કોઇને ન રુચે તો તેણે અમારા ઉપર દેષ ધારણ ન કરતાં શુદ્ધ પ્રેમની દબ્દિથી જોવું.

" અમારા લેખામાં – વ્યાખ્યાનામાં છજ્ઞસ્થ દૃષ્ટિથી દૃૃંભૂલ થવાના સંભવ છે, તેથી જ્ઞાની સાધુ વગેરેએ ભૂલોના સુધારા કરવા. જે કંઈ બાલવામાં આવે છે, તે ભૂલ કરવાને માટે બાલાવવામાં આવતું નથી, જે કંઇ લખવામાં આવે છે, તે ભૂલ કરવાને માટે લખવામાં આવતું નથી. જ્ઞાની મતુષ્યા લેખકના આશ્રય ધ્યાનમાં રાખીને ન્યાય આપે છે.

" અમારા ઉપર જેઓ લકિતસાવથી દેખતા હોય તેઓએ અમારા વિચારાના અનુસારે મન, વાહ્યુી, કાયા, સત્તા અને લક્ષ્મીના ભાગ આપીને જગતના જીવાનું કલ્યાલુ કરવા તત્પર થવું. પાતાના આત્માના ગુણા પ્રગટાવવા પ્રયત્ન કરવા અને અન્ય જીવાને પહુ આત્માનું સ્વરૂપ જહાવવા હરેક રીતે પ્રયત્ન કરવા."

આટલી સ્પષ્ટતા પછી તેઓ મુંબઇ આવી પહોંચે છે: ને ભારે ઠાઠમાઠ સાથે માહ સુદ પુનમને દિવસે પ્રવેશ થાય છે. કહેવાય છે, કે આવું ભવ્ય સ્વાગત આ પૂર્વ કેવળ માહનલાલજી મહારાજનું જ થયું હતું. એ દિવસની (તા. ૧૩–૨–૧૧) નાંધપાથી લખતાં તેઓ લખે છે કે:—

" ધર્મ ક્રિયા કરી. ભાયખલાથી વિહાર કરીને પાતાના આઠ સાધુ**ઓ સાથે આઠ** વાગે મુંબઇમાં પ્રવેશ કર્યો. શ્રાવકાએ પ^રચીસ છાળેલા ક્રય હતા. છાળેલા દીઠ **સિન્ન સિન્ન** માહમચીમાં રુપય

ઇંગ્લીશ વાજિંત્રો—બેન્ડ વાજ વગાડતા લેકિં હતા. દશ હજરના આશરે શ્રાવક—શ્રાવિકા-ઓના સમુદાય ભેગા થયા હતા. ઝવેરી બજારમાં શેઠ જવ્લુચંદ લલ્લુભાઇની કંપની, શેઠ તલકચંદ માલેકચંદ, શેઠ નેમચંદ માલેકચંદ, વગેરે ઝવેરીઓની દુકાનાએ સામસામા માતી-એનાં તારેલુ બાંધ્યાં હતાં. કાઇએ વાસલુનાં, કાઇએ કપડાંનાં એમ બિન્ન બિન્ન શ્રાવકાએ બિન્ન બિન્ન જાતનાં તારેલા બાંધીને પ્રવેશ મહાતસવના વરઘાડા ચડાવીને જૈનશાસનની શાભા વધારી. સાત—આઠ હજાર શ્રાવક—શ્રાવિકાઓએ લાલબાગમાં મંગળાચરણ વ્યાપ્યાનના લાભ લીધા હતા. જૈનોના મનમાં ઘલા હર્ષ થયા. વ્યાપ્યાનમાં શેઠ જવલ્વંદ ધરમચંદ સંઘપતિ શેઠ રતનચંદ ખીમચંદ, શેઠ દેવકરલ સુળજી, શેઠ કલ્યાલ્યંદ સાભાચંદ વગેરેએ આગેવાની ભર્યા ભાગ લીધા. પ્રવેશ મહાતસવ કરવામાં સુરતી શ્રાવકાએ આગેવાની ભર્યા ભાગ લીધા. મુંબઇ લાવવામાં સુરતી શ્રાવકાની પ્રેરલા થઇ તેથી મુંબઇ અવાયું. "

પ્રવેશ મહાત્સવનું નિખાલસ ચિત્ર દારી, બીજા દિવસની નાંધમાં લખે છે

" વ્યાખ્યાનમાં ઉત્તરાધ્યયન વાંચલું શરૂ કર્યું. માટા માટા આગેવાન શ્રાવકા વ્યાખ્યાન સાંભળવા આવ્યા.

" ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં શ્રી વીરપ્રભુએ ઉત્તમ સદુપદેશ આપ્યા છે. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં ભિન્ન ભિન્ન વિષયનાં અધ્યયના છે, ધર્મ દથાઓથી સૂત્ર શાભી રહ્યું છે. એમાં લખેલા સદ્વિચારાના ફેલાવા આખી દુનિયામાં થાય તેવા ઉપાયા આપણે લેવા નોઇએ. આખી દુનિયામાં ચાલતી દરેક ભાષામાં ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર વંચાય અને તેથી દુનિયાના લાેકામાં ધર્મ વિચારાના સંસ્કારા પડે એ જ હાલમાં જૈનાનું કર્તાવ્ય છે."

અને આ પછી અધ્યાતમમાં ઊતરી જતી રાજનીશી કેટલાંક પૃષ્ઠ રાકી લે છે. વળી વચ્ચે પ્રેમની, ધર્મોન્નતિની, શુધ્ધ પ્રેમની, ગુરુ-કુગુરુની કવાલિઓ ને કવિતાઓ આવે જાય છે. દૈનિક નાના-નાના અનાવાની નાંધ પણ લેવાય છે. સમુદ્રના તર ગા જેવા ભાવા ચાલ્યા કરે છે. ત્યાં વળી આગળ જતાં એક નાંધ કરે છે:

" અનેક શાસ્ત્રોના અલ્યાસ કરવામાં આવ્યા, તેમાંથી સાર એ નીકળે છે, કે રાગદેષના નાશ કરીને આત્માની શુદ્ધિ કરવી. અન્ય દર્શનીઓનાં વેદ, ઉપનિષદો, ભગવદ્ગીતા,
પુરાણા, સાંખ્ય શાસ્ત્રો, ખુદ્ધનાં તત્ત્વા, ખાયબલ, કુરાન વગેરે વાંચ્યા અને તેથી નિશ્ચય એ જ
થયા કે શ્રી મહાવીર પ્રભુએ આત્માની પરમાત્મદશા કરવા જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રના જે
માર્ગ અતાવ્યા છે, તે જ વીતરાગ પંચ ઉત્તમ છે. આગમાનો સાર એ જ છે કે, જ્ઞાન, દર્શન ને ચારિત્રની આરાધના કરવી. આત્મજ્ઞાન થતાં સ્થાદ્વાદ દૃષ્ટિએ અનેક નયાની અપેક્ષાએ સત્ય તત્ત્વ થહેણ કરવાની શક્તિ પ્રગટે છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિને એકાંત શાસ્ત્રો પણ સમ્યકૃત્વરૂપે પરિણામ પામે છે. "

આની સાથે એક કવિતા પણ લખાયેલી છે, ને પછી તો કવિતાઓથી પૃષ્ઠા ભરેલાં નજરે પડે છે. તત્કાલીન બનાવા, ચર્ચાઓ, ઘટનાઓના એમાં પડધા પડે છે. ને દિવાળી २५६

યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

સુધી આ રીતે રાજનીશી ચાલી જાય છે. વિ. સં. ૧૯૬૮ના બેસતા વધે નવું મંગળાચરણ કરતાં કથે છે.

- " પ્રાતઃકાલમાં દેવદર્શન. પ્રારંભ થતા વર્ષમાં કેવી રીતે વર્તવું તેના ઉપદેશ દીધા.
- " સાધુઓના આચારા ને વિચારા કેવા હાવા જોઇએ તેના વિચાર કર્યો.
- " નવીન વર્ષમાં સ્વાન્નિતિ ને પરાન્નિતિનાં કાર્યો મારાથી થાએ. ચરિત્રની ઉત્તમ કાૈટિમાં વિશેષતઃ સ્થિરતા થાએા. સદ્ગુરુ અને સત્પુરુષાની પ્રેમદેષ્ટિનું પાત્ર થઇ શકાય તેમ સર્વ વ્યવસ્થા ખેના.
- " માનસિક દોષો ને કાર્યક દેષોના નાશ થાએા. ગત વર્ષમાં અનેક ઉપાધિઓના સંયોગા જેમ આત્મબળથી કેટલેક અધી સ્થિરતામાં પ્રવર્તાયું હતું તેમ આ વર્ષમાં પણ તેથી વિશેષ પ્રકારે પ્રવૃત્તિ થાએા. ગત વર્ષમાં ઔપદેશિક કૃત્યા અને ગ્રંથ લખવામાં વિશેષ જીવન વીત્યું.
- " પ્રચલિત વર્ષમાં સમાધિના હેતુએાનું વિશેષત: સેવન થાએ તેમ જ ઔપદેશિક કૃત્યા તેમ જ ગ્રંથવાચન તથા સદ્યંથાનું લેખન વિશેષત: થાએા.
- " મુંબઇમાં આવવાથી ધાર્યા પ્રમાણે કાર્યો ન થયાં, તેા પણ મનુષ્યાના આંતરિક વિચારાના ઘણા અનુભવ થયો તેથીઆનંદ થયા. "

આ પ્રકારે પ્રારંભ કર્યા પછી ત્રીજે દિવસે નાંધે છે,

" માહના અધ્યવસાયોના ઉત્પાત સમયે વૈરાગ્ય પરિણામ જેના હૃદયમાં જાગ્રત થાય છે: તેને ધન્યવાદ ઘટે છે. જ્ઞાનગિલિત વૈરાગ્યની ચિરસ્થાયિતા માટે જ્ઞાનવતાના સમા-ગમની અત્યંત આવશ્યકતા છે."

આગળ નાેંધે છેઃ

" અપ્રમાણિક મનુષ્યાના સંસર્ગથી તેઓની માનસિક નિર્ળળતાના વ્યાવહારિક પ્રત્યક્ષપણે ખ્યાલ આવે છે. કેટલીક વખત કહેવાતી કેળવણી નહીં પામેલા મનુષ્યામાં પણ કેટલાક કેળવણી પામેલાએ કરતાં દયા, સત્ય, શુધ્ધ પ્રેમ, કૃતજ્ઞતા, પરાપકાર, દાન, મૈત્રી આદિ વિશેષ સદ્યુણા દેખવામાં આવે છે. "

અને વળી પાછા બીજે દિવસે પાતાના હતાતસાહ ચેતનને કહે છે:

ગગનવિહારી ગરુડરાજને એ વેળા 'ધાળું એટલું દ્વધ ' નહાતું જણાયું. સાધુ સમુદાયમાં કેટલાક દોષા જોઇને મન કેટલીક વાર હારી જતું. એ પ્રસંગે એક મુનિરાજે પ્રોત્સાહન આપ્યું. આ પ્રસંગ યાદ કરીને તેઓ વિ. સં. ૧૯૨૮ ની કારતક સુદ ૧૧ ની નોંધમાં લખે છે: માહમયોમાં ૧૫૭

" સં. ૧૯૫૬ ના માગસર સુદિ એકમના દિવસે શ્રી. વૃદ્ધિચંદ્રજી મહારાજના શિષ્ય હેમવિજયજીએ કહ્યું હતું કે ચારિત્ર લેઇને અન્ય ચરિત્રમાં ન વતે તેથી પાતે ચારિત્ર ભાવનાથી વા ચારિત્ર સ્ત્રીકારથી દૂર ન રહેવું જોઇએ. કિન્તુ પાતે ચારિત્ર લેઇને સમ્યગ્ રીત્યા તેને આરાધવું જોઇએ.

- " તેમનાં એ વચનાથી ઉત્સાહમય જીવન થયું. અને સં. ૧૯૫૭ માગશીષે સુદિ દ ના રાજ પાલણપુરમાં દીક્ષા અગીકાર કરી.
- '' કાઇ પણ વત લેઇને પશ્ચાત શિથિલ બનેલા મનુષ્યાથી તે વાત સ્વીકારવામાં કંટાળા કરવા નહીં, પણ તે વાતને અંગિકાર કરી તે પ્રમાણે વર્તવું જોઇએ, એવા દઢ નિશ્ચય કરવા. તેમાં પણ કાર્યની પૂર્વે વિવેકદર્શિયા અનેક પ્રકારના અનુલવ લેવા અને વિચારીને કાર્ય કરવું એ સિદ્ધાન્તને તા વિસારવા જોઇતા નથી."
- " હે ચેતન, ખનેક સુપુરુષો ને કુપુરુષોના સમાગમમાં આવ્યો તે ઘણું જોયું, અનુભવ્યું. હવે તો સારમાં સારભૂત નિરુપાધિક દશાના પ્રદેશમાં ગમન કર્યા કર. ઉપાધિ-ઓના ઘણા સંબંધો તો પાતાની મેળે તું ઊભા કરે છે. તેમાં જો કે ઉપકારના ઉેશ મુખ્ય-પણે છે, તો પણ નિરુપાધિ દશા જળવાઇ રહે તેવી રીતે ઉપકારમાં પ્રવૃત્ત થઇને સ્વશુદ્ધ ગુણાનું ધ્યાન ધર્યા કર અને નિરવદ્ય ક્રિયામાં પ્રવૃત્તિ કર્યા કર. સાધુની દશામાં પ્રતિદિન તું હચ્ચ, નિર્મળ, અધ્યવસાયાના હેતુઓનું અવલંબન કરતા જા.
- " ઉપકારના ભાઇ દાષ " એ ન્યાયના અનુભવ લઇને પણ તું અખેદ ભાવે રહે. અનેક પ્રકારની વૃત્તિઓના ધારક મનુષ્યા સ્વકીય વૃત્યનુસારે વદે—આચરે, તા પણ તું મધ્યસ્ય ભાવથી વર્તે. જૈન ધર્મોના પ્રચાર કરવા તારી અત્યાંત શુભેચ્છા છે, કિન્તુ સર્વ સાનુકૂળ સામગ્રી વિના ઇચ્છિતાદયની સિદ્ધિ થતી નથી.
- "જૈન ગુરુકુળ વિષે વિચારા દર્શાવવામાં તે યથાશકિત યતન કર્યો છે. તું બને તે કર, પણ તપ્તકાલિક ફળની ઇચ્છાથી ચિન્તાના પ્રવાહમાં તણાઇશ નહિ. ધર્મ ના પ્રવૃત્તિરૂપ વ્યવહારમાં જેમ નિરુપાવિદશા રહે તેવી રીતે પ્રવૃત્તિ કર અને અંતરમાં સહજ સમાધિની લાવના લાવ. ઉદ્યમથી ન હઠે એવી કર્મના યાગે પ્રાપ્ત થયેલી ઉપાધિઓને શાન્ત લાવે વેદ અને માનસિક શુરતા ધારણ કર!"
- જે ભારે આશાઓના મહેલ ચણીને શ્રદ્ધેય મુનિવરાની સલાહ લઇને ચરિત્રનાયક માહમયીમાં પ્રવેશ્યા હતા, એના માહ હવે ઓસરતા જતા દેખાય છે. વળી મુંબઇની શાભા જોઈ જૂની વૈશાલિ ને પાટલીપુત્રની ઝાંખી આ કલ્પના જગતના રાજા કરી રહે છે; એ નાંધે છે:
- " કેાલાબાના જૈનમ દિરમાં સ્થપાયેલી પ્રતિમાએાનાં દર્શન કર્યા. મુંબઇમાં કાેટની બિલ્ડિંગો પણ પ્રસંગોપાત દેખવામાં આવી. પૂર્વે રાજગૃહી વગેરે નગરીએાની પણ સૂત્ર-વર્ણનાનુસારે અપૂર્વ શાભા હશે, એમાં શંકા રહેતી નથી. શ્રેણિક જેવા જૈન નૃપતિએાનું

૨૫૮ યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

સામ્રાજ્ય પ્રવર્તાતું હતું ત્યારે જૈનાના મહાન અભ્યુદય હતા. સંપ્રતિ એતાધ્શ સમય જેનાના હાય તા જૈનધર્મની કેવી જાહાજલાલી હાય તેના સહેજે ખ્યાલ આવે તેમ છે. "

વળી એ જ પાતું પ્રેમના આ સાગરના હસ્તે નવી રીતે આલેખાય છે. મુંબઇમાં ચાલતી અનેક પ્રવૃત્તિઓની ભાળ એ રીતે મળી રહે છે.

" અવિનેય શઠ વિદ્યાર્થી એને તેમની આજી અને ઉપર ઉપરના કૃત્રિમ પ્રેમથી રાખવામાં આવ્યા, અને તેઓને સહાય આપી, પણ ગાશાળાની પેઠે સ્વાર્થ નહિ સરતાં કેટલાક પ્રતિપક્ષી બન્યા. અને ' ઉપકારના લાઇ દોષ 'ની પેઠે આજીવિકાના અને સ્વાર્થના લાલચુઓ મદિરાના માંકડાની પેઠે પરના ભમાવ્યા ભમીને ઉપસર્ગમાં હેતુભૂત થયા, તેવા અનુભવ થયા. તેથી હવે પ્રથમથી જ પૂર્ણ વિચાર કર્યા વિના પૂર્વની પેઠે પ્રવૃત્તિ ન કરવી, તેમ જ સાધ્યશિષ્યોને પણ અનેક પ્રકારે પરીક્ષા કરીને યાગ્યતા તપાસી કરવા, એવી પ્રતિ- ગ્રાને આજથી ધારણ કરવામાં આવે છે. "

અને આ રીતે પ્રતિજ્ઞા કર્યા પછી, કાઇ જ ગલમાં નિરાંતે વસતા મસ્ત પુરુષને રાજપાટ આપી રાજખટપટમાં નાખી દેતા જેવા એ એકાકી, આનંદી પુરુષને વિષાદ થાય, મૂં ઝવણ થાય તેવું અહીં કઇક દેખાય છે. એ પછીના થાડા દિવસની નાંધમાં લખે છેઃ

" જ્યાં સુધી શિષ્ય નહોતા કર્યા ત્યાં સુધીના ચારિત્ર માર્ગ અને સાધુ-શિષ્ય કર્યા પશ્ચાત, ચારિત્ર માર્ગ ના અનુભવ થાડા ઘણા અંશે ભિન્ન હતા; પણ અનુભવનું સ્વરૂપ તો એક જ ભાસે છે."

વળી એની જ નીચે નાંધે છે:

"ધનાઢય અને જૈન કામના અગ્રગણ્ય અમદાવાદ, સુરત અને મુંબઇ આદિના શ્રાવ-કાના સમાગમમાં આવીને અદ્યાપિ પર્ય ત ઉપાધિરહિત દશામાં રહેવાયું છે, અને પ્રસંગા-પાત પ્રવર્તતી એવી ધર્મ કાર્યોની ઉપાધિઓની કલેશકર ખટપટમાં પ્રવેશાયું નથી, અને ઉપ-દેશ દ્વારા ઔપદેશિક વચનાથી જે કથાય છે, તે કહ્યું છે,—તેમાં આનંદ માનું છું. ભવિષ્યમાં આના કરતાં નિલેપ જિંદગી વિશેષ પ્રકારે પ્રાપ્ત થાઓ એમ ભાવ રાખું છું. વીતરાગની આજ્ઞા પ્રમાણે જૈન શાસનની ઉન્નતિ અર્થે ઉત્સર્ગ અને અપવાદથી ઔપદેશિક પ્રવૃત્તિ થાય તો તેમ કરવા યથાશક્તિ પ્રવૃત્તિ કરીશ."

અમે એ વખતે ચાલતા કલેશાનાં અનેક રૂપાે રજ્યુ કરી વાચકને રાગદેષમાં નાખવા ઈચ્છતા નથી. એ વેળા કેટલાંક છાપાંએા ચાલતાં હતાં : જેના નિયામક અમુક સમર્થ સાધુઓ હતા. આ છાપાંએામાં ધર્મના વિચારા સુંદર રીતે રજ્ય થતા, પણ એ ઉજળી બાજીને જરા શ્યામ બાજી પણ હતી. સ્વપક્ષના પ્રચાર માટે અને પ્રતિપક્ષને હલકી રીતે ઉતારી પાડવા માટે જ્ઞાનપ્રચારના ઉત્તમાત્તમ સાધનને હલકી રીતે પણ વાપરવામાં આવતું. અને જો એવાં ત્રણેક પત્રોની ફાઇલા સ ગ્રહી-જે જે સાધુઓ માટે ટીકાઓ થઈ હાય તેનું સર્વસંગ્રહ રૂપ તારણ કર-

માહમયીમાં રપ૯

વામાં આવે તેા સારાંશે એ જૈન પત્રોના આધારે એક પણ સારાે સાધુ એ વખતે ન હતાે, એમ માનવાને કારણ મળી જાય. અલળત્ત, એ વેળા પણ તટસ્થ, શાંત ને આત્માથી અનેક મુનિવરાે હતા; પણ ઘઉંમાનાં કાંકરા ખરાેખર તેઓનું પ્રમાણ હતું.

આ સિવાય અનેક ગૃહસ્થા ને સાધુઓ અનેક ચર્ચાઓ ગલાવ્યા કરતા. ગત વર્ષના પાતાના સૂરતના ચાતુર્માસમાં એવી એક ચર્ચા ઝગી ઊઠી હતી. પણ ત્યાં સર્વ સાધુઓના સંપથી એને ઇ'ધન–કાષ્ઠ વગેરે ન મળતાં એ વિશેષ પ્રજ્વલી ન શકી. કેટલીક ચર્ચાઓની ચર્ચા કરવાથી એને મહત્વ મળી જાય છે. અતિષ્ટ ચર્ચાઓના નાશ માટે એના તરફ દુર્લંક્ષ કરવું એ જ ક'ષ્ટ છે.

પણ મું બઇ તો માેડું મેદાન છે. ધનાઢય છે. નવરાશ છે. હાંશ છે. વર્લ માનપત્રો છે, ને પ્રેસા છે. એ ચર્ચા અહીં જોર કરી ગઇ. લાેકા માેમાં આંગળી નાખી નાખી ચરિત્રનાયક પાસે બાેલાવવા માગતા હતા. તેઓએ એક વાર સ્પષ્ટ કહી દીધું કેઃ "વ્યવહારે હું સર્વ સાધુઓના પક્ષમાં છું, પણ માન્યતાલે તિકરારને જાહેરમાં માેડું રૂપ ન આપતું એવા વિચારના છું. એવી તકરાસથી જૈન કામની ખાનાખરાળી થાય છે."

પણ એથી કલહપ્રિય સમાજને કેમ શાન્તિ મળે ? તેઓએ નેરથી એ પ્રચાર શરૂ કર્યો કે, ''શ્રીમદ્દ છુદ્ધિસાગરજ ખાનગી રીતે લાલન–શિવજના પક્ષમાં છે."

ચરિત્રનાયકના પુષ્યપ્રકાય ફાટી નીકળ્યા. એમણે વ્યાખ્યાનની પાટ પરથી પડકાર કર્યો કે: "મુંબઇ ચારાશી બંદરના વાવટા છે, અને લાલન–શિવજીને મુંબઇમાં સંઘબહાર મૂકવાની કાઇ પણ જાતની ખટપટમાં હું ભાગ લેવાના નથી. માટે બંને પક્ષના જૈનોએ અમારી આગળ કાઇ પણ જાતની વાત કાઢવી નહીં."

આ અંગે પાતાની નાંધપાથીમાં નાંધે છે:

"મુંબઇના શ્રાવકામાં - વ્યાખ્યાન શ્રવણના ઉત્સાહ વૃધ્ધ પામે છે, કિન્તુ ચાલતી લાલન-શિવજીની ચર્ચાથી અમદાવાદ અને સ્રતની પેઠે મુંબઇમાં બે પક્ષ પડયા છે; તેથી આગેવાન શ્રાવકામાં બેદિલો થવાથી પારમાર્થિક કાર્યો કરવામાં વિધ્ન નડયાં અને નડે છે; – અને બે પક્ષને સાચવીને વ્યાખ્યાનાદિ કરતાં પડે છે. હું લાલન અને શિવજીના પક્ષમાં નથી, તા પણ આ વખતે ગંભીરતા રાખી મધ્યમ વૃત્તિથી કાર્ય કર્યું છું. તેમાં જૈન ધર્મની ઉત્નિતિ માટે અનેક આશ્યો છે, તે જ અત્ર હેતુભૂત છે. જયાં સુધી બનશે ત્યાં લગી આવી મધ્યમ વૃત્તિથી સેવા કરીશું."

અને આ પછી ડૂકી' નાંધપાથી આગળ વધે છે. અનુક્રમવાર તે જોઇએ.

"મતુષ્યોની સદાકાળ એક સરખી વૃત્તિ રહેતી નથી. દુષ્ટ મતુષ્યોને પણ ઉપદેશની અસર કાઇ વખત લાગે છે, તેવા દાખલા આજરાજ બન્યા."

२६०

ચાેગનિષ્ઠ આચાર્ય[']

તદ્દહેતુ અને અમૃત ક્રિયા વડે છ આવશ્યક કરાએ। એવી ઈચ્છા રાખું છું. છ આવશ્યકાનું યથાર્થ સ્વરૂપ ન સમજવાથી અને ગાડરિયા પ્રવાહપતિત મનુષ્યાની સાધ્યશૂન્ય દબ્ટિથી લાેકામાં આવશ્યક ઉપર અરુચિ વધતી જાય છે.''

"હઠયાંગ, રાજયાંગ, નૈતિકયાંગ, માત્રયાંગ, ભક્તિયાંગ, જ્ઞાનયાંગ, અધ્યાત્મ જ્ઞાન અને ઉત્તમ સદગુણા વગેરેના છ આવશ્યકમાં સમાવેશ થાય છે. યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિ–આ અષ્ટાંગ ચાેગના પણ છ આવશ્યકમાં સમાવેશ થાય છે. શબ્દ અને શબ્દાર્થ તેમજ અનુભવાર્થ પૂર્વ ક છ આવશ્યકાને અવબાધીને **ગ્યવહાર અને** નિશ્ચય **નય**પૂર્વ'ક છ આવશ્યક કરવા હજ હું દરરાજ અભ્યાસ કરું છું."

"શેઠ પન્નાલાલ ઉમાભાઇને ષડદ્રવ્ય પુસ્તકમાંથી સાત નયના પાઠ આપ્યા."

''ઇટાવાવાળા પહિત ભીમસેને 'જૈનાે નાસ્તિક છે' એ નામની ચાપડી બહાર પાડી છે. તેના જવાબ આપવા માટે લેખ લખવાના સંકલ્પ કરું છું." (તા. ૫–૧૧–૧૧)

"રાત્રિના વખતમાં મહાત્માઐાનાં પદેા સાંભળવાથી મહાન લાભ પ્રાપ્ત થયેા. ખરેખર, મહાત્માઓના હુદયોદ્ગારા અત્યન્ત અસર કરે છે."

"રાત્રિના વખતમાં વિશેષતઃ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો, અને આત્મધ્યાન કરતાં કરતાં નિદ્રા આવી ગઇ.

"આનંદ ખહેાતેરી તથા ધ્યાનવિચારનાં પુક્ સુધાર્યં."

"બ્રહ્મચર્ચની નવ વાડસંખંધી દીર્ઘ વિચાર કરી તેના ઉદ્દેશાના વિચાર કર્યા."

.....પત્રના વધારા વાંચીને મનમાં કિંચિત ખિન્નતા ઉત્પન્ન થઇ. આદિ પત્રના અધિપતિએા દેષ્ટિરાગ, સ્વાર્થ અને સંકુચિત દેષ્ટિથી અન્યાના ઉપર એક્દમ આક્ષેપ કરવા મંડી જાય છેઃ તે જૈનધર્મની ઉન્નતિનું લક્ષણ નથી."

''દરરાજ મતુષ્યાને બાધ દેવા માટે વ્યાખ્યાન વાંચું છું, પણ જોઇએ તેવી, તેમના આચારવિચાર જોતાં વ્યાખ્યાન શ્રવણથી પ્રાચઃ અસર થઇ હેાય તેવું જણાતું નથી. આનું માહમયીમાં 🔭

કારણ એ છે કે, તેઓ ગાડરિયા પ્રવાહની પેઠે વ્યાખ્યાન શ્રવણ કરે છે; અને વ્યાખ્યાન શ્રવણ કર્યા પશ્ચાત તેનું વારવાર મનન કરતા નથી. શ્રવણ બાદ મનન કરવું એઇએ. આકાશમાંથી થયેલ વૃષ્ટિને તળાવ વગેરેને ખાંધી તેમાં સંગ્રહવાથી દુષ્કાળના સમયમાં જળની અમૃત સમાન કિંમત ગણાય છે. તેવી રીતે ઉપદેશને હુદયમાં ધારીને, તેના સંસ્કારા પાડવાથી ગુરુ ઉપદેશના વિરહ્માં ગુરુના ઉપદેશ તાએ રહે છે. અને તેથી રાગ-દ્રેષનું ઉત્પન્ન વારી શકાય છે, એવા આજ અનુલવ એક કારણથી થઇ આવ્યો છે."

x x x x

"શરોર નરમ હોવાથી બરાબર ધાર્મિક કાર્યોમાં પ્રવૃત્તિ કરી શકાઇ નહિ. પણ રાત્રિના સમયમાં ધર્મધ્યાન સંબધી ઉત્તમ વિચારા આવ્યા, અને મનની ચંચળતા જાણે ઘણી ટળી હોય એમ લાગ્યું......ના.....પત્રના હુમલાથી પણ મનની સ્થિતિ અદલાઇ નહિ, અને અંતર્મુખ વૃત્તિ થઇ."

x x x x

"શ્રાવકાની દાક્ષિષ્યતામાં ફસાઇને સ્વતંત્રતાના ત્યાગ કરવા નહિ."

x x x x

"મુનિશ્રી ચારિત્રવિજયજી કૃત 'પ્રેમથી મુક્તિ' એ નામનું પુસ્તક વાંચ્યું. તે પુસ્તકમાં સામાન્ય સર્વ સાધારણ વિચારપદ્ધતિની દિશા અવલાકાય છે. કેટલાક સેખ્ય વિષય આદેય છે, કિંતુ તે પુસ્તકને સાપેક્ષતાથી વાંચવામાં આવે તે સારું. સમ્યગ્દષ્ટિને સમ્યગ્યણે સર્વ બાબતા સમજાય છે."

× × × × ×

"મું બઇથી વિહાર કર્યા પશ્ચાત કેટલાક મહિને ચાેગ્ય શિષ્ય સાધુઓને પાસે રાખવા. શિથિલ, આજ્ઞાલાપક, સ્વચ્છ દી સાધુ-શિષ્યોને જાદા વિહાર કરાવવા એમ નિશ્ચય કરવામાં આવે છે. સુધારતાં નહિ સુધરે અને પાસે રહેલા વિનચી સાધુઓને પણ અવિનચી બનાવી દે એવા સહેલ પાન જેવા સાધુ શિષ્યોથી દૂર રહેતાં સમાધિ અને ગારિત્રગુળની વૃદ્ધિ થાય છે, એમ હવે ચાેકકસ વિચાર કરી નિશ્ચય કરીં છે."

અને કેટલાક લક્ષ્મીન દનોના અભિમાન અને અટકચાળાથી ઘવાયેલું એ કવિદિલ કવિતામાં હૈંયું ઠાલવે છે.

> તમે ધનને ગણા વહાલું, ખની કંજાુસના વાપા, ધરા લક્ષ્મી તણા કાંકા, તમારી ના મને પરવા બન્યા લાખાપતિ તા શું, મળે ના લક્ષ્મીથી શાંતિ, નથી ધનથી મહત્તા કંઇ, તમારી ના મને પરવા. મરી મથતા તમે તેમાં, ગણીને પ્રાણથી પ્યારી, અમે એને ગણી ન્યારી, તમારી ના જરી પરવા.

નથી લેવું તમારું કંઇ, તમારે ભાજ્યમાં ફરવું, અમારે આત્મમાં રમવું, તમારી ના જરી પરવા. નથી પ્રામાણ્ય વાજ્યોમાં, મળે જ્યાં માન ત્યાં ઘૂસો, ધરા છેં રાગ વેશ્યાવત, તમારી ના જરા પરવા. નથી કિંમત મનુષ્યોની, વદેલા ભાલ ના પાળા, નથી કંઇ ટેક વા શ્રહા, તમારી ના જરા પરવા. જગતમાં શંઠના નામે, ઘણા છે વેઠીઆ દુ:ખી: હૃદય વિશ્વાસઘાતીઓ, તમારી ના જરા પરવા. ગઈ ના લક્ષ્મી કા સાથે, વિચારી લા હૃદ માંહી, શુષ્યબ્ધિ ધર્મ પૂજારી, સદા નિરપૃહ ખરા સાધુ.

' સામા પડનાર ઇર્ષ્યાળુ પ્રતિપક્ષીએ ને ' વળી હાકલ કરે છે.

સામા પડી હોહા કરો, ગપ્યાં ઉડાડા સા ગણાં, પણ સત્યના મેદાનથી, ડગનાર ભાઈ, કાેેેે છે ? મત-બેદથી નિંદા કરાે, મનમાનતા જ્યાં ત્યાં ભલે, પણ સાંકડી દ્રષ્ટિ વિના, તે માનનારું કાેેેે છે ?

અને ઘડીભરમાં આ કવિરાજ શાસનસુભટ બની પડકારવા લાગે છે:---

પ્રભુ મહાવીરતા ધર્મે, ખરી શ્રધ્ધા ધરી પ્રેમે: થશા જ્વગ્રત સદાચારે, કરી શકશા ઉદય ત્યારે. મર્યા વિજી માળવા કયાંથી, સમપ્યાંથી જીવત સઘળું, તજીતે દેહની મમતા, કરી શકશા ઉદય ત્યારે. ત્યજીતે લાે કસંગ્રા તે, ત્યજીતે મૃત્યુની બીતિ, પ્રવૃત્તિમાં પડા જ્યારે, કરી શકશા ઉદય યારે. જિતેશ્વર ધર્મસેવામાં, ગણા ના દેહ–પ્રાણાતે; થશા એ! મરજીવા જયારે, કરી શકશા ઉદય ત્યારે.

અને આ શાસનસુલટ જાણે પાતાના પ્રતિપક્ષીઓને ફરી સંલળાવે છે: ' ધર્મોન્નતિ અર્થે' થતા સત્ય સુધારાના પ્રતિપક્ષીઓને ' એમ શિષ્ક બાંધી સાધુરાજ કહે છે.

ધરીને સાંકડી દ્રષ્ટિ, શાતા ઉપદેશના સામા, ધરીને ધર્મ ધે લાઈ, હવે તા કાવશા ઝાઝું. જરા કંઇ માન્યતાબેદે, જરા આચારના બેદે, કરી હોહા શ્વતા સામા, હવે ના કાવશા ઝાઝું. સુધારા સત્ય જે શાતા, તમારાથી ખમાતા ના, હવે થઈ દેખતી દુનિયા, વિચારી કાર્ય કરવાની. પ્રપંચાથી સતાવાના, દ્રષ્યાનો વખત વીત્યા, કર્યું તેવું હવે લેશા, તમારે સંકડા વા નું. નથી એકાન્ત દ્રષ્ટિએ, સુધારાના અમે પક્ષી, નથી જાતા તથા રાત્રી, અમે એકાન્ત દ્રષ્ટિએ.

માહમયીમાં રેક્ડ

મું બઇની નેંધપોથી વળી અનેક જાતના નવનવા વિચારા નેંધે છેઃ એમાંથી એ વેળાના આખા ઇતિહાસ નજર સમક્ષ ખડાે થઇ જાય છેઃ એ કવિરાજા વળી નેંધે છેઃ—

"મું ખઈ નગરીમાં અનેક ગચ્છના અને અનેક મતના શ્રાવકા વસે છે. મત અને ગચ્છના લે દે સર્વને એકસરખા પ્રિય તથા એકસરખી શ્રદ્ધાના સ્થાનભૂત અનવું મહા મુશ્કેલ છે. છતાં કેટલાક મનુષ્યા કે જે અમુક સાધુઓના અત્યંત રાગી અને અન્ય સાધુ-ઓના એકાન્ત દેષકારકા વિના—ઘણાઓને સામાન્ય રીતે સંતાષ દેવાયા....મું બઇ નગરીમાં એકંદરે શ્રોતાઓને સારા લાભ જણાયા છે. અત્રે પૂર્વે આવેલા કેટલાક સાધુઓના ચામાસામાં જેવી ધમધમાઓ થઇ હતી, તેમાંનું આ વખતે કંઇ થયું નથી. એકંદરે ઔપદેશિક કાર્યોમાં સારા લાભ થયા છે.—ફકત સુરત વગેરમાં સાધુઓના કલેશના લીધે જૈન ગુરુકુળની સ્થાપના થઇ નહિ."

× × × ×

"રાત્રે નવ વાગે દેઠ નિશ્ચય કરવામાં આવ્યો કે ગમે તેવા મનુષ્ય હાય તા પણ તેના યાગ્ય ગુણાની જ પ્રશંસા કરવી. પ્રશંસા કરવાના વખતે યાગ્ય ગુણા જે જે અંશે ખીલ્યા હાય તેટલા જ કહેવા. ધર્મના ગમે તેવાં કાર્ય કરાવવાં હાય તા પણ યાગ્ય ગુણાને અતિક્રમીને અન્યાને ચઢાવવા વિશેષ કહેવું નહિ. જો કે પૂર્વે આ રીતે ઘણે લાગે વર્તાતું હતું, તા પણ જૈન કામના શ્રાવકસમૂહના અગ્રગણ્ય શેઠિયાઓને કાઇપણ કાર્ય કરવાના ઉત્સાહ ચઢાવતાં કેટલું ક વિશેષ થઇ જતું હતું: તેથી દઢ પ્રતિજ્ઞા કરવામાં આવે છે. અન્ય સાધુઓ સંખંધમાં પણ આ રીતે જ વર્તવાના સંકલ્પ કર્યો છે આત્મતત્ત્વનું ધ્યાન કરતાં કરતાં નિદ્રાવશ થવાયું."

ૂ " રાત્રિના સમયે આત્માની શક્તિએાનું ધ્યાન ધર્યું. "

" વ્યાખ્યાન વિના સ્ત્રીના પરિગ્રયમાં સાધુએ ખાસ કારણ વિના ન આવવું, તેમાં અત્યંત હિત સમાયેલું છે. અદ્યાપિપર્ય તે પ્રાયઃ આ નિયમ પ્રમાણે વર્તવાથી પાતાનું અને પર મનુષ્યાનું શ્રેય યથાશકિત કરાયું છે. છાદ્યાચર્યના પ્રતાપે ઘણા ઉપદ્રવો કે જે દુર્જનો દ્વારા કરાયા–કરાય છે: તેમાંથી નિવિધ્વપણે પસાર થવાય છે. છાદ્યાચર્યથી અદ્યાપિપર્યન્ત જીવન વહન કરાય છે."

x x x

"ગાવધ નરામ માધવરામ ત્રિપાઠીનું કે જે 'સરસ્વડીચંદ્ર' શ્રંથના લેખક છેઃ તેમનું જીવનચરિત્ર વાંચ્યું. તેમના જીવનચરિત્રમાંથી ઘણા સદ્દગુણા શ્રહણ કરવા ચાગ્ય છે. જૈનેતર વિદ્વાનાના પણ માર્ગાનુસારી ગુણા પ્રશંસવા ચાગ્ય છે."

''જ્યારે હુદયમાં ક્રાેષ પ્રગટયા હાેચ ત્યારે બને ત્યાં સુધી કાેઇની સાથે વાર્તા**લાપ કર**વાે

२६४

યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

નહિ, અને મનની શાન્તિ થાય તેવું કાેઇ પદ ગાવું, વા મનની શાન્તિ થાય એવું કાેઇ પુસ્તક વાંચવું. કાેધ વખતે કપાલ ઉપર ચિત્ત સ્થિર રાખવામાં આવે તેા કાેધ ત્વરિત શાન્ત થાય છે....શુદ્ધ પ્રેમ અને કરુણા વડે કોંધીએા અને કાેધના ઉપર જય મેળવી શકાય છે."

x x x x

''પ્રાતઃકાળમાં ધાર્મિ'ક ક્રિયાએા કર્યા પ્રશ્ચાત સંસારમાં સુખ ક્યાં છે, એ નામતું પુસ્તક બીજી વાર વાંચલું શરૂ કર્યું'.''

× × × ×

"અમુક મનુષ્યની સાથે અણુખનાવ થવાથી ઉપાડેલા કાર્યથી દ્વર રહેવું એ ઉત્તમ મનુષ્યનું લક્ષણ નથી. જે બાબતમાં મતભેદ હાય તે વિના અન્ય સર્વ બાબતામાં બંનેએ સાથે રહીને કાર્ય કરવું જોઇએ-અપમાન વગેરે સહન કરીને અણુબનાવ ભૂલી જઇ સર્વની સાથે રહીને કામ કરવું જોઇએ."

x x x

''ગ્રાનીએોના સેવક ખનવાની આશા રાખવી, કિન્તુ અગ્રાનીએાના ગુરુ બનવાના કદી વિચાર કરવા નહીં.''

x x x

"જે કામમાં ઘણા મતભેદો પઉ અને પ્રત્યેક મનુષ્ય પાતપાતાના વિચારને સત્ય માની અન્યાની સાથે કલેશ અને અંગત હુમલા કરી પાતાનાથો વિરુદ્ધ વિચારકાના નાશ કરવા ધારે તો-તે કામ મેરુ પર્વત જેટલી ઊંચી હાય તા પણ અવનતિની ખાડમાં પથ્થરની પેઠે ધસી પડયા વિના રહે નહીં."

x x x

" કાઇપણ સારા મનુષ્યનું ચરિત્ર લખલું હાય તા તેના સદ્યાણાંને શાધી કાઢવા અને તેના ઉપર શુદ્ધ પ્રેમ ધારણ કરીને ચરિત્ર લખતાં જીવન રૂપરેખા સારી રીતે દોરીને તેને રંગી શકાય છે. ઉત્તમ મનુષ્યાનાં ચરિત્રો વાંચવાંથી તથા લખવાથી પાતાની તથા દુનિયાની ઉન્નતિ થાય છે. ઉત્તમ પૂર્વાચાર્યાનાં જીવનચરિત્રો આર્કષક પધ્ધતિથી લખવાની ઘણી આવશ્યકતા છે."

× x x

" કેટલાક સમયસારીયાની પેઠે એકાંત અધ્યાત્મ જ્ઞાનને ગ્રહ્યુ કરી ગૃહસ્થને ગુરુ સ્થાપીને અસંયતીની પૂજાના પ્રવર્તક બને છે: તે જૈનાગમાથી વિરુધ્ધ જણાય છે. કેટલાક એકાન્ત ગચ્છિકિયાની માન્યતાના મુખ્ય ધર્મ માનીને અને કિયાના પક્ષ લઇને અધ્યાત્મ જ્ઞાનના પ્રતિપક્ષીએ બને છે, તે પણ જૈનાગમોથી વિરુધ્ધ જણાય છે. એકાન્ત અધ્યાત્મ વા દ્રવ્યાનુયાગની માન્યતા સ્વીકારીને ગૃહસ્થને ગુરુ માનવાવાળાઓની એવી દૃષ્ટિ બની જાય છે, કે તેઓને સાધુવર્ગ પર ચારિત્રની અપેક્ષાએ વા દર્શનની અપેક્ષાએ ગુરુભુધ્ધિ રહેતી નથી—તેથી સાધુવર્ગની હાનિ તથા પાતાની હાનિ થાય છે. ઉત્સર્ગ અને અપવાદ એ છે

માહમયી માં રક્ષ

માર્ગથી અકુશ અને કુશીલ નિર્ગાંથાનું સ્વરૂપ ગુરુગમ દ્વારા અનુભવવામાં આવે તા સાધુવર્ગ પ્રતિ અરુચિ ઉત્પન્ન થઇ શકે નહીં. સાધુઓના આચારા સંબંધી ડીકા કરનારાઓ તા ઘણા ગૃહસ્થા જોવામાં આવે છે, પણ સાધુ થઇને પાતે તે પ્રમાણે વર્તાને અન્યને દાખલા આપનાર વિરલા શ્રાવકા જ છે. દુનિયામાં ડીકા કરનારાઓ લાખો છે, પણ પાતાની ડીકા ન થાય તે પ્રમાણે વર્તાનાર તા અલ્પ છે."

x x x x

આવી રીતે અનેક સારા–માઠા પ્રસંગાેમાંથી ઉદ્દભવેલા તારતમ્યને રજા કરતી ઠાય-રીની શ્રાહી પક્તિએા ઉપર આપી. હવે તેએા સં. ૧૯૬૮ ના માગશર સુદ છઠને દિવસે નાેંધે છે કે,

- " આજ દીક્ષાનાં અગિયાર વર્ષ પૃર્ણુ થયાં, અને બારમા વર્ષમાં પ્રવેશ થાય છે.
- " અગિયાર વર્ષ માં એકંદર ગ્રાસ્ત્રિ માર્ગ ની આરાધના સારી થઈ છે. ગામડાઓમાં સમાધિમાં વિશેષ પ્રકારે રહેવાતું હતું, ને શહેરામાં ઉપદેશમાર્ગની વિશેષતઃ પ્રવૃત્તિ કરાતી હતી.
- " ત્રીશ ઉપર પુસ્તકા લખાયાં, તેમ જ પાઠશાળા આદિની સ્થાપના કરી. કાેેકની સાથે ધમાધમ થઈ નથી."

બારમા વર્ષમાં પ્રવેશતાં નીચે પ્રમાણે સંકલ્પાે કર્**ુ** છે.

- " ઔષદ્દેશિક કાર્યમાં તત્પર રહેલું.
- " ચારિત્ર સમાધિતું અવલ બન કરવું.
- " ઉપાધિથી દ્વર રહેવા ચત્ન કરવા.
- " પ્રારુખ્ધ કમ'યાગે થતી વેદનીય⊹ઉપસર્ગ' આદિને સહન કરવા સમતાભાવ રાખવા.
- " અભિનવ જ્ઞાન ખીલે એવાં ધાર્મિ'ક પુસ્તકાનું વાચન કરવું.
- " પૂર્વની પેઠે બ્રહ્મચર્ય પાળવા નવ વાડનું અવલંખન કરવું. પૂર્વની પેઠે વ્યાખ્યાન વિના કોઈ પણ સ્ત્રોને વંદન કરવા ઉપાશ્રયમાં આવવા દેવી નહીં.
- " પ્રસંગાયાત યાગ્ય ગ્રાંથાનું વાચન કરતું. ત્રણ ગુપ્તિના વિશેષ પ્રકારે અભ્યાસ કરવા. ભાષાસમિતિમાં તા વિશેષતઃ ઉપયાગ દેવા. સ્પષ્ટ વાણી, ગંભીર ગુણ તથા ધૈર્યગુણનું વિશેષ પ્રકારે અવલંખન કરતું."

આ પ્રસંગે દિલ્હી દરબાર લરાવાના હાવાથી લંડનથી શહેનશાહ પાતાનાં પત્ની સાથે આવવાના હતા. તેઓ સ્ટીમરથી સંબઇ બંદરે આવીને દિલ્હી જવાના હતા. સુંબઇમાં સ્વાગતની ભારે તૈયારીઓ થઇ રહી હતી. આ અંગે તા. ૩૦-૧૧-૧૧ ની ડાયરીમાં તેઓ નેંધે છે:

૨૬૬ યાગનિષ્ઠ આચાર્ય^૬

" શહેનશાહને દેખવા માટે મુંબઇમાં પરદેશના શ્રાવકા આવેલા-તેઓને બાધ દીધા."

અને પછી મૌન એકાદશી (તા. ૨-૧૨-૧૧) ની નાંધમાં એકાદશીનું ને મૌનનું માહાત્મ્ય ચર્ચા બાદ પુનઃ તેઓ નાંધે છે. એ કાળ દલપતશાહી ભાવનાના હતા.

" આજ રાજ મુંબઈમાં નામદાર શહેનશાહ સર જયાજેનું આગમન થયું. બહાર ગામથી લગભગ વીસ-પ-ચીસ લાખ અને શહેરના મનુષ્યા સર્વ ભેગા કરતાં ૩૦-૩૫ લાખ મનુષ્યાની સંખ્યા મુંબઇમાં થઇ છે. પૂર્વ ભવમાં પુષ્ય કર્યા વિના શહેનશાહની પદવી મળતી નથી. કેટલાક મનુષ્યાં એ કલકત્તામાં ત્રણ—ચાર વર્ષ પૂર્વ બોબ ફાડયા હતા, તેથી આ વખતે શહેનશાહને કાઇથી ઉપદ્રવ ન થાય તે માટે ઘણા બંદાબસ્ત કર્યો છે. જ્યાં સુધી પુષ્યના પ્રકાશ ખીલે છે, ત્યાં સુધી કાઇ જાતનું વિધ્ન નડતું નથી. દિલ્હીની ગાદી પર ડિસેમ્બરની બારમી તારીએ સર જયાજે જ પ્રથમ બેસવા ભાગ્યશાળી થયા છે. બ્રિટીશ રાજની પહિત સરસ હોવાથી સાધુઓને તથા દરેક પ્રજાને પાતાના ધર્મ પાળતાં કાઇ તરફથી સહન કરલું પડતું નથી, ઉત્તમ નીતિથી જ્યાં સુધી રાજ ચલાવવાની પહિત કાયમ રહેશે ત્યાં સુધી બ્રિટીશ રાજ્યના સુધી શિટીશ રાજ્યના સુધી

આ કાળ જ આવી મુગ્ધભાવનાના હતા: ને આજે 'કિવટ ઈ ડિયા'નું સૂત્ર પ્રથમ ઉચ્ચારનાર પૂજ્ય ગાંધીજી પણ તે કાળે બ્રિટીશ રાજ્યના વફાદાર પ્રજાજન હાેવામાં ગવે ધારતા હતા, ને આપદ સમયે તન, મન, ધનથી તેને મદદ કરવાની ફરજ સમજતા હતા.

આ ભાગ્યશાળી શહેનશાહને આપણા ચરિત્રનાયકે પાયધુની પર આવેલા ગાંડીજીના ઉપાશ્રયમાં રહીને નજરે નીરખ્યા હતા. આ પ્રસંગે આવેલા ત્રણ યુરોપિયન વિદ્વાના તેઓશ્રીની પાસે આવ્યા હતા, ને દુભાષીઆ દ્વારા પ્રશ્નાત્તર કરી સંતાષ પામ્યા હતા.

આ વેળા મુંબઇમાં એકત્ર થયેલા અનેક શ્રાેતાજના વ્યાખ્યાનમાં, તેમ જ અન્ય સમયે આવતા, પ્રક્ષોત્તરા કરતા, ચર્ચા કરતા. ચરિત્રનાયકે વ્યાખ્યાનના સુંદર રસ ઉત્પન્ન કર્યો હતા, ને તેઓશ્રીની વિચારકતા ને વિદ્વતાની ગંભીર છાપ બધે પડી હતી. તેઓએ ચૈત્ર વદ પાંચમે દશવૈકાલિક સૂત્રનું વ્યાખ્યાનમાં વાચન શરૂ કર્યું હતું, જેની પ્રથમ ગાથા ઉપર એવું સુંદર વિવેચન કર્યું કે આઠ મહિના સુધી તે વિવેચન જ ચાલ્યું.

એ ઉપરાંત આ સમયગ્ન વિદ્વાન પુરુષે પ્રજાનો રસ નવલકથા જેવી પદ્ધતિના વાચન પર વિશેષ જાણી 'સરસ્વતીબાલા' નામનું સ્વાપગ્ન ચરિત્ર ઉત્તર વ્યાખ્યાનમાં કહેવા માંડચું. ધર્મનાં મૂળ તત્ત્વો પર રચેલી આ વાર્તામાં તેઓએ એવા રસ-એવી ઘટનાએા-મૂકી કે શ્રાતાઓ એક દિવસના પણ આંતરા પાડયા વિના સાંભળવા આવતા. એક દિવસ અનિવાર્ષ કારણે ન આવેલા-ગમે તેની પાસેથી એટલી વાર્તા સાંભળી લેતા ત્યારે સંતાષ અનુભવતા. વ્યાખ્યાન સમયે આ વાર્તા રચાતી ને કહેવાતી. કાઈ પ્રકાશકે એ વાર્તા આપા તો છાપી પ્રકટ

માહમયીમાં રક્૭

કરવા જણાવ્યું ત્યારે જ એ તેા રચાતી ને કહેવાતી હેાવાનું જણાવું હતું, જે કદીએ લખાઈ નથી.

સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણ વખતે માટી મેદની એકત્ર થતી, ને અંધારું થઇ જતું. આ વખતે કેટલાક તાફાનીએ કાંકરા નાખતા કે કંઇ કંઇ અટકચાળાં કરતા. ચરિત્રનાયકે એ પ્રતિક્રમણ સાડા ત્રણ વાગે શરૂ કરી, દિવસ છતાં પૂરું કર્યું. ખૂબ શાન્તિ ને આનંદથી પ્રતિ-ક્રમણ થવાથી તે વખતથી મુંબઈમાં તે રીતના રિવાજ પ્રચલિત થઈ ગયા.

આ વર્ષે ગુજરાતમાં દુષ્કાળ જેવું હતું, એટલે પાંજરાપાળ વગેરેની ઘણી ડીપા આવી હતી. ત્રણ–ચાર લાખ રૂપિયા છૂટક છૂટક તેમના ઉપદેશથી ભરાયા.

અમદાવાદ ખાતે વિ. સં. ૧૯૬૨ની દશેરાએ શ્રી. જૈન શ્વે. મૂ. બાર્ડિંગ કે જે શેઠ લલ્લુભાઇ રાયજીની એક લાખના સખાવતી વચનથી સ્થપાઇ હતી, પણ પાછળથી શેઠ લલ્લુ-ભાઇની સ્થિતિ પલટાવાથી ગંભીર સ્થિતિમાં હતી—તે માટે ચરિત્રનાયકે અહીં અપીલ કરી. આથી ઝવેરી ડાહ્યાભાઇ કપુરચંદ, ઝવેરી માહિનલાલ હેમચંદ, ઝવેરી માણિલાલ શવચંદ, ઝવેરી ભુરાભાઇ બાપાલાલ તથા ઝવેરી અમૃતલાલ માહનાલ મગનલાલના પ્રયાસથી ઝવે-રોના કાંટા તરફથો વાર્ષિક પાંચેક હજારની મદદ મળી.

મુંબ'ઇમાં પણ તેમના 'સવ' ધમ'ના દરબાર' ચાલુ જ હતા. અનેક ધમ'ના સાધુઓ, સંન્યાસીઓ, ઉપદેશકા ને વિદ્વાના મુલાકાતે આવતા. આ વખતે અહીં માણેકચંદજી તપસી કરીને ગોંડળ સંઘાડાના સ્થાનકવાસી સાધુ હતા. ચરિત્રનાયકની ઉદાર વિચારણા ને તટસ્થ શૈલીનાં વખાણ સાંભળી તેઓ મળવા આવ્યા હતા, ને વિચારાની આપ-લે કરી હતી. પછી તા ચરિત્રનાયક પણ તેમના ઉપાશ્રયે જતા હતા. અને વચ્ચે પ્રેમ અને વિધાસ જાગ્યા હતા.

વૈષ્ણુવ સંપ્રદાયના આચાર્ય શ્રી. દેવકીનં દનજી સાથે પણ પરિચય થયા હતા. પ્રથમ તેઓ મુલાકાત માટે ઉપાશ્રયે આવ્યા હતા. તે પછી ચરિત્રનાયક પાતે શ્યામસું દરાગાર્યજી સાથે તેમને ત્યાં ગયા હતા. જૈન તત્ત્વજ્ઞાન સંખંધી ચર્ચા ચલાવી હતી, અને ચરિત્રનાયકે જૈન ધર્મની 'સ્યાદ્વાદ ' શૈલીની વિશિષ્ટતા દર્શાવતાં સમજવ્યું કે જો આ શૈલીને સમજવામાં આવે તે તમામ દુરાયહો નષ્ટ થાય. એ વેળા ગૌરક્ષા માટે સરકાર પર ખાસ દબાણ લાવવા માટે મુંબઇના અયગણ્ય શહેરીએ તરફથી એક નિવેદનપત્ર ઘડવામાં આવ્યું હતું, ને તેના પર સહીઓ લેવામાં આવતી હતી. ચરિત્રનાયકે તેમાં ખૂબ સાથ આપ્યો.

આ પરિચયને પરિણામે વૈષ્ણુવાના આ મહાન આચાર્યે પાતાના સર્વ માંડળની સમક્ષ ચરિત્રનાયકના જ્ઞાનની તથા ત્યાગદશાની પ્રશાંસા કરતાં કહ્યું કે "આપના લીધે જૈનધર્મ સંબંધી ઘણું જાણવાતું મળ્યું. જૈન ધર્મમાં જેવું દયાતું સ્વરૂપ છે, તેવું બીજા ધર્મમાં નથી."

આર્ય સમાજી પંડિતા પણ અવારનવાર આવતા.

મું બઇમાં ગુજરાતી જૈનાની અને કચ્છી જૈનાની જુદી જુદી નાકારશીએ થતી. તેઓને

256

યાેગનિષ્ઠ **આ**ચાર્ય

ભેગા જમાડવા માટે ઘણું થયું, પણ વર્ષોની પ્રણાલિકા તાત્કાલિક ન ફરી શકી. છતાં ઘણા આગેવાનાના વિચારમાં સુંદર પરિવર્તન થયું.

મું બઇથી વિહાર કરવાના વખત નજીક આવતા હતા. ખેડ ઘણી કરી હતી. બી ઘણાં વાવ્યાં હતાં. પ્રતિકૂલ પાણી ને પવનના સપાટા પણ ઘણા આવ્યા હતા. પણ પરિણામે જણાયું કે બી તા વવાયાં છે. અંકુર થાડા થાડા ફૂટયા છે, તા ધર્મની ખેતી નષ્ટ કે નિષ્ફળ નહિ જય. અલબત, પાતાની કલ્પના પ્રમાણે પાતાની સગી આંખે ધર્મ કૃત્યના ઘેઘુર વડલા ફાલેલા ફૂલેલા તેઓ જોઇ ન શકયા.

વિહાર કરવાના આગળના દિવસે તેઓ નાંધે છે:

"મું અઇમાં દશ મહિના રહીને ઉપદેશ આપ્યા. મું બઇના શ્રાવકાેએ વ્યાખ્યાનનાે લાભ સારી રીતે લીધા. લાલન-શિવજીની તકરારથી પરદેશમાં કલેશ થયેલાે, તે કલેશ પરદેશના શ્રાવકાેએ મું બઇમાં કર્યાે. તેથી મું બઇમાં આનગીમાં બે પક્ષ પડી ગયા.

"મધ્યસ્થ રહેવા છતાં પણ જેન ગુરુકુળ સંસ્થાની સ્થાપનાનું ધારેલું કાર્ય પૂર્ણ શત્રું નહિ, પણ જૈન ગુરુકુળની સંસ્થાના વિચારાના ફેલાવા તેા બહુ કર્યા. હવે ભવિષ્યમાં ખને તે ખર્. મુંબઇના સંઘમાં સંપ હાત તાે જૈન ગુરુકુળની સ્થાપના થતાં વાર લાગત નહિ. ભવિષ્યમાં પણ ઉપદેશ તાે આપ્યા કરીશ."

વિહારના એ દિવસ આવી લાગ્યા. સં. ૧૯૬૮ ના માગસર વદ ત્રીજ ને શુક્રવારે (તા. ૮-૧૨-૧૧) લાલખાગથી લાભ ચાઘિડયામાં વિહાર કર્યો. આ વિદ્રાન વ્યાખ્યાતા ને અજબ વૈરાગીને વળાવવા ચાર હજાર નર-નારી એકત્ર થયાં.

પહેલા પડાવ ભાયખલા થયા. ત્યાં મમતા–ત્યાગ પર ઉપદેશ આપ્યાે.

મું બઇનું આ ચાતુર્માસ પહેલું અને છેલ્લું હતું.

सुराना अस्तीने अने संअन्त है आदि अहती चिन्हणी हान्हरूस जार्याची हिल्ला है।

पर्यन्त है। इस्टर्स्स वाली शहरी. जागण पण है। है। है। है। है। वार्य के कारीन शिक्ष

बिह्मधीना त्याग પછી, ભાયખાળાથી ચાર વાગે આઠેક શ્રાવકા સાથે શરિત્રનાયક રાણી વિકટોરિયાના ભાગ જેવા માટે ગયા. આજે પણ ઘણા સાધુએ આ રીતનાં સ્થળા જેવાના વિરાધ કરે છે: ત્યારે એ વેળા કદાચ ચરિત્રનાયક જ પ્રથમ વ્યક્તિ હશે: જે આ સુંદર સંગ્રહસ્થાન જોવા ગયા. मनः पृतं समाचरेतना ધ્યેયવાળાને કયાંય વિશ્વેષ નહે તેમ નહાતો. તેઓએ તે દિવસની ડાયરીમાં નાંધ્યું!

" અનેક વસ્તુઓનું સંગ્રહસ્થાન અવસાકશું. પદાર્થ વિજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાને માટે આવાં સંગ્રહસ્થાન અત્યંત ઉપયોગો નીવડે છે. બ્રિટિશ રાજ્યમાં વ્યાવહારિક જ્ઞાન મેળવવાના ઉપાયા દિન-પ્રતિદિન આવી રીતે કહિ પામે છે. અનેક દેશના વનસ્પતિઓ, તેમ જ અનેક દેશનાં પશુ અને પંખીઓનું અવસાકન કર્યાથી જ્ઞાનમાં વૃશ્લિ થાય છે,…રાણીના ખાગ જોતાં જ્ઞાન અને વૈરાગ્યમાં વૃશ્લિ થઈ. "

દૃષ્ટિ તેવી સૃષ્ટિ મુજબ, આ જાતનાં અવશાકનાથી પાતાના ગ્રાન અને વૈરાગ્યની વૃદ્ધિ કરનાર વિદ્વાન મુનિરાજે અહીંના શ્રાવકસંઘ સમક્ષ કરી ગુરુકુળની આવશ્યકતા સંખંધી ભાષણ કહું. અને બાજે દિવસે પ્રાત:કાળમાં શેઠ કીકાભાઇ પ્રેમચંદના આગ્રહથી શેઠ પ્રેમચંદ રાયચંદના બંગલામાં વ્યાખ્યાન વાંચ્યું. અહીં તેઓ શ્રીએ નવે અંગે પ્રભુપૂજા કરતાં કઈ રીતે અંતરમાં ધ્યાન થશ્લું તેનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું.

અપારના વિહાર કરી ચીં ચપાકલી આવ્યા. અહીં નાગજી સ્વામી નામના સ્થાનક-ષાસી મુનિની મુલાકાત થઇ. અંને વચ્ચે સહુદ્દય ચર્ચા થઇ. ચાર વાગ્યાના આશરે શેઠ ગાેકળદાસ મૂળચંદની બાેડિ ગની મુલાકાત લીધી.

વિદ્યાર્થા ઓએ ધાર્મિક પ્રશ્નો કર્યા. ચરિત્રનાય કે તેમને સું દર ઉત્તર આપ્યા. આ અંગે તેઓ નાંધે છે:— કાર્મિક ઉત્તર કાર્યા કર્યા હોય કર્યા કરા કર્યા કર્ય

" જૈનધર્મનું દલીલા પૂર્વ ક શિક્ષણ આપે એવા શિક્ષકની અત્રે જરૂર છે. વ્યાવહારિક

ર૭૦ યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

કૈળવણી પામેલા વિદ્યાર્થી એાને ધાર્મિક શિક્ષણની જરૂર છે. ધાર્મિકજ્ઞાન વિનાનું વ્યાવહારિક જ્ઞાન એક આંખે કાણા મનુષ્ય જેવું છે. "

બીજે દિવસે વ્યાખ્યાનમાં બાર્ડિંગના વિદ્યાર્થા એને પૂજા વગેરે વિષયમાં વ્યાખ્યાન આપ્યું. તેઓએ જોયું કે કેળવણી પામેલા વિદ્યાર્થી એને હેતુપૂર્વ ક (દલીલથી) ઉપદેશ આપવાથી તરત તેઓ ઉપદેશના સાર ખેંચી શકે છે; અને પાતે જે સમજે છે તે બીજાને સહેલાઇથી સમજાવી શકે છે.

અહીં જૈન શ્વેતાંબર કાેન્ફરન્સના આદ્યજનક શ્રીયુત ગુલાબચંદજી ઢઢા તેમના દર્શનાથે આવતાં કાેન્ફરન્સ સંબંધી ખૂબ ચર્ચા કરી. આગામી અધિવેશન અંગે સલાહ-સૂચના આપીને સાથે સ્ચવ્યું કે 'અલ્પ ખર્ચે' વિવેકથી કાેન્ફરન્સ ભરતાથી ઘણા કાલ-પર્યન્ત કાેન્ફરન્સ ચાલી શકશે.' આગળ પણ પાતે શ્રીયુત ઢઢાજી વિષે લખે છે: " ઢઢાના વિચારા એકંદરે જૈનકાેમની ઉન્નતિ પરત્વે છે, એમ નિશ્ચય કર્યા. યાેગ્ય સભ્ય આગેવાના ને તીર્થના સ્થાનમાં ભરવામાં આવે તાે કહી કાેન્ફરસનાે અંત આવે નહીં. માેટાં શહેરાેમાં જૂના ને નવા વચ્ચે મતસેદ હાેય તેથી મતસેદ વિનાનાં ગામા અગર તીર્થસ્થાનામાં અલ્પ-ખર્ચે દિગાંબર મહાસભાની પેઠે ભરવાની છે."

આજની નાંધપાથીમાં (તા. ૧૦-૧૨-૧૧) તેએાશ્રી લખે છે:

" હિન્દુસ્થાનના એક વિદ્વાને લખેલા હાલના રાજ્ય સુધીના ઇતિહાસ અવલાેકયાે, અને તેમાંથી સાર ખેંચ્યાે.

" મુંબઇ-લાલખાગ કરતાં અત્ર ધર્મોત્સાહના વિચારા વિશેષ પ્રગટયા. ઝવેરી-કાંટાના વ્યવસ્થા કરનાર ઝવેરી હીરાચંદ નેમચંદ વગેરે દશ્ધનાથે આવ્યા હતા, તેમને બાેધ આપ્યા. નિરક્ષર ગૃહસ્થ વેપારીઓ કરતાં સાક્ષર વિદ્યોપાસકાને ત્વરિત તત્ત્વબાેધ આપી શકાય છે."

માગસર વદ છઠના દિવસે ત્યાંથી વિહાર કરી સાંતાકું આવ્યા. અહીં શેઠ નરાતમદાસ ભાજી છતા ખંગલે રહ્યા. અત્રે ગૂજરાતી સાહિત્યના મશહૂર લેખક શ્રીયુત ભાગીન્દ્રરાવ દીવેટિયા મળવા આવ્યા. તેઓ તે વખતે શેઠ પનાલાલ જૈન હાઇસ્કૂલના હેડ-માસ્તર હતા. તેઓની સાથે જૈનધર્મના સ્વરૂપની ચર્ચા કરી. શ્રી દીવેટિયાએ 'સિતારના શોખ', 'ઉષાકાન્ત' અને 'રાજમાર્ગના સુસાફર' નામે પુસ્તકા ચરિત્રનાયકને ભેટ કર્યો. પુસ્તકના પ્રેમી આ વિષે પાતાની નોંધમાં લખે છે:

" દીવેટિયાએ યોજેલ ' રાજમાર્ય ના મુસાફર ' એ નામનું પુરતક વાંચ્યું. તેમાં દર્શાવેલા વિચારા એક દર નયોની અપેક્ષાએ બહુ સુંદર છે. ચારિત્ર ખળ વધારનાર આ પુસ્તક છે."

અહીં અકળાયેલું મન વિશેષ શાતા અનુભવે છે. તા. ૧૧મીની નેંધમાં લખે છે: " મુંબઇના લાલભાગ કરતાં અત્રે મનની શાન્તતામાં વિશેષતા અનુભવાઇ. " સારત્રાહી છવનદષ્ટિ રુગ

સાતમના દિવસે તેઓ આગળ વધ્યા. શેઠ નરાત્તમદાસ ભાષ્છ, ભાવનગરવાળા ગાંધી વલ્લભદાસ ત્રિભાવનદાસ, શા. વજલાલ દીપચંદ તથા શ્રી દીવેટિયા વળાવવા આગળ આવ્યા હતા. સહુને યાગ્ય બાધ આપ્યા ને મલાડ આવી શેઠ દેવકરણ મુલજીના અંગલે ઊતર્યા. પરાંઓની શાંતિમાં અબધૂતના આત્મા દિવસા બાદ પ્રકુલ્લી રહ્યો હતા. મલાડની નાંધમાં લખે છે:

" ષડાવશ્યક ળાદ રાત્રે ઘણી સજ્ઝાયાનું અધ્યયન કર્યું. ઉપાધ્યાયજી વગેરે કૃત સજ્ઝાયા ગાવાથી તથા એકાન્તવાસ હાવાથી વૈરાગ્યના અંત:પ્રદેશનાં ઊતરતાં આત્માનું જ રદ્રણ થવા લાગ્યું. રાત્રે ધ્યાનમાં દરરાજના કરતાં વિશેષ સ્થિરતા અનુભવાઇ. ''

મલાડથી વિહાર કરી તેઓ બારીવલી આવ્યા. જામનગરવાળા ભાઇચંદભાઇ તથા શેઠ ગાેકળદાસ મૂળચંદની બાર્ડિંગના કાપડીઆ ચુનીલાલ મૂળચંદ વગેરે વિદ્યાર્થી એા સાથે કન્હેરીની ગુફાઓ જોવા ગયા. શેઠ લલ્લુભાઇ ધરમચંદ તથા તુકારામ હનુમન્તરાવ મરાઠા આદિ સાથે હતા. બાહિકાલીન આ ભવ્ય ગુફાઓ જોઇ યાેગીત્વના રસિયાને ગુફાઓમાં વસવાના મનાેરથા થઇ આવ્યા.*

તેઓ નાંધે છે: " ગુફાઓના અવલાકનથી ભૌદ્ધ ધર્મના પ્રાચીન ઇતિહાસ જ્ઞાનમાં વૃદ્ધિ થઇ, અને તેથી બહુ આનંદ થયા. શાન્ત જિંદગી ગાળવા માટે આવી ગુફાઓમાં વાસ કરવાના મનારથ જાગ્રત થયા. ઘણા વર્ષથી ગુફામાં રહેવાના વિચાર થાય છે, પણ અદ્યાપિ પર્યંત સાનુકૂળ સંયોગા પ્રાપ્ત થયા નથી.

" ગુફાના એકાન્ત સ્થાનમાં વિશેષત: નિરુપાધિ દશાએ ધ્યાન, સમાધિમાં જીવન ગાળવાના મનારથ વર્તે' છે. ઔષદેશિક આદિ ધર્મ'કાર્યોમાં હાલ તાે વિશેષ પ્રવૃત્તિ કરાય છે. "

કનેરીની એક માટી ગુફામાં તેમણે અડધા કલાક ધ્યાન ધર્યું.

એારીવલીથી ભયંદર આવ્યા. ખાવાયેલી મસ્તી જાણે ફરી લાધી રહી હતી. હસતી અફાટ ધરતી, લીલુડાં વના ને ચંચળ ઋતુર ગા ધરતીના યાગીબાળને ફરી કવિત્વ તરફ ખેંચી રહ્યાં હતાં. તા. ૧૪ મીએ એક સ્નેહકાવ્ય ઝરી ગયું.

" સ્તેહ વિના કદી સુખ થતું નહીં, સ્તેહ અવિચલ સાંત જનાેનાે: સ્તેહ છૂપે નહીં દૂર ચતાં કદી, સ્તેહથી ટેક વધે છે ઘણાનાે. સ્તેહનું જીવન, સ્તેહની આશા, સ્તેહ થકી સહુ દુઃખ ભૂલાતું, શુહિ અતુભવ સાગર ચંદ્રનાે, સ્તેહ સ્વર્ગીય સુખ પમાતું."

ભયંદરની પાસે વસાઇના કિલ્લા છે. પહેલાં દશાશ્રીમાળી જૈનાનાં ચાલીસ ઘર હતાં, પણ સાધુસમાગમના અભાવે તેઓ અન્યધમી અની ગયા હતા. વસઇ જવા માટે ખાડી ઓળંગવા તેઓ પાતાના પાંચ સાધુઓ સાથે હાેડીમાં બેઠા ને વસઇ પહોંચ્યા. અહીં ક્રોધરૂપી ક્યાયના ઉપદ્રવ થયા. તે અંગે લખે છે:

" એક શ્રાવકે એક માઇલ ચાલવાનું ખતાવ્યું, અને લગભગ ખે માઇલ ઉપર∴ યમન કરવું પડ્યું, તેથી કિંચિત ગુસ્સો ઉત્પન્ન થયો. પશ્ચાત, પાંચ મિનિટ પછો શાન્ત થયો. ખે દિવસથી વનસ્પતિની ★ કેનેરીની ગુફાએ વિધે એક લેખ 'છુહ્લિપ્રભા' નામક માસિકમાં લખ્યો હતો. રહર યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

તથા અપકાયની ચાલતાં વિરાધના થઈ. મનના દયામય છતાં અનુપયાગ દ્રષ્ટિથી અન્યના વિશ્વાસે ચાલતાં વિ<mark>રાધના થાય તેમ ચાલતું પડ્યું….આ</mark> દેશ તરફ પ્રાણીએાની હિંસા ઘણી થાય *છે*, દયાના ઉપદેશ આપે એવા વિદ્વાન જૈનો તૈયાર કરવાની જરૂર છે."

વસાઇથી વિહાર કરીને અગાસી આવ્યા. અહીં મુનિ મુવતસ્વામીનું ભવ્ય જિનાલય છે: જેની પ્રતિષ્ઠામાં તેઓશ્રીએ મુંબઇ આવતાં લાગ લીધા હતા. આ પ્રતિમાજ નાલાસાપા-રામાંથી મળી હતી.

સાપારા એ પ્રાચીન સમયનું સૂર્પારક ખંદર. ગ્રીક અને અરળા વેપાર માટે અહીં આવતા. અહીં જેનાની આબાદી સારી હતી, પણ પછી તા કાળના વારાફેરામાં એ ઘસાઇ ગયું. કહેવાય છે, કે માતીશા શેઠનાં વહાણા દરિયામાં ખાત્રાઇ ગયેલાં. દિવસા સુધી ન કંઈ સર કે સમાચાર. તેમણે નિશ્ચય કર્યો કે જ્યાંથી મારાં વહાણા મને મળશાઃ ત્યાં દેરાસર બાંધીશ. સાપારાની પાસે અગાસી બંદરે મળ્યાં, ને તેમણે મુનિ સુવતસ્વામીનું દેવાલય નિર્માણ કર્યું. વખત જતાં એ જર્ણ થયું. વિ. સં. ૧૯૬૫માં મુંબઇના ઝવેરીમંડળે જર્ણો હાર કંડમાંથી એના જિણો હાર કર્યો. બે વર્ષે પ્રતિષ્ઠા કરી. ચરિત્રનાયકે એ વેળા પ્રતિમાજની વાસચૂર્ણ વડે પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

અગાસીમાં કેટલાક દિવસ રહેવાનું થયું. આ વખતે મુંબઇથી શેઠ જીવણ્યંદ ધરમચંદ, શેઠ નગીનદાસ મંછુલાઈ, શેઠ કલ્યાણ્યંદ સૌલાગ્યયંદ વગેરે ચારસા ઝવેરીઓ વંદન અર્થે આવ્યા. આ પ્રસંગે નવાશું પ્રકારી પૂજા લણાવવામાં આવી. ચરિત્રનાયકે પૂજાના રંગ ઔર વધારી દીધા. અંતે સહ્ને ગરીબ જૈનાને સહાય કરવાના આદેશ આપ્યા.

આ ઉપરાંત અગાસીના ખેડૂતાને એકઠા કરી તેમને સંસાર સુધારાના તેમ જ ધર્મ વિચારના ઉપદેશ આપ્યાે. ઘણાઓને દારૂની ખાધા કરાવી.

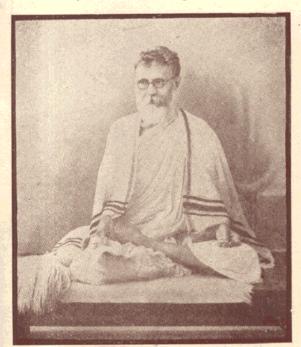
અહીંથી વિરાર, સાપાલા, પાલગઢ શઇ વાનગામ આવ્યા. પાલગઢમાં એક જાહેર ભાષણ આપ્યું. વિરારથી આવતાં પગમાં કાંદ્રો વાગ્યાથી પીડા થઇ, શરીર પણ અસ્વસ્થ રહ્યું: ને વાચન ને ધ્યાન ન થતાં મન વ્યગ્ર બન્યું. એ દિવસે લખે છે: " શરીરબળ ખીલવીને તેને સાચવવું તેમજ તેના ધાર્મિક કાર્યોમાં ઉપયાગ કરવા એજ ઉત્તમ મતુષ્યાનું કર્તવ્ય છે." પાલગઢમાં તેઓ પ્રતાપગઢના હું બડ શ્રાવકની દુકાનમાં ઊતર્યા હતા. વાનગામથી દહાશુ ખારડી થઇ સંજાણ આવ્યા.

વચ્ચેના દિવસાની નાંધ કહે છેઃ

" રાત્રીએ પિંડસ્થ ધ્યાન ધર્યું તેયી મનની નિર્વિકલ્પ દશા કેવી હોય તેના અભ્યાસ થયા હોય એમ ભારશું.

" સરતુ સાહિત્ય વર્ષ ક કાર્યાલય તરફ યી પ્રમટ થએલ ' યોગિની ' નામનું પુરતક વાંચ્યું. સુધારકા તરફથી રચાયેલા આ પુરતકમાંથી અપેક્ષાએ ઘણા સાર ખેંચી શકાયો. સન્નારીઓ એક વાર આ પુરતક વાંચે તો તેમાંથી કંઇક સાર ભાગ પ્રહણ કરી શકે. એકંદર કલેશ, નિંદા વગેરે દેાવથી સુકત કરાવવાના આશયવાળું આ પુરતક વાંચવા યાગ્ય છે.

સદ્ગૃહસ્થાઇમાંથી સાધુત્વને પંચે

થ્રી જિનભદ્રવિજયજ મહારાજ [સાધુ અવસ્થામાં]

શ્રી જીવણચંદ ધરમચંદ ઝવેરી [ગૃહસ્થ વેશમાં]

શેઠ વીરચંદભાઇ કૃષ્ણાજ માણસાવાળા–પુના

વચ્ચે : પૃ. શ્રી ખુદ્ધિસાગરસૃરિજી પાછળ ઊમેલા : શ્રી. જયસાગરજી, શ્રી. કોર્તિસાગરજી, શ્રી. વૃદ્ધિસાગરજી, શ્રી. ઉદયસાગરજી

મું બઇ પાર લામાં સૃરિજીના સ્મારકમાં સ્થપાયે લું સેનિટેરિયમ

સારગાહી જવનદષ્ટિ રહ3

"સંમતિ તર્કની મૂળ સર્વ ગાથાએ વાંચી. જેમજેમ ગાથાએ નું મનન કરીએ છીએ તેમ તેમ તેમાંથી કંઇક નવીન અનુભવ મળે છે."

અને વળી 'સ્વજીવનાન્નિતિકારક કાેષ્ઠક' ની ફરીથી ચર્ચા કરી. પ્રતિદિન નીચેના વિષયા માટે વિચાર કરવા માટે સંકલ્પ થાય છે. પહેલાે વિષય આચાર, ૨ પરાપકાર, ૩ ધ્યાન-સમાધિ, ૪ લેખન, પ વાચન, ૬ સંગીત, ૭ અવલાેકન ૮ અનુભવ, ૯ ઐતિહાસિક વિષય, ૧૦ સ્વોન્નિતિ વિચાર, ૧૧ સુધારકવિચાર, ૧૨ દુર્ગું છાે, ૧૩ સદ્દ્યું છાે, ૧૪ વિચાર, ૧૫ આહાર.

બારડી ગામની નાંધમાં તેઓ શ્રી લખે છે:

"શ્રીમદ્ ભગવદ્દગીતાના અઢાર અધ્યાયા વાંચી લીધા. છ કલાકના મનનપૂર્વક ભગવદ્દગીતા પૂર્ણ વાંચી. સમ્યગદ્દિ પ્રમાણે જે યાગ્ય લાગ્યું તે સમ્યક્ષ્યણે પરિણમાવ્યું. આઠમી વાર આ પુસ્તકનું વાચન કર્યું: જૈનાગમાના અભ્યાસ કરીને અને સ્યાદ્દવાદના અનુભવ લઇને આ પુસ્તક વાંચવું જોઇએ. ગીતાર્થી સ્વ અને પરસમયના નાતા હાય છે."

સં જાણના કિલ્લા જેવા જેવા છે. ચરિત્રનાયકે એ જોયા. સાથે એમની ઇતિહાસ દૃષ્ટિએ વર્ષા પહેલાંની કલ્પના કરી.

અષા જરથુષ્ટના ઉપાસકા (અર્વાચીન ઇતિહાસકારા એમને બુદ્ધ અને મહાવીરના સમકાલીન માને છે.) ઇરાની આર્યા, સુસ્લિમ વિજેતાએથી પાતાના ધર્મ અને પાતાની સંસ્કૃતિ બચાવીને ઇ.સ. ૧૯૮માં આ બંદરે આવેલા. તેઓને રક્ષણની જરૂર હતી. સંજાણના રાજાએ દૂધના કટારા માકલી કહાવ્યું: અહીં તા છેલા છે.

વિદ્વાન પારસીઓએ એમાં સાકર નાખી કહ્યું: " આની માફક એક થઇને રહીશું." રાજાએ ખુશ થઇને કહ્યું : "લહે, તેા મારી પ્રજા સમાન ગણીશ. "

એ વેળા ચરિત્રનાયક લાખે છે, કે સંજાણ નવેતરી કહેવાતું. અર્થાત એ નવ ગાઉ પહેાળું અને તેર ગાઉ લાંખું હતું. પછી તેા પંદરમા સૈકામાં ફિરંગીઓ આવ્યા, કિલ્લા અંધ્યા.

સંજાણથી સીરીગામ થઇ વાપી આવ્યા. અહીં વળી એમની ડાયરી નાંધે છે, કે

" પાલગઢમાં રાત્રીએ તથા અત્ર ખપાેરે સાધુના અનુચિત ભાષણથી તથા કલેશની ઉદીરણાથી ક્રેાધની ઉત્પત્તિ થઇ. પણ તેની અસર પા કલાકથી વધુ રહી નહીં. મનમાં પશ્ચાત્તાપ~સમતાભાવ જાગ્રત થયો.

" ગૃહરથા એક બીજાને પ્રેમથા મળા શકે છે, જૈનાના સાધુઓમાં ગચ્છાના બેદથા વા કાઈ ગમે તે કારણથી સાધુઓ એકબીજાને દેખીને અમૃતભરી દર્ષિથી એકબીજાને પરસ્પર મળા શકતા નથા. ગચ્છ-ગચ્છના સંધાડાના સાધુઓ સામાન્ય બાબતામાં પણ એકબીજાને જોઇએ તે પ્રમાણમાં સંપીને વર્તા શકતા નથી. કેટલાક ઉત્તમ સાધુઓને મૂકા અન્ય સાધુઓમાં આમાંતું કંઇક અનુભવ કરવાથી માલમ પડે છે. વિક્રમ સંવતના દશમા સૈકા સુધી સાધુઓનું એક્ય ઘણું અતિહાસિક દર્ષિથી અવલોકાય છે.

" સરતમાં આજ ઉદેશથી સં. ૧૯૬ હની સાલમાં સાધુમંડળ ઊભુ કર્યું હતું. પણ વિચારભેદે ક્લેશની ઉત્પત્તિ કરી તેથી સાધુઓનું એક્ષ્ય કરવામાં મહાવિધ્ન ઊભું કર્યું.." ૩૫ ર૭૪ યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

વિચાણામાં ઊંડા ને ઊંડા ઊતરતા જતા આ અવધુતને વળી નવચેતના ક્ષાધે છે: એ લખે છે:

- " હે ચેતન, ઉદાર ચિત્તથી સાધુએાની ઉન્નતિ થાય અને જૈનધર્મ પાળનારાએાની સંખ્યામાં વધારા થાય એવ! ઉપાયા આદરવા માટે સાધુએાના વિચારાનું ઘણા ભાગે ઐકય કરવા પ્રયત્ન કર.
- '' શાસન દેવતાએા, મારા હાથે ઉત્તમ કાર્ય કરવામાં મદદગાર થાએા. જૈનધર્મ સંકાચાતા જાય છે, તે જૈનાની સંખ્યા ઘટતી જાય છે, તેથી મનમાં ઘણું લાગી આવે છે.
- " હે શાસનદેવતાઓ, તમે અમારા પ્રયત્નમાં સહાયકારી ખના, અને જૈન સાશનની ઉન્નતિ કરવામાં જે જે વિધ્નો આવે તેના ક્ષય કરા. વીસમી સદીમાં જેનોન્નતિનાં બીજ અમારે હાથે વવાએા, અમારા વિચારાને ઉપાડી લે તેવા ઉત્તમ જીસ્સાઓની અસર સર્વને શાઓ.
- " નિર્ભળ મનના કેટલાક વર્ણિકા અમારા વિચારા સાંભળે છે, પણ તેઓને જોઇએ તેવું ઉત્તમ કેળવણીના અભાવે ધર્માભિમાન પ્રગટતું નથી
- " હે શાસન દેવતાએ।, જૈનશાસનની ઉત્રતિનાં જે જે દાર પૂર્વ પાંચ-છ શતકથી અધાધૂધીથી ખંધ પડી ગયાં છે, તેને ખુલ્લાં કરવામાં સહાય કરા."

આવી આવી મનામન પ્રતિજ્ઞાએ કરતા આ મહાન મુનિરાજ વાપી આવ્યા. (પાષ સુદ ૧૧.) અહીં દેરાસર અંધાવવાની આખતમાં ઝઘડા હતા. એનું સવે ને મળીને સમાધાન કરાવ્યું. વાપીથી તેઓ દમણ આવ્યા.

અહીં એક દુઃખદ સમાચાર મળ્યા. સૂરત ખાતે પાતાના દર્દ ક્ષયના ઉપચારા કરાવી રહેલા શિષ્ય અમૃતસાગરજીએ પાષ સુદ તેરશે દેહત્યાગ કર્યા. તેઓ ચરિત્રનાયકના પ્રથમ શિષ્ય હતા. જાતે રજપૂત હતા, પણ જૈન ધર્મ પ્રત્યે અદ્ભુત પ્રેમ હતા. આ ગુરુપ્રેમી, આશાસ્પદ યુવાન મુનિના ચાર વર્ષના ચારિત્ર પર્યાયમાં મૃત્યુ થવાથી બધે ગમગીની પ્રસરી રહી. ચરિત્રનાયકે એમના સ્મરણમાં કવિતા બનાવી પાતાના હૃદયની સમતા દઢ કરી. તેઓ આ શિષ્ય માટે ઘણી વાર કહેતા કે 'મારા જમણા હાથ ગયા.'

દમણમાં મહાદેવની જગામાં ભાષણા આપ્યાં, ને ત્યાંથી વિહાર કરી અગવાડા આવ્યા. અગવાડાના દેરાસરમાં કેટલીએક અશાતનાએા હતી. તેમણે સહુને એકત્ર કરી તે દ્વર કરાવી. તેમજ માતીવાડાથી આવેલ નરસિંહભાઇને દાર્–માંસના નિષેધના પ્રચાર કરવા પ્રેરણા કરી. તેમ જ આવતા ફાગણ માસમાં કામ સમસ્તની જ્ઞાતિને એકડી કરી આ નિમિત્તે મેળાવડા કરવા કહ્યું.

બગવાડાથી પારડી થઇ વલસાડ આવ્યા. વલસાડમાં શનિવાર અને રિવવારે માતા-જીની ધર્મ'શાળામાં 'પ્રેમ અને દયા' ઉપર બે જાહેર લાયણે આપ્યાં. દ્રવ્યપૂજા ને લાવપૂજાના મર્મ સમજાવ્યા.

વલસાડમાં ચરિત્રનાયકની ભાવનાને ઝીલે તેવા એક કેશરીચંદ ગુલાખચંદ કરીને ગૃહસ્થ હતા. તેઓએ જૈન ગુરુકુળ સ્થાપવા માટે જૈન સંઘની અનુમતિ પણ કરાવી હતી. ત્યાં ચાલતી પાઠશાળા અને પ્રવૃત્તિઓના તેઓ પ્રાણ હતા. સારગ્રાહી જીવનદર્ષ્ટિ રહ્ય

વલસાડમાં તેઓના આત્માને શાન્તિ મળીઃ પણ હવે શુભ પ્રવૃત્તિઓ ખૂબ વધી પડી હતીઃ ને પ્રવૃત્તિઓની પાછળ આવતી નાની માેટી પારાયણા કેટલીક વાર માનસરાવરના આ હ'સને અકળાવી નાખતી. તા. ૧૮–૧–૧૨ ની નેાંધમાં તેઓ લખે છેઃ

" હાલમાં રાતના વખતમાં ધ્યાન સમાધિના અભ્યાસ સેવવાથી સહજ સુખના અનુભવ થાય છે. ભકતોનું આગમન અને ઔપદેશિક પ્રવૃત્તિથી સમાધિના ઊંડા પ્રદેશમાં ઉતરવાના સખત અભ્યાસ થઈ શકતા નથી, પારમાર્થિક કાર્યોમાં પ્રવૃત્તિ કરવાનું કામ અણુધાર્યું આવી પડે છે. શુભપ્રવૃત્તિ સર્વથા છોડ-વાના હજી નિશ્ચય કરાયા નથી. શુભપ્રવૃત્તિરૂપ ધર્મ વ્યવહાર કાર્યા કરવામાં નિર્દ્ધપતા અંતરથી રાખવી એવા પ્રયત્ન હાલ વિશેષતા કરાય છે. ધ્યાનથી પીઠિકા દ્રઢ કરવાનું કાર્ય હજી ચાલે છે. ધ્યાન કરતાં કરતાં મન વિશામ પામવાથી સમાધિના અનુભવ થાય છે."

અને પછી કેટલાક જેઓ કેવળ નિષ્ક્રિય બની **જાય છે**, તેઓને સૂચના આપતાં લખે છેઃ

" ધર્મ ક્રિયામાર્ગ થી ભ્રષ્ટ થઇને નિષ્ક્રિય પાતાને માની ખેસવાથી કંઈ યાગો થઇ શકાતું નથી. ધર્મ ક્રિયામાર્ગ માં પ્રવૃત્તિ કરવાથી યાગસમાધિમાં છેવટે પ્રવેશ કરી શકાય છે. પારમાર્થિક શુભ કાર્યોની પ્રવૃત્તિ તજીને જેઓ યાગસમાધિ પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છે છે, તેઓ કદી સ્વ–પરની ઉન્નતિ કરવા શકિતમાન થતાં નથી."

વલસાડથી બીલીમારા આવ્યા. 'વલસાડની પેઠે બીલીમારાના શ્રાવકા પણ ભાવિક દેખાયા.'

ખીલીમારામાં જૈન ધર્મની વિશ્વવ્યાપકતા પર ભાષણ આપ્યું. ત્યાંથી અમલસાડનાં આંબાવિડયાં વી'ધી પારસીઓના ધામ રૂપ નવસારીમાં આવ્યા. આ શહેરમાં જ હિંદના દાદાભાઇ નવરાજી તથા જગતના શાહ સાદાગર જમશેદજી તાતા પાકેલા છે. પૂર્ણા નદીને કાંઠે આ સુંદર શહેર છે. અહીં બે દિવસ રહી દેવદર્શન તથા ઉપદેશ આપી પારડી આવ્યા. અહીં થી માઘ સુદ દશમના રાજ સૂરતમાં પ્રવેશ કર્યો.

સૂરતમાં બારેક દિવસ સ્થિરતા કરી રાજ ભિન્ન ભિન્ન વિષયા પર વ્યાખ્યાન આપ્યાં. સૂરતમાં તેઓએ સર્વ સંઘાડાના સાધુઓના એકય માટે સં. ૧૯૬૭ માં સાધુમંડળ સ્થાપ્યું હતું, પણ તે વિકસે તે પહેલાં મૃત્યુંને આધીન બન્યું. શેઠ જીવણચંદ આદિ ભક્તાની સુભક્તિ પામી, તેઓએ અલખેલા સૂરતથી છેલ્લી વાર માઘ વદ ૭ ના દિવસે વિહાર કર્યો. શહેરાના પાકળ આડ બરા ને શાબ્દિક ભપકાવાળા જીવનમાં કરી આ મસ્ત યાંગી પ્રવેશે તે અશક્ય હતું.

સમાધિની શાન્તિનાં સ્વપ્ન એને આવતાં હતા, ગુફાવાસના વિચારા આવતા હતા. સૂરતથી સૂરતીએ માટી સંખ્યામાં આવ્યા હતા, તેઓને દેવ-ગુરુની સાચી સેવાના બાંધ આપી આગળ વધ્યા. કતારગામથી સાયણ આવ્યા. અહીં જ્વર આદિ દેહની ઉપાધિમાં પડી ગયેલા માણેકચંદજી તપસી નામના સ્થાનકવાસી મુનિ મળ્યા. ગામમાં સ્થાનકવાસી એક પણ ઘર ન હોવાથી મુનિની પૂરતી દેખરેખ કે વૈયાવચ્ચ થતી નહોતી. એક જૈન સાધુની-પછી તે

યાેગનિષ્ઠ આચાર્ય

२७६

ગમે તે પંચ કે ધર્મ ના હાય, એની દુદ'શા ચરિત્રનાયક જોઇ ન શકતા. તેઓ તેમને પાતાના ઉપાશ્રયે લાવ્યા : ને આસાયેશ આપી. ઋગ્ણ મુનિએ જિન પ્રતિમા વિષે શ્રધ્ધા જાહેર કરી, પણ એ ગૌણ વિષય હતા. એ સમયે તાે અતિથિસેવાની મુખ્યતા હતી.

અહીં થી તેઓ શ્રી ઝઘડિયા તીર્થની યાત્રાએ ગયા. તેઓની સાથે હેતમુનિ હતા, ને ત્યાં શ્રી સાગરાન દસ્ત્રિજી પણ હતા. ચરિત્રનાયકની ને તેમની મુલાકાત થઇ. મંનેએ સાધુઓમાં પહેલા મતલેકા દ્વર કરવાની ભારે ચર્ચા કરી.

તીર્થયાત્રા કરી તેઓએ શુકલતીર્થના સુંદર ક્ષેત્રમાં આવેલા ઓંકારનાથ મહાદેવની અટારી પર મુકામ કર્યો. અહીંના બ્રાહ્મણોને એકત્ર કરી તેઓને સુંદર ઉપદેશ આપ્યા. એક જૈનસાધુના મુખે આ જાતના ઉદાર ને હ્રદયસ્પર્શા ઉપદેશ સાંભળી તેઓ બીજે દિવસે અંગા-રેશ્વર સુધી વળાટાવા આવ્યા. અહીંથી તેઓ પાલેજ, કરજણ થઇ ઇટાલા આવ્યા. ઇટા-લામાં સ્થાનકવાસીના ઉપાશ્રયમાં ઊતર્યા. દરિયાપૂરી સંઘાડાના દશ–બાર સાધુઓ ત્યાં હતા. આર્યંસમાજીએ પણ આવી મળ્યા.

મૂર્તિ પૂજાની ચર્ચાએ ભારે રસ જગાવ્યા.

ઇટાલાથી દરાપરા થઇ તેઓ પાદરા આવ્યા. પાદરાના વકીલ માહનલાલ હેમચં-દભાઇ, શ્રી માણેકલાલ વરજીવનદાસ, શ્રી પ્રેમચંદભાઇ દલસુખભાઇ, શ્રી ભાઇલાલભાઇ ચુનીલાલ વડુવાળા, શ્રી મંગળભાઇ લક્ષ્મીચંદ, માસ્તર ઉજમશીભાઈ (હાલ શ્રી ઉદયસ્રિજી) તથા ડાં. શંકરભાઇ ગાંકળદાસ અમદાવાદવાળા, વગેરે તેમના સહવાસ માટે લાંબા વખતથી ઇ'તેજાર હતા. મહિનાઓ પહેલાં વાવેલાં સંસ્કારનાં બીજ આજ પ્રકુલ્યાં હતાં. આજે એને નવા મેઘનાં જળ મળતાં હતાં. તેઓને માટે મધ્યાહ્નના સમયે વિશેષાવશ્યક વાંચવા માંડશું, ને મતિજ્ઞાન તથા શ્રુતજ્ઞાનના પૂર્ણ અધિકાર વાંચી સંભળાવ્યા.

જાહેર જનતા માટે કાગણ વદી પાંચમના રાજ જાહેર ભાષણ આપ્યું.

આ વેળા એપ્રિલની પાંચમી તારીએ વડાદરા ખાતે ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદનું ચાશું અધિવેશન ભરાવાનું હતું. પરિષદના મંત્રીએ તરફથી ચરિત્રનાયકને એક નિખંધ લખી માકલવાની વિનંતિ થઇ હતી. આને અનુલક્ષીને તેઓશ્રીએ વિહારમાં જ 'ઉપાધ્યાય શ્રી યશાવિજયજ' નામના નિખધ લખી માકલાવી આપ્યા હતા, જે તા. ૭ મીએ પરિષદના ખુલ્લા અધિવેશનમાં શાહ ત્રિભાવનભાઇ દલપતભાઇએ વાંચ્યા હતા.

ચરિત્રનાચક ત્રીજી એપ્રિલે વડાદરા આવ્યા, ને આ બધા ' શબ્દળઘા 'ના ઉપા-સકાની મુલાકાતા લઇ આનંદ મેળવ્યા. આ પ્રસંગે પાતે નાંધમાં નાંધ છે કે,

"કાઇ પણ પ્રકારના ભાષાના શબ્દોને મગજમાં ભરી રાખવાથી કાઇ તત્વત્તાની ગણી શકાતા નથી. સંસ્કૃત ભાષા જાણે એ ગ્રાની અને ગુજરાતી વગેરે ભાષાઓ જાણે અને તેમાં યુંથા લખે એ ગ્રાની ન બણાય એવા કંઈ નિયમ નથી. ગમે તે ભાષાનું ગ્રાન કરવામાં આવે તેા પણ તેથી ગ્રાનીપણું પ્રાપ્ત થઇ શકતું નથી. ભાષા એ ગ્રાનરૂપ મનુષ્યનાં વસ્ત્રો છે. ગ્રાનના સંકેતરૂપ અનેક ભાષાઓ છે. જે દેશમાં, જે કાળે, જે ભાષા, જીવતી હોય છે, તેના વડે અન્યોને માલ આપવા માટે યુંથા વગેરે લખતાં લખાવતા સારમાહી જીવનદષ્ટિ રહ

માંડિત્ય કદાપિ ઘટતું નથી. જૈનાચાર્યોએ આ નિયમને અનુલક્ષોને સંરકૃત, પ્રાકૃત, મામધી અને ગુજરાતી વગેરે ભાષાઓનું અવલ બન લઇને અનેક પ્રાંથા રચ્યા છે.

"ભાષાના પાંડિત્યમાત્રથી આત્માની શુદ્ધ દશા થતી નથી. ભાષા કરતાં આન્તરિક સદ્દ્યુણોની સ્પ્રસ્થાએા વિશેષ પ્રકારે શાબી શકે છે. ગુણોના લાલિત્ય આગળ ભાષાનું લાલિત્ય હિસાબમાં નથી."

નાંધ પાતે જ જ્યાં દરેક વસ્તુ સ્પષ્ટ કરતી હોય ત્યાં ટીકા વ્યર્થ છે. વડાદરાથી ચરિત્રનાચક પુનઃ પાદરા ગયા, ને પ્રેપ્ની શાન્તિ લાગવાથી શ્રીમદ્ આનંદધન ખહાંતરીનું કાર્ય શરૂ કર્યું. આ વખતે તેઓ શ્રી આત્મારામછ મહારાજના સંઘાડાના આચાર્ય શ્રી. વિજય કમલ સ્ત્રિજીની સાથે ઉતર્યા હતા. એ વેળા પંન્યાસ આનંદસાગરજી, પંદાનવિજયજી તથા પંમેઘવિજયજી પણ ત્યાં આવ્યા. આ સાધુમંડળમાં જ્ઞાનચર્ચા સારી ચાલી. પ્રવર્તક શ્રી કાન્તિવિજયજી મહારાજે લાલન શિવજી અંગે સૂરત સંઘ પાસે કરાવેલા ઠરાવાથી સાધુએ છે લાગમાં વહેં ચાયા હતા. આની સમાધાની માટે ચરિત્રનાયકે ખૂબ ઉલટ ખતાવી. સાધુ સમુદાયના કુસંપ એમનું કાળજું કારી ખાતા હતા. આચાર્ય શ્રી. વિજયકમલસૂરિજીના આયહેથી ચરિત્રનાયકે સંઘની સમક્ષ 'જૈનોની ઉન્નતિ '' એ વિષય ઉપર વ્યાખ્યાન આપ્યું.

ચૈત્રી અમાસના રાજ પાતાના વલસાડના ભકત શા. કેસરીચંદ ગુલાખચંદનું અવ-સાન થયાના સમાચાર મળતાં ચરિત્રનાયકને ખૂબ દુઃખ થયું. પાતાના ગુરુકુળ વગેરેના વિચા-રાને મૂર્ત કરવાના અભિલાષી આ સજ્જન હતા. એક સુંદર કવિતા રચી તેને અંજલિ આપી.

પાદરાના બે માસ ખૂબ શાન્તિના, સ્વાધ્યાયના, લેખનના ને ધ્યાનના ગયા. તેઓએ અહીં અક્ષય તૃતીયાને રાજ આનંદઘન બહોતેરીના લખવા શરૂ કરેલા ભાવાર્થ પૂરા કર્યો. આ અ ગે પાતે તે દિવસની નાંધમાં લખે છે. કે.

"મુંબર્ઇ લાલળાગ ઉપાશ્રયમાં સં. ૧૯૬૭ તી અક્ષય તૃતીયાને રાજ શ્રીમદ આનંદધન ખહેાંતેરીના બાવાર્થ લખવા શરૂ કર્યો હતો. વૈશાખ, જેઠ ને અધાડ માસમાં એક એક કલાક દરરાજ બાવાર્થ લખવામાં કાલ વ્યતીત થયા હતા. કાઈ દિવસ વિશેષ પણ થયા હશે! કારતક માસ પર્યન્ત એક એક કલાક બાવાર્થ લખાયા હતા. કેટલાક દિવસ પડયા હતા. મુંબઇથી માગસર વદ બીજના રાજ વિહાર કર્યો.

"સૂરત વગેરે થઇ પાદરે આવવાનું થયું. અને અત્રે ખે માસની રિશ્વરતા થતાં બાકા રહેલાં ચારપદ પૂર્ણ કરાયાં, અને અક્ષયતૃતીયાને રાજ બહેાંતેરી વા અફોતેરી પૂર્ણ કરી. સુંબઇમાં ૧૯૬૭ના ચામાસામાં લાલન અને શિવજીની ચર્ચાયી સંઘમાં કલેશ પેઠા હતા. તેથી કેટલાંક કાર્યોમાં લાલન અને શિવજીના તકરારી વિચારાથી દૂર હાવા છતાં પણ ચિત્તની ચંચળતા રહી. તેમ જ તે સમયના પ્રસંગાની અસર મન પર થવાથી અહે ફેરીના ભાવાર્થ જોઇએ તેવા રૂપમાં લખાયા નથી. બહેાતેરીના પદા પુનઃ મનન કરવાથી ઘણા અનુભવા રદ્દરાયમાન થાય છે!

''લાલન અને શિવજી સંખંધે મુનિ કાંતિવિજયજી વગેરેએ સુરતમાં કરેલા દરાવાથી શ્વેતાંખરામાં મોટા ખળભળાટ ઊદયા હતા, તેવા પ્રસંગામાં ખહેાંતેરીના ભાવાર્થ લખવા શરૂ કર્યા. એ ચર્ચાના લૂ વાતાં છતાં ભાવાર્થ લખવાથી અશાન્તિના મામલા વખતે પણ અંતરમાં શાન્તિ હતી, તેમાં આનંદધન બહેાંતેરીના અપૂર્વ ઉપકાર છે. પાદરાના સંઘના આગેવાના પૈકી રકીલ માહનલાલ હીમચંદ વગેરેના આગ્રહથી તથા તેમની ભક્તિથી અત્રે રહી ભાવાર્થની સમાપ્તિ કરી."

ર૭૮ યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

અક્ષય તૃતીયાના દિવસે ગ્રંથ પૂર્ણ થયા પછી એક અઠવાડિયે પંન્યાસ આનંદ-સાગરજી સાથે તેઓ ઉમેટા, આંકલાવ, બારસદ આવ્યા. બારસદમાં હમેશાં વ્યાખ્યાન વાંચ્યું ત્યાંથી કાવીઠામાં આવ્યા. અહીં શેઠ રતનચંદ લાધાજી તથા ઝવેરદાસ ભગવાનદાસ નામના વિદ્વાન ગૃહસ્થા હતા. તેઓ પહેલાં શ્રી હુકમ મુનિના શ્રાવકા હતા. પછી શ્રીમદ રાજચંદ્રના રાગી થયા હતા: ને હાલ ચરિત્રનાયકના રાગી હતા. ચરિત્રનાયકે સહુને પવનચક્કીની જેમ ન ફરતાં, મૂળ જૈન ધર્મ પર રાગ રાખવા ઉપદેશ આપ્યા.

કાવીઠાથી રામપુર આવ્યા. અહી શ્રી. સૌભાગ્યચંદ્ર જિતના ઉપદેશથી પ્રથમ પાડી-દારા જૈનધમ પાળતા હતા. કેટલાક પાડીદાર ભજનિકા આ વેળા આવ્યા હતા, ને ભજનના ભારે રંગ જમાવ્યા હતા ! આ વેળા તેઓએ બાપુજી ભગતનાં ભજના ગાયાં હતાં. ચરિત્ર-નાયકે તેમના વિષે તપાસ કરી તો માલૂમ પડ્યું કે તે સૌભાગ્યવિજયજી યતિ–જેઓએ ચલાડામાં નવા જૈનો બનાવ્યા હતા : તેમના શિષ્ય હતા, ને સદેસરમાં આસપાસમાં પાડી-દારાનાં પાંચસા ઘરાને જૈન બનાવ્યાં હતાં. પાતાની નાંધમાં લખે છે કે, અહીં પ્રીતમદાસ કરીને કવિ-ભક્ત થઇ ગયા છે. તેમના મંદિરમાં મુકામ કરી ઉપદેશ આપ્યા.

સંદેસરથી વડતાલ આવ્યા : સ્વામીનારાયણના આ મહાન ધામની મુલકાત લીધી. તેઓના આચાર્યને મળ્યા : ને ચાલુ દુષ્કાળ અંગે કંઇક ક^રત્રા આગ્રહ કર્યો.

વડતાલથી રામાલ થઇ વસા આવ્યા. વસા ગામના ભાઉસાહેબ દરબાર ગાયાળદાસ વગેરે ચરિત્રનાયકના અનુરાગીઓ હતા. તેઓએ ત્રણ દિવસ સ્થિરતા કરાવી રાજ ભાષણો કરાવ્યાં. વસાથી માતરમાં સાચાદેવને જુહારી ખેડા આવ્યા. ખેડામાં એક જાહેર ભાષણ આપી કહોરા, બારેજા થઇ નારાલ આવ્યા.

જેઠ શુકલા ચતુ દશીને દિવસે અમદાવાદમાં પ્રવેશ કર્યો.

પાતાની નાંધમાં તેઓ નાંધે છે.

"મું બહીયી અમદાવાદ સુધી વિહાર થયો; તેથી દુષ્કાળથી ઢારોની જે દુર્દ શા થઈ તેનું ખરાખર ચિત્ર દેારાયું. હિં દુસ્થાનમાં માંસ અને દારની વપરાશ વધતી જન્ય છે. કસાઇખાનાં વધતાં જ્વય છે. ગરીબ લાેકો પર દુઃખના મારા સખત ચાલે છે. પૈસાદારા સખ ભાગવવા માટે તલસે છે. ગરીબ મનુષ્યાની આંતરડીના કકળાટ ઠેકાણું ઠેકાણું સાંભળવામાં આવે છે. પણ પરાપકારી સદ્દ શહેરથા બને તેટલું કર્યા કરે છે. પણ હજી ગરીબ દુઃખા મનુષ્યા અને ઢાેરાનાં દુઃખ ટાળવા યાજનાની ખામી અવલાકાય છે. જ્વાની દયા કરવી તેના સમાન કાઇ ધર્મ નથી. દરેક મનુષ્યા અપેક્ષાએ દાકતર છે, અને દર્દા છે. એક બીજાના દાકતર બનવાની જરૂર છે. દ્રવ્યવેદ્ય અને ભાવવેદ્ય ખનીને દુનિયામાં પ્રસરેલા રાગોને દૂર કરવા પ્રયત્ન કરવા જોઇએ."

આખા માર્ગ પર દુષ્કાળના પડછાયા પથરાયેલા તેઓએ જોયા હતા ને વારે વારે જગડુશા, ખેમા હડાળીઓ, હેમાલાઇ ને હઠીસીંગ શેઠને યાદ કરતા હતા. છપનનીઆ કરતાં આ દુષ્કાળમાં ઢારાનું ઘણું સત્યાનાશ નીકળી ગયેલું તેમણે જોયું: ને એ સવ્યાહી દિષ્ટિને દ્રઃખ ઘેરી વળ્યું.

સારયાહી જીવનદષ્ટિ રહ્દ

છેલ્લે પાતાના મુંબઇથી અમદાવાદના વિહારનું તારણ મૂકતાં રાજનીશીમાં નાંધે છે કેઃ

" મુંબઇથી વિહાર કરીને અમદાવાદમાં આવતાં પહેલાં વિહારમાં જે જે ગામા આવ્યાં તેમાં સારી રીતે ઉપદેશ દેવાયા. દમણમાં મનની સ્થિરતા સારી રહી. વલસાડમાં ગુરુકુળ વગેરે ઉન્નતિના સારા વિચારા સપુર્યા. સુરતમાં શાન્તિના વિચારાના ઉપદેશ દીધા. ઝઘડિયા કરતાં અંગારશ્વરમાં આત્મસમાધિના સારા અનુભવ થયા. પાલેજ અને કરજણમાં નિ:સંગતા અનુભવાઈ. પાદરામાં બે માસ ઉપરાંત રહેવાનું થયું. ત્યાં આત્મસમાધિના વિશેષ અનુભવ થયા, અને શ્રહાળું શ્રોતાઓને સારા બાધ દેવાયા.

" વડાદરામાં જ્ઞાનમાર્ગની ઉન્નતિના વિચારા ઉદ્દભવ્યા. પાદરામાંથી ં પંન્યાસ આનં દસાગર, કમલવિજયસૂરિ, વગેરે આવ્યા તે વખતે તેઓની સાથે જૈન સાધુઓમાં ચાલતા કલેશની શાન્તિ અર્થે વિચારા કર્યા, અને તેઓને સ્વાભિપ્રાય દર્શાવ્યા. ઉમેટા આંકલાવમાં પંન્યાસ આનં દસાગર સાથે સાધુઓમાં સંપ વધે તેવી મસલત ચલાવી, પણ પરિણામ કઈ નિયમિત આવ્યું નહીં. ભારસદમાં જોઇએ તેવી આત્મ-સમાધિ રહી નહીં. ઓસવાળમાં પહેલા ઝઘડા દ્વર કરાવ્યા.

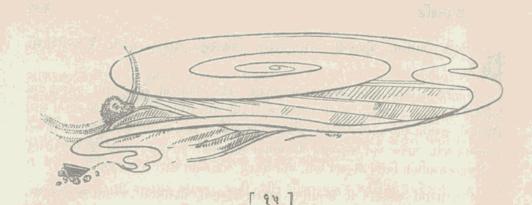
" કાવીઠામાં ચારિત્રમાર્ગની સ્થિરતા અનુભવાઇ. સંદેસરમાં પણ આનં દ અનુભવ થયો. વડતાલમાં આત્માના વીર્યોલ્લાસ વધ્યો. વસોમાં જાહેર ઉપદેશ દીધા ને ધર્મચર્ચામાં વખત વ્યતીત કર્યો. જૈનધર્મની ઉન્નતિ કેવી રીતે થાય તે સંખ'ધી શુભ વિચારા કરવામાં આવ્યા, ને ત્યાં મનની સ્થિરતા સારી રહી. માતર અને ખેડામાં ઉપદેશ દીધો. ત્યાંના લોકોની દશા સુધારવા માટે ઉત્તમ સાધુઓના ચાતુ-મીસની જરૂર છે. કાનમ અને ચરાતર ઉપદેશ દેવાને સારા દેશ છે. ત્યાંના લોકો ઉપદેશ શ્રહણ કરી શકે તેવી સ્થિતિમાં છે.

" સુરતથી પેલી તરફના પ્રદેશ પણ પ્રાયઃ ઉપદેશ દેવા માટે યાગ્ય છે. વલસાડ, ળીલીમારા, મણદેવી અને દમણના શ્રાવકાને જેવા માર્ગ વાળવા હોય તેવા માર્ગ વળી શકે છે. શહેર કરતાં નિઃસંગતાના અનુભવ પ્રાય: ગામડાંઓમાં વધુ થયા. વિહારમાં ઘણાં પુસ્તકા વંચાયાં, અને અનેક બાબતના અનુભવા થયા: તેમ શરીર પણ સાર્ું રહ્યું.

" અમદાવાદમાં હાલ તેહ સૂત્રો, પ્રંથા અને પુસ્તકાનું વિશેષતઃ વાંચન ચાલે છે. ભણવાનું થાય છે. કેટલાક સાધુઓની મિથ્યા ખટપટા જૈનશાસનની હેલના કરવા માટે થાય છે: તેમાં ભાગ લેવાતા નથી. ને સમયના ખપ કરાય છે.''

ગુરુ શ્રી સુખસાગરજ અને શ્રી અજિતસાગરજીએ પાટણમાં ચાતું માસ કર્યું.

ગૂજરાતનાં બે પાટનગરામાં ગુરુ-શિષ્યની વ્યાખ્યાનધારા સુલગ શ્રોતાએાને પરિ-પ્લાવિત કરતી વહેવા લાગી. ભૂતકાલીન પાટનગર પાટણમાં ગઇ પેઢીના ગૌરવ સમા ગુરુરાજ હતા. વર્તમાન પાટનગર અમદાવાદમાં વીસમી સદીના આભૂષણસમ ચરિત્રનાયક હતા.

भृत्यना नाटारं ल

એનું મદાવાદમાં અન્ય નગરા કરતાં-પ્રમાણમાં વિશેષ શાન્ત વાતાવરાલુમાં કરી જ્ઞાનાષ્યયનની સરિતા વહી નીકળી.

વિ. સં. ૧૯૬૫ ના ચાતુર્માસમાં અડધે રસ્તે રહેલા શ્રી વિશેષાવશ્ચક સૂત્રને આગળ ધપાવવા માટે પ્રસિદ્ધ શ્રેાતા શ્રાવક છે ટાલાલ લક્ષ્મીચંદ, શાહ હીરાચંદ કકલભાઈનો આગ્રહ થવાથી શુતજ્ઞાનના અધિકારથી તેનું વાચન શરૂ કર્યું. ઉત્તર વ્યાખ્યાનમાં 'ધર્મ' રત્ન પ્રકરણ ' ગ્રંથ વાંચવા શરૂ કર્યો.

અષાડ સુદ બીજના રાજ મુનિશ્રી વૃદ્ધિસાગરજ તથા મુનિશ્રી જાતસાગરજને દશવૈશાલિક સુત્રની ટીકા વંચાવવી શરૂ કરી. પૂરું થયે કલ્પસત્રની ટીકા વંચાવી.

રોઠ પન્નાલાલ ઉમાભાઇ, માસ્તર હિંમતલાલ મગનલાલ તથા ઝવેરી ચં**દુલાલ** ગાકળભાઇને પાંચ કર્મગ્રંથની ટીકાના અભ્યાસ શરૂ કરાવ્યા.

હીરાચંદ કકલભાઇને પ્રાણાયામ શીખવવા માંડયા. ધીરેધીરે અનેક જ્ઞાન ને ધ્યાનના ખપીનું મંડળ આ મધપૂડા પાછળ ભમવા લાગ્યું. મધપૂડાના મનમાછ માલિક કંજુસ નહોતો. ચાગ્યને યાગ્ય મળી જ રહેતું. શ્રાવણ મહિનાના મધ્યાહન કાળે શેઠ છાટાલાલ લક્ષ્મીચંદ તથા શેઠ ભાગીલાલ તારાચંદ વગેરેને આગમસાર ચંચ ભણાવવા શરૂ કર્યા શેઠ સ્વભાવ તથા સાધ્વી શિવશ્રીજી તથા હિતશ્રીજી વગેરેને વિશેષાવશ્યક વંચાવ્યું.

અને શેષ કાળ પાતાના સુવિસ્તૃત સ્વાધ્યાયમાં, લેખન ને વાચનમાં વ્યતીત થતા. વધારામાં સત્સમાગમના આતુર આ આત્માની કેટલીક ધન્ય ક્ષણા તેમાં જતી. આંબલી પાળના ઉપાશ્રયની પાસે જ વખતચંદનો હવેલીમાં ખરતરગચ્છીય પાંડિત મુનિ કૃપાચંદ્રજી ઊતર્યા હતા. તેઓ પાતાના સાધુઓ સાથે ચરિત્રનાયક પાસે આવતા, ને ધમે ચર્ચા કરતા.

નીતરેલી વાદળી સમા ચરિત્રનાયક જ્યારે અન્યદર્શનાના ગુણાનું સન્માન કરતા હાય, ત્યારે એક મગની બે ફાડ જેવા આ સાધુઓના સન્માનથી કેમ દ્વર રહે ? ળંને વચ્ચે સમદિષ્ટિથી સદા ચર્ચાઓ ચાલ્યા કરે. શ્રી. કૃપાચંદ્રજી ચરિત્રનાયકની વિદ્વતા, વાદકુશળતા મૃત્યુના નાટાર લ સ્ટર

અને સહુથી વિશેષ ઉદારતા જોઇ મુગ્ધ થયા, ને જણાવ્યું કે,

'' શ્રીમદ્ ખુધ્ધિસાગરજી જેવા સાધુએાથી જૈન કેામનાે ઉદય થઇ શકે છે.''

પણ કાળ તો જાદું કહેતો હતો. એ તો દિગન્ત વ્યાપી પડઘા પાડતો હતો કે "શ્રીમદ્ ભુષ્ધિસાગર જેવા સાધુઓનો જૈન કેામમાં ઉદય ક્યાંથી ?" અસ્તુ;

અને કાળના પ્રવાહ જાણે સાગર સંપ્રદાયના સ્થંભા ઉપર પ્રહાર કરવા તલસી રહ્યો હતા.

પહેલા પ્રહાર હજી ચાતુમાંસના પ્રારંભ પણ નહાતા થયા ત્યાં, સં. ૧૯૬૮ના જેઠ વદ ચાથ ને મંગળવારની રાતે અમદાવાદના એક મહાન શ્રેષ્ઠી. શેઠ લાલભાઇ દલપતભાઇના સ્વર્ગવાસ થયા. અમદાવાદનું આબૂષણ, જેનાની મહામાન્ય વ્યક્તિ ને સાગરગચ્છના સ્થંભ એ દહાડે વિલાપ થયા. ચરિત્રનાયક પાતાની નાંધમાં અંજલિ આપતાં લખે છેઃ

" આજની રાત્રિએ અમદાવાદ સંઘના આગેવાન, સાગરગચ્છના આગેવાન શેઠ લાલભાઈ દલપતભાઈના આત્માએ દેહના ત્યાગ કર્યો. રાત્રે એક વાગે નખમાં પણ રાત્ર ન હોય એવી દશાએ વાતચીત કરતા સુઈ ગયા, અને પ્રાતઃકાલમાં તેઓ એકદમ છાતીના રાગથી મરણ પામ્યા."

" તેમની માતા ગંગાએન ઉપર તેમના અત્યંત પ્રેમ હતા. તેમની આદ્યાના કદી લાપ કરતા નહીં. શેક લાલબાઈ અમારો પાસે લણીવાર દર્શનાર્થ આવતા હતા, તેથી તેમના ઉત્તમ સદ્યુણા જેવાના અમને વખત મળ્યા હતા. જૈન તીર્થાની રક્ષા અને કન્યાઓને કેળવવામાં તેઓ આગેવાની ભર્યો ભાગ લેતા હતા. તેમના હાથે અનેક શુભ કાર્યો થયાં છે. જૈનકામમાં પ્રથમ નં ભરના એ આગેવાન પુરુષ હતા. માતાના ઉપર પ્રેમ અને માતાની આદ્યા પાળવામાં તેના જેવા શ્રીમ ત પુરુષ મારી આંખે અદ્યાપિપર્યન્ત અન્ય દેખાયા નથી.

" સરકાર તરફથી તેમને ' સરદાર 'ની પદવી મળી હતી, મુંબઈ ઇલાકામાં આગેવાન, આહાંદછ કલ્યાણછની પેઢીમાં આગેવાન. પરસ્ત્રીસહાદર, જૈનકામના સ્ત'ભ અને ગૂર્જ રદેશના દીપક ગુલ થયા દેખીને, કાના મનમાં વૈરાગ્ય ન પ્રગટે !

" જૂતો જમાતો અને નવા જમાતો જોતાર અને સમયને ઓળખનાર ઉત્તમ શેઠ હતા, તેમના મરણ્યી આખા અમદાવાદ શહેરમાં ઢાહાકાર, વર્તાઈ રહ્યો છે. શેઠ લાક્ષભાઈમાં પોતાનાં કામ પોતાના હાથે કરવાના ઉત્તમ ગુણ હતો. જૈનશાસન પર અત્મંત પ્રેમ હતો. જૈનધર્મની હાડાહાડ શ્રદ્ધા ધારણ કરનાર તે શેઠ હતા. દરરાજ એક સામાયિક કરવાના અને પ્રસુપૂજા કરવાની દઢ પ્રતિજ્ઞાધારક તે હતા. દરરાજ તેઓ સામાયિકમાં આનં દઘનછ, ચિદાન દછ, અને યશાવિજયજીનાં પદેા ગાતા. તે પદા કેટલીક વખત મેં સાંભળ્યાં પણ હતાં. તેઓએ જૈનધર્મનાં કાર્યોમાં આગેવાની ભર્યા ભાગ લીધા છે. સતત ઉદ્યોગ, વ્યવહાર-કુશળતા, વ્યસતરહિત દશા, ધૈર્ય, ગંભીરતા, વિવેક અને ગુરુજનસેવા વગેરે ગુણા તેમનામાં ઘણા હતા, તે વારંવાર રમરણમાં આવે છે. તેમના આત્માને શાંતિ મળા! આ સંસારમાં કાઈ અમર રહ્યો નથી ને અમર રહેનાર નથી, મૃત્યુના પંજામાં ફસાતાં પહેલાં ધર્મની આરાધના કરી લેવી જોઇએ. "

એક ચતુર્થી તો દુઃખદાયક સમાચારથી ભરી વીતી હતીઃ ત્યાં અસાડ વદ ૪ ના રાજ નગરશેઠના વ ડેથી વિનંતિ આવી કે નગરશેઠ ચીમનભાઇ બહુ માંદા છે. આપના મુખે ધર્મો- २८२

યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

પદેશ સાંભળવાની આકાંક્ષા છે. જરૂર પધારશા.

ચરિત્રનાયક આવી ક્ષણે જિમાળ કરાવવામાં નિપુણ હતા. એ વેળા અંતરમાં ને બાહ્યમાં ઝરતા વૈરાગ્ય, મૃત્યુના બિછાને પહેલાને આશ્વાસન આપતા. તેઓએ નગરશેઠ ચીમનભાઇને ખૂબ સૂત્રોપદેશ સંભળાવ્યાઃ એ પછી પણ અવાર નવાર તેઓશ્રી જતા, ને વૈરાગ્ય રંગની વૃધ્ધિ કરાવતા. પણ દૈવની ગતિ વિચિત્ર હતી. શેઠ લાલભાઇના સ્વર્ગવાસની નોંધ લખનારને તતકાલમાં બીજી નેંધ લખવાના દુઃખદ ને વૈરાગ્યમય પ્રસંગ આવ્યા.

નગરશેઠ ચીમનભાઇ શ્રાવણ સુદ નામની રાત્રિએ સ્વર્ગસ્થ થયા. ખાનદાન નગર શેઠાઇના નમૂના, શાંતિદાસના સપૂત ભરજુવાનીમાં પરલાક પ્રયાણ કરી ગયા. ચરિત્રનાયક ડાયરીમાં પુનઃ નાંધે છેઃ

"આજની રાત્રીએ આશરે એક વાગે નગરશેઠ સીમનલાલ લાલભાઇના દેહાત્સર્ગ થયે. શુક્રવારની સાંજરે ઉપદેશ દેવા અને શરણ સંભળાવવા જવાનું થયું હતું. તેઓ ઘણી વખત અમારી પાસે ધર્મના કાર્યોમાં સલાહ લેવા, ઉપદેશશ્રવણ આદિ કાર્યોથી આવ્યા હતા, તેથી તેમનામાં રહેલા કેટલાક શુભ ગુણોના પરિચય થયા હતા.

" ચમનભાઈ ભિદ્રિક, લજ્જાળુ, દયાળુ, દાક્ષિણ્ય ગુણવંત હતા, ગંભીર ગુણ પણ હતા, દયા આદિની ટીપામાં શક્તિ પ્રમાણે પૈસા ભરતા હતા. ધર્મના પર્વનું આરાધન કરતા હતા. નગરશેઠની ખાનદાનીના જે ગુણો તેમનામાં જોઇએ તે તેમનામાં હતા. વ્યાપાર આદિમાં લક્ષ્મીની હાનિ થવાથી તેમનું મન ઘણું ચિંતાતુર થયું: અને તેથી ભય શાક આદિ વધી પડતાં રાગ વધી પડયા. જમાનાને અનુસરી હત્તમ શેઠ હતા. ધર્મસાધન કરશે તે સુખી થશે."

મન પર લાગેલાં શાકમય આવરણા દૂર કરવા અને વૈરાગ્યની વૃષ્ધિ માટે એ દિવસે પંદર દેરાસરાનાં દર્શન કરી ચઢતે પરિણામે ભાવપૂજા કરી.

આ ચાતુર્માસમાં બીજાં બે મૃત્યુ થયાં: શેઠ મણિલાઇ જેસીંગલાઇ અને મુનિવર અમૃતસાગરજી. જૈનત્વના વડલા પરથી શાેલાસ્પદ મહાન પંખીએા જાણે ધીરે ધીરે ઊડી જતાં હતાં. નવા બાળપંખીએાના કિલકારા સંભળાતા હતાઃ પણ એ તાે ભાવિના ગર્ભની વાત હતી.

પર્યું ષણ નજીક આવતાં હોવાથી શ્રાવણ વદ આઠમના દિવસે જૈનસાધૃત્વની કસોટી રૂપ લાેચ કરાવવાના સમય આવ્યા એટલે ચરિત્રનાયકે ખરતરગચ્છીય શ્રી. પાયચંદ્રજના લાેચ-કુશળ શિષ્ય શ્રી સુખસાગરજી પાસે લાેચ કરાવ્યા. લાેચ કરતી વખતે આનં દઘનજીનું ચરિત્ર વિચાર્યું. શ્રીમદ્ આનં દઘનજીના સદ્વિચારાના અનુભવ કરતાં લાેચની વ્યથા વિશેષ ન જણાઇ.

સાંવત્સરિક પ્રસંગે શુભ સંકલ્પ તરીકે આત્માના મંદ વીર્યંને ઉત્કૃષ્ટ વીર્ય કરવાના નિર્ણ્ય કર્યાઃ અને ક્ષમાપના પ્રસંગે સમાગમમાં આવેલા સર્વ જીવાને ખમાવતાં ગુરુજીને ખમાવતાં, પાતાના શિષ્યાને ને શ્રાવકાને પશુ ખમાવે છે,ઃ ને નાંધે છેઃ

"હું હજી ભૂલને પાત્ર છું: તેમ અન્ય જીવા પણ ભૂલને પાત્ર છેઃ તેથી અન્ય જીવા પર પાતાના

મૃત્યુના નાઠારંભ ર૮૩

આત્મા સમાત દર્ષિત રખાઈ હેાય અને અન્યોને ધિક્કારની દર્ષિથી દેખ્યા હાય તેની, હે વીતરાગ, તમારી પાસે મારી મારાું છુ: ને હવેથી સર્વ જીવાની સાથે આત્મદર્ષિથી વર્તવા પ્રયત્ન કરવા સંકલ્પ કરું છું."

વળી કવિત્વતું ઝરણુ નિઝ[°]રે છે: આવાં ઝરણુ તેા નિત્ય પ્રતિ**દિન વહેતાં રહેતાં. કેટ-**લીક વાર તેા પત્રવ્યવહાર પણુ કવિતામાં જ ચાલતા. આજે પણુ તેવા કેટલાક પત્રો ને પત્ર-પ્રાપકા હયાત છે.

ખામણાં અંગે જણાવે છે.

''મોઠાં મોઠાં હૃદયત્રરણાં, ખામણા તીર જેવાં, ધૂએ સર્વે હૃદય – મળતે, દિવ્ય દષ્ટિ ખિલાવે; વાળ માર્ગે સહજ શિવના, દુઃખના એાલ ટાળે, ઊંચા ઊંચા સકલ ગુણતી, શીધ્રતા સદ્ય આવે. સાધે મૈત્રી નયન-મનતી તુચ્છતાં ટાળનારાં, વહાલાં મારાં પ્રતિદિન વસા દિલના આંબણામાં. સંદેશા એ પરમ સુખના, મુક્તિનું બારણું એ, ખામું છવા, સકલ જગના, સર્વે છવા ખમાવા.

એ ખમાવતાં ખમાવતાં આ ઉદાર દૃષ્ટિ બાલ્કન અને તુકી નાં રાજ્યાે વચ્ચે ચાલી રહેલા રક્તપાત પ્રત્યે પણ દ્રષ્ટિપાત કરે છે, અને લખે છે કે 'સુધરેલાં રાજ્યાે સામાન્ય બાબતમાં લડી મરી સુધારાને કલંક આપે છે. જ્યાં સર્વ જીવાને શાન્તિ આપવામાં આવે તે દેશ અને તે જાત સુધરેલી ગણાય છે."

અને દિવાળીના દીવા ઝળહળી ઊઠતાં કાવ્યની જ્યાત પણ ઝળહળી ઊઠે છે: ને નવીન ડાયરીનાં મંડાણ થાય છે, સાથે આગામી શુભ ભાવનાઓ પ્રગટે છે.

આ વેળા ખિસ્તી પાદરી રેવ. ટેલર સાથે મુલાકાત થઇ. તેણે સહૃદય ચર્ચા ખાદ કહ્યું: ''ઇશ્વર સાકાર કે નિરાકાર એ કંઇ જાણી શકતા નથી. મે' ઇશ્વરને દેખ્યા નથી. હું તાે વિશ્વાસ ધરાવું છું.''

ચરિત્રનાયકે તેને આત્મા સંખંધી બાેધ આપ્યા. પણ તેનામાં જૈનતત્ત્વા અવબાેધી શકે તેટલું સામર્ચ્ય નથી, એમ તેમને જણાયું.

કારતકી પૃષ્ણિ માએ ચાતુર્માસ પૃષ્ણે થતાં તેઓ શ્રીએ ઝવેરી બુધાલાલ વાડીલાલને ત્યાં ચાતુર્માસ બદલ્યું. માેરીઆ પાશ્વેનાથ તથા લહેરી પાળના મહાવીર સ્વામીના દર્શન કર્યાં. ઝવેરીવાડના મૂળ પરબડીવાળા ચારે શ્રીસંઘને એક કલાક ઉપદેશ આપ્યા.

શ્રી ભુધાલાલે કારતક વદ ૪ ને રાજ સરખેજના સંઘ કાઢયા હતા. સંઘ સાથે તેઓ સરખેજ ગયા: અહીં ખરતર ગચ્છના શ્રી. કૃપાચંદ્રજી વગેરે સાથે હતા ને બધા એક સાથે ઊતર્યા હતા. **૨૮૪ યાગનિષ્ઠ આ**ચાર્ય

કારતક વદ ચાથના મધ્યાદ્વે સાડા અગિયાર વાગે કેશવલાલ નરાતમદાસ શાહ નામના ૨૪ વર્ષના શ્રાવકને ચતુર્વિધ સંઘ સમક્ષ દીક્ષા આપી: તેમનું નામ કીર્તિસાગરજી રાખ્યું.

સાણું દવાસી જૈનોની વિનંતિ થતાં તેએ સાણં દ ગયા. અહીં પાશ્વેનાથ પ્રભુના દેરાસરે શ્રી. રવિસાગરજી મ. ની પાદુકાને વંદન કરતાં ઉપકારીના ઉપકાર યાદ આવી ગયા. અહીં અમદાવાદથી વીશા શ્રીમાળી જ્ઞાતિના શેઠ સાકળચંદ વંદન કરવા આવ્યા. બંને વચ્ચે ચર્ચા ચાલી ને સમાપ્ત થઇ.

સાણું દથી ગાેધાવી ગયા. અહીં શેઠ ભાેગીલાલ વીરચંદ દીપચંદ તથા શેઠ દલસુખ-લાલ વાડીલાલ વાંદવા આવ્યા. અહી થી તેઓ માગસર સુદી એકમના રાજ પુનઃ અમદાવાદ આવ્યા.

માગસર સુદ દના દિવસે દીક્ષાપર્યાયનાં બાર વર્ષ પૂર્ણ થતાં હતાં. એ વિષે પાતાની ડાયરીમાં નાેંધે છે:-

" અમદાવાદ મુકામે ભાર વર્ષ સંયમ પર્યાયનાં આજ રાજ પૂર્ણ થયાં. પ્રથમ વત સચવાયું. દ્વિતીય વ્રત મૂળ સચવાયું. તૃતીય વ્રત મૂળ બરાબર સચવાયું. સર્વ સ્ત્રી ત્યાગ કાયા અને વાણી થડી સચવાયું. કદાચ સ્વપ્તદેષ કાઈ વખત થયા હાય પણ સ્વપ્તમાં કદી સ્ત્રીના ભાગ થયા જ નથી પરિશ્રહ વ્રત મૂળ સચવાયું. રાત્રી ભાજન વિરમણ વ્રત બરાબર સચવાયું.

"પચ્ચીસ-ત્રીસના આશરે ગ્રંથા લખાયા. આમમા અને ગ્રંથા લણા વંચાયા. દશ હજારના આશરે ગુજરાતી ભાષા વગેરેમાં થઈ પુસ્તકા વંચાયાં.

" સાધુ–શિષ્યો કરાયા પણ તેમાં અન્તરના ભક્ત–હૃદય લેનાર જોઇએ તેવા કાઈ થયા નથા. સાધુ–શિષ્યો પૈકા ગુરુકોહી ગાશાળા જેવા પણ શિષ્યા અનુભવ્યા. સિંહાચલની યાત્રા થઈ, એક દર પંચ મહાવત સારી રીતે સચવાયાં. ખાન–સમાધિમાં આનંદ થયા અને તેમાં આગળ ચઢાયું. હવે તેરમા વર્ષમાં પ્રવેશ થાય છે. દેવાદિષ્ટ સ્વપ્ન યાેગે હવે આગળ ખૂબ વધાશે. "

અને મસ્ત કવિની કવિત'ત્રી રહ્યુઝહ્યી ઊઠે છેઃ ગાડીસ્વરમાં ગીતની પંકિતએ। રચાય છે:

> " દહાડા હવે સુખના આવ્યા રે, વેઠયા પરિષહા ખૂખ…દહાડા… ધર્મક્ષમા પ્રગટે હવે રે, વધતું આતમ ત્ર સહજ સમાધિ ભાવના રે, રહેશે હૈંડા હજીર : સહજાન દે જી વ શું રે, રંગે ચાલ મજીદ, રંગાઇશું આ ત્મ માં રે, અનુભવ એ દીઠ.

ને વળી એ પદ પૂરું થતાં કથે છે:

મૃત્યુના નાટા**ર**ંભ

ર૮પ

''સિંહો સાથે પ્રતિદિત રહું, ના ડશું હું ડબાવ્યો : ભૂતા સાથે પરિચય થતા. ધૃણતા ના ધૃણાવ્યો; થાતી એવી હૃદય ધ્વનિએા, ભાવ અંતર છવાયો; સર્પો ડંખે વિષ નવ ચઢે, હાથ એ મંત્ર આવ્યો.'

આ સિંહ, સર્પ ને ભૂતાને ડારવાના મહામંત્ર કર્યા, એ વિષે વાચકા જાણવા ઉત્સુક થશે; પણ અમારી માન્યતા પ્રમાણે એ સિંહ, સર્પ ને ભૂત તા માનવીના અંતરમાં વસતા દ્વેષા ને ક્લેશા હતા. હવે એનાથી ન ડગવાની–સમાધિસ્થ રહેવાથી ચાવી એમને મળી ગઇ હતી.

આ પ્રસંગે શેઠ આણંદજ કલ્યાણજના બંધારણ માટે સુધારા-વધારાની વિચારણા અથે માગસર વદ ત્રીજના દિવસે પ્રતિનિધિઓ ભેગા થયા, ને ત્રણ દિવસની કાર્ય વહી કરી વિખરાયા.

અને ખરાખર એક સપ્તાહ પણ ન વીત્યું, ત્યાં શેઠ મનસુખભાઇ **લ**ગુભાઇનું (સં. ૧૯૬૯ ના માગસર વદ ૧૨ ના રાતે સાડા આઠે) અવસાન થયું.

એક વધુ દુઃખદ અવસાનની નાંધ આલેખાણી!

પુનઃ એકવાર ત્રરિત્રનાયકે પાેષ વદ તેરસના રાજ અમદાવાદ છેહયું. મધ્યાલ સમયે વિહાર કરી તેઓ સરસપુરમાં શેઠ મણિલાઇ દલપતલાઇની મીલના બંગલામાં મુકામ કર્યો. હજારા શ્રાવક-શ્રાવિકાઓ ત્યાં આવ્યાં હતાં ને ઉપદેશ સંભળાવ્યા. શેઠ મણિલાઇ તેમજ જગાલાઇએ શ્રીક્ળની પ્રભાવના કરી.

સાંજના વખતે મીલના કામદારાને ત્રણ વાગે રજા આપવામાં આવી, અને સવે^જને એકઠા કરીને તેમને સદાચારમય જીવન જીવવા ઉપ**દેશ આપ્યો**, ને દારૂના ત્યાગ માટે કહ્યું. કેટલાકાએ ત્યાં બાધા ગ્રહણ કરી.

આ દિવસની ડાયરીમાં પાતે નાંધે છે,

"પિસ્તાલીશ આગમા પૈકી ઘણાં આગમા વંચાઇ ગયાં છે ચંદ્રપન્નતિ, સૂર્ય-પન્નતિ, જ્યાતિષ કરંડક પ્રયન્ના અને પૂર્વાચાર્યા રચિત ગ્રાંથા કે જે વિદ્યાના છે, તેમાના ઘણા ભાગ વાંચવામાં આવ્યા. વૈશેષિક, કણાદદર્શન, યાગદર્શન, વેદાન્ત દર્શન વગેરે દર્શનાનાં ઘણા પુસ્તકા વાચ્યાં."

ને વિલાયત જતા શેઠ જીવલુચંદ ધરમચંદને કવિતા દ્વારા ઉપદેશ અને આશિષના પત્ર લખી આગળ વધ્યા. કાલી ગામના જૂના બાદશાહી કાટ નિહાળી, ખારજ થઇ શેરીસા તીર્થની યાત્રાએ આવ્યા. અમદાવાદથી વિહારમાં સાથે ઝવેરીવાડાના શા. લાલભાઇ ચંદુલાલ, શા. નેમચંદ ગટાભાઇ, તથા માણેકલાલ હિંમતલાલ વગેરે હતા.

શેરીસા તીર્થ પ્રાચીન તીર્થ છે. પ્રથમ ઉધ્વ'કાયવાળા પાર્ધાનાથ ભગવાનનું તીર્થ હતું. વિ. સં. ૧૩૧૫ માં શ્રી. નેમિનાથનું ભિંભ પધરાવ્યું. તે પછી ઝનૂની સુસલમાન બાદ- **૨૮**૬ યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

શાહાના હાથે એના નાશ થયા.

ઇતિહાસની દષ્ટિવાળા ચરિત્રનાયકે વિ. સં. ૧૯૬૨માં પેથાપુર પ્રાન્તિક કેાન્ફરન્સ વખતે ક્લાેલના એક શ્રાવકને ત્યાં ખાદકામ કરાવવા માટે ટીપ કરાવી આપી હતી. ખાદકામ માંથી પ્રતિમાજીએ મળી આવ્યાં પાછળથી શ્રી. વિજયનેમિસૂરિજી તથા તત્ત્વ વિવેચક સભાએ આ તીર્થને સ્થાપન કરવામાં પ્રશંસનીય પ્રયાસ આદર્યો.

શેરીસાથી વિહાર કરી તેઓ પાનસર ગયા. આ વેળા પાટણવાળા શેઠ છગનલાલ વહાલગંદને ધર્મ શાળા બંધાવવા માટે પ્રેરણા કરી; તેમ જ અમદાવાદથી વંદનાથે આવેલા શેઠ મણિલાઈ દલપતભાઇ તથા ઝવેરી ડાહ્યાભાઈ કપુરચંદ પાસે સ્ટેશનની સામે ખેતર વેચાતું લેવડાવ્યું.

અહીં નવપદની પૂજા ખૂમ ઠાઠથી ને ઉછરંગથી ભણાવી. પાનસરથી ાવહાર કરી સાજા થઇ નારદીપુર આવ્યા, અહીં તેઓને પ્રસિદ્ધ યાગપ્રેમી શ્રી કેસરવિજયજી તથા શ્રી દેવવિજયજી સાથે મુલાકાત થઇ. નારદીપુરથી માણસા આવ્યા. માણસા ઠાકારને ધર્માંપદેશ આપી તેઓ શેઠ છગનલાલ બેચરદાસની બેન પાલીબેનના ઉજમણામાં વીજાપુર આવ્યા, ને તે કાર્ય પૂરું થયે પુનઃ માણસા આવ્યા. વીજાપુરના આ નિવાસ દરમ્યાન કુરાને શરીફ આપુ વાંચી લીધું.

માણુંસામાં પુનઃ ખંને યાગપ્રેમીએાની (શ્રી કેસરવિજયજી તથા ચરિત્રનાયક)નો મુલાકાત થઇ, ચર્ચા થઇ ને ખુલાસા થયા. માણુસાથી વિહાર કરીને પ્રાંતિજ આવ્યા. પ્રાંતીજમાં આ વેળા કાેઠારી રણુંછાેડલાલ ત્રીભાેત્રનદાસ તરફથી ઉજમણું ચાલતું હતું.

પ્રાંતીજથી વરસોડા થઇ તેઓ માણેકપુર આવ્યા. અહીંના શેઠ લલ્લુલાઇએ ઉજમણા સાથે બે તાલીનું ચાખરૂં કર્યું હતું. બે તાલીના એકત્ર થયેલા જૈનોને ઉપદેશ આપ્યો, ને વિધવાઓને જે મદદ કરતા હતા, તેમાં વધારા કરવા કહ્યું.

આ વેળા ગુરુમહારાજ સુખસાગરજીની માંદગીના સમાચાર મળ્યા. તેઓશ્રી અજિતસાગરજી વગેરે સાથે સિધ્ધાચળજીની યાત્રા કરીને સાણુંદમાં આવીને રહ્યા હતા.

ચરિત્રનાયક તરત પાછા ફર્યા. ચૈત્રના ધામધખતા દિવસ તેમની કસાેટી કરવા લાગ્યા. ચૈત્ર સુદિ ચાેચના રાજ ખાેરજ ને વડુ થઇ પાનસર આવતાં તાપે કસાેટી કરો. સાથે રહેલા શ્રી. વૃધ્ધિસાગરજી, કીર્તિ'સાગરજી તથા જીતસાગરજી પણ પૂબ હેરાન થયા. આંગારા જેવી પગ નીચેની વેળુ ને ઉપર આંગારા વેરતું આકાશ!

પણ હવે ગુરુદર્શનની તીવ્ર તાલાવેલી લાગી હતી. તેઓ થાડા વખતમાં સાલું દ પહેાંચી ગુરુચરણામાં નમી પડયા. અહીં સમુદાયના ઘણા સાધુ એકત્ર થયા. સહુ મળ્યા. શ્રી. દેવેન્દ્રસાગરજી તથા શ્રી. કીર્તિ સાગરજીને વડી દીક્ષાના જોગમાં પ્રવેશ કરાવ્યા.

ગુરુશ્રીની તબિયત બગડતી ચાલી હતી. આ વેળા અમદાવાદના આંબલી પાળના

મૃત્યુનાં નાડાર ભ રેડ૭

શ્રાવકાેએ ખૂબ આગ્રહ કર્યો. અંતે અમદાવાદ જવાનાે નિર્ણય થયાેઃ ને ધીરે ધીરે બધા અમદાવાદ પહેાંચી ગયા. શુશ્રુષા શરૂ થઇ.

વૈશાખ વદ એકમે પંન્યાસ શ્રી. ચતુરવિજયજના પ્રવેશ મહાત્સવમાં ચરિત્રનાયકે ભાગ લીધા.

જેઠ વદ અગિયારસના રાજ ગુરુદેવ શ્રી. રવિસાગરજીની જયંતી ઉજવી. પણ અસાડ સુદ દશમથી ગુરુશ્રી સુખસાગરજી મહારાજની તબિયતે ગંભીર ઉથલાે ખાધા. ઉપાયા કરતાં ઉપદ્રવ વધવા લાગ્યાે. શ્રી. રામચંદ્ર વૈદ્ય, શ્રી. દલસુખ વદ્ય ને માધવલાલ ડાક્ટરે ભાવપૂર્વ કસુશ્રષા શરૂ રાખી, પણ આ ભાળા, ભદ્રિક ને પવિત્ર સાધુરાજને પાતાના કાળ આવી પહાંચેલાે લાગ્યાે.

તેમણે મહાપ્રવાસની સ્વસ્થ હૃદયે તૈયારીએા આદરી. વસ્ત્રો તથા પુસ્તકા સાધુએાને વહેંચી આપ્યાં. સહુ સાથે ક્ષમાપના કરી લીધી. તેમણે ચરિત્રનાયકને પાસે બાેલાવી કહ્યું:

"મનુષ્ય જીવનનાં ઘણાં વિધ્તાે છે. પડવાનાં ઠેકાણાં ઘણાં છે. ચડવાનાં એાછા છે." ને જ્યાં સુધી શ્વાસે વિધ્ત ન કર્યું ત્યાં સુધી ઉપદેશ આપ્યાે.

વળી ચૌમાસી ચૌદસે ચરિત્રનાયકને પાસે બાેલાવી હિતશિક્ષાનાં વચન કહ્યાં. જૂના કાળમાં એક હિતશિક્ષાના હજાર સાેનૈયા લેનાર પંડિતની જેમ એ એક એક નાના વાકયમાં શાસ્ત્રોનાે ને સંસારનાે સાર સમાયાે હતાે. ગુરુજીએ કહ્યું:

"ખૂબ વિચાર કરીને બાલવું. કાઈ બાબતમાં અધીરા થઈન જવું. આત્મહિત તરફ લક્ષ દેવું. ગંભીરતા ધારણ કરવી. કાેઈ કાર્યમાં ઉતાવળ કરવી નહીં. સમતાભાવ રાખવા. લણા વિચાર કરીને કાેઈ બાબતમાં પમલું ભરવું."

આ પછી વ્યાધિ વધતા ગયા. જીવનના આખા દીક્ષાકાળમાં એક માસથી ગાેચરી વહાેરવા જવાતું અંધ હતું. ગાેચરીની બાબતમાં તેમની તકેદારી અદ્ભુત હતી.

અષાડ વદી એકમે કંઇ સારું દેખાસું. સવારે તેએ શેઠ જેઠાભાઇ ગુલાબચંદના ત્યાંથી ધીરેધીરે કાચલીમાં પાણી વહારી લાવ્યાઃ પણ ભુઝાતા દીપકના એ છેલ્લા ઝળહળાટ હતા.

સાંજે શરીરમાં ધાસની ધમણ ઉપડી. નક્કી થયું કે હવે ગુરુરાજ કલાકોના મહેમાન છે. સાધુઓ બધા મળવા આવવા લાગ્યા. શેઠ મણિલાઇ, શેઠ જગાલાઇ ને શેકાણી ગંગાબેને છબી લેવાની ઈચ્છા જાહેર કરી. ગુરુજીએ તેના સ્પષ્ટ નિષેધ લણ્યા. ખાનગીમાં પ્રયત્ન થયા, પણ તે નિષ્ફળ નીવડયા.

રાત્રિના અઢી વાગે પાતાની નવકારવાળી ચરિત્રનાયકને આપી. ચરિત્રનાયકે તેમના નિમિત્તે એક લાખ નવકારવાળી ફેરવવાની ને એક ગ્રંથ રચવાની પ્રતિજ્ઞા કરી.

યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

સવારના સૂર્ય અમદાવાદને અજવાળે, એ વખતે સાગર ગચ્છના આ સૂર્ય (સ્ટા. સાડા આઠે) આથમી ગયા. છવીસ વર્ષના નિષ્કલંક ચારિત્રની જ્યાતિ તેમના મુખ પર ઝળહળી રહી હતી.

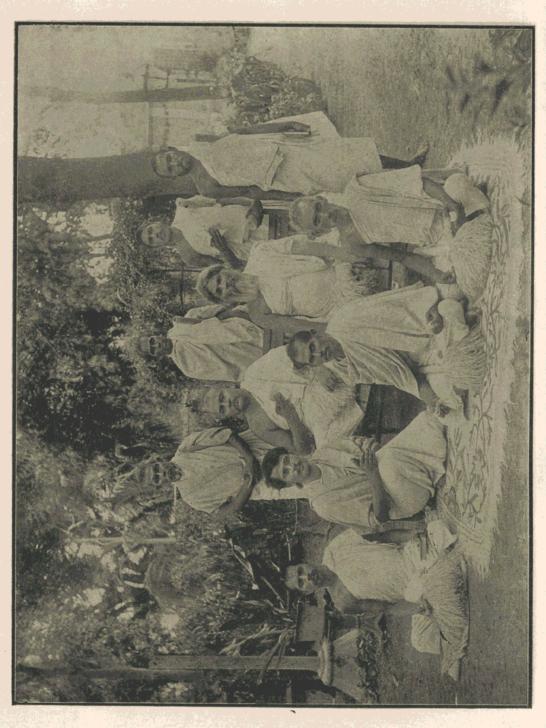
હજારા શ્રાવક–શ્રાવિકાએ શ્મશાનયાત્રામાં એકત્ર થયાં. જરિયાની પાલખીમાં દેહને પધરાવવામાં આવ્યા. નગરશેઠ કસ્તુરભાઇ મણિભાઇ તથા શેઠ મણિભાઇ દલપતભાઇ વગેરે શેડીઆએ)એ ગુરુને કાંધ આપી. ગામેગામ તાર ને પત્ર ગયા.

સાખરમતી નદીને દૂધેશ્વરને આરે ગુરુજીના વિનશ્વર દેહ પંચભૂતમાં મળી ગયા. જૂની સાધુવટના એક સિદ્ધ આત્મા એ દહાઉ અદશ્ય થયા.

ॐ हीं श्रोमंत्रसंयुक्तं, सर्वकामफलप्रदम्।
मोक्षमार्गप्रदासारं, बन्देऽहं सुखसागरम्॥
श्रद्धावैराग्यसंयुक्तं, सम्यग्चारित्रधारकम्।
बन्देऽहं नवधा भक्तया, सदगृहं सुखसागरम्॥
तवन्नाममत्रज्ञापेन, लक्ष्मीवृध्धिः सदाभवेत्।
मगल पूर्णसाहाय्यं, सत्वरं कुछ नः सदा।

ચરિત્રનાયક

[૧૬] સરિપદ

દિવાળી અજવાળી રે સમતા સંગે ગાળી રે, બ્લા રીતે ભાખી રે. ઝળહળ જ્યાત ઝગાવે હાે છ ! કેવળ કુંભક પ્રાણાયામે, મનની સ્થિરતા લાય, અવઘટ ધાટ એાળંગી ગઢમાં, અનહદ નાદ સુણાય: વિવિધ વાર્જા વાચ્યાં રે, સારાં ભાગ્ય જાગ્યાં રે, દિવાળી એ સન્તની છ હાે છે,....... દિવાળી.

એ ણ ચાતુર્માસ – વર્ષથી જેનું વાચન થઇ રહ્યું હતું, ને જેણે સારા સારા શ્રોતાએને ાવા લગાડેલી હતીઃ એ વિશેષાવશ્ચકની વૃત્તિના અઠાવીશ હજાર શ્લેષ્ઠેષ્ઠનું પૂર્ણ વાચન આસો યદ આઠમે પૂર્ણ થયું. અનેક સાધુ–સાધ્વી ને શ્રાવક–શ્રાવિકાઓ એના શ્રોતા અનવાતું સદ્-માગ્ય મેળવી ચૂક્યાં હતાં. *

કારતકી પૃષ્ણિમાના ચંદ્ર આભમાં ચમકયા ને આ સાગર-ચંદ્ર સિદ્ધાચળ પટનાં કર્યન કરી વિહાર કરવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા. પૂજ્ય ગુરુજી, શાસનના સ્થંભસમાન શ્રેપીઓને અમદાવાદના વાસમાં વિલીન થતા જોયા હતા, ને મનની સામે વૈરાગ્યની છળી વેશેષ દઢ બની હતી.

* શ્રીતાઓમાં ખાસ: નગરશેઠ માહનલાલ લક્ષ્લુબાઈ, માસ્તર હીરાચંદ કકલભાઈ, શા. છોટાલાલ લખમીચંદ, શા. હીરાચંદ સજાલ્ છે, સાદાગર હીરાચંદ કેશવ છે, શેઠાણી ગંગા મેન, તેમનાં પુત્રી ચંચળખેન, પૈત્રી સરસ્વતી, શેઠ લા. દ. નાં પુત્રી માણેકખેન, શેઠ લા. રા. નાં પૃત્ની, સાંધ્વીઓ શિવશ્રી, હેતશ્રી, માણેકશ્રી ઋષ્લિશ્રી: સાધુઓ મહિસાગર છે, દેવેન્દ્રસાગર છે, માસ્તર હિંમતલાલ મગનલાલ, મોહનલાલ જેસિંગભાઇ વગેરે.

ચાગનિષ્ઠ આચાર્ય

શૈઠ ઉમાભાઇ હઠીસીંગનાં પત્ની વિદુષી શ્રાવિકા ચંચળખેનને શ્રાવિકાનાં ભાર વત ઉચ્ચરાવી ઝવેરી બાપાલાલ ન્હાલચંદના મકાનમાં ચાલુમાંસ બદલી કારતક વદ પાંચમના રાજ અમદાવાદથી વિહાર કર્યો.

સંભવનાથ ભગવાનના દેરાસરમાં રચવામાં આવેલી ગુરુજીની પાદુકાનાં દર્શન કરી, વળાટાવા આવેલા શ્રેઠ મહિલાઇ તથા જગાસાઇ, શ્રેઠ લલ્લુસાઇ રાયજી, 'શ્રેઠ લાગીલાલ તારાગંદ, અવેરી ડાહ્યાલાઇ કપુરચંદ, મગત વીરચંદસાઇ ગાકળસાઇ વગેરે હજારા શ્રાવક શ્રાવકોએને ઉપદેશ આપી તેઓ ચાલી નીકળ્યા

નરાડા, વળાદ (વળાદ અમદાવાદથી પણ જાનું છે) થઇને ધાળે ધર આવ્યા. ધાળે ધર મડાદેવની જગ્યામાં વળાદ, અડાળજ, આંગણજ વગેરે ખત્રીસ ગામાના દશા-શ્રીમાળી શ્રાવકા એકત્ર થયા હતા, ખત્રીસીમાં પડેલા ઝઘડાના નિકાલ લાવવા યત્ન કરી રહ્યા હતા. મહારાજશ્રીએ તેમને સંપતું મહત્ત્વ સમજાવતું ભાષણ આપ્યું. અહીંથી તેએ! ઇંદ્રોડા આવ્યા.

આ વખતે પેથાપુર સંઘ તેમને સત્કારવા અહીં આવ્યા. તેઓ શ્રીસંઘ સાથે પેથા-પુરમાં આવ્યા, ને પ્રારંભમાં માગસર સુદી છડના રાજ (દીક્ષાપર્યાયના તેરમા વર્ષે) નવીન ધાતુબિ બની અજનશક્ષાકા કરી તથા અન્ય ધાતુપ્રતિમાઓ પર વાસક્ષેપ કર્યો.

પણ માગસરી પૂર્ણિમા તો ભાવભરી ઊગવાની હતી. ગુરુ સુખસાગરજીના સ્વર્ગ-ગમન પશ્ચાત સાગરગચ્છમાં ચરિત્રનાયક સર્વથી વડા હતા. જૂની સાધુતાના ઉપાસકા શ્રી ભુટેરાયજી, શ્રી. રવિસાગરજી, શ્રો. સુખસાગરજી જેવા માત્ર 'મુનિ'ની પદવીથી સંતુષ્ટ રહેતા. પણ કાળ કર્યો. યુગ પણ પલટયા.

પીતવસ્ત્રધારી સ વેગી કાન્તિકાર સાધુએમાં સાધુપુંગવ શ્રી. આત્મારામજ મહારાજે પહેલવહેલી આચાર્ય પદવી સ્વીકારી. આ વખતે સૂરિપદના જોગ વહવા વગેરે કેટલીક પર પરા-ઓને તેમણે કાળ-ક્ષેત્ર જોઇને તજી હતી. એ કાર્યથી સ વેગી સાધુતાને વધુ વેગ મળ્યો.

વિ. સં. ૧૯૫૭ માં તેમના પગલે ચાલી, તેમના જ શિષ્ય શ્રી. કમલવિજયજીને પાટણમાં આચાર્ય પદવી આપવામાં આવી, જે મહાત્સવમાં ચરિત્રનાયકે ભાગ લીધા હતા. આ પછી પ્રતાપી શ્રી. વૃદ્ધિ ચંદ્રજી મહારાજના બે શિષ્ય શ્રી. નેમવિજયજી તથા શ્રી. ધર્મ-વિજયજી વિ. સં. ૧૯૬૪ માં આચાર્ય પદવીથી વિભૂષિત અન્યા. શ્રી. માહનલાલજી મહારાજના સંઘાડામાં શ્રી. જશસુનિજી વિ. સં. ૧૯૬૮ માં સૂરિ બન્યા.

સાગરગચ્છના કેટલાક આગેવાના ઇચ્છતા હતા કે ચરિત્રનાયક પણ સ્રિપદથી અલંકૃત અને. આ માટે ત્રણેક વર્ષથી પ્રયત્ના ચાલી રહ્યા હતા; પણ તે કંઇ સફળ નહેાતા થતા. આ અંગે મનને ખેદકારક ચર્ચાઓ પણ ચાલી હતી, ને એ કાર્ય ખારંભે પડયું હતું.

અમદાવાદ ખાતે ગુરુ શ્રી. સુખસાગરજીનું યત્યુ થયું, ને જૂના વિચારને સાકાર

સ્કૃરિષદ

રદેશ

ચવાના પ્રસંગ મળ્યા. પેથાપુરના શ્રી. સંઘે આ લાસ પ્રાપ્ત કરવાના નિર્ણય કર્યો. મહા-ત્સવની તિથિઓ નક્કી કરવામાં આવી, અને ગામેગામ આમંત્રલુ~પત્રિકાએ રવાના કરવામાં આવી. સુંબઇ, સુરત, અમદાવાદ, પાદરા, વડાદરા, બીજાપુર, ગાંધાવી, વલસાડ, ખંભાત વગેરે અનેક શહેરાનાં અનેક શાવક−શાવિકાએ આવી પહેાં≃્યાં. શેઠ જગાસાઇ આ પ્રસંગે આવ્યા હતા.

માગસર સુદ પૂર્ણિમાએ વિજયમુદ્ધી ત્રાંતિ સૌદ્યે તેમના પર વાસસેષ નાખ્યા, ને આસાર્ય તરીકે જાહેર કર્યા. શેઠ જગાભાઇ, ઝવેરી જીવણચંદ ધરમચંદ તથા શ્રી. પેયા-પુર સંઘ તરફથી ત્રણ નાેકારશીએા કરવામાં આવી. આ અંગે ચરિત્રનાચક પાેતાની ડાયરીમાં ચાર જ પંક્તિમાં એની નાેંધનાે સમાવેશ કરે છે:

" માગસર સુદ ૧૭, અમદાવાદ–જવેરીવાડના જવેરી મૅગળદાસ રતનચંદ સાથે પેથાપુરના દક્ષિણ દિશાના માટા વાંવામાં ટેકરા પર બેસીને સ્રિમ ત્રની યોગરાજ પોઠનું ધ્યાન કર્યું.

" સંવત ૧૯૭૦ ના માગસર સુદી પૂર્ણિમા, શનિવાર તા. ૧૩–૧૨–૧૩ ચતુર્વિધ સંઘ સમક્ષ અનેક ગામ–શહેરના શ્રાવકા અને શ્રાવિકાઓની સંમતિ અને આગ્રહથી આચાર્યપદ વ્યવહારે અનેક સંજોગામાં અપેક્ષાએ પેથાપુરમાં શ્રહણ કર્યું."

આ પછી ડાયરી પૈથાપુર ને સાબરમતીના સૃષ્ટિસો દર્યનાં વર્લુંન કરે છે, ને ક્યાં ક્યાં ધ્યાન સમાધિ આદરી તેની નાંધ કરે છે. ખુલ્લી કુદરત ને મુક્ત વાતાવરણના રસિયા આ સૂરિરાજની કળાએ અહીં સાળે પ્રકારે ખીલતી દેખાય છે. કવિત્વતું ઝરણ વેગથી વહે છે. ગુરુજની પાછળ સંકલ્પ કરેલી નાંકારવાળીએ ગણવા પાછળ, ને એમને નિમિત્ત એક પ્રંથ ' જૈનોની પ્રાચીન ને અવાંચીન સ્થિતિ ' રચવાની પ્રવૃત્તિ જેવાય છે.

સૂરિપદના સ્ત્રીકાર પછી પાંચમે દિવસે તેએ રાંધેજા તરફ વિહાર કરે છે, ને ત્યાંથી પુંજાપરા થઇ માણસા આવે છે. માણુસા દરભાર ઠાકાર શ્રી. તખ્તસિંહજી સત્સંગ માટે ભારે ઉત્સુક છે. તેઓ તરત મળવા આવે છે. તા. ૩૦–૧૨–૧૩ ના રાજ બે ક્લાક સુધી ધર્મ-ચર્ચા વહી નીકળે છે; છતાં જાણે તૃષા તાે છેજ!

ગુજરાતના આ રળિયામણા પ્રદેશ જોઇ કવિ—આત્મા ઘેલાે લયા દેખાય છે, એ નોંધે છે:

> ગૂર્જર શુભ અમારા દેશ, ગૂર્જર શુભ અમારા દેશ; સર્વ દેશાથી વિશેષ, ગૂર્જર શુભ અમારા દેશ. હિન્દુ વર્ણો દયા કરે રે, જૈના સૌથા વિશેષ, મંદિરા સહુ ધર્મનાં રે, પૂર્ણ રસાળ પ્રદેશ…ગૂર્જર. આંખાનાં વૃક્ષા લણાં રે, ઢાળે તત-મનના કલેશ, કુદરત વનરાજિ રાજે લણી રે, આનંદ આપે હંમેશ…ગૂર્જર.

રહર

યાેગનિષ્ઠ આચાર્ય

આંખલી, રાયણ, પીંપળા રે, વડ, ખાવળનાં ઝાડ, જાં છુડા, મકરાડીઓ રે, દેખાતા નહીં તાડ...ગૂર્જર. મુગલાં, સસલાં રાનમાં રે, કરંતા દાંડમદાંડ, ચારિત્ર લાયક ભૂમિની રે, જગમાં જહે ન જોડ...ગૂર્જર. પંખીઓ નિર્ભય રહે રે, કરતાં સુખ કલ્લાેલ, પશુઓને ચારા ઘણા રે, આર્ય દેશ અમાલ...ગૂર્જર. સાધુ—સાંત ઘણા વસે રે, વસતા ધર્મા લાક, સાધુ—કાંત ઘણા વસે રે, પાંપી જન તાં સ્તાક...ગૂર્જર.

માણસા દરભારની લાયખ્રેરીનાં અનેક પુસ્તકા સૂરિરાજે વાંચી નાખ્યાં, ને ત્યાંથી વિહાર કરી રીદ્રોલ આવ્યા. રિદ્રોલ તા પૂજ્ય શ્રી. નેમિસાગરજી મહારાજનું આભારી હતું. જૈનત્વની જ્યાતિ એમણે જલાવેલી. એ જ્યાતિને પ્. શ્રી. સુખસાગરજીએ બરાબર તેજસ્વી રાખી. તા. ૯–૨–૧૪ ની નેંધમાં ચરિત્રનાયક લખે છે.

"સં. ૧૯૬૦-૬૨-૬૪ માં અમારું આવાગમન થયું. સં. ૧૯૬૪માં ગામની બહાર છાપરામાં લાદરાના માગે પંદર દિવસ રહેવાનું થયું. તે સમયે શાસ્ત્રી શ્યામસુંદરાચાર્ય સાથે અભ્યાસ કરાવતા હતા. શ્રાવક રીખવદાસ કાલીદાસના આગ્રહથી છાપરે રહેવા માટે એક જાદા સ્થાનમાં વ્યવસ્થા હતી. ત્યાં રહીને તલાવડીની પાસે રાયણવૃક્ષ તળે સંમતિતર્ક વાંચવામાં આવતા, તથા આત્મપ્રદીપ પર સંસ્કૃતમાં ટીકા રચાતી હતી, અને તે શાસ્ત્રીજને અતાવવામાં આવતી હતી, જેથી ભૂલ રહે નહિ.

"....અત્ર શ્રાવક સમુદાય ભદ્ર અને રાગી છે. અત્રના દેરાસરમાં જિનેશ્વરની પ્રતિ-માની પ્રતિષ્ઠાના ઉપદેશ આપી સંઘને નિયમ આપ્યા હતા, તેથી જિનેશ્વરની પ્રતિષ્ઠા થઇ. વાસક્ષેપ સાણુંદથી મંત્રીને માકલ્યા હતા. સાગરના સંઘાડાનું મુખ્યત્વે આ ક્ષેત્ર ત્રણાય છે. રિદ્રોલના ચરાના વરખડાઓ હેઠળ ઘણી વખત ધ્યાન ઘરવામાં આવ્યું છે. ભાવનગરની કાન્ફરન્સ વખતે અત્ર રહીને-વરખડા નીચે ગાયના બનાવી ગાવા માટે માકલ્યાં હતાં."

रिद्रोदिशी तें के। आजेद गया. आजेद भारे तें के। दर्जे छैं:

" આ જોલ પાંચસા વર્ષ પરનું ગામ હાય તેવા સંભવ છે. આ જોલમાં રબારીવાડા પાસે એક જૂનું દેરાસર છે. તે દેરાસરના શિખર પર તાપના ગાળો લાગેલા છે. દેરાસરમાં એક શ્વેત સર્પ છે, એમ લાકા વાતા કરે છે. દેરાસર નીચે ભાંચનું અને તેમાં કંઇક પ્રતિમા છે, એમ પણ કહે છે. આ જોલ ગામની પૂર્વ ગધઇયા (સિક્કા)નીકળે છે.

" આજોલમાં બારીઆ મહાદેવનું સ્થાન છે, પણ તે પૂર્વનું પ્રાચીન હાલનું ભાંગેલું જૈન દેરાસર દેખાય છે.....અહીંના વીશાશ્રીમાળી જૈન શ્રાવકા પ્રાયઃ ટેકીલા છે, ને તેઓ પાતાની સત્તાવીશીમાં સારા માલા ધરાવે છે. "

સુરિપક

₹૯૩

અહીં જ સૂરિજી ગૃહસ્થાવસ્થામાં ચતિશિષ્ય બાપુલાલજીને ભણાવવા રહ્યા હતા. અહીં જૂના ગ્રંથ ભંડાર છે. અહીંથી તેઓ લાદરા આવ્યા. અહીં માહ વદી સાતમના રાજ મધ્યાદ્તે *લાદરા બહાર ધ્યાન ધરતાં અપૂર્વ ભાવ ઉલ્લસ્યા. આ વેળા મુનિ મહેન્દ્રસાગરજી સાથે હતા. છેલ્લા કેટલાક વખતથી તેમનું મન કંઇ અંતરના દિવ્ય આનંદની ગ્રાંખી અનુભવી રહ્યું હતું. આ અંગે પાતે કહે છેઃ

" ગામ લાદરા ખાહિર રે, સ્ટેશન વડ પાસે, ખાર વાગે જઇને રે, ક્યું ધ્યાન ઉલ્લાસે: શ્રુ તા પ યા ગે આત્મરમરણમાં, લાગ્યુ અનુભવ તાન, ખાહિર દશ્ય ચક્ષાચલસૃષ્ટિ, ભુલાયું જડભાન."

લાદરાથી વિહાર કરી મહુડી આવ્યા. આ માટે નાંધે છે કે,

"મહુડી ગામ વસ્યાં ત્રણસા-ચારસા વર્ષ થયાં, એમ કિંવદન્તિ છે. મહુડી પાસે સાબરમતીના કાંઠા પર ખડાયતા ગામ છે, તેમાંથી મણુ-મણુની ઇંદા નીકળે છે. તે ગામ પ્રાચીન હતું. તેમાંથી એક અજીતનાથ કાઉસગ્ગીઆ નીકળ્યા છે. જાના ખડાયતાના ખંડેરામાં જૈન મંદિર અને તેનું ભાંચરું હાવાના સંભવ છે; કારણ કે ત્યાં જર્ણ પ્રતિમાના ખંડ મળે છે. હાલ મહુડી ગામમાં એક જિનમંદિર છે. શ્રાવકાનાં ત્રીશનાં આશરે ઘર છે. કાલીદાસ વહારા વગેરે શ્રાવકના આગેવાન છે."

મહુડીથી વિહાર કરી દશ સાધુએા સાથે તેમણે જન્મભૂમિ વિજાપુરમાં મહા વદ ૧૨ ને શનિવારે પ્રવેશ કર્યો. અહીં કેટલાએક દિવસ રહી વિહાર કર્યો, ને ગવાડા ગયા. ગવાડાથી પામાલ ગયા અને ત્યાંથી સાત સાધુએા સાથે ભાલકમાં આવ્યા, ને ઉનાળાનું આકાશ તપવા લાગ્યું. ધામ ધખવા લાગ્યાે ને વંટાળીઆ ચઢવા લાગ્યા. કવિત્વનું એકું આવી ગયું.

> જીન્હાળા હવે આવીયા, તાપે પૃથ્વી તપંત, વ'ટાળિયા બહુલા ચઢે, ઊના વાયુ વહંત. તાપે તપતાં પંખીઓ, કરે વૃક્ષ વિશ્રામ, આંખા કેરીએ શાભતા, સંતસમ ગ્રુણધામ. લગ્ન ઘણાં જ્યાં ત્યાં થતાં, વાગે વાજિંત્ર એશ, છુ હિ સા ગર ધર્મથી, શાય શાન્તિ હમેશ.

ને કુદરત પરથી કવિ તે પ્રદેશના શ્રાવકાના સ્વભાવનું વર્ણન કરે છે.

" વિનયવંતા વિવેકવંત, વિદ્યાવંત સુજાણ, વિદ્યાપુર શ્રાવક ખરા, પંચાતી ગુણવાન.

^{*}લાેદરા માટે તાેંધે છે કે, લાેદરામાં એક જિનમંદિર સંવત ૧૮૬૫ તી સાલતું છે. શ્રાવકતાં ૮૦ ધર છે. શ્રાવકાના વ્યાખ્યાન શ્રવણુરુચિ સંરકાર દશ–ષાર વર્ષથી તાે અમારા દેખવામાં સમ્યગ્ આવ્યા છે.

યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

ભક્તિમન્ત શ્રદ્ધાળુંએા, ગવાડિયા ગુણું જાણ, પ્રેમી નમ્ન સુઢામણા, પામોલા પરમાણ. ગેરી તાના શ્રાવકા, શ્રોતામાં પ્રખ્યાત, બાવિક બાલક શ્રાવકા, ગુરુની સુણતા વાણ. ક્ષાદરીઆ શ્રોતા બલા, દ્યાતી ગુરુના બક્ત, વિલોકી આજોલીઆ, જાણે સત્યાસત્ય

અહીં થી તેઓ પ્રાચીન નગર વડનગર ગયા. વડનગર વલ્લભપુર, પંચાસર, સિધ્ધ-પુર જેવું ઐતિહાસિક ગામ છેઃ ને ઇતિહાસના પ્રેમી યાગીરાજ એની ખાજમાં પડે છે. વડન-ગરથી આગળ વધી તેઓ સીપાર ગયા.

તેઓ નોંધે છે કે, "વડનગરમાં સો વર્ષ લગભગમાં થયેલા મલુકચંદરાય યતિજીએ મહારાજ ખંડે-રાવની પહેલાં થયેલા સયાજીરાવ ગાયકવાડને વળગેલાે પ્રહ્નારાક્ષસ કાઢયાે હતાે, અને તેયા તેમણે ૠષભ-કેવના દેરાને સાલિયાલું ળાંધી આપ્યું હતું. એક નાગરવાિશ્યાના પુત્રને સર્પ કરડયાં હતાે એને કમશાનમાં લઈ ગયા. ત્યાં યતિજી નીકબ્યા, ને તેને સજીવન કર્યા. આથી નાગરવાિશ્યાનાં સા ઘરતે જૈનધર્મા બનાવ્યાં."

સીપારમાં માંગરાળવાળા જગજીવનદાસને દીક્ષા આપી જયસાગરજી બનાવ્યા. સી-પાર એક કાળે ચડલીમાં હતું, ને એક જમણમાં બાવીસ મણ ખાંડ વપરાલી.

સીપારથી વિહાર કરી ખેરાળુ આવ્યા. ખેરાળુ ગામ તેમને પડતી દશામાં દેખાયું. લક્ષ્મી અને સંતતિ બંનેના અભાવ હતા. ચરિત્રનાયક કારણામાં નેંધે છે કે " કુસંપ, ગુરુ-નિંદા, બાળલગ્ન, અન્યાની હાય લેવી, શરીરની રક્ષાના હેતુઓના અભાવ, વગેરે."

ખેરાળુથી ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૨ના રાજ વિદ્વાર કરી ડભાડા, ભાખરી, યઇ તાર ંગા તીર્થ તરફ ચાલ્યા. નાની નાની ટેકરીએ અવલે કર્તા ખૂબ આન દ થયા. કાેટ વગેરે સ્થળે ફરી શિલા-લેખ વગેરે તપાસ્યા. તાર ંગાની સિદ્ધશિલા પર બધા સાધુઓ સાથે આરોહણ કરી ધ્યાન ધર્યું. બીજે દિવસે કાેટશિલા પર આરાહણ કર્યું; અને ત્યાં જિનપ્રતિમાની ચૈત્યવંદનપૂર્વં કસ્તવના કરી.

આ શાંત સુંદર સ્થળમાં તેઓએ તા. ૯–૪–૧૪ ને દિવસે આત્મસમાધિ સુખ-માં લચલીન રહેવા માટે નીચેની બાબતા પર લક્ષ દેવાના નિર્ણય કર્યો.

- ૧ સર્વ સંગ પરિત્યાગ કરવા પ્રવૃત્તિ કરવી, અને નિઃસંગ દશાએ નિર્ગ થપણે વર્તવું.
- ર આત્મજ્ઞાનાથી મનુષ્યોના પણ પ્રસંગાપાત યાગ્ય પરિચય સેવવા, અને આત્મસસાધિ સુખના અનુભવપ્રદ મહાત્માએ। જે હોય તેએાની પરીક્ષાપૂર્વક આલંગનાર્થ નિરુપાધિપણે રહેવાય તેવી રીતે સંગતિ કરી.
- **૩ આત્મતત્ત્વપ્રરુપણા જેમાં મુખ્ય હોય** તેવાં પુરતકા વાંચીને તેઓના અનુભવ કરવા.
- ૪ આત્મસમ ધિમાં સ્થિરતા <mark>થાય એ</mark>વા દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર કાલ ને ભાવને સેવવા લક્ષ્યપૂર્વક પ્રયતન શીલ થવું.

સુરિયક

રહેપ

- પ રાગ દેવનાં જ્યાં જ્યાં નિામત્તો મળતાં હેાય ત્યાંથી દૂર રહેવું, અને રાગદ્રેષના સંયોગામાં કદાચિત નિરુપાયે રહેવું પહે તો તત્સમયે સમાનતા–સમમાવે આત્માને ભાવીને આત્મવીર્ય કારવી અપ્રમત્ત રહેવા પ્રયત્ન કરવા.
- ક સ્વપરાર્થે થતી વ્યાવહારિક ધર્મ પ્રવૃત્તિ પ્રસંગે પણ સાધ્ય લક્ષ્યભૂત સ્થિરતા નિર્દાત્તના ઉપ-યોગમાં રહેવું, અને આત્મસમાધિના ભંગ ન થાય એવી યોગ્યતાની પ્રાપ્તિપૂર્વક ધર્મ સેવાર્પ બાહ્યપ્રવૃત્તિ આદરવી.
- ૭ પવિત્ર નિર્જન તીર્થારથળા યા અન્ય નિર્જન સ્થળામાં ધ્યાન ધરવાના અભ્યાસ સેવવા અને સ્વ-સમાધિ પુષ્ટિકારક સજ્જન સાધુઓનો સહવાસ-તેઓનો અનુભવ કરીને રાખવા.
- ૮ પોતાને આત્મસમાધિ કયા બાવે, કયા સંજોગામાં વર્તે છે; તેના અનુભવપૂર્વક વિચાર કરવે! અને આત્મસમાધિની ઉચ્ચ દશા પ્રાપ્ત થાય એવા સંયોગા ને ઉપાયાને આદરવા તથા આત્મ-સમાધિમાં જે જે કારણાયા વિક્ષેપ થતા હોય તેઓને હકાવી સમાધિસુખ અનુભવવા લક્ષ્ય દેવું.

અહીં ચૈત્ર શુકલા ત્રચાેદશીને દિવસે યાત્રાળુઓને એકત્ર કરી 'મહાવીર જીવન' પર સૂરિજીએ તથા શ્રી, અજિતસાગરજીએ પ્રવચન કર્યું.

ચૈત્ર વદ એકમના દિવસે વિહાર કરતા ભાલક, વડનગર વગેરે સ્થળે થઇ વીસનગર આવ્યા. અહીં અનવરકાવ્યના કર્તા કાજી અનવરમી યાની મુલાકાત થઇ. સૂરીમતના આત્મન્નાની શાંત અને સાધુત્ર તાના આ સત્સંગી હતા. સૂરિજીને 'માર્ગાનુસારી ગુણસં મુખતાની યાગ્યતાવાળા 'જણાયા. તેઓએ પાતાનું 'અનવરકાવ્ય 'ભેટ ઘયું'. ત્રણ દિવસ અનેના સમાગમ ચાલ્યા, ને પ્રથમ સમાગમે કાજી એ સૂરિજી પાસે ચાર માસ રહેવાની ઇચ્છા પ્રગટ કરી.

બીજી સુક્ષાકાત શ્રીયુત મહાસુખભાઇ ચુનૌલાલની થઇ. તેઓએ પાતાનું 'કાવ્ય-સરિતા 'નામક પુસ્તક લેટ ધર્યું. વિસનગરથી વિહાર હરી તેઓ ચૈત્ર વદ ૧૨ ના રાજ મહેસાણા પહેાંચ્યા. શ્રી. રવિસાગરજી મહારાજની દેરીમાં ગુરુચરણપાદુકાને વાંદીને અગિયાર સાધુઓ સહિત નગરમાં આવ્યા.

અહી કડી પ્રાંતના સૂબા શ્રી ગાવિંદભાઇ હાથીભાઇ દેસાઇ સ્રિજીને મળવા આવ્યા. સુંદર જ્ઞાનચર્ચા ચાલી. જૈનધર્મ અને વિશ્વધર્મોના સુંદર સમન્વય રજ્ર્ કર્યો. વિદ્વાન સુબા સાહેબ ખુશ થઇ ગયા ને તેમણે કહ્યું: " આવા ધર્મ ગુરુઓની જ દુનિયામાં જરૂર છે. "

અહીંની પાતાની નેાંધપાથીમાં નાંધે છેઃ

" શ્રી. રામગંદ ગાંધીના ઉજમણાના ચહેલા વરઘાડા અવલાકયા. મહેસાણામાં ધાર્મિક તથા વ્યવહારિક કેળવણી ન્યૂન દેખવામાં આવે છે. મહેસાણા યશાવિજય જૈન પાઠ- શાળામાં આજવિકા અર્થે પરગામના—મુખ્યત્વે કાઠિયાવાડના ગરીબ વિદ્યાર્થીઓ ધાર્મિક પ્રકરણની કેળવણી લે છે, અને તેઓ થાડા ઘણા વિદ્યાભ્યાસ કરીને પરગામ પ્રતિક્રમણ પ્રકરણ ભણાવવાને નાસ્તર મેતાનું કામ કરે છે."

રહફ રાગનિષ્ઠ આ**ચાર્ય**

મહેસાણાથી તેઓએ માણસા તરફ વિહાર લંખાવ્યા. વચમાં મુલાસણ ગામમાં દેરાસરનું કામ અપૂર્ણ હતું, તે પૂરું કરવા ઉપદેશ આપ્યા. ખેરવામાં દેરાસર સુધારવા ઉપદેશ આપ્યા ને યાવ્ય કર્યું. મેઉ ગામમાં જૈન દેરાસરની ટીકડીની તકરાર દશ વર્ષથી ચાલતી હતી. માણસાના મહાજનાનું પંચ નીમી તેના નિકાલ કરાવ્યા ને દેરાસર સુધારવા કહ્યું. મેઉથી વિહાર કરી સમા આવ્યા. અહીં શેઠ હેમચંદભાઇ માનચંદે ચાથું વત સ્વીકારી ત્રણ ગામને જમાડ્યાં.

સમા ગામની પાસે ગાેઝારિયા ગામ છે. ત્યાંના નાના દેરાસરમાં પરાેણા દાખલ પ્રતિમાજી અપૂજ રહેવા લાગ્યાં. સૂરિજીએ એ પ્રતિમાને બીજે લઇ જવા કહ્યું: ને સૂચના કરી કે,

" નાનાં ગામામાં દેરાસર બનાવવામાં આવે છે, ને તેથી ત્યાં થાડાં ઘર થઇ જતાં હજારા રૂપિયાનું ખર્ચ જૈન કામને વેઠવું પડે છે. અમુક ગામમાં અમુક જૈનોનાં ઘર હાય તા જ દેશસર બંધાવવા દેવું, કે જેથી ક્ષવિષ્યમાં પ્રતિમાઓને ફેરવવામાં ન આવે. "

સમીથી આજોલ, લાેદરા, માણેકપુર થઇ જેઠ વદ સાતમે માણુસામાં પ્રવેશ કર્યો. જેઠ વદી અગિયારશના રાજ શ્રી. રવિસાગરજી મહારાજની સાળમી જયંતી ઉજવી. અમાવાસ્થાએ માણુસા દરભારની વિનંતિથી રાજમહેલે જઇ ધર્મોપદેશ આપ્યા.

અષાડ સુદ ૧૧ ના રાજ વ્યાખ્યાનમાં સૂયડાંગસૂત્ર અને નવપદ પ્રકરણ વૃત્તિ વાંચવી શરૂ કરી.#

અષાડ વદી ત્રીજે ગુરુ શ્રી. સુખસાગરજીની જયંતી ઉજવી. મહેસાણા, પાટણ, સાણંદ, અમદાવાદ, પેથાપુર વગેરે સ્થળે પણ ઉજવાઇ.

એ રાત્રે સુરિજીના મનને અપૂર્વ આહ્લાદ લાધ્યાે. કવિતામાં કહે છેઃ

અષાડ વદી તૃતીયા દિને, રાત્રિ ઘણી વીતી હતી, ઘન ગાજતો'તા કાટકા ચાતા હતા એવી સ્થિતિ; બહુ ચમકતી'તી વીજળીએ પેસી જતી'તી આંખમાં, ઘનવાયુના ઝેકાર વિદ્યાને શહે નિજ પાંખમાં.

^{*}અહીં તેએ નોંધે છે: સં. ૧૯૫૯ ની સાલમાં પ્રથમ ચામાસું કર્યું ત્યારે ઉત્તરાધ્યયન સુત્ર અને ધમેં રત્ન પ્રકરણ વાંચ્યું. ૧૯૬૪ માં ઉપાસકદશાંગ અને ધમેં સંગ્રહ વાંચ્યા, આજરાજ પંચકલ્પભાષ્ય વાંચીને પૂર્ું કર્યું. નિશીયચૂર્ણો વ્યવહારવૃત્તિ, ભૂહત્કલ્પવૃત્તિ, જિતકલ્પ વગેરે સુરતમાં ૧૯૬૬ માં વાંચ્યાં. બ્રાહ્મજિતકલ્પનું અધ્યયન અમદાવાદમાં કર્યું. ધમે સંગ્રહણી પાલીતાણાના વિહારમાં વાંચી. તત્ત્વાર્થસ્ત્ર પરની એ ટીકાએ અમદાવાદમાં ને સંમતિતક તથા અષ્ટસહસી માણસામાં શ્યામસું દર પાસે વાંચ્યાં. સ્યાદ્વાદ મંજરી ને સ્યાદવાદ રત્નાકર અવતારિકા પં. જગન્નાથ શાસ્ત્રી પાસે ૧૯૬૦ માં મહેસાણે વાંચી.

સુરિયદ

२८७

એવે સમે પરમાત્મરૂપે લીનતા વૃત્તિ તણી, આવ્યા અનુભવ માક્ષના, ઝાંખી હૃદય પ્રગટી ઘણી; વિકલ્પ જે જે રાગના, ને દેષના તે તે ૮૦૦, નિજ આત્મ રૂપે રથૈયે તે,મુક્તિ અહીં નિશ્વય મળે.

આ વેળા એક્ટ્રીયા ને સવી યા વચ્ચે યુદ્ધ ચાલવાના સમાચાર આવે છે, ને અભ્યાસ અને અવલાકનના રસિયા સૂરિરાજ પાતાની તે અંગેની માટી નોંધ નેંધ છે. (તા. ૪-૮-૧૪) તેમાં જણાવે છે, કે

" યૂરાપમાં હાલ એાસ્ટ્રીયા અને સવીધા વચ્ચે યુદ્ધ ચાલે છે, તેથી હિંદુસ્તાનમાં અશાન્તિના વિચારા ફેલાય છે. બ્રિટીશ સરકારના પ્રતાપથી હિંદુસ્તાનના વતનીઓને અન્ય-દેશીઓથી પીડા થવાના સંભવ હાલ જણાતા નથી. બ્રિટીશ રાજ્યના પ્રતાપે આયોવત કેળ-વણી, હુન્નરધંધા વગેરેમાં આગળ વધે છે. સાધુઓને બ્રિટીશ સરકારના રાજશાસનથી ધર્મની પ્રવૃત્તિમાં કાઇ જાતની હરકત આવતી નથી.

" યૂરાપમાં લડાઇનું વાદળ હાલ ઝઝૂમી રહ્યું છે, અને તેથી યદિ યુધ્ધા પ્રવત્યાં તો યૂરાપનાં અન્ય મહારાજ્યાને પણ લડાઇમાં થાઉઘણે અંશે ઊતરવાની જરૂર પડશે. રૂશિયા, જમંની અને એાસ્ટ્રીયામાં જે હાલ સુલેહસંપ ન થયા તો ભવિષ્યમાં અણુધાયું જુદું વિચિત્ર પરિણામ આવશે અને ઘણાં રાજ્યાને ખમતું પડશે. તેમ જ હાલ જેઓનું જેર જણાય છે, તેમાં ફેરફાર દેખવામાં આવશે. આર્યાવર્ત પર રાજ્યક્ત્રી દયાળુ, શાન્તિ ઇચ્છનારી ઇંગ્લેન્ડની સરકારને તેની ભલી વૃત્તિ પ્રમાણે ભલું થશે, એવા સંભવ ખાસ વિશેષ પ્રમાણમાં રહે છે. રામરાજયની પેઠે હાલ બ્રિટીશ સરકારનું રાજય આર્યાવર્ત પર છે, તેથી અમા અમારી જૈન કામ તરફથી નીચેના શખ્દો વહે બ્રિટીશ રાજ્યની શાન્તિ ઇચ્છીએ એ સ્વાભાવિક છે.

'' श्री राजाधिपानां शांतिर्भवतु। श्री राजसन्निवेशानां शांतिर्भवतु॥''

આ જ પ્રસ ગે મહાત્મા ગાંધીજી પણ સ્થળે સ્થળે GOD SAVE THE KING, નું સંગીત ગાતા-ગવડાવતા પાતાની સેવાઓ બ્રિટીશરાજ્યને અપી રહ્યા હતા.

માણસા ખાતે શ્રાવણ વદ ત્રીજના દિવસે શા કચરા હાથી પાસે વાર્ષિ કે લાચ કરાવ્યેદ, ને પર્યુ પણ પર્વના સુંદર રીતે પ્રારંભ થયા. આજી ખાજીનાં ગામામાંથી અનેક આ પ્રસંગનો લાભ લેવા માટે આવ્યા હતા. તપશ્ચર્યા, પૂજાપ્રભાવના, વ્યખ્યાનવાચન આના જેવું પૂર્વે થયું નહાતું. સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણમાં એક હજારના આશરે શ્રાવકા હતા, ને શેઠ વીરચંદ કૃષ્ણા- જએ ચઢાવેલા પારણાના વરઘાડામાં ઢાકાર સાહેખ શ્રી. તખ્તસિંહજી પાતે આવ્યા હતા. શ્રી. વીરચંદ કૃષ્ણાજીએ સાતે ક્ષેત્રમાં પાતાના દ્રવ્યના સદ્દપયાગ કર્યા હતા.

આ પ્રસંગે માણુસાના ઠાકોર સાહેબે સૂરિરાજને ચાવડાએાના પ્રાચીન ઇતિહાસ મેળવી આપવા વિજ્ઞપ્તિ કરી. ગૂર્જર ચાવડા રાજાએા અને જૈન ચૈત્યવાસી ચતિઓને ઘણે! કડ

યાગનિષ્ઠ આચાર્ષ

સંગંધ હતા. વનરાજ ચાવડાના ગુરુ શ્રી. શીલગુણુત્રરિજી હતા. આ વખતે સૂરિરાજ વિચારે છે, કે " જૈન જાતિના ટ્રાં ખલાખહ ઇતિહાસ મેળવવાની ને સંરક્ષવાની જરૂર છે. એક જૈન એતિહાસિક ગ્રંથ સાર રૂપે રચવા જોઇએ. "

ફરીથી યૂરાપમાં ચાલતી યાદવાસ્થળી વિષે તેએ। નાંધે છે, કે-

" હાલ યૂરાપમાં જમ'ની, ઓસ્ડ્રીયા એ બે ઇંગ્લેન્ડ, ફ્રાન્સ, રૂશિયા, સવી યા, બેલ્જીયમ વગેરેની સાથે યુદ્ધ કરે છે. અંને પક્ષનાં રાજ્યા ખ્રિસ્તી ધર્મ માને છે. બાયબલ પ્રમાણે તેઓ જો પ્રત્યેક મનુષ્યમાં આત્માને દેખતા હાય તા પાતાના ધર્મી બંધુઓના નાશ કરવા પરસ્પર યુદ્ધ કરવા તત્પર ન થાત. યૂરાપી રાજ્યની ઉન્નતિ થયેલી દેખવામાં આવે છે, પણ રજેગુણી ને તમાગુણી મનુષ્યાનું બલ આવી રીતે અસદ્માર્ગમાં વ્યય થાય છે.....જ્યાં સુધી ગમે તે દેશવાસીઓની આધ્યાત્મિક જ્ઞાનમાં ઉચ્ચ સ્થિતિ નહીં થાય ત્યાં સુધી બાહ્યોન્ન- તિના શિખરેથી પડવાના પ્રસંગ પ્રાપ્ત થવાના જ."

આ વસ્તુ સમજાવવા માટે બીજા વિશ્વયુદ્ધના નિરીક્ષકાને વિશેષ લખવાની જરૂર રહેતી નથી.

આ વેળા ભગુભાઇ કારભારીના ફ્રાન્સમાં અવસાન થયાના સમાચાર આવ્યા.

ને વિક્રમનું ૧૯૭૦મું વર્ષ દિગન્તમાં આથમવાની તૈયારી કરે છે, ને જીવનના જાગ-રૂક, સદાના સૈનિક સ્રિરાજ ''આચાર્ય'ની એક્સા આઠ કરજો"ની રાજનીશીમાં સુંદર નાંધ કરે છે, ને છેલ્લે છેલ્લે સરવૈશું કાઢે છેઃ-

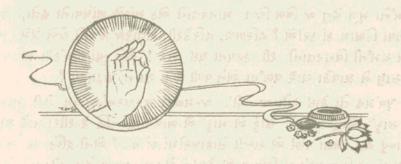
" સંપૂર્ણ વર્ષ એક દર સુખશાંતિથી વીત્યું. ગુર્જર દેશમાં આ વર્ષમાં વિહાર થયો. એ સાધુએ! નવા વધ્યા ને એક સાધુ તેના પતિત વિચારાથી વેષપરિવર્તન કરી સંસારમાં ગયો આ વર્ષમાં કાર્ક સાધુ સાથે તકરારમાં પડવાના વખત પણ આવ્યો નથી.

"આનંદઘન ખહેંતેરી ભાવાર્થ સંખંધી જૂકે આરાપ મૂક્ષને તે લોકોએ અમુક બાબતની ચર્ચા ચલાવી હતી, તેને સમભાવે સહી લીધી છે. કષાયવૃધ્ધિના પ્રસંગા પ્રાય: બન્યા નથી. પુરતક છપાવવાનું કાર્ય શ્રી. આ. પદ ભા. સંગ્રહ છપાયા પશ્ચાત અને જૈનોની પ્રાચીન-અર્વાચીન પુરતક રચીને (જે ગુરુ સુખસાગરજીના મૃત્યુ નિમિત્તે લખવાના સંકલ્પ હતા) છપાયા પશ્ચાત થયું નથી. પાતાના આત્મામાં ગુણ વધે એવા જ્ઞાની સાધુના સમાગમ આ વર્ષમાં થયા નથી.

" જેનાના હૃદયમાં શ્રી. વીરપ્રભુનું ચરિત સ્થાપિત થઈ જાય એવું ગુર્જર વાંગમયમાં અદ્યાપિ-પર્ય'ત ક્રાઈ પુરતક બહાર પડ્યું નથી. શ્રી. વીરપ્રભુના બાલ તથા આંતરિક ચરિત્રના અનુભવ મળે એવું પુસ્તક ગમે તે જૈનના હાથે તૈયાર થાએ એવી ભાવના છે, શ્રી. વીરપ્રભુના સદ્વિચારાથી સમગ્ર વિશ્વ ગાજી શ્રી ત્યારે શ્રી. વીરપ્રભુની દીપાવલિ કરી કથી શકાય. "

ને છેલ્લે દીપાવલીના દીવાઓની જ્યાત સાથે આત્મજયાત મિલાવતાં કથે છે:

नयप्रमाणबोधेन कृत्वा साक्षादानुभवम्। आत्मतत्त्वं समादिष्टं, बुद्धिसागरस्ररिणा ॥

[99]

ભાવના ભવનાશિની

" વીસમી સદીમાં જૈનાન્નિતનાં ખીજ અમારે હાથે વવાઓ."

6% નાજાતિનાં મહાન સ્વપ્ન જોનાર, આ શાસનસુભટને અદ્ભુત મનારથા હતા. જૈનત્વના એ મહાન ઝંડાધારીને કુરાનમાં, બાયબલમાં, વેદમાં, ભાગવતમાં સર્વ જગાએ વીર-ની વાણીના જયજયકાર દેખાતા. મંદિરમાં, મહાદેવની દેરીમાં, મસ્જિદમાં, ગિરજાદ્યરમાં જતાં એનું સમ્યકત્વ સદા ઉજ્જવળ રહેતું. બાદ્માણામાં, ઠાકરડાઓમાં, કણબી–પટેલામાં કે માબી-મારામાં જતાં એને સગ નહાતી ચઢતી. હરિજન પ્રવૃત્તિને આજે જગ અપનાવી રહ્યું છે. હરિ-જનાદ્વારનાં પગરણ એમણે પચાસ વર્ષ પર માંડયાં હતાં.

કારણ કે એના જૈનધમ કેવણ કુળથી પ્રાપ્ત વિલ્કાના ધર્મ નહાતા. ચારે વર્ણ, જે રાગદ્વેષ તજવા તૈયાર હાય, વર્ણ લેદ છાંડવા સજજ હાય, સ્યાદવાદની ફિલસૂપ્રી સ્વીકારતા હાય, વીરના વચનાને સત્કારતા હાય એ જૈન!

અને એ જૈનનું પણ એમને અદ્ભુત સ્વમ હતું. આજના હિંદુસ્તાન ને પાકીસ્તાનની જેમ-જયારે સહુ પાતપાતાના ચાંકા જુદા કરીને એઠા હતા, નિતનિત નવા પંચ ખડા કરી પાતાના દેહાભિમાનને પાપી જૈનત્વને વેચતા હતાઃ ત્યારે એક અને અખંડ જૈનત્વ માટે મથતા આ મહાન ચાંગી સ્થાનકવાસીને, ખરતરગચ્છીને, સાગર, વિજય, વિમલ સહુને મળતા હતા, ભેટતા હતા, ભાવનાનાં વાવેતરા કરતા હતા. વિદ્વાન સાધુ કે શ્રોતાઓને વિદ્વતાથી રીઝવીને એક જ વાત સચવતા. " જૈનત્વને જ ઉપાસા. નવા પંચ કે ચીલામાં ન પડશા."

સાધુ, સંન્યાસી, ખાખી, ભાવા, જિત, એની પાસે આવેલા કાઇ પાછા ન જતા. એનું ખાલી પાત્ર અક્ષયપાત્ર હતું. અરે, એ જૈનતરા શું જાણે કે જૈનાની કેવી ઉદારતા છે? આપા, વસ્ત્ર આપા, ધન આપા, ધાન્ય આપા ! શાસન પ્રભાવના માટે પૈસા ઉછાળનારા,ઢાલી, માચી, સઇ સુતારને ખટવનારા આનાથી કાં ભાગે ? સંન્યાસીઓ, ખાવાઓ, ખાખીઓ જૈનાના

૩૦૦ યાંગનિષ્ઠ આચાર્ય

એક ફકીરની આ દિલદિલાવરી દેખી ખુશ થઇ જતા. જૈનાનો વાહવાહ બાલતા. એ વિચારતા કે જૈનધર્મના મૂળ હેતુ જ વિભાજિત માનવતાને એક સાંકળે બાંધવાના હતા, પછી આજે આપણું નવા વિભાગ કાં કરોએ ? હરિઅળ, હરિકેશી, મેતારજ જેવાને જેણે પ્રેમે અપનાવ્યા, એ મહાન ધર્મની વિરાટતાની શી કલ્પના થઇ શકે! જેને ત્યાં તીર્થકરા ક્ષત્રિય, ગણધરા ખાદ્મણ, સાધુ ને શ્રાવકા ચારે વર્ણના એને વળી વાડા શા ને પાડા શા ?

પૂર્વ ગ્રહ તો કાઇ હતો જ નહીં. જન્મજાત સંસ્કારનાં ખંધન છેદી નાખ્યાં હતાં. મારું એ સારું નહેાતું માન્યું: સારું એ મારું એ ભાવનાથી – નહિ કે શીરા માટે શ્રાવક ખની મું ક મું ડાવ્યું હતું. ભલા પછી એ સસ્તી સાદાગરોમાં કાં પહે ? એની દ્રષ્ટિ પર અધ્યશ્ધાનાં પડળ નહાતાં. પવિત્ર પરંપરા સિવાય એ કાઇની શેહમાં તણાય તેમ નહાતા. ને આત્માને ભૂલી દેહની માટાઇમાં પડી જાય તા ભવના કેરા ખાલી જાય તેમ હતું. જીવનને એણે જીવન સમજયું હતું, અને આ માટે ધાસાે જીવાસ જેટલા સમયની પણ એમને દરકાર હતી.

વિરાટની મહાન શકિત 'પ્રેમ 'તરફ એમનું વલા હતું. સહુને 'પ્રેમી!' ના લાડકવાયા નામથી ને સોને 'માતા 'ના નામથી સંબાધતા. નિર્દોષતાની તરબીર સમાં બાળ-ફાને નિહાળતાં એ પાગલ ખની જતા. એમની ખાલપર્ષદા અદ્ભુત થતી. એવું હાસ્ય, એતી બમ્મત, એવી નિર્દોષતા માણવાની શકિત યાગીત્વના ઉપાસક સિવાય અશક્ય હતી. કેટલીક વાર પવિત્ર ક્રિયાઓ માટે નિર્દોષ બાળકાને જ યાગ્ય લેખી તેમની પાસે મંગલ આદ ક્રિયા કરાવતા.

નવા ને જૂનાના ઝઘડામાં એ નહોતા પડયા. એ માનતા કે માણુસને એ ધર્મ હોય છે, એક સનાતન ધર્મ, બીજો સમય ધર્મ ! મૂળ તત્ત્વાને અળાધ રાખીને સમય પ્રમાણે ફેરફારા અવશ્ય કરી શકાય, ને એવા ફેરફારા વીર પ્રભુથી લઇને વીસમી સહી સુધીમાં થયા જ કર્યા છે. સમયજ્ઞ પુરુષ એ પરિવર્તન સામે ન પડે.

એને શિષ્યની હાયવાય નહાતી. મળે તો વાહવાહ, ન મળે તો વાહવાહ, રહે તો વાહવાહ, ન રહે તાય વાહવાહ. (પાલનપુરમાં દીક્ષાપ્રસંગે કરેલ ભાવના જાઓ) એને તો અમર શિષ્ય કરવા હતા, જેને જન્મ, જરા ને મૃત્યુ ન હાય! જેને કૃશિષ્ય, કૃળકલંક કે કૃપાત્ર નીવડવાના સંભવ ન હાય! અને એ માટે સતત વાચન, સતત વિદ્વત સંપર્ક, સતત અનુધ્યવ, અને પછી સતત લેખન ચાલ્યા કરતું. એ લેખિની ચાલતી એટલે એક બેઠકે ન જાણે કેટ- દુંય ચીતરામણ કરી મૂકતી. એક એક પુસ્તક એના મનાભાવની છપી છે. યાગદીપક યાગ સમ- દંત્ર છે, પ્રેમગીતા પ્રેમના મહિમા ગાય છે, જૈનગીતા વળી જૈનત્વ કથે છે.

ગુણાનુરાગ પણ એમના એવા જ હતા. ગૃહસ્થ, સાધુ, સંન્યાસી જે કાઇ પાસે કંઇ સારતત્ત્વ નિંહાળયું કે તેના થઇ જતા. ગુણ આગળ રાજા કે રંક, લિંગ કે વય, સાધુ કે શ્રાવક, જૈન કે અર્જન ન જોતા. લાભ પાસે પાતાનું માનાપમાન આહે ન લાવતા. કાઇની સામે પગલે મુલાકાત લેતાં એમની કલગી ઝાંખી ન પડી જતી. પિચગુલના દાગીનાને હમેશાં કેસોટીના ભાય હાય. સાચું સાનું પૃથ્વી પર કાેઇથી શા માટે કરતું કરે ? એમને પાતાનાં પુસ્તકાે

ર્ભાવના ભવનાશિની **૩**૦૧

અનેક ભક્ત શ્રાવકાને તેમના ગુણને અનુલક્ષીને અર્પણ કર્યાં હતાં, છતાં એ ગુણાનુરાગી સાધુતા કરી ઝાંખી પડી નહાતી.

જીવનનાં કેટલાંક ભયસ્થાનાને એમણે પહેલેથી દ્વર કર્યાં હતાં. આજના જમાનામાં ચાંખલી આ ગણાય તે રીતે સ્ત્રી-પરિચય તેમણે તજ્યો હતા. કામરાગ કરતાં દ્રષ્ટિરાગ મહાન અનર્થકારી છે. સ્ત્રીઓ, શ્રીમંત વિધવા સ્ત્રીઓ, ત્યકતાઓ, વિદુષીઓ વગેરેના અતિ પરિચયમાં આવીને કેટલાયની સાધુતા ધૂળધાણી થઇ ગયેલી સાંભળી છે, ને આજે થતી સાંભળાય છે. એ અનિષ્ટને એમણે ઉં બરે જ ચઢવા દીધું નહેાતું. પણ તેથી તેઓ ઘૂણા સેવતા હતા, તેમ પણ નહેાતું. સ્ત્રીસમાજ પ્રત્યે તેમને ભારે આદર હતા, વ્યાખ્યાનમાં ભારે પ્રશંસા કરતા, તેઓની ઉત્નિત માટે ઠેર ઠેર પ્રયત્ન કરતા: અરે, કેટલીય વિદુષી શ્રીમંત માતાઓ, ખહેના તેમની ધર્માનુરાગિણી હતી: પણ એ સંખધને મર્યાદા હતી,—એકલા વંદને આવવાની, એકાંતે વાર્તાલાપની, વ્યાખ્યાન સિવાયના સમયે સ્થાનકમાં આવવાની.

જીવનનું બીજું ભયસ્થાન શિષ્યમાહઃ એ તો આગળ આવી ગયું. ત્રીજું ભયસ્થાન જિલ્હા લૌલ્ય. રસને વિરસ કરીને ખાવાની પ્રથા તો તેમણે નાનપણથી પાડેલી. એક જ પાત્રમાં, જે આવ્યું તે ખાઇ જવાનું ન સ્વાદનું ભાન, ન સારા–ખાટાનુ ધ્યાન! ન સવારે ચા– દ્ભધ લેતા હતા, ન ખપારે નાસ્તા, ન સાંજે વાળુ! એક વાર પેટને આપી દીધું એટલે ચાવીસ કલાકના સંચા ચાલુ!

શહેરાની માહનીએ એમને ક્દી સતાવ્યા નથી, બલ્કે શહેરાએ એમને સતાવ્યા છે. મુંબઇ એક વાર ગયા તે ગયા. સૂરત બે વાર ગયા તે ગયાઃ ને અમદાવાદમાં ગુરુજીના જીવતાં જે ચાતુમાંસ કર્યાં તે પછી તેા વધુમાં વધુ એક માસથી વધુ અમદાવાદમાં રહ્યા નથી. ખુલ્લી કુદરત, હરિયાળા પર્વતા, ખળખળ વહેતી નદી, ગાતાં પંખી, નાચતી વનરાજિ, અને ઊંડાં ઊંડાં કાતરા—એમના જીવનને શાંતિ આપે એવાં એ વાસસ્થાના હતાં. સપીથી એ ન ડરતા. ઘણી વાર પાસેથી ઘસાઇને ચાલ્યા જતા સુવર, સાતનારી કે એવાના ભય–દુષ્ટ મનનાં માનવી કરતાં—એમને હૈયે એાએ હતાે.

સ્વાધ્યાયની એમની તલ્લીનતા અપૂર્વ હતી. 'કામનું ઔષધ કામ 'એ સિદ્ધાંત સ્વીકારી જીવનની એક પણ પળ ખાટી ગુમાવી નહોતી. અપારે સૂવા માટે, રાતે નિરાંતે દ્વારવા માટે એમને વખત ન હતો. ગાંચરી-પાણીની તમન્ના નહોતી. પચાસ વર્ષના જીવનમાં-એમાં પણ પચીસ વર્ષના જ ગાળામાં આટલાં પુસ્તકા લખનાર આજે ભારતવર્ષમાં ઓછા હશે. સાથે વ્યાખ્યાન, સાથે ધ્યાન, સાથે વિહાર, સાથે સમાજો હારની સતત ધારણા, સમાજનું ભલું કરવાની તમન્ના, સાથે સમાધિ! ને સાથે સાથે એકસા આઠ પુસ્તકા સર્જવાં એ સામાન્ય પુરુષાર્થ નથી!

માનવતાની શાભાર્પ કાઈ કાર્ય જોઇ એમની છાર્લી ફૂલી ઊઠતી, જૈનત્વના જયજયકાર જોઈ હૈયું થનગની ઊઠતું. એ ઘણી વાર કહેતા: " એક જૈન બાળકના જન્મના સમાચાર

યાગનિષ્ઠ આ**ચાર્ય**

મને તીર્થયાત્રા જેટલા આનંદ આપે છે." અહીં એમની જનત્વની વ્યાખ્યા યાદ રાખવા જેવી છે. મૂઠ જેનાને એ સદા વિશ્રુગ કહેતા, ને સાચા જનને કાઇ વર્ણ, કુળ કે જાતિનો મર્યાદા નથી, એમ કહેતા. છતાં કાઇ એવા ભ્રમ ન સેવે કે એ કાઇ લાકાત્તર માનવી હતા. આ સંસારના જ, રાગ–દ્રષ જેને જીતવાના હતા, એવા નમ્ર, નિખાલસ, વીર, ધીર એક મહા-માનવ માત્ર હતા. એ ઘણી વાર નિરાશાથી પાકારી ઊઠતાઃ

" જૂઠાના હાથમાં જૈનત્વરૂપી રત્ન પડ્યું છે. " ઝવેરી અપ્રમાણિક હાય તા એના માલ ગમે તેવા સાચા હાય પણ વિધાસથી કાેણ સ્વીકારે ? તેઓ એક સ્થળે કથે છે, એમાં તેના હુબહુ ચિતાર જેવાં મળે છેઃ

" ભારતવાસી ૃજૈના રે, અહંમદ વાસ કરે!
પક્ષભેદે મ તિ યા રે, મતભેદ ઘણા છે રે.
મુહપત્તીના પક્ષી કંઈ, મુહપત્તી મુખ બાંધી,
સાધુઓ વ્યાખ્યાનને વાંચે, આરાધક શિવ સાધી:
વ્યાખ્યાને, મુહપત્તી નું રે, બાંધે સાધુ મુક્તિ વરે… ૧
વ્યાખ્યાને મુહપત્તી બંધન, પહેલાં નાં'તું કયાંય,
બીજા એવા પક્ષ કરે છે, પક્ષભેદ એ માં ય;
નિર્ણય એકન થાતા રે, પાતાનું સૌ તાણી મરે… ર

ચોથે સંવત્સરી કરનાર, માને પંચમી જાદ, પંચમીયા ચોથને કહે ખાેડી, માેલ કરે લૂંટાલૂંટ; પક્ષા પક્ષી. ઝઘડા રે, સમજાવે પાેતાનું ખરે... ઢ

ત્રણ થાઇયા ચાર થાઇને, કદાન માને સત્ય, ચાર થાઇયા ત્રણ થાઈને, નક્કી માને અસત્ય; દેખાંદે આગળ પાઠા રે, ગ્રહ્યા પક્ષે યુક્તિ બરે…૪

ખરતરીઆ ખરતરતું તાણે, તપાગચ્છીઆ સ્થાપ, પ્રાંથપાઠ યુકિત દેખાડી, કરતા થાય ઉત્થાપ; સામાસામી નિન્હવ રે, પરસ્પર એ ઉચ્ચરે…પ

અંચળાઆ પોતાનું સાચું, માને બીજાં જૂઠ, પાયચંદિયા પાંચમ પકડે, સૌની ન્યારી છે પૂંઠ: જતીઓ જપે સાચું રે, પોતાનું, બીજાં જૂઠ અરે…ક

પીતાંબર પાછળથી પ્રગટયા, કહેતા જતીએ એમ, પીતાંબર કહે યતિએ જૂઠા, નિર્ણય થાશે કેમ; ધાળામાંથી થયાં પીળાં રે, પીળામાં મતબેદ તરે... હ

ભાવના ભવનાશિની

303

પછીથી ઇરિયાવહિયા નહિ છે, વિમલ કરતા તાણ, પ્રતિક્રમણાં તે ઇરિયાવહિયા, સાગરવિજયની આણ; હત્યાપક સામાસામી રે, નિર્ણય કરી કે શ્રેણ મરે... ૮ શાંતિસાગરિયા એમ માને, સાધુ છે નહીં હાલ, દૃષ્ટિમાંહી કે છે ન આવે, પક્ષ ખન્યા ખેહાલ; રાય ચંદિયા રાગે રે, પક્ષ ખાંધી ગુરુ હરે... ૯ હુકુમમુનિયા આતમગ્રાને, માને છે નિજ મુકિત, મૂર્તિ હત્થાપે છે હું હક, કરી ઘણી કૃયુકિત; દિગં ખરા તે નિયારા રે, એકમ થામ કેમ કરે... ૧૦ આતમાથી છે કંઇક જૈતો, કરે મધ્યસ્થ વિચાર, ગચ્છ ભેદ પક્ષાના આત જ, કદી ન આવે પાર; ખુહિસાગર સાચું રે, સ્યાદ્વાદી જાણી ડરે... ૧૧

જૈન ધર્મના ખંડ ખંડ થયાના આ ચિતાર ખરેખર સહુદયને વ્યગ્ર બનાવે તેવા છે. પણ હજીય એ ચિતારની એક દિશા બાકી છે. ખુદ પીતાંબરા વચ્ચે પણ ભારે લેદભાવ આપણા સૂરિરાજને પ્રારંભથી દેખાયા. સુંદર સુંદર મન લાભામણા ડુંગરા નિહાળી મહત્વા-કાંક્ષી આ જીવાને ધાર્યું કે બધું સારું થઇ જશે, થાડી ઘણો ક્ષતિએ જોઇ મહાન લાભથી વચિત ન રહેવું. એની નજરામાં હરિભદ્રસૂરિ, હીરવિજયસૂરિ, આનંદઘનજી, ઉપા. યશાવિજયજી, શ્રી. નેમિસાગરજી, શ્રી. રવિસાગરજી, શ્રી. ખુટેરાયજી ને શ્રી. આત્મારામજી જેવા સાધુ-પુંગવા રમતા હતા. થાડાએક દાષા દેખવામાત્રથી શું એક મહાન પરંપરાથી વંચિત રહેવું ?

એમણું દૂરથી રળિયામણા લાગતા ડુંગરા પર ચઢવાના નિર્ણય કર્યા. એ કટિબધ્ધ થઇ ત્યાં પહોંચ્યા. તળેટીમાં તા ભારે ભીડ હતી, ને ગગનચુંબી ડુંગરા ચઢવા દાદ્યલા હતા. એમણું ત્રેયું કે ચઢવા મથનારને આ બધા પાછા પાડી દે છે. 'સરસ્વતીયંદ્ર'ના આ વાચ-ક્રને પૈલા દાહરા યાદ આવે છેઃ

> " ઊડાયે નહીં પાતાથી પણ પ્રિયની વિમાનગતિ જોઇ, રહ્યું રાચવું, એટલું રાખ, નહીં તો રહીશું રાઇ!"

પણ અહીંના નગારખાનામાં તતુહીના અવાજ સંભળાય તેમ નહાતો, અને પાતાના અવાજ સંભળાવવા આગળ વધ્યા તા સામેથી જખરા પ્રતિકાર શરૂ થયા. વાચકા, એ પ્રતિકારના હુખહુ ચિતાર આપી અહીં વાચકને ઉશ્કેરવા કે રાગદ્રેષ કરાવવા ઇચ્છા નથી. સાધુત્વની તંદુરસ્ત છખી આહેખવાના આ યત્નમાં એને સ્થાન નથી; છતાં એકના જીવનકાર્યની સફળતા–નિષ્ફળતા પાછળ કયાં પ્રત્યવાય કે સમવાય કારણા પડયાં હતાં, તેના કંઇક ખ્યાલ આપવા આ પ્રયત્ન છે.

પીતાંબર મુનિઓના પ્યારા બનવા મથી રહેલ, સહુની મુલાકાત, સહુના વિનય,

૩૦૪ યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

સહુની વૈયાવચ્ચથી આગળ આવી રહેલ જુવાન મુનિને પહેલા પ્રત્યવાય સુરતમાં નડયાે. પાતાની જમાતના કાઈ જોગી આગળ આવી જાય તે કાેઇને ન ગમ્યું.

લાખેણી હીરાની આંગી રચેલા પ્રભુજી સામે ભાવથી પૂજા ભણાવી રહેલ ચરિત્ર-નાયકને એક મુનિરાજે હીરાની આંગીનાં વખાણ કરતાં આંગી વિષે ને હીરા માણેક વિષે ઘણું ઘણું કહ્યું.

ચરિત્રનાયક મૌન રહ્યા. અરે, જેને કાંકરાસમ તજી પ્રભુએ ત્યાગ કર્યો, એનાં આજ વખાણ થાય? ભલે, પ્રાકૃતજીવા માટે એ ઉપકારી હાય, પણ એક વૈરાગીને તાે શું ચિંતવવાનું?

ઘાટ બન્યાે કવિ ભુખણુ અને ઔરંગજેબ બાદશાહની વચ્ચે બન્યાે હતાે તેવાે. બાદ-શાહે કહ્યું: " કવિએા જૂઠા ! જૂઠને વખાણે, સાચું કહે તે કવિ ગણું. માર્ વર્ણન કર !"

ભૂખણ કવિએ સિરને સાટે સાચું કહ્યું, ને ભાગી છુટયા. ચરિત્રનાયકને માંમાં આંગળી નાખી બાલાવ્યું. અસત્ય તા કેમ કહેવાય ? એમણે સાચું કહ્યું: " તમારી વાત ઠીક છે; બાકી પ્રભુએ તા એ હીરા માણેકને કાંકરાથીય હીન સમજી તજ્યાં હતાં એનાં તે શાવખાણ !" ને મુનિએ ગપ્ય વહેતી મૂકી:

" સુધ્ધિસાગરને મૂર્તિ પર શ્રધ્ધા જ નથી."

કાગડાના ટાળામાં પેઠેલ પાયટને ઘણાઓએ ચાંચા મારવા માંડી, પણ પાયટે રામ-નામ ન મૂક્યું. તેઓ તે દિવસની નાંધમાં લખે છે: 'પ્રતિમાની સિદ્ધિ અનેક સદ્દેતુઓથી કરનાર, પ્રભુપૂજાના હેતુઓને સમજાવનાર અમારા જેવાને મૂઢ ઇર્ષ્યાળુ જૈનો તરફથી ખમવું પડે છે, તેથી મનમાં જરા માત્ર ઉદ્દેગ થતા નથી. શ્રી જિનશાસનની સેવા કરવી અને નિવૃત્તિ-માર્ગના હેતુઓના ઉદ્દેશા સમજાવવા તથા થથાશકિત વર્ત વું એ અમારા અધિકાર પ્રમાણે કાર્ય છે." એક પાસા નિષ્ફળ ગયા. સૂરતમાં વાહવાહ થઇ ગઇ.

ત્યાં તકવાદીઓએ મુંબઇમાં 'લાલન શિવજી 'ની ચર્ચાતું મડદું ફેંકયું. સાધુઓ અકળાઇ ઊઠયા હતા. ઠેર ઠેર ઠરાવા થતા હતા. એ પક્ષમાં અધા વહેં ચાઇ થયા હતા. મારા-મારી ને ધમાધમી ચાલુ હતાં. ચરિત્રનાયકે તટસ્થતાના સૂર કાઢયાે.

" હું કાેઇના પક્ષમાં નથી. વ્યવહારે સાધુએાના પક્ષમાં, ખાકી તાે શાસન એ જ અમારાે પક્ષ: અમારે તકરારમાં ભાગ લેવાનાે નથી. "

તરત જ સામેથી ઘા થયેા.

" અંદરખાનેથી એ લાલન–શિવજીના પક્ષમાં છે. " ખંડખંડ કરેલા અરીસાને હજી વધુ ખંડામાં વહેંચવા સહુ રાજી હતાં.

હજી મુંબઇનું ચાતુર્માસ પૂરું ન થાય ત્યાં વળી, જૈન સમાજનાં છાપાંએાએ ' આચાર્ય પદ્મીની સહીએાના નામે ' ભારે ગંદવાડ ઉડાડવા માંડયા. પાતાના જેને માન્યા હતા, એ જ ઘા કરી રહ્યા હતા. તેઓ એ વેળા લખે છેઃ

ભાવના ભત્રનાશિની ૩૦૫

"યોહો સારા અભિમુખ રહી, શસ્ત્રના ઘાવ મારે; પોતાના થઈ હૃદય હૃણતો, તે મળાના જ કયારે."

આ બધી કલેશાગ્નિએામાં પાતે સાધુસુલેહ માટે સ્થાપેલું 'સાધુમંડળ ' ગૂજરી ગયું. જૈન ગુરુકુળ, સાધુ ગુરુકુળ, સેંદ્રલ લાયબ્રેરી, ચાગમંડળના વિચારા તણાઇ ગયા.

શહેરા હમેશાં સારા-નરસાનાં ભાગી હોય છે. વિચારવંત ને વિચાર-અંધ અંને પ્રકારના માણુસ ત્યાં મળી રહે છે. અમદાવાદના આગમનની સાથે ખંભાતના એક શ્રાવક આવીને અશાંતિ જન્માવી જાય છે.

એ અશાંતિને મહામહેનતે સમતાભાવથી વેડી લે છે, ત્યાં નવા પાસા ફે કાય છેઃ ભાવ પ્રતિક્રમણ અને દ્રવ્ય પ્રતિક્રમણની ચર્ચામાંથી આ ફ્રેણુગા ફૂટે છેઃ ભાવ પ્રતિક્રમણના સમર્થક મુનિરાજના વાક્યના અર્થ વિસ્તાર કરી પ્રચારવામાં આવે છેઃ

" છુહિસાગર મહારાજ પ્રતિક્રમણ કરતા નથી. "

ને આ વાત સાંભળી કેટલાક મૂઢ જૈનો ખળભળી ઊઠે છે. આટલી ગ૫ માત્રથી સા ટચની સાધુતાને તિરસ્કારવા એ તૈયાર થઇ જાય છે. એ અંગે રાજનીશીમાં લખે છે કે,

" ભાવ-પ્રતિક્રમણ કરવાના ઉપદેશ દેવાથી કેટલાક દાષદ્રષ્ટિથી શ્રવણ કરનારા ઇંઘ્યાળુઓ અને એકાન્ત ગાડરીઆ પ્રવાહમાં અશુદ્ધ અનન્ય ક્રિયા કરનારાઓએ એવી ગપ્પ ઉડાડી કે, ' સુધ્ધિસાગર મહા-રાજ પ્રતિક્રમણ કરતા નથી ' પણ આવશ્યક દરરાજ સાધુઓ અને શ્રાવકાએ બે વખત કરવું જોઇએ, એવી અમારી પૂર્ણ શ્રદ્ધા છે."

અને આ પત્યું ત્યાં તેમના જીવનધનસમા મહાન કાર્ય પર એક માેટા ઘા કરવામાં આવ્યાઃ જેને માટે જીવનમાં અભિમાન લઇ રહ્યા હતા તે ગ્રંથલેખન પ્રવૃત્તિ પર.

" આનંદઘન પદ ભાવાર્થ પર ટીકા કરતાં જણાવ્યું કે, તેઓ પંડિતા પાસે લખાવી-સુધરાવી પોતાના નામે છપાવે છે. "

આ ઘા મર્મ ભાગ ઉપર હતો, અને એક જૈન સાધુ આટલી શકિત ફેારવી ન શકે તેમાં માનનારા જૈનો તો 'મિયાના ચાંદે ચાંદ ' કરવા લાગ્યા.

અલખત, એ વાત અત્યારે નોંધી રાખવા જેવી છે, કે પ્રત્યેક લેખકને એાછાવત્તા પ્રમાણમાં બીજાની મદદ લેવી પડે છે. કેટલીક વાર કેટલાક લેખકા ઇતિહાસની શુષ્ક માહિતી અમુક સ્થળેથી મેળવે છે, ને એની રસિક નવલકથા પછી પાતે રચે છે. યૂરાપના વિદ્વાન લેખકા, ઇતિહાસકારા, સાહિત્યકારા આ માટે પાતાની સાથે સારું એવું મંડળ રાખે છે.

મહાકવિ નાનાલાલ પાતાની એક કૃત્તિ ત્રણ જુદા જુદા વિદ્વાના પાસે વંચાવી, સૂચના મુજબ યાગ્ય લાગે તા સુધારી પછી પ્રગટ કરતા. સ્વ. કલાપીના સાહિત્યને કાન્તે મઠાયું છે. સ્વ. ડાહ્યાભાઇ પાતે બાલતા ને બીજો લખતા. આજે પણ કાકાસાહેબ કાલેલકર પાતે બાલે છે, ને બીજા પાસે લખાવે છે.

ચરિત્રનાયકે આ આહ્યેપના જવાળ સુજ્ઞ વાચકાે પર છાંડી, પાતાની પ્રવૃત્તિમાં આગે ધપે ગયા. આખરે પાતે એકસ્થળે લખે છે કેઃ

યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

" આધ્યાત્મિક ત્રાનના ફૈલાવા કરવા અમારા પ્રયત્ન છે. ધાર્મિક વ્યાવહારિક ત્રાનના ફૈલાવા કરવા અમારા પ્રયત્ન છે. અધ્યાત્મત્રાનથી કેટલાક સાધુઓ ભડકે છે, ને તે પ્રતિ અરુચિ ધરાવે છે.

" લોકામાં આચાર્યનામધારી !......અધ્યાત્મ જ્ઞાન અને અધ્યાત્મ જ્ઞાનીઓ પ્રતિ અરુચિ ધરાવે છે, અને અધ્યાત્મ જ્ઞાનના ફેલાવા કરનારાઓ પર દેાષ દિષ્ટિયી દેખે છે, અને અધ્યાત્મ જ્ઞાનીએ! પર અનેક દૂષણોના આરાપ ચઢે એવી અધ્વાએ! ગુપચુપ ફેલાવવા પ્રયત્ન કરે છે, અને જાહેરમાં પણ સબ્ય પુરુષોના મુખમાંથી ન નીકળે એવા નિદાના અશ્લીલ શબ્દોના ઉચ્ચાર કરે છે.

" વિદ્વત્તાની સાથે ઘણા ગુણો જોઇએ. અખ્યાત્મ ગ્રાનના ફેલાવા અટકાવવા અમારી વિરુધ્ધ જેમણે આજ સુધી અનેક પ્રકારના ઉપદ્રવા કરવા લોકોને પ્રેરણા કરી છે: પણ તેઓનું કશું ચાલ્યું નથી. સત્યના અંતે જય થાય છે. વિદ્વત્તાની સાથે ક્ષમા, મેત્રી, દયા વગેરે ગુણો ન હોય તાે સાધુને મળેલી શકિત-ઓના દુરુપયાગ થાય છે. "

વાચક, આથી વધુ આ પ્રકરણને લંબાવવા ઇચ્છા નથી. ચરિત્રનાયકની આ વાણી આજે કાળખાલ બનીને ખડી છે. " તારી ચારે તરફ નજર કર, ને સત્યને પામીશ."

અને છતાં પાતાના પ્રેમસરાવરમાં લેશ માત્ર ખારાશ પ્રવેશવા ન દીધી. કાેઇ વાર ભાવનાનાં યુધ્ધ જામે, પ્રતિસ્પર્ધાના નિર્ણય થાય ને વળી મન વિચારવા લાગે. શા માટે? આ દેહને ખાતર ? મારી બાહ્ય કીતિ ખાતર ?

એક સાધુરાજ ગંભીર માંદગીમાં છે એવા સમાચાર મળ્યા. સમાચાર કહેનારે છેલ્લે છેલ્લે એમને વિષે બે કડુ વેશુ કહ્યાં. પાતે તરત બાલી ઊઠયાઃ

" ભાઇ, જૈન સાધુ કયાંથી ? તેઓ ઘણું જીવા અને તીર્થ સેવા કરાે. તેઓને આરામ થાય એમ ઇચ્છું છું. "

જાણે તેઓ આ ભાવનાદ્વારા કહી રહ્યા હતા.

जीवन्तु मे शत्रुगणाः सदैव । येषां प्रसादेन विचक्षणोऽहम् ॥

ને વળી મસ્તીમાં આવી ગુંજવા લાગતા.

આ દેહની પેટી વિષે રહેનાર પેટી બિન્ન છે, આ દેહ પેટીમાં રહ્યો ચૈતન્ય તેનું બિન્ન છે; આ પેટીનું જે નામ તેને ગાળ દે તા શું થઈ ગયું? આ પેટીને પૂજ્યા થકી, વિશેષ તેમાં શંથયં?

The state (14) and the state out

સમાજસેવક

િન્દિરવાની ઘનઘાર ચૌદશની રાત છે. આકાશમાં તારા પણ નથી. પ્રેમનું જવનમાં સ્થાન કેટલું, એ વિચારાએ ચહેલા ચરિત્રનાયકની આંખા મીંચાઇ જાય છે, ને શાંત નિદ્રા લાગી જાય છે.

રાતના ચાર વાગે અર્ધ જાગ્રત ને અર્ધ નિદ્રાવસ્થા વિષે એક સુનિવર યાેગીનું દર્શન થઇ ગયું. તેમના હાથમાં એક પ્યાલા હતાે, તે આગળ ધરતાં કહ્યું: " ખરચા, આ પી જા. "

" શા માટે ?"

" પ્રભુતા પ્રેમભાગી થવા. આ પ્રભુતા પ્રેમના પ્યાલા છે. "

" ધર્યો તવ હસ્તમાં પ્યાક્ષે, બરેલા પ્રેમથી પૂરા, સદા આ તંદ કેવા તે, પી જા પ્રેમતા પ્યાક્ષે. મરીને જીવવું બીજું, નથી જ્યાં દુ:ખનું સ્વપ્તું, સદાનું અક્ષ્ય કરનારા, પી જા પ્રેમના પ્યાક્ષે. નથી જ્યાં મૃત્યુની પરવા, જગત બાન જ ભુલવનારા, ખરું, અદ્દૈત કરનારા, પી જા પ્રેમના પ્યાક્ષે."

આ એ જ પ્યાલા હતા જે આનં દઘનજી ને દેવચં દજીએ પીધા હતા, ને જે પીવા માટે ચરિત્રનાયકની ભારે ઝંખના હતા. આવી અગમનિગમના વિહારાની મસ્તી સાથે માણુસાનું ચાતુમાંસ પૂરું કરી રિદ્રોલ તરફ વિહાર કર્યો, ને ત્યાંથી વીજાપુર આવ્યા. આ વખતે પાતાના પરમ ઉપકારી શેઠ નથ્થુભાઇ મંછાચંદ સ્ત્યુશય્યા પર પડયા હતા, તેમની પાસે જવા લાગ્યા, ને તેમના વૈરાગ્ય માટે 'મરણુસમાધિ' નામના એક સા ને આઠ દુહાના તે વખતે

30/

યાેગનિષ્ઠ આચાયે

ગ્રાંથ રચી તેમને સંભળાવ્યા. શ્રી. નથ્યુભાઇએ ખૂબ શાન્તિપૂર્વંક એ શ્રવણ કર્યો, ને વર્ત-માન કાળમાં જેની ભારે ખાેટ છે, એવા મહાન પવિત્ર શ્રાવક માગસર માસમાં સ્વર્ગસ્થ થયા.

આ પછી ચરિત્રનાયક ઇડર ખાતે ડુંગરશેઠના ઉજમણા પર ગયા, ને ત્યાંથી વડાલી આવ્યા. અહીં 'કમેંચા 'પર વિવેચન લખવું શરૂ કશું'. ત્યાંથી ખેડણહ્યા ગયા, ને ત્યાંના તપાધન ણ્રાહ્મણાને ઉપદેશ આપી સંસ્કૃત શાળા ખાલાવી. આ પછી વડાલીના સંઘ સાથે આખૂજીની યાત્રાએ ગયા. કું સારિયાજી પહેાંચી ત્યાં ચાર દિવસ રહ્યા. બધા દેરાસરાના લેખા તપાસ્યા, ને સરસ્વતી નદી જયાંથી નીકળે છે, ત્યાં તેના મૂળ પાસે ત્રણ કલાક ધ્યાન ધર્યું'.

કું ભારિયાજી પર આવેલા અંબાજી માતાના મંદિરે પણ ગયા. ત્યાં બ્રાહ્મણેા તથા પૂજારીઓને એકત્ર કરી સાચા યજ્ઞનું સ્વરૂપ સમજાવી, પવિત્ર યજ્ઞ–હાેમમાં નિર્દોષ બકરાં કે પાડા ન હાેમવા સમજાવ્યું. ત્યાંથી ખરેડી આવી, એક દિવસ રહી આળૂજી ઉપર ચઢયા.

માઘ મહિનાની ઠંડીના દિવસા હતા, પણ આ તીર્થપ્રેમી સૂરિરાજને કઇ પરવા નહાતી. વિહાર થતા ને કમેંચાગ પર વિવેચન લખાયે જતું. અચળગઢના દહેરાનાં દર્શન કરી આખૂની ટેકરીએ ટેકરીએ, ગુફાએ ગુફાએ ફરી વળ્યા. અહીં ભતું હરી અને ગાેપીચંદની ગુફામાં વીસમી સદીના વૈરાગી પુરુષે ધ્યાન ધર્યું!

અહા, એવું એક યાેગમ ડેળ સ્થાપ્યું હાેય તાે ? એક કલ્પના ઉનાળાના આકાશમાં વીજળી ઝગે એમ ઊગીને આથમી ગઇ.

આખૂજીથી બામણવાડા, હણાદ્રા, જરાવલા, મડાર વગેરે ઐતિહાસિક સ્થળાની મુલાકાત લેતા પાલનપુર આવ્યા. હણાદ્રાથી આગળ આવતાં વચ્ચે એક ચારના ભેટા થઇ ગયા. દરિદ્રનારાયણ જેવા એણે પહેલાં જે મળ્યું તે સહી, સમજ લૂંટવાની ઇચ્છા કરી; પણ સૂરિરાજની પ્રચંડ દેહમૂર્તિ અને હાથમાં રહેલ મહાન દં એને હીલા પાડયા. એને લાગ્યું કે કદાચ લેવા જતાં દેવું ન પડે!

અને થયું પણ એવું. ભાગતા ભેં ભારે પડી. ચરિત્રનાયકે કહ્યું: " ભાઇ, હવે તને લૂંટીશ. હું માગું તે આપી કે, નહિ તેા જીવના જઇશ." ચારે છુટકારા પામવા શસ્ત કબૃલ કરી. એહે પાતાના ઇષ્ટકેવની શાખે દારૂ પીવાની બાધા લીધી.

પાલનપુરમાં ત્રણ વ્યાખ્યાન થયાં. પાલનપુરથી તેઓ સિદ્ધપુર આવ્યા. ગૂજરાતના આ મહાન વિદ્યાતીથે ને ગૂજરાતના રાજવીઓના સંન્યાસતીથે તેમને આકર્ષ્યા. અહીં જ ઉપાધ્યાય યશાવિજયજીની ગાદી હતી. ત્યાં જઇને સ્પર્શી, વંદીને ધ્યાન ધર્યું. રુદ્રમાળનાં ખંઉરા ખૂબ રસથી નીરખ્યાં, અને એથી વધુ તા સરસ્વતી નદી ફાવી ગઇ. કુમારિકાના કાંઠાને યાગીરાજનાં પગલાંએ પવિત્ર કર્યો, ને 'તારું નામ ન રૂપ લખાય ' વાળું ભજન રચ્યું.

આ વેળા ભારતના સુપ્રસિદ્ધ મલ્લ પ્રો. રામમૃતિ ત્યાં હતા, તેમની મુલાકાત લઇ ધાર્મિંક બાેંધ આપ્યા. અહીં થી ઊંઝા થઇ તેએા મહેસાણા આવ્યા. અહીં તેઓને પં. આ- સમાજસેવક ૩૦૯

નંદસાગરજી તથા પં. મણિવિજયજીની મુલાકાત થઇ. તે બાની વચ્ચે આગમા બીજી વાર શુધ્ધ કરીને છપાવવા બાબત વિચારણા ચાલી, તેમ જ આગમવાચનાં કરવાની ઇચ્છા બંને પંન્યા-સાેએ જાહેર કરી. ચરિત્રનાયક પાતાનું મંતવ્ય રજૂ કરતાં નાેંધે છે:

" આગમની વાચના તેઓ કરવા ધારે છે. તેમાં પ્રાયઃ કેટલાક અન્ય સંઘાડાના સાધુઓ પણ ભાગ લેશે. અન્ય સંઘાડાના સાધુઓમાં અન્ય પ્રકારે આગમ વાચના ભાવિમાં યાય એવી સંભાવના રહે છે. તેઓના મંડળમાં આગમવાચના માટે મળેલા સાધુઓમાં સંપ રહેશે તો ભવિષ્યમાં સાધુમંડળની સુવ્યવસ્થા થશે. વિશ્વેપા ઘણા નહે છે. વિશ્વેપા હઠાવવા જેટલી શક્તિ જોઇએ. અંતરથી અન્ય સંઘાડાના સાધુઓનું માન કર્યા વગર અન્ય સંઘાડાઓના નેતાઓ સાથે ખરા સંખંધ થઇ શકતો નથી. એ શક્તિની બંને પંચાસોમાં અનેક કારણથી ન્યૂનતા સંભવે છે. તેમ છતાં જો ભાવિમાં ઉદય થવાના હશે તો સવે અવિભક્ત મંડળની શક્તિઓ અને સામશ્રીઓની સાનુકળતા થઇ શકશે."

અહીંથી તેઓ ભાેયણી તીર્થની યાત્રાએ ગયા. આ તેમની સાતમી વારની યાત્રા હતી. અહીં ગામના ઠાકાર કાલુભાઇ તથા અન્ય વસતીને નિમંત્રી ઉપદેશ આપ્યા, ને દાર્ વગેરેની બાધા આપી. અહીંથી વીરમગામ, રામપુરા, ગાેધાવી, સાણંદ થઇ માણુસા આવ્યા.

આ વેળા અમદાવાદ, મેસાણા, પેથાપુર ને વિજાપુરના સંઘ વિનતી માટે આવ્યા. પણ પાતે દીક્ષા લીધા બાદ પેથાપુરમાં ચાતુર્માસ કર્યું નહેાતું, તેથી પેથાપુરની હા પાડી.

જેઠ વદી ચાથના રાજ અમદાવાદથી તાર મળ્યા કે શેઠ લલ્લુભાઇ રાયજી સ્વર્ગાસ્થ થયા. પેથાપુરના સાંઘે તેમના માટે શાકસભા ભરી. તેઓ તે દિવસની પાતાની નિત્ય નાંધમાં નાધે છે....

" સં. ૧૯૭૧ જેઠ વદી ચાયઃ-અમદાવાદથી શેઠ લલ્લુભાઇ રાયજીના મૃત્યુના તાર આવ્યા. તેમણે અસ્મત્ કૃત ભજન શ્રવણ કરતાં કરતાં કેહાત્સર્ગ કર્યા.

" શેઠ લક્લુભાઇ રાયજ પરાપકારી જૈન હતા. ગરીબાનાં દુ:ખ ટાળવા માટે હાલમાં થયેલ અમદાવાદના જૈન શેઠિયાઓમાં તેઓ પ્રથમ નંબરે હતા. તેઓની નરમ દશામાં પણ તેઓ ઉપકાર કરવાને ચૂકતા ન હતા. નદીમાં પાણી ન છતાં, ઉનાળામાં ખાડા ખાદવામાં આવે તો જેમ પાણી નીકળે છે: તેની પેઠે તેઓ દાતાર હાવાથી નરમ દશામાં પણ બાણ-કવિની જેમ વર્તતા હતા.

" છેલ્લી અવસ્થામાં પણ તેઓ પાછા અસલની ચડતીની પ્રવૃત્તિના પ્રાર'ભમાં હતા, એવામાં તેમના દેહાત્સર્ગ' થયા. એાશવાળ જૈનોને અને અન્ય જૈનોને તેઓ ગુપ્તદાન આપી સંતાષતા હતા. તેમની પૂર્ણ લધ્મી દ્વારા ચડતી અવસ્થામાં ગરીબ લાેકા માટે તેમણે જે કાર્યો કર્યા છે, તેવાં કાર્યો ખરેખર અન્યથી થઇ શક્યાં નથી.

"અમારી સંગતિ થયા ખાદ તેમણે બાેર્ડિંગ અને અનાથાશ્રમમાં આત્મભાગ આપ્યા

યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

હતો. તેએ અમારા ઉપદેશ સાંભળવા આંબલી પાળના ઉપાશ્રયે દરરાજ આવતા. નગર-શેઠ મણિલાઇ પ્રેમાલાઇને સાર્વજનિક હિતકાર્યોમાં તેએ મંત્રીની પેઠે દેારતા હતા. છપ્પ-નિયા દુષ્કાળમાં નગરશેઠ મણિલાઇની સાથે તેએ એ ગરીબાની સેવામાં સારી રીતે આત્મ-લાગ આપ્યા હતા.

''શેઠ લાલભાઇ દલપતભાઇ, શેઠ મનસુખભાઇ ભગુભાઇ, અને શેઠ લલ્લુભાઇ રાયછ એ ત્રણ મનુષ્યા અમદાવાદી જૈનામાં ઘણા કાળ યાદ રહેશે. શેઠ લલ્લુભાઇ રાયછએ અમદાવાદ ટ્રેની'ંગ કાેલેજમાં ભણુનારા અનેક ગરીબ વિદ્યાર્થી'ઓને મદદ કરી છે. તેમને અમારાં બનાવેલાં ભજના શ્રવણ કરવાના ઘણા શાખ હતા. વ્યાખ્યાન—શ્રવણ કરતાં તેઓ ભજનને શ્રવણ કરવામાં અત્યંત રુચિ ધરાવતા હતા. જૈનામાં આવા દાતાર નરસ્તની ખાટ પડી છે, એટલું જ નહિ પણ ગુજેર દેશને આવા દાતાર નરસ્તની ખાટ પડી છે. હિંમત, સાહસ, દાતાર, પરાપકાર, સહનશીલતા વગેરે ગુણાથી તેઓ ઉચ્ચ દશાને પામ્યા હતા. તેઓનામાં જે સફો કરવાની ટેવ ટળી હોત તો તેઓની નરમ દશા થાત નહીં: તેમના આત્માને શાંતિ મળા. ''

તે દિવસે એક કાવ્ય રચીને મશહૂર જૈત શ્રેષ્ઠિ એાને તેમણે સ્મરણાંજલિ આપી.

લહ્લભાઈ રાયજી, દાનવીર નામ અમર જગમાં રહ્યું. ધન્ય ચ્યવતાર. ગરીભાર્ક ď. ભાે ગવી. ભાેગ વી વૃત્તિથી. કીધી વિશ્વભલાઈ. દયાદાન ની પ્રેમચંદ, વીરચંદ તે, હીરાચંદ ધમ`ચંદ. નગીન તેમ. ક્રાળિયા થયા કાલ. ચમનભાઈ. દલપત અતે, મનસુખભાઈ ઉદાર. જૈન કેામના શેરીઆ, ગયા કાર્ય કરનાર. મણિભાઈ તે, સાથી નગરશેઠ લ લ્લ શાન્તિ પામા પરસવે. ધર્મ સદા સુખકાર. જેસિ'ગભાર્દ્ધ જગ જયા, ગાનારામાં બાલ્યું એ વી પાળે સદા, 2 %. પરમાથી જત ઉદ્દ ભવે!, તેવા જગમાં સાર. ધર્મથી. હેાવે **છુ હિંસાગર** જયજયકાર.×

ખરેખર એ શ્રીમંતા કરી જોવા ન મળ્યા.

×૧ પ્રેમચંદ રાયચંદ, ર વીરચંદ દીપચંદ, ઢ હીરાચંદ મેાતીચંદ, ૪ લાલભાઈ દલપતભાઈ, ૫ ધર્મચંદ ઉદયચંદ, ૬ નગીનદાસ કપ્રચંદ, ૭ ચમનલાલ નગીનદાસ, ૮ દલપતભાઇ મગનલાલ, ૯ મનસુખભાઇ ભગુભાઇ, ૧● મણ્ણિનાઈ પ્રેમાબાઈ, ૧૧ લલ્લુભાઈ ધરમચંદ, ૧૨ જેસિંગનાઇ હડીસિંગ. સમાજસેવક 3૧૧

પેથાપુરના ચાતુમાં સમાં ' લક્ષ્મી ' નું ચરિત્ર જેડીને ચાર માસ સુધી કથા કરી. કન્યાવિક્રય નિષેધ તેમ જ સ્ત્રી કેળવણી પર તેમણે ખાસ ભાર મૂક્યા. અહીંના રુદન ચાતરે અને ગુરુબેટમાં ઉત્તમ ધ્યાન સમાધિ કરી.

અહીંથી શેઠ લાલભાઇ દલપતભાઇના પુત્ર શેઠ કસ્તુરભાઇના લગ્ન પર એમણે એક બાધપ્રદ કાવ્ય લખી માેકલ્યું.

આ ચાતુર્માસમાં નાેધે છેઃ

" ધર્મ પ્રવૃત્તિ કરતાં ધર્મ નિવૃત્તિનું જીવન હવે વૃદ્ધિ પામે છે. આત્મસમાધિમાં વિશેષ જીવન વ્યતીત કરવાની ઇવ્છા થાય છે…આત્માની અનુભવ ખુમારીમાં વિશેષ મસ્ત દશા અનુભવાય છે. છ માસથી જીર્ણજ્વર યાેગે ધાર્મિ'ક ક્ષેખન પ્રવૃત્તિમાં મદતા થાય છે."

આ ચાતુમાં સપછી તેઓ વિહાર કરતાં ગાંધાવી આવ્યા. અહીં શ્રી. અજિતસાગ-રજી, પં. વીરવિજયજી પાસે પંન્યાસ પદના જેગ ૧હી રહ્યા હતા. અહીં સાગરગચ્છે ભારે મહાત્સવ કર્યો, ને ચરિત્રનાયકે પં. વીરવિજયજીને આચાર્ય પદવી ને શ્રી. અજિતસાગરજીને પંન્યાસ પદવી આપી. તેમ જ બીજે દિવસે માગસર સુદ છઠે ગુરુપગલાંની સ્થાપના કરી.

અહીં થી વિહાર કરતા માણુસા આવ્યા. અહીં સંસ્કૃત ' ગુરુગીતા ' રચીઃ તેમ જ વલ્લભ સંપ્રદાયના આચાર્ય સાથે વાદવિવાદ કર્યો. અહીં થી મહુડી વગેરે સ્થળે થઇ વીજાપુર આવ્યા. પ્રસિધ્ધ કવિ લલિતજી સાથે પરિચય થયા, ને અને મહુડીની રમ્ય કુદરતમાં કવિતા કરતા સાથે વિચર્યા. ચરિત્રનાયકને શ્રી. કેશવલાલ હર્ષદ ધ્રુવ તથા શ્રી. આનંદશંકર આપુભાઇ ધ્રવ સાથે પણ પરિચય હતા.

આસપાસના પ્રદેશામાં વિચરતાં એ ચાતુર્માસ વીજાપુરમાં કર્યું. આ પ્રસંગે સં. ૧૯૭૩ ના કારતક માસમાં શેઠ મગનલાલ કંકુચંદે ઉઝમણું ચાખરૂ તથા બાહીં ગની સ્થાપનાના મહાત્સવ કર્યા. આ પ્રસંગે મુંબઇથી શેઠ દેવકરણ મુળજી, અમદાવાદથી શેઠ મણિનાઇ તથા જગાલાઇ, કસ્તુરલાઈ લાલલાઇ તથા સૂરતથી ભુરીઆલાઇ જીવણચંદ ઝવેરી આવ્યા હતા. આ શુલ કાર્ય પછી બે માસે આ દાનવીર શેઠ મૃત્યુ પામ્યા.

જે સમાજના પાતે સાધુ હતા, એ સમાજના વિકાસ માટેની એમની ઝંખના અપૂર્વ હતી. અલબત્ત, એથી જૈનેતરા તરફ એમને કાઇ અનુરાગ વા પ્રેમ નહાતો, તેમ નહોતું. અઢારે આલમ પર, બ્રાહ્મણ, મુસલમાન, મીર, સાંઇ, ઠાકરડા, રજપૂત કે ભીલ કામ પર એમના પ્રેમની નિર્જરણી સદા વદ્યા કરતી. છતાં જે સમાજની વચ્ચે બેઠા હતા-જેના અનુશ્રહ પાતાના જીવનવિકાસમાં હતો, એના ઉત્કર્ષના વિચાર એક ક્ષણ પણ એ વિસરતા નહીં!

•કાઇ ગૃહસ્થને ત્યાં સંતાનના જન્મ ઘતા, ત્યારે તેઓને આનંદ થતા. એ સંતા-નાનાં નામ પણ લીખાલાલ, કાદરલાલ, ડુંગરલાલ, ડાહ્યાલાલને બદલે સારાં પાડવાં સૂચના ૩૧૨ થાગનિષ્ઠ સ્પાચાર્ય

કરતા. જેનાની જ્યાં નિર્ભળતા જોતા ત્યાં એમની આંતરડી કકળી ઊઠતી. અરે, વિશ્વધર્મ જેવા જૈનધર્મના અનુયાયીએ! આવા નિસ્તેજ કાં ? ડેરપાક કાં ? નમાલા કાં ? સ્વાથી ને ભીરુ કાં ? કાે હતા એમના પૂર્વ જો ! કેવી હતી એમની વીરપર પરા !

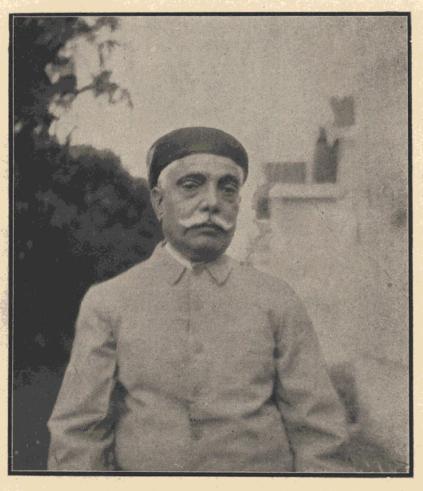
આ માટે ચરિત્રનાયક જ્ઞાનપ્રચારને સર્વોત્તમ સાધન લેખતા. વર્તમાન જમાનાની કેળવણી ભાષાનું જ્ઞાન તેને મળે તે માટે પ્રયાસ કરતા. પૈયાપુરમાં મળેલી ' પ્રાંતિક જૈન કાન્કરન્સ ' માં ગુજરાતમાં યાગ્ય સ્થળે બાહીં 'ગ સ્થાપવાની પાતે હિમાયત કરી હતી. આ હિમાયતને હિંમતથી સ્વ. શેઠ ભગુભાઇ ક્તેહચંદ કારભારીએ ઝીલી લીધી: ને અમદાવાદના પાતાના પ્રેસના મકાનમાં થાડાએક વિદ્યાર્થીઓ રાખી છાત્રાલયના પ્રારંભ કર્યો.

આ શરૂઆતને ગુરુલકત શેઠ લલ્લુલાઈ રાયજીએ આગળ આવીને સાથ આપ્યા, ને નાગારી સરાહમાં ખરેખર બાહિંગ સ્થાપી. એનું સંરક્ષણ ને સંચાલન કર્યું. આજે એ કુમળુ વૃક્ષ ફાલ્યું ફલ્યું છે, ને અમદાવાદમાં સાખરમતીને સામે કાંઠે, નદીતીરે સુંદર રીતે એ સંસ્થા ચાલી રહી છે, જેમાં અનેક વિદ્યાર્થી એ રહીને જ્ઞાનસંપાદન કરી ગયા છે. (આ લેખકે પણ એ સંસ્યામાં ટ્રંક સમય અભ્યાસ કર્યો છે.) આ પછી તેઓ શ્રીએ વડાદરામાં પણ આ પ્રકારે પ્રેરણા કરી, ને ત્યાં પણ જેત બાડી ગ સ્થાપન કરાવી. આજે ગાયાગેટ પર પાતાના આલીશાન મકાનમાં આ સંસ્થા દાહિયા જેટલા વિદ્યાર્થી એને વિદ્યાભ્યાસની સગવડ આપી રહી છે.

આ બાહી 'ગા-ગુરુકુળા સ્થાપવા તરફની ઈચ્છા-કેટલાક અન્ય સાધુઓ પણ ધરા-વતા: પણ તેમાં અને આમાં ફેર હતો. કેટલાક કીર્તિ ખાતર, કેટલાક પાતાના માટે સગવડ-વાળું વાસસ્થાન મળી રહે તે ખાતર, કેટલાક શિષ્યા મેળવવાના કારખાના તરીકે પણ આની હિમાયત કરતા. વાતા માટી માટી થતી. ને પછી કાઇ એ સંસ્થાને પાતાના કીર્તિ પ્રચારનું સાધન બનાવી લેતા, કાઈ પાતાની આળપ પાળને પાવરાનું નિમિત્ત બનાવી લેતા: પણ જે કેટલાક નિલોલી નિરાડ બરી મહાનુલાવ સાધુઓ હતા, જે શાસનને ખાતર જ બધું કરતા, એમાંના આપણા ચરિત્રનાયક પણ હતા.

અને જો એમ ન હાત તા-એક ગુરુના બે ચેલામાં-એક થાપેલું બીજો ઉથાપવામાં રાજી હાવાની ભાવના હાય ત્યારે-બીજા સમુદાયના સાધુએ સ્થાપેલી સંસ્થા નાણાંને અભાવે કેફ્રાેડી હાલતમાં હાય ત્યારે-ઉદારતાથી આગળ આવવું, તેને ખચાવવા પ્રયત્ન કરવા, એ ખરેખર નિભેળ ઉદારતા ને શાસનસેવાની ધગશનું પરિણામ છે.

પાલીતાણા ખાતે શ્રી. ચારિત્રવિજયજ (કચ્છી)એ સ્થાપેલી ' શ્રી. યશાવિજય જૈન સંસ્કૃત પાઠશાળા ને બાર્ડિંગ ' નાણાંના અભાવે જ્યારે કટાકટીની હાલતમાં હતી ત્યારે પાતાના પટ્શિષ્ય શ્રી. અજિતસાગરજી મારફત આ વાત તેઓ શ્રીના જાણવામાં આવી. અરે, સમાજમાં નવાં જ્ઞાનવૃક્ષ વાવવાં મુશ્કેલ છે, ત્યારે વાવેલાં પુરતા પાષણના અભાવે બળી-જળી જાય એ દુ:ખદ છે. તેઓએ તરત જ શેઠ જીવણવાં ધરમચંદને મુંબઇ આ વાત જણાવી, ને શક્ય તેટલા પ્રયત્નાથી એ ડૂબતી જ્ઞાનનો કાને બચાવવા ભલામણ કરી.

અનન્ય ગુરુભક્ત શેઠશ્રી લલ્લુભાઈ કરમચંદ **દલા**લ

સમાજસેવક ૩૧૩

શેઠ જીવણચંદ ધરમચંદ અને બીજા ગૃહસ્થાએ આ કામ માથે લીધું. સં. ૧૯૭૩ માં તે સંસ્થા અંગે મુંબઇમાં નવી કમીડી નીમવામાં આવી. 'શ્રી. યશેાવિજયજી જૈન ગુરુ-કુળ 'ના નામે વહીવડ ચાલુ થયા, ને ધીરે ધીરે એ સંસ્થા પગભર થઇ. એક પડું પડું થતું કૂમળું વૃક્ષ, યાગ્ય વખતે જળસિંચન થતાં ઘેઘૂર વડેલા બન્યું, ને આજે પાલીતાણાની એ સુંદર સંસ્થા દાઢેસા ઉપરાંત વિદ્યાર્થાઓને અનેક રીતે તૈયાર કરી રહેલ છે.

ગુણાનુરાગનું દેષ્ટાંત એ કાળે જૂજ હતું, આજે તો જવલ્લે જ જોવા મળે છે. જયાં ગુણ જોયા, સારું જોયું, યાડીએક મહાનુભાવતા, ઉત્કૃષ્ટતા જીવનની દેખી કે પછી તેઓ બીજું બધું બૂલી જતા:—એ સામાન્ય જન છે કે વિશિષ્ટ જન છે, સાધુ છે કે ગૃહસ્થ છે, પાતાના સમાવડિયા છે કે સાધારણ—કશું યન જોતા. પ્રેમથી ભેટી પડતા, હૃદયથી વખાણ કરવા લાગતા, ને તેના તરફ વગર માગ્યા આશીર્વાદના એાઘ ઉમટતા. એનું એક જ દૃષ્ટાંત અત્રે બસ છે કે, તેઓ શ્રી પાતાનાં પુસ્તકામાં અપંભુપત્રિકાઓ અનેક પૂજ્યજનાને, મુનિજનાને આપી છે, તેમ મહાનુભાવ લાગતા ગૃહસ્થાને પણ આપતાં સંકાય કે શરમ અનુભવી નથી. શાહાએક નામાલ્લેખ વાચકાને આ વાતની પૂરતી પ્રતીતિ કરાવશે.

જૈનરાસમાળા:—આ પુસ્તક અમદાવાદના નગરશેઠ કસ્તુરભાઇ મણિભાઇ પ્રેમાભાઇને અપંજી કરેલું. ' કન્યાવિક્રય નિષેધ '–શેઠ વેણીચંદ સુરચંદને, 'સત્યસ્વરૂપ' વકીલ માહનલાલ હેમચંદને, ' આત્મપ્રકાશ ' શેઠ લલ્લુભાઇ રાયજીને, ' સાંવત્સરિક ક્ષમાપના ' મુખઇના જૈન ખુકસેલર મેઘજીનાઇ હીરજીને, ' આત્મશિક્ષા ભાવના પ્રકાશ 'સરદાર શેઠ લાલભાઇ દલપત-ભાઇને તથા ગંગા શેઠાણીને, ' શાકવિનાશક ગ્રંથ ' શેઠ હીરાચંદ સજાણજીને, ' ચિન્તામણ ' શેઠ લલ્લુભાઇ કરમચંદ દલાલને–એમ અનેક ગ્રંથા અનેક મહાનુભાવાને અપંજી કરી તેઓ- શ્રીએ પાતાના ગુણગરિમ ભરી લઘુતા અને હૃદયની મહાનુભાવતા પ્રગટ કરી હતી.

આ અપ' ણુપત્રિકાઓ મૂકતી વખતે તેઓ શ્રી ઉકત વ્યક્તિને ઉદ્દેશીને જે લખાણ લખતા તે ભારે પ્રેરક ને ધમ' કાર્યોમાં વિશેષ ઉલ્લસિત બનાવનારું હતું. એકાદ અપ' ણુપત્રિકા વાંચી જોતાં તેના તરત ખ્યાલ આવી જાય છે.

અપ^૧ણપત્રિકા સુશ્રાવક શેઠ લલ્લુભાઈ કરમચ'દને !

"મારી સાથે તમારા, તમારી તેર-ચૌદ વર્ષની ઉમર લગભગથી પરિચય થયા હતા. મે તમને તમારી સોળ-સત્તર વર્ષની ઉમરે ખાલાભાઇ ધેલાભાઇની સાથે પરસ્ત્રીત્યાગના ઉપદેશ આપ્યા હતા. તમા એ પરસ્ત્રીત્યાગના ભાધા અખંડ પાળા રહ્યા છા, તેથી તમારી ઉન્નતિ થઇ છે. બાલ્યાવરથાથી તમારા આત્મા ઉત્સાહી, ઉદ્યમી અને આગળ આવવા કાળજીવાળો ખંતીકા હતા. તમા તમારા સુપ્રસિધ્ધ ખનેવી શેઠ મગનલાલ કંકુચંદની સાથે મુંખઇ ગયા અને વ્યાપારનું શિક્ષણ મેળવી ખાહાશ થયા. જૈન ખાલક વિદ્યાર્થીના અનેક ગુણોએ તમારામાં વાસ કર્યા. માહમયી મુંખઇ નગરીમાં દુરાચારી વ્યસનીઓના સંગથી મુકત રહ્યા. ચિંતામણિ લઘુ પુરતકમાં લખેલી શિખામણાની મૂર્તિકૃપ તમે બન્યા. પાતાના ખનેવીની સાથે વ્યાપાર કરવામાં નીતિપૃત્ક કુશલ થયા. માંગરાળ જૈન સભામાં મેમ્બર થયા અને માંગરાળ જૈનસભાના કર્તવ્યને ૪૦

આગળ ધપાવ્યું અને ઉત્સાહ, ખંત, ઉદ્યમથી મુંખઇના જૈન સંધનાં ધાર્નિક કાર્યોમાં ભાગ લેવા માંડ્યા. તમાએ શેઠ મગનલાલ કંકુચંદના મરણ પછી તેમની દુકાનના કારાખાર પાતાના નામે પાતાના હાથમાં લીધા. મુંખઇના અમારા વિ. સં. ૧૯૬૭ ના ચામાસામાં તમાએ વ્યાખ્યાન સાંભળવામાં સારા ભાગ લીધા, તેમ જ જૈન અધ્યાત્મનાનપ્રસારકમંડળના તમાએ આઠ-નવ વર્ષ સુધી મગનલાલ કંકુચંદની સાથે મુખ્યન્ તાએ વહીવટ કર્યો. મુંખઇના દરેક ધાર્મિક ભાષણોમાં તમારી હાજરી હોય જ. માંગરાળ જૈન સભામાં તમારા આત્મભાગ અને હાજરી હોય જ ખરી. મુંખઇમાં રહીને તમે માનસિક સદ્વિચારાના વિકાસ કર્યો, અને અમારાં ખનાવેલાં પુરતકા છપાવવામાં તમાએ સારા આત્મભાગ આપ્યો છે.

''તમારા માટે શેઠ મગનલાલ ક'કુચ દે ભંગલા બ'ધાવ્યા હતા, પણ પાછળથી શેઠ મગનલાલ ક'કુચ'દે તે ખ'મક્ષે પાેતાને માટે રાખવા વિચાર કર્યાં, તે વખતે તમાેએ શેઠ મમનલાલની મરજીને સાચવીને તેમના સારામાં પાતાનું સાર્' માની તેમની મરજી સાચવી, એ બાબતની તમારી કતન્નતા-ઉદારતાના મને અનુભવ છે. આજ સુધી સાત વ્યસનાથી દૂર રહ્યા છે. વિ. સં. ૧૯૭૩ ની સાલમાં પાલીતાણા શ્રી મરાાવિજય ગુરુ-કુલના સેક્રેટરી થયા, અને સાત વર્ષથી તે ચલાવવામાં સારી રીતે યથાશકિત આત્મભાગ આપાે છા. દરરાજ જિનેશ્વર ભગવાનની પૂજા કરા છે। અને સામાયિક પણ કરા છા. પર્યુ પણ વગેરમાં પ્રતિક્રમણ કરા છા. વિજાપુરમાં શેઠ મગનલાલ કંક્ચંદની બાર્ડિંગ કે જે વિ. સં. ૧૯૭૩ માં રથપાઇ છે, તેને ચલાવવામાં આત્મભોગ આપો છે. પાંજરાપાળ, પાઠશાળાએા, જીર્ણાપ્લાર વગેરેની દીપામાં યથાશક્તિ રૂપિયા ભરી ચ્યાપા છા. શેઠાણી મંગુખેત કે જે શેઠ મગતલાલ કંકૂચંદનાં પત્ની છે તેમણે વીજપુરમાં પઠની જગ્યાના ળ ગંલા તથા ધર્મ શાળા ભંધાવી છે, તેમાં પણ તમારી આગેવાની છે. વીજાપુર જૈન જ્ઞાનમંદિરમાં પણ તમારા કાળો છે. તમારા અભ્યાસ ગુજરાતી ત્રીજી અગર ચોથી સુધી હશે, પણ તમાએ તે પછી ગુજરાતી અનેક પુસ્તકા વાંચ્યાં અને જૈનસંઘમાં અગ્ર ભાગ લેનારા થયા. તમાએ શેઠ મગનભાઇ કંક્રચંદની આગ્રાઓને સારી રીતે પાળી છે; તેમ જ શેઠ ઉમેદભાઈ કંક્રચંદ તથા જેસિંગભાઈ રવચંદ તથા ખાલાભાઇ ઘેલાભાઇની સાથે પ્રેમ સલાહસંપથી વર્તા ને વ્યવદારમાં દક્ષતા. વિવેકતા જળવી છે અને હજી જાળવા છેા. જૈન શ્વે• મું કાન્કરન્સા જ્યાં જ્યાં ભરાઇ હતી, ત્યાં ત્યાં તમે ગયા હતા. હજી પણ તમા ઉત્સાહ, ખંત, ઉદ્યમથી જૈન-ધાર્મિક કાર્યોમાં યથાશકિત ભાગ આપા છા. દેવ ગુરુધર્મતી શ્રધ્ધામાં રિથર છા. બાલ્યાવરથાથી મારા પરિ-ચયી છો, અને નીતિના ગુણોએ અલ'કૃત છો: તેથી તમારા પર મને ધર્મ'રનેહ પ્રગટે છે.

"અને તમે ભવિષ્યમાં સારાં ધાર્મિક કાર્યોને કર્મયોગી વીર ળની કરી શકશા એવું ઈચ્છું છું. તમારું મન ઉત્સાહી રહ્યા કરે છે, અને સદ્દ્યુણોની વૃદ્ધિ કરવામાં તમારા આત્મા ઉદ્યમી છે તેથી મને આનંદ થાય છે. તમા ધારા તા સાળરમતીના કાંઠાની જંન ળાર્ડિંગ ઉધાડી શકા અને વીજાપુરમાં જૈન બાર્ડિંગ સ્થાપી શકા. હજી તમારે ધણાં ધાર્મિક કાર્યો કરવાનાં છે. જૈન સંઘની સેવામાં અર્પાઈ જાઓ એમ ઈચ્છુ છું. જૈન કામમાં મેસાણાના પ્રસિદ્ધ સુશ્રાવક શા. વેણીચંદ સુરચંદે ધર્મ કાર્યોમાં જે જે આત્મભેગ આપ્યા છે, તે અત્યંત પ્રશસ્ય છે. તમા ધારા તા શા. વેણીચંદભાઈ જેવા ભવિષ્યમાં કર્મયાંગી ખની શકા. મહાતમા ગાંધીએ જેમ દેશાદયમાં પોતાનું જીવન હોમ્યું છે તેમ તમા પણ ભવિષ્યમાં જૈનો માટે અર્પાઇ જાઓ એમ ઇચ્છું છું. ગુરુબકત, દેવબકત, પરસ્ત્રીત્યાગીને પોતાની મેળે સર્વ સપદાઓ પ્રાપ્ત થાય છે. તમાએ વીજપુરમાં ખંગલા ખંધાની વિદ્યાપુરીય યુદ્ધથ તરીકે તમે પોતાને ઓળખાવ્યા છે તો તમા વીજપુર જૈન બાળકાની ઉન્તિ કરવામાં કંઈક કરશા. જૈનળાલકોને જમાં ત્યાં વ્યાપાર વગેરેમાં ઠેકાણે પાડવામાં કટિબદ્ધ વિશેષત: થશા. તમારા પુત્ર જયાં તસાલને ચિંતામણિ પુરતકની શિક્ષાઓ સમજાવશા. યુદ્ધથ શ્રાવકાના છતા યુણોની પ્રશં સા કરવી અને તેમને ધર્મ કાર્યમાં હત્સાહિત કરવા, એ મારું કર્ત વ્ય છે. એક મનુષ્ય યુદ્ધથ દશામાં

સમાજસેવક ૩૧૫

આત્મભોગી, કર્મયોગી ખને તો ઘણું કરી શકે છે. ખી. એ. એમ. એ. ના કરતાં તમાએ ઘણું અનુભવિત જ્ઞાન મેળવ્યું છે, માટ્રે તમારી ધાર્મિક સેવાબકિતના ગુણોથી આકર્ષાં છતે આ ચિંતામણિ લઘુ પુસ્તક તમને બેટ કરી તે નિમિત્ત તમને ઉત્સાહી કરવા ધારું છું, અને તેથી તમા જૈન તથા તમારાં ખાલકાને કેળવી સારાં કરશા એમ ઇચ્છું છું. ૐ અર્દ્ધ મુમહાવીર શાન્તિ: શાન્તિ: શાન્તિ:

વિ. સં. ૧૯૮૦ આસો વિજયાદશમી સ. પેથાપુર

વીજાપુરતું ચાતુર્માસ પૂર્ણ થતાં તેઓ રમ્ય શ્રામ વરસોડા આવ્યા. સાળરતીરે એકલશ્રું ગી આશ્ર-મમાં ધ્યાન ધરી કવિતા કરી.

[સં. ૧૯૭૩ ના માર્ગ શિર્ષ સુદી નવમી] વરસાેડામાં સાત્રરતીરે આવતાં, એકલશુંગી આશ્રમ દીડા બેશ જો; વિવિધ જાતની વક્લિયો વૃક્ષે ઘણાં, સ્થળ એકાન્તે ધ્યાને નાશે કલેશ જો. વરસોડા ૧ સાખરમતીની કુદરત શાભા દ્રશ્ય છે, ગાતાં મનહર પંખીએા શુભ ગાન જો; ઉચ્ચ ટેકરે આરોહી અવલોકતાં, ભલું પ્રગટતું કુદરતનું મન ભાન જો. વરસોડા **ર** સર્પાંકારે સાગર વહેતી શાભતી, ધીમી ધીમી દક્ષિણ વહેતી જાય જો; એઉ કાંડે ગામા શરેરા ધારતી**.** અદા કરીને કરજ સદા શાભાય જો₊ વરસોડા ૩ સન્ત સાધુને પ્રમુભજનનું રથાન છે, એકલશ્રુંગી આશ્રમ આનન્દકાર જો; ધ્યાન ધર્યું પદ્માસન વાળી ધ્યેયનું, પૂર્ણાલ્લાસે હૃદય ઘણું ઉભરાય જો, વરસોડા ૪ યાેગાેઓને લાગે ભૂમિ યાેગના, દષ્ટિ જેવા સૃષ્ટિ મન સમજાય જો; આત્માનુભવત્તાની પ્રભુની એકતા, કરતા ધ્યાને એકાંતે સખદાય જો, વરસોડા પ શાંત પ્રદેશા શાંતિ શિવ સુખ આપતા, નિશ્ચય તેમાં સંશય નહીં તલભાર જો; વૈરાગીને વૈરાગે સહુ પરિણમે, ધ્યાનીન સહુ ધ્યાનપણે નિરધાર જો વરસોડા દ ધ્યાન કર્યું શુભ એકલજુંગી એાટલે, ચઢતે પહેારે ચડતી આત્મપ્રકાશ જો; અહ અહ વીર પ્રસુના જાપથી, આતમ ને પરમાતમ શુષ્ધ વિકાસ જો. વરસોડા ૭ મંગલમય શ્રી વીરપ્રભુતા શાસતે, આત્માતન્દે ક્ષ્મી ક્ષણ વેળા જાય જો: બુહિસાગર મંગલમાલા પામજો, સર્વે ભવ્યો પામા ગુણ સમુદાય જો. વરસોડા ૮

અહીંના ઠાકાર સૂર્ય મલજને બાધ આપ્યા. સાબરમતીના કાંઠે ઝબ્યશુંગ નામની સુંદર ટેકરી પર ધ્યાન ધર્યું: ને શેઠ મણિલાઈ દલપતભાઈના આગ્રહથી તેમના ઉજમણામાં ભાગ લેવા અમદાવાદ આગ્યા.

અમદાવાદથી વિહાર કરી શ્રી. શંખેશ્વર મહાતીર્થની ચાત્રા કરી અને ચાણુસ્મા પંદર દિવસ સ્થિરતા કરી તથા પાટણ જઇ ચારૂપ તીર્થમાંથી પ્રશસ્ય પ્રયત્ન કરી ઝઘડા ટાળ્યા. પુનઃ પેથાપુર આવી ચાતુર્માસ કર્યું. આ સ્થાન લેખન, વાચન ને સમાધિ માટે ખૂબ

યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

અનુકૂળ થયું હતું. સાષ્ય્રમતીએ તાે મન માેલું હતું.

પૈયાપુરથી ચાતુર્માસ કરી તેઓ વીજાપુર તરફ આવ્યા. આ વેળા એકદમ પ્લેગ ફાડી નીક્ડ્યા, ને સહુ ગામબહાર રહેવા લાગ્યા. ચરિત્રનાયક, કાજીમિયાં નામના એક ભક્ત સુસ્લિમના ખેતરમાં આંળા નીચે રાવડીમાં રહ્યા. જંગલમાં મંગલ કર્યું. તેઓ રહ્યા તે તરફ ઘાંચી, સુસલમાન વગેરે પણ હતા. બધા તેમને પ્રેમથી ચાહતા.

કાન્યુનિયાનાં ખેતરમાં આવેલા આંખાના વૃક્ષ નીચે ખેસી ' ભારત સહકાર શિક્ષણ ' કાવ્યની રચના કરી. આ આંખા પણ જેના પર ચાલીસ વર્ષથી ફળ નહાતાં આવ્યાં, તે વર્ષે જ ફળ્યાે. આ યાંગથી આજે પણ તે ગુરુ આંખા તરીકે આળખાય છે. માટાનાં પગલાંમાં પણ પુષ્ય વસે છે, તે આનું નામ. તેમ જ પાતાની પાછળ યાંગની પ્રક્રિયા ચાલુ રહે તે માટે અઢી માસ સુધી પ્રાણાયામ, નેતી, ધાતી, બસ્તી, કર્મ, મહાબંધ, ઉડિયાનબંધ, ધ્યાન, ધારણા, સમાધિની જાણે શાળા ખાલી. ઘણા વર્ષથી પાતે કાઇ સાધુ કે ગૃહસ્થને આ માટે તૈયાર કરી રહ્યા હતા, પણ સંતાલ આપે તેવા હજી કાઇ નહાતો મળ્યા.

અહીં થી તેઓ મહેસાણા ગયા. એ વેળા મહેસાણાના સૂળા ત્યાં આવ્યા ને હાઈ સ્કૂલ માટે ફંડમાં મદદ કરવા વિનંતી કરી. ચરિત્રનાયકે જોતજોતામાં હાઇસ્કૂલ તથા બાહીં ગ માટે ૩૫,૦૦૦ નું ફંડ કરાવી આપ્યું. મહેસાણાના વસવાટમાં ભાખરીઆ કું છે તેમની સારી ભક્તિ કરી. ભાખરીઆ—ભાઇએ બધા સરળ પ્રકૃત્તિના હાવાથી તેમના પર અત્યંત કૃપા રહેવા લાગી, તેમાં પણ શ્રી. માહનલાલ સાથે તેમને ગાઢ પરિચય રહ્યો. આ વેળા તેમના મનમાં યુંદર જ્ઞાનમંદિર સર્જવાની ઇચ્છા થઇ: ને વીજાપુરના સંઘે ચાતુમાંસ કરા તા કંઇ કરીએ તેમ કહ્યું એટલે તેઓએ તે વિચારને મૂત કરવા સં. ૧૯૭૪ નું ચાતુમાંસ વીજાપુરમાં કર્યું.

શેઠ વીરચંદ કૃષ્ણાજીએ પાંચ હજાર આ માટે જાહેર કર્યા, એટલે ગામે પણ પાંચ હજાર એકઠા કર્યા, ને આસા માસમાં ખાતમુહૂર્ત પણ કરવામાં આવ્યું.

અહીંથી ચાતુમાંસ પૃર્ણું થયે તેઓ મહુડી ગયા, ને પદ્મપ્રસુની પ્રેતિષ્ઠા કરી; તેમજ ગુરુપાદુકાની સ્થાપના કરી. તેમજ કેાલવડા ને સંઘપુરમાં પણ પ્રતિષ્ઠા કરી. ફરી તેઓ પેથાપુર, રાયપુર, હળદરવાસ, મહુધા, નિક્યાદ વગેરેમાં ભાષણો આપતા છાણી થઇ વડાદરા આવ્યા. વડાદરાના સૂખા નીં ખાલકરના પ્રમુખપણા નીંચે ભાષણુ આપ્યું, ત્યાં મહારાજ સયાજરાવની વિનંતી આવી. રાજમહેલમાં જઇ એ મહાન રાજવીને સહિત્યોળ, જ્ઞાનયાળ, કમંચાળ એમ ત્રિયોળનું રહસ્ય સમજાવ્યું. પાશ્ચાત્ય ને પોર્વાત્ય કેળવણીના સમન્વય કર્યા. વિશ્વપ્રવાસી વિદ્વાન મહારાજાને આથી ખૂખ આનંદ થયા. એ વેળા ચરિત્રનાયકે 'સારત સહકાર શિક્ષણ'ની એક નકલ તેમને સેટ આપી. આ અંગે તેઓએ પાછળથી પત્ર દ્વારા 'વાંચીને આનંદ થયા 'નું જણાવ્યું હતું.

વિ. સં. ૧૯૭૫ નું ચાતુર્માસ પાદરામાં થયું. અહીં વકીલ માહનલાલ હેમચંદ

સમાજસેવક ૩૧૭

તથા અન્ય દ્રવ્યાનુધાળ અને અધ્યાત્મજ્ઞાન સમજવાવાળા શ્રાવકા હાેવાથી તેમને ખૂબ આનંદ થયો. સવાર; બપાર ને સાંજ અવિરત ચર્ચા ચાલ્યા કરતી. અહીંની સવેં કાેમાં તેમની ભક્ત બની. હરિજનાે તાે તેમનાં ભજનાે ઠેરઠેર ગાવા લાગ્યા. પાદરા હાઇસ્કૂલ માટે પણ સારાે પ્રયત્ન કર્યા. વહાદરામાં દશાશ્રીમાળી વિશક બાેડી ગની સ્થાપના કરાવી.

અા ચાતુમાં સમાં વરસાહાના ઠાકાર સૂરજમલ ત્રૂજરી ગયા, ને એ ગૂજર્યા તે દિવસે જ વરસાહાના દેરાસર પર વીજગી પડો. વરસાહાના પાદરામાં વહેલી નાની ઝાંઝરી (ઝરહ્યું) અલાપ થઇ ગઇ. સૂરિજીએ તરત કુંડ કરી દેરાસર નવેસર બનાવવા સૂચના કરી.

અહીં થી તેઓ અમદાવાદ આવ્યા. શેઠ લલ્લુભાઇ રાયજની બાહી ગનાં ધારા-ધારણ ડીક કર્યોં, તેમ જ શેઠ મહિલાઇ, શેઠ જગાભાઈ ને શેઠાણી ગંગાબેનને ઉપાશ્રય સુધ-રાવવા સ્વગના કરી.

અહીં થી તેઓ વીજાપુર આવ્યા. સં. ૧૯૭૬ ના વૈશાખ સુદ પાંચમે જૈન જ્ઞાન-મંદિરના વાસ્તુ મહાત્સવ કર્યા, ને પાતાનાં તમામ પુસ્તકા તેને સમર્પણ કર્યા

અા ચામાસુ પણ તેની સુબ્યવસ્થા માટે વીજાપુરમાં કર્યું. વીજાપુરમાં સર્વ તેમના ભક્તો હતા. સુસલમાના પણ તેમને પાતાના માનતા.

એક વાર મુસલમાનામાં માટા માણુસનું મૃત્યુ થતાં તેઓ ગામમાં પાખી પળાવવા મહારાજશ્રી પાસે આવ્યા, ને કહ્યું કે મહારાજશ્રી, મહાજન કહે તે લાગા આપીએ. સૂરિ-જીએ ગામના મહાજનને એકઠું કરી એક પાઇ પણ લીધા વિના પાખી પળાવરાવી.

કેાઇ પણ ગામની પડતી દશા જોઇ તેમને બહુ દુઃખ થતું. તેઓ અનેક રીતે તેના ઉપાયા વિચારી કાઢતા, બીજાપુરની પડતી દશા જોઇ તેઓ કહેતા કે:

" એક વાર આખું ગામ ખાલી કરીને સહુ બહાર નીકળી જાએા, પછી હું આપું તે મુદ્દતે સહુ પ્રવેશ કરાે. " પણ એ કાેણ કરે !

એમની હિંમત પણ અદ્ભુત હતી. એક વાર બધારે ગામમાં બૂમ પડી. " મીરખાં આવ્યો, નાસા !" મુસલમાન, ઢેઢ, ભાટ બધા નાઢા. ભઢાભડ બારણાં ઢેવાઈ ગયાં. આ વેળા ડંઢા લઇ ચરિત્રનાયક બહાર આવ્યા, ને જ્યાંથી બૂમ આવતી હતી ત્યાં જઇ ઊલા રહ્યા, ને સહુને કહ્યું: " ભાગા કાં ! આમ આવા, તમારા વાળ વાંકા નહીં થાય. "

સહુ પાસે આવ્યા, પછીથી જણાયું કે ધ્રમ ખાટી હતી. આવા તા તેમની શૂરવીર-તાના અનેક દાખલાએ။ છે.

મહેસાણામાં એક વખત જૈનો ને જેનેતરા વચ્ચે ઝપાઝપી થયેલી. જૈનેતરાએ ઉપા-શ્રય બાળી નાખવા ધમકી આપી. ડાહી માના દીકરા કજિયાથી કાયર હતા. તેઓ ડરી ગયા. આડાઅવળા થઇ ગયા. પ્રતિસ્પર્ધી એાનું ટાેળું ઉપાશ્રય તરફ આવ્યું. સર્વ ધર્મ તરફ ભાવ ૩૧૮ યાગનિષ્ઠ આ**ચાય**ે

રાખનાર સૂરિજીના પુષ્યપ્રકાપ પગટયા. સબળ શું નિર્બળને દબાવે! એ વેળા હાથમાં દંડ લઇ ઉપાશ્રયના એાટલે ચરિત્રનાયક આવીને ખડા રહ્યા. કાેની મજાલ હતી કે આગળ વધે!

ચરિત્રનાયક કહેતા: " જૈનો ત્રિઅંગી છે. એમની પાસે બ્રાહ્મણ છે (સાધુ). વૈશ્ય છે (વેપારી), ને શ્દ્ર છે; પણ ક્ષત્રિયનું અંગ નથી. એ અંગને ખીલવવાની જરૂર છે. "

જૈન બાળકાનાં નમાલાં નામ પાડવા સામે પણ તેઓ વિરાધ ઉઠાવતા. કેટલાકને પાતે નામ આપતા.

વીજાપુરના ચાતુર્માસ પછી સંવત ૧૯૭૭ નું ચાતુર્માસ સાણંદમાં કર્યું. સાણંદના ઠાકાર જશવંતસિંહજી સાથે તેમને વિ. સં. ૧૯૬૦ થી પરિચય હતો. તેમના ઉપદેશથી તેમણે વિલાયતી ખાંડ અને દારૂના ત્યાગ કર્યો હતા, તેમ જ ગામમાં દારૂ પીનારને ગામ અહાર કાઢવાની આગ્ના કરી હતી. જે આજે પણ પળાય છે.

આ ચામાસા વખતે સાણું દમાં અમુક કારણુસર જૈના અને મુસ્લિમા વચ્ચે વૈમ-નસ્ય ચાલતું હતું. પાતાને ખબર પડતાં ખુદ મસ્જિદમાં ગયા, અને બન્ને પક્ષ વચ્ચે સમા-ધાન કરાવ્યું. અહીંના દરભારના ભાયાત કાલુભા ચરિત્રનાયકને 'મારા બાલતા દેવ ' કહીને બાલાવતા.

આ વેળા સાણુંદની સ્થિતિ ખરાબર નહોતી. તેમણે દેરાસરની ફરી પ્રતિષ્ઠા કરવા કહ્યું, ને ત્યાર બાદ સ્થિતિ સુધરતી ચાલી.

સાણંદનું ચાતુર્માસ પૂર્ણ કરી તેએ અમદાવાદ આવ્યા. આ વેળા તેએ શેઠ કેશવ-લાલ લલ્લુભાઇ રાયજીના અંગલે ઊતર્યા.

અમદાવાદ એ વેળા મહાસભાના ભરાનારા અધિવેશનની તૈયારીઓથી ગાજ રહ્યું હતું. સુરિજીએ પંદર દિવસ રહી એ રાષ્ટ્રાત્સવને સાનંદ નિહાળ્યાે. રાષ્ટ્રની હાક**વ**ને સ્વીકારી તેઓએ ખાદી તાે ઘણા વખતથી સ્વીકારેલી જ હતી.

The state of the state of the state of the state of the state of

स्वदेशलिंडत ने सरिछ

भारतइपी गाय क्यतमां, भारतइपी भाय;

તારા મુક્કાર કિલ્લા મારા મારા મારા જગતમાં ક

તે વી સ કા દિ મ તુંષ્યો દેવા, વસતા માયની માં લા; સાત્વિક ઉજ્જવલ વર્લ્ય શે બિત, કા મ ધે નુ સુ ખ દા ય. જગતમાં. શુંગસમાં અક્લાન ને શિરસમ કાશ્મિર હૈમ સહાય; મુખ સમ પંજાબ સિન્ધ સન્રા, દિલ સ મ બંગ જણાય. જગતમાં. પેટ તે મધ્યપ્રાંત મરુધર ગૂર્જર, માળવ દક્ષિણ ગણાય; કચ્છ સોરફ કે કંકણ છે સ્તનસમ, પગસમ લંકા ભણાય, ધ્રાસામ તે પુચ્છ છે, કે ડ તિ બે ટ શા બા ય; ગંગા—સિંધુ આ દિ ન દી ઓ, આંખ સમી સો હા ય. જગતમાં. વાળ સમી છે સર્વ વનસ્પતિ, એવી બારત ગી માય; જગતમાં. બારત ગાયને મારા ન કાઈ, સે વા જીવના પાય. જગતમાં. બારત ગી મૈયા છે જગની, માતા શિવ સુખ દાય; ગ્રાનાન દનું પય પાનારી, સર્વ ધર્મની માય. જગતમાં. બારત ગાયની નિષ્કામ સેવા, કરતાં પ્રભુ પદ પાય; ખુ દિસાગર આતમ બાવે, સે વે પૂજે શિવ થાય. જગતમાં.

2)ને દયાતમ અને યાગ જ્ઞાનના રસિયા ચરિત્રનાયક સ્વદેશવાત્સલ્યના પણ પરમ પૂજારી હતા, અને તે ભાવનાને પત્રો દ્વારા, કવિતા દ્વારા, ભાષણ દ્વારા અને પુસ્તકા દ્વારા હંમેશાં પ્રગટ કરતા રહેતા. 'સાધુઓએ રાજકીય ચર્ચાઓથી દૂર રહેલું' એવા સાધુ સમુ-દાયમાં પ્રવર્તતા સામાન્ય નિયમ છતાં-ને એ નિયમના ભંગમાં તે દિવસામાં જોતજોતામાં

યાગનિષ્ઠ**ુઆ**ચા**ય**'

રાજ-રાષના ભાગ અનવું પડતું હાવાથી-કાઇ સાધુ પ્રગટપણે આ વાતની ચર્ચા ન કરતું; પણ આવી સાંસારિક ભીતિએાથી બેપરવા ચરિત્રનાયક જ્યારે-ત્યારે આ ચર્ચા છેડી બેસતા. અલગત્ત, એમની દૃષ્ટિ બાહ્ય સ્વરાજ્ય કરતાં આંતરિક સ્વરાજય-આત્મરાજ્ય તરફ વિશેષ હતી; એટલે વાર વાર ભીતિક સ્વરાજ્યની ચર્ચા કરતાં આત્મિક રાજ્યને વિશેષતા આપતા. તેઓ કહેતા:

" સ્વદેશ માટે સર્વ'સ્વ અપ' શુ કરવું. " સાથે સાથે તરત ચેતવણી આપતા કે, "પણ અન્ય દેશાને નુકશાન ન કરવું. પશુઓને -પંખીઓને ગુલામીપણું પ્યારું લાગતું નથી, તો મનુષ્યાને ગુલામ બનાવવા ને તેમનું સ્વરાજ્ય પડાવી લેવું એ મનુષ્યનું કર્ત વ્ય નથી. પશુ અને પંખી પણ પાતાની સ્વતંત્રતા અર્થે જીવે છે, અને મરે છે. તો જેઓ મનુષ્ય શરીર ધારણ કરીને પશુના કરતાં પણ વિશેષ પરતંત્ર ગુલામ બને છે, તેઓના છવવાથી પણ શું! મરવાથી પણ શું! તથા તેવા પરતંત્ર ગુલામ મનુષ્યાના સ્વામી - પ્રભુ શેઠ બનીને જીવવાથી પણ શું? વિશ્વતી મનુષ્યા એક--બીજાના ભાઇ છે. એક--બીજાનું નુકશાન કરવું તે પરમેશ્વરના હુકમના તિરસ્કાર છે, અને પાતાની સત્ય ખુદ્ધિના ઘાત કરવા બરાબર કર્મ છે!"

ચરિત્રનાયક આટલાે ઉલ્લેખ કરતાં, વળા જણાવે છે કે:—

"શકિત છતાં સહતું, અને અન્યાને ચાહવા તે જ સભ્ય સ્વરાજ્ય કરનારાઓને મહાન ધર્મ છે. પરમાત્મ પ્રભુ મહાવીર દેવે કેવલજ્ઞાનથી જે ઉપદેશ દીધા તે ઉપદેશ પ્રમાણે સર્વ વિશ્વના મનુષ્યા વર્તે તા જ સત્ય શાંતિ સ્વરાજ્ય-સ્વાતંત્ર્ય સુખ અનુભવી શકે, તેમાં અંશ માત્ર શંકા કરવા જેવું નથી. શસ્ત્રખળથી ક્ષણિક સ્વરાજ્ય શાંતિ જેવું લાગે છે, પરંતુ વસ્તુતા સ્વરાજ્ય અને શાન્તિ નથી…જે પ્રજા શસ્ત્રોથી જીતે છે, તે જ પ્રજા અન્યાના શસ્ત્રોથી પાછી હારે છે. શસ્ત્રખળ પર મુસ્તાક ખનેલા કાઇ યાદ્ધાઓએ આજ સુધી કાઇ દેશની સત્યાન્નિતિ કરી નથી. હિંસાથી જે રાજ્ય સ્થપાય છે, તે માટી ભેગું શાહા સૈકામાં જ થઇ જાય છે."

સુત્ર વાચકાને ઘડી ભર એમ જ લાગશે કે ઇ.સ. ૧૯૪૯ના આજના વર્ષના કાઈ લેખક આ શબ્દો લખી રહ્યો છે, કારણ કે આવી દિવ્ય દબ્દિવાળા જૈન સાધુ વિષે જાહેર જનતાએ ભાગ્યે જ સાંભળયું છે. દારૂના નિષેધ, સર્વ ધર્મ પ્રત્યે ભાવ, હરિજના માટે નિશાળા ઉઘાડવી ને તેમના ઉધ્ધારની વિચારણા કરવી, તેમ જ ખુદ ખાદી ધારણ કરવી, વગેરે વાતા ત્રીસેક વર્ષની ઉપરના સમાજના દેશકાળમાં અશકય હતી. અલબત્ત અરિત્રનાયક અંગ્રેજ સત્તા-ધિકારીઓ તરફ તિરસ્કારથી જેતા નહોતા, પણ તેઓના ગુણાને લક્ષમાં લઇ, તેઓની પાસેથી સારા બાધપાઠ ગ્રહ્યુ કરવા હિન્દીઓને આગ્રહ કરી અંતમાં તેઓ નીકરતાપૂર્વંક (એ કાળે આટલું કહેવા માટે પણ ભારે નીકરતાની જરૂર પડતી) કહેતા, કે—

" બ્રિટીશરાએ હિન્દમાં બ્રિટીશ રાજ્ય રાખવું હોય તે તેઓએ હિન્દ અને બ્રિટનને સમાનપણે દેખવાં જોઇએ, અને સર્વ બાબતમાં સમાનપણે વર્તવું જોઇએ. કાળા અને ગારાના

સ્વદેશભક્તિ ને સ્વિજી

૩૨૨

ભેદ ન રાખવો જોઇએ. ઇંગ્લાંડના અને હિન્દના એકસરખા કાયદા ઘડવા જોઇએ, અને બંને દેશાએ એકાત્મા થઇને વર્ત વું જોઇએ. બ્રિટનમાંથી અને હિન્દમાંથી દારૂના વ્યાપાર દૂર કરવા જોઇએ.

હિન્દ ને બ્રિટનના પરસ્પર ઉપગ્રહ

" બ્રિટીશરોને હિન્દમાંથી ઘણું શીખવાનું છે, અને હિન્દીઓને બ્રિટીશરોમાંથી ઘણું શીખવાનું છે. પરસ્પર એકખીજાને આત્મરૂપે ચાહવા જોઇએ....હિંદની ચઢતીમાં બ્રિટીશની ચઢતી છે.હિંદીઓએ સ્વરાજય—ધાગ્ય ગુણા મેળવવા જોઇએ. ગુણા વિના કાઇનું રાજય ટક્યું નથી. અન્ય પ્રજાઓને જે પાતાની કરી શકે છે, તે અન્ય પ્રજાઓ ઉપર રાજય કરી શકે છે. હિંદને ગુલામ—પરતંત્ર રાખીને કાઇ અન્ય ખંડની પ્રજા ખરેખર હિંદી પ્રજાના પ્રેમ મેળવી શકે નહિ.

"હિન્દીઓએ બ્રિટીશરાના ઉપકાર માનવા જોઇએ,કારણ કે તેઓના રાજકારા બારથી હિન્દનું એક્ય થવાના પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયા છે. હિન્દ કદાપિ યદિ પૂર્ણ સ્વતંત્ર થાય, તા પણ તેણે બ્રિટીશાની મૈત્રી ભૂલવી ન જોઇએ. હિન્દ અધ્યાત્મજ્ઞાની દેશ છે. તેણે બ્રિટીશની સાથે તેમ જ સર્વ વિશ્વ દેશા સાથે આધ્યાત્મિક સહકાર સર્વ દા ધારણ કરવા, એમાં જ તેની મહત્તા છે. કદાપિ બ્રિટીશ રાજ્યના નેતાએા લેદલાવ ધારણ કરીને અન્યાય, દુષ્ટ, સ્વાર્થમાં નેતા વશ થઇને હિન્દને પરતંત્ર રાખવાની ચુકિતએાના તાબેદાર થાય, તા તેમાં તેઓ પાતાનું ગૌરવ, ન્યાય, સત્ય ભૂલે અને તેથી તેમના હાથમાંથી ગમે તે કાળે, ગમે તે રીતે હિન્દ છૂટે એવા કુદરતના ન્યાય છે.

" હિન્દવાસી હિન્દુઓએ, જેનાએ, ખૌદ્ધોએ અને મુસલમાનાએ જે જે અંશે અન્યાય–જીદમ કર્યો છે, તેનું પ્રાયશ્ચિત તેઓએ ભાગવનું પડયું છે, તેવા વારા અંગ્રેજોના ન આવે તેમ પ્રભુ પાસે પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે. "

જે જમાનામાં દેશનેતાની જય બાલવામાં જેલની સજા થતી, એ કાળમાં આ વિચારા રજા થાય છે. ચરિત્રનાયક પાતે કહે છે કે, વિ. સં. ૧૯૫૧ માં અમાએ હિન્દની સ્વતંત્રતા થવાના હેતુઓ લખ્યા છે, અને તે જૂની તે વખતની નાટમાં છે; પણ અમા તા અત્રે ઇ. સ. ૧૯૨૩ માં પ્રગટ થયેલ તેઓ શ્રીના ભજનપદ સંગ્રહ—ભાગ નવમાંની પ્રસ્તાવનામાંથી કેટલાક ભાગ અહીં ઉદ્ધૃત કરીએ છીએ, જેથી યુરૂ વાચક એ પવિત્ર અને દીધ તેમજ દિવ્ય દિવ્ય નિરોષ્ટ પામી શકે.

આધ્યાત્મિક સ્ત્રરાજ્ય તે સર્વશ્રેષ્ઠ છે

" હાલમાં સાત આઠ વર્ષથી હિંદમાં સ્વરાજ્યની પ્રવૃત્તિ જોશભેર ચાલે છે, અને તેથી યુવકા વગેરેનું મુખ્યત્વયા સ્વરાજ્ય સ્વદેશ ભારત તરફ લક્ષ્ય ગયું છે: તેથી તેઓને ' આષ્યાત્મિક જ્ઞાનદષ્ટિએ આત્મા તે જ ભારત દેશ છે અને આત્માનું ચિદાનંદ સ્વરૂપ છે ૪૧ 3**રર** થાગનિષ્ઠ આચાર્ય

તે જ સ્વરાજ્ય છે, અને આત્મા જ ખરેખરી સત્ય જન્મભૂમિ છે, ' એમ સ્વદેશ તથા સ્તર રાજ્ય કાવ્યામાં દર્શાવ્યું છે. સ્વદેશ ભારત અને સ્વરાજ્યનું આધ્યાત્મિક સ્વરૂપ વર્ણવવા માટે કૈટલાંક કાવ્યા રચ્યાં છે, તેમ જ વિધ્વસંદેશ નામના કાવ્ય વગેરેમાં બાહ્યરાજ્ય કેવાં હાવાં જોઇએ અને બાહ્યરાજ્યના શાસકાએ કેવી રીતે વર્તાવું તથા વિધ્યમાં સર્વત્ર સર્વથા સાચી શાંતિ પ્રવર્તે અને આત્મરાજ્યમાં પ્રવેશ કરી શકાય તેના ઉપાયા વગેરેનું વર્ણન કર્યું છે. બાહ્ય રાજા રાજ્ય વગેરે કેવાં હાવાં જોઇએ તથા રાજાઓ દેશપ્રમુખા વગેરેએ કેવી રીતે વર્તાવું તત્સં બંધી તટસ્થ દષ્ટિએ ઉપદેશ આપ્યા છે.

સ્વરાજય–પ્રવૃત્તિએામાં મુનિએાનું કર્તવ્ય

"મુનિના ધર્મ છે કે ગૃહસ્થાને, રાજાઓને, ઠાકારાને સદુપદેશ દેવા, પણ બાહ્ય રાજકીય પ્રવૃત્તિમાં ભાગ ન લેવા. પૂર્વાચાર્યોએ પણ રાજીય પ્રવૃત્તિમાં ભાગ ન લેવા. પૂર્વાચાર્યોએ પણ રાજીએ વગેરેને સાત્વિક રાજ્ય કરવાનો ઉપદેશ દીધા છે. બાહ્ય વિશ્વ મનુષ્યાને બાહ્યરાજ્યમાં શાંતિ હાય છે તો તેઓ શુદ્ધાત્મ સ્વરાજ્ય પ્રાપ્ત કરવા પ્રવૃત્તિ કરે છે. બાહ્ય દુનિયાનું રાજ્ય પ્રાપ્ત કરવામાં પણ સદ્દ્યુણાની લાયકાત મેળવવી જોઇએ, તત્મં બંધી કેટલાક બાહ્યસ્વદેશ-સ્વરાજ્યયે વ્યતાનાં કાવ્યો લખીને બાલજીવાને સદ્દપદેશ આપ્યો છે. સાણંદના શ્રાવક શા. આત્મારામ ખેમચંદ તથા સંઘવી શા. કેશવલાલ નાગજીના કહેવાથી ખાદીનું કાવ્ય રચ્યુ છે, અને આત્માના સ્વદેશની કાં કાં વસ્તુઓ છે તેનું પણ કાવ્ય રચી બાલજીવાને આત્માની સ્વદેશ વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ માટે સ્ત્રુચના કરી છે.

" હવે જરા અહીં, કંઇ બાહાદેશ સ્વરાજયવાદીઓને સૂચના કરું છું કે, સ્વરાજય માટે દરેક મતુષ્યે લાયક થવું જોઇએ. શુદ્ધાત્માનું સ્વરાજય નિત્ય માનવું, બાકી બાહાદેશનું રાજય તો ક્ષણિક છે. આ પૃથ્વી કાઇની થઈ નથી અને થવાની નથી. ભરતરાજા, બાહુબલ, માંધાતા, પાંડવ, રાવણ, દુર્યોધન, શ્રી શાંતિનાથ, શ્રી કું શું નાથ અને અરનાથ જેવા ચક્ક વર્તા એમ પણ બાહાપૃથ્વી રાજયના ત્યાગ કર્યા. પૃથ્વી વેશ્યાના જેવી છે. સ્વપ્નની પેઠે બાહારાજય ક્ષણિક છે અને બાહારાજયથી કાઇને સત્ય સુખ થયું નથી, અને થનાર નથી.

"બાહ્યપૃથ્વીના રાજ્યને સત્વગુણી મનુષ્યા જ ફક્ત ધારણ કરે એવું સર્વથા સર્વદા ખન્યું નથી, અને બનનાર નથી ત્રિગુણી માયા સદા એક રૂપે રહેતી નથી. એ તા વાર વાર ફર્યા કરે છે. દુનિયાના સર્વ મનુષ્યા એકી વખતે સત્વગુણી થયા નથી અને થવાના નથી. દુનિ-યાનું રાજ્ય દારૂના સમાન કેપ્રી છે. એક લાખ રૂપિયા પ્રાપ્ત થતાં એક શેર દારૂના નિશા જેટલા નિશા ચઢે છે. ઠાકારોને પાંચ શેર દારૂ જેટલા નિશા ચઢે છે. તેમાંથી બચવું તે પ્રભુ-ભક્તિ અને વૈરાગ્ય વિના ખચી શકાય તેમ નથી. પૃથ્વીનું રાજ્ય કરનારાએ માટા ભાગે તમાગુણી અને રજોગુણી હોય છે.

બાહ્યરાજય-ત્રિખૂણિઆ ટાપી જેવું

''પશુએા પર હિંસક સિંહનું રાજ્ય પ્રવતે છે. પંખીએા પર બાજ અને ઘુવડ જેવા

સ્વદેશભક્તિ ને સૂરિજી

उ२३

હિંસક પંખીઓનું રાજય વર્તે છે. તેવી રીતે આ દુનિયામાં જે વિશેષ તમાગુણી હિંસક હોય છે તે માટા ભાગે દુનિયા પર રાજય કરી શકે છે. એવું બાહારાજય ત્રિખૂણી ટાપીના જેવું છે. તે ખૂણારહિત અર્ધાત પૂર્ણ સાત્મિક ન્યાય-નીતિવાળું થયું નથી અને થવાનું નથી. અલ્પાયુષ્ય અને અકસ્માત મૃત્યુ તથા દુનિયામાં બાહાસ્ત્રરાજયાદિક ભાગથી દુઃખ જાણીને ત્યાગી મુનિઓ પરમાત્મામાં ચિત્ત રાખે છે, અને ભાગને રાગ જાણે છે, અને તે સર્જ દેશના લાકાને સદ્ગુણોના ઉપદેશ આપે છે; છતાં બાહારાજય ખડપટમાં પડતા નથી. લાકાને રાજયમાં કેવી રીતે વર્તવું તેના ઉપદેશ આપે છે, પણ રાજયપ્રાપ્તિની ખડપટમાં, બાહારાજયકીય હીલચાલમાં પ્રવેશ કરતા નથી, તેથી તેઓનું હૃદય શુદ્ધ રહે છે, અને પક્ષપાત વિના મધ્યસ્થતાથી દુનિયાના લાકાને માક્ષરાજય પ્રતિ દોરે છે, અને બાહામાં અનાસક્તિ રહે એવા ઉપદેશ આપે છે.

" પૂર્વે પણ આર્યાવર્ત વગેરે દેશોમાં રાજા અને પ્રજા વગેરને ઋષિઓ તીય કરા સદુપદેશ આપતા હતા. અન્યાય માર્ગ જતા રાજાઓને ઋષિઓ વારતા હતા, અને ધર્મનો માર્ગ જણાવતા હતા. એવા ઉદેશને અનુસરી મેં બાહારાજ્યમાં પ્રવર્ત તો પ્રજા અને રાજાઓને કાવ્યો રચીને બાધ આપ્યા. સાણંદમાં સં. ૧૯૭૭ ની સાલનું ચામાસું કર્યું હતું, તે પ્રસંગે હિંદમાં બાહારાજયની ચળવળ –હીલચાલ જેશલેર હતી, તે પ્રસંગે બાહારાજય અને તેના યાગ્ય ગુણા પ્રાપ્ત કરવાનાં કેટલાંક કાવ્યા લખ્યાં હતાં અને તે પ્રસંગે તેની ઉપયાગિતા લખી હતી તે પણ અત્રે નીચે પ્રમાણે દાખલ કરવામાં આવે છે. બાહારાજયની અટપટમાં અમે પડતા નથી. અમે અસહકારી નથી તેમ જ સહકારી પણ નથી. બાહારાજયની અળવળ ચાલે છે તેમાંના કાઇ પક્ષના અમે નથી. અમારું આત્મામાં સ્વરાજય છે અને અમારા આત્મા તે જ સ્વદેશ છે, અને તેની પ્રાપ્તિ માટે અમારું મન વાણી કાયાનું જીવન છે; તેમ છતાં બાહાસ્વરાજ્યમાં પ્રવર્તનારા રાજાઓને અને પ્રજાઓને ધર્મ રાજ્યદ્દિએ ન્યાય–નીતિના ઉપદેશ દેવા અધિકારી છીએ, અને એવા ઉપદેશ આપતાં અને બાહાાંતરથી રાજકીય ચળવળથી ન્યારા રહેતાં પરમાત્મપદ પ્રાપ્તિમાં કાઇ જાતનું વિદ્ આવતું નથી. તેથી મુનિઓ મુનિધર્મ પાળે અને ગૃહસ્થોને ગૃહસ્થ ધર્મનો ઉપદેશ આપે, એમ સર્વદ્ત મહાવીરદેવે પણ મુનિઓને જણાવ્યું છે તે ન્યાયથી અહીં રાજ્યપ્રજાને શિક્ષા કથું છું.

આદર્શ રાજાને રાજ્યની જરૂર

" ચારે વર્ણના ગૃહસ્ય મનુષ્યા કંઇ ત્યાગીઓના જેવી દશાવાળા હાતા નથી, તેથા તેઓને બાદ્ય રાજ્યવ્યવસ્થાદિની જરૂર હાય છે, તેઓને બાદ્ય જરત માટે રાજ્ય, પૃથ્તી, લક્ષ્મી, સત્તા, અન્નાદિકની જરૂર પહે છે. બાદ્ય આજવિકા વિના અને શાંતિ વિના ગૃહસ્ય એવા રાજાઓથી અને પ્રજાઓથી ધર્મની આરાધના થઇ શક્તી નથી; તેથી તેઓને આદર્શ રાજા, રાજ્ય વગેરેની જરૂર પહે છે, કે જે રાજા પ્રજા, વિધ્યમાં શાંતિ ન્યાય સ્થાપી શકે અને પ્રજાઓને બાદ્ય જીવનથી જીવતાં તેઓનું રક્ષણ કરી શકે; એવા ઉદ્દેશથી રાજા અને રાજ્યની વ્યવસ્થાની ઉત્પત્તિ થઇ છે. રાજાનો દ્રોહ ન કરવા અને રાજ્યનો દ્રોહ ન કરવા તેનું પણ કારણ

યાગનિષ્ઠ આચાય

એ છે કે, રાજામાં અને પ્રજામાં શાંતિ વર્તે અને રાજ્યવ્યવસ્થા સારી રીતે ચાલી શકે.

"ધમ વિના ખાહ્યરાજ્ય લાંબા કાળ ટકી શકતું નથી. જે કાળે જે રાજ્ય વર્ત તું હાય તેના દ્રોહ ન કરવા. સત્યરાજ્યાજ્ઞા પ્રમાણે લાેકા ન વર્તે તાે ચારી, લૂંટફાટ, મારામારી અશાંતિ થાય, માટે રાજ્યાજ્ઞા પાળવાની જરૂર છે.

"સર્વ ખેડા અને સર્વ દેશા પરસ્પર ઉપગ્રહ વહે જોવે છે. પરસ્પર એકબીજાનું સ્વાતંત્ર્ય ન હરવું અને મૈત્રીભાવથી સ્વરાજયસ્વાતંત્ર્ય યુકત સર્વ વિધાને કરવું –કરાવવું એ જ અમારા લેખ્ય ઉદ્દેશ છે. ભારતના લોકોને ભારતની સ્વતંત્રતાર્થ જે કંઇ કાવ્ય તરીકે લખાયું તેમાં અન્ય દેશોના સ્વરાજયસ્વતંત્રતાર્થ એક સરખા પ્રખાવ છે. અશકિતમાં ગુલામીપણું છે. સર્વ પ્રકારની ધર્મની બાહ્યાંતરશકિતએાની પ્રાપ્તિ જે જે અંશે થાય છે, તત્તદંશે દેશે સ્વરાજ્યની તથા સ્વતંત્રતાની પ્રાપ્તિ થાય છે.

મૃત્યુભીતિથી ગુલામી વેઠવી પશુપણ છે

"જ્ઞાન વિના શકિતઓની પ્રાપ્તિ થતી નથી. વિચારામાં અને આચારામાં સ્ત્રાતંત્ર્ય પ્રગટતાં આત્માના વિકાસ વધતા જાય છે. બાહ્યશક્તિઓના અન્ય મનુષ્યાના ગુલામી પણા આદિ માટે દુરુપયાગ કરવા એ જ પશુખલશુકત પશુપણું છે પણ મનુષ્યપણું નથી. ગુલામી-પણાને તથા અન્યાય અધમેને સૃત્યુભી તિથી સહવા તે પણ પશુપણું છે, અન્ય જનાની હરાળમાં ઊભા નહીં રહેવાની મૂર્ષાઇ છે. આત્મા જ પાતાના આત્મા વહે ઉદ્ધાર કરે છે. આત્માનાં મન, વાણી અને કાયા એ ત્રણ સાધન છે, તેના આત્મા પાતાના ગ્રાન પ્રમાણે ઉપયોગ કરે છે.

આર્યાવર્ત સર્વ દેશાના ગુરુ

" આયાંવર્તમાં અધ્યાત્મજ્ઞાન અને સાત્વિક પ્રકૃતિની મુખ્યતા અન્યદેશા ખંડા કરતાં છે. આયાંવર્તની પરતંત્રતાથી અન્ય ખંડદેશાને હાનિ છે. આયાં ભારતહિંદ પાતે સ્વતંત્રસ્વરાજ્યથી અન્ય ખંડદેશાને શાંતિસુખ સ્વતંત્રતામાં સહાયક બની શકે તેમ છે, અને અધમ્ય યુધ્ધાને શમાવવા માટે ગુરુ તરીકેનું શિક્ષણ આપી શકે તેમ છે. પાતાની સ્વતંત્રતા પાતાના હાથે પ્રાપ્ત થઇ શકે છે. પશુબલથી ઉન્મત્ત બનેલ કાઇ દેશ વસ્તુતા સ્વરાજ્ય સ્વતંત્રતાના હાથે પ્રાપ્ત થઇ શકે છે. પશુબલથી અન્ય દેશાની પ્રજાએકને ગુલામ બનાવવી અને તેઓની સત્ય સ્વતંત્રતાના ઘાતક બનનું એ ઇશ્વરને માનનારને ઘાર કલંક પાપ થાય છે. સત્યન્યાય વિના સ્વરાજય માનવું તે સર્વ ખંડાની પ્રજાએકને માટે બ્રાંતિ છે. સર્વ ખંડના લાકો છે. સત્યન્યાય વિના સ્વરાજય માનવું તે સર્વ ખંડાની પ્રજાએકને માટે બ્રાંતિ છે. સર્વ ખંડના લાકો એ પરસ્પર એકબીજાની સ્વરાજય સ્વતંત્રતામાં પાતાનું શ્રેય માનવું અને તેમ વર્ત હું એ જ પરમેધરની સેવાબકિત પ્રાર્થના છે. પાતાના અન્યાયી સ્વાર્થ માટે અન્યોનું ગુલામીપણું કરવું એ પરમેશ્વરની આજ્ઞાથી વિરુધ્ધ છે. હિન્દ, યુરાપ, અમેરિકા, જાપાન, આદ્રિકા, એક્ટ્રેલિયા વગેરે સર્વ ખંડ દેશસ્થ મનુષ્યોએ પાતાની ઉન્નતિ માટે અન્યદેશીય લાકોની સ્વતંત્રતાની હિંસા ન કરવી જોઇએ. અન્યોનું સ્વરાજય હરવું એ જ હિંસા-

સ્વદેશભક્તિ ને સૂરિજી

324

પાપ છે. અન્ય દેશાને સ્વતંત્ર કરવામાં ધર્મ છે.

દેશ-રાજ્ય-ધર્મ-સંઘના પ્રમુખ-નેતાની લાયકાત

જેઓના પ્રેમ સ્વ ઘર, કુટુંબ, જાતિ, કામ, દેશ, ધર્મ, રાજ્ય, વિશ્વ ખંડમાં અનુક્રમે વ્યાપક થયા છે, અને સર્વ વિધ જેઓને પાતાના સમાન ભાસે છે તેઓ આંતરરાજ્ય પ્રાપ્ત કરે છે અને બાહારાજ્ય પ્રાપ્ત કરવાને લાયક બને છે. સર્વ વિધમનુષ્યાને જે આત્મસમાન ગણે છે અને તદર્થ આત્મભોગ આપે છે તે વિધારેશનેતા બનવાને લાયક છે. જે ક્ષમા, દયા, સત્ય, અસ્તેય, પ્રદ્માચર્ય, સંતાષ, પરાપકાર, વિનય, લઘુતા, સત્યપ્રેમ, પ્રમાણિકતા, ઉદાર-ભાવ, સ્વાર્થત્યાગ આદિ અનેક ગુણાને ધારણ કરે છે તે જ દેશરાજ્ય ધર્મસંઘના પ્રમુખનેતા બનવાને લાયક છે, અને તે સ્વરાજ્યને આંતરમાં વસ્તુતા પ્રગટાવે છે.

મઈ સ્વરાજયને ને નામઈ ગુલામીને વરે છે

" બાહ્યરાજ્યાર્થે અને આત્મરાજ્યાર્થે આત્મભાગ આપ્યા વિના છૂટકા થતા નથી મહીં સર્વજાતીય શકિત ઓનું સામ્રાજ્ય પ્રાપ્ત કરે છે અને નામકી તો ગુલામ બને છે. મયા વિના મુક્તિ નથી. મર્યા વિના સ્વર્ગ નથી. જેઓ મૃત્યુથી બીએ છે તેઓ ગુલામાં છે. સદ્દુ- ગુણાથી સ્વરાજ્ય છે. અનેક દુર્ગું ણામાં શયતાનનું રાજ્ય છે. સદ્દુગુણાથી સ્વર્ગનું રાજ્ય છે અને દુર્ગું ણામાં નરકનું રાજ્ય છે. માહ રૂપ શયતાનનું જેઓ પર રાજ્ય પ્રવર્તે છે તેઓ વસ્તુત: ગુલામાં છે, અને તેઓ અન્ય મનુષ્યા પર સત્યરાજય કયાંથી કરી શકે ?

" હિન્દમાં જન્મેલાઓ એ હિન્દ માટે સર્વ સ્ત્રાપંશ કરવું જોઇએ, પરંતુ અન્ય દેશો પર અને અન્ય દેશીય પ્રજાઓ પર દ્રેષ ન ધરવા જોઇએ, તથા તેઓની સાથે મૈત્રી ભાવ ધારણ કરીને વર્તવું જોઇએ. હિન્દઓને બ્રિટીશ રાજ્યના પ્રતાપે અનેક જાતનું શિક્ષણ મળ્યું છે અને તેઓ શાંતિને પામી પાતાની ઉન્તતિના વિચારા શેષધા લાગ્યા છે. હિન્દનું એકય થતાં હિંદમાં આપ્યાત્મિક વ્યાવહારિક સામ્રાજ્ય વિકસશે. બ્રિટીશો પાતાના ગુણાથી સર્વ ખંડમાં પ્રસિધ્ધ થયા છે. જે પ્રજામાં જીત્રતા ગુણા છે તે પ્રજા સર્વ વિશ્વમાં પ્રસિધ્ધ થાય છે, અને જયારે ગુણાથી પતિત થાય છે ત્યારે બાદ્યોન્નતિથી પણ પતિત થાય છે. યાવત બ્રિટીશ રાજયમાં ન્યાય, સત્ય, સમાનતા છે, ત્યાં સુધી તે રાજયકર્તા પ્રજા તરીકે જીત્રશે.

''કાઇ પણ દેશે પાતાનું ગૌરવ ન ભુલલું જોઇએ. અન્યાનું રકત રેડવામાં ગૌરવ નથી પણ અન્યાને ઉપકાર–સહાય કરવામાં પાતાનું ગૌરવ છે. અન્યાય જીકમ કરવાથી પાતાની મહત્તાના નાશ થાય છે. ઇંગ્લાંડ પાતાના દેશના સ્વાર્થમાં હિન્દના સ્વાર્થ કચરીને અન્યાય જીકમ કરે તા તેના હજાર પ્રકારે વિનિપાત કુદરતી રીતે થાય. તે પ્રમાણે હિન્દ વગેરે દેશાના પણ વિનિપાત થયા છે.

"રાકિત વધતાં કાેઇ પણ પ્રજા અહંકારી ન અને, એમાં આશ્ચર્ય છે. બ્રિટીશાની ખાદ્મશસ્ત્રાદિક શક્તિ વધી છે અને તેથી તેઓ ગર્વિધ્ક અની હિંદને અન્યાય જીલ્મ ન કરે ૩**ર**૬ યાગનિષ્ઠ આ**ચાર્ય**

અને હિન્દની સ્ત્રતાંત્રતામાં વિ^દના ન નાખે તથા હિન્દને સહાય કરે એમ પ્રભુને પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે અને તેમ ઈચ્છવામાં આવે છે.

ચાર પ્રકારનું સ્વરાજય

" સર્વ ખંડમાં એશિયાખંડ વિશેષત: સત્વગુણી છે અને ત્યાં સર્વ ધર્મોની ઉત્પત્તિ છે. એશયાખંડમાં પણ ભારત, સર્વ દેશ કરતાં વિરોષ સત્વગુણી છે; અને ભારતમાં અનેક ઇશ્વરાવતારી મહાત્માએા, તીર્થ કરો, ઋષિએા પ્રગટયા છે અને પ્રગટશે. આર્યાવર્તાનાં જૈન શાસ્ત્રોમાં, સ્મૃતિઓમાં, ઉપનિષદામાં, આગમામાં, વેદામાં સાત્વિક રાજ્યની નીતિરીતિઓનું ઘણું વર્ણુન છે; તેમ જ આય વર્ત્તમાં વિશેષત: સાત્વિક રાજ્યની પ્રવૃત્તિ થઇ છે. હિંદીઓએ પ્રાચીનકાળથી સાત્વિકસ્ત્રરાજયની પ્રવૃત્તિના સંસ્કાર ગ્રહ્યુ કર્યા છે, તેથી તેએા શત્રુએાનુ પણ સ્વ-ગૃહમાં ગમન થતાં મિત્રની પેઠે આતિથ્ય કરે છે. હિંદીઓના ધાર્મિક સાલ્વિક આચારામાં અને વિચારામાં તેએાનું સ્વરાજ છે. જૈનો જૈન ધર્મ પ્રમાણે ગૃહસ્થ ધર્મ નું પાલન કરે તાે તેઓ બાહ્યાંતર સ્વરાજયના ભાેકતા બને છે, અને જૈન શાસ્ત્રોના આધારે આંતર સ્વરાજ્ય સ્વત ંત્રતાની પ્રાપ્તિ કરે છે. ત્યાગીએા સર્વોત્કૃષ્ટ નિત્ય આત્મરાજ્યના કર્તાંએા છે. સર્વ મનુષ્યો કંઈ આત્મિક સુખના એકદમ નિશ્ચયવાળા બનતા નથી, તેથી તેઓ ગહસ્થાવાસમાં રહીને ક્રમે ક્રમે આત્માના સ્વરાજ્યની દિશામાં ગમન કરે છે. હિંદીઓને સ્વરાજય કરતાં આવડે છે. પશુબલના દુષ્ટ પ્રયોગથી સ્વરાજય કરનારાએ। વસ્તુતઃ મનુષ્યોની વિકાસ પામતી ગુણશક્તિએાને ગુંગળાવીને મારી નાખે છે. કલિયુગમાં કલિયુગના અનુસારે સ્વરાજ્ય પ્રવૃત્તિ હૈાય અને સત્યયુગના જેવી સ્વરાજય પ્રવૃત્તિ ન હૈાય એમ વસ્તુતા છે: પરંતુ ધ્યેય તેા સત્યકાલીન સ્વરાજ્યના જેવું રાખી પ્રવર્તવું જોઇએ.

- " જ્ઞાની મનુષ્યોની સત્તાનું સ્વરાજ્ય તે પ્રાહ્મણ રાજ્ય છે.
- '' રક્ષણુ શક્તિની મુખ્યતાનું રાજ્ય તે ક્ષાત્ર સ્વરાજ્ય છે.
- " વૈશ્યોના ગુણુકમ ની મુખ્યતાનું રાજ્ય તે વૈશ્ય સ્વરાજ્ય છે,
- " અને સેવકાના ગુણકર્મની મુખ્યતાનું સ્વરાજ્ય તે શ્દ્રસ્વરાજ્ય છે. જ્ઞાન વિના રાજય નથી–શકિત વિના રાજય નથી. વ્યાપાર–કલા કૃતિ વિના રાજય નથી, સેવા વિના સ્વ-રાજય નથી. જ્ઞાનાદિ ચારે શકિતએાના સમુદાયવાળું એક રાજય તે આર્ય મહારાજય છે. એવું પ્રાચીનકાલમાં રાજય પ્રવર્તતું હતું તેની શાસ્ત્રો સાક્ષી પૂરે છે.

"હિન્દવાસીઓની ખાદ્ય પડતી અને બાદ્યપરત ત્રતા થવાનું કારણ જાતિભેદ, કલેશ, ધર્મ ભેદયુદ્ધ, જન્મભૂમિદ્રોહ, ફાટકુંટ, ઇપ્યાં, વહેમ, અજ્ઞાન, દુવ્ય સન, દુર્ગણ અને વિચારા-ચારમાં રહેલી જડવાદતા છે. ધર્મ ભેદે બોધ્ધનાં, જનાનાં અને હિન્દુઓનાં યુધ્ધ થયાં. હિન્દુ-ઓનાં અને મુસલમાનાનાં યુધ્ધ અને કુસંપ કલેશ તથા પરસ્પરના દ્રોહ જ પડતીનું કારણ છે.

સ્વદેશભકિત ને સુરિજી

३२७

" હિન્દમાં ચેતન્યવાદ-આત્માવાદ છે; પરંતુ આચારામાં વિચારામાં માહવાદ અર્થાત જડવાદની જડતા વૃધ્ધિ પામવાથી આત્મળળ ઘટતાં ઘટતાં ઘણું ઘટી ગયું, તેથી હિંદ નળળું પડી ગયું, અને હિન્દીઓ શારીરિક-માનસિક અળથી હીન થયા તથા તેએ:નું આપ્યા-તિમક અળ ઘણું ઘટી ગયું; તેથી અંગ્રેજોએ હિન્દને યુકિત પ્રયુક્તિથી સ્વાયત્ત કરી દીધું. હિન્દીઓને અને મુસલમાનોને અંગ્રેજોએ સમજાવીને તથા કાયદાના બંધનથી સ્વ-વશ કર્યા; તેથી પૂર્વકાલીન શક્તિઓનો પરતંત્રતા યોગે હાસ થયો.

હिन्ह-स्वराज्यनु प्रसात

" હવે બ્રિટીશ રાજયશિક્ષણ પ્રતાપે અને દુઃખ દરિદ્રતાથી હિન્દ જાયત થયું છે. તે પાતાની સ્વતંત્રતા માટે મહાસભાઓ ભરે છે, અંગ્રેનોને વિનવે છે. બ્રિટીશાને બન્ને દેશ પર એક સમાનભાવે રાજયસૂત્રો ચલાવવાને પ્રાર્થે છે. બ્રિટીશા પણ હળવે હળવે હિન્દને સ્વરાજય આપવાના વિચારાને અને તેવી પ્રવૃત્તિને અનુસરવા લગ્યા છે; એટલે હવે હિન્દ સ્વરાજયનું પ્રભાત તા થઇ ચૂક્યું છે.

"હિન્દ અન્ય દેશાના જેવું બાહ્ય સ્વરાજય પ્રાપ્ત કરે અને જો આધ્યાતિમક ધર્મ સ્વરાજયથી બ્રષ્ટ થાય તા તેથી તે પુનઃ અવઃ પાતને પામે. બાહ્યસ્વરાજય વિનાતું એકલું બાહ્યરાજય લૂખું રસહીન અને શયતાનના કપ્રજાનું જાગ્રવું. હિન્દમાં અધ્યાતમ જ્ઞાન જેવું છે તેવું અન્ય દેશામાં નથી. હિન્દમાંથી જો અધ્યાતમજ્ઞાન ટળી જાય તો હિન્દના આતમા ટળી જાય અને પશ્ચાત્ હિંદનું બાહ્ય બાખું રહે એવું ઈચ્છવા ચાગ્ય નથી અધ્યાતમજ્ઞાનથી સર્વ ખંડમાં આર્ય દેશ શાસી રહ્યો છે. અધ્યાતમજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ સર્વ દેશાના ગુરુ આર્ય દેશ છે તથા ધર્મની દૃષ્ટિએ પણ સર્વ દેશાના ગુરુ આર્ય દેશ છે. હિન્દની સાત્વિક ભૂમિમાં ધર્મનાં બીજો ઊગ્યાં કરે છે અને ઊગશે, અને તેના લાભ સર્વ લાકા પામ્યા છે ને પામશે. હિન્દમાં પ્રવર્ત તા ધર્મામાં જ સ્વરાજય એાતપ્રાત રહેલું છે.

"પ્રભુ મહાવીરદેવે શ્રાવકધર્મ અને સાધુધર્મમાં બાહ્યાંતર આદર્શ સ્વરાજય અને આદર્શ સ્વાતંત્ર્ય પ્રભાષ્યું છે. ધર્મ વિના સ્વરાજય નથી અને ધર્મ વિના મુક્તિ નથી. ધર્મ વિના સર્વ દેશોના અધઃપાત છે. ધર્મ વિનાનું સ્વરાજય તે સ્વરાજય નથી. પ્રભુ મહાવીરદેવે સર્વ સદ્વિચારા અને આચારાને ધર્મ રૂપ જણાવ્યા છે. ધર્મ વિનાની કષ્ટ કરણી યેાગ્ય નથી. પશ્ચિમવાસીઓના અનુકરણથી સ્વધર્મને ભૂલતાં સ્વરાજય મળવાનું નથી. નામદોને સ્વ-રાજયના હક્ક નથી. મદોને સ્વરાજય ભાગવવાના હક્ક છે. જેઓ જવતાં પહેલાં મરી જાણે છે તેઓ સ્વતાંત્ર સ્વ-રાજયકર્તાએ છે.

"પ્રથમ તા દેહ અને મન પર સ્વરાજય કરવું જોઇએ. પશ્ચાત ઘરમાં પશ્ચાત જ્ઞાતિ પર દેશ એમ અતુક્રમે વધવું જોઇએ. ખાહ્મસ્વરાજયમાંથી આંતર સ્વરાજયમાં જવું જોઇએ.

મહાન રાજનીતિજ્ઞા ભીષ્મ ને શ્રીકૃષ્ણની યાદ

"મહાભારતમાં ભીષ્મપિતામહે પ્રબાધેલ રાજ્ય ઉપદેશ ગ્રહવા નેઇએ. અન્તરાત્મા

૩**ર**૮ **યાગનિષ્ઠ આવાર્ય**

શ્રી કૃષ્ણની પેઠે આદરા રાજપુરુષ થવું જોઇએ એમ ગૃહસ્થા માટે ઉપદેશ છે.

વિષયોના-હાજતોના તાએ પાતે થવું ન જોઇએ, પણ પાતાના તાએ વિષયોને કરવા જોડએ. આત્મળળને પ્રયટાવવાથી સ્વતંત્રાત્મા થાય છે. જેએ આત્મજ્ઞાન પામ્યા નથી તેએ પરતંત્ર છે. સ્વતંત્રતા વિનાનું જીવવું તે પશુજીવન છે. ભયનું જીવન તે મૃત્યુ છે. સર્વ પ્રકા-રના ભયવિણ અને આસક્તિ વિનાનું જીવન તે પરમ સ્વરાજય જીવન છે.

" વિશ્વસં દેશકાવ્યમાં સર્વ વિશ્વદેશીઓને અહિંસા, સંયમ, તપ, જ્ઞાન, દર્શન, ગ્રારિત્ય, શુદ્ધપ્રેમ, એકય, આત્મશ્રદ્ધ, લક્તિ કર્મયાંગ વગેરેનું વર્ણન કરી સંદેશા માકલ્યા છે અને તેમાં વ્યાપકદૃષ્ટિથી વિશ્વતિ સર્વ લાકાની સહકારતા, એકતા અને એકાત્મભાવના વર્તનના બાંધ આપવામાં આવ્યા છે. સર્વ દેશાએ પરસ્પર આત્મભાવથી વર્તવું એમ જ જણાવ્યું છે. સર્વવશ્વમાં રહેનારા મનુષ્યાને આત્મદૃષ્ટિથી દેખવા એ અમારા ધર્મ છે અને તેઓને સર્વ બાળતમાં શુભ ઉપદેશ આપવા એ અમારી ધર્મ ગુરુ તરીકેની ક્રજ છે?"

કર્તવ્યમાત્ર કર્યું છે

"મને સર્વ વિશ્વ સ્વાતમ સરખું સમલાવે લાસે છે. હિન્દમાં જન્મ થવાથી હિંદી-ઓને જાગ્રત સ્વતંત્ર શુદ્ધ કરવાના ઉપદેશ આપવા એ મારી પ્રથમ ફરજ છે. હિંદની સ્વરાજયની સલામતીમાં જૈનધર્મ વગેરે ધર્માની સલામતી છે. હિંદ ધર્મ હીન ન અને તે પહેલાં તેમાં જીવનશક્તિના શ્વાસાચ્છવાસ મૂકવાની ફરજ છે. હિંદમાંથી પુદ્દગલ ગ્રહણ કરીને પુદ્દગલથી હિંદનું લહું કરહું એ મારી ફરજ છે. જ્ઞાનીઓએ જીવન મુક્ત દશામાં પણ શરીર વાણીવડે લાકાનું કલ્યાણ કરલુ એવું પ્રમુતું સૂક્ત છે. તદનુસારે મહેં હિંદને સ્વરાજય સ્વતંત્રતા માટે ગીતા લખ્યાં એ એક કર્તવ્ય છે, તેથી કંઇ વિશેષ કર્યું નથી

સાધુનું ઔપદેશિક કર્તવ્ય

"પાંચે ખંડના દેહધારીઓને સમાનતાથી દેખું છું. હિંદીઓને હિંદમાં પાકેલું અન્ન ન મળે, ભૂખ્યા મરે, વસ્ત્ર ન મળે, તેથી હિંદીઓને પાતાની ભૂમિના અન્ન માટે ઉપદેશ દેવો એ અમારી ફરજ છે. તેમ જ અન્યખંડદેશ લેકિને જો હિંદીઓ પીડતા હોય તે તેઓને શિખામણ આપત્રી એ અમારી ફરજ છે. રાજ્ય વગેરેમાં અન્યાયો, જીકમાં, અનીતિ પક્ષપાત થતા હોય તો તે ટાળવા ઉપદેશ દેવો અને સર્વ મનુષ્યોને સત્યના બાધ આપવા તે સાધુનું ઔપદેશિક કર્ત વ્ય છે. તે કર્ત વ્યને બજાવવામાં પ્રમાદ થાય તા વિશ્વમાં ધર્મ જીવી શકે નહીં. બાદ્ય અને આત્મિક સ્વરાજ્યનું સ્વરૂપ કાવ્યામાં દર્શાવ્યું છે. મારી આધ્યાત્મક ભાષાએ મહેં આત્માને હિંદુનાન, હિંદુ-સારત, આર્ય દેશ, એવાં ઉપનામાં આપ્યાં છે તથા આત્મરૂપ ભારતને મહાવીર એવું નામ આપ્યું છે. દ્રવ્યગુણપર્યાયરૂપ મહાવીર છે અને આત્માને સર્વ શક્તિ સમૂહરૂપ મહાવીર તરીકે સંબાધીને તેનું ગાન કર્યું છે. તે મારા માટે તેમ જ સર્વ લોકો માટે પ્રગતિ દિશા તરફ ગમન કરવા હિતકર છે. દારૂના ત્યાં માટે બે

સ્વદેશભક્તિ ને સૂરિજી

૩ર૯

કાવ્ય લખ્યાં છે. દારૂ, ચારી, વ્યભિચાર, જૂઠ, હિંસા, માંસ, કેફી ચીજો, જુગાર વગેરે દુષ્ટ વ્યસનાના ત્યાગમાં સ્વરાજ્ય રહેલું છે. પરિગ્રહપરિમાણ, ભાગની વસ્તુઓના સંક્ષેપ, નિયમિત ખારાક, ખાલલગ્ન અને વૃધ્ધલગ્તના ત્યાગ, માહકારક વસ્તુઓમાં નિર્માહ દશા, માજમજાના ત્યાગ, આવલ પ્રમાણે વ્યય, મન, વાણી અને કાયાની શુધ્ધિમાં સર્વ ખંડામાં સ્વરાજય સ્વતંત્રતા છે. જન્મભૂમિના દ્રોહ ન કરવા જોઇએ. દંદ્રિની પદવી મળે તા પણ જન્મભૂમિના દ્રોહ ન કરવા જોઇએ. કાઇ મસ્તકને ઉડાવી નાંખે તા પણ સ્વરેશ જન્મભૂમિના જ્યારે હિન્દુઓ દ્રોહ કરશે નહિ અને પરદેશીઓના દ્રેષ કરશે નહિ ત્યારે તેઓ સર્વ શક્તિઓને એકડી કરી તેના સદ્દપયાગ કરી આર્યંદેશની પ્રખ્યાતિને વિશ્વવ્યાપક કરી શકશે.

સ્વદેશી ને પરદેશી

'' સ્વદેશી વસ્તુએ।ને વાપરવી અને પરદેશી વસ્તુએ। પણ–પરતંત્ર ન થવાય એવી દબ્ટિએ ઉપયોગ પૂરતી વાપરવી, તેમ છતાં અન્ય દેશી માને રાગ, સંકટ, દુષ્કાલમાં સહાય કરવામાં સર્વ સ્વાર્પણ કરવું. સર્વ ખંડાએ પરસ્પર એકળીજાને સહાય કરવી અને પરસ્પરની ઉત્નતિ માટે સહકારી થઇ પ્રવર્તવું. શુભના સહકાર કરવાે અને અશુભના અસહકાર કરવાે. અપેક્ષાએ અમુક દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ ભાવે પરસ્પર સહકાર ઉપયોગી છે અને અસહકાર પણ ઉપ-ચેઃગી છે. અસહકાર પણ સહકાર કરવા માટે અને દુર્ગું હોુાના તથા નબળાઇને દ્વર કરવા માટે સાધનરૂપ છે, અને ગુણુશકિતએા પ્રાપ્ત કરવામાં સહકાર પણ સાધનરૂપ છે. પરસ્પર એક **ખીજામાં રહેલા દુર્ગું ણે** તેના સહકાર ન કરવાે: પણ*ું*એકખીજામાં રહેલા સદ્ગુણાના સહકાર કરવા. અસહકાર એ શિક્ષારૂપ છે. મનુષ્યાએ જીવનમાં અપવાદિક સહકાર અને અસહકારને સાધન તરીકે વાપરવાં જોઇએ અને તે પણ અહિંસાપ્રેમભુષ્ધિથી વાપરવાં જોઇએ. સર્વ ખંડના મનુષ્યાેએ મનુષ્યાેની સાથે અસહકાર ન કરવાે જોઇએ, પણ મનુષ્યાેના હૃદયમાં રહેલ માેહ શયતાન અને શયતાનનાં કાર્યોની સાથે અસહકાર કરવા જોઇએ. સાં અંડના મનુ-ષ્યાેએ સહકાર તથા અસહકારરૂપ સાધનશસ્ત્રના દુરુપયાેગ ન કરવા જોઇએ કે જેથી અન્ય દેશખંડવાસી મતુષ્યાના સદ્યુણા વગેરેના વિકાસ કરવામાં વિદ્ત આવે. જેએાના સંગથી જેએાની નબળાઈ પ્રગટે, પરત ત્રપણું આવે, દુર્જું હો–ગ્યસના વધે અને હિંસા, જૂઠ, ચારી, વ્યભિચાર વધે તથા છેવટે પાતાના નાશ થાય તેઓનાથી અસહકાર કરવા, તથા જેઓ દુષ્ટ, પાપી, હિંસક, જીલ્મી નાસ્તિકાને સુધારી શકે તેએાને તેા દુષ્ટ–પાપીઓની સંગતિ રૂપ સહકાર કરવા તે ચાગ્ય છે.

"સ્વરાજ્યના મુખ્યઉદ્દેશ સમજવા જોઇએ અને મનુષ્યજન્મના મુખ્ય ઉદ્દેશ સમજવા જોઇએ અને મનુષ્યજન્મના મુખ્ય ઉદ્દેશ સમજવા જોઇએ. સર્વ મનુષ્યાની સુખશાંતિની રક્ષા તથા સુખશાંતિ પ્રાપ્તિ એ જ સ્વરાજ્યના ઉદ્દેશ છે, અને રાગ–દેષના ક્ષયપૂર્વક આત્માની પૂર્ણ શુધ્ધિ કરી પૂર્ણાનન્દ પ્રાપ્ત કરવા અને અન્યાને કરાવવા એ જ મનુષ્યજન્મના ઉદ્દેશ છે. મનુષ્યજન્મ, આત્માની શુધ્ધિમાં અનુકૂલ થાય એવું બાહ્યસ્વરાજય પ્રવર્તન, ગમે તે કાલે ગમે તે ક્ષેત્રે હાેવું જોઇએ અને સ્વરાજયની કર

330 યાગનિષ્ઠ આવાય[ે]

નીતિઓ સર્વવિશ્વમાં વ્યાપકભાવે પ્રગટાવવી જોઇએ, અને એ દિષ્ટિએ સર્વ વિશ્વદેશામાં એક-સરખું સ્વાતં ત્ર્યયુકત સ્વરાજ્ય હોવું જોઈએ એમ સર્વ વિશ્વ મનુષ્યાને નિષ્પક્ષપાત દેષ્ટિએ એકસરખા અનુભવ પ્રગટે એ બનવા યાગ્ય છે, અને એવી દેષ્ટિના આદર્શ ધ્યેયમાં સર્વ-વિશ્વમાં સ્વરાજ્યની વ્યવસ્થા હોવી જોઇએ. ભવિષ્યમાં એ દેષ્ટિએ સુધારાઓની પ્રગતિ અવશ્ય થશે.

"રાજા, રાજ્યના પ્રમુખ યા અન્ય સત્તાધિકારીઓ કે જે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય,અને શ્દ્રના ગુણ કર્મ યુકત છે, તેઓએ સ્વદેશી લાેકાની ઉન્નતિ કરવી; પરંતુ પરદેશીઓની નખ-ળાઇના લાભ લઇ તેઓના નાશ ન કરવા, પરંતુ તેઓને સહાય આપી સમાન સ્વાતંત્ર્ય ભાગીદાર ખનાવવા.

- "હે સત્તાધિકારીઓ !!! તમા તમને મળેલી સત્તાના દુરુપયાંગ ન કરા. હૃદયમાં પરમેશ્વરને રાખી વર્તી. હે રાજાઓ !!! તમે રાજયમદથી અંધ બની પ્રજાઓને અનેક રીતે ન પીડા, અને પ્રજાના હિતસ્વી બની રાત્રિ-દિવસ સર્વ લાકાના હિત માટે પ્રવૃત્તિ કરા. અન્યાય, જુલ્મ, દંભ, હિંસા, જૂઠ વગેરે પાપકમાંથી દૂર રહા અને પાપકમાંને વારા. હે ધનવંતા!!! તમારા ધનના સદુપયાંગ કરા-અન્યાના ભલા માટે ધન વાપરા. કૃપણ ન ખના, અન્યાનાં દુ:ખ દેખી બેબી ન રહા, ધાન્યના ભંડારાને લાકાના હિતાર્થ વાપરા. પશુઓની અને પંખીઓની કતલ ન થાય તેવા ઉપાયા યોજો.
 - " & **યુરાપ**!!! તું નીતિ ન્યાય પરમાર્થ માર્ગમાં ગમન કર.
 - " હે એશિયા !!! તારા ધર્મ ને સ્મરણ કર અને આત્મબલ પુનઃ જગાવ.
- " હે **આ ર્રિકાદેશ**!!! તારું જંગલીપણું દ્વર કર અને જ્ઞાનસત્યે સ્વાતંત્ર્યના પ્રકાશને ગ્રહણ કર.
- " હે અમેરિકા !!! તારી ખીલતી બાદ્યશકિતએાને નિષ્પક્ષપાતપણે સર્વ વિશ્વની સ્વાતંત્ર્ય રક્ષા માટે વાપર, તથા જાતિ માહ અને વિષયભાગ માહથી પાછું હઠ અને અધ્યાત્મનો પામ.
 - " હું આસ્ટ્રેલિયા !!! સત્યના સંગી ખન. આત્મજ્ઞાન અને સત્યને પામ.
- " હે ભારત!!! સર્વ લોકોને અધ્યાતમજ્ઞાનખળ આપ. ભારત!!! તારાં સર્વ પ્રજાકીય અંગામાં સત્ત્વ, સત્ય, નિર્ભયતા, એકતા અને શુષ્ધપ્રેમ વિકસાવ. મરવામાં દેહા- સક્તિને બૂલ. હે ભારત!!! તારાં સંતાનામાંથી ફાટફૂટ, દ્રોહ, ઈર્ધ્યાને દ્વર કર. હે ભારત! સર્વ ખંડાના મસ્તક!! તારી શક્તિએા વડે જીવ અને અન્ય દેશાને માટે આદર્શભૃત થા. હે હિંદ!!! સર્વ પ્રકારની ભીતિના ત્યાગ કર. હે ભારત! કાઇની પાસે સ્વરાજય-સ્વતંત્ર તાની ભિક્ષા ન માગ. તું તારામાં થયેલા દેવાના આદર્શને શ્રહ્ય કરી વર્ત !!! સ્વરાજય- વાદીને ભીખ માગવાની હોય નહિ. ભીખના ડુકડા સદાકાળ રહે નહિ. તારી યાગ્ય શક્તિ-

સ્વદેશભક્તિ ને સ્રિજી ૩૩૧

એને રેન્મે રેન્મે ખીલવી યેન્ય થા. હે ભારત!!! આત્મઘાતી કદાપિ ન બન. પાતાના હાથે પાતાના પગ પર કુહાં ન માર. વિશ્વના શાંતિના શ્વાસનું તું હુદય છે. તારી શાંતિ સ્વતંત્રતામાં સર્વ વિશ્વની ઉન્નતિ છે અને તે ભવિષ્યમાં તારાથી પ્રકાશશે. સર્વ વિશ્વને તારી પાસેથી ભવિષ્યમાં ઘણા ઉપગ્રહ પ્રાપ્ત થશે. હે ભારત!! તારા આત્મજ્ઞાનપ્રભુતાના ભરેલા સંતાથી સર્વ વિશ્વને ભવિષ્યમાં અત્યંત અધ્યાત્મશાંતિ મળશે. હે ભારતીય લાકા!!! તમે હિંદુ તથા મુસલમાન આદિ ધર્મજાતિએલાળા પરસ્પર એકબીજાના આત્માને દેખી આત્મપ્રેમે વર્તો અને ભારતની સ્વતંત્રતામાં એકાત્મા બની વર્તો. ધર્મમતભેદોથી કલેશ—ઝઘડા, વૈર–વિરાધ થતાં વારા અને સર્વ વિશ્વમાં એકય પ્રવર્તાવવા તમારા હિસ્સા આપા.

અધિકાર પવિત્ર હૃદયથી બજાવા

"પૃથ્યી, ધન, સત્તા વગેરે કાઇની સાથે જનાર નથી. અસંખ્ય મનુષ્યો થયા, થાય છે અને થશે; પણ પૃથ્યી વાલફમીને કાઇ પાતાની સાથે લઇ ગયા નથી અને લઇ જશે પણ નહિ. છતાં અજ્ઞાની માહીમનુષ્યો સ્વપ્ન જેવી ક્ષણિક જિંદગીને માટે કરાહા પાપા—અન્યાયા કરે છે તે શાચનીય છે. હે મનુષ્યા!!! ચેતા. હે રાજાઓ!!! ચેતા, અને સ્વરાજય કરવા અ-પ્રમાદિ ખના. જો તમે સત્યને ભૂલશા તો મનુષ્યજન્મ હારી જશા. મર્યા ખાદ તમારી સાથે પુષ્ય અને પાપ આવશે. દેશભક્તિ માહથી ને રાજયમાહથી અન્યાય પક્ષપાત કરી સત્ય ન્યાયના ઘાત ન કરા. સ્વ—સ્વાર્થ ખાતર અન્ય લોકોને રીબાવીને દુ:ખી ન કરા. શા માટે અમૂલ્ય માનવ—ભવને હારા છો ! સત્ય ન્યાય અને દયા પ્રેમથી આત્માની શુધ્ધિ કરી. પ્રભુના ભક્ત બના. ઉદ્દાર આશયોને ચહા. જ્ઞાનને ચહા. પવિત્ર હૃદય રાખા. એક ક્ષણ માત્ર પણ શયતાનને હૃદયમાં ન રહેવા દો. દેહમાં રહીને પાતાના આત્માની શુધ્ધિ કરો. ઘરની શુધ્ધિ કરા. જ્ઞાતની શુધ્ધિ કરો. દેશની, રાજયની અને સંઘની શુધ્ધિ કરો. લઘતા અને સરલતાથી તથા મુક્તિભાવથી સર્વંત્ર વર્તા. દેશરાજયસંઘના વિશ્વાસઘાત ન કરા. શુદ્ધ મુધ્ધિ રાખો. અન્ય દેશની પરતાંત્રતા કરવામાં તમારું વીર્ય ન વાપરા. પાતાના સમાન અન્યોને સ્વતંત્ર સ્વરાજય—કર્તા બનાવો. અલ્પકાલ માટે અપકીર્તિ ન વહારી લા! તમારા અધિકાર પવિત્ર હૃદયથી બજાવો.

"મનુષ્ય જાતિમાં શરીર વર્ણ લેદે અને દેશધર્મા દિલે દે માહ લેદ-ભાવન રાખા, અને સર્વ વિશ્વની મનુષ્યાના ભલામાં ભાગ લે. સર્વ વિશ્વની સેવા કરનાર અંતે સર્વ મનુષ્યાના હૃદયના સ્વામી બને છે. તમા પ્રથમ સેવક અના અને યથાશકિત સર્વ જીવાના ભલાની પ્રવૃત્તિ કરા. નિષ્કામભાવે પરમાતમામાં મન ધારણ કરીને વિશ્વલે કાનાં હિતકારક કાર્યોને તન, મન અને ધનથી કરા. દુષ્ટ દારુ વ્યભિચાર વગેરે વ્યસનાથી વિશ્વને મુકત કરવા પ્રયત્ન કરા. જ્ઞાનીઓની સંગતિ કરા. સર્વ ધર્મની ખ્યાતિભૂત હિંદ!!! હવે તારા વહે સર્વ વિશ્વને લાભ આપી શકાય એવા સુવર્ણ સમય તને પ્રાપ્ત થવાના છે. બ્રિટીશ રાજયની કેળવણીથી સ્વતંત્ર સ્વરાજય પ્રાપ્ત કરવાની તને બ્રુષ્ધિ સ્જી છે. હિન્દ!! તું બ્રિટીશ રાજયના પણ દ્રોહ ન કર અને સ્વરાજય પ્રાપ્ત કરવાનાં સર્વ સ્વામાં સર્વ સ્વાપ્ણ કર!!! બ્રિટીશ રાજયના

૩૩૨ યાગનિષ્ક આચાર્ય

અમુક સંધાગે તારું એક્ય પૂર્ણ ખીલશે, અને તે ખીલવા લાવ્યું છે. કાેંઇનું બૂરું ન ચિંતવ. સર્વમાંથી સત્ય સારું ગ્રહણ કર અને સર્વને સત્ય સારું સમર્પણ કર. હે હિન્દ !!! રવતં-ત્રતાના ન્યાયી સત્ય ધાેગ્ય આત્મજીરસા પ્રગટાવ એટલે સ્વયંમેવ અશક્તિકારક બંધના ત્રટાક દઇને તૂડી જશે. તારા માટે બીજાની આશા ન રાખ, પાતાના માટે પાતે મરી મથી પાતાના ઉધાર કર. કાેઈ મનાવવા આવનાર નથી; માટે રીસાઇશ નહિ અને રાેઇશ નહિ. પુરુષ થા. કાયરતા સંહાર.

" હે આર્યભારત!!! અન્ય પર વિશ્વાસ રાખી બેસી રહીશ નહિ. અન્ય દેશના પાતાના પર અન્યાય જુદમ થાય તેના વિચાર કર.

ઝઘડા ઘરમેળે વા ધર્મગુરુ મારફતે ચુકવા

" હિન્દીઓએ પ્રથમ પરસ્પર સંપ અને વ્યવસ્થિત બળથી એકય સાધવું જોઇએ. પશુઓ વગેરેની રક્ષા કરવી અને પાતાના દેશનું શિલ્ર આપવું તથા પરદેશી વસ્તુઓના માહ પરહરવા તથા સ્વાશ્રયી બનવું, એટલું કરતાં અર્ધ રાજયની પ્રાપ્તિ થાય છે, તથાં કાર્ટીમાં કેસા ન ચૂકવતાં ઘર મેળે અથવા ધર્મ ગુરુનો મારફત ચૂકવવા. દારુ, અફીલ, વ્યભિ-ચાર વગેરે વ્યસનાના ત્યાગ કરતાં અર્ધ રાજયની તા પ્રાપ્તિ થાય છે. હિન્દુસ્થાનમાં દરરાજ ત્રલ્યુ કરાડ મનુષ્યા ભૂખ્યાં રહે છે, પ્લેગ વગેરે મહારાગ પ્રસંગે લાખા મનુષ્યા મરી જાય છે, તેઓને ભૂખ રાગાદિકથી બચાવવામાં સ્વરાજયની યાગ્યતા પ્રાપ્ત થવાની છે એમ દરેક મનુષ્યે સમજવું.

" હિન્દીઓમાંથી શારીરિક ખળ નષ્ટ થતું જાય છે અને તેથી માનસિક ખળ પણ નષ્ટ થાય છે. બાલલગ્ના પશુ-યત્તોથી લાખા કરાડા મતુષ્યાના સંહાર થાય છે. વૃધ્ધ લગ્નથી દેશની પડતી ઘણી ઝડપથી થાય છે. એવા હુષ્ટ રીવાજોથી સ્વદેશીઓને પ્રથમ બચાવવા જોઇએ. જંગલીમાં જંગલી પાવ તીય એક પણ મતુષ્ય, સ્વરાજય સ્વાતં ત્ર્યશિલ્રણની ઉપયોગિતા જાણે એવી રીતે જયારે ભારત દેશમાં જ્ઞાનના પ્રચાર થશે ત્યારે આપાયાપ હિન્દ સ્વતંત્ર થશે. હિન્દુઓની અને મુસલમાનાની એકના ટકવા માટે જ્ઞાનની અને સંપની જરૂર છે, તથા બનેને રાષ્ટ્રીય કેળવણીની જરૂર છે. અન્યદેશીય લાકાના જેવું હિંદે વ્યવસ્થાન ખળ પ્રાપ્ત કરવું જોઇએ. હિંદમાં જે સર્વ પ્રકારનું વ્યવસ્થાનળ એકઠું થાય તા તે સર્વ દેશાનું મિત્ર બની શકે. હિંદમાં કૃટ થાય છે તેના નામે ફૂટ ન થાય તા સ્વરાજય દૂર નથી.

" આરે વર્ણુની સમાનતાથી આલનાર સ્વરાજયના નાશ થતા નથી. શરીરમાં મગજ, હૃદય, હસ્ત, પેટ, અને પગ એ અંગા વહે જેમ જીવાય છે, તેમ જે રાજયમાં વિદ્વાના, યાદ્વાઓ કારીગર, વેપારી, ખેડૂતા અને કામદાર નાકરા એ ચારે વર્ણ મળીને રાજ-કીય વ્યવહાર ચલાવે છેતે રાજયની સદા ચક્તી થયા કરે છે. ચારે વર્ગા પૈકી એક વર્ષ પ્રમલ થઇ પહે છે તા રાજયમાં અવ્યવસ્થા, દુ:ખ, યુધ્ધ પ્રગઢી નીકળે છે. જ્ઞાનીઓના-વિદ્વાનાના વિચારા વહે રાજય ચાલવું જોઇએ. યાદ્ધાઓ વહે સંરક્ષાલું જોઇએ, વ્યાપારીઓ અને ખેડૂતા કારીગરા

સ્વદેશભકિત ને સવિછ

333

વડે પોષાવું જોઇએ. નાકર, સેવક, મજૂરા વડે રાજ્યની સેવા થવી જોઇએ. આર્યાવર્લમાં પૂર્વે ચારે વર્ણવર્ગની સલાહથી આર્ય રાજાઓ રાજ્ય કરતા હતા. રાજ્યના હાથમાં વ્યાપારની સત્તા ન હોવી જોઇએ. " રાજા વેપારી ત્યાં પ્રજા ભીખારી " ચારે વર્ગ પૈકી એક પણ વર્ગ હીન ન થવા જોઇએ; તેમ એક કચ્યુ સત્તાવાળા ન થવા જોઇએ, તા જ સ્વરાજયમાં શાંતિસુખ વર્તા રહે છે.

"હિન્દના દરેક મનુષ્યને જ્ઞાનવિદાથી કેળવીને ગુણા વહે લાયક ખનાવા. ઇંગ્લાંડ, ક્રાન્સ, જર્મની અને અમેરિકા વગેરે દેશામાં સ્વરાજય છે તો પણ ત્યાં સ્વાંતરશાંતિ સુખ નથી. ત્યાં મૂડીશાહી અને નાકરશાહીના ઊંડા ભેદ થયા છે. ત્યાં કેળવણી છે, પરંતુ ત્યાં કેળવણીથી શાંતિ નથી; તેમ જ ત્યાં ચારે વર્ગની સલાહથી રાજય જે પ્રમાણમાં જોઇએ તે પ્રમાણમાં પ્રવર્તતું નથી, તથા ત્યાં અધ્યાત્મજ્ઞાન નથી. ત્યાં જડભાગોથી સુખ મળે છે એવી પ્રાયા સુખ્ય જડવાદી માન્યતા છે, તેથી આર્યાવર્તના સાતાન્યવાદની દિષ્ટિએ યૂરોપ અહી વર્ષના ખાળક જેવું છે.

સ્ત્રરાજય-પ્રાપ્તિની પાંચ ભૂમિકા

"સંવત ૧૯૫૦ની સાલમાં હિન્દમાં સ્વરાજ્ય કયારે થશે એવા એક લેખ નાટખુકમાં તે વખતે લખ્યા હતા, તે સમય હવે આવતા જાય છે. સ્વરાજ્ય પ્રાપ્ત કરવાની પાંચ ભૂમિકાઓ પૈકી હિંદ બીજી ભૂમિકાને ઉલ્લંઘી ત્રીજી ભૂમિકામાં પ્રવેશ કરશે. ચાંથી અને પાંચમી ભૂમિકા વખત આવે લેકિં જાણા શકશે. હિંદમાં રાજકીય ચળવળ ચલાવનાર રાનાઉ, દાદા-ભાઇ, તિલક, સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી, ગાંખલે, વાંછા, ફીરાજશાહ મહેતા, સ્વામી વિવેકાનંદ, મદનમાહન માળવિયા, દાસ, અરવિંદ ઘોષ, લાલા લજપતરાય, બિપીનચંદ્ર પાલ, જીણા અને અહિંસાત્મક અસહકારવાદી સુખ્ય ગાંધી, વિઠલભાઇ પટેલ, વગેરે નેતાએ છે. તિલક વગેરે હાલ નથી. હાલ હિંદમાં ગાંધીજી, મહમદઅલી, શૌકતઅલી, લાલા લજપતરાય, દાસ, માળવિયા વગેરે ગૃહસ્થા સ્વરાજકીય ચળવળના આગેવાના છે. નાયકાને હવે ખરી કસોડીના તપ કરવાના વખત આવતાર છે.

અછુતાના પ્રશ્ન

"વીર્યં હીનો, પૂર્ણું ભોગી વા પૂર્ણું યોગી બની શકતા નથી. જે એ સાધુ મંતોના તિરસ્કાર કરે છે, તેઓ આત્મશક્તિઓથી ભ્રષ્ટ થાય છે અને જડરાજ્યથી પણ છેવટે ભ્રષ્ટ થાય છે. હિંદ જ્યારે અંત્યં જોને ગુલામીના બંધનમાંથી મુક્ત કરી સ્વતંત્ર બનાવશે ત્યારે તે સર્વાં ગે સ્વરાજ્યને પામશે. અંત્યં જોને પાતે ન્યાય ન આપે અને બ્રિટીશાથી પાતે સ્વતંત્ર થવા માગે તેથી ઇધરી ન્યાયથી તે સ્વરાજ્ય લેવા અયોગ્ય ગણાય. અંત્યં જોને કેળવણી આપવી અને તેઓને ગુલામીના બંધનાથી મુકત કરવા. અંત્યં જો સ્વગુણકર્મ કે જે વર્ણું ધિકારે કરે છે તેનાથી તેઓ જો વિમુખ થાય તો તેઓ વર્ણુ શંકર સ્થિતિમાં આવી પડે. સર્વ વર્ણુંના મનુષ્ય એક સરખા પ્રભુપદ્ પામવાને અધિકારી છે. શરીરમાં બધાં અંગો એક બીજાના સંબંધ સંબંધિત

33**૪** ચારાય યાં

થઇને રહે છે તેમ સર્વ જાતીય મનુષ્યા પરસ્પર સંબંધથી સ્વજીવન ટકે છે એમ જાણું જોઇએ. બ્રાહ્મણાંએ જયારે ચંડાલાને ખૂબ ધિકકાર્યા ત્યારે કુદરતે તેમના પર અમલ ચલાવ-વાને મુસલમાનાને માેકલ્યા. મુસલમાનાએ અભેદભાવનું વર્ણની દબ્ટિએ શિક્ષણ આપ્યું, પણ મુસલમાનાએ ધર્મ ઝનૂનથી દેરા ભાંગ્યાં, અન્યાય કર્યા, અને પારકી સ્ત્રીઓને અને કન્યાઓને ઉપાડી જવા લાગ્યા; ત્યારે હિન્દુઓને અને મુસલમાનાને શિક્ષણ આપવા કુદરત પ્રભુએ હજારા ગાઉથી બ્રિટીશાને માેકલ્યા, અને તેઓએ મુસલમાનાને તથા હિન્દુઓને રાજ્ય કરવાની પાતાની કેળવણી આપી બ્રિટીશ રાજ્યની હિંદ પર પૂર્ણ સત્તા જામી; પરંતુ અધિકારીઓથી હિંદ સંતાલ પામતું નથી. કુદરત પ્રભુના ભાવિના ગુપ્ત પડદામાં શું શું ભર્શું છે અને શું શું જાહેરમાં લાવશે તે હવે જોવાનું બાદી રહે છે.

આગેવાનાએ મજહબી વાતામાં ન પડવુ

"પરદેશી પ્રજા સાથે આત્મભાવે વર્ત વાની શકિત પ્રાપ્ત કરવી જોઇએ. લાલા લજપતરાય કે જે દેશનેતા છે; પણ તે જૈનધમીં એાની લાગણી દુઃખાય એવા અતિહાસિક લેખ લખીને જૈનધમેં સંબંધી અધાગ્ય મત જાહેર કરે છે. તેવા ઘણા આગેવાના જો ધર્માં ધ ખની જૈનધમેં વગેરેનું ખંડન કરે અને ધર્મ લે દેશસંપ કરાવે તો તેઓ હિંદીઓને સ્વરાજ્યની દિશાથી અવળી દિશામાં ખેંચનારા ગણાશે. દેશનેતાઓએ કાઇ પણ ધર્મ વાળાની લાગણી દુઃખાય તથા કાઇ ધર્મના શાસ્ત્રોને અન્યાય મળે તેવી પ્રવૃત્તિ ન કરવી જોઇએ, અને જો તે પ્રમાણે કરશે તો નાની કામાની લાગણીને કચરીને પરસ્પરના સંપ ખાઇ બેન્નશે, અને તેથી ખિટીશ રાજ્યની હાલની પહિતમાં સુધારા કરાવી શકશે નહિ. જૈનોએ જૈનશાસ્ત્રો પ્રમાણે જ પ્રવૃત્તિ કરવી કે જેથી તેઓ બાહ્યાંતર સ્વ–રાજ્યના અધિકારી બની શકે. જૈનશાસ્ત્રોનો શ્રદ્ધાથી બ્રઘ્ધ ન થવું અને અન્યોનો સાથે સંપ–પ્રેમથી વર્તવું.

ગાંધીજીની નીતિની મીમાંસા

"ગાંધીજીની ચળવળ, અહિંસાત્મક નીતિવાળી અપવાદે છે. ગાંધીજી ગૃહસ્થ અને વૈષ્ણુવ છે. તેમની સ્વરાજ્યની ચળવળ ઐત્સિમિંકપ્રાય: અપવાદિક સંચાગામાં પણ અહિંસાત્મક છે. તેમની અસહકારની કેટલીક ભાગતા સાથે હું સમ્મત નથી. દારૂના અસહકાર ગમે તે ખંડદેશમાં થાય તથા ચરખાથી કાંતેલું અતે હાથે વણેલું વસ્ત્ર પહેરવું તેને અહિંસાના સિદ્ધાંતે યાગ્ય ગણું છું, પરંતુ દ્રેષજન્ય અસહકાર છે તે અમારે ત્યાગ દશામાં અયાગ્ય અસેવ્ય છે.

ગાંધીજી સાથે સમાગમ

" હું જૈનાચાર્ય છું; અને ગાંધીજી વૈષ્ણુવવિણક છે. તેમના અને અમારા અમદાવાદ સાભરમતી કાંઠે સમાગમ થયા હતા. તેમણે પગે લાગીને અમારું સ્વાગત કર્યું હતું. તેમનો સાથે ચાર વર્ણું ની સિદ્ધિ સંખંધી ચર્ચા ચાલી હતી અને ગુણુકર્માનુસારે ચારવર્ણું નો માન્ય-તાને તેમણે સ્વીકારી હતી. અમારા વિચારા શ્રવણ કરતાં તેમણે અહિંસાત્મક રાષ્ટ્રીય ચળ-વળ ચલાવવી યાગ્ય ગણી હતી. તેમણે જૈનશાસ્ત્રોના ચુરાપમાં પ્રચાર થાય તા ત્યાંના લાકા

સ્વદેશભક્તિ ને સ્રિછ

33**4**

हयामय भने એવા ઉદ્ગારા જણાવ્યા હતા. મેં તેમની ઇચ્છ.થી તેમને ભજનસં શ્રહના સાતે ભાગા આપ્યા હતા. જૈનશાસાના આધારે તે માર્ગાનુસારી સંભવે છે. જૈનધર્મના સ્યાદ્ધાદ-સિદ્ધાંત તેમને સર્વથા ગમે તો તે વિશ્વકલ્યાણ કરી શકે; પણ તે પાતે વૈષ્ણવ ધર્મને માને છે. રાષ્ટ્રીય પ્રગતિપ્રવૃત્તિમાં સ્વરાજ્ય માટે ચળવળ કરનારા તે છે. તેમણે અસહકારની પ્રવૃત્તિ શરૂ કરી છે પણ તેથી હિંદીએ!માં સહકારવાદી અને અસહકારવાદી એવા છે પશ્ચ પડયા છે. અસહકારવાદીઓની હિંદમાં ઘણી સંખ્યા છે. જૈનશાસ્ત્રોના આધારે ગાંધીજીના રાજકીય વિચારા જેટલા બંધ ખેસે તેટલા જૈને એ સ્વીકારવા પણ અન્ધરાગી થઇને જૈનયુવકાએ તેમના ધર્મના વિચારા કે જે જૈનશાસ્ત્રોથી વિરુદ્ધ પડે અને જૈનાચાર્યા તેમના જે વિચારાને જૈનશાસ્ત્રોથી વિરુદ્ધ પડે અને જૈનાચાર્યા તેમના જે વિચારાને જૈનશાસ્ત્રોથી વિરુદ્ધ કરાવે તે વિગારાથી અને પ્રવૃત્તિઓથી જૈનોએ દ્વર રહેલું.

હિંદુએા સાથે ગાંધીજની ભવિષ્યમાં અથડામણુ થશે

"ગાંધીજી જૈન નથી, જૈન મહાતમા નથી. જન સાધુ નથી. તે ખાદ્માણશાસ્ત્ર દૃષ્ટિએ મહાતમા છે. રૃશિયાના ટોલ્સ્ટ્રેયના આદર્શને તે માને છે અને તેથી તે ભવિષ્યમાં હિંદુ ધર્મ-શાસ્ત્રો વગેરેમાં માન્યતાભે માટી ધર્મ ભેદ સંક્રાંતિના આગેવાન થઇ પડે અને તેથી તેમને હિન્દુ વગેરે ધમાત્રાર્યોની સાથે મહા અથડામણી થવાના સંભવ રહે એમ લાગે છે. રાજકીય હિંસાત્મક ચુહનું વાતાવરણ જે થશે તે તેમને ભવિષ્યમાં રુચશે નહિ; તેથી તે ટોલ્સ્ટ્રેયની પેઠે બાહ્યરાજ્યવાદી યુદ્ધપ્રિયાથી જીદા પડી ધાર્મિક બાબતામાં સંક્રાંતિકારક—ઉથલપાથલકારક થઇ પડશે એમ અનુમાન કરે છે. જૈનાને પ્રાયું છે કે તેઓ ધાર્મિક બાબતમાં જૈનશાસ્ત્રના આધારે મળતી આવતી બાબતામાં સહકારી બને અને વરુદ્ધ બાબતાને અન્ધશ્રધ્ધાથી ન માને.

પાખી અને હડતાલ

"જૈનામાં પાખી અને હડતાલ અને પ્રસિષ્ધ છે. જૈનો મહાજન તરીકે હિંદમાં પ્રસિધ્ધ છે. જૈનો બ્રિટીશની લીખરલ પાટી જેવા છે. જૈનોમાં સાધુ-સાધ્યી-શ્રાવક અને શ્રાવિકાના ચતુર્લે દ્વાળું મહાસંઘ તરીકેનું અનાદિકાલથી સ્વરાજ્ય પ્રવર્તે છે. સંઘના પ્રમુખોનું મંડળ મળીને સંઘખલની વ્યવસ્થા જાળવે છે. બ્રાહ્માણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ધ એ ચાર વર્ણું ના ચતુર્વિધ મહાસંઘમાં સમાવેશ થાય છે. ચાર વર્ણું સ્વ-સ્વગુણકર્માનુસારે વર્તી અનાદિકાલથી જૈનધર્મની આરાધના કરે છે. ચતુર્વિધ મહાસંઘ લેગા થઇને રાજાના અન્યાયા સામે પાખી હડતાલ રૂપ અસહકાર કરીને અન્યાયાને દૂર કરાવતા હતા, અને હાલ પણ કરાવે છે.

''જૈનસ'ઘ મહાજનની પાખી–હડતાલને ગાંધીજીએ અસહકારના અહિંસાત્મક અમુક સિધ્ધાંત તરીકે વાપરી છે. જૈન મહાજન સ'ઘ, કારણ પ્રસંગે પાખી હડતાલરૂપ અસહકાર કરતા હતા, અને તે પણ પ્રેમ, સત્ય, દયા, અહિંસા અને રાજાની સાથે પૂજ્યભાવ રાખીને કરતા હતા, અને રાજ્યમાં ચાલતું અધેર તથી દૂર કરવામાં આવતું હતું. હાટે તાળાં દેવાં તે

યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

હડતાળ છે, વૈષ્ણવ હિંદુઓ હડતાલ-પાખીને અણુજા (અનુદ્યમ)ના નામથી સંપ્રાધે છે. ગાંધીજીએ અસહકાર અહિંસાત્મક સ્ત્રીકાર્યો છે. જૈન મહાસંઘે તો પ્રભુ મહાવીરદેવ પહેલાં ઘણા તીર્થ કરોના વખતથી કારણ પ્રસંગે ધર્મ સંઘની રક્ષાર્થ પાખીરૂપ અસહકાર પ્રારંભ્યા હતો. ગાંધીજીએ પણ અપેક્ષાએ તેનું અનુકરણ કર્યું છે, અને શુભકર્મોની સાથે સહકાર પ્રશસ્ય છે અને દુર્ગણા તથા દુષ્ટકર્મોની સાથે અસહકાર પ્રશસ્ય છે. કાઇ પણ પ્રજા તથા કાઇ પણ દેશની સાથે જ્યાં પ્રેમ એક્ય છે ત્યાં સહકાર છે.

આજની ખગઉત્તી દુનિયા

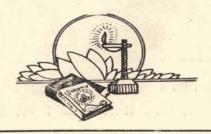
"હાલમાં યૂરાપ વર્ગરે દેશામાં યુધ્ધ પ્રસ'ો અધમ્ય અનાર્ય અનીતિથી યુધ્ધા થાય છે. હવાઇ વિમાનમાંથી બામ્ય વગેરે ફેંકતાં નિરપરાધી લાેકાના નાશ થાય છે. પાંચ દશ માઇલ ગાળા ફેંકનારી તાેપાના યુધ્ધાથી નિરપરાધી લાેકાના નાશ થાય છે. ઝેરી હવાથી પણ તેવી અધમ્ય હિંસા થાય છે તે શું સુધારા છે ? તે સુધરેલી દુનિયા કહેવાય ? કે આવાં અધમ્ય યુધ્ધાથી બળડેલી દુનિયા કહેવાય ? તેના સ્વાર્ય, અન્યાય, પક્ષપાત દૂર કરીને વિચાર કરવામાં આવશે તાે સત્ય સમજાશે.

''મારા ભક્ત શિષ્યાના આગ્રહથી સ્વદેશ સ્વરાજ્ય શિશ્વ લુની દિશા દેખાડી છે. તેમ જ સર્લ વિશ્વ દેશાને વિશ્વ દેશ કાવ્ય રચી બાહ્યનું અને આત્માનું સ્વરાજ્ય સમજાવ્યું છે. તેમાં મારા ધાર્મિક પારમાર્થિક આશ્ય છે. બ્રિડીશ રાજ્યદ્રો કના એક વિચાર માત્રને પણ સ્વપ્નમાં પણ કરી શકું નહિ, પણ મને જે સત્ય સુજે તેના ઉપદેશ, સર્વ વિશ્વ દેશોને પ્રેમે સમભાવે આપી શકું. આત્મરૂપ જન્મભૂમિની સેવા કરવી એ મારી ઔપદેશિક ફરજ છે, તે માટે જે લખાયું, તેમાંથી હંસદેષ્ટિની પેઠે સત્ય સાયું ગ્રહણ કરશા. બ્રિડીશ રાજ્યના આશ્રય નીચે રહીને અને બ્રિડીશ રાજ્યના હુકમાને પાળીને હિંદી માએ પ્રજાપણું જાળવી રાજ્યત્રો હ અને કાયદાના ભંગ નહીં કરતાં સ્વરાજ્યના હુક કાયદા ભંગની લડત જે ચલાવે છે તેથી કંઇ એકદમ તુર્વ સત્ય સ્વરાજ્ય મળનાર નથી, તેમ જ અસહકાર તથા કાયદામાં ગની લડતથી આંધી છે તે એક વાર પાછા પડવાના વખત આવશે. હળવે હળવે સવિનયથી આગળ વધતું જેઇએ. "

ચરિત્રનાચકના આ વિચારાને-તે સમયના દેશ-કાળ લક્ષમાં લઇને વાંચવા-વિચારવા સૂચવીએ છીએ: અને તેર આમાંથી તેએ શ્રીની સ્વદેશસક્તિ, સત્યલકિત ને દ્વરદર્શિતા આપા-આપ જણાઇ આવશે. કેટલાંક વિધાના તેર ભવિષ્યવાણી જેવાં લાગશે.

ચરિત્રનાચકના પટ્ટધર આચાય[્]શ્રી **ઋદ્ધિસાગર સૂરીશ્વર**જી

સમાધિમ દિર–મહેસાણા

ગુરુ**દેવ**શ્રી સુખસાગરજીની પ્રતિમા [મહેસાણા]

આચાર્ય શ્રી ઋદ્ધિસાગરસૂરિજ બે બાજી : શ્રી મહિમાસાગરજી : શ્રી દક્ષસાગરજી

[२०] નિજાન દમાં મસ્ત યાગી

અલગ હમ સબસે રહેતે હૈં, મિસાલે તાર તં છુરા; જરા છેડેસે મિલતે હૈં, મિલાલા જિસકા છ ચાહે.

આનંદઘનજી ને શ્રી. દેવચંદ્રજીના પગલે જનારા સ્રિરાજ જાણે હવે ધીરે ધીરે પ્રવૃત્તિમાર્ગથી હઠતા જતા હતા. સાખરમતીનાં તીર, વીજાપુર, મહુડી ને પેથા-પુરનાં વાંઘાં એમને પ્રિય બન્યાં હતાં. દુન્યવી સંબંધા, દુન્યવી માનાપમાનામાંથી જાણે દૃષ્ટિ ખેસવી લીધી હતી. સર્પરાજો, વનેચરા, વનપં ખેરુઓ ને વનનાં ને ગામડાંનાં માનવીઓ સાથે એ જીવન ગુજારવાના શાખીન બન્યા હતા. સાખરનાં નિર્જન, ભેંકાર,સુંદર વાંઘાંઓ વચ્ચે 'સોહમ 'ના નાદ જપતાં જપતાં સમાઇ જવાની ઝંખના જાગી હતી. તેઓ કહેતા: "પેથાપુર ને વીજાપુર તરફના પ્રદેશ ભક્તિપ્રદેશ છે. હઠયાંગની સમાધિમાં રહેવા માટે નમંદા અને સાબરમતીના કાંઠા ઉત્તમ છે. આ બાબતના સ્વાનુભવ છે. વીજાપુર, પેથાપુર, આગલાંડ વગેરેની આસપાસના સાબરમતીના પ્રદેશ હઠસમાધિ સિદ્ધ કરવા માટે ઉત્તમ છે. સિદ્ધાચલ, ગિરનાર, આબુજી ને તારંગા વગેરેના પ્રદેશા હઠસમાધિ સિદ્ધ કરવા માટે ઉત્તમ છે. જે

આપણા અબધૂત જોગીને આમ પ્રકૃતિના વિશાળ પાલવમાં સમાઇ જવાની ઝંખના જાગી હતી. કવિત્વના એ ઉપાસકને સ્ત્રયં જીવનકાવ્ય સ્ક્ર્યું હતું.

પ્રકૃતિ રમ્ય ખનીને એની આજુબાજુ પથરાઇ પડી હતી. આજ ઘરઆંગણું કાેને ગમે છે? પારકું એટલું પ્રેરક બન્યું છે; નહિ તાે પ્રકૃતિસી દર્ય ખાજવા દૂર દેશ જનારાઓ માટે અહીંના એકાદા પચાસેક માઇલના વિસ્તારમાં શું રમ્યતા ભરી હતી! મહાકવિ નાના-લાલના શબ્દોમાં એ વર્ણન વાંચીએ, અને તાે જ આપણા ચરિત્રનાયક પસંદ કરેલા ભૂમિ-ભાગની કદર કરી શકીશું. કવિવર લખે છે કે,

" સાખરના એ ઉપરવાસનાં તીર્થધામાે, મહીસાગરના કાેતરાંને ઘડીક વીસરાવે

33૮ યાગનિષ્ઠ આ**ચાય**ે

એવાં ઝરાણવિશાળાં સાખરનાં વાંઘાએા, મહા કમળા ભરેલી એ સાખર-હાથમતીની બાેખ, એ વન, એ વગડા, વર્ષાનાં એ જલપૂર, દીપડા અને દીપડા જેવા નરનારના એ વાસ, અમે શહેર-વાસીઓએ વિસારેલા પ્રકૃતિવૈભવી અને ઇતિહાસપ્રશસ્ત એ ગુજર દેશ ભાગ!

- " માણુસા–વરસાેડાના વનરાજવંશી ચાવડા રાજ્યાે ત્યાં છે. પ્રદ્માવર્તાના ઋષિવંશી ઋષિસંતાના ત્યાં છે, દેશાવર ખેડનારા વૈશ્યવરા ત્યાં છે, એ તમારી ગુજરાતની ભીતરિયા ભૂમિ!
- " સિધ્ધપુર ઉપર કાળના પંજો પડયા. કેટલાક તરવાડીઓ-ત્રિવેદીઓ-ત્રિવેદ-વેત્તાઓ ને દવેઓ-દ્વિવેદીઓ-દ્વિવેદવેત્તાઓ વારા થયા અને આજે સિધ્ધપુરમાં ઉદ્યાના માંડી વિરાજે છે. કેટલાક કાળધર્મ પામ્યા ને સરસ્વતીનાં નિર્મળાં નીર રુધિર રંગે રંગાયાં. કેટલાક સ્વધર્મપ્રેમીઓએ સ્વધર્મ રક્ષાર્થે જન્મભૂમિ ત્યાગી અને દિશા દિશામાં નવા વાસ વસાવ્યા. એમાંના કેટલાક ઋષિપુત્રો પૂર્વમાં પરવર્યા. સાબરમતી ને હાથમતીના કમળ-જૂથ પાથર્યા સંગમતીર્થની યે ઉપરવાસ વનવળડામાં વાસા કીધા, અને ઉત્તર-સાબરમતીની ઊંચી ભેખડાનાં ઊંડાં વાંઘાંઓને સચેતન કીધાં, એમ સરસ્વતી ભાંગી, ને ઉત્તર સાબરમતી વસી.
- " કાેટયર્ક પ્રભુના યાત્રિક ખડાયતામાં ડળે હાથમતીની એ બાખ દીડી છે. જૈના-ચાર્ય શ્રી ખુષ્ધિમાગરજીના મહૂડી તીર્થના તીર્થાએએ એ સરાવરવિશાળી જળકમળવા-ડીએા દીડી છે....સરસ્વતી તીરનાં ગુર્જર સંસ્કૃતિનાં સંસ્કાર–ખંડેરા આજે યે ત્યાં સાબર-તીરે છે.
- " પાટણ સ્થાપનાર આદિ ગુજે રેશ્વર વનરાજ મહારાજના રાજવં શજોના આજે પણ ત્યાં આસપાસ રાજ્યો છે. પૂર્વમહિમાને સ્મરાવતા આજે પણ ત્યાં પ્રદ્મવિદો ને જૈના- ગાર્યોના આશ્રમા છે, સાબર સમી નદી છે, નદીનાં વાંઘા છે, ભેખડા છે, ઘાટ છે, વન છે, તીર્થો છે, ગુજે ર સંસ્કૃતિ ને સંસ્કારનાં ખંડેરા છે; પણ એ સરસ્વતીતીરનાં ઇતિહાસખંડેરા છે. જગતભરનાં ઇતિહાસખંડેરા જેટલાં યાત્રાયાંગ્ય છે, એટલા એ સાબરતટ છે.
- "પેશાપુરના દુર્ગંઘાટ વટાવીને ઉપરવાસ જાએ. બે પાશ્વે એ ઊંડાં વાંઘાઓથી રક્ષાયેલા, સાખરતટની ટેકરીટાચરેખા, અહમદશાહના સાદરાનાં કિલ્લાખંઉર આવશે........ યોજનવા આઘે વનરાજવંશી રાવળજીનું માણસા છે, એથી યોજનવા ઉપરવાસે મહીસાગરના મહાકાતર સમાવડું અર્ધાંક ગાઉનું વરસાહાનું વાંઘું છે, ને સાતેક દાયકા પર ઋષિરાયજી ત્યાં રહેતા. એની યે ઉપરવાસે સાખરભેખંડે મહૂડીનું તીર્થ છે, જ્યાં જૈન જોગંદર, અલખતા અવધૂત શ્રી. અધ્યાગરજી દોઢેક દાયકા પૂર્વ હતા; ત્યાં હાથમતી અને સાખરમતીનું સંગમધામ છે. ત્યાં કમલા ને કમલિનીઓનાં સાખરનાં જળવન છે. અને એથી યે ઉપરવાસે છે સત્તાવીસ તાલુકાઓના સાખરતટના દેશભાગ, આગલાડ ને કલાડી, ખેડાવાડા, ઇલાલ ને વસ્તાપુર વ વ.

નિજાન દુમાં મસ્ત ધાગી

333

" તમારી સમીપમાં છે સાબર-હાથમતીનું સંગમતીર્થ અને પદ્મવન પાથર્યાં જલઝું ડા. કમલિનીઓ પ્રખહારમાં ખીત્રી હોય, અન્યત્રવિરલાં કમળવના પ્રકુલ્લેલાં મહેક મહેક થતાં હોય, આયુષ્યને અને આત્માને પરિમલિત ને પ્રસન્નચિત્ત કરતાં હોય, ત્યારે શરદપૂર્ણિમાએ, એ કમળવનના તીર્થમેળા ભરા અથવા એથી યે સમીપમાં છે સાબરસાહા-મણા સપ્તનાય.......તમારું આંગણું સાબરસાહામણું છે, ગુજરાતને તમ આંગણું નાતરા, તા તમારા સ્થાનમહિમા જનતા જાણશે ને માણશે.'

મહાકવિ નાનાલાલ, જેઓને જનમ જોગંદર ને અલખના અત્રધૂત કહીને સંબાેધતા એ સૂરિરાજની પ્રિય વિદ્વારભૂમિતું મહાકવિતા શળ્દોમાં આ વર્ણુંન છે. મહાકવિ ખુદ ચરિત્ર-નાયકના જયંતી–ઉત્સવમાં વીજાપુર આવેલા ને પાતાના મનના ઉમળકા ઠાલવેલા.×

સાબરમતીનાં નીર, એના સુંદર તીરપ્રદેશ, હરિયાળા ડુંગરા, અને માતાની ગાંદ જેવી ગુફાએા (એાંઘા) અને એની વચ્ચે બેસી સાહું ના જાપ જપતા આ જોગી અદ્ભુત લાગે છે. મનના મેલ ટળ્યા છે, દિલના દાઘ ગયા છે, દેહનાં અભિમાન ગયાં છે. ખાળુડા જોગી જાણે રમણે ચઢયા છે. અદ્ભુત છે એની એ રમતા!

×કાઇ વાર પેથાપુરના રુદન ચાતરાની ખાજી ચાલ્યા જાય છે. દૂર દૂર આંઘામાં ઊતરી જાય છે. એકલા છે. ઝાડીમાંથી અચાનક બે સુવર નીકળે છે. નાની નાની દંતાળી માણસને છેદવા પૂરતી છે; પણ અહીં કોને ડર છે!

સુવરા જાએ છે, પેલા ચાલ્યા આવતા આદમી. પાતાની આંડ પાસે એ ધ્યાન ઘરે છે. અડધા કલાકવીતી જાય છે. સ્રિરાજ ખડા થઇને ચાલતા થાય છે તા. ૧૭-૧૧ ૧૫ની રાજની-શીમાં લખે છે: " નિર્ભય દશાની પરીક્ષા કરવા ધ્યાન ધર્યું". આત્માની નિર્ભયતા અનુસવી. "

વળી એક ઔર દશા નિર્ભયતાની દેખાય છે: ચરિત્રનાયક પૈથાપુરના ગાળીબારના મેદાનમાં પાંચ શ્રાવક-સંતાનાને યાગતી પ્રક્રિયા શીખવી રહ્યા છે. પાતે સમાધિ લગાવી બેઠા છે. ત્યાં ઓતરાદિ દિશાનાં વાંઘાંમાંથી કુંકાડા મારતા એક સર્પ તેઓશ્રીના નજીક આવી પહોંચ્યાે. પાંચે જણા બૂમ પાડી ઊઠયા, પણ સૂરિજી ન ડગ્યા. તેમણે હસતાં હસતાં કહ્યું: "એ આપણને ઉપદ્રવ કરવા આવ્યાે નથી."

સાપના બીજો પ્રસંગ શ્રીયુત માેહનલાલ પણ ભાખે છે. મહુડીના કાેતરાના વાસી મૂછાળા એ સર્પ હતાે. શ્રી. માેહનલાલ ભાખરીઆ ગભરાઇ ગયા. સૂરિરાજે શાન્તિથી કહ્યું: "એ તાે સંતાની પાસે આનંદ કરે છે, ડર મા !"

[×]મહાકવિ નાનાલાલે વિ. સં. ૨૦૦૦ના પાેષ વદ ૧૩ ના રાજ મુંળઇમાં આપેલ ભાષણમાંથી.

[×]પેથાપુરથી ખારીજ જવાના રસ્તાથી ઉગમણી બાજીએ શ્રીમદ કરવા જતા. અમદાવાદના પટેલ શિવલાલભાઇ રતનલાલ અત્રેતા સરકારી કારલારી હતા. એક ચાતરા ત્યાં હતા. બન્ને ગુરુ-શિષ્ય ત્યાં ખેસી પશ્ચાતાપ-પ્રતિક્રમણ કરતા, એથી એનું નામ ' રુદન ચાતરા ' રાખ્યું.

યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

છેલ્લાં વિષોમાં નિત્ય જંગલાના સહવાસ, અને તે પણ નિર્જન જંગલાના ! શહે-રમાં માણસથી માણસ ભટકાય એમ જંગલમાં જાનવરે જાનવર અથડાય! એકાદ વાર વાંદ રાના શિકારે નીકળેલા દીપડા પણ મળેલા. સૂરિરાજ નજીક પહેાંચી જતાં તેઓ શિકાર છાડી ચાલતા થઇ ગયા.

કાઇક વાર કરુણ દશ્ય જોતાં તેઓ વ્યાકુળ થઈ જતા. એક વાર પાદરાના વકીલ શ્રીયુત માહનલાલ હેમચંદ સાથે માણસાના કાતરામાં કરતા હતા. અચાનક એક વાંદરા કૂદર્તા ઠેક ચૂકયા ને કાતરમાં પડયા. સાથે જ કૂતરા દોડયા.

સ્રિરાજે ખૂમ મારી: " વકીલજી, દોડા, દોડા, પેલા કૂતરા વાંદરાને ફાડી ખાશે. "

બીજા દોડે એ પહેલાં પાતાના જબરદસ્ત દંડ ઉપાડી પાતે જ દોડયા. રસ્તા સારા ન હોવા છતાં ઠેકતા–કૂદતા ત્યાં પહોંચ્યા; પણ કૂતરાઓએ કામ ખલાસ કર્યું હતું. પીંખી નાખેલા વાંદરા પાસે જઇ કાનમાં નવકારમંત્ર સંભળાવતાં સંભળાવતાં સૂરિરાજે ગદગદ કંઠે કહ્યું: " હે ભાઈ, તારી શુભ ગતિ થાઓ !"

અને સ્વાભાવિક છે કે, આટલી નિર્ભય આત્મદશા પ્રાપ્ત કર્યા પછી સ્વાથી લું જગત યેગી પાસે કંઇ કંઈ માગવા પણ આવે! જગત તેા સ્વાર્થ પૂજા કરવાનું રસિયું છે! દેવ હાય કે ડાકણ, સંત હાય કે શેતાન, માણસ હાય કે દેવ, પાતાની સ્વાર્થ સાધના માટે એ સહુને પૂજે! આ પવિત્ર આત્માની ખ્યાતિ થતો ચાલી. ઇચ્છિત—પ્રાપ્તિ માટે અનેક રાગીયાં— દાગીયાં આવવા લાગ્યાં. આ યેગીના હૃદયમાં સદાકાળ સહુના કલ્યાણના મંત્રો રટાતા હતા. માગનારને માગ્યું મળતું પણ ખરું! જેને ફળે એ મહિમાના વિસ્તાર કરે.

જંગલમાં ગયેલા મહાન યાગી આનંદઘનજીને એવી વીતી હતી, તેા બીજાની શી વાત! અપુત્રીઆ રાજાએ હઠ લીધી કેઃ ''વચનસિદ્ધિવાળા છેા, મંત્ર આપા, જેથી પુત્ર થાય."

ચાેગીરાજે છૂટવા ઘણું કર્યું, પણ પૈલા સ્વાથી પ્રાણીએન એમ કંઇ છાેડે!

ચાેગોએ મંત્ર આપ્યાે. માદળિયું બનાવી આંધવા કહ્યું. વર્ષે દહાઉ તા રાજનાે ભાવિ ધણી જન્મ્યાે. રાજા તાે ઠાંડમાઠથી ચાેગીરાજ આનંદઘનજીને વધામણે ચાલ્યાે. જંગ-લની કાેઇ શુક્ષામાં બેઠેલા ચાેગીએ કહ્યું: "ભાેળા રાજા, ચીઠ્ઠી ઉઘાડ! વાંચ તાે, કચાે મંત્ર છે!" રાજા માદળિયું તાેડી વાંચે છે.

> " રાજાકી રાણી કાે લડકા હાે તાે ભી આનંદઘન કાે કયા, ન હાે તાે ભી કયા. " સહુ વિસ્મય પામ્યા. રાજા કહેઃ " યાેગીરાજ, તમારું વચન ને મારી શ્રહા ફળી. "

એમ સ્રિરાજ જેમ જેમ બધાના સંગ છાંડતા ચાલ્યા, એમ એમ એમના સંગી વધવા લાગ્યા. અમદાવાદના શેઠ જગાભાઇ જેવા આવે: " બાપજી, મલબાર ટીંબર નામની કંપની કાઢી છે."

નિજાન કમાં મસ્ત યાગી

388

હજી એ પૂર્ક કહે તે પહેલાં ચરિત્રનાયક ટપ લઇને બાલી દેઃ " ખાટું કર્યું". લીલાં ઝાડ વાઢવાના ધંધા ? બાંધ કર !"

પણ કંપની લાખાની થાપણથી શરૂ થઇ ગઇ હાેય. હવે બંધ કરવી એક માણસના હાથની વાત ન હાેય. આખરે શખ્કો સાચા પડયા. કંપની શરૂ થતાં પહેલાં તૃડી ગઇ. કેસ ચાલ્યાે. દીવાની ને ફાજદારી ચાલી. સજા થવાનાે ઘાટ આવ્યાે.

જગાભાઇ શેઠ સૂરિરાજ પાસે આવ્યા. બહુ બહુ વિનંતીએા કરી. આખરે એક માળા આપીઃ " ગણુંજો, કર્યાં કર્મ' કદી છૂટતાં નથી; છતાં ધર્મ પસાયે સારું થશે. "

દંડ તા દેવા પડયા, પણ જેલની સજામાંથી છૂટી ગયા. શેઠ જગાલાઇનું નીમ હતું કે સ્રિરાજનાં દર્શન કરીને અન્નજળ લેલું. દોડતી માેટરે તેએા વીરચંદ લગત સાથે પૈયાપુર આવ્યા, ને સ્રિરાજનાં દર્શન કર્યાં.

અને આવા તો અનેક કિસ્સા કહેનારા અમને મળ્યા છે. કેાકને પેટની પીડ મટી. કેાકને સંસારની પીડ મટી. કેાક કહેઃ "એમણે ના કહી, હું ન ગયા ને મને લાભ થયાે." શેઠ વીરચંદ કૃષ્ણાજને જન્મથી પેટની પીડા. વર્ષો સુધી સંબંધ રહ્યો, છતાં સારું ન કર્યું. એક વાર પ્રતિક્રમણ વખતે જ પીડ ઉપડી. સૂરિજીએ એાઘા ફેરબ્યા ને સારા થઇ ગયા, જન્મના રાગ ગયાે. એક સાધ્યીજીને રાતે સપ' કરડયા; માત્રપાણી માકલાબ્યું ને સપ' ઊતરી ગયાે. એક બીજાને કરડયાે, કહ્યું: "નહીં ઊતરે. કાળ ચાલડિયે કરડયાે છે."

વીજાપુરના વતની વકીલ ચુનીલાલ દુર્લ લદાસ એલ એલ. બી.ની ટર્મ ભરતા હતા. માંદગીના લીધે તૈયારી કરી શક્યા નહાતા. પરીક્ષામાં બેસવાના વિચાર નહાતા. સ્ર્રિરાજે કહ્યું: " બેસ, સહુ સારાં વાનાં થશે. " બેઠા ને પાસ થયા.

ઘનિષ્ટ પરિચય ધરાવનાર શ્રી. ભાખરીઆ કહે છે: " મને ટાઇ ફેહ્ઇડ તાવ હતો, ઢાક્તરા ચિતા કરતા હતા. ટેમ્પરેચર હઠે જ નહિ. મહારાજશ્રી ઘેર આવ્યા ને કહ્યું: " ક્યાં છે તાવ ?" અને જોયું તાે તાવ નીચી ડીથ્રીએ જતાે હતાે. સવારે તાે સારું હતું.

ચાતુર્માસ પ્રસંગે કાેઇક વાર શ્રાવકાેને બાેલાવીને સૂરિજી કહેઃ ''આજે સ્ટેશન જજો, કાેઇ આવનાર છે. "

" પણ કેાઇનાે કાગળ તાે નથી."

" છતાં જેનો. "

ને એ દિવસે મહેમાના આવે જ.

આવા અનેક વિધાસપાત્ર ને વકીલજી જેવા માણુસા પાસેથી મેળવેલા પ્રસંગા નાંધી શકાય છે; પણ સુત્ર વાચક, કદાચ ડાકું હલાવશે. ના રે ભાઇ, આવું તે હાય આ કાળમાં ? તમે ડિંગ દીધે રાખા મા.

અમે કહીશું, સ્વામી રામકૃષ્ણ પરમહંસે જુવાન વિવેકાન દેના અંગૂઠા દાળી પ્રભુ-

૩૪૨ થાગનિષ્ઠ આચાર્ય

જયાતિનાં દર્શન કરાવ્યાં હતાં, ને નાસ્તિક સમા શ્રી વિવેકાન દે કર્યાં હતાંઃ તમે શું એ માની લેશા ?

અમે કહીશું: મુનિ દેવેન્દ્રસાગર અને ભાખરીઆ પાપટલાલને તેઓએ આત્મજ્યાે-તિનાં દર્શન કરાવેલાં. તમને તરત અશ્રધ્ધા લાધશે. કહેશા કે વળી આ જમાનામાં જૈન સાધુમાં આવું શહેર કથાંથી ?

તમારી એ વાત અમે પણ માનીએ છીએ. યાંગીની અદ્ભુત વાતા માનવી માનો શકતા નથી. દિન દિન માચકાંગલા ખનતા સમાજ હળવદીઆ પ્રાદ્મણ સાં લાંહું ખાતા, એ વાત આજે નહિ તાં પાંચ વર્ષે ગપ્પ માનશે, ને રામમૂર્તિ છાતી પર હાથી ઊભા રાખતા—એ વાત એક દહાહા કેંડાં પહારનાં ગપ્પાં મનાશે. જમાનાને પાતાના ગજથી સહુ માપે છે. વિજ્ઞાનને નામે ગમે તે વાતા સ્વીકારવામાં સંકાચન અનુભવતા, આત્માના સામચ્યેની વાતા આવતાં—શંકા કરવા લાગે છે.

મંત્રની શકિતથી સહુ કાેઈ આજે અવિધાસુ છે, કારણ ?

કારણ એ કે એવું નિષ્કલંક વજાંગ બ્રહ્મચર્ય આજે કાઇએ જોયું નથી આત્માની એવી નિર્ભયતા જાગુે લગભગ અદ્રશ્ય બની છે. ઇમાન નથી, ધર્મ નથી, લુચ્ચાઇ છે, સગવડીએ ધર્મ છે. માન્યા માટે માથું આપવાની તમન્ના નથી. સેવામાંય સ્ત્રાર્થની માટાઇ છે. નિષ્કલંક ચારિત્ર્ય આજે દુલંભ બન્યું છે. મૃત્યુભયની બેપરવાઇ આજે દેખાતી નથી. કલ્યાણ ને પ્રેમના ઝરા જાણે માનવીના હુદયમાંથી શાષાઇ ગયા છે. ચિંતા, અસંતાષ ને ઇષ્યાં આજે માનવજીવનનાં વિશિષ્ટ અંગ બન્યાં છે—માટાઇમાં ખપ્યાં છે. દેહનું જ પૂરું ભાન નથી, ત્યાં આત્માની યાદ કાને હાય!

પ્રેમના એ અફાટ ઝરા, હ્રહ્મચર્યાના એ મહાન પ્રતાપ, આત્માનું એ દિવ્ય સામર્થ્ય જ્યાં ભેગું મળ્યું ત્યાં જે કાર્ય થાય તે આજે ચમત્કાર લાગશે.

માકડના ચટકાને માહના ચટકા ગણી આનંદ માનનાર, લીંબડાને, કૂતરાને, નદીને પાતાનાં ભાઇ લેખનાર દિવ્યપ્રેમીને શું અશક્ય છે ?

તા. ૧૫–૧૦–૧૯૧૩ " આસો સુદી પૂર્ણિ માએ દેવળ કુભક પ્રાણાયામ કર્યાં બાદ, એકાય્ર થવાથી એકદમ દરય ને દ્રષ્ટાના ભાવ વિલય પામવાની સાથે ઝળહળ જ્યાતિના પ્રકાશ થયા. એ પ્રકાશમાં હું દેખું છું, અને જ્યાતિથી દેખનાર બિન્ન છે, એ ભાવ રહ્યો નહિ. આત્મજ્યાતિમાંથી ઉત્થાન થયા બાદ આનં દનું ધેન લહ્યા વખત સુધા રહ્યું. દેવેન્દ્રસાગરને મયે વખતે આશીર્વાદ આપ્યા હતા, તેથી તેને આશ્વિન પૃર્ણિ માએ જ્યાતિના પ્રકાશ થયા હતા. ઘણા ભકતાને પહ્યુ તે સરળ થયા છે. આજ સુધા કાઇને નિષ્દ્ર થયા નથી. આત્મજ્યાતિના સાક્ષી આત્માનંદ પૂરે છે. આત્મજ્યાતિના દર્શન કરવાના અનુભવ વિશેષ રીતે કરવાની જરૂર છે. " [રાજનીશીમાંથી]

નિજાન દમાં મસ્ત યાગી

383

ચરિત્રનાયક લખે છે: "એક વાર કખૂતર પર કવિતા લખતાં કખૂતર બીજી પંકિતએ ડાયરી પર બાવીને બેઠું."

ઝવેરી મૂળચંદ આશારામ કહે છેઃ કૂતરાને જોઇ તેઓ પ્રેમભરી વાણીમાં કહેતાઃ " કૂતરશીભાઇ, છેા તેા મજામાં ને !"

પણ જવા દો આ વાત ! જયારે કેંાઈ આત્માના સંગી મળે ત્યારે એના નિર્ણય કરશું!

સૂરિરાજના આનંદના પ્રસંગાે પણ અદ્ભુત હતા. બાળકની જેમ હસતા, કિશારની જેમ ગેલ કરી ઊઠતા.

એાટરમલજી નામના એક મારવાડી ભકત હતા. અદભુત આગ્રાપાલક. એની દીક્ષા લેવાની ઈચ્છા હતી. સુરિરાજ ચાહતા હતા કે વધુ ધમાલ વગર દીક્ષા આપી દેવી; પણ ગામમાં ખભર પડી ગઈ, ને સહુ આવી પહોંચ્યા. બધાએ આમ કરવાનું કારણ પૂછ્યું, ત્યારે તેમણે સ્પષ્ટ શખ્દોમાં જણાવ્યું:

" દીક્ષા–ઉત્સવ તેા એવાના શાહે કે જે કાં તા લક્ષ્મી તજીને આવતા હાય, કાં સરસ્વતી લઇને આવતા હાય; ખાકી શા વરઝોળા!"

આ ઐાટરમલજી–મુનિવેશે ઉત્તમસાગરજી, સૂરિજીના અનન્ય ભકત હતા. એક વાર સૂરિજીએ હસતાં હસતાં કહ્યું: " મારી ગમે તેવી આજ્ઞા પાળે તેવાે કાેઇ શિષ્ય છે ખરાે. "

ઉત્તમસાગરજી પાસે હતા, તેમણે કહ્યું: '' કૂવામાં પડવાની આજ્ઞા કરાે તાે કૂવામાં પડું, આજ્ઞા આપા !''

" નહીં પાળી શકાે આજ્ઞા!"

" જરૂર પાળીશ. "

" તેા ચારપટ્ટો કાઢીને માંડા દેહવા !"

×દૂવામાં ઝંપલાવલું સહેલું હતું, આ કાર્ય મુશ્કેલ હતું. એ રીતે સૂરિજીએ એમના અભિમાનને ફટકા માર્યો કે માનવીએ મગરૂરી ન કરવી. આજે જ્યાં પ્રેમ ત્યાં કાલે પ્રેમાલાવ થતાં વાર લાગતી નથી.

ભકતો કહેતા: " સાહેબજી, લાેકા ઠીકા કરે છે કે, આપ હમણાં હમણાં જાત્રાએ જતા નથી. "

" શું જાત્રાએ જાઉં ?" ને સ્રિજી ક્ષણભર સમાધિમાં સ્થિર થઇ ગયા. થાડી વારે જાગીને કહ્યું: " યાત્રા કરી આવ્યા એટલાે આનંદ મળી ગયાે, બાકી તાે જગ જે કહેતું હાેય

[×]સ્મા પ્રસંગે ઇસુ અને તેના શિષ્ય–પટિશષ્યનો દાખલા યાદ કરવા જેવા છે. રાજભયથી પીટરે ત્રણ વાર ઇસ્તે એાળખતા હોવાની ના પડી હતી.

તેને કહેવા દે! ભાઇ, પેલું યાદ છે ને! " માકા કહાં દૂંઢા બંદે, મેં તા તેરી પાસમેં!"

દેહિવિસ્મૃતિની એ અદ્ભુત પળાના આનંદ જગતની ટીકા માટે કેમ ફિકા પાઠ ? જગને સંતાષવા જતાં સાધુઓએ શું ગુમાવ્યું નથી ? આપણા મનાભાવાે—આત્મિક વિચારા મારી નાખી, દુનિયાની સાથે સુલેહ કરી લીધી તા પણ શું કમાણી થઇ? તેઓ એક પત્રમાં પાતાના પટધરને જણાવે છેઃ "દુનિયાની દુષ્ટિએ ઘમે સાધીએ તા સાધી શકાય નહીં, દુનિયાની પ્રતિષ્ઠાથી આત્મા બંધનમાં પડયા છે, ને પડશે. માબાપના ત્યાગકરતાં બાહ્યની અજ્ઞાન પ્રતિષ્ઠાના કરવા કઠણ લાગે છે."

આતમ સાખે ધર્મ જ્યાં, ત્યાં જનતું શું કામ? જનમનરંજન ધર્મતું, મૂલ ન એક પદામ.

અને આટ આટલી રસવતી જમ્યા પછી આંકડાશાસ્ત્રની ખીચડી નથી ગમતી. એમણે કયાં ચતુર્માસ કર્યાં, કઇ કઇ પ્રતિષ્ઠા કરી, એ કંઇ વર્ણુંવાની ઇચ્છા થતી નથી.

રાષ્ટ્રીય મહાસભામાં રસ લઇ રહેલ સુરિરાજે—પાસે રહેલા સિદ્ધિસુરિજી ને નીતિ-સૂરિજી સાથે પુનઃ સાધુ કેાન્ફરન્સના વિચાર કર્યો, વિચારના અમલ થવા કારીશ થઇ, પણ નિર્માણ નહેાતું.

સૂરિરાજ ત્યાંથી માણસા ગયા. માણસાના રાએાળજી તો એમને ઝંખતા હતા. એ પ્રદેશના અનેક રાજાઓ તેમના રાગી બન્યા હતા. અહીં તેઓ લોદ્રાના શેઠ ઘેલાભાઇ રીખવ-દાસના ઉજમણા પર ગયા, ને ત્યાંથો વીજાપુર ગયા. પાશ્ચાત્ય કેળવણી લીધેલા વર્ષને તેઓએ ધાર્મિક જ્ઞાન આપ્યું. મેજિસેટ શ્રી મણિલાલ દોલતરામ પાટણવાળા, જાણીતા નિષ્ણાત વકીલ વીરપાળભાઇ, વકીલ હીરાલાલ મુલચંદ, વકીલ નગીનદાસ જેઠાભાઈ, શ્રી. લલ્લુભાઇ અમુલખ, શા. માહનલાલ જેશી ગલાઇ, શા. માતીલાલ નાનચંદ વગેરેને આગમસાર, નયચંદ્ર, નવતત્ત્વ વગેરે તત્ત્વજ્ઞાનના ગ્રંથા વંચાવ્યા.

અહી થી મહુડી ગયા. મહુડીના વારા કાળીદાસ માનચંદ્રે ઉજમાણું કર્યું હતું. તે પ્રસંગના લાભ લઇ અહીંથી તેઓ વિહાર કરીને મહેસાણા ગયા, ને ચાતુમાંસ (૧૯૭૮) ત્યાં કર્યું. અહીં સૂરિરાજ તથા શ્રી. કીર્તિસાગરજી [આજના આચાર્ય શ્રી કીર્તિસાગર-સૂરિજી વ્યાખ્યાન વાંચતા.

પલટહાના પઠાહોનો બધે ત્રાસ હતો. સાધુ શા કામના ! તેમણે અમલદારાને મળીને તરત દર કરાવ્યા.

આ પ્રસંગે પાદરાના શ્રાવક વકીલ માેહનલાલની જેમ—મુંબઇની સુપ્રસિદ્ધ ચાની પૈઢી લાખરીઆ બ્રધર્સના માલિક માેહનલાલ સાથે ને તેમના પાંચ લાઇ, ચંદ્રલાલ, પાપટ-લાલ, અમથાલાલ, મણીલાલ તથા ચીમનલાલ સાથે ખૂબ પરિચય થયા ને એ કુટુંબે અંત સુધી ધર્મકાર્યામાં લાગ લીધા.

નિજાન દમાં મસ્ત ધાગી

384

અહીં થી તેઓ સેરીસા, પાનસર વગેરે તીથે ની ચાત્રા કરતા સાહ્યું દ ગયા. સાહ્યું દ પ્રતિષ્ઠા કરી, પેથાપુરમાં થાંડા નિવાસ કરી વરસાેડાની પ્રતિષ્ઠા કરવા આવ્યા. (વૈશાખ સુદ ૧) અહીં થી લાદરા વગેરે થઇ તેઓ મહુડી ગયા. મહુડીથી વીજાપુર આવ્યા.

સં. ૧૯૭૯ નું ચાલુમાં સ વીજાપુરમાં કર્યું. જ્ઞાનમાં દિરનું કામ સંપૂર્ણ કરાવ્યું, તેમ જ સ્વ. શેઠ મળનલાલ કંકુચંદનાં પત્ની માંગુળહેન પાસે વીજાપુરની આથમણી દિશાએ આંબલીવાળા ખેતરમાં એક પટની જગા બંધાવી, અને એક ધર્મશાળા પણ બંધાવરાવી. ફૂવા પાસે હવાડા પણ થયા.

આ વખતે તેમના ઉપકેશયી ઝવેરી ભુરીઆભાઇ જીવાણુચ'ંદે રૂ. ૬૫૦૦૦ ખાચી' સૂરતમાં ધર્મશાળા બંધાવી, તયા પાનસર ખાતે રૂ. ૨૦,૦૦૦ ખાચી' ટાવર બંધાવ્યાે.

વીજાપુરનાં ભંગી બાળકા માટે શાળા ખાલાવી આપી. આવી શાળા પ્રાંતીજમાં પણ ખાલાવી.

[32]

આત્માના ચામાસાના ઇચ્છુક

" અનંત ચામાસાં વડી ગયાં, હવે આત્માનું ચામાસું ઇચ્છું છું. " [રાજનીશી]

સારના સુપ્રસિધ્ધ પુરુષોના જે રાગે ભાગ લીધા છે; કવિ, લેખકા, વક્તા, મુસફીઓ ને મહાત્માઓને જેણે પાતાના પંજામાં પકડી ધીરે ધીરે જીવન-પ્રાણ ચૂસી લીધા છે, એ ડાયાબીટીસ-મધુપ્રમેહના રાગ અરિત્રનાયકના દેહમાં પણ દિવસાથી પ્રવેશ કરી ચૂક્યેલ્ હતા. સંસારમાં આજ સુધી એના સફળ ઉપચાર શાધાયા જ નથી.

છેલ્લાં ચાર વર્ષથી દેહનાં કહ્યુ કહ્યુ ખાતા આ રાજ વધી રહ્યો હતો. કઢી આત્મ-શકિત એને મહાત કરી દેતી, કઢી શરીર પ્રત્યેની સઢાની બેપરવાઇ એને વધારી દેતી.

વિ. સં. ૧૯૮૦ માં ડો. કુપરે એમને તપાસ્યા, ને જાહેર કયુ^લ કે રાજ એવા વધેલેઃ છે કે આવા રાગી છ માસથી વધુ ન ભાળે !

સ્રિજિ હસ્યા. એમણે કહ્યું: " હજ ઘણાં કામ બાકી છે. પ્રાંત થાય ત્યાં સુધી ચિંતા ન કરશે. અલગત્ત, હવે આપણે ઉતાવળ કરીએ, એમહત્ત્વનું છે."

અને પાતાના ભકત શ્રીયુત માહનલાલ ભાખરીઆ પર પત્ર લખતાં લખે છે:x

" મારા શરીર માટે ડૉ. કુપરના મત જાણ્યાે. મને તેા કયારના શરીરના ભરોસાં નથી. જેટલું ચેતાય છે, તેટલું ચેતીએ છીએ. આવતી કાલે મૃત્યુ આવે તો યે આત્મા અને મૃત્યુનું સ્વરૂપ જાણવાથી નિર્ભય દશા વર્તે છે, આત્મશાંતિ વર્તે છે. હું તા કયારના પરવારી છેકો છું. વિશેષ ભાગે કર્મચાગીની પ્રવૃત્તિ સેવાય છે."

[×]શ્રીયુત ભાખરીઆ-ભાઈ એાતું કુડુંબ સુરિજીતું અત્યંત ભકત હતું, તે આજે પણ છે. સુરિજીતે: કુપા–પ્રેમ વકીલ માહતલાલ હેમચંદ, શ્રો. લક્ષ્તુ ભાઇ કરમચંદ વગેરે જે ગણ્યા ગાંઠયા ગુડરથા પર વર્ષ્ય

ચ્યાત્માના ચામાસાના ઇચ્છુક

७४६

અને આ પછી પાતાના ખાકી રહેલા સત્તાવીશ ગ્રંથાને એક સાથે પ્રેસને હવાલે કરે છે. એક સા આઠ અમર શિષ્યા રચવાના નિરધાર પાર પાડવા તેઓ કટિબધ્ધ થાય છે. વિ. સં. ૧૯૮૦ નું ચાતુર્માસ પેથાપુરમાં કરે છે, ને અનેક નકલ કરનારા, પુક્ સુધારનારા વગેરેને એકઠા કરી કાર્ય ત્વરાથી આગળ ધપાવે છે.

એક પુક્રીડર થાડા દહાડાથી આવતા નથી. અરે, કટાકટીની વેળાએ આવેા વિ**લં**ળ કેમ ચાલે! ઘક્રીડર કહે છે કે. મારી મા માંદી છે, શું કર્;!

થાડી વાર પછી સૂરિજી બાલ્યા: " વારુ, આ મારાં બે પડખાં પર હાથ મૂક તા ?"

- " ગરમ લાગે છે. "
- " તારી માતાના તાવ આજથી ગયા, ઝડપ કરા, લાઈ!"
- તેમાં શ્રી. ભાખરીઆ કૃટુંળ પણ અગ્રગણ્ય છે. સ્રિજીએ સ્વહસ્તે આલેખેલું સ્વ. શેંઠ નગીનદાસ ભાખ-રીઆનું ટ્રંક જીવન અહીં વાચકાની જાણ માટે આપવામાં આવે છે. સ્રિજી લખે છે, કે
- " જીવનચરિત્ર એ ભૂતકાળમાં થયેલા સત્પુરુષોના આદર્શ જીવનની રૂપરેખા હોઈ, નવાં જીવન ઘડવામાં માર્ગદર્શક બાેમિયાની ગરજ સારે છે. જીવનચરિત્ર આપણને કર્તાવ્ય, ત્યાગ, દયા, પરાપકાર, દેવગુરુધર્મ અને સ્વદેશની ભક્તિનાં જ્વલંત દૃષ્ટાંત પૂરાં પાડી આપણા ભાવિ જીવનમાં નવીન ચેતનાના જ્યોતિ ચમત્કાર ચમકાવી, કર્તાવ્યતાના પંથે દોરી જાય છે.
- " રવ. શેઠ નગીનદાસ ભાખરીઆનું સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર અત્રે આપવાની પ્રહૃત્તિ થવામાં જીવન દારનારના હેતુ તેમના વિશિષ્ઠગુણાનું દર્શન કરાવવાના છે. દરેક જીવનચરિત્રમાંથી કાઇને કાંઇ શીખવાનું તા અવસ્ય મળે છે જ.
- "મહું મ શેઠ નગીનદાસનો જન્મ ગુર્જરરાષ્ટ્રના શ્રીમંત સયાજરાવ ગાયકવાડના કડી પ્રાંતના મહેસાણા નામના પ્રસિધ્ધ નગરમાં સં. ૧૯૦૪ ના કારતક વદી અમાવાસ્યાના રાજ થયા હતા, અને આ પુત્રનાં પગલાં વખણાયાં હતાં. તેમના પિતાનું નામ રાયચંદભાઈ હતું. તેઓ (રાયચંદભાઈ) પ્રથમ ઉંઝા પાસેના " ભાંખર " ગામમાં રહેતા હતા, અને આથી તેમની અટક ભાંખરીઆ રાખવામાં આવી છે. ભાંખરથી મહેસાણા આવી રહ્યા અને તત્પશ્ચાત વ્યાપારાર્થે ચોર્યાશી બંદરના વાવડા ગણાતા મુંબઇ શહેરમાં આવ્યા, અને જથાળધ ચાના વહેપાર મોડા પાયા પર શરૂ કર્યા, અને પુષ્ય પ્રતાપે તેમ જ પોતાની કાર્યક્રશળતાથી તે ધધામાં સારું ફાવી શકયા, તેમ જ ક્રીર્તિ, આવરૂ તથા સારી લક્ષ્મી ઉપાર્જન કરી શકયા. જે દુકાન અદ્યાપિ તેમના સુપૌત્રો ચલાવે છે. તેમને જૈનધર્મ અને સુગુરુ પર ઘણા પ્રેમ અને શ્રુધ્ધા હતી, અને પોતે ધાર્મિક નાન પણ સારું મેળવ્યું હતું.
- " માટી ઉંમર થતાં સુધી તેમને સંતાન ન હોવાથી કાંઇક ચિંતા થવા સરખું છતાં સમતાથી ધર્મ ધ્યાનમાં દત્તચિત્ત રહેતાં પુખ્ત વયે તેમને ત્યાં શેઠ નગીનદાસનો જન્મ થયો હતો અને કુટું બમાં આનંદ પ્રસરી રહ્યો હતો.
- " આવા પ્રસંગે પુત્રોત્પત્તિના અભાવે ઘણાક ધર્મદાનરહિત જીવા, મેલડી, ભુઆ, દેવી આદિ મિથ્યાત્વી દેવ દેવલાંની માનતા આખડી રાખે છે, પણ મહું મે તેમ ના કરતાં સુગુરુ ને સુદેવનાં જ આરાધન યાલુ રાખ્યાં હતાં ને ધર્મ ના પસાયે તેમને ત્યાં પુત્ર થયો હતો. આ પરથી ખાસ શીખવા જેવું એ છે કે પ્રાર-

૩૪૮ યાગનિષ્ઠ આચાર્ય

અને બીજી તરફ પત્રોથી સહુને ઉપદેશ આપે છે. પાતાના વિચારા સાથે સહમત ન થનારા પાતાના શિષ્યોની વારંવાર ક્ષમાયાચના કરે છે. વળી કાઇ પ્રતિષ્ઠાને બહાને, ઉજ-મણાને બહાને ખરચા કરાવે છે; તા શિષ્યોને સૂચવે છે: " જ્ઞાન વિના કેળવણી પામેલા શ્રાવકા હવે સાધુઓને બાવાઓના કરતાં પણ બરી દિષ્ટિએ દેખે છે. ખરચા આછા કરા !"

અને ગુજરાતના આ જૈન મહાકવિ, પ્રેમાન દ કવિની બીજી પ્રતિમા શા ફરીથી શ્રંથ-સજેનની ધૂનમાં પડી જાય છે. એને હેયે જે અરમાન છે, જે અરમાન સદા છેદવામાં સમાજે સૌજન્ય ભતાવ્યું હતું, એ પ્રું કર્યે સંતાષ પામે છે!

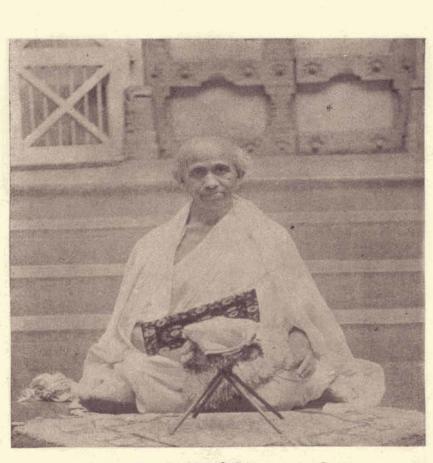
મીડી પેશાબનાં દર્દ ની સાથે બીજાં આનુસંગિક દર્દી એને ઘેરી વળે છે; છતાં દેહની જ્વાલાએ કરતાં અંતરની જ્વાલાએ એને વધુ બાળી રહે છે. એ નિઃધાસ નાખે છેઃ ' અરેરે,

∞ધમાં હોય છે તેા અવશ્ય ફળ મળે છે જ, પણ નકામી ધમાલ કે ખાધા આખડીએ। રાખવી તે નકામું છે, તેમ જ ધર્મના પસાય પણ આશ્ચર્ય કારક છે જ.

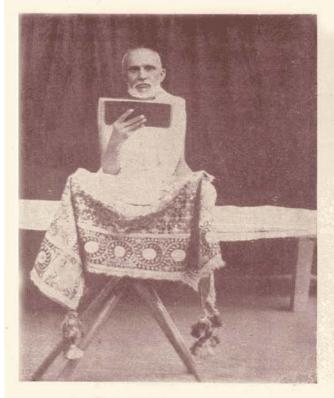
"પુત્રપ્રાપ્તિ થવાથી તેમ જ ધર્મનો પ્રતાપ નજરે જોવાથી શકે કેશરી આછતાં સંઘ કાઢવા સંવત્ ૧૯૧૦ માં છરેરી પાળતા સંઘ કાઢી સંઘ અને તીર્થં સેવાનું મહાન્ પુષ્ય ઉપાર્જન કર્યું. તત્પશ્ચાત્ આ ધર્મ જિજ્ઞાસુ ભવ્યાત્માએ સંવત્ ૧૯૨૩ના વૈશાખ સુ. ૭ ના રાજ મહેસાણામાં (મહેસાણાનું આખુ ગામ) સર્વ કામ જથાવાળાઓને પ્રેમ વાત્સલ્ય જમણ આપી આશરે રૂ. ૧૦૦૦૦ હજાર ખર્ચ્યા હતા. આવાં સુકૃત્યા કરનાર પિતાના પુત્રને પણ તે પિતાના જ સંરકારા પડ્યા હતા. તેમ જ વિચારા પણ પિતાના જેવા જ ખહેાળા અને ધર્મિષ્ઠ હતા. તેમણે સદ્યુરુ પાસે ધર્મનું ગ્રાન બાલ્યાવરથાથી જ મેળવ્યું હતું. કુટું- બના સંરકારાએ આ ગ્રાનને વધારે પ્રકાશ આપ્યા, અને દેવ ધર્મ તથા ચુરુ પર વધારે દઢ પ્રીતિવંત થયા. તેઓ પ્રસંગાપાત ચુરુ શીમદ્દ રવિસાગરજી મહારાજના સમાગમ થતાં આ સંસારની અસારતા, લક્ષ્મીની ચપળતા વગેરેની અનિત્ય ભાગના ભાવતા અને ઉદય આવેલાં કર્મ ભાગવવા સંસારમાં રહેવા કરજ પડી છે, એમ માની નિલે પરિત્તિથી સંસારધુરા વહેતા હતા.

" તેમને ત્યાં તેમના જેષ્ઠ પુત્ર અમથાલાલના જન્મ થતાં જ કૃટું ખમાં આનંદ પ્રસર્યાં હતા. આ શુભ પગલાંના સુપુત્રના જન્મથી શેઠ નગીનદાસને ધર્મ કૃત્યા પર વિશેષ રુચિ થઇ હતી, અને છરેરી પાળતા સંઘ, પિતાની માકક કાઠવા તેમણે નિશ્ચય કર્યાં, અને શ્રાવક, શ્રાવિકા, સાધુ-સાધ્વીના સમુદાય સાથે સંઘ શ્રો કેશરી આજને કાઢયા હતા, તથા આઠ વર્ષની વયતા શ્રી અમથાલાલને કેશરતુલા તેમના ભારાભાર કેશર તેાલી શ્રી કેશરી આજને (દાદાને) કેશર ચઢાવ્યું હતું. જેમાં તેઓને આશરે રૂ. ૧૨૦૦૦ ખર્ય થયા હતા. મહેસાણામાં શ્રી પાર્શ્વનાથપ્રભુના મેતા દેહરાસરમાં એક દેરડો નકરા બરી લીધી હતી, અને તેમાં શ્રી મુનિસુત્રતરવામીની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૯૫૦ માં કરી હતી. તે વખતે રથયાત્રાના વરકાડા ધામધૂમથી કાઢી તથા નવકારશી કરી ધર્મપ્રભાવના કરી હતી.

"એક દર ધર્મ કાર્યોમાં મહું મ અત્રભાગ લેતા હતા. ઉત્સાહ અને ઉમંગથી ધર્મ કાર્ય કરતાં વ્યાપારાદિમાં સંપત્તિ અને ઉજવલ ક્રીર્તિ તેઓ પામ્યા હતા. મુંબઇમાં તેમની પ્રતિષ્ઠા સારી હતી, અને મુંબઇના કાેટના જૈન દેરાસરના મેનેજર તરીકે તેમણે દશ વર્ષ સુધી કાર્ય કર્યું છે. તેમને દર વર્ષ શ્રી સિદ્ધાચળની યાત્રાર્થે જવાના નિયમ હતા; તેમ જ શ્રી કેશરી આછ તીર્ધ માટે પણ તેમને બહુ શ્રહ્યા અને પ્રેમ હતા અને વખતાવખત ત્યાં યાત્રાર્થ જતા હતા.

આચાર્ય વર્ય શ્રી કીર્તિસાગરસૃરિજી

શ્રી. હરખસાગરજી

તપસ્વીજી શ્રી. નરેન્દ્રસાગરજી

આત્માના ચાેમાસાના **ઇચ્છુ**ક

386

મને કાંઈસમજનાર ન મળ્યાે !' એ ધગધગતી જવાલાએ -અંતરની, આદશે ની, શિષ્યાેની, સંસારની, વ્યવહારની, વેષની એને જલાવી ગઈ.

તાવ છે, દાંતનું દર્દ છે, મેદનું દર્દ છે, નલખંધ વાયુનું દર્દ છે. અડીખમ કિલ્લાે તાેડવા મધુપ્રમેહ પાતાના હજારાે સૈનિકાે માેકલી રહ્યું છે, ને એ મસ્ત ફકીર લખે છેઃ

" દુનિયા અને મારા સંબંધામાં નીરસતા દેખાય છે. દેશ, કાળ, વેષ, આચારથી મિન્ન પરમાન દમય આત્મામાં રસ પડે છે. દુનિયાને રીઝવરા કરતાં આત્માની એક ક્ષણની રીઝમાં અનંત રસના અનુભવ આવે છે."

છતાંય વ્યવહાર નભાવવા એ પાતાના પટિશિષ્ય પંન્યાસ અજિતસાગરજીને પ્રાંતી-જમાં આચાર્યપદવી આપે છે, (મહા સુદ દશમ) શ્રી ઋષ્ધિસાગરજીને પ્રવર્ત ક પદવી આપે છે, ને શ્રી. મહેન્દ્રસાગરને ગણિ પદવી આપે છે!

- " શુંદ નગીનદાસે પિતાની ચાહની દુકાન પ્રમાણિકપણે ચલાવવા માંડી હતી, અને ચહા બજારમાં ઘણી સારી ખ્યાતિ મળેલી હતી. તેઓ ઉદાર દિલતા, સરળ સ્વભાવી, મિલનસાર પ્રકૃતિવાળા, સ્પષ્ટવક્તા, દ્દમાળુ તથા આનંદી સ્વભાવતા હતા. તેઓએ પિતાની પાછળ ન્યાતા કરી પાંચ ન્યાતે એડાંની લ્હાણી કરી સાંસારિક વ્યવહારને પણ શાભાવ્યા હતા. આનંદપૂર્વક જીવન વ્યતીત કરતાં તેઓ આયુષ્ય પૂર્ણ થયે મહે-સાણામાં સંવત્ ૧૯૬૯ના અશાડ વદી પતે સુધવારના રાજ સવારે સાડા અગીઆર વાગે ધર્મ શ્રવણપૂર્વક સ્વર્ગગમન કરી ગયા.
- " તેમને મહાત્મા શ્રીમદ્ રિવસાબરજી મહારાજ તથા શાંતમૂર્તિ શ્રી. સુખસાબરજી મહારાજ પર ખહુ પ્રેમ, બકિત અને શ્રધ્ધા હતી, અને તેમનામાં ધર્મ રચિના જવલંત કિરણા એ જ સદ્યુરુશ્રીએ પ્રગ-ટાવેલાં હતાં. સદ્યુરુ સેવાનું ફળ અલૌકિક જ હાય છે. મહું મ ઉકત મહાત્માનું કાઈ કાળે વચન ઉત્થાપન કરતા નહિ. તેમને સદ્યુરુ સેવાયી મહાન્ ધર્મલાભ તેમ જ વ્યાવહારિક સંપત્તિ થઈ હતી, તેમ જ તેમણે ધર્મ પ્રભાવના પણ યુરુ ઉપદેશયી સારી કરી હતી, તેમ જ વહેવારિક કાર્યો પણ કુળને શાબે તેવાં કર્યાં હતાં. સંઘ કાઢીને સંઘબકિત પણ કરી હતી. આ સૌ યુરુ ઉપદેશનાં જ શુભ પરિણામ હતાં. નગીનદાસે અમારી પાસે વ્યાખ્યાના સાંભળ્યાં છે. તેઓ ટેપીલા યુરુ ભક્ત હતા. મહું મ પોતાની પાછળ છ પુત્રો મૂકી ગયા છે.
- "૧ અમથાલાલ, ૨ મણીલાલ, ઢ ચંદુલાલ, ૪ મેાહનલાલ, ૫ ચીમનલાલ, ૬ પાેષટલાલ, આ સુષુત્રો પણ પિતાની પાછળ પેાતાની ચાહની દુકાન પ્રમાણિકપણે ચલાવે છે. તેમ જ ધર્મ કૃત્યાે પણ કરે છે. તેઓ પણ સર્વે ધર્મમાં દત્તચિત્તવાળા ગુરુભકત અને શાસનપ્રેમી છે. પૂજ્ય પિતાની પાછળ સં. ૧૯૭૯ ના મામસર સુદી છઠતા રાજથી નવપદ ઉદ્યાપન મહોત્સવ (ઉજમણું) ઘણી જ ધામધૂમથી કર્યું હતું. ગુરુ-શ્રીના ઉપદેશથી છ છેાડ ખાદીના ભરાવ્યા હતા ને ત્રણ છેાડ મખમલના ભરાવવામાં આવ્યા હતા. તેમણે પાતાના પૂજ્ય પિતા તથા પૂજ્ય માતુશ્રી બાઈ નાથી (કે જે સં. ૧૯૭૩ ના આસા માસમાં કાળધર્મપાપેલ) તથા મામા શ્રી જોઇતારામ છગનલાલ દાશીના પુષ્પાર્થ ગુરુઉપદેશથી ન્યાતાને બદલે નવકારશીએ કરી હતી. તેમ જ ઉજમણામાં લ્હાણીએમાં "શ્રી સુખસાગર ગુરુ ગીતા " તેમ જ " દેવવંદન સ્તવન સ્તુતિ સંગ્રહ" નામનાં પુસ્તકા છુટથી વહેંચ્યાં હતાં.
- " ભાઇ અમથાલાલ મહેસાણાની શ્રી સુખસાગરજી પુરતકાલયના તથા મું બઇ કાેટની જૈન મિત્ર સભાના ટ્રેરી તરીકે કામ કરે છે. તેમ જ સું બઇ કાેટના દેરાસરમાં પણ ચૌદ વર્ષ પર્યાંત પિતાની માફક જ

યાેગનિષ્ઠ આચાર્ય[ે]

મહુડીમાં પણ સં. ૧૯૮૦ ના માગસર સુદી બીજે ઘંટાકર્ણ વીરની સ્થાપના કરે છે. જૈન–જૈનેતર સહુ કાઇ માટે એ તીર્થને જીવંત જ્યાતસમું બનાવે છે.

ગાંધાવીની પ્રતિષ્ઠાનું કાર્ય જઇને પતાવે છે, ત્યાં ગૌતમ સ્વામીની મૂર્તિ તથા ગુરુ-પાદુકા પધરાવે છે. વળતાં શેઠ મહિલાલ માહનલાલ હેમચંદ ઝવેરી તથા શ્રી વીરચંદ ભગતના આગ્રહથી એક દિવસ અમદાવાદના આંબલીપાળના ઉપાશ્રયે આવી રહે છે.

અતિલેખન–વાચનથી શ્રમિત થયેલી આંખેા માટે ભક્તાે ચશ્માં લઇ આવ્યા છે; પણ પહેરતા નથી. કાેઇ આગ્રહ કરે તાે કહે છે: '' ભાઇ, હવે આ છેલ્લે વરણાગિયાવેડા શા?''

પાદરાથી વકીલ માેહનલાલભાઇએ વહેારાવેલી કામળ, પાંચ વર્ષની જીણું થઇ ગયેલી–કાઢી નવી લેવા શિષ્યા કહેતા ત્યારે " હવે નવી કામળ લેવાની નથી, આ કામળ છેલ્લી છે," એમ કહેતા.

કેાઇ ત્ટેલી કાચલી બદલી નવી કાચલી ઘડા પર મૂકવા કહે છે, તેા કહે છે: " ઘણા દહાડા એણે સાથ આપ્યા, ચાલે છે. અડધી છે, તાે બે વાર પાણી લઉં છું. "

> " જગ જાણે ઉન્મત્ત એ!, એા જાણે જગ અધ, દ્યાની કું જગમેં ઇરેયા, યુંનહીં કાંઈ સંખંધ."

> > --- આનંદઘનજી

ને સં. ૧૯૮૧ ના સાગસર સુદ છંઠ ને મંગળવારે પાતાની દીક્ષાના પચીસમા વર્ષના પુનિત પ્રભાતે નાંધે છે:

વિ. સં. ૧૯૮૦, આશ્વિન શુકલ વિજયાદશમી

લે. **ઝિક્સાગ**રસૃરિ

મેનેજરનું કામ કર્યું હતું, અને હાલમાં પણ અધ્યાત્મત્તાન પ્રસારક મંડળના પ્રમ<mark>ટ થ</mark>તાં પુસ્તકાેના પ્રચાર કરવા યથાશક્તિ ધર્મ કાર્યોમાં ઉદ્ધકત રહે છે.

[&]quot; પિતાના વિચારા અને આચારાના વારસા પુત્રોને મળે છે એ કહેતી શ્રી નગીનદાસના સુપુત્રોએ સાચી પાડી છે. મહું મ નગીનદાસ ભાખરીઆના સુપુત્રો પણ ધર્મમાં સારા ભાગ લે છે. સૌ ભાઇઓનું કુટુંબ હજા સુધી પણ સંપીજ પીને એકત્ર રહે છે. તેમના હાથે ધર્મ કાર્યો થાવ! તેમણે " લાલા લજપતરાય ને જન ધર્મ" નામનું પુસ્તક છપાવવામાં (પિતાની પાછળ ઉજમણા નિમિત્તે) મદદ કરી છે. આવાં જ સુકૃત્યા તેઓના હાથે થાય એ વાંચ્છા છે.

[&]quot; શેઠ તગીનદાસ રાયચંદ, જૈતધમીં નીતિવાળા ળાહાશ વ્યાપારી સખાવતે બહાદૂર હતા. તેમણે અમારા સદુપદેશ સાંબબ્યા હતા અને ગરીખ લાેકાને ઘણું દાન કર્યું હતું; તથા પાંજરાપાલા, ગરીખ બ્રાવ-કામાં, દેરાસરા, ઉપાશ્રય વગેરેની ટીપામાં હજારા રૂપિયા ખરચ્યા હતા, ને મહેસાણા જૈત કામમાં આગેવાન હતા. સદાચારી પ્રમાણિક નગીનદાસ શેઠના મરણથી જૈતકામને તથા મહેસાણાને ખાટ પડી છે. તેમની પાછળ તેમના સુપુત્રો એવા થાઓ, અને જૈનધર્મની આરાધના કરા શેઠ નગીનદાસના પુત્રો ધર્મા, પરાપ-કારી નીતિવાળા અને દેવસુરુધર્મની શ્રદ્ધાભક્તિવાળા અને પરાપકારનાં કાર્યોમાં યથાશકિત દાન કરનારા દયાળુ પ્રેમી સુરુભકત છે. તેમનામાં અનેક સુણા ખીલા અને શાસનદેવા તેઓને સહાય કરા.

આત્માના ચાેમાસાના ઇચ્છુક

૩૫૧

દીક્ષાનાં રે, ચાવીશ વર્ષ પૂરાં થયાં, સંયમની વર્ષે રે. પ્રવેશાને સુખ લહ્યાં. પચીસમા પંચ મહાવત પૂરાં પાળ્યાં, અતિચાર કર્યા દ્વર. નિયમાસન ને પ્રાણાયામથી, ધર્મ સાધને થયા શર: આત્માનુભવ આવ્યો રે, ચિદાનંદ પ્રભુ વર્યા. સંયમ ૦ અનેક ભાષણ, અનેક પ્રંથા, રચ્યા કરી જગસેવ, અાતમને પરમાતમ કરવા**,** ત્યાગી માહની સુરિની સ્વક્રજે[°] રે, ચાલી સમબાવે રહ્યો. સંયમ૦ રામ, રાષ ને વેરના હમલા, કર્યા માહે જે તેહ, સમભાવે ઉપયોગે વાર્યા, પાેષી **પ**રમાથે^ς પરિવહ પ્ર**સ**ંગે રે, આતમભાવે ગહગહ્યો. સંયમ૦ ધર્માક્રિયા વ્યવહારે વર્ત્યો, અંતર રાખી નિશ્ચયથી આતમ ઉપયોગે, વર્ત્યો ઉપયોગ દક્ષ; ગુણ ને દેાષ તપાસી રે, આતમગુણ પંથે વહ્થો. સંયમ૰ ત્રાન ક્રિયા ને સેવાબક્તિ, નિઃસંગ ચારિત્ર ત્યાગ, **આતમના ઉપયોગે બાહ્યમાં, વત્યે**ી સાક્ષીએ ગુણરાગ; ણુષ્ધિસાગર આનંદ **રે, આપાઆપ રૂપ લ**હ્યો. સંયમ•

આ ' ચાવીસ વર્ષ' સંયમ પાલન-ગાન 'ના ઉપર પાતે નાંધે છે કે:-" આજે ચારિત્ર-દીક્ષાનાં ચાવીસ વર્ષ પૃર્ણુ થયાં. પચીસ વર્ષની વયે વિ. સં. ૧૯૫૭ ના મૃગશીષ શુકલ પક્ષ છઠના રાજ ચરિત્ર-દીક્ષા અંગિકાર કરી હતી. પંચ મહાવત અને છઠ્ઠા રાત્રિ- ભાજન વર્તના હજી સુધી ભંગ થયા નથી. અતિચાર પ્રગટ થતા વારી દીધા છે. ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિથી આત્માની શુદ્ધતામાં આગળ વધી આત્મા રૂપી પરમાત્માના સાક્ષાત્કાર અનુભવ કર્યો. [સં. ૧૯૮૧ ના માગસર સુદ ૬ ને મંગળવાર, તા. ૨-૧૨–૧૯૨૪]

માગસર સુદ તેરશને દિવસે સાદરાના પાલીડીકલ એજન્ડને સદુપદેશ આપ્યા. જૈન ધર્મ'તું વિશાળ રહસ્ય સમજાવ્યું. ઇન્ગ્લેન્ડ અને હિંદના લોકોને એક નજરે નિહાળવા કહ્યું, તે પછી માણુસા, લોદ્રા, વીજાપુર વગેરે સ્થળે ફરી ધર્મ પ્રભાવનાનાં કાર્યો કરતા સાંબરકાઠા પર વિચરતા રહ્યા.

ફાગણ માસમાં તેઓ શ્રી વીજાપુર આવ્યા. પટદર્શનવાળા અને ગુરુપાદુકા જે ખેત-રમાં હતી ત્યાંના, ઉત્તર ભાગ તેમણે શ્રાવકા પાસે ખરીદાવી હીધા.

" શા માટે, મહારાજ !"

" અરે ભાઇ, જમીન હાય તા સારી; આગળ કામ આવે."

વાેગનિષ્ઠ **આચાર્ય**

આ શબ્દો કાઇન સમજ્યું, પણ એ કાળખાલ હતા. વિધાતા તીકૃષ્ લેખિનીથી ઇતિહાસ લખી રહી હતી. એણે યાગીરાજની કસાટી કરવા ધારી હતી.

ચૈત્ર સુદ પાંચમના દિવસે શ્રીરામના હનુમાન-સૂરિજીના અંગત સેવક પ્રશિષ્ય શ્રી. વૃદ્ધિસાગરજ ભાર દિવસની તાવની બિમારીમાં ગુજરી ગયા. સાળ વર્ષ સુધી આ સેવાપરાયણ પ્રશિષ્યે સૂરિરાજની સેવા કરી હતી. કંઇ આવ્યા, કંઇ ગયા. કંઇએ રિસામણાં-મનામણાં કર્યા, પણ આ ગુરુભકત પ્રશિષ્યે સેવાની જ્યાતિ અખંડ અબાધ રાખી. મારનું પીછું ખરી પડ્યું. એનું મૃત્યુ એઇ સ્થિતપ્રત્ન ગુરુજ વ્યાકળ બની ગયા. બાલ્યાઃ

" ભાઇ વૃધ્ધિસાગર, આત્મસ્વરૂપમાં રહેજે; જરા પણ ગભરાઇશ નહિ. તારી પાછળ જ આવું છું."

પાતાની ડાયરીમાં નાેંધ તથા કવિતા કરતાં કથે છેઃ '' મારી પાસે ખરા ગુરુભકત આત્માર્થા સાધુ વૃધ્ધિસાગરજી હતા. "

આ પછી સૂરિરાજ એકલવાયા જેવા લાગતા હતા, ચૈત્ર વદી દશમના રાજ આત્મ-શાંતિ માટે વીજાપુરથી મહુડી ગયા. મહુડીમાં જીવને શાંતિ મળી. આ વેળા તેમણે પત્રો અધે લખ્યાં.

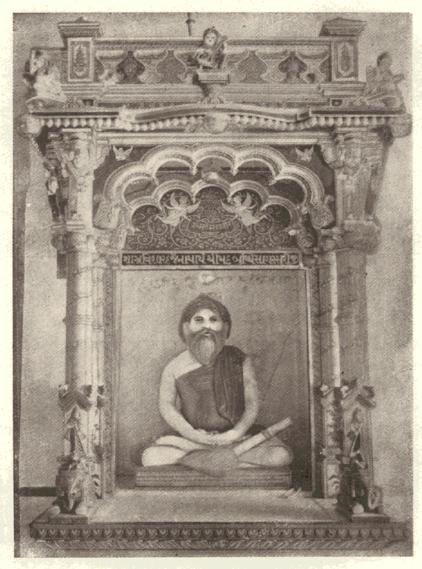
" હવે આ દેહના ભરાંસા નથી. હું તમાને સહુને ઘણા નમ્ર ભાવે ખમાવું છું. "

મુનિશ્રી સિધ્ધિમુનિજી પણ વિહાર કરતા સૂરિરાજના મેળાપ માટે મહુડી આવ્યા. અને વચ્ચે મતભેદ હેાવા છતાં અને પ્રેમથી મળ્યા. સૂરિરાજે કહ્યું: " તમારી જ વાટ જેતો હતો " ને પછી તો પાતાનાં અધૂરાં સ્વપ્નાની ચર્ચામાં પડયા.

શ્રી. સિદ્ધિમુનિજીએ સંથારા જોતાં કહ્યું: " અરે, સંથારા ઘણા એાછેં છે. "

ધીરેથી સૂરિરાજ બેલ્યા: ''કેમ સિહિમુનિજી, તમે જાણતા નથી કે હું એક આસન પર નિરંતર પડયા રહેનારા છું. આટલાયે ડુચા બીજાએ ઘાલી દીધા છે. શરીરની શી શુશ્રુષા ? "

શ્રી. સિધ્ધિમુનિજી પાતાનાં સંસ્મરહોા લખતાં લખે છે કે, "એક વાર સવારમાં મેં પૂછ્યું, તમે વધારે સમય આ સંસારમાં હયાત રહા તો શું મહત્ કાર્ય કરા કરા કચવા એ હયાત ન રહી શકા એમ તમને લાગે તા તમારી ઇચ્છાને અનુસરનારા શખ્સને તમે શું કરવાનું કહા કે" " તેઓએ સ્પષ્ટ કહ્યું: " હું હવે ઝાઝો સમય કાઢીશ નહિ; પણ માના કે હું વધારે જીવું તા આ મહુડી પ્રદેશમાં એક ગુરુકુલ માટે પ્રયત્ન કરું, કે જેમાંથી સમર્ય જૈનો અને એવા પિતાઓ તૈયાર થાય અને સમર્ય આચાર્યો અને એવા નિસ્પૃહીઓ નિવડે; તથા નેતાએ થવાને ભાગ આપનારા પણ પાકે. આ કાર્ય હું ન કરી શકું તા અજિતસાગરસૂરિજી અને તમે તે કરા એમ હું ઇચ્છું છું, બાકી મારું લેખનકાર્ય તા મારી જિંદગીના અંત સુધી

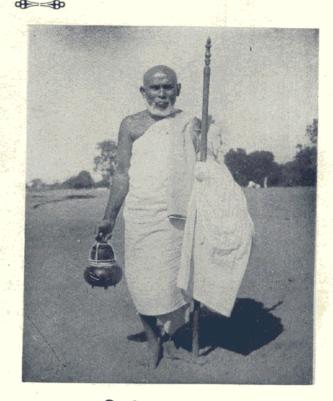
શ્રી સાણુંદ જૈન દેરાસરમાં સુંદર દેરીમાં આવેલી શ્રીમદ્દની આરસ પ્રતિમા

આચાય શ્રી કીતિ સાગરસૂરિજી–સપરિવાર

બેઠેલા : શ્રી કરુણાસાગરજ, આ. શ્રી કીર્તિ'સાગરસૂરિજી; પં. શ્રી મહાદયસાગરજ પાછળ ઊભેલા : શ્રી સુબાેધસાગરજી; શ્રી દક્ષસાગરજી; શ્રી સુભદ્રસાગરજી; શ્રી ચંદનસાગરજી

સુનિશ્રી શમતાસાગરજી

ચારિત્રનાયકના હસ્તાક્ષરાે

मुक्ताम र्रेडर- अविभागत

> ચરિત્રનાયકના સુધાગ્ય શિષ્ય સ્વ. શ્રી વૃદ્ધિસાગરજ

શ્રી. હેમેન્દ્રસાગરજી

આત્માના <mark>ચામાસાના</mark> ઇચ્છીક

કપુર

લગભગ ચાલુ જ રહેશે. "

ખરેખર તેમણે લગલગ મરણાંત સુધી તે કાર્ય કર્યા જ કર્યું. પાલીતાણાના ગુરુકુલને વધારે સારી સ્થિતિમાં લાવવા અને મહુડીના પ્રદેશમાં એક આદર્શ ગુરુકુલ સ્થાપવા તેમની ભાવના હતી.

છેલ્લાં કેટલાક વખતથી પાતાના ભકતાને પત્ર લખતાં, એમાં અંતિમ આત્મ-ઉપદેશના આહલેક જાણે સંભળાતા હતા. એ ઉદ્ગારાના સર્વ સંગ્રહ અહીં અશક્ય છે; પણ એમાંના પાંચદસ કાગળની થેડીએક પંકિતએ અહીં ઉતારીએ છોએ.

" લાઇએા, સુસાફરી પૂરી થઇ છે. જે કાંઇ ઇચ્છા હેાય તે લઇ હોા, નહીં તર પાછ-જાથી પસ્તાવા થશે. "

×

" આત્મભાવે મરલું અને જડ લાવે જીવલું એ જ જન્મ–મરણનું કારણ છે. "

×

' જડ વસ્તુએાના સાગરમાં તરાે, પણ તેની નીચે આસકિતથી ન રહાે. "

×

" વહાદરા વગેરે શહેરની કીર્તિ કરતાં ગરીબ ભકતની ભકિતમાં આનંદ અનુભવાય છે. "

×

" ધનમાં આત્મા નથી !"

×

" બાહ્ય દુઃખાેના તાપથી આત્માના આનંદરસ પાકે છે, તેના સ્વાદલેવાની જરૂર છે. કેરી તાપથી પાકે છે, ત્યારે તેમાં રસ આવે છે. "

×

" ઊંટના અઢારે વાંકાના જેવા આ સંસાર છે. સંસારમાં કંઇ ને કંઈ બાકી રહે-વાતું. સર્વમાં કંઇ ને કંઈ કહેવાતું."

×

" સર્વ વાતે સંપૂર્ણતા સંસારમાં કાેઇને પ્રાપ્ત થઈ નથી, અને થવાની નથી. "

×

'' તારા મન પ્રમાણે સર્વ સાતુકૂળ થાય તેા પછી દુ:ખ કયાંથી ? અને વૈરાગ્ય પણ ૪૫ *૩૫*૪

યાેગનિષ્ઠ આચાર્ય

કયાંથી થાય ? અને પછી ' સંસાર દુ:ખમય છે ' એવું વીતરણ દેવનું વાકય ખાેટું થાત !"

×

" આમ્રવૃક્ષ તળે આનંદ વર્તે' છે. મનમાનતા વનવૃક્ષ પ્રદેશ અને એકાન્તવાસ મળ-વાથી ધ્યાન સમાધિની ખરી ક્ષય ક્ષાગી છે. "

×

" તમે પાતે જ માંડળ (સંસ્થા) રૂપ છા. ઉપશમ અને ક્ષયાપશમ ભાવે અંતરમાં માંડળ ભરા કે જેથી બાહ્યમાં ડળની ઉપાધિમાં નિલેપ્ય રહી શકાય."

×

" લાંકસંગ્રા–કીતિ સંગ્રા વગેરે વાસનાએ છે, તે આત્મા નથી; તેથી તેમાં આસકત થવાની જરૂર નથી. "

×

'' અંતરતું જ્ઞાનખળ જયા**રે માેહ**ના એક વિચારને પણ રહેવા ન દે ત્યારે *જૈ*નત્વ પ્રગટેલું અંશે અંશે સમજવું. ''

×

" કખરા અને સ્મશાના તરફ જુઓ એટલે તમાને આત્મસુખની દિશા દેખાડશે."

×

" જેને જુઓ ત્યાં આત્મા જુઓ ! જે વિચારા ત્યાં આત્માને વિચારા. સવ[°] ઇન્દ્રિ-યાના વ્યાપાર પણ આત્માની પ્રાપ્તિ માટે થવા જોઇએ, ઔદયિક ભાવમાં આત્મભાવે ન પરિણમલું એ આત્મજીવન છે. "

×

" પ્રેમ-શ્રદ્ધાથી કરાઉા ગાઉ દૂર છતાં, શિષ્ય પાતાની પાસે છે, અને શ્રધ્ધા-પ્રેમ વિના પાસે છતાં કરાઉા ગાઉ દ્વર છે. "

×

" અનુષ્ય સર્વંત્ર નથી. આરી અગર તમારી સર્વંની લુક્ષા થાય. "

×

" મારા સ્વલંત્ર સ્વભાવ છે. "

×

" વિહાર-ચામાસું સર્વે કર્મનાં ફળ છે. તેમાં ધર્મ∽ચ્યધર્મ સંજ્ઞા રહી નથી, જ

ચ્યાત્માના ચામાસાના ઇચ્છુક

344

×

" શરીર સારું થાય અગર ટળી જાય, તે ળ'નેમાં વસ્ત્રના ગ્રહણ–ત્યાગ જેટલી ખુદ્ધિ ઉપયોગથી વતે છે. "

×

ં મનના તાખામાં જ્યાં સુધી આત્મા છે, ત્યાં સુધી તે મનના કેદ્રખાનામાં કેટી છે."

×

" આનંદઘનજીની પદવી વિના જેટલી માટાઈ છે, તેટલી હાલ અન્યની દેખાતી નથી. "

×

" દુઃખની પાછળ સુખ છે. સતત ઉત્સાહ, અભ્યાસ અને આત્મણળથી ઇચ્છિત વિજયલક્મીની પ્રાપ્તિ થાય છે."

×

" લઘુતા, સમાનતા, વિજય એ પાતાના મિત્રો છે. તેતું ક્ષણ માત્ર પાસુ મુકલું નહિ."

×

^{ડડ} સ્વાર્થમચ સંસારમાં **પરમાર્થ** કૃત્યા સાર છે. "

×

^{(૧} રાધાવેધ સાધવાની પેઠે ચારિત્ર–સાધનમાં ઉપયોગ રાખવેા. ^{*}

×

" પરભાવમાં પડેલું નહિ–પાતાના આત્માનું હિત કરલું. "

×

^લ દુઃખના વખતમાં જાગ્રત દશા રહે છે. "

×

^લ શાસ્ત્રામાં વૈયાવચ્ચને અપ્રતિપાતી ગુણ કહ્યો છે. "

×

'' સર્વાને દુઃખ આવી પડે છે. જ્ઞાની સમભાવે વેદે છે, અને અજ્ઞાની ઉલટા શાહ કરી ખુંધાય છે. "

X

" શું કૃતરું ભસે તે। આપણે ભસીને ઉત્તર વાળવા જોઇએ ?"

×

૩૫૬

યાેગનિષ્ઠ આચાય[ે]

" ઉચ્ચ માગમાં જેટલું અપકી તિ નું અંધન છે, તેટલું કી તિ નું અંધન છે. "

×

" જ્ઞાન વિના કેળવણી પામેલા શ્રાવકા હવે સાધુઓને બાવાના કરતાં પણ ખુરી દુષ્ટિથી દેખે છે."

×

સારાં આળકાને તો સૌ રમાઉં છે, પણ નઠારાં, ગંદકીવાળાં-વિષ્ટાવાળાં આળકા તેર માતાની દેષ્ટિ વિના સુધારી શકાય નહિ. "

×

" આત્માનું નામ નથી કે રૂપ નથી, છતાં કર્મ'ના યાગે આ બધી જંજાળમાં પાતાની સુરતા ધારણ કરવી એ કંઇ સામાન્ય વાત નથી. "

×

" લેખક-વાચકની તાદાહમ્યતા આહમસ્વરૂપમાં વીજળી શકિતની પેઠે પરિણુમે છે. "

×

" હિંમતની કીંમત નથી. "

×

" મને તમારા રૂપ કરવા હાય તા પહેલાં તમે મારા રૂપ બની જાએા, એટલે હું તમારા રૂપ થઇ જઇશ."

×

'' મારી તબિયત નરમ થયા પછી હવે મારી સ્વત ત્ર પ્રકૃત્તિ વધી ગઈ છે. "

×

" સાધુ વ્યાખ્યાનની પાટ પર બેસે છે, ત્યારથી ભણવાનું ચૂકે છે. "

×

" અપૈક્ષાએ-અધ્યાત્મદૃષ્ટિએ આત્મા તે મહાવીર છે. "

×

" જ્ઞાનીએ સંસારમાં ગાંડા જેવા ગણાય છે; પણ તે શાથી અને તેમાં શું રહસ્ય સમાયેલું છે, તે વિચારશા. "

×

આત્માના ચામાસાના ઈચ્છુક

<u> ૩૫૭</u>

અનન્તા તરફ પ્રયાણ કરી રહેલા આ યાગી આત્મા મહુડીની રમ્ય કુદરતમાં જીવ-નના અવશેષ દિવસા ગાળવા આવ્યા. મહુડીનું સુંદર મંદિર, જીવતા જાગતા ઘંટાકર્ણ દેવ ને રમ્ય સાબરકાંઠા, આત્માની ઊંડી ગહુવરા જેવાં વાંઘાં ને યાગીને ગમી જાય તેવી નિર્મળ કુદરત! ચૈત્ર વદી દશમના રાજ એમણે ત્યાં આસન વાળ્યું; ને શિષ્યાને, સાધુઓને, ગૃહ-સ્થાને, સહુ સ્નેહીજનાને, ખપી જીવાને કાગળ ભેજ્યા. હંસક્ષા હજી નાના હતા ને દેવળ જાનું થયું હતું. એ દેવને દેવગત થઇ દેવળ બદલનું હતું. એના હંસક્ષા તો અજરામર હતા.

એ પત્રોમાંના એક વ્યન્તિમ પત્ર-પાતાના જ્ઞાની ગૃહસ્થ શિષ્યને લખેલા ખરેખર મનન કરવા લાયક છે. એમાં સૂરિરાજ ' મૃત્યુમહાત્સવ 'ની જાણે કુમકુમ પત્રિકા આલેખી રહ્યા દેખાય છે.

મુ. વીજાપુર, લે. ખુદ્ધિસાગર

- " શ્રી. પાદરા, તત્ર શ્રધ્ધાવંત દયાવંત દેવગુરુભક્તિકારક સુશ્રાવક વકીલછ શા. માહનલાલ હીમચંદ્રભાઇ તથા ભાઈ મણિલાલ તથા ભાઇ રતિલાલ વ. યાેગ્ય ધર્મલાભ,
- " વિ. પહેલાંના કરતાં હાલ કંઈક શરીર ઢીક છે. ગામની બહાર ઢલ્લે જવાય છે. ખનશે તો ચાડા દિવસમાં બીજે ગામ હવાફેર કરવા જઇશું. શરીર હવે પહેલાંના જેવું સારું રહેતું નથી અને હવે ઘણા ખરા પુક્ સુધારવાના બાજો એાછા થઇ ગયા છે. આત્મશાંતિ વર્તે છે.
- " અશાતાને મધ્યસ્થભાવે ઉપયોગ દબ્ટિએ ભાગવાય છે. સમ્યક્દબ્ટિના અળે જ્ઞાની પાતાના આત્માને પાતાના સ્વરૂપમાં રમાવે છે, અને મૃત્યુકાલે પણ મૃત્યુભય રાખી શકતા નથી.
- " સર્વ થકી માટામાં માટા પુરુષાથ કરવાના એ છે કે મૃત્યુભયની વૃત્તિઓને જીતી લેવી તથા જીવવામાં ને મરવામાં તે તટસ્થ દુષ્ટા તરીકે વર્ત છે ને સાક્ષીભાવ ધારણ કરે છે, તેથી તે દેહાદિકની સાથે બંધાતા નથી, અને તેથી આવતા ભવમાં તે જાતિસ્મરણજ્ઞાનને શીઘ પ્રાપ્ત કરે છે. પુનર્જન્મના જેને પૂર્ણ નિશ્ચય થયેા છે તથા કર્મના જેને નિશ્ચય થયેલો છે તથા જેના આત્મા શરીરમાં રહેલો છે અને શરીરને ઘાડા જેનું માનીને તેને વાહન તરીકે માને છે તે દેહાદિકમાં બંધાતા નથી અને મરણકાલે તેની આંખા વગેરે બંધ થાય, કાન બંધ થાય, બાહ્યઇન્દ્રિયાનું ભાન તે વખતે ના રહે તે પણ અંતરથી તે મરણકાલે જાગૃત રહે છે, અને તે મરણકાલે આત્માની અનંતઘણી શુધ્ધિ કરે છે. આત્મા અમર છે, અને તે દેહાના સંબંધમાં વર્ત તો છતાં પણ સર્વથી દેહાતીત છે, એવા પૂર્ણ નિશ્ચય થાય તા માટામાં માટા મૃત્યુભય ટળી જાય. મૃત્યુ શરીરનું થાય છે અને મૃત્યુ આત્માની ઉચ્ચ દશાની શ્રેણીઓમાં ચઢતાં આગળના ઉચ્ચ દેહા ધારણ કરવાને માટે ઉપયાગી થાય છે અને આગળ આત્માની પરમાત્મદશા પ્રગટ કરવામાં આ દેહે પુરુષાર્થ ન થતો હાય અને જે કાર્ય સિધ્ધ ન થતું હાય

૩૫૮ યાંગનિષ્ઠ આ**ચા**ય

તે બીજા દેહે કરવા માટે વચ્ચે રહેલું દેહનું મરણ ઘણું ઉપયોગી થઇ પડે છે, એવું આત્માથી જ્ઞાની ભક્ત પુરુષ માટે સમજાય છે.

" જ્ઞાની પુરુષા જીવનથી હર્ષ પામતા નથી અને મરણથી શાંક કરતા નથી. તેઓ જીવતાં છતાં અમુક દિષ્ટિએ દેહ પ્રાણનું મૃત્યુ અનુભવે છે અને તેથી દેહ અને પ્રાણ વગેરે સાધનાને વ્યવહારાપયાંગી ગણી તેની સારસંભાળ કરે છે, પણ જ્યારે તેના નાશ થવાના હાય છે ત્યારે ઘણા આત્મભાવમાં જાગૃત થાય છે, આત્મ ઉપયોગી થાય છે, અને પહેલેથી તેમના તેવા આત્મઉપયોગ વર્તવાથી મરણકાલે દુ:ખ પડે છે અને બાદ્ય ઇન્દ્રિયાનું ભાન મુલાય છે, તેા પણ અંતરથી જાગૃત હાય છે. જેમ સ્વપ્નમાં દેહ અને ઇન્દ્રિયોના સંબંધ ચિંત્વન પરત્વે સાક્ષાત્ નથી દેખાતા છતાં દેહ અને ઇન્દ્રિયથી ન્યારી રીતે આત્મા પાતાનું ચિંત્વન કરે છે, વિચાર કરે છે, તેવી રીતે દેહ અને પ્રાણના જયારે અવસાનકાળ થાય છે ત્યારે ઉપયોગી આત્મા અશાતા વગેરે વેદનીયને મુખ્યત્વે વેદતા છતાં પણ અંતરમાંથી જાગત રહે છે, અને બાદ્ય ઇન્દ્રિયોના ભાને ભાનવાળા નહી છતાં પણ અંતરથી ભાનવાળા રહે છે; કારણ કે તેણે પહેલાંથી ઉપયોગ વડે આત્માને તેવી ગતિ આપી હાય છે, તેથી સમ્યગ્રાનીનું સમાધિ મરણ થાય છે, અને તે ઉપયોગપૂર્વંક દેહને છંડી શકે છે અને તે બીજા ભવમાં જાય છે તેા પણ પોતાનું ભાન કાયમ રાખે છે.

" એક વાર સમ્યક્દિ થઇ તો તે પછી જીવ ગમેત્યાં જાય તો પણ પાતાના આત્માના વિકાસ જ કરવાના અને અંતરની પરમાત્મ દશા પ્રગટ કરવાની પ્રગતિને પ્રગટ કરવાના અંતે અંતરની પરમાત્મ દશા પ્રગટ કરવાની પ્રગતિને પ્રગટ કરવાના જે. તેમાં શંકા છે જ નહિ. મરણ એ વૈરાગ્ય દેનાર શિક્ષક છે. જ્ઞાનીઓને તેથી તે છે, કારણ કે તેનાથી તેઓ પરમાત્માની વિશેષ ભક્તિ કરે છે અને આત્મધ્યાનમાં પણ વિશેષ ઉપકારક થાય પ્રગતિ કરે છે.

ચ્યાત્<mark>માના ચામાસાના</mark> કછુક

346

અંતરમાં જેઓ ભાવે છે, તેઓને દેહના સંપૂર્ણ નાશકાલે દેહાધ્યાસવૃત્તિ રહેતી નથી, અને આત્માપયાગ વર્તે છે.

" જ્ઞાની આત્મા ક્ષણે ક્ષણે મૃત્યુની સામે દેહમાં રહેતો છતા યુદ્ધ કર્યા કરે છે, અને તે જ્ઞાનસમાધિ મરણ પ્રાપ્ત કરે છે. કાેઇનું કેવું મરણ થાય તે પાતે જાણી શકે અને કેવલ- જ્ઞાની જાણી શકે અને તેથી અમુક મનુષ્યનું કેવું મરણ થયું તે મરતાર પાતે જ અનુભવી શકે. સમ્યક્દિષ્ટ જ્ઞાની આત્મા મૃત્યુ વગેરે ખરા પ્રસંગે તેા અંતરમાં જાગૃત રહે છે અને જ્ઞાન ધ્યાન ભક્તિની પરણતીમાં રમે છે, અને તેથી તે દેહ બદલતા અદલતા આગળ ને આગળ ચાદયા જાય છે. આત્માની પૃર્ણ પ્રતીતિ થયા બાદ બાળ અજ્ઞાન મોહદશાવાળું મરણ થતું નથી અને તેથી આત્મા પાછા પહેતા નથી.

" શરીરના ઝલ્લા ખદલવા તે જેવું ખાદ્યાથી કાર્ય કરાય છે, તેવું જ જ્ઞાનીનું દેહ ખદલવારૂપ કાર્ય છે. આ પ્રત્યક્ષ દેખાતા દેહ વગેરેના સંખંધા જ્યાં સાચા માનવામાં આવે છે ત્યાં મૃત્યુલય રહેલા છે; અને મરણ ખાદ આત્માની હયાતીના જ્યાં નિશ્ચય હાય છે ત્યાં જ્ઞાનભાવ જાગૃત થાય છે, અને મૃત્યુલય ટળે છે, અને આત્મા મુક્તિના પંચ ક્રમે ક્રમે ચઢતા છેવટે અંતરમુદ્રતમાં કેવલજ્ઞાન પ્રકટ કરે છે અને પરમાત્મા થાય છે.

" ગ્રાનીઓના શરીરને જે મૃત્યુ ના હોત તો તે આગળ ચઢી શકત જ નહિ. ગ્રાની મૃત્યુના કાળા પડદો ચીરીને તેની પાછળ આત્મપ્રકાશ દેખે છે ને તેથી તેઓ નિર્ભય અને છે. મૃત્યુકાલની વચલી દશા અંધકારના જેવી છે, પણ ગ્રાનીને તો તે દશા પ્રકાશવાળી લાગે છે અને તેથી તેને જેમ જાગૃત દશામાંથી ગાઢ નિદ્રામાં જવું અને ગાઢ નિદ્રામાંથી જાગૃતમાં જવા જેવું લાગે છે. જે પ્રભુના ભક્ત સમ્યકદૃષ્ટિ જીવ થયા હાય છે તે મૃત્યુકાળની પૂર્વે સર્વે પ્રકારની માહશક્તિઓ દૂર કરે છે અને પંખી જેમ પાતાના શરીર પરની ધૂળ ખંખેરી દે છે તેમ તે સર્વ પ્રકારની વાસનાને ખંખેરી નાખી ચાંખ્ખા અને છે અને તેથી તે નિર્ભય ખને છે.

"મરણ કઇ વખતે થવાનું છે તેના પહેલેથી નિશ્ચય થતા નથી, માટે પહેલેથી જ્ઞાન ધ્યાન સમાધિથી ઘણું ચેતી લેવું જોઇએ અને ઘણી આત્માની શુદ્ધિ કરી લેવી જોઇએ કે, જેથો મૃત્યુકાલે પશ્ચાતાપ ના થાય ને મનુષ્યભવ હારી ના જવાય. ક્ષણે ક્ષણે જે આયુષ્ય એ છું થાય છે તે આવીચી મરણ કહેવાય છે અને તે જ મરણ ક્ષણે ક્ષણે ચાલ્યા કરે છે અને દેહના છેવટના નાશ સુધી રહેવાનું, આવું જે જાણે છે અને જ્ઞાનભાવથી જે અંતરમાં જાગૃત થાય છે, તે દુનિયાના કાઈ પણ પદાર્થમાં રાગદેષથી આસકત રહી શકે નહિ, અને તે ક્ષણે ક્ષણે અંતરમાં શુદ્ધ પરમાતમાને સંભારતા ક્ષણે ક્ષણે જીવે છે અને અન્યોને પણ જિવાડી શકે છે.

" શુધ્ધાત્માનું સ્વરૂપ સ્મરણ કરલું, પરમેશ્વરમાં પાતાનું મન લયલીન કરલું, તે જ પ્રભુમાં રહેવાનું છે અને તેવી રીતે પ્રભુમાં રહીને બાહ્ય દુનિયામાં આજીવકાદિ સંબંધે વર્ત- ૩૬૦ યેાગનિષ્ઠ આચાર્ય

વાનું થાય તો તેથી આત્મા નિર્કે પ રહીને આત્માની શુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી માેક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. આવી દશામાં રહેવા ખાસ ઉપયોગ રાખવો. હું પણ તેવા ઉપયોગ રાખવાના પુરુષાર્થ કરું છું. જગતમાં તેથી કાઇ રાગી દ્રેષી રહ્યુ નથી અને જગતમાં પ્રભુમાં રહીને આત્મ-પ્રભુને પ્રગટાવવા આત્માપયાને જીવાય છે અને બાદાથી આયુષ્ય ઉદયે પણ શરીરથી જીવાય છે. આવી રીતે બે નાંખા જીવનને અનુભવાય છે અને વર્તાય છે, અને શુદ્ધ પૂર્ણ પરમાતમા થવા માટે અંતરમાં ઉપયોગદશાથી માેહની સાથે યુષ્ય થાય છે, અને તેવું યુષ્ય અંતરમાં ચાલે છે તેના અનુભવ થાય છે. આવા યુષ્યમાં દેહને પ્રાણનું મૃત્યુ થતાં આત્માના વિજય થાય છે એ નિઃસંશય વાત છે. એમાં ક્ષણ માત્રના પ્રમાદ કર્યા વિના આગળ વધવાની જરૂર છે અને આત્માના પ્રદેશો જે અનુભવજ્ઞાન નહી પામેલા હાય તે પ્રાપ્ત કરવાની જરૂર છે.

"આત્મ સમાધિશતક" નઃમના સંસ્કૃત ગ્રંથમાં અમાએ મરણકાલે ઉપયોગ રાખવાની દિશા જણાવી છે. એક વાર આત્માના પૂર્ણ નિત્યત્વપણાના અનુભવ થયા કે તે પછીથી આત્મા તરત જ નિર્ભય થવાના જ, અને આખા જગતના જીવાને ડરાવનાર મૃત્યુની સામે તે નિર્ભય થઇને ઊભાે રહેવાના જ અને આત્મા શૂરવીર બનવાના જ. આત્માનો અનંત શકિત છે. એક વાર તેને આખરપણાનું જો ભાન થયું અને તેના પૂર્ણ સંસ્કાર પાડયા તા પછીથી તે વસ્ત્રને ખદલવાની પેઠે મરણના ખેલને સમજે છે, એટલે તેમાં તેને કશું લાગતું જ નથી. આવી દશા પ્રકટ કરવા માટે પહેલાથી જ નિર્પાધી નિવૃત્તિ મેળવવી જોઇએ અને જ્ઞાનીઓની સંગતિ કરવી જોઇએ અને સર્વ જીવાને ખમાવી લેવા જોઇએ. દેહતું મરણ જ્યારે થવાતું હાય ત્યારે થાય. પણ જ્ઞાની પુરુષ તા પહેલાંથી જ સર્વ જીવાની સાથે ક્ષમાપના કરીને રાગદ્રેષ વેર રહિત ભાવપણે સર્વ જીવાની સાથે વર્ત છે અને વર્તવાના ઉપયાગ સમજે છે. અને તેથી તે પાતાનું સાધ્ય ભૂલતા નથી અને મરણાદિ પ્રસંગ આવે છતે ખરા યાષ્ધા બની જાય છે. દરેક મનુષ્યે પહેલાંથી આવી દશા પ્રકટ કરવામાં પુરુષાર્થ કરવા. પરિગ્રહ મુર્સ્જાની વૃત્તિઓને રાકવી અને શુભાશુભ વૃત્તિઓથી પાતાના આત્મા ન્યારા છે એવા જે અનુભવ કરવા તે જ આત્મપ્રભુના સાક્ષાત્કાર છે અને એવા આત્મપ્રભુના સાક્ષાત્કાર કરી લેવામાં તન, મન, ધન, સર્વનું ભાન ભૂલી જવું જોઇએ, અને વહેવાર કાર્યોને પણ એક વાર છાડી દઇને આત્મદશાના અનુભવ કરી લેવા જોઇએ, અને જીવતાં મરજીવા ખનીને જીવવું જોઇએ.

" આવી દરાાના ખ્યાલ આવ્યા છે અને તેથી આગળના અનુભવપ્રદેશમાં આગળ જવા પુરુષાર્થ કરું છું અને તમને પણ જણાવું છું, કે તે દિશા તરફ ઉત્સાહથી લગની લગાડા અને આત્મપ્રભુને અનુભવવાની તથા નિર્ભયદશા પ્રાપ્ત કરવાની તાલાવેલી પ્રકટ કરા. જરા માત્ર પણ પ્રમાદ ન કરા. ઉપયોગ ભુલાય કે પાછા ઉપયોગ પ્રકટ કરા. દરેક કાર્યપ્રસંગે ઉપયોગ કાયમ રાખવાનો અભ્યાસ પાડા અને કાેઈ માણસ જેમ પરવારીને બેઠા હાેય અને સાવધ રહે તેવી રીતે સાવધ રહીને માલ્યાત્રા કરવામાં પ્રવૃત્ત રહેવું. દુનિયાનાં આવશ્યક કર્તા વચા, પરંતુ અંતરમાં ઉપયોગી રહેવું અને મરણદશાની પહેલાં આત્માના શુધ્ધ ઉપયોગ ધારણ કરવા જોઇએ. એક પણ આત્મા સંખંધી કરેલા વિચાર નકામા જતા

આત્માના ચામાસાના કચ્છક

३६२

નથી; તાે પછી ક્ષણે ક્ષણે જે આત્માનાે વિચાર કરવામાં આવે છે, તેથી મુક્તિ થયા વગર રહે જ નહિ તે વાત નિશ્ચય છે, અને તેવા દઢ નિશ્ચયથી પ્રવર્તશાે.

" જ્ઞાની ભક્ત ધર્મી પુરુષને આત્માની પૂર્ણ શુદ્ધિને માટે, આત્માની પૂર્ણ પરમાત્મ કશા થવા માટે દેહાદિક પરિવર્તન હોય છે, અને પૂર્ણ કાર્ય થયે છતે દેહાદિકના અભાવ થાય છે, એવી જ્ઞાની ભક્તને પૂર્ણ ખાતરી થવાથી તેને મૃત્યુ પણ એક મહાત્સવ જેવું લાગે છે. અને તેને એક ધારણથી બીજા ધારણમાં ચઢવાની પરીક્ષાના જેવું લાગે છે, અને શિવસું દરી વરવા માટે તેને લગ્નમંડપના એવ્છવ જેવું લાગે છે. તેથી દેહ રહે અગર દેહ ન રહે તો પણ તેને તો સમભાવ પ્રવર્ત છે. દેહને છાડવા તે કાંઇ નવું કાર્ય નથી. તે તો અનાદિકાળથી થતું આવ્યું છે, અને અનંતીવાર દેહા છંડયા અને અનંતીવાર દેહા શ્રહણ કર્યા, તેમ આપણે સર્વજ્ઞોની વાણીથી જાણીએ છીએ, પણ સમભાવથી તેને આચારમાં મૂકીને વતી એ તો જ અનુભવ આવે.

" ફક્ત વાચતત્તાનથી આત્મા ઉપર ઊંડી અસર થતી નથી અને મન પર થયેલી ક્ષિણું અસર તો પાછી લુંસાઇ જાય છે, માટે આત્મામાં નિર્ભયતાના ઊંડા સંસ્કાર પડે અને તેનો પૂર્ણ અનુભવ થાય તેવા પુરુષાર્થ આ ભવમાં કરવા જ જોઇએ અને તેને માટે ત્રણ લુવનની શહેનશાહીને નાકના મેલ સમાન જાણીને તેના પણ ત્યાગ કરી આવી આત્માની ઉચ્ચ કશા પ્રાપ્ત કરવાની લગની લગાડવી જોઇએ, અને એવી લગની પાતાની લાગી છે કે કેમ તેના ખ્યાલ પાતાના આત્મા પાતાને આપે છે અને તેમાં આત્માની સાક્ષી વિના બીજાની સાક્ષીની જરૂર પડે છે. એક વાર આત્માને પાતાની સાક્ષીના ખ્યાલ આવે તેને બીજાની સાક્ષીની જરૂર પડે છે. એક વાર આત્માને પાતાની સાક્ષીના ખ્યાલ આવે તેને પરમાત્મદશાની છેક નજીકમાં જાય છે અને તેને પછી આ દુનિયા નાના બાળકના ખેલ જેવી લાગે છે અને તેથી તેમાં તે નિર્ભ ધ રહે છે. આવી દશા પામેલાઓની એક ક્ષણ માત્રના પણ પ્રમાદ કર્યા વગર સંગતી કરવી, અને પાતાનામાં તેવી દશા પ્રગટાવવી, અને દેહ પ્રાણના મરણ પ્રસંગે મૃત્યુ મહાન્સ્ય જેવું અનુભવાય અને તેના ખ્યાલ પાતાના અતરમાં આવે તેવી દશાના અનુસવમાં આગળ ચઢવું જોઇએ.

"અન્ય મનુષ્યા પાતાના મરા સંબંધી ગમે તેવા અભિપાય બાંધે તેમાં પાતાનું કાંઇ વળતું નથી. પાતાની દશાના પાતાને અનુભવ આવવા જોઇએ, અને સમાધિકાલમાં યાંગી જેમ દેહ અને ઇન્દ્રિયાથી ન્યારા વર્તે છે, તેમ મરા પહેલાં આયુષ્યની જીવન દશામાં સંસારમાં જીવતાં છતાં વારંવાર આવી ઉત્તમ દશાના અનુભવ આવવા જોઇએ, અને તેવી દશાના અનુભવ ના આવે તા સમજવું જોઇએ કે હજી ઘણી કચાશ છે, અને હજી કમેના ઘણા પડદા ચીરવાના ખાકી છે. એક કે બે ભવ જેના બાકી હાય તેવા મહા પુરુષાન આવી લગનીની તાલાવેલી લાગી હાય છે અને તેથી તેઓને બીજે કાઇ ઠેકાણે ચેન પડતું નથી. આતે ધ્યાન, રીદ્રધ્યાનના વિચારાને તા જીવતાં જ મારી નાખવા જોઇએ અને તે જીવતાં મરી ગયાની પાતાને ખાતરી ના થાય ત્યાં સુધી પુરુષાર્થ કરવામાં ખામી ન રાખવી જોઇએ, અને દ

૩૬૨ વે!ગનિષ્ઠ આ**ચા**ય[°]

એક ક્ષણના પણ પ્રમાદ ન કરવા જોઇએ. અનંતભવામાં પાતાનાં પાડેલાં નામા અને દેહના અનેક રૂપા તથા વર્તમાનકાલનું નામ તથા વર્તમાનકાલની દેહાકૃતિરૂપ હું નથી, હું આત્મા તેથી ન્યારા છું, તેવા પૂર્ણ અનુભવ અંતરમાં પ્રકટવા જોઇએ, અને તે પાતાને વેદાવા જોઇએ અને એવી રીતે અંતરમાં અનુભવ અનુભવાય તો નિર્ભયતા અને આત્માનંદ ખીલે, પ્રકાશ પામે ને આત્મા આત્માના રૂપે જીવતા થાય અને તે માહને મારીને છેવટે નિર્માહી થઇ અનંતકાળ માટે જીવતા જાગતા રહે અને અનંત ક્ષેત્રોને તથા અનંત ભવાને તેવી દશામાં જાણતા રહે તેમાં કાંઇ આશ્ચર્ય નથી અને તેવી દશામાં કાંઇક ઝાંખી તા આ ભવમાં આવે છે, અને તેથી મને તા ખાતરી થાય છે કે આવી આત્માની પરમાતમા થવાની મુસાક્રીમાં દેહરૂપી ઘાડા કે જે નિરુપયાગી થયા હશે તેને બદલવા પડશે અને ઉપયોગી ઘાડા ઉપર સ્વાર થઇ ચઢલું પડશે અને છેવટે માેક્ષનગર આવતાં ઘાડાની જરૂર રહેશે નહિ, તેવા અનુભવ નિશ્ચે થાય છે.

"તેથી જે કંઇ અનવાનું હોય છે, તે સારા માટે અને છે અને તે આત્માન્નિતિ માટે થાય છે, તેમ જાણી સેવા ભક્તિ જ્ઞાન ઉપાસના સિત્કિયા આદિ સર્વ ધાર્મિક યાગોના સાધનોની સાધના થાય છે, અને સાધનભે દે ભે દ છતાં અતરમાં અભે દભાવ વર્ત છે, અને પ્રભુને પ્રગટ કરવા પ્રભુની પ્રાર્થના થાય છે. કશાય દોષોને વીણીવીણીને મારી હઠાવવાની પ્રવૃત્તિ સેવાય છે, અને આત્માની શુદ્ધતા કરવાના વેપાર કરાય છે. યાત્રામાં ચાલતાં ભૂલાય, રખડાય, રખલન થાય તે પણ સાધ્યદિષ્ટ હોવાથી અને અંતરમાં ઉત્સાહ અને જેર હોવાથી ઉપયોગ ભાવમાં થાક લાગતા નથી એવા મારા પ્રભુ પ્રત્યે વિશ્વાસ છે, તેવા વિશ્વાસમાં રહેશા, અને આત્મ પ્રભુના ઉપયોગમાં રહીને બાહ્યમાં વર્તશા, અને તમા તમારી મુસાફરીમાં આગળ વધશા તેમ ઇચ્છ છું અને પ્રભુમય જીવન જીવવા સમર્થ થશા એમ ઇચ્છ છું. તમા પાતાને પાતા રૂપે ઓળખશા, અને જે જ રૂપે એળખશા, અને બે જાતની ઉપયોગધારા કાયમ રાખીને મૃત્યુની પણ પેલી પાર અમર રૂપે થઇને મૃત્યુના પર્યાયોમાં સાક્ષીભુત નિલે પરહેશા.

"મૃત્યુના દેષ્ટા આત્મા છે, મૃત્યુ દેષ્ય છે, આત્માથી મૃત્યુ ન્યારું છે, મૃત્યુ એ પોતાના સાથી છે, મિત્ર છે, ઉપકારી છે, ભાવિભાવ મૃત્યુકાલે મૃત્યુને પણ નિર્ભય ભાવે ભેટલુંને આગળ વધવું, એ જ જ્ઞાની આત્માનું કર્તાવ્ય છે, શુભાશુભ વિકલ્પ સંકલ્પ ટળી ગયા બાદ મૃત્યુનું દુ:ખ સમભાવે વેદાય છે, પણ તેથી નવા દેહા લેવા પડતા નથી, આવી દશા પ્રાપ્ત કરવા માટે એક વાર દઢ નિશ્ચય થયા ને ઉત્સાહ થયા કે આગળ જવાના જ તેમાં વચ્ચે વિધ્ના આવે, સંકટા આવે તા પણ આત્મા સેવાલકિતને ઉપયાગ પ્રતાપે વિજય પામવાના જ માટે અંતરમાં ઊંડા ઊતરીને મૃત્યુ ને અમૃત્યુના વિચાર કરા અને આગળની મુસાફરી જ્યારે કરવાના પ્રસંગ આવે ત્યારે પહેલાંથી ચેતીને શ્ર્વીર ખના.

" સમક્તિરૂપ કૈસરિયાં કરીને જ્ઞાની પુરુષેા પાછાં ડગલાં ભરતા નથી અને મૃત્યુ કાલે આવું ધર્માં યુદ્ધ કર્યા વિના સ્વરાજય મલવાનું નથી. આત્મપ્રભુના રાજ્યમાં

આત્માના ચામાસાના ઇ^રછુક

353

જવા માટે સંતપુરુષાએ અંતરમાં યુદ્ધો કર્યાં છે, અને કરે છે, અને તેવું આપણે ક્ષણે ક્ષણે કરવાનું છે. સ્વર્ગ અને નર્ક આપણા આત્મપ્રદેશાની સાથે રહેલાં છે, અને તે બંનેને દૂર કરી મુકત થવું જોઇએ જે સારામાં સારું છે, તે પાસે ને પાસે છે, અને ખુરામાં ખુરું છે તે પણ પાસે ને પાસે છે. સારાની પાસે જવાથી નઠારું તેની મેળે દૂર થશે. આત્મસ્વભાવના ઉપયોગમાં જ પરભાવના નાશ છે, આત્મસ્ત્રભાવ જેવું કાઈ સારું નથી, અને પરભાવ જેવું કાઈ બુરું નથી. જાગૃત આત્માના કાેઇ પણ શત્રુ નાશ કરવા સમર્થ નથી. જાગૃત આત્માના કાેઇ શત્રુ જ રહેતા નથી, કારણ કે તેની શુદ્ધ ઉપયાગ દૃષ્ટિ હાય છે અને તેથી તેમાં કાઇ શત્રુ રહેતા જ નથી. તેને તેા આખું જગત આત્માની શુદ્ધિને માટે ગમે તે ફપાંતરે-મદદગાર ઉપયોગી થઇ પહે છે, કારણ કે સમ્યકદૃષ્ટિ જ્ઞાની આત્મામાં એવી શકિત ખીલેલી હેાય છે કે તેની જ્ઞાન દબ્ટિના પ્રતાપે સર્વ જગતને આત્માની શુબ્ધિમાં, કર્મના ક્ષયમાં કેાઇ ને કેાઇ રૂપાંતરે ઉપ ચાગી કરી દે છે. પાતાની દબ્ટિમાં તેવું ખળ હાય છે. બાહ્યમાંથી કાંઇ લાવવાનું હોતું નથી. પાતાનો દૃષ્ટિ જ પાતાને તારે છે, અન્ય સાધના તા નિમિત્ત માત્ર જ હાય છે. આવી દશા પ્રકટાવવી તે જ આત્મપ્રભુનું પ્રાકટય છે, અને એ જ પરમેશ્વરનાે સાક્ષાત્કાર છે અને તેવી રીતે હૃદયમાં આત્મપ્રભુને પ્રકટ કરોને આયુષ્ય સંમ'ધે જીવતાં જ્ઞાની આત્માને મૃત્યુ પણ મિત્રરૂપ થઇને તેને માેક્ષ જવામાં સહાયક બને છે તેા પછી બીજા પદાર્થનું કહેવું જ શું? માટે સર્વ પ્રકારના તર્ક વિતર્ક માંથી મન પાછું એ ચી લઇને સમ્યકદષ્ટિની શુધ્ધાપયાગ દશા પ્રકટાવવા અતિ પુરુષાર્થ કરાે અને પરાભાષાનાે અંતરનાદરૂપ પ્રભુનાે પેગામ પ્રકટીને નિર્ભ-યતા જાહેર ના કરે ત્યાં સુધી વિશ્રાંતિ ના લાે, અને આગળ વધા. તમને આગળ વધવામાં શાસન દેવા સંતાની સહાય થાએા.

" આ પત્ર વાંચીને જેટલા બને તેટલા પુરુષાર્થ કરશા. અમા પણ તે માર્ગ સાધ-વામાં પુરુષાર્થ કરીએ છીએ, અને તમા પણ પુરુષાર્થ કરશા. ઇત્યેવં. જીશાન્તિ, શાન્તિ, શાન્તિ. એ જ. લે. બુધ્ધિસાગરના ધર્મલાભ, ધર્મસાધન કરશા, ધર્મકાર્ય લખશો, ઇત્યેવં જી અર્હમ મહાવીર, શાન્તિ.

વિ. સં. ૧૯૮૧ ચૈત્ર વદો ૩ મુ. વીજાપુર

ક્ષીરસાગરને તીરેથી હંસાના સાદ અધે કરી વળ્યા. માતી ચુગનારા મહાનુભાવા મહુડીની દિશામાં ઉલટ્યાં. એ મહાનુભાવામાં એમના જ્ઞાન–શિષ્ય થવાનું સદ્ભાગ્ય વરનાર પાદરાના વકીલ શ્રીયુત માહનલાલ હેમચંદ પણ હતા. મહેસાણાના શેઠ માહનલાલ ભાખ-રિયા પણ આવી ગયા હતા. અનેએ વિલીન થતી જ્યાતિની મન, વચન, કાયથી અંતિમ આરાધના શરૂ કરી દીધી. વકીલ માહનલાલ હેમચંદ ચરિત્રનાયકના પ્રખર પ્રેમી હતા. તેવીસ તેવીસ વર્ષના ધનિષ્ટ પરિચ્યોના તાંતણા અને વચ્ચે હતા. આત્મજ્ઞાન ને તત્ત્વજ્ઞાનના રસિયા જીવાએ ભારે રસલહાણ અનુભવી હતી. ખુદ ચરિત્રનાયકે એક સ્થળે અપ'ણપત્રિકા* આપતાં તેઓને વિષે ઘણું ઘણું જણાવ્યું છે.

^{*} પાદરા વકીલ શા. માહનલાલભાઇ હિમચંદભાઇ!

^{&#}x27;' તમારું ગૃહસ્થ શ્રાવકજીવન ઉત્તમ આદર્શ દર્ષ્ટાંતરૂપ છે. તમાએ બાલ્યાવસ્થામાં ઉમંગ, ઉત્સાહ,

૩૬૪ ધારાનિષ્ઠ આચાર્ય[°]

મહુડીમાં ભકતજનાના મેળા જામી રહ્યો હતા. તેઓના પટધર શ્રી. અજિતસાગર-સૂરિજી,પં. ઋદિસાગરજી, પં.મહેન્દ્રસાગરજી ગણિ, શ્રી.ઉત્તમસાગરજી ને શ્રી.સમતાસાગરજી વગેરે સાધુઓ તથા શ્રી. લાભશ્રીજી, શ્રી. દાેલતશ્રીજી, શ્રી. અમૃતશ્રીજી વગેરે સાધ્વીએ! સેવામાં આવી પહેાંચ્યાં હતાં. ગૃહસ્થા પણ આવી ગયા હતા.

ચરિત્રનાયક સહુને હસતે મુખે આવકાર આપી રહ્યા હતા. પ્રાંતીજના ડા. માધવ-લાલે પણ આ ભવવૈદની સેવા આરંભી હતી. વીજાપુરવાળા શેઠ માેતીચંદ નાનચંદ ગુરુશ્રીને

ખંત, ઉદ્યમ અને ઉત્તમ થવાની આશાએ બાલ્યાવસ્થાથી વ્યાવહારિક કેળવણીના અલ્યાસ શરૂ કર્યો. વડાદરા-માં તથા અમદાવાદમાં પોતાના એાળખીતા પ્રિય સંબ વીઓને ત્યાં રહીને અભ્યાસ શરૂ રાખ્યા અને યુવા-વસ્થામાં જીવાની જાળવી રાખી અને જીવાનીપણામાં થતા અનેક દેષોથી બચી ગયા અને નીતિ સદ્યુણમાં કાયમ રહી તમાએ તથા વડીલ નંદલાલભાઈએ વડીલાતના અભ્યાસ કર્યો અને ખંત-ચાવટથી પરીક્ષા આપી વડીલાતની પરીક્ષામાં પાસ થયા."

" તમાએ તથા વડીલ નંદલાલભાઇએ ખાસ ભાઈ સરખી મિત્રચારીના સંખંધથી દઢ રહી વડીલાતની પેઢી ચલાવી અને દેવ, ગુરુ, ધર્મની આરાધના યથાશકિત કરવા લાગ્યા. વિ. સં. ૧૯૫૮ ના માગશર માસમાં મારી સાથે તમારા પરિચય થયો, તે વખતે પણ તમે ધર્મના રાગી હતા પણ જૈન ધર્મ તત્ત્વગ્રાનમાં તમારા પ્રવેશ નહેાતો. વિ. સં. ૧૯૫૮ ના ચામાસામાં તમે આગમસાર, નયચક્ર, ગુણપર્યાય-ના રાસ, નવતત્ત્વ વગેરે ગ્રન્થાના અમારી પાસે અભ્યાસ શરૂ કર્યો. વડીલ નંદલાલભાઈએ પણ નવતત્ત્વોના અભ્યાસ કર્યો.

"તમારા તૈતિક અને ધાર્મિક છવનના પ્રતિદિન વિકાસ થવા લાગ્યા અને તમા પ્રતિવર્ષ વારંવાર ચામાસા વગેરે કાલમાં ગામા શહેરામાં અમારા સમાગમમાં આવ્યા. તમાએ પાદરામાં ચાલતી જૈનપાદશાળાની દેખરેખ રાખીને જૈન બાળકાને બણાવવામાં યથાયોગ્ય આત્મભાગ સહાયતા કરી છે, અને હછ પણ કરા છો, તથા જૈનનાનભંડારના વહીવટ કરા છે! અને જૈનાને જૈન ધર્મનાં પુસ્તકા વાંચવામાં ઉત્સાહી રસિયા કરા છો. દારૂપાન, માસભક્ષણ, વેશ્યાગમન, પરસ્ત્રીભાગ, જીગાર, ચારી, વગેરે વ્યસનોથી બિલકુલ દૂર રહ્યા, હુક્કા ચલમ બીડીને પણ દૂર રાખી, તથા રાત્રીભાજનના ત્યાગી થયા. દરરાજ પ્રભુની પૂજા, સિહાચલાદિ તીર્થની યાત્રા, જઘન્યમાં નવકારશીનું દરરાજ પચ્ચખાણ, વગેરેથી મન, વાણી અને કાયાની શૃહિપૂર્વક આત્મશૃહિ કરવા અત્યંત લગનીની તાલાવેલીથી ઉત્સાહી થયા છો.

"અધ્યાત્મન્નાનનાં અનેક પુસ્તકાનું તમાએ વાંચન કર્યું, જૈનધર્મના રાસાઓ તથા જૈન કથાઓનું વાંચન કર્યું. વડાલાતમાં બચરવાલ કુટું બીની આર્થિક દશાઓ અપૂર્ણ છતાં ફાજદારી કેસોની વકીલાત બંધ કરી, તથા અધ્યાત્મન્નાના રસિયા બન્યા અને તમાએ જૈન દ્રવ્યાનુયામનું નાન પ્રાપ્ત કરવામાં લક્ષ લમાવ્યું છે અને હજી પાતાને અપૂર્ણ માની નિરહંકારપણે પ્રવૃત્તિ કરી રજ્ઞા છો. તમારી જૈનકામમાં અને પાદરા તાલુકા વગેરમાં ઘણો પ્રસિદ્ધિ થઇ અને તમારી પાસે શા. માણેકલાલ વરજવન તથા શેઠ પ્રેમચંદબાઈ તથા વડુવાળા શેઠ મંગળચંદ લખમીચંદ, વગેરે આવવા લાગ્યા. જૈન તત્ત્વનાનુવિવાળાની એક ટોળા થઈ, ભાઇલાલભાઈ તથા ત્રિકમલાલ વજલાલ વગેરે તમારી સાથે ધર્મારાધક મંડલમાં જોડાયા છે. તમારી શુરુ–સાધુ ઉત્તર પૂર્ણ શ્રદ્ધાબકિત છે, સુધારાના પવનના ઝપાટાથી સુકત રહી આત્મકલ્યાણના

મધુપુરી મહુડીનાં સુંદર દશ્યાે

શ્રી મહુડી જૈન મ'દિર

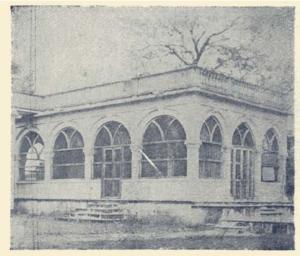
જૈન ઉપાશ્ય

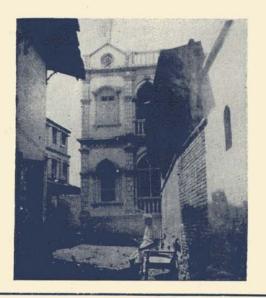
પ્રાચીન અવશેષ

શ્રી મહુડી વીર મંદિર

વીજાપુર સમાધિમ દિરની બાજુમાં આવેલું ઋષભ-પાદુકા મ દિર

૧ સમાધિમંદિર : વીજાપુર

ર આંબલી પાળના ઉપાશ્રય: અમદાવાદ

उ वीकापुर ज्ञानमंहिर : वीकापुर

અષ્તમાના ચામા<mark>સાના</mark> કચ્છુક

૩૬૫

જન્મભૂમિ પાવન કરવા આગ્રહ કરતા હતા.જ્યાં પહેલાે શ્વાસ લીધા ત્યાં જ અંતિમ શ્વાસ શા માટે ન લેવા ?

જેઠ શુકલા ત્રયાેદશીએ રેચ લેતાં સ્કુર્તિ સારી દેખાઇ, શાસ્ત્રીજીને એાલાવી રચેલાં નવીન કાવ્યાે લખાવ્યાં. કકકાવિલ ગ્રાંથના પ્રુફેર તપાસ્યાં. યાેગીના અંતિમ ધાસ પાેતાને આંગણે પૂરા કરવા અનેક ગામના સંધાના આગ્રહ હતાે. એ યાેગીની પવિત્ર ખાખને કાેણ ન ઝંખે ! સંસારની માયા તાે નધર વસ્તુ પર પહેલી હાેય છે.

આખરે યાગીરાજે જન્મભૂમિના સાદ સાંભળ્યા.

માર્ગ વહેા છો, શ્રીમદ દેવચંદ પુસ્તકના ખે ભાગ છપાવવામાં તમાએ ભગીરથ પ્રયત્ન કર્યો અને પાદરાની શ્રાવક ટાળીએ તમારી સાથે કાર્ય કર્યું અને તમાએ શ્રીમદ દેવચંદ્રના ખે ભાગ છાપવામાં તમારું જીવન વાપર્યું અને તેમાં કત્તેહ પામ્યા અને તમોએ શ્રીમદ દેવચંદ્રજી મહારાજને અક્ષરદેહથી હિંદ વગેરે દેશામાં જાહેર કર્યા અને ગુરુભક્તિને જાહેર કરી.

વિ. સ. ૧૯૭૩ ની સાલથી શ્રીઅધ્યાત્મન્નાનપ્રસારકમંડળનું તંત્રીપદ ગ્રહ્ણ કર્યું અને પુરતકા છપાવવામાં કર્મયાગીની દશા રેવી રહ્યા છો. વડાદરામાં જૈન શ્વેતાંબર કેાન્કરન્સ ભરાઇ હતી તે વખતે પણ તમે યથાશકિત સેવા કરવામાં ભાગ લીધા હતા. પાદરાના જૈનોની ધાર્મિક પ્રગતિમાં તમારા અને વકીલ ન'દલાલભાઇના માટા ભાગ છે, તમા ન્રાનક્રિયા રચિવાળા છા. શુષ્ક અધ્યાત્મી નથી અને જડિક્રયાવાદા પણ નથી. તમાએ ક્રોધની પરિણતીને પૂર્વ કરતાં ઘણી એાછી કરી દીધી છે અને માહની પ્રકૃતિઓના મૂળમાંથી સર્વથા નાશ કરવાના અભ્યાસી બની અભ્યાસ કરા છા.

"અધ્યાત્મત્રાનપ્રચારકમંડળની રથાપનામાં તમાએ તથા શા. લલ્લુબાઇ કરમચંદ, શેઠ જીવાલ્યું ધરમચંદ, શેઠ જગાબાઇ દલપતભાઈ, શા. વીરચંદ કૃષ્ણાજી, જૈનપત્રના અધિપતિ કારબારી ભાગુબાઇ કતેલ ચંદ વગેરેએ અગ્રગણ્ય ભાગ લીધા હતા. સેવાબકિત, ઉપાસના, ત્રાન અને કિયાયાગથી આત્માની પરમદશા કરવા અભ્યાસી બન્યા છો. વિ સં. ૧૯૬૪ તથા વિ. સં. ૧૯૬૮ માં શેષકાલમાં અમારું પાદરામાં આવવાનું થયું તે પ્રસંગે શાસ્ત્રપઠન કરવામાં તથા વિશેષાવશ્યકનું શ્રવાલુ કરવામાં ખાસ ઘણું લક્ષ્ય લગાવ્યું હતું. વિ. સં. ૧૯૭૫ ની સાલનું ચામાસું પાદરામાં કર્યું. તે ચામાસામાં તમારી મંડળીએ, પાદરાના સંધે જૈનધર્મતત્ત્વત્રાન વગેરેનું ત્રાન કરવા માટે અમાએ આપેલ વ્યાખ્યાનના લાબ લીધા અને હજી પ્રસંગાપાત સમાગમમાં આવીને આત્માના ગુણોને પ્રકાશ કરનારા સદુષદેશને શ્રવલુ કરા છો. તમારામાં અનેક સદગુણો ખીલ્યા છે, અને પુરતકાને છપાવીને તેઓના પ્રચાર કરવામાં જૈનધર્મની સેવા કરી રહ્યા છો. તમારા પુત્ર મિલુલાલ તથા બાલુને પણ ઘરમાં જૈન ધર્મનાં શ્રધોનું ત્રાન આપવા કટિબધ્ધ થયા છો. તમને કીર્તિની ઇચ્છા નથી, નામરૂપના મોહની ખાખ કરવામાં તમારી લગતી લાગી રહી છે. તેથી તમારા શ્રાવક જીવનચરિત્રની ગુલવત સુમંધીયા અન્ય જના ઉપર સારી આદર્શ શ્રાવકની અસર થાય છે, તેથી તમારા ગ્રણાનુરાગે તમને કહ્યા—જણાવ્યા વિના ફકત મારી ઇચ્છાએ આ સત્યસ્વરૂપ શ્રંથનું સમર્પલ કરું છું. તમારા જીવનમાંથી અન્ય શ્રાવકોને કંઈ જાણીને શ્રહલુ કરવાનું મળે તે કારલુથી આટલું લખ્યું છે. "

ક્ષે. **સુધ્ધિસાગર**

(૨**૨**] અન્તિમ યાત્રા

ુંધરાના જ્યાતિથી ભાેળાનાથ મુદ્દત પરખી રહ્યા હતા. વીજાપુરના સંઘ ચરિ ત્રનાયકને વીજાપુર લઇ જવા માગતા હતા, ને જાેથીજી પાસે સારું ચાઘડિશું પૂછતાે હતાે.

" જયેષ્ઠ વદી ખીજનું શુભ મુદ્દર્ત છે. " જયાતિષીજીએ કહ્યું.

પણ માટા જયાતિથી-મહારાજશ્રીએ નિષેધ કરતાં કહ્યું: " મારે ત્રીજનું સુદ્ધાં જોઇએ. હોય તા કાઢી આપા."

" છે, પણ આઠ વાગ્યા પછી વિહાર થાય. "

" ના, એ ન અને. મારે છ વાગે તા ત્યાં પહોંચવું છે. "

સંઘે કબૂલ કર્યું. એ દિવસે રાતે બધાંને કહી દીધું: " ભાઇએ, હું તમારી સેવા કરી શકયા નથી. મેં તમને વખતા વખત કંઇ કહ્યું હશે, તે બધાની ક્ષમા માર્ગ છે. હવે હું મુસાફરી પૂર્ણ કરવા માર્ગુ છું. "

રાત્રે નાડી મ'દ પડી. દાકતરા ગભરાયા. જયાં લઇ જવા હાય ત્યાં લઇ જવા સૂચના કરી. જેઠ વદ ત્રીજના વહાણામાં પાટ પર સુવાડી સકલ સંઘ તેમને વીજાપુર લાવ્યાે.

ૐ અહીંમ્ મહાવીરનાે નાદ ધીરા ધીરાે સંભળાતાે હતાે. પન્યાસ મહેન્દ્રસાગરને ધીરેથી પાસે બાલાવી કહ્યું: " ભાઇ, શાંતિ. "

અનેક ઝંઝાવાતાથી જજેરિત, તપ, ત્યાગ ને તિતિક્ષાથી તવાઇ ગયેલ એ પુષ્પને મહુડીથી વીજાપુરના ચાર કેાશ કાપવા પણ દુષ્કર હતા. સ્મિન્તિમ યાત્રા ૩૬૭

પ્રયાણ-યાત્રાના એ સંઘ-સમુદાયનું દશ્ય અપૂર્વ હતું. એક પાલખી પર યાેગી-રાજની અડીખમ કાયા વિરામ લઇ રહી હતી. માત્ર ઘેરા શ્વાસાશ્વાસ ને ૭૦ મહીંમ્ મહા-વીરના સ્વરા સંભળાતા હતા. કાઇ વાર પં. મહેન્દ્રસાગરજીને બાેલાવી કંઇ સૂચના આપતા. અનેક જન પાછળ ગંભીર મુદ્રાએ ચાલ્યા આવતા હતા.

પૂર્વના આકાશમાં ચિતારા અરુણ પૃથ્વીના એક મહાન આત્માના પ્રવાસને આવકારવા કંકુછાંટણાં કરી રહ્યો હતો. સુષ્ધિતમાંથી ઊઠતા કાેં ચાેંગીની ચેતન-આંખ જેવા સૂર્ય આભમાં આવું આવું થઈ રહ્યો હતો. શીળા વાસુ વનવગડાની સૌરભ તાણી લાવી સહુના ઉષ્ણુ નિધાસથી ભરેલાં હયાને આસાયેશ પમાડતા હતા, ને મૃત્યુની ગંભીર છાયામાં મૌન ખનેલાં ભકતમાનવાને રૂડાં પંખી મીડી પુકારે પંપાળી રહ્યાં હતાં. કુદરતમાં જાણે કંઇક વૈશિષ્ટય જામ્યું હતું.

યાગીરાજ વીજાપુરમાં પ્રવેશ કરી ગયા. એક વરદ હાથ સહેજ હલ્યાે ને પં. મહેન્દ્ર-સાગરને સમીપ બાલાવવાના સંકેત થયાે, ને ધીમા શખ્દાે ગુંજ્યા:

" ભાઇ, શાંતિ ! શાંતિ ! શાંતિ !"

શાંતિના ફિરસ્તાએ છેલ્લા એ શખ્દ પુદ્દગલાને વહેતા મૂકયા. થાડી વારમાં વિદ્યા-શાળામાં પ્રવેશ થયેા. યાેેે બીરાજને જ્યાં વર્ષોથી એ બેસતા તે જગ્યાએ સંથારા કરી સુવાડવામાં આવ્યા.

દર્શનાથી એાની ભારે લીડ જામી ગઇ, અને આ કંઇ માત્ર 'વાિશ્યા'ના મુનિ કયાં હતા! એમના જૈન ધર્મ જનધર્મ હતા, ને એ અઢારે કાેમના સાધુ હતા. એમાં જૈન હતા, બ્રાહ્મણ હતા, પીંજારા હતા, પાટીદાર હતા, મુસલમાન હતા, ઠાકરડા હતા ને કેઢલ ગી પણ હતા. સહુનાં હૈયાં ગદગદ થઇ રહ્યાં હતાં.

સંથારા પર સૂતેલા આ યાગીરાજની છેલ્લી અદબ કરવા એક પછી એક આગળ આવવા લાગ્યા. પાછળ રહી ગયેલા તેમના પટધર શ્રી. અજિતસાગરસ્રિજી આવ્યા. તેમણે વંદન કર્યું. યાગીરાજે સપ્રેમ ઝીલ્યું. સાધ્વી સમુદાય આવ્યા. એમની વંદના ઝીલી!

મૃત્યુની અંતિમ પળાની ભીષણ વેદના સામે જાણે યાગીરાજ સતત લડી રહ્યા હતા. વકીલ માહનલાલભાઇ આત્મોપયાગના સતત ખ્યાલ કરાવી રહ્યા હતા.

ઘડિયાળના કાંટા સાડા આઠ પર આવી પહેાંવ્યા હતા. શાંત મુદ્રા સાથે એ નયન મી'ચાઇ ગયાં–હ'મેશને માટે મી'ચાઇ ગયાં. પૃથ્વીના પટ પર એક સૂર્ય પાતાની સહસ્ર કળા વિકસાવી રહ્યો હતા, ત્યારે શાસનના આ સૂર્ય પાતાની એક ભવ–કળા સમેટી રહ્યો હતા.

माज वीक्रप्रमा अवेश हरी दिन शिव वह दाव समिक व

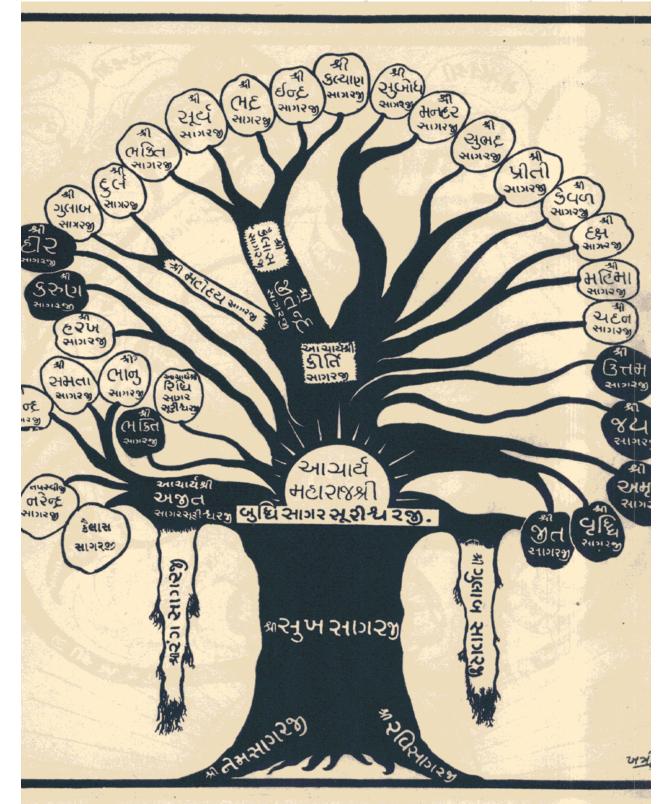
धन्य है। ये मृत्यु ! धन्य है। ये छवन !

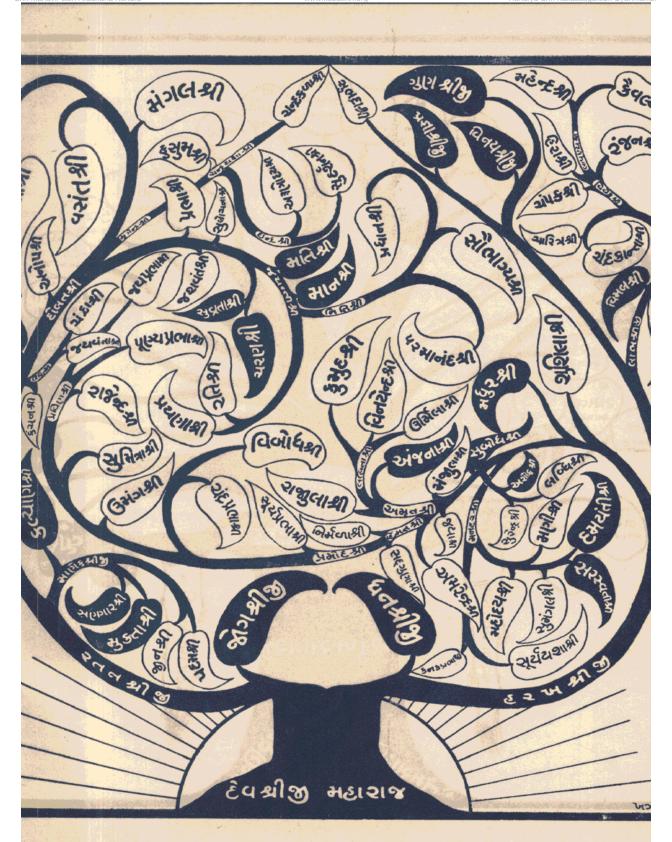
એનું માં એ પછીની વિધિ-જેઓએ આંખદેખી વર્ણવી છે, એ સૂરિરાજના એક અગગ્ય લકત ને વકીલ શ્રી. માહનલાલભાઇના સુપુત્ર શ્રી. મહિલાલ માં. પાદરાકરના શખ્દામાં વર્ણવોએ છીએ.

"આ પ્રસંગનો દેખાવ પાવાપુરીમાં થયેલા ચરમ જિનરાજના નિર્વાંહ્યના વખત ખાસ યાદ કરાવતો હતો. હજારા નરનારીઓનાં નેત્રોમાં આંસુ વિના બીજી કાંઈ પણ જોવામાં આવતું નહોતું. ત્યાર બાદ શરુ. શ્રીના મૃતદેહને વિધિ પ્રમાણે રનાનાદિક સમય્ર ક્રિયાઓ કરાવીને નૃતન વસ્ત્રો પહેરાવી પાટ ઉપર પધરા-વવામાં આવ્યું હતું.

" જેમ જેમ વીજળી વેગે આ માઠા સમાચાર પ્રસરતા ગયા તેમ તેમ જનસમુદાયનાં ટાળેટાળાં દર્શનાર્થે આવવાં લાગ્યાં અધિક આશ્ચર્યની વાત તો એ છે, કે મહું મ ગુરુ શ્રીના દર્શનો લાભ લેવા બિલ-કુલ બેદબાવ વિના બ્રાહ્મણ, બ્રહ્મબટ, નાગરા, દેશાઇ, વાણિયાએ!, સાેની, સુથાર, કડિયા, કાઇીઆ, પટેલ, માળી, વહાેરા, મુસલમાન, દરજી, ભાવસાર, રંગરેજ, કાેળી, વાધરી અને અંત્યજો સુદ્ધાં આવ્યા હતા, અને ગુરુશ્રીને જોઇ આંખે આંમુ લાવી એમ ભાલતા હતા કે:—

"અરેરે! ગુરૂ શ્રી તો પોતાનું સાધ્ય સાધી ગયા છે, પરંતુ આવા ઉદાર અને વિશાળ દિલ્ધારક, દયાળુ ગુરુ શ્રીના સ્વર્ગવાસથી જૈન સમાજે, અરે! ભારત માતાએ એક અદિતીય પ્રતિનિધિ, અસાધારણ સબટ, ઉચ્ચકારીના મહાપુરુષ, એક ઉત્તમ યાગા. શુભેચ્છક સંત, અવિરલ ઉદ્યોગી, શ્રેષ્ઠ કવિ, શાસનના અપ્રતિમ ભક્ત, જૈન શાસનના, અરે! ભારતના દીપતા ભાનુ, સાહિત્યના વિશિષ્ટ વિલાસી, અધ્યાત્મનાના અપૂર્વ નિધિ, નિરપૃહી છતાં શાસનની દાઝ ધરાવનાર, સદગુણમં ડિંત, વિચક્ષણ છુ હિના સાગર ગુમાવ્યા છે, કે જેની ખાટ પુરાવી અશક્ય છે. વળી જે સમયે તીર્થા અને ધર્મા પર અનેક આક્રમણા થતાં જય છે, તેવા વિપત્તકાલમાં આવા ધર્મવીર છુ ધ્ધિસાગર શાસનસ્થંભા, શાસનસભટા, શાસનરતના મહાપુરુષા શિવગામી થતા જય છે, એ જાણી શાસનશુભેચ્છકને દુ:ખનાં આંસુ ન આવે? પરંતુ કુટલ કાળની અને કુદરતની અકળ ઘટના આગળ કાઈના ઇલાજ નથી' એમ બાલતાં નરનારીઓના સમૂહ આવતા અને જતા હતા.

ધન્ય હોાએ મૃત્યુ! ધન્ય હોાએ જીવન!

3૬૯

"દેશાદેશ તાર તથા ૮પાલદ્વારા વીજળાના વેગે આ અતિ ખેદભર્યા સમાચાર પહેાંચાડવામાં આવ્યા. ગુરૂબ્રીની પાલખી તૈયાર થવા લાગી, જેમાં ક્રિંમતી વસ્ત્રો તથા વસ્તુઓ વાપરવામાં આવી હતી. અગર, કપૂંર, કેશર, કરતૂરી, અને સુગંધિત ચીજોનો મોટા જથા એકદમ ભેગા કરવામાં આવ્યા હતા. ગામમાં ખે દિવસની ભારે હડતાલ પાડવામાં આવી હતી. પશુપક્ષીઓને ધાસ-દાણો અને ગરીખાને ભોજન વગેરેની ગાદવણો થઈ હતી. ખેપારની ટ્રેનમાં શેઠાણી ગંગાળાઈ શેઠ દલપતભાઈ ભગુભાઈની વિધવા, શેઠ મણિભાઈ દલપતભાઈ, શેઠ વેણીયંદ સુરચંદ, ઝવેરી કેશવલાલ લલ્લુભાઈ રાયજી તથા રાત્રે વીરચંદભાઈ ભગત, શકર-ચંદ હીરાચંદ, ભોળાભાઈ વિમળભાઈ તથા ખીજે દિવસે સવારે મું ખંઈથી શેઠ જીવણયંદ ધરમયંદ, અમથાલાલ ભાંખરીઆ વગેરે અસંખ્ય માણસો આવી પહોંચ્યા હતા.

" ખપારતી તથા રાતની ટ્રેનમાં હજારા માણસા આવી પહેાંચ્યા હતા. રાતના સમય સમાજ વિદ્યાશાળાના ખહારના ભાગમાં એકત્ર થયા હતા, જેમાં પ્રસંગને યાગ્ય આચાર્ય શ્રા અજીતસાગરમૂરિએ બાલ આપી મહ્લ્ય ગુરુશાની ઓળખાણ સાથે વીજપુરના ઉપર તેમના અપ્રતિમ પ્રેમ તથા ઉપકાર કહી સંભળાવીને તેમના સ્મારક માટે આપણે ફાંઇ કરવું જોઇએ વગેરે કહ્યું હતું. તે જ વખતે ગુરુશ્રીની અંતિમ કિયાના કાર્યોના ચડાવા થયા હતા, જેમાં ગુરુશ્રીને પાલખીમાં પધરાવવાના ચડાવા થતાં ર. ૨૦૧ મહુડીવાળા શેઠ કાળીદાસ માનચંદ બાલ્યા હતા. દેગડી ઉચકવા માટે પાટણવાળા શેઠ પુનમચંદ ચુનીલાલ ર. પરપ બાલ્યા હતા, તથા અગ્નિસંસ્કાર કરવાના વીજપુરવાળા શેઠ મોતીલાલ નાનચંદ ર. ૧૦૦૧ બાલ્યા હતા. તથા પાલખી ઊંચકવા, ધૂપ કરવા, વાસક્ષેપ પૂજા વગેરેના જુદા જુદા મળીને કુલ રૂ. ૪૬૩૧ તે વખતે ઉપજયા હતા.

"ત્રીજની રાત્રી બકતજનાની મંડળીઓએ બજના ગાવામાં અને ગુરુબકિતમાં વ્યતીત કરી. તે રાત્રીમાં જીદી જુદી વ્યક્તિઓએ જુદી જીદી રીતે ગુરુબ્રીના અનેક ચમતકારા જોયા, એમ જનોદ્વારા સાંબલ્યું, અને અનુબવ્યું છે. વહાલું વાતાં ભારે લોકમેદની જમવા લાગી તે વખતે બહારગામ અને ગામના મળીને આશરે દશ હજાર માણસાની મેદની ભેગી થઈ હતી. તે વખતના દેખાવ એક નોંધ લેવા જેવા થયા હતા. જેમાં તમામ ગ્રાતિઓએ ભાગ લીધા હતા.

"આ પ્રસંગે મુંબઇ, સુરત, અમદાવાદ, વડાદરા, પાદરા, પાટ્યુ, પાલ્યયુર, મહેસાયા, સાયુંદ, ગોધાવી, પેથાપુર, માયુસા, મહુડી, આંજોલ, રીદરાલ, પુંધરા, લાદરા, લાડાલ, ગવાડા, પામાલ, ગેરીતા, ઉતાવા, વરસાડા, સંઘપુર, કારવડા, વીસનગર, પ્રાંતીજ, પેઢામલી, ઇલાલ, આગલાડ વગેરે સંખ્યામધ્ય શહેરાના તથા ગામાના માયુસાએ હાજરી આપી હતી અને ગુરુબક્તિના લાભ લીધા હતા.

" સ્વર્ગ ગમનના લગભગ ૪૦૦-૫૦૦ તાર રવાના થયા હતા, અને ટ્રંક સમયમાં અસ ખ્ય માણસો પગરસ્તે તથા રેલમાં આવી પહેંચ્યા હતા. સવારે ૭ વાગે શ્રીમદના મૃતદેહને શાસ્ત્રોકત વિધિપૂર્વક વકીલ મેહનલાલ હીમચંદના હાથે સ્તાન વિલેપન ક્રિયા કરવામાં આવી હતી. હપાશ્રયના મધ્યભાગમાં શ્રીમદના શરીરને હંમેશાં બેસવાની જગ્યાએ પાટ પર પધરાવ્યું હતું. તેમનું છેવટનું દર્શન કરવા આશરે ગામ તથા બહાર ગામના પાંચ હજાર માણસો આવી ગયા હતા. આ પ્રસંગે શ્રીમદના દેહ ઉપર ચાવીસ કલાક વીતી ગયા હતાં પણ અપૂર્વ તેજ વિલસતું હતું. જાણે જીવંત મૃર્તિ હોય નહિ! એ જ દેહને જરીના કપડાથી મહેલ તુરત જ નવી બનાવેલી પાલખીમાં પધરાવ્યો હતો, અને ગામના સ્થાનિક મુખ્ય અમલદારો પોલિસ પાડી તથા બેન્ડ સહિત આશરે દશથી બાર હજાર માણસોનું સરઘસ નીકળ્યું હતું. અસાધારણ મેદની તથા ગરદી હોવા હશાંયે શાંતિ અને ગંભીરતા જણાતી હતી. ખાસ નોંધવા જેવી બાબત તેા એ હતી કે મુસલમાન ભાઇએાની ૧૭

૩૭૦ યાગનિષ્ક આચાર્ય

હાજરી ઘણી જ હતી, અને તેએા સૌ આંસુભરી આંખે શ્રીમદની પાલખીને ખાંધ આપી છેવટનું માન આપતા હતા. પાટીદાર, ઠાકરડા, રજપૂત તથા ઢેડ–ભંગી લોકાતી મંડળીએાએ તા આખી રાત ભજન કર્યાં હતાં. તેએા પણ પાતાના વાદ્યો સાથે ભજન ગાતા ચાલતા હતા. રસ્તે રૂપા નાણં–તાંખા નાણું ઉછા-ળવામાં આવતું હતું તથા ગાડામાં ભરેલી મીઠાઇ તથા અનાજ વહેંચવામાં આવતું હતું.

"સરઘસ વિદ્યાશાળાથી નીકળી કરખાના ચારા આગળ થઇ વેરાવાસણ, બાટવાડા વટાવી કચેરી આગળ થઇ ખજાર અને દાેસીવાડા વગેરે જાહેર રસ્તામાં થઇને શહેરની પશ્ચિમ દિશામાં આવેલી શેઠ મગ-નલાલ કંકુચંદ્રની વાડીમાં સાઠાનવ વાગતાં પહેાંચ્યું હતું. ત્યાં પહેલેથી ગોઠવણ થયેલી જગ્યાએ (જ્યાં પ્રથમથી ગુરુશ્રીએ ફરમાવ્યું હતું ત્યાં) ગુરુશ્રીની પાલખીને સ્થાપન કરવામાં આવી.

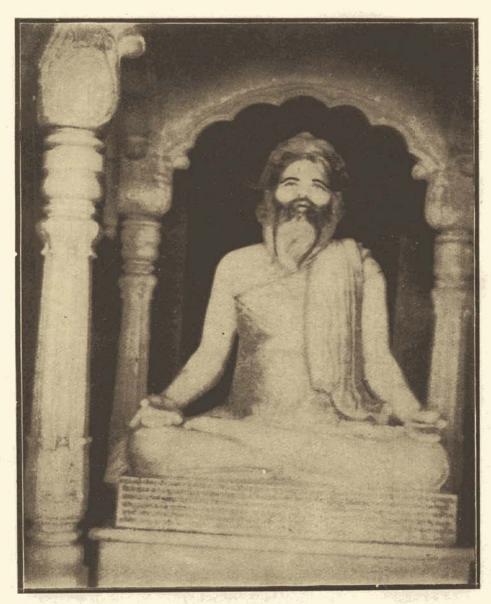
" શેઠ મગનલાલ કંકુચંદવાલી પટવાળી વાડીમાં (અહીં જ સદયતે પ્રથમ પોતાના દેહને અગ્નિકાહ દેવા સ્ચવ્યું હતું.) જીકા જીકા માણસોએ આણેલ લગભગ પપ થી કર મણ સુખડની ચિતા તૈયાર કરવામાં આવી. આ સુખડમાં વીજપુર ઉપરાંત મહે-સાણા, પાદરા, માણસા, અમદાવાદના શ્રાવકા તથા જૈનેતરાએ પણ પાતાના તરફથી સુખડ રજૂ કરી હતી. અગ્નિકાહ ક્રિયા થઈ રહ્યા પછી પાદરાવાળા વકીલ માહનભાઈ હીમચંદે સદયતના ગુણોનું તથા તેઓએ કરેલા સમાજ પરના ઉપકારાનું વર્ણન કરી તેઓ શ્રીની પાછળ તેઓના ઉપદેશનું સમરણ રાખી તે પ્રમાણે આત્મન્નાન પ્રાપ્ત કરવાને તથા પોતાના આત્માના ગુણા પ્રમટ કરવા પ્રયત્ન કરવા તથા શ્રીમદનું સમારક જાળવવા ઘણી જ લાગણી ભરી રીતે વિવેચન કરતાં અર્ધા કલાકમાં જ લગભગ છ હજાર રૂપિયાનાં વચતા અપાયાં હતાં, જેમાં બીછ આવે તે રકમ ઉમેરી અગ્નિસંસ્કારની જગ્યાએ દેરી જધાવી શ્રીમદની મૂર્તિ પધરાવવા કરાવ્યું હતું. દુણી ઉંચકનારે રૂ. ૫૦૧ આપ્યા હતા, તથા અગ્નિસંસ્કાર માટે રૂ. ૧૦૦૧ આપી માતીલાલ નાનચંદ ઝવેરી વીજપુરવાળાએ અગ્તિસંસ્કાર કર્યો હતા. કેટલાક ડબા ઘી પણ ચિતામાં નાખવામાં આવ્યું હતું. આ વખતે હાજર રહેલાઓની આંખમાં આંયું ઉભગતાં હતાં.

" સમશાનવિધિની ઉછરામણીમાં આશરે ૩.છ હજાર ઉપજયા હતા. મૃત્યુતિથિ તથા રમશાનયાત્રાના ખંને દિવસે વીજાપુરમાં સખ્તમાં સખ્ત હડતાલ પડી હતી. આવી હડનાલ આ ગામમાં પ્રથમ વાર જ પડી હતી, જે પરથી જૈંત તથા જેનેતર તમામ જાતના તમામ માણુસોની શ્રીમદ પ્રત્યેની અપૂર્વ પ્રેમભક્તિ જણાઈ આવતી હતી.

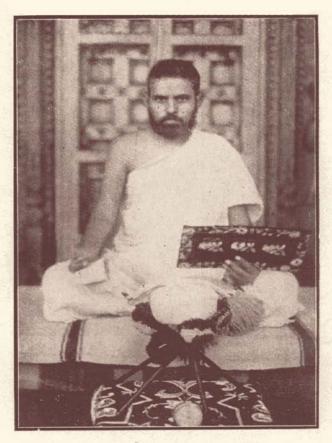
"અજય જેવું છે કે અગ્નિસંસ્કારવાળી જગ્યા ઘણા વખત સુધી બીની રહી હતી ને બિલકુલ સુકાતી ન હતી. જ્યારે આળાભાળ બીનાશ જરાયે જણાતી ન હતી.

"પછીથી શ્રી અજિતસાગરસૂરિએ વિધિયુક્ત દેવવંદન સેંકડા માણુસા સંગાય કર્યું હતું. છેવ-ટની વિભુતી તેમની ચિતાની જગાએથી ઉઠાવી લઇ મહુડીના રોઠ કાળીદાસ માનચંદે સંઘ સમસ્ત મહુડીના આરે સાળરમતીમાં આડ બરયુકત વહન કરી હતી. મન્દ્રમશ્રીની બક્તિ મહુડીના સંઘે તન, મન, અને ધનથી ઘણી સારી કરી હતી, જેથી બકતાધીન ભગવાનની કહેવત પ્રમાણે ગુરુશ્રી મહુડીને બહુ જ ચાહતા હતા, અને તેમણે મહુડીને પ્રસિધ્ધિમાં લાવવા માટે ઘણો જ આત્મભાગ આપ્યા છે.

મરદૂમશ્રીના ખેદભર્યાં સમાચાર સાંભળવાથી અજિતસાગરસૂરિ ઉપર તથા માંડળ ઉપર સંખ્યાળધ તારા તથા પત્રા રાજના રાજ ગયા હતા. ગામેગામ હડતાલો, ઢારપક્ષીને દાણા, મરીબોને અનાજ અને મંદિરામાં પૂજાઓ મરદૂમશ્રીના માનમાં ભણાવવામાં આવ્યાં હતાં. વીજાપુરના સંઘ તરક્ષ્યી

ચરિત્રનાયકની આરસપ્રતિમા [મહુડી]

પ'. શ્રી. કૈલાસસાગર ગણિ

ધન્ય હાં એ મૃત્યુ! ધન્ય હાં અ જીવન!

SOS

અકાઇ એક્ટિંગ થયે। હતે। અને મરહુમર્શાના સમાધિસ્થાન ઉપર ભવ્ય સુંદર ગુરુમંદિર પ્યનાવવામાં આવ્યું છે.''

4

સંસાર સરાવરનું એક મહા પદ્દમ અનન્તમાં વિલીન થઇ ગયું. એ ગયું; પણ દિશાએક જાણે એનાથી મહેકી રહી હતી. વર્ષોનાં વન વી'ધીને આજે પણ એ સૌરભ મનને મદ્યમઘાવી રહી છે.

મર્યાં પછીનાં રાદણાં કે આરસનાં મંદિરાની અમારે મન કિંમત નથી.

મહા કવિ નાનાલાલના શખ્દાેમાં અંજિલ આપી અમે અમારું વકતવ્ય ખતમ કરીએ છીએ.

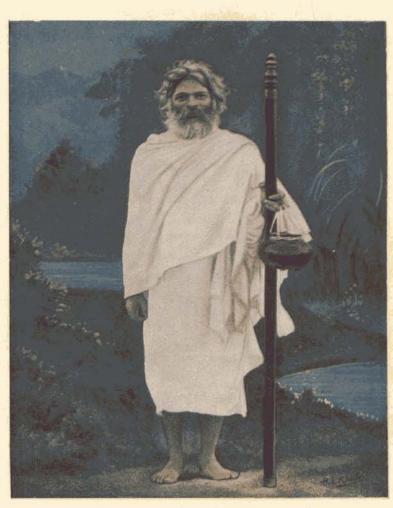
- " પત્ર મળ્યાે. વાંચીને એ સૌને અવશ્યમેવના સમાચાર જાણ્યા. નિત્ય નીરખીએ છીએ, સૌનું એ લાવિ છે. ખુધ્ધિ, જ્ઞાન ને અનુભવનાં એ ડહાપણ છે, પણ હૃદય એ ડહાપ-હાનાે બાલ સ્વીકારવા ના પાંડે છે.
 - ''એ તાે ખરેખર સાગર હતાે.
 - " જૈનસંઘ આજે જાણતા નથી કે એનું કેટલું આત્મધન હરાયું છે.
 - '' એવા સાધુ સંઘને પચાસે વર્ષોએ મળે તાે સંઘનાં સદ્ભાગ્ય.
 - '' એ તેા સાચા સંન્યાસી હતાે.
 - '' એના દિલની ઉઠારતા પરસંપ્રદાયીએાને વશીકરણ કરતી.
- " જ્ઞાન અને ભક્તિ પરમાત્મયાગ માટે જરૂરનાં છે, પણ મનુષ્યાના મનુષ્ય પ્રતિના ધમે ઘણા વીસરે છે. તે પાતે પાતાના સંકાચનાં દુર્ગોમાં ભરાઇ રહે છે. બુધ્ધિસાગરજી મહાનુભાવ વિરામતામાં ખેલતા, સંપ્રદાયમાં તા એ શાભતા: પણ અનેક સંપ્રદાયીઓના સમુ-દાય સંઘમાં પણ એમની તેજસ્વિતા અછાની નહાતી.
- " એમની ભવ્ય મૂર્તિ એમના આત્મસ્વરૂપ જેવી ભવ્ય હતી. વિશાળ મુખારવિંઠ, ઉચ્ચ અને પુષ્ટ દેહસ્થંભ, યાેગેન્દ્રના જેવી દાહી! એમના જબરજસ્ત દંડ! આપણે સૌ માનવજાત સ્તિપ્જિક છીએ, અને એ ભવ્ય મૂર્તિ અદશ્ય થઇ છે, પણ નીરખી છે તેમના અન્તરમાંથી તે જલદી ભુસારો નહિંજ.
- "આનંદઘનજી પછી આવા અવધુત જૈનસંઘમાં થાડા જ થયા હશે. સાથના શિષ્ય-મંડળના તા પ્રદ્મજન્મદાતા પિતા અને શિરછત્ર ગયા છે. કેટલીક વેળા આધાસનનાં વચન ઉચ્ચારવાં એ યે મિથ્યા છે. નાનાલાલ કવિના જચશ્રી હરિ
- તા. ક. એક મારું લજન સાંભરી આવે છે તે લખું છું. એનું પ્રથમ ચરાષ્ટ્ર તાે જૂના એક પ્રસિધ્ધ ભજનતું છે, બાકીનું મારું છે. એમાં શ્રી બુધ્ધિસાગરજીની જ જાણે આત્મ પ્રતિમા ઉતરી હાય એવું છે. માટે માકલું છું.

૩૭૨

ધાંગનિષ્ઠ આચાર્ય

મળે જો જતિ સતી રે કાઈ સાહેબને દરબાર ધી'ગાધારી ભારખમાં સદ્ધમ તિણા શણગાર पुन्य पापना परभन्द। કાંઇ પ્રદ્ય— આંખલડી અનેલામાં રમતી ઉછળે ઉરનાં પુર સત્ ચિત આનંદે ખેલંદા ધર્મ ધુરંધર શૂર भणे की कति सती रे કાઇ આહેલેકના દરભાર.

ા 🐲 શાન્તિ: 🧈 શાન્તિ: 🧬 શાન્તિ: ।

श्री १०८ ग्रंथप्रणेता योगनिष्ट आचार्य श्रीमद् बुद्धिसागर स्रस्थिरजी

द्वितीय विभाग

સાહિત્યસર્જન

से भक्ष : पाहराक्षर

આંખલડી અનેલામાં રમતી, લઇળ ઉરના પ્શ; સત, ચિત. આનંદે ખેલંતા, ધર્મધુરંધર શૂર.

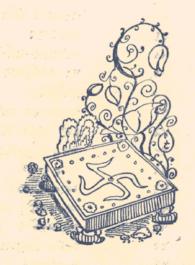
—भढाडिव नानासाक्ष

સાહિત્યસર્જનના અંતર્ગત વિષયો

પ્રસ્તાવ	٩	વર્ગી કરણ	UF
અાય [°] આદશ [°]	9	तत्त्वज्ञान-अध्यात्मज्ञान	UF
साहित्यप्रतिमा-मात्मप्रतिमा सभी	3	ઇતિહાસ	44
गारळ शण्हनी व्युत्पत्ति	9	વિવેચન-ભાષાંતર	46
લેખનના ગલિલ હેવુ	4	જીવન ચરિત્રા	44
કાવ્યનું લક્ષણ શું બધિ છે !	99	પત્રા–નેધિા	46
શ્રીમદ્દનાં કાવ્યાનું વર્ગા કરણ	13	ધમ નીતિ બાધ	Y/
જૂના કવિચ્યાની છાયાવાળાં		ક્રાવ્યવિભાગ	44
ભજન-પદેા	18	સંસ્કૃત મંથા	40
શ્રીમદ્દતા પ્રેમ	94	અધ્યાત્મ વ્યાખ્યાનમાળા	46
શ્રીમદ્વી સત્યશાધકતા.	૧૭	સમાધિ શતક	46
શુભ્ર સાહિત્યની વ્યાખ્યા.	20	અનુભવ પંચવિંશતિ મ્ર ંય	46
નવા યુગની છાયાવાળાં કાવ્યા	23	ચ્યાત્મપ્રદીપ ગ્ર ંથ	60
ગમિ°કા∘યા	28	આત્મદર્શન ગીતા	६१
સૃષ્ટિસૌ દય નાં કાવ્યા	રમ .	પરમાત્મ દર્શન	६१
राष्ट्रभीता	32	પરમાત્મ જ્યાતિ	45
निवापांक बि-शाक्षप्रधान काव्या	84	तत्त्वज्ञान दीपिक्ष	8 9
ઉપદેશપ્રધાન કાવ્યા	35	વચનામૃત	88
श्रीभद्दनी क्वितानां साभान्य तत्त्वा	80	અષ્યાત્મ–શાન્તિ	88
अभी संभाधी श्रीमह्ना वियारे।	83	ષ્ડ્ર દ્રવ્યવિચાર	84
श्रीमइ क्षवि तरीहे स्थान	४७	કમ [્] યાગ	55
શ્રીમદ્દતું ગદ્ય	86	व्यात्मतत्त्व ६श्वीन	86
,,नुं तत्त्रमान	X.F	इम प्रकृति टीका-आपांतर	56
ध ति ढ ।स	ЧС	આગમ સારાહાર-અધ્યાત્મગીતા	86
विवेथन-काषांतर	41	सत्य स्व३५	56
छ्यन सरित्रो	41	ધ્યાન વિચાર	90
પત્રો–નાંધા	45	न्भात्मशक्ति प्रकास	७१
धर्भ-नीति वगेरै	45	માત્મદર્શન	હર
श्रीमइ गद्यना सामान्य गुष्यु-हाप	чэ	માત્મ શિક્ષાભાવના પ્રકાશ	હર
તેમના પ્રૌઢ લખાણના નમ્ના	45	तत्त्वविश्वार	80
श्रीभइना रियत अधानी अभवार		અાત્મપ્રકાશ	દ્ય
આ લાેચના	YU	પ્રેમ ગી તા	४७

જૈન એ. રાસમાળા	७४	જૈનધર્મ અને ખિસ્તી ધર્મના	
कैनधभ ⁶ नी प्रायीन-अर्वायान वि	विवित ७४	સુકાયલા	60
વીજાપુર વૃત્તાંત	. ye	લાલા લજપતરાય ને જેન ધર્મ	40
จ ~ยหลมฺพ่น	No.	अतिज्ञा पाश्चन	909
સંધપ્રગતિ	ye	મિત્રમૈત્રી	१०२
જૈન ગીતા	уυ	શાકવિનાશક પ્રાંથ	9 03
જૈન ધાતુ પ્રતિમા લેખ સંત્રહ	७६	સાંવત્સરિક ક્ષમાપના	૧૦૩
ગુજરાત-વીજાપુર વર્તાત	1919	જૈન ધાર્મિક શંકા-સમાધાન	903
જીવનચરિત્રેા	CR	ધંટાકરથા વીર	203
પત્રા–તેધા	20	જૈન સૂત્રમાં મૂર્તિ પૂજા	204
કુકુમ પત્રિકાના જવાળ	60	मुद्रित कैन अंथ नामावि	204
ધર્મ-નીતિથાધ	42	સ્મારક ગ્રંથ	900
ગુરુખાંધ 💮	WR.	લજન સંગ્રહ	200
તીથ યાત્રાનું વિમાન	42	લજન કગ્વાલી	296
શ્રાવક ધર્મ સ્વરૂપ	68	મહુલી સંગ્રહ	993
ગુણાનુરાય કુલક	68	ભારત સહકાર શિક્ષણ	१३४
ક્રન્યાવિકય નિષેધ	en	દેવવ ં દન	૧૩૫
ચિન્તામણિ	ey	કક્કાવલિ સુખાધ	235
જૈના પનિષદ	619	સાખરમતી ગુણ શિક્ષણ	181
શિષ્યા પનિષદ	60	वरसाडा साणरमती तीरे	282

પરિશિષ્ટ

શ્રીમદ્નું સાહિત્યસર્જન

[શ્રી. પાદરાકર]

ગ્રસ્તાવ:----

દરેક દેશ, પ્રજા, ભાષા કે સાહિત્યને પાતિ પાતાની સંસ્કૃતિ હૈાય છે, અને એ સંસ્કૃષ્ તિના ઘડતરમાં ત્યાંની પ્રત્યેક વ્યક્તિના શાહા ઘણા ફાળા અવશ્ય હેાય છે. તે અધામાં ધર્મોના સૌથી વધુ મહત્ત્વના હિસ્સા હાય છે.

આર્યાવર્તાને આંગણે જે સંસ્કૃતિ ફળી-ફાલી છે, તેના ઘડતરમાં અનેક પ્રજા-ધર્મી ~ વ્યક્તિઓએ યથામતિ - યથાશકિત પાતિપાતાની કલા અને કુશળતા અજમાવ્યાં છે. વેદવ્યાસ, વાઢમીકિ, હેમચંદ્ર, કે રવીન્દ્ર જેવા કવિરાજોએ તેને પાતાની કલ્પનાપીછી ઢારા વિવિધ રંગે રંગીને સુશાભિત કરી છે. રામ, કૃષ્ણ, બુદ્ધ, મહાવીર જેવા પરમઆત્માએ!એ કે ગાંધીજી જેવા મહાત્માંઓએ પાતપાતાની વિશિષ્ટ શક્તિદ્વારા તેને સર્વાંગસું દર અનાવેલ છે. પાણિની, પતંજલિ, કણાદ, કપિલ, યાજ્ઞવલ્કય, મનુ કે ભદ્રભાહ જેવાએાએ સંસ્કૃતિના વૃક્ષને જલસિંચન કર્યું છે. સિધ્ધસેન, સમ'તભદ્ર, શાંકરાચાર્ય, કુમારિલ, નાગાર્જીન કે હરિભદ્ર જેવાએાએ તેને પાતાની વિલક્ષણ તાર્કિક ખુદ્ધિની એરણ પર ચઢાવીને કસી જોઇ છે; અશાેક, સંપ્રતિ, ખારવેલ, વિક્રમાદિત્ય, હર્ષ વર્ષ ન કે કુમારપાળ જેવા ચક્રવલી સમા રાજાઓએ તેને ફેલાવી છે; તુલસીદાસ કે તુકારામ, કળીર કે મીરાં, આનંદઘનજી કે ચશાવિજયજી, રાજચંદ્રજી કે રામકૃષ્ણ જેવા સંત હૃદયાએ તેને સંસ્કારીને સમૃદ્ધ કરેલ છે. દ્રાવિડી પ્રજા, આર્થ પ્રજા, હુણ, શક કે મુસ્લીમ પ્રજાએાએ તેને પાેેેેેેેેે પાેેેે અસર દ્વારા એાપ આપેલ છે. તથા તેને પાતાની બનાવવા કાેશિશ પણ કરેલ છે. આર્યાવર્તાના આદિ કવિથી તે કવિ સસ્રાટ કાલીદાસ અને આજ સુધીના કવિએાએ તેને મુક્ત કંઠે ગાઇ છે, એટલું જ નહિ પણ નિત્યનૂતન કલ્પ-નાએા દ્વારા તેને શણગારતા રહ્યા છે. એ રીતે પાતાનું અર્ધ્ય તેને ચરણે ધરેલ છે. આમ સંસ્કૃતિના ઘડતરમાં–તેના પાષણમાં–વિકાસ–વિસ્તારમાં તથા તેને સદૈવ લાવણ્યમયી રાખવામાં આર્યાવર્તાના પ્રત્યેક પ્રાથના હીસ્સા જણાઇ આવે છે.

આર્ય આદર્શ—

સંસ્કૃતિની વિશેષતા જ એ છે કે તે સર્વ શિષ્ટ અને સંસ્કારી વિચારાને અપનાવી પાતાના કરી લે છે, અને પાતાની ગાંદમાં સૂનાર સૌને તેવા અનાવવાની કાેશિશ કરે છે. વિવિધ વૃત્તિ અને વ્યવસાયનાં માણુસાને પણુ તે એક સૂત્રમાં નાથે છે. સૌને માટે તે આદર્શ-રૂપ રહે છે. એ આદર્શને જાણુવાે હાેય તાે આપણે જીવનના વિવિધ ક્ષેત્રે વિચરી રહેલા ą

ભારતીય આત્માઓના અદર્શને જેવા-જાણવા પડશે.

ભારતવર્ષ પર નજર ફેંકતા જ આપણને જણાય છે કે પાતાની વિત્તેષણાને તૃપ્ત કરવા મથતા વ્યાપારી અર્થના ત્યાગમાં જ સંતાષ માને છે. યુદ્ધ ઘેલો યાદ્ધો અન્યના સંરક્ષ- શુમાં જ પાતાને કૃતકૃત્ય માને છે. કવિ કે કલાવિદ્ પાતાનાં શ્રેષ્ઠ પાત્રાની શ્રેષ્ઠતા, તેમનાં સદાચાર, સંયમ, ત્યાગ, તપસ્યા, દયા, દાન, ન્યાય, નીતિ, કે પરાપકાર જેવી વૃત્તિની વિશિષ્ટતામાં જ જુએ છે. કુંડું બવત્સલ ગૃહપતિ આખરે કુંડું બના ત્યાગમાં જ આત્મશ્રેય કેખે છે. સર્વ સ્વના ત્યાગ કરનાર સંતપુરૂષા આત્મધર્મની ઓળખને જ શ્રેષ્ઠ ગણે છે. આ બધા ઉપરથી એમ કહી શકાય કે સત્ય, સદાચાર, સંયમ, ત્યાગ, પરાપકાર, પ્રેમ અને પરિશહત્યાગ દ્વારા આત્મધર્મના સાક્ષાત્કાર કરી શાધ્વત સુખ મેળવવું એ જ ખરા આર્ય આદર્શ છે. એ આદર્શને દરેક માશુસ પાતાના ક્ષેત્રમાં નજર સમક્ષ રાખે છે અને પાતાના જવનકમ ઘડે છે. વિવિધ ક્ષેત્રે દેખાતા જીવનના વિવિધ ક્ષેમામાં રહેલી આ એકરાગતા જ આર્ય સંસ્કૃતિ છે.

ગુજરાતની સાહિત્યિક અસ્મિતા ફૈલાવવામાં અનેક વિદ્વાના અને કવિએાના હાથ હતા. તેમાં જૈન સાહિત્યસ્વામીઓના ફાળા નાનાસૂના નથી. પ્રાહ્મણ વિદ્વાનાની માફક જેન પંડિતા પણ અનેક ઘઇ ગયા છે. તેમણે સંસ્કૃત—પ્રાકૃત ભાષાના ગ્રંથા લખી ગુજરાતની જ નહિ પણ સમસ્ત ભારતરર્ષની અપૂર્વ સેવા બજાવી છે. તેવા પંડિતપ્રવર સર્વ શેષ્ઠ સાહિત્ય-કારામાંથી એક મહાન અર્વાચીન જૈન સંત શ્રીમફ પુષ્ધિસાગરના તથા તેમની ગુર્જર સાહિત્ય-સેવાના પરિચય આપવા અહીં પ્રયત્ન છે.

સાલ કી યુગની ઇતિહાસગાથાએા વિચારતાં દશમા સૈકાથી ચૌદમા સૈકાના અંત સધી શ્રીની સાથે સરસ્વતીના સમેળ ગુજરાતભરમાં પ્રસર્યો હોવાનું માલૂમ પડે છે. ભીમની વિદ્વતસભા શ્રી ભાેજ જેવા સરસ્વતીપુત્રને પણ આકર્ષવી. કર્ણ અને સિત્દ્રરાજની વિદ્વત્સભાની ખ્યાતિ સાંભળી દેશવિદેશથી પંડિતા પાટણમાં આવતા. રાજકાર્ય ઉપરાંત રાજસભામાં સાહિત્યવિનાદ અને વાદચર્ચાએા ચાલતાં. અવંતીના સાહિત્યભંડારથી ગુર્જરેશ્વર સિદ્ધરાજને પણ પાતાને આંગણે સ્રોતસ્વિની સરસ્વતીની સાથે વાગ્વાદિની શારદાને મૂર્તિ મંત કરવાની પ્રેરણા થઇ, હેમચંદ્ર જેવા ધીરગંભીર અને સર્વ શાસ્ત્રના પારંગત વિદ્વાને તે સ્ત્રપ્ન સિદ્ધ કરી અતાવવા ગુજરાતને પાતાનું સ્વતંત્ર વ્યાકરણ, કાેષ, અલંકાર છંદશાસ્ત્ર, ચાેગશાસા, મહાકાવ્ય વગેરેના અપૂર્વ ચંથા લેટ ધર્યા, અને યુગદેવતાએ તેમને કલિકાલસર્વગ્રના અપૂર્વ બિરૂદથી વધાવ્યા. સિદ્ધ હેમચંદ્ર પૃર્ણ થયું ત્યારે રાજાજ્ઞાથી હાથીની સુવર્ણ અંબાડીમાં તે સ્થાપી, નગરમાં મહાત્સવપૂર્વં ક ફેરવી, રાજગ્રંથાલય-જ્ઞાનમંદિરમાં એની સ્થાપના કરવાનાં આવી હતી, અને એના અધ્યયન માટે પાટણમાં એક માટી અધ્યયનશાળા ખાલવામાં આવી હતી. (પ્રેા. કે. ખી. વ્યાસ) સિદ્ધરાજની વિદ્વત્સભામાં વિદ્વાન પંડિતા ગેસતા, જ્યાં સામાન્ય પંડિતાના પ્રવેશ પણ દુર્લં ભ હતા. કુમારપાળના રાજ્યકાળ પણ સાહિત્યદેષ્ટિએ ઊતરતા ન હતા. ત્યાર પછીના સમયમાં સાલ કીએાની વીરશ્રી એાસરતાં અજયપાળ અને બીમદેવના શાસનકાળમાં સાહિત્યના પ્રવાહ સહેજ માળા લાગે છે, પણ વસ્તુપાળની

વિદ્વત્તા-તેતું આશ્રિત કવિમાંડળ, અને વિસલદેવની રાજસભાનાં ઐતિહાસિક વર્ણુંના વિચા-રતાં સિધ્ધરાજ ને કુમારપાળની માફક વીરધવળ અને વિસ**લદે**વના કાળમાં પણ સરસ્વતીના પ્રવાહ અસ્ખલિત વહેતા હતા એમ જણાય છે. (કે. બી. દવે)

આ પછીના કાળમાં એ પ્રવાહ વહેતો જ રહ્યો છે. એમાંથી ગુર્જર સંસ્કૃતિ અને સાહિત્ય કલા અને કાવ્યના પ્રવાહ ગુર્જર કવિકાવિદોએ વહાવ્યો જ રાખ્યા છે. ગુર્જરીનાં અર્ગનપૂજનના ઘેલા મસ્ત અવધૂત પ્રકટતા જ રહ્યા છે. ભક્તિ, વૈરાગ્ય, આધ્યાતમતત્ત્રચિંતન, ્રાંગારરસનાં કાવ્ય આલેખનપુષ્પા દ્વારા ગુર્જરી પૂજાતી જ આવી છે. શ્રી આનંદઘન, યશાવિજય, દેવચંદ્ર, ધનંજય, ધનપાલ, વાગ્ભક, કખીર, સૂરદાસ, નરસિંહ, દયારામ, અખા, ધીરા, પ્રીતમ, નવલ, શામળ, ગંગ ચંદથી લઇ નર્મદ પ્રેમાનંદ અને ઠેઠ આજ ન્હાનાલાલ, ખખરદાર સુધી અને લલિત—મેઘાણી સુધીના ગુર્જરી ભક્તોએ એ પવિત્ર પૂજા અતિ અધુર આંતરભક્તિસાવ પુષ્પા વડે ચાલુ રાખી છે.

આ નાનકડા નિર્ભાધમાં એવા જ એક સમર્થ શાસ્ત્રવિશારદ અષ્ટાંગયાેગ અધ્યાત્મ-જ્ઞાનમાંડિત સત્કવિ અને પાંડિતપ્રવરે આજની આર્થ સાંસ્કૃત્તિના ઘડતરમાં જે ફાળા આપ્યા છે, ગુજરી પૂજનમાં જે સ્વાર્પણ-સર્વાર્પણ કર્યું છે તેની કથા અલેખીશું.

लौकिकानां हि साधुनामर्थं वागनुवर्तते । ऋषोणां पुनरावानां वाचनथंऽनुधावति ॥

ભાવાથ:—સામાન્ય સત્પુરુષાની વાણી અર્થને અનુસરતી હાય છે, જ્યારે **પ**રમ-ઝાષવરાની વાણી પ્રમાણે અર્થ અનુસરે છે.

શ્રી ખુદ્ધિસાગરજની સાહિત્યપ્રતિમા તેમની આત્મપ્રતિયાના જેટલી જ લબ્ય છે. જે આધ્યાત્મિક અને યાગી જીવન તેઓ જીબ્યા તેના સહજ પડછંદા રૂપે જ તેમના સાહિત્યના ઉદ્દલવ થયા છે. બીજા શબ્દામાં કહીએ તા, જે મહાન્ લધ્યની સિદ્ધિને માટે તેઓએ સમસ્ત જીવન સમપ્યું, તે લક્ષ્યના સંદેશાર્થ જ તેમના સાહિત્યનું નિર્માણ થયું છે. આ કારણે જ સાહિત્ય જીવનનું પ્રતિબિંભ છે એ સૂત્ર ઘણાની બાબતમાં અલ્પાંશે વા અપેસાએ સત્ય હાય છે, ત્યારે શ્રી ખુદ્ધિસાગરજીની બાબતમાં સર્વાં શે સત્ય દર્યું છે. ઘણાની વિચારસ્થિ અને કાર્ય સ્પષ્ટિમાં માટા લેદ હાવાથી સાહિત્યમાં પ્રત્યક્ષ થતાં અને તેમના ખરા જીવનમાં વિસંવાદિત્ય દર્ગાચર થાય છે. સાહિત્ય એટલે જીવન, અને જીવન એટલે સાહિત્ય. આ અદૈતવાદ અને અભેદભાવની સ્થાપના આવાએાની બાબતમાં ન જ થઇ શકે. વિચાર વાણી અને વર્તાનની જે એકતા સાધી શકયા છે, જેના માનસિક અને કાર્યક જીવનમાં દ્રિધાલાવના અંશ પણ નથી, જેના અદર્શ અને ચારિત્ર સરખી ગતિએ પ્રયાણ કરી રહ્યાં છે, જેનાં કલ્પના અને કાર્ય અભિન્નપણે સાથે જ વહ્યાં જાય છે, તેના સાહિત્ય અને જીવનમાં અભેદપણં અને એકરૂપતા હાય છે, અને આ મહાન્ ગુણને લીધે જ શ્રીમદ્દ ખુદ્ધિસાગરજીનું સાહિત્ય જનતાના હૃદયપટ ભેદવાને સમર્થ નીવડયું છે.

તેમનું લખાણ (સાહિત્ય) એટલું વિસ્તૃત છે કે અન્ય કાઇ ગૃહસ્થ કે ત્યાગી સાલરે તેમના જેટલા ગ્રંથરસથાળ ગુજરાતી પ્રજાને પીરસ્યાનું જાણમાં નથી. એકસા ને દશ મહાસમર્થ ગ્રંથા આલેખી સાહિત્યસૃષ્ટિમાં શ્રીમદે જબરદસ્ત ફાળા અપ્યાં છે. તેમનાથી પરિચિત ન હાય તેવાને તા વિસ્મય થાય કે સાધુજીવનની દૈનિક ક્રિયાઓમાં, તેમ જ ધ્યાન, સમાધિ, વાચન, મનન, ઉપદેશ, પ્રવાસ અને પરિમિત સાધન (માલકીનું કશું જ નહિ) ઇત્યાદિમાં પુષ્કળ સમય ગાળવા છતાંય તેઓ આ સર્વ લખવાને સમય કયાંથી મેળવી શક્યા ? તેમની અદ્ભુત લેખિનીમાં અવિરત શખ્કસુધા ઝરાવવાનુ જેવું સામર્થ્ય હતું તેવું કાઇ વિરલ લેખિનીમાં જ હાય છે. તેમનાં સમસ્ત પુસ્તકાના સંગ્રહ કરવામાં આવે તા એક સ્વતંત્ર કબાટ જેઈએ, એવી જે રમુજ ટકાર કરવામાં આવી છે તે તદ્દન સાચી છે.

જેમ સંખ્યા તેમ સત્ત્વમાં તેમનું લખાણ ઘણા ઊંચા પ્રકારનું છે વિચારાની વિપુ-લતા, ભાવનાએાની સમૃધ્ધિ, લાગણીઓનો તરવરાટ, અંતરાત્માના ઊંડાણના ઘૃઘવાટ, ભાષા અને શખ્દનો આધાર લઇ ખહાર પડતાં સાહિત્ય—સૃષ્ટિમાં અજબ ભાત પાઉ છે. ગુજરાતી, સંસ્કૃત અને હિન્દી ત્રણે ભાષાઓમાં લખાણ થયું છે. અલબત્ત સંસ્કૃત અને હિન્દી લેખક તરીકે નહિ પણ ગુજરાતી ભાષાનું વાહન જ તેમણે મુખ્યત્ત્વે પસંદ કરેલું હોઇ તેમનું સાહિત્ય જીવન ગુજરાતાનો તેમની સેવાઓ ઉપર જ સ્થિત ગણાવું જોઇએ.

ગદ્ય અને પદ્ય ઉભયમાં તેઓ શ્રીએ નિપુંણતા ખતાવી છે, પણ લેખક જયારે ગદ્ય અને કાવ્ય ઉભયમાં ઉત્તમ હોય છે ત્યારે સ્વાભાવિક રીતે જ તેની કવિતા ગદ્ય ઉપર સરસાઇ ભાગવે છે. આ નિયમાનુસાર શ્રીમદ્દની કાવ્યપ્રતિભાએ તેમની ગદ્યપ્રતિભાને અંશતઃ આવરી દીધી છે. છતાં નિરપેક્ષ નિરીક્ષકને ગદ્યના ઉત્તમ અંશા ઢાંકયા નહિ જ રહે. ગદ્યલેખક તરીકે તેઓ સાહિત્યના લગભગ દરેક પ્રદેશ ખૂંદી વળ્યા છે. ઇતિહાસ, તત્ત્વન્નાન, છવનચરિત્રો, નાંધા, નિબંધા, પત્રો, ટીકાઓ, સંવાદા, અધ્યાત્મન્નાન, યાગ આદિ દરેક રિષયમાં તેઓએ કૌશલ્ય ખતાવ્યું છે. પદ્યમાં ભજના, ગહુલીઓ, ઊમિંગીતા, રાષ્ટ્રગીતા; અવળી વાણી, સચ્િ-સૌંદર્યનાં કાવ્યા, ખંડકાવ્યા, કાપ્રીઓ, ચાબખા, વર્ણનાત્મક તેમ જ ઉપદેશાત્મક તત્ત્વભરપૂર લાંબાં કાવ્યા આદિ અનેક કાવ્યસ્વરૂપા રૂપે તેમની પ્રસાદી ઉપલબ્ધ છે. આનું વિગતવાર અવલાકન કરતા પહેલાં તેમના સાહિત્યજીવનના ઘડતરનાં સહાયક તત્ત્વો તરફ દચ્ટિપાત કરી લઇએ.

કવિએન જન્મથી જ કાવ્યપ્રસાદી લઇને અવતરે છે. આ સૂત્ર ઘણા ઉત્તમ કાેડીના કવિએની પેઠે ખુદ્ધિસાગરજીએ પણ પાતાની જન્મસિધ્ધ કાવ્યશકિતના દ્રષ્ટાંતથી સાબીત કર્યું છે. તેઓએ અભ્યાસ તો માત્ર ગુજરાતી છ ચાપડીના જ કર્યો હતા. અંગ્રેજી તો ઘેર જ શીખી લીધેલું. તે પણ બે ચાપડીઓ જેટલું. (સંસ્કૃત અભ્યાસ પાછળથી કર્યો હતા.) આટલા પરિમિત જ્ઞાનમાંથી કુદરતજન્ય સમૃષ્ધિ સિવાય જે પ્રખર શકિતનું તેમણે ભવિષ્યમાં દર્શન કરાવ્યું તે ન જ સંભવે, એમ સૌ કાેઇ સમજી શકે તેમ છે. બેશક તેમનો નૈસર્ગિક શકિતને ખીલવી દેદીપ્યમાન કરવા એન્ય ચઢાવવામાં બીજી અનેક સામગ્રીઓના હિસ્સા છે જ. શૈશન

u

વાવસ્થામાં માળાપના મુખેથી શ્રવણ કરેલ રામાયણ—મહાભારતની શૂરાતનભરી ધાર્મિક કથા-ઓએ તેમના બાલજીવનને પ્રેરણાનાં અમી પાઇ ઉત્સાહપૂર્ણ અને ચેતનવંતું બનાવ્યું હતું, જ્યારે કુંદરતના ઉછરંગમાં ખેલવાનું સૌભાગ્ય સૃષ્ટિસાંદર્થથી વીંટળાયેલ પ્રદેશમાં જન્મ થવાથી અનાયાસે જ પ્રાપ્ત થયું હતું. સાબરમતીના જળમાં છબછિયાં કરતાં, વાંઘાં અને કાતરકંદરાઓમાં કરતાં, રેતના ઢગલાઓ ઉપર આળાટતાં, પક્ષીઓના કલસ્વ સુણતાં, લીલાં વૃક્ષાની આમલીપીપળી ખેલતાં, તેમના હૃદય પર અપૂર્વ છાય પડી હતી. કવિસ્વભાવને અનુકૂળ આ વાતાવરણ તેમના રસિક આત્માને બહલાવવામાં સંપૂર્ણ સફળ થયું હતું. તેમનાં કાવ્યોમાં સ્થળે સ્થળે નિસર્ગપ્રેમ દગ્ગાેચર થાય છે. નિખાલસતા, સરળતા, કુદરતમાંથી કાવ્યામૃતસત્ત્વ ખેંચવાની તાકાત, અને મસ્તી, જે તેમના સારાએ જીવનને આવરી રહ્યાં હતાં, અને જે તેમના સમસ્ત સાહિત્યમાં મુખ્યત્વે પ્રત્યક્ષ થાય છે તેના સંભવ પણ સાળરમતીનાં કલ્લોલમય આંદાલનામાંથી જ થયેલા. શ્રીમદ્ નાનાંનાનાં શખ્દચિત્રાદ્વારા સાબરમતી અને તેની સુરમ્યતાનું આખું દેશ્ય " સાબરમતીગુણશિક્ષણકાવ્ય" માં ખડું કરી દે છે. તેમના ચિત્ત પર પડેલી લવ્ય છાપ કેટલી અસરકારક અને ઉગ્ર હશે તેનું, શૈશવકીડાની સમાપ્તિ પછી વર્ષો બાદ લખાયલી. નીચેની પંકિતઓ જ્વલંત દેશાં છે:—

> સાખરમતીના કાંઠડે, વૃક્ષો ઉપર વાનર રમે, ક્રીડા કરે પહુ જાતની, ભક્ષણ કરી ફળને ભમેઃ મસ્તી હુકાહુક કૂદીને કરતાં રહે પાણી પીએ, નિભ'યપણાથી મ્હાલતાં, માનવ થકા એ ના બીએ,

ઊંચા ઘણા છે ટેકરા, નીચાંજ આંધાં ભહુ ખરે, વર્ષા સમે લીલી મહી, સાડી મઝાની શુભ ધરે; ટહુકે મયૂરા જોશથી, પડઘા પડે તેના અહેા ! બહુ વલ્લિએા ને કંદથી શાભા ધરે જોઈ લહેા!

(સા. ગુ. શિ. કા. પૃ. ૧૨૮-૯)

× × ×

ગાયા બે સા પ્રિય મન વડે ધાસ કાંકે ચરે છે, ગાવાળિયા વિવિધ રમતા ખેતા કાંકે રમે છે; શબ્દાે રુડા વિહગ વદતું કૂદી ઊડી ભામે છે, આધારાને લઈ જલચરા શર્મકીડા કરે છે.

(સા. શુ. શિ. કા. પૃ. ૩)

× × ×

£

ખળખળ મધુરા શબ્દથી, મોજા વિષે તું ડેાલતી. નવરંગ તરંગે નાચતી, ભમરા જ મધ્યે ધારતી. (સા. ગુ. શિ. કા. પૃ. ૫-૬)

× × ×

રાત્રિ સમે સાળરમતી પર, ચંદ્ર તારા ઝગમગે, સાળરમતી યશપુંજના ખનીને અહેા તેતગમગે. (સા. ગુ. શિ. કા. પૃ. દર)

સમસ્ત વાતાવરણ જયાં કવિત્વમય છે, ત્યાં અહાેનિશ ખેલનારા બાળક પ્રતિલા-શાળી કવિ થાય તેમાં શું આશ્ચર્ય! એ તદ્દન સત્ય છે કે જન્મસમય અને બાલ્યાવસ્થાના સંસ્કારા મનુષ્યના હૃદયને ઉત્તમ, અધમ કે સામાન્ય બનાવે છે, અને જીવનના આ અતિ-ચંચળ સમયે દેવાયલા પુટ કદી એાસરતા નથી. ભાવનામય પ્રદેશના સુસંયોગે શ્રીમદ્દના હૃદ-યને ભાવના-ભરપુર બનાવ્યું, અને જે કવિત્વશક્તિ પાછળથી અનેકના ધન્યવાદને પાત્ર થઇ તેના અંકુર તેમાંથી પ્રગટયા.

આ ઉપરાંત શ્રીમદની રસિક વૃત્તિને પાષણ આષવામાં સ્થળે ર્થળે ક્રતા ભાવા-એનાં ભજના, ભરથરોનાં લાેકગીતા, અને માણલદની કથાએ એ મહત્ત્વના ભાવ ભજવ્યા છે. કળીરનાં ભજના સાથે હરીફાઈમાં ઊતરી શકે તેવાં ભજના, મીરાંની કાફોએન સાથે સ્પર્ધા કરી શકે તેવી કાફીએન તથા શ્રી આનંદઘનજીના સ્વાનુભવને ટક્કર મારે તેવાં આધ્યાત્મિક પદેન રચવામાં શ્રીમદે જે કુશળતા ખતાવી છે, તે તેમના નાનપણનાં ભજના આદિ પ્રત્યેના અત્યંત પ્રેમ અને પ્રેરણાને આભારી છે. સ્વાત્મકથામાં તેએનશ્રી લખે છે કે—" અમારા માઢમાં આવાએન, ભક્તો આવતા. તેઓ ધર્મની વાર્તાઓ કહેતા હતા. તે સાંભળતાં રસ પડતા હતા.....

૧. અપ્રક્રિય્ધ.

S

લાકા સારંગીથી ભર્તુ હરિનાં ભજના લલકારતા હતા તેમાં ચાડું ચાડું સમજાતું હતું. "

આ વાતાવરણ પરથી સમજાશે કે એક પાસથી શ્રીમદ્નું સાહિત્યજીવન ઘડાતું હતું તો બીજી પાસથી તેમનું આધ્યાત્મિક જીવન પણ પ્રચ્છન્ન રીતે જડ નાખતું હતું. કુમારાવસ્થામાં તેમણે જાણ્યે અજાણ્યે જે સંસ્કારાને બીજ રૂપે ગ્રહણ કર્યા તે જ સંસ્કારા સિવિધ્યમાં વૃક્ષ રૂપે માટા સાહિત્યકાલ અપેવામાં સમર્થ થયા. મીરાં અને ભર્તું હરીનાં ભજન્ના શ્રીતાએ જ્ઞાન અને ભક્તિના જ સૂર કાઢ્યા અને તેમના જેવા જ અધ્યાતમ રંગે રંગાઇ સ્વાનુભવ અને સ્વાપંણનાં પદા ગાયાં. આ મહાન્ સામ્ય શ્રીમદ્દની વૃત્તિના હાળાવ કઇ બાજુએ હતા તેનું દર્શન કરાવવા ઉપરાંત કુદરતના એક સનાતન સિદ્ધાંતની તત્ત્વતઃ પુબ્ટિ કરે છે. તે એ છે કે મનુષ્યની અનુકરણશક્તિ અને ગ્રહણશક્તિ આલ્યાવસ્થામાં હાય છે તેવી અન્ય કાઇ અવસ્થામાં નથી હોતી; તેથી જ જે ભજના, કાબ્યા, ગીતા શ્રીમદે બાલપણમાં સાંભળ્યાં અને હૃદયમાં ઉતાર્યાં તેને જ અનુસરતું સંગીત તેમના સમસ્ત સાહિત્ય અને જીવનમાંથી નીતરે છે.

શ્રી બુધ્ધિસાગરજી બાલપણામાં પણ સરસ્વતીના અઠંગ પૂજરી હતા. વિદ્યા- પ્રાપ્તિના જબરજસ્ત અનુરાગ, તે મેળવવાની તીલ ઉત્કંઠા, તે પ્રાપ્ત કરવાના તનતાંડ પ્રચત્ના અને ટેક, શારદા પ્રત્યેની તેમની અલીકિક ભક્તિની ખાતરી આપે છે. બાલક છતાં તેમના ગાઢ, નિઃસીમ પ્રેમ શારદાની કૃપા મેળવવા માટે પૂરતા હતા. એક વખત તેમણે શિક્ષક પાસેથી સાંભળ્યું કે કાલીદાસ કવિને સરસ્વતી પ્રસન્ન થયા હતાં, અને તેના જેવા થવા માટે સરસ્વતીને પ્રસન્ન કરવાં જોઇએ. આ સાંભળી તરત જ તેમણે પ્રતિજ્ઞા કરી કે, " જયાં સુપી સરસ્વતી પ્રસન્ન ન થાય ત્યાં સુપી પાનસાપારી, અડદની દાળ, અને ગિલાડાનું શાક ખાવું નહિ. " તેઓ લખે છે કે:— સવારમાં ઊઠીને ભણતી વખતે શારદાનું નામ દેતા અને મનમાં પ્રાર્થના કરી સાદ્ય માગતા હતા. શાળામાંથી છૂટી ઘેર જતાં પ્રથમ ગાખલામાં સરસ્વતી માતાના દીવા કરતા હતા. એક સરસ્વતીની છખી મેળવી હતી, અને તેનું સવારમાં વહેલા ઊઠીને હાથ જોડીને દર્શન કરતા હતા, અને મનમાં આજી કરી વિદ્યા ચઢવા માટે સરસ્વતી માને બાલકભાવે વિનવતા હતા.......જૂના એક પાનામાંથી સરસ્વતી મંત્ર મળયા હતા. મેં તે મંત્રને ગાખી મુખે કર્યા, અને દરરાજ સરસ્વતી મંત્રને જાપ કરવા લાગ્યા....... કાઇ લખેલા કાગળ પર પગ દેતા ન હતા તથા સરસ્વતી માતાના સાગન પણ ખાતા ન હતા. "

પંદરમા વરસથી જ કવિતા રચવાના પ્રારંભ થયા. દુહા, ચાપાઇ, છંદ, સવૈયા, વગેરેમાં સાદી કવિતા લખી શિક્ષકને ખતાવતાં, તે ખુશ થતા અને બાલક (ખહેચરના) બુધ્ધિસાગરના ઉત્સાહ એાર વૃધિ પામતા. એક વખતે એક જૈન સાધુની કાઇ બ્રાહ્મણે તિર-સ્કારવાચક વનિથી " ગારજ!" કહી મશ્કરી કરી, તેમને ઉતારી પાડવા પ્રયત્ન કર્યાં, ચંચળ

૧ અપ્રસિધ્ધ આત્મકથામાંથી. ૨ અપ્રસિધ્ધ આત્મકથામાંથી.

અને તીક્ષ્ણુ યુદ્ધિવાળા યુદ્ધિસાગરે 'ગારજ' શખ્દમાંથી ગારજની મહત્તા વધે તેવા નવીન અર્થ કાની નાનીશી કવિતા રચી કાઢો:—

> ષ્ટ્રસમાંહી ઘૃત નહિ આયા, સ્વાદ નહિ કા જાનત હૈ, સુરદાનવ જન કાેટી મીલે, તાેબી નહિ ઘૃતરસ પીછાનત હૈ. મીઠા રસમેં ગાેર ખખાન્યા, શાસ્ત્ર વચન પ્રમાણત હૈ, ગાેર સંગ કસુ ઘૃત મીલત તબ, મિષ્ટ ભાજન બખનાવત હૈ. ગાેર, ઘી સમ ગાેરજી જાણાે, ઉત્તમ નામ ધરાવત હૈ, ઇસ ભવમેં શુભ કાર્ય કરત વહ, પ્રશ્લોકન સુખ પાવત હૈ.

છ રસમાં ઘીના રસ આવતા નથી. ઘીને કહ્યુબી વગેરે લાકા પ્રાકૃતમાં ' છ ' કહે છે, અને ગાળને 'ર–ળ' ના એક્ય–સામ્યથી ગાર કહેવામાં આવે છે. ગાર અને છ શબ્દ મળી ' ગારજ ' થાય છે. તે મિષ્ટાન્ન ભાજનની પેઠે પ્રિય શ્રેષ્ઠ છે. જેમ મિષ્ટાન્ન પ્રિય છે તેમ ગારજી પહ્યુ એવા પ્રિય ઉત્તમ છે. તે આ લાકમાં પરમાર્થનાં કાર્યો કરીને આવતા ભવમાં દેવલાકમાં જાય છે. 3

(૨) સાહિત્યજીવનના ઘડતરની અન્ય કારણ સામગ્રી

ગદ્યપદ્ય સાહિત્યના ખીજરૂપે આ રીતે આવિર્ભાવ થઇ ચૂક્યા હતા. વાચનરૂપી વારિસિ ચન થવાથી કૃષ્ણો કૃટયા અને તેના ઉત્તરાત્તર વિકાસ થવા લાગ્યા. એક પાસથી જૈન સાધુએાના સમાગમથી છુદ્ધિસાગરજીની જ્ઞાનિષયાસા વધતી ચાલી. તેના સમક્ષ અન્ય સાહિત્યના સમસ્ત ભંડાર ખુલ્લા થયા. બીજી પાસ તેમણે સંસ્કૃતના અભ્યાસ કરવા માંડયા. કાવ્ય અને તર્ક –ન્યાયના અભ્યાસ કરતાં સંસ્કૃત સાહિત્યની અણ્માલ ખૂબીએન તેમને સમ-જાવા માંડી. સાથે સાથે ગુજરાતી સાહિત્યનાં ઉત્તમાત્તમ પુસ્તકાની વરણી કરી તેના અભ્યાસ શરૂ કર્યો. લગભગ આજ આરસામાં ગુજેર સાહિત્યના યુગપ્રવર્તક ગાેવર્ધનરામના 'સરસ્વતીચંદ્ર' **દે**ખા દઇ, ગુજરાતીએાની રસિકતામાં જુવાળ આષ્યેા. **કલાપીના** મીઠા માેહક અ તર્લાપી કૈકાએ સૌનાં દિલવિહ્વળ કર્યાં. આ બે સમર્થ લેખકે!ની છાપ આપણા યુવાન કવિ પર સજજડ પડી, વળી આ જ સમયે તેમના જીવનમાં થનાર મહાપરિવર્ત ને તેમના હુદ-યમાં તુમુલ યુદ્ધ જગાવ્યું. "લગ્ન કે શ્રક્ષચર્ય ? સંસાર કે ત્યાગ ?" આ મહા પ્રશ્ન તેમના હૃદયને મું ઝવતા હતા. સ'સારનું વશીકરણ એક પાસે લાભવતું હતું, તા ત્યાગની ભગ્યતા અને આત્મપ્રભુના અવાજ તેને બીજી પાસ લલગાવતાં હતાં. અ તરમાં ભગ્ય સમરાંગણ મચ્યા બાદ વિજય તાે ત્યાગભાવનાએ જ મેળવ્યાે પણ આ પ્રસંગ તેમના ચિત્તને ચલાયમાન કરવાને અસમર્થ હતા, અને તેના ભાવિ પરિપાકમાંથી અનેક કાવ્યા જન્મ્યાં. ગદ્ય અને પદ્ય ખન્નેએ મૂર્ત સ્વરૂપ ધારણ કરી તેમનું સાહિત્યજીવન રચ્યું.

પ્રથમ ગ્ર'થ

એ પણ એક આશ્ચર્યની વાત છે કે જેનું જીવન કવિ તરીકે ખાસ પ્રકાશમાં આવ્યું.

૩ અપ્રસિદ્ધ આત્મકથામાંથી

હ

તેને હાથે પ્રથમ એક ગદ્ય પુસ્તક અને તે પણ ખંડનમંડનાત્મક હાેઇ ગદ્યમય બહાર પડે છે— " જૈન અને ખ્રિસ્તી ધર્મ'ના મુકાબલાે. " પણ સાહિત્યજીવનની ઉષા ઉગતાં જ સંજોગોએ તેમને એ પુસ્તક લખવા હાકલ કરી હતી. કમની દબ્ટિએ તેમનાં ભજનાે અને કાવ્યાે કરતાં તે પ્રથમ ઉભે છે. છતાં સરળતાની ખાતર આપણે તેમના પદ્યનું અને પછીથી ગદ્યનું એમ અવલાેકનનાે અનુક્રમ રાખીશું.

(૩) લેખનના ગર્ભિત હેતુઃ ગુજરાતી ભાષા કેમ પસંદ કરી!

કાવ્યગુણતુલા દ્વારા શ્રીમદ્ના કાવ્યની તુલના કરતાં પહેલાં તેનું યથાસ્થિત સ્વરૂપ સમજવા, તેઓના પાતાના લખાણની પાછળ ગભિંત હેતુ શા હતા ? તે જાણવું જરૂરી છે. પાતાના જ્ઞાને અનુભવના લાભ વિશ્વને મળે અને તદ્દારા તેની સર્વ પ્રકારે ઉન્નતિ થાય એ ભાવનાને મુર્ત સ્વરૂપ આપવા તેમણે સાહિત્યનું અવલંખન લીધું. માનવમાત્રની પ્રગતિ શી રીતે સધાય, એ તેઓશ્રીની સતત્ વિચારણાના વિષય હતા. આના પરિણામ રૂપે તેમના મળજમાં જે જે વિચારા ઉદ્દભવ્યા, જે જે ભાવા સ્કુર્યા તે સર્વને વ્યવસ્થિત રૂપમાં ગદ્ય યા પદ્ય રૂપે જનસમાજ સમક્ષ મૂકયા. (જાઓ ભજનસંગ્રહ ભા. ૬ પૃ. ૩ માં)

નથી નવરા જરા રહેવું, જગત સેવા બજાવાતી, કરીને આત્મનું જ્ઞાન જ, બધાની દષ્ટિ ખુલવવી; ત્રહ્યું જે જે બધામાંથી, બધાને આપવુ પાછું, સકળને આત્મવત્ લેખી, યથાશક્તિ ભલું કરશું.

× × × જીવાના શાંતિના માટે, ભલા લેખાે લખ્યા કરશું, ખરાે ઉપદેશ દેતાં રે, પડે જે પ્રાણ તાેપણ શું!

(ભ. પ. સં. ભા. ૬, પૃ. ર.)

તેમના જીવન સંદેશ " સેવા " શખ્દમાં સમાઇજાય છે. આ સંદેશના પ્રત્યાઘાત પ્રમળ રીતે તેમના સાહિત્યમાં પડયાે છે. એક સ્થળે તેઓએ લખ્યું છે કે,

મામે ગામે નગર નગરે, સર્વ જીવા પ્રણાધું, દેશ દેશ સકળ જનનાં, દુ:ખના માર્મ રાધું. સેવા મેવા હૃદય સમજીં, સર્વને પ્રેમ ભાવે, સેવું કરજે અચળ થઇને, પૂર્ણ નિષ્કામ દાવે. ખીઓનાં હૃદય દ્રવતાં, દુ:ખયી આંસુડાં એ, લુધુ એવુ, જગ શુભ કરેં, કો' ન રહે દુ:ખડાંએ. આત્માલાસે સતત્ ખળથી, સર્વને શાંતિ દેવા, ધારું હાદ્ય હૃદય ઘટમાં, નિત્ય હો વિશ્વસેવા.

x x >

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે જનસમાજને વધુ ઉપયોગી તત્ત્વ તરફ તેમની દૃષ્ટિ ખાસ ખેંચાઇ છે. નિરુપયાગી મેઘાડ ખર કરતાં ઉપયોગી નિરાડ બરી મેઘ હુજાર દરજ્જે સારા છે, તે અનુસાર પાંડિત્યમય સંસ્કૃતભાષા કરતાં એાછી વિદ્વત્તાવાળી ચલણી ગુજરાતી ઉત્તમ છે.

> વિદ્વાન થાતાં શું વળ્યું, જો માતૃભાષા ના વદી, નિજ માતૃભાષા પ્રેમવણ, દેશાન્નતિ છે નહિ કદી. નિજ માતૃભાષા જે ત્યજે, તે માતૃદ્રોહી જાણવા, નિજ માતૃભાષા પ્રેમને, નિશ્ચય હૃદયમાં આણવા.

> જે માતૃભાષા શિક્ષણે, આપી જ કેળવણી ખરી, તે દેશની છે ઉન્નતિ, જાણે જ ઉંડા ઉતરી.

કેટલાે અટલ પ્રેમ ! અને શિક્ષણુ પણ નિજ માત્રભાષા દ્વારા જ અપાવું જોઇએ એવા ઉગ્ર સુધારક કેળવણીકારના વિચારાને ધારણ કરતા શ્રીમદુ પાતાને

×

×

ભાઈ અર્જા હવા સુવારક કળવહાકારના વિચારાન વારેલું કરતા ત્રાનક પોતાન માટે ગુર્જરગીરાજ પસંદ કરે તેમાં શી નવાઈ! " નિજ માત્રભાષા ના ત્યં છે, રે અન્ય ભાષા માનમાં " એમ જ્યારે શ્રીમદ્ કહે છે, ત્યારે માત્રભાષાના પૂજારીઓનાં હૈયાં કેટલાં ઉછળે છે!

(૪) શ્રીમદ્ કાવ્યનું લક્ષણ શું બાંધે છે ?

જગદુષ્ધારના પેગામ પાઠવતી, જ્ઞાન અને લોકિતરસથી ભરપૂર, અધ્યાત્મરંગે રંગા-એક્રી શ્રીમદ્ની કવિતાની ચર્ચા કરતાં પહેલાં, તેએ પાતે કવિતાનું લક્ષણ શું બાંધે છે તે જોવાની આવશ્યકતા છે, કારણ કે લખાણની કિંમત લેખકનું પાતાનું દબ્ટિબિંદુ યથાયાગ્ય સમજવાથી જ સારી રીતે આંકી શકાય.

કાવ્યના લક્ષણ પરત્વે પંડિતામાં અને કાવ્યગ્ઞ પુરુષામાં ઉત્ર ચર્ચાઓ થએલી છે. " કાઇ તર્કની સહાયમાં કલ્પનાને બાલાવી સત્ય અને આનંદની એકતા સાધવાની કલાને " કવિતા કહે છે, તાે કાેઇ " સંગીતમય વિચાર "ને કવિતા કહે છે, "જીવનની સમાલાેચના "

^{1 &}quot;The art of uniting pleasure with truth by calling imagination to the help of reason" Johnson.

^{2 &}quot;Poetry we will call musical thought"

^{3 &}quot; Criticism of life" Mathew Arnold.

" સૌ દર્યનું લયચુકત સર્જન્ય " " કલ્પના અને ચિત્તક્ષોભની ભાષાપ " " રસચુકત કાવ્ય, છે દોબધ્ધ કૃતિ, " આમ અનેકાનેક વ્યાખ્યાઓ કવિતાનું સ્વરુપ સમજવા આપવામાં આવી છે. આમાંની એક કે સંપૂર્ણ નથી, અને ભવિષ્યમાં યે એની પૂર્ણ વ્યાખ્યા બાંધી શકાશે કે કેમ તે બાબત શંકા છે; છતાં તેનાં સામાન્ય લક્ષ્સ શાં હોવાં જોઇએ તે સહેજે સમજી શકાય તેમ છે. "સુન્દર ભાષામાં નિરૂપિત કલ્પના અને ભાવનાયુકત કૃતિને સામાન્યત્યા કાવ્યની પંકિતમાં મુકી શકાય." આ તત્ત્વોની હાજરી ગેરહાજરી, કવિતા અને ગદ્યના ભેદની સ્થક છે. અન્ય તત્ત્વો જેવાં કે છંદ, પ્રાસાનુપ્રાસ વગેરે તેમાં ભળેવાં ન હાય, કિન્તુ ઉપર્યુક્ત લક્ષણોપેત સર્જનને કાવ્ય કહેવામાં બાધ નથી.

આ કવિતાની સામાન્ય ચર્ચા થઇ; પશુ શ્રીમદ્ના પાતાના અભિપ્રાય આ બાબતમાં જાણવા જોઇએ. " ક્રિલિત કવિહ્દય "માં કાવ્યતું ક્રક્ષણ તેઓ આ પ્રમાણે બાંધે છે.

> અલૌકિક લલિત કવિ અવતાર, વિચરે વિધ માઝાર,

અલોકિક૦

નિર્મલ હસ સમા બની રે, સહુમાંથી શ્રહે સાર, આનંદે વિલસે સદા રે, ઝીલે જીવાના પ્યાર-અલો કિકલ્ અમમ્ય કલ્પના પાંખથી રે, વિચરે દિલ્ય પ્રદેશ, ભાવના અમૃત મેલથી રે, ટાળે જન મન કલેશ-અલો કિકલ્ લિલત વચન રસ ચાતુરી રે, લિલત હત્ય રસલ્હાણ, અનુભવી ઢાઇ અનુંભવે રે, રેડી પ્રાણામાં પ્રાણ-અલો કિકલ્

કવિના અવતાર અલોકિક છે, લલિત છે. સર્વ વસ્તુઓમાંથી હંસતી પેરે સાર ગ્રહણ કરે છે, સદા આનંદમાં વિલસે છે, જીવાના પ્યાર ઝોલે છે, કદયનાની અગમ્ય પાંખા પર બેસી દિવ્ય પ્રદેશમાં વિચરે છે, ભાવના રૂપી અમૃતના મેઘથી જન હૃદયના કલેશ ટાળે છે, જેનાં શખ્દચાતુર્ય અને રસચાતુર્ય લલિત છે, જેના હૃદયે રસલ્હાણુ છે, પ્રાણની અંદર પ્રાણ રેડી (તન્મય થઇ) કોઈ અનુભવી જ આવાને અનુભવી શકે છે.

આ કાવ્યમાં શ્રીમદ્ કવિનાં અનેક લક્ષણા ખતાવે છે. આ જગત્ની સર્વ શ્રેષ્ઠ વસ્તુ-એાને ગ્રહેણ કરી, આનંદપૂર્વક સર્વ જીવા સાથે એકતાનતા સાધી શકનાર (અર્થાત સર્વાતુ-ભવરસિક) ખરા કવિ થઇ શકે છે. કલ્પનાની પાંખા, શખ્દચાતુર્ય અને રસચાતુર્યથી અલક્ત હાય તે જ કવિ કહી શકાય, પણ આ સર્વના ઉપયોગ પ્રભુ—પ્રિત્યર્થ અને જગત્હિતાર્થ થાય તા જ કવિ સાચા છે. 'ભજનસંગ્રહ ભાગ ૧૧'માં પૃ ૧૭૬ 'કવિ લેખક વકતા ' નામના કાવ્યમાં તેઓ કહે છે કે:—

^{4 &}quot;The rythmic creation of beauty" Edgar Allan Poe.

^{5 &}quot;The language of the imagination and passions" Hazlitt.

૧. ભજનપદસંત્રક, ભા. ૮. પૃ. ૭ ૧૭. કવિ શ્રી લલિત મિલન પછી તેમને ઉદ્દેશીને

પ્રભુ ગુણને પ્રેમે કવે, સત્યદા કવિ કહેવાય, આત્મવિશુદ્ધિ કારણે, કાવ્ય લખે સુખદાય. સેવા ભક્તિ જ્ઞાન ને, યોગના કરે પ્રકાશ, ગુણા પ્રકાશ તે કવિ, કરે ગુણોના વિકાસ.

, x x

નિષ્કામી સાત્વિક ગુણી, કવિ લેખક છે શ્રેષ્ઠ, ગ્રાની કવિ લેખક ભલેા, બીજા તેની હેઠ.

" ભારત સહાકાર શિક્ષણ "માં પણ આને મળતા જ સૂરા શ્રીમઢે કાઢયા છે:—

જે કર્મયાગી લેખકા, તે બાલકા પ્રગતિ પથે, ઉત્તમ વિચાર સંચરે, ધર્મોન્નતિ કરવા મથે. સાત્વિક મર્તિને ધારતા, ઉધ્ધાર કરવા સંચર્યા, તે લેખકા તે બાલકા, જગમાં બલા હા અવતર્યા.

શ્રીમદ્દને કાવ્ય વિષે પ્રધાન સૂર એ છે કે, કલ્પના હો, ભાવના હો, શબ્દ અને રસચાતુર્ય હો; પણ ધર્મોન્નતિ અર્થ, જગત્ ઉપકાર અર્થ અને સેવાશાંતિ માટે જો કાવ્ય ન રચાયું હોય તો તે કાવ્ય નથી. "માત્ર કલાની ખાતર" એ આદર્શ તેઓને માન્ય નથી. કલા નીતિથી દૂર ન જવી જોઇએ. ઉન્નતિપોષક તત્ત્વ હોય એવી કાવ્યક્લા જ સાચી છે, એમ તેઓશ્રી માને છે. "મનુષ્યામાં ગુણા પ્રગટાવવા મનુષ્યાની ઉન્નતિ કરવા, મનુષ્યા, દેશ, સમાજ અને ધર્મની પ્રગતિ કરી શકે અને આત્માની શકિતઓની વૃધ્ધિ કરી શકે એવા જયાં ભાવ હોય તેને ગદ્ય વા પદ્ય કાવ્ય' કહેવામાં આવે તો તેમાં કિંચિત્ વિરોધ આવતા નથી અને ઉલડું તેવા કવ્યોથી આધુનિક કાવ્યપ્રગતિની દિશાના માર્ગ ખુલ્લા કરી શકાય છે. એમ સ્ત્ર. અનેક વિચારદષ્ટિબિંદ્રઓથી અવલાકી શકશે. "

' કક્કાવલી સુખાધ ' પૃ. ૯૭ માં પણ તેઓ કવિકાવ્યતું લક્ષણ આવું જ ખાંધે છે:-

કવિ ખરા જે આતમશુષ્ધિ કરતા આપે સદુપદેશ, કાવ્ય તે સાચાં જેથી તન મન શુદ્ધિ ટળતા દુર્ગુણ કલેશ; કવિતા તે સાચી છે જેથી, આત્મગુણોના શાય વિકાસ, કાયામનવચ શકિત પ્રકટે, પ્રભુધર્મ પ્રકટે વિશ્વા સ.

કવિતાની શક્તિ અને સામર્થ્ય વિષે તેએ લખે છે કે:---

ત્યનનાં અશ્રુને લ્હુવે, હૃદયના શાકને ધુવે; સદા આનંદરસ રેલે, મધુરાં ગાયના બાલે.ર

[&]quot; મદ્ય વા પદ્મકાવ્ય આ શબ્દો ઉપરથી સમજ્તશે કે કાવ્ય માત્ર છંદો બધ્ધ હોવું જોઇએ, એવું નિયંત્રણ શ્રીમદ્ સ્વીકારતા નથી. ૨. ભજનપદસંગ્રહ, ભા. ૮. પૃ. ૮. ' ધર્મ' સાહિત્ય કવિતા દેવી ' નામના કાવ્યમાંથી.

નયનનાં અશુ અને અંતરના શાકને દૂર કરી આનંદરસમાં રેલાવે તે જ ખરી કવિતા. કવિતા આનંદ માટે છે એ શ્રીમદ્ અહીં યાં સ્વીકારે છે. અલબત્ત આત્માના સાચા, ક્ષણિક નહિ—આનંદ આપનાર કાવ્યને જ તેઓ ઊંચી કાેટિમાં મૂકે છે.

શ્રીમદ્ની કાવ્યની ભાવના જાણ્યા પછી તેમની કવિતાનું અવલાકન કરવા આપણે પ્રવૃત્ત થઇશું.

(૪) શ્રીમદના કાવ્યાનું વગી^૧કરણ

શ્રીમદનાં સઘળાં કાવ્યાને ત્રણ વિભાગમાં વિભક્ત કરી શકાય:-(૧) જૂના કવિએાની છાયાવાળાં ભજના, પદો વગેરે આત્મલક્ષો કાવ્યા. (૨) નવા સુગની છાયાવાળાં કાવ્યા, ખાસ કરીને (અ) સબ્ટિસી દર્યનાં કાવ્યા, (અ) રાષ્ટ્રગીતા, (ક) નિવાપાંજલિએા, (૩) ઉપદેશપ્રધાન, સમાજસુધારાનાં, નીતિપ્રએાધક તેમ જ ધર્મ બાધી કાવ્યા, ગહું લીએા, સ્તવના કકકાવિલ, અવળી વાણી, ઇત્યાદિ.

(૧) જૂના કવિએાની છાયાવાળાં ભજના, પદેા વગેરે.

ગુજેરભાષામાં ભજનસાહિત્યનું સ્થાન અનાખું છે. નરસિંહ-મીરાંથી માંડીને તે આજ સુધીમાં ભકત કવિઓએ ભજના દ્વારા જ અંતરગત વિચારાને પ્રકાશ્યા છે, અને એક વખત એવા હતા કે ગુજરાતી કવિતાનું ભાવિ આ પ્રભુભકતાના હાથે જ ભજનાદ્વારા સર્ભાંતુ હતું. કાવ્યદેવીનાં ઉદ્યુવા ત્યારે સંકુચિત ક્ષેત્રમાં જ થતાં. પ્રભુભકિત અને આત્મલક્ષી કાવ્યોના મહિમા આ કારણે ઘણા છે. ગુજેર સાહિત્યના પ્રધાન અંગ તરીકે, કવિતાના ઇતિ-હાસના ક્રમને અભંગ રાખનાર તરીકે, ઊમિંગીતાના એક ઉત્તમ પ્રકાર તરીકે અને અનેક હૃદયોના આવેગાને ઝીલનાર પાત્ર તરીકે ભજનાનું સ્થાન અદ્વિતીય અને અનુપમેય છે.

શ્રી બુધ્ધિસાગરજીના જીવનની ચાળી આ જ કાવ્યામાં છે. એમના જીવનમાંથી નીત-રતા વૈરાગ્ય, પ્રખળ ત્યાગભાવના, પ્રભુભકિત અને આત્માનુભવ એકત્ર થઇને તેમના આ કાવ્યામાં ઠલવાયાં છે. તેઓશ્રીના સમસ્ત કાવ્યસર્જમાંથી આ ભાગ ઉઠાવી લઇએ તા શ્રીમદ્દના વ્યક્તિ-ત્વનું સાચું દર્શન અશક્ય થઇ પડે. વૈરાગ્યનાં આકરાં વત લઇ, સત્ય અને આત્મસીંદર્યની શાધમાં ખાક થઇ જવાની ભીષણ પ્રતિજ્ઞા લઇ બેઠેલા મહાન યાગીના હૃદયના પ્રખળ આવેગમાં આ કાવ્યની ઉત્પત્તિના ઇતિહાસ જડશે. જગત્ની સર્વ ભ્રમણાઓને લાત મારી પ્રભુ સાથે આન્માની એકતાનતા સાધવા મથનાર હૃદયમાંથી થયેલી સ્પુરણામાંથી પ્રકટતાં કાવ્યા પ્રલી- કિક પરમાનંદના અનુભવ કરાવનાર હાય છે. કાવ્યનો આત્મા–નહિ કે દેલ–આ કાવ્યમાં પ્રધાનપણે હાય છે. જીઓઃ–

પ્રભુ તુજ અકળ કળા ન કળાતી, સમજ્યાં નહીં સમજાતી, જેવી કૂપની છાયા કૂપમાં, પ્રકટ થઇને સ મા તી, તેવી રીતે માહારી સુહિ, તારા પાર ન પાતી–પ્રભૂ.

(ભ. ભા. ૧૦ પૃ. ૧૨)

પરમેશ્વરને પામે ખરા જન પરમેશ્વરને પામે, કરતા શિવ પદ કામે. ખરા. (ભ. ભા. ૧૦ પૃ. ૨૪)

અને જાણે પ્રભુ મળ્યા પછી બાલતા હાય તેમ:—

મેરા આતમ આનન્દ તૂર, અમીરસ છાય રહા. હમ **લાલન** મસ્ત કૃકીર, અમીરસપાન લહા. (ભ. ભા. ૧૦ પૃ. ૬૫)

ચિત્તક્ષોભ અને આંતરઘર્ષ ણમાંથી તે ઉદ્દભવે છે, આપાઆપ બહાર પડે છે, અને દુનિયાનાં સ્વાનુભવરસિક સનાતન કાવ્યાની હરાળમાં ગાઠવાઇ જાય છે. " નવરસ રંગીન કાવ્યાના અસ્વાદથી જે સુખ થાય છે તે સુખ ખરેખર અધ્યાત્મરસની આગળ એક મિંદુ માત્ર પણ નથી. અધ્યાત્મરસમાં રંગીત થતાં પરાભાષા સ્વયમેવ ખીલે છે, અને જે વસ્તુના અનુભવ થાય છે, તે વૈખરીવાણીદ્વારા અક્ષરરૂપે બહિર પ્રકાશે છે. ""

ઘૂઘવતા મહાસાગરનાં પ્રચંડ માે જે એના પરસ્પર આસ્ફાલનમાંથી ગર્જનારૂપે ભવ્ય સંગીત ઝરે છે. પ્રશાંત સરિતાના પારદર્શી જલના પ્રવાહમાંથી આગળ ધપવાના જેસરૂપ ખળખળ નિનાદ કરતું સંગીત સવે છે. ભડભડ બળતા જવાલા મુખીના અતિશય ઉકળાટમાંથી ગિરિસ્ફેાટ થઇ લાવારૂપે સંગીત દ્રવે છે. માનવાની પૈશાચિક યુધ્ધક્રીડાના ભિલ્લુઓની અથડા મણીમાંથી કરુણારસિક ગીત પ્રસવે છે. ઘનઘાર મેઘલાંના હૃદયવિદારક ઘર્ષણમાંથી ગર્જન અને વર્ષાનાં ગાન રેલે છે, તેમ માનવ હૃદયમાં ચાલતા પ્રખળ ઘમસાણમાંથી શબ્દળદા રૂપ લેકો તેન કાવ્ય જન્મે છે.

આ હાદિ'ક યુધ્ધઘષ છુ યાને ક્ષોલમાં જ વિરક્ષ સંગીતના ઉદ્દલવ છે. જેના ચિત્તમાં નિરંતર લાગણીઓની પ્રળળતા ઉછળ્યાં કરે, આવેગાના ધસમસતા પ્રવાહો જેના હૃદયને ઉછાળી મૂકે, આવેશના અતિરેકથી જેનું જીવન સમસ્ત ઉલરાયાં કરે, તેના અંતરમાંથી વહેતી કાવ્યધારા જેશીલી, તેજદાર, અદ્વિતીય અને તલસ્પશી હાય છે. વાચકના હૃદયમાં નવા પ્રકારની ભાવનાઓ જાગૃત કરવાનું તેમાં ખળ છે. આત્માના ઊંડાણમાં તેનું મૂળ હાઇ આંતરસ્કુરણામાં જ સાચા કાવ્યના ઉદ્દલવ છે. આ આંતર ઉકળાડ આત્મગાથા અને માનવ-ગાથારૂપે બહાર પડી વિધા સહિત્યના અમરસૂરા સાથે સ્થાન લે છે.

શ્રી ખુહિસાગરજના અંતરમાં ચાલતાં શ્રધ્ધા, અશ્રધ્ધા, માહ, વૈરાગ્ય, શાક, અશાક અને સત, અસતાદિનાં દ્વે દ્વેયુધ્ધામાંથી જ તેમના કાવ્યસમુદાય પ્રકટયા છે, તેથી તેમનાં આ પ્રકારનાં કાવ્યોના માટા ભાગ આત્મલક્ષી છે. આન્માનુભવને પ્રદર્શિત કરતાં, સાધકના તર-વરાટને સૂચવનાં અને ભક્તિની પરાકાષ્ઠા ખતાવતાં આ ભજના ભૂતકાલીન અનેક મહાત્મા- ઓનાં ભજનાની હરાલમાં મૂકી શકાય તેવાં છે. ક્યીર, મીરાંબાઇ, આનંદઘન, ધીરા, ભાજો.

૧. " ભજતપદસંગ્રહ બા. ૪ " સં બંધી લેખમાથી,

નિષ્કુલાનંદ આદિ અનેક ભકતકવિઓની છાપ શ્રોમદ્ ઉપર સ્પષ્ટ રીતે જેઇ શકાય છે, આ મહાત્માઓની પ્રેરણા અને પાતાના સ્વાનુભવ એ ઉભયના સુસંયાગ થયેલા તેમનાં કાવ્યામાં નજરે પડે છે. આંતરપ્રદેશની દ્રવીભૂત દશામાંથી આ કાવ્યા ઉદ્ભવેલાં હાઈ તે સાવાં ઊમિં-કાવ્યા છે. શ્રીમદ્ની આત્મછાયા તેમાં સ્કૃટિકની જેમ સ્પષ્ટ આલેખાયેલી દષ્ટિએ પડે છે.

મીરાં, કબીરાદિની પેઠે શ્રીમદ્ એક ભકતકવિ હતા. ભકત એ પ્રભુના પ્રથ્યો છે. તેની સાથે લગની લાગતાં તે સર્વધ્વ વિસરી જાય છે. તેને પ્રભુ સિવાય અન્ય આશક કે માશૂક નથી હોતાં. તેની પાછળ ગાંઢા અની " આતમ અર્પણ " કરવામાં તેને મઝા–મસ્તી છે. શ્રીમદ્ની ભક્તિ પણ કાંઇક આવા જ સ્વરૂપે પરિશુમી હતી. જુઓ ભજન–કાવ્ય સંગ્રહ ભા. ૭ 'પ્રભુ પ્રેમદશા'માં.

જ્યાં જ્યાં વિભૂતિ આપની, ત્યાં પ્રાણ મારા પાથક, તવ નામ પીયૂષ પી ઘર્ણ, આતંદથી હસતો કરૂં.

તુજ પ્રેમથી અશ્રુ ઝરે એ અશ્રુતા સાગર કર્ય એ અશ્રુતા સાગર વિષે, ઝીલું ઝીલાવું સર્વતે.

અથવા લજન સંગ્રહ લા. ૧ માં—

પ્રેમીડા ખતલાવે રે, કાેેઇ મારા પ્રેમીડા ખતલાવે. પ્રેમી વિના હું નિશદિન ઝુરં, પ્રેમી મળે સુખ થાવે રે–કાેેઇ૦

× ×

પ્રભો તુજ ભજન વિના નહિ શાંતિ, દેખું સહુ આ ભ્રાંતી-પ્રભોગ સુખ નહિ રંગ્પને દુનિયામાંહી, માહે નહિં ઉત્ક્રાંતી, દુનિયા શાધી જ્ઞાની થાક્યા, સુખ ના પુદ્દગલ જાતિ-પ્રભાગ (હસ્તલિખિત ડાયરી. સં. ૧૯૬૭ પૃ. ૨૩૮)

શ્રીમદ્ પ્રભુને પ્રેમી કલ્પી સ્તવન કરે છે. પણ તેમના પ્રેમ મર્યાદિત છે. યર્યાદિત એ અપેક્ષાએ કે જે પ્રેમ નરસિંહ—દયારામ કે જે પ્રેમસખીમાં શૃંગારથી લચી પડતા જણાય છે તે શ્રીમદ્માં નથી. તેમના પ્રેમ સાત્ત્રિક છે. એ આત્માની સંલગ્નતામાંથી તે ઉદ્ભવેલા છે. શારીરિક વાસનાને તેમાં સ્થાન નથી. દયારામ જેવાનાં પદેા ઘણી વખત પ્રત્યાથાતી નીવડે છે, અને નિર્ભળ હૃદયનાં મનુષ્યની બાબતમાં તા નિ:શંક હાનિમાં પરિશુમે છે. કારણ એ છે કે ભક્તિ અને શૃંગારનું તેમાં એવું નિશ્રણ થઇ ગયેલું છે કે તેમને ભિન્ન કરવા જતાં અત્યંત્ત મુશ્કેલી નડે છે, અને તેવા પ્રયત્ન અફળ જાય છે. ભક્તિ તા કયાંય ઉડી જાય છે અને માત્ર શૃંગાર જ ઉપર તર્યા કરે છે. ભક્તિને આ રીતે શૃંગારની છેલ્લી હદે લઇ જવી એ ઘણું જ તુકસાનકારક છે. નથી તેમાં સાહિત્યની સેવા કે નથી પ્રભુભક્તિનું શુદ્ધ સ્ત્રરૂપ. શ્રીમદ્દની

ભાકિત પ્રેમમય છતાં શુંગારમય નથી. તેમના પ્રેમ આત્મેકય-આત્મ અદ્વૈતના છે, દેહાદ્વૈતના નથી. દાખલા તરીકે પ્રભુને-પ્રભુરસને પામેલાઓની સ્થિતિ-કક્ષાની કસાડી રૂપે તેએ! કવે છે—

પ્રભુરસ પામેલા સંતાની આંખમાં આનંદ ઝળકે રે! પ્રભુરસથી ભીં જેલા હૃદયમાં, પરમ પ્રેમરસ પલકે રે! પ્રભુરસ• પ્રભુરસ પામ્યા પ્રભુરૂપ થઇઆ, આપાઓપ વિલાસી રે! ખુધ્ધિસાગર સંત જીવંતા, ઘટમાં વૈકુંદ કાશી રે! પ્રભુરસ• (ભ ભા. ૧૧ પૃ. ૪૬. પ્રભુરસ પામેલા સંતા)

અને---

પ્રભુ મળવાની નિશાની, ખરી એ, પ્રભુ મળવાની નિશાની. સાચી સંતાએ માની ખરી.

ભઠતદશાનાં કાવ્યા ઉપરાંત શ્રીમદ્દનાં સ્વાનુભવનાં અને અલખમસ્તદશાનાં પદો ઘણાં સુંદર છે. વ્યામમાં વિદ્યાત ચમક ચમકીને પુન: વાદળાંમાં અદશ્ય થઇ જાય છે તેમ અંતરાત્મસ્વરૂપ ઝાંખીના ઝમકારા શ્રીમદે અવબાધ્યા છે.

ગમન તખ્ત પર ઝમમમ જાગી, જ્યાત જરૂર જયકારી રે, હેજી ઝરમર ઝરમર મેહુલા વરસે, ચમકી વીજળી સારી રે. હેજી સંતા મારા અલખ જોગીશ્વર, જાપ જપે જ્યાં— સાહમ્ સમાવક ભારી રે, હેજી

ભજન સંગ્રહ ભા. ૧. પૃ. ૧૫૮ પર આપેલું આ આખું ભજન શ્રીમદ્ની અધ્યાત્મ-દશાની ભૂમિકાનું નિર્દેશક છે. આ દશામાં આગળ વધતાં મનુષ્ય જયારે તદ્દન ખાદ્ય ભાન ભૂલી જાય છે ત્યારે તેનામાં કાઇ એાર મસ્તી જામે છે. અવધૂતની અલખમસ્તદશા તેનાથી અનુભવાય છે.

> ભયે હમ વ્યાતમ મરત દિવાના, દુનિયાકી હમકુ નહિ પરવાહ, સપ્ય જગ નાટક માના, ભયે.

દુનિયાકા વ્યભિષ્રાય મેં હમતે હર્ષ શાક નહિ માતા, પ્રભુ મસ્તીમેં હમ મસ્તાને હમ નહિ પાગલ શ્યાના, ભયે. (ભજનપદસંત્રહ ભાગ ૧૧ પૃ. ૫૧)

આ ભજન વાંચતી વખતે આપણને કલાપીની પેલી અમર પંકિતએાનું સ્મરણુ શ્રઇ આવે છે—

> હમા મનસુરના ચેલા, ખુદાથી ખેલ કરનારા, નહી જાહેાજલાલીના, નહી કીર્તિંત ઉલ્ફતના, હમે લેબી છીએ ના, ના, હમારા રાહ ન્યારા છે.

તેઓ (શ્રીમદ્) સંસારથી વિરક્ત સાધુ, ક્કકડ, અવધૂ, અવધૂત એટલે મસ્ત આત્મલક્ષી, આત્માની ધૂનવાળા અથવા આત્મધૂત એટલે અખ્યાત્મી દેષ્ટિએ સંયમી, ત્યાગી ઉગ્ર આત્મલક્ષી, મની (Mystic) હતા. શાસ્ત્રવિશારદ, અને આચાર પદથી વિભૃષિત પંડિત તીત્ર સિદ્ધાંતેઓ ઘ, ઊંડી માર્મિક શાસ્ત્રદ્ષિટ અને અનુભવયાગથી ભરેલાં પદો, સ્તવના, ભક્તિ-વૈરાગ્ય-પ્રેરિત રહસ્યપૃૃૃષ્ણ કાવ્યો, પદ્યોમાં પોતાના આંતરનિગૃઢ ભાવા ને (mysticism) "હમ સર્વ રા નહિ હે સંતો, સંતો કે હમ દાસા; લોખે પઢ હમ બાલક ખેલા, ભાખું તાતડી ભાષા" (ભજન. ભા. ૧૦ પૃ. ૯૯) એમ નમ્રપણે કહેતા જાણતાં છતાં પ્રેરણામય ઉલ્લાસથી ભરેલી સમર્થ ભાવવાહી વાણીમાં યાગભાષા દ્વારા વ્યક્ત કરનાર આધ્યત્મિક કવિ હતા. તેમને યથાસ્થિત પીછાનનારા 'પરીખ' જવલ્લેજ હતા. સંતજનાની દશા તેમના સમયમાં— લગભગ સર્વ કાળમાં એવી જ હાય છે, છતાં તેઓ તો "આત્મરાની સમદર્શી' ને, વિચરે ઉદય પ્રયોગ," એ પ્રમાણે રહી, પાતાની અપૂર્વ વાણી કચ્ચે જાય છે, અને જગતને સંભળાવે છે કે:—

હમકુ જાનત અવધૂત યાેગી, કાેઇ અનુભવતાની, શુહ રતેહ ત્યાંગી જાનત, જાનત હૈ કાેઇ ધ્યાની હમકુ જાનત હૈ કાેઇ જ્ઞાની— (ભજનસંત્રહ, ભા. ૧૦ પૃ. ૧૧૬)

તેમજ

જો ધ્રહ્મદ્યાની હોવશા તા ધ્રહ્મરૂપે દેખશા, પરમાર્થ દૃષ્ટિ જો હશે તો, તેહ રૂપે પેખશા. જેવી તમારી દૃષ્ટિ તેવા દેખશા મુજને તમે, એ દૃષ્ટિ સૃષ્ટિવાદમાં રહીયા તમે તેમજ અમે. જેવી તમારી દૃષ્ટિ તેવા હું તમારી આગળ, નિજ કલ્પનાના અન્યમાં આભાસ તેવા થઇ પડે. નિજ દૃષ્ટિના અનુસારથી નાના રૂપે જગભાસ છે, યુદ્ધયબ્ધિ પરમદ્યાનીના અંતર વિષે શુભવાસ છે.
(હસ્તકિપ્તિ ડાયરી ૧૯૬૭ પૃ. ૨૪૮)

આવા મસ્ત, સત્યશોધક આત્માર્થીની દશા એવી અગમ્ય દર્દ ભરી હોય છે કે તે સમજનાર અંતર્થામી સિવાય બીજે ક્યાંય ન સાંપડે. આચાર્ય ક્ષિતિમાહન સેનના એક લેખનું ભાષાંતર કરતાં રાજે શ્રી સુશીલ જૈન પત્રમાં લખે છે તે પ્રમાણે, "ઘાર અંધારી રાતે નિર્જન અટિવમાં અથડાતા મુસાફર કરતાં પણ સત્યશાધકની વિહ્વળતા અનેકગણી તીવ અને જાજરમાન હોય છે. 'પ્રકાશ–વધુ પ્રકાશ' એ મૌન અહાલેક જગાવતા તે ઠેકઠેકાણે ભમે છે, ક્યાંક ઘડીક બેસે છે, અને કળ વળી–ન વળી–ત્યાં તા ઉડીને આગળ ચાલે છે. " શ્રીમદ્ની સત્યશાધકતા પણ લગભગ આવી જ હશે; અને શ્રી ક્ષિતિબાબુએ આનંદઘનજી મહારાજની સત્યશાધકતાની જે સમીક્ષા કરી છે તેમાં પણ સત્યજજ્ઞાસ આત્માની ઉત્કટ

વેદના કેવી હાય તેની આપણને ઝાંખી થાય છે. શ્રીમદ્ સત્યશેષક, સત્યના આશક હાઇ તેમણે "પ્રકાશ–મહા પ્રકાશ" મેળવી લીધા હતા. નિરાશા, નિરાધારતા નિવારી દીધી હતી. પ્રભુ–વીતરાગ–જિન અને તેનાં દર્શન–આગમા પ્રત્યે અવિચળ સજ્ઞાન શ્રધ્ધા અને વિધાસ સચાટ બન્યાં હતાં. જાઓઃ—

જ્યારે સત્યશાધકને સત્યની ઝાંખી થાય, ત્યારે તેના અંતરના આવેગ એટલાે ઊછળે છે કે કાવ્યા દ્વારા બહાર ન નીકળે તાે સમાવવા મુશ્કેલ થઇ પડે. શ્રીમદ્ને એવી ઝાંખી થવાના પ્રસંગે ઔચિત્ય દર્શાવતું એક કાવ્ય તેમની અપ્રસિધ્ધ હસ્તલિખિત ૧૯૬૭ ની ડાયરીમાં નીચે પ્રમાણે ઉપલબ્ધ થાય છે:–(પૃ. ૨૧૩)

થયું શું આ અહેા શાથી ?

શીતલ આ વન્હિની જવાલા, જણાતાં પુષ્પ સમ કાંટા, રહી ના બીતિની પરવા, થયું શું આ અહા શાથી ?—૧ થઇ સ્થિર આંખની કીકી, હૃદયમાં ઉદ્દભવી ઉલટયા, નયી કંઇ ઉંઘ વા સ્વપ્તું, થયું શું આ અહા શાથી ?—૨ કટારી ઘા થયા મીઠા, થઇ પિસ્તાલ પ્યારી ખહુ, ખની ચીતા ઘણી ઠંડી, થયું શું આ અહા શાથી ?—૩ જણાતી ચિત્રવત દુનિય, નથી જમાં ઐકમ વણ કાંઇ, સમાધિ લ્હેરની ઘેના, થયું શું આ અહા શાથી ?—૪ નથી ઉંચે નથી નીચે, ચઢયા 'હું' માં સમાઇ 'હું', અવાચ્ય ભાન છે વા નહિ, થયું શું આ અહા શાથી ?—૫ થયા હું એક ખહુધાથી, થયા હું એકથી ખહુધા, જણાતાં એકને ખહુ હું, થયું શું આ અહા શાથી ?—૧ જણાતાં જમાંતિમાં જમાતિ, વિશુદ્ધ પ્રેમ અહિતએ, ખુદ્ધયિક સંતની સંતે, નથી છાતું પરમ દ્યાને—૭

તેઓ જ્યારે કાષ્ટીઓ લખે છે ત્યારે આપણને ખુદ 'ધીરા' જ સાંભરી આવે છે. એક કાફી શ્રીમદ્ની અને એક કાફી ધીરાની લઇ સાથે નામ આપ્યા સિવાય મૂકવામાં આવી હોય તો આપણને એ!ળખવી મુશ્કેલ પહે કે તે કાેની હશે! "પથ્થરના નાવે બેસી રે, તરનાર કેેેેંબી પેરે તરે", "લ્ંટાતા ધાેળે દહાહે રે, ચીટા વચ્ચે રાજા ખરા", દુનિયા છે દિવાની રે, તેમાં તું શું ચિત્ત શાને ધરે ?" અથવા 'અનુભવ વાત કરા', ઇત્યાદિ કાષ્ટીએ! લખતાં શ્રીમદ્ના હાથમાં જાણે 'ધીરા' નીજ લેખણ આવી ગઇ હાય તેમ લાગે છે. તેમની

હથાેટી કાષ્ટ્રીપર સરસ રીતે બેડી હતી એમ કહેતાં અચકામણ થતી નથી.

શ્રીમદુનાં સહસ્તાવધિ પદા આમ સ્ત્રથી રગાયેલાં છે ત્યારે ઘણાં પદા તત્ત્વજ્ઞાનથી લચી ૫3 છે. કેટલાંક ભજના તા એટલાં તત્ત્વ ભરપૂર છે, કે કવિતા તેમાંથી અલાપ થઇ જતી ભાસે છે અને કાવ્યના સ્નિગ્ધ પ્રદેશને બદલે તત્ત્વના રણમાં વિચરતા હોઇએ તેવું લાગે છે. છતાં માટે ભાગે તેઓ તત્ત્વજ્ઞાન અને કવિત્વના સમેળ સાધી શકયા છે, અને આજ કારણે તેમનું તત્ત્વજ્ઞાન તેમની કાવ્યકલાને બાધક નીવડતું નથી. કેટલાક કહે છે કે તત્ત્વજ્ઞાન હોવાના કારણે કાવ્યમાં કવિત્વ હાય જ નહિ, પણ આ એકાંત માન્યતા ભ્રમમૂલક છે. ભાષાને કાેઇ પણ विषयन आलं जन ते। को उसे क. डेार्ड प्रेम, बुहरत, आहि पर डाज्ये। लणे, ते। डेार्ड तत्त्वज्ञानने કવિતામાં ઉતારે. વિષય યા વસ્તુ પર કવિત્વશકિત અવલં ખતી નથી. તેની પરીક્ષા, કાવ્યમાં કવિતાના ગુણ છે કે નહિ, તે ઉપરથી કરવાની છે, નહિ કે તેણે કચેા વિષય ચર્ચો છે તે પરથી. આથી શ્રીમદ્દનાં કાવ્યા તત્ત્વ ભરપૂર હાવા છતાં તેમની શૈલી કવિતા તરીકે स्त्रीक्षरवानी आपण्ने इरक पाउँ छे. महान विवेशक वीसीयम हेन्सी हउसन (William Henry Hudson) પાતાના "સાહિત્યાધ્યયન પ્રવેશિકા" (Introduction to the Study of Literature) માં લખે છે કે "કાઇ કવિ કાવ્યના રૂપમાં તત્ત્વજ્ઞાન અપે તેથી આપણને તેની સાથે વાંધા ન હાય. આપણે તેની પાસે એવું માગીએ કે તેનું તત્વજ્ઞાન કલ્પના અને લાગણીથી પરિવર્તિ ત થઇ ગએલું હાય, સુંદર રીતે પેશ કરેલું હાય, સાચા કવિત્વમાં વ્યક્ત કરેલું હાય અને વાંચલી વખતે તાલ્વિક સત્યની નિરૂપણશૈલી અને માત્ર ગદ્યાત્મક સૂત્રાના લેદ આપણે સૂક્ષ્મ રીતે સમજ શકીએ. આ શરતા પૂર્ણ કરવામાં આવે તા પછી તે શિક્ષક હોય, ઉપદેશક હોય, છતાં આપણે તેને સત્કારીશું, કારણ કે તેના હાથમાં જીવન ને આચારનાં સત્યા, વધુ સત્ય અને મૂલ્ય પ્રાપ્ત કરશે, એમ આપણે જાણીએ છીએ. "

શ્રીમદ્દનું તત્ત્વજ્ઞાન કવિલ્વની છટાથી વ્યક્ત કરેલું હોઇ કાવ્ય તરીકે તેની કિંમત એાછી આંકી શકાય તેમ નથી. ઉલદુ તેમાં જીવનના મહાપ્રશ્નાની મીસાંસા અને ઉઠેલ કરેલાં હોવાથી તેનું મૂલ્ય વધે છે; કારણ કે આ પ્રકારની શકિત ઉપર જ કાવ્યની ઉત્તમતા અવલં છેછે. કાર્લાઇલા (Carlyle) ના શખ્દોમાં કહીએ તા તેના "ગૃઢ તત્વવેત્તા ન હોય, એવા કાઇ પણ મનુષ્ય હજા સુધી માટે કવિ થયા નથી." કવિ જો તત્ત્વવિદ્ ન હોય તા મનુષ્ય- જીવનના અનુભવના અગમ્ય કાયડા તે શી રીતે ઉકેલી શકે ! માનવીના હૃદયમાં પેસી તેની ખળતી અભિલાષાએ શી રીતે એાળખી શકે ! સામાન્ય જણાતી વસ્તુમાંથી અંતર્ગત સૌંદર્યનું શોધન કરી શી રીતે પીરસી શકે ! કવિમાં તત્ત્વજ્ઞાન આવશ્યક છે. શ્રી બુદ્ધિસાગર આવા તત્ત્વજ્ઞાની કવિ હતા. તેમનાં તત્ત્વજ્ઞરપૂર કાવ્યા પણ કલ્પના અને લાગણીએાથી અંકિત યએલાં છે. નીચેના કાવ્યમાં લાગણીની ભરતી આવી છે એમ કહીએ તાે ચાલી શકે:-

હંસા કાઇ રે જણાવા જોગીડા છ, આ દેહદેવળમાં રહેનાર રે, હંસા માયાના મુલકના માેછલા છ, એની શુદ્ધિ કાઇ કરનાર રે,–કંસા•

હંસા અલખ પ્રદેશે મ્હાલવું છ, હંસા ઘટમાં લગાવી ધ્યાન રે, હંસા નિર્મળ જ્યાતિ ઝગમગે છ, હંસા કીજે અમૃતપાન રે. હંસા. હંસા જોગીડા જગાવે જોગ જ્ઞાનથો છ, હંસા જ્યાં નહિ ભેદ પ્રચાર રે, હંસા અનહદ આનંદ જોગથી છ, હંસા વિસરે દુ:ખ અપાર રે. હંસા.

વિરહમાં સીઝાલી દમયંલી 'એ નળ, એ નળ' બાલતી ચાલી જાય, અને જે સામે મળે તેને નળના સમાચાર પૂછતી જાય તેમ દેહદેવળમાં રહેનાર જોગીડાની શાધમાં કરતા શ્રીમદ્દ ''કાઇ રે જણાવા જોગીડાજ'' એમ પૂછે છે ત્યારે તેમના હૃદયમાં કેટલા ભાવ ઉછળતા હશે! 'હંસા' એ સંબાધનમાં કેટલી મદુના અને માધુર્ય છે? હંસાની પુનઃ પુનઃ ઉકિત દોષને બદલે ગુણમાં પરિણમેં છે, અને આખુ પદ વાંચ્યા બાદ ઘંટડીના રણકાર જેમ પ્રતિધ્વનિત થયાં કરે તેમ હૃદયમાં હંસાનું ગુંજન ચાલ્યાં કરે છે.

શ્રીમદ્નાં ભજનામાં ઘણી વિવિધતા છે. નરસિંહ, મીરાં, અને દયારામની પેઠે, પ્રેમ-ભક્તિનાં ગીતા તેમણે ગાયાં છે, નિષ્કુલાનં દની પેઠે વૈરાગ્ય અને ત્યાગનાં પદા લખ્યાં છે, શ્રી આનં દધનજીની પેઠે મસ્ત દશાના ઉદ્ગારા વ્યક્ત કર્યા છે, કબીરની પેઠે ઉપદેશના પદા રચ્યાં છે, તેમ જ કલાપીનું આંતલાપી ગાલું કવાલી અને ગઝલા દ્વારા ગાલું છે. તેમના સંગ્રહના એકથી અગિયાર ભાગામાં આપણને વૈવિષ્ય અને નવીનતા ભર્યાં સહસ્ત્રાવધિ પદા મળી આવે છે.

શ્રીમદ્દના કવનમાં શાંતરસની મુખ્યતા છે. તેમના જેવાઓની પાસેથી શૃંગારાદિની આશા આપણે નજ રાખી શકીએ, એ સત્ય છે છતાં અન્ય રસાની ઉણુપ આપણને સાલે તો છે જ; પણ તેઓએ અન્ય રસાને ઇરાદાપૂર્વ છોડી દીધા છે, એમ સમજાય છે. લજનપદ સંગ્રહ, લાગ ૮ (પૃષ્ઠ લગભગ ૮૫૦) ની પ્રસ્તાવના, પૃષ્ઠ ૪૧ માં તેઓશ્રીને લખે છે કે ''શૃંગારિક રસ આદિ નવ રસાને જેમાં વર્ણ વ્યા હાય છે તેને શંગારિક કવિએા કાવ્ય કહે છે. પરંતુ શાંત રસિકજના જેમાં આત્માના સદ્દુગુણાતું વર્ણ ન કરવામાં આવ્યું હોય તેને કાવ્ય કહે છે. જે રસાત્મક વાક્ય છે, તે કાવ્ય છે. સર્વ રસમાં શીરામણી શાંત રસ છે. શાંત રસથી અપૂર્વ, અખંડઆનંદ રસ અનુભવાય છે, માટે જેમાં શાંતરસનુ વિવેચન છે તે કાવ્ય છે; કારણ કે તે આત્માનંદ રસમય હોય છે. શૃંગારિક કાવ્યો કે જેમાં અલંકારા પણ તે રસના છે, તેને બાલ-જીવા કાવ્ય તરીકે માનીને સાહિત્યમાં ગણે છે; પરંતુ કામાદીપક સાહિત્યથી દેશના, રાજ્યના, ધર્મના, કામના, સંઘના, સમાજના, હદય થતા નથી.......નીતિનાં લજના, પદો, નિર્દોષ સેવાલકિતનાં પદો, પરમાત્માની સ્તુતિનાં પદો, શિષ્યોના ગુણાનું વિવેચન કરનાર પદો, સમાજ, સંઘ, દેશ, કે રાજ્યની સેવામાં પ્રવૃત્તિ થાય એવાં લજના, અધ્યાત્મજ્ઞાન અને યોગનાં પદો તથા વૈરાગ્યનાં પદો ઇત્યાદિને અમે શુલ સાહિત્ય કહીએ છીએ અને તેને કાવ્ય કહીએ છીએ, એવી અમારી માન્યતા છે. "

આમ અન્ય રસાને સમજણપૂર્વંક શ્રીમદે ઉવેખ્યા છે. તેઓ રસત્મક વાકય તે કાવ્ય છે એમ કહે છે. કેટલાક શાંતરસને ખચકાતાં ખચકાતાં રસમાં ગણે છે.

ર૧

ત્યારે કૈટલાક શાંતરસ એટલે "રસ શાંત છે" અર્થાત રસ મૌન છે–રસ નથી, એમ ગણે છે. તે ન્યાયે શ્રીમદ્દનાં કાવ્યમાં કવિતા નથી એમ અર્થ નીકળે ખરા કે ? શ્રીમદ્દ શાંતરસને રસમાં ગણે છે, તેમાં આનંદ આપવાની શકિત છે એમ માને છે, તેથી કવિત્વ શાંતરસમાં પણ હાઇ શકે એવી તેમની માન્યતા છે. શાંતરસ આનંદદાયી છે, એવા અનુભવ કરનારને તેમના મંતવ્યતું સત્ય જહ્યુાઇ આવશે, અને શાંતરસપ્રધાન કાવ્ય સાચુ કાવ્ય છે એમ અવળાધાશે.

શ્રીમદ્ની લાષા તદન સરળ છે એમ ન કહી શકાય. તત્ત્વજ્ઞાનને કાવ્યમાં ઉતારતાં તેમાં કિલધતા આવી જવાના સંભવ છે. પણ માટે ભાગે સામાન્ય આમવર્ગના ઉપદેશને માટે કાવ્યો લખેલાં હાવાથી તેમણે સહેલી ભાષા વાપરવાના પ્રયત્ન કર્યો છે; જો કે તેમ કરવા જતાં "તેમનામાં ભાષાની સજાવટ થવી જોઈએ તેવી નથી" એવી પંડિતાનો ટીકાને પાત્ર કદાચ થાય. પણ શ્રીમદ્નાં અનેક પદો આના રદિયા તરીકે રજી કરી શકાય તેમ છે. તેમનાં કેટલાક પદો તા ઝડઝમકવાળી તેજસ્વી ભાષાના નમૂના રૂપ છે; છતાં જેમ અખા કહે છે કે "ભાષા ને શું વળગે ભૂર" તેમ શ્રીમદ્ પણ કહી નાખે છે કે:—

ભાષા પંડિત ભાષા જાણે, વાદવિવાદામાં મન તાણે, કૂલે ફાેગઢ ભાષા ગ્રાની, શાંતિ થતી ના તેથો મજાની. ભિન્નભિન્ન ભાષાએા જાણેા, શખ્દ મર્વ ને ચિત્ત ન આણેા, ભાષાએામાં ના ભરમાતા, મુંઝે તે જન ખત્તા ખાતા. (ભ. પદ. સં, ભા. ૮. પૃ. ૧૩૧.)

શ્રીમદે ઘણે ભાગે પ્રચલિત રાગરાગણીએા પસંદ કરી છે. ઘણાખરા લાેકપ્રિય રાગા હાેવાથી, તેમનાં ભજનાેને સારા સત્કાર સાંપડયાે છે. પદાે વાંચતી કે ગાતી વખતે કખીર, ધીરા, પ્રીતમ, વગેરેનું સ્મરણ થઇ આવે છે. કેટલાંક તણ રિયાં ભજનાે ખાસ તં ભુરા સાથે ગાઇ શકાય તેવાં છે.

રજની શાંત હાય, ચંદ્રની રૂપેરી જ્યાત્સના ચારે દિશામાં પ્રસરી હાય, જનગણના કાલાહલ શાંત હાય, શીતલ, સુવાસિત મંદમંદ સમીર વાઇ રહ્યો હાય, દાયરામાં તં ખુરા, સીતાર, મૃદંગ, ઢાલક, તબલાં, મંજીરા, કરતાલના સુમધુર નાદે રસભર કીર્તાન, સંગીત ગવાઇ રહ્યું હાય, આત્મસાક્ષાત્કાર કરાવનાર પ્રભુ-આત્મગુણુત્તાન ગીતા, ભજનાની રમઝટ જામી પડી હાય, દિવ્ય સંગીતના રાસ ખેલાઇ રહ્યા હાય, ત્યાં કયા સહૃદયી માનવીની મનાવૃત્તિ એકતાર ન ખની ઉઠે! અરે! ખસીના હૃદયહારી નાદમાં હત્તાહલવિષધર કૃણીધર નિજ સ્ત્રભાવ છાડી ઢાલવા લાગી જાય છે, હરણા સ્તબ્ધ બની રહે છે, પ્રકૃતિ શાંત ખની રહે છે, ઝાડપાન ને જડપદાર્થો થંબી જાય છે, તેા ભાવપરિપૃરિત માનવનું શું ગજીં? મહાતમાંઓ આ માગે જ પાતાની કાવ્યરચના કરી જનહિતના ઉપાયા યોજે છે. માત્ર કવિ અને ગ્રાનીમાં ક્રરક એટલા જ કે કવિએા જેમાં ભાષાડ બર દ્વારા વિદ્વત્તા બતાવતા મથે છે, ત્યાં ગ્રાનીઓનું લક્ષ હોતું નથી; કારણ કે આત્મગ્રાની મહાતમાંઓ ભાષાને શણગાર સજાવવા તરફ લક્ષ

ં રર

નથી આપતા. તેઓ તો ભાષાદ્વારા આત્મિક ભાવો જણાવે છે. કવિમાં અને જ્ઞાનમસ્ત કવિમાં ભાષાના શણગાર પરત્વે તફાવત રહ્યાં જ કરે છે. કવિ ભાષાને શણગાર સજાવવાની ઉપાસના કરે છે, જ્યારે જ્ઞાની ભાવરસના ભાગી હોવાથી તે પાતાનું વકતવ્ય સાદી ભાષામાં જણાવે છે. કાવ્યરૂપ રથનાં છે ચક છે: –શખ્દસૃષ્ટિ, અને ભાવસૃષ્ટિ, ભાવ વિનાની શખ્દસૃષ્ટિ નકામી છે, તેમ જ શખ્દસૃષ્ટિ વિના ભાવ મીત અને છે. એ અન્ને ચક્રીના અસ્તિત્વમાં જ કવિતારૂપ રથતું સત્ય અને સુંદર જીવન છે.

કાવ્યા એ તો જ્ઞાની કવિઓની જીવન્તપ્રતિમાઓ છે, વિચાર અને આચારાના લાંડાર છે. કાવ્ય એ બાલતું ચિત્ર છે, અને ચિત્ર એ મૂગું કાવ્ય છે. આવાં બાલતાં ચિત્રોમાં અધ્યાત્મજ્ઞાન જેવા દિવ્ય રંગાની પીંછો જ્ઞાનમસ્ત ત્યાગી, વૈરાગી, કુશળ ચિત્રકારના હાથે ક્રી વળે ત્યારે અવધિ કરી મુકે છે. વ્યાસ, વાલ્મીકિ, કાલિદાસ, ભારવી, આનંદઘનજી, યશ-વિજ્યળ, ધનંજય, ધનપાલ, હેમચંદ્રજી કે હામર જેવાનાં કાવ્યા એવાં જ મહાચિત્રો છે; અને ઉત્તમ કાવ્યના સંગીતની મજા, જ્ઞાનની રેલ રેલાવી આભના ઉડાણમાં સૂરની જમાવટ કરી જ્યારે તનમનાટ મચાવી મુકે છે, ત્યારે શ્રોતા ઘડીભર વિશ્વને વિસરી પાતે પલટાઇ, માનવ મટી દેવ ખની જાય છે.

શ્રીમદ્દનાં સહસાવધિ કાવ્યા મસ્ત, પ્રૌઢ, ભિન્ન ભિન્ન રસ અને રાગામાં રચાયાં છે અર્થનું અદ્ભુત ગૌરવ, ગઝલાની ઘનવૃષ્ટિ વરસે છે. તંબુરા, મંજીરા સાથે ગવાતાં, રસીલી બાનીમાં રચાએલાં ભજના, જ્ઞાનગભિત છપ્પા, દુઢા, ચાપાઇ છંદવૃત્તો અને રાગરાગણીએ આદિની એમનામાં વિપુલતા છે જેમાંથી જ્ઞાનનું મહાન ગૌરવ ૮૫૬ી રહે છે અને પ્રભુસાક્ષાત્કાર કરાવી શકે છે, એવાં શ્રીમદનાં કીર્તાના, કાવ્યા, ભજના, ગાનાર સાંભળનારનાં હૃદય રંગી નાંખે એમાં શી નવાઇ ?

શ્રીમદ્નાં અધ્યાત્મજ્ઞાન નાં પદા ખાસ કરીને "ભજનપદસંગ્રહ, ભા૦ ૧, ૧૦, અને ૧૧"માં પ્રસિષ્ધ થયાં છે. બીજા ભાગામાં આ જાતનાં પદાનું પ્રમાણુ એાછું છે. સર્વ ભાગામાં પહેલા ભાગ અત્યંત લાકિપ્રિય થયા છે, જ્યારે દસમા અને અગિયારમા ભાગમાં ઉચ્ચ કક્ષાનાં મસ્તદશાનાં પદો હાવાથી સામાન્ય જનતા તેને ન ઝોલી શકે એ સ્વાભાવિક છે. પહેલા ભાગની લાકિપ્રિયતાનાં બે કારણા છે:—એક તા તે ભજનામાં સાંપ્રદાયિક તત્ત્વાના સર્વથા અભાવ છે. કાઇપણ ધર્મ ને મતના માણુસ વિના ક્ષાભે તે પુસ્તક વાંચી શકે તેમ છે; જો કે માટે ભાગે સદ્ધોધ અને અધ્યાત્મજ્ઞાન એ સર્વ દર્શન અને સંપ્રદાયોને સામાન્યતઃ માન્ય જ હાઇ શકે છે, અને શ્રીમદ્ના તમામ શ્રંથામાં આ તત્ત્વ સાચવવા તેમણે પૂર્ણ પ્રયાસ સેવ્યા હાય તેમ લાગે છે. પરમસહિષ્ણુતાના અજબ ગુણ શ્રીમદ્ માં હતા, અને તેઓશ્રીએ ઘણે અંશે તે પાતાના લખાણુમાં જાળવ્યો છે. બીજું કારણ ભજનાની ગેયતા અને પ્રાસાદિકતા છે. તં ભુરિયાં ભજના હાધારણતઃ જનસમાજને રૂચીકર હાય છે. ઉપરાંત પદોની પ્રાસાદિકતા એાજસવાળી છે અને હૃદયમાંથી નીકળતી વાણી ઝટ યાદ રહે તેવી અને સામાના હૃદયમાં સોંસરી ઉતરી જાય તેવી હોવાથી તેનું આર્ક પણ તેમાં વધારે રહ્યું છે.

રઉ

ભજનાની આટલી સમાલાેચના પછી આપણે શ્રીમદ્નાં કાવ્યાના બીજા વિભાગેલ પર જઇશું.

(૨) નવા યુગની છાયાવાળાં કાવ્યાે

શ્રોમદના ખીજા વિભાગનાં પદો પર નવા ક્રુગની છાપ ૧૫૦૮ પડેલી જોઇ શકાય છે. પશ્ચિમના સાહિત્યની જે અસર આ જમાનાના લગલગ દરેક કવિ પર પડી છે તેનાથી શ્રી છુધ્ધિ સાગરજી પણ અલિપ્ત રહી શકયા નથી. સામાન્ય રીતે તેમના કાવ્યામાં પ્રાચીન અને અર્વાચીન ઉભય મુખના કવિએાની છાયા દેખાય છે શ્રીમદ્રનાં બીજા પ્રકારનાં જે કાવ્યાની આપણે વાત કરીએ છીએ તેની ઉપર શુજરાતી સાહિત્યસાગર પર જે નવું માે જું ફરી વળ્યું તેની અસર સ્પષ્ટ થઈ છે. શ્રીમદ્ પાતે પ્રખર સુધારક હતા એમ જે તેમના સંસર્ગમાં આવ્યા છે, અને જે તેમના લખાણના પાકા અભ્યાસી છે, તે જોઇ શકશે. સાક્તિયવિષયમાં પણ તેઓએ નવયુગને રાચક તત્ત્વાે પાતાનાં લખાણમાં દાખલ કર્યાં છે. સૈકાએાથી જૈન કવિએાએ સાહિત્યક્ષેત્રમાં સુંદર ફાલ અપ્યેર્ધ છે, પણ તેમનું ઘણું ખરૂં સાહિત્ય અન્ય જેનેતર ભકત કવિએાની જેમ ધાર્મિક વાતાવરણમાં જ રમતું. આ જાતની સંકુચિતતા દ્રર કરવાની આવશ્યકતા પિછાની શ્રીમદે જૈન કવિએામાં પહેલ કરી છે. આની ખરી મહત્તા જે સંયે બોમાં પહેલ થઇ છે તેના સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણથી સમજાય તેમ છે. શ્રીમદ્ જૈન ધર્મના એક મહાન શાસ્ત્રવિશારદ, યાેગનિષ્ઠ આચાર્ય હતા. ત્યાગીની સ્વતંત્રતાની સાથે ધર્મધુરા ચલાવવાનું ખંધન તેમને હતું. વધારામાં જૈન કવિએાને હાથે અત્યાર સુધી જૂની ઢબે જ લખાણ થતું તેમાંથી ભિન્ન માર્ગ બ્રહણ કરવા એ અતિ દુષ્કર હતું. આ સંયાગામાં આપ્યું વહેણ ખદલવાના યશ તેમને જ ઘટે છે. ઊમિંગીતા, સૃષ્ટિસી દર્યના કાવ્યા, રાષ્ટ્રગીતા આદિથી તેમણે સાહિત્યની દિશામાં માહું પરિવર્તન કરી નાખ્યું. નવયુગનાં ભાવના અને અભિક્ષાષા ત્તેમણે પાષ્યાં. પરિણામે તેમનાં કાવ્યામાંથી નવા જમાનાના ધ્વનિ નીકળ્યા. જૈન અને જૈનેતરાના માટા ભાગ તેમનાં આ કાવ્યાને રસપૂર્વક વાંચે છે, તેનું આ જ કારણ છે.

ઊમિ[°]કાવ્યો.

શ્રીમદ્રનાં જ્ઞિમિં કાવ્યામાંથી તેમના વિષે ઘણી હકીકત લેગી કરી શકાય તેમ છે. તેમની ભાવનાએ, લાગણોએ, અભિલાષાએ, અને જ્ઞિમિંઓ તેમાંથી આપણને મળી આવશે. તેમના વિચારા તેમજ આનંદ-શાક વગેરે અવસ્થાનાં પ્રતિબિંએ આ કાવ્યામાં સ્પષ્ટ પહેલાં છે. અલખત્ત તેમનાં સ્વાનુભવનાં ભજના, જ્ઞિમિંગીતાની કક્ષામાં જ આવે છે. નવાયુગની તેમના પર પહેલી છાપનું સ્પષ્ટ દર્શન તેમાં જોઇ શકાય તે ખાતર જ તેમનાં નવયુગ સાથે સમન્વય સાધતાં કાવ્યાને બીજા વિભાગમાં મૂકવાં ઉચિત ધાર્યાં છે. શ્રીમદ્ પર કલાપી, મણિલાલ નભુલાઇ તેમ જ મસ્ત કવિ બાલાશંકરની છાપ ખાસ કરીને પડી હાય તેમ જણાય છે. ભજન પદ સંઘહ ભાગ. પ અને દ કવાલી તથા ગઝલાથી ભરેલાં છે. ભાગ હ તથા ૮માં ઊમિંગીતાના માટે લાગ અવી જાય છે. નવમા ભાગમાં શ્રીમદનાં રાષ્ટ્રભક્તિ, સ્વદેશપ્રેમ, ખાદી વગેરેનાં

કાવ્યા ખાસ સ્થાન રાકે છે, જ્યારે 'સાખરમતી ગુણશિક્ષણ કાવ્ય ' અને 'ભારત સહકાર શિક્ષણ ' એ કાવ્યપુરતકા શ્રીમદ્ના કુદરત પરના અથાગ પ્રેમની સંહિતાએ ફપે છે. આ કાવ્યોમાં કુદરતનું વર્ણન અને તે પરથી લેવાના બાધ તત્ત્રદૃષ્ટિએ અને ઉપદેશશૈલીથી બતાવી શ્રીમદ્ પાતાની અપાર શક્તિનું દષ્ટાંત પૂરૂ પાડે છે. પાતે અખંડ લહરીકાવ્યા લખી શકતા હતા તેના પણ આ નમૂના છે. 'સાબરમતી ગુણશિક્ષણ કાવ્ય' અને 'ભારત સહકાર શિક્ષણ કાવ્ય' માં અનુક્રમે ૨૫૭૪ અને ૪૭૯૪ પક્તિએ છે. બીજાં હજાર –હજાર પંકિતઓનાં ઘણાં કાવ્યો તેમણે લખ્યાં છે એ કહેવાની જરૂર નથી. એ ઉપરથી સમજી શકાશે કે તેઓથી કાવ્યના લગભગ દરેક પ્રદેશ સર કરી ચૂક્યા છે.

ઉપર કહ્યું તેમ નવયુગની છાયા શ્રીમદ્નો જન્મસિદ્ધ પ્રતિભા સાથે સહકાર કરતી ભજનપદ સંગ્રહ ભા. પ માં ખાસ અવલાકાય છે:-

> અમે ઉસ્તાદના ચેલા, ક્રક્શરી વેશમાં કરતા. નથી દુનિયાતણી પરવા, અલખની ધૂનમાં રહેતા; જગાવીશું હૃદયગુદ્દા, ધ્રુજાવીશું વિકલ્પોને, જગાવીશું ચિદાતમાને, નથી લેવું નથી દેવું. (ભ. સં., ભા. ૫. પૃ. ૧૧૦)

જગત ચરમે ન જેવાનું, અસલની વાત નહિ નકલે, ખરી ખૂબી જણાવાની, અલખની ધૂનમાં સઘળે. (ભ. સં., ભા. પ પૃ પદ)

ખાહોચ્છાએ હૃદય ઉપજે, ત્રાનથી શાંત થાતી. વારી યત્ને ટળી જઇ કરી, વાસના ચિત્ત જાગે; વારી વેગે ઉદય થઇને, વાસના દુઃખ આપે, દાખેલી તે મન ભૂમિ વિશે, હેતુથી ઉદ્દેભને છે. (કાવ્યસંત્રહ, ભાગ. ૭ પૃ. ૧૭)

× × × ઊંચી દૃષ્ટિ પ્રગતિપથમાં, ભાવ ગંભીર રાખો, દૈર્યે ચાલા ઉદય કિરણા, પાસમાં શીધ્ર આવે. (કા. સં, ભા. ૭ પ્ર. ૨૬)

× × × ભાનુ અમારા ભાલમાં ને શીર્ષ પર ચન્દ્ર જ રહ્યો, એ ચક્ષુ માંહીં તારકા, એ ભાવ જાએ ના કહ્યો, સાગર અમારા દિલમાં, સૌ અંગમાં વાલુ વસે, બુદ્ધયબ્ધિ સઘળું પિંડમાં, એ જાણતાં સુખ ઉલ્લસે. (હસ્તિલિ. ડાયરી, સં. ૧૯૬૯, પૃ. ૧૬૦)

રપ

શ્રીમદ્રનાં ઊર્મિંગીતા ગુજરાતી સાહિત્યમાં ઘણું ઊંચું સ્થાન લે તેવાં છે, તેમાં ચીતરાયેલી ભાવનાએ! પ્રૌઢ અને ગંભીર છતાં મસ્તી ભરેલી છે. ભાષાપ્રભુત્વ ઊંચા પ્રકારનું હોવા સાથે વિચારાને વ્યક્ત કરવાની શેલી મનારંજક છે. સાથે સાથે સરળતા પણ તેટલી જ છે. મનુષ્યહ્દયના કામળમાં કામળ અને મૃદુમાં મૃદુ ભાવા તેમ જ જીવનના મહાન્ પ્રશ્નોના નિરુપણમાં તેમણે અજબ કોશલ્ય ખતાવ્યું છે. કાવ્યકલા છટાપૂર્વંક વેગથી પાતાના માર્ગ કરી રહી છે. અંતરના આવેગા સ્વયમેવ બહાર પડે છે. ન યત્નની જરૂર, ન અટકવાની જરૂર. માધુર્ય અને પ્રસાદ આ કાવ્યામાંથી નીતર્યા કરે છે. કઠિન વિષય પણ શ્રીમદ્રના હાથમાં આવતાં વકતા છાડી નમ્રતા ધારણ કરે છે. તેમનાં ઊર્મિંગીતા દ્વરદ્વરના ભવિષ્યમાં પણ સ્વયં જ્યોતિ પ્રસારી શ્રીમદ્ને અમરતા પ્રક્ષશે.

(અ) સૃષ્ટિસૌ દર્યનાં કાવ્યે!

શ્રીમદ્નાં ઊમિંગીતામાં સૃષ્ટિસી દર્યનાં કાલ્યા મુખ્ય છે. કુદરતી વાતાવરણમાં ઉછરેલા હાલાથી નદીપ્રદેશ, આંઘાં, કાતરા, વૃક્ષરાજિ, વિશાળ નભપ્રદેશ જેવાં રમણીય સ્થાના તેમને ખૂબ પ્રિય હતાં. પ્રૌઢાવસ્થામાં પણ ધ્યાન માટે આવા એકાંત કુદરતી પ્રદેશને શાધી કાઢી અવલાકતા, ત્યાં કલાકાના કલાકા સુધી તેઓ આસન લગાવતા, ધ્યાનસ્ત બનતા અને અંતરમાં ઊંડે ઊંડે ઊતરી પડતા. આ કારણે તેમનાં કાલ્યામાં કુદરતનું વર્ણન અસરકારક રીતે કરેલું અવળાધાય છે. 'સાબરમતી ગુર્ણશક્ષણ કાલ્ય 'ની ઉત્પત્તિ આ નૈસર્ગિક પ્રેમને જ આભારી છે. તેઓશ્રી કહેતા કે:—" કુદરત મનુષ્યના માટામાં માટા શિક્ષક છે. કુદરતી દશ્યામાંથી જેટલું જ્ઞાન લેવું હોય તેટલુ લઇ રાકાય છે. " રાજવી કવિ કલાપિ—કુદરતના પાકા પૂજારી પણ કુદરતના ખાળે ખેલવામાં જ જીવન સાર્થક સમજતા, ને કુદરતના ભલ્ય ખજાનાને વર્ણવતાં ગાઇ ગયા છે કે:—

ઝુલંતાં વૃક્ષેઃથી અમરરસનાં ખિદ્યું ઝરશે, અને દૈવી વાતા ચકલી મુગલી ત્યાં કહી જશે, કુમારી કન્યા એ કુદરત તને ત્યા પરણશે, અને બન્ને વચ્ચે રુચિર કિરણો કૈક વહશે.

(કલાપી.)

આ જ ભાવનાને મૂર્ત સ્વરૂપ આપવા તેમ જ દૃષ્ટાંતથી સાબિત કરવા કુદ્રસ્તના એક અંશરૂપ સાળરમતીમાંથી જ કેટલાક ગુણા ગ્રહણ કરી શકાય છે તે ખતાવવા આ કાવ્ય શ્રીમદે રવ્યું. તેની એક એક સ્થિતિમાંથી તેએ: ઉત્તમ ઉપદેશ તારવી કાઢે છે. કુદરતના અખૂટ ખજાનામાં સેંકડા શાસ્ત્રો પણ ન આપી શકે તેટલા ઉપદેશ ભર્યો છે, એમ તેઓએ આ રીતે ખતાવી આપ્યું છે. જુઓ નદીના ભરતીઓટ ઉપરથી ગ્રહતીપડતી વિષે:—

દહાડા ત સરખા કાેઇના વહેતા જતા આ વિધાનાં, ચઢતીજ ત્યાં પઢતી થતી, પડતીજ ત્યાં ચઢતી થતી:

જેવી અવરથા આવતી, તેવીજ છવા ભાગવે, અભિમાન કરવા ના ઘટે, એવુંજ પાતે શાખવે. (*સા ગુ. શિ. કાવ્ય, પૃ. ૧૧.)

સાખરમતીને સતી સ્ત્રી સાથે સરખાવતાં કહે છે કે:---

સાપર સમી સતી બા જગતમાં, ધર્મની શાબા ધરે, અવટ'ક શરી ટેકોલી કર્ષા ન મનમાં આચરે, સાપરમતી નિજ પાણીથી, શરા જના પ્રકટાવતી, સતીઓ તથા નિજ સત્ત્વથી, પ્રકટાવતી વીર ખાળકા.

(7.94)

શ્રીમદ્ની કલ્પનાશકિત પણ આ સવ્યોમાં પ્રપાટ વહે છે. તેમની કલ્પનાએ ભવ્ય, ભાવવાહી અને સાત્ત્વિક હેલ્લા ઉપરાંત રમતિયાળ અને ચિંતનભરી છે. એક એ નમૂના જેઇએ:—

નિંજ પ્યારીના આકર્ષ છે, સાગરપતિ રહામાં જતો, છે છો છે હું છાળી હસ્તથી, છે બેટીને બેગાં થતાં; પ્રીતિ પરસ્પર સત્ય ત્યાં, ખેનાં હૃદય ઉઘડે ઘણાં, સામાં પરસ્પર દાડતાં બન્ને તણાં પ્રીતિ ભળા, બન્ને વિષે જ્યાં પ્રેમ ત્યાં સતકારબળઆકર્ષ છો, નૈસર્ગ રીતિથી થતાં ત્યાં બાલવાનું કંઇ નહિ, સામું પરસ્પર દાડવું, નૈસર્ગ પ્રીતિના ભળે, એ પ્રેમ કુદરત કાયદા, સાંખ્યા કદી ના આવડે. શિખવાડવા આ લોકને, પતિપત્તી પ્રીતિ કાયદા, નૈસર્ગ પ્રીતિ કાયદા,

(સા. ગુ. શિ. કા., પૃ. ૨૭)

x x

કું કુમ કિરણ તલ જળ વિષે પડતાંજ શાભા ળહુ થતી, પરમાર્થ દેવીની અહેા જાણે જ કરતાં આરતી; સાપ્યરમતી જલમાં પડી કું કુમ કિરણા નહાય છે, તેથી ખની ધાળાં પછી આકાશમાં શાભાય છે; પાછાં જ નહાવા કારણે, સંધ્યાં સમે જળમાં પડે, પશ્ચાત અન્યજ ક્ષેત્ર પર પડીને પ્રકાશે ઝળહળે.

(સા. ગુ. શિ. કા., પૃ. ૭૯)

∗આ પુસ્તક બ્રિટિશ કેળવણીખાતાએ મંજા્ટ કર્યું છે**.**

શ્રીમદ્ની વર્ણનશકિત પણ કમાલ છે:---

કાળા મેઘા તુજ પર ચઢી બડગડી ખૂબ ગાજે, વેગે વિશ્વત્ ચમક ચમકી રાશનીથી વિરાજે; વર્ષા વર્ષે ધડધડ રવે ચાતકા ખૂબ દાેડે, શાભાતારી અનુપમ અહીં કાેઇ ચાલે ન હેોડે.

(ૈસા.ૄેંગુ. શિ. કા., પૃ. ૪૧)

આ ઉદાહરણા ઉપરથી આપણને ખાતરી થાય છે કે, શ્રીમદ્ની કલ્પનાશકિત, શખ્દ-લાલિત્ય અને ભાષાપ્રભુત્વ ઘણા ઊંચા પ્રકારનાં છે. ઉપદેશ આપવામાં પણ તેઓ એટલું કલાચાતુર્ય વાપરે છે કે, સામાને તેઓ ઉપદેશ આપે છે એમ લાગે જ નહિ. નદીની વિવિધ ક્રિયાઓ અને જુદાં જુદાં રૂપાંતરામાંથી જાણે ઉપદેશની ધારા સ્વયંમેવ ૮૫કથા કરે છે. વિચારા સ્વાભાવિક રીતે જ વહા જાય છે, અને શખ્દમાળાનાં મણકાની પેઠે એક પછી એક ગાઠવાયે જાય છે.

આટલું કહ્યા પછી શ્રીમદ્તું કુદરત પ્રતિ કઇ જાતનું વલા હતું તે જણાવલું જરૂરી છે. કુદરતને તેઓ શ્રી એક મહા શકિત-છવતું જાગતું અળ ગણતા. એ શકિતને અનુસરતું જીવન અને વર્તાન એ જ સાચું જીવન અને વર્તાન છે. તેનાથી દ્વર જેતાં મનુષ્ય ખત્તા ખાય છે. દરેક બનાવની પાછળ કુદરતી બળ-ચૈતન્યશકિત રહેલ છે, એમ તેઓ માનતા. આથી કુદરતના બાહ્યાંગ (External Nature) કરતાં તેનાં આંતરિક રહસ્યા ઉકેલવામાં તેમને અધિક આનંદ થતા. બેશક આ ભાવના બાહ્ય કુદરત પરના તેમના અગાધ પ્રેમની નિશાનીર્પ જ છે. તેમને પાતાને આ કુદરતી વાતાવરણમાંથી સત્ય માટે ખૂખ પ્રેરણા મળતી. નદી, પર્વાતો અને કંદરાઓની ભગ્યતાએ તેમના હુદયપટ પર ઊંડી અસર કરી હતી. કુદરતના ખાળામાં કુદવાનું તેમને અત્યંત ગમતું. ધીમે ધીમે વિધાની દરેક ઘટનાની પાછળની સંચાલક-શકિત કુદરત છે, એમ તેઓ માનવા લાગ્યા. કુદરત ચમેં ચક્ષુઓને જેટલા આનંદ આપે છે તેટલા આંતર ચક્ષુઓને આપે છે, એ માન્યતા તેમના હુદયમાં દઢીભૂત થતી ગઇ. છેવટે કુદરતમાં પ્રભુ છે, અથવા કુદરત પ્રભુમય છે, એ સત્ય તેમણે સમ્યળજ્ઞાન અને શ્રહાપૂર્વ કરીકાર્યું. કુદરતના અણુ અણુમાં પ્રભુના વાસ છે, સર્વ વસ્તુઓની સંજીવન શકિત તે જ છે, અને તેના જ નિયમન પ્રમાણે સર્વ દ્વયનું વર્તાન થયા કરે છે, એવી સચાટ પ્રતીતિ તેમને થઇ. જુએ:---

" કુદરતપ્રભુ જે જે કરે, તે અન્ય કયારે ના કરે" (સા. ગુ. શિ. કાવ્ય, પૃ. ૭૬)

થળી,

જે જગત કુદરતશાંતિના નિયમાે પ્રમાણે ચાલશે, સત્યાલિત, શાંતિ, મઝાથી, નીતિ સખથી મ્હાલશે. (સા. ગુ. શિ., પૃ. ૭૬)

× × ×

અના વિશ્વમાં કુદરતપ્રભુતી મહોર તક જીવાય છે, કુદરતપ્રભુતી મહેર વધ્યું પક્ષમાં ન જીવ્યું જાય છે; કુદરતપ્રભુતી મહેર તક કારચ્યું બધાં સફળાં ચતાં, કુદરતપ્રભુ રહેયા પછી કારચ્યું બધાં નિષ્ફળ જતાં, (સા. ગૃ. શિ, પૃ. ૮૬, ૮૭)

પણ આ કુદરત જેટલી સરળ છે તેટલી જ ગહન છે. તેના ભેદ પામવા મહા કઠિન છે.

> કુદરત ત કાેના હાચમાં, કયારે ન ચઇ થાશે નહીં, કુદરતપ્રભુના પંથની લીલા ન પરખાતી સહી.

> > (સા. ગુ. શિ. કા, પૃ. ૮૭)

શ્રીમદ્દનાં સચ્ચિસો દર્યનાં અન્ય કાવ્યા પણ ઘણી ઉત્તમ પ્રતિનાં છે. કાવ્યસંગ્રહ લા. ૭ તથા લજન પદ સંગ્રહ લા. ૮ માં આ કાવ્યા સંખ્યાબંધ આપ્યાં છે. બારીક અવ-લોકનશક્તિ અને તેની ભાવલર વ્યક્તતાથી આ સઘળાં જ્ઞમિંગીતા અજવાળાયલાં છે. સાતમા લાગનાં 'પંખીને સંબાધન ', 'વાસના ', 'હું ને જગત્', 'હંસ સંબાધન ', 'શુક ', 'કમળ ', 'સાગર ', 'આમ્ર ', 'સરાવર ', 'પૂર્ણાનંદ ', 'અજવાળી રાત્રિ ', 'નદી ', 'વિશુધ્ધ પ્રેમ ', 'સૂર્ય', 'ચંદ્ર ', 'વીણા ' તથા આઠમા ભાગનાં 'ભ્રમર પુષ્પ સંવાદ', 'લેખિતી ', ઘરના ઉદર ', 'કેદાર કંકશુવાળા બિલાહા ', 'કરમાયલા કમળને ', 'પાકેલી બારડીને ', 'સંધ્યા ', 'ફૂલ ', 'ચંદ્રનવૃક્ષ ', 'રાત્રિ ', 'કાળા કાગહા ', 'મધુરી મારલી ', 'માતા ' વગેરે કાવ્યા જ્ઞમિંગીતાની પ્રથમ કાંટિમાં જ્ઞભી શકે તેવાં છે. સર્વમાં શ્રીમદ્દ્રી કદ્યનાશક્તિ, વિચારપ્રવાહ, શખ્દપ્રભુત્ર, ઝડઝમક, રસ, અલંકાર, વગેરેના ઉત્તમ અનુભવ થાય છે. શ્રીમદ્દ્રના રમતિયાળ અને અતુલ વર્ણનશક્તિના નમૂનારૂપ 'શુક 'માંની ખાલસ્વભાવને અનુકૂળ પંક્તિએા જાએાઃ—

લીલી પાંખા કરર કફડે, રાતડી ચાંચ કાઢી, ભાષા બાેલે વિવિધ મુખયા, બાેલકા તું કહાયા; ઈચ્છા રાખે ગગનપથમાં ઉડવા ચિત્તમાંહી, કયાંથી ઊંડે મુરખ શુક તું, પાંજરામાં પડેલા ? (ભ. સં. ભા. ૭ પૃ. ૩૭)

· 32

ભજનસંગ્રહ લા. ૮ પૃ. ૫૯૨ પર 'નાનાં આલકાે ' કાવ્યમાં શ્રીમદના આતમા ઠલવાયા છે તેવા લાગ્યે જ પ્રીજા કાઇમાં ઠલવાયા હશેઃ—

> નાનાં બાળા રમત રમતાં, ખેલ ખેલે મઝાના, કાલાંધેલાં વચન વકતાં, લાડકાં લાડ કરતાં: દેાડે ખેસે પળપળ વિષે, ખૂબ ચાંચલ્યધારી, મીઠા હાસ્યે જનકજનનીને જ આનંદ આપે.

× × ×

ધૂલિ મધ્યે રમત કરતાં, લેહતાં મસ્ત થઇને, ઝાલી હસ્તે અહિવર અહેા, પુચ્છતે ચુંખતાં એ: નાગા સાથે રમત રમતાં, બીતિ શું?તેન જાણે, પ્રેમે યાગી સમ મન ખની, નિર્ભયાનંદ મા છો.

× × **x**

સારાં દશ્યા નયત તિરખી, ખૂબ આતંદ **થાવે** બાળાં ભાેળાં હસહસ કરી, સર્વાતે તે હ **સાવે**.

× × **x**

ચાલે ખેલે ડગુમગુ ખતી, ખુશ સૌને કરંતુ, પ્રેમાબ્ધિમાં લચપચ ખતી, ચ્હાય ત્યાં તે ફરંતુ.

× × ×

યાગી જેવું હૃદય ધરતાં, પ્રેમિકાં બાલુકાં એ, ખાવું પીવું અભિનવ અહેા, દેખવું ઈચ્છતાં એ.

અહીં યાં આપણુંને શ્રી. ત્રિભુવન ગૌરીશંકર વ્યાસની પેલી છ કડીઓનું સ્મરણુ થઈ આવે છે:—

> યાગીજન સમ દુધા ધારી, કાંતિ નગ્ન દિગંભર ધારી; અવધૂત સરખું અંગ અનુપમ, પ્રેમળતા પેગંભરની; જીવન જગમાં અજભ અનુપ, નમું તમું હો બાલ સ્વરૂપ!

ખન્નેમાં કેટલું બધું સામ્ય છે ? શ્રીમદ્ની વર્ણુનની ઝીંશુવટ છે ત્યારે શ્રી. વ્યાસમાં

રેખાર્પે ચિત્રણ છે; છતાં ભાવનાએાની સમાનતા અજબ જેવી છે. શ્રીમદ્ આગળ ચાલે છે:--

એવાં બાળા અવિતિળમાં શહેનશાહથી જ માટાં, યાગી જેવાં જગત વિલસે અત્રતા ફકત ધારે; અત્રાતી એ તદપિ સખમાં સર્વથી આગળે છે,

× × ×

દસતાં પુષ્પ ખરે જયમ માતી, હારય મધુરૂં સહાતું રે: સર્વ બ્રહ્માંડાની સૌ લીલા. કરતું દિલ જણાતું.

અજ્ઞાની છતાં સુખમાં સર્વ શ્રેષ્ઠ, દિશમાં પ્રદ્ધાં ડેાની લીલા કરતું બાલક પ્રદ્ધાની નજીક છે, એમ શ્રીમદ્ કલ્પના કરે છે. તેએા આવું કંઇ ગાય છે ત્યારે મહાકવિ વર્ડ ઝવર્થ (Wordsworth) એક બાલિકાને સંબાધતા નજર સમક્ષ આવે છે:—

Dear child! dear Girl! That walkest with-me here, If thou appear untouched by solemn thought. The nature is not therefore less divine, Thou liest in Abraham's bosom all the year, And worshipp'st at the Temple's inner shrine, God being with thee, when we know it not.

શ્રીમદ્દનું સબ્ટિસૌંદર્યનું બીજું લાંભું કાવ્ય તે 'ભારત સહકાર શિક્ષ્ણુ.' 'સાબરમતી ગુણ શિક્ષણ કાવ્ય 'માં જે નૈસર્ગિકતા જણાય છે તે આમાં નથી, એમ કહેવું પડશે. રૂપાળાં શબ્દચિત્રોના જથ્થા કે સબ્ટિનું રમણિય દર્શન આમાં નથી. આમાં તા ઉપદેશના થરા ખડકાયલા છે. શ્રીમદ્દના ભિન્ન ભિન્ન વિષયા પરના વિચારા અવગત થાય છે. તેઓએ આ પુસ્તકમાં મહાન આદર્શો ખડા કર્યા છે. સામાજિક અને નૈતિક, વ્યાવહારિક અને આધ્યાત્મિક, તેમ જ રાજકીય બાબત ચર્ચતી વખતે આપણને લાગે કે, 'ભારત સહકાર શિક્ષણ,' એટલે થામસ મૂર (Thomas Moore) નું બીજું 'યુટાપિયા.' સાક્ષર શ્રી હરોાવિંદદાસ દ્વારકાદાસ કાંટાવાળાના નીચેના શબ્દોમાં જ આ પુસ્તકનું રહસ્ય સાવી જાય છે:—

" ગાંહિયા તાવના ઉપદ્રવને લીધે તેમને જે ખેતદમાં બે માસ નિવાસ કરવા પડયા હતા, ત્યાંના આંબાવાહિયા ઉપરથી આ કાવ્ય રચવાના તેમને વિચાર થયા. આંબાને ઉત્પ્રેન્ ક્ષીને તેમણે વિવિધ પ્રકારના ઉપદેશ કર્યા. બાવા સરળ ને શુષ્ધ છે. કાવ્ય અનેક છંદ અને

^{1.} મારી સાથે ચાલતા વહાલા બાળક ! િય બાલિકા ! ગહન વિચારથી જો કે તું અરપૃષ્ઠ જણાય છે. તેા પણ તારા સ્વભાવ એાઝો દેવી નથી. સારા વર્ષભર તું પ્રભુના હૃદયમાં વસે છે, અને પ્રભુ તારી પાસે જ હાવાયી, અમે ન જાણી શકીએ તેમ હૃદયમાં દિરના અંદરના ગભારામાં તું પૂજન કરે છે.

રાગમાં રચાયું છે. તેમની કાવ્યશકિત પ્રશંસાને પાત્ર છે. તેમના ઘણા વિચાર વીસમી સદીને અનુસરતા હોઇ, જાણે કોઈ સુધારક કવિની આકૃતિ હોય એમ જણાઇ આવે છે. કાવ્ય ઘણું માટું હોવાથી અને તેમાં ઘણીઘણી ઉપયોગી શિક્ષાએ સમાયેલી હોવાથી, ઘણા ઉતારા અત્રે આપી શકાય તેમ નથી. બીજરૂપ ગાટેલા, સંચાગથી ઉત્પત્તિ, પાણીસિંચન, પ્રકાશ ને હવા વડે વૃધ્ધિ, ઊંડાં મૂળ, પ્રાણુપુષ્ટિ, સ્કંધ,ડાળડાળીએ, કાઠિન્ય ને કામળતા; આત્મરક્ષણ શકિત, સહનતા, મંજરી, માર, કેરીનું ઉપજવું, પાકવું સાખ થવી, વણસવું, આમ્રરસ, વગેરે બાબતા લઈ તેમાંથી અનેક જાતના નૈતિક, ધાર્મિક, આર્થિક અને રાજકીય ઉપદેશ, પાતાની ભારે તર્કશકિતના બળે ખાળી કાઢયા છે. રાજાઓ, રાજ્યના અધિકારીઓ, ક્ષત્રિયો, બ્રાહ્મણો, વૈશ્યો, શુદ્રો, ધર્મ ગુરુએ, સાધુએા. સ્ત્રીઓ, વકતાએ અને લેખકાના સંબંધમાં જે જે કહેન્વાયું છે તે આકર્ષક ને મનન કરવા યોગ્ય છે. "

(બ) રાષ્ટ્રગીતા

શ્રીમદ જેમ સુષ્ટિસૌંદર્યના મહાન ઉપાષક હતા તેમ અટલ રાષ્ટ્રભક્ત પણ હતા. તેમનું સ્વદેશાભિમાન ઘણા ઉચ્ચ પ્રકારનું હતું. તેમનાં સ્વદેશભક્તિનાં કાવ્યા અત્યાંત મના-વેધક અને માતૃભૂમિના પ્રેમથી નીતરતાં છે. આર્ય ભૂમિને તેએા અન્ય દેશા કરતાં ઉચ્ચ પદ આપે છે, અને તેમાં એ ગુજરાતને તેા તેઓશ્રી હુદયના ભક્તિભાવથી અપનાવી લે છે. નર્મ-દાશ કર કે ખબરદારનાં જેવાં ભકિતભરપૂર સ્તવના ગુજ રી માટે તેએાશ્રીએ ગાયાં છે. ભજન-પદ સંગ્રહ ભા. ૯ આખા દેશભક્તિના માટે રાકેલા છે. તેમનાં બધાં કાવ્યા દેશભક્તિના જ્વલંત નમૂનારૂપ છે. તેમના હૃદયમાં સ્વદેશપ્રેમ ઊછળી રહ્યો હતા, અને સ્વબ્રિની મુકિત માઠે ઝૂઝુલું વા કાયદાભંગ કરવા તેને તેએા રાજદ્રોહ નહેાતા માનતા, છતાં હિંસાના તેએાશ્રી વિરાધી હતા. અહિ સારૂપી શસ્ત્રમાં અને ખાદીમાં તેમને શ્રષ્ધા હતી. આના સમર્થનમાં તેમનું વિસ્તૃત લખાણુ અને તદ્વિષયને લગતાં કાવ્યાે માજૂદ છે. સ'સારના ત્યાગ કરનાર મનુષ્ય પણ માતૃભૂમિના ત્યાગ કરી શકતા નથી. માતૃભૂમિના ઉપકાર અત્યાંત છે. જે કારણુ માટે ઉદરમાં નિવાસસ્થાન આપવા માટે આપણે જનનીના ઉપકાર માનીએ છીએ તે જ–તેવા જ કારણ માટે જન્મથી મૃત્યુ પર્ય ત નિવાસસ્થાન આપવા બદલ આપણે જન્મભૂમિના ઋણી છીએ; તેથી તેના પર પ્રીતિ રાખવી એ માહ નથી પણ ફરજઃ છે-ऋण्ने। ક્રિંચિત બદલા છે. જન્મભૂમિનું અભિમાન ન રાખનાર દેશદ્રોહી છે, એ તેમનાે મત હતા. આર્યભૂમિ વિષે "ક્રમ ચારા" પુષ્ક ર૪૨ પર તેઓ લખે છે કે, " અધ્યાત્મ જ્ઞાનવકે આત્માનનિતના પરિપૂર્ણ શિખરે પહેાંચવાની કાઈ ઉત્તમમાં ઉત્તમ શાંત ને સર્વ પ્રકારે નૈસર્ગિક નિવૃત્તિજીવન ગાળવા ચાેગ્ય ભૂમિ હાેય તાે તે આર્યાવર્તાની છે. આર્યાવર્તાની એક ચપટી ધૂળમાં જે સાત્ત્વિક અણુએા રેણુએ રહ્યાં હાય છે, તે અન્ય ભૂમિમાં નથી. " ભજન પદ સંગ્રહ, ભા. ૯ ના વકતવ્યમાં તેઓ શ્રી લખે છે કે, " આર્યાવર્તાની પરતંત્રતાથી અન્ય ખંડદેશાને હાનિ છે. આર્ય-ભારત-હિંદ પાતે સ્વતંત્ર રાજ્યથી અન્ય ખંડદેશાને શાંતિ, સુખ, સ્વતંત્રતામાં સહાયક બની શકે તેમ છે, અને અધમ્ય યુધ્ધાને શમાવવા માટે ગુરુ તરીકેતું શિક્ષણ, આપી શકે તેમ છે. " વકતવ્ય પૃ. ૧૪ પર તેમણે કહ્યું છે કે, '' પશુત્રળના પ્રયાગથી અન્ય દેશાની પ્રજાઓને ગુલામ

3₹

ખનાવવી અને તેઓની સત્ય સ્વતંત્રતાના થાતક ખનવું, એ ઇશ્વરને માનનારાને દ્યાર કલંક— પાપ રૂપ છે......પશુ અને પંખી પાતાની સ્વતંત્રતાર્થ જવે છે અને મરે છે, તો જેઓ મનુષ્યશરીર ધારણ કરી પશુના કરતાં પણ વિશેષ પરતંત્ર ગુલામ અને છે તેઓના જીવવાથી પણ શું.......અન્ય દેશને ગુલામ—પરતંત્ર બનાવીને તથા અન્યાય—જીલ્મ કરીને કાઈ દેશ તેના પ્રેમ—મિત્રભાવ મેળવી શકે નહિ. ઇંગ્લાંડ પાતાના દેશના સ્વાર્થમાં હિન્દના સ્વાર્થ કચરીને અન્યાય—જીલ્મ કરે તા તા તેના હજાર પ્રકારે વિનિપાત કુદરતી રીતે થાય. " આટલા ઉગ્ર વિચારાને ધારણ કરતા શ્રીમદ્ લખે છે કે, " હિન્દમાં જન્મ થવાથી હિન્દિઓને જાગત, સ્વતંત્ર, શુધ્ધ કરવાના ઉપદેશ આપવા એ મારી પ્રથમ કરજ છે. "

આમ સ્વાતંત્ર્ય માટે ઝ્ઝવાના ઉપદેશ આપવા એ શ્રીમદ્ પાતાની કરજ સમજે છે. અત્રે કહેલું પ્રાપ્ત થાય છે કે, ઇ. સ. ૧૯૨૧ ની સાલની અસહકારની ચળવળની અસર અને મહાત્સા ગાંધીજીના રાજદ્વારી વિચારાની છાપ ઘણે અંશે શ્રીમદ્ પર પહેલી જણાય છે. આ જાતના રાજનૈતિક વિચારકના કલ્પનાપ્રદેશમાંથી ઉત્તમાત્તમ સ્વદેશભક્તિનાં કાવ્યો ઝરે તેમાં શું આશ્ચર્ય! એક રીતે કહીએ તો તેમનાં રાષ્ટ્રેગીતો ઉપર્શુંકત ઉપ્ર પ્રગતિકારક રાષ્ટ્રિય વિચારાનું પરિણામ માત્ર છે. જે મંત્રવ્યો તેમણે અહિર્નિશ સેવ્યાં તેના સ્વાભાવિક પ્રકાશન રૂપે જ તેમનાં દેશભક્તિનાં કાવ્યો ઉદ્દભવ્યાં છે. વિચારાની ઉપ્રતા સાથે કાવ્યશરીરની નાજીકાઇ અને સ્વદેશપ્રેમની સાત્ત્વિક ભાવના ભળતાં, કાવ્યોમાં જોશ અને માધુર્ય આવ્યાં છે. 'વંદેમાતરમ્'નું તેમનું કાવ્ય ગુજર ભાષામાં અનાખી ભાત પાઢે તેવું છે. કદાચ 'વંદેમાતરમ્' પર લખાયેલું કાવ્ય ગુજરાતીમાં આ પહેલું જ છે.

જય ભારતી રળિયામણી, સહુ તીર્થને ઘટ ધારિણી, જય જય રસીલી યાગિની, આર્યો તણો ઉદ્ધારિણી; શક્તિ અનંતી ધારિણી, દુ:ખવારિણી વિશ્વે બલી, વર્ણો વિવિધે શાેબતી, ભાવેન વન્દે માતરમ.

у у X

ચૈતન્ય જડ શકિત ભર્યા, તુજ પુત્ર જમ ઉદ્ધારશે, અધ્યાત્મ શકિતએા વડે, તુજ મુખ જમ ઉજવાળશે; સ્વાતંત્ર્ય પ્રીતિ સત્ય ને, સુખ શાંતિ જમ ફેલાવશે, અધ્યાત્મ અંખા ભારતી ખાવેન વન્દે માતરમ

સ્વદેશી ને ખાદી વિષે તેએ। કહે છે:---

રવદેશી વરંતુ વાપરશા, ભલું નિજ દેશનું કરશા, સ્વદેશી વસ્ત્ર વાપરશા, સ્વદેશો વેષને ધરશા. સ્વદેશી રૂડી છે ખાદી, ઘણી સસ્તી અને સાદી, કરી નિજ દેશની યાદી, ત્રના નહિ ત્રિત્ત ઉન્માદી,

ટકંતી બહુ વખત ખાડી, થતી નહિ દેશ ખરખાદી, ખના નિજ દેશ હિતવાદી, ખના શરા વખત સાધી.

× × × × × સ્વદેશી હૈા ગમે તેવું, સ્વદેશી પ્રેમથી કેવું, સહાયક દેશના બનવું, ભલું એવું સદા ગણવું. (ભ. પ. સં., ભા ૯ પૃ. ૨૪૩)

અત્રે ઉતારેલાં કાવ્યા શ્રીમદ્નાં અનેક આવાં કાવ્યાના માત્ર પ્રતિનિધિ રૂપ જ છે. અહીં બે વસ્તુઓ વિષે ઉલ્લેખ કરવા જરૂરી છે. એક તા શ્રીમદ્ પાતે કેટલાયે વર્ષથી ખાદીનાં કપડાં પહેરતા અને અન્ય ચીજો સ્રદેશી સિવાય વાપરતા નહિ. બીજાં એ કે તેમણે સ્વદેશ, સ્વાતંત્ર્ય, ભારત, હિંદુસ્તાન, ઇત્યાદિ વિષયા પર ઘણાં કાવ્યા લખ્યાં છે. પણ કેટલાંક કાવ્યામાં તેમણે સ્વદેશને આત્મદેશના રૂપકમય ખનાવ્યા છે, અને આત્મમુક્તિ પ્રાપ્ત કરવાના અનેક પ્રયત્ના તે સ્વદેશમુક્તિના પ્રયત્ના છે એમ ઘટાવ્યું છે. આ રીતે પાતાના અધ્યાત્મરસ રાષ્ટ્રગતિમાં પણ વિલસાવવા તેઓ ચૂક્યા નથી. એક દાખલાથી વધારે સ્પષ્ટ થશે:—

લોકા શ્રહો સ્વદેશી ચીજો, વાપરી મત માંહી રીઝો. દયાસ્વરૂપી સ્વદેશી ખાદી, સસ્તી ને બહુ સાદી રે, વાપરતાં આતમ આવાદી, થાય નહીં ભાર બાદી-લોકા • સત્ય સ્વરૂપી સાદી ટાપી, શિર પર મૂકી મહાલો રે, દુર્ગુ સહ પરદેશી ચીજો, છંડી ન્યાયથી ચાલો-લોકા-

× · × ×

આતમ છે નિજ દેશ હમારા, ગુણ સહુ એની ચીજો રે, અમે વાપરીએ એવી ચીજો, જ ડવા દે નહીં ખીજો–લાેકા૰

× **x** ×

દુનિયા ક્ષેષ્ઠિા! સ્વદેશી ચીજો, એવી ગ્રહી વાપરશા રે, શુધ્ધિસાગર પ્રભુ રાજ્યમાં, અનંત સખયી કરશા.–ક્ષેષ્ઠા૦ (ભ. પ. સં., ભા. ૯ પૃ. ૩૪૮)

આ જાતનું રૂપક શ્રીમદ્દના અંતરના ભાવાને વ્યક્ત કરે છે. તેમના વિષય અધ્યાત્મના હતા, છતાં સ્વદેશી અને સ્વદેશીના રૂપકમાં જ તેના પ્રત્યેના તેમના પક્ષપાતનું દર્શન થાય છે. આ રાષ્ટ્રપ્રેમની સાથે પાતાનો જન્મભૂમિ ગુજરાત પર શ્રીમદ્દના પ્રેમ અધિકાંશે હતા. ગુજરાત એટલે જેની જોડ નહિ; ગુજરાત એટલે જયાં કલેશ—કંકાસ નહિ; ગુજરાત એટલે સ્વર્ગમાંથી પૃથ્વી પર આવેલું નંદનવન. જુઓ ' ભારત સહકાર શિક્ષણ ' પૃ. ર:— પ

યુર્જર દેશ સમા નિર્દા દેશ, જેને દીઠાં નાસે કલેશ, રવર્ગસમી ભૂમિ રળિયાત, જન્મભૂમી રૂડી યુજરાત. નંદનવન હેંદું ઊતર્યું, અનેક જાતિ શાબા બર્યું, વનસ્પતિ ઊગે ખહુ જાત, જયજય ભારત મા યુજરાત.

ભ. પ. સં., ભા. ૮. પ્ર. ૭૭૮ માં:---

સહુ દેશથી રળિયામણો, આનંદ જ્યાં પ્રગટે ઘણો, વાદ કુદરતી સોહામણો, ગુજરાત પ્યારા પ્રાણ છે.

આ પંકિતએાથી શરૂ થતું આખું કાવ્ય અનુપમ છે; અને આવાં તેા કેટલાંય ગુજેરી ગીતા શ્રીમદે અર્પ્યાં છે. અધાયમાં મંજીલ ભાષા, લલિત શખ્દો અને ઉન્નત વિચારાનું દર્શન થાય છે.

૧૩ (ક) નિવાપાંજલિ

ગુજરાતી સાહિત્યમાં આ પ્રકારનું સાહિત્ય ઘણું એા છું છે. વિરહકાવ્યા અથવા શાકાવ્યા અંગ્રેજી સાહિત્યમાં ઉત્તમાત્તમ લખાયેલ છે. સંસ્કૃત સાહિત્યમાં પણ 'અજ-વિલાપ' જેવાં ઊચી પ્રતિનાં કાવ્યા છે. ગુજરાતીમાં 'રાજિયા' વગેરે અણુલખ્યાં વિલાપ-કાવ્યા ઘણું છે. પણ સાક્ષરાને હાથે જૂજ છૂટાછવાયા પ્રયત્ના થયા છે. આ કારણે ઊમિં-ગીતાના એક અંગ તરીકે શ્રીમદ્ની નિવાપાંજલિએ વિષે સહેજ ઉલ્લેખ કરવા અસ્થાને નહિ લેખાય.

શ્રીમદ્ના હાથે ચાર શાેકપ્રધાન કાવ્યાે લખાયાં છે, જે ' કાવ્યસ ગ્રહ ભાગ ૭ 'માં પ્રસિધ્ધ થયાં છે:—

- ૧ ધર્મ સ્નેહાંજલિ (પૃ. ૨૨)
- ૨ ખેદકારક મૃત્યુ (પૂ. ૪૦)
- ૩ સરદાર શેઠ લાલભાઈ દલપતભાઇના મૃત્યુ વખતે ખનાવેલા દોહરા (પૃ. ૭૨)
- ૪ અમદાવાદના નગરશેઠ ચીમનભાઇ લાલભાઇનું દેહાત્સર્ગ કાવ્ય (પૃ. ૭૭)

આ ચાર પૈકીનું ત્રીજું કાવ્ય માત્ર ગુણુસ્મરણ રૂપે છે. કિન્તુ અન્ય ત્રણ કાવ્યામાં શ્રીમદ્દની લાગણીનું પ્રતિબિંબ સ્પષ્ટ રીતે પડેલું છે. અલબત્ત, તેમની આત્માલિમુખ વૃત્તિને લીધે તેમના કાવ્યામાં સ્વાર્થજન્ય અંગત દુ:ખની વાતા નથી, પણ કંઈક અંશે જનતાના શાકના પડછાયા તેમાં પડેલા છે. કાવ્યાની કરુણતા આ અંગત લાવનાના લાપથી ઘણી આછી પડી જાય છે; છતાં વાસ્તવિક કરુણતા છાની નથી રહેતી. ચતુર્થ કાવ્યમાં કારુણ્યનું સામાજય અધિકાંશે જામ્યું છે:—

3પ

દૈવ! તને એહ! લાજ ત આવી, ખીલ તાં સાંહા શું, સકળ ળન્યું આ ભાવિ હતું તે, થઇ ગયું અણધાયું.

દૈવ પ્રતિની ઠપકાલરી ઉક્તિમાં જ શ્રીમદ્દની લાગણીની પરાકાષ્ઠા અનુલવાય છે. ઘુંઘટમાં રહેલું મુખડું જેમ વધારે આકર્ષક હેાય છે તેમ આ ઉક્તિની પાછળ રહેલી કરુણતા વધુ કરુણારસિક છે.

આ શાકકાવ્યામાં શ્રીમદ્ની અપૂર્વ ફિલસૂફી રહેલી છે. કઇ દેષ્ટિએ તેઓ મૃત્યુને નિરખતા તેનું સર્વાંગ દર્શન આમાં થાય છે. મૃત્યુ કાઈ ભયાવહ અંત નથી, પણ જેમ ગીતા ઉપદેશે છે તેમ વસ્ત્રપલટા જેવી શરીરપલટાની ક્રિયા માત્ર છે. મૃત્યુ તેથી ધિક્કાર પ્રદર્શિત કરવા યાગ્ય વસ્તુ નથી, પણ આનંદપૂર્વક લેટવા જેવી ચીજ છે. આત્મા અમર છે, તેા દેહની પાછળ શોક કરવા વૃથા છે. ' ધર્મ' દનેહાંજલિ 'માં તેઓ લખે છે કે:—

મુસાકર સૌ પ્રાણીએ છે, દેહ વસ્ત્રો છેાડતા, એ અવર તતુના વાસી થઇને, વેષ લેતા નવ નવા. જગ રડવું કાેને, શાેક કાેનાે, ક્ષાબ્રિકતા સહુ દેહની, એ નિત્યચેતન તે મરે નહીં, કમેંથા દેહાે વરે.

વળી બીજી રીતે તો સંસાર પંથીમેળા તુલ્ય છે, તેમાં જે જે જન્મે છે તે તે મરે છેઃ—

> જન્મે જે જે અવિનિતલમાં, સર્વ તે તે મરે છે, માથે મૃત્યુ સકળ જનને, કર્મથી ના બચે કાે; છે પૃથ્વીમાં સકળ જીવડા, કર્મથી પંથીએન રે, વૈરાગીને સકલ ઘટના, પૂર્ણ વૈરાગ્ય હેતુ.

> > × × ×

પાં થી મે જા અવિનિતલમાં, ચાલિયા કાઇ ચાલે, છુધ્યબ્ધિ દે સુખમય સદા, ધર્મારનેહાંજલિ આ.

('ખેદકારક મૃત્યુ')

શ્રીમદ્ને આવી અવશ્યમેવ મૃત્યુઘટના જોઇને શાકને બદલે વૈરાગ્ય આવે છે:---

હા! હા! કાળે શિશુવય વિષે, કેસરીને હણ્યાે રે, દેખી આવી જગત રચના, ખૂબ વૈરાગ્ય થાવે.

આમ વૈરાગ્ય તેા આવે છે; પણ તે ક્ષણિક નથી, સ્મશાનિયા નથી. તે સાચા છે. સ્નેહી જનાનું મૃત્યુ શ્રીમદ્દને નિરાશ કરવાને બદલે મૃત્યું જય બનાવે છે. તેઓ જબરા આશાન્વાદી હતા. ઉજ્જવળ ભાવિના દ્રષ્ટા હતા. નિરાશાવાદ તેમને હૈયે કદી વસ્યા નથી. અશુભમાંથી શુભ જોવું એ તેમની દાનત હતી. તેમનું આખું જીવન આ આશાવાદથી ભરેલું હતું.

મૃત્યુ પછી તેઓ અધકારને બદલે "ંજયાતિ અનંતી '' અને " શાંતિ અનંતી " જોઇ શકે છે. નિર્ભયતા અને અતૂટ આશાએ તેમના જીવનને આનંદી અને સ્વાધિકારમત્ત અનાવ્યું હતું. પેલા ' રૂપર' પુક ' (Rupert Brooke) કહેતા કે:—

Yet behind the Night

Waits for the great unborn somewhat afar, Some white tremendous daybreak.—

અર્થાત્ " રાત્રિની પાછળ શ્વેતરંગી ભવ્ય ઉષા રહેલી છે " તેમ શ્રીમદ્ પણ કહેતા કે મૃત્યુ પાછળ આનંદ–ઊજળું ભાવિ રહેલું છે. " વળી જેસેફ ખ્લેં કા વ્હાઇટ (Joseph Blanko White)ની પેલી એ પંકિતએા,

Why do we then shurn Death with anxious strife?
If light can thus deceive us, wherefor not life??
માં પૃછાયેલા પ્રક્ષોના ઉત્તર આપતા હાય તેમ શ્રીમદ્ કથે છે કે,

મૃત્યુ તણી પાછળ અહેા, જ્યાતિ અનંતિ ઝળહળે, મૃત્યુ તણા પટ પાછળે, શાંતિ અનંતી ઉછળે; સુખશાંતિસાગરના તરંગા આનંદ લહેરે ઉલ્લસે, ખૂબી અનંતા જીવનતી, જ્ઞાતી અનુભવીતે દીસે.

મૃત્યુના ૫૮ પાછળ અનંત સુખશાંતિસાગરના તરંગા આનંદ-લહેરે ઉદ્ઘસતા જોનારની ભવ્યતા કેમ મપાય! શબ્દોમાં વધુ ચીતરવા કરતાં અત્રે મૌન જ તેમની મહત્તા એાર બહાવશે.

ઉપદેશપ્રધાન કાવ્યાે

ઉપર્યું કત ચર્ચામાં અસ્પષ્ટ રહેલા શ્રીમદ્ના અન્ય કાવ્યસમુદાય મુખ્યત્વે ઉપદેશન્ પ્રધાન છે. જનસમાજને બાધક તત્ત્વા પૂરાં પાડવાના તેમના મુખ્ય ઉદ્દેશ છે. બેશક તેમાં તેઓ સફળ નીવડયા છે; પણ કાવ્યદેવીના ઉદ્ધ્યના તેમાં કાંઇ આછાં પડી જાય છે. વળી જયાં ઉપદેશ ખીચાખીય અને પ્રત્યક્ષ રીતે ભર્યો છે ત્યાંથી તા કવિતાવિહંગ ઊડી જતું લાગે છે, અને તેનું પુનરાગમન અતિ દુલંભ થઇ પડે છે. એ તા સ્પષ્ટ છે કે ઉઘાડા ઉપદેશ કવિત્વને હાનિકર્તા છે. છતાં ગદ્ય કરતાં સરળતા, સુકુમારતા અને ગેયતાના ગુણાને લીધે મધુર અને સ્મરણમાં ઝટ ચીટકી જાય તેવું હાેવાથી પદ્યમાં વિચાર અને ઉપદેશને ઉતારવાનું શ્રીમદે વધુ યાેગ્ય ગણ્યું છે. એ કારણે આ કાવ્યામાં કલ્પના અને ભાવનાનું પ્રાધાન્ય હાેવાને બદલે સંગીતનું પ્રાધાન્ય છે. લાગણીના આવેગાને બદલે વિચારાના ધાધમાર પ્રવાહો છે, અને

૧. તો પછી આપણું શા માટે અત્યુધી દૂર ભાગવા વ્યત્ર ચિત્તે પ્રમાસ કરવે!! જો પ્રકાશ આપ-ભુને આ રીતે છેતરી શકે છે, તો જિંદગી કેમ નહિ છેતરતી હોય!

સહજતાને બદલે અંશત: પ્રયત્ન છે. આમવર્ગના દૃષ્ટિબિંદુથી લખાયેલાં હેાવાથી આ કાર્ગ્યામાં ભાષાની સરળતા અને વિચારાની સ્પષ્ટતા જળવાઇ છે.

શ્રીમદ્ના સેવાભાવનાના આદશે માંથી આ ઉપદેશપ્રવૃત્તિ પ્રગટી છે. જનહિતને હૈં કે રાખી તેમના આચારિવચારાની શુદ્ધિ કરવા તરફ તેમનું લક્ષ છે. તેથી કેટલેક સ્થળે સીધા અને સચાટ ઉપદેશ આવે છે. કેટલેક સ્થળે જનતાને ચાળૂકા મારવામાં આવી છે, કેટલેક સ્થળે કટાક્ષો થયા છે, તો કેટલેક સ્થળે અખૂટ જ્ઞાનના ભંડાર ઠાલવવામાં આવ્યો છે. કેટલાંક કાવ્યા ગુરુભિકતથી પ્રેરાઇ ગુરુગુણસ્મરણાથે લખાયાં છે; કેટલાંક સ્ત્રીઓને માટે જ-ગરળા અને ગીતા તરીકે ઉપયોગમાં લઇ શકાય તેવાં-લખવામાં આવ્યાં છે. ખાસ કરીને ' કકકાવિલ સુખાધ', 'ગહુલી સંગ્રહ, ભા. ૧-૨', ' ગુરુગીત ગહુલી સંગ્રહ ', ' દેવવંદન સ્તુતિસ્તવન સંગ્રહ ', ' પૂજાસંગ્રહ ', ' સ્નાત્રપૃજા ', તથા ભજનાના અગિયાર ભાગામાં છટાંછવાયાં આ જાતનાં કાવ્યા આવેલાં છે.

આ ઔપદેશિક કાવ્યા સામાન્ય રીતે તો હરકેાઇ મતુષ્યને ઉપયોગી થઇ પહે તેવાં છે, તથા તેમાંના કેટલાક ભાગ સાંપ્રદાયિક છે. શ્રીમદ્ જૈનધર્મને વિશ્વધર્મ સમજતા તેથી જૈન સિધ્ધાંતા અને માન્યતાઓને વિશ્વદૃષ્ટિથી અને અન્ય ધર્મના સિધ્ધાંતાને જૈનદૃષ્ટિથી તેઓએ ઘટાવ્યા છે. જ્યાં જ્યાં ખની શકે ત્યાં ત્યાં તેમણે માધ્યસ્થપણું જાળવ્યું છે. એ પણ સંભવિત છે કે ખાસ આચારક્રિયાના ઉપદેશ દેતાં કેટલાંક કાવ્યામાં માત્ર જૈનો જ રસ લઇ શકશે.

શ્રીમદ્ના ઉપદેશ સમયાનુવર્તી હતો. એક રૃિં કે નિયમ સર્વદા તે ને તે જ સ્વર્પે ઉપાદેય (અદર્ણીય) ન હોઇ શકે. સમય અને સમાજના બદલાવા સાથે તેની યોગ્યતામાં પણ ફેરફાર કરવા પહે. દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવ આ ચાર પરિસ્થિતિઓ લક્ષમાં લઇ વર્તવા અને તે પ્રમાણે નિયમા ઘડવામાં જ ડહાપણ, દ્વર દેશીપણ અને સમાજનું કલ્યાણ છે. માત્ર અધ્યક્ષદા કે જૂનું તેટલું સારું એવી માન્યતા ગેરસમજભરેલી હાઇ ત્યાજ્ય છે. આથી કેટલેક સ્થળે શ્રીમદ્ના વિચારા અંતિમવાદી સુધારક (Extremist Radical) ના જેવા જણાય છે. સમય, વસ્તુસ્થિતિ અને ઇતિહાસના તેમના અભ્યાસ ઘણા ઊંડા હતા. સમાજ અને સામ્રાજ્યના અભ્યુદય ને અવન્તિનાં કારણાનાં મૂળ તેમણે સારી રીતે તપાસ્યાં હતાં. પૌર્વાત્ય અને પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિઓના અભ્યાસ તેમણે કર્યો હતા. જડવાદ અને ચેતનવાદના ભેદ તેઓ સમજયા હતા, અને પ્રાચીન અર્વાચીન યુગની તુલના તેમણે કરી હતી. આ સઘળાને પચાવી તેમાંથી તારવી કાઢેલા સિધ્ધાંતો તેઓએ ઉપદેશ્યા છે.

જે રાગાથી સમસ્ત ભારતવર્ષ અને તેની અનેક કામા પીડાય છે, તે જ રાગા અને ખદીઓથી જૈન સમાજ પીડાય છે. એકમેકના ચેપ એકબીજાને લાગ્યા વગર ન જ રહે. આ સડા દૂર કરવા તેમણે અનેક ઉપાયા શાચ્યા છે, અને અનેક રસ્તાએ ખતાવ્યા છે. આળ-લગ્ન, કન્યાવિક્રય, વિધવાપ્રશ્ન, કજોડાંલગ્ન, મરણપ્રમાણ વગેરે આખતમાં તેમના વિચારા

સુધારકના હતા. સ્થળેસ્થળે તેમના લખાણમાં આના વિષે કહેવામાં આવ્યું છે. વિદ્યા, હુન્તર-ઉદ્યોગ અને કળાકારીગરીની ખીલવણી કરવા તેમણે સચાટ ઉપદેશ આપ્યા છે. સત્ય, પ્રમા-ણિકતા, અચૌર્ય, પુરુષાર્થ, ક્ષમા, દયા વગેરે નીતિનાં સામાન્ય સિષ્ધાંતા પર તેમણે ખૂખ ભાર મૂક્યા છે. દારૂ, ગાંજો, ભાંગ, વ્યભિચાર, સદા ઇત્યાદિથી દ્વર રહેવા તેમણે સખત ચાખૂકા લગાવી છે. સમાજસુધારા અને પ્રગતિને લગતી લગભગ એકેએક બાબત તેમણે પત્રોદ્વારા, નોંધાદ્વારા અને અગણિત કાવ્યા દ્વારા ચચી છે.

હિંદવાસીઓનું અને જૈન સમાજનું ખાયલાપાં, મુડદાલતા અને ડરપાંકતા તેમને ખૂબ સાલતાં. 'કમે શૂરા તે ધમે શૂરા ' આ સૂત્ર તેઓ દરેકને સમજાવતા. 'કમે યોગી ખના, સ્વાધિકારે કર્તા વ્ય કરે જાઓ, આળસ ત્યાંગા, નિભ યતા કેળવા, શૂરા ખના!' આ ઉપદેશ પૃષ્ઠે પૃષ્ઠે તરી આવે છે.

તેમનું ઉપદેશાત્મક કાવ્યસાહિત્ય વિષયવૈવિધ્ય તેમ જ પ્રમાણની દેષ્ટિએ બહેાળું છે. ભાષા શુધ્ધ, સરળ અને સાદી છે. રાગાની પસંદગી કલામય, વિવિધ અને સુર્શ્વિમય છે. વિચારાની સંકલના અને પદોનું બંધારણ સુર્યાગ્ય, સમતાલ અને પ્રમાણબધ્ધ છે. ગેયત્વ ઊંચા પ્રકારનું છે. કલ્પના અને અલંકારનું પ્રમાણ આછું ગણાય. રસા પાતળા છે, અને કવી-શ્વર દલપતરામના મતને અનુસરીએ કે,

" સાદી ભાષા, સાદી કડી, સાદી વાત વિવેક સાદામાં શિક્ષા કથે, તે જ કવિજન એક. "

તા તા શ્રીમદ્ ખુધ્ધિસાગરજીનું સ્થાન ઉપદેશક કવિ તરી કે પણ ઘણું ઊચું આવશે. તેમના અનેક કાવ્યમાંથી ઉતારા આપવા અત્રે તા અશક્ય જ છે; છતાં વિવિધ શક્તિના પુરાવા રૂપ, તેમના મહાન કાવ્યાપ્ધિમાંથી થાડાંક મીકિતક પસંદ કરીશું.

બાળલગ્તથી દેહવીયંમાં, અનેક દેાષો ઝટ પ્રગટાય, ક્લ બેસે એવા જે હેતુ, બાલમૈથુને વિહ્યુસી જાય. (બા. સ. શિ.)

બ્રહ્મચર્ય ગુરુકુળને સ્થાપાે, ઊર્ધ્વ રેત બ્રહ્મચારી ખેશ, પ્રગટાવા આળાદી માટે, જેથી નાસે સઘળા કલેશ.

×

(બા. સ. શિ,)

×

તીર્થ કર ઋષિએા થવું, થવું વિશ્વસુલતાન, છે પોતાના આત્મમાં, સાધન સજે સુજાણ. (ભા. સ. શિ.)

x x

3હ

એવા રે દિવસ તે મારા કયારે આવશે, ભાંતિમય જાણીશ હું આ સંસાર જો: ક્રાેધ કપટ, ઇર્યા રાગાદિક વેરીએા, ત્યાગીશ ખાટા વિષયતણા વિકાર જો.

(ગહુલી સં., ભા. ૧)

× × ×

મુક્તિના પંચે શરવીર ચાલશે રે જાગી, કાયર તા જાય ત્યાંથી ભાગી રે. (ગ. સં., ભા. ૧)

× × ×

સત્ય, પ્રેમ વણ લગ્ત નહિ નરનારીતું, દેહલગ્નથી ઘરઘર હેાળી થાય જેને; પતિત્રતાતું માન નહિ જે દેશમાં, પાકે નહિ ત્યાં ઉત્તમ જનસમુદાય જેને.

વરતા વિક્રય કરનારાની કાેેેેમમાં, ભક્તશર નહિ પાકે નર ને નાર જો; અળળા બાળાના શાપા જ્યાં બહુ પડે, તન મન ધનની પડતી ત્યાં નિર્ધાર જો.

ખાળલગ્નના હોમે હોમાતાં ઘણાં, ભારત માંહીં ખાળાએ ને ખાળ જો; ભારતની પડતી થઈ તેથી લખગુણી, એકા જનસંખ્યા લક્ષ્મી પર કાપ જો.

વૃદ્ધોની સાથે ળાળાના લગ્નથી, વ્યભિચારતું વધતું નિશદિન પાપ જો. બાલકહત્યા ભારતમાં વધતી ધણી, માળાપાને બાળાએા દે શાપ જો. (ગ. સં. ભા. ૨)

× × ×

નિજ આત્મવત્ સહુ જવાને, માની સદા શુભ કરીએ, કામ, ક્રાેધ, માયા, મદ વારી, લઘુતાએ સંચરીએ. (ગ. સં.,ભા.૨)

< × ×

આગળ સદા પગલાં બરાે, પાછા રહેા નહિ ઊંઘથી, કદા ઢીલથી ઢીલા ખનાે ના, શ્રૂર વીરતા દાખવાે. X0

ભાવિ હશે થાશે સહુ, વા કર્મ જેવું તે થશે, ખાલા નહિ ઢીલાં વચન, ઉદ્યમ થકી આગળ વધા. શકિત રપુરાવી હૃદય માંહી, પ્રેમથી આગળ ચલાે, ઉદ્યમ કરાે નિશ્ચય થકાે, વરમાળ સિધ્ધિની વરાે. (કા. સં.,બા.૭)

× × ×

કાલે થશે પછીથી થશે, એ વાત દૂરે રાખશા, આજે કરા અધુતા કરા, એ વાત દિલમાં ધારશા. (કા. સં., ભા. ૭)

× × ×

અબળાએા પર જીલ્મ કરાે નહિ, સંતાપાે નહિ અબળા જાત, અબળાએાને દુઃખાે દેતાં, દેશ કાેમ પડતી સાક્ષાત. (કક્કાવિલ)

× **x** ×

જેટલાં અવતરહ્યું ટાંકવાં હાય તેટલાં ટાંકી શકાય, પણ ઉપર્યું કત્ દાખલાએ પરથી શ્રીમદ્ની ઉપદેશશૈલી, પ્રૌઢ વિચારા, સુંદર ભાષાતત્ત્વ અને મધુરાં ગુંજનાના પ્યાલ સ્પષ્ટ રીતે આપણને આવે છે.

કાવ્યચર્ચાના ઉપસંહાર કરતાં પહેલાં શ્રીમદ્દનાં ઉપર્શું કત સર્વ પ્રકારનાં કાવ્યામાં સામાન્યત: દષ્ટિગાચર થતાં કેટલાંક તત્ત્વાનું અન્વેષણ કરી લઇએ.

(१) શ્રીમદ્ની કવિતાનાં સામાન્ય તત્ત્વાે

- (૧) પ્રથમ તા તેમનાં સર્વ કાવ્યામાં તેમની આત્મછાયા સ્પષ્ટ રીતે પહેલી જોઇ શકાય છે. એક મહાન પુરુષ તરી કે તેમના વિચાર, વાણી અને વર્ત નમાં જે સમાનતા હતી તે સર્વા શે તેમના લખાણમાં પ્રતિબિંબિત થયેલી છે. તેમના વિચારા, લાગણીઓ અને ઊમિં એા નિખાલસપણે વ્યક્ત થએલ છે. તેમને કાંઇ પણ ગુપ્ત વા છપાવવાનું નથી. શુષ્ધ અંતઃકરણે સઘળું રજા કરવામાં જ તેઓ સમજ્યા છે. આથી ઘણા કવિઓમાં જે ગૃઢતા (mysticism) હોય છે તે તેમનામાં નથી. અલબત્ત, આવી ગૃઢતા ઘણી વખત સ્વાભાવિક હાય છે, તે કેટ-લીક વખત અવળે માર્ગે દોરનારી અને અસ્પષ્ટતાની પાષક હાવાથી દોષઢાંકણ રૂપે વપરાઇ હોય છે. શ્રીમદ્ વિષે તેમના સાહિત્યપરથી અનુમાન બાંધતાં આ દોષ આવવાના સંભવ નથી. તેમના વિચારા વા તેમની ભાવનાઓ જે કહા તે સ્પષ્ટ ને સુરેખ રીતે તેમના લખાણમાં આબાદ પડેલી છે.
- (૨) શ્રીમદ્નાં કાવ્યાે પરથી તેમના વાચનબાહુલ્યની આપણને પ્રતીતિ થાય છે. 'કકકાવલિ સુખાેધ' જેવાે તેમના શ્રંથ જોઇએ તાે જાણે માેટા જ્ઞાનકાેષ ન હાેય એમ લાગે છે.

તેમનું વિશાળ જ્ઞાન ઠેકાણે ઠેકાણે પ્રદર્શિત થએલું દેખાય છે. તેઓ કહેતા કે તેમણે લગભગ ખાવીસ હજાર પુસ્તકા વાંચ્યાં છે. જ્યારે તેમના સાહિત્યથાળ અને તેમાં પીરસેલી વિવિધ વાનીઓ આપણે નીરખીએ છીએ ત્યારે આ અજાયખ જેવી માેડી સંખ્યાની સહાયતા વિધેના આપણા શક દ્વર થાય છે. તેઓ પાતાની રાજનિશી હંમશાં લખતા હતા, તેવી સં.૧૯૬૯ની સાલની રાજનિશીના પાન ૨૪૬ પર અષાઢ સુદી ૧૦, રવિવાર તા. ૧૬, જુલાઇ ૧૯૪૩ ના રાજે તેઓ લખે છે કે:——

" એરીસ્ટાટલ (Aristotle)નું નીતિશાસ્ત્ર વાંચ્યું. ૧૦૮ ઉપનિષદો છાપેલા ગુટ-કામાંથી વાંચ્યાં. યેાગવાસિષ્ઠ, મહારામાયણ વાંચ્યું. 'સજ્જાય પદ સંગ્રહ' પૂર્ણ વાંચ્યું. 'ભારતના સંતપુરુષો 'નામનું પુસ્તક વાંચ્યું. 'સામાજિક સેવાના સન્માર્ગ' વાંચ્યું. ખ્રિટિશ હિંદુસ્તાનના આર્થિક ઇતિહાસ ' વાંચ્યાે. ' જ્ઞાનાર્ણ'વ ' ત્રીજી વખત વાંચ્યાે. ' પ્રવચનસાર' 'પ્રમેય કમલ માતં 'ઠ ' 'ષ્ટ્પ્રાભૃત ' વગેરે દિગં બરી દસ પુસ્તકા વાંચ્યાં. ' વિચારસાગર' ગ્રંથ વાંચ્યાે. ' પંચદશી ગ્રંથ વાંચ્યાે. જ વેદ અને યજીવે દ આર્યસમાજી ટીકાવાળા વાંચ્યા. ' ભારતની સતીએ! ' પુસ્તક વાંચ્યું. આજ સુધીમાં સસ્તા સાહિત્ય કાર્યાલય તરફથી છપા-એલાં પ્રાય: સર્વ પુસ્તકા વાંચ્યાં. છ માસમાં આ સર્વ ગ્રંથાનું વાચન થયું. હાલ ગ્રંથા લખનવાની પ્રવૃત્તિ મંદ છે. ડહેલાના ઉપાશ્રયમાં વીસમા ડાબડામાંથી ' પ્રક્ષોત્તર ' નામનાે ગ્રથ વાંચ્યાે. અજમેરી ' પ્રશ્નોત્તર ' નામનાે ગ્રંથ વાંચ્યાે. આચારાંગ સૂત્ર ' ત્રણ વાર વાંચ્યું. ટીકા સહિત છ કર્મ ગ્રંથ તથા પંચાશક વાંચ્યું. "

શ્રીમદે પાતાને સ્વહસ્તે લખેલી નાંધ તેમની વાચનપ્રિયતા અને શક્તિ વિષે આપ-ણને સહજ ઈશારા કરે છે. તેમના પુસ્તક–પ્રેમ બાલપણથી જ તીય હતા. કહે છે કે એક આગમસાર ગ્રંથ તેમણે એક સાે વખત વાંચ્યાે હતાે. તેઓએ પુસ્તકાે ઉપર કેટલાંક કાવ્યાે લખ્યાં છે, તેમાં તેમની પુસ્તકપ્રિયતા છલાેછલ ઉભરાય છે.

- (3) એકંદરે તેમની ભાષા સાદી અને સામાન્ય મનુષ્યા સમજી શકે તેવી છે. કદયનાએ ઉત્તમ પ્રકારની અને ભાવવાહી છે. શાંતરસનું પ્રાધાન્ય હંમેશાં તેમનામાં રહ્યું છે. કાવ્યામાં વિચારા અને તત્ત્વજ્ઞાન ભરપૂર ભરેલાં છે. અલંકારા સાદા છતાં સચાટ છે. સાક્ષર કેશવલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવ 'કાવ્ય સંગ્રહ, ભા. હ ' પર લખે છે તે લગભગ તેમનાં ખધાં જ કાવ્યાને લાગુ પહે છે. " સરળ ભાષા, અકૃત્રિમ શૈલી અને ઉત્સાહપૂર્ણ વાણીની સાથે વિચારની સ્વતંત્રતા, આદર્શની સુ-કથતા અને અંતરની એકરસતા આ સંગ્રહમાં પણ સહજ દષ્ટિપાત કરતાં પ્રતીત થાય છે. આ મહાત્માના કવનમાં આ જમાનાના નવા સાહિત્યની નવિનતા સ્કુરે છે, અને તેમના નિર્મળ હૃદયમાં વર્ષમાન મહેચ્છાએ જાણે પ્રતિબિંબ પામી હોય તેમ એમની વાણી હાલની પ્રગતિફપ રેષાને અવકાશ આપતી જણાય છે."
- (૪) શ્રીમદ્દના કાવ્યામાં સમયનું પ્રતિબિ'બ યથાસ્થિત પહેલું છે. જે જમાનામાં તેએ જવ્યા, તેના વિચારા ઝીલવામાં અને તેને પ્રદર્શિત કરવામાં તેમણે ઠીક કોશલ્ય બતાવ્યું છે. લેખક આજીપાજીના વાતાવરણથી અલિપ્ત રહી શકતા નથી, અને શ્રીમદ્ કાંઇ ક

આ નિયમને અપવાદરૂપ નથી. ઉલદું અન્ય કાઇ પણ કવિના કરતાં તેમનામાં સમયની સજજડ છાપ પડેલી છે. મનુષ્યની છાયા દર્પાણમાં જેટલી સુરપષ્ટ પડે તેટલી જ સ્પષ્ટ છાયા તેમના સાહિત્યદર્પ ણમાં સમયની પડી છે. અંગ્રેજી સંસ્કૃતિની અસરથી જાના આદર્શો કેરવાતા જતા હતા. સામાજિક રુઢિઓમાં કાંતિનું ચક જાસબંધ માર્ગ કરતું હતું. ધાર્મિક મંતવ્યા ખુદ્ધિની કસાેટીએ કસાવા લાગ્યાં હતા. વિજ્ઞાને અજયબ જેવા પલટા કરી નાખ્યા હતા, અને દિનપરદિન નવી શાધા મનુષ્યાને આશ્ચર્યમાં ગરકાવ કરી દેવી હવી. રાજકીય ક્ષેત્રમાં સ્વદે. શીય હીલચાલ જોર પર જતી હતી. મહાયુધ્ધે હિન્દીઓમાં ચેતન આષ્યું હતું. અને **બ્રિટિશ સલ્તનતને મહાયુદ્ધમાં પૂર્ણ મદદ કરવા બાદ હિંદુસ્તાનને સ્વત**ંત્રતાના અંશ પણ આપવામાં ન આવ્યા ત્યારે મહાત્મા ગાંધીજીની આગેવાની નીચે અસહકારતું આંદોલન દેશ પર ફરી વળ્યું હતું. આ સર્વ બાબતાનું પ્રતિબિંબ શ્રીમદ્દનાં કાવ્યામાં અને સાહિત્યમાં યથાસ્થિત પડ્યું છે. જે સમાજમાં શ્રીમદ્દ ઊછર્યા છે તે સમાજના ચિત્રોની પણ તેમના લખા-ણમાં ખાટ નથી. સ્થળે સ્થળે સામાજિક દોષા પર તેમણે ફટકા લગાવ્યા છે. હિંદુસ્તાનની હાલની નિર્માલ્યતા તેમને સાલી છે, અને તેને દૂર કરવા જ્યાં ખન્યું ત્યાં ઉપદેશ આપવા તેએ ચૂક્યા નથી. અલખત્ત, જે જાત કે શૈલીનું સામાજિક ચિત્ર આપણે નાટક કે નવલ કથામાં જોઇએ છીએ તે જાત વા શૈલીનું ચિત્ર તેમનામાંથી નહિ મળે; પણ સમાજના આદર્શો, સમાજની ભાવનાએા, સમાજનાં સ્ત્રી–પુરુષાે વગેરેનું સુંદર વગિલ્કરણ તેમના લખાણમાંથી નીકળી આવે છે એ નિ શંક છે. શ્રીમદ્ સમયનું અને સમાજનું પ્રતિબિંબ ઝીલી પાતા પર થએલી તેની અસર વ્યક્ત તા કરે છે; પણ તેએા તેના ગુલામ નથી બન્યા. શ્રીમદ્દ ખુદ્ધિ-સાગરજ પાતાના જમાનાથી હંમેશાં આગળ હતા. સમાજની રૂઢ પ્રણાલીમાં નવા ચીલાે પાડી તેને આગળ દોરવા તેએા મથતા. આથી સમાજમાં રહ્યા છતાં સમાજથી તેએા પર હતા. સામાજિક ચિત્રો સત્ય સ્વરૂપે દોરી તેમાં જે હાનિકારક તત્ત્વાે હાય તે બતાવી તેને દૂર કરવા તેમણે નવા રસ્તા બતાવ્યા. સમાજની છાપ ઝીલતાં છતાં પાતાનું સ્વાતંત્ર્ય અને વ્યક્તિત્વ તેમણે જાળવી રાખ્યું છે. અંદર રહેવા છતાં મહાપુરૂષેા સમાજથી આગળ હેાય છે. તેના વિચારા ગ્રહણ કરવા છતાં નવા વિચારા દાખલ કરે છે. તેના આદર્શોમાં રમવા છતાં નવા આદર્શો ઘઉ છે. તેમણે જેમ સમાજમાંથી પ્રેરણા લીધી છે, તેમ સમાજને પ્રેરણા અપી છે. ગુર્જર સમાજ અને હિંદી રાષ્ટ્રિયતાનાં જે તત્ત્વેાનું તેમણે અવલ બન લીધું છે તે જ તત્ત્વેાને પાતાની પ્રતિભા પ્રભુતા અને વ્યક્તિત્વથી શ્રીમદે પાષણ આપ્યું. દાખલા તરીકે તેમના સંભળાતા રાષ્ટ્રભા વનાના પડઘા સમયના પ્રતિબિંબ રૂપે છે. તેમના સમકાલીન કવિએામાં પણ આ સૂર સંભ-ળાય છે. સ્વરાજ્ય માટે થઐલી જબરદસ્ત હીલચાલનું આ પરિણામ છે; પણ તે જ ભાવનાને સમૃદ્ધ કરે તેવા આદશો ખડા કરી તેમણે પાતાના વ્યક્તિત્વનું અને મૌલિકતાનું દર્શન કરાવ્યું છે. રાષ્ટ્રજીવનમાં ભરતી–ચાટ આવે છે, ઉત્સાહ અને નિરાશાના પ્રસંગા આવે છે, શ્રધ્ધા અને ભાવનાએ।માં પૂર આવે છે ને એાસરી જાય છે. અસ્થિરતા ને સ્થિરતાનાં પાણી ચઢે–ઊતરે છે. આ બધું ઇચ્છાઅનિચ્છાએ પણ સાહિત્યમાં દાખલ થાય છે. સમાજના જટિલ પ્રશ્નાની ચર્ચાએ, વાદવિવાદો, પક્ષકારા અને ઉચ્છેદ કાેની તકરારા, આ બધું સાહિ.

ત્યમાં પ્રવેશ કરે છે; કારણ કે સાહિત્યકાર રાષ્ટ્ર અને સમાજથી પર જવા મથતું, પણ છેવટે તો તેમાંથી જ અવતરેલું માનવ છે. શ્રીમદ્રમાં આ પ્રતિબિ'બે! સ્પષ્ટ રીતે પડેલાં છે.

(૫) તેમના રાજકીય વિચારા રાષ્ટ્રગીતાની ચર્ચા વખતે આપણે જોયા છે.

તેમના ધાર્મિક વિચારા સંકુચિત નથી. વિશ્વસેવાની તેમના હૃદયમાં ધગશ છે. વિશ્વ-દયાને તેમના હૃદયમાં સ્થાન છે. અંધ સાંપ્રદાયિકતાના તેઓ પૂજક નથી. જ્યાં જયાં સત્ય હોય, ત્યાં ત્યાંથી તે સ્વીકારનું એ તેમની ભાવના છે. સર્વધર્મ સહિષ્ણુતાની જયાત તેમના દિલમાં સદાય જળતી રહે છે. ધર્મને નામે ઝઘડા, કંકાસ, કલેશ, ઇત્યાદિ ન શાેલે, એમ તેઓ કહેતા. સર્વધર્મના હેતું મુક્તિ, માલ્લ પ્રાપ્ત કરવાના છે. અંતિમ ધ્યેયમાં બે મત નથી. કયે રસ્તે એ પ્રાપ્ત થઇ શકે એ મતલેદના વિષય છે, અને આને માટે સનાતન સત્યા નક્કી કરી શકાય નહિ. આત્મા જેટલા અધિકારી તેટલા તેના માર્ગમાં ફેર. દરેકને માટે એક જ રસ્તા હાેઇ શકે નહિ. જેને જે અનુકૂળ આવે તે તે માર્ગે જાય, અને ઇષ્ટ સિદ્ધ કરે.

શ્રીમદ્ના સુધારક તરીકેના વિચારા આપણે ઉપર અવલાકયા છે.

સ્ત્રી સંભંધી શ્રીમદ્દના વિચારા અતિ મનનીય છે. સ્ત્રીઓથી શ્રૂરવીરા, ચાેગીઓ, પયગંભરા, રાષ્ટ્રઉધ્ધારકા અને કવિએા પાકે છે. પ્રભુઓને પ્રસવનારી પણ સ્ત્રીઓ જ છે. આવી સ્ત્રીઓ નીચ હાેઇ શકે જ નહિ. શ્રીમદ્ સ્ત્રી સન્માનવૃત્તિના ધારક છે. જાુઓ:---

> સતિએા, પતિત્રતા દેવીએા, સાત્ત્વિક ગુણુત્રત કર્માધાર, સંતા સતીએાથા જગ શાબે, સ્વર્ગસમું જાણી સુખકાર. (કક્કાવલિ સબાધ)

> > × × ×

સ્ત્રો વર્ગ તી જ્યાં ઉન્નતિ, ત્યાં ઉન્નતિ સૌ જતની, સ્ત્રી વર્ગ તી પ્રમતિ થકી, પ્રમતિ થતી સહુ ભાગની; કાયિક, વાચિક શકિત ને, આધ્યાત્મ બળથી શાભતી, તે દેશમાં લક્ષ્મી અને વિદ્યા સદા રહે એાપતી.

સ્ત્રીએાની ઉન્નતિથી સમાજ ને દેશની ઉન્નતિ થાય છે. તેમનું અજ્ઞાન પુરુષ જાતને પણ નુકસાનકારક છે. સ્ત્રીએા ઉન્નત દશામાં હોય ત્યાં લક્ષ્મી અને વિદ્યાના વાસા હોય છે. સ્ત્રીમાં મહાગુણાના આરાપ કરી સ્ત્રીસમુદાય પ્રત્યે શ્રીમદ્દ માનની લાગણી વ્યક્ત કરે છે, અને તેમના પ્રતિ દર્શાવાતી તુચ્છતાને તિરસ્કારી કાઢે છે.

(૬) સામાન્ય રીતે કવિ લાગણીએા અને ઇ દ્રિયોને ઝટ અસર થાય એવાં દશ્યોને જ પસંદ કરે છે. કલ્પના પુરમહારમાં ખીલી શકે તેમ હાય, અને ભાવનાએાના એાઘ વહેવ-હાવી શકાય તેમ હાય તેવા જ વિષયાને તે સ્પર્શ કરે છે. ઘણું ખરૂં વસ્તુએાના અંતર્ગત રહ-

સ્થને ઉક્રેલવા તરફ કવિતું લક્ષ હોવાથી વાસ્તવિકતાથી તે ઘણી વાર દૂર જતા રહે છે. આમ સામાન્ય વસ્તુસ્વરૂપને પણ સત્ય રીતે રજૂ કરવામાં બેઠરકારી દેખાડનારા કવિ વર્ગ વૈજ્ઞાનિક સત્યાને તેા સ્પર્શ પણ શાના કરે ? અને માટે ભાગે તા કવિઓ સ્થિતિશુસ્ત (Conservative) હોય છે. કલ્પનાના તરંગામાં વિહરનાર કવિ સામાન્ય વાસ્તવિકતાને ઊવેખે, તે આપણે ક્ષમ્ય ગણીએ. તેના જૂનવટના માહ પ્રત્યાઘાતી ન નીવડે ત્યાં સુધી આપણે તે સહન કરીએ. કારણ આપણે જાણીએ છીએ કે વિચારાના વિકાસ અને છુધ્ધિ સરખી ગતિએ દોડતાં નથી. લાગણી હૃદયના વિષય છે. છુધ્ધિ એ મનના વિષય છે. મન ને હૃદયના આવેગા એક સરખા નથી હોતા. છુદ્ધિની હરિફાઇમાં લાગણી પછાત પડી જાય છે. કવિ લાગણીના ભાકતા હોવાથી છુદ્ધિ અને વિજ્ઞાનના વિકાસ સાથે ટકી શકતા નથી. તેથી સામાન્ય રીતે તે સ્થિતિ- શુસ્ત જ રહે છે. નવીનતા અને જૂનવટની પસંદગીમાં સ્વભાવતઃ જ તે જૂનવટ તરફ હળે છે.

ખુદ્ધિના સામ્રાજ્યમાંથી હૃદયના સામ્રાજ્યમાં આવતાં જ્ઞાન ઘણા કાળ લે છે: તેથી સામાન્ય વાસ્તવિકતાને ઊવેખનાર કવિવર વિજ્ઞાનનાં સત્યાને પચાવતાં ખૂબ આનાકાની કરે છે, અને ઘણી વાર ચાલતા આવતા વહેમા, માન્યતાએ, અને ખાટા સિદ્ધાંતાને પાષે છે. જગત્ને મહાઉપયાગી સિદ્ધાંતા અન્યથા પ્રરૂપે તા કવિના તત્ત્વજ્ઞાની અને શિક્ષક તરીકેના દાવા લાંબા વખત ટકી શકે નહિ. મંત૦યાની સંગીનતા અને જે સિધ્ધાંતા ઉપર આ મંત૦યા ખંધાયાં હાય, તેના પાયાની મજપતી બરાબર હાય તા જ કવિ શિક્ષક તરીકે વા તત્ત્વજ્ઞાની દપ્ટા તરીકે સફળ નીવડી શકે. હા, કવિ કલ્પનાના ઘાડા પૃરપાટ છાડી મૂકે તેની સામે આપ- હાને વાંધા નથી; જયાં વાસ્તવિકતાનું પાલન પ્રતિપાદિત કરવાનું હાય ત્યાં કલ્પનાની ડખલ- નિભાવી લેવાય નહિ. ત્યાં તા યથાર્થવાદને વળગી રહી કવિએ સત્યને સત્ય તરીકે રજ્ત કરહું જ જોઇએ. શિક્ષાદાતા ગુરુના ઝલ્લા પહેરી બેસનાર કવિ તરફથી આટલી બાંહેધરી મળવી જ જોઇએ; કારહ્યુ કે કવિતા એ કલ્પના છે, પહ્યુ જૂઠાહ્યું નથી. જૂઠાહ્યુને કલ્પના તરીકે ઠેસવી દેવાય નહિ. કલ્પનાના ઉઠ્યના માટે પૃરતું સ્થાન આપ્યા પ્રછી પણ કાવ્યમાં સત્ય જળવાવું જોઇએ, એ નિયમની આવશ્યકતા રહે છે જ.

બુધ્ધિસાગરજીનાં કાવ્યા તપાસીશું તા આપણને જણાશે કે વાસ્તવિકતાને તેના શુધ્ધ સ્વરૂપે આલેખવા પાતાના લખાણમાં તેમણે પૂરતા પ્રયત્ન સેવ્યા છે, એટલું જ નહિ પણ વિજ્ઞાનના જે નવાનવા સિધ્ધાંતા શાધાયા છે, તે તેમના હાથે જરૂરી ન્યાય પામ્યા છે. સમય ઝડપથી આગળ ધપતા જાય, નવી નવી શાધા દિન ઊગે ને થતી જાય, અને બુધ્ધિવિકાસનાં ક્ષેત્રો પ્રતિદિન ખુલતાં જાય, એવા આપણા જમાનામાં કાવ્ય અને વિજ્ઞાન, તેમ જ ધમ' અને વિજ્ઞાન વચ્ચે અંતર—એક જાતનું વૈમનસ્ય—તા રહેવાનું જ; છતાં તે બેના સુમેળ સાધવા પ્રયત્ન કરવા એમાં કવિની મહત્તા, શિક્ષકનું કર્તાવ્ય, તત્ત્વજ્ઞાનીની ફરજ, અને જ્ઞાનના વિજય રહેલા છે. ઘણા કવિએ આ વસ્તુની ઉપેક્ષા કરે છે; પણ શ્રીમદ્ બુધ્ધિસાગરજી પાતાની આ ફરજ ચૂક્યા નથી, એ આપણે નીચેના દૃષ્ટાંતાથી જોઇશું:—-

કરે તારા, કરે ભાતુ, કરે ચંદ્ર કરે વાયુ, કરે ઋતુ, કરે દરિયો, જગત બદલાય ક્ષણક્ષણમાં. કરે પાણી, ક્રમાંતર પામતા દેશા વહે બદલાઈ આચારા, જગત બદલાય ક્ષણક્ષણમાં. વહેતી જ્યાં હતી નદીઓ, અહેા, ત્યાં રેતીનાં રણ છે, અહેા જ્યાં રેતી ત્યાં જલિંધ જગત્ બદલાય ક્ષણક્ષણમાં. અહેા, જ્યાં માનવા રહેતા હતા ને રાજ્ય કરતા'તા, અહેા, ત્યાં અબ્ધિનાં માન્ય જગત્ બદલાય ક્ષણક્ષણમાં. હતાં જ્યાં શહેર ત્યાં રાના, અહેા, દેખાય છે આજે, થયાં જ્યાં રાત ત્યાં શહેરા, જગત્ બદલાય ક્ષણક્ષણમાં. હતાં જ્યાં રાતે ત્યાં શહેરા, જગત્ બદલાય ક્ષણક્ષણમાં.

(બ. સં., બા. ૮ પૃ. ૩૯૪)

અહીં યાં શ્રીમદ્ કુદરતનાં સામાન્ય દેશ્યા વા વૈરાગ્ય-જનક ઘટનાઓનું ખાલી વર્ણન જ નથી કરતા. આ લખતી વખતે તેમના મગજમાં વિજ્ઞાનના મહા સિધ્ધાંતા તરવરી રહ્યા છે. છતાં તેમણે એવી ખુળીથી વર્ણન કર્યું છે કે આપણે વિજ્ઞાનની શુષ્ક વાતા વાંચીએ છીએ, એવા લાસ ક્ષણલર પણ થતા નથી. કુદરતના નિરૂપણને વિજ્ઞાનથી રસી લઈ તેના એપ આપવામાં તેમની કવિત્ત્વશકિતની મહત્તા છે. સંભવ છે કે શ્રીમદ્નો હેતુ વૈજ્ઞાનિક સત્ય રજ્ય કરવાના નહોતો અને માત્ર ઉપદેશ આપવાના હતા, એવી શંકા કાઈ ઉઠાવે; પણ ઉપદેશ આપતી વખતે વિજ્ઞાનનું તાત્ત્વિક નિરૂપણ થાય તેની ખાસ કાળજી શ્રીમદે રાખી છે, એમ કહેવામાં રજ પણ સંકાયને સ્થાન નથી. સર્થ કરતો નથી, પણ પૃથ્વી કરે છે, એ લાંબા કાળની માન્યતાના વિરાધ કરી, વૈજ્ઞાનિક સિષ્ધાંતાનુસાર શ્રીમદે સ્પષ્ટ લખ્યું છે કે, " કરે લાનુ " એટલે કે " સર્થ કરે છે. " તદ્ભ પરાંત:—

પડેા પૃથ્વી તણાં આજે, જ ણા તાં શાધખાળાથી જ્**ણા**તા ફેરફારા *પ*હુ, જ**ગ**ત્ ભદલાય ક્ષણક્ષણમાં

આ પંકિતએ માં જણાવેલી શાધખાળા વિજ્ઞાનની જ છે એ સહેજે સમજી શકાય તેમ છે. આ સિવાય અન્ય સ્થળાએ પણ વિજ્ઞાનશાસ્ત્રોનાં સત્યા શ્રીમદે પ્રમાણ્યાં છે, તે આપણે જોઇએ.

> કેવું મજાતું કુલ્લ છે! આતંદદાયક કુલ્લ છે! આ પ્રલ્લ હસતું ભાવમાં, સુખચેનમાં મશગૂલ છે; આ ચંદ્રતી રૂપેરી દ્યુતિ, છતતું મલકાય છે, ભાતુ તણી સાેનેરી ક્રાંતિ, છતતું હરખાય છે.

પુષ્પા સૂર્યચંદ્રના રંગાેમાંથી રંગાે મેળવે છે, એ સત્ય જાણીતું છે. વળી,

કિરણો વડે જળ ખેંચતા, આક શમાં ભાતુ રહી, તે હેતુ એ સંધ્યા સમે, એ આરતી કરતા સહી;

ખેંગી જ પાછું આપતો, જલને ગ્રહી કિરણાં વડે, પાછું જ લેઇ આપવું, એ સજ્જનાને પરવડે.
(સા. ગુ. શિ. કા., પૃ. ૭૯)

× × ×

રસની થડી ભાનુ ગ્રહી તુજ પય ચડાવે નભ વિષે,
પાછું તને દે મેઘની વૃષ્ટિ થડી નીતિ ધરી.
(કા. સં. ભા. ૭, પૃ. ૬૪–૬૫)

× × ×

ભાનુ, અગરિત પી ગયા, કિરણાં વડે તુજને ઘણા,
પાછાં થતા નિજ રૂપમાં, એ નિયમ છે કુદરત તણાં.
(કા. સં., ભા. ૭, પૃ. ૫૨)

× ×

અહીં પણ સમુદ્રજળશાષણ, વાદળાંનું બંધારણ, અને વર્ષાપતન વગેરે ઘટનાઓના વૈજ્ઞાનિક સ્વરૂપને શબ્દચિત્ર દ્વારા રજુ કરવામાં આવ્યું છે. વાસ્તવિકતા પ્રદર્શિત કરવા છતાં કવિતા કેટલી સુમધુર, કલ્પનામય અને રસપૂર્ણ લાગે છે! શુષ્કતાનું નામનિશાન નથી કે કાવ્યધારાનું સ્પલન નથી. મધુર કલ્પના વહે સત્ય વધુ હુદયગામી અને ખેંચાણકારક બન્યું છે. અગસ્ત્ય ઋષી સમુદ્ર પી ગયા, એ પૌરાણિક ભાવના પણ સત્ય–મિશ્રણથી કેટલી ભવ્ય અને રસિક લાગે છે! અગસ્ત્ય તે બીજાં કાઇ નહિ પણ ભાનુદ્દેવ; તેમનું જળપ્રાશન તે કિરણા વહે જળનું –શાષાલું. કેટલું સરળ અને સ્પષ્ટ ! અગસ્ત્ય ઋષિની સમુદ્રપાનની કલ્પનાને અન્ય કલ્પના સત્યમાં ફેરવી નાખે છે. આનું નામ પ્રતિભા.

સૂર્યનું તેજ ગહાથુ કરી ચંદ્ર પ્રકાશ આપે છે. આ સત્ય શ્રીમદે સુંદર શબ્દોમાં આ-લેખ્યું છે:—

> ચારા ભાનુ પ્રતિકૃતિ શ્રહી, લાેકને એ શાખાવે, સાચાં ચિત્તા શ્રહણ કરતાં, સત્ય તેજે સહાવે. (સા. ગુ. શિ. કા., પૃ. ર)

વૈજ્ઞાનિક સત્યા કેટલી રસપૂર્ણ રીતે રજૂ કરી શકાય છે તેના દાખલો શ્રીમાર્ટ ળેસાડચા છે. હાલના ઉપેક્ષાબુદ્ધિ ધારણ કરવાવાળા કવિએા જે ધારે તેા કાવ્ય અને વિજ્ઞાનનું વૈમનસ્ય શીટાવી સખીપણું કેળવી શકે.

શ્રીમદ્દનાં કાવ્યાની આટલી ચર્ચા ખાદ તેમનું સ્થાન કવિ તરીકે કયાં છે, તે વિષે સંક્ષિપ્ત ઊઢાપાઢ કરવા જરૂરી છે.

(૭) શ્રીમદ્દનું કવિ તરીકે સ્થાન

કાવ્યની ઉત્તમતા માપવાને ચાર ગુણાની આવશ્યકતા ખાસ સ્ત્રીકારાઇ જે, જે ઉપ. રથી કવિનું સ્થાન નક્કી કરી શકાય –(૧) સહૃદયતા. (૨) જીવનના મહાપ્રક્ષો છણી જીવનને ઉચ્ચતમ બનાવવાની શકિત. (૩) વિશુધ્ધ ઉલ્લાસ અને આહ્લાદ આપવાની શકિત. (૪) કાવ્યનું દેહસૌં દર્ય.

હરકાઇ કામમાં તેમ સાહિત્યમાં સહ્દયતા અગત્યનું અંગ છે. હૃદયના ભાવાનું, લાગણીએાનું અને અનુભવાનું નિખાલસ ઉચ્ચારણ, કાવ્યની પહેલી જરૂરિયાત છે. તેના વિના કાવ્ય હૃદયંગમ અને દીર્ઘાયુષી થતું નથી. આ કારણે જ જયારે શુધ્ધ અંત;કરણથી બાલ-વાવાળા સાહિત્યક્ષેત્રમાં દીર્ઘ કાળ પર્ય તે જીવ્યા છે, ત્યારે તેમના કરતાં વધુ કુદરતી શકિત-વાળા, સારા સંસ્કારવાળા અને ઉચ્ચકળાવાળા પણ અસ્પષ્ટ અને બિનનિખાલસ લેખકા કાં તાે ઊગતાં જ કરમાઈ ગયા છે, કાં તાે અલ્પાસુષ ભાેગવી વિસ્મરણના ગર્ત માં ડ્રબી ગયા છે. શ્રીમદ્ યુધ્ધિસાગરજ એક સંત પુરુષ યાને યાગી તરીકે જીવ્યા હતા. સત્ય તેમના મુદ્રાલેખ હતા. સંસારના કાવાદાવા ચાને "જર, જમીન ને જોરુ"ની ઉપાધિથી મુકત હોવાને લીધે તેમને કુડકપટ ને પ્રપંચજાળા બિછાવવાની જરૂર રહી નહેાતી. કાેઇની પણ પરવા વિના આત્માન્નતિ અને વિધ્વસેવાના કાર્યમાં રચ્યાપચ્યા રહેવું અને હૃદયમાં સ્ક્રેરણા થાય તા નિર્માહપણે સાહિત્ય રૂપે અર્પાતા જવું એ તેમના જીવનક્રમ હતા. અહિંસા ને સત્યના પાયા ઉપર તેમનું જીવન-મંડાણ હતું. આથી તેમનાં કાવ્યામાં હૃદયના ભાવાનું સત્ય અને યથાસ્થિત નિરૂપણ છે. તેમણે જે જે વિચાર્યું, અનુભવ્યું, અને અવળાષ્યું, તે સઘળું શુધ્ય હૃદયે તેમણે આપ્યું. તેમના જેવી નિખાલસતા બીજે ભાગ્યે જ જોવામાં આવે છે. મન, વચન ને કાયાની એકતા સૂક્ષ્મ હલનચલનમાં કે મહાન્ કાર્યમાં એકસરખી દગ્ગાેચર થાય છે. આ સઘળું તેમના સાહિ-ત્યદર્પ શમાં પ્રતિમિંભ રૂપે જેમનું તેમ પડ્યું છે.

(૨) જીવન અને સાહિત્યના સંખંધ જાણીતા છે. સાહિત્યને જીવનનું નિખાલસ પ્રતિમિંખ ગણ્યા પછી એ બે વચ્ચેનું અંતર લુપ્ત થઇ જાય છે; આથી જીવનના મહાપ્રશ્નાની ચર્ચા કરવાની તેની શકિત ઉપર તેનું મૂલ્ય અવલં બે છે, સાહિત્ય જીવનનું સહાયક છે, તેથી જીવનને ઉન્નત કરવાની તેમાં શકિત હોય તો જ તે સફળ નીવડ્યું ગણાય. અવનતિકારક વા નીતિના સિધ્ધાંતા વિરુધ્ધ પ્રરૂપણા કરતું સાહિત્ય તદ્દન હલકી કાેટિનું છે. નીતિ સામે બળવા ઉઠાવતું કાવ્ય જીવન સામે જ બળવા ઉઠાવે છે. નીતિની ઉપેક્ષા એ જીવનની જ ઉપેક્ષા છે. શ્રીમદ્ છુધ્ધિસાગરજીનું ધાર્મિક જીવન ' સેવા 'માં સમાઇ જાય છે. આત્માન્નતિ કરનારા જ પર—ઉન્નતિ કરી શકે છે, તેથી આત્મચિંતન અને નૈતિક પ્રરૂપણાથી તેમનું સાહિત્ય છલકાય છે. નીતિ વિરૂધ્ધ એક શખ્દ પણ ન મેઇતા હોય તાે ચાલાે શ્રી. છુધ્ધસાગર પાસે. આત્મા અને

ધર્મની વાતા કરવી હાય તા ચાલા શ્રી. ખુદિસાગર પાસે. અનીતિના એક હરફ પણ ત્યાં નહિ ચાલી શકે. તેમનું સાહિત્ય એટલે નીતિસ્ત્રત્રના ભંડાર, ધર્મતત્વના ખજાના, અને આત્માનુ-ભવની તિજેરી. જીવનને ઉન્નત અનાવવાની વાતા સિવાય અન્ય સંભાષણ તેમને ખપતું નથી. આત્માના અનુભવ સિવાય અન્ય અનુભવ તેમની પાસે છે નહિ. જીવનના વિકાસ સાધવાની કળ (ચાવી)–કળા એટલે તેમનું સાહિત્ય.

(૮) શ્રીમદ્દનું ગદ્ય

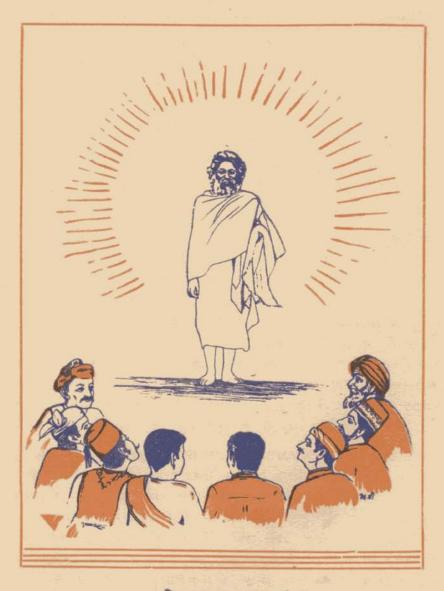
શ્રીમદ્રના પદ્ય પરથી ગદ્ય ઉપર આવતાં આપણને તેની તે જ કલમ, તેની તે જ વિવિધતા, તેની તે જ વિશાળતા, અને તેની તે જ આધ્યાત્મભુષ્ધિનાં દર્શન થાય છે. અત્રે ગુર્જર કવિ સસાટ નાનાલાલે શ્રીમદ્રને માટે દેહાવસાન સમયે વાપરેલા શબ્દો ટાંકવાની મરજી થઇ જાય છે:—

" બુહિસાગરજી મહાનુભાવ વિરામતામાં ખેલતા સંપ્રદાયમાં તેા શાભતા; પણ અનેક સંપ્રદાયીઓના સમુદાય સંઘમાં પણ એમની તેજસ્વિતા અછાની નહાતી.

" એમનો ભવ્ય મૂર્તિ' એમના આત્મસ્વરૂપ જેવી ભવ્ય હતી. વિશાળ મુખાર્વિંદ, ઉચ્ચ અને પુષ્ટ દેહસ્થં ભ, યાગીન્દ્રના જેવી દાઢી, જબરદસ્ત દંડ. આપણે સૌ માનવજાત મૂર્તિ પૂજક છોએ; અને એ ભવ્ય મૂર્તિ અદ્રશ્ય થઇ છે. છતાં પણ નિરખી છે તેમના અંતરમાંથી તે જલદી ભૂંસાશે નહિ જ. આનંદઘનજી પછી આવા અવધૂત જૈન સંઘમાં થાડા જ થયા હશે. સાથેના શિષ્ય મંડળના તા પ્રદાજન્મદાતા, પિતા અને શિરછત્ર ગયા છે. કેટલીક વખત આધાસનનાં વચન ઉચ્ચારવાં એથે મિશ્યા છે.

" એક મારું ભજન સાંભરી આવે છે તે લખું છું. તેનું પ્રથમ ચરણ તો જૂના એક પ્રસિદ્ધ ભજનનું છે, બાકીનું મારું છે. એમાં શ્રી બુધ્ધિસાગરજીની જ જાણે આત્મપ્રતિમા ઊતરી હોય એવું જ છે, માટે માેકલું છું.

> "મળે જો જતિ સતિ રે, કાંઇ સાહેંત્રને દરભાર, ધાંગાંધારી ભારખમાં સધ્ધમ તૃષ્ણા શણુગાર, પુષ્યપાપના પરખદા, કંઇ બ્રહ્મ— આંખલડી અનભોમાં રમતી, ઉ છ ળે ઉ ર નાં પૂર, સત ચિત્ આનંદે ખેલંદા, ધર્મ ધુરંધર ધીર. મળે જો જતિ સતિ રે, કાંઇ આહ્લેકને દરભાર. (કવિશ્રી નાનાલાલ)

अदारे आसमना अपध्त

આવી ભવ્ય અધ્યાતમમૂર્તિ એમના ગદ્યસર્જનમાં સાક્ષાત્ ઊભી થાય તેવું એમનું ગદ્ય છે. પદ્યની જેમ ગદ્યમાં પણ અનેક રંગી વૈવિધ્ય નજરે પડે છે, તેમનું વિપુલ લખાણ ગદ્યસાહિત્યના લગભગ દરેક પ્રદેશને સ્પશી વબ્યું છે. નાના માટા ત્રીસેક કાવ્યથંથા અને ખારેક સંસ્કૃતથથા બાદ કરીએ તેા લગભગ સાઠ ઉપરાંત થયા ચાળ અપરાતી ગદ્યમાં છે. તેમણે પ્રરૂપેલા ખાસ વિષયો નીચે પ્રમાણે છે:—

- (१) तत्त्वज्ञान
- (૨) ઇતિહાસ
- (3) विवेचन, साषांतर
- (૪) જીવનચરિત્રા
- (૫) પત્રો, નાંધા
- (६) ધર્મ, નીતિ, સમાજસુધારણા નિર્ભધા
- (૭) સંસ્કૃત ૧૬ ગ્રંથા

(૧) તત્ત્વજ્ઞાન.

ગ્રાન અનંત છે. તેના પ્રકાર અનંત છે. મનુષ્ય પાતાની ટ્રંકી જિંદગીમાં સર્વ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા મથે તો તેના પત્તો ન ખાય, તેથી સર્વ જ્ઞાનના સારરૂપ તત્ત્વજ્ઞાન મેળવવા પ્રતિ જ દરેક માણસે લક્ષ દાંડાવવું જોઈએ. તેનાથી જ ચેતન—અચેતનના ભેદ સમજાય છે. આ ભેદ સમજ્યા વિના મનુષ્ય આગળ ન વધી શકે. તત્ત્રજ્ઞાનમાં જેટલું ઊંડું ઊતરાય, તેટલીજ સત્યજ્ઞાનપ્રાપ્તિ થઇ છે એમ કહી શકાય. આત્મતત્ત્વ સર્વ તત્ત્વેામાં મહાન છે. તે તત્ત્વનું સત્ય સ્વરૂપ ઓળખવા, પુરાતન કાળથી માનવા પ્રયત્ન સેવી રહ્યા છે. કેટલાક તે પામ્યા છે, કેટલાક અધ્રા રહ્યા છે, કેટલાક નથી પામ્યા, કાઇ કાઈ દ્રષ્ટાઓ અન્યને માટે પાત્રના મૂકતા ગયા છે. આ જ્ઞાનને સ્વાનુભવથી પરખનાર ખરા તત્ત્વજ્ઞાની છે. પાતાનાં ચશ્મામાં જે દેખાયું તેને અનુભવી બીજામાં તે મૂકતા જાય છે. આમ પરંપરાગત તત્ત્વજ્ઞાન આગમાક્ત છતાં અનુભવગમ્ય છે, જીનું છતાં નવું છે, શુષ્ક છતાં રસિક છે.

શ્રીમદ્ પાતે તત્ત્રજ્ઞાનના અનુભવ કરવા મથતા. આત્મદર્પ હ્યુમાં તેનાથી ઊઠેલી છાપ તેઓ પાતાનાં પુસ્તકામાં મૂકતા ગયા છે. તત્ત્રની ચર્ચામાં તેમણે કેટલાયે ચંથા ભર્યા છે. સર્વની ચર્ચા અશકય છે, છતાં બધામાં એક વસ્તુનું –તત્ત્ર્યાનુભવનું સામ્ય છે. જે 'પરમાત્મન્ જયાતિ 'માં છે તેજ રૂપાંતરે 'પરમાત્મદર્શન 'માં છે. તેજ વસ્તુ ' અધ્યાત્મ વ્યાખ્યાન માળા 'માં છે. એમ પરંપરાસાગરનાં માજાંની પેઠે જીદા જીદા અર્થ ભાવે એ માજાં ફરી વળ્યાં છે. પ્રધાનગૌ હત્વના ભેદપૂર્વક એક જ વસ્તુ દેહાંતરે એક જ આત્માને ઓળખાવે છે. અનુભવતત્વ એક છે. તેને સમજાવવાની શેલી મિન્ન છે. આત્મરમહ્યુતા અને પ્રદ્માવિહર હામાંથી એક જ વસ્તુ શ્રીમદ્ને લાધે છે. માત્ર બાલજીવા સમજી શકે તે ખાતર વિવિધ પ્રકારે રજી કરે છે, આ કારહો તેમનાં તત્વાના ચંચાના અભ્યાસીને તેમાં ઝાઝું વૈવિધ્ય નહિ જ ડે–અલખત્ત અધિકારી તો અપવાદ રૂપે છેજ.

શ્રીમદ્દનાં તત્ત્વજ્ઞાનનાં પુસ્તકામાં સર્વોત્તમ ગણી શકાય તેવા છે શ્રંથરત્ના 'ચાગદીપક' અને 'કમ'ચાગ'. 'ચાગદીપક' આગળ વધેલા મનુષ્યા માટે છે. સામાન્ય વાચકને માટે તે પુસ્તક રચાયું નથી. ચાગ અને અધ્યાત્મના રસિયા જ તેના રસ ચાખી શકે છે. સ્વાધિકારે દરેક મનુષ્યે પ્રવૃત્તિ કરવી જ જોઇએ. ખાટી રીતે નિવૃત્તિમાર્ગને વળગી રહેવાથી અ:ધપતન થાય છે. પ્રવૃત્તિમાં જ પ્રગતિ છે. આશક્તિરહિતપણે સ્વાધિકારમત્ત રહી કમ' કરે' જવાં એ શ્રીમદ્દના કમ'ચાગના મમ' છે.

શ્રીમદે આ બે ગ્રાંથા મૂળ તા સંસ્કૃતમાં લખ્યા છે, પરંતુ તેની પર પાતે જ ગુજરાતીમાં વિસ્તૃત વિવેચન લખી સંસ્કૃત ભાષાને માત્ર ટેકા રૂપે જ સ્વીકારી છે, પ્રધાન છતાં ગૌણપદે સ્થાપી છે.

(ર) ઇતિહાસ.

તત્ત્વજ્ઞાનમાં તેમ ઇતિહાસમાં તેમની શાધકવૃત્તિ છૂપી નથી રહેતી. ઇતિહાસના તેમને ભારે શાખ છે. અતિહાસિક ખનાવા અને તેનાં પરિણામાના વિચાર કરી વર્તમાન પ્રવૃત્તિ સાથે તેના તાલ કરી ચાગ્ય અનુમાના દારવામાં શ્રીમદ્ કુશળ છે. ભૂતકાળની સફળતાઓ અને નિષ્ફળતાઓનાં કારણા વિચારી ભવિષ્યનાં કાર્યોમાં તેના ઉપયાગ કરવામાં ઇતિહાસન મૃલ્ય છે.

અતિહાસિક બાબતામાં તેઓ ઘણા ઊંડા ઉતર્યા છે. જગતની અનેક સંસ્કૃતિઓ અને દેશાના ઇતિહાસનું તેમને જ્ઞાન હતું. તેમની ઇતિહાસપ્રિયતા જોઇ ઘણાને આશ્ચર્ય થतुं है, तत्त्वज्ञान केवा विचार અने ध्यानप्रधान विषयमां रस क्षेनार श्रीमह् वस्तु अने અને વિગતપ્રધાન વિષયરૂપ ઇતિહાસમાં કેમ રસ લઈ શક્યા ? પણ તેમની અનેક વિષયની પ્રવીણતા જોતાં એકજ ખુલાસા આપી શકાય કે, " बहुरत्ना बसुंधरा "ની પેઠે શ્રીમદ્ પણ એક અજબ ભેજાં હતું. વિજાપુરના સેંકડા વર્ષોના ઇતિહાસનું બારીક સંશોધન કરી, અનેક ખંડેરા અને શિલાલેખા અવલાકી તેમણે 'વિજયુર વૃત્તાંત ' નામનું ગુજરાતને પણ અતિ ઉપયોગી, અતિ ઐતિહાસિક પુસ્તક તૈયાર કર્યું છે. વિજાપુર એક દિવસ અતિ માહું શહેર હતું. ત્યાંની પ્રશસ્તિએા વાંચતાં જણાય છે કે 'વિદ્યાન'દ ' નામતું મહાવ્યાકરણ ત્યાં રચાયું તેમજ લક્ષાવધિ શ્લાકબદ્ધ મહાગ્રંથ આલેખનાર મહાન આચાર્યા પ્રગટયા. ત્યાં કરો હાપતિ નિવસતા હતા. મુસલમાનાથી માંડીને હાલના ગાયકવાડ સરકાર સુધીનાં અતિહાસિક પ્રમાણા તેમણે આપણી સમક્ષ રજી કરેલ છે. ગઇ કાલના ગુજરાતનું ગૌરવ આજે તેમાં તેમણે મૂર્તિમ ત કર્યું છે. 'જૈન ધર્મ'ની પ્રાચીન અર્વાચીન સ્થિતિ'માં જૈન ધર્મ અને જૈન-ધર્માવલ બીએોના સળંગ ઇતિહાસ આપી તત્સમયના ગુજરાતની ઉજ્જવળતાનું ભાન કરાવી એક જીવતી પ્રજાની ચઢતીપડતીનું ખ્યાન સુંદર રીતે તેમાં તેઓ કરે છે. 'જૈન ગચ્છમત પ્રભંધ ' તથા ' ધાતુપ્રતિમા લેખ સંગ્રહ 'ના બે ભાગ રચી ગુજરાતના પ્રાચીન ઇતિહાસ ઉદ્દેલવામાં તેઓએ અપૂર્વ ફાળા આપ્યા છે. ઇતિહાસના ઊંડા અલ્યાસથી તેમના લખા-

પર

ણમાં સચાટતા સાથે ચાકસાઇ આવી છે. કમબદ્ધ લખાણ લખવામાં તેમણે કોશલ્ય બતાવ્યું છે. ઝીણી સંશોધક બુધ્ધિ તથા વિગતોના પ્રેમ સ્થળે સ્થળે ઊભરાય છે. તેમણે કાઇ રાજ્ય કે દેશના ઇતિહાસ લખ્યા નથી, છતાં તેમના ઇતિહાસમાં કાઇ રાજ્ય કે દેશ બાકી રહેતાં નથી, અને પ્રાચીન ઇતિહાસને ઉકેલવાનાં ઘણાં સાધના ભેગાં કરી ગુજરાતના આ અલ્પ સાહિત્યને વધુ ભેડાળવાળું અને વિશાળ બનાવ્યું છે.

(૩) વિવેચન, ભાષાંતર

શ્રીમદે જેમ મૌલિક પુસ્તકો લખ્યાં છે તેમ ભૂતપૂર્ મહાત્માઓની પ્રસાદી ચખાડવાના હેતુથી કેટલાંક પરરચિત સંસ્કૃત, ગુજરાતી પુસ્તકોનું વિવેચન તેમજ ભાષાંતર ગુજ રિગિરામાં કર્યું છે. શ્રી આનં દઘનજીનું નામ અલીકિક, મસ્ત, આધ્યાત્મિક પુરુષ તરીકે જાણીતું છે. તેમનાં ગહન પદો પર વિદ્વત્તા ભર્યું વિવેચન લખી (આશરે હજાર પૃષ્ઠ) ગુજરાતી ભાષામાં એક અમૂલ્ય ગ્રંથના ઉમેરા કર્યો છે. તે સિવાય 'અનુભવ પચ્ચીશી,' 'સમાધિશતક' આદિ ગ્રંથોને સ્વભાષામાં ઉતારવામાં તેમણે અથાગ મહેનત લીધી છે. જયાં જયાં સારૂં દેખાય ત્યાં ત્યાંથી ગ્રહણ કરવું અને જનતાને આપવું, એ તેમના મુદ્રાલેખ હતો. 'ઇશાવાસ્યાપનિષદ્દ'નું જેન દૃષ્ટિએ ભાષાંતર કરી તેમણે જૈન અને વેદ ધર્મે કચેલી એકતાનું ભાન કરાવ્યું છે. ભલે ધર્મો જીદા ગણાતા હોય, પણ તત્ત્વ તો બન્નેમાં સરખું જે છે. મહાપુરુષા કાઇ પણ સંપ્રદાયના લખાણને સત્ય સ્વરૂપે સમજી નકામા ઝઘડામાં પડતા નથી. ઉલટું અન્યનું સાર્યું—સત્ય અંગીકાર કરવામાં તેમને આનંદ પડે છે. મનુષ્ય સત્ય ગ્રહણ કરવાની બુહિએ જીએ તેા કાઇ પણ વસ્તુ વિરાધી નહિ લાગે. સર્વમાં તેને તો સમાનતા ને એકરૂપતા જણાશે. જગત આ દૃષ્ટિએ જોતાં શીખે તેા કેટલાં વેરઝેર, અને ધર્મને નામે ઘતા–તેને કલંકિત કરે તેવા ઝઘડા શાંત થઇ જય ?

(૪) જીવનચરિત્રાે.

જીવનચરિત્રો દ્વારા પણ શ્રીમદે સાહિત્યસેવા ને લાેકસેવા બજાવી છે. તેમના ગુરુ સુખસાગરજી, ગુરુના ગુરુ રવિસાગરજ અને અલખમસ્ત આનં દઘનજીનાં અદ્વિતીય ચરિત્રા રચી તેમણે ઘણા ઉપકાર કર્યા છે. શ્રી આનં દઘનજી જેવા જ બીજા મહાન અપ્યાત્મજ્ઞાની શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજી નામે એક સમર્થ શ્રંથકાર અને અવધૃત પુરુષ થઇ ગયા છે. તેમના અનુપ-લખ્ધ અને અપ્રગટ એવા અનેક અમૂલ્ય શ્રંથા અમદાવાદ, મારવાડ, જેસલમીર, બિકાનેર આદિ સ્થળેથી મેળવાવી તે પ્રગટ કરાવી તથા તે શ્રંથા પર તથા શ્રીમદ દેવચંદ્રજી પર ખૂબ પ્રેમપૂર્વંક પાતાના વિચારા લખીને 'શ્રીમદ દેવચંદ્ર ભાગ ૧–૨, ' આશરે પૃષ્ઠ ૨૫૦૦ ના બે અદ્લત મહા શ્રંથા તેમણે ગુજરાતને આપ્યા છે. શ્રીમદના ચરિત્રપ્રેમના ફળ રૂપે 'સુખસાગર ગુરુગીતા, ' રવિસાગરજી ચરિત્ર, ' 'શ્રીમદ આનંદઘન જીવનચરિત્ર, ' 'શ્રી-યશાવિજયજી નિબંધ, 'શ્રીમદ દેવચંદ્ર ' આદિ આપણી પાસે માેજીદ છે. તેમનામાં ચરિત્ર-કારના ઘણા ગુણા હતા. સ્ક્ષમ અવલાકનશકિત, વીરપૂજા, ગુણાતુરાગ, નિકટ સંબંધ, વિગત

પર

પ્રેમ, આદિ ગુણા તેમનામાં સુંદર રીતે ઐાતપ્રાત થએલા હતા. તેમણે લખેલાં ચરિત્રા ઉત્તમ પંકિતનાં છે, એમ કહ્યા સિવાય ચાલશે નહિ. ઉપસુંકત જીવનચરિત્રો ઉપરાંત કેટલાક ગૃહસ્થાનાં ટુંક ચરિત્રો આલેખી શ્રીમદે પાતાના ગુણાનુરાગ પ્રદર્શિત કર્યો છે. પાતાનાં પુસ્તકા બીજા આચાર્યા તથા શ્રાવકાને અપંણપત્રિકા રૂપે અપંણ કર્યાં છે. પાતે ત્યાગી છતાં ગૃહસ્થનાં ચરિત્ર દારતાં કે ગૃહસ્થાને ગ્રંથાપંણ કરતા તેઓ નથી અચકાયા કે નથી શરમાયા. ગુણા પ્રતિ સહજભાવે આકર્ષાઇ તેમણે જીવનનિરૂપણા અને ગ્રંથાપંણ કર્યાં છે.

(પ) પત્રો નાેંધા

શ્રીમદ્દના વિરાટ સાહિત્યની સાથે સાથે તેમની નેંધાના, મનનાના અને પત્રોના સમુદાય અતિ વિશાળ છે. શરૂઆતથી જ વિચારા અને બનાવાની નેંધ કરવા તેઓ દેવાયલા અને આગ્રહી હતા. તેમના હુદયની ભાવનાએા, આકાંક્ષાએા, લાગ્રહીઓા, અને ઊર્મિએા તેમની ડાયરીઓમાંથી સમજાય છે તેટલી સ્પષ્ટ બીજા કશામાંથી સમજાતી નથી. તેમના ગુપ્તમાં ગુપ્ત મનારથા આમાં દર્શાવ્યા છે. તેમના જીવન પર પ્રકાશ નાખે એવી ઘણી બાબતા તેમાં સમાયેલી છે. વિચારાની સાથે તેમની આત્મસંશાધનવૃત્તિ અજબ છે. માનસિક યુદ્ધોના પૂરા ચિતાર તેમાં આપવામાં આવેલા છે. મનનપૂર્વકના કેટલાય સુંદર વિચારા તેમાં સંગ્રહાયેલા છે.

નાંધા ઉપરાંત તેમના અસંખ્ય પત્રો બાધ અને ઉપદેશથી ભરપૃર છે. જીદા જીદા મનુષ્યાના માનસ પ્રમાણે જુદી જુદી અપેક્ષાથી ભિન્ન ભિન્ન વ્યક્તિઓને લખાયેલા આ પત્રો ભુદ્ધિવેસવ અને જ્ઞાન સમૃદ્ધિના નમૂનારૂપ છે. કેટલાંક પત્રોમાં નર્યું તત્ત્વજ્ઞાન ભર્યું છે, કેટલાંકમાં નીતિનાં સુંદર સૂત્રો ગૂંથાયેલાં છે, તાે કેટલાંકમાં હૃદયના ભાવા વ્યક્ત કરેલા છે. તેમના આખા સાહિત્યમાં આ મનના અને પત્રો ખાસ ભાત પાડે છે. 'પત્રસદુપદેશ'ના ત્રણ ભાગામાં બધા સંગ્રહ પ્રસિદ્ધ થયા છે.

(ફ) ધર્મ, નીતિ, વગેરે.

ખાકી રહ્યાં તેમનાં નીતિનાં, ધર્મનાં અને સમાજસુધારાનાં પુસ્તકો. જનસમાજને ઉપદેશવા શ્રીમદે આ જાતનાં સંખ્યામંધ પુસ્તકો રચ્યાં છે. સર્વમાં માખરે ઉભે તે પૈકી 'ચિંતામણી 'અને 'વચનામૃત. 'તેમાં ઉપદેશ ખૂબ રસભરી રીતે રજી કરવામાં આવ્યો છે. છતાં તીર્થની મહત્તા સમજાવતું 'તીર્થયાત્રાનું વિમાન', શ્રાવક અને શિષ્યોનાં કર્ત વ્યેનું ભાન કરાવતા 'શ્રાવક ધર્મ સ્વરૂપ ' ભા. ૧–૨, ' જૈનોપનિષદ્ ' તેમ જ નામ પ્રમાણે ગુણ ધરાવતા 'કન્યાવિક્યદેષ, ' 'સત્ય સ્વરૂપ, ' પ્રજા સમાજ કર્ત વ્ય શ્રંથ ' અને ' વર્તમાન કાળ સુધારા ' કાઇ રીતે નૈતિક એષ્ઠમાં ઊતરે તેવા નથી. આ સિવાય તેમના અનેક શ્રંથો છે; પણ અહીં તો મુખ્ય મુખ્યનાં જ નામા ગણાવ્યાં છે; નિબંધોના સુંદર સંગ્રક 'ગુરુબાધ'માં આપવામાં આવ્યો છે. વહાદરાની સાહિત્ય પરિષદમાં વંચાયેલા તેમના ' શ્રી યશાવિજયજી નિબંધ ' તેમના સાહિત્યશાખનું જવલાં તે દૃષ્ટાંત છે. તેમાં શ્રી યશોવિજયજીના શ્રંથોની

ષર

સમર્થ સમાલાેચના કરવામાં આવી છે.

આ સિવાય શ્રીમદ્ના અપ્રસિદ્ધ ગદ્યપદ્ય સાહિત્યના સમુદાય પણ વિશાળ છે. અધ્યાત્મ મહાવીર-એક અપ્રકટ પણ અદ્દભુત ગ્રંથ, આદિ કેટલાય ગ્રંથા, પત્રો, તેમ જ પાતે સ્વહસ્તે લખેલ આત્મકથા હજી તા પ્રગટ થવાં બાકી છે.

શ્રીમદ્ના સર્વ શ્રાંથાનું અવલાકન કરવા જતાં માટા શ્રાંથ ભરાય. તેમ કરવાના અત્રે હેતુ નથી. અંગુલિનિકે શ કરવાના પ્રયત્ન છે. તેમના ગદ્યનાં સામાન્ય લક્ષણા હવે સંક્ષિપ્તમાં જોઇએ.

(૯) શ્રીમદ્દ ગદ્યના સામાન્ય ગુણદોષ.

આગળ કહી ગયા છું તેમ, શ્રીમદ્ની કાવ્યપ્રતિષ્ઠાએ એમની ગદ્યપ્રતિષ્ઠાને કંઇક અંશે આવરી લીધી છે. તેમના પદ્યમાં ગદ્ય કરતાં કલાના અંશા વધારે છે, છતાં તેમનું જે પ્રતિબિંગ કાવ્યમાં પડ્યું છે તે જ ગદ્યમાં અવલાકી શકાય છે. આથી ગદ્યમાં તેમની આત્મ- છાયા શાધવાના પ્રયત્ન નહિ કરીએ.

શ્રીમદ્ના ગદ્યના મુખ્ય ગુણ સરળતા છે. સહેલાઇથી વાંચક કેમ સમજ શકે એ તેમના હેતુ રહેલા છે. સંસ્કૃત શબ્દો ખીચાખીચ ભરવાને બદલે, તેમણે સરળ અને ઘરગથ્યુ શબ્દપ્રયાગા વાપયાં છે. તેમ છતાં ભાષાની પ્રોઢતા બરાબર સચવાઇ છે. ગુજરાતી ભાષા પર તેમના અજબ કામ્યુ હતા. તેની કાઇથી ના પાડી શકાશે નહિ પણ વિષયની શુષ્કતાએ તેમના લખાણને કાેઇ સ્થળે નીરસ કર્યું હાેય, એ અસંભવિત નથી.

ખીજો પ્રધાન ગુણ તે શ્રીમદ્ની વર્ણું નશકિત. જે વસ્તુનું વર્ણું ન કરવા એસરો તેતા પર પૃષ્ઠનાં પૃષ્ઠ ભરી કાઢશે. સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ બાબત પણ તેમની નજરથી દૂર નહિ જાય. જે વિષય પ્રત્યે તેઓ લખવા એસે છે તેની દરેકે દરેક બાજી તપાસી તેઓ લખાણ કરે છે. દલીલ પર દલીલ અને દાખલા પર દાખલા આપી, વિષયને સહેલા બનાવવા તરફ તેમનું વલણ છે. તત્ત્વજ્ઞાનના વિષયનું કાઠિન્ય પાતે સમજતા હોવાથી પાતાની સર્વ શકિત ખરચી, તેને સામાન્ય બુદ્ધિત્રાહ્ય બનાવવા, એ તેમનું લક્ય છે.

તેમના ગદ્યમાં આગળ પડતા ત્રીજો ગુણ વાદશકિતના છે. સ્વમતનું સમર્થન કે પરમતનું ખંડન કરવામાં તેમની શકિત અલૌકિક છે. એક વકીલને છાજતી દલીલા અને ઉપદેશકને છાજતાં દેવ્ટાંતા આવી તેઓ સામાના હૃદયમાં પાતાનું લખાણ કસાવી દે છે. તેમના ન્યાય અને તર્કના અભ્યાસ ઊંડા હતા. આથી તેમના વિચારામાં સંગીનતા, દલીલામાં સચાટતા, અને દાખલાઓમાં પ્રસંગાવધાન દૃષ્ટિએ પડે છે. જૈન અને ખિસ્તી ધર્મના મુકાખલા તથા લાલા લજપતરાય ને જૈન ધર્મ, આ બે પુસ્તકામાં તેમની આ શકિતના સંચય પ્રધાનપણે થએલા છે. અલબત્ત તેમનું અન્ય લખાણ પણ તેમની આ શકિતને પુષ્ટિકર્તા જ છે.

પ૪

તેમના ચતુર્થ ગુણ સજે કશકિતના છે. તેમના લખાણમાં સ્થળે સ્થળે નવીનતા નજરે ૫૩ છે. ખંડનાત્મક કરતાં વર્ણુ નાત્મક દેષ્ટિ તરફ તમણે વિશેષ ચિત્ત પરાવ્યું છે. કવચિત ખંડનાત્મક પ્રવચન કરવું પડ્યું હશે, પણ ત્યાં રચનાત્મક અને સક્રિય ઉપાયા રજુ કરતાં તેઓ નથી ચૂકયા. બાકી માત્ર ધાર્મિક ઉપદેશ આપવામાં જ તેઓ કૃતકૃત્યતા નથી સમજ્યા. વ્યવહાર—કુશળતા કેળવવા પણ તેમણે પુષ્કળ બાધ કર્યા છે.

તેમના લખાણના માટે છાલુ તેમની અસર કરવાની શક્તિમાં રહેલા છે. સત્ય અને સ્પષ્ટ વચના, અને તેની પાછળ રહેલા સહૃદય સ્વાનુભવ તેમના ગદ્યને અસરકારક ખનાવી ગયા છે. ઉચ્ચારણ જેવું આચરણ હાવાથી તેઓ ધારી અસર ઉપજાવવામાં સફળ નીવડયા છે.

તેમના આ અને બીજા અનેક ગુણે ાસાથે કેટલાક દોષો પણ જડી આવશે. તેનું યાેગ્ય નિદર્શન કર્યા સિવાય અવલાેકન સંપૂર્ણ નજ ગણાય.

તેમણે લખાણને રસિક બનાવવા પ્રતો પ્રયત્ન સેવ્યો હોવા છતાં તત્ત્વરાનના વિષયને લીધે, કયાંક શુષ્કતાની આંખી થાય છે. તત્ત્વની વાતથી દ્વર જતાં, તેમનામાં માધુર્ય અને પ્રાસા-દિકતા આવે છે. વળી શ્રીમદે ભાષા કરતાં વિચારા પર વધારે ધ્યાન આપ્યું હોય તેમ લાગે છે. વાકયરચના સુબધ્ધ અને સરળ ચાલી જાય છે, તાે કયાંક શિથિલ લાગે છે. ભાષા શુદ્ધ છે. હાસ્યરસ તેમનાથી દ્વર રહ્યો છે. વળી પદ્મ કરતાં ગદ્મમાં કયાંક કયાંક સાંપ્રદાયિકતાના ચમકારા ચમકે છે.

શ્રીમદ્દની પ્રસ્તાવનાઓ ઘણી લાંબી હોય છે, આધુનિક નાટકકારા જેમ સંવાદ કરતાં સમજીતીમાં વધુ સ્થાન રાકે છે, તેમ શ્રીમદ્દની પ્રસ્તાવનાઓ કે નિવેદના લાંબાં લાગે છે. દાખલા તરીકે "આનંદઘન પદ સંગ્રહ ભાવાર્થ"નું નિવેદન ૧૪૪ પૃષ્ઠ રાકે છે, જ્યારે તે ગ્રંથ આઠસાથી વધારે પાનાના છે. 'કમેંથાં ગ'ની પ્રસ્તાવનાએ ૪૫ પૃષ્ટ રાક્યાં છે, જ્યારે તે એક હજાર ઉપર પૃષ્ઠના છે. 'લજનપદ સંગ્રહ ભા. ૮'નું નિવેદન ૧૪૪ પૃષ્ઠ રાકે છે, જ્યારે તે ગ્રંથ સાડાઆઠસા પૃષ્ઠના છે. શ્રીમદ્ એકંદરે મહાભારત (Voluminous) લેખક છે. તેમના આ ગ્રહ્ય યા દોષ તેમની પ્રસ્તાવનાઓમાં પણ ગ્રુપ્ત નથી રહેતા.

તેમના ગદ્યની આ ઝુટિએા બાદ કરતાં એક દર રીતે તેમનું લખાણ ઊંચી કાેટિનું કહી શકાય. લાષાશુદ્ધિ, અર્થગૌરવ વગેરેથી તેમનું લખાણ શૃંગારાયું છે. તેમના પ્રૌઢ લખાણના ટ્રંકા નમ્ના આપી વિવેચન પૂર્ણ કરીશું.

"ઉત્તમ ખેતી, મધ્યમ વેપાર, એ બેનું સંરક્ષણ કરનાર અને એ બેને ખીલવીને વિશ્વનું પાષણ કરનાર વૈશ્ય વર્ગ જેટલા પ્રમાણમાં ઉન્નતિપર હોય છે તેટલા પ્રમાણમાં ધ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને શૂદ્ર વર્ણ પણ ઉન્નતિપર હાય છે. દેશ અને પરદેશની સાથે કયવિક્રય કરીને દેશને ધન અને હુંન્નરકળા વડે આખાદ અનાવીને, ધર્મની ખાદ્ય સ્થિતિના ધર્મ વૃદ્ધિકારક વ્યાપારાને વૈશ્ય વર્ગ ખીલવી શકે છે. જે દેશમાં અને જે ધર્મમાં વૈશ્ય વર્ગ ની પડતી

પપ

હોાય છે તે દેશની અને તે ધર્મની પડતી થાય છે. વૈશ્ય વર્ગનું સંરક્ષણ ક્ષત્રિય વર્ગ કરી શકે છે, અને વૈશ્ય વર્ગને જ્ઞાનવડે ઉચ્ચ કરનાર હ્યાહ્મણ છે, અને તેમની સેવા કરનાર શ્રદ્ર અર્થાત્ સેવકવર્ગ 'છે."

(સં. ૧૯૬૭. સ્વહસ્ત-લિખિત નાંધ, પૃ. ૧૦૮)

"આ વિશ્વ એ કુદરતના આગ છે. તેમાં સવ' જીવાને એકસરખી રીતે જીવવાને હકક છે. કાેઇના પણ જીવવાના હકકને લૂંટી લેવા એ મનુષ્યની શુભ વૃત્તિનું લક્ષણ નથી. સવ' જીવા સત્તાએ પરમાતમાઓ છે. પ્રથમ જે સવે વિધ્યજીવાને શુભભાવની અપેક્ષાએ પૂજક અને છે તે સવે જીવાનું શુભ કમાં વહે શુભ કરવા સમર્થ ખને છે. આ વિધ્યવર્તા જીવા પ્રતિ તિરસ્કાર વા નીચ દૃષ્ટિથી એવું એ પાતાના આત્મા પ્રતિ તિરસ્કાર વા નીચ દૃષ્ટિથી એવું એ પાતાના આત્મા પ્રતિ તિરસ્કાર વા નીચ દૃષ્ટિથી એવું એ પાતાના આત્મા પ્રતિ તિરસ્કાર વા નીચ દૃષ્ટિથી દૃષ્યા ખરાબર છે: અને એમ કમધાગીએએ સવે જીવા પ્રતિ શુભ ભાવથી દેખવું. વિધ્યત્તી મનુષ્યા ગમે તે ધર્મના હાય, ગમે તે દૃશના હાય, તેઓના આત્માઓમાં અને મારા આત્મામાં સત્તાથી ભેદ નથી. તેઓ તે હું છું, અને હું તે તેઓ છે. સવે જીવાની સાથે મારા આત્મિક સંખંધ છે."

(' કર્મચાત્ર', પૃ. ૪૪૨)

"જે ભય પામે છે, એ વિશ્વના પગ તળે કચરાય છે. જે ભય પામીને કમેં યોગથી બ્રષ્ટ થાય છે, તે અજ્ઞાત કુપમાં ઉતરે છે. ભય પામનારને જીવવાના અધિકાર નથી. કાનાથી ભય પામવાના છે? શું ઈશ્વરથી ભય પામવા જોઇએ ક ઇશ્વર કદી ભય કરનાર નથી, તે કાઇને હુઃખ આપનાર નથી. માટે ઇશ્વરથી ભય ન પામવા જોઇએ. ઇશ્વર પરમાત્મા, અનંત, આનંદરૂપ છે. તેનાથી કાઇને ભય થયા નથી અને થનાર નથી. યમથી ભય પામવા જોઇએ ક ના, તે કદાપિ આત્માના નાશ કરી શકે તેમ નથી.

(' કમયાેગ,' પૃ. ૪૯૯)

આ ફકરાએામાં ભાષાસૌષ્ઠવ, રકુટ, ઉન્નત અને પ્રૌઢ વિચારા, માધુર્ય, એાજસ, અને સ્વાભાવિક સરળતા દૃષ્ટિગમ્ય થયા સિવાય નથી રહેતાં. દ્વંકા દૂંકા વાકયા અને સમજા-વવાની શૈલી હૃદયંગમ છે. શ્રીમદ્ની ભવ્ય શક્તિનું અત્રે આછું દર્શન થાય છે. એકાદ વધુ નમુના જોઇએ:—

"પાતાની સ્વતંત્રતા પાતાને હાથે પ્રાપ્ત થઇ શકે છે. પશુબળથી ઉન્નત અનેલ કાઇ દેશ વસ્તુતઃ સ્વરાજ્ય, સ્વતંત્રતાના ભાગી નથી. પશુબળના પ્રયાગથી અન્ય દેશાની પ્રજાઓને શુલામ બનાવવી અને તેઓની સત્ય સ્વાતંત્રતાના ઘાતક બનવું, એ ઇશ્વરને માનનારને ઘાર કલ કરુપ છે"……" પશુંઓને અને પંખીઓને શુલામી પ્યારી લાગતી નથી તા મનુષ્યને શુલામ બનાવવા, અને તેઓનું સ્વરાજ્ય પડાવી લેવું, એ મનુષ્યનું કત્વા વથી. પશુ અને પંખી પાતાની સ્વતંત્રતા અથે છે તે છે, તા જેઓ મનુષ્ય શરીર ધારણ કરીને પશુના કરતાં પણ રિશેષ પરતંત્ર શુલામ બને છે તેઓના જીવવાથી પણ શું અને મરવાથી પણ શું ? તથા તેવા પરતંત્ર શુલામ મનુષ્યના સ્વામી, પ્રભુ, શેઠ બનીને જીવવાથી

પક

શું અને મરવાથી શું ? મતુષ્યમાત્રને સ્વજનની અને સ્વજન્મભૂમિ અન્ને સ્વર્ગાથકી પણ પ્યારી હાય છે. '' जगनीं जनमभूमिश्च स्वर्गादणि गरीयसी.''

"જન્મભૂમિના દ્રોહ ન કરવા જોઇએ. ઇદ્રની પદવી મળે તા પણ જન્મભૂમિના દ્રોહ ન કરવા જોઇએ. કાઇ મસ્તકને ઉડાવી નાંખે તા પણ, સ્વદેશ—જન્મભૂમિના જ્યારે દ્રોહ કરશે નહિ અને પરદેશીઓના દ્રેષ કરશે નહિ ત્યારે તેઓ સર્વ શક્તિઓને એકડી કરી તેના સદુ-પયાગ કરી આર્યદેશની પ્રખ્યાતિને વિશ્વવ્યાપક કરી શકશે."

(પૃ. ૨૪)

"હે આર્ય ભારત! અન્ય પર વિશ્વાસ રાખી રહે નહિ. અન્યદેશોના પાતાના પર અન્યાય-જીદમ થાય, તેના વિચાર કર. હજારા ગાઉથી અન્યદેશીઓ આવીને કાઇ દેશતું રાજ્ય કરે એ કંઇ પરમાર્થ માટે હોઇ શકે નહિ.......સર્વ દેશીય મનુષ્યા સ્વસ્વદેશહિતાર્થ સ્વસ્વરાજય-સ્વાતંત્ર્ય ઇચ્છે તે ન્યાય છે. તેમાં તે કંઇ અન્યદેશીય પ્રજાના દ્રોહ—દ્રેષ કરતા નથી. ઇગ્લેંડ પર માના કે અન્ય પ્રજા આક્રમણ કરે અને ઇગ્લેંડને પરતંત્ર અનાવી તેઓનું સર્વ કંઇ ચૂસી લે, તે વખતે ઇગ્લેંડના લાકા ભૂખે મરે, દુ:ખી થાય તેથી ઇગ્લેંડના લાકા, સ્વદેશ-સ્વરાજય સંપાદન કરવા માટે અન્ય રાજ્યની સાથે અસહકાર કરે, અધનથી મુક્ત થવા અનેક ઉપાયા કરે, તેથી કંઇ ઇગ્લેંડની પ્રજા રાજ્યની સાથે અસહકાર કરે, અમેરિકાએ સ્વરાજ પ્રાપ્ત કરવા સ્વઅળથી પાતાનું રક્ષણ કર્યું તેમાં કંઇ રાજદ્રોહ કહેવાય નહિ, તેમ ભારતના સ્વરાજય માટે હિંદીઓ ન્યાયપૂર્વ સ્વરાજય હિલચાલ કરે તેમાં રાજદ્રોહ નથી પરંતુ સ્વદેશ ભક્તિ કહેવાય.

" બ્રિટિશાએ હિંદ પર રાજ્ય કરવું હોય તો ઇગ્લેંડના લાેકાના સરખા હિંદીઓને સમાનતાના હકક આપવા જોઇએ. ડાબી અને જમણી આંખની પેઠે, બન્ને દેશ પર એકસરખો કાયદાની પદ્ધતિવ્યવસ્થા હાેય તાેજ તેઓ હિંદને પ્રેમથી પાતાના ખંધુ તરીકે એક્યની ગ્રંથએ જોડી શકશે. હિંદીઓએ પ્રથમ સંપ અને વ્યવસ્થિત બળથી એકય સાધવું જોઇએ."

(પૃ. ૩૦)

ભાષાની મનાહરતા, તીખાશ અને ઉશ્કેરી મૂકવાની શકિત છતાં દલીલાના પ્રવાહ અને માતૃલ્ધિના અજબ પ્રેમ જોતાં જાણે કાઇ પુખ્ત વિચારવાન રાજનૈતિક પુરુષ બાલતો હાય તેવું લાગે છે. ઘડીલર કાઇને પ્રશ્ન થાય કે " આ તે ચાગીના શખ્દા કે રાજયાગીના ? કે પછી ચાગેશ્વર કૃષ્ણ હતાશ થઇ બેઠેલા ભારતરૂપી અર્જીનને કુર્ફ્ષેત્રના રહ્યાંગણે આમ કપદેશે છે ?"

हतो वा प्रात्यसि स्वर्ग, जित्वा वा मोक्ष्यसे महोम्। तस्मादत्विष्ठ कौतेय, युद्धाय कृतनिश्रयः॥

ભાવાર્થ:—મૃત્યુથી તને સ્વર્ગપ્રાપ્તિ થશે, અને જીતવાથી તું પૃથ્વીના ભાકતા થઇશ, માટે હે કો તેય! યુધ્ધના નિશ્ચય કરીને ઊભા થા. (ભગવદ્ગીતા.)

શ્રીમદ્ રચિત પ્રંથાની ક્રમવાર સાહિત્ય સમાલાચના

અધ્યાતમ યાગ તત્વચિન્તન ધર્મ સદ્ધોધ ભજન સમાજસેવા રાષ્ટ્રપ્રેમ અને માનવાધ્ધાર ઉપર ચારિત્રનાયકે વિપુત્ર સાહિત્યસર્જન કર્યું છે–શ્રી. અ. જ્ઞા. પ્ર. મંડળે પ્રકટ કરેલા–(તેમના સ્વર્ગગમન બાદ પશુ) ૧૧૩ શ્રંથાની સમિક્ષા કરતાં સર્જનના કાળ-ક્રમ ન સાચવીયે તાયે ચાલશે. લખાયાના અને મુદ્રણ થયાના કાળ ક્રવચિત અંતર પાઉ છે છતાં આપણે તા બધાં જ પુસ્તકાનું સંક્ષિપ્ત સમીક્ષાકરણ કરીશું. આમાં શ્રીમદ્ના સ્વતંત્ર ગુજરાતી અને સંસ્કૃત શ્રંથા છે. ઉપરાંત અન્ય રચયિતા મહાપંડિતાના સર્વમાન્ય શ્રંથા ઉપર ટીકાઓ તેમજ અપ્રગટ શ્રંથાનું પ્રકટીકરણ, જે તેમણે કરેલ છે કે કરાવેલ છે, તે પણ તેમાં સમાઇ જશે.

શ્રીમદ્દના સમગ્ર સાહિત્યસર્જનને આઠ વિભાગામાં જો વહેંચવામાં આવે તો તે આ પ્રમાણે વહેંચી શકાય.

૧ તત્ત્વજ્ઞાન તથા અધ્યાત્મજ્ઞાન–૨ ઇતિહાસ. ૩ વિવેચન–ભાંષાતર. ૪ જીવનચરિત્રો. ૫ પત્રા નાંધા. ૬ ધર્મ નીતિ-બાેધ, ૭ કાવ્યા ભજનાે–ખંડકાવ્યા. ૮ સ'સ્કૃત ચંથા.

આમ લગભગ ૧૧૫ ગ્રંથા જાદી જાદી-સંસ્કૃત-માગધી-ગુજરાતી-હિન્દી ભાષાઓમાં જૂદા જૂદા વિષયો પર લગભગ ડેમી આઠ પેજી ૨૦૦૦૦-પૃષ્ટનું સરળ છતાં નક્કર ભાવ-વાહી છતાં ચાનક આપનાર સાહિત્ય શ્રીમદે જૈન અને જૈનેતર સમાજને સાંપ્યું છે. તેમાંના કેટલાક ગ્રંથાની છ-છ ચાર ચાર અને બબે ત્રણ ત્રણ આવૃત્તિએ થઇ છે. તે ગ્રંથાના પ્રકાશન માટે કદી કાંઇની પાસે નાણાં માગવાં પડ્યાં નથી અને નાણું તો આવે જ જતું-અને મંડળ તે ગ્રંથા પ્રસિષ્ધ કરે જ જતું. આ સર્વ ગ્રંથાની યથામતિ સમિક્ષા આ સાથેનાં પૃષ્ટોમાં કરી છે, જેથી વાંચકાને ચારિત્રનાયકના ગ્રંથાલેખનના સામર્થ્યનું ભાન થશે.

શ્રીમદ્દનું સાહિત્યસર્જન વર્ગા'કરણ

૧ તત્વજ્ઞાન અધ્યાતમજ્ઞાન. ૧ અધ્યાતમ વ્યાખ્યાનમાળા ૨ સમાધિશતક. ૩ અનુભવપંચવિંશતી. ૪ આત્મપ્રદીપ ચંથ. ૫ પરમાત્મદર્શન. ૬ પરમાત્મજ્યોતિ. ૭ તત્વજ્ઞાન

પ૮

દીપિકા. ૮-૯ વચનામૃત લઘુ તથા ખુકત. ૧૦ યાેગદીપક. ૧૧ અધ્યાત્મશાંતિ. ૧૨. ષડ્દ્રવ્ય-વિચાર. ૧૩ કમેં યાેગ. ૧૪ આત્મતત્વદર્શન. ૧૫ આગમસારાહાર. ૧૬ અધ્યાત્મગીતા. ૧૭ સત્યસ્વરૂપ. ૧૮ ધ્યાનવિચાર. ૧૯ આત્મશક્તિપ્રકાશ. ૨૦ આત્મદર્શન. ૨૧ આત્મશિક્ષાભાવના પ્રકાશ. ૨૨ આત્મપ્રકાશ ૨૩ તત્વવિચાર. ૨૪ પ્રેમગીતા. ૨૫ અધ્યાત્મસાર.

ર ઇતિહાસ ૧ ઐતિહાસિક રાસમાળા-૨ જૈન ધર્મની પ્રાચીન અર્વાચીન સ્થિતિ-૩ વિજાપુર વૃત્તાંત લઘુ-૪ વિજાપુર વૃત્તાંત ખૃહત્. ૫ ગચ્છમત પ્રબંધ. ૬ સંઘપ્રગતિ ૭-૮-૯ જૈન ધાતુપ્રતિમા લેખસંગ્રહ લા-૧-૨.

3 વિવેચન ભાષાંતર. ૧ શ્રી આનંદઘનપદ ભાવાર્થં સંગ્રહ ૨ ધ્યાનવિગ્રાર ૩ ઈષાવાષ્ટ્રીપનિષદ્ ૪ સમાધિશતક. ૫ અતુભવ પંચવિંશતિ.

૪ જીવનચરિત્રો ૧ શ્રી સુખસાગર ગુણગીતા-૨ શ્રી રવિસાગર જીવનચરિત્ર. ૩-૪ શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજી ભા-૧-૨. ૫ શ્રી દેવવિલાસ. ૬ શ્રી કુપારપાળ ચરિત્ર-૭ શ્રી યશાવિજયજી જીવન.

પત્રા નાંધા. ૧–૨ ધાર્મિક ગઘ સંગ્રહ તથા પત્ર સદુપદેશ. ભાગ ૧. ૩-૪ પત્ર સદુપદેશ ભા. ૨–૩.

દ ધર્મનીતિ બાેધ—૧ શ્રી ગુરૂબાધ. ર તિર્થયાત્રાનું વિમાન. ૩–૪ શ્રાવક ધર્મ-સ્વરૂપ ભા–૧–૨. પ જૈનોપનિષદ્–૬ શિષ્યાપનિષદ્ધ ૭ ગુણાનુરાળ કુલક ૮ કન્યાવિકય નિષેધ. ૯ ચિન્તામણિ–૧૦ વર્તમાન સુધારા–૧૧ જૈન પ્રીસ્તી ધર્મના સુકાબલા. ૧૨ લાલાલજપત-રાય અને જૈન ધર્મ–૧૩–૧૪ વચનામૃત લઘુ–ખૃહત્ ૧૫ પ્રતિજ્ઞાપાલન–૧૬ મીત્રમૈત્રી–૧૭ શ્રી શાેકવિનાશક ગ્રંથ–૧૮ સાંવત્સરીક ક્ષમાપના ૧૯ જૈન ધાર્મિક શંકા સમાધાન–૨૦ જૈન સ્ત્રમાં મૂર્તિ પૂજા–૨૧–મુદ્રિત શે. જૈન ગ્રંથગાઇડ–૨૨ સ્મારક ગ્રંથ.

ઉ કાવ્ય વિભાગ-૧ થી ૧૧ ભજન સંગ્રહ ભા. ૧ થી ૧૧-૧૨. અધ્યાતમ ભજન સંગ્રહ. ૧૩-૧૪ ગહુલી સંગ્રહ ભા. ૧-૨. ૧૫ શ્રી ગુરૂગીત ગહુલી સંગ્રહ. ૧૬ ભારત સહકાર શિક્ષણ કાવ્ય. ૧૭ દેવવંદન સ્તુતિ સ્તવન સંગ્રહ. ૧૮ શ્રી કક્કાવલી સુંગાધ ગંય. ૧૯ સાખ્રમતી ગુણ શિક્ષણ કાવ્ય. ૨૦ સ્નાવપૂજા—૨૧-૨૨ પૂજાસંગ્રહ ભા. ૧-૨. ૨૩ અતિ-હાસિક રાસમાળા. ૨૪ સ્તવનસંગ્રહ.

૮ સાં સ્કૃત ગ્રાંથાે -૧ શુદ્ધોપયાેગ -૨ દયાગ્રંથ -૩ શ્રેષ્ઠ્રિક સુબાધ. ૪ શ્રી કૃષ્ણુ ગીતા -૫ સાંઘકર્તા ગ્રાંથા -૧ શુદ્ધોપયાેગ -૨ દયાગ્રંથ -૩ શ્રેષ્ઠ્રિક સુબાધ. ૪ શ્રી કૃષ્ણુ ગીતા -૫ સાંઘકર્તા ગ્યા. ૧ પ્રજ્ઞાસમાજ કર્તા ગ્યા ક્ષેપ્રિલ કાર્યા ૧૨ જીવક પ્રબાધ. ૧૩ આત્મ સ્વરૂપ. ૧૪ કર્મચાેગ. ૧૫ પ્રેમગીતા. ૧૬ જૈન ગીતા. ૧૭ આત્મદર્શન ગીતા. ૧૮ શિષ્યાેપનિષદ્. ૧૯ જૈનાપનિષદ્. ૨૦ યાેગપ્રદીપ ગ્રંથ. ૨૧ આત્માનું શાસન. ૨૨ સામ્યશતક.

પ૯

શ્રીમદ્નાં તત્ત્વજ્ઞાન તથા અધ્યાત્મજ્ઞાનનાં પુસ્તકોની સમીક્ષા પ્રથમ લઇશું. આ વિભાગમાં આવે તેવાં પુસ્તકો બીજા વિભાગોમાં જવાથી માત્ર ૨૫) શ્રે શે જ આમાં લીધા છે.

- 1. અધ્યાતમ ગ્યાખ્યાનમાળા-ગ્રંથાંક નંખર ૧. પૃ. ૨૦૦ રચના સં. ૧૯૬૪ ના શ્રાવણ શુદ પ. ભાષા ગુજરાતી. પ્રથમ શ્રી આત્માપાલક યાગ મંડળ નામનું એક સુમુલુ- એનું મંડળ સ્થપાયેલું. શ્રી ગુરૂદેવની પ્રેરણાથી શ્રી માણસા મુકામે એક આધ્યાત્મજ્ઞાનીએનું ત્રણ દિવસ માટે સંમેલન બાેલાવવામાં આવેલું, શેઠ વીરચંદભાઇ કૃષ્ણાજી તથા શ્રી માણસા સંઘે ત્રણ દિવસ આગંતુકાની ભક્તિ કરી, અને ત્રણે દિવસ યાગ અધ્યાત્મજ્ઞાન પર શ્રી ગુરૂદેવનાં તથા આવેલા વિદ્વાનાનાં ગ્યાખ્યાના થયાં હતાં ને આ જ સમયે શ્રી આધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મંડળની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. આ ત્રણે દિવસનાં અલગ અલગ વ્યાખ્યાનોનો સંગ્રહ છપાવી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો છે, ને સ્થપાયેલ નૂતન મંડળે આ શ્રંથ શ્રી સુદ્ધિસાગર સુરી ગ્રંથમાળાના પ્રથમ મણકા તરીકે પ્રસિદ્ધ કર્યો છે.
- ર. **શ્રી સમાધિશતક** ગુંથાંક નં. ૪. ૫ ધ્ટ ૩૨૫. રચના સં. ૧૯૬૨ વૈશાખ શુદ્ધ ૩. ભાષા સંસ્કૃત–ટીકા ગુજરાતીમાં છે. આવૃત્તિ બીજી. આ ગ્રંથ મૂળ સંસ્કૃતમાં ન્યાય વિશારદ ન્યાયાચાર્ય અનેક મહાગ્રંથ રચયિતા મહામહાપાધ્યાય શ્રીમદ યશાવિજયજી મહારાજે લખેલા છે. તેના પર શ્રી છુધ્ધિસાગરજી મહારાજે અર્થ-ભાવાર્થ અને વિવેચન વિસ્તારથી અનેક દર્શાતા ઉપનયા-કાવ્યાથી કર્યું છે. શ્રી ઉપાધ્યાયજના સુધારા વધારા-વાળા-તેમના સમર્થ વ્યક્તિત્વને દર્શાવનાર-સ્વતંત્ર શૈલીથી લખાયલા આ સમાધિશતકતું મુળ એક દિગંબર સંપ્રદાયના માનનીય સમાધિશતક નામના સંસ્કૃત ગ્રંથ છે. જેના કર્તા અને ટીકાકાર અનુક્રમે શ્રી પ્રભેન્દ્ર અને પ્રભાગંદ્ર નામના સમર્થ દિગંબર આધ્યાત્મિક વિચારકા છે આ 'સમાધિશતક' કે જેને શ્રી ઉપાધ્યાયજી " સમાધિ તંત્ર વિચાર " તરી કે ઉદ્ધાર કરતાં 'દાૈધિક શતક ' નામ આપે છે તેમાં એ સંસ્કૃત મુળ ગ્રાંથ ઉમેર્યા છે, અને તેના પર યથાયાેગ્ય અર્થ ભાવાર્થાદિક પણ લખ્યા છે. આમ આ સમાધિશતક–ગ્રંથના વિધાનમાં આ ધ્યાત્મિક ગ્રાંથકાર ત્રિપુટીના સુંદર યાેગ થયાે હાેઇ તે એક સુંદર ગ્રાંથ સર્જાઇ ગયાે છે. આજના જડવાદ તરફ ઘસડાઇ રહેલા ત્રિવિધ તાપ તપ્ત વિશ્વ-વાસી આત્માને આત્મા અને તેની શાંતિ સમાધિ પ્રાપ્ત કરવાનું પરમ સાધન આ ગ્રંથ બની રહે છે. અધ્યાત્મજ્ઞાન વિના ચૈતનને સ્ત્ર અને પર, જડ અને ચૈતનના ભેઢ સમજાતા નથી અને અજ્ઞાનવશ આત્મા પાતાને રાંક દુઃખો માની રીબાયા કરે છે. દુર્ગંતિ જાય છે આ માટે આત્માની એાળખ આપી ચેતનવાદ સમજાવી. આત્માન્નતિને માગે લઇ જવા આ ગ્રંથ એક મશાલચીની ગરજ સારે છે. શ્રીમદ્ ચશાવિજયજી જેવા સમર્થ જ્ઞાની તથા શ્રીમદ્ ભુધ્ધિસાગર સુરીજી જેવા પંહિત ટીકાકાર ભાવાર્થ આલેખક! આમ ઉભયના અદુભુત યાગમાંથી પ્રકટેલા આ ગ્રંથ અમાઘ છે.
- 3. **શ્રી અનુભવ પંચવિંશતિ ગ્રંથ** ગ્રંથાંક નંબર પ. પૃષ્ટ ૨૫૦. સં. ૧૯૫૯ ઉતરાયણુ–ભાષા સંસ્કૃત તથા ટીકા ગુજરાતીમાં. આ ગ્રંથનું પ્રાકટય અજબ જેવું છે**.**

ગુરૂશ્રી સં. ૧૯૫૮માં પાદરા વહાદરાથી કાવિઠા ગયા હતા. ત્યાંથી વિહાર કર્યો ત્યારે એક ઉપકરણ–દંડાસણ–કાવિઠા ભૂલી ગયેલા. ગામ બહાર આવતાં ને ન મળવાથી માણસને તે લેવા કાવિઠા ગામમાં માકલ્યા. તે આવે તે દરમીયાન ગુરૂશ્રીએ ત્યાં સુધીમાં તે ૨૫ શ્લાેકા સ્થી કાઢયા.

આ ગંથમાં પારંભમાં ગુરૂસ્વરૂપ દર્શાવ્યું છે. આદ આત્મસ્વરૂપની વ્યાખ્યા આપતાં જીવ-આત્મા-પરમાત્માની ભુમિકાઓ ને તેની પ્રાપ્તિના ઉપાયો દર્શાવ્યા છે. બાદ કમેં અને આત્માનો સંવાદ ખૂબ સુંદર રીતે આપ્યો છે. તે પછી આઠ પક્ષથી સિધ્ધસ્વરૂપ બતાવવામાં આવ્યું છે. ચાર નિર્ફ્રેપાના સ્વરૂપ દર્શનથી મુર્તિ પૂજાની માન્યતા યુક્તિપુર:સર સિધ્ધ કરી છે તે પછી શુધ્ધ ચેતના અને આત્માના સંવાદ આપતાં ગમે તેવા મુમુલુ પણ આત્મા જાગૃતિ —અંતર આત્મ સ્વરૂપની વિચારણા કરી આત્માનતિ સાધી શકે. બાદ જ્ઞાનપૂર્વ ધ્યાન કરવાની સરળ શૈલી બતાવી છે. જ્ઞાન અને જ્ઞાનીની મહત્તા સમજાય તે મનુષ્ય અજ્ઞાન પંથથી જ્ઞાનના પ્રકાશે સાચા માર્ગ પામે છે અને કેવળ જડ લક્ષ્મી સ્ત્રી પુત્રાદિકના માહમાં આત્મસ્વરૂપ જોઇ જાણી સમજી અનુભવી શકતો નથી તેને પાતાનું સાચું ભાન થાય છે, અને અંતરાત્મામાં ડાકોઉ કરી આત્માનતિ સાધવા ઉદ્યમવંત થઇ શકે છે. મૂળ સંસ્કૃત શ્લાકો પર ગુજરાતી ભાષામાં ડીકા દર્ણતા વિ. થી આ ગ્રંથ વધુ સુંદર માર્ગદર્શક બની રહે છે.

(૪) શ્રી આત્મપ્રદીપ ગ્રંથ ગ્રંથાંક નંબર દ. પૃ. ૩૦૦. રચના સં. ૧૯૬૪ ના ફાગણ સુદ ર ભાષા મુળ સંસ્કૃત. ટીકા ગુજરાતી. આ ગ્રંથ ગુરૂશ્રીએ ૧૯૬૧ સાલનું ચામાસું સ્વ જન્મભુમિ વીજાપુરમાં કરેલું. જેઠ વદીમાં વિજાપુર આવ્યા ત્યારે અધ્યાતમત્તાનની સ્કુરણા પ્રકટતાં એક દિવસમાં સા શ્લાકના મુળ ગ્રંથ બનાવેલા. બાદ માણસામાં માસકલ્પ કર્યો ત્યારે આ ગ્રંથના મુળ શ્લાકા પર સંસ્કૃતમાં વિસ્તૃત ટીકા લખવામાં આવેલી અને સં. ૧૯૬૫ ના ચૈત્ર વૈશાખ જેઠ માસમાં જાણીતા વિદ્વાત મણીલાલ નશુભાઇ દાસી બી. એ. એમણે ગુજરાતીમાં વિવેચન લખ્યું છે. આ પ્રમાણે આત્મપ્રદીપ મૂળ-સ્વાપત્ત ટીકા અને વિવેચન એ ત્રણના સમન્વય આમાં થયા છે.

આ ગ્રંથમાં આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્તિના પરમ શુભ હેતુએ વિસ્તારથી રસપ્રદ રીતે અનેક દુષ્ટાંતા, શ્લાકો, આધારા સહિત અતાવ્યા છે. આત્મજ્ઞાનના અધિકારી શિષ્યાનાં લક્ષણ અતાવ્યાં છે. આત્મજ્ઞાનમાં રમણતા કરવાથી પરમાન દ પ્રાપ્તિ થાય છે તે સ્પષ્ટ કર્યું છે.

સાધ્ય આત્મતત્ત્વ છે. સાધન આ ગ્રંથ છે, આ ગ્રંથમાં વર્ણનની મુખ્યતા અધ્યાતમાં જ્ઞાનની છે. અધ્યાત્મજ્ઞાનથી આત્મા પરમાત્માસ્વરૂપ અને છે. સ્રૉફં તત્વ્યમિસ વિ. આત્મજ્ઞાન પ્રેરક વાકયાની ખુમારીના રસ આત્મપ્રદીપ ગ્રંથના મનનથી સમજાય છે. સર્વ ગ્રંથામાં અધ્યાત્મ ગ્રંથ શ્રેષ્ઠ પદવી ભાગવે છે. અધ્યાત્મ જ્ઞાન-રસ-સ્વાનુભવ-કાઇ અદ્દસુત આનંદ આપે છે તે તેના સ્વાદ કરનાર જ સમજી શકે. લાહ જેમ સ્પર્ધમાણ યાગે સુવર્ણપદ પામે તેમ અને-

દ્રવ

કાન્ત અધ્યાત્મ ગ્રંથરૂપ સ્પર્શમાણિના ચાેગે આત્મા પરસાત્મપણાને પામે છે. એ ઉદેશને સિદ્ધ કરવા આ ગ્રંથની રચના કરવામાં આવી છે. મૂળ શ્લાેક તેના ઉપર વિસ્તૃત સ્વાેપર્સ ટીકા અને શ્રી દાેસીનું વિવેચન, આમ આ ગ્રંથ ઉત્તમ રસ–આસ્વાદનનું પાત્ર બની રહ્યો છે.

આ ગ્રંથમાં જ ખીં સ્વતંત્ર સંસ્કૃત ગ્રંથ શ્રી આત્મદર્શન ગીતા આપેલ છે. આ એક અદ્દલુત ગ્રંથ છે ને તે ગિર્વાલુગીરાના અલ્યાસી—અધ્યાતમ—જ્ઞાન રસ રસીયા મુમુલુએાને તેા પરમ આલ્હાદ આપે છે. આ ગ્રંથથાં મુળ શ્લે!કા ૧૮૨ છે. આત્મદર્શન ગીતા ખરેખર એક મહાન્ ગીતા જ છે. તેની રચના સં. ૧૯૬૫ ના જેઠ શુદ્દ ૩ ના રાજ અમદાવાદ નગરમાં કરવામાં આવી છે. આના રસલાગી વાંચક બ્રમર આ ગીતા વાંચતાં ડાલી ઉઠે એવા રસ તેમાં લયાં છે. માનવ આત્મા લગૃતિ પામ્યા ખાદ જે આત્મસાધનાથી ઉંચ ભૂમિકાએા ચઢતા લાય તે આત્મસાધનનું સ્વરૂપ લેખક આમાં સવિસ્તર સુંદર રસીક રીતે આપતાં એ રસમાં આત્મ સમાધિ—દર્શન સુખસાગરમાં પાતે જ ડૂખતા લાય છે, અને પાતે સાધેલ આત્મસમાધિ દ્વારા મેળવેલ નિલનંદની અદ્ભુત ખુમારીનું વિવેચન સંસ્કૃત શ્લાકા દ્વારા વાંચકાને આપે છે. આ ગ્રંથ ઉપર ગુજરાતી ટીકા કે વિવેચન થયેલ નથી તે થવાની જરૂર છે. તે થશે ત્યારે વાંચકાને અદ્ભુત વાંચન મળશે.

(પ) **શ્રી પરમાત્મ દર્શન** ત્રથાંક નંબર ૮ મા. પૃષ્ઠ. ૪૦૮ રચના સંવત ૧૯૬૦ અષાડ સુદ ૫ ભાષા ગુજરાતી. આ સુ^{*}દર ગ્રંથમાં અનેક વિષયે৷ સાગરમાં સરિતા-એાની જેમ સમાવ્યા છે. કુલ ગુજરાતી ગાથાએા પ૧૮ રસભરી શૈલીમાં વહી જાય છે. ગુરુની શક્તિ સિદ્ધ કરવા પ્રદેશી રાજા અને કેશી કુમારના સંવાદ આપી આત્માની અસ્તિતા સિદ્ધ કરી છે. જ્ઞાન અને ક્રિયાના સંવાદ ઘડીક થંભાવી દે છે, યાગ્ય અયાગ્ય શ્રોતાઓનાં લક્ષણ અતાવ્યાં છે, ષ્ડ-દ્રવ્યનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ કર્યું છે. આત્મ ધર્મની મહત્તા અતાવતાં લેખક પાતે જ જાણે આત્મધર્મમાં ડૂબે છે, ને તે સાધવા નિષ્કપટપણું આદિ ગુણાની જરૂરી આત બતાવી છે. બાદ આત્માની શાધ કાઇ વિરક્ષા જ કરી શકે તે માટે બાદશાહ અને કંકીરની વાર્તા આપી છે. સાધુની આત્મધ્યાન આદિ ક્રિયાએા સ્કુટ કરતાં ઘણાં દર્દાતા આપી દીધાં છે. ખાદ મુમુક્ષુએ દશ પ્રશ્નાે સંબંધી વિચારવા જેવું છે તે દર્શાવ્યું છે આ દશ પ્રશ્નાે પૃ. ૧૯૦ પર છે ને તે અતિ વિચારણીય છે. સાતમા પ્રશ્નમાં હું સંસારમાં જન્મમરણ પામું છું તેનું કારણ શું ? તે માટે કર્મ રાજાને ધર્મ રાજાનું યુદ્ધ વર્ણવ્યું છે. આ દશ પ્રશ્ના જો કાઇ સાદ્યંત વિચારપૂર્વ ક વાંચે તેા વર્ષો પર્ય ત વાંચનથી ન મળે તેટલું વાંચક મેળવી શકે. આત્મા કર્મના લાકતા કેવી રીતે અને છે તે પ્રશ્નના ઉત્તર માટે લેખકે ગહન-વિવેચન કરેલ છે. આત્મસિદ્ધિ કરવાના ઉપાયા અભ્યાસનાં સહાયક ખળા વિસ્તારથી આપ્યાં છે. આત્મા કમ⁶ના નાશ કરી અનંત સુખ પ્રાપ્ત કરી અમર થઇ શકે છે તે બતાવવામાં લેખકે ઉત્તમ શેલી અને રસિક ભાષામાં હાથ ધાઇ નાંખ્યા છે. દર્દાતા-ભજના-દુહા તથા વિષદ્ ટીકાએાની ઘનવૃષ્ટિ કરી આ આખા ગ્રાંથને માનવાપકારક અનાવવામાં લેખકે પરમ પુરૂષાર્થ દાખવ્યા છે. આગમાનું દોહન કરી પરમતત્ત્વ-પરમાત્મ દર્શન કરવાના જવલંત રાજમાર્ગ એટલે જ પરમાત્મ દર્શન.

(१) શ્રી પરમાત્મ જ્યાંતિ:—ગ્રંથાંક નં. ૯ પૃષ્ઠ. ૪૭૦ રચના સં. ૧૯૮૪ના શ્રાવણ શુદ ૧૫ ભાષા સંસ્કૃત માગધી ગુજરાતી. આ ગ્રંથની મૂળ કૃતિ શ્રીમદ્ શશાવિજયજી મહારાજે સંસ્કૃત ૨૫ શ્લાેક રૂપે રચેલી છે. તે પર તે વિષયના પરમપ્રેમી શ્રીમદ્ ખુદ્ધિસાગર સુરીશ્વરે સંસ્કૃત ટીકા અને ગુજરાતી ભાષામાં વિવેચન કરી અધ્યાત્મજ્ઞાન તેમજ યાગજ્ઞાનની ઉત્તમતા અનેક દ્રષ્ટિએ અનેક આધરા શ્લાેકા દવ્ટાંતાથી સિધ્ધ કરી ખતાવી છે. "પરમજયાતિ –ઉવલ્યજ્ઞાન"ની સિદ્ધિ કરવામાં શ્રીમદે પાતાના સ્વાનુભવ–યાગાધ્યાત્મજ્ઞાનને જાણે કસાેટીએ ચઢાવતા હાય તેમ ખુખ ચકાસણી કરી ખુખ ખીલી ઊઠયાં છે. શ્રીમદ્ના ઉપાધ્યાયજ યશા-વિજયજી, શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજી, શ્રીમદ્ આનંદઘનજી જેવા પરમ આધ્યાત્મક–યાગનિષ્ઠ–મસ્ત જ્ઞાનીએ પરના અજબ પ્રેમ અને પૃજયભાવ પદેપદે પ્રદર્શીત થાય છે.

આ ગંથના પ્રથમ ત્રણ શ્લાેક ઉપર જ ૩૫૭ પૃષ્ઠ જેટલું વિવેચન કરી તેમાં શુધ્ધ દેવ–ગુરૂ–ધર્મ નું સત્યસ્વરૂપ શાસ્ત્રના અનેક પાઠાે આપી દર્શાવ્યું છે. આત્માને કર્મ લાગે છે અને તેના ક્ષય પણ થાય છે તે અનેક દાખલા દલીલાેથી સિધ્ધ કરી બતાવ્યું છે.

આજ ગ્રંથમાં ચાેયપ્રદીપ, આત્માનુશાશન અને સામ્યશતક જેવા મહાન્ ઉપકારક ગ્રંથા શુધ્ધ કરી ગુર્જર ભાષામાં ભાવાર્થ સાથે કાખલ કર્યા છે. ઉપરાંત શ્રીમદ્ યશાવિજયજી વિરચીત 'પરમજ્યોતિ' ગ્રંથ પણ દાખલ કર્યો છે.

આત્મા અને પરમાત્માના સ્વરૂપનું સત્ય-શુધ્ધજ્ઞાન પ્રત્યેક મનુષ્યને થાય તો તેઓ અનેક દુ:ખમાંથી છૂટી જાય ને પરમ સુખની પ્રાપ્તિ થઇ શકે તે માટે સર્વના કલ્યાણ અર્થે શ્રીમદ્દ યશાવિજયજી કૃત પરમાત્મ પંચવિંશતિકા ગ્રથ ઉપર સંસ્કૃત ટીકા તથા ગુર્જર ભાષામાં વિવેચન કરી તેનું નામ શ્રી પરમાત્મજયાતિ રાખ્યું છે. આ ગ્રંથમાં મુખ્યતા અધ્યાત્મિક વિષય છે, અને અન્ય પ્રાચીન આધ્યાત્મિક ગ્રંથને દાખલ કરી તે પર પણ વિવેચન લખ્યું છે.

આ ગ્રંથમાં આત્મજ્ઞાન તરફ લક્ષ્ય રાખી નિશ્ચય પ્રસંગે નિશ્ચયની અને વ્યવહાર પ્રસંગે વ્યહારની મુખ્યતા દર્શાવી છે. વ્યહવાર અને નિશ્ચય એ ખંનેને સાથે રાખી ધર્મ તથા તત્વની ગવેષણા કરવી એ સ્પષ્ટ કરવામાં લેખકે ખૂબ કાળજીલરી રીતે કલમ ચલાવી વાંચકા પર મહાન્ ઉપકાર કર્યો છે, ગ્રંથના મુળ પચીસ શ્લાકા પૈકી પ્રથમ શ્લાક આ પ્રમાણે છે.

परमात्मा पर्रज्योति: परमेष्टि निर्रजन: अज: सनातनः शंभु: स्वयंभूर्जयताज्जिनः १

શાળ્દાર્થ:—પરમાત્મા, પરંજયોતિ, પરમેષ્ટિ, નિરંજન, અજ, સનાતન, શંભુ ઐવા જિન પ્રભુ જય કરાે.

આ ગાંધમાં શ્રી ' ચાેગ પ્રદીપ ' ગાંધ અંતર્ગત છે. અતિ દિવ્ય એવા આ ગાંધમાં

§3

૧૪૨ અતિ રસિક યાેગ–આપ્યાત્મજ્ઞાન રસપરિપ્લવિત શ્લાેકા છે. છેલ્લાં કેટલાકના ભાવાર્થ તપાસીએ:—

" વૈષ્યીક સુખ ત્યાં સુધી પ્રિય લાગેછે જ્યાં લગી અનાહતલયથી ઉત્પન્ન થયેલું સુખ પ્રાપ્ત થયું નથી " (શ્લોક ૧૨૩)

'આત્માનુશાસન' ગ્રંથના ૭૭ અદ્લુત શ્લોકો છે તે પૈકીઃ—

જયાં જરા–મરણુ–ભય નથી પરાભવ–સંકલેશનથી એવી મુક્તિ છે. તે યેાગક્રિયા વડે અને ધ્યાનથી પમાચ છે. (શ્લાક ૭૪)

'સામ્યશતક'ના ૧૦૬ ઉત્તમ શ્લાેક છે. જેમાંના એક જુવાેઃ---

"ઘણા પારા જેવું ચંચળ મન સામ્ય ગુણરૂપ દિવ્યોષધિના સ્થિર મહિમાથી અક્રિય થઇ કલ્યાણપણું ધારણ કરે છે. (શ્લોક ૧૦૩)

"અત્યંત કલેશાવેશને તજીને ચિત્ત વહે જે સિધ્ધરસ; ધ્યાન કર્યો છતાં પશુ યાગીન્દ્ર લક્ષણ ધરતા પુરૂષાના સત્કલ્યાણપણાને તત્કાળ વિસ્તારે છે. તે આ સામ્યભાવ રૂપ સિધ્ધરસ છે કે જે માેક્ષ લિક્ષ્મિવાળા અને અદ્ભુત વૈભવવાળા છે. તેને વિદ્વનાના આનંદને જીવાડવા માટે મેં કહી અતાવ્યા.

સમગ્ર ગાંચ એટલે બધા અદ્ભુત યાગ અધ્યાત્મ જ્ઞાન રસથી છલકે છે કે તે વાંચનાર જ તેને આસ્વાદી પરમાનંદ તથા મુક્તિ પામી શકે.'

(૭) તત્વજ્ઞાન દીપિકા

ગ્રથાંક નં. ૧૭ પૃ. ૧૪૦ આવૃતિ બીજી રચના સં. ૧૯૬૦ બીજી આવૃતિ સં. ૧૯૬૭માં પ્રકટ કરી છે. ભાષા ગુજરાતી.

આ જડવાદ Materialism ના જમાનામાં દરેક ધર્મ વાળાએાની માફક–વિજ્ઞાનવશ જૈના પણ પાતાના જૈનધર્મ–તેના સિદ્ધાંતા અને સમજાવનાર ગુરુઓ પ્રત્યે બેહદ બેકાળજી ધરાવતા થતા જાય છે. જૈન ધર્મના સિધ્ધાંતા–જૈન ધર્મના ઇતિહાસ, જૈન ધર્મનું રહસ્ય અન્ય ધર્મા સાથે તેના મુકાળલા કરી તેના સત્યાસત્યના નિર્ણય કરવા કાઇને પ્રસદ નથી.

સુવર્ણું અને રૂપાની પરિક્ષા કરવાની કડાકુટમાં ન પડતાં એક જ માનવું એ જેટલું ભૂલ ભરેલું છે, તેટલું જ **ધર્મ સિલ્દાંતા જાણવા**માં કડાકુટ સમજી સત્ય જાણવાથી દુર રહે-નારાએ પાતાના જીવનને ગમે તેવી ડામાેડાળ સ્થિતિમાં રાખે તે અતિ ખેઠજનક છે.

જૈન એટલે શું ? જીન એટલે કેાલ્ ? જુદાજીદા ધર્મોમાં મનાતા દેવ–ઇશ્વર–પરમાત્મા ભગવાન અને જિનદેવમાં શાે ફેર છે? ઇશ્વર સૃષ્ટિકર્તા હોઇ શકે કે નહિ ? જૈન ધર્મની

પ્રાચીનતાના પ્રમાણા કયાં છે ? શાં છે ? તથા બીજી ધર્મની કેટલીક જાણવા યેાગ્ય માનતામાં અને જૈન ધર્મમાં શાે ભેદ છે ? જૈન તત્વાની શ્રેષ્ઠતા કંઈ રીતે છે ? તેનું આ ગ્રંથમાં શ્રીમદે બાલજીવાને પણ સમજ પડે એ રીતે સરળ ભાષામાં પ્રરૂપણ કરેલું પ્રતિત થાય છે.

ખાસ કરીને તત્વજીજ્ઞાસુ, ખાલ-જીવા, અને જેમને કાેલેજના જ્ઞાનથી ધર્મ તરફ ધર્મ ગુરુઓ તરફ શાસ્ત્રો, સિધ્ધાંતા તત્વજ્ઞાન તરફ 'નફરત' થઇ હાેય છે. તેઓને આ ગ્રાંથ એકવાર વાંચી જવા ખાસ ભલામણ છે.

પાઠશાળાએા, હાઇસ્કુલાે તેમજ કન્યાશાળાએામાં ખાસ આ ગ્રંથ ચલાવવા તેમના સંચાલકાેને ભલામણ કરતાં અમને આંચકાે લાગતાે નથી.

(૮) વચનામૃત-ગ્રંથાંક નં. ૨૨ પૃષ્ઠે. ૩૭૬ રચના સંવત ૧૯૬૮ ભાષા ગુજરાતી.

વાચનામૃત મૂળ નાનકડું પુસ્તક સં. ૧૯૫૯માં ષાદરાના ગુરુભકત વકીલ માહનલાલ હીમચંદ એમને ઉપદેશ માટે લખાયેલું, અને તેમણે જ પ્રક્ટ કરેલું ખાદ ગુરુશ્રીએ ઘણા વિસ્તારથી તે ગ્રથમાં અનેક વિષયા ઉમેરી પુનઃ તૈયાર કર્યું અને તે ૧૯૬૮માં મંડળના ૨૨ મા અંક તરીકે પ્રક્ટ થયું છે. આ ગ્રંથમાં લેખકે જુદાજુદા પ્રસંગે-જુદાજુદા સ્થાને લખેલા-પ્રક્ટ થયેલા લેખો-અમૃત વચના આ વચનામૃતમાં દાખલ કર્યા છે. નિવૃત્તિ સમયે આ ગ્રંથ વાંચતાં-જીવનને ઉપયાગી-આત્માન્નતિ કરનાર અને જીત્તાસા તૃપ્ત કરવા ઉપરાંત પાતાના ભાવિમાં ઢાકીઉં કરાવી સ્વકર્ત વ્ય માટે જાગૃત કરવા પ્રેરે તેવા સુંદર અને સુરસભર છે એમ વાચકને લાગ્યા સિવાય રહેશે નહિ.

આ વચનામૃત ગ્રંથમાં તે ઉપરાંત **ગુણાનુરાગ** તથા શ્રાવકધર્મ ભાગ ૧–૨ એમ ત્રણ ગ્રંથા પણ સમાવી દીધા છે. જે વાંચકાને કાેઇ જુદા જ આનંદમાં ડુબાવી શકે છે.

આજના જડવાદના જમાનામાં હલકી કાેટીના નવલકથાએ તથા સીનેમા નાટકાેનું સાહિત્ય વાંચનારને આ ગ્રંથ વાંચશે તાે વાંચન—સાહિત્ય કર્યું ઉત્તમ તે સમજાયા વિના રહેશે રહી. આ ગ્રંથના વાંચન વ્યાપારમાં વાંચકને પ્રતિત થશે કે તે નવું—નકકર—ઉત્તમ અને છવનને ઉપયાગી કમાયા છે, જ્યારે નાેવેલા કે નાટક સીનેમા સાહિત્ય વાંચન ખાદ કંઇક શુમાવ્યાના ખેદ તેને સમજાશે જ. વચનામૃત ખરેખર વચનદારા અમૃત જ પીરસે છે ને તેના પાન કરનારને અમર ખનાવવા સમર્થ છે જ.

(૯) અધ્યાત્મ શાન્તિ-ગ્રંથાંક ૨૬ પૃષ્ઠ ૧૨૬ રચના સં. ૧૯૫૯ આવૃત્તિ ત્રીજી ભાષા ગુજરાતી,

આ ગ્રંથ પાદરામાં સં. ૧૯૫૯ના માગશર વદી ૩ ને રાજ પૂર્ણ થયા, તે પાદરાના ગુરુભક્ત વકીલ માહનલાલ હીમચંદના બાધાર્થ લખાયલ છે, પ્રશસ્તિમાં કર્તા ગ્રંથાંતે લખે છે કે:-

નગર પાદરાવાસી શેઠ, માેહનલાલ વડીલ, શ્રધ્ધાવંત વિવેકવંત, જેનું રૂકુ શીલ. નગર પાદરામાં રહી, વાંચી શાસ્ત્રો અનેક, ઉપકારક દર્ષિ થડી, કીધી કૃતિ વિવેક.

આ ગ્રંથમાં આત્માને શાન્તિ શી રીતે મળે ? કયારે મળે ? તેના ઉપાયા, આત્માનું મૂળ સ્વર્પ અને તે સમજાવવા આત્મા અને કર્મના સંબંધ, તેમજ બહિરાત્મા—અંતરાત્મા— પરમાત્મા એ ત્રણ પ્રકારના આત્માનું સ્વરૂપ વર્ણી છેવટે એક આત્મતત્વ જ જાણવા અનુ-ભવવા યાગ્ય છે તે દર્શાવ્યું છે.

સહજઆત્મસુખ-અંતરાત્મસુખાનુભવ અને સંસારના કટુ અનુભવા ખાદ વિરામવા ઇચ્છતા શાંતિ શાેધતા માનવાતમાને શાંતિ–સમાધિ અને વિરામની ભુખ કડકડીને લાગે છે ત્યારે, કવચિત ઉત્તરાવસ્થામાં પણ સંસારને ઘણા ઉપયાગી કે નકામા અને ત્યારે પણ જંજાળી જીવડાને અને વિરમવા મથતા આત્માંઓને સ્ત્રીપુરૂષ, યુવાન કે વૃઘ્ધ ગમે તે, કામ ધર્મ સંપ્રદાય કે સમાજના માનવાતમાને આ ગ્રંથ ખરેખર આત્મિક શાંતિ આપવા સમર્થ છે જ.

્**૧૦) શ્રી પડ્ડ્રવ્ય વિચાર**∽ગ્રંથાંક ન**ં.** ૩૫ પૃ. ૨૩૮ આવૃત્તિ ત્રીજી રચના સંવત ૧૯૫૯ ભાષા ગુજરાતી–માગધી.

આ ગ્રંથ-ષ્ડ્રત્ય વિચાર એ જૈન દર્શના ચાર અનુચાગ-દ્રવ્યાનુચાય-ગિહ્યુતાનુ-યાગ ચરલુકરલાનુચાંગ-તથા-કથાનુચાંગ પૈકી દ્રત્યાનુચાંગના પાયા Foundaton રૂપ છે. જૈન દર્શનની લબ્ધ ઈમારતના પાયા-દબ્યાનુચાંગ હાઇ દ્રબ્યાનુચાંગના પાયા ષડ્-દ્રબ્ય વિચાર છે. આમાં નવતત્વ પહ્ય સમાઇ જાય છે. આ ગ્રંથના જ્ઞાન વહે જ આધ્યાત્મજ્ઞાનના ગહન ગ્રંથા સમજવા સહેલાઇ થાય છે. જૈન દર્શનના જે મહાન્ સિધ્ધાંતા-તત્વા-દ્રીફસુદ્રીએ અને વિદેશીએ યુરાપીયના તથા જૈનેતરાને મુગ્ય કર્યા છે તે, જૈનદર્શના—દ્રબ્યાનુચાંગને જ લઇને છે. એવા આ ગ્રંથ અતિ વિચારણીય અને અભ્યાસ કરવા યાગ્ય છે. મુળ ગ્રંથ રચના કરવાનું નીમિત્ત લેખકના પાતાના શખ્દામાં નીચે આપીએ છીએ.

મુખ્ય પ્રયાજન

" હું સુરતથી વિહાર-પ્રવાસ કરી પાદરા આવ્યો, ત્યાંના શ્રાવક વકીલ માહનલાલ હીમચંદના સમાગમ થયા, તેમને ષ્ડદ્રવ્યનું સ્વરુપ જાણવાની જીજ્ઞાસા થતાં વિનંતી કરવાથી પૂર્વાચાર્યો કૃત ચંચામાંથી ઉધ્ધરીને આ પડ્દ્રવ્ય વિચાર પ્રખંધ લખી તેમને સમજાવતાં તેમને ઘણા હવે થયા; જૈન ધમે તત્વ પરની શ્રદ્ધા દ્રઢ થઇ તેમજ ખીજા પણ ઘણાઓને લાભ થયા."

આમ સહજ જીજ્ઞાસાપૂર્તિ તે આ ગહન ગ્રાંથ. આ ગ્રાંથ ખરેખર અતિ ગહન હાેઇ ગીતાર્થ જ્ઞાની ગુરૂ પાસે સમજી વાંચવા અભ્યાસ કરવાથી ઘણા હિતકર્તા થઇ પડશે.

આ ગ્રંથમાં દ્રવ્યના ષડ્લેદ, તેના ગુણા તેના પર્યાયા તેનું સ્વરૂપ ક્ષેત્રક્ષેત્રી, પરમાણુના લેદ, આત્માનું નીત્ય અનિત્યપણું, જ્ઞાનના પ્રકારલેદ, વ્યહવાર જ્ઞાન અને નિશ્ચય જ્ઞાન, કમેના પ્રકાર, તેના કર્તા—કારણ, દ્રવ્ય, પક્ષ, સપ્તનય, પ્રમાણ, સપ્તભંગીનું સ્વરૂપ, ધ્યાનના પ્રકાર. બાર લાવના, સમકીતનું સ્વરૂપ વિગેરે બાબતા પર લેખકે વિવેચન ઉત્તમ અને સરળ રીતે તા કર્યું છે.

૧૧. શ્રી કેમ[્]યાગઃ ગ્રાંથાંક નં. ૫૦. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૧૦૨૫. રચના સં. ૧૯૭૩ ના મહા સુદ ૧૫ ભાષા મુળ સંસ્કૃત ગુજરાતી.

આ અપ્રતિમ મહાગ્રંથની ડુંકમાં સમિક્ષા મુશ્કેલ છે. ઉંડુ અવગાહન અપ્રતિમ યોગ, અધ્યાત્મજ્ઞાન, તત્વચિન્તન, બહુશ્રુતપહું, પ્રબળ સત્સંગ નકકર નીધિધ્યાસન અને સદ્ભાગ્ય શિવાય આ ગ્રંથનું નિર્માણ દેવદુર્લંભ લાગે છે. કર્મયાગ તા ભારતવર્ષમાં ૩—૪ લખાયા છે. છેલ્લા કર્મયાગ—લાેકમાન્ય ભારત વીર કેસરી, સદ્દગત બાલગંગાધર તિલક એમણે મરાઠીમાં લખેલા, છતાં, તે મુળ ભગવદ્ગીતાના શ્લાેકા ઉપરની વિવેચન ડીકાઓ રૂપે જ. જ્યારે આ લેખકે મુળ ૨૭૨ સંસ્કૃત શ્લાેકા પાતે જ નવા રચી તેના પર પાતાની વેગવાન કલમ ચલાવે જાય છે. જ્યારે આ કર્મયાગનાં ફર્મા લાે. મા. તિલક પર અવલાેકન તથા અભિપ્રાય અર્થે માકલ્યાં ત્યારે તેમના પત્ર આ પ્રમાણે આવેલાેઃ—

Had I known from the bigining that you are writing this Karma yoga I would never have written my Karmayoga. I am astonieshed to peruse this volume. I am happy that Bharat has got Sadhu writers like you.

(Sd) B. G. Tilak

આવા એક સમર્થ જૈન આચાર્યના – કમેં યાગ એ તેમના સ્મસ્ત જીવનના નિચાડ કહીએ તા ચાલે. ધનુષના ટંકાર સમી વાણીમાં ભગવાન શ્રી કૃષ્ણે જ્યારે શુન્યમનસ્ક કર્ત વ્ય-હીન બનતા જતા શ્રી અર્જીનને કર્ત વ્યપરાયણ થવા બાધ રૂપે કુરૂસ્ટ્રેંગના મેદાનમાં ભગવદ્ ગીતાના પેગામ આપ્યા હશે ત્યારે એ કેટલા દિવ્ય હશે ? તેવા જ પ્રખર કર્ત વ્યપાલનના પ્રકાંડ પયગામ આ કમેં યાગમાં શ્રીમદ્ આપે છે. તેઓ એક સ્થળે લખે છે: — " ભારત-વાસીઓ અધ્યાત્મવિદ્યા વિના એકલી સમાજ સુધારાની પ્રવૃતિ પાછળ પડશે તા તેઓ શુષ્ક વિચાર અને નિર્ભળતા વિના કશું જ પ્રાપ્ત કરી શકવાના નથી." અને આ નગ્નસત્ય કેટલું સાબીત થયું છે તે તા આજના ભારતવર્ષની સ્થિતિ સ્પષ્ટ કરે છે.

કર્મવાગ એ સર્વકાળમાં, સર્વ દેશામાં, સર્વ મંતબ્યામાં અતિ મહત્ત્વના વિષય છે. જે શ્ર'થ અદ્યાપી ભારતવર્ષનું ઉત્કર્ષ અળ તેમ જ ગૌરવ ગણી તે પ્રતિ જનસમુદાય અતિ માનની દેષ્ટિએ એઇ રહ્યો છે. તે કર્મયાગ જ છે.

સ્વામી વિવેકાનન્દ, શ્રીમાન્ મણિલાલ નભુભાઇ, લાે. મા. તિલક આદિ સમય

લેખકાનાં આ વિષય પર વિષદ્ ચર્ચાત્મક વિવેચના ગુજરાષ્ટ્ર સમક્ષ માજુદ છે, છતાં આ કાંઇ એાર જ પ્રભાનાં અવનવાં દર્શન કરાવે છે. કર્મધાગ વિવેચનના પદે પદે ઉભરાતું તેમનું તત્ત્વજ્ઞાનનું ભાષાભાવ અને યાગ સંબધી વિશાળ જ્ઞાન વાંચકને મુગ્ધ કરી પાતાની સાથે દાેરી જાય છે. કર્મયાગ પરના અન્ય વિવેચના કરતાં આ કર્મયાગ ઘણી સુંદર વાનીઓ તત્વરસીક વાંચકાને પીરસી એાર આત્માન દની ખુમારી અનુભવાવે છે.

કમેં યોગ જેવા ગહન વિષય, તેમાં પણ અધ્યાત્મિક ભાવનાઓના રસપુટ પુરી, તેને છણી, ઉત્કૃષ્ટ રીતે લખવામાં ગુજરાષ્ટ્રના એક ઉત્તમ સાહિત્ય-તત્વજ્ઞાનના. ગીર્વાણભાષાના પંડિત આચાર્યની કુશળ પી છી જ્યાં ચિત્ર આલેખવા બેસે ત્યાં શું બાકી રહે ? આમાંની વસ્તુ એકંદરે શ્રીમદ્ના ઉત્કૃષ્ટ હૃદયમંથનનું માખણ, સારતું સાર છે ને તેથી જ તે વધુ આદર-પાત્ર બને છે. લાકોને તે વધુ આદર ને પ્રતીતિવાળુ થવાનું અન્ય સબળ કારણ લેખકનું પાતાનું સાત્વિક-ત્યાગી-કર્મયાંગી જીવન છે. તેઓ કહે છે:--

' વિશ્વશાળાનાં ગુપ્ત જ્ઞાનનાં બારણાં ઠાંકો, તે ગમે તેવાં વજ જેવાં હશે તો પણ ધાર્ય ખંત ઉત્સાહ ને મુધ્ધિથી તુર્ત ખુલી જશે.' ત્રિભૂવનનું સામ્રાજ્ય તમે આત્મિક પ્રવૃત્તિથી, મજણુત મનાબળથી અને સતત્ સદુદ્યમથી મેળવી શકશા. કારણુ વિજયી થવું, ઇચ્છીત ત્રેળવવું એ સૌના જન્મસિદ્ધ હક્ક છે.

- " જ્યાં લગે આત્મતત્ત્વ ચીન્યો નહી-ત્યાં લગે સાધના સર્વ જૂડી " અને
- " ગ્રાન ખીના વ્યવહારકાે કહા બનાવત નાચ "
- " રત્ન કહેાંગે કાચકા-અંત કાચ સાે કાચ."

આ પરમ સત્ય કર્મયોગ પાકારે છે.

અધ્યાતમજ્ઞાન વહે આત્માનનિતના પરિપૂર્ણ શિખરે પહેાંચવાની કાઇ ઉત્તમમાં ઉત્તમ, શાંત ને સર્વ પ્રકારે નૈસર્ગિક જીવન ગાળવાની યાેગ્ય ભુમિ હાેય તાે તે આયાંવર્તની ભૂમિ જ છે.

આર્યાવર્તની એક ચપટી ધુળમાં જે સાત્વિક અર્થું રેથ્યુએા વિલસી રહ્યાં છે તે અન્ય લુમિમાં નથી જ.

પાતાના આત્માની તથા દેશની સર્વ સામગ્રીના ઉપયોગ આત્મવિકસનમાં જ કરવા જોઇએ. આ સાત્વિક ભાવના આ ભારતવર્ષમાં જ વતે છે. માનવબુદ્ધિ ને શક્તિના ઉપયોગ માત્ર માનવસંહારમાં જ કરતાર દેશા-તેમની સ્થિતિ જીવા. તે સત્ પ્રવૃત્તિ નથી.

હજાર પૃષ્ટના આ મહાર્થ થતું દિગ્દર્શન ટુંકમાં કરાવી પણ કેમ શકાય ? અત્યારે સમાજ કયા પ્રકારતું વાંચન માંગે છે ? અગર સમાજને અત્યારે કયા પ્રકારતું વાંચન આપવા જેવું છે, અને જયારે જડવાદ-વિજ્ઞાન જીવનના જંગમાં મુંઝવણ, અનિશ્ચિંત જીવન, અને ધર્મ, જ્ઞાન, તત્વચિન્તન, સત્સંગથી વિહેાણાં બનતા જતા માનવને શાંની ભુખ છે ? તેના

ځ۷

વિચાર કરતાં તત્વજ્ઞાનની ભાવનાએ ભરેથી–અધ્યાત્મજ્ઞાનની વિવિધ વાનીએાથી સુસજ્જ પચીને ભુખ લગાઉ તેવી મીષ્ટ રસવતીથી ઉભરાતી થાળી આજે સમાજ માંગે છે. આપવા જેવી છે. આ ખારાક કર્મયાગ સર્વાંગ સંપૂર્ણ રીતે પીરસે છે.

લેખક પ્રસ્તાવનામાં ૫૦ પૃષ્ટ રાકે છે. જેમાં કર્મયોગ લખવાની જરૂરીયાત ઉપરાંત અનેક વિષયાનું સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે.

વાંચક બસ. હવે તેા કમ'યાેગ મહાગ્રંથ જ હાથમાં લે ને ત્હારી જ્ઞાનપિયાસા તૃપ્ત કરી નવુ' ચેતન–અળ મેળવી કમ'યેાગી થા.

આત્મતત્વ દર્શન—ગ્રંથાંક નં. ૫૧. પૃ. સંખ્યા ૧૦૦ રચના સંવત ૧૯૭૪ અષાઢી પુર્ણિમા ભાષા સંસ્કૃત હિન્દી ગુજરાતી.

આ ગંથમાં જૈનેતર વેદાન્તાદિ દર્શ'નીય શાસ્ત્રોથી આત્માનાં તત્વા, માન્યતા, સિધ્ધ કરવામાં આવી છે અને જૈન તત્વા સખંધી શ્રી શંકરાચાર્ય વિગેરેના વિચારાની સમિક્ષા કરવામાં આવી છે અને તેથી જૈનત્વની માન્યતા કેટલે દરજ્જે યેાગ્ય છે એની દિશા દર્શાવી છે. દુનિયાના તમામ દર્શ'નાનાં તત્વાની માન્યતાએાનું પરસ્પર ખંડન મંડન થયા વિના રહ્યું નથી. દરેક ધર્મના સ્થાપકા અમુક આવશ્યક સંચાેગામાં અમુક ધર્મની સ્થાપના કરે છે. તેમાં પાછળ સત્યની સાથે અસત્ય આચારા પણ કાલાન્તરે ઘુસી જાય છે, દેવ ધર્મ અને ગુરૂ એ ત્રણ તત્વામાં સર્વધર્મની માન્યતાએકના સમાવેશ થાય છે અને સર્વધર્મીનાં શાસ્ત્રોમાં ધમ સંમંધી પરસ્પર વિરૂદ્ધ ભિન્ન માન્યતાએ દર્શાવી છે. સર્વધર્મનાં સિધ્ધાંતામાં એક મત કાલાંતરે પણ શકય નથી. એશિયા અમેરિકા યુરાપ અને આદ્રિકા વિગેરે ખડામાં અનેક ધર્મા થયા-લય પામ્યા. છતાં કયેા ધર્મ કયાં સિષ્ધાંત પ્રમાણે સત્ય છે, એ નીરૂપણ સુંદર રીતે અનેક પ્રકારે લેખક આ ગંથમાં કરે છે અને આત્મતત્વ પ્રાપ્ત કરાવનાર-યાેગ અધ્યાત્મ દ્વારા પ્રાચીન જૈનધર્મની મહત્તા સર્વોપરિતા વેદ-આદિ શાસ્ત્રાથી જ લેખક સિધ્ધ કરી ખતાવે છે. અને આત્મતત્વદર્શન એ ગ્રાંથના નામને સાર્થંક કરે છે. સમર્થ લેખીનીની સુમધુર, પરમત-સહિષ્ણુતા ભરી ઉદારમતવાદી દલીલાથી વાંચકને ખાત્રી થાય છે, તેમ જ હૃદય પણ ક્યુલ કરે છે કે જૈનધર્મ, પ્રાચીન-આત્મતત્વના સુંદર સમન્વયવાળા સિધ્ધાંતા અને ઉદારમત સાથે પરમ શાંતિ આપી જીવનમુકત મનાવનાર માેક્ષ અપાવનાર ધર્મ છે.

૧૩ શ્રી કેમ પ્રકૃતિ ટીકા ભાષાંતર—શ્રંથાંક નંભર ૫૫. પૃષ્ટ ૮૦૦. રચના મુળ પ્રાચીન. ટીકા વિવેચન રચના સં. ૧૯૭૬. ભાષા સંસ્કૃત. મુળ ટીકા માગધી વિવેચન ગુજરાતી. ગણિતાનુયાગના આ શ્રંથ મુળ કર્તા શ્રી શિવશર્માસુરી. ટીકા શ્રી મલયગિરિજી.

જૈન દર્શનનાં મૂળતત્વાને પ્રકાશીત કરનાર આ ગ્રંથ અતિગઢન હોઇ તેની ખુખ જરૂરીઆત જણાતાં, આવા ગ્રંથાને ગુજરાતીમાં પ્રગટ કરવાની પ્રેરણાશ્રી–ઝુલ્ધિસાગર-સુરીજીએ કરતાં મંડળે ભાષાંતર કરાવી પ્રગટ કર્યો છે. આ ગ્રંથ સુળ સંસ્કૃતમાં શ્રી

૬ઙ

શિવશર્મા આચાર્ય દેવે કર્યો છે અને શ્રી મલયગિરિજી મહાપંડિતે તેની ટીકા માગધીમાં કરી છે. આ ગ્રંથમાં કર્મોનું તથા અપવર્તના-ઉદવર્તાના વિગેરેનું સ્વરૂપ દર્શાવવામાં આવ્યું છે. પણ મૂળગ્રંથ તથા ટીકા સંસ્કૃતમાં હોવાથી વર્તમાન સમયના અલ્પન્ન જીવા તે સમજી ન શકે તેથી તેનું ગુજરાતીમાં ભાષાંતર કર્યું છે.

કર્મ નું યથાર્થ –જટિલ સ્વરૂપ તથા દ્રવ્ય-સ્વરૂપ વિસ્તારથી આ ગ્રંથમાં ચર્ચા છે.

આ ગ્રંથમાં મુખ્યત્વે દશ-કરણ અને તેનું વિવેચન ચર્ચાય છે:-જેના પર આખાય કર્મગ્રંથના-કર્મ ફીલ્સુફીના પાયા રચીયો છે, તિલ્રુણુદ્ધિ-ભવભીરૂતા-શ્રી જૈનધર્મનાં તત્વો પ્રતિ અચળ શ્રધ્યા અને જીજ્ઞાસાપુર્વં કના અટલ સદુદ્દ્યમ હાય તા જ આ શ્રમસાધ્ય-કર્મ ગ્રંથ -અવગાહન સફળ ખની શકે. દશકરણ:--(૧) બંધનકરણ (૨) સંક્રમકરણ (૨) ઉદ્વર્તના-કરણ (૪) અપવર્તાનાકરણ (૫) ઉદીરણાકરણ (૬) ઉપશામનાકરણ (૭) નિધત્તીકરણ (૮) નિકાચતાકરણ (૯) ઉદયકરણ (૧૦) સત્તાકરણ.

૧૪ **શ્રી આગમસારાદધાર તથા શ્રી અધ્યાત્મગીતા**-ચંથાક-૫૭-૫૮ પૃષ્ટ સંખ્યા ૨૦૦ (રચના મુળ પંડિત શ્રી દેવચંદજી છે.) સં. ૧૯૭૮ ભાષા ગુજરાતી આવૃતી બીજી.

દ્રવ્યાનુચાગ-(ચૈતન્યવાદ-સજીવસૃષ્ટિવિજ્ઞાન) જેવા ગહન પણ જીવનમાં ઉતારવા જેવા વિષયમાં પ્રવેશ કરવામાં સહાયક-આવશ્યક-આગમાના સત્વ-સાર સમાન આ આગમસાર શ્રંથના મુળ કર્તા પુરૂષ પરમ અધ્યાત્મજ્ઞાની પ્રખર પંડિત શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજી મહારાજ છે અને શ્રી અધ્યાત્મગીતા જેવા મહાન્ ઉપકારક ગીતાના રચયિતા પણ તેઓશ્રી જ છે અને તેમાં મુખ્ય ગાથાએ ૪૯ ગુજરાતીમાં છે-અધ્યાત્મજ્ઞાનની ગરવી ગંભીર ગહન અને અનેક આત્મગુણભરી પૃષ્યસિલ્લા જ્ઞાનગંગા આ ૪૯ ગાથાએમાં વહી જાય છે જીવો:—

વરતુ તત્વે રહ્યા તે નિગ્રંથ–તત્વ અભ્યાસ તિહાં સાધુ પંચ; તિણે ગીતાર્થ ચરણે રહીજે– શુધ્ધ સિધ્ધાંત રસ તેા લહીજે. × × × આત્મગુણુરમણ કરવા અભ્યાસે, શુધ્ધ સત્તા રસીને ઉલ્લાસે, દેવેચંદે રચી અધ્યાત્મગીતા–આત્મરમણી મુણિ સુપ્રતીતા.

આવા જૈનધર્મ સિદ્ધાંતના મહામૂલા એ ગ્રંથા જેવા વાંચ્યા શિવાય તેની ઉપયા-ગિતા-તેનાં પરમતત્વા-અને જીવનપલટા કરાવનાર સામર્થ્યના લાગ્યે જ ખ્યાલ આવી શકે. (પાકાપુઠાના આ ગ્રંથની કિંમત માત્ર છ આનાજ છે.)

૧૫ **શ્રી સત્યસ્વરૂપ** ગ્રંથાંક નં. ૮૨ પૃષ્ટ સંયા ૨૦૦ રચના સવત ૧૯૬૨ ભાષા સંસ્કૃત–ગુજરાતી–આવૃત્તિ બીજી. ಅ೦

સં. ૧૯૬૨ માં વિજાપુરથી શ્રી કેશરી આજના સંઘમાં લેખક સાથે હતા. પગરસ્તો, સંઘનું સાનિષ્ય, અપ્યાત્મજ્ઞાન-ચાગ-અને જગદુ હારની પ્રખર ભાવના અને ભજનગંગા વહાવવાની ધગશ. આ બધાંએ રસ્તે-વિશ્વામ લેવાના સ્થાનામાં લેખકે આ ગ્રંથ લખવા શરૂ કર્યો. પ્રત્યેક વાકચમાં-શબ્દમાં માનવો હારની ઝલક ઝલકે છે. આ ગ્રંથ પ્રત્યેક હિન્દુ ખ્રોસ્તી-મુસ્લીમ આદિ સર્વ કામના માનવોને ઉપયાગી થઇ પડે એવા રચાયા છે. એમાં સર્વસામાન્ય ધર્મો પદેશ ભર્યો છે. ભાષા સામાન્ય ભણેલા માનવને પણ સહેલાઈથી સમજ જીવનમાં ઉતારી શકાય એવી છે. માનવમાત્રને જીવનની સત્યતા-તેની ઉન્નતિ અને અંતિમ અવસ્થાએ સાચી શાંતિની ખુબ ભુખ લાગે છે જ. ગાડી વાડી લાડીમાં ક્સેલા પ્રપંચી માનવ પણ એક દિવસ સત્ય, પરલાેક અને સાચી શાંતિ માટે ઝુરવાના છે જ. આ ગ્રંથ તેવાઓએ ઝંખેલું જરૂર આપવા સમર્થ છે.

શ્રી કેશરીઆજમાં ૧૯૬૨ ના પાેષ વદી ૧૦ ના રાજ ૧૦૮ વચનામૃતાની સુંદર ગુણ સુવાસથી ભરેલા સદ્વચન પુષ્પાેની માળા બનાવેલ તે પૃ.૯૧ થી આપી છે, અને વાંચકને કહે છે કેઃ—

કયાં ફરે છે ? શું હસે છે ? શું કરે છે ? શું માને છે ? અરે ભવ્ય મુમુલુ ! માયા-સમુદ્ર તરી મુક્તિ નગરી પામવી એજ તારૂ પરમ કર્ત વ્ય છે.

સત્યજ્ઞાન-સર્વજ્ઞપંથ-પરમવૈરાગ્યદશા ધારણ કરી હે મુસાફર ! છેલ્લી બાજી જીતી લે ! પુનઃ પુનઃ આવી જોગવાઇ મળવી દુર્લભ છે. હવે તેા કર્તાવ્યપરાયણ થા !

એકશતઅષ્ટ શિક્ષાવચનાના મણકાની માળા તારા કંઠે ધારણ કરીને આગળ તારા જીવનમાં પ્રવેશ કરી ઉચ્ચ પ્રગતિવાન થા. (૧૦૮)

આગળ સંસ્કૃત શ્લાેકા તથા વિસ્તૃત વિવેચનદ્વારા અનેક ઉત્તમ બાેધ વરસાવતાં લેખક, માનવાેધ્ધારના મહાન પેગામચી સમાન આ ગ્રંથ પૂર્ણ કરે છે.

આ ગ્રંથની અપ ઘ્રપત્રિકા પાદરાના વકીલ માહનલાલ હીમગંદને આપી છે.

૧૬. **ંયાનવિચાર** ગ્રંથાંક નં. ૮૩ પૃષ્ટ સંખ્યા ૭૦. રચના સં. ૧૯૫૮. ષીજી આવૃત્તિ સં. ૧૯૮૦ લાષા ગુજરાતી તથા માગધી.

આ ગ્રંથ ૧૯૫૮ ના ચૈત્ર સુદ ૧ ના રાજ પાદરાના વકીલ માહનલાલ હીમગંદની વિજ્ઞપ્તિથી રચવામાં આવ્યા છે.

આ નાનકડા પણ ધ્યાન જેવા ઉત્તમ–ગહન વિષય ચર્ચ તા ગ્રંથમાં ધ્યાન એટલે શું ? તેના અધિકારી કેાણુ ? એમનાં લક્ષણું શું ? ધ્યાનથી કોણું આત્મહિત સાધ્યું ? અને એવા ઉત્તમ ધ્યાનીની કેવી આત્મદશા પ્રવર્તે ? આ બાબતાનું સ્કુટ સ્પષ્ટિકરણું કરવામાં આવ્યું છે. આ ગ્રંથલેખકના દિક્ષાના પ્રારંભકાળમાં જ–ભક્ત અને ભક્તવત્સલ ગુરૂની બાધ ચર્ચામાં મુગ્ધ બનેલા ભક્તે પુસ્તક રૂપે તે વિચારા મુકવા વિનંતી કરવાથી લખાયા છે. છતાં તેમાં ક્છ

' માલ ' ભર્યો છે.

મનુષ્યે દુધ્યાનના ત્યાગ કરવા જોઇએ અને સુધ્યાનના આદર કરવા જોઇએ. માનવ-માત્રને સુધ્યાનની જરૂરીઆત છે. મનુષ્યજીવનની ઉન્નતિ–ઉત્કાન્તિ, અને ઉંચી ભૂમિકા પ્રતિ ગમન કરવામાં સુધ્યાન કેટલું જરૂરી છે તે અતાવવાના કર્તાના આશય છે. શાસ્ત્રો પાકારે છે કે ધ્યાન વિના મુક્તિ નથી. ધ્યાન એ અંતરનું ચારિત્ર છે. એની સિદ્ધિ ગ્રંથકર્તા ઉત્તમ શૈલીથી રાચક રીતે કરે છે.

આ ગ્રંથમાં આત ધ્યાન-રોદ્રધ્યાન, ધર્મ-ધ્યાન અને શુક્લધ્યાનનું વર્ણન વિશિષ્ઠ શૈલીથી કરવામાં આવેલ છે. મનની નિર્મળતા ધ્યાનથી જ થાય છે. ભગવાન શ્રી મહાવીર પ્રભુએ સાડા બાર વર્ષ પર્યં ત ધ્યાન ધર્યું હતું. ધ્યાનથી આત્માના ગુણો પ્રકટે છે. માત્ર ધ્યાનના માર્ગ સાચી રીતે જાણવા મળવા દુલ ભ છે. ગ્રંથકર્તા આ ગ્રંથ રૂપ જ્યાતિ પ્રકટાવી ધ્યાનના જિલ્લાસુઓના ધ્યાનમાર્ગને પ્રકાશિત કરી તે પર તેમને ચાલવા માર્ગ દર્શન આપે છે.

(૧૭) શ્રી આત્મશક્તિ પ્રકાશ-ગ્રંથાંક નંબર ૮૪ પૃષ્ઠ સંખ્યા ૧૨૮ ભાષા ગુજરાતી રચના સં. ૧૯૬૨ પેાષ શુદ્ધ ૧૦ બુધવાર.

આ ગંથ શ્રીમદ્ પેથાપુર ગયા ત્યારે સાબરમતીનાં કાતરામાં આત્મધ્યાન ધરવાની અનુકુળતા હોવાથી પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિના અભ્યાસ પુરત્ને સથી ચાલતા હતા. તે વખતે લખાયા છે. સ્વયં ભૂરમણમાં ડૂબકી મારી બહાર આવેલા છવાતમા તાને સ્વાનુભવથી પ્રકુલ્લ અને સત્યને પામેલા બને છે. તે વખતે જે કહેવાય કે લખાય તે નક્કર સત્ય અને આદરણીય બની રહે છે. એવા જ આ ગ્રંથમાં આત્માની ઉન્નતિ, આત્માની શુદ્ધિ અને આત્માની અનંત શક્તિનાં દર્શન—ઉપાયા અને અનુકુળ પ્રતિકુળ થતાં તત્વાની પિછાન કરાવી છે, હઠયાગ પ્રાણાયામ તથા તે ઉપરથી રાજયાગનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. શુભાશુભ વિચારાથી મુક્તિ મેળવવાના ઉપાયા દર્શાવ્યા છે. આત્મા અનંત શક્તિવાન છે તેનું નિરૂપણ પણ કર્યું છે. ધ્યાન—પ્રાણાયમ દ્વારા પરમાત્મામાં પાતાનું ચીત ત્રોડવાના માગો સ્પષ્ટ કર્યા છે. આત્મામાં સુરતા કેવી રીતે રાખવી અને આત્મજ્ઞાનના અધિકારીની તેમાં પીછાન કરાવી છે. એતમામાં સુરતા કેવી રીતે રાખવી અને આત્મજ્ઞાનના અધિકારીની તેમાં પીછાન કરાવી છે. છેવટે જ્ઞાનકિયાથી જ માક્ષ છે એ પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. એકંદર જન તેમજ અન્ય સંપ્રદાય સહિષ્ણતાથી આલેખાયેલ આ ગ્રંથ બન્યો છે.

લેખક પાતે જ્ઞાની આત્માથી પુરૂષ છે. તેમની આત્મજ્ઞાન રંગથી રંગાયેલ લેખિનીથી આળેખાયલા, આત્મજ્ઞાન-ધ્યાનની ચર્ચા કરનારા આત્માપયાગી પ્રંથ રૂપી સુર્ય આત્મજ્ઞાનીઓના હૃદયકમળાને વિકસાવનાર બન્યા છે. એક દર આત્માના સત્યસ્વરૂપની ધ્યાન સમાધિ તથા યાગની મહત્તાની—આત્મા પરમાત્માની એકતાની ઉત્કૃષ્ટ ચર્ચા—ચર્ચતા આ પ્રંથ એ લેખકના હૃદયની વાનગી જ છે તે વાંચી આત્મકલ્યાણ સાધી શકશે.

હર

(૧૮) આત્મદર્શન–ગંથાંક નંબર ૮૬ પૃષ્ઠ સંખ્યા ૧૩૫ રચના સં. ૧૯૮૦ (વિવેચન) ભાષા ગુજરાતી.

આ અપૂર્વ આત્માપયાગી ગ્રંથના મૂળ રચયિતા એક ઉત્તમ કાંટીના મહાન્ અત્માર્થી સંત શ્રી મિલ્યુ ંદ્ર મહારાજ છે. મસ્ત અવધૂત શ્રી આનં દેધનજી, શ્રી ઉપાધ્યાયજી યશે ાવિજયજી પં. પ્રવર શ્રી દેવચંદ્ર જાનાં મસ્ત ભજના સ્તવનાને સ્મરલ્યમાં લાવે તેવી એકવીશ સજ્જાયા (સ્વાપ્યાય) ઉપરાંત તેમનાં સ્તવન વિગેરે ઉપલળ્ધ સાહિત્ય મળી આવતાં શ્રી ખુદ્ધિ સાગરજી મહારાજે તેના ઉપર વિસ્તૃત વિવેચન લખ્યું છે. કારલ્યું કે યાંગીઓની તત્સ-મયની ભાષા અને ભાવના અત્યારના જીવાને સમજાવી મુશ્કેલ પડે છે. આવાં આધ્યાત્મિક મસ્ત વૈરાગ્યપૂર્લ પદાની જે ઝલક આ સજ્જાયોમાં ઝળકે છે તેના ગુઢાર્લ ગાંભિર્લ અને સાન વૈરાગ્ય રસ તેમાં અતિ ગહન ગૃઢ અને અંતર્ગત વહે છે. સામાન્ય માનવને તે પૂર્લુ ત્યા સમજ વા કઠીન પડે છે ને તેથી કર્તા પુર્લના આશય વાંચનાર સંપૂર્લ પણે સમજી શકતા નથી, તેથી એ પદા પર આધ્યાત્મિક દેષ્ટિએ સરળ અને સુંદર અર્લભરી એવી ઉત્તમ શૈલીમાં વિવેચન લખ્યું છે કે ઘણા જીજ્ઞાસુઓ તેના લાભ લઇ શકશે. એક તા શ્રીમદ્ મિલ્ય દ્રજીએક ઉત્તમ અધ્યાત્મિક દેષ્ટિવાળા સંતજન, તેમણે રચેલી સજ્જાયો પર અર્થ-વિવેચન કરનાર યાંગનિષ્ઠ અધ્યાત્મજ્ઞાનરસિક કવિરાજ શ્રીમદ્ છુષ્ધિસાગરજી મહારજ હાય. પછી એમાં કયા રસ ઉછળે તે તા અભ્યાસી જ સમજી શકે. આત્મજ્ઞાનરસપિયાસુઓને એક વાર અવશ્ય આ રસસાગરમાં ડુખકી મારવાની વિનંતી કરવાનું મન થઇ જાય છે.

વાંચકને આ સંતશ્રી મિણ્ચંદ્રજીનું ચમત્કારીક જીવન-તેમના અસાધ્ય રાગ-દેવતાઓએ શ્રી મંધરસ્વામીને પુછતાં-સંતસમક્ષ દેવનું ઉપસ્થિત થવું. સંતે પુછેલા ૪ પ્રશ્નો તેના ઉત્તર વિગેરે બાબતા જાણવા જીજ્ઞાસા થાય તા અમને પૂછાવવા વિનંતિ છે એ સાહિત્ય અમારી પાસે માેજીદ સુરક્ષિત પડેલું છે.

૧૯ આત્મરિક્ષાભાવના પ્રકાશઃ—શંશાંક નંબર ૮૯ પૃષ્ટ સંખ્યા ૧૨૦. રચના સંવત ૧૯૬૨ મૂળ-વિવેચન સં. ૧૯૮૦ આસાે સુદ્દ ૮. ભાષા ગુજરાતી.

માળવા દેશની ઉજ્જયની નગરીમાં ઉપાધ્યાયજી શ્રીમદ્ વિમલહર્ષ મહારાજના શિષ્ય પં. શ્રી પ્રેમવિજયજી મહારાજે ગુજરાતી ભાષામાં આત્મશિક્ષાભાવના નામના ગ્રંથ ૧૮૦ ગાથા–દુહામાં સં. ૧૯૬૨ માં રચ્યાે છે. તેની એક જુની પ્રતિ પેથાપુરમાં પ્રવર્ત કજી શ્રી રિધ્ધિસાગરજી (હાલમાં આચાર્ય શ્રી) પાસેથી મળી આવતાં તે દુહાએ પર વિવેચન લખવામાં આવ્યું છે. નામ પ્રમાણે જ આત્મશિક્ષા આપનાર આ ગ્રંથ છે આ ગ્રંથ ઉપરાંત ખીજા કેટલાક ખીજા પંડિત પુરુષાના દુહાએ મળ્યા છે તે પ્રાસ્તાવિક આત્મબાદ્યક દુહા એ નામથી પ્રસિધ્ધ કર્યા છે.

ઉત્તમ આધ્યાતમ તત્ત્વજ્ઞાન અને ચાેગના ગ્રંથાનું રચના કાર્ય અને ડુંગરા કાેતરા કિનાશ પર ચાેગારાધન કાર્ય સતત્ ગુરુદેવ કરતા હાેવાથી તે મસ્તી અને જ્ઞાનના રસ આ દુહાના વિવેચનમાં રેડાય એ સ્વાભાવિક છે. હર

આ ગાંથની અપ'હ્યુપત્રિકા પરમ ગુરૂલકત-પુરૂષાથી' સ્વ. સરદાર શેઠ લાલભાઇ દલ-પતભાઇ તથા તેમનાં માતુશ્રી ગંગા શેઠાહ્યીને આપી છે.

૨૦ તત્ત્વવિચાર--ગ્રંથાંક ૯૨. પૃષ્ટ સંખ્યા ૧૨૦. રથના સંવત ૧૯૫૮ પ્રથમાવૃત્તિ. બીજી આવૃત્તિ ૧૯૮૧. ભાષા ગુજરાતી.

આ ગ્રંથ પાદરાના વડીલ માેહનલાલ હીમચંદ વિગેરેના હિતાથે પાદરામાં સંવત ૧૯૫૮માં રચવામાં આવ્યા હતા.

પુસ્તકના નામ પરથી જ તેમાં શું હશે તે સહજ સમજી શકાય તેમ છે. માનવ-જીવનને પાતાના જ જાળી વ્યવસાયથી મળતા વિરામની વેળાએ તત્ત્વ-ધર્મ-કે ખુબ શાંતિની કુધા જાગે છે. અને જીવનનું કર્ત વ્ય માત્ર ધન, કીર્તિ, સત્તા ઉપાજનમાં જ સમાઇ જતું નથી પણ કાંક કરવા જાણવાનું બાકી રહી જાય છે એમ લાગે છે ત્યારે ખરી ભુખે ખાધેલું પચી, શક્તિ આવે તેમ આ ગ્રંથ અથી સ સુધીના આત્મિક વીટામીના આપનાર લાગશે.

આત્મજ્ઞાની મસ્તાને સહજ તે જીજ્ઞાસુએને અમાઘ લાગે છે. જ્ઞાનીઓની જ્ઞાન રમત અનેકને તારણહાર બને છે. તેમ પાતાના ભકત જીજ્ઞાસુએની જીજ્ઞાસા તૃપ્ત કરવા જતાં લખાયલા આ ગ્રંથ તેમના અદ્દલુત જ્ઞાન–દુર્ગમ છુદ્ધિસમૃદ્ધિ–ત્યાગ વૈરાગ્ય અને વિશ્વાપકારની ભાવનાનાં જ્વલંત દર્શન કરાવે છે.

આ ગ્રંથમાં એવાં જ અમરત્વ આપનાર જ્ઞાનામૃત ભર્યાં છે. જીજ્ઞાસુ–પિપાસુ= મુમુક્ષુએ એને પામે, પીએ, પચાવે ને જીવનમાં આત્મજ્ઞાનની અપૂર્વ શાંતિ મેળવી તેને કૃતાર્થ કરે.

અતા ગ્રાંથની અર્પાણપત્રિકા ગુરૂ**દેવે શાંતમૂર્તિ મુનિરાજ શ્રી**મદ્ કર્પુધ્વિજયજી મહારાજને આપી છે.

ર૧. આત્મપ્રકાશ–ગ્રંથાંક ૯૧. પૃષ્ટ સંખ્યા ૫૭૦. રચના સં. ૧૯૬૪. લાષા સંસ્કૃત–ગુજરાતી–આવૃત્તિ બીજી.

આ દળદાર-અદિલીય-સુરસભર-ગ્રંથનું નામ જ તેમાં રહેલા આત્મસૌ દર્ય ને વ્યક્ત કરે છે. આત્મા એટલે શું ? તે કેવા છે ? ક્યાં રહે છે ? કેા જે જોયા ? જાણ્યા ? માણ્યા ? એ બાબતા પર જ્વલાંત પ્રકાશ ફેંકતાં ગ્રંથકર્તા આત્માના પરમ પ્રકાશને-મુમુસુઓના આત્મા-ન્નતિ પથ બતાવવા પ્રકાશે છે.

ભારતવર્ષ – ચૈતન્યવાદ spiritualism યાગ – અધ્યાત્મવાદ અને સંયમ તથા ત્યાગનું પૂજક અનાદિકાળથી છે, હતું અને રહેશે. એને જડવાદ ઘડીક ભલે ઘસડે પણ પ્રત્યેક ભારત-વાસી ખાસ કરીને જૈન બધી શાધો કરતાં થાકે છે ત્યારે આત્માને શાધવા ઓળખવા મથવાના જ. એને સદ્દભાગ્યે કાઇ સાચા પથદર્શક સંત—આત્મગ્રાની મળી જાય તા એની તૃષા છીપે છે. એ તૃષાને પેટ ભરીને છીપાવનાર આ ગ્રંથ છે.

આત્મપ્રકાશ ગ્રંથને અનેક ભજના-દર્શાતા-શ્લોકા અને અવતરણાથી સભર ભર્યો છે. સર્વ દર્શનના જીજ્ઞાસુ વાચકાને સહેજે વાંચવા ગમી જાય, એમનાં સિદ્ધાંતા ગળે ઉત્તરી જાય અને જીવનમાં ઉતારવા સુગમ થઇ પડે એવા આ ગ્રંથ બન્યા છે.

આ ગંથની અપેલુ પત્રિકા અમદાવાદના દાનવીર પરમ ગુરુલકત સ્વ. શેઠ લાલ્લુ-ભાઇ રાયજને આપવામાં આવી છે, અને બંને આવૃત્તિઓનો માટે ખર્ગ માલુસાવાસી ગુરુ ભક્ત સ્વ. શેઠ વીરચંદભાઇ કૃષ્ણાજએ આપ્યા છે.

- રર. પ્રેમગીતા--શ્રંથાંક ૧૧૦. પૃષ્ટ સંખ્યા ૫૮ શ્લેાક સંખ્યા ૭૦૦. રચના સં. ૧૯૭૨ શ્રાવણ સુદ્દ ૫. ભાષા સંસ્કૃત. તત્ત્રભિન્દ્ર.
- (૨) **ઇતિહાસ**-ઐતિહાસિક રાસમાળા. (૨૪) જૈન ધર્મની પ્રાચીન અર્વાચીન સ્થિતિ. (૨૮) વીજાપુર વૃત્તાંત. (૩૬) ગચ્છમતપ્રભંધ. સંઘ પ્રગતિ જૈનગીતા. (૩૯–૪૦–૪૧) જૈન ધાતુપ્રતિમા લેખસંગ્રહ ભાગ ૧–૨. (૬૪) ગુજરાત વિજાપુર વૃત્તાંત (વૃહદ્) ૧૦૨.
- **૧. શ્રી જૈન એ રાસમાળા**~લંથાંક ૨૪. પૃષ્ટ સંખ્યા ૨૬૭. રચના સંવત ૧૯૬૯. ભાષા ગુજરાતી.

અમદાવાદના નગરશેઠાનાં જીવનચરિત્રા તેમણે બાદશાહા તથા ગાયકવાડાની બજાવેલી સેવાએ તથા તે બદલ તેમણે મેળવેલાં માનઅકરામ જેના ઉપયાગ તેમણે મહાન્ જૈનતીર્થાની રક્ષા તથા અહિંસાના પ્રચારાર્થે કરેલ, તેમની જાહાજલાલી કુટું બવાંશ વિસ્તાર વિગેરેથી અજ્ઞાત હાલની પ્રજાને આ રાસા ખૂબ ઉપયોગી નિવડશે. ઉપરાંત આ રાસમાળામાં નગરશેઠ કુટું બના મૂળ પુરુષ શેઠ શાંતિદાસના રાસ, વિસ્તારથી પ્રતા મેળવી આપ્યા છે. જે પ્રત અમદાવાદના શેઠ રાજભાઇ માહનલાલ પાસેથી મેળવી છે.

પૂર્વે થઇ ગયેલા મહાન સુરા-મુનીજનાના રાસ આ ગ્રંથમાં સુંદર રીતે આપ્યા છે, જે અન્યત્ર સાંપડતા નથી. આ રાસામાં શ્રી સત્યવિજય, શ્રી કર્પું રવિજય, શ્રી ક્ષમાવિજય, શ્રી. જિનવિજય, શ્રી ઉત્તમવિજય, આટલા રાસા પાદરાવાળા વકીલ માહનલાલ હીમગંદના ખાનગી ગૃહ-ભંડારમાંથી મેળવીને આપ્યા છે. શ્રી પદ્મવિજય રાસની નકલ પણ તેમણે જ આપી છે.

શ્રી લક્ષ્મિસાગર સુરી તથા શ્રી નેમિસાગર સુરિ તથા શ્રી વિજયદેવ સુરિ (સ્ત્રાધ્યાય) ની હસ્ત લિખિત પ્રતો શ્રી ખુધ્ધિસાગરસુરીશ્વર પાસેથી મળી છે. શ્રી વિજયાનંદ સુરિ તથા શ્રી કલ્યાણવિજય ગણિ રાસની પ્રત ભાવનગરના શેઠ કુંવરજી આણંદજી પાસેથી મેળવેલી.

આમ આ બધા રાસા મુળ કાયમ રાખી તેના પર જાણવાજોગ ટીકાટીપણ-સુધારા તેમ જ તેમાં આવતા પ્રાચીન શખ્દો પારિભાષિક શખ્દો અને ખીજા કડીન શખ્દોના અર્થોના કૈાષ ગ્રંથના છેવટે મહા પ્રયાસ કરી અક્ષરાતુકમમાં આપેલ છે. હધ

આવા રાસા ઇતિહાસીક દર્ષિએ અતિ ઉપયોગી છે. આવા રાસા ઘણા ભ'ડારામાં પહેલા છે. મેળવી પ્રકટ કરાવવા પ્રયાસ થાય તાે જૈનધર્મના પ્રસાવ પર ઘણા પ્રકાશ પડી શકે.

આ ગ્રંથની અર્પણ પત્રિકા અમદાવાદના નગરશેઠ કસ્તુરભાઇ મણિભાઇ પ્રેમાભાઇને આપેલી છે.

(૨) જૈ**નધમ'ની પ્રાચીન અર્વાચીન સ્થિ**તિ–ગંથાંક ૨૮ પૃષ્ઠ સંખ્યા ૧૭૫. રચના સ**ં**વત ૧૯૬૮. આસાે વદી ૫. બીજી આવૃત્તિ, સં. ૧૯૮૪.

આ ગ્રંથમાં જૈનધર્મ અને જૈન સમાજમાં ભૂતકાળમાં કેવી જાહાઝલાલી હતી, જૈનોએ જૈન રાજાઓએ, ધર્મ-સમાજ અને દેશો હાર માટે કેવા અને કેટલા ભગીરથ પ્રયત્ના કર્યા હતા, તેઓનાં સામાજિક અને ધાર્મિક જીવન કેટલાં ઉન્નત હતાં, તેનું ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિએ અનાખું ચિત્ર લેખકે તાદશ રજી કર્યું છે. એ તો ચાકકસ છે કે પાતાના ધર્મની પ્રાચીન સ્થિતિ જાણવાથી દરેકના મનમાં પાતાના ધર્મના ગૌરવ પ્રતિ માન જાગે છે, અને વર્તમાન સ્થિતિ સુધારવાના વિવેક પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રાચીન અને અર્વાચીન સ્થિતિના ઐતિહાસિક જ્ઞાનથી ઉન્નતિ અને અવનતિના હેતુઓને સારી રીતે જાણી શકાય છે. અવનતિનાં કારણાના ત્યાગ કરી ઉન્નતિના ઉપાયે આદરી શકાય છે.

આ જ હેતુ ધ્યાનમાં રાખી આ ગ્રંથ ઘણાં સંશાધન અને માહિતી પ્રાપ્ત કરી લખાયા છે. જૈન–જૈનેતર પ્રત્યેકને આ ગ્રંથ વાંચવામાં રસ આવશે, અને પાતાની સ્થિતિનું દર્શન પામી ઉન્નતિ અર્થ ઝઝુમવાની વૃત્તિ જાગી પુરૂષાર્થ કરવા પ્રેરણા પાશે.

(3) વિજાપુર વૃત્તાંત–ગ્રંથાંક ૩૬. પૃષ્ઠ સંખ્યા પર. ગ્રંથ રચના સંવત ૧૯૭૩. ભાષા સંસ્કૃત–ગુજરાતી.

આ ગંથની સમિક્ષા આ જ ગંથની બીજી વૃહત્ આવૃત્તિ શ્રી ગુજરાત-વિજાપુર બહદ્ વૃતાંતમાં આપવામાં આવશે.

(૪-૫-६) ગચ્છમત પ્રભ'દ્ય – સંઘપ્રગતિ – જૈનગીતા – ગ્રંથાંક ૩૯-૪૦-૪૧. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૫૬૦. લાષા પ્રથમ બે ગ્રંથની ગુજરાતી. ત્રીજી જૈનગીતા સંસ્કૃત.

ગચ્છમત પ્રભંધ અને સંઘ પ્રગતિમાં કયા ગચ્છે કયારે નીકળ્યા-કયા આચાર્યોએ કયા કારણે પ્રવર્તાવ્યા તે એતિહાસિક દિષ્ટિએ ભગીરથ પ્રયત્ના અને શોધખાળથી અનેક ગ્રંથા શોધી આપેલ છે. ગચ્છા સંબંધી માહિતીવાળું આવું ઉપયોગી પુસ્તક ભાગ્યે જ ઉપ-લખ્ધ થાય એમ લાગે છે.

સંઘ પ્રગતિમાં તો લેખકે એટલી શેલ્પોળ કરી છે કે જે વિસ્તારથી લખવા જતાં બીજો ચંથ ખની જાય. પણ મહાવીર સ્ત્રામિથી લઇ ઠેઠ આઠમા સૈકા સુધીની જૈનોની, જૈન રાજાએની જાહાઝલાલી ટકી અને પછીથી દિગંભર શ્વેતાંબરાના ભિન્ન મતના કારણે પરસ્પરના

વૈમનસ્યે અન્ય દર્શની આચાર્યાએ જૈનોને (ચારે વર્ણોના) પાતપાતાના સંપ્રદાયામાં ખેંચ્યા, અને એક વખતના ૪૦ કરાડ જૈનામાંથી વર્તમાન કાળે માત્ર ૧૦–૧૨ લાખ પર કુલ જૈન સંખ્યા આવી ઊભી. આ ઇતિહાસ આ ગ્રંથમાં એટલાે વિસ્તાર–દાખલા આધારા સહિત અપાયા છે કે કાે પણ જૈન આ ગ્રંથ વાંચ્યા વિના ન રહે એજ જૈન ધર્મ કાે મના શ્રેયાર્થ છે.

જૈનગીતા સંસ્કૃતમાં ૨૫૩ શ્લોકામાં તેજીલી રસિક ધર્માતત્વજ્ઞાનના સંભારથી ભરેલી ખરેખરી એક પવિત્ર ગીતા જ ખની ગઇ છે.

૭-૮ જૈન ધાતુ પ્રતિમા લેખસંગ્રહ ભાગ ૧-૨:-ગંથાંક ૪૨-૬૪. પૃ. ૨૬૫ તથા ૨૭૭. રચના સંવત ૧૯૭૩ તથા ૧૯૮૦. ભાષા સંસ્કૃત-ગુજરાતી.

સર્વ ધર્મની, ખાસ કરીને જૈન મૂર્તિઓ પર તે મૂર્તિઓ તૈયાર કરાવનાર કે પ્રતિષ્ઠા કરનાર તથા તત્કાર્યે હપેટ્શ દઇ પ્રતિષ્ઠા કરાવનાર ચહુરથા અને ત્યાગી આચાર્યોના–સાલ–સ્થળની ઇતિહાસીક હકીકતો કાતરાવી, લખવાના રીવાજ પ્રચલિત હાય છે. આવા લેખા હપરથી તે તે સમયની ઇતિહાસીક દ્રષ્ટિએ જાણવાજોગ ઘણી હકીકતા મળી આવે છે. પણ આવી આખતની શાધ કરનાર વિરલાએ જ હાય છે, જેઓ પૂર્ણ શાંતિ–સહનશીલતા–પરિશ્રમ કરી આ બાખતા પર પ્રકાશ કે કે છે. સ્વ. સુરીશ્વરજી બુદ્ધિસાગરજી મહારાજ ઇતિહાસની શોધખાળ અને તેનાં પરિણામા માટે ખૂબ જ પરિશ્રમશીલ રહ્યા હતા. તેમને સ્વ. સાક્ષર શ્રી કેશવલાલ હર્ષ દરાય કૃવ મળવા આવેલાં ત્યારે ચર્ચા કરતાં શ્રી કૃવ સાહેબ જણાવેલું કે વિ. સં. સાતમા સૈકાની પ્રતિમાઓ પર લેખ મળી આવે છે. આ પરથી તેમણે શ્રી અ. જ્ઞા. પ્ર. મંડળને પ્રેરણા કરી એક પગારદાર વિદ્વાન રાકી ભારતવર્ષના અનેક જૈન મંદિરા અને ભંડારા તપાસવા માંડયા અને જે જે લેખા મળ્યા તે બધા જોઇ સુધારી આ ચંચમાં પ્રકટ કર્યા છે. તેમણે ખાસ નીચેની બાખતા પર લક્ષ્ય કેંદ્રિત કરેલું લાગે છે.

- ૧ કઇ કઇ જ્ઞાતિએ એ પ્રતિમાએ ભરાવી.
- ર હાલમાં તે સાતિએ। પૈકી કઈ સાતિએ। જૈનો તરીકે છે.
- ૩ કયા કયા ગચ્છના આચાર્યાએ પ્રતિષ્ઠા કરાવી.
- પ કયા ગચ્છમાં આચાર્યો પ્રતિષ્ઠા કરી શકતા અને કરી શકતા ન હતા.
- પ તે ગચ્છા પૈકી હાલ કયા ગચ્છા વિદ્યમાન છે ?
- દ કયા કયા ગામ−નગરમાં આચાર્યોના વાસ હતા અને કયા કયા ગ્રામ નગરમાં જૈન ગ્રહસ્થાએ પ્રતિમાએ ભરાવી.
 - ૭ જૂનામાં જૂના અને અર્વાચીન લેખ
 - ૮ પ્રાચીન પ્રતિમાએ પર લેખા લખવાની પ્રવૃત્તિ સંબંધી વિચાર
 - ૯ કયાકયા ગચ્છાે ઉત્પન્ન થયા ?

ಅ೨

૧૦ કઇકઇ જ્ઞાતિએા હાલ જૈનધમ°થી રહિત થઇ ? ૧૧ જૈન વિશ્કાની પદવીએા. ૧૨ કયાકયા ગ્રંથાથી આ સંબંધી અજવાળ પડી શકે છે ? ૧૩ દિગંભર ધાતુ પ્રતિમાએા સખંધી વિચાર. ૧૪ અન્ય જન મુનિએા તથા વિદાનોના આ દિશામાં પ્રયત્ન.

આ પ્રમાણે વિચારણીય આખતા ઉપર શ્રીમદે વિસ્તૃત વિવેચના લખ્યાં છે અને શ્વેતાંબર ઉપરાંત દિગં બર સંપ્રદાયના ગચ્છા—પ્રતિમાએા—શાસ્ત્રો આચાર્યો વિગેરે પર ખુખ પ્રકાશ પાડ્યો છે. આ ઉપરાંત—લેખા પરથી તે તે સમયના જૈનાની ધર્મની સમાજની જાહાઝલાલી કેવી હતી તે દર્શાવી આપ્યું છે. પ્રથમ ભાગમાં લગભગ ૧૫૨૩ લેખા અને બીજા ભાગમાં બીજા ૧૫૦૦ લગભગ લેખા આપ્યા છે. બીજા ભાગમાં ધાતુપ્રતિમાના લેખા —તથા તે તે પ્રતિમાઓ કયા ગામ નગર પાળ અને મંદિરામાંથી લીધાં તેની યાદી તથા લેખા લગભગ સંસ્કૃતમાં જ પ્રશસ્તિઓ સહિત અપાયાં છે.

અ'ને સ'ગ્રહામાં પ્રાયે વી. સ'. ૧૦૦૦ પૂર્વે'ના લેખાે ઊપલબ્ધ નથી થયા. તે પછીના વિ. સ'. ૧૦૦૦ થી ૧૯ મી સદી સુધીના લેખાે મળી શકયા છે. પ્રથમ ભાગમાં પ૪ નગરાતું તથા બીજા ભાગમાં બાર ગામાેનાં લીસ્ટ છે.

જેમ ગચ્છા તથા સંઘપ્રગતિ માટેના શાધખાળ પુર્વંકના વિચારા નં. ૩૯–૪૦–૪૧ ગ્રંથમાં અપાયા છે તેમ ધાતુ પ્રતિમાએાના લેખાં આ છે. ભાગમા અપાયા છે. ગ્રંથા પ્રત્યક્ષ વાચવામાં આવે તા વાંચકને તે તે વિષયાના ઘણા સચાટ ખ્યાલ આવી શકે. આ તા માત્ર આછું દર્શન આપ્યું ગણાય.

૯ ગુજરાત-વિજાપુર વૃતાંત-(વૃદ્ધદ્દ્) ગ્રંથાંક ૧૦૨ પૃષ્ટ સંખ્યા. ૩૨૫. ભાષા સંસ્કૃત–ગુજરાતી. પ્રથમાવૃતિ રચના સં. ૧૯૭૩. બીજી આવૃતિ ૧૯૮૦. (પ્રકેટ થઇ ૧૯૮૨ માં)

જન્મભૂમિ તરફ પૂજ્યભાવે-પ્રેમ-સેવા ભાવે સ્વક્રરજ બજાવનાર-ત્યાગી સંત પુરૂષા વીરલ હોય છે. ચારિત્રનાયકની જન્મભૂમિ વિદ્યાપુર-વિજાપુર છે. અંતિમ-વિરામ સ્થળ પણ તે જ બન્યું. તેઓ પ્રખર સંશાધક-ઇતિહાસગ્ઞ-અને સતત્ ઉદ્યમશીલ હોવાથી જે ભૂમિમાં જન્મ ધર્યો તે ભૂમિનાં ગુણકીત ન-તેની પ્રાચીનતા-ગૌરવ-શાધવાં અને ત્યાંના નિવાસીઓ ઉન્નતિ પ્રાપ્ત કરે તેવાં સ્મારક મૂકવા પ્રેરાય એ સ્વભાવિક છે.

જન્મભૂમિ અને સ્વદેશ–સ્વભાષાની અનન્ય ભાવે સેવા કરવા–શકિત ખીલવવા– અન્યને બાેધ કરી પાતે તે ફરજ બજાવવા ઉદ્યુક્ત થવું એ આ ગ્રંથ લેખનના હેતુ સ્પષ્ટ કરતાં સ્વર્ગવાડી કરતાં જન્મભૂમિની ઉત્તમતા જણાવતાં " જન્મભૂમિની ઝુંપડી નંદનવનથી બેશ" એ વાકયા વડે ચરિત્રનાયકે ગરીભ કે દાનેધરી, શ્રીમન્ 19C

કે વિદ્વાને કયા લાવે પાતાના હીરસા જન્મભૂમિના ઉત્કર્ષ માટે અર્પવા તે બતાવીને આ ચંથના પ્રારંભ કર્યો છે. તેઓ લખે છે કે (પ્રસ્તાવનામાં) વિજાપુર અમારી જન્મભૂમિ હોવાથી તેનું વૃત્તાંત લખવાની કેટલાંક કારણાથી ફરજ બજાવવા સ્કુરણા થઇ અને પ્રયાસ કરતાં ટાંડ રાજસ્થાન, ફાર્બંસ રાસમાળા—સુધર્મ ગચ્છ પટાવલી—જૈનાચાર્યો કૃત કેટલીક પદાવલીઓ અવલાકતાં વિજયપુર—વિદ્યાપુર—વિજાપુરના નામાલ્લેખ તથા વિસ્તૃત હંકીકતા મળી આવતાં ઉત્સાહથી વધુ શાંશાધન કર્યું. એક બારાટના ઘરમાંથી વિજાપુર સંખંધી લેખ મળી આવ્યાં. તે વિજલદેવ પરમાર સંખંધી હતા. બાદ વિજાપુરની પૂર્વ દિશામાં અગ્તિખુણા તરફ સાબરમતીના કાઢાં ઉપર આવેલા જુના સંઘપુર ગામમાં શ્રીચંદ્ર-પ્રભુના દેરાસરની ભીતમાં બંબે હાથ લાંબાં અને એક હાથ પહેાળાં બે પાટીઆં પર એક લેખ છે. તે વાંચવા લક્ષ ગયું. તે ઉપરથી તે અધૂરા જણાયા. આગળ પાછળના લેખવાળાં પાટીઆં ન મળી શક્યાં. તેમાંથી " વિજલદેવના પુત્ર બાહડે વિજાપુર વસાવ્યું એ સિદ્ધ થયું." આ પાટીયા પરના શિલાલાલા મે સંસ્કૃતમાં ચંચમાં ભાવાર્ય સાથે આપ્યા છે. વિજાપુર અતિ પ્રાચીન નગર હાઇ તેમાં તે વખતે ધનાઢય વિવેકી અને ધર્માનિષ્ઠ જૈનાની વસ્તિ વિપુલ હતી તેમ જણાય છે.

તેઓ લખે છે:—અમારી જન્મભૂમિ વિજાપુર હાવાથી શરીર પાષવામાં કેળવણી લેવામાં અને આત્મજ્યોતિના સર્વ ઉપાયો પ્રાપ્ત કરવામાં તેના ઉપકાર જાણી વ્યહવારીક ફરજ દ્રષ્ઠિએ વિદ્યાપુરીય જૈનોને સ્વજન્મભૂમિના ઐતિહાસીક જ્ઞાનની ચઢતી પડતીના પૂર્ણ વિવેક પ્રાપ્ત થાય અને ચઢતીના હેતુઓને અવલ બે એ ઉદ્દેશથી આ ગ્રંથ લખાય છે. × × × સ્વનગરના ઐતિહાસિક જ્ઞાનથી પાતાની ભૂમિ પ્રત્યે સન્માન પ્રકટે છે. અને અન્યા કરતાં સ્પર્ધામાં આગળ વધાર્યું કે પાછળ રહેવાર્યું તેનું ભાન થાય છે તથા સંપ પૂર્વક અન્ય દેશાની સાથે સ્પર્ધા કરવામાં જાગૃત દ્રશા પ્રાપ્ત થાય છે.

આ રીતે ઇતિહાસીક દૃષ્ટિએ વિજાપુરની ચઢતી પડતી–રાજકર્તાએા–વીર જૈન–વ્યાપાર–કળા–કેળવણી–કવિત્ત્ર–વિગેરેથી વિભૃષિત વિજાપુર આજ કઈ ભૃમિકા પર છે, તે અતાવી આગળ વધવાના ઉત્કર્ષના માર્ગો ચીધે છે.

ઘણા પરિશ્રમે આ ગ્રામ તૈયાર થયેં છે. ચારિયનાયકના બાલમિત્ર અને કટ્ટર ભક્ત વિજાપુર વાસી જાણીતા સેવાભાવી અનેક સંસ્થાએાના કાર્યકર શેઠ લલ્લુભાઈ કરમમાં દ દલાલની આ ગ્રાંથ કાર્યમાં તેમને સાચી અનુમાદનનાં–સહાય મળ્યાં છે.

ખંને આવૃત્તિએ\નાં મુદ્રણ ખર્ચમાં સ્વ. શેઠ મગનલાલ કંકુગંદના સારા હીસ્સાે ઉક્ત શેઠ લ×ક ની પ્રેરણાથી મળ્યાે છે.

- (3) **વિવેચન ભાષાંતર**-૧ શ્રી આનંદઘન પદ ભાવાર્થ સંગ્રક. ૨ અનુસવ પંચ વિ'શતિ, ૩ ધ્યાન વિચાર. ૪. ઇષાવાસ્યાપનિષદ્. પ સમાધિશતક.
 - ૧. આ**ન દેશનપદ પદ ભાવાર્થ સંગ્ર**હ-ગ્રંથાંક ૨૫. પૃષ્ટ સંખ્યા ૮૦૮

હહ્

રચના સંવત ૧૯૬૮. પાેષ વદી પ. ભાષા ગુજરાતી.

મહાન આધ્યાત્મિક, યાેગીધર, અનેક શાસ્ત્રોના જ્ઞાતા મસ્ત અવધૃત. જૈન જૈનેતર સમાજમાં સૈકાએા થયા જાણોતા શ્રીમદ્ આનંદઘનજીનાં શતાધિક સ્તવના તથા ચાેવીશી વિગેરે પદાનાં વિવેચના, જે તેમની યાદી કરાવે તેવા આધ્યાત્મિક–યાેગ–મસ્તદશાવાળા પંડિત પ્રવર કવીવર શ્રીમદ્ ભુષ્ધિસાગર સુરીજીએ લખ્યાં છે, અને પ્રાયે તેમનાં અધાં જ સ્તવનાેનાં ટીકા–વિવેચન કરનાર શ્રી સુરીજી એકલા અને પહેલા જ છે.

આ સ્તવના ચાવીશીનાં વિવેચના કાેઇ પૂર્વાચાર્યે માત્ર ચાવીસીનાં જ તાે કવચિત્ કાેઇ સાધુ મહારાજે ૩૪ સ્તવનાનાં એમ પ્રથક્ પ્રથક્ કર્યા સંભળાય છે. શ્રીમદ્દને બધાં જ પદાે પર વિવેચન લખવા વિન'તીએા કરવામાં આવતાં આ ભળીરથ કાર્ય તેમણે ઉપાડયું હતું.

રગે રગે અધ્યાતમના રંગ લાગ્યાે હાય, શાસ્ત્રનું દ્રવ્યાનુયાેગનું, યાેગનું સ્વરૂપ જાણ્યું અનુભવ્યું હાેય ખૂબ સત્સંગ થયા હાેય, અને વિરમા ગયેલા આતમાને ખૂબ શાંતિ હાેય, તાે જ આવાં વિવેચના સાધ્ય બની શકે. આ અતિ શ્રમસાધ્ય વિરાટ કાર્ય ગણાય. હવે આજના ધમાલીઆ, વિષમ જડવાદો જમાનામાં મુંબઇ જેવા અતિ પ્રવૃત્તિવાળા (શ્રીમદ્દના શબ્દોમાં) ઉપાધિનગરમાં તેમણે આ કાર્ય ઉપાડ્યું હતું.

સં. ૧૯૬૭ ના મહા સુદ ૧૫ ના રાજ મું બાઇમાં પ્રવેશ થયેા, અને વૈશાખ સુદ ૧ ના રાજ આ પઢાના ભાવાર્ય લખવાના પારંભ થાય છે.

"શ્રીમદ્દ આનં દઘનજીનાં પદાના પરિપૂર્ણ ભાવાર્થ તો તે પાતે જ જાણી શકે. અર્થાત તેમના વખતના દેશકાળના સંયોગો અને આત્મપરિણતી યોગે નીકળેલા પદારૂપો ઉભરાઓનો લક્ષ્યાર્થ પરિપૂર્ણ જાણવાની અશકયતા છે. તો પણ અધ્યાત્મના પરિશીલનથી અને આત્માના ધ્યાન પ્રતાપે તેમના વિચારાની દિશામાં ભાવાર્થ લખી શકાય એમ શાસ્ત્રોના પરિશીલનથી અનવા યોગ્ય છે. શ્રીમદ્દનાં પદાની ભાષા હિન્દુસ્તાની ભાષાને મળતી છે. તેઓ વજ—મારવાડી—ગુજરાતી હિન્દુસ્તાની ભાષાના જ્ઞાતા હતા. ગુજરાત, મારવાડ વિ. દેશોમાં વિચરતા તેમ-જ તે વખતના કવિએ વજ ભાષામાં લખતા, તેથી તેમનાં પદામાં મિશ્ર શખ્દો વડે ચુકત હિન્દુસ્તાની ભાષા જણાય છે.

શ્રીમદ્દનાં અનાવેલાં અહાતેર પદ છે કે એકસા આઠ તેના નિર્ણય માટે ઘણા પ્રયાસા કરવામાં આવ્યા છે. શ્રાવક ભીમસિંહ માણે કે ૧૦૭ પદા છપાવ્યાં છે. તેથી અમાએ એ સર્વ પર ભાવાર્થ લખ્યો છે. ડહેલાના ઉપાશ્રય પ્રવર્તક શ્રી કાંતિવિજયજી મહારાજ પં. શ્રી વીર-વિજયજી મહારાજ તથા પાટણથી તેમ જ મારી પાસેની પ્રત એમ પાંચ જીની પ્રતો અને શ્રાવક ભી. મા. વાળી ચાપડી સર્વ જોઇ અર્થો-વિવેચન લખાયેલ છે. શ્રીમદે પ્રથમ પદ કર્યું લખ્યું ! બહાતેરી કહેવાય છે તેા બહાતેર જ પદા લખ્યાં હશે કે ૧૦૮ ! આ પ્રશ્નોના ઉદેલ માટેના પ્રયાસા અફળ જ રહ્યા છે. ઉપલખ્ધ સાહિત્ય પરથી બન્યું તેટલું મેળવ્યું છે. છતાં

(0

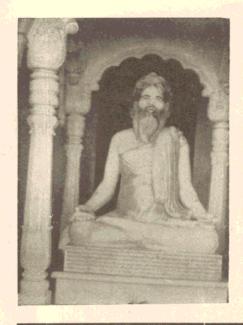
શ્રાવક લી. મા. એમણે ખુબ પ્રયાસ કરી ૧૦૭ પદો મેળવ્યાં લાગે છે. તેમના પ્રયાસ સ્તુત્ય અને તેથી સમાજને અતિ ઉપકારક છે જ. શ્રીમદ્દના જીવન ચરિત્ર મેળવવાના પ્રયાસા પણ સફળ થઇ ન શક્યા. છતાં મળ્યું તેટલું આપ્યું છે. (ઉપાદ્દાત)

શ્રીમદ્ અરાઢમાં સૈકામાં થઇ ગયા ને તેમણે આપેલા ૧૦૭ કે ૧૦૮ પરા તથા ચાવીશી ખરેખર અધ્યાત્મજ્ઞાનના ચાંગના મસ્તીના ત્યાગ વૈરાગ્યના જીવંત ઝરા છે અને માત્ર જૈનો જ નહિ, જૈનેતરા પણ તેના શ્રાવણથી ડાલી ઉઠે છે. હાંશ પ્રેમ ભક્તિભાવથી તે ગાય છે, અને આત્માન્નતિ સાધે છે.

શ્રીમદ્ની ચાવીશી. ૨૪ ભગવાનનાં સત્વના ઉપર જ્ઞાનશિરામણી શ્રી જ્ઞાનવિમલ- સુરીએ તેમના લગભગ સમયમાં ટેબા-પુર્યો હતા. તેમજ ચાવીશીપર શ્રી જ્ઞાનસાગરજી એમણે ટેબા પુર્યો હતા. આ બંને ટબા (ટીકા-ટીપણ-સુક્ષ્મ વિવેચન) એાથી શ્રીમદ્ની કૃતિએા પર સારા પ્રકાશ પાડ્યા છે. મહામસ્ત- આધ્યાત્મી-યાગી-એાની કૃતિએા પર ટેબા-વિવેચના લખવાં એ બચ્ચાંના ખેલ કે અનુવાદ કરવા સરખી રમત નથી. લગભગ મુળકર્તા પુરૂષની કાેટીએ પહેાંચનાર જ એવાં વિવેચના કેટલાક ટકા લખી શકે. આ ભાવાર્થ એક ત્યાગી-સંત -સાત્વિક વૃત્તિવાળા યાગી આધ્યાત્મજ્ઞાની કવિ-પંડિત શ્રીમદ્ ખુદ્સિયાગર સુરીધરે લખ્યા છે. તે કેટલા સુંદર-તલસ્પર્યા અને જીવંત છે, મુળકર્તા પુરૂષના આશ્યની છળી તેમાં ઉઠી છે કે કેમ અને તે ૨૫૯-સુરેખ છે કે આછી-અધુરી છે કે આ સૌ પાતાના ક્ષયાપશમથી તે વાંચનાર સમજી શકશે.

અધ્યાતમજ્ઞાન એ સર્વ જ્ઞાનમાં શ્રેષ્ઠ છે એમ " અધ્યાતમજ્ઞાનની આવશ્યકતા" એ શિર્ષ કવાળા શ્રીમદ્ના શ્રંથમાં આપેલા સ્વતંત્ર લખાણથી સિધ્ધ કરવામાં લેખકની પાતાના અધ્યાતમજ્ઞાન-અને યેાગવિદ્યાના જાણપણાની પરાકાષ્ટ્રા વાચક અવળોધી શકશે. મુળ શ્રંથની ભુમિકારૂપ આ લખાણુ અનેક શ્લોકા-આધારા અને યેાગશાસ્ત્ર વિગેરેના દાખલા આપી ભગવદ્ગીતા વિગેરેના શ્લોકા આપી, તેમાં તત્સમયના યાત્ર અધ્યાતમજ્ઞાન વિરુદ્ધ ખુબ ઇહાપાહ જગવનાર વિરાધી તત્વા વચ્ચે શ્રીમદ્ આનંદઘનજી યાત્ર અધ્યાતમજ્ઞાનનાં તેજ પ્રસારવા આવેલા હાઇ-તત્સમયના અધ્યાત્મ યાત્રમાત્રના ઉધ્ધારક તરીકે શ્રી આનંદઘનજી અને તેમના સમકાલીન શ્રીમદ્ યશાવિજયજી ઉપાધ્યાય-જ્ઞાનકિયામાર્ગની થતી જતી શિથિલતા—અંધશ્રદ્ધા—વહેમાં અને ગાડરીયા પ્રવાહે જતા માનવ સમુદાયમાં જ્ઞાન અને કિયાનાર્ગના ઉદ્ધારકા તરીકે સ્પષ્ટતાથી સાળીત કરે છે. આ લેખ માટી સાઇઝનાં ખાસ્સાં ૧૩૯ પૃષ્ટો રોકે છે.

આ પછી શ્રીઆનં દઘનજીનાં મસ્ત વૈરાગ્યપૂર્ણ ત્યાગ ભાવનાભયોં અધ્યાત્મયાગ અને સ્વાતુભાવથી રંગાયેલા પદાથી ખુબ આનં દ પામેલા આ લેખક તેમના પ્રત્યે પ્રેમ- ભક્તિ પૂજ્ય ભાવથી ડાેલી ઉઠે છે, અને તેમની યશગાથા સમાજજીવન ચરિત્ર લેખન અને સ્તુતિ માટે ૨૦૮ પંક્તિઓ દ્વારા પાતાના ભક્તિ ભાવનાના ઉભરા ઠાલવે છે. તેથી પણ

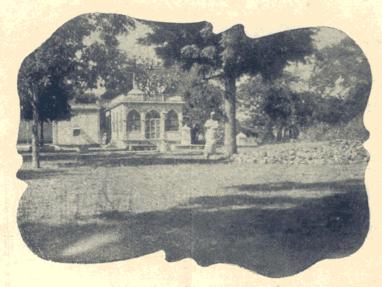

ચરિત્રનાયકની પ્રતિમા [મહુડી]

વીજાપુર સમાધિમ દિરમાં મૂર્તિ [વીજાપુર]

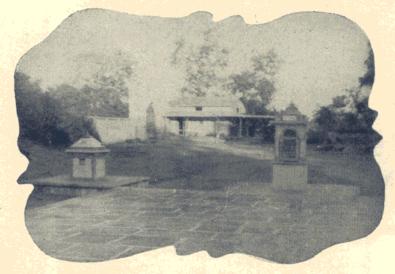
વીજાપુર સમાધિમ દિરના શિલાલેખ

ભિન્ન ભિન્ન શહે<mark>રાેની</mark> સમાધિનાં દશ્યાે

સંતુષ્ઠ ન થતાં પૃ. ૧૪૭ થી શ્રીમદૂ, શ્રી આનંદઘનજી જીવનચરિત્રની રૂપરેખા દેારવા બેસે છે. તત્સમયના મહાસુનિઓ-કવિએા તેમને આત્મમ થનમાં નઉલાં વિધ્ના ને તે વિધ્નાએ તેમને વધુ આત્મજાગૃતિની કરેલી સહાયક પ્રેરણા, તેમના પદામાં વિહાર-પ્રવાસમાં ભિન્ન ભિન્ન પ્રાંતામાં લખેલાં પદામાં ત્યાં ત્યાંની ભાષાના પુરાયેલા રંગા, તેમના પદા સાથે તેવા શખ્દા આપે છે જે પરથી તે તે પદ્દેા ગુજરાત-મારવાડ-આદિ સ્થળામાં લખાયાં હાવાનું સુચન કરે છે. શ્રીમદુ આનંદઘનજીતું વિસ્તૃત આટલી શાધખાળવાળુ-ઉપાધ્યાયજી યશાવિજયજી આદિ મહાતુલાવાના પ્રસંગ–મિલન–પ્રશંસાએા આદિના સંમન્વયવાળું ટકારાબંધ જીવનચરિત્ર લાગ્યે જ કાઈએ લખ્યુ હાય એમ લાગે છે. અતિ લંબાણ આ જવનચરિત્ર પણ માટી સાઈઝનાં ૧૧૧ પૃષ્ટ રાેકે છે. પછી આવે છે જ્ઞાનરસના ચમકીલા વેગવાન ઝરા જેવાં પદેા અને તેના ભાવાર્થ. પાતાના તિક્ષણ ક્ષયાપશમ-સ્વાનુભવી જ્ઞાન અને અધ્યાત્મ-યાગાદિના સતત ચિન્તન દ્વારા આલેખવામાં ખરેખર કમાલ કરે છે. અમારૂ માનલું છે 🥉 સંપૂર્ણ નહી તા લગભગ સંપૂર્ણ આત્મજ્ઞાનના સ્વાનુભાવ-જીવનમાં ઉતારેલ-રગરગે વ્યાપ્ત-અને રસ આવે એટલી હદતું યાેગ સાધન-સાત્વિક ભાવના, સર્વવિરતીપણું અને જ્ઞાનકિયા સહિતતું વિરતીપાયું હાય તા જ આવા ભાવાર્થ ભરવાની તે આત્માની શકિત સંભવે છે. લાખું થઈ જવાના ડેરથી પદાના ભાવાર્થ સંબંધી ડુંકાણમાં સૂચવવાનું કે આ પદાના ભાગી ભ્રમરા-એ તો એ પદ-પૃષ્પાની દૈવી પરિમલવાહી પદ-વાડીમાં જ ભ્રમણ કરવું -એની સુવાસથી મસ્ત અનવું અને એ મહાન યાગાધ્યાત્મજ્ઞાન ઉદ્યાનમાંથી જ અનંત આત્મ-જ્ઞાનધન મેળવી તવંગર ખની જવું ઉચિત છે. વાણીને પણ ઘણી વાર અગાચર એવી ભાવનાએ। અને લહરીએા કલમથી કેમ લખાય ભલા ? આ પદાની સંખ્યા ૧૦૮ છે. તે બધાં જ સંપૂર્ણ, સવિસ્તાર, સરસભર અને આત્માને પૂર્ણ આનંદ શાંતિ આપે એવાં છે, ને તે માટે પણ માેટી સાઇ-ઝમાં સાડી પાંચસા પૃષ્ટ રાકે છે અને છેલ્લે ૪ પદ જે ઉપલળ્ધ થયાં છે તે પણ ભાવાર્થ સાથે આપે છે અને તે ચરિત વિભાગમાં આપ્યાં છે. આ ગ્રંથની અર્પણપત્રિકા શ્રીમદ્ પાતાના ગુરૂદેવ શ્રીમદ્ સુખસાગરજી મહારાજને ૪૪ પંકિતના-કાવ્ય દ્વારા આપે છે. ગુરૂપરના અપ્રતિમ પૂજ્યભાવ ભક્તિભાવ, પ્રેમ, સમર્પણ ભાવ, ઉછાળતાં આ સમર્પણકાવ્યતી ચાડીડ પંક્તિઓ વાચકને ગુરુ પ્રત્યેના પૂજ્યભાવ પ્રકટાવશે જ.

> તહારો કૃપાથી શ્રંથ અહેા રચીયા અહેા સાહસ કરી. અર્પણ કર, ક્રમપયીમાં-ઉપકારતા ૃસતિ ધરી. અર્પણ કરીને શ્રંથ આ તુજ બાળ મન હવે ઘણું. મા-બાપ આગળ બાલુડાંના બાલ જેવું આ બહ્યું ૧૦ વ્હાલા હૃદયના પ્રાણ્! પ્રેમે શ્રંથ આ સ્વિકારશા જે ભૂલ-ચૂક જ હાય તે માપ્તી દઇને તારશા. જેવું રચ્યું તેવું સમર્પણ-બક્તિથી ક્રીધુ ખર, બુધ્યબ્ધિ તે સ્વિકારી ને-આનંદ પામા સદ્યુર ૧૧

વાચક! મહાન સુરીધરજી શુરૂ પાસે <mark>ખાલક ખનીને</mark>—તેમને આ શ્રંથ જ નહી પણુ પાતે જ ૧૧ સમર્પાઇ ગયા નથી લાગતા ? હવે આ ગ્રંથ જ્ઞાનગંગામાં સ્નાન કરવા તત્પર થા ! ઇતિશમ.

ર અનુભવ પંચવિંશતિ–૩ ધ્યાનવિચાર ૪ સમાધિશતક આ ત્રણ વિવેચના ત્મક ગ્રંથાની સમિક્ષા તત્વજ્ઞાન વિભાગમાં આવી ગઇ છે.

ય **ઈષાવાસ્યાયિનિષદ્ ગ્રથાંક** દય. પૃષ્ટ સંખ્યા ૨૮૫. રચના સંવત ૧૯૭૯ પાષ સુદ્રી ૧૫. ભાષા સંસ્કૃત—ગુજરાતી.

વેદા ઉપનિષદા સાંખ્ય—અદ્ભેત દર્શન—આદિ બધાં શાસ્ત્રો—દર્શનોના સમાવેશ જૈન-દર્શનમાં થાય છે. બ્રાહ્મણુ આદિ મહાન્ દર્શન શાસ્ત્રીઓ—પંડિતો—વિદ્વાના શિરામણી સમાન—ગૌતમ આદિ પ્રખર કર્મકાંડી હઝારા શિષ્યોના ગુરૂ અને શ્રી મહાવીર પ્રભુને પરાસ્ત કરવા નીકળેલા બ્રાહ્મણુ શ્રેષ્ઠોનાં, વેદ—નિગમા—અને શ્રૃતિ સ્મૃતિઓ વહે જ જ્ઞાન ચક્ષુઓ ખાલી સત્ય ધર્મ—વિતરાગ કથિત ધર્મના ઉપદેશ આપી—તેમના જ સિદ્ધાંતાથી તેમની અંતર્ગત રહેલી પ્રખળ શંકાઓનું નિરસન કરેલું તે વિશ્વવિખ્યાત છે. અર્થાતિ વેદા—ઉપનિષદા માત્ર હિન્દુ અગર બ્રાહ્મણાની માલેકી ન હોતાં તે પાતાના આંતર્જ્ઞાન—નિજ્ઞત્મજ્ઞાન—સ્વાનુભવ વહે પ્રખળ તપશ્ચર્યાથી અંદરનાં અજવાળાં મેળવનાર મહાન આત્માઓ તેમાંથી પરમ સત્ય મેળવે છે તે ઉપનિષદો શ્રૃતિ સ્મૃતિઓમાં વિકૃતિ પસવાથી સર્વમાન્ય થતાં અટકયા છે. આથી જૈન દૃષ્ટિએ ૧૦ ઉપનિષદોમાંથી પ્રથમ વાજસનેય ઉપનિષદ્ ઉપર જૈન રસ્યાદ્વાદ દૃષ્ટયા વિસ્તૃત—વિદ્વત્તા પૂર્ણ—વિવેચન કર્યું છે.

ન્યાય–વૈશેષીક સાંખ્ય–વેદાંત ઔધ્ધ ચાર્વાક આદિ દર્શના–જૈનધર્મ દર્શન રૂપ મહા વિરાટ પુરુષના અંગ તરીકે સાપેક્ષ દૃષ્ટિએ ઘટાવેલ છે. તે દૃષ્ટિએ તે ધ્યાનપૂર્વક વાંચતાં જૈનધર્મની વ્યાપક દૃષ્ટિ સમજશે.

જીવનચરિત્રો-૪૧. શ્રી સુખસાગર ગુરૂગીતા. દ. શ્રી રવિસાગરજી જીવનચરિત્ર ૭-૮ શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજી ભાગ ૧-૨. શ્રી દેવવિલાસ ૯. શ્રી કુમારપાળ ૧૦. શ્રી યશા-વિજયજી ચરિત્ર (નિખંધ). ૧૧.

૧ શ્રી સુખસાગર ગુરૂગીતા તથા શ્રી તપાગચ્છે સાગરશાખા પટ્ટાવિલ અને શ્રીમદ્ મયાસાગરજ શ્રીમદ્ નેમિસાગરજ શ્રીમદ્ રવિસાગરજ શ્રીમદ્ સુખસાગરજ જીવનચરિત્ર. શ્રંથાંક ૩૦–૩૧–૩૨–૩૩–૩૪. પૃષ્ટ સંખ્યા ૧૨૫. રચના સંવત ૧૯૭૧. મહા સુદ ૧૫. ભાષા ગુજરાતી.

શ્રી સુધર્માસ્વામિની ६૮ મી પાટે શ્રી. માયાસાગરજી મ. ६૯ મી પાટે શ્રી નેમિસાગરજી મહારાજ ૭૦ મી પાટે શ્રી સ્વિસાગરજી મહારાજ અને ૭૧ મી પાટે શ્રી સુખસાગરજી મહારાજ થયા. આ સૌ શ્રીમદ્ ખુદ્ધિસાગર સુરીધરજીના ગુરૂ તેમના ગુરૂ એમ ક્રમેક્રમે છે. ૭૨ મી પાટે શ્રીમદ્ ખુદ્ધિસાગરજી આવે છે.

આ સર્વ મહાન્ સંતા–અધ્યાત્મીએા જ્ઞાનક્રિયાવાદીએા અને પ્રભુ વીરન:

વારસદારા હતા–તેમનાં ચરિત્રો ઉજવલ∽કિયા શુધ્ધ–આત્મ ચિન્તન નિલે'૫–તપશ્ચર્યા અદલત, ઉપદેશ શૈલી નિડર–નિલે'ળ, અને કલ્યાણકારી–જીવન સ્વચ્છ–આદરણીય હતાં. આ જીવનચરિત્રોના ગ્રાંચ એટલી અધી વિપુલ માહિતીથી ભર્યો છે કે તે સાંઘત વાંચવા એ પણ એક લહાણ ગણાય.

આ ગ્રંથમાં શ્રી સુખસાગર ગુરૂગીતા મુખ્ય છે. લેખકના તેઓ ગુરૂશ્રી હતા. તેમના પર લેખકને અપૂર્વ પૂજ્યભાવ હતા અને ગુરૂને શિષ્યપર અપૃર્વ વાત્સલ્યભાવ ઉભરાતા હતા. શ્રી સુખસાગર ગુરૂ ગીતામાં સ્વગુરૂને શ્રીમદે ૧૦૫૦ પંકિતઓમાં બિરાદાવ્યા છે.

થાડીક પંકિતએા નેઇએ-

હે સદગુરા!

પગલાં પડયાં તહારાં અહેં જ્યાં તીર્જ તે મ્હારે સદા. તવ પાદની ધૂલી થંકા ન્હાતા રહું ભાવે મુદ્દા. તવ પાદનો ધૂલી થંકા પાપા કર્યાં રહેવે નહિ. તહેં ચિત્તમાં જે માતીયું તે માન્ય મ્હારે છે સહી—૧ તહારી કૃપા મંગાજકો નિર્મળ સદા મનડું રહે. આ દાસ વધ્યુ કાલાં અને ઘેલાં વચન તવ કા કહે. સેવા વિના વાંચ્છા નહિ ખીજી કશી તવ આગળે. તવ ખાલુડાના ખાલની કિમંત ખરી તું તો કળે—૨ × × × આ આર્ય ભુમિ તા અમારા પ્રાપ્યુના અવતાર છે. આ આર્ય ભુમિ તો અમારા ધર્મના આધાર છે. આ આર્ય ભુમિમાં અમારા સદ્યુક્જી અવતર્યા. ચારિત્રને પાળી ભલું, ઉજ્વળ વિચારે સંચર્યા—૧૦

આવાં ૧૦૫૦ સુરસભરપં ક્લિઓફપી પુષ્પા વહે એમના શુરૂશ્રીને સંસ્તવ્યા છે.

આ ઉપરાંત આ શ્રંથમાં મહાન્ પ્રાભાવીક મયાસાગરજી મહારાજ-ઉજવળ ચારિગ્યધારક શ્રીમદ્ નેમિસાગરજી મહારાજ-રિવિ તે રિવિ જ એ ઉપનામને વિરાટ માનવ મહેરામણુમાંથી મેળવનાર ક્રિયોઘ્ધારક તપસ્વી શિરમણી, યતિ-શ્રોપુંજયાને ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્ર આદિ સ્થળે તેમની મીથ્યાત્વની જડને ઉચ્છેદનાર અને સતૃ ક્રિયા ઉધ્ધાર કરનાર શ્રીમદ રવિસાગરજી મહારાજ તથા મહાન્ ક્રિયા, ચારિગ્ય પ્રતિપાલક, સાધુત્વના અવશેષ સમાન્ ધીર ગંભીર ચારિગ્ય ચુડામણી શ્રીમદ્ સુખસાગરજી મહારાજ સાંહેબ આ ચારે વિરલ વિભુતીઓનાં ચારિત્રો આ શ્રંથમાં આપતાં તેમના જૈન સમાજપરના અનંત ઉપકારા, તેમણે કરાવેલાં અનેક ધર્મકાર્યો, કઢાવેલા સંઘા- ઉઝમણાં-ઉદ્યાપના તથા સન્માગે શ્રીમ તોના કરાવેલા દ્રવ્ય વ્યય તથા તત્સમયના સમાજનાં દર્શન કરાવ્યાં છે.

શ્રીમદ્ રવિસાગરજી મહારાજનું જ દ્રષ્ટાંત લઇએ તાે તેમના સમયમાં તેમને

પૂજ્યભાવે જોનાર શ્રાવક સમાજ ઉપરાંત કેટલા સુરીવરા-સાધુએા હતા તે જોઇએ:—

શ્રી. ભુટેરાયજી મહારાજ, શ્રી. વૃદ્ધિચંદ્દજી મહારાજ, શ્રી. વિજયાન દસુરિજી મહા-રાજ, શ્રી. મુલચંદ્ર મહારાજ, શ્રી. ગુમાનવિજયજી મહારાજ, શ્રી. રત્નવિજયજી મહારાજ, પં. શ્રી સિદ્ધિવિજયજી મ૦, પં. શ્રી પ્રતાપવિજયજી મ૦, પં. શ્રી. દયાવિમલજી, શ્રી. બાતૃચંદજી મ૦ શ્રી. માહનલાલજી મ૦ શ્રી. નીતિવિજયજી મ૦ શ્રી. અમૃતવિમલજી મ૦ આદિ અનેક વિખ્યાત સંત-નરાત્તમા તેમના સહવાસમાં આવ્યા હતા. તેમજ તેમના ચરિત્રને પ્રસંશતા. શ્રી. રાજેન્દ્રસુરીએ તેમના ચારિત્રની પ્રસંશા કરી હતી. શ્રી. વિજયાન દસુરીજીએ ખાસ મહે-સાણા પધારી શ્રી. રવિસાગરજી મહારાજના ચારિત્રની પ્રસંશા કરી હતી. મુનિરાજ માહન-લાલજી મહારાજ તા ખાસ તેમનાં દર્શન કરવા ભાયાથીથી મહેસાણા પધાર્યા હતા તથા તેમનાં દર્શ નવ દન કરી પરમાન દને પામ્યા હતા. શ્રી. પં. સિધ્ધિવજયજી ખાસ છેવટનાં તેમનાં દર્શન લેવા ૧૯૫૪ માં મહેસાણા પધારેલા. પંજાળી તાર્કિક વિદ્વાન મુનિરાજ શ્રી. દાનવિજયજી મ૦ ની ગુરુશ્રી પર અખુટ શ્રધ્ધાભકિત હતાં. મુનિરાજ શ્રી કર્પ રવિજયજી તેમનાં દર્શન કરી તેમની પાસે મહેસાણામાં રહ્યા હતા. શ્રી. રવિસાગરજી મહારાજે કેવું ચારિત્ર પાળ્યું હશે. અને કેવું જીવન વિતાવ્યું હશે, અને અન્ય સંઘાડાના મહાન્ શિરામણી સાધુએાનાં દિલ કેવા અદ્ભુત પ્રેમથી જીત્યાં હશે તે વાચક જ કલ્પી લેશે. ૪૭ વર્ષના દિક્ષાપર્યાયમાં ગુરશ્રી કૈાઇ સાથે ઉંચેથી બાલ્યા નથી. અરે " ચારિત્ર્યક્રિયા તેા શ્રીમદ રવિસાગરજીની" એમ અનેક સંઘાડાના ક્ષેત્રોના શ્રાવકા અને સાધુએા આજે પણ એક અવાજે કહે છે.

આ મહાન જ્યાંતિષેર શ્રી. રવિસાગરજી મહારાજના શિષ્ય શ્રીમદ્ સુખસાગરજી મહારાજ. લંખાણ થવાના ભયથી ટૂંકામાં જણાવવાનું કે શ્રી. રવિસાગરજી મહારાજ જેવી જ કિયા પાળતા. તપશ્ચર્યા, પ્રભાવ અને સાધુજીવન પ્રતિપાલન કરી આત્માન્નતિસાધક શ્રીમદ્ થઇ ગયા, તેમના શિષ્ય આ ચારિત્રનાયક છે.

આ આખા ગ્રંથમાં ચાર જીવનચરિત્રો અને તેને લગતી મૂલ્યવાન હકીકતાે વાંચકને વાંચવા વિન'તી છે.

- १. શ્રી. રિવસાગરજ મહારાજ જીવનચરિત્ર—અને શાેકવિનાશક ગ્રાંથ-ગ્રાંથાકન ૫૭ પૃ. ६૦ રચના સંવત ૧૯૭૮. અક્ષયતૃતીયા.
- શ્રી. રવિસાગરજી જીવનચરિત્ર શ્રી. સુખસાગર ગુરૂ ગીતામાં આવી ગયું છે જે છુડુ આ ગ્રંથમાં વિસ્તારથી છે. ઉપરાંત વડાદરાના સુપ્રસિદ્ધ–ઉત્તમ ગુરૂ ભક્ત સ્વ. શેઠ કેશવલાલ લાલચંદભાઇના સુપુત્ર ભીખાભાઇના સ્વર્ગવાસ પ્રસંગે શ્રી. શાેકવિનાશક ગ્રંથ લખેલા છે. આ ખંને ગ્રંથા ભેગા છે અને વાંચવા–સંગ્રહ્યા યાેગ્ય છે.
- ૭. શ્રીમદ્દ દેવચંદ્રજી ભાગ ૧. ગંથાંક ૪૯. પૃ. ૭૦૦. રચના ૧૮ મા સૈકાની છે અને તેના પર વિવેચન આદિ સં. ૧૯૬૦ માં છે.

પાદરા ખાતે સં. ૧૯૬૮ માં શ્રીમદ્ ખુદિસાગરજી મહારાજે પાતાની સ્થિરતા દરમિયાન ત્યાંના વકીલ માહનલાલ હીમચંદ તથા તેમના અન્ય સહાયક કાર્યં કતાંઓને ૧૮ મી સદીમાં થઇ ગયેલા ખરતરગચ્છીય પરમ આધ્યાત્મરસીક પં. દેવચંદ્રજી મહારાજના મળે તેટલા યેથા મેળવવા તથા તે મંડળદ્વારા પ્રકટ કરવા પ્રેરણા કરી. આ તે જ શ્રી. દેવચંદ્રજી મહારાજ છે કે જેમની ચાવીશી તથા અન્ય સ્તવના જૈનો હમેશાં ખૂબ પ્રેમથી ગાય છે. આ ઉપરથી જયાં જયાં—ભંડારામાં—મુનિવર્યા પાસે—ગારજીયા પાસે આ યંથા ઉપલળ્ધ થવાના સંભવ જણાયા ત્યાં પત્રા લખી, માણસા માંકલી, પ્રતા મંગાવી, અને મહારાજશ્રી પાસે પ્રતાના ઢગલા થયા. તેની શુદ્ધિ અર્થ બીજ પ્રતા મેળવવામાં આવી અને સં. ૧૯૬૯ માં તે સર્વ પૈકી અધ્યાત્મન્નાના મ્હારા જેવા શ્રી. આગમસાર નયચકસાર શુરગુણ છત્રીશી, કર્મયા ૧ થી પ ટબાર્થ, છુટક પ્રશ્નાતર અને પત્રા—પ્રથમ ભાગમાં દાખલ કરી હેમી આઠ પેજી સાઇઝમાં પ્રકટ કર્યા. આ દ્રવ્યાનુયાંગની મુખ્યતાવાળા ચાંથા સારા આદર પામ્યા, અને બીજી આવૃત્તિ છપાવવી પડી. આ ચંચ સંબંધમાં તેના કર્તા પરમ યાંગ અધ્યાત્મ ગણિતાનુયાંગ તથા સંવેગ—ત્યાળ—વૈરાગ્યવંત શ્રીમદ્દ દેવચંદ્રજી મહારાજ સંબંધી થાડુંક જોઇએ.

મારવાડમાં બીકાનેર પાસેના ચંગ ગામમાં પ્રાય: ૧૭૪૬ માં આ મહાન્ પુરૂષના જન્મ થયા હતા. દશ વર્ષની વયે માતાપિતાએ ગુરૂશ્રીને અર્પણ કર્યા અને દિક્ષીત અન્યા. સરસ્વતીદેવી આરાધી મહાન્ કવિ-પંડિત-વક્તા વાદી અને સંસ્કૃતભાષાના વિદ્વાન થયા તેમની પાસે શ્રી. જિનવિજયજી શ્રી. ઉત્તમવિજયજી શ્રી. વિવેકવિજયજી આદિ મહાન્ સાધુએાએ શ્રી. પન્નવણાજી શ્રી. ભગવતીજી શ્રી. વિશેષાવસ્યક આદિ ગહન ગંથાના અભ્યાસ કર્યો હતા. શ્રી. જ્ઞાનવિમળસુરીજી પણ તેમની વિદ્વત્તાથી મુગ્ધ અન્યા હતા. આ પુરૂષે દ્રવ્યાનુયાગ–ગણિતાનુયાગ–સદ્દ્રભાધ યાગ–આદિ પર સંખ્યામંઘ મહાન્ ગંથા લખી જૈન तत्त्वज्ञानने समृद्ध કર્યું છે-ગિર્વાણના મહાનુ ज्ञाता-ઉત્કૃષ્ટ કવિત્વના રચયિતા-પ્રખર વ્યાખ્યાતા-વાદીવિજેતા-અને લઘુતાના અવતાર સમા જ્ઞાન ક્રિયાના ખંતીલા આરાધક ઐવા આ પુરુષના સ્વપર ઉપકારક ગંથાના સંગ્રહ મહાશ્રમે શ્રીમદ્ ખુદ્ધિસાગરસુરીજની પ્રેરણાથી શ્રી અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મંડળે કરવામાં, જૈન તત્ત્વજ્ઞાન-યાેગ અધ્યાત્મજ્ઞાનના અમૂલ્ય વારસાને ઝંખવાતા–અદ્રશ્ય થતા ખચાવ્યા છે, અને શ્રીમદ્ ભુદ્ધિસાગરસુરીજીના દિલની ગચ્છના લેદભાવને સ્થાને હૃદયની વિશાળતાના ખ્યાલ આપે છે. આ પુરૂષનું જીવનચરિત્ર આ સાહિત્ય સર્જનના લેખકે ' શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજી જીવનચરિત્ર ' નામે લખ્યું છે, જે ગ્રંથાંક ૧૦૩ –૧૦૪થી માંડળે પ્રસિદ્ધ કરેલ છે. તે વાંચવાથી સમજાશે કે શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજી મહારાજનું સ્થાન યાેગ આધ્યાત્મ તત્વજ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં કેટલું ઉંચું છે.

શ્રી**મદ્દ દેવચંદ્રજી ભાગ ૨**. ગ્રંથાંક પ૩–પૃષ્ટ સંખ્યા ૬૫૦ રચના ૧૮ મા સૈકાની છે.

આ ગ્રંથમાં શ્રીમદ્દ દેવચંદ્રજી મહારાજ કૃત પદ્મ વિભાગ ઉપલબ્ધ થયે! તેટલા અધા

પ્રકટ કર્યો છે. ૧ શ્રી ધ્યાનદીપિકા ૨ શ્રી. દ્રવ્યપ્રકાશ ૩ અધ્યાતમ ગીતા ૪ સ્નાત્રપૃતા પ શ્રી. નવપદપૂતા ચતુષ્પદી દ વર્તમાન જીન ચાવીસી ૭ વીશ વિહરમાન સ્તવન ૮ અતિત જિન ચાવીશી તથા બીજાં અનેક સ્તવના વિગેરેના સમાવેશ થાય છે. ઉત્તમ જ્ઞાતાને આ ગ્રંથ અમૃતતૃલ્ય ગણાય છે.

શ્રીમદ્દ દેવચંદ્રજી વિ. ચરિત્ર તથા

શ્રી દેવવિલાસ—ગ્રંથાંક ૧૦૩–૧૦૪. પૃષ્ટ **સં**ખ્યા ૨૨૫. ભાષા ગુજરાતી. રચના **સં. ૧**૮૨૫. આસાે સુદ્ધ ૮. રવિવાર.

મહાન્ અધ્યાત્મિક ચાેગી પંડિત કવિરત્ન શ્રીમદ્દ દેવચંદ્રછ મહારાજના અદ્ભુત શ્રુંથા છપાવવાની પ્રેરણા કરનાર શ્રી છુદ્ધિસાગરજી મહારાજે શ્રીમદ્દ દેવચંદ્રજી મહારાજનાં યશાગાન કરતાં પાતાના સંસ્કૃત કાવ્યમાં ૨૭ કંડિકાએાદ્વારા પાતાની ભક્તિઅંજિલ ગુણાતુ-રાગદ્રિએ આપતાં કહ્યું છે કે:-

> द्रव्यानुयोग गोताथाँ, व्रताचार प्रपालकः । देवचन्द्रसमसाधु रर्वाचीनो न द्रयते ॥ संभूत अन्तरात्माच आत्मानुभव वेदकः । अप्रमत्त द्शायोगी, जितेन्द्राणां प्रसेवकः ॥ ध्यानसमाधिरकाय, विश्ववंद्यापसायते । श्रीमतेदेवचन्द्राय, पूर्णप्रीत्या नमोनमः ॥

એવા મહાન્ પુરૂષના ગ્રંથાના બે ભાગમાં તેમના જીવનના અર્ક સમાન માંઘામૂલા ગ્રંથા ગઘ-પઘમાં સંસ્કૃત માગધી ગુજરાતીમાં છપાવ્યા છતાં તેમનું જીવન ચરિત્ર ઉપલબ્ધન થયું. આથી પગારદાર પંડિતા મારવાડ—ગુજરાત—મેવાડ માકલ્યા, અને તેમાં સફળતા મળી. પ્રવર્તં કજી શ્રી કાંતિવિજયજી મહારાજના વડાદરાના જ્ઞાનભંડારમાંથી શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજી નિર્વાણરાસની એક સુંદર પ્રત મળી આવી. આ રાસ દેવવિલાસ શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજી મહારાજના એક શિષ્ય—જેમણે પાતાનું નામ ન આપતાં 'કવિયાણ' નામથી આ રાસ લખ્યા છે તે ઘણા સુંદર જણાતાં, સાહિત્ય સર્જનના લેખકને (પાદરાકરને) ગુરૂ મહારાજે પાતાની પાસે પેથાપુર રાખી આ જીવન ચરિત્ર તૈયાર કરાવેલ છે. આ ગ્રંથના છેવટે મૂળ રાસ શ્રી દેવવિલાસ સાદ્યંત આપેલા છે. આ ગ્રંથની પ્રસ્તાવના જાણીતા સાહિત્યકાર શ્રીયુત્ માહનલાલ દલીચંદ દેસાઇએ લગભગ ૬૦ પૃષ્ટમાં લખી શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજીના સંપૂર્ણ સાહિત્ય પર ખૂબ પ્રકાશ નાંખ્યા છે.

શ્રીમદ્દ્ ચરાાવિજયજ જીવન (નિઅ'ધ)- ગ્રાંથાંક ૯૯. પૃષ્ટ સંખ્યા ૧૮૦. ભાષા ગુજરાતી. રચના સંવત ૧૯૬૮ ફાગણ. (સ્થળ: પાદરા)

પૂજ્ય ગુરૂદેવ સંવત ૧૯૬૮માં પાદરા પધાર્યા હતા તે પ્રસંગે શ્રી વહાદરા ખાતે ચાથી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ્ ભરાવાની હતી. આ પ્રસંગે વહાદરા મહારાજા સયાજીરાવ ગાયકવાડના ભાઈ શ્રી. સુપંતરાવ ગાયકવાડ મહારાજશ્રી પાસે આવી સા. પરિષદ્માં પધારવા

તથા કાંઇક ભાષા સાહિત્ય આ પસંગે આપવા માંગણી કરતાં પરિષદ્ને થાેડા જ વખત ભરાવાના બાકી રહેલા હાેવાથી આ નાનકડા નિઅંધ લખી પરિષદ્માં માેકહ્યા હતાે.

શ્રીમદ્ ચરાવિજયજી મહારાજ એક મહાન્ વિદ્વાન, સંસ્કૃત ગુજરાતી ભાષાના માટા પંડિત તથા ચમત્કારી કવિરત્ન થઇ ગયા છે. સાક્ષાત્ સરસ્વતીનંદન જેવા આ મહાન્ ધુરંધરનું જીવન ચરિત્ર વાચકને અધ્યાત્મજ્ઞાન અનુભવ જ્ઞાન વૈરાગ્ય અને યાગ જ્ઞાનસાગરમાં રસતલ્લીન ખનાવી મૂકે તેવું રસિક હોવાથી આ નિખંધ આ જ્ઞા. પ્ર. મંડળે છપાવી પ્રકડ કર્યો છે.

પત્રા-નાંધા—

૧—૨ ધામિ'કિંગઘ સંગ્રહ તથા પત્ર સદુપદેશ ભાગ—૧. પત્ર સદુપદેશ ભાગ—૨. પત્ર સદુપદેશ ભાગ—૩.

ધામિ⁶ક ગદ્ય સંગ્રહ તથા **પત્ર સદુપદેશ ભાગ-૧—**ગ્ર[ં]થાંક ૪૬–૪૭. પૃષ્ટ સંખ્યા ૯૬૦. ભાષા ગુજરાતી. રચના સં. ૧૯૭૩. આસો વદી ૧૩. પેથાપુર.

શ્રીમદ્ને હંમેશાં ડાયરી લખવાની ટેવ હતી. રાજનીશી એ લખનારના હૃદયની આરસી હોય છે. નિર્મળ હૃદય–ખંતીલા સ્વભાવ–સ્વાશ્રયી–પરિશ્રમવાળુ જીવન અને ઊંડું-અવગાહન હાય તા જ સાચી રાજનોશી લખી શકાય છે.

આ રીતે શ્રીમદુના જીવન પ્રસંગમાં જે જે સ્કુરણાએ ઉદેશી તેના યાગે જે જે ઉદ્ગારા ખાનગી ડાયરીઓમાં લખી રાખેલા તે ધાર્મિક ગઘ-સંગ્રહ તરીકે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલ છે. અનેક પ્રસંગા, અનેક બાળતા, જીવનને સ્પર્શતા વિષયા, ધાર્મિ'ક અધ્યા-ત્મિક ચાૈાગીક સામાજીક અને રાજકીય રાષ્ટ્રિય વિષયા પર કલમ ચાલી છે. ઊડા અવગાહન ની ધીધ્યાસન અને મનનપૂર્વંક આ વિચારા લખાયે ગયા છે. તેમાંથી જૈન તથા જૈનેતર સમાજને પાતાની ઉન્નતિ અર્થ અનેક સરળ અને ઉદાત્ત માર્ગ દર્શન મળે તેમ છે. વિદ્વાના તેમ જ સાધરણ વાચકને સરખું વાચન અને માર્ગ દર્શન ઉપલબ્ધ થાય તેવા આ વિચાર રત્નરાશિ તૈયાર કર્યો છે. સમાજોન્નતિ, રાષ્ટ્ર ઉત્થાન, ધર્મ પ્રગતિ, રૂઢિબ ધન, અંત્યજના પ્રશ્ન, યાત્રા, પુસ્તકાલયા, જ્ઞાન મ'દિરા, દેરાસરા, વ્યાયામ, ધ્યાન, અધ્યાત્મ, તત્વજ્ઞાન, યાેગ, ફીલસુફી, સાધુ, સાધ્વી સંસ્થા, કેળવણી, ગૃહસ્થ કર્ત વ્ય, રાજ્યસંખંધા, તીર્થો, કાેન્ફરંસ, સાહિત્ય, સાધુ આચાર્ય, સંઘ સંસ્થાએાનાં કર્ત વ્યેા, કલા, સ્ત્રી કેળવણી, માનસ વિકાસ કાવ્યા પાંડિત્ય વકતત્વ આદિ અનેક ગહુન અને સાદા વિષયા પર સંખ્યાળધ પૃષ્ટા ભરી કાઢયાં છતાં એક શબ્દ પણ અતિશયેાકિત ભર્યો કે નીરર્થંક ન લાગે. સૌને પાતાને જ માટે લખાયલા લાગે. એવા આ જીવન-ઉન્નતિ અર્થ રસાયણ સમાન, સમાજોન્નતિ માટે જરૂરી થઇ પહે તેવા વિચાર માંથનનાં અદ્ભુત નવનીત સમાન આ ગ્રાંથમાં ૭૧૬ પૃષ્ટ ભર્યા છે. આ પછી તેમણે જુદા જુદા સાધુએ ગૃહસ્થાને લખેલા સંખ્યામંઘ પત્રો આપ્યા છે. લખવાનાં સ્થળ-તારીખા સચાટ રીતે તેમનાં જીવનની નિયમીતતાનાં પ્રતિકસમા લાગે છે. આ પત્રોમાં

ઉપદેશ ખીચાખીચ લયો હોવા છતાં વાંચકને અતિપ્રિય લાગે અને જીવનમાં સાંસરવા ઉતરી જાય તેવા થઇ પહે. પત્રોમાં અને પાતાના જીવનનાં પ્રતિબિંખ તેમાં પહેલાં માનવજીવનનાં ભામીયા થવા સર્જાયેલા પ્રત્યેક પત્ર તેના મેળવનારને સુભાગી બનાવતા હાય તેમ અનુભવાયલું છે. બાળ પ્રદ્માચારી, ત્યાગી, વૈરાગી, છતાં વિશ્વતું, સમાજનું ગૃહસ્ય જીવનનું, રાષ્ટ્ર અને રાજ્યનું આટલું જ્ઞાન મેળવવા કેટલું વાચન અને અટન કર્યું હશે ? તે કલ્પનાતીત છે. નિર્મળ ચારિત્ર એ જીવનની ઉજ્જવળ આરસી છે, તેની પ્રતિતિ આ નાંધપાથી અને પત્રા કરાવે છે.

મહારાજાઓ, શ્રીમંતા, ભકતા, આચાર્યા, સાધુઓ, વિદ્યાર્થાઓ, વ્યાપારીઓ, મીલમાલિકા, કવિઓ, સાહિત્યસ્વામિએા, પંડિતા, વકતાઓ અને પ્રાહ્મણા, પારસીઓ, પટેલા, મુસ્લીમા તેમ જ અત્યં જો પરના પત્રો આ સંગ્રહમાં સર્વ ધર્મ, સર્વમતસહિષ્ણુતાના પરાગ પમરાવે છે. દિલની વિશાળતા થનગને છે અને સર્વ પ્રાણી માત્ર પરની ભૃતદયા ઊછળે છે.

આવા મહાપુરૂષની નિત્ય નાંધા અને પત્રા તેમના સ્વર્ગવાસ બાદ પણ વાંચવા મળે એ પણ જીવનની પરમ લ્હાણ છે.

પત્રસદુપદેશ ભાગ-ર— ગ્રંથાંક દ્રેક. પૃષ્ટ સંખ્યા ૫૪૩. ભાષા ગુજરાતી, સંસ્કૃત. રચના સંવત ૧૯૭૬ ભાદ્ર**પદ**.

આ ગ્રંથમાં ગુરૂ દેવે પાતાના પ્રવાસમાં અને સ્થિરતા સમયે પાતાના લકતાને તથા આવેલા પત્રોના પ્રત્યુત્તરા આપેલા તેના સારા જેવા સંગ્રહ છે. લગભગ ૫૫૦ જેટલાં હેમી સાઇઝનાં પૃષ્ટ તે રાકે છે. એમાં સાધુએા, આચાર્યા, શ્રીમ તા, અમલદારા, સંતા વિગેરે પર છે. પત્રે પત્રે અનુલવ, દયા, પ્રેમ, શમતા, સમાન લાવ અને સ્વાનુલવ જ્ઞાન ૮૫કે છે. ચાખ્યા સિવાય રસવતીના સ્વાદ માત્ર વર્ણનથી ન સમજાય તેમ જ આ દિવ્ય પત્ર–રસામૃતના આસ્વાદ તા વાંચ્યાથી જ આવી શકે તેમ છે.

વીજાપુરથી સં. ૧૯૭૬ ના ચેત્ર વદી ૯ ના રાજ શ્રીમદના વહાદરાના શ્રીમંત સંપતરાવ ગાયકવાડ પરના લંખાણ પત્રમાંથી થાેડાંક વાકયા જોઇએ——

" ધાર્મિ'ક પ્રગતિ સાથે વ્યવહારીક પ્રગતિકારક સાધુઓ પ્રકટે એવી વ્યવસ્થા થાય તો આર્યાવર્તમાં નવપ્રગતિયુગને અવલાકવા સમર્થ થઇ શકાય-હિન્દુઓમાં સ્વામિ વિવેકાનંદ અને સ્વામિ રામતીથ જેવા સાધુઓ પ્રકટે તો ભારતનું પ્રગતિકારક પુનિત જીવન ત્વરિત સંપ્રાપ્ત થઇ શકે."

× × , , ,

આપણી પાસે જે કાંઇ છે તે સર્વના માટે છે–આવી આત્મભાગી કર્મધાગીની દશા પ્રાપ્ત થયા વિના જગત્ કલ્યાણુઅર્થ સત્ય આત્મભાગ અપી શકાતા નથી. સ્વાપ'ણના ગર્ભમાં સત્ય ત્યાગ અને દાન રહેલાં છે.

ረጵ

શરીરના પ્રત્યેક અંગના આરાગ્યની જેટલી આવશ્યકતા છે તેટલી જ ધાર્મિક સમાજ, વ્યવહારીક સમાજ, સંઘ, રાષ્ટ્ર, સામ્રાજ્ય અને હ્યાદ્મણાદિકનાં ગુણુકર્મોના પ્રગતિકારક અંગાની પુષ્ટિની રાષ્ટ્રને જરૂર છે.

x x

જગતમાં રહેલા સર્વ જીવાને આત્મવત્ માની જે જગત્ની સેવા કરે છે, તે મહાત્મા છે. તેના શરીરના સર્વ અણુઓ પવિત્ર છે. જગતમાં તેનું જીવ્યું સફળ છે. વસ્તુતા તેવા મનુષ્ય જીવતા જાગતો દેવ છે. ખાકીના જીવા ખાદ્ય પ્રાણ ધાસોધાસ માત્રથી જીવતા છે.

સાણું દથી સં. ૧૯૭૧ ના વૈશાખ વદી ૩ ના સાક્ષરવર્ષ મુનિશ્રી જિનવિજયજી પરના પત્રના લંબાણુ કાવ્યમાંથી :—

> સારામાં હો તમ મન સદા-ધર્મનાં કાર્ય ધારા. આશી: એવી સફળ ખનશા-ગ્રાનમાં હો વધારા, ગ્રાતવ્યાને પ્રતિદિન લખી-ફર્જ સાચી ખજાવા. અધ્યબ્ધિ સત્ હદયઘટમાં-મિત્રના હો વધાવા.

સં. ૧૯૭૨ ના વૈશાખ વદી ૧૦, તા. ૨૬–૫–૧૫ ના રાજ એક સંસ્કૃત કાવ્ય ૫૬ ગાથાનું એક મુમુક્ષુ પર લખેલું છે જેનું મથાળું છે.

विश्वदेशसेवा काव्य:---

देशसेवादिकं कर्म-विद्या शांति प्रदायकं। जन्मभूमि शुभासेवा - कर्तन्योननतिमिच्छता-॥७॥

देशद्रोही महापापी-जायते नैव शंशय:॥ कार्योनैव कदाद्रोह: प्राणानाशेऽपि मानवैः॥१६॥

× × × × स्वातंत्र्ये मरणंश्रेय – पारतंत्र्ये न जीवनम्।

सुखं स्वातंत्र्ययोगेन पारतंत्र्येण दु:खता ॥५०॥ × × ×

विश्वासो नैवकर्तव्यो-भिन्न देशस्यदेहिनाम् । सर्वदेशीय साधुनां, विश्वासेसेन सदा सुखम् ॥५१॥

x x x

ලා

विश्वदेशस्य लोकानां, प्रगत्यर्थेच शांतये। विश्वकाव्यं समाख्यातं, बुद्धिसागर सुरिणाम् ॥५६॥

આવા અનેક પત્રો ગંભિર વિચારણા માંગી લે છે. અનેક પત્રોના ઉદાત્ત વિચારા તેના વાંચકના જીવનને વધુ સમૃદ્ધ-કર્ત વ્યતત્પર-અને આત્મશાંતિવાળા અનાવી શકે એ નિઃશંસય છે.

પત્ર સદુપદેશ ભાગ ૩ જો-ગ્રંથાંક નં. ૧૦૮. પૃષ્ટ સંખ્યા ૯૦. ભાષા ગુજરાતી રચના સં. ૧૯૭૧ થી ૧૯૮**૧.**

આ ગુંચમાં શ્રી ગુરૂદેવના ઉચ્ચ કાેટિના ભક્ત-મુમુલુએ પર લખાયેલા પત્રોના સંગ્રહ છે. જેમાં શ્રી જય'તિલાલ એ જિવલાલ મહેતા, બી. એ. એલએલ. બી., જેએ વહાદરાના એક વૈષ્ણુવ, વિદ્વાન તત્વજ્ઞાનરસીક હાેઈ ગુરૂશ્રીપર ઉત્કટ પ્રેમ ભક્તિભાવ ધરાવે છે, તેમના પરના પત્રમાં એક આદર્શ ગૃહસ્થના ઉચ્ચ જીવનના આદર્શી દર્શાવ્યા છે. જૈનેતરા પ્રતિ પણ ગુરૂશ્રીના આવા સદ્ભાવનાં હજારા દેષ્ટાંતા પૈકીનું આ એક ગણાય.

આ ગ્રાંથમાંના અનેક પત્રો પૈકી શ્રી જયંતિલાલનું લગ્ન પાેષ વદી પાનું હાેઇ તેમણે એક કુંકુમપત્રિકા ગુરૂશ્રીને પાઠવી હતી. પાતાના પ્રિય શિષ્યને તેના પ્રત્યુત્તરમાં આ ત્યાગી જૈન આચાર્ય આશીર્વચન પાઠવે છે તે અદ્ભુત છે.

'' તમારા તરફથી લગ્નપત્રિકા મળી. તમારી નવી છંદગી પાેષ વદી પથી શરૂ શશે તહેમારા પ્રદ્રાચર્યના ઝળહળતા અગ્નિરથ નિજ આશ્રમને છેલ્લે વિરામસ્થાને સહેજ હિ**લા રહે તે સમયે સૌભા**ગ્યકાંક્ષી સહચરીને પ્રેમપૂર્વ'ક નૃતન સ્વરૂપ પામેલા રથમાં લઇ ગ્રહસ્થા-શ્રમને માર્ગે જીવનયાત્રાના ઉર્ધ્વક્રમમાં સાનંદ આગળ વધશો. સૂર્ય – ચંદ્રસમા તમા ઉભય, સંસારરૂપી અવનિતું રક્ષણ કરી, સંસારને દિપાવી, સ્વદ્રષ્ટાંતે અન્ય સંસારને પ્રકુલ કરશા. મન–વાણી અને કાયાના ચાેગ વઉં પ્રભુના પવિત્ર માર્ગ માં આરાહીને સહચરીને સ્વજીવનના ઐકયે પ્રભુદ્વારમાં પ્રવેશાવશા. બન્નેનું સુખદુખમાં આત્મકથ સદા પ્રવર્તી, અને બન્નેના હુદયમાં શુધ્ધાન દ પ્રભુતું પ્રાકટય થાએા. સર્વ પ્રકારની સ્થિતિમાં પરસ્પરમાં આત્મૈકય અને દ્ભંખ સહનરૂપ તપ પ્રકટલું જોઇએ, અને એલું તપ પ્રકટાવા જેથી વિપત્તીની વાકળી સરી જઇ આનંદભાણ પ્રકાશે. પરસ્પરમાં હું-તુંના ભેદ ન રહે, અને ચામડીના રૂપરંગે સુખની ભુધ્ધિ ન રહે. વ્યક્તિગત બાહ્ય સુખની વાંચ્છાના સ્વાર્થ ન રહે એવી રીતે જીવનયાત્રાનું લગ્ન તમને પરમાત્મ સાક્ષાત્કારવાળુ જણાએા અને એવી પ્રવૃત્તિ થાએા. દેહ અને મનના પ્રેમ વિશુધ્ધ થતાં શુધ્ધાત્મ પ્રેમ પરિણમા. પરસ્પર ભિન્ન વિરૂધ્ધ વિચાર-મતભેદના આત્મેકયમાં લય થાએ। અને તેમાંથી વિચારવિવિધતાના નૂતન જીવનરસાદિધમાં મગ્ન થઇને પ્રદ્વાસાગરમાં ઝીલા, તમારા માર્ગમાં સદ્યુરતારક પ્રકાશની સહાય મળા. પરસ્પરને કામાર્થ નહિ પણ આત્માર્થ ચાહીને આત્મરૂપે ખના. જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રમય આંતર પવિત્ર જીવનને સત્યે ખાह्यજીવન જીવા-ईत्येवंममाशिकांद-ખુધ્ધિસાગર. ''

આવા અનેક ઉદ્દાત્ત વિચારા-તત્વજ્ઞાન ભરપુર પત્રો વાંચકને સ્વજીવન માટે નૂતન માર્ગ દર્શન આપી શકે છે. આજ ગ્રંથમાં સૌથી પ્રથમ પત્ર અતિ મૂલ્યવાન છે. શ્રીમદ્દના જીવનનું નવનીત છે. શ્રીમદ્દના આંતર પ્રદેશની નિર્મળતા-આત્મવિશ્વાસ-ચારિત્ર્યની પરમ ઉજવળતા વાચકને ભવ્ય માર્ગ દર્શન કરાવનાર છે. તેમના સાનવ સાધુ આચાર્ય તત્વજ્ઞ-યાગી આધ્યાત્મજ્ઞાની તરીકેની તેઓની ભૂમિકાનું દર્શન આ પત્ર કરાવે છે.

આ પત્ર શ્રી ગુરૂદેવે વિ. સં. ૧૯૮૧ ના ચૈત્ર વદી ૩ ના રાજ તેમના અનન્ય ભક્ત પાદરાનિવાસી વયાવૃદ્ધ વકીલ માહનલાલ હીમચંદ એમના પર લખ્યા છે, જે તેમના છેલ્લા ઉપદેશ પત્ર છે, જેમાં સંસારની અસારતા, પાતાના નિક્ટ આવતા અવસાન માટેની મમં ભરી ચેતવણીઓ તથા સૌનેયે સૃત્યુ મળ્યે તૈયાર રહેવાની સૂચનાઓવાળા આ લંબાણ પત્ર છે. પાતાને માટે સ્વર્ગ પાંચની તૈયારી, તેમ જ તે સંખંધની પાતાને થતી આગાહીનું દર્શન આમાં કરાવી પાતાનું સ્વક્તંવ્ય બજાવે છે. તેમજ ફરજ બજાવવા સૂચવે છે. પાતાનું કર્તવ્ય (mission) પૂર્ણ થયું હોઈ પાતે હુંક સમયમાં જ પરલાકગમન કરવાના છે, તે સ્પષ્ટ જણાવી દે છે. તે પરથી તેમની આત્મિક શકિતની પ્રતિતી થાય છે, અને સાચા આત્મન્નાની યાગીઓ મૃત્યુ જેવા મહાભયને કેવી નિર્ભયતાથી અરે! આનંદપૂર્વક લેટે છે તેનું દર્શન થાય છે.

મૃત્યુ એ જ્ઞાનીએ માટે મહાત્સવ સમાન છે, મનુષ્યાને, એક વિદ્યાર્થી પરીક્ષા પાસ કરી ઉપલા વર્ષમાં ચઢે તેવા આનંદનું પ્રતિક છે, અને ઉન્નતિક્રમમાં આગળ વધવામાં સહાયક કારણભુત છે. વસ્ત્રપરિવર્તન સમાન શરીર બદલવાનું છે. આમ મૃત્યુને નિર્ભયતાપૂર્વંક ભેટ-વાની–મૃત્યુને આવકારવાની–અનુભવવાની–માણવાની તૈયારી શ્રી ગુરુઢેવે કરી હતી તે આ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે. વિરલા આત્મજ્ઞાની–ત્યાગી–ખાખી શિવાય કાઇએ આવાં મૃત્યુનાં સહાસ્ય વદને સ્વાગત્ કર્યાં જાણ્યાં નથી.

આ પત્રમાં પાતાનું જીવનકાર્ય પૂર્ણ થયું હાઇ સત્વર મહાપ્રયાણ થશે. મળવા, પ્રશ્નો પૂછવા, સંશયો નિવારવા તથા અંત સમયે નિકટ રહેવાની ઇચ્છાવાળાઓ હાજર થાય. આવા પત્રમાં નાના શહેરામાં આવાં મૃત્યુ પ્રસંગે શું સાધન જોઇએ, શું કરવું ઘટે, આ સૌ નિદેશ આ પત્રમાં છે. આટલું લખ્યા પછી ગુરુદેવ હજારા લક્તો—સાધુઓની હાજરીમાં પૂર્ણ સમાધિપૂર્વક જેઠ વદી 3 ના પ્રાત:કાળે રાજયાગમાં ચીરસમાધિ પામે છે. યાગીઓ શિવાય સ્વ—મૃત્યુ જાણવું, તેને માણવું—તેને જણાવવું એ અશકય છે. તેમના સ્વર્ગગમન પ્રસંગા સમારક શંથમાં વિસ્તાંરથી આપ્યા છે. મંડળે તે પ્રકટ કરેલ છે. જે

ધર્મ'-નીતિ**બાે**ધ

આમાં ૨૨ ગ્રંથા છે. ૧ ગુરુખાધ, ૨ તીર્થાયાત્રાતું વિમાન, ૩-૪ શ્રાવક ધર્માસ્વરૂપ ભાગ ૧૨, ૫ જૈનાપનિષદ્દ, ૬ શિષ્યાપનિષદ્દ, ૭ ગુણાતુરાગકુલક, ૮ કન્યાવિક્રયનિષેધ, ૯ ગ્રિન્તામણી, ૧૦ વર્તમાન સુધારા, ૧૧ જૈન ખ્રીસ્તી ધર્મના મુકાબલા, ૧૨ લાલાલજપતરાય

હર

અને જૈન ધર્મ ૧૩–૧૪ વચનામૃત નાનું-માેંડું, ૧૫ પ્રતિજ્ઞાપાલન, ૧૬ મિત્ર-મૈત્રી, ૧૭ શાેકવિનાશક ગ્રાંચ. ૧૮ સાંવત્સરીક ક્ષમાપના. ૧૯ જૈન ધાર્મિક શાંકાસમાધાન. ૨૦ જૈન સૂત્રમાં મૂર્તિ પૂજા. ૨૧ મુદ્રિત શ્વે. ગ્રાંચ ગાઇડ. ૨૨ સ્મારક ગ્રાંચ.

શ્રી. ગુરૂએાંધ–ગ્રાંથાંક ૧૨ માે–પૃષ્ટ સંખ્યા ૧૬૫. ભાષા ગુજરાતી. રચના સં. ૧૯૬૭ આવૃત્તિ બીજી.

શાળામાં ભણતા—નાનાં—માટા વિદ્યાર્થા એને ઉપયોગી થઇ પડે, તેમનાં જીવન નિર્મળ, કાર્યરત, ઉદ્યોગી, સ્વાશ્રયી, ધર્મિષ્ઠ અને ઉપકારક અને—વિનય વિવેક પ્રમાણિકપણું દયા અને વિશાળહુદયી અને એ માટે શ્રી. ગુરૂદેવે શ્રી. ગુરૂબાંધ ગ્રંથની રચના કરી છે. ભાષા સરળ છતાં સુંદર છે. આ ગ્રંથમાં કુલ ૧૩ વિષયા વિસ્તારથી અનેક દાખલા દલીલા દેષ્ટાંતાથી ચર્ચા છે. ૧ વિનય, ૨ વિવેક, ૩ મૈત્રી, ૪ દયા, ૫ સત્ય, ૬ અસ્તેય, ૭ પ્રદ્યાચર્ય, ૮ સંતાષ, ૯ શ્રધ્ધા, ૧૦ ભક્તિ, ૧૧ દાન, ૧૨ આત્મજ્ઞાન, ૧૩ સમાધિ.

જાણે કાઇ ભકત મુમુક્ષને સમજાવતા હાય તેમ ગુરુશ્રી અમૃતવાણીથી આ તેર રત્નાનું યથાર્થ વર્ણન કરી શિષ્યને અપ્યાં, અને કહ્યું કે હે શિષ્ય! આ તેર રત્નાનું યથાર્થ સ્મરણ-અનુસરણ આદર કરવાથી તારા આત્માની ઉન્નતિ થશે, તારૂં જીવન ઉચ્ચ થશે. ગૃહસ્થાવસ્થામાં અને ત્યાગાવસ્થામાં આ રત્નાના સેવનથી અનંત સુખ પ્રકટશે. આ તેર રત્નાના મહિમા અપાર છે.

આ રીતે શ્રી ગુરુબાંધ અતિ ઉપયોગી હાઇ તેની બે આવૃત્તિએ થઇ ગઇ છે. પાઠ-શાળાએ અને શાળાએમાં પાઠય પુસ્તક તરીકે ચલાવવા જેવા આ ગ્રંથ છે. જીવનના ઘડ-તરમાં તે મહાન પૂરક અને પ્રેરક અને તેવા છે.

તિ**ર્થાયાનું વિમાન**-શ્રંથાંક ૧૪. પૃ. ૬૪. ભાષા ગુજરાતી-રચના સ∴-૧૯૬७ના માગશર.

તિથંયાત્રા કેવી રીતે કરવી અને તિથંમાં જઈ કયા સદ્યુણા ધારણ કરવા કે જેથી તિથં-યાત્રા સફળ થઈ શકે એ સંબંધી જમાનાને અનુસરીને કાેઈ પુસ્તક પ્રગટ થયું ન હતું. સુર-તવાળા ને મુંબાઈમાં રહેતા સુપ્રસિદ્ધ દાનવીર ઝવેરી શેઠ જીવણચંદ ધમે ચંદ સં. ૧૯૬૭માં નવાણું (નવાણું યાત્રાએ ડુંગર પર ચઢી કરવી તે) યાત્રાર્થે શ્રી સિદ્ધેત્ર ગયેલા તેમને શ્રીમદે બીલીમારા—વલસાડથી એક લંબાણું બાધપત્ર લખેલા—તે આ ચંચરૂપે છપાવ્યા છે. તે દરેક જૈનજૈનેતર બંધુઓને ઉપયોગી બાધક અને યાત્રાની સફળતા કરવામાં મિત્ર સમાન હાવાથી તે અ. જ્ઞા. પ્ર. મંડળ પુસ્તકાકારે પ્રસિધ્ધ કર્યો છે. એમાં મુખ્યત્વે તિ ધંયાત્રા કરનારે કયા ગુણા પ્રાપ્ત કરવા ઘટે તે બતાવતાં—દયા—સત્ય—ચારીત્યાગ, વ્યભિચારત્યાળ—માહમમતા ત્યાળ—વ્યસનોના ત્યાગ, કલેશત્યાળ કરવા જોઇએ. તથા પરાપકાર—સુપાત્રદાન આદિ ગુણા કેળવવા જોઇએ. સાધુઓનું કર્તવ્ય શું ? લાવલાવ વધારવા જોઇએ–શુધ્ધ પ્રેમ વિકસાવવા જોઇએ. શ્રહા

અખૂટ ભરવી જોઇએ, તત્વજ્ઞાન મેળવલું જોઇએ, ઘ્રહ્મચર્ય ધારણ કરવું જોઇએ. આ વિષયા પર વિસ્તૃત વિવેચન કર્યું છે. જૈન ગુરુકુલની આવશ્યકતા અને તે કેલું ક્યાં હાેલું જોઇએ તે પર નાખેલા પ્રકાશ અદ્ભુત છે. લેખકના હૃદયમાં એક જૈન ગુરુકુલ સ્થાપવાની ધગશ કેટલી પ્રબળ હશે તેનું દર્શન અત્રે થાય છે. આખી ગુરુકુલની ચાજના તેઓ અત્રે આપી દે છે. ધર્માપદેશની શૈલી, પાત્રતા અને જરૂરીઆત વિગતથી વર્ણવે છે અને છેલ્લે બે કાવ્યા સનાતન જૈન ખધુઓ તથા કર્યું શું લક્ષ્મી ધારીને ? એ મડદાંને પણ ચેતનવંતાં બનાવી દે તેવાં આપ્યાં છે. યાડાંક અવતરણા જોઇએ.

'' જૈન તત્ત્વજ્ઞાનની સાથે અન્ય ધર્મ'નાં તત્ત્વેાનાે મુકાળલાે કરાવી જૈન ધર્મ'નું શિક્ષણ આપવાથી જૈન ધર્મ'ની પરિપૂર્ણું શ્રધ્ધા થાય છે, અને જ્ઞાનથી તૈયાર અનેલા જૈનાે પાતાનું તન, મન, ધન, ધર્મ'ને માટે અપ'ણ કરે છે. ''

" જીનાગમાના અભ્યાસ કર્યા વિના ધારણ કરેલી અધ્યશ્રધ્ધાથી હૃદયમાં ધર્મના દેઢ સંસ્કાર પડતા નથી x x x અંધ શ્રધ્ધા રાખીને એસી રહેનારા જૈના ખરેખરા જૈનો નથી, અને તે રીતે તેઓની અંધશ્રધ્ધાવાળી સંતતિ પણ એક દિવસ ધર્મથી બ્રષ્ટ થશે એમ સમજાય છે. x x સર્વના સિદ્ધાંતા સમજવા સહેલ છે પણ જૈન સિધ્ધાંતા સમજવા મુશ્કેલ છે. "

" કેટલાક જૈના પાતાનાં આળકાને તેર ચૌદ વર્ષ'ની કુમળી વયમાં આળલગ્નની હોળીમાં હોમે છે. અહાં ! કેટલી અધી નિદ'યતાની વાત ? આળલગ્ન એ પશુયજ્ઞની અરા- અર છે. "

" શરીરબળ વિના મનાેબળ અને વચનબળ ખીલી શકતું નથી. " ગુર્કુળની આછી રૂપરેખા દોરતાં શ્રીમદ્ લખે છે કૈઃ—

આર્ય સમાજી એએ હરદ્વારમાં ગુરુકુળ સ્થાપ્યું છે. તે એ તેની તારીફ કરતાં કહે છે કે, ત્યાંના વિદ્યાર્થી એ સર્વ બાબતામાં હાંશિઆર થાય છે. જયારે તે એ બહાર આવશે. ત્યારે લાકા તેમને દેખી આશ્ચર્ય પામશે. પ્રિય જેના! જે વિચારશા તા મુકત કંઠે કહેલું પડશે કે જૈન ગુરુકુળની અત્યંત આવશ્યકતા છે. સ્ત્રીએ વગેરેના પરિચથથી દ્વર રહી પચીસ વર્ષ પર્યં ત ધાર્મિક તથા (ઈ ગ્લીશ ભાષા વગેરે) વ્યાવહારિક વિદ્યાના અભ્યાસ કરવા, દરરાજ કસરત કરવી, ખાવાના ખારાક પણ પુષ્ટિકારક, જંગલની હવા પણ ઉત્તમ હાવાથી શરીરબળ અને ગ્રાનબળ વધે છે. ત્યાં ધર્માં ક્યા કરવા અલગ સ્થાન હાય, પૂજા કરવા એક સુંદર જેન મંદિર હાય, ભાષણા આપવા માટે હજારા વિદ્યાર્થી એ બેસી શકે એવા સભામંડપ જૂદો કરવામાં આવ્યો હાય, વિદ્યાર્થી એને રહેવા માટે જુદી જીદી કારડીએ સાધન સહિત હાય, ભાષના માટે હજાર હાય, ફરવા માટે હવાવાળી ખુલ્લી જગ્યા હાય, વ્યવહારીક નીતિ ને ધાર્મિક શિક્ષણોનાં ધારણા સ્થાયાં હાય, અને નીતિ તથા ધર્મા ભામાની શિક્ષકા ગાંદવામાં આવ્યા હાય, ધાર્મિક શિક્ષણના ગ્રાયાં હાય, અને નીતિ તથા ધર્મા ભામાની શિક્ષકા ગાંદવામાં આવ્યા હાય, ધાર્મિક શિક્ષણનું ગ્રાન આપવા માટે ઉચ્ચ ધાર્મિક કેળવણી પામેલા

ગુરુએ તથા શિક્ષકાની સગવડ કરવામાં આવી હોય, અનેક પ્રકારના વ્યાપાર શીખવવા જુદા જુદા શિક્ષકા રાક્યા હાય, અનેક જાતના હુજારા શીખવવા માટે કેટલાક તેના નિષ્ણાત શિક્ષકા રાકેલા હાય, અનેક પ્રકારનાં પુસ્તકા વાંચવા એક સારી લાયણેરી હાય, ધ્યાન-પ્રાણાયામ કરવા માટે જીદી જગ્યાએ। રાેકેલી હાેય, વિદ્યાર્થીઓ પાસે અમુક વર્ષ સુધી ખાસ પ્રતિબં-ધથી ભાષાવાની કણુલાતા લખાવી લીધી હાય, કાેઇ પણ સ્ત્રીની સાથે પત્રવ્યવહાર ન હાેય. વિદ્યાર્થી એ ઉપર દેખરેખ રાખવા માટે કાબેલ-સંયમી મતુષ્યા રાક્યા હોય, જૈન ધર્મ અને અન્ય ધર્મનાં તત્ત્વાના મુકાબલા કરવાનું શિક્ષણ આપવા માટે પરિપૂર્ણ કેળવાયેલા મનુષ્યા રાખવામાં આવ્યા હાેય, સંસ્કૃત, માગધી, ઇંગ્લીશ, ગુજરાતી વગેરે ભાષાએાનું જ્યાં ખાસ અધ્યયન કરાવાતુ હોય, શિક્ષણ સમયસુચક ટાઇમટેબલાે બરાેબર ઘડવામાં આવ્યાં હાેય. તન, મન, ધનના ભાગ આપે એવા માસ્તરા જ્યાં રહ્યા હાય, બ્રહ્મચર્યના ગુણા બતાવે તેવાં પુસ્તકાનું વાચન થતું હાય, જ્યાં જમાનાને અનુસરી ધર્મ ગુરુએા કે જે ધાર્મિક શિક્ષણ આપ-વાને માટે સાત સાત વર્ષ પર્ય ત બંધાયા હોય, તેએાને રહેવાની જરા દ્વર સ્થાનની સગવડ હાય એવું ગુરુકળ સ્થાપવામાં આવે તેા હજારા જૈન વિદ્યાર્થાં એા બ્રહ્મચર્ય સાચવીને અ-ભ્યાસ કરી બહાર પહે અને તેથી જૈનાની જાહાજલાલીના વાવટા ફરકવા માંડે. આવી સ્થિતિના ગુરુકુળ માટે લાખાે રૂપીઆ ખર્ચનારા જૈના, જૈન ધર્મનાે ઉધ્ધાર કરી પરમ પદને પામે છે. આવા ગુરુકુળમાંથી બહાર પડેલા વિદ્યાર્થી એા બહાર પડયા બાદ એકેક દરેક એક લાખ જેવી શક્તિથી ગૃહસ્થાશ્રમધર્મ'ની કે સાધુધર્મ'ની સેવા ઉઠાવી લે તેા આપણે અસલની સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી શકીએ એમાં જરા પણ શક નથી. ઇ. × × હવે પાછા પડીશું તેા આપણે શ્રી વીરપ્રભુના ક્ષત્રિય પત્રો કહેવાઇશું નહિ. × × × જેના હૃદયમાં શ્રી મહાવીર પ્રભુ વસ્યા હેાય તા રાખે રામે ધર્માભિમાન વ્યાપ્યા વિના રહે નહિ. અને જૈન ગુરૂકળ જેવી સંસ્થાને ઉપાડી લીધા વિના રહે નહિ. x x x આંખો ઉઘાડા અને તમારી પાસે જે છે તે સર્વ જૈનાહાર માટે છે એવા સંકલ્પ કરા. × × જૈનાની સ્થિતિ દરરાજ ઉન્નતિના શિખર પરથી એક બે પ્રાથિયાં નીચે ઊતરતી ઊતરતી તળેટીમાં આવી પ**હે**ાંચી છે. × × ×.

શાવક ધમ[િ] સ્વરૂપ-ભાગ ૧–ર. ગ્રંથાંક ૧૯–૨૦. પૃષ્ટ સંખ્યા ૪૦-૪૦. ભાષા ગુજરાતી–માગધ્રી–રચના સંવત ૧૯૫૭. વાલકેશર મુંબઇ.

શ્રાવકના વ્યહ્વાર તથા નિશ્ચયથી એકવીસ ગુણા પર આ ગ્રંથમાં વિસ્તૃત વિવેચન છે. શ્રાવક સાધુના સંબંધ–ઉત્તમ શ્રાવક સાધુના માળાપ ભાઇ મિત્ર સમાન છે, એ માટે સૂત્રોની શાખા સંખ્યાબંધ માગધીમાં આપી છે–આ બંન્ને ભાગામાં શ્રાવકના ધર્મ નું સ્વરૂપ ખૂબ સુંદર પણ સચાટ રીતે વિસ્તારથી અતાવ્યું છે.

ગુણાનુરાગ કુલકે. ગ્રંથાંક ૧૧. ૫૦૮ ૨૦. ભાષા માગધી–ગુજરાતી. રચના સં. ૧૯૬૬, સુરત.

હધ

અઠ્ઠાવીશ માગધી ભાષાના શ્લો કાે ઉપર વિવેચન કરતાં ગુણાનુરાગ કુલકમાં ગુરૂદેવે ગુણાનુરાગ દ્રષ્ટિ વિકસાવવા એ વિષયને ખૂબ ચર્ચો છે. ગુણાનુરાગથી જ માનવ તિર્થ કર અની શકે છે તે પ્રતિપાદન કરતાં પાતે પ્રારંભ મંગલ પણ ગુણાનુરાગથી થયેલા—થનાર તિર્થ કરને નમન કરે છે—ખીજાએાના અવગુણા જોયા કરતાં તેમનામાં રહેલા ગુણને જ જોવાય તાે સંસાર સ્વર્ગ બને. શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવે, સૈન્ય લઇ ચુધ્ધે જતાં આખું લશ્કર થંભી ગયું ને સૌ નાકે ડૂચા દેવા લાગ્યા—તપાસ કરતાં એક કૂતરૂ મરેલું પડેલું ને ભયંકર દુર્ગ ધ દેવાઇ ગયેલી. આથી લશ્કર ખસી ન શક્યું. પણ આ જાણતાં જ શ્રીકૃષ્ણ ત્યાં પહોંચી ગયા ને બાલ્યા અહા! આ શ્વાનની દ તપંક્તિ કેટલી સુંદર છે ? તેમણે મરેલું કે વાસ મારતુ કૂતરાનું શખ ન જોતાં—માત્ર કૂતરાની દ તપંક્તિની સુંદરતા જ જોઇ! આનું નામ ગુણાનુરાગ દર્ષિ—આમ તો દેવતાઓએ જ આ કૂતરૂ વિકુવી ને (પરીક્ષા જોવા ખનાવડી કરીને) શ્રીકૃષ્ણની પરિક્ષા જોવા નાંખેલું—પણ આ ગુણાનુરાગી શ્રીકૃષ્ણ જ ભાવિ તિર્થ કર થવાના છે. આ બાબતની ચર્ચા આ ગુંશમાં ગુરૃશ્રીએ ખૂબ સુંદર શૈલીથી કરી છે.

જેન્યા વિક્રંય નિષેધ. ગ્રંથાંક ૮૮. પૃષ્ટ સંખ્યા ૨૦૫. ભાષા ગુજરાતી. રચના સં. ૧૯૬૦. ચૈત્ર શુદ્દી ૧૧. વિજાપુર-આ ગ્રંથની અર્પાણુપત્રિકા મહેસાણા જૈન શ્રેયસ્કર મંડળના સ્થાપક પરમ શ્રાહ્મવર્ષ શ્રી. વેણીચંદ સુરચંદલાઈને આપવામાં આવી છે. આની બીજી આવૃત્તિ પ્રકટ થઇ છે.

કાઠી આવાડ ઝાલાવાડ કવચિત્ ગુજરાત લાટ આદિ સ્થળે થતા કન્યાવિકય તથા વર-વિક્રયના નિવારણ અર્થે આ ગ્રંથ સં. ૧૯૬૦ માં એટલે લગભગ ૪૫ વર્ષ પર લખ્યા હતો, ને બીજી આવૃત્તિ પ્રકટ કરવી પડી હતી તે પ્રકટ થતાં કાઠીયાવાડ ઝાલાવાડમાં તેના પ્રચાર અને તેનાં પરિણામા સારાં આવ્યાં હતાં. તે બાદ ઝાલાવાડ કાઠીયાવાડના જૈનોની જાહાજલાલી સારી વધી છે. કન્યાવિકય જેટલા જ વરવિક્રય નિષિદ્ધ છે, તે શાસ્ત્રાનાં અનેક પ્રમાણા અને અનેક દ્રષ્ટાંતાથી આ ગ્રંથમાં પ્રતિપાદન કરવામાં આવેલ છે. ઉપરાંત બાળલગ્ન નિષેધ માટે પણ ઘણી જ સચાટ રીતે આ ગ્રંથમાં લખવામાં આવ્યું છે. અત્યારે તા કન્યાવિક્રય ઘણા એાછા થયેલા દેખાય છે.

ચિન્તામણુ-ગ્રંથાંક ૭૯. પૃષ્ટ સંખ્યા ૮૦. ભાષા ગુજરાતી, રચના સંવત ૧૯૬૨ ર્ષાજી આવૃત્તિ—આ ગ્રંથની અર્પં હ્યુપત્રિકા શ્રી. ગુરૂદેવે પરમગુરૂલકત—સેવા-ભાવિ–ઉચ્ચચારિત્રવાન શેઠ લફ્લુલાઇ કરમચંદ દલાલને ગુહ્યાનુરાગ દેષ્ટિએ આપી છે.

ગુર્દેવે આ નાનકડું પણ અમૂલ્ય પુસ્તક સં. ૧૯૫૯ માં પાદરામાં સ્થિત હતા ત્યારે પાદરાના મણીલાલ માહનલાલ (પાદરાકર)ના સદ્ધાધ અર્થે લખ્યું હતું. આ ગ્રંથની પ્રસ્તાવનામાં શ્રી. ગુરૂદેવ પાતે જ લખે છે કે:— "આ પુસ્તક વિ. સંવત ૧૯૫૯ માં પાદરાના સુશ્રાવક વકીલ માહનલાલ હિમચંદના પુત્રરત્ન શા. મણિલાલ માહનલાલના

હિતાથે રચવામાં આવ્યું છે, અને તેમાં જૈન બાળકાને અનેક હિતશિક્ષાએ આપવામાં આવી છે. વિ. "

આ સાહિત્યસર્જન આલેખનાર (મણીલાલ માે. પાદરાકર)ને શ્રી. ગુરૂદેવે પરમ દયા કરી તેના જ હિતાર્થે એક ગ્રંથ લખ્યા છે. તેની જ સમિક્ષા તેને પાતાને એક દિવસ કરવી પડશે, એમ સ્વપ્ને પણ કયાંથી કલ્પી શકાય ?

બાલાપેયાંગી આ ગ્રંથમાં યુવાવસ્થામાં આગળ વધવા મથતા આત્માઓને ઘણા જ સું દર, ભાવવાહી, જીવનમાં વખતા વખત ઉપયોગી થઇ પડે તેવા વિચારાની રસગંગા વહાવી છે. ભાષા પણ સૌ સમજી શકે—જીવનમાં માર્ગ દર્શ'ક થઈ પડે તેવી છે. જુદાં જુદાં હિતશિક્ષાભર્યાં સ્વાનુભવી વચના વાળી ૩૦૭ રતનક ડિકાઓ આ ગ્રંથમાં આપવામાં આવી છે. જૈન પાઠશાળાઓ તથા ગુજરાતી શાળાઓના પ્રાર'ભના વર્ગોમાં ચલાવવા જેવું આ પુસ્તક છે. બહુ માટા વિદ્વાનાને સામાન્ય લાગે તેવું આ પુસ્તક જેને માટે તે લખાયું છે તેવા ખાલકુમારા અને કુમારિકાઓ તેમ જ યુવાના યુવતીઓને માટે તા રત્નની ૩૦૭ હીરાની રત્નમાળા જ છે. ઉપરાંત માટી ઉમ્મરના વાચકા માટે પણ અતિ ઉપયોગી અને રસદાયક છે. વળી ઘણા માટા વિદ્વાનાને પણ અમારી વિન'તી છે કે જો તેઓ આ મહાન આત્માના હૃદયમાંથી નીકળેલા જ્ઞાન ઝરણનું પાન કરશે તો તેમને પણ અનુભવમાં લેવા લાયક 'માલ' જરૂર તેમાંથી મળશે જ. ગ્રંથના છેવટના ભાગમાં એક હરિયાળી (અવળવાણી) અર્થ સહિત (દેપાળ કવિરચિત) આપી છે.

જૈનાયનિષદ્, ગ્રંથાંક ૪૫. પૃષ્ટ સંખ્યા ૪૨. ભાષા સંસ્કૃત અને ગુજરાતી. રચના સંવત ૧૯૭૩. અષાડ સુદ ૭.

આ ગ્રંથમાં જૈનગીતા ન્હાનકડી ગીતા મૂળ સંસ્કૃતમાં રચીને તેના પર જૈનોપ-નિષદ્દ નામે તેનું વિવેચન ઘણી જ જોરદાર શૈલીમાં ગુરૃદેવે કર્યું છે. જૈનગુરૃકુળા જૈન સ્કુલા કેાલેજો અને જૈન બાડી ગામાં ખાસ અભ્યાસ તરીકે ચલાવવા જેવા આ ગ્રંથ જૈન ધર્મ –જૈન સમાજ અને જૈન સંઘની ઉન્નતિ રાષ્ટ્રને વિશ્વને ઉપયાગી થવાની પ્રેરણા આપતા ખળખળ વહી જતા ઝરણ સમા છે. જૈન કાણ ! તે કેવા હાય! તેનું કર્ત વ્ય શું! સાચા જૈન – પાતાની કેામ – સંઘ – દેશ – અને વિશ્વની સેવા કઇ રીતે કરી શકે! જૈન સાધુ સમાજ જૈન ધર્મોન્નતિ માટે કેવી રીતે ઉપયોગી થઇ શકે, અને સાચા જૈનના કેવા ગુણા હાય, અને તે ખીલવા શું ઉપાયા યોજવા, આ વિસ્તૃત વિવેચન આ ગ્રંથમાં કરવામાં આવ્યું છે. દાખલા તરીકે મૂળ સંસ્કૃત શ્લાક :—

जिनस्योपासकाः ! जिनवचनज्ञा । जैनधर्म संस्कारधारकाः । जिनाज्ञापालकाः । जैनसंख्यावृद्धिकरा । आभ अने १ वाडयोगी अने श्री कैन शीताने ते ६२६ वाडय ५२ विस्तृत विवेशन ६२ शुरूशी कैन अन्यानी ६२४ समकावे छे. आर्य नीति रीति रक्षकाः । स्वाध्रयाल्लिम्बना । कर्मयोगिनः अधर्मनाद्यकाः स्पर्धाद्याला । स्वास्तित्व संरक्षकाः । स्वधर्मकर्म-

હેહ

ष्रवृत्तिषु निर्भया: । पुरुषार्थपरायणाः । આ દરેક વાકયમાં જેનનું કર્લ વ્ય અને તેના પ્રતિપાલનના તરણોપાય ખૂબ દ્રઢતાથી સમજાવી દીધાં છે. જીવનમંથનકાળના ઝંઝાવાત સામે પુરુષાર્થ કરવા પ્રેરતા—કર્લ વ્ય પ્રદર્શ કં, અને ભવસાગર તરવાના મહદ્ ઉપાય સમા આ શ્રંથને એક વાર વાંચવા સાથેહ વિનંતી છે.

શિષ્યાેપનિષદ્દ—ગ્રંથાક ૪૪. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૫૫. ભાષા મૂળ સંસ્કૃત તથા વિવેચન ગુજરાતીમાં. રચના સંવત ૧૯૭૩ ના શ્રાવણ શુદ ૨, શનિવાર.

આ નાનકડા શ્રંથમાં મૂળ સંસ્કૃત શ્લોકા તથા તેના પર વિસ્તૃત વિવેચનમાં શિષ્યને સદ્બાધ આપ્યા છે. શિષ્ય કાેેે હાેઇ શકે ? કેવા હાેઇ શકે ? ગુરુ સાથે કેવા સંબંધ હાેઇ શકે ? ગુરુભકિતની જરૂરીઆત-અને શિષ્યનાં કત બ્યા શાં હાેઇ શકે ? ગુરુના વિનય-ભક્તિ શ્રદ્ધા અને ગુરુ તથા પ્રભુમાં જરા પણ ભેદભાવ ન જુવે-પાતાની ગુરુભક્તિ શ્રરુસેવામાં સમર્પાઈ જાય-તે જ ગુરુના હાદ ને પામે. ગુરુ પાસેની સર્વ વિદ્યા સિદ્ધિ મેળવી શક્યા યાગ્ય બને એ વસ્તુ સુંદર રીતે આ પુસ્તકમાં ચર્ચી છે. જૈનાપનિષદ્ની માફક જ સંસ્કૃત વાકયાના હુકડા જેને ભેગા કરતાં શ્લાક થાય, તેના પર મનનીય વિવેચન કરવામાં –તેના વાંચક સમજ શકશે કે આવું મમં ભર-રસભર-ભાવભર-અને સારભર વિવેચન લખનારી કલમ વિરલ છે-પણ જયાં મૂળ શ્લાકા અને વિવેચન લખનાર જ એક મહા-પુરુષ-યાગી-આધ્યાત્મન્નાની તત્ત્વન્ન બહુશ્રત હાય-પાતે ગુરુ હાય તેમના શિષ્યા મહા બડભાગી જ ગણાય-અને એ શિષ્યાના હિતાર્થ લખાતા આ શ્રંય અદ્ભૂત હાય એ નિર્વવાદ છે-યાચકા જે ધ્યાનપૂર્વક વાંચશે તે અવનવા પ્રકાશ મેળવશે અને દ્રષ્ટિમાં દિવ્યતા પ્રકાશે. માનવજન્મ સફળ થશે.

જૈનધર્મ અને ખીસ્તી ધર્મના મુકાળલા—ગ્રંથાંક ૮૦–૮૧. પૃષ્ટ સંખ્યા ૨૨૦, ભાષા ગુજરાતી–રચના સંવત ૧૯૫૭, ચાતુર્માસ, સુરત, બીજી આવૃત્તિ સં. ૧૯૮૦. વિજયાદશની, પેથાપુર. આ ગ્રંથની અર્પણ પત્રિકા શ્રી ગુરુદેવે આચાર્ય શ્રીમફ કમલવિજયજીને ગુણાતુરાગ દ્રષ્ટિએ આપી છે.

શ્રી. છુદ્ધિસાગરજી મ. સાહેંગે દિક્ષા લીધી તે જ સાલમાં સુરત ચામાસુ કરવા પધાર્યા. લગ્ધપ્રતિષ્ઠ મહાસુનિરાજ શ્રીમદ્ માહનલાલજી મહારાજ શ્રી પણ સુરતમાં જ ચાતુર્માસ હતા. તેમની સાથે ગુરુદેવને પાટણમાં ૧૯૫૪ માં સંસારીપણાના વખતથી ખૂબ પરિચય હતા, અને શ્રી. માહનલાલજી મ. સાહેબને પણ તેમના પ્રત્યે ખૂબ સદ્ભાવ હતા. આ વખતે સમસ્ત ભારતવર્ષમાં ખ્રોસ્તી પાદરીએા નાનામાટાં ગામમાં ભાષણા આપી ખ્રીસ્તી બનાવવાની પ્રવૃત્તિએા જોસભેર ચલાવતા હતા. સુરતમાં જયમલ નામના એક ખ્રીસ્તી આવ્યા. જે એક વખત જૈન સાધુ હાઇ ધર્મ સિદ્ધાંત તત્ત્વોના જ્ઞાન વિનાના લાલચથી ખ્રીસ્તી અની ગયેલા, તેણે ખ્રીસ્તી અને જૈન ધર્મના મુકાબલા નામે પુસ્તક લખ્યું ને સુરતની જૈન કામમાં ખળભળાટ થયા–આના જવાબ આપવા જ રહ્યો. સુરતમાં તે વખતે લગભગ ૧૦૦–૧૫૦ વિદ્વાન સાધુએા હાજર છતાં કાઇએ જવાબ ન આપવાથી આપણા બાલમુનિ

શ્રી બુદ્ધિસાગરજીએ જૈન ધર્મ પર થતા અવિવેધી અજ્ઞાનતાભર્યા અશ્લીલ હુમલાના જવાબ ન વાળવામાં ભીરતા ભાસી અને તેમણે દસ દિવસમાં આ પુસ્તક લખી નાંખી શ્રી. માહનલાલજી મહારાજને ખતાવતાં તેઓ અતિ હર્ષ પામ્યા અને તેમણે શેઠ નગીનદાસ કપુરચંદ ઝવેરીને બાલાવી હુકમ કર્યો કે મુનિશ્રી બુદ્ધિસાગરજના પંડિતના પગાર તેઓ અભ્યાસ કરે ત્યાં સુધી આપે જવા અને શ્રી. જૈન ફ્રેન્ડલી સાસાયટી તરફથી એ પુસ્તક છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્યું. જયમલને વાદવિવાદનું આમંત્રણ આપ્યું પણ તે આવ્યા જ નહિ. આ રીતે ખંડનમંડનનું પુસ્તક આ વિદ્વાન ચાગીને હાથે લખાયું, ને બધી નકલા ખપી ગઇ. દરમિયાન ભાવનગરના જૈનાને કાેઇ પ્રીસ્તી સાથે વાદવિવાદ કરવા પુસ્તકની જરૂર પડી ને કેાઇ પણ કિંમતે પુસ્તક માગતાં વિજાપુર જ્ઞાન મ દિરમાંથી એક નકલ મળી આવતાં-પાદરાવાસી વકીલ માહનલાલ હીમચ દભાઇને શ્રી. અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક માંડળ તરફથી તે પુન; છપાવવાની જરૂર જણાઈ અને અસલ પુસ્તકમાં કેટલાક સુધારા વધારા કરી તે છપાવી. એક ધર્મ પર ખીજા ધર્મ વાળાએ જ્યારે વિદેષથી હુમલા કરે ત્યારે તેના જવામ વાળવા યા ભીરતા બતાવવી એ બે જ માર્ગ રહે છે. આ પછી પ્રાંતીજમાં તેવા જ અનાવ બન્યાે. સંવત ૧૯૮૦ માં પ્રાંતીજ ચામાસા દરમિયાન રાજકાટમાં પાદરી તરીકે ખૂબ ખ્યાતિ પામેલા મી. સ્ટીવન્સન પ્રાંતીજમાં હતા. ખહાર જતાં સ્ટેશન ઉપર તેઓ મળતા તેમનાં પત્નીએ બે બુકા જૈન ધર્મ સંબંધી બહાર પાડી. તેએ એમ. એ. હતાં. એમાં એક પુકમાં જૈન ધર્મવું ખંડન કર્યું હતું. ગુરૂશ્રીએ તે ખુકા મેળવી. ઈંગ્લીશમાં હેાવાથી તે વંચાવી સાંભળી સમજી મહારાજ મીસીસ સ્ટીવનસન પાસે ગયા ને ચર્ચાની માંગણી કરી. અનેક વાર ગયા. તેમની પ્રાર્થના વખતે પણ ગયા. પણ તેમણે વાદવિવાદ ન કર્યો. છતાં આગળ વધુ ખંડન કરતાં અટકયાં અને જ્યાં ધીસ્તીએા આવે ત્યાં આ બુક હથીઆર તરીકે વપરાવા લાગી. એક બાજુ મુસ્લીમા બીજી બાજુ ધીસ્તીએાના હિન્દુ-જૈન ધર્મ પરના હુમલા ખાતર આ પુસ્તક ગુરશ્રીએ લખ્યું છે-જેમાં અનેક દાખલા-સષ્ટિકર્તા તથા વિધદર્શન સંબંધી સત્ય વાતા છણા હોઇ સચાટ જવાબા આપનાર પુરવાર થયું છે, ને સર્વમાન્ય પણ ગણાય છે.

લાલા લજપતરાય અને જૈન ધર્મ—શંશાંક ૭૮, પૃષ્ટ સંખ્યા ૧૧૦, ભાષા સંસ્કૃત તથા ગુજરાતી–રચના સંવત ૧૯૮૦ વિજયાદશમી.

ગુરુષ્ટ્રીનું ચાતુર્માસ ૧૯૭૯ નું વિજાપુરમાં હતું તે વખતે લાલા લજપતરાયજીએ ' ભારતકા ઇતિહાસ ' નામે પુસ્તક પ્રકટ કર્યું' જેમાં જૈના અને જૈન ધર્મ વિષે અસત્ય તથા ગેરરસ્તે દારનાર કેટલાંક લખાણા પ્રકટ કર્યાં હતાં. આ બાખત મુંબઇની જૈન એસોસિએશન એાફ ઇન્ડીયાએ તે પુસ્તકમાંની ભૂલા ગુરૃષ્ટ્રી પર લખી માકલી હતી. આ પ્રસંગે ગુરુષ્ટ્રીએ એસોસિએશનના મંત્રીને લખી માકલ્યું કે અમા એ ભૂલા સંબંધી રદીઆ શાસ્તાકત રીતે તૈયાર કરી બનશે તા પ્રકટ કરીશું. આ પરથી આ ગંધ લખવાના પ્રસંગ ઉપસ્થિત થયા. લાલાજી તા હિન્દુ હતા-કિંવ દંતી પ્રમાણે જૈન પણ હતા. તેમણે પાતે એક માટા નેતા હાઈ કાંઇ પણ લખતાં પહેલાં ખૂબ વિચાર કરવા જોઇએ. જૈન ધર્મ જેનાં સિદ્ધાંતા

હ્હ

તત્વ જ્ઞાન યાગ અને અધ્યાત્મજ્ઞાન જીવંત છે. તે ધર્મ પર આક્ષેપ કરતાં પહેલાં પાતાની જે ખમદારી સમજ લેવી જોઇતી હતી. ગાંધીજીએ એક વાર નવજીવનમાં સત્યાથ પ્રકાશમાં કાંઈ આશા જેવું નથી એટલું જ લખ્યું હતું. આ પરથી સમસ્ત આર્ય સમાજ ખળભળી ઊઠયા હતા અને શાસ્ત્રાર્થનાં ચેલેં જો અને ખીલત્સ શળ્દાની વૃષ્ટિ થઇ હતી. અરે! એક આર્ય સમાજીસ્ટે તો મહાત્માજીને મારી નાખવાની ધમકી પણ આપી હતી. કવિરાજ નાનાલાલે ગુરૂશ્રીને કહેલું કે ગાંધીજીએ આર્યાસમાજાસ્ટાને છેડીને ભ્રમરાનું મધ ઉરાડ્યું છે. સમાજીઓનાં મન જેમ ગાંધીજીના લખાણથી દુભાય તેવાં જ બલ્કે તેથી વધુ શ્રી. લાલાજીના આક્ષેપાથી જૈન સમાજતું મન દુલાય જ. આથી આ ગ્રંથના પ્રાદુર્ભાવ થયાે છે, અને લાલાજીના પ્રત્યેક આક્ષેપનાે શાસ્ત્રાના આધારપૂર્વંક જવાબ વાળવામાં આવ્યાે હાેઇ તે છપાવ્યા છે અને શ્રી. લાલાજને ગુરૂશ્રીએ શાસ્ત્રાર્થ માટે ચેલેંજ પણ આપી હતી. ગુરૂશ્રી લખે છે કે: "લાલાજી દેશભક્ત છે, દેશના નાયક છે. તેમને સર્વ જાતના ધર્મી'ઓના સત્ય પ્રેમ હાેવા જોઇએ, અને કાેઇ પણ ધર્મવાળાના દ્રેષ વહાેરી ન લેવા જોઇએ. અત્યારે તેા હિન્દ્ર, બૌહ, જૈનો ઇત્યાદિ હિન્દમાં પ્રકટેલા સર્વ ધર્મવાળાએાનું સંગઠન કરવું જોઇએ. અન્યથા વ્યવસ્થિત અળ, યુક્તિયુક્ત ધીસ્ત્રીઓની અને મુસ**લ**માનાની ધાર્મિક ચળવળથી લાખા–કરાડા હિન્દ્રઓની જો આ પ્રમાણે દશા રહેશે તો તેઓ ખીસ્તી વા મુસલમાના થઇ જશે. મુસલમાના ને ખીસ્તીએા આપણા કુસંપ-બેદરકારીની ખેંચાતાણથીજ કરાેડાેની સંખ્યામાં વધી ગયા. નહિ તાે તપાસા કે મૂળ તેમની સંખ્યા કેટલી, ને ધર્મ-પ્રચાર કરવા માંડ્યા બાદ કેટલા વધ્યા, ને કાેણ હતા ? તેા લાલાજીએ તે તરફ લક્ષ અાપવું ઘટે છે—નહિ કે હિન્દમાંના એક પુરાણા જીવતા–જાગતા જૈન ધર્મ તું ખંડન કરવામાં!

આ ગ્રંથમાં લેખકે પ્રશ્નાત્તરની શેલીથી લાલાજીના આક્ષેપાને આધારભૂત આધારે સાથી સચાટ રીતે ચૂર્ણ કર્યા છે. તેમાં અનેક સંસ્કૃત શ્લેકિક આપ્યા છે, અને ઇતિહાસ તથા મહાલારત આદિમાંથી અનેક સત્ય ઘટનાઓ આપી જૈન ધર્મની પ્રાચીનતા તથા સત્યતા ઉપરાંત સાચી અહિં સા પ્રતિપાદન કરી છે. આવા ખંડન શૈલીના ગ્રંથા ગુરૂશ્રી લખવા ઘણા નારાજ હાેવા છતાં જયારે ધર્મ પર આક્ષેપ થાય ત્યારે મૌન સેવલું, એ તેઓ કાયરતા ગણતા. ધર્મ માટે શક્તિ છતાં પ્રાણાપંણ પણ કરલું પહે તો કરતાં પાછા પહે એ જૈન નહિ. જૈનો માટે તો આ ધર્મ યુધ્ધ ગણાય. પૃષ્ટ ૩૮ પર સંસ્કૃતમાં અનેક શ્લોકો પૈકીના થાડા શ્લોકો બોઇએ.

जैन संघस्य यत्स्वत्वं, तस्य रक्षण द्वेतवे जैनानां रात्रुभिः सार्थे, धर्भयुद्धं प्रकीर्तितम् ॥ १॥

जैनानां जैन संघस्य, जैन धर्मस्य घातकाः तै सहधर्मयुष्धं तु, जैन सत्यं प्रक्रियते ॥ ३ ॥

વગેરે.

અમને લાગે છે કે આ ગ્રંથ સર્વ દર્શન વાળાએ એક વાર વાંચવા ઉચિત છે કે જેથી મહાન્ નેતાએ પણ અન્ય દર્શન પર મનસ્વી આક્ષેપા કરતાં મદમાં અચકાતા નથી. તેના જડખાંતાડ જવામ-શાસ્ત્રાધારપૂર્વક શાંતિપૂર્વક વિવેકપૂર્વક આચાર્યો કેવા આપે છે ? લેખકની કલમ-હૃદય સાંસરવી ઊતરી જાય એવી છતાં તેમાં સત્ય પ્રતિપાદન કરવાની જીવતી તાકાદ ઝળહળે છે, ને વાચકને પાતાની સાથે ઘસડી જાય છે. આ ગ્રંથના છેવટમાં—" લાલા લજપતરાય આર જૈન ધર્મ" નામે માટા લેખ હિન્દીમાં આપ્યા છે, જેમાં લાલાજીના ગ્રંથ પ્રકટ થતાં જે કાલાહલ ઉઠેલા તે પ્રસંગે બે અર્જન વિદ્વાનાએ જે અભિપ્રાયા વ્યક્ત કર્યા છે તે પ્રકટ કર્યા છે-આગ્રાના જૈન પથ પ્રદર્શક—પત્રમાં તા. ૨૨-૭-૧૯૨૩ ના અંકમાં.

શ્રીમાન્ લાલા લાજપતરાયજીને હાલહી મેં " ભારત વર્ષકા ઇતિહાસ " લીખકર પ્રકાશીત કીયા હૈ. ઇસમેં જૈન ધર્મ કે સંખંધમેં લીખતે હુએ આપને કુછ એસે વાકય લીખ ડાલા હય જો સર્વથા ભ્રમપૂર્ણ અનુચિત એાર વર્ષમાન પરિસ્થિતિ કે પ્રતિકુલ હે.

જૈન ધર્મ કે વિષયમેં કુછ એસે વાકય લીખે ગયે હે જીસસે જૈન ધર્માવલ બીએ કે દિલા પર ચાટ લગી હે. અચ્છા હાતા યદિ લાલાજી સાહબ ઇન વાકયા કા ન લખતે-વિગેરે. (શ્રીમાન્ લાલા કન્નામલજી-એમ. એ. સેશન જજ, ધાલપુર સ્ટેટ) આ લેખ ઘણા લાંબા છે અને લાલાજીના આશ્રેપાના તેમાં સચાટ રદીઆ આપ્યા છે.

શ્રીયુત્ કશ્ય મહાદય શ્રી. **શારદા** જબલપુરના શ્રાવણ સં. ૧૯૮૦ ના અંકમાં આ પુસ્તકની વિસ્તૃત સમાલાેચના કરતાં જૈન ધર્મ સંબંધમાં થયેલા આક્ષેપા બાબતમાં લંબાણ લેખ લખતાં લખે છે કે:—

"જૈન ધર્મ કે સંઅંધમેં લાલાજીને કુછ એસે મત પ્રકટ કીચે હૈં જિન પર અલી હાલમેં જૈનિયાંમે' અસંતાષ ફૈલા હૈ. સામાચિક પત્રોમેં ઇસકી કુછ ચર્ચા થી. ઇનમેં સે કુછ વાનગી ચહ હૈં:—

"જૈન સ્પષ્ટ રૂપ સે ઇશ્વર કે અસ્તિત્વ સે ઇનકાર કરતે હૈ." પૃ. ૧૩૦. વાસ્તવમેં જૈન ઇશ્વર કે અસ્તિત્વસે ઇનકાર નહિં કરતે, પરંતુ વે ઉસે વિશ્વ કા સપ્ટિકર્તા નહિ માનતે. કુછ આગે વે લીખતે હય કે: "ઇસ (અહિંસા કે) સિદ્ધાંત કા જૈનોને પરમ સિમા તક પહુંચા દીયા હૈ યહાં તક કી કુછ લે ગાં કી દૃષ્ટિમેં જૈન હોના પહેલે દરજે કી કાયરતા હૈ" માલુંમ નિંદ, યહ વિચાર લાલાજીકા ભી હ્ય યા નહિ. યદિ ઉનકા ભી હે તો એક એ પર પ્રશ્ન કે ઉત્તર પાને કા કોતુહલ હોતા હય કી "કયા અહિંસા કે સળંધ લાલાજી કા યહ મત પુરાના અર્થાત પુસ્તક કે પ્રથમ સંસ્કરણ કા સમય કા હૈ, અથવા અહિંસાત્મક અસહયોગમેં ભાગ લેકર કારાગાર પ્રવાસી હોને પર ઉન કા યહ મત હૈ?" કુછ ભી હો. કુછ એ ર આગે લાલાજીને સાફ સાફ અપના મત પ્રકાશિત ભી કર દીયા હૈ! "મેરી સમ્મતિમેં બૌદ્ધમાં ઔર જૈનધમાં કા સામાન્ય પ્રભાવ ભારત કે રાજનૈતિક અધઃપાત કા એક કારણ હુંઆ હૈ." પૃ. ૧૩૨. યહ બાત વિવાદ સ્ત હય. પરંતુ જૈનિયાં કે સાહિત્ય, કલા, ચિકિત્સા ઔર

મનુષ્યતા કે પ્રતિ જો પ્રશસ્ય ઉદ્યોગ કીચે હૈ ઉનકા વર્ણન કરના જો પરમ આવશ્યક થા જો વિગ્ન લેખકને નહિ કિયા."

જે ધર્મે ભારતવર્ષની પ્રાચીન કલાએા, સાહિત્ય, અહિંસા, તપ, ત્યાગ, તિતિલા, અમર મંદિરા અને જ્ઞાનભંડારા દ્વારા રક્ષણ કરી આજ પણ વિશ્વને ચકિત કરે છે તે મંદિરામાં કાેેે શું કે કહિર નથી તાે કાેેે શું કે કાેનાં પૂજન છે ? અને જે ધર્મે વિમળમંત્રી, વસ્તુપાળ, તેજપાલ, ભામાશા, મુંજાલ આદિ વીર પ્રભાવિક પુરૂષરત્ના આપ્યા છે, જેમણે દેશના હિન્દુત્વને રક્ષવા પ્રાણાપંણ કર્યાં છે, જેમણે દુષ્કાળામાં અબજો રૂપીઆ ખરચી માનવજાત રક્ષી છે તે ધર્મ માટે શ્રી. લાલાજ જે લખી રહ્યા હતા તેમાં જ્ઞાન કરતાં અજ્ઞાનત! વધુ જણાય છે, અને માટે જ ગુરૂશ્રીને આ ગ્રંથ લખવા પડયા છે. વિજ્ઞ વાચકા એક વાર અવલાકે.

પ્રતિજ્ઞાપાલન–શ્રંથાંક ૩૮. પૃષ્ટ સંખ્યા ૧૦૨. ભાષા સંસ્કૃત અને ગુજરાતી. રચના સંવત ૧૯૭૩ ફાલ્ગુન.

સં. ૧૯૭૧ ની સાલનું ચાતુર્માસ પેથાપુરમાં હતું. શ્રીમદ્ આચાર્ય શ્રીને હંમેશાં લખવા-વાંચવા-ઉપદેશ આપવાનું થતું-લગભગ નૃતન જ્ઞાનપ્રાપ્તિ અને આલેખન એ તેમનાં વ્યસન-જીવનધ્યેય બન્યાં હતાં. નિત્ય નાેંધપાેથી અને નવા ગંથાનાં આલેખન થયાં જ કરતાં. સવારે ૧૨ પેનસીલાે છાેલાઈ તૈયાર થાય ને સાંજ સુધીમાં તેના નાનકડા ડુકડા અવશેષ રહે. બાકી બરુની કલમ ને શાહી–હાથે બનાવેલી વપરાતી. ફાઉન્ટન પેન કે હોલ્ડર કે તૈયાર શાહી વાપરવા ના પાડતા–કે તે પરાશ્રયી છે. તે સમયમાં અમદાવાદનિવાસી શેઠ નેમચંદ્ર ગટાભાઇ નીશાપેતળ નિવાસી પાતાના મિત્ર શાહ રતિલાલ મગનલાલ સાથે ગુરુશ્રીના વંદનાથે` જતાં- ગુરુશ્રીના લખાણની ભુકા તેમની પરવાનગીથી જેતાં તેમાં 'પ્રતિज્ञાપાલન' નામે હર ગઝલા લખેલી જોઈ. આ પરથી શ્રી. નેમચંદ્રભાઇએ તે ગઝલા પર વિવેચન લખવા ગુરુશ્રી આજ્ઞા આપે તેા લખવા ઇચ્છા જણાવતાં તે પ્રમાણે કરવા આજ્ઞા અપાઇ ને ગ્રંથ પ્રાક્ટયને પામ્યો છે. આ ગ્રાંથમાં ૭૨ ગઝલાે ઉપરાંત ગુરુશ્રીના સંસ્કૃત શ્લાેકાે તથા ઇતર કાવ્યા લેખકે આપ્યાં છે ને પ્રતિજ્ઞાપાલન અર્થ પૂર્શ્લાક શિવાજી મહારાજ પૂર્શ્લાક હરિશ્ચંદ્ર રાજવી આદિનાં અનેક દ્રષ્ટાંતા આપી એ વિષયને ખૂબ છલ્યા છે–લેખક અને વિવેચક ખંને સમર્થ વિદ્વાન હાેઈ ગ્રંથ ઘણાે ઉપકારક બન્યાે છે–ધર્મ વ્યવહાર અને સંસાર વ્યવહારમાં જે પ્રતિજ્ઞા કરી શકે અને પ્રાણાર્પણે તે પાળી શકે તે ધ્યેય પ્રાપ્ત કરે-યશ પ્રાપ્ત કરે. અરે! સંસાર સામર તરી જવા ધર્મ પ્રતિજ્ઞ માનવ-તે સાધ્ય પણ સાધી શક્યાનાં અનેક દેષ્ટાંતા માજુદ છે. આમાં નેલ્સનની પ્રતિજ્ઞાના દેષ્ટાંતે કમાલ કરી છે.

> प्रतिज्ञायाः समोधमं, न भूतो न भविश्यति प्रतिज्ञा पालनेनेव, मृतोपि भृवि जीवनि ॥

> > —શ્રી. યુદ્ધિસાગરસૂરિ.

૧ ૦ ર

પ્રતિજ્ઞા વીરની શાબા, પ્રતિજ્ઞા ક\તિંતું હવાણું, પ્રતિજ્ઞા સ્વર્ગ ની કુંચી, પ્રતિજ્ઞા પ્રાણની મૂર્તિ. ૨

શ્રી વિષ્ણુગુપ્ત ચાણુકયે પ્રતિજ્ઞા કરી માશાના કેશ છટા કર્યા ને પ્રતિજ્ઞા અર્થે તેણે આકાશ પાતાળ એક કર્યા અને સફળ થઇ ગુપ્તવ શ–રાજ્ય સ્થાપી માથાના કેશ બાંધ્યા. આમ પ્રતિજ્ઞા અર્થે સૌ કાંઈ કરી છૂટવા જૈનત્વ અર્થે અર્પાવા તમામ જૈનોએ પુરુષાર્થ કરવા પ્રેરવા આ મહાગ્રંથ સૌને વાંચવા જેવા છે.

મિત્રમૈત્રી (મિત્રધર્મ) ચંથાંક ૪૩, પૃષ્ટ સંખ્યા ૧૬૦, ભાષા સંસ્કૃત-ગુજરાતી, રચના સંવત ૧૯૭૩, શ્રાવણ વદી પ.

સં. ૧૯૭૧ માં પેથાપુર બિરાજતા સુરીશ્વરજીને વંદને કરવા બે મિત્રો અમદાવાદથી ગયેલા, ત્યારે સુરીજીની નિત્યનાંધા જોતાં તેમાંથી મિત્રમૈત્રી નામના ગ્રંથના મૂળ ૨૦૬ દુહા તેમાં લખેલા જોયા. આ બે મિત્રા તે અમદાવાદના રા. નેમગંદ્ર ગટાભાઇ અને રા. રતિલાલ મગનલાલ. અને વિદ્ધાના અને સદ્વિગાર કા—રા. નેમગંદભાઇએ પ્રતિજ્ઞાપાલન ગ્રંથ મૂળની વિવેચન કરવાની પરવાનગી માગી અને રા. રતિલાલે મિત્રમૈત્રીના દુહા પર વિવેચન કરવાની પરવાનગી માગી અને રા. રતિલાલે મિત્રમૈત્રીના દુહા પર વિવેચન કરવાની પરવાનગી માગી. તે પરથી શુરૂશ્રીએ તે પરવાનગી આપતાં ૨૦૬ દુહા તેમણે લખી લીધા. જે ઘણા જ સુંદર ભાવવાહી અને ઉપકારક હતા. તેના પર તેમણે વિસ્તૃત વિવેચન અનેક દાખલા દલીલા અને દૃષ્ટાંતા સાથે સંસ્કૃત—ઇંગ્લીશ અને ગુજરાતીમાં આધારા ટાંકી મિત્ર-મૈત્રી ગ્રંથ તૈયાર કર્યો છે. વાચકને તેમાંથી ઘણું જાણવા શીખવાનું અને સમજવાનું મળી શકશે.

શાકિવનાશક ગ્રંથ-ગ્રંથાંક ૯૧. પૃષ્ટ સંખ્યા ૬૪. ભાષા ગુજરાતી. રચના સંવત ૧૯૫૯. વડાદરા-પાદરા. આવૃત્તિ બીજી. આ ગ્રંથનું સમર્પણ ગુરુશ્રીએ અમદાવાદ આંમલી પાળના પરમ ધર્મનિષ્ઠ દ્રવ્યાનુયાગના જ્ઞાતા શેઠ હીરાચંદ સજાણજીને ગુણદૃષ્ટિએ આપી છે.

સં. ૧૯૫૯ માં પાદરામાં ગુરુષ્ટ્રી હતા ત્યારે ગુરુષ્ટ્રીના પરમ ભક્ત-જ્ઞાન રસીક-પરમ ધર્મિનિષ્ઠ-રાજ્યમાં માલાવાળા ગર્ભશ્રીમંત વહેાદરા મામાની પાળના શેઠ કેશવલાલ લાલચંદલાઇના પુત્ર જેઓ માંદા હતા તે નેમચંદ સ્વર્ગવાસી થવાથી કેશવલાલભાઇને ખૂબ શાેક થયા. તે શાેક દૂર કરવા ગુરુષ્ટ્રીએ આ શ્રંથ તાબડતાંબ રચી વઢાદરા તેમને સંભળાવી શાેક દૂર કર્યા. આ શ્રંથમાં શાેકના નાશ થાય એવા જૈન શાસ્ત્રના આધારે વૈરાગ્યપૂર્ણ વિચારા જણાવવામાં આવ્યા છે. તથા મરણ પ્રસંગે ન્યાત જમણ ન કરવી વિગેરે વિચારા જણાવ્યા છે. મરણ બાદ જીવ કયાં જાય છે તેનું સ્વરૂપ દર્શાવ્યું છે. આ શ્રંથની નકલાની માગણી ખૂબ જ થવાથી તથા મરણ પ્રસંગે શાેક નિયારવા અતિ ઉત્તમ સાધન જેવા શ્રંથ હાેવાથી તેની નકલાે જલદી ખલાસ થઈ ગઇ. લાેકાપકારક જાણી તેની કીમત પણ માત્ર એક આનાે રાખવામાં આવી છે. તુર્તમાં જ બીજી આવૃત્તિ અ. જ્ઞા. પ્ર. મંડળે છપાવી પ્રકટ કરી

8 c 9

છે. જેમના પુત્ર નિમિત્તે આ ગ્રાંથ છપાવેલા તે જ ગૃહસ્થ શેઠ કેશવલાલ લાલગંદને લકવા થયા, ત્યાં સુધી ધર્મ સંઘ દેરાસરા ઉપાશ્રયા અને સાહમિ બંધુઓની અંતરથી સેવા કરનાર હતા. અને તે જ દરદમાં તેઓનું મૃત્યુ થયું. પણ આખર વખતે આજ શાકવિનાશક ગ્રાંથ શ્રવણથી તેમને ખૂબ શાંતિ મળેલી અને સંસાર આત્માને પરમાત્માનું સ્વરુપ સમજેલા અને શાંતિપૂર્વક મૃત્યુને લેટેલા. આમ આ નાનકડા ગ્રંથ પરમ ઉપયાગી નીવડયા છે.

સાંવત્સરીક સમાપના-ગ્રંથાંક ૮૫ માે. પૃષ્ટ સંખ્યા ૯૬. ભાષા ગુજરાતી-સંસ્કૃત–માગધી–સ્ચના ૧૯૬૪. ષીજી આવૃત્તિ. આની અપ'ણ પત્રિકા ગુરુદેવે પ્રસિદ્ધ પૂક સ્રેલર શા. મેઘજ હીરજીને આપી છે.

મનને રાગદ્દેશથી મુકત કરનાર તથા ક્ષમા ગુણને પ્રકટાવનાર શ્રી. સાંવત્સરિક ક્ષમાપના જેવા ઉત્તમ વિષયને આ ગ્રંથમાં ગુરુદેવે એવી ઉત્તમ શૈક્ષીથી ઘટાવીને વર્ણું ગ્યા છે કે તેથી તે દરેક માનવ હુદયને શાન્તિ સરળતા શમતાથી આદ્ર અનાવીને તેઓને રાગદ્દેશ દ્વર કરાવી ઉત્તમ ભાવનાવાળા અનાવે છે.

જૈન દર્શનમાં સાંવત્સરી ક્ષમાપના કરી જગત જીવાને ક્ષમાવવાની ઉત્તમ પ્રણાલિકા પ્રચલીત છે. વિશ્વમાં સર્વંત્ર ક્ષમાગુણ શ્રેષ્ઠ ગણાય છે. ક્ષમા बीरस्य મુજળમ એ વિશ્વ વાક્ય છે અને સર્વ દર્શનો એ જ બાયે છે કે ક્ષમા રાખા-વેર ત્યંજો-વેરના બદલા વેરથી નહિ પણ ક્ષમાથી-પ્રેમથી વાળા. આ રહસ્ય જૈન દર્શનમાં મૂર્તિ'મંત છે. શત્રુઓ લડી ઝગડી બાલવાનું ખંધ કરે. ઘુરકિયાં કરે. ને જો સાવત્સરીક ક્ષમાપના જેવું ન હાય તો એ વેરઝેર-પર્યુષણ પર્વમાં આર્દ્ર અને છે અને સાંવત્સરી ક્ષમાપના સમયે તે વેરઝેર કોધ સો મીણ માફક પીગળી જઇ પરસ્પર ક્ષમા આપે લે છે. આ પ્રણાલિકાનું રહસ્ય ગુરુશ્રીએ બહુ જ સુંદર અને સરળ છતાં સફળ શૈલીથી ગુંથી માનવજાત પર ભારે અનુગ્રહ કર્યો છે. આ ગ્રંથની નક્લા ખપી જવાથી બીજી આવૃત્તિ પ્રકટ કરવાની જરૂર મંડળને પડી છે.

જૈ**ન ધાર્મિક શાંકા સમાધાન**. ગંથાંક ૮૭. પૃષ્ટ સંખ્યા ૫૦, લાષા ગુજરાતી, રચના સં. ૧૯૮૦, શ્રાવણ શુક**લપ**ંચમી. મહુડી (મધુપુરી.)

આ ન્કાનકડી પુસ્તિકાની રચના પાછળ ઇતિહાસ પડયા છે. તે લખવાનું કારણ ગુરૂદેવે વિજાપુર પાસે મધુપુરી—મહુડી ગામે શ્રી. ઘંટાકરણ પીરની મૂર્તિની સ્થાપના કરી છે. આ બીરનું પૂજન સાચા સમકીતવંત શ્રાવક કેમ કરી શકે ? આ પ્રશ્ન ઉઠતાં ઘણા ઉઠાપાહ થતાં તે આખતના છજ્ઞાસુઓએ જાહેર પત્રામાં આ પ્રશ્ન ઉઠાવેલા અને ૧૯૮૦ માં આ પ્રશ્નો જ્યારે ગુરુદેવ પાસે રજી થયા ત્યારે તેઓ શ્રીએ તેના પ્રત્યુત્તર રૂપે આ પુસ્તિકા લખી પ્રક્ર કરાવી છે. આ ઘંટાકરણ વીર એક યક્ષ છે અને તે જૈન શાશનના રક્ષક ગણાય છે. તે સંખંધી ઘણા શાધખાળપૂર્વક વિચારા—આ ગ્રંથમાં આપ્યા છે. સર્વ દર્શનમાં હાય છે તેમ જૈન દર્શનમાં મંત્ર શાસ્ત્ર એક આખા વિલાગ રાકે છે. આ આખત આપણે લેખકના જ

શાપ્દામાં તે અત્રે ઉધ્લત કરીશું. પણ એક વાત જે હજી અપકટ છે અને કદી પ્રકટ થાત પણ નહી તે પ્રકટ કરવા હવે હરકત નથી, એમ લાગે છે, કારણ ગુરુશ્રી તેા ગયા છે. પણ લાકોને જે વસ્તુની જરાય ખબર નથી તે વસ્તુ પ્રકટ કરવા આ યાગ્ય સ્થાન ગણાય. આ ભાગત સાહિત્યસર્જનના લેખક અંગત લખે છે. ઘંટાકરણ યંત્ર માત્ર નેપાલના એક મંદિરમાં દિવાલ પર લખેલા ઉપલબ્ધ હતા. બીજે કયાંય તે મૃતિ ના-કે તેના ફાટાના પત્તો કે દર્શન ન હતાં-ગુરુદેવ પાદરામાં હતા-ત્યારે તેમણે ત્રણ દિવસના-પદ્માસનવાળા ઉત્તરસાધકની શાધ કરવા માંડી હતી-તે ઉતરસાધક સંયમી-ચરિત્રવાન અને ત્રણ દિવસ અન્ત જળ વિના -અંગા હલાવ્યા વિના-ત્રણે દિવસ આસન મારી સાધકને સ્હાયભૂત થાય-આ માટે તેમણે આ સાહિત્ય સર્જનના લેખકને પસંદ કર્યો. અંતે સાત વર્ષ સુધી આસનાની તાલીમ આપી-તૈયાર કર્યો. અને પછી પાતે પાદરામાં -શાંતિનાથ ભગવાનના માટા દેરાસરમાં માટા ભાંચરામાં આશા વદી ૧૩ ના પ્રાતઃકાળે ૪ વાગે ઉત્તરસાધક સાથે બેસી ગયા. અમાસની પાછલી રાત્રે મંત્ર-સિદ્ધિનાં ત્રણ દિવ્ય-જે પૈકીનું એક જ દિવ્યનાં દર્શન થતાં મંત્રસિદ્ધિ મનાય છે-તે ત્રણે દિવ્ય થયા છતાં ગુરુદ્દેવ ધ્યાનમગ્ન જ રહ્યા (પાછળથી જણાયેલું કે તેમના સંકલ્પ શ્રી. ઘંટાકર્ણ વીરનાં સાક્ષાત દર્શ નના હતા) એવામાં વેદિકામાંથી એક પ્રચંડ મહાપુરુષ ધતુષ્ય ને ખાણ સહિત ધીમે ધીમે ઊચે આવવા લાગ્યો. કાનમાં કુંડળ, માથે મુકુટ, હાથમાં ધનુષ્યબાણ કચ્છ સહિત પ્રકટ થયેલ આ પુરુષ તે સાક્ષાત ઘંટાકરણ વીર હતા. ગુરુશ્રીએ ધરાઇને તે મૂર્તિ જોઈ લીધી. એકાદ પળ જેટલા સમયમાં તા વાદળ વીખરાય તેમ તે મૂર્તિ વીખરાઇ અદ્રશ્ય બની, અને ગુરુદેવ ઉપાશ્રયમાં ગયા. હું પણ સર્વ આટાપી ઉપાશ્રયે પહોંચ્યાે ત્યાં ગુરુશ્રીએ ખડી કે ચાક માંગ્યાનમેં આણી આપ્યા. પાતે માટા ઉપાશ્રયની, દિવાલ પર ઘંટા-કરણ વીરની–તે હતા તેવડી મૂર્તિ' આલેખી અને મારા પૂ. પિતાશ્રીને બાેલાવી–મૂલગંદ મીસ્ત્રીને બાલાવવા તાર કરવા કહ્યું. મીસ્ત્રી આવ્યા અને તેમણે મૂર્તિ તૈયાર કરી અને અનેક ચમત્કારા સક્રિત તે મૂર્તિ મધુપુરીમાં ગુરુશ્રીના હાથે પ્રતિષ્ઠીત થઇ. એક માટે ઘંટ પણ મંત્રિત કરી ત્યાં પ્રતિષ્ઠિત કર્યો. આજે પણ ત્યાં તે વિરાજિત છે. હજારા ભાવિકા પાતાનાં દુખ દ્રર થવા ખાદ ત્યાં દર્શને આવે છે ને સખડી ધરાવે છે. ગુરુશ્રી કહેતા કે પીર-પેગ ખર મીરા-દાતાર અને અન્યત્ર પાતાનાં દુખ દૂર કરવા જૈનોને દેાડતા ખંધ કરવા છે ને તે સમકીતી દેવને સ્થાપન કરીને. આમ આ મૃતિ પ્રકટી-પ્રતિષ્ઠિતિ બની. આમાં ગુરુદેવ તેા ગયા પણ મૂળચંદ મીસ્ત્રી વડાદરામાં હયાત છે અને શ્રી. ગુલાબચંદજ હઠા એમ. એ. જજ જયપુરમાં હયાત છે. આજ ઘંટાકરણ વીરની મંત્રેલી સુખડીની થાળી શ્વેતાંબર જૈનોમાં શાંતિ સ્નાત્રમાં-ખાસ પ્રતિષ્ઠિત કરવામાં આવે છે ને તે સખડી જૈનો પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી વાપરે છે. આ સંબંધમાં કોઇને પૂછવું હોય તાે અમને પૂછી શકે છે અને ઘંટાકરણ વીરતું સત્વ–સત્ય પણ જોવું હાય તા મધુપુરીમાં જઇ જોઇ શકાય છે.

આ ઘંટાકસ્થુ વીરમાં અશ્રધ્ધા-શંકા રાખનારને જવાબ રૂપે આ ગ્રંથ છે. તેમાં જૈન દર્શનમાં કયા મંત્રો-મંત્ર કલ્પાે છે, કયા કયા આચાર્યે મંત્રકલ્પાે પ્રકટાવ્યા તે વિસ્તારથી આપેલ છે. ગુરુદેવ લખે છે કે:

कोपीराइट: अध्यातम ज्ञानप्रसारक मंडल: मुंबई

ବୃ ଠଧ୍

" શ્રી સકલચંદ્રજી ઉપાધ્યાય જેમણે સતરલે દી પૂજા, ખાર ભાવના પ્રતિષ્ઠાકલ્પ ધ્યાન દીપિકા આદી રચ્યાં છે. તેમણે આ ઘંટાકરણ મંત્રને ગ્રહ્યો છે. શ્રી હીરવિજયમુરીજીના સમયમાં શાંતિ સ્નાત્ર—અષ્ટોતરી સ્નાત્રની રચના વ્યવસ્થા થઇ છે. અને તેમાં નવગ્રહ પૂજન દશદિગ્પાલ પૂજન, ચાવીશ તિર્થ કરાની યક્ષયક્ષીણીઓના મંત્ર તથા પૂજન છે, અને નવગ્રહા-દિને નૈવેદ ધરવા વિગેરેની વ્યાપ્યા છે અને પ્રતિષ્ઠા મંત્ર કલ્પમાં ઘંટાકરણ વીરની મંત્રયંત્રનાળી થાળી અને તેને સુખડી ધરાવવાની વિધિની પ્રક્રિયા આજ સુધી તપગચ્છી જૈનોમાં પ્રવતે છે. પૂર્વાચાર્યો મુનિવરાએ પ્રતિષ્ઠા કલ્પમાં ઘંટાકરણ વીરની સહાયતા માન્યતાને સ્વીકારેલી છે. તેથી અમા પણ અમારા પૂર્વાચાર્યોની પરંપરાને માન્ય કરીને ઘંટાકરણ વીરને શાસનદેવવીર તરીકે માનીએ છીએ, અને મહુડીમાં ઘંટાકરણવીરની પ્રતિષ્ઠા કરી છે."

જીવા ઘંટાકરણ કલ્પના પાટણના ત્રોજા નંબરના ભંડારમાં ઠે. ફાેકળીઆવાડાની આગલી શેરીના ભંડાર જે શા. હાલાભાઈની દેખરેખમાં છે. તેમાં તથા પુના ડેકન કાેલેજના (એ. સા. ના જર્નલમાં) તથા સુરત જૈન આનંદ પુસ્તકાલયના લીસ્ટમાં નંબર પહેપ-પહેદ પૂર્વાચાર્યોના લખેલા તૈયાર પડયા છે. તપાગચ્છમાં દરેક પ્રતિષ્ઠામાં ઘંટાકરણુ મંત્ર સ્થાપવામાં આવે છે.

આ આખાએ ગ્રંથ શ્રી. ઘંટાકરણ વીર-ભાબતના અનેક ખુલાસા શંકા સમાધાન કરનાર છે.

આ ઘંટાકરણ વીરતું અતિ ચમત્કારીક સ્થાન ગુજરાત-વીજાપુરથી ૪ કેલ્સ આવેલ શ્રી મહુડી ગામમાં છે. ત્યાં વાહના જાય છે. જનારને અધી સવડ મળે છે. ભાજનશાળા, ધર્મશાળા વિ. અધી સગવડા છે.

જૈન સૂત્રમાં સૂર્તિ પૂજા : ગ્રંથાંક ૯૮. પૃષ્ટ સંખ્યા ૫૨. ભાષા ગુજરાતી, માગધી. રચના સંવત. ૧૯૮૧. ચૈત્રી પૃથ્ધિમા, બીજી આવૃત્તિ.

સ્થાનકવાસી આર્ય સમાજીરદાે - મુસ્લીમા તથા વર્ત માનકાલીન, જડવાદીઓ (Matirialists) સૌને એ મૂર્તિ પૂજા ખપતી નથી. શાથી તે તો તેઓ પણ કહી શકતા નથી. અને જૈનો પરમેશ્વરને માનતા નથી, એવા અજ્ઞાનપૃર્ણુ અહ્યેપા જૈનો પર એ જ લેહે મૂકતાં અચકાતા નથી. એવા પ્રસંગા અનુલવાતાં મૂર્તિ પૂજાની પરમ અવશ્યકતા પર ખૂબ પ્રકાશ નાખનાર આ ચંચ લખાયા છે. ઘણાં દેષ્ટાંતા આપવામાં આવ્યાં છે. દ્રીપદીનું જિન પ્રતિમા પૂજન જીના ચથાને આધારે સિદ્ધ કર્યું છે. આ નાનકડા ચંચ લેખકને 'પ્રતિમા પૂજન અને પ્રભુ મૂર્તિ – પ્રભુ સારખી' કેટલે અંશે રામરામમાં લહેરાતાં હશે તેના ખ્યાલ આપશે.

સુદ્રિત જૈન **ગ્રાંથ નામાવલિ**−ગ્રાંથાંક ૧૦૫. પૃષ્ઠ ૩૮૫. ભાષા ગુજરાતી**. રચના** સંવત ૧૯૮૦.

તિર્ધાયા સંઘની જેમ જ્ઞાનયાત્રા સંઘની આવશ્યકતા પણ ખૂબ ઉપયોગી-ઉપકારક અને ઉપાસ્ય છે. આવા તિર્ધયાત્રા સંઘ-જૈન સાહિત્ય સંમેલન સં. ૧૯૭૦ના ફાગણ શુદ ६-૭-૮ સને ૧૯૧૪ના માર્ચ માસમાં જોધપુર મુકામે સુપ્રસિદ્ધ-પરમાપકારક આચાર્ય શ્રીમદ્ વિજયધર્મ સુરીશ્વરજીના અધ્યક્ષપદે ભરાયું હતું. તેઓ શ્રીને જૈન સાહિત્ય-જૈન તત્ત્વજ્ઞાન ૧૪

વિશ્વ સરમાં ફેલાવવાની તમના જેટલી હતી તેટલી યશદા અની હત તો આજે જેન સમાજ જૂદાં જ સ્રરૂપે હત-ભાવિ. આ સંમેલન યશસ્ત્રી થવા બાદ કમીટીઓ નીમી આગળ કામ ચલાવવા ઠયું' ને કાર્ય વિવરણ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું. પણ પરાપૂર્વથી પ્રમાદી ગણાતો જૈન સમાજ પાછે! સુષુપ્ત બન્યા ને સુરીજી આ સત્કાર્યના ફળને જોવા ન જ પામ્યા. તે પછી સને ૧૯૨૪ના મે માસની તા. ૨૨–૨૩–૨૪–૨૫ ના દિવસામાં સુરત મુકામે શ્રી જૈન સાહિત્ય-પરિષદ્ ભરાઇ. મુખ્ય મંત્રી શેઠ જીવણચંદ સાકરચંદને અકસ્માત કારણે મુંબઇ જવું પડયું ને પ્રમુખની પસંદગીથી માંડી પરિષદ્નો તમામ કાર્યભાર રા. પાદરાકરને માથે પડયા. ગુરુકૃપાથી ત્રણને બદલે ૪ દિવસ બેઠકા મળી. ૪૦૦ જેટલા વિદ્વાના આવ્યા. પ્રમુખ તરીકે કવિશ્વર નાનાલાલ દલપતરામ હતા. અનેક ઠરાવા કરવામાં આવ્યા. ને પાછી જૈન સમાજની સુષુપ્તી હાજર થઇ. આ પરિષદે કરેલા ઠરાવા પૈકી ભારતવર્ષના તમામ જ્ઞાન ભંડારાના ચંથાની યાદી પ્રસિધ્ધ કરવાના એક ઠરાવ હતો. આ ઠરાવ શ્રી ગુરુદેવ પેથાપુર હતા, ત્યાં ચર્ચાયા અને તેઓશ્રીએ અ. જ્ઞા. પ્ર. મંડળના તત્સમયના મુખ્ય કાર્યવાહક પાદરાનિવાસી વકીલ માહનલાલ હીમચંદભાઇને પ્રેરણા કરી. સુરત પરિષદે ત્રણ મંત્રીએ નીમ્યા હતા. ઝવેરી જીવણચંદ સાકરચંદ, રા. માહુલાલ માહનલાલ પાદરાકર, રા. માહનલાલ ભગવાનદાસ ઝવેરી સાલી-સીટર.

આ કાર્ય માટે સારા પ્રમાણિક વિદ્વાનની અગત્ય પડે જે ગુજરાત-મારવાડ-મેવાડ - લાટ-કુ-છ-રાજપુતાના વગેરે રથળાએ પર્યટન કરે, ભંડારા શાધે, ચંથાની યાદી કરે અને તે સાચી ને શુધ્ધ રીતે. આ માટે ઇડરના વિદ્વાન વકીલ શા. વર્ષ માન સ્વરૂપચંદને પસંદ કર-વામાં આવ્યા અને તેમને રાષ્ટ્રી ભંડારાના ગુંગોની યાદીએા કરાવવા માંડી. ગુરુદેવ આ બાબ-તમાં દત્તચિત્ત પાકા પ્રેરક અને કામ શિચિલ ન થાય તે જેતા રહેતા. આમ આ યાદીએ પ્રકટ શઇ અને આ ગ્રાંથ પ્રકાશમાં આવ્યેા. આ ગ્રાંથમાં ગ્રાંથા–તેનાં પ્રાપ્તિસ્થાન–ભાંડારા–લખનારનાં અકારવાચક નામા-ભાષા-રચના સંવત, અંદરના વિષયા આદિ ચાકસાઇથી લેવામાં આવ્યા છે. પ્રારંભમાં ગ્રંથાપલખ્ધ સ્થાના, ભંડારા, સંસ્થાઓ (જૈન જૈનેતર) ૮૪૪ છે, તે આપ્યાં છે. તે પછી ગુંથાપલ મામ-સ્થળ સંખ્યા અકારાદિથી આપેલ છે. તે પછી આખી સીરીઝા ગ્રંથમાળાએ આપેલ છે. પછી ગ્રંથ પ્રકાશક મંડળા આવે છે. પછી સલાએા, સમાને, સાસા-ઇટીઓ આ પેલ છે. પછી ૮૪ જ્ઞાન ભંડારા ને તેમાં કેટલા ગંથા છે તે આવે છે. અઠવાડિક તથા માસિક જૈન પત્રો તથા દિગંબર અઠવાડિક માસિક પત્રો બતાવ્યાં છે. પુસ્તક પ્રકાશન કું ડાે-વિદ્યા મ'દિરાે– સ્ત્રી ગ્રાંથકારા તથા ભાષાંતરકારાે–જન પંડિતાે, જૈન સાહિત્યની શાધ-ખાળ કરી રહેલા આગાર્યો અને મુનિવર્યો, ઇડરનાં ઇતિહાસનાં સાધના તથા ઇડરમાં થયેલા બે પટધર આચાર્યો શ્રી આણંદવિમળસુરી તથા શ્રી વિજયદેવસુરીનાં જીવન ચરિત્રો શ્રી હીરવિજય સુરીજીના વખતની શાખાએા વિદેશસ્થ વિદ્વાનાની યાદી ખાદ અજબ કૃતિએા તથા ચમત્કારીક અજબ ગ્રંથા તથા તેનાં કર્તાએ વગેરે પ્રાથમિક યાદીઓમાં સમાય છે. ખાદ મુદ્રિત ગ્રંથ નામાવલિ શરુ થાય છે. આ યાદીમાં ૩૦૩૨ ગ્રંથાની યાદી સમાય છે. આ પછી વિદ્વાન ફ્રેન્ચ સંશોધનકાર ડાે. ગેરિનાેએ ઇ. સ. ૧૮૧૫ની સાલ સુધીના જેન ચંચાની

નોંધ કરેલી તે પરથી કર્તાવાર ગ્રંથ તથા શિલાલેખા જે છપાઇ ગયા છે, તેની યાદી ઇંગ્લી-શમાં આપી છે.

આ યાદીમાં ૮૩૬ નામા લેવાયાં છે. તે પછી હા. જે. ગેરિનાકૃત એપીબ્રાફી જૈન. (જૈનશિલાલેખા) આવે છે. આ ગ્રંથમાં ઈ. સ. ૧૮૧૫ સુધીમાં કયાં કયાં સ્થળના કેટલા શિલાલેખા કયા પ્રસ્તકમાં છપાઇ ગયા છે, તથા તેના અંગ્રેજી વિ. ભાષાઓમાં તરજીમા થયા છે, તેની સંપૂર્ણ નાંધ લખાઇ છે. અકારાદિ ગાઠવણી તથા અંગ્રેજીમાં આ બધુ છે. આમ આ મુદ્રિત ગ્રંથ ગાઇડ અતિ સમદ્ધ અને અવલાકન યાગ્ય છે. વિદ્રાનો, જ્ઞાનયાત્રાના રસિયા અને અભ્યાસકાને તે એક વાર જોવા આગ્રહપૂર્જક લલામણ છે.

શ્રી મદ્દ બુલ્દિસાગરસૂ**રિ સ્મારક ગ્રંથ**–ગ્રંથાંક ૧૦૯. પૃષ્ટ સંખ્યા ૨૨૦. ભાષા ગુજરાતી, રચના સંવત ૧૯૮૨. અનેક ચિત્રો સહિત.

ગુરુદેવનું અગાઉથી ખબર આપ્યા પ્રમાણે પાતાના સર્વ શિષ્યા પ્રશિષ્યા લકતા વિ. ની હાજરીમાં પૂર્ણ સમાધિપૂર્વક સ્વર્ગ ગમન થવા ખાદ તેમના છેલ્લા સ્વર્ગ ગમન વેળાનાં દરયા સાક્ષાત્કાર કરતા પ્રસંગાનાં વર્ણન, સ્મશાનયાત્રા, તથા તેમના છવન સંખંધી ઉપલખ્ધ એવા પૃથક પૃથક લેખક સાધુ આચાર્યા ગૃહસ્થાના તત્ વિષયના લેખા, લાકાના આવેલા સ્મરણપત્રો, તારા, વર્ત માનપત્રોમાં આવેલી નાંધા, લેખા, સંઘા—સંસ્થાઓના ઠરાવા, તેમના અવસાન ખાદ સ્મરણાર્થ ભરાયેલી સભાઓના હેવાલા, ઠરાવા વગેરે અનેક ચિત્રો સહિત આ ગંથ પાદરા નિવાસી ગુરુલકત વકીલ માહનલાલ હિમચંદે તૈયાર કરી, મંડળે તે છપાવી, ગુરૂશ્રીના સમાધિસ્થાન પર તૈયાર થયેલ સમાધિ મંદિરમાં ગુરૂમૃતિની સ્થાપના પ્રસંગે જ ખહુ જલદીથી તૈયાર કરી પક્ટ કર્યો છે. સર્વદર્શનના—સર્વ કામાના ગૃહસ્થ-ત્યાગીઓના પત્રો આંસુલરી આંખે લખાયલા આમાં પ્રકટ કર્યા છે. તે જેતાં જેનો ઉપગંત સુસ્લીમા, અંત્યજે પાટીદાર, પ્રાદ્યાણા, ઠાકરડા, આદિ કામના લકતા ગુરૃદેવ પ્રત્યે કેટલા લકિતવાન હતા તથા સૌને ઉપદેશવામાં કેટલું સામર્થ્ય ધરાવતાં હશે, તેના રહેજે ખ્યાલ વાંચકાને આવશે.

કાવ્યવિભાગ-ભજનસં ગ્રહ ભાગ ૧ થી ૧૧. અધ્યાતમ ભજન સંગ્રહ (૧૨). શ્રી. ગહુલીસં ગ્રહ ભાગ ૧–૨ (૧૩–૧૪). શ્રી દેવવંદન સ્તુતિ સ્તવન સંગ્રહ (૧૭). શ્રી. કાકાવિલ સુખાધ (૧૮). સાધ્રમતી ગુણશિક્ષણકાવ્ય (૧૯). સ્નાત્રપૂજા (૨૦). પૂજા સંગ્રહ ભાગ ૧–૨ (૨૧–૨૨). ઐતિહાસિક રસમાળા (૨૩).

ભજન સંગ્રહ ભાગ-૧-ગ્રંથાંક ૧૦૧. પૃષ્ટ ૧૯૦. ભાષા ગુજવાતી. રચના પ્રથમાવૃત્તિ સં. ૧૯૬૪. આવૃતિ છઠ્ઠી. આની અપંચ્ પત્રિકા વકીલ માહનલાલ હીમચંદને આપી છે.

જૈન સમાજ તેમ જ હિન્દુ સમાજમાં પણ ભજનતું સાહિત્ય હેજી પૂર્ણ પણે વિકસ્યું નથી અને ઉપલખ્ય પણ નથી. સાચા સંતા, અધ્યાત્મજ્ઞાની યાગીઓ અને મસ્ત ખાખીઓ સિવાય માનવને દેવ બનાવે, કર્ત વ્યપંથ બતાવે, અને ચાળૂક મારી મનતુરગને વશવતી અનાવરાવે, ગાતાં ડાલાવે અને દિલ ડાલાવી દિલનાં દ્વાર ખાલી દેવ મારી હોય ત્યાં અજ

વાળાં પાથરી દે, તેવાં ભજના કાેે આઇ. આલેખી શકે ? અને એવા પ્રભુના લાલ હંમેશાં પ્રકટતા નથી. એતા સૈકે પાકે કે બે સેકે. બાકી સંતાવિહા શું વિશ્વ તા કયાં રહ્યું છે ? આ જડવાદના જમાનામાં પણ સંતા વિચરે છે જ ને ! ભજના, ને તે પણ તલસ્પથી લખવા તેવા તપત્યાગતિતિક્ષા સંયમ શમતા સમભાવ વૈરાગ્ય યોગાલ્યાસ અને વિશાળ શ્રંથા-વલાકન, તત્ત્વજ્ઞાન રમણતા અને અધ્યાત્મજ્ઞાનાનુભવની જરૂર પડે છે. જીવન જ એવું ઘડાય કે તેમાંથી ઉત્કૃષ્ટતા આપાઆપ સરી પડે. એ વિદ્યા તે જડ નહિં પણ ચેતન હેાય છે. ને વાણી પણ જીવતી અને લખનાર પણ ચેતન હોય છે. જીવનમાં આતપોત થયેલાં પરમ તત્ત્વા જ અંદર બેઠે બેઠે પાકારી ઊંકે છે ને તે શ્રોતાને અજબ રસમસ્તીના આનંદ આપે છે. ભજ-નને સંપ્રદાય બાંધી શકતા નથી. નર-નારી-વૃદ્ધ-યુવાન ગરીબ-તવંગરના બેદ ભજનને સ્પર્ધ તો નથી. ભજન તો સૌનું કહ્યાણકારી વશીકરણ ગણાય, રસાયણ ગણાય. તે પશુ જેવાને પણ માણસ બનાવે, માનવને દેવ ને દેવને જીવનમુક્ત બનાવી માક્ષ અપાવે. ને તેને માટેનાં અનેક દુષ્ટાંતા નરસિંહ, મીરાં, તાળીરાણી, આનંદઘનજી, ચિદાનંદજી, કળીર આદિનાં છે જેમાં ભજનાએ ખરેખર પારસતું કામ કર્યું છે. અજ્ઞાન અંધ એવા માનવને જ્ઞાનચક્ષ આપ્યાં છે. માનવતા આપી છે. એતું નામ ભજન. આવાં ભજનની અમા વાત કરીએ છીએ. ને એવાં ભજનીક ભજન લખનાર, ભજન લલકારમાં હમણાં જ થઇ ગયેલા પણ પૂર્વના અવધૃતાને યાદ કરાવનાર, યાગાવતારી શ્રીમદુ ખુદ્ધિસાગરજીનું નામ માખરે આવે છે. એ અલખમસ્ત એાલીયા અવધૃતે જીવનને જ્ઞાન, વૈરાગ્ય તપત્યાગ યાેગ અને અધ્યાત્મજ્ઞાનથી એવું તાે રંગી નાખ્યું કે એમના હૈયાની કુંજે રહેલાે મનમારલા ટહુકી ઉઠયાે---

> ભયે હમ વ્યાતમ મરત દિવાના, દુનિયાકી હમકુ નહિ પરવાહ સળ જગ નાટક માના —ભયે હમ.

દુનિયા, દુનિયાદારી, ને તેની અસલીયાત જોઇ જાણી અનુભવી ઘાળોને પી ગયેલા આ દુનિ-યાની પરવા ત્યજનારને કેાણ પિછાને ? કહે છે કેઃ–

> હમકુ જાનત અવધૂતયાેગી, કાઈ અનુભવ હાતી. શુદ્ધ રનેહી ત્યાગી જાનત જાત તહે કોઉ ધ્યાતી, હમકુ જાનત.

એ મસ્ત સંત પુરુષાને મુક્તિ–સંસાર સમાન લાગે. એ તાે અલખનિરંજનમાં ખેલનાર ધાેગી; મન મારી મરી ગયેલા મરજીવા. પાેતાના અં**તિમ લ**ક્ષ્યને સચાેટપણે સાધવામાં દત્તચિત્ત– એમને તાે

મુક્તિ સંસાર દેાયસમગણે, સમગણે કનક પાષાણ રે.

એવાએ બ્યારે સદેકે વિચરતા હાય છે ત્યારે ભાગ્યે જ પ્રાકૃત માનવા તેમને પિછાને છે. તેઓ તા પાતાનું મીશન લઇને આવ્યા હાય છે. મીશન પૂર્ણ કરી ચાલ્યા જાય છે. ગુરૂદેવ ભારતવર્ષના ઝ ખવાતા જતા યાગ અને અધ્યાત્મવિદ્યા, ને પુનઃ ચેતનવંત અનાવવા આવેલા. તેઓ તા કહે છે કે:—

જો પ્રહ્મત્રાની હોવશા—તો પ્રદ્મ રૂપે દેખશા, પરમાર્થ દર્શિ જો હશે તો, તેજ રૂપે પેખશા,

તેઓ શ્રીનાં હૈયાના સરવરમાંથી ભજનોના જે શિતળ પ્રવાહ વહો છે, તે ભજન સંગ્રહ ભાગ-૧ માં છે. ભજના શ્રાવ્ય વસ્તુ છે. વાંચવામાં એ સું દરતા કે સાક્ષાત્કાર ન અતુ-ભવાય કે જે તે સાંભળવામાં આવે.

રજની શાંત હાય, ચંદ્રની રૂપેરી જ્યાતિના ચારે દિશામાં પ્રસરી રહી હાય, જનગણના કાલાહલ શાંત હાય, શિતળ સુવાસીત મંદમંદ પવન વાઇ રહ્યો હાય, પ્રકૃતિ રાણી સાળે શણગાર સજ પૃથ્વી—પાણી—ઝાડપાન અણુ અણુને રસ નિતરાવી રહી હાય, ગામ બહાર ખેતરમાં—મંજરાઢાલક—તં ખુરા છેડાયા હાય અને મદ પહાડી અવાજે યા લક્તસ્ત્રીજન સુમધુર રાગે લજન લલકારતાં હાય, ત્યાં પશુપંખી ને પ્રકૃતિ પણ થંભી જાય, ચંદ્ર પણ અમૃત વરસાવવું ભૂલી—આ લજન રસામૃત પાન કરતા હાય—ઉપાધિ—આધિ—વ્યાધિ વિસરાઇ જતાં હાય, જ્યાં વનચરા—નાગા થંભી સ્વલાવ વિસરી જતાં હાય ત્યાં જ લજન—લલકાર એવા રણકે કે ગાનારને જરૂર એકતાન કરે ને શ્રોતાઓને કાઇ અગમ્ય દૂરદૂરના પવિત્ર પ્રદેશમાં દારી જાય—એના સ્વલાવ પલટી નાંખે, એનું હૈયું આદ્ર બનાવી દે, પાપી હાય તા પ્ન્યશાળી બનાવી દે, તેમાં શું આશ્ચર્ય કના હાય તો જેસલ જેવા ચારટા આમ તાલાંદે રાણીના લજને જ પાવન માણસ—લક્ત અરે તારા બન્યો ને ક આવાં લજનની વાનગી ચાખવી હાય તા શ્રી શરૂ ફેવનાં લજન જરૂર વાંચશા. લજનસંગ્રહ લાગ ૧, આવાં જ લજનરત્નાની ખાણ છે—તમે એને કાઇ મીર—યા લક્તને માઢ સાંલળા. અરે ! ઉત્તર શુજરાતના વિશાળ પ્રદેશના કાઇ અંત્યજને જ શરૂજનાં લજન એકતારા પર ગાતો મસ્ત દશામાં જૂએા તો અજબ થાએા.

ધાડીક વાનગી જોઇએ.

સુરખ મન મારૂ મારૂ શીદ કરે. ફાેેેગઢ ભવ ભ્રમણા કરતાે ફરે—

× × × × ર્નિબિય દેશના રે વાસી ચ્યાતમા– પડેશ માયા જાળમાં ?

x X x

અનુભવ આતમાની વાત કરતાં–દહેરી સુખની આવશે !

્ર અલખ દેશમેં વાસ હમારા–માયાસે હમ હય ન્યારા.

સાધુબાઇ! અલખ નિરંજન સાહમ્!

કુનિયા છે દિવાની રે–તેમાં શું તું ચિત્ત ધરે ! જોને જરા જાગી રે, માયામાં મુંઝી શાને મરે !

પથ્થરના નાવે ખેસી રૈ–તરનાર કેણી પેરે તરે ?

× × ×

અલખ નિરંજન આતમજયોતિ–સંતો તેનું ધ્યાન ધરો.
આરે કાયા ઘટ આતમ હીરા, ભૂલી કયાં ભવમાંહી કરા ?

× × ×

ભજન કરી લે! ભજન કરી લે! ભજન કરી લે ભાઇ રે!
દુનિયાદારી દુખની કયાઝી, જાુઠી સ્વાર્થ સગાઇ રે!

× × ×

અલખ લ્હેરા લાગી રૈ—અગમરૂપ દર્શાયુ માયાનાં તાળાં ખુલ્યાં રે, આંતરધન પરખાયું!

આવાં સેંકડા ભજનામાંથી થાડાંક મથાળાં આપ્યાં છે. લેખકને-લેખકના હૈયાને-લેખકના જીવનને-લેખકની મસ્તીને જેયાં હાય તા તેના હૃદયના ઉંડાણના સ્વભાવિક નીક-ળેલા ઉદગારા સાંભળા-એજ ભજન-એજ કવન-એજ કાવ્ય-એજ સૌ કાંઇ.

આવાં લજનના તા સાગર રેલાયા છે. આ પ્રથમ લાગ તા માત્ર વાનગીરૂપે છે પણ એવા ૧૧ લાગા—હજારા પાનાં રાકે છે અને લજનની ધૂન મચાવે છે. આ તા માત્ર લજન લાગ ૧ ની ઝાંખી કરાવવા પ્રતું જ છે. આની છ આવૃત્તિઓ થઈ છે અને કંઇક નાસ્તીકા જડવાદીઓ મુસ્લીમ મીરા ગરાસીઆએ પટેલા વણીકા અને વિદ્વાના શાસ્ત્રીઓને આ લજનાએ ડાલાવી દીધા છે.

ભજન સંગ્રહ ભાગ-ર ગ્રંથાંકર. પૃષ્ટસંખ્યા ૩૨૫. ભાષા ગુજરાતી-લીપી ખાલાવેબાદ રચના સંવત ૧૯૬૩.

ભજન કાવ્યમાં અદ્ભુત શક્તિ રહેલી છે. આનંદનું સ્થાન કાવ્ય છે. સર્વ કાવ્યો-ભજનામાં શ્રેષ્ઠ કાવ્ય આત્મજ્ઞાનનું છે. આત્મજ્ઞાનથી આત્માની ઉન્નતિ થાય છે. જ્ઞાન ધ્યાન વૈરાગ્યનીતિ વિગેરે સદ્દ્યાણાથી જગત્ની ઉન્નતિ થઈ હતી-થાય છે ને થશે. આત્માની અનંત શક્તિઓને ખીલવા માટે આત્મજ્ઞાનના અપૂર્વ મહિમા છે. ઉચ્ચ વિષયનાં કાવ્યાં— ભજના આત્માને ઉચ્ચ કરે છે, આત્માનું ઉચ્ચ જીવન આત્માનંદથી થાય છે. આત્માનંદની ખુમારી આત્મપ્રભુની ઉપાસનાથી થાય છે. સાચા સંતાના હૃદયોમાંથી—આત્મામાંથી હમેશાં ઉચ્ચ વિષયાની સ્કુરણા ઉઠતી જ હેય છે. એવી જ સ્કુરણાઓ ઉઠતાં જે ભજના પ્રકટયાં તે આ ભજન સંગ્રહ ભાગ ર જામાં આપ્યાં છે. જૈન મુનિવરાને બારે માસ એક ઠેકાણે રહેવાનું હાતું નથી. પહેરવાનું—ખાવાનું—અને અન્ય સામગ્રો કે પાઈ પણ તેમનું પાતાનું ન હાય. રાત્રે દીવા ન હાય, પ્રવાસમાં ગાડી—માટર કે રેલ ન હાય-પગપાળા જ વિચરે—આવી સ્થિતિમાં પગપાળા કુદરતની ગાદમાં ખેલતાં પર્યટન કરનાર ગુરુદેવે જાદાંજાદાં સ્થળે આ

લજના રચ્યાં છે, એમાં અનેક સુરૂચિકર−આત્માહારક–યાેગ–અધ્યાત્મ સદ્ધાય વૈરાગ્ય નીતિ –તપત્યાગ–પ્રસુનાં પિછાન અને ઉત્તમ ગૃહસ્થજીવન આ વિષયાે પરનાં લજનાે છે— ભજન સંગ્રહ ભાગ–૨ માંથી થાેડાંક લજનાેનાં નમુના જોઇએઃ—

> ચેતન ચતુરસુજાણ, ચિત્તમાં ચેતી લેજે, હ્યકાતુભવ સંગેરંગે નિશદીન રહેજે—પૃ. ૨૪

> > × × ×

ધ્યાન કર બ્રહ્મનું, ધ્યાન કર બ્રહ્મનું, બ્રહ્મચેતન પ્રભુ તું કહાયો– શુદ્ધ ઉપયોગથી શકિતવ્યકિત જગે, શુધ્ધરૂપે પ્રભુ તું સુદ્ધાયો.— પૃ. ૨૬

< x ×

સર્વશકિત ધણી, યોગચિન્તામણી-યોગના પ્રત્રથિયે પાદ મુકેા, અષ્ટ છે પગથીઆં યાગનાં આત્મા–પામી અવસર કદી તે ન ચૃકેા.— પૃ. ૩૧

અલખના પંથમાં ચાલ જે આતમા-ન્યાત ને જાત સર્વે વિસારી.

ગાત વાત વધતા વાત જ આતમાર વાત છે આવે સર્વ વિસારા. ज्ञानना યાગથી તત્વને પામીને, શુદ્ધ ચારિત્રતા દિલ ધારી.—પૃ. ૩૪

યાગિવદાતણું, ધામ ચેતન પ્રભુ, શકિત સિહો સમી રહી પ્રકાશી, યાગિવદ માનવી ચિત્તમાં ધ્યાનથી-પિંડ વ્યક્ષાંડભાવા વિલાસી—પૃ. ૪૪

× × × ×

ચ્યતુભવના પ્યાસી તું હંસા, ચ્યલખ સ્વરૂપી છે નિર્ધાર, સાહં સાહં ચિન્મય ચેતન–પ્રકારવરૂપી જ્ઞાનાધાર—પૃ. ૫૫

રામ રામ રટના લાગી છે ગ્રાનથી, પિંડે પરગટ વસિયા આતમરામ જો !

ામ રામ રટના લાગા છ જ્ઞાનથા, ૧૫૬ પરગટ વાસયા આતમરામ જો ! × × ×

અલખ હમારા દેશ ખરા હૈ, અલખ હમારા નામા હૈ! સિદ્ધ સ્થાન હે સત્ય હમારા–આશ્રય આતમ રામા હૈ! અસલ ક્ષ્પીરી અલખ વેશમેં–સદા ચિત્ત મરતાના હે! અલખ ધૂનથી હમ રંગાયા–જ્ઞાને સદા ગુલતાના હૈ.—૭૮

×

× × ×

હંસા ચક્ષા રે અલખ નિજ દેશમાં છ — જયાં છે ઝળહળ જયાતિ અપાર. હંસા! વિના વાદળ ચમકે વિજળી છ. નહિં જયાં અવરતણો આધાર! હંસા. ૧૦૬

પ્રકટે જો મહાભાગ્ય, સંતની સેવા લહિયે, પ્રકટે જો મહાભાગ્ય–સંતની પાસે રહીયે. પ્રકટે જો મહાભાગ્ય–સંતની સુષ્ણીયે વાણી. પ્રકટે જો મહાભાગ્ય–મળે તો સંત સુનાણી. ઇન્દ્ર ચંદ્ર નાગેંદ્રની–અહેા પદ્યી મળવી રહેલ છે. પણ સંત સાચા પ્રાપ્ત કરવા–જગતમાં મુશ્કેલ છે. ૧૮૫

< × ×

મત આતંદ સત્ય સુહાય રે, બહુ-આતંદ. વૈખરીથી કેમ કથાય રે! બહુ આતંદ યમ નિયમ આસન કરી રે, પ્રાણાયામ અભ્યાસ. પ્રત્યાહાર ધરી ધારણા રે,– ધ્યાને થયા વિશ્વાસ રે–૨૩૭

ઝળહળ જ્યાતિ જગી રે, ગગનગઢ કેરાણી, અલખેલાને પરખ્યા રે, જ્યાંતિમાં જ્યાતિ સમાણી⊸૧ કેવળ કુભંક પ્રાણાયામે, કરી શક્તિ ઉત્થાન. અવઘટ ઘાટે, અવળી વાટે, કપેધું અમૃતપાન, પશ્ચિમ દ્વાર ખાલ્યું રે, રહી ન વાત કાઇ છાતી.—ર&ર

આ ઉપરાંત સદ્બાધ નીતિ પ્રેમ ઔદાર્ય દયા રાજ કર્ત વ્યાપ્યજ્ઞકર્ત વ્યાસિક ઉપરાંત છેલ્લે નવધાક્રિયા ભક્તિનાં નવસજના આપ્યાં છે.

ભજન સંગ્રહ ભાગ-3-શ્રંથાંક ૩. પૃષ્ટ સંખ્યા ૧૮૫. ભાષા ગુજરાતી. લીપી બાલએાધી. રચના સં. ૧૯૬૫ મહા સુ. પુર્ણિમા.

ભજન સંગ્રહ ભાગ ૩ પણ સદ્ધોધ આત્મજ્ઞાન યાગદર્શન અને વૈરાગ્ય રસથી તર-બાળ છે. એ કલમમાંથી જે જ્ઞાન–સુધારસ ૮૫કે છે તે અણમાલ, અદ્વિતીય છે. માત્ર વાંચવાનાં જ નહીં પણ આચારમાં મૂકવા જેવાં આ ભજના વાંચનારને લાગે છે. આ ભજન

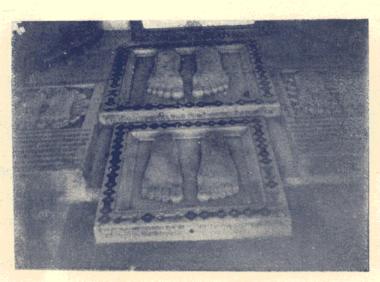
ગુરુપાદુકા [મહેસાણા]

ગુરુમ'દિર [મહેસાણા]

ગુરુમૂર્તિ [ઝવેરીવાડ ધર્મ નાથજીના દેરાસરમાં] અમદાવાદ

દેવ તથા ગુરુ**ની પાદુકાએા** [મહેસાણા]

ગુરુ-<mark>શિષ્યની પાદુકાએા</mark> [અમદાવાદ ઝવેરીવાડમાં]

સંગ્રહમાં અનેક ભજના ઉપરાંત આત્મસ્ત્રરૂપ નામના આખા ગ્રંથ આપ્યા છે. જેમાં લગભગ ૨૫૬ ગાથાઓ છે ને તેમાં આત્મસ્ત્રરૂપની ઝાંખી કરાવી છે, અને લેખકે તેમાં પાતાનું હૈયું રેડી દીધું છે. જાણે પાતાનું સમસ્ત જ્ઞાન–વાચકને ભજન દ્વારા પાઇ દેવા ન માગતા હોય તેમ આ ગ્રંથ રચ્યાે છે. આ ઉપરાંત ચેતનશક્તિ ગ્રંથ ૭૪ ગાથાઓમાં પૂર્ણ કર્યાે છે. આ ભજનસંગ્રહમાંથી થાેડી પ્રસાદી અવલાેકીએઃ–

જગત મુસાકરખાનું છે, મુસાકર જીવ જાણેા, રિથરતા વાસ ન લેશ છે, ફેાકટ મમતા તાણેા.–પૃ. ૭৬ જગત મુસાકરખાનું.

આત્મપ્રેમ આનંદ વિનાતું–જીવન લુખુ છે જગમાં– આત્મધ્યાનથી અનુભવીને આનંદ વ્યાપ્યા રગરગમાં. આત્મપ્રેમાનંદ.–ષૃ. ૬૦

સદ્રગુરૂશ્રહા દુર્લભ – દુર્લભ બકિત ઉદાર ગુરૂતી આગ્રા પાળવી, જેવી અસિની ધાર– ગુરૂશ્રહા–પૃ. ૬પ

દેહનગરમાં જો તું વિચારી, કેાણ આવીને ગયા નથી, અનંત આવ્યા અનંત ચાલ્યા–તનધનમાયા અહીં રહી. દેહનગર.-પૃ. ૭૧

નાબિકમલમાં સુરતા સાધી, ગમન ગુકામાં વાસ કર્યો, ભૂલાણી સૌ દુનિયાદારી, ચેનન નિજ ઘર માંહિ ઠર્યો.–૧ ચિદાન દની લ્હેરી ઘટમાં, અનુભવી નહિ જાય કહી, હાડમીંજ રંગાણી રંગે, ઝળહળ જ્યાતિ જાગી રહી.–૨ ઇંદાસનની પણ નહિ પરવા, વંદનપૂજન માન ટળ્યું, અલખનિરંજન રવામિ મળાઓ, જલખિંદુ જલધિમાં ભળ્યું.–૩

ઉલઽયા શાશ્વત સુખને৷ દરિયા, પરા પાર પણ નહિં પાવે, છુહિસાગર ધન્ય જગતમાં, શાશ્વત શિવ મ'દિર જાવે.–૭ યાેગ વિષય.–૪. ૭૯

અનેક ભાષા ભણતર યાેગે, જગમાં પંડિત કહેવાશા, સાયન્સના અભ્યાસ કરા તાે, પ્રોફેસર તેના થાશા.–૧ જેવી વૃત્તિ તેવા થાશાે, કરી કમાણીને ખાેશાે, મૂળતત્વને શાેધા જગમાં, માયાથી નહિં ભરમાશાે.–૨

× × x

ચેતન પરખા ! ચેતન પરખા ! ચેતનને જાણી હરખા, દેહસૃષ્ટિના કર્તા હર્તા-ચલવે છે તનુના ચરખા.- દ અસંખ્ય ભાનુ ચંદ્ર તેજ પણ, જેના તેજ થકા ભાસે, શુહિસાગર ગ્રાનિદિવાકર, ઝળહળતા ઘટમાં પાસે.- હ - આત્મનાન મહત્તા - પૃ. ૮ દ

શું રાચું હું લલના તનુમાં, ગંદી છે જેની કાયા– શું રાચું હું ધનસત્તામાં, જીડી છે જેની માયા –૧

શું રાચું હું બાહ્ય ભાવમાં, કાંઇ ન અંતે સુખ થાતું, સુદ્ધિસાગર ત્રાનદિવાકર, પામે સાચુ પરખાતું.–૯ કઇ વસ્તુમાં રાચું.–૫. ૮૭

દેહ તં છુરા સાત ધાતુના, રચના તેની ખેશ ખની, ઇડાપિંગળા સુધૂમણા – નાડીની શાભા અજબ ખની.–૧ ત્રણ તારની ગેંબી રચના – ત્રણ અંગુલીથી વાગે, અષ્ટસ્થાનથી શબ્દ ઉડાવે – મનમાહન મીઠું લાગે.–ર અનેક રાગને અનેક રાગણી, ચેતન તેના ગાનારા, રજસતમાં ગુણ સત્યભાવના, જે આવે તે ગાનારા—3

× × × × દેહ તં છુરા વગાડનારા, ચિદનંદ ઘટમાં જાગે, છુહિસાગર અલખ ધૂનમાં. અનંત સુખ છે વૈરાગ્યે.—૮ દેહ તં છુરા–૫. ૯૬

અલખ-અગાંચર અનંત નિજાતમજ્ઞાનનાં ગારસ-પીરસ્યાં છે. ભાગ્યશાળીઓ એને આસ્વાદે, આત્માને પુષ્ટ કરી અમર અને

ભજન સંગ્રહ ભાગ ચાેથાે–ગ્રંથાંક છ. પૃષ્ટ સંખ્યા ૩૦૫. ભાષા ગુજરાતી તથા સંસ્કૃત. રચના સંવત ૧૯૬૫ વિજ્યાદશમી.

ભજન સંગ્રહ ભાગ ચાથામાં પ્રથમના ત્રણ ભાગ કરતાં સદ્ બાેધ ધ્યાન, દાેષ પરિહાર અનિષ્ઠ રૃઢિઓના ત્યાગ, સંસારડ્રખ્યા માેહ મસ્તાને ઉપદેશ તથા અનેક મહાગ્રંથ રચયીતા સંત શિરામણી શ્રીમદ્ થશે વિજયજી ઉપાધ્યાયજીની સ્તવનાઓ તથા તેમના અપ્રકટ અશુદ્ધ લીપીભદ્ધ ગ્રંથા પાતે શુદ્ધ કરી પુનમું દ્રિત કર્યા છે. એકંદર આ ભાગમાં લખનારની ઉચતર થતી જતી બૂમિકાનું દર્શન થાય છે. ગુરૂશ્રીના રચેલા શ્રી અધ્યાત્મ વચનામૃત ગ્રંથ, ૧૧૧ દુકાના અદ્ભૂત ગણાય છે તે આ ગ્રંથમાં પૃષ્ટ ૪૫ પર છે, તથા પરખ્રદ્ધા નિરાકરણ નામે ગ્રંથ ૪૯ ગાથાઓના પરખ્રદ્ધાનું નીરાકરણ શ્રોધતા યાગી—મુમુલુઓને પરમ આલ્હાદકારક થઇ પડશે.

તેમાંની હાનીકારક રીવાજો પરની ચાબુકા વાંચતાં ધીરાભક્તના ચાબકા યાદ આવે છે. એમના અધ્યાત્મ અધ્યાં ચોગ અને અલખ મસ્તીનાં રસઝરણાં તા ઝર્યાં જ કર્યાં છે. આ ભાગનાં ભજનામાં સ્વાનુભવની ઝલક અને આત્મ–દર્શનના પાકા નિશ્ચય પ્રતિત થાય છે.

ઉપાધ્ધાયજી મહારાજ શ્રીમદ્ યશાવિજયજીના ગ્રંથામાં શ્રી પંચપરમેષ્ટી ગીતા ૧૩૦ પદેામાં રચેલી છે. શ્રી સમુદ્રવહાણ સંવાદ શ્રી ગુરૂદેવે સંશાધન કરેલ છે તે ૩૨ પૃષ્ટ રાકે છે. સં. ૧૩૨૭ માં રચાયલા ગુજેર ભાષા સાહિત્યના શ્રી સાતક્ષેત્રના રાસ ગુરૂશ્રીએ સંશાધન કરી આમાં પ્રકટ કર્યો છે. પછી શ્રીમદ્શાવિજયજી કૃત બ્રહ્મગીતા પણ છે. લગભગ ૩૦૫ પૃષ્ટમાં રેલેલા આ યાગાધ્યાત્મનાન રસસાગરથી આ ભાગ અતિ સમૃદ્ધ બન્યા છે. આ ભાગનાં થાડાં જ્ઞાન રસબિ દુઓ આપણે આસ્વાદીયે:—

થ્રહ્મર ધ્રમાં સુરતા પ્રવેશ–પૃ. ૫૫

શ્રીરાગ:

સુરતા જામે ગગન ગઢ જાવું રે, મેરૂ દંડ મૂલ પાઉં રે, સિહ્લાસનવાળા ગુરૂગમથી, પ્રાણાયામ ચિત્ત લાઉં રે.-૧ મેરૂદંડથી બેદી ચક્રો, ત્રિવેણી ચઢી જાઉં રે, ઉલ૮ વા૮થી વ્યક્ષરંધ્રમાં, જ્યાતિમાં જ્યાતિ મીલાવું રે.-સુરતા-ર

^ ~ ~ આવ્યા અનુભવ રહે ન છાનાે, ભિન્તપણે પરખાઉં રે ! ઝુહિસાગર સાહિત્ર મળાઆ, જ્ઞાને તેના ગુણ ગાઉં રે !– ૬

બાહ્યક્રિયાડ બર-પૃ. ૮૨

ળાહ્ય ક્રિયાડ બરમાં ભૂલ્યા, ભેાળા નર ને નારી રે ! ઉપર ઉપરની ધર્મ ની છુહિ, ભટકે જગ બહુ બારી રે !–૧ સાધ્યસાધનનું જ્ઞાન ન હોયે, મુઢ મતિથી ચાલે રે ! સત્ય વાતને નિશ્ચય નય કહે, મન આવે ત્યાં મ્હાલે રે.–૨

× × × મન સુધર્યાવણ શિષ મુંડાવે, વેશ પ્રભુતા લજાવે રે! એકએકનાં છીદ્ર જ શાધે, મૃદ્ધતી આગળ ફાવે રે! – ૪

સમાધિ–પૃ. ૧૩૫

સહસ્ત્ર કમલદલ પર શ્રીપ્રભુજી, એઠા કૃષ્ણ જિનવર દેવા અસંખ્ય પ્રદેશે આસન પુયુ^{ં.} ઝળહળ જ્યાેતિની સેવા.–૧ વ્યક્ષર'ધ્રમાં વ્યક્ષાનંદી ઉલટ વાટથી ચઢી આયાે, હ'સ રામ સુરતા સીતાની, સાથે સુખડાં બહું પાવાે.–૨

જોયા ખાદ સાર નથી-પૃ. ૧૬૫

નવલગ્ન લીલામાં ભર્યું શું ? કામી જન રાચી રહે ! સુખ જીવનની દાેરી કલ્પી, સ્મરણ કરી મન તે લહે ! કુંગરા રળિયામણા તાે દુર થકી લાગ્યા મહિ, પરણીને જોયું પછી તાે, સાર તેમાં કંઇ નહિ,–૧

લજન સંગ્રહ ભાગ પાંચમાે—ચંથાંક ૧૨–૧૩, પૃષ્ટ સંખ્યા ૧૮૦. લાષા ગુજરાતી રચના સંવત ૧૯૬૭ દિવાળી દિન તથા ગ્રાનદીપિકા ગ્રંથ રચના સં.૧૯૫૯.

કવિ સ્વાનુભવમાં ઉત્તરાત્તર ઉચ્ચ ભૂમિકા પણ ચઢતા જાય છે તેમ તેમ તેનાં કાવ્યામાં કવિનાં દિલનાં દર્શન ડાેકાય છે. આ ભજન સંગ્રહમાં ગઝલાે ઘણા ભાગે રચાયેલી છે. તેમજ અન્ય રાગાે પણ છે.

ગુજરાતમાં ગુજરાતી ભાષા મુખ્યત્વે હતી ને છે, છતાં બહારના વ્યાપાર-તિર્થયાત્રા જ્ઞાનયાત્રાર્થે યુદ્ધ અર્થે આવતા ભિન્ન ભિન્ન ભાષાભાષી પ્રવાસીઓ પોતાની ભાષા લેતી આવે અને અત્રેજ કરી કામ પહે. તે ભાષા પોતાના વર્તું લમાં બાલાય. આ જ રીતે ગઝલ- કવ્વાલીઓ પણ ગુજરાતમાં આવી, ફાલીફુલી. ગઝલમાં-કવ્વાલીમાં મસ્તી અને વીરતા છે. ઉર્દ્ધ ભાષાની ગઝલા ગુજરાતમાં ન હતી. મસ્ત કવિ મણીલાલ નભુભાઇએ એ પરિપાદીના પ્રારંભ કર્યો. એ ગઝલોમાં મસ્ત આલાપા છે, અને ગાનારને પ્રેમદર્શન-વિરહ દર્શન-વીરતા અને કર્તવ્ય હાકલા કરવામાં ગઝલ સારૂ વાહન છે. સ્વ. મણિલાઇ અલેદમાર્ગ પ્રવાસી લખે છે:—

અરે ! ક્યાં જાય છે દોરી, દગાખાછ કરી કીસ્મત ? ભરાસે ત્કે દઇ શાને, હરાજી આ કરી કીસ્મત,

અને છેલ્લે—

મને માલીકના કાને-૫૩ ભાગુકાર છે કીરમત. મળ્યા માલેક વેચાયા, કરી લે ચાજ્ર તે કીરમત-

ગુજરાતમાં શિષ્ટ સંસ્કારી સ્ત્રી પુરુષોનાં હૈયાની હુંકમાં અને જીવનની જીલે ઉપરાક્ત કડીએા આજે પણ લહેરે છે, એ સ્વાનુભવ છે. મણિલાઇએ (પ્રારંભમાં) ગઝલાને અને ગઝલાએ મણિલાઇને અમર કર્યા છે.

શાબ્દસૃષ્ટિ અને ભાવસૃષ્ટિ એ કવિતા રથનાં બે ચક્રો છે. ભાવ વિનાની શબ્દસૃષ્ટિ નકામી અને શબ્દસૃષ્ટિ વિના ભાવ નકામા. એ અન્ને ચક્રોના અસ્તિત્વમાં જ કવિતા રથતું જીવન જીવંત–શાભન રહે રહે છે.

ગુરૂદેવની કૃતિમાં આ બંન્ને માર્ગો સચવાય છે. ખરી રીતે તા જે સહજ કવિતાકાર

હોય, અર્થાત જેને કવિત્વશક્તિ માતાના ઉદરમાં જ પ્રાપ્ત થઇ હોય તેવા કવિઓજ આ ઉભય સૃષ્ટિઓને કવિતામાં સાચવી શકે છે. શખ્દસૃષ્ટિ એટલે શખ્દોની બાંધણી જેમાં ઝડઝમક પ્રાસાનુપાસ, વર્ણ સગાઇ, રસ ગાંભિય અર્થ ભાવ આદિ સમાય અને ભાવસૃષ્ટિમાં નવે રસ કરૂણા હાસ્ય શ્રૃંગારાદિ સમાય—ગુરૂશ્રીની પાંચમા ભાગની ગઝલા થાડી છતાં તેમાં અર્થ—ગૌરવ—અદ્ભુત લાગે છે. કિર્તાના પણ તેમાં છે, છતાં ગઝલાની ઘનવૃષ્ટિનું આધિકય છે. એમનાં કાવ્યા—ગઝલા—કવ્વાતીઓની મસ્તીએ મહાગુજરાતને જરૂર સુગ્ધ કર્યું છે. કવિ ભાગ્યેજ સારા લેખક હાપ અને લેખક ભાગ્યેજ અપ્રતિમ વક્તા હાય અને વકતામાં પાંડિત્યયાં દર્શન વિરલ સંભવે છતાં આ સરસ્વતીનંદન એક સમયાવચ્છે કેકવિ વકતા લેખક પંડિત સૌ છે અને ઉચ્ચતાને શિખરે તે વિરાજે છે એ જ અદ્ભુત ગણી શકાય-

ભજન સં. ના આ પાંચમાં ભાગમાં કવિતા—લાલિત્ય મનમાહિક છે. પ્રાસાનુપાસ પણ સુંદર છે. કેટલીક ગઝલા હાલની શૈલી પ્રમાણે ઉદુંની ઝાંખી કરાવે છે. પ્રાચીન કવિઓના પ્રસંશક અને આધુનીક પર પ્રેમ રાખનાર ખંનેને આમાં રસાસ્વાદ પડે છે. આમાં રાજયાગની સુંદર પત્રપુષ્પ વિભૂષીત મહી છે. હઠયાગનું દર્શન પણ કરાવ્યું છે. જ્ઞાન અને કિયા વિના સ્વાત્મપદાર્ઢ થવાતું નથી એ ઉભય વિભાગ આમાં સચવાય છે. વ્યવહારમાંથી પરમાર્થમાં જવા—પ્રવૃત્તિમાંથી નિવૃત્તિ માર્ગ શાધી લેવાના માર્ગ આ ખજનામાં ભભક પાથરી જાય છે. એમાં મતલેદના તંટા, મ્હારા—ત્હારાની તાણાતાણી, ઇતર પર આઢ્ય, પાતાનાં વખાણ—સંસારતાપના બાષ્ય કાંઇ જ નથી. જે છે તે અપૂર્વ છે. પ્રદ્યાત્રાન આનંદવારીના વિમલ તરંગો છે. આનંદપદેશે જવા આવાહન છે. આનંદવૃક્ષની છાયા તળે પ્રકૃતિના તાપા શાંત કરવામાં મહદ્દઅંશે એમાં જ્ઞાન–શિતલતા છે. હવે આપણે થાડીક પંક્તિઓ જોઇએ :—

પત્ર ૧૧૦ — અલખ ફકારીની મસ્તી : ગઝલ

અમા હત્સાદના ચેલા, ફ્ઝારી વેશમાં ફરતા, નથી દુનિયાંતણી પરવા, અલખની ધૂનમાં રહેતા. જગાવીશું હૃદ્રયગુદ્દા, ધ્રુજાવીશું વિકલ્પોને— જગાવીશું હૃદ્રયગુદ્દા, ધ્રુજાવીશું વિકલ્પોને— જગાવીશું ચિદાત્માને, નથી લેવું નથી દેવું. × × × અધાનાં દુખમાં ભાગા–લઇશું દુખ ટાળીશું × × × શ્રાલામાં દુખમાં ભોગા–લઇશું દુખ ટાળીશું × × × શ્રાલામાં દૃત્તિઓના જે—ભલામાં ભાગ શું લેશ ? × × × શ્રાહીશું ને પ્રહાવીશું, અલખની મોજ મરતાની. તજીશું ને ત્યજાવીશું, જગતના ફંદની ભ્રમણા. અલખની જયાતમાં જગી, વહીશું દેશ સ્થિરતાને.

આવાં આવાં અનેક મસ્ત ગઝલ મહયાં ભજનાથી આ પાંચમાે ભાગ લયે પડ્યા છે. આજિવીકા અર્થે વ્યાકુળ માનવીને પાતાની મંજુષામાં પડેલાે આ અદુભુત ખજાના જોવાની

કુરસદ નથી તેા આસ્વાદવાની તેા વાત જ કયાં ?

પત્ર ૫૦-મ્હારી ત્યાગ દશા-ગઝલ

ત્યજ્યાં માતા-પિતા ભ્રાતા, ત્યજ્યાં ગ્હાલાં સગાં સર્વે, ત્યજી ખહેના ત્યજયા મિત્રા, પ્રભુ એ સર્વ તુજ માટે.-૧ ત્યજાઇ દેહની મમતા, નિરંજન નિત્ય નિર્ધાર્યો- અકલ તહારું સ્વરૂપ જોવા, ક્કીરી વેશ લીધા મહેં!-ર

× **x** x

નથી લેવું નથી દેવું, નથી પરવા અમીરીની, ઝુષ્યબ્ધિની ક્રુકીરીમાં, અમીરી બાદશાહીની.—૧૨

નગુરા-બેક્ટર જગત્માં કચાંચ ખરા માનવ નથી મળતા-

કહું કાને ? ન કહેવાતું, અધિકારી નથી મળતા, ચળ તે ચિત્તના મેલા, નથી લેતા વિનયથી તે.–૧ પડયા દુષ્કાળ પ્રેમીના, મળે વિશ્વાસઘાતીએા, મળે નહી ચીતમાં પ્રેમે, અધિકારી ખરા નહિં તે.–૨ કંઇ તા માનના ભ્રૂખ્યા, પૂજારી કીર્તિંના કાઇ, હદયના સ્વાર્થમાં રમતા, નથી યારી નથી પરવાહ.–૫ ગુલામા કાઇ ગારીના, ત્વચાના રંગમાં માહ્યા, નથી અંતર ખરા પ્રેમી, નથી તા પ્રેમમસ્તાના.–૬

×

અમે તે। એજ નિર્ધાર્યું, ક્ષ્કીરી વેશમાં ગાયું! ઝુષ્યબ્ધિ સત્ય સર્વત્ર, અપેક્ષાએ વિચારી કો.–૧૭

× × ×

ક્રક્પીરી વેશ લીધા મેં, ફીકરની ફાક્પએા ભરવા, નથી દુનિયા તણી પરવા, નથી ચ્યાશા મનાવાની.

× × × ક્કપેરી વેશ લીધા મે', નિવૃત્તિ મુકતીને વરવા, વિક્લ્પાને શમાવાને, અખંડાનંદમાં રહેવા.

મારી દિક્ષાની પ્રતિજ્ઞા

ત્રહી દિક્ષા યતિની મહેં, જગત ઉદ્ધાર કરવાને, સકળ કર્મો પરિહરવા, સહજની શાંતિ વરવાને.--

પાતાનું લક્ષ્યભિંદુ જણાવતાં કથે છે :--

અમારા ધર્મ ફેલાવા, દીધી છે પ્રાણ આહુતી, ઝુકાયા છું કરી યા હાેમ, અમારી એ પ્રતિજ્ઞા છે.-૧ ખન્યા હું વીરનાે ચેલાે, ખનાવીશું સકલ વીરાે, કર્યું અર્પણ જીવન સઘળું, અધિક નહિંધમ્થી બીજું.-ર

સર્વ ધર્મ મતસહિષ્ણુંતાની પરાકાષ્ટા કરતાં કથે છે કે :— પૃષ્ટ ૧૧૦ ગઝલ

અમારાં અંગ છે સવે, જગતમાં ધર્મ ખન્ધુઓ, તથી ત્યારા અમારાથી, તમારા વધુ નથી હું તો.—૧ અરે વૈશેષિકા સાંખ્યા, ચરણ મારાં તમે બે છે, અરે મિમાંસકા બૌહો, તમે છે હાથ બે મ્હારા.—ર અરે જડવાદી ચાર્વાકા, ઉદર મ્હારૂ તમે છા રે! ખરા સ્યાદવાદી જૈનીઓ, સદા મ્હારૂં તમે શિર છો.—ર ઉપર અંદર બલી શાબા, સદા છે શિષ્થી મ્હારી, જગતના ધર્મ મુજ અંગા, મળેલાં અંગથી અંગા.—૪

આવાં અનેક ભજનામાંથી થાડાંક આપ્યાં છે. ભજનપ્રેમી-પ્રભુપ્રેમી-જ્ઞાનપ્રેમી-કાવ્યપ્રેમી-ગઝલ કવ્વાલીપ્રેમી અને નિજાત્મપ્રેમી મહાશયા આ જ્ઞાનગંગાનાં પાન કરી મસ્ત-અમર અને.

ભજન કેવ્વાલી કાવ્યસંગ્રહ ભાગ છેઠા-ગંથાંક ૨૧. પૃષ્ટ સંખ્યા ૨૦૦. ભાષા ગુજરાતી. રચના સંવત ૧૯૬૮ કાર્ત ક શુકલા પંચમી.

કવ્વાલી અને ગઝલ એ મસ્તની મસ્તી ગાવાના રાગ છે. તેમાં પણ શ્રૃંગાર રસની— વીરરસની—વિરહની રેલા રેલાવનાર કવ્વાલીએ અને કવ્વાલા (ગાનારા) ના તો તો દો નથી. પણ હૃદય શિલામાંથી દ્રવતા શેલારસ જેવાં આત્મજ્ઞાનનાં કાવ્યા—કવ્વાલીએ પણ હૃદયના ગૂઢ ભાવાને જ પ્રતિબિંબીત કરતા હાય છે. ગુરૂદેવ તા વિશ્વકલ્યાણ—નિજઆત્મ—કલ્યાણ અને નિજાત્મગાન ગાવા જ આવ્યા હતા. એમણે આ કવ્વાલી સંગ્રહમાં જે ગાયું છે તેના સાક્ષાત્કાર કરાવવા શખ્દા નથી. એ તે! નેતિ નેતિ માફક અગર Be & See થાઓ અને જુઓ અગર ચાખીને જુઓ, એ જ રીતે આ કવ્વાલીઓના આસ્વાદ તા જાતે જ ચાખીને કરવા રહ્યો. આમાં નિ:સ્વાર્થ યુદ્ધિથી વિધ્ય સેવાની ભાવના—સૌ પર પરમપ્રેમ અને સ્વાનુભવ ઝળકે છે.

> અમારા પ્રેમ સર્વત્ર – જરા નહિં સ્વાર્થના છાંટા, સજીવન પ્રેમથી સઘળા, નવું જીવન જણાતું રે. × × × હૃદય પ્રેમાદિથી ઝરતાં – હૃદય ઝરણાં ભલાં મારાં, કરાવું સ્નાન જીવાને, શીતળતા આપવી નક્કી.

તેઓ પાતાના જીવન કાર્ય (Mission) માટે લખે છે કે:--

×

જમત્માં જન્મ શા માટે, થયા શા પુષ્યથી મ્હારા ! વિચારે સત્ય પરખાયું, ઘણું છે કાર્ય કરવાતું.–૧ પ્રશુ જે જે બધામાંથી, બધાને આપવું પાછું, સકલને આત્મવત્ લેખી – યથાશકિત બલું કરવું.–ર

× × × શુભાર્થે સર્વ ઇ દ્રિયા, શુભાર્થે દેહ આ ધાર્યા ! ચઢયા ચઢશું ચઢાવીશું, ભલું લેવું ભલુ દેવું.

જન્મદાતા માતા માટે લખે છે---

ઉદરમાં રાખનારી મા, ઘણાં ઉપકાર ત્હારા છે, અનંતાં સુખ દેવાને, ખના મ્હારા થકા સાર, અરે! અંબા કૃપાળી તું, કરાયું નહિં બહુ ત્હારં. છગરથી હું જણાવું છું. ખના. સદાના રનેહ ધરનારી, ખરૂં તું તિર્થ વ્યલ્વારે, મળાને બાધની પ્રાપ્તિ. ખતા.

પાતાના ગુરૂદેવને સંબાધીને તેઓ ગાય છે :—

હૃદય ચક્ષુ ઉઘાડયાં મુજ, ખરૂ તે શું જણાવ્યું મુજ! અનન્ય પ્રેમથી પ્રાર્શ—ગુરૂજી દક્ષિણા લેશા? હૃદય લેં આ બલા માટે—તમારૂ સર્વ છે તેમાં— પ્રહેા આ આંખ જોઓ સહ્—ગુરૂજી. બલા એ હરત લેં મ્હારા, ચરણ પર શિર્ષ મુકુ છું ત્વદર્થ પાદ આ એ છે—ગુરૂજી. સમર્પુ કાન એ મારા, સમર્પુ જીભ તે લેશા, ખરી નિષ્કામની બક્તિ—ગુરૂજી. બવાભવમાં સદા બક્તિ, જીવન અપર્ણ કર્યું તે લેં. પ્રતિષ્ટા કર્મિત ને ધનની—ગુરૂજી. અનન્ય શુદ્ધ શ્રદ્ધાના—સંકામળ પુષ્પથી પૂજી તમારા હું—તમા તે હું—ગુરૂજી. નથી હું તે તમે એવું, સદા જ્યાં એકય આનંદમય— ખુદ્દયબ્ધ પ્રેમ લાવીતે—ગુરૂજી.

ગુરૂ લક્તિની પરાકાષ્ઠા !

જગત્ના જડ પદાર્થોમાં-તજાઇ સુખની આશા, નથી જે અન્ય તે મ્હારં, કડીરોની ફોકર શાની?

જૈનોને કહે છે---

જીને દોનું કહ્યું સમજો-જિનેન્દ્રોની ગતિ પકડેા, પરસ્પર સહાય આપીને—બના બહાદુર સકલ જૈના. ૧

× ×

જીતે છે કર્મ જે જૈનો—રહે મડદાલ નહિ કયારે— ભણીને વીરનાં તત્ત્વો—ળના. ૭

× × ×

ધરીને જન્મ જૈનાના, પ્રભુના માર્ગ ઉદ્ધરવા, ક્રિયા ને જ્ઞાન બે નયથી–બના. ૧૫

હવે ચેતા સુરીવર્યો-ઉપાધ્યાયા જ પન્યાસા મુનિવર્યો હવે ચેતા. બના. ૧૬

શુબ કર સાધ્વીએ। જાગા, વિદુધીએા થના ત્રાને કસ પાને તજી સઘળા–થના. ૧૭

× × ×

અમારા દિલની સ્પુરણા પ્રક્રટશા સર્વ જૈનામાં અમારા ક્ષત્રિય પુત્રા–ખતા. ૨૩ અમારાં પ્રેમનાં પાત્રા–અરે જાગા જુએા સાચું બુધ્યબ્ધિ રહાયમાં દેવા. બના.

હુકમ મારા સુશિષ્યાને, પૃ. ૧૪૬

દઇ ઉપદેશને ખાવું, ગમે તેને ખરા ભાવે, કરી ઉપકાર ને ખાવું, હુકમ મારા સુશિષ્યાને. ૧ કરૂણા સર્વપર કરવી, છુરાનું પણ ભલું કરવું, ધરા મહાવીરની આના⊢હુકમ₊ ૨

v v v

લઘુતા ચિત્તમાં ધરવી, ગરીખાનાં નયન લ્હુવાં, ગરીખાનાં હૃદય જોવાં–હૃકમ. પ રમણતા ગ્રાનમાં કરવી, અહ'તાને પરિત્યજવી, ક્રિયાયાગી થવું ગ્રાને–હુકમ. ૧૦ અધિકારે કરા કાર્યો, મળે તે શકિત વાપરવી, છુધ્યબ્ધિ ધર્મની સેવા–હુકમ.

આવાં અનેક ભજનાના મહાજ્ઞાનસાગર આ ભજનસંગ્રહ ભાગ ૬ ઠામાં ઉભરાવ્યા છે. કેટલીક કવ્યાલીએા આપી શકાય; આ તા વાનગી છે, પણ આત્મજાગૃતિ પામવા, છા તેથી ઉપલી ભુમિકાએ ચઢવા –અરે પ્રભુ–પ્રભુમય–પ્રભુતામય થવા આવાં સંતાદુદયઝરણાંમાં નિઃશંક સ્તાન કરતાં પવિત્ર થવાશે.

કાવ્યસંગ્રહ **ભા. ૭ માે**–ગ્રંથાંક ૨૭ ભાષા ગુજરાતી–રચના સંવત ૧૯૬૯. પૃષ્ટ સંખ્યા ૨૦૦

ભજનસંગ્રહ ભા. ૭ ને કાવ્યસંગ્રહ નામ આપવામાં આવ્યું છે. આ ભાગ પ્રથમના સર્વે ભાગો કરતાં ભિન્ન રસ પીરસે છે. આ કાવ્યોમાં અધ્યાતમજ્ઞાન, વૈરાગ્યભાવના, ધૈર્ય, ઉત્સાહ, ઉપસર્ગ સહનોષા, કર્તે વ્ય દિશા, શુધ્ધ પ્રેમ, સત્ય માર્ગ દર્શન બાધ વગેરેના સમાવેશ થાય છે. જ્ઞાનીઓ કવિત્વશક્તિને સ્વકીય ઉચ્ચાશયમાં વાપરીને ઉચ્ચ વિચાર અને પવિત્રાચારનાં ચિત્રો ચીતરવા પ્રયત્ન કરે છે.

જેનાથી ભકિતરસમાં નિમગ્ન થવાય, હુદયને શાંતિ મળે, દુર્ગું છે પર વિજય મેળ-વાય, અનેક દુઃખા શિર પર આવ્યાં છતાં ચિત્તની સમાનતા સંરક્ષી શકાય, અને ઉત્ક્રાંતિના માર્ગમાં આધ્યાત્મિક ભાવથી અને વ્યવહારીક ભાવથી વિદ્યુત પ્રવાહની પેઠે આગળ વધી શકાય તેવાં કાવ્યા જ પ્રશંસનીય ગણી શકાય.

જે કાવ્યેાના વાચનથી આસકિત, હેશ, ઇર્ધા, કલેશ, હાનિ વગેરે દુર્ગું હોાની વૃધ્ધિ થાય તે કાવ્યેા નહિ–કુકાવ્યાે છે. ખરૂં જોતાં કાવ્યાે એ જ્ઞાની કવિની જીવતી પ્રતિમા છે. કાવ્યાે એ આચારા ને વિચારાના લાંડાર છે.

કાવ્યાથી સમાજનું મહાન હિત સાધી શકાય છે, તે દુનિયાની ઉત્ક્રાંતિના આદર્શ છે, અને જો મગજની સંકુચિતતા ત્યાગી આસ્વાદવામાં આવે તે ગુણાનુરાગ અને વિશાળ દૃષ્ટિથી સમજતાં પરમ રસાયણ ખની શકે છે.

શ્રીમદ્નાં કાવ્યા — પદોમાંથી આધ્યાતમ રસ લઇ શકાય છે. સાચે જ અધ્યાતમ જ્ઞાનરસ એ અમૃત રસ છે. તેનાથી મનુષ્યને આનંદ ને અમરત્વ અંને મળી શકે છે. શ્રીમદ્ની કૃતિઓમાં મુખ્યત્વે વિષય આધ્યાતમજ્ઞાન છે, એમ તત્વદેષ્ટિથી તેમના કાવ્યાદિધને તળીએ પહેાંચી અંતરચક્ષુથી જોતાં જણાય છે; તેમાં મન, વાણી, કાયાના સ્વામિ ળનવાના બાેધ ઉછળે છે.

સર ડી. બ્રાઉન કહે છે કે:-જે મનુષ્ય પાતે પાતાના સ્વામી થાય છે, તે પછી આ લે!કના રાજ્ય-વેલવની આશા કરતા નથી; કારણ કે જેમનાં માન અને અધિકાર માેડાં છે, તેઓ ખરેખર મહાન નથી, પણ જેમને પાતાનું મન સ્વાધીન રાખતાં આવડે છે તેઓ ખરે-ખરા મહાન સાચા સુખી છે. પણ જેમને પાતાનું મન સ્વાધીન રાખતાં આવડતું નથી તેઓને રાજગાદી હાય તાે પણ તેઓ રાજા નથી. તેથી ઉલદું સાધુજનને અંગે જો કે લસ્મ

૧ર૩

ચાળેલી હશે ને જે તે એક્લાે ફરતાે હશે તાે પણ તેણે જગત્ઉધ્ધાર માટે જન્મ લીધાે છે એટલે જગત્ તેને મહાન માનશે–પૂજશે.

શ્રીમદ્ના કાવ્યામાં ભકિતરસ ખૂબ ઊછળે છે. પ્રભુ-ગુરુની ભક્તિ માટે તેમણે ખૂબ પ્રેમભક્તિથી અંતરાદ્ગાર દ્વારા હુદય ઠાલવ્યું જણાય છે. પ્રભુભક્તિ ઉપર લખતાં—

> હૃદયના ભાવના પુષ્પે, પ્રભેા પૂજા તહને પ્રેમે, અનુભવ જ્ઞાન દીપકથી, કરૂં તુંજ આરતી જયાં ત્યાં, પ્રભા ! તુજથી ળને અકયજ, સદાતી પ્રાર્થના એ છે:

> > × × ×

તુજ પ્રેમથી અયુ ઝરે, એ અયુના સાગર કરું! એ અયુના સાગર વિષે, ઝીલું, ઝીલાવું સર્વને; તવ તેજના અંખારમાં, દુનિયા સકલ જોતા ફરું; કાયા અને માયા અરે એ તેજ જોતાં છે નહિં:

સંસારની ≈ાધિ, બ્યાધિ, ઉપાધિથી તપ્ત માનવહુદયને વૈરાગ્યરસ પાતાં કહે છે:— ખીલેલાં બાગનાં પુષ્પો, પછીથી તે ખરી જાશે, ઉદય તે અરતનાં ચક્રો, કરે તેથી બચે ના કેા. સદા ઉપયોગ સારામાં, કરી લે જે મળ્યું તેના, મગજ સમતાલ રાખીને, સદા કર કાર્ય તું ત્હારાં!

આત્મીક પ્રેમના ઉભરા–ઊર્ધિં એા પૂર્ણું પણે કાર્વ્યામાં અવળાધાય છે. પ્રેમ સંબંધી કાર્વ્યામાં શુધ્ધ અદ્ભૈત પ્રેમનું સંપૂર્ણું રૌતે વર્ણુન કર્યું છે. 'કરે જા કાર્ય તુ તારૂં ' 'વીરના પગલે ' સ્વ–કર્તું વ્યક્તાનું રસાયણ લાગે છે. 'કાર્ય સંકલ્પ દિશા ' કાવ્યમાં વિચારાના અદ્ભુત ચિતાર છે. પાતાનાં કાર્યોને માટે જે 'ભવિષ્યવાણીનુ 'નું કાવ્ય રચ્યું છે તે ખરેખર ભાવિમાં થનાર કાર્યના ચીતાર આપ્યા છે ને તે અક્ષરશ: સત્ય સ્વરૂપ ધારી રહ્યો છે. 'પ્રેમશિક્ષા' કાર્યમાં—

તું વાવ બાવળ નહિ ધરાઘર, તીક્ષ્ણ કાંટા વાગશે, વગ્વાે ભલે ઇચ્છા વડે, પણ દુઃખ અંતે આવશે.

'શુધ્ધ પ્રેમ ' માટે

વાણી અને શુભચિત્તથી જ્યાં તાર પ્લેંચેછે ખરા, એ શુદ્ધ કાંચન પ્રેમ છે, એ પ્રેમના પ્રેમી બતું.

' પરમાર્થ બીજ વપન '

એ સન્ત પુરુષા જાણવા, જે સ્વાર્થ વર્ણ કાર્યા કરે:

પાતાને માટે લખે છે:---

તુજ છ દગીના હાેમતી શુભ ભરમમાંથી જાગશે. કાેંદિ મતુષ્યા–માનીને 'સુષ્યબ્ધિ' બીજો વાવજે.

' હુદયની ચાપડી ' ખરેખર પાતાના હુદયની કિતાબ જ ખાેલી દે છે.

આમ્ર–સરોવર–કમલ-ઘૈય°–સત્યની અપેક્ષાએા–તત્વમસિ–આદિ કાવ્યોમાં અદ્દલત કાવ્યરસ–ગાંભિય°–અલ કાર–અને હૃદયના ભાવાની છાંટ ઉપરાંત આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ આત્મકય ભાવ ઉછાત્યાં છે.

' મિત્ર ' હૃદયનાં પ્રેમ ઝરણાંથી બતેલી સત્ય છે મૈત્રી, વિપત્તીની કસાેટીમાં ટકે સુવર્ણની પેરે, સમાવે સર્વ હૈયામાં પ્રકટ કરતાં ગુણા જયાં ત્યાં. બતે છાંયા હૃદય તનથી –ખરાે એ મિત્ર પાતાનાે.

' આંગણે આવનારાં '–કાવ્યમાં પાતાના સ્વાનુભવ પ્રદર્શી'ત કર્યા છે. ' જ્ઞાનયાેગીની દશા ' કાવ્યમાં શ્રીમદે જ્ઞાનયાેગીની દશાનાે સુંદર ચિતાર આપ્યાે છે.

> જે ડાળ ઉપર પંખીડુ ખેસે, અરે તે ડાળ તાે— ઊંચી જતી, તીચી જતી, પણ પંખીડુ બીચે નહિં— દખ્ટાંત એવું દ્યાનીને પ્રારખ્ધ ડાળે ખેસતાં, ઊંચી જતી નીચી જતી એ ડાળ પર નિર્ભય રહે.

' ઉદયચિન્હ ' કાવ્યમાં શ્રીમદે યુગપ્રધાનના ઉદયચિન્હની દિશા સૂચવી છે. ' નદી ', ' બાગ ' વિ. કાવ્યામાંથી જ્ઞાનના પ્રવાહ વહ્યા કરે છે. છેવટે 'અનહદ ધ્વની' રૂપ વીણાનું આધ્યાત્મિક દ્રષ્ટિએ વિવેચન કરી સાતમા ભાગ પૂર્ણું થાય છે.

આમ અનેક સુર્ચીકર–કૈામળ ભાવભર્યાં–કર્લ વ્ય દિશા સૂચક, સદ્ધોધની ઘન વૃષ્ટિ કરનાર, આધ્યાત્મજ્ઞાનગંગા ઉછાળનારાં અને કર્તાવ્ય–તત્પર બનાવનારાં અનેક કાવ્યોથી આ ભાગ સભર ભર્યો છે.

ભજન સંગ્રહ ભાગ ૮. ^{ગ્રાં}થાંક ૪૮ માે. પૃષ્ટ ૯૦૦. ભાષા ગુજરાતી. રચના સંવત ૧૯૭૩. શ્રા. સુ. ૧૫. પેથાપુર.

સર્વ સંગ્રહ જેવા આ ૯૦૦ પૃષ્ટના ભજન સંગ્રહમાં અનેક વિષયા ઉપર સુંદર ભાવવાહી ભજન-પદ-કાવ્યા શ્રીમદ્નાં રેલાય છે. સમિક્ષક કેટલાંનાં સમિક્ષા-દર્શન કરાવી શકે, ભલા ? લેખકે પાતે જ પાતાના મનાભાવ સમજાવવા પ્રસ્તાવનામાં ઉમી આઠ સાઇઝનાં દ્રપ પૃષ્ટ રાક્યાં છે. ટ્રંકી વિષયાનુકમણિકામાં ૩૬ પૃષ્ટ રાકાય છે અને ૮૪૦ પૃષ્ટા ભજન-કાવ્ય-પદ્દા રાકે છે. પ્રારંભનું જ પદ લઇએ-'નિર્લેપ જ્ઞાની કમેપ્યાંગી' અને 'જ્ઞાનમસ્તી' આ પદ્દાથી તા પ્રારંભ થાય છે.

' ખુદા હેમારા અજબ રંગીલા, અગમ રૂપ ધરને વાલા ' તથા ' અલ્લા હૈ અકલ કલા કરનેવાલા ' આ પદામાં આત્મારૂપ ખુદાને કલમ વહે ખૂબ ખેલાવ્યા છે. ' આત્મા સા પરમાત્મા ' એવા આત્માને પરમાત્મપદ પ્રાપ્તિના માર્ગ બતાવી—આત્મા પરમાત્મા સમાન કેવી રીતે છે તે દર્શાવ્યું છે ' રાધા અને કૃષ્ણુ ' ' વિકારી શ્વાના ' ' કેદાર કંક્ણુના બિલાહા ' ' તમે ક્યાં એાળખા અમને ?' ' ખરા છે મેળ શિર સાટે ' શક્તિ વધારા લાઇ ' 'વ્હાલાં પુસ્તકો' ' ગુજેરતા ' ' કલિકાલમાં ભવિષ્ય વાણી '.

ભજન સંગ્રહના નવમા ભાગમાં સદ્ધાધ જ્ઞાન તત્વચિન્તન યાગ અને આધ્યાત્મિક ઉપદેશનાં ભજનાનાં સાગર ઉછળે છે. તેમાંયે મુખ્યત્વે રાષ્ટ્ર ભાવનાનાં પ્રેરક પાષક અને ઉદ્ધાધક ભજના મુખ્ય લક્ષ ખેંચે છે. આ ગ્રંથ લખાતા હતા ત્યારે રાષ્ટ્ર ઉત્થાનના જીવાળ હતા. એ વાતાવરણ તેમાંયે માતૃભૂમિ માટે સૌ કાઇએ સર્વ કાંઇ કરી છૂટલું ઘટે એ ભાવના શ્રીમદ્દની અખડિત હતી. છતાં એક સંતની કલમમાંથી પ્રકટેલાં આ રાષ્ટ્રસેવાનાં ભજનામાં આત્માભિમુખતા અદ્રશ્ય થતી નથી. કયાંક કયાંક આત્મપ્રદેશ અને મુક્તિ એ સાચું સ્વરાજય—અને એ મેળવવા સ્વાપંણ કરવાનાં સ્ચના ઝખકે છે. આધ્યાત્મિક જ્ઞાન દ્રષ્ટિએ આત્મા તે જ ભારત દેશ છે, આત્માનું ચિદાનંદ સ્વરુપ તેજ સ્વરાજય છે અને આત્મા જ ખરેખરી જન્મભૂમિ છે એવા સ્વદેશ તથા એવું સ્વરાજય દર્શાવ્યું છે. વિશ્વસંદેશ કાવ્યમાં (બાહ્ય) રાજય કેવું હાય ? રાજયના શાસકાએ કેમ વર્તવું જોઇએ ? વિશ્વસં સર્વયા સર્વત્ર સાચી શાન્દિ પ્રવતે અને આત્મરાજયમાં પ્રવેશી શકાય તેના ઉપાયા ખતાવ્યા છે. આખા ગ્રંથમાં વિવિધ વિષયા પરનાં અનેક ભજના કાવ્યો છે. પ્રસ્તાવનામાં શ્રીમદ્ લખે છે:—

હિન્દુઓ અને મુસલમાનાનાં યુદ્ધ અને કુસંપ કલેશ તથા પરસ્પરના દ્રોહ જ પડતીનું કારણ છે. હિન્દમાં ચૈતન્યવાદ—આત્મવાદ છે, પરંતુ આચારા—વિચારામાં માહવાદ અર્થાત્ જડવાદની જડતા વૃદ્ધિ પામવાથી આત્મબળ ઘટતાં ઘટતાં ઘણું ઘટી ગયું. તેથી હિન્દ નખળું પડી ગયું. તેથી હિન્દીઓ શારીરિક માનસિક ખળથી હિન થયા ને તેથી તેમનું આધ્યાત્મિક ખળ ઘણું ઘટી ગયું. તેથી અંગ્રેજોએ હિન્દ યુક્તિ પ્રયુક્તિથી સ્વાયત્ત કરી લીધું. હિન્દુઓ—મુસલમાનાને અંગ્રેજોએ સમજાવીને કાયદાના અંધનથી સ્વવશ કર્યા. તેથી પૂર્વ કાલીન શક્તિઓનો પરતંત્રતા યોગે હાસ થયા. હવે શિક્ષણથી અને દુખદારિવ્રથી હિન્દ જાગૃત થયું છે. તે પાતાની સ્વતંત્રતા માટે મહાસભાઓ ભરે છે. હિન્દ સ્વરાજયનું પ્રભાત તેા થઈ ચૂક્યું છે:—

× × ×

હિન્દમાં જન્મેલાઓએ હિન્દ માટે સર્વસ્વાર્પણ કરવું નોઇએ.

હિન્દમાં આધ્યાત્મજ્ઞાન જેવું છે તેવું અન્ય દેશામાં નથી. હિન્દમાંથી જો આધ્યાત્મિક

ज्ञान टणी ज्यथ ते। डिन्हने। आत्मा टणी ज्यथ.

< × >

મહાભારતમાં ભીષ્મપિતામહે પ્રબાધેલા રાજ્ય ઉપદેશને ગ્રહવા જોઇએ. અંતરાત્મા શ્રીકૃષ્ણની પૈઠે આદર્શ રાજપુરુષ થવું જોઇએ.

< × >

"વિશ્વસન્દેશ" કાવ્યમાં સર્વ વિશ્વદેશીઓને અહિંસા, સંયમ, તપ, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, શુદ્ધ પ્રેમ, એક્ય, આત્મશ્રદ્ધા, નિર્ભયતા, ભક્તિ, કર્મયાગ, વિગેરેનું વર્ણન કરી સંદેશ આપ્યા છે.

વિશ્વસન્દેશ કાવ્ય ૧૧૦ પંક્તિઓમાં છે, જેમાં સમસ્ત વિશ્વને માનવતા–સ્વાતંત્ર્ય સ્વરાજ્ય ઐક્ય ઉન્નતિ અને અપંશુનાં જ્વલંત દર્શન કરાવી મડાંને મદં બનાવવાની સંજીવની ભરી છે.

વિશ્વસન્દેશમાં છલાેછલ ભરેલ ઉપદેશ સ્કુટ તથા સહજગાદ્ય છે. ગ્રાહકાને જ માટે છસે પંક્તિએામાં છસે ગ્રંથા ભર્યા છે, અને એવાં તાે અનેક કાવ્યાે આ ભાગમાં છે.

આ ભાગમાં કુલ ૧૫૯ પહો છે. જેમાંનાં સુદર્શના સુબાધમાં ૧૪૩૨ પંક્તિઓ છે. જીવક પ્રબાધમાં ૬૫૪ પ્રિયદર્શના પ્રબાધમાં ૩૨૦. એવાં ખંડકાવ્યા જેવાં લગભગ ૧૨ માટાં કાવ્યો છે. સંસ્કૃતમાં ગુરુસ્વરુપ ૧૦૮ ગાથાએ રાકે છે. એના નમૂના આપવા જતાં સ્થળ સંકાય રાકે છે.

રરક મું. મારી પાછળ આવશા નહિ, ર૩૨. મૃત્યુ પાછળ, ૨૪૩. ખાદી ૨૪૪. ગાય. ૨૫૩. હિન્દુસ્થાન ૨૫૭. હિન્દુ ઉન્નતિ. ૨૬૮ સ્વરાજ્ય. ૨૮૨ સ્વરાજની દિશા. ૩૧૯ હિન્દુ ઉઠ, આદિ પદો ખાસ અર્થભાવ ગાંભિયે અને ગેયતા સહિત ખ્બ આનંદ અને દિશાસ્થન કરનાર વાચકને લાગશે.

ભજન સંગ્રહ ભાગ ૧૦. ગ્રંથાંક ૬૨ મા. પૃષ્ટ સંખ્યા ૧૯૪. ભાષા ગુજરાતી અને હિન્દી. કિં. રા. ૧ુ સં. ૧૯૭૯ બીજા શ્રા. સુ. પ. સાહુંદ.

એક સંત જેમ જેમ યાગ અને આધ્યાત્મત્તાનમાં આત્માની ઊંચી ભૂમિકા પ્રાપ્ત કરતા જાય છે તેમ તેમ તેમની કલમ અન્ય સાંસારિક સામાજીક ભાવા ભૂલતા અને ઊંચ ભૂમિકાના સ્વાનુભવ જગતને આપવા ઈચ્છે છે. સહજ રીત્યાજ તેમના કવન-વયણમાં નયનમાં ને રગેરગમાં યાગદર્શન અને અધ્યાત્મત્તાનને તત્વચિન્તન-ઉભરાયા કરે છે. અનેરી મસ્તી ઉછળે છે. હું તું ઉડી જાય છે. સૌને નિજસમ જુવે છે અને એકલા એકલા જ નિજાન દ મસ્તીમાં મસ્ત રહ્યા કરે છે. તેવી દશામાં આલેખાતાં પદ્દા પણ તેવાં જ મસ્ત, સુમધુર, સમૃદ્ધ અને તારક, ઉદ્ધારક હાય છે. આ ભાગમાં આધ્યાત્મત્તાન પદ્દા, ભક્તિ યાગ, નીતિ, સેવા, ભક્તિ, પરાપશ્યંતિના સરવાળા બાદખાકીએા, વૈરાગ્ય-ત્યાળ-આદિ ઉચ ક્લાનાં પદ્દો આલેખાયાં છે. શ્રીમદ્દ પ્રસ્તાવનામાં લખે છે:— સાળુ અને

જલથી જેમ વસાની શુદ્ધિ તુર્ત થાય છે તેમ અધ્યાત્મજ્ઞાન, ધ્યાન યાગમાં રમજ્ઞતા કરવાથી આત્માની શુદ્ધિ થાય છે, અને આત્માનું સ્વાભાવિક જ્ઞાન સ્કુરાયમાન થાય છે. આત્મ-સમાધિમાં લયલીન રહેવાથી મસ્ત દશા પ્રકટે છે, તેથી અનેક પ્રકારનાં બાહ્યાંતર બંધનાથી આત્મા સ્વતંત્ર બાલકવત્ નિદોષી શુદ્ધ મસ્ત અને છે. તેને દુનિયાની પરવા રહેતી નથી. જેણે એકવાર અધ્યાત્મજ્ઞાનથી આત્માની આનંદમય દશા અનુભવી છે તેને અધ્યાત્મજ્ઞાન રસની ખુમારીના અનુભવ આવે છે, ને તે મુક્તિ પ્રતિ ગમન કરે છે. અધ્યાત્મજ્ઞાન તેજ આત્માની શુપ્ત વિદ્યા છે અને તે સર્વ આગમ વેદશિરામણુ પરાવિદ્યા વેદાન્ત જ્ઞાન કહેવાય છે. સુફીઓની તે પ્રેમમસ્તીની શરાબ છે. વિ. "

" કેટલાક શુષ્કજ્ઞાનીએા પાતાની દશા અધ્યાત્મજ્ઞાન પરિણતી થયા વિના ધર્મની ક્રિયાઓનો ત્યાગ કરે છે અને અન્યાને પણ તેઓ ધર્મ ક્રિયાકાર્યોથી લ્રષ્ટ કરે છે. તે ચાગ્ય નથી. આત્મજ્ઞાનીઓ કર્મથાઓ બને છે અને અંતરમાં આત્માપચાગે વર્ત છે."

લ. લાગ ૧૦ માનાં થાડાંક પદોના નમુના જોઇએ :---

આત્મધુમું----

આતમધર્મ હે ન્યારા–સાધુભાઇ આતમ— મન વાણી કાયા સે ન્યારા–નિરંજન નિરાકારા. તપ જપ ત્રતસે બિન્ન અપારા–જહાં નહિં માહ પસારા∠સાધુ.

ચાગી—

જોગી એસા જોગ જગાયા-ત્યામ ભભૂત લગાયા, શુદ્ધ પ્રેમકી મરતી પાયા-યામ જટાકુ ધરાયા. શીલ લગાટા-સત્સંગ સુદ્રા-ક્રિયા કુંડળ લગાયા-યાગી.

અવળી લાણી---

હમતે એ સળ ત્રાને દીડા-અત્રાતીકુ એહ અનિડા, ત્રાની મતમેં મીડા. હમતે. એક યુંદ્રમેં અબ્ધિ સમાયા, સબ સંસાર સમાયા. એક અતેક ન તેજ ન તમ નહિં-તિંહા જાકર એ ગાયા-હમતે.

મૃત્યુ પાછળ અમરતા.

અજ અવિતાસી હું આતમા–મતે ક્રાષ્ટ્ર ન રાેશા, ઓળખરાા મતે જ્ઞાતથી, આપાેઆપને જેોશા. આતમ રૂપતે ઓળખાે, ક્રાના માર્યાં ન મરશા.

× × ×

આત્મકુટું ભા એ આપ્યું કાવ્ય પૂળ સુંદર છે. બક્તિ માતા, બાેધ પિતા છે–કર્મયાેગ છે બાઇ, ઉપાસના છે બ્હેની નીતિ, જીવનની છે કમાઇ–આતમ

×

રામ રામ હરિ—

સભ જન રામ રામ હિર ગાવે, પણ નહિં પ્રભુને પાવે, એક રામ દશરથનંદન છે, ખીજો ઘટઘટ ખાલે, સત્તા રામ છે જગમાં વ્યાપક, સમજી આતમ તાલે–સબ. ત્રણ ગુણાતીત વિશ્વયી ન્યારા, શુદ્ધ રામ કાઇ પ્યાવે. દરિ પણ એવી રીતે સમજી, ધ્યાવે તે દિલ પાવે–સબ.

પ્રભુરસ પામેલા મસ્ત સંતા

પ્રભુરસ પામેલા સંતાની, આંખમાં આનંદ ઝળકે રે. પ્રભુરસથી ભાજેલા હૃદયમાં-પરમ પ્રેમ રસ પલકે રે-પ્રભુ.

×

પ્રભુરસ પામી જડ રસ માંહિ, સંત ન રસિયા થાતા રે! પ્રહ્મરસે રસિયા જગમાંહિ, હર્ષ શાક ન પાતા રે! પ્રભુ. પ્રભુરસ પામ્યા, પ્રભુરૂપ થઇ આ, આપોઆપ વિલાસી રે! બુદ્ધિસાગર સંત જીવંતા, ઘટમાં વૈકૃંઠ કાશી રે. પ્રભુ.

ખરી એ પ્રલુ મળ્યાની નિશાની—

પ્રભુ મળ્યાની નિશાની, ખરી એ પ્રભુ— સાચી સંતોએ ખાની– ખરી એ. ભ્રુપ્યાને ભાજન તરસ્યાને પાણી, બાેલે મીઠી વાણી. ઊંચ ને નીચના બેઠ મહયા વર્ણ, કરે ઉપકાર કમાણી–ખરી એ.

× × × × સાત્વિક બકિત ગ્રાંતિ§પાસના, પામી નીતિ મઝાની. છાલ્લિસાગર આપોઆપ જ, પ્રકટ પ્રભુ એંધાણી–ખરી એ.

દુનિયા હમકુ ન કબહી પિછાને.

દુનિયા હમકુ ન કળહી પિછાને, અલખ નિરંજન આતમ હમ હૈ! ગ્રાન ખીના કયા જાને— દુનિયા. મન ઇન્દ્રિકાયા મેં ભૂલી, માયાકુ પ્લક્ષ માને. દેહ વેશમેં હમકુ માને, મુઝે મિથ્યા ગ્રાને-દુનિયાં.

આતમગ્રાની હેાય સાે હમકુ, આતમ રૂપે જાતે, બુહિસાગર દિલમેં પરગટ, પરમેશ્ત્રરકુ પ્રમાને≖દુનિયાં.

માયાવસ્ત્ર ખરી પડ્યું.

માયાવસ્ત્ર ખરી પડ્યું, થયા આતમ નાગા, લાજ ન મર્યાદા રહી, શુદ્ધ ઉપયાગ જાગ્યા-માયા. નાગાની શહેનશાહીની, કાઇ આવે ન તાેલે. આનંદરસ ધેરાયલી, આંખાે ધેનમાં ડૂલે–માયા.

× ×

પરા પશ્ય તિ વારતી, દશા નાગી જણાઇ, સુદ્ધિસાગર આતમા, જ્યાતિ જ્યાત સુદ્ધાઇ-માયા.

આતમનૂર--

મેરા આતમ આતંદ તૂર, અમિરસ છાય રહા. હમ લાલન મસ્ત ક્ષ્કીર, અમિરસ પાન લહા. હ્યસચિદાનંદમય પ્રભુ રે, નિરખી હુઆ મસ્તાના. શુદ્ધિસાગર આત્મમેં રે, હુઆ પરમ ગુલ્તાના–અમિ.

સ્ત્રરાજ્ય લાચક દેશ.

રવરાજ લાયક દેશ ખંડ તે જાણવા. જયાં નરનારી જ્ઞાની સદ્યુણી હાય જો. ન્યાય ને નીતિથી વર્તે પ્રાણે! જતાં. વૈરુ તજે ને નડે ન કાેને કાેઇ જો–સ્વ૦

સોરઠ, સારંગ, ભેરવી, આશાવરી, સોહિની, આદિ સશાસ્ત્ર પદ્ધતિવાળા મૂળ રાગામાં ગુજરાતી અને હિન્દી ભાષામાં મર્મજ્ઞ વાચક ગાયકને મસ્ત બનાવી હાલાવનાર આવાં અનેક કાવ્યા-પદોથી આ ભાગ ઘણા સુંદર બન્યા છે. વાજિંત્રો કે ઢાલક મંજીરા–વા મૃદંગ કાંસીએડા સાથે આ ભજનના લલકાર સાંભળ્યા છે તે કદી વિસરી શક્યા નથી. એની અપૂર્વ લિજજત ? મસ્તી? મધુરપભર્યો નિજાતમાનંદ—વાંચક! એક વાર એ ભજન સંગ્રહ ભાગ ૧૦ મા તહારે વાંચવા જ રહ્યો—એ આસ્વાદન લેવું હોય તા!

ભજન સંગ્રહ ભાગ ૧૧— ગ્રંથાંક ૧૦૦. પૃષ્ટ સંખ્યા ૨૧૫. ભાષા ગુજરાતી. દ્રી. ૦–૧૨–૦. સં. ૧૯૮૧. ચૈ. વ. ૯, શુક્રવાર. વિજાપુર.

શ્રીમદે પાતાના અંતરમાં ઉભરાતા વૈરાગ્ય અધ્યાત્મજ્ઞાન તપ ત્યાગ આદિ રસાથી પરિપુરિત એવા ભજનના દસ ભાગા લખ્યા છે તેવા જ પાતાના વધતા જતા સ્વાનુભવના સત્વ સમાન આ અગીઆરમાં ભાગ પણ ખૂબ સુંદર અને ઉપકારક બન્યાે છે. ૧૭

શ્રીમદ્ને આત્મસમાધિના યાગે જે જે સમયે જેવી જેવી ભાવનાએ પ્રકટી તેના પ્રતિબિંગરૂપ આ પદા છે. આ બધા જ ભાગાનાં પદો ગુજેરભૂમિમાં અને મુખ્યત્વે ઉત્તર ગુજરાતમાં અઢારે વર્ણો ખૂબ ભક્તિ-પ્રેમથી ગાયછે. શ્રીમદ્ કહેતા કે:—

> નથી નવરા જરા રહેવું, જગત સેવા બજાવાની. કરીને આત્મનું જ્ઞાન જ, બધાની દર્ષિ ખુલવવી. શ્રહ્યું જે જે બધામાંથી, બધાંને આપવું પાછું. સકળને આત્મવત્ લેખી, યથાશકિત બહું કરવું.

આ ભાવનાને તેઓ પૂર્ણ કરતાં ખૂબ આનંદ અનુભવતા. હવે તેમનાં આ ગ્રંથમાંનાં ભજનાની થાડી વાનગી જોઇશું. મુખ્યત્વે આત્મજ્ઞાન-યોગ-ઉપદેશ તથા કેટલાંક સમાજ સુધારાનાં પદો આમાં છે. આ ભજના મહી નદી ને સાબરમતીના તીર પ્રાંતમાં લખાયેલાં છે. પેથાપુર, લીંબાદ્રા, માણસા, લાદ્રા, મહુડી, પ્રાંતીજ એમ છ ગામામાં બધાં ભજના રચાયાં હાઇ તે તે ભજના નીચે તે ગામાનાં નામ આપ્યાં છે.

આત્મશુદ્ધોપચાગ.

જાગા આતમ! અગમ પંચમાં–નિજ ઉપયોગે ચાલા. મન વચન કાયાથી શુદ્ધ થઇને, સત્યાન દમાં મ્હાલા. મારા આતમ રે! દિવ્ય પ્રદેશ ચાલા, વ્હાલામાં તું વ્હાલો–મારા.

×

શરીર બદલે, તું તેા અમર છે, નિર્ભય ન્રાને રહેશા. મૃત્યુ તે તેા મહાત્સવ સરખું, માન અલંખપદ લેશા–મારા.

× × ×

શરીર જામા પહેર્યા બદલ્યા–૫ણ તું નિત્ય સુહાયેા. સાક્ષી જ્ઞાને દેખાે જાણો–લક્ષમાં લક્ષ સમાયેા–માેરા.

× ×

આવવું જાવવું લેવું ન દેવું–કરવું ખરવું ન મરવું. છુહિસાગર શુદ્ધો પંયો ગે-આ ત્મ પ્ર ભુપદ ધરવું–માેરા.

પ્રભુભકિત.

પ્રભુ તુજ ભકિત એવી કરં, પ્રભુરૂપ થઇને પ્રભુને વરૂ. નિર્દોષી લઘુ ળાળક પેઠે શ્રહા પ્રીતિ ધરૂં, નામ રૂપના માહતે મારી, પ્રભુમય જીવન કર્ં-પ્રભુ.

× × ×

સર્વ ત્ર પ્રભુમય વૃત્તિ.

જ્યાં દેખું ત્યાં પ્રભુ ભરપુર રે, જોઇ રહિયા અનંતુ નૂર. વાગે અનહદ નાદનું તૂર રે, પ્રક્ષા સર્વત્ર છે મશહુર.

નિર્ભ યાતમા.

નિર્ભ'ય તું છે આતમા-નાશ ત્હારા ન થાતાે. ખનવાનું સૌ ખને જતું, કિમ મન ગભરાતાે-નિર્ભય.

ભીતિત્યાગ.

આતમા શરા થઇને ક્રેરા, ડરાવ્યા દેવાથી નહિ ડરા. સત્યને માટે સર્વે ત્યાગા, જીઠામાં નહિ ભળા, શુરાતન પ્રકટાવી સાત્યું, પ્રભુ મળવામાં મરા-આ• અતીતિપંચમાં ડગ નહિ મૂકા, દુરાચાર પરિહરા. મનની સૌ નળળાઇ છોડા, સંયમથી સંચરા-આ•

જે દુર્ગુ લ્વસના નહિ જીતે, નપુંસકમાં તે વડેા, મનથી હાર્યો તે જમથી હાર્યો, મન જીતા, નહિ રડાેેે આં રાતડ રાખડ માંયકાંગલા, થઇ જી શું કરાે ? આંતર આતમ ખળ પ્રકટાવા, માહની સાથે લડાેે આં કાયર થઇને ખીજાઓને, કદી નહિ કરગરાે, ખુહિસાગર આતમળળથી, આપેકઆપ ઉદ્ધરાેેેે

અલસ્યાત્મા.

આતમ અકલ કલા ત્હારી, ત્હારી અલખ મતિ ન્યારી, નહિ તું માયા–નહિ તું કાયા, નહિ તું પવન ને પાણી રે. નહિ તું પૃથ્વી નહિ તું અગ્નિ, નહિ આકાર નિશાની–આ•

× ×

લુહ્(પુતળી સાગરમાં મઇ, સાગર માંહી સમાણી ₹, બુહિસાગર આતમરૂપનાે, પાર ત પામે વાણી−આ∘

ગુલામ.

ગુલામ તેહ ગણાય, જગત્માં ગુલામ૦ માહને તાળે થાય–જગત્માં– જડમાં સુખની છુહિ રાખે, વિષયભાગને ચ્હાય. દેહને આતમ માને માહે, કરે ઘણા અન્યાય–જગત્માં

× × ×

ક્ર'ચન ક્રામિનીમાં સુખ માને, દુર્વ્યય્સન ધરનાર, પ્રભુની પાસે જડ સુખ માગે, હિંસક જીઠ વદનાર–જગતમાં

× × ×

આતમના વશ કર્યું મન જેણે, ઇન્દ્રના ઇન્દ્ર તે ખાસ, બુહિસાગર આતમ સુખિયા-પ્રભુ છે, તે નહિ દાસ-આતમ

પ્રભુપ્રેમ.

જેને પ્રભુ પ્રેમ લગન લાગી, સંરકારી જગમાં વડભાગી.

· × ×

કાેટે ન ચઢવું.

કાર્ટ ન ચઢા કયારે રે, એા નરનારી, કાર્ટનું મુખ કાળુ રે, થાતી ખુવારી. ધન વ્યયે ન્યાય મળે, એકનું તેર ઊંધું વળે. ન્યાય નહિ સાચા મળે રે. એા.

વકોલા બહુ વઢાવે, ફાેજદારી ફાેલી ખાવે, લાંચ આપી કાઇ ફાવે રે. એા.

હાર્યો તે મર્યાના જેવા, જીત્યા તે હારેલા જેવા, ન્યાય પંચ કરી લેવા રે. એા.

કજીઆથી વૈર વધે, ધાયુ^લ નહીં કાજ સધે, મત્રય જેવું રણ મધ્યે રે, એો.

સમજો શિખામણ સારી, વંર્તાતાં સુખ ભારી, ઝુહિસાગર બાેધ ધારી રે. એા.

હાય ન લેવી

કરી જીલ્મ અનીતિ કાઇને, કયારે ન સતાવશા. કદી હાય ન લેશા કાઇની, શીખ દિલ લાવશા. સંત સાધુને નીન્દિ પજવી, હાય ન લેશા કયારે. હાય ઉઠી જે ડૂંટીથી તે, દુઃખા આપે ભારે રે–કરી. માતપિતાને બહુ સતાવી, હાય ન લેશા કયારે. સાધુ સતી પર જીલ્મ કર્યાથી, પાપ કળે તતકાળે રે–કરી.

× × ×

યાળક સ્ત્રી ને સાધુ હત્યા, ગર્ભ હત્યા નહિ કરશા. નીરપરાધીએાને મારી, સુખ શાંતિ નહિ વરશા રે–કરી.

આંતરડી કકળાવી જુલ્મે, થશા ન સખિયા કયારે. કલંક આળા દેઇ જીઠાં, ચાલા ન નરક દ્વારે રે–કરી. નગુરા નારિતક પાપીઓને, ઉપદેશા નહિ લાગે. બુદિસાગર સગુરા ધર્મા, સમજ શિખ શ્રહી જાગે રે–કરી.

આવાં ભિન્ન ભિન્ન ઉપદેશ શૈલીનાં ૨૦૮ પદો આ ગ્રંથમાં સમાયાં છે. આ તા થાડા નમુનાની પંક્તિઓ દ્વારા વસ્તુ નિદે'શ કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે. બાકીતા આ ૧૧ મા ભાગ સાદ્યંત અવલાકાય તા જ ખરી મઝા–સાચા રસ–ઓર આનંદ મસ્તી આવે.

અધ્યાત્મ ભજન સંગ્રહ—ગંથાંક ૧૫ માે. પૃષ્ટ સંખ્યા ૧૯૦. ભાષા ગુજરાતી. કી. ૦-६-૦.

આ સંગ્રહમાં ભિન્ન ભિન્ન ભજન સંગ્રહોના ભાગામાંથી યાગ અને અધ્યાત્મ-જ્ઞાનનાં ભજના જુદાં કાઢી તેના સંગ્રહ છપાવ્યા છે, જે ઉચ કક્ષાના અભ્યાસીઓને ઉપયોગી થઇ પડયા છે.

શ્રી ગહુલી સંગ્રહ—ભાગ ૧–૨. ગંથાંક ૧૮ તથા ૫૪. પૃ. ૨૧૨. ભાષા ગુજરાતી. કી મત પાકુ પુઠું ૦–૧૨–૦. સં. ૧૯૭૬. પાેષ વદી ૫. પાદરા. અમદાવાદ.

ગુરુમહારાજના વ્યાખ્યાન શ્રવણ પ્રસંગે વચ્ચે જે થાડી ક્ષણા વ્યાખ્યાતા મુહપત્તી પડી લેહવા વિ. માં રાકાય છે તે વખતે શ્રોતા સ્ત્રીઓ સુમધુર સૂરે ઉપદેશાત્મક ગુહલીઓ (સંગીતમાં ઉપદેશ) ગાય છે. તેવી ગુહલીઓ રચવા માણસા નિવાસી ગુરુલકત શ્રેષ્ટિવર્યં શ્રી વીરચંદલાઇ કૃષ્ણાજીએ શ્રીમદ્ને વિનંતી કરી હતી. પાદરાવાળા વકીલ માહનલાલ હીમચંદ તથા શ્રી સંઘની વિનંતિથી ગુરુશ્રી સં. ૧૯૭૫ નું ચાતુર્માસ પાદરામાં હતા. માણસાવાળા ગુરૂલકત શેઠ વીરચંદલાઇ કૃષ્ણાજ ગુરૂવંદનાથે પધારેલા. તેમણે એવી ગુહલીઓ રચવા શ્રીમદ્ને વિનંતિ કરેલી. ગુરૂશ્રીએ ગહુલીઓ રચી વકીલ માહનલાલલાઇને આપી. તેમણે તે છાપવા પ્રેસમાં માકલી દીધી. એ ગહુલી સંગ્રહને ઘણા સારા આવકાર મળ્યા, અને ચાર આવૃત્તિઓ પ્રકટ કરવી પડી છે. તે બે લાગમાં છે અને સ્ત્રી ઉપયોગી હોવા ઉપરાંત પુરુષ વર્ષને પણ ઘણું લાણવા મળે તેમ છે જ.

શ્રી ગુરૂગીત ગહુલી સંગ્રહ—ગંથાંક ૫૬ પૃ. સંખ્યા કુલે ૨૦૦. ભાષા ગુજરાતી. કિંમત ૦–૧૨–૦. સં. ૧૯૭૭. ગુરૂપૃષ્ટિમા–પાદરા.

આ ગ્રંથમાં ઓજનને વ્યાખ્યાન સમયે ગાવાની ભિન્નભિન્ન રાગોમાં રચાયલી સદ્બોધથી ભરેલી ગહુલીઓ છે. પ્રારંભ પ્રસ્તાવનામાં શ્રીમદે પ૧ પૃષ્ટમાં સાચા ગુરુ, સાચા ગુરુના ભકતો કેવા હોય તેનું વર્ણન લગભગ ગુરુગીતા–વા–ભકતગીતા જેમ આપ્યું છે. એ સાદ્યંત વાંચી હૃદયમાં ઉતારવા જેવું ઉત્કૃષ્ટ છે. અનેક વર્ષોના અભ્યાસ–આત્માનુભવ –ગુરુની પ્રત્યેક ભૂમિકાનું ઉલ્લાંઘન અને સંપૂર્ણ ગુરુપણું પ્રાપ્ત થવા શિવાય આ આલેખન

અશકય જ અની રહે. સ્વાતુભવના નિચાડ જ ઉત્કૃષ્ટ સત્ય અની રહે છે. સ્ત્રીઓ નવરાશના વખતમાં ગપ્યાં મારે કે અશ્લીલ ગીતાની કે નવલકથાઓની ચાપડીઓ વાંચે તે કરતાં આવાં સાત્વિકભાવનાનાં—ધર્માપદેશવાળાં અને જીવન સુધારણાનાં સ્ત્રીગીતા—ગહુલીઓનાં પુસ્તકો વાંચે તાતે ઉપયોગી ને આવકારદાયક ગણાય. તેવાં સ્ત્રીજનને માટે આ ગુરૂગીત ગહુલી સંગ્રહ આશિર્વાદ સમાન છે. વાંચક સ્વયં તે પુસ્તક જોઇ વાંચે. તેના ગીતપરિચય વધુ વિસ્તૃત ન કરતાં ગુરુભકતોને તે જાતે જ વાંચવા ભલામણ છે.

ભારત સહકાર શિક્ષણ કાવ્ય—ગ્રંથાંક પર. પૃષ્ટ સંખ્યા ૧૨૮. ભાષા ગુજરાતી. કી. ૦–૧૦–૦. સં. ૧૯૭૪. આશેા શુદ્ધ ૨. વિજાપુર–આમ્રવન,

સં. ૧૯૭૪ માં ગુજરાતમાં પ્લેગના ભયંકર ઉપદ્રવ પ્રસર્થી હતો. વિજાપુર કે જ્યાં શ્રીમદુ સ્થિત હતા ત્યાં પણ પ્લેગ પ્રસર્ધો-મૃત્યુએ તાંડવ આર'લ્યુ. યમરાજના ખપ્પરમાં અનેક હામાવા લાગ્યા. શ્રીમદે શ્રીસંઘને લેગા કરી સૌને ગામ ત્યજી ગામબહાર ઝુંપડાં આંધી રહેવા જવા પ્રેર્યા અને એ પ્રેરણાના પ્રેરાયા સૌ ગામબહાર નિવસવા *લાગ્યા.* શ્રીમદ પણ એમની સાથે જ હતા. સ્ટેશનથી પશ્ચિમ દિશાએ ત'ણુ તથા છાપરાંમાં તેમના મુકામ થયા. નાનકડાે ઉપાશ્રય તથા જિનમ દિર પણ રચાઈ ગયું. ત્યાં એક વિશાળ વૃક્ષ નીચે શ્રીમદે બે માસ વ્યતીત કર્યા. અનેક છાપરાંચામાં એક પણ મૃત્યુ નાંધાયું નહિ લગવાનની સેવા પૂજા-વ્યાખ્યાન શ્રવણ–તથા ધર્માર્ચ થાંચન ચાલતાં. સૌને ખૂળ આનંદ અને શાંતિ રહ્યાં. એ વખતે જે આમ્રવૃક્ષ નીચે શ્રીમદ્ રહ્યા તેને-આમ્રકાવ્ય-વા-ભારતસહકાર શિક્ષણ કાવ્ય નામ આપી અમર કર્યું છે. આ કાવ્ય ખંડ કાવ્ય છે. લગભગ અઢી હજાર પંકિતએામાં તે રચાયું છે. અને ગાટલી-શીશુ આમ્ર-તરૂવર આમ્રની છાલ-મંજરી ડાળાં પાંખડાં-મ્હાર શીશુ આસફળ આદિ પર માનવજીવન-રાષ્ટ્રજીવન-સાધુજીવનના મમી સમાવી અનેક અર્થો-વાળ ખંડ કાવ્ય રચાયું છે ને તે વાંચતાં તેમના પાંડિત્ય-ખહુશ્રતપાછ, વાણીનું અર્થગાંભિયે. -સરસતા-પદે પદે ઉભરાય છે. તે વાંચીને વડાદરાના સુબા શ્રીમંત સંપતરાવ ગાયકવાડ, રાવબહાદ્દર ગાેવિંદભાઇ હાથીભાઇ, પ્રાં. અતિસખશંકર કમળાશંકર ત્રિવેદી, શ્રી. નંદનાથ કૈદારનાથ દીક્ષિત, રાવ અહાદુર હરગેાવિંદદાસ દ્વારકાંદાસ કાંટાવાળા, જૈનપત્રના તંત્રીશ્રી દેવચંદભાઇ દામજીભાઇ શેઠ, રાજકવિ દોલતરામ મંગળજી–વિજાપુરવાસી આદિના ઉત્કષ્ટ અભિપ્રાયા એ ગ્ર'થની શ્રેષ્ઠતા મધુરપ તથા ઉપયાગિતા સાબીત કરે છે. એ મહાકાવ્યની કડીએા ટાંકી વાંચકાના સમય રાકવા તે કરતાં વાંચકા સ્વયં આ મહાકાવ્ય પ્રેમપૂર્વંક સાદ્યંત વાંચે ને પાતે જ તેના રસાસ્વાદ લે એમ ઇચ્છીએ છીએ.

ગુજરાતી ભાષામાં આવાં પચ્ચીસાે પ'ક્તિઓનાં–ગહન અર્થ'ગાંભીર્ય ભર્યાં છતાં રસપૂર્ણ અને કુદરતના ગૂઢ ભેદો ઉકેલનાર ખંડકાવ્યાે વિરલ છે. તેમાંનું આ એક અને અજોડ છે.

શ્રીમદ્ના અગાધ જ્ઞાન સરવરનાં, પ્રભુતાના પરિમલ પ્રસરાવતાં અનેક ગંથ મહા-પદ્મોમાં શ્રી ભારતસહકાર શિક્ષણકાવ્ય અને સાધ્રમતી ગુણ શિક્ષણ કાવ્ય એ બે ખંડકાવ્યાે-

રૂપી મહાપદ્મો જાણે સરસ્વતી અને લક્ષ્મીના મુક્કટની ભેટ જ હાય નહી ? એવા અદ્દભૂત એવ' અદિતિય છે.

દેવવન્દન સ્તુતિ સ્તવન સંગ્રહ—ગ્રંથાંક નં. ૫૯. પૃષ્ટ સંખ્યા ૧૭૫. ભાષા શુજરાતી. કીં. ૦–૪–૦. રચના સંવત ૧૯૬૪ તથા ૧૯૭૮.

આ ગ્રંથ શ્રીમદે સં. ૧૯૬૪ માં રચ્ચાે છે જે એટલા બધા ઉંચા અધ્યાત્મજ્ઞાન અને રસભરપૂર બનાવ્યાે છે કે અધ્યાત્મજ્ઞાનના મર્મજ્ઞ વાચક તે રચનાને શ્રી આનંદઘનજી વા શ્રી દેવચંદ્રજીની મહામાલી કૃતીએ સાથે સહજ સરખાવી દે, અગર કર્તાનું નામ પ્રાંતે ન હાેય તાે પૂર્વકાલિન મહાન્ દ્રવ્યાનુચાેગ જ્ઞાતાઓની જ કૃતિઓ માની લે. પ્રથમ ચાવીશી સં. ૧૯૬૫ માં કલેઇમાં ઉપાધ્યાયજી શ્રીમદ્ યશાવિજયજીની દેરીમાં ફાલ્ગુની પૂર્ભુમાએ રચાઈ છે. માત્ર થાેડાં જ સ્તવના બાવીસ (બીજું તેમનું સાહિત્ય ઉપલબ્ધ નથી) એ શ્રી આનંદઘનજીને ઓળખાવીને અમર કર્યા તેવાં ૪૮ કાવ્યાની શ્રીમદ્રની બે ચાવીશીઓ આ ગ્રંથમાં મુખ્ય છે. જે બે ચાવીશીએ પ્રથમ શ્રી સાલુંદ જૈનોદય બુદ્ધિસાગર સમાજ તરફથી છપાઈ હતી ને હવે અપ્રાપ્ય બની છે. આ ગ્રંથ માટે કર્તાના પાતાના વકતવ્યમાંથી શાહા ઉતારા ટાંકીશું:-

"મનુષ્યાને સર્વ કાંઇ પ્રાચીન કે વર્ત માનનું પ્રિય હાઇ ન શકે. સર્વ મનુષ્યાની ભિન્ન સ્તિ છે. તેથી ભુતમાં અને વર્ત માનમાં ગમે તેવાં સ્તવનાની રચના કરેલી હાય અગર કરાય છે તો પણ તેઓ પાતાના યાગ્ય સ્તવનને પસંદ કરે છે. કાઇને દ્રવ્યાનુયાગનાં સ્તવન રૂચે છે, કાઇને સ્વામિસેવકભાવનાં અને તેમાં પણ અત્યંત પશ્ચાતાપ કરવામાં આવ્યા હાય એવાં સ્તવના રૂચે છે. કાઇને પ્રભુના ખાદ્ય અતિશયવાળાં તેા કાઇને આંતર અતિશયવાળાં સ્તવના રૂચે છે. એમ ભિન્ન ભિન્ન દશાવાળા જીવાને ભિન્ન ભિન્ન સ્તવના રૂચે છે અને તે સ્વદશા–(આત્મસ્થિતિ)એ પસંદ કરે છે. એમાં તેમની સ્વરૂચીની સ્વતંત્રતા છે. તે કાઇનાથી ઇનિવી લેવાય તેમ નથી. જેને જેમાં રસ પડે તે તે સ્તવના વિગેરેથી પ્રભુની ભક્તિ કરીને આત્માની શુદ્ધિ કરે. બાલ, મધ્યમ અને જ્ઞાની એમ મનુષ્યમાં ત્રણ દશાએા પ્રકટે છે."

× × ×

"સ્તવના વિગેરે કર્તાનું હૃદય છે. ઉદ્ગારવાળાં વિ. માં તેના રચયિતાની દશા (આત્મ-સ્થિતિ)નું પ્રતિબિમ્મ પડયા વિના રહેતું નથી. સમાન દશા વાળાને સ્વહૃદય ભાવ સરખાં સ્તવના રૂચે છે. તેથી અમુક સારૂ વા નરસુ કહેવાના સાર્જનિક દ્રષ્ટિએ કાઇને અધિકાર નથી. કલાભિજ્ઞ સ્તવન સાહિત્યજ્ઞામાં ભિન્ન ભિન્ન વિષયરૂચિ હાય છે. તેથી એક સરખાં કાયદો સર્જને લાગુ પડતા નથી. ભાવનગરના રહીશ સુશ્રાવક કુંવરજીભાઇના પુત્ર પરમાનંદ, ને આવી દ્રષ્ટિએ સ્તવનાની પ્રિયતાના વિચાર કરશે તો તેએ અનેક દૃષ્ટિએની અપેશાનું સ્તવન સાહિત્ય સ્વરૂપ વિચારીને શાંત સાપેક્ષ દૃષ્ટિવાળા બનશે. પાતાની દ્રષ્ટિએ તે પસંદ પડે છે તે કાંઇ સર્જની દ્રષ્ટિયા માટે નથી. પાતાને જે અપેક્ષાએ સત્ય લાગે છે તે કાંઇ સર્જને સત્ય લાગે નહિ. તેથી પાતાને જે પ્રિય સત્ય ન લાગે તેનું ખંડન કરવા માંડી જવું તે એકાંત

સંકુચિત નિરપેક્ષ દ્રષ્ટિ છે. ભાષા, રાજ્ય, કાેમ, પ્રજા, ધર્મ પર જો સખત નિયમા પઉ છે તાે તેથી ભાષા વિ. નું મૃત્યુ થાય છે. સંસ્કૃત ભાષા પર ઘણા નિયમ કાયદા થયા તેથી તે જીવતી ભાષા રહી નહિ. × × સભાવ પર કાયદો એ જીવતાં મૃત્યુ છે. વિગેરે "

x x x x

આ ગ્રાંથના પ્રકટીકરણમાં સાણંદના શ્રી સંઘ તથા શેઠ ઉમેદ મહેતાના પુત્રા તથા પૌત્રના માટા હિસ્સા છે. તથા શેઠ આત્મારામ ખેમચંદે પણ ખૂબ ગુરુલક્તિ કરી છે.

આમાં પ્રથમ ચાતુર્માસી દેવવંદનવિધિ છે. પછી સ્તુતિએા ચૈત્યવંદના સ્તાત્રાે છે. પછી સ્તવના આવે છે. તેમાં માત્ર શખ્દાહંખર કે ગતાનુગતિક વસ્તુએા ન હાતાં આધ્યાત્મિકજ્ઞાનના સંભાર ભર્યાે છે. કર્તા પુરુષનું તે તે પ્રકારનું જ્ઞાનદર્શન એમાં પ્રત્યક્ષ થાય છે.

આ પછી આવે છે અદ્ભુત ચાવીશીઓનું યુગલ-ચાવીશ તીર્થ કર લગવાનની સ્તવનાનાં ૨૪ સ્તવનાને ચાવોશી કહેવાય છે. આ ૪૮ સ્તવનાની સમાલાચના તા સ્વતંત્ર યાંચ રચાય તેટલી હાઇ શકે. સ્થળસંકાચ સાલે છે.

છેવટે સ્વગુરુદેવ શ્રી સુખસાગરજી મહારાજનું સ્તવન કરી અંત્યમંગળ કરતાં તે પૂર્ણ થાય છે. ગુરુ પ્રત્યેની અદ્ભુત ભક્તિ પ્રકટ કરતાં છેલ્લી કડીઓમાં તેઓ ગાય છે કે :—

> ગુરુ ગુણુ ગાવું, ગુરુ દિલ ધ્યાવું, ગુરુ ગુણ જગમાં છવાયા. ગુરુ કૃષાએ આતમ અનુભવ, પાયા પ્રભુ પ્રકટાયા–નમું. સહાય કરા ગુરુ શિષ્યને પ્રેમે, ગુરુ નામ જાપ જપાયા ખુહિસાગર સદ્દગુરુ ધ્યાયા, મહેસાણા ગુણ ગાયા–નમું.

> > સં. ૧૯૭૮, અષાડ શાદ 3. ગુરુજયંતિ.

કેક્કાવલિ સુખોધ—ગ્રંથાંક ૧૦૧. પૃષ્ટ સંખ્યા ૪૧૦. ભાષા ગુજરાતી. કિ. ૧–૪–૦. પાકુ પૂડું. ડેમી સાઈઝ. રચના સંવત ૧૯૮૧

ગુજેર કવિ પ્રેમાનં દે ગુજરાતી ભાષાને અન્ય ભાષા સમાવડી કરવા પાઘડી ન પહેરવાની બાધા લીધેલી. તે તો પૂર્ણ થઈ કે નહિ તેથી ગુજરાત અજ્ઞાત છે, પણ ગુજરાતના મધ્ય-ભાગમાં આવેલા વિજાપુર નગરમાં જન્મેલા પટેલ જ્ઞાતિના શ્રી બહેચરદાસ સત્સમાગમ-અડગશ્રદ્ધા-અત્ર ખંત અને ભાગ્ય બળે એક મહાન્ આચાર્ય બની સરસ્વતી આરાધી પાતે સંકલ્પેલા ૧૦૮ થેથા માત્ર ૨૪ વર્ષના ગાળામાં જ પૂર્ણ કરે છે; ને તે પણ સાધુ અવસ્થામાં. અપરિચહી દશામાં. તેમનું સ્વર્ગ ગમન સં. ૧૯૮૧ માં જેઠ વઢી ૩ ના રાજ થયું. તે વર્ષમાં ૨૭ થેથા પ્રેસમાં હતા. બધા થેથાનાં આલેખન, પૂક્ વાંચન જાતે જ કરતા. તે પૈકીના આ છેલ્લા થયે છે. પ્રેસમાં છપાતા આ શ્રંથમાં વધારા સુધારા જેઠ સુદ ૧૩ સુધી પાતે જ કર્યા હતા અને મૃત્યુના આગલા દિવસ સુધી વિદ્યાવ્યાસંગના તેમના વ્યવસાય ચાલુ હતા. તેમને પરિશ્રમ ન લેવાનું કહેનારને તેઓ કહેતા કે,—'' ભાઇ, જીવનની છેલ્લી પળે મારા આ પ્રિય વ્યવસાયમાં જ હું મગ્ન રહીશ." અને એમ જ બન્યું હતું.

શ્રીમદ્ના સર્વ ગ્રંથામાં આ ગ્રંથ છેલ્લા હતા. તે પૂર્ણ લખાઇ ગયા. છપાવામાં થાડુ કામ (પ્રસ્તાવના લખવાનું-પાતાની જ પ્રસ્તાવના) ખાકી હતું અને શ્રીમદ્ ચીરનિદ્રામાં પહાડી ગયા. એની પ્રસ્તાવના મારી કલમે જ લખવાનું વિધિ નિર્માણ-મેં સ્વિકાર્યું ને તે લખી પણ ભારે હૈયે. ને તેમાંથી જ અત્રે વિવેચનાર્થે કૈંક ઉદ્ધરણ કરવું પડશે.

" આ ગ્રંથમાં અ થી માંડી તમામ બારાખડીવારના અક્ષરથી શરૂ કરી પ્રત્યેક અક્ષરથી શરૂ થતી લીંટીઓમાં, ઉંચ અધ્યાત્મજ્ઞાન, યેાગ, તત્વજ્ઞાન, ઇતિહાસ, સેવાધમ, કમેંયાગ, ગૃહસ્થધમ, બાળલગ્ન, કન્યાવિક્રય, વૃદ્ધલગ્નનિષેધ, વીરધમ, ઉચ્ચપ્રેમ, મિત્રતા, પતિ-પત્નીધમ, લક્તિ, ઉપાસના, ત્યાગ-તપ-તિતિક્ષા-શાંતિ, સૌખ્ય, ઉચ્ચપ્રહસ્થધમ, કસરત, આહારશુદ્ધિ, નિમળ ચારિત્ર્ય, આચાર, સાચા સુધારા, ગૃહસ્થ અને ત્યાગીનાં કર્તાં ગ્યા, સાચુ જીવન; દયા, ચારી, નિન્દા, બ્યિભિચાર, કાયરતા, પરવશતા, શઠતા, અશાંતિ, અદત્ત આદિ ત્યાગ, તમામ વિદેશાની સ્થિતિ પરત્વે અંગુલીનિદેશ અને તે પરથી લેવાના બાધ, આવા અનેક ઉપયોગી વિચારવા યાગ્ય વિષયાનું વિસ્તૃત વિવેચન કાબ્યમાં સાદી સરળ લાધામાં આપ્યું છે. સદ્બાધની ડીકશનેરી યા મહાન્ શબ્દકાષ જ જાણુ વાંચતા હઇએ તેવું લાગે છે. એનો ખ્યાલ પ્રત્યેક અક્ષર પર તેમણે આલેખેલ પૃષ્ટસંખ્યા આપશે:—

પંક્તિ અ પર, ૮૧૮ પંક્તિ આ પર, ૫૦૮, ઉ, ૪૦૦, ક, ૧૦૫૮, ખ, ૪૦૨, ગ ૪૪૦, ચ ૪૩૦, જ ૧૦૬૨, ત ૩૮૦, ૬ ૭૦૦, ધ પ૨૫, ન ૭૨૫, ૫, ૧૧૫૦, મ ૪૭૬, અને કુલ પંક્તિઓ ૧૨૦૦૦ આ ગ્રંથમાં આલેખાઇ છે.

પ્રભળ ક્ષયો પમથી અતિવાંચતથી, બહુશ્રતપણાથી, જ્ઞાનની સ્હાયથી લખાયેલા આ યથ વાંચતાં વાંચતાં લાગી આવે છે કે શ્રીમદે આટલા ને આવા વિશાળ અનુભવ કયાંથી ને કયારે મેળવ્યા હશે ? ઝીણામાં ઝીણી બાબત પર મમેં અને તલસ્પર્ધા વિવેચન! મનુષ્યજીવનમાં ગૃહસ્યાશ્રમીઓને ઉપયોગી સદુપદેશ, સાધુ જીવનની સચાટ મીમાંસા, બાળકને આગ્રાઓ, યુવાનાને શિક્ષાઓ, પતિ—પત્ની ધર્મની મર્યાદા કરજો અને તેના આદર્શી, વૃદ્ધોને માર્ગદર્શક સ્ત્યાઓ, સ્ત્રીકેળવણીની અગત્ય, ધનાઢયાની કરજો, શિક્ષા અને શિક્ષકાના ઉચ્ચાદર્શી, સાચા શુદ્ધ પ્રેમીઓના આદર્શી, લક્ષ્યુો અને કર્તવ્યા, જીવનસ ચામમાં જરૂરી શારીરિક શક્તિના વિકાસના અલભ્ય માર્ગો, બ્રહ્મચર્યના ફાયદા, કામ અને ધર્મના રક્ષણાર્થ ઇતિહાસ સુધારણા અને મહાશકિત, સંગઠન તેમજ અભ્યાસની જરૂર, જીવનની અનૂપમ શાંતિ માટે ઉચ્ચ ગૃહસ્ય જીવનની અને ઉત્કૃષ્ટ સાધુ જીવનની પ્રવૃત્તિઓ, ધર્મ, દેશ, કામ અને કુટું બની ઉન્નતિ અને રક્ષાર્થ જોઇતી સેવા ભાવના, નિકરતા, સ્ત્રાર્થ ત્યાંગ એવ સર્વાપ્યુની જરૂરીઆત, અને તેની શિક્ષાથી માંડી ઠેઠ ઉચ્ચ જીવન જીવી પરાપકાર સેવા અને ત્યાગ દ્વારા અનૂપમ આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરી, સ્વાનુભવે માક્ષ પ્રાપ્ત કરી લેવા સુધીની માર્ગ દર્શક શિક્ષાવલી આ કક્ષાવલમાં પક્તિએ પંકતિએ ઉભરાય છે.

શ્રીમદ્નાં ઉચ્ચ કક્ષાના તથા સાધારણ અનેક ગ્રંથાની ૧૦૮ જ્ઞાનપુષ્પની માળાના મેર સમાન આ મહાગ્રંથ લાગે છે, ને અમારા માનવા પ્રમાણે આવા જ્ઞાનાણુંવ સમાન ૧૮

ગ્રંથ અન્ય કે અન્યત્ર અલભ્ય છે.

વિશેષ ન કહેતાં હવે આપણે આ અમૃતસાગરનાં થાેડાં બિંદુ સમાન, ચાસણી ચકાસણી કે વાનગીરૂપે થાેડીક પંકિતએા જાેઇએ :—

પ્રથમ જ પંકિત :---

અત્રાની રહેવું નહીં આતમ, સર્વ દુઃખ હેતુ અત્રાન. અત્રાની પશુ સરખા આતમ, અત્રાને બવ દુઃખની ખાણ. ઉકાલ્યુ શું શું બણી વિદ્યા, ગણી વિદ્યા ઉકાલ્યું શું? હૃદયની ઉચ્ચતા સાથે, કરી ના સ્વાન્નિતિ જયારે? ઉકાલ્યું શું કવિ થઇને, બની વકતા ઉકાલ્યું શું? પ્રમાણીક વૃત્તિની સાથે, કરી ના સ્વાન્નિતિ જયારે? યુણા વણ તા ઘટાટાપે, કદિ ના સ્વાન્નિતિ થાશે! પ્રમુદ્યબ્ધિ સદ્દુગુણી થાતા, બણ્યું લેખે, પ્રણ્યું લેખે!

અક્ષર ત્રાનથી કેળવાયેલા, માનવું તેમાં માટી ભૂલ. સદ્ગુણ ને સદ્વર્તાન ત્રાને, કેળવણીનું સાચું મૂલ. અમારા ત્રાને દ્રઢ નિશ્વય છે, માહાદિકથી રહેવું દ્વર. અમારા નિશ્વય પ્રકાનરમાં, મેળવવું નિજ પ્રકાનું ત્રર. અમારા નિશ્વય ત્રાનસમાધિ, યાગે પ્રભુ રૂપ થાવું તેહ. અનુભવ એવા અમને આવ્યા, પ્રભુપદ વરશું ખની વિદેહ.

અનુભવ આત્મિક સુખના આવે, ત્યારે જડરસ રૂચિ વિણસાય, અનુભવ આવ્યા પામ્યા વણુ કાે, બ્રહ્મ રસીક્ષો નહીં ગણાય.

અજપા જાપ તે આત્મરમણતા, અનહદ ધ્વની અંતર ઉપયોગ (જાગૃતિ) અધ્યાત્મિક દ્રષ્ટિએ અર્થને સમજી સાધા અનુભવ યાગ.

અશક્ય નહીં છે મનુષ્યને કંઇ, અલભ્ય નહીં કાંઇ જગમાં જોય. અજરામર પદ માનવ પામે, માનવ પ્રભુ–પ્રતિનીધિ જ હાેય.

્રે અમેરિકામાં ઐકયને વિદ્યા, વિજ્ઞાન પ્રતિદિન નવ નવ શાધ, અર્થ કામની ઇચ્છા ભારે, ખાલોન્નતિના શાધે ખાધ

્ર અધિકારી જીલ્મીએ સામે, ઉભા રહેવું કરીતે સંપ, અન્યાયીના પક્ષ ન કરવા, અન્યાયે નહીં અંતે જંપ

અર્વાચીન પ્રાચીન ઇતિહાસા, સર્વધર્મ પ્રજાના ઉકેલ. અર્વાચીન પ્રાચીનમાં સાચુ, હોય તે ત્રહશા ધરીને પહેલ. અપળાએ પર જ્લ્મ કરા નહિ, સંતાપા નહીં અપળા જાત. અપળાએને દુ:ખો દેતાં, દેશ ક્રામ પડતી સાક્ષાત્.

× × × × અહિકામાં આળસ અજ્ઞાત, કુસુંપ અશ્રહ્મા તે તાેકાન. ઑક્ટ્રોલિયામાં વિદ્યોદ્યમ, અતુશિલન ગુણશિલને માત.

અંભા નામે જતુની મ્હારી, જન્મદાત્રી દેવી ગુણ ખાણુ. અંભામાતા દેવી પ્રણુમું, સ્મરૂ તેનાં કરું યશ ગુણુગાન. અંભામાતા તુજ સમ સઘળી, નારી જાતિ માની મેં સત્ય, અંભારૂપે સૌ સ્ત્રીવર્ગની, સેવાનાં ભના મુજ સૌ કૃત્ય. ઇડા નાસિકામાં જો ચાલે, મહિજલ તત્વ તાે સુખતે શાન્તિ, ઇશાન થાએો કાળ ન ખાશે, ઇશ્વરને નહીં ઇચ્છા બ્રાંતિ.

× × × × છસ્લામીએ કિંધર અલ્લા, નિરાકાર માને છે એક ઇમાન અલ્લાનું ધારે મન, કુરાન માને એવી ટેક.

× × × ઇતિહાસા શું જગના વાંચે, નિજ જીવન ઇતિહાસ તપાસ, ઇતિહાસા જીવ કર્મના લખતાં, નભમાં પણ નહિ માવે ખાસ.

× × × × ઉપવાસા વિધિપૂર્વ કકરવા, અનેક જાતના રાગા જય.

ું ઉપવાસોથી આતમ શુદ્ધિ, થાતી નિષ્કામે કર જ્ઞાન ઉપવાસીથયું સર્વે^ડચ્છાને ત્યાગી રાખી પ્રભુમાં ભાન.

× ^ એકાન્તે જંગલ કાતરમાં, આત્મજ્ઞાનથી કીધું ધ્યાન. એક વપુરિથત આતમ ભાવ્યા, સત્તાએ છે જે ભગવાન.

×

ઐક્ય વિના આર્યો જમ હાર્યા, એકતા વિશ્વ જૈનોના હાસ. ઐક્ય વિના મુરલીમા હાર્યા, હિન્દીઓના થતા વિનાસ. એક્યથી બ્રિટિશા જય પામ્યા, હિન્દુસ્થાનનું પામ્યા રાજ્ય, એક્યથી બ્રિટિશ કાન્સ હાલમાં, પાતાનું રક્ષ્યું સામ્રાજ્ય.

×

એ જૈતો કરી એ કયતા જાગા, ક્ષુદ્ર બેદમાં ખતી ઉદાર, એ જૈતા કરી એ કય પ્રવર્તી, એ કયં મળે છે હયાતી ધાર.

× × × × મેચરી મુદ્રા હઠ યાેગીએા, પામે છે અભ્યાસે તેહ ખેચરી શક્તિ પામે વળે શું ? બન્યાે ન આતમ જો ગુણગેહ.

× × × × વ્યાચીયારી જ્યાં દુ:ખીએાતી, પડે ત્યાં સંતા દાેડી જાય. ચીસ પડે ત્યાં દાેડી જાવું, આત્માર્પ અકરી કરવી સહાય.

્ર × ડાેકા પ્રભુનાં દ્વારા પ્રેમે, ઉઘડે તેથી પ્રભુનાં દ્વાર, ડાેકા નહીં અન્યાયે કાેેેે, ઠાેકાવું નહીં સારૂ લગાર.

× × × કુકકર શ્રદ્ધાત્મિક દ્રષ્ટિએ, અતિવિષયની કામના ટેવ. કુકકર તે વ્યભિચારી મનકુ, દુર્ગુણની થાતી જે સેવ.

× × × × × મરવું શિખો ધર્મ કાર્યમાં, મરતાં અમર જીવા થઇ જાય, મરીને અન્ય ળચાવા જીવા, મારણવૃત્તિ વેગે હઠાવ.

સુહાતી સ્વર્ગથી માટી, સંદા સંતાન સંભાળે, કદી ના વર્જી વ્યો જોતા, અપૂર્વ સ્તેહ માતાના. કરી સર્વાબ્ધિઓની શાહી, કરી લેખણ ગિરિન્દ્રોની. કરીને પત્ર પૃશ્વિનો, લખુ જો સ્તેહનું વર્જીન. તથાપિ પૂર્જીના થાવે, જગતમાં ક્યાંય ના માવે, અહો એવા અલોકિક છે, અપૂર્વ સ્તેહ માતાનો.

અંત્યમ ગલ કરતાં શ્રીમદ્દ કથે છે:---

ત્રૈત્રપૃર્ણિમા શુક્રવાર દિને, પૃર્ણ કર્યો કક્કાવલિ ગ્ર'થ. બણે મણે તે ભાવે સાંબળ, પામે તે શિવપુરના પ'થ.

હવે પાતાની લઘુતા દર્શાવતાં કથે છે:---

નથી લેખક ને નથી કવિ હું, નથી ઝાની વા નથી વિદાન. બાળક ચાલે પ્રેમે લખ્યું મેં, સત્ય જણાય તે લેજો ઝાન. ગુરુ રવિસાગર સુખસાગર ગુરુ પામી તેના પૂર્ણ પસાય. સુદ્ધિાગર મંગલ માળા, શ્રંથ રચી પામ્યા સુખદાય.

આમ સર્વરસ, સર્વ વિષય, સર્વધર્મ, દેશ, રાષ્ટ્ર પરિચય અને ચાેળ અધ્યાત્મથી માંડી સંસાર વ્યવહાર સુધીનાં અનેકવિધ વિષયાનાં જ્ઞાનપૂર્ણ કાવ્યાની આ મહામૂલી જ્ઞાનમંજૂષા વાંચકનું કલ્યાણ કરાે. ૐ

સાળરમતી ગુણશિક્ષણ કાવ્ય-- ગ્રંથાંક ૩૭. પૃષ્ટ સંખ્યા ૧૬૮. ભાષા ગુજરાતી. કી મત ૦-૬-૦. પાકુ પૂઠું. સં. ૧૯૭૩. માગશર શુદ્ધ ૧૦. ખંડકાવ્ય પંકિતએ ૨૭૨૪.

શ્રી. ભાળાનાથ શર્મા-વરસાડા પ્રસ્તાવના લેખક લખે છે કે :---

"ગંભીરભાવપૂર્યું – સાબરમતી વર્યું નતું આ મહાકાવ્ય એ શ્રીમદ્ની અનેક કૃતિઓામાં ઉચ્ચાસને બિરાજે તેવા ખંડકાવ્ય ગ્રંથ છે. કવિરાજ જગનનાથે ભગવતી ભાગીરથીનું ગ્રહ્યુસ્તુતિ કાવ્ય લખ્યું છે, જે હાલ 'ગંગાલહરિ' તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. વળી દક્ષિણ મહારાષ્ટ્રના ગાદાવરી સરિતાના એક અચ્યુત પંડિતે 'ગાદાલહરિ' નામનું સ્તાત્ર (કાવ્ય) લખ્યું છે. આ શરીર સાબરમતીના ઉપકંઠમાં જન્મ પામ્યું છે. એલે સાબરમતીના જળથી શરીરને વૃદ્ધિ પમાડ્યું છે. હાલમાં પણ એ જ જળથી આ શરીર સ્થિતિ પામતું જાય છે એટલે માતામાં પુત્રપણાએ પ્રેમ હોય એ સ્વાભાવિક છે.

મેં પણ એક સાખરમતી સ્તાત્ર લખવા આરંભ કર્યો. કેટલાક શિખરિણી છંદા લખ્યા. ગુજરાતીમાં પણ બે અષ્ટક પંચકા જેવાં સ્તાત્રા લખ્યાં. એટલામાં આચાર્ય પ્રવર શ્રી. બુદ્ધિસાગરસુરીજી વરસાડા પધાર્યા. એમના સમાગમમાં સાબરમતી બાખતે કાંઇ લખ્યું છે? એ વાત ચર્ચાઇ. મેં જે લખ્યું હતું તે કહી દીધું. એવામાં એએાશ્રીએ જાતે ખનાવી છપાઈ ગયેલા ફર્માવાળુ સાબરમતી ગુણ શિક્ષણ કાવ્ય બતાવ્યું. એ વાંચ્યું. વાંચતાં કાંઇ નવીન જ ચમત્કૃતિ જોઇ, અને અત્યાનંદાવેશમાં પ્રસ્તાવના લખવાનું માથે લીધું.

આચાર્ય શ્રીએ પાતાની જ પ્રચલિત માતૃભાષામાં આ કાવ્ય લખ્યું છે. તેમાં મદાકાન્તા અને હરિગીત બે છંદો મુખ્ય છે. તેમાં નવા યુગની નવી∷બહારરૂપે ગુજરાતીમાં પરિમલ આપતી ગઝલાે પણ છે. તિ. "

આ મહાકાવ્ય ઉપર ભાષ્ય લખવાના આશય નથી. માત્ર તેમાં રહેલી અદ્દભુત કાવ્ય-શકિત–સ્વાનુભવજ્ઞાન અને માનવગણને બાેધ આપવાની પ્રવૃત્તિ છેલેહ્છલ ભરેલી છે. જેથી આપણે તેમાંથી થાેડી પંકિતએા વાનગીરૂપે જોઈશું.

પ્રથમ વરસાેડા સાળરતીરે એકલશ્રૃંગી આશ્રમ-જે ૧૯૭૩ ના માગશર શુકી નવમીના રાજ એ આશ્રમમાં એટલે વૃક્ષાની ઘટાની શીળી છાંયમાં પાતે ધ્યાન ધરીને આત્માનંદ લુંટયા તે પ્રસંગે લખ્યું છે:—

વરસાડામાં સાયરતીરે આવતાં, એકલષ્ટ્રાંગી આશ્રમ દીઠા ખેશજો. વિવિધ જાતની વલ્લિએા હસ્રો ઘણાં, સ્થળ એકાન્તે ધ્યાને નાસે કલેશ જો–વરસાડા.

સાયરમતીની કુદરત શાભા કરય છે, ગાતાં મનહર પંખીએા શુભ ગાનજો, ઉચ્ચ ટેકરે આરાહી અવલોકતાં, ભક્ષુ પ્રકટતું કુદરતનું મન ભાન જો–વર.

સંત સાધુને પ્રભુ ભજનનું સ્થાન છે, એકલશ્રુંગી આશ્રમ આનંદકારજો, ધ્યાન ધર્યું પદ્માસન વાળા ધ્યેયનું, પૂર્ણોલ્લાસે હૃદય ઘર્ણું ઉભરાય જો–વર.

×

ધ્યાન કર્યું શુભ એકલશ્રૃંગી એાટલે, ચઢતે પહેારે ચઢતે આત્મ વિકાસ જો, અર્હું અર્દું વીર પ્રભુના જાપથી, આતમ તે પરમાતમ શુદ્ધ પ્રકાશ જો–વર.

આત્મધ્યાનના ભાગાને અડાબીડ ઘટાળાં વૃક્ષા, શીતળ સરિતાતટ, પહાડ, ટેકરા, એાંઘાં, ભાંચરાં કે ગુફાએા મળે એટલે થનગની ઊઠે અને પાતાનાં પ્રિયતમ એવાં ધ્યાન ધરવા બેસી જાય. એમ શ્રીમદ્દ વરસાડા જતાં ત્યાં આ આશ્રમ, તેના એાટલા, કુદરતની સધ્દિ, એકાંત જોયું ને ધ્યાનમગ્ન થયા તથા તે પર એક કાવ્ય લખી આશ્રમ અમર કર્યું.

શ્રીમદ્ વિજાપુર જન્મ્યા. સાબરકાંઠા. કુદરત પરના અગાધ પ્રેમ. જડમાંથી ગુણ લેવાની વિશાળ દ્રષ્ટિ, અને સં. ૧૯૭૨ માં જેઠ શુદ ૧ ના રાજ અમદાવાદથી વીહાર કરી નરાડાથી વળાદ આવ્યા. ઉપાશ્રયના સામે જ સાબરમતી સરીતા પુરબહારમાં વહી જતી જુએ છે ને ગુણાનુરાગ ઉભરાય છે. કાવ્ય સ્કુરે છે. તેએ કહેતા કે " કુદરતી દ્રશ્યામાંથી જેટલું જ્ઞાન લેવું હાય તેટલું લઇ શકાય છે. સાબરમતી—ઉછળતી ઉભરાતી નાચતી કુદતી જોઇને તેમાંથી શિક્ષણ સંબંધી વિચારા પ્રકટાવવાની સ્કુરણા પ્રકટી અને તત્સમયે આ કાવ્ય પ્રારંભ્યું. આ કાવ્ય પછી તેા પેથાપુર, ઉનાવા, લીંબાદરા, માણસામાં પછી વિજાપુરમાં લખાયું ને ત્યાં જ પૂર્ણ થયું. જેવું હુદયમાંથી પ્રકટ થયું હાય તેવું જનાને આપવું, એ પ્રતિદાનના નિયમને અનુસરીને કિંચિત પ્રવૃત્તિ થઇ છે. આ કાવ્ય સર્વદેશીય મનુષ્યાને ઉપયોગી થાય તેવું છે. કાઇ ધર્મ સાથે તે વિરાધાભાસ કરતું નથી. માત્ર ગુણચહણની જ દ્રષ્ટિ છે. મનુષ્યામાં ગુણા પ્રકટાવવા, તેમની ઉન્નતિ કરવા, મનુષ્યા દેશ સમાજ અને ધર્મની પ્રગતિ કરી શકે અને આત્મશક્તિઓની વૃદ્ધિ કરી શકે એવા જ્યાં ભાવ હોય તેને ગદ્ય વા પદ્ય કાવ્ય કહી શકાય."

આમાં પરસ્પરાપગ્રહ, જન્મભૂમિને ધન્યવાદ, સ્વાશ્રય પ્રવૃત્તિ, સ્વાશ્રયીને સહાય, પરમાર્થની યાત્રા, નવપરિવર્તન, નવરસે વહેવું, પ્રતિરાધકના નાશ, મનમેળથી ઠંડક, સ્વજાતિ મેળ, કુદરતની ખરી શાભા, તાપથી કિંમત, દુઃખ પછી સુખ, સાખરમતીપ્રતિ લાકોની પૃચ્છા, ઉત્તર, અવસ્થા ફરેછે, દાની ગવૈયા, અર્થીનું પાસે આવવું, પ્રીતિથી પરસ્પર સામા જવું, ઉપકારમય જીવન, કર્તાવ્યબાધ, આદિ વિષયા અ! કાવ્યમાં ચર્ચાયા છે. પૂર્જુત્યા અવલાકન ખૂબ આનંદ સાથે જ્ઞાન આપશે. બાદી તા—

झानळच दुर्विदग्धं ब्रह्मापि तं नरं न रञ्जयति ॥ આનબળથી દુર્વિદગ્ધાેનું બ્રહ્મા પણ શી રીતે રંજન કરી શકે દૈ કાવ્ય પરિચયઃ

> વ્હેતી ઝીણા કલરવ વડે, ઝીલતી મેઘવૃષ્ટિ. વ્હેતી વેગે જલપુર વડે. ખેલતી એાર સૃષ્ટિ, માઠા ઝીણા કલરવ વડે, વિશ્વને શીખ આપે, મીઠા શબ્દો ગુણુમણુભર્યા, સર્વના ચિત્ત વ્યાપે. ૧

× × ×

જળમાં પડેલા પત્થરાને, ધર્પતી આકપેલી, જડ પત્થરા પણ ગાળ થઇ, શાભા મઝાની આપતા, ચુરા કરીને પત્થરાના, રેતી સમ ઝીણા કરે, જડ પત્થરાથી નીકળ્યાં જે ઝરણ તેને શરણ દે. ૧૬

પીધુ ઘણું તવ પાણીને, રાણા પ્રતાપે પ્રેમથી, અવડ કશરા ટેક્યલા તેથા થયા જગ ગાછએા, કું બાહિમાર ને વિજલદે તવ પાણી પીને રાખીયું, નામે અમર જગમાં થયા, બેંદુ લહે છે બેંદને. કદ્

દહાડા ન સરખા કે!⊎ના, વહેતા જતા આ વિશ્વમાં, ચડતી જ ત્યાં પડતી થતી, પડતી જ ત્યાં ચડતી થતી, જેવી અવસ્થા આવતી, તેવી જ જીવા બાેગવે, અભિમાન કરવું ના ઘટે, એવું જ પાેતે શીખવે. ૪૦

×

વર્તન સતીનું એહવું, પતિને મળા પતિમય થતી, નિજ પૂર્વનું જે રૂપ તેને પાલટે પતિમય થતાં, નિજ રૂપ રૂદ્ધિ અપીંને પતિને મળા સતિયા રહે, પતિમય થવું સતિને ઘટે કુદરત તણાં એ કાયદા.

સાખરમતી શાભા ધરે, નવ નવ રાતુમાં નવનવી, શુભ નવનવા પરિવર્તાને લાગે નહીં અળખામણી, જે જે સમે સંયાગ જેવા ઉદ્દભવે તે ઝીલતી, અભિનવ રસાલી થઇ જતી, મૂળરૂપ કાયમ રાખતી. ક

×

×

ગતિરાધ કરતા પત્થરાના સૂરીને સૂરા કરે, મર્યાદ ખધક ભેખકાને સૂરીને સૂર્ણ જ કરે, પ્રતિરાધકાને સુર્ણ સમ કરવા શિખવતી લાકને, ગતિરાધકા સૂર્યા વિના પ્રગતિ ઝડિતિ નહીં થતી. ૬૭

× × દું કું અને બે બે અવાજે ગીત માતાં દેડકાં, ઉપજીવકાને યાચકા માયન કરે છે દાનીનાં, તવ રેલ સ્વારી આવતાં લધુવૃક્ષ નીચાં થઇ જતાં, નીચાં નમી ઉચાં થતાં એ રેલના ઉતર્યા પછી. ૯૧ અકકડ રહીને ના નમે તેને ઉખે3 મૂળથી, એથી મળે શિક્ષણ બહુ જમલેાકને મન જાણવું. ૯૫

્રે નિજ પ્યારીના આકર્ષ છે સાગરપતિ સામે જતેા, ક્રોળા ઉછાળા હસ્તથી એ મેટીને મેગાં થતાં. ૧૦૧

વાંડ્રી વહીતે કારણે, જગ વક્રતાને શાખવે, કલિકાળમાંહિ વક્રતા ધાર્યા વિના જીવાય ના, વૃક્ષાે સરક્ષ છેદાય છે, વાંકાં ન છેદાતાં અહાે, વ ચાય છે સરલા જતાે, વાંકા જતાે જીતી જાય છે ૧૦૮

જળયંત્ર નળથી ઘરઘરે જળ જાય અમદાવાદમાં, ઇચ્છા પ્રમાણે વાપરે લોકા રહે આનંદમાં તાપે તપેલા થાકતા સાંજે જેના ખાતા હવા, આખાદવા તારી બલી, તેને ન પહેાંચે સા દવા. ૧૧૩

×

દિનરાજ રાત્રિરાજ ને વનરાજ પાસે આવતા, પાણી જ પીવા કારણે તીચુ જ શિર્ષ નમાવતા, જેથી શિખામણ એ મળે છે નમ્રતા સૌને ઘટે, નીચુ નમ્યાયી જીવકની આપત્તીએા સર્વે મટે. ૧૩૧

કાળા મેવેા તુજ પર ચઢી ગડગડી ખૂળ ગાજે, વેગે વિદ્યુત્ ચમક ચમકી રાશનીથી વિરાજે, વર્ષા ુંવરસે ઘડઘડ રવે ચાતકા ખૂખ દાેડે, શાભા તારી અનૂષમ અહા કાેે આવે ન હાેડે. ૧૫૯

ગાજી વર્ષી ચમક ચમકા મેઘ તા થાય ધોળા, ધોળા ક્રીર્તામિષ નભ રહે, મેઘતા એહ એાળા, મેધા રાજા શુભ જગ ખરાે, દાતીમાં શ્રેષ્ઠ દાતી, સ્વારી તેની સુભિખ કરતી, તેથી શાેભે મજાતી. ૧૬૦

તારા વિષે ન્હાનાર મેાટા મહિપતિએ થઇ ગયા. કૈં ભાગીએ કે જોબીએ નામાવશેષે થઇ રહ્યા, કૈંમાનીએ કે જ્ઞાનીએ યાદી ન તેની આવતી, સાક્ષી સ્વરૂપી તું રહી યાદી શું તેની લાવતી ? ૧૮૭ જે દેશમાં જે ધર્મમાં જે ક્રામમાં શક્તિ નથી, તે દેશ આદિની થતી પડતી ખરી શિક્ષા કથી. ૨૨૨

જે જે ઉપાયે શક્તિએા સહુ જાતની ઝટ સાંપહે, તે તે ઉપાયા ધર્મ છે, શક્તિ વિના કંઇ નહી વળે, કાચાક વાચિક માનસિકા શક્તિએા સહુ કેળવા, સ્વાસ્તિત્વ રક્ષક શક્તિએાને મંત્ર તંત્રે મેળવા. ૨૨૪ અખ્યાત્મશક્તિ ખિલવા, ધ્રહ્માણી અંબાએ ખરી, ચકેશ્વરી પદ્માવતી નિજ આત્મશક્તિએા વહા, સાત્વિક રાજસ તામસી સહુ શક્તિએા છે અવનવા, શુબ શક્તિઓાને મેળવા, પરમાર્થ હેતે જન બવા. ૨૨૫

રાકિત યદિ નહિ મેળવી તેક, કેળવાયા નામના, શક્તિ વિનાના માનવા, કહેા જીવતા શા કામના ^{કુ} ૨૩૧

શખ્દ ધ્વની નિજ ધારીને, શિખવે જમત્તને સાનમાં, નિજ માતુભાષા ના ત્યજો, રે અન્ય ભાષા માનમાં. ૨૪૨

વિદ્વાન થાતાં શું વબ્યું, જો માતૃભાષા ના વદી, નિજ માતૃભાષા પ્રેમ વહ્યુ–દેશાન્નતિ છે ના કદી, નિજ માતૃભાષા જે તજે તે માતૃદ્રોહી જાહ્યુવા, નિજ માતૃભાષા પ્રેમને નિશ્ચય હૃદયમાં ચ્યાહ્યુવા. ૨૪૭

ગુજરાતી ભાષા સાક્ષરા નિજ માતૃતી સેવા કરે, નિજ માતૃભાષામાં સકલ શિક્ષણ કલાને વ્યાચરે. ૨૪૮

જેને જ તરતાં આવડે તે માલ પામે નવનવા, તરલું ન જો જમ આવડયું તા વ્યર્થ જન્મ વગાવવા. ૨૭૬ કુદરત ઘણો છંછેડીને, વિજ્ઞાનીએાએ શું કર્યું ? પાશ્રાત્ય લાેકાએ અરે! દેખા શું અતર સુખ વર્યું ? ૨૯૬

પરભાતમાં પૂજે રવિ કુંકુમ કિરણે!એ તને ! પૂજાય ત્યાં આશ્ચર્ય શું ? પરમાર્થની મૂર્તિ બને ? કુંકુંમ કિરણ તવ જળ વિષે પડતાં જ શાભા ખહુ થતી ! પરમાર્થ દેવીની અહેા જાણે જ કરતાં આરતી. ક્વપ

ભે એકડા ભેગા મળે અગીઆર જગ કહેવાય છે, ખંતે નદી ભેગી મળે ખળ પાણીમાં પ્રકટાય છે, ભેગા મળી ખહુ જન ઘણી શક્તિ જગત્માં મેળવે, ધાર્યા કરે કાર્યો ઘણાં શુભ સંઘશક્તિ કેળવે. કરછ

ઉપકાર સામરના ઘણા અવળાંધી કે પૂજા કરે,

બહુ દેાષ અછતા કાઢોને દુર્જન ઘણા નિન્દા બણે, ડીકા કરે બહુ જતની મનમાનતી મનમાં છડા, નહીં લક્ષ્ય દેતી તે વિષે સમબાવ વણ બીજાું નથી. દદ્દર

સાચું ન છાતું જગ રહે, દરકાર કાેની ના ધરાે, નિન્દા રતુતિ પર લક્ષ્ય વિશ્વ નિજ જીવન કરજો અતુસરાે. ૩૬૫

શ્રી સ્નાત્રપ્જા —શ્રંથાંક ૬૭. પૃષ્ટ સંખ્યા ૧૬. ભાષા ગુજરાતી–લીપી ખાલાવબાય કી. ૦–૧–૦. રચના સંવત ૧૯૮૦.

જયારે જયારે મહાન્ તિર્થં કર ભગવાનના જન્મ થાય છે ત્યારે ઇન્દ્રો ભક્તિભાવપૂર્વં ક પ્રભુના જન્માત્મવ કરે છે. તિર્થં કર ભગવાનના ખાળ સ્વરૂપને દેવા મેરૂ પર્વંત પર લઈ જાય છે ને ત્યાં સુગંધી દિવ્ય જળાભિષેક કરે છે. તે ભાવના લક્ષમાં રાખી સ્નાત્રપૂજા રચાઇ છે. ઘણા પૂર્વાચાર્યોએ આવી સ્નાત્રપૂજાઓ રચી છે પણ આસન્ન ઉપકારી પ્રભુ મહાવીરદેવની સ્નાત્રપૂજા કાઇની રચેલી ન હાવાથી શ્રી સંઘના આગ્રહથી શ્રીમદે આ સ્નાત્રપૂજા રચી છે. લગભગ સાંપ્રદાઇક સાહિત્ય હાવાથી તે જૈન ધર્મના ભાઇએાના ઉપયોગની છે. તેમાં જૂદા જૂદા રાગામાં સ્નાત્રપૂજાના વિધિ વિધાન સ્તવના વિગેરે સમાયલાં છે. પ્લેગ, કાલેરા, મહામારી કે અનાવૃષ્ટિ, અતિવૃષ્ટિ જેવા સમયે મંગલ–શાંતિતૃષ્ટિ માટે આવાં સ્તાત્ર વિધિથી ભાષાનાં આવે છે.

પૂજા સંગ્રહ ભાગ ૧. ગ્રંથાંક ६૦ માે. પૃષ્ટ સખ્યા ૪૧૭. ભાષા ગુજરાતી. લીપી ભાલાવખાય કી. ૧–૦–૦ પાકુ પુઢુ. રચના સંવત ૧૯૭૯ કા. શુ. ૧૫

ભગવાન પાસે ધુપ દીપ કુલ નૈવેદ્ય વિગેરે સાથે પૂજાઓ જૈન દેરાસરામાં જૈન ભાઇઓ છેના ભણાવે છે (કહે છે). પૂર્વાચાર્યાએ આ માટે જુદા જુદા લોકપ્રિય રાગામાં જુદી જુદી પુજાઓ અનાવેલી છે. સાંપ્રત સમયે ગાઇ શકાય, શ્રાતાઓ તે ઝીલી શકે અને સદ્ધો ધ પ્રભુભક્તિ યેાગ અને અધ્યાત્મિક ભાવનાના રસાથી ગુંથેલી એવી પુજાઓ ભકતાના આગ્રહથી શ્રીમદે બનાવી છે. તેમાં પણ પૂર્વાચાર્યાએ કે સાંપ્રાત આચાર્ય વિ. એ નહિ બનાવેલી તેવી પંચધાયાંગ પૂજા, અપ્ટાંગયાંગ પૂજા, ષડાવશ્યક પૂજા, મહાવીર જન્મ જયંતિ પૂજા અને ઘંટાકરણવીરપૂજા વિ. પૂજાઓ શ્રીમદે તદ્દન નિવન અર્થ ભાવપૂર્ણ, સુંદર રાગામાં અનાવી છે. વિચારક જ્ઞાત પામેલા અને અધ્યાત્મિકયાંગ—જ્ઞાન રસિક શ્રોતાઓ આ પુજાઓ ભણાવતાં મસ્તક ઉાલાવી ઉઠે છે ને ત્યારે પ્રભુભક્તિ અને નિજાતમામાં ડૂળી અનેક કમોના નાશ કરી આત્મસ્વરૂપ સમજી ઘણા આલ્હાદકારક ભક્તિરસ મેળવે છે. આમાં રનાનપૂજા પણ તદ્દન નિવન જ છે. ૩૭૦ પૃષ્ટોમાં ૨૩ પૂજાઓ સમાઇ છે. ઉપરાંત ઘંટાકરણ વીરની આરતી ગુરૂ આરતી—મંગલ દીપક તથા પ્રભુની આરતી મંગલ દીપક સ્વરચિંત જ છે. એકંદર જાતે જ વાંચી ગાઈ. દેરાસરામાં ભણાવી કર્તાના શુભ અને ગહન આશ્રયોને સમજાશે તા આત્માનું કલ્યાણ થશે.

પૂ**જાસંગ્રહ ભાગ ૧–૨**—ગ્રંથાંક ૬૬. પૃષ્ટ સંખ્યા ૬૧૦. ભાષા ગુજરાતી. લીપી બાલાવખાય. કી. ૨–૦–૦ રચના સંવત ૧૯૭૯. સાણુંદ.

અનાદિકાળથી પરમેધ્વર છે અને તેની પૂજા પણ અનાદિકાળથી લગભગ પ્રત્યેક સંપ્રદાયવાળાએા કરતા આવ્યા છે. પ્રભુની પૂજા જળ પુષ્પ ચંદન કેસર ધુપ દીપ અને ભકિત ભર્યાં સ્તવનાથી હૃદયના ભાવ ભકિત અને પ્રેમથી તથા પૂજન સામગ્રીથી થાય છે. આ પૂજાએા વાર્જિત્રા સાથે કેટલાક ભાઇએા અગર બ્હેના રાગ રાગણીમાં બાલે છે ને શ્રોતાવર્ગ તે સમુહ-ગીતની માકક ઝીલે છે ને પુજન થતું જાય છે. આમ ગવાતી પૂજાએ ઝીલતાં આત્માનંદ ભક્તિ રસની જે છાળા ઊંડે છે, જે ઝુંક જામે છે તે અદ્વિતીય એવં ભક્તિ રસમાં આત્માને એકાકાર બનાવી મુકે છે. એવી ગાવાની પૂજાઓના આ ળીજો ભાગ છે. લગભગ ૬૦૦ પૃષ્ટોમાં અનેક રાગામાં પ્રથક પ્રથક પૂજાઓ છે. બીજા ભાગમાં કુલ ૫૫૬ પૃષ્ટમાં ૩૩ પૂજાઓ છે. તે સાણું દ ૧૯૭૯ ના મહા શુદ્ર ૫ ની પ્રતિષ્ઠા પ્રસંગે શ્રીમદ્ ત્યાં પધારેલા ત્યારે ને તે પછી લખાઇ છે. આ પૂજાએા વાંચત્રા વિચારવા શિવાય તેમાં ઐાતપ્રાત ભરેલાે સદ્બાધ ચાેગ અધ્યાત્મ જ્ઞાન તથા પ્રેમભક્તિ રસના ઉપભાગ લઇ ન શકાય. ભક્તિ અને બાધ ભાઇ-ખહેન છે. તે જ્ઞાનીઓનાં સંતાના છે. દિવ્ય પ્રદેશમાંથી તેનું પ્રક્રીકરણ છે અને તે જ્યાં જાય ત્યાં માનવતા અને મહાનપણું પ્રસરાવે છે. ગમે તેવા દુષ્ટ નાસ્તિક અને ધર્મના ઇન્કાર કરનાર પણ આ બે દેવબાલનાં સમાગમે સજ્જન–ચારિત્ર્યવાન અને પ્રભુભકત માનવ અને છે. આવી ઉમદા કાેહીનૂર સમાન પૂજાએ તેના વાંચક ગાયક શ્રોતાઓને ઊધ્વ માર્ગે લઇ જાવ અને આત્મકલ્યાણ સધાવી પ્રભુના-પ્રભૂતાના સાક્ષાત્કાર કરાવા. એ અભિલાષા.

જેન ઐતિહાસીક રાસમાળા. ગ્રંથાંક ૨૪ મા. પૃગ્ટ સંખ્યા ૨૬૭. ભાષા. ગુજરાતી. કિં. રૂા. ૧–૦–૦ સંવત ૧૯૬૯. અપેલુપત્રિકા અમદાવાદના નગરશેઠ કસ્તુરભાઇ મહિલાઇ પ્રેમાલાઇ.

જૈનધર્મમાં અનેક પ્રભાવિક પુરુષા થઇ ગયા છે. અનેક મહાન કીર્તિવાન સત્કાર્યો થયાં છે. પરંતુ ઇતિહાસની આરસી નહિ હોવાથી તેમાંથી પ્રકટ થાય તેવા પ્રકાશ પડી શકતા નથી. અત્યાર સુધીમાં ઇતિહાસ તરફ દુર્વંક્ષ અપાયું છે. એટલું જ નહિ પણ તે પ્રત્યે બીલકુલ રસ લેવાયા નથી. તેથી જગતને જૈનધર્મના સત્ય ઇતિહાસનું ભાન આપી શકાયું નથી. આજ કારણે જૈનધર્મ અમુકની શાખા છે એવા ભયંકર ને કૂર આઢ્રોપા થવા પામ્યા છે અને જો વખતસર ઇતિહાસપટને જેટલા મળી શકે તેટલા ભેગા કરી વિસ્તારતા નહિ જઈએ તા ભાવમાં જૈનધર્મનું જાજવલ્યમાન સ્વરૂપ શું હતું તેની ઝાંખી પણ કરાવી શકીશું નહિ, એટલું જ નહિ પણ તે અસ્તિત્વમાં છે કે નહિ તે સંબંધી અન્યાનું લક્ષ સુદ્ધાં આકર્ષી શકીશું નહિ, એટલું જ નહિ પણ તે અસ્તિત્વમાં છે કે નહિ તે સંબંધી અન્યાનું લક્ષ સુદ્ધાં આકર્ષી શકીશું નહિ આથી જ થઇ ગયેલા મહાન આચાર્યો, ગૃહસ્થ નરરતના અને રત્નકર્ણિકા સમી સન્નારીઓના રાસા (ઇતિહાસ) કાબ્યામાં પ્રાચીન ગુજરાતી ભાષામાં તદન સત્ય રીતે પરિશ્રમપૂર્વંકના ઘણા પ્રયાસે દેશના જીદા જીદા ભંડારામાંથી પ્રતા મેળવી અત્ર આપવામાં આવ્યા છે. આ રાસામાં આવતા આચાર્યોના શિષ્યા અને જૈન નરવીરાના વંશજે અદ્યાપ હયાત છે ને આપણને ઇતિહાસની સાક્ષી પુરવા માંજીદ છે.

આવા રાસાઓ બહાર પાડવા પ્રથમ પણ પ્રયાસા સેવાયા છે. આમાં માટે ભાગે (વર્ત માન રાજનગર) અમદાવાદના માટા ફાળા છે. ને તે વખતના મહાન કાર્ય દક્ષ ધર્મ ધારક ને સંરક્ષક એવાં શ્રેષ્ઠિઓના કુટું બમાં આજ પણ નગરશેઠાઇ ચાલી આવે છે. આ રાસ-માળાનું નિવેદન ને સમાલાચના સુપ્રસિધ્ધ જૈન વિદ્વાન શ્રી. માહનલાલ દ. દેસાઈ. એમણે કરેલ છે.

આ રાસમાળામાં રાસાે ગુજરાતીમાં છે. જૈન સાહિત્યમાં તે સારા ભાગ ભજવે છે અને તેની શરુઆત ૧૪ મા સૈકાથી થયેલી જણાય છે. પંદરમા સૈકામાં તેથી સારી રીતે વધુ પ્રમાણમાં થાેડા લખાયલા મળી આવ્યા છે. ત્યાર પછી સાેળમી સદીની શરૂઆતથી હમણાંની સદીના આરંભ સુધીમાં ગુજરાતીમાં લખાયેલા જૈન રાસાે ઘણા દેખાય છે.

આ રાસાની પ્રથમ દર્શ'ને પ્રતીત થતી ઉપયાગિતા આ પ્રમાણે છે:

- (ઝ) આ રાસાએ –
- ૧ ગુજરાતના ઇતિહાસ નક્કી કરવામાં. દાખલા તરીકે કુમારપાળ વસ્તુપાળ જગડુશાહ આદિ –
 - ર ગુજરાતી ભાષાના અવતાર વિકાસવૃદ્ધિના સંશોધનમાં.
 - ૩ પ્રાચીન ગુજરાતીના નમૂના માટે.
- જ હાલની સંસ્કારી ગુજરાતી ભાષામાં અપરિચિત નવા પણ ઉપયોગી શખ્દાનું ભંડાળ (Enriching) વધારવામાં અને --

પ ગુજરાતી ગદ્ય પદ્ય લખવાની શરૂઆત જૈન લેખકાએ કે બીજાઓએ કરી તે નક્કી કરવામાં ઉપયોગી થાય તેમ છે.

જૈનધમેની પૂર્વની જાહાં ઝલાલી, આચાર્યો સાધુઓ જૈન શ્રેષ્ટિઓ અને વીર જૈન સન્નારીઓએ જૈન ધર્મના ઉત્થાન માટે આપેલા ભાગ, મુસ્લીમ બાદશાહાને આશ્ચર્ય પમાડે તેવાં સાહસા કરી મેળવેલી મહાન તીર્થો આદિ માટેનાં સ્વાતંત્ર્ય ફરમાનાની સનંદાની બક્ષીસા, મેળવેલા જીવદયા પરળવાના દિવસાની બક્ષીસા, તત્સમયના જૈનોની જાહાજલાલી ધર્મ ચુસ્તતા અને ધર્મના ઉદ્યોત, આચાર્યો સાધુઓનાં તપ ત્યાગ અને ધર્મ પ્રભાવનાથી કરેલા ચમત્કારાથી વા શાસ્ત્રાર્થીથી બાદશાહાને આશ્વર્ય પમાડી ધર્મ પ્રચાર કરવા વગેરે બાળતાથી આ રાસાઓ ઉભરાય છે. ઉપદેશાત્મક ઇતિહાસીક કડીઓમાં કાવ્ય કુસુમા વડે ગુંચેલા આ સંભાર નિષ્ટ અને સુવાચ્ય છે. આ વસ્તુઓ—રાસાઓ મેળવી—પ્રસિધ્ધ કરવા શ્રીમદ્ને ઘણુ આવશ્યક ને ઇષ્ટ જણાતાં પાત્રે તે કાર્ય ઉપાડયું. પૂર્ણ કર્યું.

આ રાસાએામાં નીચે પ્રમાણે રાસાએા છે :—

- ૧ શ્રેષ્ટિવર્ય શ્રી શાંતિદાસ (વિદ્યમાન અમદાવાદના નગરશેઠના પૂર્વ જો) રાસકાર શ્રી ક્ષેમવર્ષન શ્રી હીરવિજયસુરિની નવમી પાટે થયા છે. રચના ૧૮૭૦ માં થઇ છે. (શ્રી હીરવિજયસુરિની ૬૯ મી પાટે મહાન ક્રિયાપાત્ર ચમતકારીક શ્રી નેમસાગરજી થયા તેમના શ્રી રવિસાગરજી, તેમના શ્રી સુખસાગરજી, અને તેમના તે ચરિત્ર નાયક ચાગનિષ્ઠ આચાર્ય શ્રી ખુદિસાગરજી થયા.)
- ર **શ્રી. વખતચંદ રોઠ** આ રાસ પણ શ્રી ક્ષેમવર્ધન એમણે ૧૮૭૦ માં રચ્યેા છે ને વખતચંદ શેઠના સ્વર્ગવાસ બાદ બે માસે સપૂર્ણ કર્યો છે. (૧૮૭૦ અષાઢ શુદ્ધ ૧૩ ગુરૂવારે)
- ૩ **શ્રી લિફિમસાગર સુરી. જન્મ ૧**૭૨૮ ચૈત્ર શુદ્ધ ૫. સ્વર્ગવાસ ૧૭**૮૮**. અધ્ધિન માસ. રાસકાર વાચક રામવિજયજ ઉપાધ્યાય.
 - ૪ કલ્યાણસાગર સુરી.
- પ **નેમિસાગર ઉપાધ્યાય**. રાસકાર શ્રી. વાચક વિદ્યાસાગર શિષ્ય કૃપાસાગરે ઉજ્જયનીમાં ૧૬૭૪ માં માગશર શુદ્ધ ૧૨ ના રાજ રચ્યાે છે.
 - ६ શ્રી. વિજયદેવ સુરી. રાસકાર કવિ કૃપાવિજયના શિષ્ય શ્રી મેઘવિજય છે.
 - ૭ શ્રી. વિજયાન દ સુરી. ૧૬૪૨ માં જન્મ. રાસકાર શ્રી. લાભવિજયગણિ.
 - ૮ શ્રી. કલ્યાણવિજયગણિ. (જેમની પાટે શ્રીમદ્ર યશાવિજયજી ઉ. આવે છે.
- ૯ શ્રીમદ સત્યવિજયજ (તેમના સમકાલીન વિખ્યાત વાચકવર ઉ. યશે વિજયજ શ્રી. વિનયવિજયજ ઉપાધ્યાય. શ્રી આનંદઘનજ શ્રી. ઉ. માનવિજય ગણિ ધર્મ સંગ્રહના રચિયતા) શ્રી જ્ઞાનવિમલસુરી જેમના વિમલ ગચ્છ હજી ચાલે છે. ધર્મ મંદિર ગણિ. શ્રી. રામવિજયજી. શ્રી લાવણ્ય સુંદર. ગુજરાતીમાં ધર્મ સાહિત્યની ધારાઓ વહવનાર આ

બધા હતા. પ્રખ્યાત દિગંભર કવિ શ્રી. બનારસીદાસ, સમયસાર રચયિતા, અન્ય દર્શનીઓમાં શ્રી. રામદાસ શ્રી. તુકારામ શ્રી. કવિ પ્રેમાનંદ શ્રી. શામળ, અખા–ભગત, આ સમયે હતા.)

૧૦ શ્રી. કેપુરવિજયજગાિષુ. રાસકાર શ્રી જિનવિજયજી. રાસરચના વડનગરમાં સં. ૧૭૭૯ ના આશાે સુદ ૧૦ શનિવાર.

૧૧ **શ્રી સમાવિજય ગણિ** રાસકાર તેમના જ શિષ્ય શ્રી જિનવિજયછ. સ્વર્ગવાસ સં. ૧૭૮૬.

૧૨ શ્રી જિનવિજયજગણિ. જન્મ સં. ૧૭૫૨. અમદાવાદ સ્વર્ગ ગમન-પાદરામાં તેમના ચાતુર્માસમાં. સં. ૧૭૯૯ શ્રાવણ શુદ્ધ ૧૦. રાસકાર શ્રી ઉતમવિજયજી. શ્રી. જિન-વિજયજી શ્રી. પદ્મવિજયજી શ્રી. પાદરા સ્તુપમાં હાલ વિદ્યમાન છે.

૧૩ શ્રી ઉતમવિજયજ પંન્યાસ. જન્મ અમદાવાદ સં. ૧૭૬૦. નામ પુંજાશા. (તેમના પરમ ઉપકારક શ્રી. દેવચંદ્રજી મહારાજ) સ્વર્ગ વાસ ૧૮૨૭ મહા શુદ ૮. રાસકાર શ્રી. યદ્મવિજયજી. રાસરચના સં. ૧૮૨૮ ના પાેષ શુદ ૭. રવિવાર.

૧૪ ૫. શ્રી. **પદ્માવિજયજી.** જન્મ અમદાવાદ. સં. ૧૭૯૨ ભાદ્રપતી શુકલા ૨. નામ પાનાચંદ. દિક્ષા શ્રી. ઉત્તમવિજય પાસે સં. ૧૮૦૫ વસંતપંચમી. સ્વર્ગવાસ સં. ૧૮૬૨ ચૈત્ર. શુદ્દ ૪. રાસકાર શ્રી રૂપવિજયજી. સં. ૧૮૬૨ વે. શુ. ૩ આનંદપુરમાં. રચના.

આ પ્રમાણે ૧૪ રાસાએ આ ગ્રંથમાં છે. ઘણા ખરા જેમના રાસ રચાયા તે તેમના શિષ્યોએ રચ્યા હાેઇ વિશ્વાસપાત્ર ગણાય. સાહિત્યપ્રેમીઓ, વીરતાના પૂજારીઓ, સંતોના શ્રધ્ધાળુએ પ્રાચીનતાના પ્રેમીએા, ભક્તો, એ આ રાસસંગ્રહ એક વાર અવશ્ય વાંચવા ભલામણ છે.

રતવન સંગ્રહ ગંથાંક ૧૦૭ માે. પૃષ્ટ સંખ્યા ૨૨૪. ભાષા ગુજરાતી. કીં. ૦-૧૦-૦ પાકુ પુઢું. રચના સંવત. ૧૯૭૮ શરદપુર્ણિમા. મહેસાણા.

પ્રભુ પાસે જનાર ભક્ત પ્રભુની પૂજા કરવા ઇચ્છે છે. તે ધુપદીય જલાભિષેક કેસર ચંદન બરાસ કસ્તુરી પુષ્પો, આદિથી પૂજન કરી તત્પશ્ચાત સ્તવના ભાવપૂજન કરે છે. તે પ્રસંગે પ્રભુ લક્તિ મહિમાનાં ગાણાં ગાય છે. દેહ ભાન ભૂલી ભક્તિવશ પ્રભુથી એકાકાર ખની જાય છે; તેવાં ભક્તિ રસ ભરપુર સુંદર રાગામાં સદ્ધાધ યાગ અધ્યાત્મ આદિ ભાવ પરિપરિર્ણું ગીતા શ્રીમદે લખ્યાં છે ને પાતેજ જાણે પ્રભુ પૂજતા ભક્તજન બની જાયછે. સ્તુતિએ દેવવંદન સ્તવના ચૈત્યવંદના વિગેરે વિપુલ ભક્તિ રસ સંભાર આ સ્તવનસંગ્રહમાં લયા છે. સવાખસા હેમી સાઇઝના ઉત્તમ કાગળાનાં પૃષ્ટ અને પાકુ પુઠુ છતાં દશ આના કિંમત. અધ્યાત્મ જ્ઞાન પ્રસારક મંડળના રવૈયા પડતરથી એાછી કિંમતે ગ્રંથા વેચવાના છે તે સત્ય લાગે છે. શ્રીમદ્ના પણ એવા જ ઉપદેશ અને સૂચન હતાં.

(૮) **સ'સ્કૃત ગ્રંથાે—૧** શુદ્ધોપયાેગ, ૨ દયા ગ્રંથ, ૩ શ્રેહ્યિક સુબાધ, ૪ કૃષ્યુગીતા, પ સંઘકર્તવ્ય, ૬ પ્રજાસમાજ કર્તવ્ય, ૭ શાેકવિનાશક, ૮ ચેટકબાેંધ,

૯ સુંદર્શ'નાસુબાધ, ૧૦ અધ્યાત્મગીતા, ૧૧ આત્મસમાધિશતક, ૧૨ જીવકપ્રબાધ, ૧૩ આત્મસ્વરૂપ, ૧૪ કમે યોગ, ૧૫ પ્રેમગીતા, ૧૬ જૈનગીતા (ગચ્છમત પ્રબાધમાં), ૧૭ આત્મદર્શન ગીતા (આત્મ પ્રદીપમાં), ૧૮ શિષ્યાપનિષદ્, ૧૯ જૈનોપનિષદ્, ૨૦ યાગપ્રદીપ યુંથ (પરમાત્મજયાતિમાં), ૨૧ આત્માનુસાશન (પરમાત્મ જયાતિમાં), ૨૨ સામ્યશતક (પરમાત્મશતક).

શ્રીમદ્ના રચેલા સંસ્કૃત ગ્રંથાની સંખ્યા ખાવીસ છે. ગુજરાતી ભાષામાં જેમ તેઓ સિદ્ધહસ્ત લેખક ગણાય છે, ઉત્તમ કાેટિના ભાવનાશીલ ધર્મક વિરસ્ત ગણાય છે તેમ તેઓ શ્રીગિવાણ ગિરામાં એક ઉચ્ચ કાેટિના સિદ્ધહસ્ત લેખક પુરવાર કરતા તેમના ગ્રંથાની સિમિક્ષા કરવી ઘટે. જે કાર્ય સારા સંસ્કૃતના અભ્યાસીનું હાેઇ તેમને ભળાવીશું. આમાંના આત્મદર્શન ગીતા, યાગપ્રદીપ, આત્માનુશાસન, સામ્યશતક એ ચાર ગ્રંથા બીજા શ્રીમદ્ રચિત ગ્રંથામાં છપાયેલા છે:—

- (૧) આત્મશુદ્ધોપચાગ—ગ્રંથાંક ૬૯. પૃષ્ટ સંખ્યા ૬૮. શ્લેષ્ક્ષ્મધ્ધકાવ્ય. પંકિત ૧૬૦૬. ભાષા સંસ્કૃત. રચના સંવત ૧૯૭૯. વિજાપુર.
- (૨) **દયાગ્રાંથ**—ગ્રાંથાંક ૭૦. પૃષ્ટ સંખ્યા ૭૦. પંકિત ૮૫૮. ભાષા સંકૃત. રચના સં. ૧૯૮૦. શ્રી. મહુડી ઘંટાકરણવીર સ્થાને.
- (૩) શ્રે**ણિક સુબાધ**—ગ્રંથાંક ૭૦. પૃષ્ટ સંખ્યા ૨૨. પંદિત ૨૬૮. ભાષા સંસ્કૃત, રચના સંવત ૧૯૭૯. વિજાપુર.
- (૪) કૃષ્ણુગીતા--ગ્રંથાંક ૭૧. પૃષ્ટ સંખ્યા ૨૭. પંક્તિ ६६६. ભાષા સંસ્કૃત. રચના સંવત ૧૯૭૫. પાદરા (ચાતુર્માસમાં).
- (૫) સ'ઘકતિ વ્ય-ગ્ર'શાંક ૭૩. પૃ. સં. ૧૧. પંક્તિ ૨૧૦. ભાષા સંસ્કૃત. રચના સંવત ૧૯૭૯. ચાતુર્માસ. વિજાપુર.
- (६) **પ્રજાસમાજ કેત[િ]્ય**—શ્રંથાંક ૭૪**.** પૃ. સં. ૧૨. પંક્તિ ૨૩૮. ભાષા સંસ્કૃત. રચના સં. ૧૯૭૯. ચાતુર્માસ. વિજાપુર.
- (૭) શાેકવિનાશક--ગ્રંથાંક ૭૫. પૃ. સં. ૨૦. પંકિત ૨૪૮. લાષા સંસ્કૃત. રચના સં. ૧૯૭૯. ચાતુર્માસ. વિજાપુર.
- (૮) **ચેટક બાેધ**—ગંથાંક ૭૬. પૃ. સં. ૪. પંકિત ૫૦. ભાષા સંસ્કૃત. રચના સં. ૧૯૭૯. ચાતુર્માસ. વિજાપુર.
- (૯) સુ**દર્શના સુબોધ**--ગ્રંથાંક ૭૭. પૃ. સં. ૧૦૯. પંકિત. ૧૬૬૮. ક્ષાષા સંસ્કૃત. રચના સં. ૧૯૭૯. ચાતુર્માસ. વિજાપુર.
- (૧૦) **અધ્યાત્મ ગીતા**—ગ્રંથાંક ૯૩. પૃ. સંખ્યા ૫૨. પંકિત ૧૦૫૮. ભાષા સંસ્કૃત. રચના સં. ૧૯૮૦. શ્રાવણી પૂર્ણિમા. પેથાપુર.

- (૧૧) **આત્મસમાધિ શતક**—ગંથાંક લ્૪. પૃ. સં. ૧૨. પંકિત ૨૪૦. ભાષા સંસ્કૃત. રચના સં. ૧૯૮૦. શ્રાવણ સુદ્દ છ. પેથાપુર.
- (૧૨) **૭વકપ્રભાધ**—ગ્રંથાંક ૯૫. પૃ. સં. ૩૪. પંકિત ૧૫૧. ભાષા સંસ્કૃત. રચના સં. ૧૯૮૦. પેથાપુર.
- (૧૩) _અ આત્મસ્વરૂપ—ગ્રંથાંક ૯૬. પૃ. સં. ૪૧. પંકિત ૫૧૮. ભાષા સંસ્કૃત. રચના સંવત ૧૯૬૧. મહા શુદ્ધ ૧૦. માણસા.
- (૧૩) વ પરમાત્મ દર્શાન—ગ્રંથાંક લ્હ. પૃ. સ^{*}. ૪૬. પંકિત ૧૦૫૮. ભાષા સંસ્કૃત. રચના સંવત ૧૯૬**૦. મે**સાણા. અષાડ ક્ષુદ્ર પ
- (૧૪) **કમ[્]યાગ—ગંથાં**ક **૫૦.** પૃષ્ટ સંખ્યા (ગુજરાતી સહિત) ૧૦૧૨. ભાષા સંસ્કૃત–ગુજરાતી. રચના સંવત ૧૯૭૩. મહા શુદ્ર ૧૫. શ્લાેક ૨૭૨.
- (૧૫) **ગેમગીતા**—ગ્રંથાંક ૧૧૦. પૃ. ૫૮. ૫ંકિત ૧૩૬૨. ભાષા સંસ્કૃત. રચના સં. ૧૯૮૦.
- (૧૬) જૈનગીતા—ગ્રંથાંક ૩૯–૪૦–૪૧ (ગચ્છમત પ્રભંધમાં અંતર્ગત). પૃષ્ટ સંખ્યા ૩૫. ભાષા સંસ્કૃત. પંકિત ૫૦૬, રચના સંવત ૧૯૭૩. વૈશાખ વકી ૫. માણસા.
- (૧૭) **આત્મદર્શન ગીતા**—ગંથાંક ૬. (આત્મપ્રદીપ ગ્રંથાંતર્ગત) પૃષ્ટ સંખ્યા ૧૬. ભાષા સંસ્કૃત. પંકિત ૩૬૪. રચના સંવત ૧૯૬૫. જેઠ શુદ્ધ ૧૩. અમદાવાદ.
- (૧૮) **શિષ્યાપિનિષદ્દ**—ગ્રંથાંક નથી. પૃષ્ટ સંખ્યા (ગુજરાતી સહિત) ૫૩. ભાષા સંસ્કૃત. પંકિત ૭૯. રચના સંવત ૧૯૭૩. શ્રા. શુક ૨ શનિવાર. પેથાપુર.
- (૧૯) જૈ**ના પ**નિષદ્દ—ગ્રંથાંક ૪૫. પૃ. સં. (ગુ. સહિત) ૪૧. રચના સં. ૧૯૭૩. અશાડ શુદ્દ ૭. પેથાપુર.
- (૨૦) **યાગપ્રદીપ ગ્રાંથ**—ગ્રાંથાંક ૯ (પરમાત્મ જયાતિમાં અંતર્ગત) પૃષ્ટ સંખ્યા ૧૧, પંક્તિ ૨૮૪. રચના સંવત ૧૯૮૦. શ્રાવણી.
- (૨૧) આત્માનુશાસન—ગ્રંથાંક ૯ (પરમાત્મ જયાતિમાં અંતર્ગત) પુ. સં. ૧૩. પંકિત ૧૫૪. રચના સં. ૧૯૮૦.
- (૨૨) **સામ્યશતક**—શ્રંથાંક ૯. (૫. જયાે. અંતર્ગત) પૃ સં. ૯. પંકિત ૨૧૨. રચના સંવત ૧૯૮૦.

આ પ્રમાણે સંસ્કૃત ભાષામાં શ્રીમદે રક યોગાધ્યાત્મજ્ઞાન રસપરિપૂર્ણ, જ્ઞાન અર્થ-ભાવગાંભિયાદિ ભાવવાળા ગ્રંથા રચ્યા છે. દરેક ગ્રંથ સ્વતંત્ર ટીકાનુવાદ માંગે છે. મંડળ હજી તે કરાવી શક્યું નથી. કાઇ ભાગ્યશાળી તે કરશે વા કરાવશે ત્યારે એનાં વાંચનથી વાંચકાને ખરે જ તે જૂદા જ પ્રદેશમાં લઇ જશે, આત્મકલ્યાણનું ભાન કરાવશે. ઇત્યલ વિસ્તરેણ.

સમાપ્ત

શ્રીમદ્ ખુક્સિયાગરસૂરીશ્વરજી કૃત —૧૦૮ અમર શિષ્ય-ગ્રંથા—

	્રિપ્રકાશક : શ્રી. અધ્યાત્મન્ના	ત પ્રસાર	કે મહળ	: પાદરા]	
નં.	નામ	પ્રેપ્ડ	ભાષા	રચના	રચના
	•			સ્થળ	સંવત
٩	• • • • • • • • • • • • • • • • • • • •	२०६	યુ.	માણસા	१५६४
ર	અધ્યાત્મ ગીતા, આત્મ સમાધિશતક, 🍞				
:	જીવનપ્રયોધ, આત્મસ્વરૂપ, પરમાત્મ– } દર્શન આદિ પ્રાંથ પ તો સમાવેશ.	૨૦૫	સં.	વિજાપુર	16/1
3	અધ્યાત્મશાંતિ	૧૨૫	ચુ.	પાદરા	१६५६
४	અનુભવપ ^ર ચીશી	२४८		મૂળ પાદરા ઊકા વિજાપુર	૧૯૬૫ ૧૯ ૬૫
ų	અાન દેધન પદ ભાવાર્થ સંગ્રહ	(00	ગુ.	પાદરા	१५६८
۶	આત્મપ્રકારા	400	યુ.	સાર્ણ દ	१५६४
19	અ ાત્મ પ્રદીપ	૩ ૫૧	સં. ગુ.	અમદાવાદ	१७६५
4	न्भात्मतत्त्व दर्श न	૧૧૦	ગુ . સં.	વિજાપુર	१६७४
Ŀ	આગમસારાહાર	४७०	યુ. સ ં.	પાદરા	9696
90	આત્મશકિત પ્રકાશ	१४०	ગુ.	પેથાપુ ર	१७६२
૧૧	અ ાત્મદર્શન	१५०	હિન્દી ચુ.	મહુડી	१६८१
૧૨	આત્મશિક્ષા ભાવના પ્રકાશ	૧૨૦	ગુ.	વીજાપુર	१६८०
૧૩	અધ્યાત્મ ભજનસંગ્રહ	२००	ગુ. હિ.	વિહારમાં 🗆	१८६७
१४	⊌શાવાસ્યાપનિષક (જૈન દહ્ટિએ)	३ ६०	ગુ. સ ં .	પ્રાંતિજ	१७८०
૧૫	કક્કાવલી સુભાધ	४६०	ગુ.	વિજાપુર	१६८१
૧ ૬	કર્મયાગ	9000	સં. ગુ.	મ્હે સા ણા	१६७३
૧હ	કર્મ પ્રકૃતિ	600	સં. ગુ. મા.	પાદરા	१६७६
٩٧	કન્યાવિકય નિષેધ	રરપ	ગુ.	મહુડી	1661
96	ગુજરાત બુહદ વિજાપુર વૃત્તાંત	300	ગુ. સ ં .	વિજાપુર	१६७३
	ગુણાનુરાગ કુલક	રપ	ગુ.	સુરત	१८६६
	ગહુલી સંગ્રહ ભાગ−૧	૧૧૨	ગુ.	પાદરા	1608
	ગહુલી સંગ્રહ ભાગ–ર	૧૨૫	ગુ.	પાદરા	१७७६
	ગુરુગીત ગહુલી સં ગ્રહ	२००	યુ.	विज्ञपुर	१७७६

ર

નં.	નામ	પૃષ્ઠ .	બ ાષા	રચના	રચના
२४	ગુરુ ભાધ	૨૪૦	ગુ.	વિહારમાં	1650
રપ	ચિંતામણી	૧૨૫		પાદરા	1660
२६	જૈનધર્મ ની પ્રાચીન-અર્વાચીન સ્થિતિ	200	ચુ.	અમદાવાદ	१५६८
રહ	જૈનગચ્છમતપ્ર'ભધ જૈનસંધ પ્રગતિ ગીતા	. 600	યુ.	માણસા	૧૯૭૩
	જૈતધાર્મિ'ક પ્રતિમાક્ષેખ સંગ્રહ ભાગ–૧	300	ચુ.	પેથાપુર	૧૯૭૩
	જૈનાપનિષદ	૫૦	ગુ.	પેથાપુર	१८७३
30	જૈન ધાર્મિક પ્રતિમાક્ષેખ સંગ્રહ ભાગ–ર	२८०	ગુ . સ ં. મા. (હે. પેથાપુર	१६८०
૩ ૧	જૈન–ખ્રિસ્તી ધર્મનાે મુકાયલા	२२०	ચુ.	પ્રાંતિજ	१७८०
	જૈનસૂત્રમાં મૂર્તિ પૂજા	6 5	ગુ.	વિજાપુર	१७८१
33	જૈનઐતિહાસિક રાસમાળા ભાગ-૧	૧ ૭૫	ચુ.	મુ ંબઇ	9656
	तत्त्विंह	२३०	ગુ.	અમદાવાદ	9655
૩૫	तत्त्ववियार	૧૨૫	યુ.	મહુડી	१६८१
3 5	તત્ત્વન્ઞાનદીપિકા	૧૨૪	ગુ.	વિહાર	१८६०
૩હ	તીર્થયાત્રાનું વિમાન	७८	ચુ.	દમણ	૧૯૬૭
3 ረ	દેવવ દન રતુતિ સ્તવન સંગ્રહ	૧૭૫	ચુ. મા .	મહેસાણા	1602
3હ	શ્રીમદ દેવચંદ્રજી ભાગ–૧	१०२८	સં. મા. ગુ.	પાદરા	१८७४
४०	ુ, ,, બાગ-ર	૧૨૦૦	સં. મા. ગુ.	પાદરા	१७७४
	દેરવિલાસ–દેવચ ૬જી જીવન	२३०	ગુ. મા.	પે ઠાપુ ર	૧૯૮૨
	દેવચંદ્રજીતું ગુર્જર સાહિત્ય (નિખધ)	32	ગુ.	પાદરા	१७८०
	ધાર્મિક મદ્યસં ગ્રહ પત્ર __ સદુપદેશ ભાગ–૧	७६०	ગુ.	પેથાપુર	१८७३
	ધામિ [°] ક શકાસમાધાન	પં૦	ગુ.	મહુડી	9.629
	ધ્યાનવિચાર	७०	ચુ.	પાદરા	૧૯૫૮
४६	પ્રતિજ્ઞાનું પાલન		ગુસં.	પેથાપુર	૧૯૭૩
૪૭	પરમાત્મજયાતિ	પ ૦૦	ગુ. સ ં.	અમદાવાદ	१८६६
४८	પ રમાત્મદર્શન	૪૨૫	ગુ. સ [∶] .	મેસાણા	१८६८
४७	પત્ર સદુપદેશ ભાગ–૨	પ ૭૫	ચુ.	વિહાર	૧૯૭૯
પુ ૦	પત્ર સદુપદેશ ભાગ–૩	900	ગુ.	વિહાર	१६८०
ય૧	પૂજાસંગ્રહ ભામ–૧	४१६	ગુ.	મેસાણા	૧૯૭૯
યર	પૂજાસંગ્રહ ભાગ–૧–૨	ક ૧૫	યુ.	પેથાપુર	9640
પુર	પ્રેમગીતા	७०	સં.	વિહાર	૧૯ ૮૧
	બજનસં યુદ્ધ ભ:ગ–૧	२००	ગુ.	અમુદાવાદ	१५६३
પપ		३ ६६	ચુ. હિ.	વિદ્યાર	૧૯૬૫
યુક્	,, ભાગ–૩	ર૧૫	શુ _. હિ.	ક્રાવિ ઠા	૧૯ ૬૫
૫૭ ૫ ૮		३४४	ચુ. હિ .	વિહાર	1664
••	,, બાગ-પ તથા (ગ્રાન દીપિકા	१६०	યુ.	વિજાપુર	१८६७

ક

નં.	નામ	ષ્ટુષ્ટ	બાવા	રચના	રચના
પહ	બજનસંગ્રહ ભાગ–૬ કવાલી સંપ્રહ	२००	ગુ.	મુ ંબઇ	9682
ξo	,, ભાગ-૭	9 5 0	. ચુ.	વિહાર	1682
६१	,, ભાગ-૮	ረህ፡	ગુ. હિ .	પેથાપુર	9603
६२	,, ભાગ-૯	५८०	યુ. હિ. સં .	વિજાપુર	૧૯૭૯
६३	,, ભા-૧૦	२००	ચ . હિ.	વિજાપુર	૧૯૭૯
६४	,, ભા–૧૧	२२०	ગુ.	વિજાપુર	१५८१
૬૫	ભારત સહકાર શિક્ષણ કાવ્ય	૧૭૫	ગુ. મા.	વિજાપુર	૧૯૭૪
۶۶		૧૬૦	ચુ,	પેથાપુર	૧૯૭ ૧
	મુક્તિ જે. શ્વે. _{પ્ર} ંથગાઇડ (પ્રેરક)	४८०	ચુ.	પાદરા	1661
	યાેબદાપક) યાેબસમાધિ)	306	ગુ.	પાદરા	
६६	યશાવિજયજી નિત્યંધ	૭૫	ગુ.	પાદરા	9652
७०	લાલા લજપતરાય ને જૈનધ ર્મ ે	૧૨૦	ચુ.	પેથાપુર	2860
૭૧	વિજ્યપુર વૃતાંત	७०	ચુ,	વિજાપુર	૧૯૭૩
	વચનામૃત (બૃહત્)	300	ગુ. મા.	મુ ં ખુ	१८६७
	સ્તવનસંગ્રહ	રહપ	ચુ,	મેસાણા	1607
હ૪	સમાધિશતક	૭ ૫૦	ચુ.	અમદાવાદ	૧૯૬૨
૭૫	सत्यस्वर् ।	૨ ૨૫	ચુ.	પેથા પુર	9660
७६	સંધકર્ત વ્ય				
	પ્રજા સમાજ કર્ત વ્ય				
૭૮	શાકવિનાશક ય્રંથ	૧૭૫	સં.	પ્રાંતિજ	१८० ०
૭૯	ચેટક પ્રખાધ				
	સુદર્શના સુળાધ				
८१	સાળરમતી ગુણશિક્ષણ કાવ્ય	२००	ચુ.	પેથાપુર	૧૯૭૧
८२	સુખસાગર ગુરુગીતા	300	ચુ.	ઇડર	1661
<i>(</i> 3	સ્તાત્રપૂજા				_
	षट्६२्थवियार	ર૫૦	યુ. મા.	પાદરા	૧૯૫૮
८५	શિષ્યાપનિષદ્	٧o	ગુ.	પેથાપુર	૧૯૭૭
८६	શાૈકવિનાશક પ્ર'થ	۷٥	યુ.	પાદરા	૧૯૫૯
	સાંવત્સરિક ક્ષમાપના	69	યુ.	વિજાપુર	१६८१
"	શ્રાવક ધર્મ [°] સ્વરૂષ, ભા. ૧	80	ચુ.	સુ ખાઇ	१८६७
16	,,	४०	ચુ.	મું ભાઇ	१८६७
60	શુદ્ધોપયામ				
	દયા પ્રંથ	0.001	·	niC	• • •
	શ્રેણિક સુળેાધ 🕻	૧ ૭૫	સં.	પ્રાંતિજ	१६८०
૯૩	કૃષ્ણ ગીતા)				

નં. નામ

હપ્ર શ્રી. રિવસાગરજી ચરિત્ર

હપ વચનામૃત નાતું

હદ્દ આત્મદર્શન ગીતા, સંરકૃત

હપ ગ્રાનદિપિકા, સંરકૃત

હપ પૂજા સંગ્રહ-વારતુ પૂજા

હહ ચેતનશક્તિ શ્રંથ, સંરકૃત

૧૦૧ પરધ્રદ્ધ નિરાકરણ, સંરકૃત

૧૦૧ પરધ્રદ્ધ નિરાકરણ, સંરકૃત

૧૦૧ શ્રીમંત સયાજી ગાયકવાડ પાસે
આપેલું વ્યાખ્યાન, ઇંગ્લીશ

૧૦૫ જૈન સ્યાદ્વાદ ઉકતાવિલ, સંરકૃત

૧૦૬ અધ્યાત્મ ગીતા

૧૦૫ તત્ત્વપરીક્ષા વિચાર, ગુજરાતી

૧૦૮ ગુરુ મહાત્મ્ય, સંરકૃત

આ ગાંથા નાના છે. કેટલાક અન્ય ગાંથામાં આંતર્ગત છે.

શ્રીમદ્દના પક્શિષ્ય વ્યાખ્યાનવાચસ્પતિ, કવિરત્ન સ્વ. આ. શ્રી અજિતસાગર સુરીશ્વર રચિત શ્રંથાની યાદી

	શ્રી. કુમારપાલ ચરિત્ર સં. ૧૯૮૫ માં	ગુજરાત <u>ી</u>
ર	શ્રો સુપા ^{શ્વ} નાથ ચરિત્ર ભા. ૧–૨	,,
3	શ્રી સુરસુન્દરી ચરિત્ર	,,
٧	શ્રી ચંદ્રરાજ ચરિત્ર	,,
પ્	શ્રી કર્મસાં વેધ પ્રક્રરણ	"
٤	શ્રી સિ [:] દૂર પ્રકરણ આદિ અનુવાદ	,,,
છ	શ્રી ગુરુપદ પૂજાસંગ્રહ	,,
4	શ્રી ગીતરત્નાકર (કાવ્ય)	,,
4	श्री ५।०४ सुधाः	,,
6	શ્રી કલ્પસ્ત્ર સુખળાધિકા વૃત્તિ	સ ંસ્કૃત
90	શ્રી ગીતપ્રભાકર	ચુજરાતી
૧૧	શ્રી ભીમસેન ચરિત્ર	સંરકૃત મૂળ પ્રતાકારે
૧૨	શ્રી અજિતમેન ચરિત્ર	સંરકૃત મૂળ પ્રતાકારે
%3	શ્રી ખુહિસાગર સૂરીશ્વર ચરિત્ર	સ રકૃત

¥

શ્રીમદ્દ સુદ્ધિસાગર સૂરીશ્વરજીના પકૃશિષ્ય શ્રી. રીદ્ધિસાગરસૂરિજી કૃત ગ્રંથા

– અપ્રસિદ્ધ –

- ૧ શ્રી સપ્તતિશતક સ્થાનક મુંથતા સં. ૧૯૯૦ છાયા સાથે ટીકાતુવાદ.
- ર શ્રી ચાગવિ'શિકા (શ્રી હરિભદ્રસરિકૃત શ્રી. યશાવિજયજી વાચકકૃત વૃત્તિના અનુવાદ)
- ૩ શ્રી. પાતંજલ યાેગશાસ્ત્ર ઉપર વિવરણ શ્રી **યાેગાનુભવ સુખસાગર**
- ૪ શ્રી. **૬૦યાનુચાગ વિચાર** શ્રી મશાવિજયજી કૃત દ્રવ્યાનુચાંગ તર્ક છા ટીકાનુવાદ
- પ શ્રી ચાગિબ-દુ (શ્રી હરિભદ્રસ્રિકૃત યાગિબ-દુ પરના શ્રી. સુદ્ધિસાગરજી સ્રિ વિવરસ્ પર
- ક શ્રો **અહિસાગરસ્**રિજી જીવન પરિચય
- ૭ શ્રી આ ત્મકર્શન ગીતા ઉપર વિવરણ
- ૮ શ્રી ગુરુકૃત " પ્રેમગીતા " પર વિવેચન

શ્રી. અધ્યાત્મજ્ઞાન–પ્રસારક મંડળતું —**બંધારણ**—

પૂર્વ ઇતિહાસ :

આ મંડળ પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રીમદ્ ખુદિસાગરસૂરી ધરના સદુપદેશથી શ્રી માણસા મુકામે સં. ૧૯૬૫ ના કારતક શુદ ૫ ના રાજ સ્થાપન કરવામાં આવ્યું હતું. આજે ૩૮ વર્ષ વીત્યાં છે તેના તરફથી આજ સુધીમાં લગભગ ૧૧૧ ગ્રંથા પ્રકટ થઇ ચુકયા છે. કેટલાંક પુસ્તકાની આવૃત્તિઓ થઇ છે અને કેટલાંક ખ્રિટિશ તેમ જ ગાયકવાડ સ્ટેટ તરફથી કેળવણીખાતા માટે મંજીર કર્યાં છે.

આ મંડળના ઉદ્દેશ ભારતમાં વિસરાતા જતા યાગ, અધ્યાતમજ્ઞાન, ઇતિહાસ, જૈન ઇતિહાસ અને આધ્યાત્મિક ભજનાને પુનર્જીવન આપી તેના પ્રચાર કરવા, તેમ જ પૂ. ગુરુદેવ વિરચિત તે તે વિષયાને લગતા શ્રંથા તેમજ પૂર્વાચાર્યાના એ જ્ઞાનને લગતા શ્રંથા પ્રકટ કરી તેના પ્રચાર કરવા એ છે.

પ્રારંભમાં અન્ય ગુરુખ ધુએાની સહાયથી મુખ્યત્વે શેઠ લલ્લુભાઇ કરમચંદ દલાલે ઘણાં વર્ષો સુધી આ સત્કાર્ય કર્યું. ખાદ ગુરુદેવની હૈયાતીમાં જ તેમની આજ્ઞાથી પાદરાવાસી સ્વ. વકીલ માહનલાલ હિમચંદ એમણે તે ઉપાડી લીધેલું અને અન્ય ગુરુખ ધુએાની સહાયથી ચલાવેલું.

મંડળે પ્રકટ કરેલાં ઘણાં પુસ્તકા હવે અપ્રાપ્ય બનતાં તેને પુનર્સુ દ્રીત કરી છપાવવાનું જરૂરી થઇ પડ્યું છે. આ બાબત પૂ. આચાર્ય મહારાજ શાંતમૂર્તિ શ્રીમદ કીર્તિ સાગરસૂરિજી મહારાજને પણ ખૂબ અગત્યની લાગી. સદ્દભાગ્યે સં. ૨૦૦૨ નું તેઓશ્રીનું ચાતુર્માસ મુંબઇ ખાતે થયું અને તેઓશ્રીના પ્રયાસ અને પ્રેરણા તેમ જ સદુપદેશથી જ્ઞાનરસિક ગુરુલકતાએ સારી રકમ ઉદારલાવે આ મંડળને આપી છે.

આ મંડળનું પ્રથમનું અધારેષુ છે. તે બંધારેષુપૂર્વક આજ સુધી કામ ચાલ્યું છે. પથુ પલટાતા જતા સમય પ્રમાણે તેમ જ હાલમાં નાથાં ભરનાર ભાઇઓ કેટલાક નવીન હોઈ સૌને સમ્મત એવું બંધારેષુ ઘડી કાઢવું ઈલ્ટ લાગવાથી આ બંધારેષુ ઘડવામાં આવે છે.

સં. ૧૯૬૫ માં મંડળની સ્થાપના પ્રસંગે થયેલ અંધારણમાં -ગુરુદેવના સ્વર્ગગમન આદ જીવંત સ્મારક કર્યું અને પેડ્રના લાઇફ મેં ખરા વિગેરેની યાજના કરી, તે વખતે તેમાં ઉચિત ફેરફારા કરાયલા, જે સં. ૧૯૮૧ ના કારતક વદી ૧ ના રાજ શેઠ જીવણચંદ ધર્મચંદના પ્રમુખપદે મુંબઇમાં મળેલી જનરલ સભામાં સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવેલા. તે આદ હવે સં. ૨૦૦૦ માં ફેરફારા થાય છે.

મ'ડળના આટલા પૂર્વ ઇતિહાસ નવા સભ્યાને છેલ્લા ૩૮ વર્ષની મંડળની સ્થિતિના પરિચય કરાવવા પૂરતા જ આપ્યા છે.

અ'ધારણ

- ૧. આ મંડળનું નામ શ્રી. અધ્યાત્મજ્ઞાનપ્રસારક મંડળ રહેશે.
- ર. અત્યાર પહેલાંનાં મ'ડળનાં શિલીક પુસ્તકો, રાેકડ શિલીક તથા નવી આવેલી રાેકડ રકમા આ મ'ડળની માલેકીનાં ગણાશે.
- 3. સંવત ૧૯૮૧ માં નાંધાયલા એવા, જેમનાં લવાજમનાં નાણાં વસૂલ આવ્યાં હશે (જેમને તેમની ભરેલી પુરી રકમનાં પુસ્તકા અપાઇ ગયાં છે) તેઓ આ મંડળના સભ્યા ગણાશે. તેમ જ હયાત લાઇફ મેં ખરા સભ્યા ગણાશે. તેઓ મંડળના મૂળ (ફાઉન્ડેશન–પાયા રૂપ) સભ્યા હોવાથી તેઓ જે વર્ગ-(કલાસ)માં છે તેમાં જ જૂના લાઇફ મેં ખરા ગણાશે.
- ૪. મંડળની મુખ્ય ઍાફિસ તા. ૩–૧૧–૩૫ ની શ્રીમાન્ શેઠ દેવચંદભાઈ કલ્યાણ્છના પ્રમુખપદે મળેલી જનરલ મીડી ગમાં થયેલા ઠરાવ પ્રમાણે હાલ પાદરા ખાતે છે તે હવેથી મુંબાઇ ખાતે રહેશે.
- પ. હવેથી મેં ખરાના પ્રકાર નીચે પ્રમાણે રહેશે :— ફા. ૨૦૦૭ તથા તેના ઉપરની રકમ ભરનાર સભ્યાે પ્રથમવર્ગના પેડ્રન ગણાશે. ફા. ૧૦૦૭ તથા તેના ઉપરની રકમ ભરનાર સભ્યાે બીજાવર્ગના પેડ્રન ગણાશે. ફા. પ૦૦૭ તથા તેના ઉપરની રકમ ભરનાર સભ્યાે ત્રીજાવર્ગના પેડ્રન ગણાશે. ફા. ૨૫૦૭ તથા તેના ઉપરની રકમ ભરનાર સભ્યાે લાઈફ મેં બર ગણાશે. ફા. ૨૫૦૭ થી એાછી રકમ આપનાર સામાન્ય સભ્ય ગણાશે. એક વખત ભરેલી રકમ ઉપરાંત ઉપલા વર્ગ માટેની ખુટતી રકમ પૂરી કરી આપનાર ગહસ્થ ઉપલા વર્ગના સભ્ય અનવાને પાત્ર ગણાશે.
- દ. લખી વાંચી જાણનાર કાેઈ પણ ૧૮ વર્ષની ઉમ્મરનાં ભાઈખહેન આ મંડળનાં સભ્ય ખની શકરો.
- છ. આ મ'ડળમાં કાેઈ પણ સ'સ્થા સભ્ય બની શકશે. તેમના તરફથી નીમાયલા પ્રતિનિધિ સભ્ય મ'. ના સભ્ય ગણાશે.
- ૮. મંડળના હિસામ ઍાડીટ કરાવવામાં આવશે.
- ૯. મંડળના વહીવટ માટે નીચે પ્રમાણે હોદ્દેદારા તથા કમીડીએા રહેશે.
 પ્રમુખ, ઉપ–પ્રમુખ, ત્રણ સેક્રેટરીએા, એક કાષાધ્યક્ષ તથા એક ઍાડીટર. મેનેજુંગ કમીડી ૨૦ સભ્યાની રહેશે, જેમાંના પાંચ કાઓપ્ટ કરવામાં આવશે.
- ૧૦. પ્રમુખ તમામ સભાગામાં અધ્યક્ષ ગણાશે. તેમની ગેરહાજરીમાં ઉપ–પ્રમુખ પ્રમુખ-સ્થાન **લે**શે તેમ જ તેમની ગેરહાજરીમાં સભાના હાજર સભ્યા પૈકી પ્રમુખ નીમી શકાશે.

E

- ૧૧. મેનેજાંગ કમીડીનું કારમ ૭ સભ્યાનું ગણાશે. મુલતવી રહેલી સભા માટે કારમની જરૂર રહેશે નહીં. જનરલ મીડીંગ માટે કારમ ૧૫ સભ્યાનું ગણાશે. મુલતવી રહેલી સભા માટે કારમની જરૂર રહેશે નહીં.
- ૧૨. મેનેજીંગ કમીટી એાછામાં એાછી દર છ માસે બાેલાવવી, છતાં જરૂર પડે સેક્રેટરી ગમે ત્યારે બાેલાવી શકશે. મેનેજીંગ કમીટીના કામામાં નીચે પ્રમાણે કામા મુખ્ય રહેશે :–
 - અ સંસ્થાના દરેક પ્રકારના વહીવટ કરવા.
 - a દર વર્ષે સંસ્થાના હેવાલ, હિસાબ તૈયાર કરી સાધારણસભામાં રજાૂ કરવા. સંસ્થાને અંગે પેટાનિયમા ઘડવા. બીજી જરૂરી કમીટીએા નીમવી અને તેના અમલ કરાવવા.
 - क મેનેજીંગ કમીટી કુલ ૨૦ સભ્યાની રહેશે જેમાં ૧૫ સભ્યા ચુંટાશે તથા જરૂર પઉ પાંચ સભ્યા કાેઓપ્ટ કરવામાં આવશે.
- ૧૩. મેનેજીંગ કમીટીના કાેઈ પણ દશ સભ્યાેની રેકવીઝીશન અરજીથી મેનેજીંગ કમીટી તથા મંડળના કાેઈ પણ ૧૫ સભ્યાેની રેકવીઝીશન અરજીથી જનરલ સભા બાેલાવવામાં આવશે.
- ૧૪. વાર્ષિક જનરલ સભા બાેલાવવા અગાઉ અઠવાડિયા પહેલાં સરકયુલર યા વર્ષમાન-પત્ર દ્વારા સહ્યોને ખબર આપવામાં આવશે.
- ૧૫. મેનેજીંગ કમીટી મુંબઈ બાેલાવવામાં આવશે. છતાં જરૂર પડે બહારગામ પણ બાેલાવી શકાશે.
- ૧૬. પેટા નિયમા ઘડવા જરૂરી ગાેઠવણા કરવી, નવા માનદ સભ્યાે નીમવા વિ. સત્તા મેનેજુંગ કમીટીની રહેશે.
- ૧૭. હેડ એાફિસનું કામ, હિસાબા રાખવા, ઉઘરાવેલાં નાણાંની પહેાંચા આપવી વિગેરે કામા મંત્રીએા કરશે. પ્રસંગાપાત મેનેજીંગ કમીઠીની સલાહ લેશે.
- ૧૮. કાઈ પણ સેવાભાવી વિદ્વાન, મંડળને ઉપયાગી જણાય તેવા ગૃહસ્થાને નં. ૫ નિયમ પ્રમાણે સભ્યા નહી હાય તા પણ મેનેજીંગ કમીટીના ઠરાવથી જરૂરી સમય સુધીને માટે મંડળના સભ્ય તરીકે લેવામાં આવશે.
- ૧૯. ૩૪ માંડળનું ભંડાળ સરકારી સીક્યુરીટી યા કાેઈ પણ સધ્ધર છેંક યા પેઢીમાં ચાર (દ્રસ્ટી) ગૃહસ્થાના નામથી મૂકવામાં આવશે અને તે પૈકીના કાેઇ પણ છે ગૃહસ્થાની સહીથી ઉપાડવામાં આવશે.
 - દ્રસ્ટીઓ પાસે સંસ્થાની મિલ્કતનું જે વ્યાજ અગર આવક આવે તે તેઓ મંત્રીઓ અગર ખજાનચીને જરૂર પ્રમાણે આપશે. આ ઉપરાંત સામાન્ય સમિતિ સભાએ ખહાલી આપી હશે તો અનામત (રાકાણ) ખાતામાંથી સંસ્થાના ખર્ચ માટે રકમ આપશે. આ પ્રમાણે ડ્રસ્ટીઓ જે રકમ આપશે તે માટે તેમની કાંઈ પણ જવાબદારી રહેશે નહી.

- क ડ્સ્ટીઓ નીચે પ્રમાણે નીમવામાં આવ્યા છે.
 - ૧ શેઠ મૂળચંદ વાડીલાલ દાલતરામ
 - ર શેઠ ચીમનલાલ છગનલાલ (લક્ષ્મીચંદ)
 - 3 શેઠ મણિલાલ માહનલાલ પાદરાકર
 - ૪ શેઠ ચંદુલાલ નગીનદાસ ભાંખરીઆ
- ૨૦. જ્યાં જ્યાં માંડળની શાખાએ હોય ત્યાં ત્યાંથી પુસ્તકો તથા નાણાંના હિસાબ હેડ ઑક્સિ માકલવાના રહેશે.
- ૨૧. જનરલ સભાના સભ્યાના હાજર રહેલા ૨/૩ સભ્યાની અહુમતીથી આ બંધારણમાં ક્ષેરકાર કરી શકાશે.
- રર. પહેલા તથા બીજા વર્ગના પેટ્રનાને માંડળનાં પ્રકટ થતાં પુસ્તકાની ર–ર નકલા તથા ત્રીજા વર્ગના પેટ્રના તથા લાઈફ મેં ખરાને ૧–૧ નકલ ભેટ આપવામાં આવશે, શરતી મદદ આપનારના માટે અપવાદ તરીકે મેનેજીંગ કમીટીના નિર્ણય પ્રમાણે કરવામાં આવશે.
- ર૩. કાઈ ચાલુ સંસ્થા, ગ્રંથમાળા યા પુસ્તક પ્રકાશક પાતાનાં પ્રકાશના યાજના યા સેવા આ મંડળને અમુક શરતે સમર્પવા માંગે તાે મંડળ તે સ્વીકારશે અને યાગ્ય બદલા આપવા યા સેવા સ્વીકારવા મંડળને છૂટ રહેશે.
- ૨૪. મંડળનું વર્ષ કારતક શુદ્ધ ૧ થી ગણાશે.
- રપ. કાઈ પણ મીટી ગયા કમીટીમાં મતભેદ પડશે તેા બહુમતીથી આવેલા નિર્ણય આખરના ગણાશે.
- ર દે. મેને જીંગ કમીટીની નવી ચુંટણી દેર વર્ષે અને દ્રસ્ટીઓની ચુંટણી દેર પાંચ વર્ષે કરવામાં આવશે તેમ થતાં સુધી તેઓ કામ ચાલુ રાખશે.
- રહ. મેનેજીંગ કમીટીના સભ્યા સં. ૨૦૦૩ ના પાષ શુક ૧૩ રવિવારના રાજ મળેલી મ'ડળની જનરલ સભામાં નીચે પ્રમાણે ચુટવામાં આવ્યા હતા અને મંડળના અ'ધારણના ખરડા પણ મ'જુર કરવામાં આવ્યા હતા:—
 - ૧ શેઠ ભાઈચંદભાઈ નગીનદાસ મંછુભાઈ
 - ૨ શેઠ મૂળચંદભાઈ વાડીલાલ દાલતરામ
 - 3 શેઠ કતેએંદ અવેરભાઈ શાહ
 - ૪ રોઠ ચંદુલાલ નગીનકાસ ભાખરીઆ
 - પ શેઠ મણિલાલ માહનલાલ પાદરાકર
 - દ શેંક મંગળદાસ લલ્લુભાઈ શાહ
 - ૭ શેઠ ચીમનલાલ છગનલાલ લક્ષ્મીચંદ
 - ૮ શેઢ જેસી ગલાઈ સાંકળચંદ
 - ૯ શેઠ લલ્લભાઈ કરમચંદ દલાલ
 - ૧૦ શેઠ પાેપટલાલ કેવળદાસ

૧૧ શેઠ ગાેકળદાસ લલ્લુભાઈ

૧૨ શેઢ કાંતિલાલ ઈશ્વરલાલ

૧૩ શેઠ વાડીલાલ મગનલાલ દીપચંદ

૧૪ શેઠ મગનલાલ દલીચંદ

૧૫ શેઠ માહનલાલ દાલતરામ

કાઓપ્ટ સલ્યા

૧૬ શેંઠ રાષ્ટ્રેએડદાસ છાટાલાલ પ્રેમજ કાેટ, માંગરાલવાલા

૧૭ શેઠ રતિલાલ ફૂલચંદ

૧૮ શેઠ કાંતિલાલ વરધીલાલ રાધનપુરવાલા

૧૯ શેઠ પાેપટલાલ નગીંનદાસ ભ.ખરીઆ

૨૦ શેક રતિલાલ છાટાલાલ અંગુકણવાળા

હાેદ્દેદારા નીચે પ્રમાણે રહેશે

પ્રમુખ—શેઢ ભાઇચંદભાઇ નગીનદાસ મંછુલાઇ

ઉપ-પ્રમુખ—શેઠ કતેહ્યં દ ઝવેરભાઈ (ભાવનગરવાળા)

મંત્રીઓ—શેઢ મણિલાલ માહનલાલ પાદરાકર

શેઠ ચંદુલાલ નગીનદાસ ભાંખરીઆ

શેઢ મંગળદાસ લલુભાઇ શાહ ઘડીઆળવાળા

કાષાધ્યક્ષ—શેઠ મુળચંદભાઇ વાડીલાલ દાલતરામ ત્રાંભાઢાંકા-સુતર ખજાર

શ્રીમદે પાતાના શ્ર'થાની આપેલી અર્પણ પત્રિકાઓ

- ૧ ઐતિહાસિક જૈન રાસમાળા–નગરશેઠ કસ્તુરભાઈ મણિભાઈ પ્રેમાભાઈ (સં. ૧૯૬૯)
- ર આનંદઘનપદ ભાવાર્થ સંગ્રહ-શ્રી. સુખસાગરજી મહારાજ (સં. ૧૯૬૯)
- ૩ કન્યાવિકય નિષેધ-શેઠ વેણીચંદ સૂરચંદ-મહેસાણા
- ૪ ચિન્તામણિ-શેઠ લલ્લુભાઈ કરમચંદ દલાલ-વિજપુર-(મુંખાઈ)
- પ જૈનધર્મ અને ખ્રીસ્તીધર્મના મુકાબદ્વા-આ૦ શ્રી. વિજયકમલસૂરીશ્વરછ
- ૬ સત્યસ્વરૂપ ૭ ભજનસંગ્રહ, ભાગ ૧, આવૃત્તિ પહેલી

વકીલ માહનલાલ હીમચંદ પાદરા

- ૮ સાંવત્સરિક ક્ષમાપના–ખુકસેલર મેઘજી હીરજી–મુંબાઈ
- ૯ આત્મશિક્ષાભાવનાપ્રકાશ–શેઠ લાલભાઈ દલપતભાઈ તથા માતુશ્રી ગંગાખાઈ શેઠાણી, અમદાવાદ
- ૧૦ આત્મપ્રકાશ–શેઠ લલ્લુભાઈ રાયછ–અમદાવાદ
- ૧૧ શાકવિનાશક ચંથ–શેઠ હીરાચંદ સજાજી–અમદાવાદ
- ૧૨ તત્ત્વવિચાર-મુનિરાજ શ્રી. કર્પુંરવિજયજી (સન્મિત્ર)
- ૧૩ ભારત સહકાર શિક્ષણ કાવ્ય–શ્રીમ ત સયાજીરાવ ગાયકવાડ-વડોદરા

શ્રીમદ્નાં ચાતુર્માસ

	-		
સંવત-૧૯૫૭	સુરત	સંવત–૧૯૭૧	પેથાપુર
१६५८	પાદરા	૧૯૭૨	વીજાપુર
૧૯૫૯	માણુસા	१५७३	પેથાપુર
१८६०	મહેસાણા	૧૯૭૪	વીજાપુર
१ ८६१	વીજાપુર	૧૯૭૫	પાદરા
१८६२	અમદાવાદ	१५७६	વીજાપુર
१६६३	સાર્ણંદ	૧૯ ७७	સાણું દ
१८६४	માણુસા	१५७८	મેસાણા
૧૯૬૫	અમદાવાદ	१८७६	વીજાપુર
१८६६	સુરત	१६८०	પેથાપુર
१८६७	મું બાઈ	१६८१	વીજાપુર
१८६	૮ અમદાવાદ	જેઠ વદી ૩	સ્વર્ગવાસ
१८६६	· "		
१८७०	માણુસા		

શ્રીમદના વિહાર

(માટા ટાઇપવાળાં સ્થળા ચાતુમાંસનાં સૂચક છે.) (પાદવિહારમાં સ્પશે⁻લાં સ્થળા)

સં વત

સ્થળ

- ૧૯૫૭–પાલનપુરમાં દીક્ષા–પાટણ, ચાણુરમા, માહેરા, રાંતેજ, કટાસણુ, ભાેયણી, આદરજ, અમદાવાદ, વડાદરા, ખેડા, માતર, પેટલાદ, કાવિઠા, બારસદ, ખંભાત, કાવિ, ગંધાર, સુરત. (વડી દીક્ષા સુરતમાં થઈ)
- ૧૯૫૮–કાવિ, ગ'ધાર, ઝઘડીયા, ભરૂચ, વલસાડ, ડભાઇ, વડાદરા, **પાદરા**, વસા, ંપેટલાદ, ખેડા, માતર, સાણુંદ, ગાેધાવી, ભાેયણી, જોટાણા, મેસાણા.
- ૧૯૫૯–છાણી, આણુંદ, વાસદ, બારસદ, કાવિઠા, મેળાવ, વસાે, સાણુંદ, ગાેધાવી, સાંતેજ કડી, લાેેેેચણી, **માણુસા**
- ૧૯૬૦-લાેદરા, રિદ્રોલ, આજેલ, વિજાપુર, ગવાડા, **મેસાણા**.
- ૧૯૬૧–મહેસાણા–**વીજાપુર.**
- ૧૯૬૨–હીં મતનગર, રૂપાલ, ટીંટાઈ, શામળાજી, નાગક્ષ્ણા પાશ્વનાથ, વીછવાડા, ડુંગરપુર, કેશરિયાજી, પાલનપુર, પાશીનાજી, ઈડર, દાવડ, આગલાડ, વીજાપુર, પ્રાંતીજ, પેથાપુર, નરાડા, અમદાવાદ.
- ૧૯૬૩–પ્રાંતિજ, પેથાપુર, માણુસા, પાનસર, કલાેલ, કડી, લાેયણી, ગાેધાવી, સાણુંદ.
- ૧૯૬૪–ગાેધાવી, લાેદ્રા, પ્રાંતીજ, માણુસા, રિદ્રાેલ, ગવાડા, પીલવાઈ, ગેરિતા, પામાેલ, ખરાેડ, કરખટીયા, પીપળાવ, તારંગાજી, ખેરાળુ, મેસાણા, જેટાણા, ભાેયણી, કલાેલ, આદરેજ, રાંધેજા, લીંબાેદરા, **માણુસા**.
- ૧૯૬૫–રિદ્રોલ, માણેકપુર, લાેદ્રા, આજોલ, લાેં બાેદરા, ડાલલા, મેસાણા, જાેટાણા, લાેયણી, કડી, કંડ, અમદાવાદ, સાણુંદ, ગાેધાવી, બારેજા, નાયકા, માતર, વસાે, કાવિઠા, બાેરસદ, આંકલાવ, ઉમેટા, પાદરા, વડાેદરા, ડલાેઈ, બાેરસદ, ખંભાત, પેટલાદ, ખેડા, અમદાવાદ.
- ૧૯૬૬–સાર્ણુંદ, માેરૈયા, બાવળા, ગાંગડ, કાેઠ, ધ ધુકાં, પાલીતાણા, વળા, ધાલેરા, ખ ભાત, પાદરા, દરાપુરા, પાલેજ, શિનાર, ઝગડીયા, કઠાેર, સુરત, ડુમસ, **સુરત.**
- ૧૯૬૭-સુરતથી મુંબઇ સુધીના પ્રદેશ.
- ૧૦૬૮–સુરત, ઝગડીયા, પાલેજ, પાદરા, અમદાવાદ.
- ૧૯૬૯-સાથું દ, સેરિસા, ક્લાેલ, પાનસર, માથુસા, વીજપુર, પ્રાંતીજ, સાથું દ, ગાેધાવી, અમદાવાદ (ગુરુદેવ શ્રી. સુખસાગરજી કાળધર્મ પામ્યા.)
- ૧૯૭૦–નરાેડા, વલાદ, ઇન્દ્રોડા, પેથાપુર, માણુસા, લાેદરા, આજેલ, મહુડી, વીજાપુર, શિપાર, ખેરાળુ, તારંગા, વડનગર, ઉમતા, વીસનગર, મેસાણા, **માણુસા**. (આચાર્ય પદવી પેથાપુરમાં થઇ.)

૧૯૭૧–વીજાપુર, ઇડર, વડાલી, તારંગાજી, આણુજી, પાલણપુર, પાટણ, ચાણુસ્મા, સંખેશ્વરજી, મેસાણા, **પેથાપુર**

૧૯૭૨–ગાેધાવી, સાંતજ, કલાેલ, પાનસર, માણસા, પ્રાંતીજ, અમદાવાદ, પેથાપુર, **વીજાપુર.** ૧૯૭૩–અમદાવાદ, આણુંદ, વીરમગામ, ઉપસ્થિાળા, સંખેશ્વરજી, પાટણ, ચારૂપ, મેસાણા, **પેથાપુર**.

૧૯૭૪-પીપળજ, લીંબાદરા, માણસા, વીજાપુર, આગલાહ, પાનસર, મેસાણા, વીજાપુર.

૧૯૭૫–વરસોડા, મહુડી, કેાલવડા, માણસા, માણેકપુર, પેથાપુર, વડાેદરા, પાદરા

૧૯૭૬–એાદસદ, કાવિઠા, પેટલાદ, વસા, ખેડા, અમદાવાદ, પેથાપુર, માણુસા, વિજાપુર. ૧૯૭૭–પુંધરા, માણુસા, સાણુંદ, પુંજાપરા, નારદીપુર, સાજી, પાનસર, કલાેલ, સેરિસા,

સાંતજ, ગાેધાવી, સાણુંદ.

૧૯૭૮-સરખેજ, એલીસબ્રીજ, અમદાવાદ, પેથાપુર, માણસા, વીજાપુર, લાેદ્રા, પુંધરા, રણાસણ, મહુડી, આજેલ, રિદ્રોલ, **વીજાપુર**.

૧૯૭૯–સાશું દ, અમદાવાદ, પેથાપુર, માણસા, **વીજાપુર** (શ્રી. અજિતસાગરજને આચાર્ય પદવી.)

૧૯૮૦-મહુડી, પ્રાંતીજ, ગાંધાવી, અમદાવાદ, ઇન્દ્રોડા, રાંધેજા, લીં બાદરા, રિદ્રાેલ, વિજાપુર, મહુડી, પેથાપુર.

૧૯૮૧–મહુડી, વીજાપુર. (વિજાપુર સ્વર્ગ વાસ. જેઠ વકી ૩ ચઢતે પહાેરે)

શ્રી યાેગનિષ્ઠ આચાર્ય

—શુધ્ધિપત્રક—

			•
યુષ્ટ	પંક્રિ	ત અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૧૦			રાજપુરૂષેા
95	२६	દાેસી નચુભાઇ રવચંદ્ર	દોસી નથુભાઇ
			મંછાચંદ
२०	પ	ાલા પાણીનું	રહેલા પાણીનું
२१	94	જન પાકે	नज पाडे
२२	२५	પથડા	પંથડા
२३	96	ચાંવી	ચાંપી
२३	30	આશર્વાદ	આશિર્વાદ
26	૧૨	વી	કેવી
35	4	જંગલી નહેાતી-	જંગલી નહેાતા.
४३	પ	પામ મીરુ	પાપભીરુ
yo	પ	સસ્કારી	સંસ્કારી
પુછ	२०	ખ હુશ્રતતા	બહુશ્રુ તતા
46	٤	જનાચાર્ય થયા	જૈનાચાર્ય થયા.
44	૩૧	વહાલ આવ્યું	વહાલ આપ્યું
80	4	ખની ન	બનીને
50	94	જનાના	જૈનાના
50	२३	રા માટે	શીરા માટે
80	રપ	જન સાધુએા	જૈન સાધુએા
६१	8	शव मंदिरम्	शिव मंदिरम्
६३	છેલ્લી	પંક્તિ તત્વાર્થ સૂ	ત ત્વાર્થ સૂત્ર
90	१४	અહકાર	અહંકાર
હિ	\$	જીા વિચાર	જીવ વિચાર
છરૂ	96	હ-દુ	હિન્દુ
છછ	૩ ૧	હ્વલ દષ્ટિ	વિહ્વલ દષ્ટિ
12	२२	યની ર	ખની રહે
८७	२८	પ્રશે	પ્રવેશી
16	૧ર	જેમનું કાળીદાર	ા જેમનું નામ
			કાળીદાસ
	१९ २१२३३४२४५५५६६६५५७७७८८७	90 25 10 25 <th>૧૦ ૯ રજપુરૂષો ૧૬ ર૬ દોસી નથું બાઇ રવચં છે ૨૦ ૫ ાલા પાણીનું ૨૧ ૧૮ જન પાંકે ૨૨ ૨૫ પથડા ૨૩ ૧૯ ચાંવી ૨૩ ૩૦ આશર્વાદ ૨૯ ૧૨ વી ૩૨ ૮ જંગલી નહોતી- ૪૩ ૫ પામ મીડુ ૫૭ ૨૦ ખંદુ શ્રતતા ૫૮ ૬ જનાચાર્ય થયા ૫૮ ૩૧ વહાલ આવ્યું ૬૦ ૯ ખનીન ૬૦ ૧૮ જંનોના ૬૦ ૨૩ ૨૫ માટે ૬૦ ૨૫ જન સાધુઓ ક્ર૧ ૪ શા માટે ૬૦ ૨૫ જન સાધુઓ ક્ર૧ ૪ શા માટે ૬૦ ૧૪ આહાર મું ૭૦ ૧૪ આહાર મું ૭૦ ૧૪ આહાર પું ૦૦ ૧૮ પું આવાર પું ૦૦ ૧૮ પું આવાર પું</th>	૧૦ ૯ રજપુરૂષો ૧૬ ર૬ દોસી નથું બાઇ રવચં છે ૨૦ ૫ ાલા પાણીનું ૨૧ ૧૮ જન પાંકે ૨૨ ૨૫ પથડા ૨૩ ૧૯ ચાંવી ૨૩ ૩૦ આશર્વાદ ૨૯ ૧૨ વી ૩૨ ૮ જંગલી નહોતી- ૪૩ ૫ પામ મીડુ ૫૭ ૨૦ ખંદુ શ્રતતા ૫૮ ૬ જનાચાર્ય થયા ૫૮ ૩૧ વહાલ આવ્યું ૬૦ ૯ ખનીન ૬૦ ૧૮ જંનોના ૬૦ ૨૩ ૨૫ માટે ૬૦ ૨૫ જન સાધુઓ ક્ર૧ ૪ શા માટે ૬૦ ૨૫ જન સાધુઓ ક્ર૧ ૪ શા માટે ૬૦ ૧૪ આહાર મું ૭૦ ૧૪ આહાર મું ૭૦ ૧૪ આહાર પું ૦૦ ૧૮ પું આવાર પું ૦૦ ૧૮ પું આવાર પું

પ્રષ્ટ	પંક્તિ	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૯૧	રહ	જન ભૂપાલા	જૈન ભૂપાલા
૯૫	92	બ વળ્યુ	ખૂબ વળ્યુ
60	રપ	ખજો લઇ જતા	કળજો લઇ જતા
61	પ	ખાતી અને	દેખાતી અને
41	२६	આળ્યુમીર	આભૂમીર
41	२६	ભજન ગાય	ભજન ગાય છે.
900	4	જવાનીમાંથી ગુજર	ી જવાની ગુજારી
909	9.4	રહ્યા હતા.	રહ્યા હતા
	,,	મશર નાટચકાર	મશદૂર નાટચકાર
१०२	२२ं	ર્ધ ચર્ચામાં	ધર્મ ચર્ચામાં
૧૦૫	२८	અશે	અ શે
905	\$	જના	જૈના
१०७	૧૩	સક્રેયતા	સક્રિયતા
999	२१	સુશ્રધા	સુશ્રુષા
992	ર	જન ઝવેરી	कैन अवेरी
952	ţ	જન ધર્મ	જૈન ધર્મ
990	૧૯	સભળાવવા	સંભળાવવા
994	4	સ્ખલની	રખલના
994	२५	ક્ષણભગુર	ક્ષણભંગુર
१२०	પ	જનાના જેવી છે	જૈનાના જેવી છે
૧૨૫	\$	કર્ય [°] માં	કાર્યમાં
૧૨૭	२२	ગાતાં ગાત	ગાતાં ગાતાં
930	१२	જનાે સાથે	જૈનાે સાથે
930	26	केने तर	જૈનેત ર
989	٩	શેષસમાં	શેષ સમાં
982	રપ	નરક્ષર પિતા	निरक्षर पिता
१५०	٤	મ ગળદાસ મહેતા	મ ગળજી મહેતા
948	છ	स्थेना नित नियभे।	એના નીતિ
			નિયમા

પ્રષ્ટ	પંક્તિ	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ	ષ્ટ્રષ્ટ	પંકિત	અશુદ્ધિ	શુહ્ધિ
૧૫૯	२०-२१	. સમાન ગુણથી	સમાન છે અને	રકુ૧	२२	હેયુ	હૈયુ
१६४	90	આપા	આપી	259	24	અમે ગણી	
950	२६	જના	જૈના	२६२	૧૭	ધર્મો	ધર્મે
900	२३	પરમ સાગરજી	ધરમ સાગરજી	२६२	२२	ઉ દય ત્યારે	3 ६य त्यारे
960	E	अक्षतन वरसाह	અક્ષતનાે વરસાદ	२६२	२४	' ત્યારા	, ત્યારે
960	૧૩	િનશાનીઓ	નિશાનીએા	રહર	٩	મનના	મન
966	٤	શેલીથી	રાહીયા	२७२	1	જનાની	જૈનાના
966	२३	પદવીન	પદવીની	२७४	4	જેનાન્નતિના	
२००	२४	સમજ્યા હતા	સમજાવ્યા હતા	२७६	૧ ૬	ચુનીલાલ વડુવાળા	ચુનીલાલ, વડુવાળ
२०६	4	સાણંદ	આણંદ	२७६	રપ	નિબધ	નિવ્ય ધ
206	9.5	શ્રી ભાવણા	શ્રીનાં ભાષણો	240	95	સુજાણજ	કીરાચંદ સુજાણજી
२१३	૧૫	અ	આ	२८१	૧૭	નખરને	નંખરના
२१५	4	સાવી	સાધ્વી	२८६	૧૦	ખુમ	ખુબ
२२०	૧૫	બ ને	બ'ને	244	96	હીરાચંદ કેશવજી	શકરચંદ હીરાચંદ
ર્ર્પ	6	साते हुए	स्रोतं हुए	266	ર ૧	મહિસાગરજી	મહિમાસાગરજી
२२५	२८	પાચ	પાંચ	२५४	y	વલ્લભપુર	વલ્લભીપુર
२३२	3	પુધારવા	સુધારવા	२५४	૩ ૧	આત્મસમધિમાં	આત્મસમાધિમાં
२३४	30	સ્વાદ ધું	સ્વાદુ છું	२८६	ч	સમેા	સમૌ
२३६	٩	જન सभाव	र कैन सभाज	२८६	٤	સમા	સમૌ
२३७	२०	યાતાન	પાતાના	२८६	२४	વિદ્યુતે	વિદ્યુતને <i>'</i>
२३८	२०	શહેરા પ્રસરી	શહેરામાં પ્રસરી	રહ્હ	२२	सन्निवशानां	सन्निवेशानां
ર૩૯	9	સપૂર્ણ	સંપૂર્ણ	266	96	વેશારિવર્ત ⁵ ન	વેશપરિવત [્] ન
२४०	૭ ૧૧-	-૨૫ [જેનેતરા,	[જૈનેતરા	૩૦૨	٩	જનત્વની	જૈનત્વની
	3,	નકદ્દમ, આંખા]	ફૂચકદમ આખા]	30२	8	ષ્વશ	દ્વેષ
२४५	૧૭	જન	જૈન	302	૧૯	માહ કરે	માહે કરે
२४६	e	જપ	જય	ે ૩૧૩	94	ચિન્તામણ	ચિન્તામણિ
२५२	२१	અાવાડા	અ ાવડા	૩ ૧૪	२७	જેન	જૈન
२५३	.90	તેમના	તેમને	૩ ૧૪	૩ ૨	સપદાચ્યા	સંપદાએા
રપ૪	२०	બાલાવવામાં	એાલવામાં	ક ૧પ	. २२	ધ્યાનીન	ધ્યાનીને
२५४	૩૧	કય હતા	કર્યા હતા	૩ ૧૬	4	વર્ષે જ ફળ્યા	આ વર્ષ [ે] જ ફળ્યાે
ર્પછ	૧૩	ઉ શ	ઉદ્દેશ	૩૧ ૭	\$	પાદરામાં	પાદરમાં
२५८	٩	એ તાદશ	એ તાદશ	૩ ૧૭	26	केनेतरे।	જૈનેતરે।
રપ૮	ર	જનાને	જૈનાને	૩ ૧૯	8	તેવીશ	તેત્રીશ
રપક	२२	રતની પેઠે	સુરતની પેઠે	3२०	94	ક્ષણક	ક્ષણિક
	२६	વૃત્તિથી	વૃત્તિથી જીવાશે.	કર પ	૧૨	મયા	મર્યા
२६१	96	ચારિત્ર ગુળની	ચારિત્ર ગુણની	ं	4	આયવર્ત માં	આર્યાવત [્] માં

પૃષ્ઠ	પંકિત	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ	પ્રષ્ટ	પંક્તિ	અશુદ્ધિ	શુહ્ધિ
३२ ६	રહ	જનાનાં	જૈનાનાં	384	ş	હયે	હૈયે
३२८	9	ખાત્મશ્ર ક્ષ	આત્મશ્રહા	૩૫૪	٩	થીતરણ	વીતરાગ
333	૧૩	પાંચ મિકા	પાંચભૂમિકા	૩૫ ૬	٩	માગમાં	માગ ^૬ માં
૩૩૫	99	જન સાધુ	જૈન સાધુ	૩ ૫૭	٩	અનન્તા	અન તતા
3319	૧૭	પ્રકૃતિ સૌદર્ય	પ્રકૃતિ સૌ દ ર્ય	૩૫૮	२०	થાય પ્રગતિ	થાય તેવી પ્રગતિ
૩૪૧	२१	ચિતા	ચિંતા	3 5 9	30	મહાપુરૂષાન	મહાપુરૂષાને
388	२०	નયચંદ્ર	નયચક્ર	358	૧૫	ગુણ પ ર્યાય	દ્રવ્ય ગુણ પર્યાય

સાહિત્ય–સર્જન

ષ્ટ્રષ્ટ	પંક્તિ	અશુદ્ધિ	શુહિ	ક્રિય	પંક્રિત	અશુદ્ધિ	શુહિ
ર્	૧૫	ભારતરપ ^૧	ભારતવર્ષ	30	રપ	ખેતદમાં	ખેતરમાં
4	૨૧	આરસામાં	અરસામાં	32	૧૩	રાષ્ટ્રેગીતા	રાષ્ટ્રગીતા
92	96	કવ્યાથી	કાવ્યાથી	32	२६	ળાવેન	ભાવેન
૧૨	२७	શબ્દેા	શબ્દાે	૫૦	પ	અ:ધપતન	અધ:પતન
૧૩	٤	(8)	(૫)	૫૦	9 5	અતિહાસિક	ઐતિહાસીક
૧૩	२३	કાવ્યસર્જમાંથી	કાવ્યસર્જનમાંથી	૫૦	૩૧	પ્રભધ	પ્રયાંધ
૧૩	२७	અન્માની	ચ્યાત્મા ની	88	90	વાચનામૃત	વચનામૃત
98	90	અસ્વાદથી	અાસ્વાદથી	88	२२	રહી	નહિં
98	24	દ દેશુદ્ધો	દ દયુહો	1 84	94	ખડેામાં	ખઉામાં
१४	30	સૂચવનાં	સૂચવતાં	54	y	રચીયાે	રચાયા
9 8	99	ભક્તદશા	બક્તદશા	56	રપ	જન	જૈન
9 8	30	લેબા	લાેબા	હવ	4	વૈરાગ્યપૂર્ણ	વૈરાગ્યપૂર્ણ
96	२२	નીસાંસા	મીમાંસા	હર	૩૧	શ્રીમન	શ્રીમાન
२२	२३	લાકપિય	લાેકપ્રિય	99	ર્પ	ચારિયનાયક	ચારિત્ર્યનાયક
ર્ર	58	ઝાલી	ઝીલી	96	२०	૪૧	૧થીપ
રપ	98	દયાનસ્ત	'યાન સ્ત	12	२७	માયાસાગરજી	મયાસાગરજી
ર્પ	२३	તને ત્ય પરણશે	તને ત્યાં પરણશે	18	ર્પ	ગ્ર'થાંકન	ગ્ર'થાંક
२८	8	મહાેર	મહેર	20	૨ ૧	સાધરણ	સાધારણુ
30	२३	સાવી	ચ્ યાવી	હ ૧	२७	તને માણવું	તેને માણવું

પ્રષ્ટ	પંક્તિ	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ	પ્રષ્ટ	પંકિત	અશુદ્ધિ	શુહિ
૯૧	26	વિસ્તાં <mark>રથ</mark> ી	વિસ્તા રથી	198	ঀ৩	ચિદન દ	ચિદાન દ
68	२६	કેવા ગુણા	કેવા ચુણા	118	28	લીપીભહ	લિપિબહ
60	२६	ગામેમાં	ગામામાં	૧૧૫	v	શ્રીમદશાવિજયજી	श्रीभह्यशे।विजय्छ
41	૧	ખુ હિસાગરજીએ	ખુ હિસાગરજીને	995	4	પણ	પર .
१०३	90	સાવત્સરીક	સાંવત્સરિક	1 220	9	લેખક હાેપ /	લેખક હાય
૧૦૩	28	પીરની મુ ર્તિ	વીરની મૂર્તિ	180	92	રનાનપૂજા	સ્નાત્રપૂજા
905	२	રર રૂપે	સ્વરૂપે	૧૪૯	3	જાહે ા ઝલાલી	જાહે ા જલા લી
१०६	16	ગ્ર ંગેા	ત્રંથા	940	ર૧	ર તવન	स्तवन
905	२८	જન	જૈન	૧૫૧	१४	સ ંકૃત	સંસ્કૃત
110	ų	કયાઝી	કયારી	}		•	•

